BIBL. NAZ.
Vitt Emanuele III.
RACCOLTA
VILLAROSA
C
47(4
NAPO

Race. V. Llanos
C. 47 (4

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM
TOMUS QUARTUS.
A LIBRO XXXV. AD L.

INTERPRETATIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

JOANNES DUJATIUS

JUSSU CHRISTIANISSIMI

REGIS,

IN USUM SERENISSIMI

DELPHINI.

ACCESSERE IN HAC NOVA EDITIONE

JOANNIS CLERICI *Nota.*

BIBLIOTECA NAZIONALE NAPOLI

VENETIIS, M DCC XV.

Apud CAROLUM BONARRIGUM.

SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google

Illustriss.mo atque Excellentiss.mo D. D.

GEORGIO CONTARENO

Equiti, Joppes Comiti &c. Veronæ Prætori Designato.

Um primum equestri dignitate insignitus, novisque titulis auctus in Serenissimæ hujus Reipublicæ lucem, totiusque civitatis conspectum prodiisti, mihi statim visus es dignus, cui quartum Livianarum histo-

riarum tomum dicarem, nimirum quem amplissimis viris, quibus priores tomos inscripseram, neque invitis compararem. Quamquam enim primam juventam vix ingressus nullum adhuc magnarum rerum in Republica administranda specimen dederis; attamen quæ egregiè facturus sis, ipso habitus, vultusque minime quæsito decore, nedum iis, quæ de excelso animo tuo, tuisque privatis virtutibus prædicabantur, pronum fuit omnibus conjectare. Hinc illa omnium exorta lætitia, quam, te ad novæ dignitatis insignia capienda Principis solium adeunte, nubibus, pluviisque tristissima dies, & festæ nequaquam similis, minimè perturbavit, cum nemo non esset in Venetarum rerum antiquitate vel leviter versatus, domesticæque gloriæ tuæ non omninò ignarus, qui revocata retro prisca sæcula non crederet, redditumque huic Reipublicæ magnum illum GEORGIUM, qui primus equestrem dignitatem una cum Joppes ditione in Contarenam familiam invexit. Non sine aliquo numine factum propterea diximus, ut tantum virum, quo facilius falli aliquando, posteritas posset rerum gestarum similitudine non nomine tantum referres, verum etiam ut tibi obtingeret à Serenissimo JOANNE CORNELIO iis titulis inaugurari, quibus ille à Serenissima CATHARINA CORNELIA primum fuerat inauguratus: quæque Cypri Regina Cornelia consobrino suo Georgio, ea abnepos abnepoti, Venetiarum dux Cornelius alteri Georgio largiretur. Hanc

autem

autem, quam de te omnibus expectationem excitaſti, non multum interfuit temporis, cum publicum univerſæ Reipublicæ judicium firmavit, auxitque, cum ſcilicet Veronæ Prætor frequentiſſimis comitiis es renunciatus. Cui provinciæ te haud parem putet aliquis, poſtquam juveni magna & florentiſſima, ſatis patenti fertilique agro, multis, neque iis ignobilibus oppidis frequenti pollens, operibus munitiſſima, mercimoniis ex affini Germania prono Atheſi devehendis ditiſſima, nobiliſſimis frequentata familiis, naturæ artiſque ingenio ornatiſſima, ſingulari verò ejus fide huic Reipublicæ amatiſſima civitas regenda committitur? His probatus judiciis publicis, privatiſque omnium primus mihi videris, quem non gloria rebus geſtis, ſed expectatio gerendarum deſiderio maxime oneret. Verùm cum id ipſe virium tuarum conſcientia nequaquam formides, non dubito, quin gratum quoque futurum tibi ſit hoc obſervantiæ meæ teſtimonium, quo nomen tuum huic Livianæ hiſtoriæ volumini inſcribo. Neque leviter augeo ipſe quoque, quæ de te omnibus eſt expectatio, hoc novo minimè licet ſapientis, & è plebe hominis judicio. Præterquamquod enim magnis Proceribus, quibus alia volumina dicata, te compoſitum intelligis, quod etſi caſu accidiſſet, impar tamen cum illis ad gloriæ certamen congreſſus videri nolles; ipſum ſe ſolo aliquid eſt patronum novæ alicui prælorum fœturæ adſciſci. Sciunt omnes, nos de laborum noſtrorum,

ceu

ceù cariſſimorum pignorum ornamento ſollicitos per omnem civitatem oculos circumferre, omnium captare ſermones, quæ viſa, quæ audita doctorum virorum, quibuſcum frequens nobis conſuetudo, examini penſitanda ſubjicere, donec non noſtro, ſed ſapientum judicio parem in lucem emittendo operi patronum inveniamus. Livio autem typis nunc meis edendo paria aut ex ſola nobilitate, aut ex opibus, & dignitate auſpicia quæſierim? Omnia hæc quidem ſumma in te eſſe video, quæque alii auctori tuendo ſatis facile eſſent. Livium verò qui in tutelam ſuam accepturus eſt, is animum gerat oportet ejus ingenio parem, quod Romano imperio par unum fuit: is virtutis verus ſit æſtimator, cujus præclariſſima exempla undique ex Liviana hiſtoria ſuppetunt; is ea aut geſſerit, aut geſturus ſit, quibus ſcribendis Livium, ſi poſſet, à mortuis excitari vellet. In hujus ſinus tantummodo & Livius ipſe, & qui ejus præclariſſimæ hiſtoriæ multiplicandæ, præcipue poſtquam doctiſſimorum virorum curis illuſtrior facta, gnaviter inſudo, læti, & tuti confugimus. Quamquam igitur tuarum virtutum fama Venetam omnem ditionem, nedum Veronam, longe latèque pervaſerit, non dubito quin in majorem de te expectationem erigenda ſit Veroneſis civitas, cum primum accipiet fidei tuæ defendendam hanc meam Livii editionem traditam eſſe. Etenim quæ actutum novum Prætorem non augurabantur, quem Romanis exemplis abunde inſtructum ſciant, oportet, cum audient Li-

vii amatorem, & Livii amatorum patronum? Ipſe propterea, qui nullos magnarum rerum agendarum ſtimulos reſpuis, Livii apud me renaſcentis patrocinium libenter ſuſcipe, tibique Hiſtoricorum Principem obſtringe, ſiquidem rebus, quæ præclarè geſturus es, narrandis, quotquot erunt noſtris temporibus Livio non abſimiles, tibi ſpero gratiam relaturos. Literatorum quidem omnium patrocinium nomini, ac familiæ debes, unde magnus ſemper literis honor, Muſis perfugium, tantumque diſciplinis omnibus decus, & incrementum, quantus ingeniorum omnibus temporibus felix proventus. Ut enim Gaſparem Cardinalem Contarenum præteream virum literis omnibus humanis diviniſque inſtructiſſimum; ut Nicolaum in Patavino Lyceo conſultiſſimum Juris interpretem; ut Petrum Franciſcum hujus urbis Patriarcham; ut Andream, & Joannem Baptiſtam in Peripatetica Philoſophia, atque in Platonicis diſciplinis Laurentium egregiè verſatos; ut Franciſcum, qui ſi librorum multitudine Livium æquaſſet, nulla profecto alia in laude illi impar eſſet; ut alios denique innumeros in omni ſcientiarum genere excultiſſimos: Thomas ille è Joppes Comitibus ita aſſiduus in literarum ſtudiis fuit, ut cum Patavium graſſante lue adoleſcens adhuc ſeceſſiſſet, Cypriani orationem de Mortalitate Italico ſermone, eoque ſatis eleganti donavit, ac Julio S. Marci Procuratori Patruo ſuo dicatam publici Juris fecit. At Livii patrocinium ipſe cum debes Livio ob tantam Hiſtorici præ-

ſtan-

ſtantiam, tum tibi quoque debes, cui fovendi hiſtorici omnes, quando nullius non potes rebus tuis gerendis eloquentiam deſiderare. Quo vero excipis animo tantum ſcriptorem, eo me quoque fac ut velis reſpicere, qui illum tibi defendendum trado. Vale, Juvenis ornatiſſime, ac te oſtende non in familiæ tuæ præclariſſimæ ornamentum tantummodo, ſed in univerſæ Reipublicæ bonum his temporibus datum.

Scribebam Kalendis Martiis 1715.

Addictiſs. Devotiſs. Obſtrictiſſimuſq;

Carolus Bonarrigus Typographus.

TITI

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XXXV.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

PUBLIUS Scipio Africanus legatus ad Antiochum Epheſi cum Annibale, qui ſe Antiocho junxerat, collocutus eſt: ut, ſi fieri poſſet, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia quum quæreret, quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet, reſpondit: Alexandrum Macedonum regem, quòd parvâ manu innumerabiles exercitus ſudiſſet; quodque [1] *ultimas oras, quas viſere ſupra ſpem humanam eſſet, peragraſſet. Quærenti deinde quem ſecundum poneret; Pyrrhum, inquit, caſtra metari primum docuiſſe: ad hoc neminem elegantiùs loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe. Exequenti: quem tertium diceret: ſemetipſum dixit. Ridens Scipio.* Quidnam tu diceres, ſi me, *inquit*, vicilles? Tunc verò, *inquit*, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios poſuiſſem. *Inter cætera prodigia, quæ plurima fuiſſe traduntur, bovem Cn. Domitii conſulis, locutum,* Roma cave tibi, *refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Ætolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano ſolicitabant, à populo Romano deſcivit: & bello adverſus Philopœmenem Achæorum prætorem geſto, ab Ætolis interfectus eſt. Ætoli quoque ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus ſocietate junctâ Antiochus Syriæ rex quum bellum Græciæ intuliſſet, complures urbes occupavit. inter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Res prætereà in Liguribus geſtas, & apparatum belli ab Antiocho continet.*

I. PRINCIPIO anni, quo hæc geſta ſunt, Sex. Digitius prætor in Hiſpania citeriore cum civitatibus iis, quæ poſt profectionem M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis quàm digna dictu prœlia fecit, & adeò pleraque adverſa, ut vix dimidium mi-

Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Maculâ, & Q. Minucio Thermo,

NOTÆ.

1. *Ultimas oras.*] Verſus orientem, nimirùm Indicas regiones.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. L. Corn. Merula, & Q. Minucio Thermo.

litum, [1] quàm quòd acceperat, ſucceſſori tradiderit. Nec dubium eſt, quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit, ni alter prætor [2] P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum multa ſecunda prœlia feciſſet: quo terrore non minùs quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem pro prætore [3] Luſitanos pervaſtata ulteriori provincia cum ingenti præda domum redeuntes, in ipſo itinere aggreſſus, ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit; numero militum impar, ſuperior aliis: nam [4] & acie frequenti armatis adverſus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite adverſus feſſos longo itinere concurrerat. Tertia namque vigilia exierant hoſtes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ acceſſerant: nec ulla quiete data, laborem viæ prœlium exceperat. itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animiſque fuit, & turbaverant primò Romanos: deinde æquata pauliſper pugna eſt. in hoc diſerimine ludos Jovi, ſi vi fudiſſet cecidiſſetque hoſtes, proprætor vovit. Tandem gradum acriùs intulere Romani, ceſſitque Luſitanus: deinde prorſus terga dedit, & quum inſtitiſſent fugientibus victores, ad duodecim millia hoſtium ſunt cæſa. capti quingenti quadraginta, omnes fermè equites: & ſigna militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano ſeptuaginta & tres amiſſi. pugnatum haud procul [5] Ilipâ urbe eſt. Eò victorem [6] opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem expoſita eſt: poteſtaſque dominis ſuas res cognoſcendi facta, cætera vendenda quæſtori data: [a] quod inde refectum eſt, militi diviſum:

II. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, quum hæc in Hiſpania gerebantur. itaque tàm adverſæ quàm ſecundæ res per ipſum, amicoſque ejus magnis ſermonibus celebrabantur: & tentave-

INTERPRETATIO.

a *Quantum pecunia provenit ex venditâ prædâ.*

NOTÆ.

1. *Quàm quod acceperat.*] Poteſt tolli *Το quod*, ex Gron.

2. *Pub. Cornelius Cn. filius Scipio.*] Is ſcilicet qui *Naſica* cognomine, & vir optimus à ſenatu fuerat judicatus.

3. *Luſitanos.*] A Luſitania dicti *Luſitani*. Ea Hiſpaniæ regio verſus occaſum extrema pars ulterioris fuit. Et reſpondet hodie tum *Portugallia* (exceptâ regione ſeptentrionali, quæ ultra Durium, pars olim Gallæciæ fuit) tum occidua Caſtellæ & Eſtremaduræ pars. Itaque longior eſt Portugallia quàm vetus Luſitania; latior fuit Luſitania quàm hodierna Portugallia.

4. *Et acie frequenti*] Frequentem dicit, non ex multitudine (numero enim impar erat Romanus) ſed quod conferta eſſet acies, atque ad pugnandum inſtructa & compoſita.

5. *Ilipa urbe*] Cùm plura fuerint oppida Hiſpaniæ, quibus nomen *Ilipa* aut *Ilipula*, quorum nullum in Luſitania, omnia in Bœtica: ego hic indicari puto eam urbem quam Ptolemæus *Ilipulam* in Turdetanis ponit: Plinius *Lepiam* in conventu Gaditano, quæ hodie *Niebla* eſt Sanſoni, aliis *Lepe*; non procul oſtio Anæ fluvii ad Luſitaniæ fines.

6. *Opulentum præda exercitum.*] Sic

rāt, quoniam bellum ingens in provincia exarſiſſet, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipſas plenas pavoris ac fugæ acceperus eſſet, ut unam ſibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam quum militem ab ſeipſo ſcriptum ex Senatusconſulto adjeciſſet, eligeret ex omni numero tria millia & quingentos pedites, & equites trecentos. Ea ſe legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multùm ſpei eſſe) rem geſturum. Seniores negare *ad rumores à privatis temerè in gratiam magiſtratuum conflctos, ſenatuſconſulta facienda eſſe. niſi quòd aut prætores ex provinciis ſcriberent, aut legati renunciarent, nihil ratum haberi debere. Si tumultus in Hiſpania eſſet, placere tumultuarios milites extra Italiam ſcribi à prætore.* Mens ea ſenatus fuit, ut in Hiſpania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam navigaſſe delectus cauſa C. Flaminium ſcribit: & ex Sicilia Hiſpaniam petentem, tempeſtate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani ſacramento rogaſſe: his duarum provinciarum delectibus, tertium in Hiſpania adjeciſſe. Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Merulâ, & Q. Minucio Thermo.

III. Nec in Italia ſegniùs Ligurum bellum ereſcebat. Piſas jam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli ſpemque prædæ, circumſedebant. Minucius Conſul, Arretium die, quem edixerat ad conveniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Piſas duxit, & quum hoſtes non plus paſſuum tribus millibus ab oppido trans fluvium movilſent caſtra; conſul urbem, haud dubiè ſervatam adventu ſuo, eſt ingreſſus. Poſtero die & ipſe trans fluvium fermè mille paſſus ab hoſte poſuit caſtra. inde levibus prœliis à populationibus agrum ſociorum tutabatur. in aciem exire non audebat; novo milite & ex multis generibus hominum collecto, nec dum noto ſatis inter ſe, ut fidere alii aliis poſſent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de ſumma rerum decernere: & abundantes militum numero paſſim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & quum coacta vis magna pecorum prædæque eſſet, 1 paratum erat præſidium, per quod in caſtella eorum vicoſque ageretur.

IV. Quum bellum Liguſtinum ad Piſas conſtitiſſet, conſul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Bojorum induxit, ubi longè alia belli ratio, quàm cum Liguribus erat. Conſul in aciem exibat, hoſtes pugnam detrectabant; prædatumque ubi nemo obviam exiret, diſcurrebant Romani. Boji diripi ſua impunè quàm tuendo ea con-

NOTÆ.

Idem Livius lib. 9. cap. 36. *Victor Romanus opulentus rerum omnium in caſtra redit.*

1. *Paratum erat præſidium.*] Gallicè *ils avoient une puiſſante eſcorte pour emmener dans leurs Bourgs & Villages le grand nombre de beſtail qu'ils avoient pris, & le butin qu'ils avoient fait.*

Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Merulâ, & Q. Minucio Thermo.

ferere certamen malebant. Poſteaquàm omnia ferro ignique ſatis evaſtata erant, conſul agro hoſtium exceſſit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos ducebat. Boji ubi egreſſum è finibus ſuis hoſtem ſenſere, ſequebantur ſilenti agmine; locum inſidiis quærentes. nocte prætergreſſi caſtra Romana, ſaltum, quâ tranſeundum erat Romanis, inſederunt. Id quum parùm occultè feciſſent, conſul, qui multâ nocte ſolitus erat movere caſtra, ne nox terrorem in tumultuario prœlio augeret, lucem exſpectavit, & quum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum miſit. Poſteaquàm relatum eſt, quantæ copiæ & quo in loco eſſent, totius agminis ſarcinas in medium conjici juſſit, & [1] triarios vallum circumjicere: cætero exercitu inſtructo ad hoſtem acceſſit. Idem & Galli fecerunt, poſteaquàm apertas eſſe inſidias, & recta ac juſto prœlio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt.

V. Horâ ſecundâ fermè concurſum eſt. ſiniſtra ſociorum equitum ala, [1] & extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant duo conſulares legati, M. Marcellus, & Tib. Sempronius, prioris anni conſul. Novus conſul nunc ad prima ſigna erat, nunc legiones continebat in ſubſidiis; ne certaminis ſtudio priùs concurrerent, quàm datum ſignum eſſet. equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minucios tribunos militum educere juſſit. inde quum ſignum dediſſet, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit à Tib. Sempronio Longo, non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum, & cæſos permultos eſſe, *& qui ſuperſint, partim labore, partim metu remiſiſſe ardorem pugnæ. legionem alteram ex duabus, ſi videretur, ſummitteret, priuſquàm ignominia acciperetur.* Secunda legio miſſa eſt, & extraordinarii recepti. Tum redintegrata eſt pugna; quum & recens miles & frequens ordinibus legio ſucceſſit. ſiniſtra ala ex prœlio ſubducta eſt: dextra in primam aciem ſubiit. Sol ingenti ardore torrebat minimè patientia æſtus corpora Gallorum: denſis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in ſcuta incumbentes, ſuſtinebant impetus Romanorum. Quod ubi animadvertit conſul ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat [2] alariis equitibus, quàm concitatiſſimos equos immittere jubet: & legionarios equites in ſubſidiis eſſe. Hæc procella equeſtris, primò confudit & turbavit, deinde diſſipavit aciem Gallorum, non tamen ut terga darent. Ob-

NOTÆ.

1. *Triarios vallum circumjicere.*] An vallos, quibus onerati incedere Romani ſolebant, abjicere: an potiùs vallo caſtra munire?

1. *Et extraordinarii prima.*] *Extraordinarii* equites ac pedites dicebantur apud Romanos ex ſociorum numero ſelecti veterani, & voluntarii milites, qui ante Prætorium ſive Tabernaculum Imperatoris in caſtris tendebant, in certamine circa eundem pugnare ſoliti.

2. *Alariis equitibus.*] Generaliter quidem *ala* de equitibus dicitur: ſed hi *Alarii* opponuntur equitibus legionariis ſive Romanis: unde apparet fuiſſe è ſociorum numero, qui in utroque cornu

ſtabant duces, haſtilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: [a] ſed interequitantes alarii non patiebantur. Conſul obteſtabatur milites, *Ut paulùm adniterentur: victoriam in manibus eſſe. dum turbatos & trepidantes viderent, inſtarent. ſi reſtitui ordines ſiviſſent, integro rurſus eos prælio & dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios juſſit ſigna. omnes connixi tandem averterunt hoſtem. Poſtquàm terga dabant, & in fugam paſſim effundebantur; tum ad perſequendos eos legionarii equites immiſſi. Quatuordecim millia Bojorum eo die cæſa ſunt; vivi capti mille nonaginta duo: equites ſeptingenti viginti unus, tres duces eorum, ſigna militaria ducenta duodecim, carpenta ſexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit. ſupra quinque millia militum ipſorum aut ſociorum ſunt amiſſa: centuriones tres & viginti, præfecti ſociùm quatuor, & M. Genucius, & M. Marcius, tribuni militum ſecundæ legionis. Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Merula, & Q. Minucio Thermo,

VI. Eodem ferè tempore duorum conſulum litera allatæ ſunt; L. Cornelii de prœlio ad Mutinam cum Boiis facto, & Q. Minucii à Piſis. [a] *Comitia ſua ſortis eſſe. cæterum adeo ſuſpenſa omnia in Liguribus ſe habere, ut abſcedi inde ſine pernicie ſociorum & damno Reipublicæ non poſſit. Si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam; ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret, ſi id facere gravaretur, quod non ſuæ ſortis id negotium eſſet; ſe quidem factorum quodcunque ſenatus conſuliſſet: ſed etiam atque etiam viderent, ne magis è republica eſſet* [1] *interregnum iniri, quàm ab ſe in eo ſtatu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine ſenatorio mitteret ad L. Cornelium conſulem, qui literas collegæ ad ſenatum miſſas deferrent ad eum; & nunciarent, ſenatum, ni is ad magiſtratus ſubrogandos Romam veniret, potiùs quàm Q. Minucius à bello integro avocaretur, interregnum iniri paſſurum. Miſſi legati renunciarunt, L. Cornelium ad magiſtratus ſubrogandos Romam venturum. De literis L. Cornelii, quas ſcripſerat ſecundum prœlium cum Boiis factum, diſceptatio in ſenatu fuit: quia privatim pleriſque ſenatoribus legatus M. Claudius ſcripſerat, *Fortuna populi Romani & militum virtuti gratiam habendam quòd res benè geſta eſſet. Conſulis operâ, & militum aliquantum amiſſum; & hoſtium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elapſum. Milites eò plures periſſe, quòd tardiùs ex ſubſidiis, qui laborantibus opem ferrent, ſucceſſiſſent. Hoſtes è manibus emiſſos, quòd equitibus legionariis & tardiùs datum ſignum eſſet, & perſequi fugientes non licuiſſet.*

INTERPRETATIO.

a *Impediebat impreſſio Alariorum, ne Boii perturbati in ordines redirent.*

a *Q. Minucius ſcribebat ſibi ſorte obtigiſſe, ut comitiis conſularibus præeſſet.*

NOTÆ.

fuere, ſoli plerumque in ſiniſtro: in dextro verò ad lævum latus equitatûs Romani, cujus minor numerus.

1. *Interregnum iniri.*] Comitia Magiſtratuum creandorum a ſummo Magiſtratu habenda erant, Conſule, Dicta-

Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Merula, & Q. Minucio Thermo.

VII. De eâ re nihil temerè decerni placuit. ad frequentiores conſultatio [1] dilata eſt. Inſtabat enim cura alia, quòd civitas fœnore laborabat: & quum multis fœnebribus legibus conſtricta avaritia eſſet, via fraudis inita erat, ut in ſocios, qui non tenerentur iis legibus, [a] nomina tranſcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. [b] Cujus cernendi quum ratio quæreretur, [c] diem finiri placuit, [2] « Feralia quæ proximè fuiſſent: ut qui poſt eam diem ſocii civibus Romanis credidiſſent pecunias, profiterentur: & [d] ex ea die pecuniæ creditæ, [3] quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Inde poſteaquàm profeſſionibus detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti; M. Sempronius tribunus plebis ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebeſque ſcivit, ut cum ſociis ac nomine Latino, pecuniæ creditæ jus idem, quod cum civibus Romanis eſſet. Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hiſpania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hiſpania oppidum, [4] Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites de-

INTERPRETATIO.

a *Sub nomine alicujus Latini ſive ſocii alterius, qui legibus Romanis obnexius non eſſet, pecuniam civibus crederent.*

b *Cùm quæreretur modus inſpiciendi fœnoris, & diſcernendi nomina* ac veros creditores.

c *Præfinitus eſt dies.*

d *Jus diceretur de pecunia quæ mutua data eſſet poſt diem Feralium ultimorum.*

NOTÆ.

tore, aut Interrege. Igitur ita occupatis bello Conſulibus ut non liceret in urbem excurrere, vel creandus eam in rem erat Dictator, vel dicendi Interreges, qui poſt quinque dies ſummæ poteſtatis ſibi ſuccederent, ut per eorum aliquem comitia haberi poſſent.

1. *Dilata eſt.*] Aliàs *delata*.

2. *Feralia quæ proximè fuiſſent.*] Malè Maguntini editique alii eos ſecuti, *fœneralia* ſcripſerunt, quæ nulla fuere, nec Fœnoris Deus cui celebrarentur. Omnes ſcripti habent *Feralia*, quod nomen eſt Feſti celebrari conſueti IX. Kalendas Martias: quâ die in Kalendario notantur. Quanquam Ovidius ad XIII. Kal. Mart. refert. Erant autem ex Varrone & Feſto Diis *Manibus* ſive Inferis ſacrata Feſta, à *ferendis* epulis, vel à *feriendis pecudibus* appellata. Macrob. 1. Saturnal 13. eorum inſtitutionem refert ad Numam: Ovidius 2. Faſtor. num. 16. ad Æneam. Notat idem eo die religioſum fuiſſe nubere, aut ſacra Diis ſuperis facere, niſi quod magicum quoddam ſacrum Deæ Matæ ſive Tacitæ ab anu inter puellas thure ac vino fiebat, ad compeſcendas maledicorum linguas.

3. *Quibus debitor vellet legibus.*] Romanis vel ſocialibus, ſi fortè fœnebres ejus populi leges ex quo ſuppoſititius creditor, minùs graves eſſent debitori: niſi malis fieri potuiſſe ut conditiones quibus privatus aliquis debitor cum creditore ſuo contraxiſſet, leviores eſſent publicis Romanorum fœnebribus, quod opinor valdè rarum.

4. *Iluciam in Oretanis.*] Qui *Illici* pro Ilucia ſumunt, *Conteſtanos*, qui in regno Valentiæ, magnâ ex parte confundunt cum Oretanis, qui in Caſtella. Nicol. Sanſon in Tabula Hiſpaniæ veteri *Tulciam* Antonini eamdem facit cum Noſtri *Ilcia*, ponitque in Carpeſiis longè trans Taguſ, & interpretatur *Illeſcas* non procul Madrito: ſed hæc quoque

duxit. & per hyemem prœlia aliquot, nulla memoria digna, adverſus latronum magis quàm hoſtium excurſiones, vario tamen eventu, nec ſine militum jactura, ſunt facta. Majores res geſtæ à M. Fulvio. Is [5] apud Toletum oppidum cum Vaccæis [6] Vectonibuſque & Celtiberis ſignis collatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit, fugavitque: regem Hilermum vivum cepit. Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Merula, & Q. Minucio Thermo.

VIII. Dum hæc in Hiſpania agerentur, comitiorum jam appetebat dies. itaque L. Cornelius conſul, relicto ad exercitum M. Claudio legato Romam venit. Is in ſenatu quum de rebus ab ſe geſtis diſſeruiſſet, quoque in ſtatu provincia eſſet; queſtus eſt cum Patribus conſcriptis, quod tanto bello una ſecunda pugna tam feliciter perfecto, non eſſet habitus Diis immortalibus honos, poſtulavit deinde, ut ſupplicationem ſimul triumphumque decernerent. Priùs tamen quàm relatio fieret, Q. Metellus, qui conſul dictatorque fuerat, *Literas eodem tempore*, dixit, *& conſulis L. Cornelii ad ſenatum, & M. Marcelli ad magnam partem ſenatorum, allatas eſſe, inter ſe pugnantes; eoque dilatam eſse conſultationem, ut præſentibus auctoribus earum literarum diſceptaretur. Itaque expectaſſe ſeſe, ut conſul, qui ſciret ab legato ſuo adverſus ſe ſcriptum aliquid, quum ipſi veniendum eſset, deduceret eum ſecum Romam: quum etiam verius eſset, Tib. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quàm legato. Nunc videri eſse amotum de induſtriâ, qui ea quæ ſcripſiſset, præſens diceret, aut argueretcoram: & ſi quid vani afferret, argui poſſet, donec ad liquidum veritas explorata eſset. Itaque nihil eorum, quæ poſtularet conſul, decernendum in præſentia cenſere.* Quum pergeret nihilo ſegnius referre, ut ſupplicatio decerneretur, triumphantique ſibi in urbem invehi liceret; M. & C. Titinii tribuni plebis, ſe interceſſuros, ſi de ea re fieret Senatuſconſultum, dixerunt.

IX. Cenſores erant priore anno creati Sext. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus. Cornelius luſtrum condidit. cenſa ſunt civium capita centum quadraginta tria millia ſeptingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tiberis loca plana urbis inundavit. Circa portam Flumentanam etiam collapſa quædam ruinis ſunt. & porta Cœlimontana fulmine icta eſt; muruſque circà multis locis de cœlo tactus. Et Ariciæ, Lanuvii, & in Aventino lapidibus pluit. & à Ca-

NOTÆ.

longiùs ab Oretanis. Quid ſi pro *Ilucia* legamus *Biatiam*, quæ ab Ptolemæo tribuitur Oretanis, appoſita dextræ Bœtis ripæ, hodieque *Baeca* in extremis Andaluſiæ finibus?

5. *Apud Toletum oppidum.*] Ad Tagum fluvium Carpetanorum caput eo tempore, poſtea Gothorum Hiſpaniæ regum ſedes, hodieque Caſtellæ novæ regia urbs, ut Burgi Caſtellæ veteris. Archiepiſcopum habet, qui inter totius orbis Chriſtiani Præſules vix cuiquam divitiis cedit, Regni Caſtellani Cancellarius, Hiſpaniæ Primatem ſe dicit, in cujus umbilico ſita hæc civitas: multùm de veteri frequentiâ ipſi deceſſit ab tranſlatâ Madritum regiâ.

6. *Vectonibuſque.*] *Vectones* ſeu *Vettones* Luſitanis proximi ad ortum, & Luſitaniæ contributi, partem provinciæ Le-

Urb. cond. an. 560. Coss. L. Corn. Merula, & Q. Minucio Thermo.

pua nunciatum est, examen vesparum ingens in forum advolasse, & in Martis æde consedisse. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemviri libros adire jussi, & novendiale sacrum factum, & supplicatio indicta est, atque urbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ Virginis, prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicavit: biennio post quàm vovit. Eodem anno coloniam Latinam [1] in agrum Thurinum triumviri deduxerunt Cn. Manlius Vulso, L. Apustius Fullo, Q. Ælius Tubero; cujus lege deducebatur. tria millia peditum iere, trecenti equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore tertia pars agri dempta est: quo posteà si vellent, novos colonos adscribere possent. Vicena jugera pedites, quadragena equites acceperunt.

X. In exitu jam annus erat, & ambitio magis quàm unquam aliàs exarserat consularibus comitiis. multi & potentes petebant patricii, plebeiique: P. Cornelius Cn. filius Scipio, qui ex Hispania provincia nuper decesserat magnis rebus gestis: & L. Quinctius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Vulso. Hi Patricii. Plebeji autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, Manius Acilius. sed omnium oculi in Quinctium Corneliumque conjecti. nam & in unum locum petebant ambo patricii, & rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Cæterùm ante omnia certamen accendebant [1] fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. major gloria Scipionis: & quo major, eò propior invidiæ. Quinctii recentior, ut qui eo anno triumphasset. Accedebat, quod alter decimum jam prope annum assiduus in oculis hominum fuerat; quæ res minùs verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterùm post devictum Annibalem, censorque fuerat. In Quinctio nova & recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat: pro fratre germano, non patruele, se petere ajebat: pro legato & participe administrati belli. se terra, fratrem mari, rem gessisse. [2] His obtinuit, ut præferretur candidato quem [3] Africanus frater deducebat: quem Cornelia gens Cornelio

NOTÆ.

gionensis & Extremaduræ complectebantur, ubi Salmantica, Placentia, &c. à Tormesi ac Durio ad Tagum. Lucanus *profugos à gente vetusta Gallorum* nominat.

1. *In agrum Ferentinum.*] Scripti *in castrum Ferentinum* vel *Terentinum*. Sigon. non abs re legendum putat: *in agrum Thurinum*. cujus mentio suprà lib. 34. cap. 53. ubi Q. Ælius Tubero Tribunus plebis ex senatus consulto Plebiscitum fecisse dicitur, ut Latinæ duæ coloniæ, una in Brutios, altera in Thurinum agrum deducerentur: iidemque Triumviri deductores nominantur.

1. *Fratres Candidatorum.*] Non tamen eodem gradu; nam hic P. Scipio non germanus erat, sed patruelis tantùm frater Africani: Lucius autem Quintius frater germanus T. Flaminii.

2. *Is obtinuit.*] Aliàs: *his obtinuit*, id est, his de causis.

3. *Africanus frater.*] Nempe patruelis, ut dixi.

consule

consule comitia habente, quem tantum præjudicium senatus; virum e civitate optimum judicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Ænobarbus consules facti. adeo ne in plebejo quidem consule, quum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati, L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi, & L. Æmilii Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto; & alteram à porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter esset, perduxerunt. Urb. cond. an. 560. Coss. L. Corn. Mesula, & Q. Minucio Thermo.

XI. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. Extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra consulis oppugnata, ægrè sunt defensa: & non ita multò pòst per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. qua quum exitus non pateret, converso agmine redire instituit consul: & à tergo fauces saltûs occupatæ à parte hostium erant: Caudinæque cladis memoria non animis modò, sed propè oculis, obversabatur. Numidas octingentos fermè equites inter auxilia habebat. eorum præfectus consuli pollicetur *Se parte, utra vellet, cum suis eruptarum. Tantùm uti diceret, utra pars frequentior vicis esset: in eos se impetum facturum: & nihil priùs quàm flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, & discurrere ad opem ferendam suis.* Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium neminem lacessentes cœperunt. Nihil primo aspectu contemptius. equi hominesque paululi & graciles: discinctus & inermis eques, præterquàm quòd jacula secum portat: equi sine fremis, deformis ipse cursus; rigidâ cervice & extento capite currentium. Hunc contemptum de industriâ augentes, labi ex equis, & per ludibrium spectaculo esse. Itaque qui primò intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuerant, jam inermes sedentesque pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere, sed propiùs saltum paulatim evehi: velut quos impotentes regendi equi invitos efferrent. postremò subditis calcaribus per medias stationes hostium erupêre: & in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viæ tecta incendunt. proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammâque omnia pervastant. Fumus primò conspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, po-

NOTÆ.

4. *Alteram à porta Fontinali.*] Priscis fuit cum Triumphali, vel non multùm temporibus *Fontinalis* dicta fuit porta ab eâ distans. *Fontinalia* porro in genere trans Tiberim, quæ posteà *Septimiana* dicuntur Fontium sacra, ut notat Sextus versus Vaticanum campum. Vel eadem Pompejus.

Urb. cond. an. 560. Coll. L. Corn. Merula, & Q. Minucio Thermo.

ſtremò ſeniores pleriique refugientes tumulcum in caſtris fecerunt. itaque ſine conſilio, ſine imperio, pro ſe quiſque currere ad ſua tutanda: momentoque temporis caſtra relicta erant, & obſidione liberatus conſul, quò intenderat, pervenit.

XII. Sed neque Boji, neque Hiſpani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimicè infeſti erant Romanis, quàm Ætolorum gens. Ii poſt deportatos ex Græcia exercitus, primò in ſpe fuerant, *& Antiochum in vacuam Europæ poſſeſſionem venturum: nec Philippum aut Nabin quieturos*. Ubi nihil uſquam moveri viderunt, agitandum aliquid miſcendumque rati, ne cunctando ſeneſcerent conſilia; concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conqueſtus injurias Romanorum, ſtatumque Ætoliæ, Quod omnium Græciæ gentium civitatumque inhonoratiſſimi poſt eam victoriam eſſent, [a] cujus cauſa ipſi fuiſſent; legatos cenſuit circa reges mittendos, qui non ſolùm tentarent animos eorum, ſed ſuis quemque ſtimulis moverent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum eſt miſſus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, *ademptis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem dicere: inde militem, inde naves, navaleſque ſocios habuiſſe, incluſum ſuis propè muris Achæos videre dominantes in Peloponneſo. nunquam habiturum recuperandi ſua occaſionem, ſi eam quæ tum eſſet, prætermiſiſſet: Nullum exercitum Romanum in Græcia eſſe: nec propter Gythium, aut maritimos alios Lacones, dignam cauſam exiſtimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rurſum tranſmittant*. Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur; ut quum in Græciam Antiochus trajeciſſet, conſcientia violatæ per ſociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret ſe cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud diſſimili oratione incitabat. erat etiam major orationi materia, quò ex altiore faſtigio rex, quam tyrannus, detractus erat; quoque plures adempta res. *Ad hoc vetuſta regum Macedoniæ fama, peragratuſque orbis terrarum victoriis ejus gentis referebatur. Et tutum vel incepto vel eventu ſe conſilium afferre. nam neque ut antè ſemoveri Philippus, quàm Antiochus cum exercitu tranſierit in Græciam, ſuadere; & qui ſine Antiocho adverſus Romanos Ætoloſque tamdiu ſuſtinuerit bellum, ei adjuncto Antiocho, ſociis Ætolis, qui tum graviores hoſtes quàm Romani fuerint, quibus tandem viribus reſiſtere Romanos poſſe?* Adjiciebat, *De duce Annibale nato adverſus Romanos hoſte, qui plures & duces & milites eorum occidiſſet, quàm quot ſupereſſent*. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho: *& omnium primum, [a] prædam de Philippo Romanorum*

INTERPRETATIO.

a Dicebat Dicæarchus Antiocho *Romanos Philippi*, communibus armis *devicti, ſpolia cepiſſe, licèt victoria per Ætolos eſſet reportata*.

NOTÆ.

1. *Cujus cauſa ipſi fuiſſent.*] Quod fœdere cum Romanis inito eos in Græ-

esse dicere, victoriam Ætolorum, & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Ætolos dedisse; & ad vincendum vires eosdem præbuisse. deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiochо ad bellum essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum utrunque ad rebellandum esse: & primam quamque occasionem recuperandi ea quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardiùs moti sunt. Urb. cond. an. 560. Coss. L. Corn. Merula, & Q. Minucio Thermo.

XIII. Nabis exemplo circa omnes vicos maritimos dimisit ad seditiones in iis miscendas: & a. alios principum donis ad suam causam perduxit: alios pertinaciter in societate Romanâ manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum ab T. Quintio cura mandata erat. itaque extemplo & ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denunciarentque ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret: & auxilia ad Gythium, quod jam oppugnabatur à tyranno, & Romam qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex eâ hieme 1. Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti 2 filiâ in matrimonium data, quum Antiochiam se recepisset, 3 per Ciliciam, 4 Tauro monte superato, extremo jam hiemis Ephesum pervenit: inde principio veris, 5

INTERPRETATIO.

a *Spartanorum primores.*

NOTÆ.

ciam quasi induxissent.

1. *Raphiæ in Phœnice.*] Raphiam Rhinocoluræ proximam, urbem Syriæ ad Ægypti confinia, Ptol. Samariæ assignat, Plinius Idumeæ. Strabo cum Nostro Phœniciæ: propriè tamen Palæstinæ urbs fuit.

2. *Filiâ in matrimonium datâ.*] Ptolemæum V. Epiphanem cognomine, Antiochus sibi reconciliavit, filiâ Cleopatrâ in matrimonium datâ, & velut in dotem redditis Cœlesyriâ, Phœnice ac Judæâ. Mater fuit hæc Cleopatra Ptolemæorum Philopatoris & Physconis.

3. *Per Ciliciam.*] Cilicia à Cilice, ut volunt, dicta Agenoris filio, Phœnicis fratre; regio est Asiæ minoris, mari suo sejuncta ab Insula Cypro, reliquis lateribus. Tauro monte cincta, quo à Pamphylia & Pisidia distinguebatur ad occidentem, à Cappadocia & minori Armenia ad Septentrionem, à Syria versus orientem. Dividebatur in Campestrem, quæ ad ortum, & Trachæam sive Asperam quæ ad occasum. Caput urbium Tarsus fuit: hodie sub Turcis *Caramania* strictè sumpto nomine vocatur.

4. *Tauro monte superato.*] Maximus Asiæ mons Taurus à Lycia minoris Asiæ provincia ad extremos versus orientem Seres protenditur, varioque hinc inde per totam Asiam ramos spargit diversis nominibus in Cilicia propriè *Taurus*, in Armenia minore *Antitaurus*, in Syria *Amanus*, in Armenia majore *Gordiæus*, in ejusdem & Mesopotamiæ confinio *Niphates*, in Iberia & Albania *Caucasus*, in Bactriana *Paropamisus*, in Scythia *Imaüs*, aliisque alibi appellationibus.

5. *Antiocho filio.*] Duo fuere Antiochi Magni eodem nomine filii: hic prior natus, qui ex voluntate patris sororem Laodicem uxorem duxerat, ejusdem jussu brevi post necatus est, ut videbimus cap. 15. Alter fuit cognomento Epiphanes, qui in Syria regnavit post Seleucum Philopatorem fratrem natu maximum.

Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Merula, & Q. Minucio Thermo.

Antiocho filio miſſo [6] in Syriam ad cuſtodiam ultimarum partium regni, ne quid abſente ſe à tergo moveretur; ipſe cum omnibus terreſtribus copiis [7] ad Piſidas, qui circa Sidam incolunt, oppugnandos eſt profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius, P. Villius qui ad Antiochum (ſicut antè dictum eſt) miſſi erant, juſſi priùs Eumenem adire, [8] Elæam venere, inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) aſcenderunt. Cupidus belli adverſus Antiochum Eumenes erat: *gravem, ſi pax eſſet, accolam tantò potentiorem regem credens: eumdem ſi motum bellum eſſet, non magis parem Romanis fore quàm Philippus fuiſſet: & aut funditùs ſublatum iri: aut ſi pax victo daretur, multa illi detracta ſibi acceſſura; ut facilè deinde ſe ab eo fine ullo Romano auxilio tueri poſſet. Etiam ſi quid adverſi caſurum foret, ſatiùs eſſe Romanis ſociis quamcumque fortunam ſubire quàm ſolum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi.* Ob hæc quantum auctoritate, quantum conſilio valebat, incitabat Romanos ad bellum.

XIV. Sulpicius æger Pergami ſubſtitit. Villius quum Piſidiæ bello occupatum eſſe regem audiſſet, Ephelum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi fortè erat, ſæpè congrederetur: ut animum ejus & tentaret, ſi qua poſſet, & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis eſſe. His colloquiis aliud quidem actum nihil eſt: ſecutum tamen ſua ſponte eſt, velut conſilio petitum eſſet, ut vilior ob ea regi Annibal & ſuſpectior ad omnia fieret. Claudius ſecutus [1] Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuiſſe legatione tradit: eum-

NOTÆ.

6. *In Syriam.*] Duplicem habet acceptionem nomen *Syria*: & latè quidem ſumpta Phœniciam & Palæſtinam cum Syria propriè dicta complectitur, atque Orientis appellatione ſub Romano imperio ferè intelligebatur. At *Syria* magis propriè dicta, continebat Syriam ſtrictiſſimè ſumptam, ubi Antiochia, Cœleſyriam ſive Syriam cavam, Decapolim, Comagenen & Palmyrenen, aliaque minorum regionum vocabula: à mari Phœnicio ſeu Syriaco ad Euphratem protenſa. Hodie Chriſtianis *Soria*, Perſis *Suriſtan*, Turcis dominantibus & Arabibus incolis *Scham*, tracto nomine ab urbe Damaſco: primaria tamen civitas habetur, *Alepum*, Orientalibus *Chalab*, quæ veterum, non Berrhæa, nec Hierapolis, ſed *Chalybon*, ut nomen ipſum demonſtrat extra regimen Arabico more pronunciatum; eſt enim *Chalebon*: inde olim vinum *Chalybonites*.

7. *Ad Piſidas, qui circa Sidam.*] Aſiæ minoris regio fuit *Piſidia* Pamphyliæ finibus apud auctores non paucos comprehenſa. Horum urbs è præcipuis *Selge*: unde Gelenius cum in veteribus libris ſcriptum eſſet, *qui circa Sicam*, vel *Sitam*, correxerat hic *qui circa Selgam*: ſed Glan legere maluit *qui circa Sidam*. Et fuit *Sida* urbs Pamphyliæ maritima, vicina Piſidiæ, non procul oſtio Eurymedontis: cujus loco Moletius & Thevetus *Standilor* hodie ponunt. Ab hac urbe cognominatus Antiochus Sidetes.

8. *Elæam venere.*] Majoris Myſiæ (quæ Aſiæ minoris regio) urbs *Elæa*, non procul oſtio Caici ad ſinum Elæaticum ex eidictum, è regione Mytilenes, quæ urbs Lesbi inſulæ à Ptolemæo tribuitur Æolidi, diciturque Pergami navale, inter Pitanem & Myrinam: vulgò hodie, ut volunt *l'Alea*.

1. *Græcos Acilianos libros.*] Annalium C. Acilii meminit Plutarchus in Romulo: eos è Græco in Latinum ſermonem

que Epheſi collocutum cum Annibale. Et ſermonem etiam unum refert, quo quærenti Africano, *quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet*, reſpondiſſe, *Alexandrum Macedonum regem; quòd parvâ manu innumerabiles exercitus fudiſſet, quodque ultimas oras, quas viſere ſupra ſpem humanam eſſet, peragraſſet*. Quærenti deinde, *quem ſecundum poneret; Pyrrhum* dixiſſe, *caſtrametari primùm docuiſſe. ad hoc neminem elegantiùs loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe, artem etiam conciliandi ſibi homines eam habuiſſe, ut Italicæ gentes regis externi, quam populi Romani; tandiu principis in ea terra, imperium eſſe mallent*. Exſequenti, *quem tertium duceret; haud dubiè ſemetipſum* dixiſſe. Tum riſum obortum Scipioni & ſubjeciſſe. *Quidnam tu diceres, ſi me viciſſes?* [2] *Tum me verò*, inquit, *& ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores eſſe*. Et perplexum Punico aſtu reſponſum, & improviſum aſſentationis genus Scipionem moviſſe: quod è grege ſe imperatorum velut inæſtimabilem ſecreviſſet. Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Merulâ, & Q. Minucio Thermo.

XV. Villius ab Epheſo [1] Apameam proceſſit. eo & Antiochus audito Romanorum legatorum adventu occurrit: Apameæ congreſſis diſceptatio eadem fermè fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi filii regis, quem miſſum paulò antè dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis deſiderium. id enim jam ſpecimen ſui dederat, ut ſi vita longior contigiſſet, magni juſtique regis in eo indolem fuiſſe appareret. Quo carior acceptiorque omnibus erat, eò mors ejus ſuſpectior fuit; gravem ſucceſſorem eum inſtare ſenectuti ſuæ patrem credentem, per ſpadones quoſdam, talium miniſteriis facinorum acceptos regibus, veneno ſuſtuliſſe. Eam quoque cauſam clandeſtino facinori adjiciebatur, quod quum Seleuco filio Lyſimachiam dediſſet: Antiocho [2] quam ſimilem daret ſedem, ut procul ab ſe [3] honore eum quoque ablegaret, non habuiſſet. Magni tamen luctus ſpecies per aliquot dies regiam tenuit: legatuſque

NOTÆ.

Claudius Quadrigarius vertit, Livio teſte lib. 25. cap. 39.

2. *Tum me verò, inquit, & ante Alexandrum.*] Eadem habes apud Appianum in Syriacis, & Plutarchum.

1. *Apameam proceſſit.*] Plures fuere *Apameæ* à Seleuco Nicatore conditæ in Aſia, de nomine prioris uxoris. Hæc, cognomine *Cibotos*, quæ vox Græcè arcam ſignificat, anteà Celænæ dicebatur, ad Marſiam fluvium ſita, qui in Mæandrum fluit, in ea Phrygiæ magnæ parte quam Combuſtam appellabant, inter Laodiceas duas, eam quæ ad Mæandrum in Caria, & eam quæ Combuſta dicebatur: hodie *Apaſmis*.

2. *Quam ſimilem daret ſedem.*] Etſi Antiochi Enthei tempore Theodotus Bactrianam, eoque mortuo Arſaces & Tiridates Parthiam Seleucidarum imperio exemiſſent: hic tamen Antiochus præter Syriam, Aſiæ quoque minoris magnam partem, & cum Babylonia Mediam ac Perſidem obtinuit; & Media ac Perſis procul ab Antiochia ejus Regia ſedem idoneam Antiocho huic filio præbere potuiſſent: unde hæc interficiendi filii cauſa minùs idonea videri poteſt.

3. *Honore eum quoque ablegaret.*] *Honore* hic idem eſt ac *per ſpeciem honoris*; atque in ſcriptis ſic legitur Sigon. & Gelen. ſcribendum cenſuere, *per honorem*,

Urb. cond. an. 560. Coss. L. Corn. Metulâ, & Q. Minucio Thermo.

Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Rex Ephesum, omisso quod inchoaverat bello, rediit. ibi per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, secreta consilia agitavit. Minio ignarus omnium externorum, virésque æstimans regis, 4 ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modò superiorem esse Antiochum, quòd nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu jam experto eam minùs prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa essent dicturum, persuasit ut à Pergamo arcesserentur legati.

XVI. Jam convaluerat Sulpicius: itaque ambo Ephesum venerunt. Rex à Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio: *Speciosо titulo*, inquit, *uti vos, Romani, Græcarum civitatum liberandarum video: sed facta vestra orationi non conveniunt. & aliud Antiocho juris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsacenique Græci sunt, quàm Neapolitani & Rhegini, & Tarentini, à quibus stipendium, à quibus naves ex fœdere exigitis? cur Syracusas atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? nihil aliud profectò dicatis, quam armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eandem de Smyrna & Lampsaco civitatibusque, quæ Joniæ aut Æolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. Bello superatas à majoribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. itaque ad hæc si responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli causa quæritur.* Ad ea Sulpicius: *Fecit verecundè*, inquit; *Antiochus, qui, si alia pro causa ejus non erant quæ dicerentur, quamlibet ista quàm se dicere maluit. quid enim simile habet civitatum earum quas comparasti causa? Ab Rheginis, & Neapolitanis, & Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem, uno & perpetuo tenore juris semper usurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potesne tandem dicere, ut ii populi non per se, non per alium quemquam fœdus mutaverint; sic & Asiæ civitates, ut semel venerunt in majorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permansisse, & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate, alias per multos annos nullo ambigente libertatem usurpasse? Nam si, quod aliquando servierunt temporum iniquitate pressi, jus post tot sæcula asserendi eos in*

NOTÆ.

quod minùs Latinè dici eis videretur, *honore eum ablegare*; id tamen defendit Gron. 4. observ. 16.

4. *Ex rebus in Syria aut Asia gestis.*] Antiochus Magni cognomine dicebatur, non immeritò: nam & rebellantes Achæum Sardibus in Asia minori, Molonem & Alexandrum fratres in Media & Perside trans Tigrim bello ad necem adegerat, iisque commissas ceperat provincias, & adversus Parthos atque Ægyptios prosperè pugnaverat, ereptâ Ciliciâ, Cœlesyreâ, Judææ aliisque provinciis. Itaque non tantùm in Syria, & in Asia minori, sed etiam in Asia magna egregium se ducem hactenus gesserat.

ſervitutem facit; quid abeſt quin actum nobis nihil ſit, quòd à Philippo liberavimus Græciam, & repetant poſteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem & Theſſalorum totam gentem; Sed quid ego cauſſam civitatum ago, quam ipſis agentibus & nos, & regem ipſum cognoſcere æquius eſt? Urb. cond. an. 560. Coſſ. L. Corn. Merulâ, & Q. Minucio Thermo.

XVII. Vocari deinde civitatum legationes juſſit: præparatas jam antè & inſtructas ab Eumene, qui quantumcunque virium Antiocho deceſſiſſet, ſuo id acceſſurum regno ducebat. Admiſſi plures, dum ſuas quiſque nunc querelas nunc poſtulationes inſerit, æqua iniquis miſcentes, è diſceptatione altercationem fecerunt. itaque neque remiſſâ ullâ re, neque impetratâ, æquè ac venerant omnium incerti legati Romani redierunt. Rex, dimiſſis iis, conſilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferociùs: quia quò quiſque aſperiùs adverſus Romanos locutus eſſet, eò ſpes gratiæ major erat. Alius ſuperbiam poſtulatorum increpare, tanquam Nabidi victo, ſic Antiocho, maximo Aſiæ regum, imponentium leges. quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam ſuam, [1] & patriam Lacedæmonem remiſſam. Antiocho, ſi Smyrna & Lampſacus imperata faciant, indignum videri. alii parvas & vix dictu dignas belli cauſſas tanto regi eas civitates eſſe. [2] ſed initium ſemper parvis injuſta impetrandi fieri; niſi crederent Perſas, quum aquam terramque ab Lacedæmoniis petierunt, [3] glebæ terræ & hauſtu aquæ eguiſſe. *Per ſimile tentationem Romanis de duabus civitatibus agi. & alias civitates, ſimul duas jugum exuiſſe vidiſſent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas ſervitute potior ſit, tamen omni præſenti ſtatu ſpem cuique novandi res ſuas blandiorem eſſe.*

XVIII. Alexander Acarnan in concilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo ſecutus opulentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut conſiliis quoque arcanis intereſſet, acceptus erat. Is tanquam non utrum bellandum eſſet, necne, conſuleretur; ſed ubi & qua ratione bellum gereretur, *Victoriam ſe haud dubiam proponere animo affirmabat; ſi in Europam tranſiſſet rex, & in aliqua Græciæ parte ſedem bello cepiſſet. Jam*

NOTÆ.

1. *Et patriam Lacedæmonem.*] Rem auget hæc repetitio & nominis expreſſio, quòd indignum videatur Lacedæmonem, quæ libertatis adeo ſemper ſtudioſa fuerit, tyranno addictam.

2. *Sed initium ſemper à parvis injuſta impetrandi fieri.*] In Reg. majori eſt, *parvis injuſta imperandi*, & in alio Reg. qui Naudæi fuit, *injuſta impetrandi*, ubi à ſecunda manu inter lineas inſerta eſt littera, *a*, ut ſic *initium ſemper à parvis*, &c. quemadmodum legebat Ruben. cùm vulgò in editis eſſet: *initium ſemper per jus injuſta impetrandi*. Tolerari poteſt Naudæana ſcriptura, etiam ſine præpoſitione, ut *initium injuſta & magna impetrandi fias petitis atque impetratis parvis rebus?*

3. *Glebâ terræ & hauſtu aquæ.*] Aliud volebat poſtulatum Perſarum *aquam terramque* petentium: his quippe nominibus ſignificabatur confeſſio ſubjectionis; quemadmodum cum quis herbam porrigere proverbio dicitur, quod victoriæ agnitæ ſymbolum habebatur.

Urb. cond. an. 560. Coss. L. Corn. Merulâ, & Q. Minucio Thermo.

primùm Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum; anteſignanos ad aſperrima quæque belli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ Nabin à Peloponneſo concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates: quibus cum depulſum Romani Lacedæmonis muris incluſiſſent. à Macedoniâ Philippum, ubi primum bellicum cani audiſſet, arma capturum. Noſſe ſe ſpiritus ejus, noſſe animum: ſcire ferarum modo, quæ clauſtris aut vinculis teneantur, ingentes jamdiù iras eum in pectore volvere. Meminiſſe etiam ſe, quoties in bello precari omnes Deos ſolitus ſit, ut Antiochum ſibi darent adjutorem. Cujus voti ſi compos nunc fiat; nullam moram rebellandi facturum. Tantùm non cunctandum, neque ceſsandum eſse. in eo enim victoriam verti ſi & loca opportuna, & ſocii præoccuparentur. Annibalem quoque ſine mora mittendum in Africam eſse ad diſtringendos Romanos.

XIX. Annibal non adhibitus in concilium, propter colloquia eum Villio ſuſpectus regi, & in nullo poſteà honore habitus; primò eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius eſſe ratus, & percunctari cauſam repentinæ alienationis, & purgare ſe [1] tempore apto, quæſita ſimpliciter iracundiæ cauſa, auditaque, *Pater Amilcar*, inquit, *Antioche, parvum admodum me quum ſacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. Sub hoc ſacramento ſex & triginta annos militavi:* [b] *hoc me in pace patria mea extulit: hoc in patria extorrem in tuam regiam adduxit:* [2] *hoc duce, ſi tu ſpem meam deſtitueris, ubicunque vires, ubi arma eſſe ſciam, huc veniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hoſtes. Itaque* [a] *ſi quibus tuorum meis criminibus apud te creſcere libet, aliam materiam creſcendi quàm ex me quærant. Odi odioque ſum Romanis. id me verum dicere pater Amilcar, & Dii teſtes ſunt. Proinde quum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. ſi qua res te ad pacem compellet, in id conſilium alium, cum quo deliberes, quærito,* Non movit modò talis oratio regem, ſed etiam reconciliavit Annibali. Ex conſilio ita diſceſſum eſt, ut bellum gereretur.

Urb. cond. an. 561. Coss. Cn. Domitio, & L. Quinctio.

XX. Romæ deſtinabant quidem ſermonibus hoſtem Antiochum, ſed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Conſulibus ambobus Italia provincia decreta eſt: ut inter ſe compararent ſortirenturve, uter comitiis ejus anni præeſſet. ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus eſſet, ſi quo eum extra Italiam opus eſſet ducere legiones. Huic conſuli permiſſum, ut duas legiones ſcriberet novas, & ſocium ac Latini nominis viginti millia, &

INTERPRETATIO.

a *Si aliqui à familiaribus tuis ſunt qui quærant apud te gratiâ augeri, me accuſando.*
b Juramentum *illud effecit ut extra patriam profectus ſim*, &c.

NOTÆ.

1. *Tempore apto.*] Conjicit Gron. *tempore capto*, ſed non minùs huic loco aptum, quod vulgo legitur.

2. *Hoc duce.*] Figuratè dixit, *Sacramento duce*, quaſi jurijurando perſonam affingens.

equi-

equites nongentos. Alteri conſuli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius conſul ſuperioris anni habuiſſet, & ſociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites quindecim millia, & equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium, additum in ſupplementum, ut quatuor millia peditum Romanorum ſcriberentur, & centum quinquaginta equites, a & ſociis eodem quinque millia peditum imperarentur, CCL. equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò ſenatus cenſuiſſet, provincia evenit, L. Quintio Gallia: & comitia habenda. Prætores deinde provincias ſortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hiſpaniam citeriorem, A. Atilius Serranus, ulteriorem. Sed his duobus primùm Senatuſconſulto, deinde plebis etiam ſcito permutatæ provinciæ ſunt. Atilio claſſis & Macedonia, Bæbio Brutii decreti. Flaminio Fulvioque in Hiſpaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Brutios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuiſſent; ut & ſociis eodem millia peditum quindecim imperarentur, & quingenti equites. Atilius triginta naves quinqueremes facere juſſus, & ex navalibus veteres deducere, ſi quæ utiles eſſent, & ſcribere navales ſocios. Et Conſuli imperatum, ut ei duo millia ſociûm ac Latini nominis, & mille pedites daret Romanos. Hi duo prætores & duo exercitus, terreſtris navaliſque adverſus Nabin apertè jam oppugnantem ſocios populi Romani dicebantur parari. Cæterùm legati ad Antiochum miſſi expectabantur: priuſquàm ii rediiſſent, vetuerat Cn. Domitium conſulem ſenatus ab urbe diſcedere. Prætoribus Fulvio & Scribonio, quibus ut jus dicerent Romæ provincia erat, negotium datum, ut præter eam claſſem, cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priuſquam conſul prætoreſque in provincias proficiſcerentur, ſupplicatio fuit prodigiorum cauſa. Capram ſex hœdos uno fœtu edidiſſe, ex Piceno nunciatum eſt: & Aretii puerum natum unimanum: Amiterni terra pluiſſe: Formiis portam murumque de cœlo tacta. & (quod maximè terrebat) Conſulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA CAVE TIBI.

Urb. cond. an. 561. Coſſ. Cn. Domitio, & L. Quintio.

XXI. Cæterorum prodigiorum cauſa ſupplicatum eſt: bovem cum cura

INTERPRETATIO.

a *Et imperarentur ſociis quinque millia peditum ſcribenda, ut in Ligures etiam Q. Minucio mitterentur.*

NOTÆ.

1. *Et comitia habenda: Prætorum.*] In omnibus ſcriptis & editis eſt, *comitia habita*: ſenſus tamen exigit ut cum Gelenio ſcribamus *comitia habenda*, quibus verbis ſignificatur cura comitiorum anni proximi: quod manifeſtè ſequitur ex iis quæ initio hujus capitis dicta ſunt, decretum fuiſſe ut Coſſ. inter ſe compararent ſortirenturve uter comitiis hujus anni præeſſet.

Urb. cond. an. 561. Coſſ. Cn. Domitio, & L. Quintio.

ſervari aſique aruſpices juſſerunt. Tiberis infeſtiore, 1 quàm priore impetu illatus urbi, duo pontes, ædificia multa, maximè 2 circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, ſive imbribus, ſive moru terræ leviore, quàm ut alioqui ſentiretur labefactatum, 3 in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, & multos oppreſſit. In agris paſſim inundatis pecua ablata: villarum ſtrages facta eſt. Priuſquàm L. Quintius conſul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Piſano cum Liguribus ſignis collatis pugnavit: novem millia hoſtium occidit. cæteros fuſos fugatoſque in caſtra compulit. Ea uſque in noctem magno certamine oppugnata defenſaque ſunt. nocte clam profecti Ligures: primâ luce Romanus vacua caſtra invaſit. prædæ minus inventum eſt, quod ſubinde ſpolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hoſtibus dedit. ex agro Piſano in Ligures profectus, caſtella vicoſque eorum igni ferroque pervaſtavit: ibi prædâ Etruſca, quæ miſſa à populatoribus fuerat, repletus eſt miles Romanus.

XXII. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt. qui quùm nihil, quod ſatis maturam cauſam belli haberet, niſi adverſus Lacedæmoniun tyrannum, attuliſſent, quem & Achæi legati annunciabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare; Atilius prætor cum claſſe miſſus eſt in Græciam ad ſocios tuendos. Conſules quando nihil ab Antiocho inſtaret, proficiſci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit, Quintius per Ligures in Bojos venit. Duo conſulum agmina diverſa latè agrum hoſtium pervaſtarunt. primò equites eorum pauci cum præfectis; deinde univerſus ſenatus, poſtremò in quibus aut fortuna aliqua aut dignitas erat, ad mille quingenti ad conſules transfugerunt. Et in utraque Hiſpania eo anno res proſperè geſtæ. nam & C. Flaminius 1 oppidum Litabrum, munitum opulentumque vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem

NOTÆ.

quæ ſanè nondum habita. At *Tò Prætorium*, quod ſequitur in melioribus ad ſequentia refertur; nec neceſſe eſt mutari in prætores. Significat enim ex prætoribus M. Fulvium provinciam urbanam ſortitum eſſe, L. Scribonium peregrinam, &c.

1. *Quàm priore impetu.*] Apertiùs locutus eſſet Livius ſi ſcripſiſſet: *Infeſtiore quàm priore anno impetu*, quemadmodum legi vellet Tan. Faber.

2. *Circa portam Flumentanam.*] Affluenti proxima Tiberi & campo Martio erat hæc porta, cui nunc ferè reſpondet *Porta del Popolo*.

3. *In vicum Jugarium.*] Vicus Jugarius ex Capitolii parte fuit, in qua porta Carmentalis; in regione poſtea octava fori ſcilicet Romani.

1. *Oppidum Litabrum.*] In Hiſpania citeriori fuit, ut ex cap. 7. hujus libri colligitur. Eum locum apud Segobiam Arevacorum urbem Moralis ponit, quod mirum mihi videtur, quandoquidem Toletum, quod citra Arevacos, & minùs diſtat ab Ibero flumine, hoc adhuc tempore fuiſſe Hiſpaniæ ulteriori attributum, inde colligo quòd ibi M. Fulvius ejus provinciæ prætor cum Vettonibus aut Vaccæis dimicaſſe ſcribitur, eodem cap. 7. hujus lib. *Libora* nomen in Carpetanis infrà Toletum ad Ta-

vivum cepit: & M. Fulvius proconsul cum duobus exercitibus hostium duo secunda prœlia fecit: oppida Hispanorum, 2 Vescellam, 3 Holonemque, & castella multa expugnavit: alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus & ibi duobus potitus oppidis, 4 Noliba & 5 Cusibi, ad Tagum, amnem ire pergit. 6 Toletum ibi parva urbs erat, sed loco munita, eam quum oppugnaret, 7 Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit. Cum his signis collatis prospere pugnavit: & fusis Vectonibus, oppidum Toletum cepit. Urb. cond. an. 561. Coss. Cn. Domitio, & L. Quintio.

XXIII. Cæterùm eo tempore minùs ea bella, quæ gerebantur, curæ Patribus erant, quàm expectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam etsi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores temerè sine ullis auctoribus orti multa falsa veris miscebant. Inter quæ allatum erat, quum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi prætorem Atilium cum classe miserat in Græciam, tamen quia non copiis modò, sed etiam auctoritate opus erat 1 & ad tuendos sociorum animos, T. Quintium & C. Octavium, & Cn. Servilium, & P. Villium legatos in Græciam misit: & ut M. Babius ex Brutiis ad Tarentum & Brundusium promoveret legiones, decrevit: ut inde, si res posceret, in Macedoniam trajiceret: & ut M. Fulvius prætor classem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: & cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat:) & ut idem prætor L. Valerio collegæ scriberet, *Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret: itaque placere se-*

NOTÆ.

gum minùs placet. In Arevacis ponit *Molina*?

Brief. *Litabrum* aut Britablum, & interpretatur *Marcotea*.

2. *Vescellam*.] Indicatur fortè *Vesci* seu *Vescis* Plinio & Ptolemæo cognitum oppidum Turdulorum, in extremis versus ortum Bœticæ finibus. Nigro *Velez*, aliis *Huesca*, Sanfoni *Vergix*.

3. *Holonemque*.] Significari puto *Alonas* Contestanorum oppidum, quod Melæ est *Alon*, ad sinum Illicitanum: hodie *Xixona* in regno Valentiæ, aut inde non procul. Brietio, (post Ferrarium) *Alone* seu Holone est *Alicante*.

4. *Noliba*.] Brietius *Nolibam* sive *Nolebam* Oretanis adscribit, & circa Malagam fuisse vult; quod stare non potest: siquidem *Malaga*, quæ olim Malaca, est in Bastulis Pœnis qui Bœticæ populi maritimi: Num potiùs *Almodovar* aut

5. *Cusibi*.] In Oretanis quoque fuisse patet ex hoc loco; & fallor nisi fuit ubi *la Puebla de Alcocer*.

6. *Toletum ibi parva urbs*.] Videtur tamen caput Carpetanorum jam tum fuisse, etsi tunc parva: certè non parum deinde hæc urbs crevit Hispaniæ Carthaginiensis Metropolis facta, & posteà Gothorum Regia.

7. *Vectonum magnus exercitus*.] *Vectones*, seu *Vettones*, ulterioris Hispaniæ populi, Lusitanis ad ortum: ubi nunc Regni Legionensis pars Australis, & Estremadura.

1. *Ad tuendos sociorum animos*.] Fatetur Gronovius verbum *tuendo* interdum sumi pro *alere*, *sustentare*: dubitat tamen cum Tan. Fabro, an non scriptum fuerit: *ad tenendos sociorum animos*, id est, *reti-*

natui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum, 3 ad duodecim millia peditis, & quadringentos equites scribere eum: quibus oram maritimam provinciæ, qua vergeret in Græciam, tueri posset. Eum delectum prætor non ex Siciliâ ipsa tantùm, sed etiam ex circumjacentibus insulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali Eumenis fratris, qui nunciavit, Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse. Ætolos ita se parare, ut sub adventum ejus in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ, 4 & ædes liberę, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & 5 vasa argentea centum pondo, & 6 aurea viginti pondo.

Urb. cond. an. 561. Coss. Cn. Domitio, & L. Fulv.

XXIV. Quum alii atque alii nuncii bellum instare afferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. Itaque Senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius prętor literas extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret senatui placere, provincia exercituque tradito legatis, Romam reverti eum: & ex itinere præmittere edictum, quo comitia consulibus creandis ediceret. 1 Paruit his literis consul, & prędmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quod Patricii tres 2 in unum locum petierunt: P. Cornelius. Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat: & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. 3 P. Scipioni, ut dilatum viro tali non negatum honorem appareret, consulatus datus est. additus ei de plebe collega, Manius Acilius Glabrio. Postero die prætores creati, L. Æmilius Paullus, M. Æmilius Lepidus, Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. Bębius à Brundusio cum omnibus copiis transire in Epirum est jussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fulvio prętori urbano negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret.

NOTÆ.

mendos.

3. *Ad duodecim millia peditis.*] Videtur Gronovio insititium esse nomen *peditis*, cum militum nomen paulò ante scriptum, id significet.

4. *Ædes libera, locus, lautia.*] Locus, opinor, intelligitur in spectaculis publicis, velut in Orchestra ubi ludi scenici fiebant.

5. *Vasa argentea centum pondo.*] Intellige tria millia librarum nostrarum cum sexcentis, si materia spectetur, præter artificis operam.

6. *Aurea viginti pondo.*] Si ponderis tantum & metalli ratio habeatur, reddentur undecim millia ac ducentæ libræ.

1. *Paruit his literis consul.*] L. Quinctius, is merit, an Cn. Domitius, difficile est pronunciare.

2. *In unum locum petierunt.*] Duorum Consulum alter necessariò è plebe creandus erat; ideoque oportebat in Idem munus consulare omnes candidatos Patricios concurrere.

3. *P. Scipioni.*] Qui Nasica dictus.

XXV. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis jam non differebat bellum, sed summa vi Gythium oppugnabat: & infensus Achais, quod miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi non anteà ausi capessere bellum, quàm ab Roma revertissent legati; ut quid senatui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixerunt; & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quintii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat, Prætorem classemque Romanam expectandi. Quum principum alii in sententia permanerent, alii utendum ejus, quem ipsi consuluissent, consilio censerent; multitudo Philopœmenis sententiam expectabat. Prætor is tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & auctoritate anteibat. Is præfatus, *Benè comparatum*, [1] *apud Ætolos esse, ne prætor quum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret; statuere quamprimùm ipsos quid vellent, jussit: Prætorem decreta eorum cum fide & curâ executurum: annixurumque ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quàm si apertè suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrandi ejus libera prætori permissa sunt. Philopœmen præterquàm quòd ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanam expectandam, quæ à mari Gythium tueri posset: sed metuens, ne dilationem res non pateretur, & non Gythium solùm, sed præsidium quoque missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum deduxit. Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

XXVI. Comparaverat & tyrannus modicam classem, ad prohibenda si qua obsessis mari submitterentur, præsidia, tres tectas naves, & lembos [1] pristeisque; tradita vetere classe ex fœdere Romanis. Harum ut novarum tum navium agilitatem experiretur, [2] simul omnia satis apta ad certamen essent, provectos in altum, quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnæ exercebat: in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima intercluisset. Prætor Achæorum, sicut terrestrium certaminum arte

NOTÆ.

1. *Apud Ætolos esse.*] Lege *apud Achæos*: nam in Achæorum non Ætolorum concilio hæc agebantur, & hic mos apud liberos populos ferè omnes receptus. Denique Philopœmeni Achæorum prætori servandus erat, mos patrius, non Ætolicus.

1. *Pristesque.*] *Pristis* genus est piscis marini longissimi, & pro longitudine angusti corporis: ab ejus similitudine naves oblongæ *pristes* dicebantur, ut 5. Æneid.

Velocem Mnestheus agit acri remige pristim.

Notat Servius *Pistricem* dici de bellua, *pristin* de navi: sed Virg. de Scylla monstro marino dixit,

postrema immani corpore pistris.

Et verò deducitur utrumque à Græco πρίζειν, quod est *secare*, à secandis nempè fluctibus.

2. *Simul omnia.*] Vulgò legitur, *simul ut omnia*, bellè, ni fallor, ad sensum: in

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

quemvis clarorum imperatorum vel usu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat: [a] Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta [3] annis octoginta antè: quum Crateri [4] uxorem Nicæam ab Naupacto Corinthum veheret. hujus famâ motus (fuerat enim nobile in classe regiâ quondam navigium) deduci ab Ægio patrem admodum & vetustate dilabentem jussit. Hac tum prætoria nave præcedente classem, quum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt à Gythio Laconum naves: & primo statim incursu ad novam & firmam navem, vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus æquam acciperet, divisa est: captique omnes, qui in nave erant. cætera classis, prætoria nave amissa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmen in levi speculatoria nave fugit: nec ante fugæ finem, quàm Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus, imminuit: quin contrà, si in re navali, cujus esset ignarus, offendisset; eò plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum affirmabat.

XXVII. Nabis quum prospera elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil jam à mari periculi fore, & terrestres aditus clandere opportunè positis præsidiis voluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gythii abducta, [1] ad Plejas posuit castra. Imminet is locus & Leucis [2] & Aeris: qua videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stativa essent, & pauci tabernacula haberent; multitudo alia casas ex arundinibus textas fronde, quæ umbram modò præberet, texissent; priusquàm in conspectum hostium veniret Philopœmen, [3] nec opinantem cum improviso

INTERPRETATIO.

In Arcadia natus, qua regio mare nullâ ex parte attingit.

NOTÆ.

scriptis desideratur particula *ut*: sed satis intelligitur.

3. *Annis octoginta.*] Ita legendum concordibus libris, etsi Plutarchus quadraginta tantùm annos numeret. Nam non alius facilè occurrit *Craterus*, cui hæc conveniant, quàm Demetrii Poliorcetæ filius, Antigoni Gonatæ Macedoniæ regis frater, cujus meminit prologus 26. Trogi Pompeji, & Phlegon Trallianus de admirandis cap. 32. laudati à Gron. ætas autem Antigoni Gonatæ qui à Pyrrho pulsus ac deinde restitutus est, convenit cum Olympiade 120. & cum anno urbis 480. unde ad hunc annum numerantur anni octoginta pleni.

4. *Uxorem Nicæam.*] Verum hoc videtur nomen, quamvis libri manu exarati *Nicalam* habeant.

1. *Ad Plejas.*] Lege ad *Bœas*, quod nomen est loci, juxta Actias & Leucas in Laconica ex Polyb. lib. 5. & Pausan. in Lacon. Sigonius *ad Eliam* legendum putat, quum etiam urbem in Laconia memorat Polybius.

2. *Et Atris.*] Lege *Acriis*, ex auctoribus iisdem. Etenim *Acriæ* una fuit è septemdecim urbibus Eleutherolaconum ad finum Laconicum.

3. *Nec opinantem cum.*] Nabin scilicet.

genere belli aggredi ſtatuit. Navigia parva in ſtationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cetratos pleroſque, cum fundis & jaculis, & alio levi genere armaturæ impoſuit. inde litora legens, quum ad propinquum caſtris hoſtium promontorium veniſſet, egreſſus callibus notis, nocte Plejas pervenit: & ſopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem caſis ab omni parte caſtrorum injecit. Multi priùs incendio abſumpti ſunt, quàm hoſtium adventum ſentirent: & qui ſenſerant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammaque omnia abſumpta: perpauci tamen ex tam ancipiti peſte ad Gythium in majora caſtra perfugerunt. Ita perculſis hoſtibus, Philopœmen protinus ad depopulandam 4 Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum eſt, duxit: & magna vi pecorum hominumque inde abrepta, priuſquàm à Gythio tyrannus præſidium agris mitteret, diſceſſit. Idem Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem & Achæis & ſociis indicto, in quo & Epirotarum & Acarnanum fuere principes, ſtatuit, quoniam ſatis & ſuorum à pudore maritimæ ignominiæ reſtituti animi, & hoſtium conterriti eſſent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo uno ratus ab obſidione Gythii hoſtem abduci poſſe. Ad Carias primùm in hoſtium terra poſuit caſtra. Eo ipſo die Gythium expugnatum eſt. cujus rei ignarus Philopœmen, caſtra ad Barboſthenem (mons eſt decem millia paſſuum ab Lacedæmone) promovit. Et Nabis recepto Gythio, cum expedito exercitu inde profectus, quum præter Lacedæmonem raptim duxiſſet, Pyrrhi (quæ vocant) caſtra occupavit: quem peti locum ab Achæis, non dubitabat. inde hoſtibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter anguſtias viæ propè quinque millia paſſuum. cogebatur agmen ab equitibus, & maximè à parte auxiliorum: quod exiſtimabat Philopœmen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, à tergo ſuos aggreſſurum. Duæ res ſimul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus, quem petebat, locus: altera, quod primo agmini occurriſſe hoſtem cernebat. ubi quum per loca confragoſa iter eſſet, ſine levis armaturæ præſidio ſigna ferri non videbat poſſe.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione & Manio Acilio Glabrione.

XXVIII. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine lociſque capiendis ſolertiæ atque uſus: nec belli tantùm temporibus, ſed etiam in pace, ad id maximè animum exercuerat. Ubi iter quopiam faceret, & ad difficilem tranſitu ſaltum veniſſet, contemplatus ab omni parte loci naturam, quum ſolus erat, ſecum ipſe agitabat animo: quum comites haberet, ab iis quærebat, *Si hoſtis eo loco apparuiſſet, quid ſi à fronte, quid ſi ab latere hoc, aut illo, quid ſi à tergo adoriretur, capiendum conſilii foret? Poſſe inſtructos rectâ acie, poſſe inconditum agmen, & tantummodo aptum viæ occurrere. Quem locum ipſe*

NOTÆ.

3. *Tripolim Laconici agri.*] Hæc Tripolis Laconicæ regione fuit, Eurotam occidua Laconiæ regione fuit, Eurotam inter & Aipeum; ad fines Megalopo-

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

capturus esset, cogitando [a] *aut quærendo exequebatur; aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimùm enim interesse) usurus, quo impedimenta, quo sarcinas, quo turbam inermem rejiceret. quanto ea, aut quali præsidio custodiret: & utrum pergere quâ cœpisset ire viâ,* [1] *an eaquâ venisset, repetere melius esset. castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorumque copia esset: quà postero die castra moventi tutum maximè iter: quæ forma agminis foret.* His curis cogitationibusque ita ab incunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares; & quos Tarentinos vocabant, equites, binos secum trahentes equos, ad prima signa misit: & jussis equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, rupem occupavit. Eo impedimenta omnia & calonum turbam conjectam armatis circumdedit: & pro natura loci castra communivit. tabernacula statuere in asperis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. ex eodem rivo utrinque cum præsidio levis armaturæ aquati sunt: & priusquàm, (qualia in propinquis castris solent) contraheretur certamen, nox intervenit. Postero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum esse. nocte in valle à conspectu hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit cetratorum.

XXIX. Luce ortâ Cretensium levis armatura & Tarentini equites super torrentem prœlium commiserunt. [1] Latemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus [2] Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses [3] & hostium auxiliares, equitumque idem genus Tarentini, præsidio aquatoribus erant. Aliquandiu dubium prœlium fuit; ut eodem ex parte utraque hominum genere, & armis paribus. Procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares: & quia ita præceptum à Philopœmene præfectis erat, ut modico edito prœlio in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum locum pertraherent, effusè [4] secuti fugientes per convallem, plerique & vulnerati & interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cetrati ita, quantùm latitudo vallis patiebatur, instructi fuerant: ut facilè per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. Consurgunt

INTERPRETATIO.

[a] *Pergebat quærere & interrogare.*

NOTÆ.

lis Arcadiæ urbis.

1. *An ea qua venisset repetere.*] Imò *eam*, inquit Gron. sed *eà* adverbialiter sumi potest.

1. *Latemnastus.*] Ita plerique: in Colb. est *Latomnastus*.

2. *Lycortas Megalopolitanus.*] Num Polybii historici patet?

3. *Et hostium auxiliares.*] Hinc Cretenses Latemnasto duce, inde equites Tarentini dicti, duce Lycorta, pro aquatoribus quisque suis pugnabant.

4. *Secuti fugientes.*] Lacedæmonii Achæos.

deinde

deinde ipſi integri, recentes, inſtructi: & in hoſtes inordinatos, effuſos, labore etiam & vulneribus feſſos, impetum faciunt. Neo dubia victoria fuit, extemplo terga dedit tyranni miles: & haud paulò concitatiore curſu, quàm ſecutus erat, fugiens, ad caſtra eſt compulſus. multi cæſi captique in ea fuga ſunt. & in caſtris quoque foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani juſſiſſet; loca magis confragoſa, & quacumque temerè proceſſiſſet, iniqua, quàm hoſtem metuens. Inde & ex fortunâ pugnæ, & ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore eſſet, unum de auxiliaribus ſpecie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret: Achæos ſtatuiſſe poſtero die ad Eurotam amnem qui prope * ipſis affluit mœnibus, procedere, ut intercluderent iter; ne aut tyrannus quum vellet, receptum ad urbem haberet; aut commeatus ab urbe in caſtra portarentur. ſimul etiam tentaturus, ſi quorum animi ſolicitari ad defectionem à tyranno poſſent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quàm pereuſſo metu relinquendi caſtra cauſam probabilem præbuit. Poſtero die Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu ſtationem agere pro vallo juſſit. ipſe tanquam in aciem cum robore exercitus egreſſus, ſigna ocyùs ferri ad urbem juſſit.

XXX. Philopœmen poſteaquam citatum agmen per anguſtam & proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem & Cretenſium auxiliares in ſtationem hoſtium, quæ pro caſtris erat, emittit. Illi ubi hoſtes adeſſe & à ſuis ſe deſertos viderunt; primò in caſtra recipere ſe conati ſunt: deinde poſteaquàm inſtructa acies tota Achæorum admovebatur; metu ne cum ipſis caſtris caperentur, ſequi ſuorum agmen aliquantum prægreſſum inſiſtunt. Extemplo cetrati Achæorum in caſtra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad perſequendos hoſtes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hoſtili metu agmen expediri poſſet. Ut verò ad poſtremos prœlium ortum eſt, clamorque terribilis à tergo pavencium ad prima ſigna eſt perlatus; pro ſe quiſque armis abjectis in circumjectas itineri ſylvas diffugiunt. momentoque temporis ſtrage armorum ſepta via eſt, maximè haſtis; quæ pleræque adverſæ cadentes, velut vallo objecto iter impediebant. Philopœmen, utcunque poſſent, inſtare & perſequi auxiliaribus juſſis (utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipſe gravius agmen viâ patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi caſtris ſub occaſum ſolis poſitis, levem armaturam, quam ad perſequendum reliquerat hoſtem, operiebatur. qui ubi primâ vigiliâ venerunt, nunciantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetraſſe, cæteram multitudinem inermem toto ſparſam vagari late, corpora curare eos jubet: ipſe ex cætera copia militum (qui, quia priores in caſtra venerant, refecti & cibo ſumpto & modicâ quiete erant) delectos, nihil præter gladios

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

NOTÆ.

5. *Ipſis affluit mœnibus.*] Spartæ,

Urb. cond. an. 562. Cos. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

secum ferentes, exemplo educit, & duarum portarum itineribus, quæ Pharas, quæque Barbosthenem ferunt, eos instruxit, qua ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec cum opinio fefellit. Nam Lacedæmonii, quoad lucis superfuit quicquam, deviis callibus medio saltu se recipiebant. Primo vespere ut lumina in castris hostium conspexere, è regione eorum occultis semitis se tenuerunt: ubi prætergressi ea sunt, jam tutum rati, in patentes vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopœmen incluso tyranno in urbem, insequentes dies propè triginta vastandis agris Laconum absumpsit, debilitatisque ac propè fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria terum Achæis imperatori Romano; & quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam.

XXXI. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat; legati Romanorum circumire sociorum urbes; soliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertissent. minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt; quos, quia Nabidi infesti erant, ad cætera quoque satis fidos credebant esse. Athenas primùm, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere: allocutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere. eo Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio fuit: quòd pars principum alienati à Romanis, totique Antiochi & Ætolorum erant: quia, quum [2] reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumque impositum remitti; inter cætera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque ejus quidam, omnia novari Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adversus eos ita differendum erat, ne timorem vanum iis demendo, [3] spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quàm in Magnetibus esset. Illa tantùm commemorata, *quum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, [4] tum eam civitatem præcipuè. Ibi enim non præsidium modò Macedonum fuis-*

NOTÆ.

1. *Qua Pharas.*] Sigon. *Pharin* legit ex Stephano, cui *Pharis* est urbs Laconicæ: suffragatur & Pausanias, qui Amyclas & *Pharin* conjungit: estque *Pharis* oppidum quinque aut sex passuum millibus à Sparta meridiem versus, interfluente Eurota. Verùm Henricus Valesius malebat *Pharas* oppidum Messeniæ circa ostia Pamisi, quod & *Phera*.

1. *Thessalos.*] Propriè dictos, qui & Thessaliotæ. à Magnetibus distinguuntur; aliàs sub Thessalorum nomine comprehenduntur Magnetes.

2. *Reddi filium obsidem.*] Demetrium, de quo suprà lib. 33. cap. 30.

3. *Spes incisa Philippum alienaret.*] Ut enim timor Magnetibus demeretur, negandum erat fore ut Romani Philippo Demetriadem restituerent: contrà verò ad retinendum in amicitia Philippum, spes ei facienda erat ejus urbis reddendæ.

4. *Tum eam civitatem præcipuè.*] Civitatis nomine intellige populum Magnetum.

ſe: ſed 5 *regiam exædificatam: ut præſens ſemper in oculis habendus eſſet dominus. Cæterùm nequicquam ea facta, ſi Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & novus & incognitus pro vetere & experto habendus rex eſſet.* Magnetarchen ſummum magiſtratum vocant. is tum Eurylochus erat. ac poteſtate ea fretus, negavit diſſimulandum ſibi & Magnetibus eſſe, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus eſſe. Et inter dicendi contentionem inconſultiùs evectus projecit, *Tum quoque ſpecie liberam Demetriadem eſſe. revera omnia ad nutum Romanorum fieri.* Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, 6 *partim aſſentientium, partim indignantium*, dicere id auſum eum. Quintius quidem adeò exarſit irâ, ut manus ad cœlum tendens, Deos teſtes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus unus, magnæ tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quòd ſemper Romanorum haud dubiè partis fuerat, ab T. Quintio legatiſque aliis flens petiit, *ne unius amentiam civitati aſſignarent. Suo quemque periculo furere. Magnetas, non libertatem modò, ſed omnia, quæ hominibus ſancta caraque ſint, T. Quintio & populo Romano debere. Nihil quemquam ab Diis immortalibus precari poſſe, quod non Magnetes ab illis haberent, & in corpora ſua citiùs per furorem ſævituros, quàm ut Romanam amicitiam violarent.* Hujus orationem ſubſecutæ multitudinis preces ſunt.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Sempronio, & Manio Acilio Glabrione.

XXXII. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Jam enim, & id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant: eoque ipſo fortè tempore 1 Thoas princeps gentis, quem miſerant ad Antiochum, redierat: indeque Memppum ſecum adduxerat, regis legatum. Qui priuſquam concilium iis daretur, impleverant omnium aures, terreſtres navaleſque copias commemorando; ingentem vim peditum equitumque venire: ex India elephan-

NOTÆ.

5. *Regiam exædificatam.*] Apud Demetriadem, ubi Philippus frequenter degere ſolitus.

6. *Partim aſſentientium, partim indignantium.*] Gron. ex Barb. & Petav. ſcribit *partim aſſenſum, partim indignationem*, quibuſcum convenit & Reg. major, & refert ad fremitum *multitudinis variantis*, hoc eſt, alternantis, & inter ſe confundentis hæc duo. Mihi tamen magis arridet vulgata lectio, quæ conſtructioni convenientior. Longiùs enim diſtarent illa, *partim aſſenſum, partim indignationem*, à participio *variantis*: cùm ſcriptum ſit apud Livium, *fremitus variantis multitudinis fuit, partim*, &c. ac minùs commodè interjectum eſſet *fuit* inter *variantis* & *partim aſſenſum* quod ipſe Gron. ſentiens, ordinem vocabulorum mutavit, ut ſenſum ſuum explicaret. At nihil erit quod nos remoretur, ſi ex recepta ſcriptura legamus: *fremitus variantis multitudinis fuit, partim aſſentientium, partim indignantium.* Et parum apta loquendi forma, *aſſenſum aut indignationem dicere id auſum eum* præ illa, *indignantium auſum eum id dicere.*

1. *Thoas princeps gentis.*] Principem legationis ejus nominat etiam Appianus *Thoantem*, anteà miſſum ad Antiochum ab Ætolis. Dicæarchum dixerat Livius, qui prætoris nimirùm Thoantis frater appellatur, hujus lib. cap. 12. Similiter eſt prætorem ipſum cum fratre profe-

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

tos: a ad omnia (quo maximè moveri credebant multitudinis animos) tantum advehi auri, ut ipsos emere Romanos posset. Apparebat, b quid ea oratio in concilio motura esset. nam & venisse eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur: & 2 quanquam propè abscissa res erat, tamen non abs re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adversus regis legatum auderent. Athenienses maximè in eam rem idonei visi sunt, & propter civitatis dignitatem, & vetustam societatem cum Ætolis. ab iis Quintius petit, ut legatos 3 ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio 4 renunciavit legationem. Menippus post eum intromissus, *Optimum fuisse omnibus, qui Græciam Asiamque incolerent*, ait, *integris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque*, inquit, *si modò vos qui inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, Diis juvantibus, & Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. Eâ autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.* Athenienses, quibus primis post regiam legationem dicendi quæ vellent, potestas facta est; mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis Ætolos, meritorumque in universam Græciam T. Quintii admonuerunt, *Ne temerè eam celeritate nimiâ consiliorum everterent. Consilia calida & audacia primâ specie læta, tractatu dura, eventu tristia esse. legatos Romanos, & in iis T. Quintium, haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, verbis potius de iis quæ ambigerentur, disceptarent, quàm Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.*

XXXIII. Multitudo avida novandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maximè seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundem in Æto-

INTERPRETATIO.

a *Præter vel supra cætera.*

b *Quanti momenti futurus*, vel *quantos motus excitaturus esset in concilio Ætolorum* sermo ejusmodi.

c *Dignitas verò Græcia consistit in libertate propriis viribus fundata.*

NOTÆ.

dum fuisse ad Antiochum.

2. *Quanquàm propè abscissa res erat.*] Gall. *quoique l'affaire fust presque rompuë, & hors de toute apparence de pouvoir réüssir.*

3. *Panætolicum concilium.*] Concilium fuit omnium Ætoliæ populorum, unde nomen *Panætolio*, eâdem ratione quâ Panathenæa vocabantur festa omnium Athenienſium communia in honorem Minervæ.

4. *Renunciavit legationem.*] Gall. *fit rapport de son ambassade.* Aliud enim propriè est *renunciare legationem*, id est, referre quæ gesta sunt in legatione; aliud *renunciare legationi*, quod est *repudiare*: quo sensu quandòque sumitur *renunciandi* verbum, etiam cum accusandi casu.

liam Quintio visum est. [1] Aut enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse: Romanos justa ac propè necessaria sumpturos arma. Posteaquàm ventum est eò, Quintius in concilio orsus à principio societatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab iis [a] fides mota fœderis esset; pauca de jure civitatum, de quibus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos: seu disceptare, seu rogare senatum mallent; quàm populum Romanum cum Antiocho, [2] laniſtis Ætolis, non sine motu magno generis humani & pernicie Græciæ dimicare? nec ullos priùs cladem ejus belli sensuros, quàm qui movissent.* Hæc nequicquam, velut vaticinatus Romanus; Thoas deinde cæterique factionis ejusdem cum assensu omnium auditi, pervicerunt, Ut ne dilato quidem concilio, [3] & absentibus Romanis, decretum fieret, quo arcesseretur Antiochus ad liberandam Græciam, [4] disceptatumque inter Ætolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus prætor eorum. nam quum id ipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus majestatem viri; *aliud in præsentia, quod magis instaret, prævertendum sibi esse*, dixit: *decretum responsumque brevi in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum.* Tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, tantusque magistratus eorum cepit.

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Minio Acilio Glabrione.

XXXIV. Quintius legatique Corinthum redierunt. inde [1] [γ] ut quæque

INTERPRETATIO.

a *Quoties læsa esset ac violata fides quæ in fœdere data fuerat.*

NOTÆ.

1. *Aut enim moturum aliquid.*] Gall. *car il arriveroit ou qu'il gagneroit & avanceroit quelque chose, ou que tout le monde seroit tesmoin*, &c.

2. *Laniſtis Ætolis.*] In scriptorum, & editorum plerisque est, *admixtis Ætolis:* sed præclarè Gelen. è scriptis quibusdam, cum quibus congruit Reg. major, correxit, *laniſtis Ætolis*: metaphorâ à gladiatoribus ductâ, quos inter se committunt, & ad certamen instruunt atque hortantur laniſtæ seu præfecti ludorum gladiatoriorum. Alludit fortè ad dictum Antonii epist. ad Hirtium & Octavianum Cæsarem, quæ refertur Philipp. 13. *quod spectaculum adhuc fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies laniſtâ Cicerone dimicantes.*

3. *Et absentibus Romanis.*] Repete ex superiori membro particulam *ne*, ut sit: *ne absentibus Romanis*, sive ne expectato quidem Romanorum discessu.

4. *Disceptandumque inter Ætolos & Romanos.*] Variant scripti, & quidam habent, *disceptatumque*; eodem tamen sensu, sed diversa constructione. Vult enim arcessitum Antiochum ab Ætolis ad liberandam Græciam, & ut disceptaret atque arbitrum seu judicem ageret inter Romanos & Ætolos.

1. *Ut quæque de Antiocho.*] Regius Joann. Mureti, *ut quemque de Antiocho*: Reg. Naudæi, *ut quoque de Antiocho* unde nihil lucis. Præclara Tan. Fabri correctio legentis, *ut quieti de Antiocho*, nisi quod statim sequitur, *nihil per se moti*, quod idem est. Alioqui difficilis hic locus sic videtur explicari posse, ut dicamus Ætolos nullum totius gentis concilium habuisse, postquàm Romanos dimiserant; ita ut *& quæcumque de Antiocho dicerentur*, ipsi, (ne Romanis innotescerent eorum consilia) quasi nihil per se laborantes, sed velut immoti

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

de Antiocho, [2] nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare adventum viderentur regis. concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt, [3] per Apocletos autem (ita vocant sanctius concilium: ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes, optimum quemque, Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere, multitudinem, & quorum res non ex sententiâ ipsorum essent, omnia novari velle. Ætoli consilium uno die spei quoque non audacis modò, sed etiam impudentis ceperunt; Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc [4] Exul Eurylochus, de cujus fuga causaque fugæ antè dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui ejusdem factionis erant, liberos & conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent; singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exilio sinerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososque immiscendi res tumultu Ætolico spes movit: pro se quisque revocare jubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, quum millia sex ab urbe abesset; luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi jussa, præcessit. posteaquàm portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis jussit, & loris ducere equos, itineris maximè modo, solutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti videretur, quàm præsidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media urbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur, tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent.

XXXV. Ita Demetrias Ætolorum facta est. Lacedæmone non urbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, cum totius

NOTÆ.

manerent, videreturque duntaxat Regis sive adventum sive motum expectare.

2. *Nihil per se ipsi moti.*] Perizon. repònit: *nihil p. f. i. moturi*: quod mihi sanè arridet: tum quòd activæ voci magis congruere videatur accusativus *nihil*; tum quòd iidem, sine insulsa illa repetitione, quam nota proxima indicavi, dicpossunt, & in præsenti *quieti* ex sententia Fabri; & *nihil moturi* in futurum.

3. *Per Apocletos*] A verbo, ἀπόκλητος quod est *voto*, *nomino*, ἀπόκλητοι dicebantur hi consultores sive senatores, quasi dicamus *vocatos* seu *excitos*; Gall. *Deputés*.

4. *Exul Eurylochus.*] E Magnesia in Ætoliam profugus, de quo suprà cap. 31.

gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Cauſam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia ſibi, quum illis auctoribus rebellaſſet, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati ſunt, & triginta electi ex juventute equites. Iis à prætore Damocrito in concilio Arcano gentis, de quo antè dictum eſt, denunciatum, *Ne ſe ad bellum Achaicum, aut rem ullam, quam ſua quiſque opinione præcipere poſſet, crederent miſſos eſſe. Quicquid Alexamenon res monuiſſet ſubiti conſilii capere; ad id quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exequendum parati eſſent, ac pro eo acciperent, tanquam ad id unum agendum miſſos ab domo ſe ſcirent.* Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo ſpei implevit. *Antiochum jam in Europam tranſiſſe, mox in Græcia fore; terras, maria, armis, viris completurum. Non cum Philippo rem eſſe credituros Romanos. numerum iniri peditum equitumque ac navium non poſſe; elephantorum aciem conſpectu ipſo debellaturam. Ætolos toto ſuo exercitu paratos eſſe venire Lacedæmonem, quum res poſcat; ſed frequentes armatos oſtendere advenienti regi voluiſſe. Nabidi quoque & ipſi faciendum eſſe, ut quas haberet copias; non ſineret ſub tectis marceſcere otio: ſed educere, & in armis decurrere cogeret, ſimul animos acueret, & corpora exerceret. Conſuetudine leviorem laborem fore: & comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri poſſe.* Eduei inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie conſiſtebant. tyrannus cum tribus ſummum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante ſigna vectabatur, cornua extrema inviſens; in dextro cornu Ætoli erant, & qui ante auxiliares tyranni fuerunt, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat ſibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum quæ in rem eſſe videbantur; nunc in dextrum cornu ad ſuos adequitandi; mox inde, velut imperato, quod res poposciſſet, recipiendi ſe ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori ſtatuerat, eo pauliſper cum tyranno vectatus, quum ad ſuos conceſſiſſet, cum equitibus ab domo ſecum miſſis, *Agenda*, inquit, *res eſt, juvenes audendaque, quam me duce impigrè exequi juſſi eſtis. Parate animos, dextraſque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, ceſſet. Qui cunctatus fuerit, & ſuum conſilium meo interponet, ſciat ſibi reditum ad penates non eſſe.* Horror cunctos cepit: & meminerant cum quibus mandatis oxiſſent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. 3 Ponere haſtas equites Alexamenus jubet. & ſe intue-

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione & Manio Acilio Glabrione.

NOTÆ.

1. *Gratiam rei apud Lacedæmonios laturum.*] Intellige *conſtabat*, vel *certum erat*, vel *ſciebant*: tantùm ſcilicet abeſſe ut rem ingratam Lacedæmoniis facturus eſſet, qui eorum occideret tyrannum; quin potiùs magnam ab eis gratiam initurum eſſe.

2. *In armis decurrere cogeret.*] Gallicè; *qu'il leur fiſt faire l'exercice.*

3. *Ponere haſtas equites Alexamenus jubet.*] Hic *ponere haſtas* non eſt *ſubjicere*; ſed *reclinare*, ne erectæ conſpectum ip-

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

ri. colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Posteaquàm appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo, tyrannum deturbat. Jacentem equites confodiunt. multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt: & priusquàm à media acie succurreretur, expiravit. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, quum res in oculis gereretur, pavor primò cepit: deinde, posteaquàm abire Ætolorum agmen vidêre, concurrunt ad relictum tyranni corpus: & spectatorum turba ex custodibus vitæ, mortisque ultoribus, facta. Nec movisset se quisquam, si extemplo positis armis vocata in concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conveniens, [1] frequentibus inde retentis in armis Ætolis, sine injuria cujusquam: sed [2] ut oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus, diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit: Ætoli velut capta urbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedæmoniis ad coëundum fecit. Alii dicere, exturbandos Ætolos, & libertatem, quum restitui videretur, interceptam repetendam. alii [3] ut caput agendæ rei esset, regii generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus ejus stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. eum in equum imponunt, & armis arreptis Ætolos vagos per urbem cædunt. Tum regiam invadunt. ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Ætoli [4] circa Chalcioecon (Minervæ est templum æreum) congregati cæduntur. Pauci armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt. ibi comprehensi a magistratibus, sub corona venierunt.

XXXVII. Philopœmen, audita cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, quum omnia turbata metu invenisset; evocatis principibus, & oratione habita, qualis habenda ab Alexameno fuerat, societati Achæorum Lacedæmonios adjunxit: eò etiam faciliùs, quod ad idem fortè tempus A. Atilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gythium accessit. iisdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulsum, opibus eorum qui Romanæ societatis erant, post T. Quintii legatorumque adventum, & Herodotum Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide

NOTÆ.

sius Alexamenî equitibus eriperent, quos jubebat se intueri atque imitari.

1. *Frequentibus inde retentis in armis Ætolis sine injuria cujusquam.*] Zeugma est, debet enim ex superioribus intelligi, *si fuissent retenti*.

2. *Ut oportuit in consilio fraude cœpto.*] Non ita quidem fieri oportebat, sed fraudulento consilio conveniens erat, sive respondebat, ut res non ex ratione procederet.

3. *Ut caput agendæ rei esset.*] Gall. *afin d'avoir un chef, pour entreprendre quelque chose*.

4. *Circa Chalcioecon.*] Significatur hoc vocabulo *æream domum habitans*, supple Minerva; quæ sic dicta à Spartanis apud Suid. quod οἶκον Χαλκοῦν haberet, sive pro-

propter divitias, præparatis ad proditionem iis, qui Euthymidæ factionis erant; nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primùm, hinc [1] Salganea proceſſit. Herodotus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco ſinu duo millia peditum, & Thoas ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat. eas cum ſexcentis peditibus Herodotus trajicere [2] in inſulam Atalantam juſſus: ut inde, quum pedeſtres copias appropinquare jam Aulidi atque Euripo ſenſiſſet, Chalcidem trajiceret. ipſe cæteras copias nocturnis maximè itineribus, quanta poterat celeritate, Chalcidem ducebat. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione & Manio Acilio Glabrione.

XXXVIII. [1] Mictio & Xenoclides, penes quos tum ſumma rerum, pulſo Euthymida, Chalcide erat, ſeu ipſi per ſe ſuſpicati, ſeu indicata re; primò pavidi, nihil uſquam ſpei, niſi in fuga ponebant. deinde poſteaquàm reſedit terror, & prodi & deſeri non patriam modò, ſed etiam Romanorum ſocietatem cernebant, conſilio tali animum adjecerunt. Sacrum anniverſarium eo fortè tempore Eretriæ [2] Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modò, ſed Caryſtiorum etiam cœtu celebratur. Eò miſerunt qui orarent Eretrienſes Caryſtioſque, *Ut & ſuarum fortunarum in eadem inſula geniti miſererentur, & Romanam ſocietatem reſpicerent ne ſinerent Ætolorum Chalcidem fieri. Euboeam habituros, ſi Chalcidem habuiſſent. Graves fuiſſe Macedonas dominos, multò minùs tolerabiles futuros Ætolos.* Romanorum maximè reſpectus civitates movit; & virtutem nuper in bello, & in victoria juſtitiam benignitatemque expertas. itaque quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit miſitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum tradidiſſent, ipſi omnibus copiis tranſgreſſi Euripum, ad Salganea poſuerunt caſtra. inde caduceator primùm, deinde legati ad Ætolos miſſi percunctatum quo ſuo dicto factove ſocii atque amici ad ſe oppugnandos venirent? Reſpondit Thoas dux Ætolorum, *Non ad oppugnandos, ſed ad liberandos ab Romanis venire ſeſe. Splendidiore nunc eos catena, & multò graviore vinctos eſſe, quàm quum præſidium Macedonum in arcem habuiſſent. Se vero* negare Chalcidenſes *aut ſervire ulli, aut præſidio cujuſquam egere*. Ita di-

NOTÆ.

quòd Chalcidenſes Eubœæ profugi ædem illi extruxiſſent.

1. *Salganea.*] Aliàs *Salganeus*: oppidum fuit Bœotiæ ad Euripum, inter Anthedonem & Iſmeni oſtium, Aulidi vicinum verſus occaſum, hodie *Salganico*.

2. *In inſulam Atalantam.*] *Atalante* exigua eſt inſula, Eubœæ adjacens, è regione Opuntis Locrorum urbis, vulgò nunc *Talandi*.

1. *Mictio.*] Variè ſcribitur hoc nomen proprium in M.Ss. Verum nomen videtur fuiſſe *Micithion*, ut eſt apud Appianum, quod Sigon. notat.

2. *Amarynthidis Dianæ.*] Eretrienſes & Caryſtii in Eubœa, cumque his Athenienſes Dianam nomine *Amaryſiam* peculiari cultu celebrabant, feſtumque ipſum Amaryſia vocabant, ab Amarynthovico apud Eretriam, Strabone teſte.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

greſſi ex colloquio legati ad ſuos. Thoas & Ætoli, ut qui ſpem omnem in eo, ut improviſo opprimerent, habuiſſent; ad juſtum bellum oppugnationemque urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, poſteaquàm caſtra popularium ad Salganea eſſe, profectoſque Ætolos audivit; & ipſe à Thebis Athenas rediit. Et Herodotus quum per aliquot dies intentus ab Atalanta ſignum nequicquam expectaſſet, miſſa ſpeculatoria nave, ut quid moræ eſſet, ſciret; poſteaquam rem omiſſam à ſociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

XXXIX. Quintius quoque his auditis, ab Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. Placuit, quingentos milites præſidii cauſa relinqui Chalcide, ab Eumene rege: ipſum Athenas ire. Quintius quò profectus erat, Demetriadem contendit; ratus Chalcidem liberatam, momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam ſocietatem Romanam facturam, & ut præſidii aliquid eſſet ſuæ partis hominibus, Eunomo prætori Theſſalorum ſcripſit, ut armaret juventutem, & Villium ad Demetriadem præmiſit ad tentandos animos; non aliter, niſi pars aliqua inclinaret ad reſpectum priſtinæ ſocietatis, rem aggreſſurus. Villius quinqueremi nave ad oſtium portus eſt invectus. Eò multitudo Magnetum omnis quum ſe effudiſſet, quæſivit Villius, utrum ad amicos, an ad hoſtes ſeſe veniſſe mallent? Reſpondit [1] Magnetarches Eurylochus *Ad amicos veniſſe eum: ſed abſtineret portu, & ſineret Magnetas in concordia & libertate eſſe, nec per colloquii ſpeciem multitudinem ſollicitaret.* Altercatio inde, non ſermo fuit: quum Romanus, ut ingratos increpuret Magnetas, imminenteſque prædiceret clades: multitudo obſtreperet, nunc Senatum, nunc Quintium accuſando. ita irrito incepto Villius ad Quintium ſeſe recepit. At Quintius, nuncio ad prætorem miſſo, ut reduceret domum copias, ipſe navibus Corinthum rediit.

XL. Abſtulerunt me velut de ſpacio, Græciæ res immixtæ Romanis: non quia ipſas operæ prætium eſſet perſcribere, ſed quia cauſæ fuerunt cum Antiocho belli. Conſulibus deſignatis (inde namque diverteram) L. Quintius, & Cn. Domitius conſules in provincias profecti ſunt: [2] Quintius in Ligures, Domitius adverſus Bojos. Boji quieverunt: atque etiam ſenatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (ſumma omnium mille & quingenti) conſuli dediderunt ſeſe. Ab altero conſule ager Ligurum latè eſt vaſtatus; caſtellaque aliquot capta: unde non præda modò omnis generis cum captivis parta, ſed recepti quoque aliquot cives ſociique, qui in hoſtium poteſtate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta

NOTÆ.

1. *Magnetarches Eurylochus.*] Significatur hoc vocabulo Magnetum prætor.

1. *Quintius in Ligures, Domitius adverſus Bojos.*] Vterque in Bojis bellum geſſiſſe dicitur cap. 22. ſed Quintius potiſſimùm rem geſſit in Liguria, quam ita penetravit, ut in Bojos pervenerit, quæ Domitii collegæ provincia erat, cum quo in confinio utriuſque provinciæ copias junxit.

eſt Senatuſconſulto plebeique ſcito. tria millia & ſeptingenti pedites jerunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minucius, M. Furius Craſſipes. Quina dena jugera agri data in ſingulos pedites ſunt: duplex equitibus. Bruttiorum proximè fuerat ager: [a] Bruttii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; diutinus alter, ſed ſegnior. Terra dies duodequadraginta movit. per totidem dies feriæ in ſollicitudine ac metu fuere. in triduum ejus rei cauſa ſupplicatio habita eſt. Ille non pavor vanus, ſed vera multorum clades fuit. incendio à foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tiberim verſa arſere, tabernæque omnes cum magni precii mercibus conflagraverunt. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XLI. Jam ferè in exitu annus erat: & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura Patribus creſcebat. itaque de provinciis magiſtratuum deſignatorum, quò intentiores eſſent omnes, agitari cœptum eſt. Decrevere, ut conſulibus Italia, & quo ſenatus cenſuiſſet, (jam eſſe bellum adverſus Antiochum regem omnes ſciebant) provinciæ eſſent. cujus ea ſors eſſet, quatuor millia peditum civium Romanorum, & trecenti equites, ſex millia ſocium Latini nominis, cum quadringentis equitibus ſunt decreta. Eorum delectum habere L. Quinctius conſul juſſus: ne quid moraretur, quominus conſul novus, quo ſenatus cenſuiſſet, extemplo proficiſci poſſet. Item de provinciis prætorum decretum eſt: [a] prima ut ſors duæ, urbanaque, & inter cives ac peregrinos jurisdictio eſſet: ſecunda Bruttii: tertia claſſis, ut navigaret, quo ſenatus cenſuiſſet: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: ſexta, Hiſpania ulterior. imperatum præterea L. Quintio conſuli eſt, ut duas legiones civium Romanorum novas conſcriberet: & ſocium ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia eveniſſet, decreverunt. Ædes duæ Iovi eo anno in Capitolio dedicatæ ſunt. Voverat L. Furius Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram conſul. dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Iudicia in fœneratores eo anno multa ſeverè ſunt facta; accuſantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio

INTERPRETATIO.

a Ut *cui prætori prima ſors obtigiſſet, is duas haberet* intra urbem *juriſdictiones*, quæ inter duos fermè dividebantur, *urbanam* ſcilicet & *peregrinam*. quam qui habebat, judicabat inter cives & peregrinos.

NOTÆ.

a. *Bruttii ceperant de Græcis*.] Locri conditores Hipponem ſive Hipponium dixerant, unde ſinus Hipponiates: Bruttii vicini ditionis poſteà ſuæ fecerant, à quibus *Vibon* dicta videtur hæc urbs. poſteà etiam *Vibo Valentia* appellata. Imminebat litori Tyrrheno ad Angitulam amnem. Quamquam ſunt qui Vibonem diſtinguant ab Hipponio: huic Barrius vulgarem appellationem *Monteleone* tribuit, probante Cluverio: illa antiquo ferè nomine vocatur *Bivona*.

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

Bruto. de multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Iovis supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata, & iidem porticum [1] extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.

XLII. Intentis in apparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, & [1] Alexandria Troas, & Lampsacus: quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere, neque à tergo relinquere trajiciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio, & primo naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt. deinde an omninò mittendus esset, consultatio mota est; maximè à Thoante Ætolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos; iisdem & regis spem inflabat: omnium votis eum accersi. concursum ad litora futurum, [2] unde classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Annibale est [a] movere sententiam propè jam certam regis: nam *neque dimittendam partem navium à classe regia censebat: neque si mittendæ naves forent, minus quempiam ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exulem illum & Pœnum esse, cui mille in dies nova consilia, vel fortuna sua, vel ingenium posset facere. Et ipsam eam gloriam belli, qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. Regem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. si quid prosperè eveniat, Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si verò universo bello vincendi Romanos fortuna detur; quam spem esse, sub rege victurum Annibalem uni subjectum, qui patriam propè non tulerit? Non ita se à juventa eum gessisse, spe animoque complexum orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus videatur.* [b] *Nihil opus esse regi Annibale duce: comite & consiliario eodem ad bellum uti posse. Modicum fructum ex ingenio tali, neque gravem, neque inutilem fore. si summa petantur, & dan-*

INTERPRETATIO.

[a] *Regem dimovere à consilio propè jam certo.*

[b] *Regem Antiochum non indigere Annibale tanquam duce, sed eo uti posse tanquam comite, aut consiliario: sic exiguum quid commodi ex ejusmodi ingenio viro sperari posse: & eo modo neque inutilem omninò neque oneri futurum: sed si summam imperii militaris petat, verendum ne ea & incommodet regi eam potestatem concedenti, & ipsi Annibali qui eam accipiet, onerosa sit, eumque à recto mentis statu moturæ.*

NOTÆ.

1 *Extra portam Trigeminam inter lignarios.*] Lignarii sunt qui ligna secant, aut vendunt. Non. *ligni opifices* interpretatur.

1. *Alexandria Troas.*] In ora Ægæi maris inter Abydum & Antandrum fuit in minori Phrygia, nunc *Sancta-maria*: Turcis *Carasia* vocatur hic locus, Leunclavio teste.

2. *Unde classem regiam prospexissent.*] Mallem *ubi*, id est, *statum atque classem regiam prospexissent.*

tem, & accipientem prægravatura. 1 Nulla ingenia tam prona ad invidiam ſunt, quàm eorum qui genus ac fortunam ſuam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo conſilium mittendi Annibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum eſt. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultra differre profectionem in Græciam conſtituit. Priuſquam ſolveret naves, 2 Ilium à mari aſcendit, ut Minervæ ſacrificaret. Inde ad claſſem regreſſus, proficiſcitur quadraginta tectis navibus, apertis ſexaginta: & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoque alio apparatu ſequebantur. Imbrum primò Inſulam tenuit, 3 inde Scyathum trajecit. ibi collectis in alto quæ diſſipatæ erant navibus, ad 4 Pteleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principeſque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus, die poſtero in urbis portùm navibus eſt invectus. Copias haud procul inde expoſuit. decem millia peditum fuere, & quingenti equites, ſex elephanti; vix ad Græciam nudam occupandam ſatis copiarum, nedum ad ſuſtinendum Romanum bellum. Ætoli poſteaquàm Demetriadem veniſſe Antiochum allatum eſt, concilio indicto, decretum, quo arceſſerent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decretum ſciebat, Phaleram in ſinum Maliacum proceſſerat. inde decreto accepto Lamiam venit; exceptus ingenti favore multitudinis, cum plauſibus clamoribuſque, & quibus aliis lætitia effuſa vulgi ſignificatur. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XLIV. In concilium ut ventum eſt, ægrè à Phanea prætore principibuſque introductus, inde facto ſilentio res dicere orſus. Prima ejus oratio fuit excuſantis, *Quod tanto minoribus ſpe atque opinione omnium copiis veniſſet. Id ſuæ impenſæ erga eos voluntatis maximum debere indicium eſſe, quod nec paratus ſatis ullâ re, & tempore ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum, haud gravatè obſecutus eſſet, credidiſſetq, quam ſe vidiſſent Ætoli, omnia vel in ſe uno poſita præſidia exiſtimaturos eſſe. Cæterùm eorum quoque ſe, quorum expectatio deſtituta in præſentia videatur, ſpem abundè expleturum.* 1 *Nam ſimul primum anni tempus navigabile præbuiſſet mare, omnem ſe*

NOTÆ.

1. *Nulla ingenia tam prona ad invidiam ſunt.*] Hoc de Antiocho dicitur.

2. *Ilium à mari.*] Ab Ilio Trojanorum rege dictum *Ilium*, ut à Troe *Troja*, quæ duo ſunt ejuſdem urbis nomina in Phrygia minori ſeu Troade, inter Idam montem & litus Ægæi maris. Ea à Græcis everſa, deinde reſtituta: ſed hodie ruinæ tantùm ejus extant, & vetus nomen: *Troja* enim loco adhuc nomen ad dextram navigantibus ab Ægæo in Helleſpontum.

3. *Inde Scyathum.*] Inſula hæc inter Peparethum inſulam & Magneſiam Theſſaliæ regionem poſita, interque ſinus Thermaicum & Pelaſgicum ſeu Pagaſæum; nomen retinet: vulgò enim *Sciato* dicitur, teſte Sophiano.

4. *Pteleon.*] Phthiotidis oppidum haud procul Pelaſgico ſinu, Sanſoni i Plinius ad Maliacum ſinum & Sperchii oſtium ponit verſus confinia Bœotiæ: hodie *Fitleo*.

1. *Nam ſimul primum.*] Etenim ſtatim

Urb. cond. an. 563. Coss. P. Scipione & Manio Acilio Glabrione.

Græciam armis, viris, equis: omnem oram maritimam classibus completurum. Nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum; donec depulso cervicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam atque in ea principes Ætolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. In præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis [a] *& annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur.*

XLV. In hanc sententiam rex, cum magno omnium assensu locutus, discessit. Post discessum regis inter duos principes Ætolorum Phæneam & Thoantem, concentio fuit. Phæneas, reconciliatore pacis, & disceptatore de iis quæ in controversia cum populo Romano essent, utendum potiùs Antiocho censebat, quàm duce belli. *Adventum ejus & majestatem* [a] *ad verecundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellarent, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint.* Thoas negare, *paci studere Phæneam: sed discutere apparatum belli velle, ut tædio & impetus relanguescat regis, & Romani tempus* [1] *ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando,* [2] *satis expertum esse: nec nisi abscisâ omni spe, auxilium Antiochi* [b] *imploraturos fuisse. Quo celeriùs spe omnium oblato, non esse elanguescendum; sed orandum potiùs regem, ut quamprimùm, quod maximum fuerit, ipse virdex Græciæ venerit, copias quoque terrestres navalesque arcessat. Armatum regem aliquid impetraturum; inermem non pro Ætolis modo, sed ne pro se quidem ipso, momenti ullius futurum apud Romanos.* Hæc vicit sententia, [3] imperatoremque regem appellandum censuerunt: & triginta principes, cum quibus si qua vellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio multitudo omnis in suas civitates dilapsa est.

XLVI. Rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur consultabat. Optimum vitum est, Chalcidem, frustra nuper ab Ætolis tentatam, primùm aggredi: & celeritate in eam rem magis quàm magno conatu & apparatu opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est. & alio itinere principes Ætoli, juniorum paucis evocatis, [1] ad Charroneam

INTERPRETATIO.

a *Et sufficiens copia cæterarum rerum ad victum pertinentium subministretur.*

a *Ad injiciendum Romanis pudorem* aliquem, & obtinendas ab illis hac ratione honestas pacis conditiones.

b *Futurum non fuisse ut & Ætoli implorarent.*

NOTÆ.

atque tempus vernum navigabilia maria fecisset.

1. *Ad comparandum.*] Intellige *bellum.*

2. *Satis expertum esse.*] *Expertum* hic passivè sumit pro eo quod est experientiâ cognitum & comprobatum.

3. *Imperatoremque regem appellandum.*] Gall. *on fut d'avis de prendre pour General le Roy Antiochus.*

1. *Ad Charroneam.*] Urbs Bœotiæ ad Cephisum fl. in Phocidis confinio, Coro-

occurrerunt: & decem conſtratis navibus ſecuti ſunt. Rex ad Salganea caſtris poſitis, navibus ipſe cum principibus Ætolorum Euripum trajecit, & quum haud procul portu egreſſus eſſet, magiſtratus quoque Chalcidenſium & principes ante portam proceſſerunt. Pauci utrimque ad colloquium congreſſi ſunt. Ætoli magnopere ſuadere, *ut ſalvâ Romanorum amicitia, regem quoque aſſumerent ſocium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, ſed liberandæ Græciæ causâ in Europam trajeciſſe; liberandæ vero re, non verbis & ſimulatione, quod feciſſent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus eſſe quàm utramque complecti amicitiam. ita enim ab utriuſque injuria tutam alterius ſemper præſidio & fiduciâ fore. Nam ſi non recepiſſent regem, viderent quid patiendum iis extemplo foret: quum Romanorum procul auxilium, hoſtis Antiochus, cui reſiſtere viribus ſuis non poſſent, ante portas eſſet.* Ad hæc Mictio, unus ex principibus, *mirari ſe dixit, ad quos liberandos Antiochus, relicto regno ſuo, in Europam trajeciſſet. Nullam enim civitatem ſe in Græcia noſſe, quæ aut præſidium habeat, aut ſtipendium Romanis pendat: aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalcidenſes neque vindice libertatis ullo indigere, quum liberi ſint, neque præſidio, quum pacem ejuſdem populi Romani beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aſpernari, neque ipſorum Ætolorum. id primum eos [a] pro amicis facturos, ſi inſulâ excedant, atque abeant. nam ipſis certum eſſe, non modò non recipere mœnibus, ſed ne ſocietatem quidem ullam paciſci, niſi ex auctoritate Romanorum.*

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XLVII. Hæc renunciata regi ad naves, ubi reſtiterat, quum eſſent; in præſentia (neq; enim iis venerat copiis, ut vi agere quicquam poſſet) reverti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane cœptum evaſiſſet, conſultare cum Ætolis rex, quid deinde fieret. Placuit, Achæos & Amynandrum, regem Athamanum, tentare. Bœotorum gentem averſam ab Romanis jam inde à Brachyllæ morte, & quæ ſecuta eam fuerant, cenſebant. Achæorum Philopœmenem principem, æmulatione gloriæ in bello Laconum, infeſtum inviſumque eſſe Quintio credebant. Amynander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujuſdam Megalopolitani habebat: qui ſe oriundum à magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina impoſuerat: quam regiis inclytam nuptiis, major ex fratribus Philippus ſecutus in Athamaniam fuerat. Hunc fortè ingenio vanum, Ætoli & Antiochus [a] impulerant in ſpem, quod is verè regum ſtirpis eſſet, regni Macedoniæ, ſi Amynandrum Atha-

INTERPRETATIO.

a *Spem ei fecerunt conſequendi regni Macedoniæ, cum, ut quidem ipſe credi volebat, verè ortus eſſet ex regum ſtirpe.*

NOTÆ.

nex ad occaſum ſupra Copaïdem paludem: jacet ſub antiquo nomine.

2. *Pro amicis facturos.*] Gall. *qu'ils ſeroient en amis, ou en qualité d'amis.*

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

maneſque Antiocho conjunxiſſet. & ea vanitas promiſſorum, non apud Philippum modò, ſed etiam apud Amynandrum, valuit.

XLVIII. In Achaïa legatis Antiochi Ætolorumque coram T. Quintio Ægii datum eſt concilium. Antiochi legatus, prior, quàm Ætoli, eſt auditus. Is, ut plerique quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terraſque inani ſonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Helleſponto in Europam: partim loricatos, quos cataphractos vocant: partim ſagittis ex equo utentes,* [a] *& à quo nihil ſatis tecti ſit, averſos refugiente equo certius figentes. His equeſtribus copiis (quanquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui poſſent) adjiciebat multiplices copias peditum, & nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat:* 1 *Dahas,* 2 *Medos,* 3 *Elymæoſque & Caduſios appellans. Navalium verò copiarum, quas nulli portus capere in Græcia poſſent, dextrum cornu* 4 *Sidonios & Tyrios, ſiniſtrum* 5 *Aradios: &* 6 *ex Pamphylia Sidetas tenere; quas gentes nullæ unquam nec arte, nec virtute navali æquaſſent. Jam pecuniam, jam alios belli apparatus referre ſupervacaneum eſſe. ſcire ipſos, abundaſſe ſemper auro regna Aſiæ. Itaque non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis, principe altero civitatis, altero Macedoniæ*

INTERPRETATIO.

a *Et qui averſi & equo velut fugiente certiùs illum deſtinarent, & à quo genere pugnæ nihil ſit tutum.*

NOTÆ.

1. *Dahas.*] *Dahæ* vel *Daæ* populi fuere ad mare Caſpium: Perſis olim, nunc Syro, Macedonibus ſubjectierant; Medis vicini ad Septentrionem: Nomades quoque dicti & cognomine Parni, ut eſt apud Strabonem, qui & Arſacem habuiſſe regem, auctorem Parthici regni ait: Dauſquejus ad Silium lib. 13. oſtendit duplices eſſe Dahas, alios ad Hyrcaniam, alios ad Germaniam ſeu Pannoniam pertinentes, qui ſæpiùs Daci & Davi appellantur: fortè ut diſtinguantur à Dahis Scythiæ ſupra Mæotidem populis. Ptolemæus in Margiana ponit cum Maſſagetis & Derbicibus. Pars hodie regionis quam *Choraſan* vocant, ad Margum fl. quæ vulgò *Margab.*

2. *Medos.*] Aſiæ regio *Media*, à Medo, ut volunt, Iaſonis & Medeæ filio dicta: hodie pars regni Perſici, vulgò *Yeracagemi*: à Medis ad Perſas translatum imperium à Cyro Juſtinus aliique memorant.

3. *Elymæoſque.*] *Elymæi*, qui ſacris literis *Elamitæ*, in Suſianæ, quæ nunc *Cuſiſtan*, confinio ad ſinum Perſicum inter hunc & Mediam ad Eulæum fl. nunc *Tiritiri*. *Caduſii* autem in parte Mediæ Boreali, quam Atropatiam vel Atropatenam inter Cyrum & Amardum fluvios ad mare Caſpium coluiſſe videntur ex Strabon. & Ptol. Sub Perſarum fuerunt quoque ditione, at tunc Antiocho parebant.

4. *Sidonios.*] A *Sidone* urbe Phœniciæ maritima, admodùm clara, Agenoris ſede, Cadmi & Europæ patria: quæ ab Alexandro capta: hodie vulgò *Seida* Turcis & Chriſtianis.

5. *Aradios.*] Ab *Arado* Phœniciæ quoque urbe in inſula quæ ponte juncta fuit continenti, juxta Orthoſiam ad Eleutheri fl. oſtia in confinio Caſſiotidis, quæ Syriæ regio.

7. *Sidetas.*] A Sida urbe maritima Pamphyliæ, in Ciliciæ confinio inter oſtia Eurymedontis & Melæ fluviorum: hodie *Chiriſonda*, ut vult Niger, aut ut Theyetus & Moletius, *Scandalor.*

tantùm

tantùm regni finibus incluſo; ſed cum magno Aſiæ totius partiſque Europæ rege. Eum tamen, quamquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil poſtulare ab Achæis, in quo fides eorum adverſus Romanos priores ſocios atque amicos lædatur. Non enim, ut ſecum adverſus eos arma capiant, ſed ut neutri parti ſeſe conjungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello ſe non interponant. Idem fermè & Ætolorum legatus Archidamus petiit, ut quæ facillima & tutiſſima eſſet, quietem præſtarent, ſpectatoreſque belli, fortunarum alienarum eventum ſine ullo diſcrimine rerum ſuarum opperirentur. Provectus deinde eſt intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc propriè ipſius Quintii, *ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modò de Philippo virtute Ætolorum partam, ſed etiam ſalutem: ipſumque & exercitum ſua opera ſervatos. Quo enim illum unquam imperatoris functum officio eſſe? Auſpicantem immolantemque, & vota nuncupantem ſacrificuli vatis modo in acie vidiſſe, quum ipſe corpus ſuum pro eo telis hoſtium objiceret.*

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione & Manio Acilio Glabrione.

XLIX. Ad ea Quintius, [1] *Coram quibus magis, quam apud quos verba faceret, dicere Archidamum rationem habuiſſe, Achæos enim probè ſcire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis eſſe: in conciliis magis concionibuſque, quàm in acie apparere. itaque parvi Achæorum exiſtimationem, quibus notos eſſe ſe ſcirent, feciſſe: legatis regis, & per eos abſenti regi eum ſe jactaſſe. Quòd ſi quis anteà ignoraſſet, quæ res Antiochum & Ætolos conjunxiſſet: ex legatorum ſermone potuiſſe apparere; mentiendo invicem jactandoque vires, quas non haberent, inflaſſe vana ſpe, atque inflatos eſſe: dum ii ab ſe Philippum victum, ſua virtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant; vos cæteraſque civitates & gentes, ſuam ſectam eſſe ſecuturos: rex contra peditum equitumque nubes jactat, & conſternit maria ſuis claſſibus. Eſt autem res ſimillima cœnæ Chalcidenſis hoſpitis mei, hominis & boni & ſciti convivatoris, apud quem ſolſtitiali tempore comiter accepti, quum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio; homo non quàm iſti ſunt glorioſus, renidens condimentis ait varietatem illam, & ſpeciem ferinæ carnis ex manſueto ſue factam. Hoc dicì aptè in copias regis quæ paulo antè jactatæ ſint, poſſe. Varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Caduſios, Elimæos,* [2] *Syros omnes eſſe: haud paulo mancipiorum melius, propter ſervilia ingenia, quàm militum genus. Et utinam ſubjicere oculis veſtris, Achæi, poſſem concurſationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem. Videretis vix duarum male*

NOTÆ.

1. *Coram quibus magis.*] Vult Archidamum legatum Ætolorum in oratione ſua ſpectaſſe potius quâ ratione placeret legatis Antiochi, qui aderant huic Achæorum concilio, quam quomodo perſuaderet Achæis ipſis, quorum in concilio loquebatur.

2. *Syros omnes eſſe.*] Erant quidem extra Syriam, utpote ultra Euphratem ac Tygrim: ſed tamen ſubjecti Syriæ regibus.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

plenarum legiunculârum inſtar in caſtris regis; videretis regem, nunc mendicantem prope frumentum ab Ætolis, quod militi admetiretur: nunc mutuas pecunias fœnore in ſtipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis ſtantem: & mox inde excluſum, nihil aliud quàm 3 Aulide atque Euripo ſpectatis 4 in Ætoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Ætolis, & Ætoli regiæ vanitati. Quo minus vos decipi debetis, ſed expertæ toties ſpectataque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum eſſe dicant, 5 non interponendi vos bello: nihil immo tam alienum rebus veſtris eſt. Quippe ſine gratia, ſine dignitate præmium victoris eritis.

L. Nec abſurdè adverſus utroſque reſpondiſſe viſus eſt: & facilè erat orationem apud faventes æquis auribus accipi. nulla enim nec diſceptatio. nec dubitatio fuit, quin omnes, eoſdem genti Achæorum hoſtes & amicos, quos populus Romanus cenſuiſſet, judicarent: bellumque & Antiocho & Ætolis nunciari juberent. Auxilia etiam quo cenſuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræum extemplo miſerunt. Erat enim haud procul ſeditione Athenis res: trahentibus ad Antiochum quibuſdam ſpe largitionum venalem pretio multitudinem, donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quintius eſt accitus, & accuſante Leonte quodam Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exilium eſt ejectus. Et ab Achæis quidem cum triſti reſponſo legatio ad regem rediit, Bœoti nihil certi reſponderunt. quum Antiochus in Bœotiam veniſſet, tum quid ſibi faciendum eſſet, ſe deliberaturos eſſe. Antiochus quum 1 ad Chalcidis præſidium & Achæos & Eumenem regem miſiſſe audiſſet; maturandum ratus, ut & prævenirent ſui. & venientes, ſi poſſent, exciperent; Menippum cum tribus fermè millibus militum, & cum omni claſſe Polyxenidam mittit, ipſe paucos poſt dies ſex millia ſuorum militum, & ex ea copia, quæ Lamiæ repentè colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti; ab Eumene rege modicum auxilium miſsum, duce Xenoclide Chalcidenſi, nondum obſeſſis itineribus tuto tranſgreſſi Euripum. Chalcidem pervenerunt. Romani milites quingenti fermè & ipſi, quum jam menippus caſtra ante Salganea 2 ad Hermeum, qua tranſitus ex Bœotia in Eubœam inſulam eſt, haberet, venerunt. Mi-

NOTÆ.

3. *Aulide atque Euripo ſpectatis.*] Bœotiæ urbs fuit Aulis ad Euripum, qui ſinus eſt maris Aegæi æſtatis æſtibus agitari ſolitus, Bœotiamque dividens ab Eubœa inſula: inter Chalcidem autem & Aulidem adeo anguſtus, ut illa continenti ponte jungatur. Celebratur porrò *Aulis* Græcorum adverſus Trojam conjurantium ſtatione, ſeu hodie intercidiſſe dicitur.

4. *In Ætoliam redeuntem.*] Non in ipſam quidem Aetoliam, ſed in eam Theſſaliæ partem quam ſuæ ditionis fecerant Aetoli: Demetriadem enim conceſſerat Antiochus, & in vicina Aetolorum in Phthiotide loca.

5 *Interponendi vos bello.*] Supple conſilium. Vulgo *interponi*.

1. *Ad Chalcidis præſidium Achæos & Eumenem regem.*] Supple copias ſeu milites.

2. *Ad Hermeum.*] Circa Iſmeni fl. oſtia fuerit Hermeum hoc, ſive Mercurii promontorium ſub Salganeis: alia ejus no-

ctio erat cum iis legatus à Chalcide ad Quintium, ad idipsum præsidium petendum missus. qui postea quam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam transmissurus. Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

LI. Templum est Apollinis a Delium, imminens mari: quinque millia passuum à Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proximam Eubœæ est trajectus. Ubi & in fano lucoque, ea religione & eo jure sancto, quo sunt templa, (asyla Græci appellant) & nondum aut indicto bello, 1 aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinem usquam factum audissent, quum per magnum ocium milites, alii ad spectaculum templi lucique versi, alii in litore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset; repentè Menippus palatos passim aggressus, eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. perpauci effugerunt: in quibus Mictio parva oneraria nave exceptus. Ea res Quintio Romanisque, sicut jactura militum molesta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, quum rursus oratores partim ex suis, partim Ætolos Chalcidem misisset, qui eadem illa quæ nuper cum minis gravioribus agerent, nequicquam contrà Mictione & Xenoclide tendentibus, a facilè tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub adventum regis urbe excessérunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci, b custodiæ causa loci, communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, præsidio excessérunt. Pertinacius Romani 2 Euripum tuebantur. Hi quoque tamen quum terra marique obsiderentur, & jam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obsidionem. Quum id quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem ejus insulæ urbes imperium abnuerunt. magnoque principio sibi orsus bellum videbatur; quòd tanta insula, & tot opportunæ urbes in suam ditionem venissent.

INTERPRETATIO.

a *Non ægrè obtinuit.*
b *Ut castellum illud custodiret.*

NOTÆ.

minis promontoria tradunt Geographi in Sardinia, in Creta, in Thracia, & alibi: sed ea huc non pertinent.

3. *Delium.*] Locus Bœotiæ maritimus inter Aulidem & Asopi ostium.

1. *Aut ita commisso.*] Repetendum hic quoque *Tò bello*, scilicet *nondum bello ita commisso*, ut Romani milites, qui Chalcidem mittebantur strictos gladios audivissent.

2. *Euripum tuebantur.*] Nempè castellum quod ad Euripum in Eubœa situm; Euripus & ipsum dicebatur, Chalcidi vicinum.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XXXVI.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

MANIUS Acilius Glabrio conſul Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum, Græciâ expulit, idemque Ætolos ſubegit. P. Cornelius Scipio Naſica conſul ædem matris Deûm, quam ipſe in Palatium intulerat, vir optimus à ſenatu judicatus, dedicavit. idemque Bojos Gallos victos in deditionem accepit, & de iis triumphavit. Prætereà navalia certamina proſpera adverſus præfectos Antiochi regis referuntur.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

1. PUBLIUM Cornelium Cn. filium Scipionem, & Manium Acilium Glabrionem conſules inito magiſtratu, Patres priuſquàm de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hoſtiis juſſerunt in omnibus fanis, in quibus [1] lectiſternium majorem partem anni fieri ſolet: precarique, quod ſenatus de novo bello in animo haberet, ut ea res ſenatui populoque Romano benè ac feliciter eveniret. Ea omnia ſacrificia læta fuerunt: primiſque hoſtiis perlitatum eſt: & ita aruſpices reſponderunt, eo bello terminos populi Romani propagari: victoriam atque triumphum oſtendi. Hæc quum renunciata eſſent, ſolutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri juſſerunt: *Vellent juberentne cum Antiocho rege, quicquid ſectam ejus ſecuti eſſent, bellum iniri: ſi ea rogatio perlata eſſet, tum, ſi ita videretur conſulibus,* [2] *rem integram ad ſenatum referrent.* P. Cornelius eam

NOTÆ.

1. *Lectiſternium majorem partem anni fieri ſolet.*] Quibus in templis majori parte anni fieri Lectiſternia ſolerent, nondum ſatis perſpectum habeo: hactenus enim vidimus placandæ Deorum iræ & procurandis oſtentis indicta extra ordinem non certo more & ſtatis temporibus facta fuiſſe.

2. *Rem integram ad Senatum referret.*] Miſcetur hic mos antiquus cum novo poſteriorum temporum more: initio enim de bello & pace populus conſulebatur, deinde patres auctores fiebant: poſteà verò patribus primùm auctoribus, populus deinde conſultus ſanciebat. Nunc & auctor eſt Senatus ut populus ro-

rogationem pertulit. tum ſenatus decrevit, ut conſules Italiam & Græciam provincias ſortirentur: cui Græcia eveniſſet, ut præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam provinciam ex auctoritate ſenatus ſcripſiſſet imperaſſetve, ut eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex ſenatuſconſulto in Macedoniam trajeciſſet. Et extra Italiam permiſſum, ut ſi res poſtulaſſet, auxilia ab ſociis ne ſupra quinque millium numerum acciperet. L. Quintium ſuperioris anni conſulem legari ad id bellum placuit. Alter conſul, cui Italia provincia eveniſſet, cum Bojis juſſus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos ſuperiores conſules habuiſſent; alterum ut mitteret Romam, æque urbanæ legiones eſſent paratæ quò ſenatus cenſuiſſet. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Minio Acilio Glabrione.

II. His ita in ſenatu, [a] ad id, quæ cujus provincia foret, decretis, tum demum ſortiri conſules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit. Certâ deinde ſorte Senatusconſultum factum eſt: *quod populus Romanus eo tempore* [1] *duellum juſſiſſet cum rege Antiocho eſſe, quique ſub ejus imperio eſſent; ut ejus rei cauſa ſupplicationem imperarent conſules: utique Manius Acilius conſul ludos magnos Jovi voveret, & dona ad omnia pulvinaria.* Id votum in hæc verba præeunte P. Licinio pontifice maximo conſul nuncupavit. *Si duellum, quod cum Antiocho rege ſumi populus juſſit, id ex ſententiâ ſenatus populique Romani confectum erit; tum tibi Jupiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet: donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam ſenatus decreverit. Quiſquis magiſtratus eos ludos quando ubique faxit, bi ludi recte facti, donaque data recte ſunto.* Supplicatio inde ab duobus conſulibus edicta per biduum fuit. Conſulibus ſortitis provincias, extemplo & prætores ſortiti ſunt. M. Junio Bruto juriſdictio utraque evenit: A. Cornelio Mammulæ Brutii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori claſſis, L. Æmilio Paulo Hiſpania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conſcripti priore anno ex Senatuſconſulto à L. Quintio conſule, dati ſunt: juſſuſque tueri omnem oram circa Tarentum Brunduſiumque. L. Æmilio Paulo in ulteriorem Hiſpaniam præter eum exercitum, quem à M. Fulvio proprætore acceperat, decretum, ut novorum militum tria millia duceret, & trecentos equites, ita ut in iis duæ partes ſociûm Latini nominis, tertia civium Romanorum eſſet. Idem ſupplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hiſpaniam citeriorem eſt miſſum. M. Æmilius Lepidus à L. Valerio, cui luc-

INTERPRETATIO.

[a] *Circa ea quæ adhuc incertâ ſorte ſpectabant ad provincias, quæ Conſulum cuinam eſſent eventura.*

NOTÆ.

getur, & poſt rogatioem populi Senatus ad ſe rem integram referri poſtulat, nihil tamen ampliùs decernit; quam quæ ad exequendam rogationem pertinebant. Qui mos adhuc manebat.

1. *Duellum juſſiſſet.*] Antiquum nomen

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion & Manio Acilio Glabrione.

ceſſurus eſſet, *ſimul provinciam exercitumque acciperet juſſus: L. Valerium, ſi ita videretur, pro prætore in provinciam retinere, & provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum eſſet: altera à Pachyno* 2 *Tyndarium. Eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis cuſtodiret.* Eidem prætori mandatum, ut 3 duas decumas frumenti exigeret: id ad mare comportandum, devehendumque in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. Cæterum, non in Græciam, ſed Romam id frumentum portari placere. C. Livius prætor, cui claſſis evenerat, cum triginta navibus paratis trajicere in Græciam primo quoque tempore juſſus, & ab Atilio naves accipere. veteres naves quæ in navalibus erant, ut reficeret & armaret, M. Junio prætori negotium datum eſt, & in eam claſſem ſocios navales 4 libertinos legeret.

III. Legati terni in Africam ad Carthaginienſes, & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, miſſi: pro quo pretium ſolveret populus Romanus: Adeoque in apparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius conſul ediceret, *Qui ſenatores eſſent,* 1 *quibuſque in ſenatu ſententiam dicere liceret; quique minores magiſtratus eſſent, ne quis eorum longiùs ab urbe Roma abiret, quàm unde eo die redire poſſet: neve uno tempore quinque ſenatores ab urbe Roma abeſſent.* In comparando impigrè claſſem, C. Livium prætorem contentio orta cum colonis maritimis, pauliſper tenuit. Nam quum * cogerentur in claſſem, tribunos plebis appellarunt: ab iis ad ſenatum rejecti ſunt. Senatus ita, ut ad unum omnes conſentirent, decrevit, vacationem rei navalis his colonis non eſſe. Oſtia, & 2 Fregenæ, & Caſtrum novum, 3 & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinueſſa fuerunt, quæ cum præ-

INTERPRETATIO.

2 *Cùm congregarentur ut in naves aſcenderent.*

NOTÆ.

pro *bellum*.

2. *Tyndarium.*] *Tyndarium*, quæ & *Tyndaris*, translati Meſſana à Dionyſio incolæ habuerunt. quam nobiliſſimam civitatem Cicero appellat. Fuit ad oſtium Heliconis fl. in latere Siciliæ Boreali, oppoſita Vulcaniæ inſulæ, inter Mylas, nunc *Melazzo*, ad orientem æſtivum, & Agathirnum ad occaſum hibernum, ſeu Agathirnam, hodie *San marco*. In ruinis porro Tyndaridis extructa ædes nomen adhuc antiquum ſervat, vulgò *Santa Maria di Tyndaro*.

3. *Duas decumas.*] Tributum Romani in ſpeciebus exigebant, & decimam frumenti partem accipiebant: nunc extraordinem duplum imperarunt.

4. *Libertinos legeret.*] Minoris dignationis navalis militia: ideoque libertini potiùs quàm ingenui in eam lecti.

1. *Quibuſque in ſenatu ſententiam.*] Quid inter hos & ſenatores intereſſet docent Feſtus & Gellius.

2. *Fregenæ.*] Diverſæ à Fregellis fuere *Fregenæ*. Oppidum Tuſciæ maritimum, inter Portum Romanum & Alſium, novem ab utroque mill. paſſ. ex itinerario videtur fuiſſe circa locum vulgò *La Macareſe*. Alſium autem eſt *Palo*, in Braciani Ducatu gentis Vrſinæ Caſtellum maritimum. *Caſtrum novum*, nunc *Santa Marinella* in patrimonio S. Petri.

3. *Et Pyrgi.*] In eadem Tuſcia *Pyrgi* Ceretanorum navale, ſex inde paſſuum

tore de vacatione certaverunt. Conſul deinde Manius Acilius ex Senatus conſulto ad collegium fecialium retulit: *Ipſine utique regi Antiocho indiceretur bellum, an ſatis eſſet ad præſidium aliquod ejus nunciare? & num Ætolis quoque ſeparatim indici juberent bellum, & num priùs ſocietas eis & amicitia renuncianda eſſet, quàm bellum indicendum?* Fecialis reſponderunt: *Jam ante ſeſe, quum de Philippo conſulerentur, decreſſe; nihil referre, ipſi coram, an ad præſidium nunciaretur. Amicitiam renunciatam videri, cum legatis toties repetentibus res, nec reddi, nec ſatisfieri æquum cenſuiſſent. Ætolos ultrò ſibi bellum indixiſſe, quum Demetriadem ſociorum urbem per vim occupaſſent: Chalcidem terrâ marique oppugnatum eſſent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxiſſent.* Omnibus jam ſatis comparatis, Manius Acilius Conſule edixit: *Ut quos L. Quintius milites conſcripſiſſet, & quos ſocii nominique Latino imperaſſet, quos ſecum in provinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ; uti omnes Brunduſium Idibus Majis convenirent,* ipſe ante diem quintum nonas Majas paludatus urbe egreſſus eſt. Per eoſdem dies & prætores in provincias profecti ſunt. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

IV. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemeo Ægypti rege, Romam venerunt; pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum. ab Ptolemæo etiam [1] mille pondo auri, [2] viginti millia pondo argenti allata. [3] Nihil ejus acceptum. Gratiæ regibus actæ. & quum uterque ſe eum omnibus copiis in Ætoliam venturum, belloque interfuturum pollicereturſ; Ptolemæo id remiſſum: Philippi legatis reſponſum, gratum eum ſenatui populoque Romano, facturum, ſi Manio Acilio conſuli non defuiſſet. Item ab Carthaginienſibus & Maſiniſſa rege legati venerunt. Carthaginienſes [4] tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam apportaturos pollicîti ſunt: id ut ab ſe munus Romani acciperent, petere ſe; & elaſſem ſuorum ſuo ſumptu comparaturos: & ſtipendium quod pluribus penſionibus in multos annos deberent, præſens omne daturos. Maſiniſſæ legati, quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam, Romam trecenta millia modiûm tritici, ducenta quinquaginta hordei,

NOTÆ.

millibus, inter Alſium & Caſtrum novum. Fuiſſe videntur, ubi nunc *Santa Severa*.

1. *Mille pondo auri.*] Reſponderent quingentis & ſexaginta librarum noſtrarum millibus.

2. *Viginti millia pondo argenti.*] Eſſent noſtrâ monetâ ſeptingenta viginti millia librarum.

3. *Nihil ejus.*] Ejus ſcilicet pecuniæ quæ offerebatur ab Ptolemæo. πα' *Ægypti rege* aſſuta eſſe Gron. cenſet. Fateor ſupervacanea videri, ſed tamen in tribus ſcriptis, quæ penes me habeo, Regiis nempe duobus & Colb. ea conſtanter habentur.

4. *Tritici modiûm mill.*] Minorem verâ quantitatem tritici ſuſpicatur Sigon. conjicitque ex lib. 43. cap. . . . ubi Carthaginienſes iidem pollicentur tritici decies centena millia. Modius porrò menſura erat continens libras Romanas viginti ſex cum unciis octo, *environ un boiſſeau meſure de Paris*.

Urb. cond. an. 562. Coll. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

equites quingentos, elephantos viginti regem ad Manium Acilium conſulem miſſurum. De frumento utriſque reſponſum; ita uſurum eo populum Romanum, ſi pretium acciperent. De claſſe Carthaginienſibus remiſſum: præterquàm ſi quid navium ex fœdere deberent. de pecunia item reſponſum; nullam antediem accepturos.

V. Quum hæc Romæ agebantur; Chalcide Antiochus 1 ne ceſſaret per hibernorum tempus, partim ipſe ſolicitabat civitatum animos mittendis legatis, partim ultrò ad eum veniebant: ſicuti Epirotæ communi gentis conſenſu, & Elei 2 è Peloponneſo venerunt. Elei auxilium adverſus Achæos petebant, quos poſt bellum non ex ſua ſententia indictum Antiocho, primùm civitati ſuæ arma illaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretenſi Euphane ſunt miſſi. Epirotarum legatio erat minimè in partem ullam a liberi aut ſimplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant, b cum eo ut caverent ne quid offenderent Romanos. petebant enim 3 *ne ſe temerè in cauſam deduceret, expoſitos adverſus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. Sed ſi ipſe poſſet terreſtribus navalibuſque copiis c præſidere Epiro 4 cupidè eum omnibus Epirotas & urbibus & portubus ſuis accepturos. ſi id non poſſet, deprecari, ne ſe nudos atque inermes Romano bello objiceret.* Hæc legatione id agi apparebat, ut ſive (quod magis credebant) abſtinuiſſet Epiro, integra ſibi omnia 5 apud exercitus Romanos eſſent; conciliata ſatis apud re-

INTERPRETATIO.

a *Non ex animo*, qui apertè & abſolutè in partes Antiochi propenderet; *ſed ambiguo & perplexo.*

b *Eâ conditione ut*, &c. *eâ lege ut*, &c. *ita tamen ut*, &c.

c *Præſidio eſſe Epirotis.*

NOTÆ.

1. *Ne ceſſaret per hybernorum tempus.*] Barberinæ membranæ habent, *ne ceſſaret hibernorum tempus*. Quod probari poteſt exemplo lib. 37. *ne tamen ſigna æſtiva eſſent*; ubi per hypallagen tempori tribuitur quod hominum eſt per illud tempus.

Hujus Antiocho hæc eſt imago ex nummis.

2. *E Peloponneſo venerunt.*] *Venerunt* Gronovio non videtur eſſe Livii: nec verò neceſſarium eſt: ſatis enim intelligitur ex ſuperiori verbo *veniebant*: ſed tamen nonnihil inter hæc diſcriminis apparet.

3. *Ne ſe temerè in cauſam deduceret.*] Gall. *qu'il ne les engageaſt pas mal à propos dans le party, eux qui eſtoient expoſez*, &c.

4. *Cupidè eum omnibus Epirotas.*] Vulgo *omnes Epiretas*: ſed ſcripti habent *omnibus*, nempè & urbibus & portubus.

5. *Apud exercitus Romanos.*] Supervacaneum apparet illud, *exercitus*, ut Gron. notat: poteſt tamen intelligi Epirotas non tam de Senatu & populo Romano ſolicitos fuiſſe, quàm de illorum exercitibus ad ſe venturis.

gem

gem gratiâ, quòd accepturi fuiſſent venientem: ſive veniſſet, ſic quoque ſpes veniæ ab Romanis foret; quòd non expectato longinquo auxilio ab ſe, præſentis viribus ſuccubuiſſent. Huic tam perplexæ legationi, quia non ſatis in promptu erat quid reſponderet, legatos ſe miſſurum ad eos dixit, qui de iis, quæ ad illos ſeque communiter pertinerent, loquerentur. Urb. condi. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

VI. In Bœotiam ipſe profectus eſt; cauſas in ſpeciem iræ adverſus Romanos eas [1] quas antè dixi, habentem, Brachyllæ necem, & bellum à Quintio Coroneæ, propter Romanorum militum cædes, illatum: revera per multa jam ſæcula publicè privatimque [2] labante egregiâ quondam diſciplinâ gentis, & multorum eo ſtatu, qui diuturnus eſſe ſine mutatione rerum non poſſet. Obviam effuſis undique Bœotiæ principibus, [3] Thebas venit. ibi in concilio gentis; quanquam & ad Delium impetu in præſidium Romanum facto, & ad Chalcidem [4] commiſerat nec à parvis nec dubiis principiis bellum; tamen eandem orationem exorſus, quâ in colloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum uſus erat, ut amicitiam ſecum inſtitui, non bellum indici Romanis poſtularet; [a] neminem, quid ageretur fallebat. decretum tamen ſub levi verborum prætextu pro rege adverſus Romanos factum eſt. Hac quoque gente adjuncta, Chalcidem regreſſus, præmiſſis inde literis, ut Demetriadem convenirent principes Ætolorum, cum quibus de ſumma rerum deliberaret; navibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Amynander accitus ad conſultandum ex Athamania: & Annibal jamdiu non adhibitus, interfuit ei concilio. Conſultatum de Theſſalorum gente eſt, quorum omnibus qui aderant voluntas tentanda videbatur. in eo modo diverſæ ſententiæ erant: quod alii extemplo agendum; alii ex hieme, quæ tunc fermè media erat, differendum in veris principium; & alii, legatos tantummodò mittendos: alii cum omnibus copiis eundum cenſebant, terrendoſque metu, ſi cunctarentur.

VII. Quum circa hanc fere conſultationem diſceptatio omnis verteretur, quæ veræ belli cauſæ.

3. *Thebas venit.*] Urbs Bœotiæ primaria fuit, à Cadmo condita, quæ nunc vix oppidi titulo digna, Turcis *Stive*.

4. *Commiſerat nec à parvis.*] Ita dicit *bellum committere*, ut Juriſconſulti *committere ſtipulationem*, id eſt, id *agere quod qui agit obnexius fiat, ſeu teneatur quidi-*

INTERPRETATIO.

a *Omnes intelligebant quo tenderet Antiochus.*

NOTÆ.

1. *Quas antè dixi.*] Vide lib. 33. cap. 28. & 29.

2. *Labante egregiâ quondam diſciplinâ gentis.*] Vult Bœotorum egregiam olim diſciplinam collapſam tunc: & præſentem multorum Thebanorum ac Bœotorum, præſertim nobilium, ſtatum privatum ejuſmodi fuiſſe, ut multi diu ſtare non poſſent, niſi Rempublicam turba-

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

tur, Annibal nominatim interrogatus ſententiam, in univerſi belli cogitationem regem atque eos qui aderant, tali oratione avertit: *Si ex quo trajecimus in Græciam adhibitus eſſem in conſilium, quum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur; eam ſententiam dixiſſem, quam hodie, quum de Theſſalia agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in ſocietatem belli quacumque ratione cenſeo deducendos eſſe. nam quod ad Eubœam Bœotoſque & Theſſalos attinet, cui dubium eſt, quin ut quibus nullæ ſuæ vires ſint, præſentibus adulando ſemper, quem metum in conſilio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur; 1 ſimul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad conſuetum imperium ſe avertant? nec iis noxæ futurum ſit, quod quum Romani procul abeſſent, vim tuam præſentis exercituſque tui experiri noluerint? Quantò igitur prius potiuſque eſt, Philippum nobis conjungere, quàm hos, cui, ſi ſemel in cauſam deſcenderit, nihil integri futurum ſit, quique eas vires afferat, quæ non acceſſio tantum ad Romanum eſſe bellum, ſed per ſe ipſæ nuper ſuſtinere potuerint Romanos? Hoc ego adjuncto (abſit verbo invidia) quî dubitare de eventu poſſim? quum, quibus adverſus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore videam ut ipſi oppugnentur. Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes conſtat) vicerunt, cum Philippo adverſus Romanos pugnabunt. Amynander atque Athamanum gens, quorum ſecundum Ætolos plurima fuit opera in eo bello, nobiſcum ſtabunt: Philippus tum, te quieto, totam molem ſuſtinebat belli: nunc duo maximi reges, Aſia Europaque viribus adverſus unum populum (ut meam utramque fortunam taceam) patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, & 2 quicquid tandem erit vobiſcum comparatus, geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet conjungi nobis Philippum poſſe? Una communis utilitas, quæ ſocietatis maximum vinculum eſt: altera, auctores vos Ætoli. Veſter enim legatus hic Thoas inter cætera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere eſt ſolitus, ante omnia hoc ſemper affirmavit: fremere Philippum, & ægrè pati, ſub ſpecie pacis leges ſervitutis ſibi impoſitas. Ille quidem feræ beſtiæ vinctæ aut clauſæ, & refringere clauſtra cupienti, regis iram verbis æquabat. cujus ſi talis animus eſt, ſolvamus nos ejus vincula, & clauſtra refringamus: ut erumpere diu coërcita ira in hoſtes communes poſſit. Quod ſi*

NOTÆ.

piam dare vel facere propter ſtipulationem, aut eventum conditionis eidem inſertæ.

1 *Simul ac Romanum.*] Placet Gronovii tranſpoſitio, *ac ſimul Romanum exercitum in Græcia viderint*. Eſt enim *ſimul*, perinde ut *ſimul ac*, idem ac *ſtatim atque*.

2. *Quidquid tandem erit vobiſcum comparatus.*] Sive receptam hanc lectionem ſequamur, ſive cum Gron. Moguntinam, *quid tandem erit*: ſive ut mihi ſcribendum videtur, leviſſimâ correctione, *qui* (Epirotarum nempè Rex) *quid tandem erit vobiſcum comparatus?* interpunctione opus, aut potius parentheſi.

3. *Ut erumpere diu coercita ira.*] M. Sſ. quidam è melioribus, in quibus & Colb. ſcribunt, *erumpere diu coercitam iram*: Philippus nimirum: *erumpendi* enim verbum aliquando activè ſumitur:

nihil cum legatio noſtra moverit: at nos, quoniam nobis cum adjungere non poſſumus, ne hoſtibus noſtris ille adjungi poſſit, cæveamus. Seleucus filius tuus Lyſimachiæ eſt: qui ſi eo exercitu, quem ſecum habet per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari: facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad ſua potiſſimùm tuenda avertet. De Philippo meam ſententiam habes. De ratione univerſi belli quid ſentirem, jam ab initio non ignoraſti. quod ſi tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & Caſtellum Euripi expugnatum Romani; ſed Etruriam Ligurumque & Galliæ Ciſalpinæ oram bello ardere, & qui maximus iis terror eſt, Annibalem in Italia eſſe audirent. Nunc quoque arceſſas cenſeo omnes navales terreſtreſque copias. Sequantur claſſem onerariæ cum commeatibus. nam hic ſicut ad belli munera pauci ſumus ſic nimis multi pro inopia commeatuum. Quum omnes tuas contraxeris vires; diviſam claſſem partim Corcyræ in ſtatione habebis, ne tranſitus Romanis liber ac tutus pateat: partim ad litus Italiæ, quod Sardiniam Africamque ſpectat, trajicies: ipſe cum omnibus terreſtribus copiis [4] in Byllinum agrum proceder. Inde Græciæ præſidebis, & ſpeciem Romanis trajecturum te præbens, &, ſi res poposcerit, trajecturus. Hæc ſuadeo, qui, ut non omnis peritiſſimus ſim belli: cum Romanis certe bellare bonis maliſque meis dedici. In quæ conſilium dedi, in eadem nec infidelem, nec ſegnem operam polliceor. Dii approbent eam ſententiam, quæ tibi optima viſa fuerit.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione

VIII. Hæc fermè Annibalis oratio fuit, quam laudarunt magis in præſentia, qui aderant, quàm rebus ipſis executi ſunt. nihil enim eorum eſt tactum, niſi quod ad claſſem copiaſque arceſſendas ex Aſia Polyxenidam [1] miſit. Legati Lariſſam ad concilium Theſſalorum ſunt miſſi, & Ætolis Amynandroque dies [2] ad conveniendum exercitui Pheras eſt indictus. eodem & rex cum ſuis copiis confeſtim venit. Ibi dum opperiretur Amynandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda oſſa Macedonum circa Cynoſcephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, miſit; ſive ab ipſo quærente ſibi commendationem ad Macedonum gentem & invidiam regi, quòd inſepultos milites reliquiſſet, monitus; ſive ab inſita regibus vanitate, ad conſilium ſpecie amplum, re inane animo adjecto. Tumulus eſt in unum

NOTÆ.

eamque in rem citatur à Gronovio Cicero lib. 16. ad Attic. ep. 3. *ne in meſto machum erumpant, cùm ſint tibi irati*. Et Cæſar 2. de bello civili: *portis ſeſe eruppunt*.

4. *In Byllinum agrum.*] *Bullis* Ptolemæo dicitur, quæ Plinio *Bullidenſis* Colonia, ni fallor: & incolæ *Bulliones*, eidem Plinio, Straboni *Byliones* Ciceroni *Bulienſes*, Stephano *Bullini*. Hinc ager *Byllinus*. Macedoniæ occidentalis, quæ olim Illyrici pars fuit, & nunc Albania dicitur, oppidum fuit maritimum in Elymiotis ad fauces Adriatici maris. Hodie, ni fallor, *Lenguetta*, in confinio Epiri ad meridiem Aulonis ſeu Vallonæ.

1. *Miſit.*] Antiochus.

2. *Ad conveniendum exercitui Pheras eſt indictus.*] Scribendum Gron. ſuſpicatur, *adconveniendum cum exercitu Pheras*: aut ita legendum mihi quoque videtur, *aut eorumque exercitui*.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

oſſibus, quæ paſſim ſtrata erant, coacervatis factus: qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. itaque [b] qui ad id tempus fortunam eſſet in conſilio habiturus, is extemplo ad M. Barbium prætorem miſit, Antiochum in Theſſaliam impetum feciſſe: ſi videretur ei, moveret ex hibernis: ſe obviam proceſſurum, ut quid agendum eſset, conſultarent.

IX. Antiocho ad Pheras jam caſtra habenti, ubi conjunxerant ei ſe Ætoli & Amynander; legati ab Lariſsa venerunt, querentes, quod ob factum dictumve Theſsalorum, bello laceſseret eos: ſimul orantes, ut remoto exercitu, per legatos, ſi quid ei videretur, ſecum diſceptaret. Eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præſidium miſerunt: hi excluſi aditu, jam omnia itinera obſidentibus regiis, Scotuſsam ſe receperunt. Legatis Lariſsæorum rex clementer reſpondit: Non belli faciendi, ſed tuendæ & ſtabiliendæ libertatis Theſsalorum cauſsâ, ſe Theſsaliam intraſse. Similia his qui cum Pheræis ageret miſsus. cui nullo dato reſponſo, Pheræi ipſi ſuum legatum ad regem, principem civitatis Pauſaniam miſerunt. Qui quum haud diſſimilia his, ut in cauſa pari, quæ pro Chalcidenſibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferociùs egiſsent; rex etiam atque etiam deliberare eos juſsos, ne id conſilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti & providi eſsent, extemplo pœniteret, dimiſit. Hæc renunciata Pheras legatio quum eſset, ne paulum quidem dubitarunt; quin pro fide erga Romanos, quicquid fors belli tuliſset, paterentur. Itaque & hi ſumma ope parabant ſe ad urbem defendendam: & rex ab omni parte ſimul oppugnare mœnia eſt aggreſsus. ut qui ſatis intelligeret, (neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis poſitum eſse, quam primam aggreſsus eſset, aut ſperni deinde ab univerſa gente Theſsalorum, aut timeri ſe; omnem undique terrorem obſeſsis injecit. Primum impetum oppugnationis ſatis conſtanter ſuſtinuerunt: deinde quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. revocari deinde caſtigationibus principum ad perſeverandum in propoſito, relicto exteriore circulo muri deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis conceſserunt; cui brevior orbis munitionis circumjectus erat: poſtremò victi malis quum timerent, ne vi captis, nulla apud victorem venia eſset, dediderunt ſeſe. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror eſset, Scotuſsam miſit. nec ibi mora deditionis eſt facta: terrentibus Pheræorum recens exemplum: qui, quod pertinaciter primò abnuerant, malo domiti tandem feciſsent. cum ipſa urbe Hippolochus Lariſsæorumque dedicum eſt præſidium. Dimiſſi ab rege inviolati omnes.

INTERPRETATIO.

[a] *Apud Philippum.*

[b] *Qui ſic animo comparatus erat, ut ſpeculari vellet quam in partem inclinaret fortuna, & ex re capere conſilium, &c.*

quod eâm rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Lariſſæorum animos credebat.

X. Intra decimum diem quàm Pheras venerat, his perfectis, [1] Cranonem profectus cum toto exercitu, primo adventu cepit. [2] inde Cyparam, [3] & Metropolim, & iis circumjectâ caſtella recepit: omniſque jam regionis ejus, præter Atracem [4] & Gyrtonem, in poteſtate erant. Tum aggredi Lariſſam conſtituit: ratus vel terrore cæterarum expugnatarum, vel beneficio præſidii dimiſſi, vel exemplo tot civitatum dedentium ſeſe, non ultra in pertinacia manſuros. Elephantis agi ante ſigna terroris cauſa juſſis, quadrato agmine ad urbem inceſſit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Lariſſæorum inter metum præſentem hoſtium, [5] & verecundiam abſentium ſociorum. Per eoſdem dies Amynander cum Athamanum juventute occupat [6] Pellinæum: & Menippus cum tribus millibus peditum Ætolorum, & ducentis equitibus in Perrœbiam profectus, [7] Malloeam [8] & Cyretias vi cepit, depopulatuſque eſt [9] agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Lariſſam ad regem redeunt: conſultanti, quidnam agendum eſſet de Lariſſa, ſupervenerunt. Ibi in diverſum ſententiæ tendebant: aliis, vim adhibendam, & non differendum cenſentibus, quin operibus ac machinis ſimul undique mœnia aggrederentur urbis ſitæ in plano; à parte campeſtri undique facilis aditus aliis, nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendæ, memorantibus: nunc hiemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minimè obſidioni atque oppugnationi urbium aptum. Incerto regi inter ſpem metumque legati à Pharſalo, qui ad dedendam urbem ſuam fortè venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim cum Philippo in Daſſaretiis congreſſus, Ap. Claudium ex communi conſilio ad præſidium Lariſſæ miſit, qui per Macedoniam ma-

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

NOTÆ.

1. *Cranonem profectus.*] Phthiotidis oppidum fuit *Cranon*, non procul Enipei & Amphryſi confluentibus ad lævam, victoria Antipatri de Athenienſibus paulò poſt Alexandri mortem cognitum: hodie *Ceres* Bellonio.

2. *Inde Cyparam.*] *Cypara* Cranoni ad occaſum intercurrente Apidano, (qui hodie *Epideno*) Theſſaliotidis oppidum fuit.

3. *Et Metropolin.*] In eadem Theſſaliotidis regione fuit hæc *Metropolis*.

4. *Et Gyrtonem.*] Magneſiæ tribuitur à Plinio *Gyrton* cum Cranone, Thaumacis, aliiſque. Strabo certè extremo libro 9. ejus meminit in Theſſaliæ deſcriptione, memoratque inter Lariſſam & Pheras. Nardo eſt *Tachi Volcati*.

5. *Et verecundiam abſentium ſociorum.*] Romanorum ſcilicet *verecundiam* dicit, pro *reverentia* aliqua cum pudore conjuncta.

6. *Pellinæum.*] *Pellinæum* nominat Strabo inter oppida ſuperioris Theſſaliæ, ſive Eſtiæotidis; & cum Trica ad lævam Penei locat.

7. *Malloeam.*] In Pelaſgiotide ſub Candaviis montibus fuit *Malloea*.

8. *Et Cyretias.*] Ptol. *Chyretias* hoc oppidum vocat, ponitque in Eſtiæotis, cum Metropoli, quam alii Theſſaliotis aſſignant: Sophiano nunc *Molcoluri*.

9. *Agrum Tripolitanum.*] Pelagoniam Tripolitin, opinor, intelligit, quæ Macedoniæ regio fuit ſub Candaviis montibus, Theſſaliotidi ortum verſus, Eſtiæotidi ad meridiem proxima, ſic dicta à tribus urbibus, Doliche, Pytheo & Azoro,

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

gnis itineribus in jugum montium, quod ſuper Gonnos eſt, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Lariſſa abeſt; in ipſis faucibus ſaltûs, quæ Tempe appellantur ſitum. Ibi caſtrametatus latiùs quam pro copiis, & plures, quàm quot ſatis in uſum erant, ignes quum accendiſſet, ſpeciem quam quæſierat, hoſti fecit; omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo eſſe. itaque hiemem inſtare apud ſuos cauſatus rex, unum tantùm moratus diem, ab Lariſſa receſſit; & Demetriadem rediit. Ætolique & Athamanes in ſuos receperunt ſe fines. Appius etſi cujus rei cauſa miſſus erat, ſolutam cernebat obſidionem; tamen Lariſſam ad confirmandos in reliquum ſociorum animos deſcendit: duplexq; lætitia erat, quod & hoſtes exceſſerant finibus, & intra mœnia præſidium Romanum cernebant.

XI. Rex Chalcidem à Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidenſis Cleoptolemi filiæ; quum patrem, [1] primo allegando, deinde coràm ipſe rogando fatigaſſet, [a] invitum ſe gravioris fortunæ [a] conditioni illigantem; tandem impetrata re, tanquam in media pace nuptias celebrat; & reliquum hiemis, oblitus quantas ſimul duas res ſuſcepiſſet, bellum Romanum & Græciam liberandam omiſſa omnium rerum cura, in conviviis & vinum ſequentibus voluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis, quàm ſatietate earum in ſomno traduxit. Eadem omnes præfectos regios (qui ubique ad Bœotiam maximè præpoſiti hibernis erant) cepit luxuria: in eamdem & milites effuſi ſunt. nec quiſquam eorum aut arma induit, aut ſtationem aut vigilias ſervavit: aut quicquam, quod militaris operis aut muneris eſſet, fecit. Itaque principio veris, quum [3] per Phocidem in Acarnaniam, quo convenire om-

INTERPRETATIO.

a *Qui nonniſi invitus adducebatur, ut per nuptias filia ſeſe illigaret altiori, ſed periculoſiori* Antiochi *fortunæ*.

NOTÆ.

1. *Primò allegando.*] Sumitur *allegare* pro eo quod eſt *per alio alloqui*, ut probat Gron. tum ex Cic. Philip. 5. *Cretenſis judex, iſque nequiſſimus: quem ad hunc reus alleget, quomodò accedat*: & ex Q. Cic. de petitione conſulatus: *hi rogandi omnes ſunt diligenter, & ad eos allegandum*. Obſervat idem Gron. hinc allegatos antiquis dictos pro ſequeſtris quibuſdam, quos ad aliquem mittimus, Inquiſituros & quaſi expiſcaturos judicium ipſius, ut deinde teſtes ſint eorum quæ ex eo audierint: eoque ſenſu accipiendum eſt quod Iſidorus *allegatos* pro teſtibus dici ſcribit, lib. 4. Orig. cap. 23.

2. *Conditioni illigantem.*] Poteſt quidem *conditio* hic de ſtatu & quaſi ſocietate fortunæ intelligi: ſed mens, opinor, auctoris eſt, ut de matrimonio intelligatur. Sic apud Quintil. declamat 247. *bona conditio* pro eo quod nos dicimus, *un bon party, un bon mariage*. Et apud Plautum in Aulul. *conditionem hanc accipe, & eam mihi deſponde*. Et *circumſpicere conditiones*, Gallicè *s'informer, s'enquerir de divers partis pour marier une fille*. Ita inter ſolemnia divortii hæc in uſu fuit formula: *conditionem tuam non utor*.

3. *Per Phocidem.*] Regio Helladis, ſive Græciæ propriè dictæ (quam Ptolem.

nem undique exercitum jusserat, venisset; facilè animadvertit; nihilo severiore disciplina milites, quàm ducem hibernasse. Alexandrum inde Acarnanem & Menippum Macedonem, Stratum Ætoliæ copias ducere jussit. ipse Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactum processit. concilio principum Ætoliæ habito, via, quæ [5] præter Chalcidem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis qui per Maliacum sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum multis emptus donis, non ipse solùm gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facilè ad defectionem posse cerneret impelli, propter metum Romanæ classis, quæ cum Atilio, quæve [6] circa Cephaleniam erat, arte eos est aggressus. nam quum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & omnibus, qui arma ferrent, exeundum [7] ad Medionem & Thyrium, ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur; fuere qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuosè concitari: satis esse quingentorum hominum præsidium. eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in præsidio positis, id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis.

Urb. cond. an. 562. Cos. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XII. Per eosdem dies legati regis Medionem venerunt. quibus auditis, quum in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur, & alii manendum in Romana societate, alii non aspernandam amicitiam regis censerent; media visa est Clyti sententia, eoque accepta est, ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, & qui ejus factionis erant, de industria conjectis, clam missis, qui regem admovere copias juberent, ipsi terebant tempus. itaque vixdum iis egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad portas erat, & trepidantibus, qui expertes proditionis fue-

NOTÆ.

Achajam vocat, provincia fuit *Phocis*, ab Oeta monte ad sinum Corinthiacum à Septentrione ad meridiem porrecta: cujus caput Delphi oraculo Apollinis & Pythicis Ludis nobilis urbs, nunc *Castri*, ad Parnassum montem: hodie sub Turcis Livadiæ pars.

4. *Stratum Ætoliæ.*] Fuit *Stratus*, sive *Strato* urbs Acarnaniæ meridionalis è primariis, in Ætoliæ confinio, intercurrente Acheloo.

5. *Præter Chalcidem.*] Hæc *Chalcis* in Aetolia fuit circa Olenum, ut & Lysimachia.

6. *Circa Cephaleniam.*] Inter insulas maris Ionii aut Siculi, quæ ab Acarnania ad Peloponnesum jacent, præcipuum locum obtinet *Cephalenia*, olim *Same* dicta: urbs primaria idem habet cum insula nomen. Italis *Cefalonia*: estque in Venetorum ditione, cum vicina ad meridiem Zacyntho.

7. *Ad Medionem & Thyrium.*] Oppida fuerunt Acarnaniæ Mediterraneæ inter Acheloum fluvium & Ambracium sinum. *Medion*, non procul fluvio ad limitem Aetoliæ, distinctum ab aliis nominis ejusdem in vicinia oppidis, Phocico & Bœotico, quorum meminere Strabo & Stephanus.

Urb. cond. an. 562. Coss. P Scipione, & Manio Acilio Glabrione,

rant, tumultuoseque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mnesilocho in urbem est inductus: & aliis sua voluntate affluentibus, metu coacti etiam qui dissentiebant, ad regem convenerunt. quos placida oratione territos quum permulsisset: ad spem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrium à Medione profectus est, Mnesilocho eodem & legatis promissis. Cæterùm detecta Medione fraus cautiores; non timidiores Thyrienses fecit; dato ei haud perplexo responso, nullam se novam societatem, nisi ex auctoritate 1 Romanorum imperatorum, accepturos: portisque clausis, armatos in muris dispositerunt. Er peropportunè ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus à Quintio, quum præsidium & paucas naves ab A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat, accepisset: Leucadem venit, implevitque spei socios. Manium Acilium Consulem jam cum legionibus mare trajecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex præsidio Medione impositio, & in quibusdam aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abscessit: & per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem radiit.

XIII. Sub idem tempus M. Bæbius & Philippus rex jam antè per hiemem in Dassaretiis congressi, quum App. Claudium, ut obsidione Lariss am eximeret, in Thessaliam misissent, quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regressi, principio veris conjunctis copiis in Thessaliam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Malloeam Perræbiæ, Bæbius 1 Phacium est aggressus. quo primo propè impetu capto, 2 Phæstum eadem celeritate capit. inde Atracem cùm se recepisset, Chiretias hinc & 3 Phricium occupat. præsidiisque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Malloeam se conjungit. Sub adventum Romani exercitûs, seu ad metum virium, seu ad spem veniæ quum dedidissent sese: ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine jerunt. Erant autem hæc, Æginium, 4 Ericinum, Gomphi, 5 Silana, 6 Tricca,

NOTÆ.

1. *Romanorum imperatorum.*] Sufficere videtur Gronovio *Romanorum*: possunt tamen *imperatorum* nomine intelligi Acilius Consul, Atilius classi præfectus, aut Quintius, vel Livius.

1. *Phacium.*] Oppidum erat Pelasgiotidis inter Pamisum fl. & Pierium montem, quo Thessalia dividitur à Macedonia.

2. *Phastum.*] In Estiæotide fuit *Phastus* ex Ptol. ad dextram Pamisi: nunc *Oistra* Moletio.

3. *Phricium occupat.*] Sigonius legi vult ita, sed longiùs à locis antè memoratis aberat mons & oppidum hujus nominis, utpote ad Thermopylas in Locris situm. Huic loco magis conveniret *Phricus* in Thessaliotide positum oppidum, inter Chiretias & Malloeam. Vulgo est *Eritium*. Conjicerem *Ericinum*, nisi ita tim ejus capti mentio fieret.

4. *Ericinum.*] Est in Estiæotide ad ortum Æginii in confinio Pelagoniæ Tripolitis.

5. *Silana.*] *Silenam* invenio in Estiæotide, inter Gomphos & Itonen ad lævam Ionis fluvii.

6. *Tricca.*] Estiæotidis quoque oppi-

7 Me-

7 Melibœi, 8 Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus eum quingentis peditibus & equitibus quadraginta in præsidio erat, & circumsidunt, & priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis vel Thessalis se erediturum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Posteaquàm apparuit vi agendum; quia videbatur & 9 Limnæam eodem tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit; Bæbius restitit ad 10 Pellinæum oppidum. Urb. cond. ann. 562. Coss. P Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XIV. Per eos fortè dies Manius Acilius consul eum 1 decem millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari trajecto, pedestres copias Larisam ducere delectos militum tribunos jussit. ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumque 2 præsidium regium, & cum iis Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi 3 primi Athamanes tradiderunt sese. deinde & 4 Philippus Megalopolitanus: cui decedenti de præsidio, quum obvius fortè fuisset 5 Philippus rex, ad ludibrium Regem eum consalutari jussit; ipse congressus, fratrem, haud sanè decoro majestati suæ joco, appellavit. Deductus inde ad consulem custodiri jussus: & haud ita multò pòst in vinculis Romam missus. cætera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præsidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominum. Consul 6 Larisam est profectus; ibi de summa belli consulturus. in itinere 7 ab Pieria &

NOTÆ.

dum fuit ad sinistram Penei ripam, cujus Episcopum fuisse ajunt Heliodorum Æthiopicorum scriptorem: hodie *Tricala* dicitur, in provincia *Ianna*: præfecti Turcici sedes, ut ferunt.

7. *Melibœa.*] Fallor, nisi potiùs legendum *Meliteæ*: quo nomine urbs fuit in Phthiotidis & Thessaliotidis confinio, cujus meminit Strabo, & quæ Ptolemæo est *Melitæa*, hodie *Militza*: nam *Melibœa* procul ab hoc tractu in extrema fuit Magnesia ad mare Macedonicum.

8. *Phaloria.*] Aliàs *Phalore* fuit in Thessaliotide, non procul Apidano amne inter Metropolin & Cyparam.

9. *Limnæam.*] Ponitur à Sansone in Thessaliotide inter Apidanum & Peneum.

10. *Pellinæum.*] Plinio *Pellina*: fuit ad sinistram Penei in Estiæotide, inter Triccam & Atracem.

1. *Decem millibus peditum.*] Appianus *viginti* numerat. Neque obest, quod hujus lib. cap. 3. lib. sequentis cap. 2. duas tantùm legiones Livius numerat: his quippe addendi socii nominis Latini, quorum etiam meminit.

2. *Præsidium regium.*] Ab Antiocho impositum.

3. *Primi Athamanes.*] Qui in præsidio erant.

4. *Philippus Megalopolitanus.*] De quo suprà cap. 13.

5. *Philippus rex.*] Macedoniæ.

6. *Larissam est profectus.*] Quæ obsidione liberata fuerat ab Appio Claudio, c. 13.

7. *Ab Pieria.*] Regio est Macedoniæ *Pieria*, à Piero monte dicta, qui eam à Thessalia dirimit. Sed ea regio Philippo parebat, Romanorum socio. Legendum ergo *Pieria*, vel *Piera*, quod Æstiæotidis oppidum fuit, inter Chiretias & Ericinum, circa fontes Pamisi: ejus meminit Steph.

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

Metropoli legati tradentes urbes suas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipuè captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eò duxit: præmissis in civitates captivis. & illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes. & Amynander, cujus præsentis majestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jampridem hosti, & Romanis merito tum propter defectionem infensis; cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit. Consul ad reficienda maximè jumenta, quæ & navigatione & posteà itineribus fatigata erant, paucos Larisæ moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu, Cranonem est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa, & Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit: cæteros inermes Demetriadem remittit. [8] Proërnam inde recepit, & quæ circa eam castella erant. ducere tum porrò in finum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe juventus omnis armata, sylvas & itinera insedit: & in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primò mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore: posteaquàm perseverare in incepto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso; intercluſit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex sylvis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad [9] Sperchium amnem pervenit: inde Hypatæorum agros vastavit.

XV. Quum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus. qui jam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hiberna & infames nuptias petisse, Ætolorum vana promissa incusare, & Thoantem: Annibalem vero, non ut prudentem tantùm virum; sed propè vatem omnium, quæ tum evenirent, admirari. ne tamen temere cœpta, segnitia insuper everteret, nuncios in Ætoliam mittit, ut omni concracta juventute convenirent. Jam & ipse eo decem millia ferè peditum ex iis, qui posteà venerant ex Asia, expleta, & equites quingentos duxit. Quò quum aliquanto pauciores quàm unquàm antea [1] convenissent, & principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent omnia sedulo

NOTÆ.

8. *Proërnam inde recepit.*] *Arne* in Estiæotide fuit ad Curalium: sed *Proërne*, (ut Straboni dicitur) vel *Proarne*, (ut Steph. appellat) quam hic quærimus, in Thessaliotide erat, circa Othrym montem in agro Melitensium seu Melitæorum, non procul Thaumacis.

9. *Sperchium amnem*:] Fluvius est Phthiotidis è Pindo in Maliacum sinum rapido cursu labens, nunc ab aliis *Agriomela*, ab aliis *Selambria* dicitur, Scylace teste.

1. *Convenissent.*] Ætoli.

ab se facta, ut quamplurimos ex civitatibus suis evocarent; nec auctoritate, nec gratia, nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse: destitutus undique & ab suis, qui morabantur in Asia, & ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non præstabant: intra [2] saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum in septentrionem versa Epirus, [3] & Perrœbia, & Magnesia & Thessalia est, [4] Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus. intra fauces ad meridiem vergunt, Æoliæ pars major, [5] & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adjunctaque insula Eubœa, & excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra sita ab tergo & Peloponnesus. Hoc jugum ab Leucate & mari occidentem verso per Ætoliam ad alterum mare orienti objectum tendens ex aspera rupesque interjectas habet, ut non modò exercitus, sed ne expediti quidem facilè ullos ad transitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Oetam vocant: quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur: in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius quàm sexaginta passus. Hæc una militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. ideo Pylæ, & ab aliis, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur; nobilis Lacedæmoniorum adversus Persas [6] morte magis memorabili, quàm pugna.

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XVI. Haudquaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat. & quum duplici vallo fossaque, & muro etiam qua res postulabat, ex multa copia passim jacen-

NOTÆ.

2. *Saltum Thermopylarum.*] Per *Saltum Thermopylarum* intelligit Oetam montem, aliosque montes, qui in meridiem & occasum ab extrema in Austrum Thessalia ad mare usque Jonium, procul à Thermopylis, pertingentes, Epirum ab Acarnania magna ex parte, ab Aetolia Aetolorumque per Helladem seu Græciam propriè dictam ditione dirimebant.

3. *Et Perrœbia & Magnesia.*] *Perrœbia* de qua loquitur hic Livius, inter Peneum fluvium & Pierium montem sita, ut ex superioribus apparet, parùm distat à Pelasgiotide Ptolemæi, quæ cum Magnesia atque Estæotide, pars fuit Thessaliæ latè sumptæ. Sed hic Thessaliæ nomine intelligit Thessaliotidem sive Thessaliam strictiùs acceptam.

4. *Phthiota Achæi.*] Vetustis temporibus Phthiotis sedes fuit Achæorum, quorum pars magna in Peloponneso: nam Achæus Xuthi filius, Aeoli primi nepos, cùm in Aegialeam Peloponnesi secessisset, postea in Thessaliam rediit, ibique regnavit. In Mss. tamen, quos vidi, vocantur *Phthiota*, nulla cognominis *Achæorum* mentione.

5. *Et Acarnania.*] Lege *& Acarnaniæ*, supple *major pars*; si enim hoc jugum, sive hic saltus ab Leucade urbe, aut vicino promontorio Leucate initium habet; pars Acarnaniæ Ambracio sinui & Amphilochis subjecta, ad Septentrionem vergit, non ad meridiem.

6. *Morte magis memorabili.*] Notum est Leonidæ Spartanorum ducis factum, qui quatuor millibus militum triduo angustias Thermopylarum adversus decies ferè centena millia Persarum tuitus, quarta die occupato à xx. millibus hostium cacumine, solos sexcentos Lacedæmonios

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

tium lapidum permuniſſet omnia; ſatis fidens nunquam eà vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) [1] partim ad Heracleam præſidio obtinendam, quæ ante ipſas fauces poſita eſt, partim [2] Hypatam mittit; & Heracleam haud dubius conſulem oppugnaturum, & jam multis nunciantibus circa Hypatam omnia evaſtari. Conſul depopulatus Hypatenſem primò, deinde Heracleenſem agrum, inutili utrobique auxilio Ætolorum, in ipſis faucibus prope fontes calidarum aquarum adverſus regem caſtra poſuit. Ætolorum [3] utræque manus Heracleam ſeſe incluſerunt. Antiochum, cui priuſquàm hoſtem cerneret, ſatis omnia permunita & præſidiis obſepta videbantur, timor deinde inceſſit: ne quos per imminentia juga calles inveniret ad tranſitum Romanus. [4] nam & Lacedæmonios quondam ita à Perſis circumitos fama erat; [5] & nuper Philippum ab iiſdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Ætolos mittit, ut hanc ſaltem ſibi operam eo bello præſtarent, ut vertices circà montium occuparent obſiderentque, ne qua tranſire Romanus poſſet. Hoc nuncio audito, diſſenſio inter Ætolos orta eſt. pars imperio parendum regis atque eundum cenſebant; pars ſubſiſtendum Heracleæ ad utramque fortunam; ut ſive victus à conſule rex eſſet, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus ſuis: ſive vinceret, ut diſſipatos in fugam Romanos perſequerentur. Utraque pars non manſit modò in ſententia ſua, ſed etiam exceuta eſt conſilium. duo millia Heracleæ ſubſtiterunt: duo triſariam diviſa, Callidromum & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus ſunt) occupavere.

XVII. Conſul poſteaquàm infeſſa ſuperiora loca ab Ætolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum conſulares legatos cum binis millibus delectorum militum ad caſtella Ætolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipſe priuſquam ad hoſtem copias admoveret, vocatos in concionem milites, paucis eſt allocutus: *Pleroſque omnium ordinum milites inter vos eſſe video, qui in hac eadem provincia T. Quintii ductu auſpicioque militaveritis.*

NOTÆ.

ſecum retinuit, cum quibus ad certam mortem ſe devovit.

1. *Partim ad Heracleam.*] Hæc *Heraclea Trachinia* dicta, inter Sperchium & Aſopum ad ſinum Maliacum, qui nunc *Golfo de Zeyton*.

2. *Hypatam mittit.*] Theſſaliotidis caput fuit *Hypata*, in montis vertice, ſupra fontes Sperchii, ad quam *Ænianes* populi.

3. *Utraque manus.*] Intelligit Ætolorum copias, ſeu militum corpora duo, tum eorum qui Hypatam, tum eorum qui recta Heracleam miſſi fuerant. Parum autem intereſt, an in multitudinis numero legatur *utraque manus*; an verò in numero ſingulari *utraque manus*:

4. *Nam & Lacedæmonios.*] Auctor Perſis ejus conſilii, ut occupato cacumine Spartanos à tergo aggrederentur, Ephialtes Thrachinius nominatur.

5. *Et nuper Philippum.*] Non apud Thermopylarum anguſtias, ſed in ſaltu ad Aoum fluvium, & fauces quæ in Epiri &

Macedonico bello inexſuperabilis magis ſaltus ad amnem Aoum fuit, quàm hic. Quippe portæ ſunt hæ. & unus, inter duo maria clauſis omnibus, vix ſit naturalis tranſitus eſti. [1] *munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impoſitæ: exercitus hoſtium ille & numero major & militum genere aliquantò melior. Quippe illic Macedones Thraceſque & Illyrii erant, ferociſſimæ omnes gentes: hic Syri & Aſiatici Græci ſunt;* [2] *leviſſima genera hominum, & ſervituti nata. Rex ille bellicoſiſſimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum, & circa omnium accolarum bellis: hic, ut aliam omnem vitam ſileam, is eſt, qui quum ad inferendum populo Romano bellum ex Aſia in Europam tranſiſſet, nihil memorabilius toto tempore bibernorum geſſerit, quàm quod amoris causâ ex domo privata & obſcuri etiam inter populares generis uxorem duxit. & novus maritus velut ſaginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam proceſſit. Summa virium ſpeique ejus in Ætolis fuit: gente vaniſſimâ, & ingratiſſima; ut vos priùs experti eſtis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in caſtris potuerunt, & in ſeditione ipſi inter ſe ſunt: & quum Hypatam tuendam Heracleamque depoposciſſent, neutram tutati, refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluſerunt ſeſe. Rex ipſe confeſsus, nuſquam æquo campo non modò congredi ſe ad pugnam audere, ſed ne caſtra quidem in aperto ponere, relictâ omni ante ſe regione eâ, quam ſe nobis ac Philippo ademiſse gloriabatur, condidit ſe intra rupes: ne ante fauces quidem ſaltus, ut quondam Lacedæmonios fama eſt, ſed intra penitus retractis caſtris:* [a] *quod quantum intereſt ad timorem oſtendendum, an muris*

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

INTERPRETATIO.

[a] *Quod perinde valet ad prodendum metus indicium, ac ſi urbis alicujus mœnibus ſe incluſiſſet obſidionem toleraturus*; quòd acie congredi non auderet.

NOTÆ.

Macedoniæ Illyricæ confinio, ubi per paſtorem à Charopo Epirotarum principe miſſum deducti ſupra caput hoſtium milites T. Quintii. Vide lib. 32. cap. 5. 11. & 12.

1. *Munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impoſitæ.*] Variant hic admodùm lectiones. Hæc vulgata ex Codice Moguntino eſt. Andreas & priores ſic ediderant: *munitioribus tunc fuerunt, & validioribus impoſiti exercitus hoſtium locis: exercitus ille*, &c. Regius Major qui Jo. Mureti fuerat, ſic habet: *munitioribus tunc fuerunt & validioribus impoſiti exercitus hoſtium; ille numero*: &c. Colb. ſcribit *munitionibus*. cætera omninò ſimilia. In Regio, quæ antea Naudæi, legitur: *munitiore tunc fuerunt, & validiores impoſiti exercitus hoſtium*. Mihi probaretur præ cæteris quod ſequutus ex Andrea paululum immutato Gron. *munitioribus & tunc fuerunt & validiores impoſiti exercitus hoſtium locis*, niſi quòd Philippi adverſus Quintium unus in pugna ad Aoum exercitus fuerat, non plures. Itaque receptæ ex Moguntino ſcripturæ ſtandum cenſeo: *validi* quidem nomen ſimpliciter hominibus ſæpiùs quàm locis: ſed & his aliquando tribuitur à priſcis ſcriptoribus. Saluſt. *validum oppidum* dixit. Tacit. *validiores provincia*. Noſter lib. 39. *validum urbem*.

2. *Leviſſima hominum genera.*] *Syri* rarò ſervare fidem dicuntur apud Vopiſcum

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

alicujus urbis obſidendum ſeſe incluſerit? Sed neque Antiochum tuebuntur angustiæ: nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. Satis undique 3 provisum anteque præcautum eſt, ne quid adverſus vos in pugna præter hoſtes eſſet. Illud proponere animo veſtro debetis; non vos pro Græciæ libertate tantùm dimicare (quanquam is quoque egregius titulus eſſet, liberatam à Philippo antè, nunc ab Ætolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantùm in præmium veſtrum ceſsura, quæ nunc in regiis caſtris ſunt: ſed illum quoque omnem apparatum, qui in dies ab Epheſo expectatur, præda fiaturum: Aſiam deinde Syriamque; & omnia uſque ad ortus ſolis ditiſſima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus 4 ad mare Rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit: & omne humanum genus ſecundum Deos nomen Romanum veneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, ut craſtino die benè juvantibus Diis acie decernamus.

XVIII. Ab hac concione dimiſſi milites, priuſquàm corpora curarent, 1 arma telaque parant. Luce primâ, ſigno pugnæ propoſito, inſtruit aciem conſul, arctâ fronte, ad naturam & anguſtias loci. Rex poſteaquàm ſigna hoſtium conſpexit, & ipſe copias eduxit. Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos 2 Sariſſophoros appellabant, velut firmamentum circa ipſas munitiones conſtituit. his ab ſiniſtro cornu, jaculatorum ſagittariorumque & funditorum manum ſub ipſis radicibus montis poſuit, ut ex altiore loco nuda latera hoſtium inceſſerent. ab dextro Macedonibus ad ipſum munimentorum finem, qua loca uſque ad mare invia paluſtri limo & voraginibus claudunt, elephantos cum aſsueto præſidio poſuit: poſt eos equites. tum modico intervallo relicto, cæteras copias in ſecunda acie. Macedones pro vallo locati, primò facilè ſuſtinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adjuvantibus qui ex loco ſuperiore fundis, velut nimbum, glandes & ſagittas ſimul & jacula

NOTÆ.

In Aurel. quod probant frequentes ſub Seleucidis motus ac defectiones ab uno in alium propè continuæ apud Diodorum, Joſephum, Juſtinum.

3. *Proviſum anteque præcautum.*] Sic ſcripti: nec novum omnino præpoſitionem *ante* cum verbis ex ejuſdem ſignificationis aliâ præpoſitione compoſitis conjungi, obſervat Gro. ex Cicer. in Orat. pro Planc. *providentem ante & præcaventem nunquam certè movebunt.* Et ex Noſtro lib. 40. *ferox interim fœmina ad multò antè præcogitatum revoluta facinus.*

4. *Ad mare Rubrum.*] Eo nomine complectebantur veteres ulteriorem etiam Oceanum ad orientalem Indiam.

1. *Arma telaque parant.*] *Arma* hic ſunt quæ corpori adhærent: *tela*, quæ jaciuntur.

2. *Sariſſophoros.*] Sic dicebant *ſariſſis* armatos, quæ longiores haſtæ Macedonum propriæ erant. Quòd autem Macedones inter Antiochi copias memorantur, hi non propriè ita dicuntur quod in Macedonia nati, ſed quòd ex Macedonum Alexandro primùm, deinde Seleuco in Aſia militantium poſteris eſſent, vel eorum diſciplinam æmularentur, quamvis in Syria nati, ſive ſub ditione Syriæ regum: unde Syro-macedones propriè appellati.

ingerebant. deinde, ut major nec jam toleranda vis hostium inferebat se; pulsi loco, intra munimenta subductis ordinibus concesserunt: inde ex vallo prope alterum vallum, hastis præ se objectis, fecerunt. & ita modica altitudo valli erat, ut & locum superiorem ad pugnandum suis præberet: & propter longitudinem hastarum subjectum haberet hostem. Multi temerè subeuntes vallum transfixi sunt: & aut incœpto irrito recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, & magnâ ex parte cæsis, (incautos enim & plerosque sopitos oppresserat) super imminentem castris collem apparuisset. Urb cond. an. 562. Coss. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

XIX. Flaccо non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhodunteam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quique alii in castris regiis erant, primò, dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat, Ætolos credere, visa procul pugna, subsidio venire. cæterùm ut primum signaque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repentè pavor omnes cepit, ut abjectis armis fugerent. Et munimenta sequentes impedierunt, & angustiæ vallis, per quam sequendi erant; & maximè omnium, quòd elephanti novissimi agminis erant; quos pedes ægrè præterire, eques nullo poterat modo; timentibus equis, tumultumque inter se majorem quàm in prælio edentibus. Aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. [1] Scarphiam tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque, non equis virisque tantùm, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reverterunt: quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Ætolis Heracleam obtinentibus præsidio, sine ullo haud parum audacis incœpti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertiâ vigiliâ, præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum primâ luce movit. [a] Aliquantum viæ præceperat rex; ut qui non antè quàm Elatiæ ab effuso constiterit cursu: ubi primùm reliquis pugnæque & fugæ collectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ assecutus non est, sed magnam partem agminis, aut lassitudine subsistentis, aut errore, ut qui sine du-

INTERPRETATIO.

a Antiochus *fugiens aliquantum anteceperat iter*.

NOTÆ.

1. *Scarphiam.*] In scriptis quos vidi, est, *Carpejam tamen eo die consecuti sunt hostem*: unde certa conjectura Sigonii ex Appian. ducta fecit *Scarphiam*, quæ Locrorum Epicnemidiorum urbs fuit maritima, Thermopylis ad Austrum vicina. Glareanus substituerat Lilæum. Et Lilæa quidem Phocidis oppidum fuit: sed ea sub Parnasso in Dorum & Locrorum Ozolarum confinio longiùs à Thermopylis quàm ut eò perveniri uno die potuerit;

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

cibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos Polybio auctore trajecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. quid si Anniati Valerio credamus sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnæ, ab incursu Ætolorum se tuentes. non plus quinquaginta interfecti sunt.

XX. Consule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, conscias defectionis civitates, cum velamentis ante portas stabant; metu ne hostiliter diriperentur. Cæterùm per omnes dies haud secùs quàm in pacato agro sine violatione ullius rei agmine processit; donec in agrum Coronæum ventum est. Ibi statua regis Antiochi posita in templo 3 Minervæ itoniæ iram accendit: permissumque militi est, ut circumjectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum subiit: quum communi decreto Bœotorum posita esset statua, indignum esse in unum Coronensem agrum sævire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantùm verbis Bœoti, ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tempus

NOTÆ.

2. *Romanorum centum quinquaginta interfecti sunt.*] Auget aliquantum hunc numerum Codex Moguntinus: Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnæ; ab incursu Ætolorum se tuentes, non plus quinquaginta interfecti sunt. Quod additamentum Gronov. spernendum negat: sic enim fiet numerus ducentorum, quos Appianus refert interemptos, nimirum centum quinquaginta in prœlio, & quinquaginta in castris incursu Ætolorum tentatis.

1. *Per Phocidem & Bœotiam.*] In Regio majori perperam scriptum est *per Hoclidem Bœotia*: in minori *per Æolidem Bœotia*: quod rectum puto; nam hic tractus ab Æolo Hellenis filio, qui regnum in Thessalia, Bœotia, viciniisque regionibus obtinuit, Æolidis nomen priscis temporibus habuit, ejusque incolæ adhuc tempore Strabonis Æoles appellabantur ipso recte, initio lib. 8. atque ab horum migratione Æolis dicta minoris Asiæ regio Joniæ vicina, colonia Æolum à Penthilo aliisque Orestis liberis eò deducta, quemadmodum idem observat lib. 13. Vide & Pausan. in Bœoticis. Hæc cùm non adverterent Interpretes, pro Æolide Bœotiæ, quæ sic dicitur ad discrimen Asiaticæ; scripserunt *per Phocidem & Bœotiam*, quæ correctio non absurda nititur ratione, cùm certum sit Bœotiæ conterminam esse Phocidem: sed venienti à Thermopylis prior occurrit Bœotia, deinde Phocis, & ager Coronæus, de quo statim agitur, in Bœotia est, ac citra Phocidem.

2. *Cum velamentis ante portas stabant.*] Nomine *velamentorum* intelliguntur supplicum vittæ, his enim velabant manus: unde apud Virgil. 2. Æneid.

Præferimus manibus vittas & verba precantum.

itemque apud Ovid. 1. Metamorph.

velamenta manu prætendens supplice.

& apud Tacit. 19. Annal. *mox velamenta & infulas pro muris ostendunt.*

3. *Minerva Itonia.*] Fuit celeberrimum *Minervæ Itoniæ* Templum in Thessalia ad Curalium amnem, qui in Peneum fluit apud Itonem oppidum Metropolitanæ agri: inde aliud Fanum, eidem Numini dicatum in Bœothia apud Cheroneam, nomen sumpsit.

decem

decem nâves regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. eò gravis vulneribus Alexander Acarnan nuncius adverſæ pugnæ quum perfugiſſet, trepidæ inde recenti terrore naves 4 Cenæum Eubœæ petierunt. Ibi mortuus ſepultuſque Alexander. Tres, quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant naves, auditâ exercitûs clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Cenæo Demetriadem, ſi fortè eò deferret fuga regem, trajecit. Per eoſdem dies A. Atilius præfectus Romanæ claſſis, magnos regios commeatus, jam fretum, quod ad Andrum inſulam eſt, prætervectos, excepit: alias merſit, alias cepit naves. quæ noviſſimæ agminis erant, curſum in Aſiam verterunt. Atilius Piræeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti & Athenienſibus, & aliis ejuſdem regionis ſociis diviſit. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

XXI. Antiochus ſub adventum conſulis a Chalcide profectus, 1 Tenum primò tenuit. inde Ephelum tranſmiſit. Conſuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, quum appropinquante eo Ariſtoteles præfectus regis, urbe exceſſiſſet. & cæteræ urbes in Eubœa ſine certamine tradítæ. paucoſque per dies omnibus perpacatis, ſine ullius noxa urbis, exercitus Thermopylas reductus. multò modeſtiâ poſt victoriam, quàm ipsâ victoriâ laudabilior. Inde conſul M. Catonem, per quem quæ geſta eſſent ſenatus populuſque Romanus haud dubiò auctore ſciret, Romam miſit. Is à Creuſa, 2 (Theſpienſium emporium eſt, in intimo ſinu Corinthiaco retractum) Patras Achajæ petit: à Patris Corcyram uſque Ætoliæ atque Acarnaniæ litora legit: atque ita 3 ad Hydruntum Italiæ trajecit. quinto die inde 4 pedeſtri itinere Romam ingenti curſu pervenit. ante lucem ingreſſus urbem, à porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is primâ luce ſenatum vocavit. quo L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante à conſule dimiſſus, quum adveniens audiſſet prægreſſum Catonem in ſenatu eſſe; ſupervenit exponenti quæ geſta eſſent. Duo inde legati juſſu ſenatus in concionem ſunt producti: atque ibi eadem, quæ in ſenatu, de rebus in Aetolia geſtis, expoſuerunt. Supplicatio in triduum decreta.

NOTÆ.

4. *Cenæum Eubœæ.*] Monet Sig. ſcribendum *Cenæum*. Eſt Promontorium, Eubœæ maximè occidentale, in Maliacum prominens ſinum, contra Scarphiam Locrorum. Nunc *Capo Litar* Sophiano, vel potius *Canaia*, ut Niger teſtatur.

1. *Tenum primo tenuit.*] Cycladum una eſt *Tenos*, inſularum Ægæi maris, media inter Andrum & Mytonem. Hodie *Tina* vocatur, teſte Soph. paretque Venetis in media Turcarum ditione.

2. *Theſpienſium emporium.*] Urbs Boeotiæ fuit *Theſpia* in confinio Megaridis ſub Helicone, haud procul ſinu Corinthiaco; nunc *Theſpe* vocatur, eſtque vici inſtar. Ejus portus Creuſa.

3. *Ad Hydruntum Italiæ.*] Plut. in Catone Brundiſium trajeciſſe vult.

4. *Pedeſtri itinere.*] Non opponitur equeſtri hoc pedeſtre iter, ſed maritimo.

5. *In Ætoli.*] Non in provincia, ſed in terris ſeu ditione Ætolorum Theſſalicæ.

Urb. cond. an. 562. Coll. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

est, & ut quadraginta hostiis majoribus prætor, quibus Diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio antè prætor in ulteriorem Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus: [6] argenti bigati præ se tulit centum & triginta millia: [7] & extra numerum duodecim millia pondo argenti: [8] auri pondo centum viginti septem.

XXII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmisit, *ut tunc saltem experti regiam vanitatem resipiscerent; traditâque Heracleâ, cogitarent de petendâ ab senatu seu furoris sui, seu erroris veniâ. & cæteras Græciæ civitates defecisse eo bello ab optimè de se meritis Romanis: sed quia post fugam regis, cujus fiducia ab officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Ætolos quoque, quanquam non secuti sint regem, sed arcessierint, & duces belli, non socii fuerint; si pœnitere possint, posse & incolumes esse.* Ad ea quum pacati nihil respondêretur, appararetque armis rem gerendam, & rege superato bellum Ætolicum integrum restare; castra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipso die ut situm noscceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumvectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipsa in campo, arcem imminentem loco alto, & undique præcipiti habet. Contemplatus omnia, quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi urbem constituit. [1] à flumine Asopo, quà & gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præposuit: [2] arcem extra muros, quæ frequentius propè quàm urbs habitabatur Tib. Sempronio Longo oppugnandam dedit: à sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bœbium; ab altero amniculo, quem à Melana vocant, adversus Dianæ templum, Appium Claudium opposuit. Horum [a] magno certamine intra paucos dies turres, arietesque, & alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. & quum ager Heracleensis palustèr omnis frequentisque proceris arboribus, benignè ad omne genus operum materiam suppeditabat: tum quia refugerant intra mœnia Ætoli, desertaque in vestibulo urbis erant te-

INTERPRETATIO.

a *His certatim rem promoventibus.*

NOTÆ.

6. *Argenti bigati præ se tulit centum viginta millia.*] Duo & quinquaginta millia librarum nostratium.

7. *Et extra numerum duodecim millia pondo argenti.*] Efficit hæc summa ad Francicam monetam redacta *quadringenta triginta quatuor millia librarum.*

8. *Auri pondo centum viginti septem.*] Gall. *soixante & onze mille cent livres.*

1. *A flumine Asopo.*] Thessalicus hic est *Asopus*, qui in sinum Oetæum sive Maliacum sub Thermopylis influit, nomenque vetus adhuc servat.

2. *Melana.*] Plures sunt hujusce nominis amnes, à nigro colore sic appellati. Hic ad Heracleam in Thessaliæ finibus versus Locros.

cta, in varios usus non tigna modò & tabulas: sed laterem quoque, & cæmenta, & saxa, variæ magnitudinis, præbebant.

XXIII. Et Romani quidem operibus magis quàm armis urbem oppugnabant: Ætoli è contrà armis se tuebantur. nam quum ariete quaterentur muri 1 non laqueis, ut solet, exceptos declinabant ictus, 2 sed armati, frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipsi, quum pro diruptis reficerent muros, crebiores eos, ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigrè fecerunt: in dies deinde pauciores, & segnius. Etenim quum multis urgerentur rebus, nulla eos res æquè ac vigiliæ conficiebant; Romanis in magna copia militum succedentibus aliis in stationem aliorum, Ætolos propter paucitatem 3 eosdem dies noctesque 4 assiduo labore urente. Per quatuor & viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione esset, adversus quatuor è partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Quum fatigatos jam Ætolos sciret consul & ex ratione temporis, & quod ita transfugæ affirmabant, tale consilium iniit. mediâ nocte receptui signum dedit, & ab oppugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit. inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est: intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam esse Ætoli non continuandæ oppugnationis; quæ & ipsos affecerat, ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant.

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XXIV. Consul quum nocte mediâ intermisisset oppugnationem, quartâ vigiliâ rursus ab tribus partibus summâ vi aggressus; ab una Tib. Sempronium tenere intentos milites, signumque expectantes jussit: 1 ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubiè

INTERPRETATIO.

a *Ægrè eiciebant & movebant.*

NOTÆ.

1. *Non laqueis, ut solet.*] Quis esset horum laqueorum usus explicat apud Sigon. Vitruvius lib 4. cap. 23. *alii captos arietes per multitudinem hominum, de muro in obliquum trahunt, & cum ipsis testudinibus everunt.*

2. *Sed armati frequentes.*] Addit Gron. verbum *erumpebant*: quo addito magis perspicua phrasis reddi videtur: verùm non aliter intelligi possunt Ætoli arietum ictus armis impediisse quàm per eruptiones.

3 *Eosdem.*] Refer ad Ætolos obsessos.

4. *Assiduo labore urente.*] Sic ex plerisque scriptis Gron. & olim editi: vulgò ex Sig. *urgente.* Utrumvis malueris, parum refert: & *bello uri* sæpè apud nostrum legitur, veluti lib. 27. *quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat*: & eodem lib. *Pœnici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur.*

1. *Ad ea.*] Loca.

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

ratus hostes concursuros. Ætoli pars sopiti affecta labore ac vigiliis corpora [a] ex somno moliebantur; pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas jacentis muri transcendere conantur: partim scalis ascensus tentant. adversus quos undique ad opem ferendam occurunt Ætoli. Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: sed qui oppugnarent, intenti signum expectabant, defensor nemo aderat. Jam diluculescebat, quum signum consul dedit: & sine ullo certamine partim per semiruta, [a] partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor index capti oppidi est exauditus, undique Ætoli desertis stationibus in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt: non tam abita, nec abodio, quàm ut miles coercitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Revocatos inde à medio fermè die milites quum in duas divisisset partes; unam radicibus montium [3] circumduci ad rupem jussit: quæ fastigio altitudinis par, mediâ valle velut abrupta ab arce erat: sed adeò propè geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem possint: cum dimidiâ militum parte consul ab urbe ascensurus in arcem, signum ab iis qui ab tergo in rupem evasuri erant, exspectabat. Non tulere qui in arce erant Ætoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum; & fractis jam animis, & nullâ ibi præparatâ re ad obsidionem diutiùs tolerandam: utpote congregatis fœminis, puerisque, & imbelli aliâ turbâ in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset. itaque ad primum impetum abjectis armis dediderunt sese. Traditus inter cæteros princeps Ætolorum Damocritus est: qui principio belli decretum Ætolorum, quo arcessendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti respondérat: in Italia daturum, quum castra ibi Ætoli posuissent. ob eam ferociam majus victoribus gaudium [4] traditus fuit.

XXV. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat; circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque quòd morbo impeditus bello non interfuisset, congressus. inde diversi ad duas simul oppugnandas urbes profecti. Interiunt septem millia fer-

NOTÆ.

2. *Partim per erutos.*] Ita est in Moguntino, ex quo Aldus aliique edidere: quæ tria verba in plerisque manu exaratis desiderantur: pro his scribit Gron. *partim prorutos*, refer ad verbum *transcendere*: sed quidni *per erutos* in urbem transcensum fuerit? Nec novum apud nostrum idem verbum ad diversa referri, quæ non eandem constructionem desiderare viderentur.

3. *Circumduci ad rupem.*] Ascendendo scilicet per circuitum eniti ad rupem.

4. *Traditus fuit.*] Sic rectè Freinshemius ut Damocritus traditus Romanis fi-

mè paſſuum. & quia Lamia quum poſita eſt in tumulo, tum regionem eà maximè deſpectat oppidum, qua breve intervallum videtur, & omnia in conſpectu ſunt; quum enixè velut propoſito certamine Romani Macedoneſque diem ac noctem, aut in operibus aut in prœliis eſſent, hoc major difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & vineis & omnibus ſupra terram operibus, ſubtus Macedones [1] cuniculis oppugnabant: & in aſperis locis ſilex ſæpè impenetrabilis ferro occurrebat. & quum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent: haud dubius, quin ſi priùs Heraclea capta foret, Romanis ſe potiùs quàm ſibi dedituri eſſent; [2] ſuamque gratiam conſul in obſidione liberanda facturus eſſet. nec eum opinio eſt fruſtrata: confeſtim enim ab Heraclea capta nuncius venit, ut oppugnatione abſiſteret. Æquius eſſe, Romanos milites, qui acie dimicaſſent cum Ætolis, præmia victoriæ habere. Ita receſſum ab Lamia eſt, & propinquæ clade urbis [a] ipſi, ne quid ſimile paterentur, effugerunt.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione

XXVI. Paucis priuſquàm Heraclea caperetur diebus, Ætoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miſerunt; inter quos & Thoas idem, qui & antea miſſus eſt. Mandata erant, ut ab rege peterent primùm, ut ipſe coactis ruſus terreſtribus navalibuſque copiis, in Græciam trajiceret: deinde, ſi qua ipſum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi ſocios; tum etiam ad incolumitatem regni non ſinere Romanos omni cura vacuos, quum Ætolorum gentem ſuſtuliſſent, omnibus copiis in Aſiam trajicere. Vera erant quæ dicebantur: eò magis regem moverunt. Itaque in præſentia pecuniam, quæ ad uſus belli neceſſaria erat, legatis dedit: auxilia terreſtria navaliaque affirmavit miſſurum. Thoantem unum ex legatis retinuit; & ipſum haud invitum morantem, ut exactor præſens promiſſorum adeſſet.

XXVII. Cæterùm Heraclea capta fregit tandem animos Ætolorum: & poſt paucos dies quàm ad bellum renovandum, acciendumque regem in Aſiam miſerant legatos; abjectis belli conſiliis, pacis petendæ oratores, ad conſulem miſerunt. Quos dicere exorſos conſul intertatus, quum alia ſibi [1] prævertenda eſſe dixiſſet; redire Hypatam eos datis dierum de-

INTERPRETATIO.

a *Lamienſes per cladem Heraclea proprium damnum vitarunt.*

NOTÆ.

gnificet ipſis majus gaudiũ, ſeu majori gaudio fuiſſe, quàm ipſa urbs Heraclea capta.

1. *Cuniculis oppugnabant.*] Ideo ſubterraneis cuniculis cogebantur Macedones, uti quòd omnes eorum ſupra terram molitiones ſub oculis eſſent oppidanorum qui omnibus eorum operibus facilè occurrere poſſent.

2. *Suamq; gratiam Conſul.*] Gall. *qui le Conſul en voudroit avoir tout le gré, & voudroit que les aſſiegez luy euſſent l'obligation de leur delivrance.*

1. *Prævertẽda eſſe.*] Gal. *Leur ayant dit qu'il avoit biẽ d'autres coſes à faire auãt cela*

Digitized by Google

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

eem inducis, & L. Valerio Flacco cum iis miſſo, juſſit ei quæ ſecum acturi fuiſſent, exponere: & ſi qua vellent alia. Hyparam ut eſt ventum, principes Ætolorum [a] apud Flaccum concilium habuerunt; conſultantes, quonam agendum modo apud conſulem foret. Parantibus iis [b] antiqua fœderum ordini; meritaque in populum Romanum, *Abſiſtere iis Flaccus juſſit, quæ ipſi violaſſent, confeſſionem iis culpæ magis profuturam,* [2] *& totam in preces orationem verſam. nec enim in cauſa ipſorum, ſed in populi Romani clementia ſpem ſalutis poſitam eſſe.* [3] *& ſuppliciter agentibus iis ſe adfuturum, & apud conſulem & Romæ in ſenatu: eò quoque enim mittendos fore legatos.* Hæc una via omnibus ad ſalutem viſa eſt, [4] *ut in fidem ſe permitterent Romanorum. Ita enim & illis violandi ſupplices verecundiam ſe impoſituros: & ipſos nihilominus ſuæ poteſtatis fore, ſi quid melius fortuna oſtendiſſet.*

XXVIII. Poſteaquàm ad conſulem ventum eſt, Phæneas legationis princeps longam orationem, & varie ad mitigandam iram victoris compoſitam, ita ad extremum finivit, ut diceret, *Ætolos ſe ſuaque omnia fidei populi Romani permittere.* Id conſul ubi audivit; *Etiam atque etiam videte,* inquit, *Ætoli, ut ita permittatis.* Tum decretum Phæneas, in quo id diſertè ſcriptum, erat, oſtendit. *Quando ergo,* inquit, *ita permittitis, poſtulo ut mihi Dicæarchum civem veſtrum, & Menetam Epirotam,* (Naupactum is cum præſidio ingreſſus ad defectionem compulerat) *& Amynandrum cum principibus Athamanum, quorum conſilio ab nobis defeciſtis, ſine mora dedatis.* propè dicentem interfatus Romanum Phæneas, *Non in ſervitutem,* inquit, *ſed in fidem tuam nos tradimus. & certum habeo te imprudentia labi: qui nobis imperes, quæ moris Græcorum non ſint.* Ad hæc conſul, *Nec hercle,* inquit, *magnopere nunc curo, quid Ætoli ſatis ex more Græcorum factum eſſe cenſeant: dum ego* [1] *more Romano imperium id habeam in deditos modò decreto ſuo, antè armis victos. Itaque ni properè fit quod impero, vinciri vos jam jubeo*: atterrique catenas, & circumſiſtere lictores juſſit. Tum fracta Phæneæ ferocia, Ætoliſ-

INTERPRETATIO.

a *Præſente & quaſi præſidente Flacco.*
b *Proferre quæ ad vetera fœdera pertinebant.*

NOTÆ.

2. *Et totam in preces orationem verſam.*] Magiſque ipſis profuturum, ſi orationem ſuam omnem verterent in preces.

3. *Et ſuppliciter agentibus iis ſe adfuturum.*] In ſcriptis qui penes me, Regiis duobus & Colb. conſtanter legitur abſque pronomine, *& ſuppliciter agentibus iis profuturum, & apud Conſulem, & Romæ in Senatu*; receptam lectionem ſuadet quod dicitur cap. 28. ſub finem, *indutias Ætolis datas petere pro eis Flaccum.*

4. *Ut in fidem ſe permitterent Romanorum.*] Aliud *fidei ſe committere*, aliud *ſe dedere*: deditionis enim pactum omnia ſubjicit poteſtati victoris, ſalutem quoque ipſam eorum qui ſe dedunt.

1. *More Romano imperium id habeam in deditos.*] Gron. ſcribit, *Imperium inhibeam*, id eſt, *exerceam*: ſed ſufficit quod imperium habeat, ut eo uti poſſit: mos autem vetuſtus Romanorum hac in re explicatur à noſtro lib. 28. cap. 24. *mos*

que aliis eſt: & tandem cujus conditionis eſſent, ſenſere. & ſe quidem Phæneas, & qui adſint Ætolorum, *Scire faciendæ eſse quæ imperentur, dixit: ſed ad decernenda ea conſilio Ætolorum opus eſse. ad id petere, ut decem dierum inducias daret.* Petente Flacco pro Ætolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum eſt. Ubi quum in concilio delectorum, quos Apoclectos vocant, Phæneas & quæ imperarentur, & quæ ipſis propè acciderent, expoſuiſſet; ingemuerunt quidem principes conditioni ſuæ, parendum tamen victori cenſebant, & ex omnibus oppidis convocandos Ætolos ad concilium. Urb. cond. an. 562. Coll. P. Scipione & Manio Acilio Glabrione.

XXIX. Poſteaquàm verò omnis coacta multitudo eadem illa audivit, adeo ſævitia imperii atque indignitate exaſperati animi ſunt, ut ſi in pace fuiſſent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: quonam modo enim utique regem Amynandrum ſe tradere poſſe? Et ſpes fortè oblata, quod Nicander eo ipſo tempore ab rege Antiocho veniens, implevit expectatione vana multitudinem; terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die quam conſcenderat navem, in Ætoliam perfecta legatione rediens, Phaleram in ſinu Maliaco renuit, inde Lamiam pecuniam quum devexiſſet, ipſe cum expeditis [1] veſperâ primâ inter Macedonum Romanaque caſtra medio agro dum Hypatam notis callibus petit, in ſtationem incidit Macedonum: deductuſque ad regem eſt, [2] nondum convivio dimiſſo. Quod ubi nunciatum eſt, velut hoſpitis, non hoſtis, adventu motus Philippus, accumbere cum epularique juſſit: atque inde dimiſſis aliis ſolum retentum, *ipſum quidem de ſe timere quidquam vetuit, Ætolorum prava conſilia, atque in ipſorum caput ſemper recidentia accuſavit. qui primùm Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxiſſent. Sed præteritorum, quæ magis reprehendi, quàm corrigi poſſint, oblitum ſe, non fakturum, ut inſultet adverſis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adverſus ſe odia debere; & Nicandrum privatum ejus dici, qui ſervatus à ſe foret, meminiſſe.* Ita datis qui in tutum eum proſequerentur, Hypatam Nicander conſultantibus de pace Romana ſupervenit.

XXX. Manius Acilius vendita aut conceſſa militi circa Heracleam præda, poſteaquàm nec Hypatæ pacata eſſe conſilia, & Naupactum concurriſſe Ætolos, ut inde totum impetum belli ſuſtinerent, audivit; præmiſſo Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles tranſitus montium erant, ipſe Oetam aſcendit, Herculique ſacrificium fecit in eo loco quem [3] Pyram, quòd ibi mortale corpus ejus

NOTÆ.

vetuſtus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec aquis legibus jungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quàm omnia divina humanaque dedidiſſet.

1. *Veſpera prima*] Gall. *ſur l'entrée de la nuit.*

2. *Nondum convivio dimiſſo.*] Gall. *qui eſtoit ſur la fin du repas.*

3. *Pyram, quòd ibi mortale corpus ejus*

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

Dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. [1] Ut ad Coracem est ventum (mons est altissimus [2] inter Callipolim & Naupactum, ibi & jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. Id facilè apparebat, quàm cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, ut clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum descendit: & uno castello adversus arcem posito, cæteras partes urbis, divisis copiis pro situ mœnium, circumsedit. nec minus operis laborisque ea oppugnatio, quàm Heraeleæ habuit.

XXXI. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quod concilii eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ civitates Messene & Elis extra concilium Achaicum erant: cum Ætolis sentiebant. Elei tamen, post fugatum ex Græcia Antiochum, legatis Achæorum leniùs responderant; *dimisso præsidio regio cogitaturos se quid sibi faciendum esset*. Messenii sine responso dimissis legatis moverant bellum; trepidique rerum suarum, quum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium auctorem libertatis miserunt, qui nunciarent, Messenios Romanis, non Achais, & aperire portas, & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo [1] profectus Quintius à Megalopoli, ad Diophanem Prætorem Achæorum misit, qui extemplo reducere eum à Messene exercitum, & venire ad se juberent. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione, expeditus ipse prægressus agmen, [2] circa Andaniam parvum oppidum inter Megalopolim, Messenemque positum, Quintio occurrit. & quum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quòd tantam rem sine auctoritate sua conatus esset; dimittere exercitum jussit: nec pacem omnium bono partam turbare: Messeniis imperavit, ut exules reducerent, & Achaorum concilii essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cavere sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum.

NOTÆ.

Dei sit crematum.] Nota est fabula Herculis, qui cùm vestem, Nessi centauri sanguine illitam, atque à Dejanira uxore, sic mariti amorem in se vertendum à Centauro persuasa, missam, sacrificaturus induisset, vi veneni illius in eum furorem adactus memoratur, ut constructo rogo sese combusserit: post mortem verò in Deorum numerum relatus est.

1. *Ut ad Coracem*.] In Ætolia esse hunc montem hinc patet. Maximum Aetoliæ Strabo appellat: Ptolemæus inter Callidromum ponit & Parnassum.

2. *Inter Callipolim & Naupactum*.] Hujus *Callipolis* Ætolicæ vix alibi mentio, præterquàm apud Appianum, qui hunc Livii locum imitatus videtur.

1. *Profectus Quintius a Megalopoli*.] In hanc lectionem consentiunt exarati quos vidi, nec quidquam mutandum: est enim sententia satis aperta, nempe Quintium profectum Chalcide (sive Euboica, sive Corinthiaca) postquàm Megalopolim Arcadiæ urbem perveniset, inde ad Diophanem Prætorem Achæorum, qui castra ad Messenen habebat, misisse.

2. *Circa Andaniam*.] Messeniæ oppidum extem-

extemplo ſibi præbere juſſit. Ibi 3 de Zacyntho intercepta per fraudem inſula queſtus, poſtulavit, ut reſtitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in ſuperiorem partem Ætoliæ liceret. qua expeditione fractis animis, Ætolos compulit ad petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolitanum inſulæ præfecit: poſtea per bellum, quo ſe Antiocho adverſus Romanos conjunxit, Philippo ad munia belli revocato, Hieroclem Agrigentinum ſucceſſorem miſit. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XXXII. Is poſt fugam ab Thermopylis Antiochi, Amynandrumque à Philippo Athamania pulſum, miſſis ultrò ad Diophanem prætorem Achæorum nunciis, pecuniam pactus, inſulam Achæis tradidit. Id præmium belli ſuum eſſe, æquum cenſebant Romani. non enim Manium Acilium conſulem legioneſque Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnaſſe. Diophanes adverſus hæc purgare interdum ſeſe, gentemque: interdum de jure facti diſſerere. Quidam Achæorum & initio eam ſe rem aſpernatos teſtabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: auctoribuſque iis decretum eſt, ut T. Quinctio ea res permitteretur. Erat Quinctius ſicut adverſantibus aſper; ita, ſi cederes, idem placabilis. Omiſſa igitur contentione vocis vultuſque, *Si utilem*, inquit *poſſeſſionem ejus inſulæ cenſerem Achæis eſſe, auctor eſſem ſenatui populoque Romano, ut eam vos habere ſinerent. cæterùm ſicut teſtudinem, ubi collecta in ſuum tegumen eſt, tutam ad omnes ictus video eſſe; ubi exerit partes aliquas, quodcumque nudavit, obnoxium atque infirmum habere; haud diſſimiliter vos Achæi clauſos undique mari, quæ intra Peloponneſi ſint terminos, ea & jungere vobis, & juncta tueri facilè. ſimul aviditate plura amplectendi hinc excedatis; nuda vobis omnia, quæ extra ſint, & expoſita ad omnes ictus eſſe.* Aſſentiente omni concilio, nec Diophane ultrà tendere auſo, Zacynthus Romanis traditur.

XXXIII. Per idem tempus Philippus rex proficiſcentem conſulem ad Naupactum percunctatus, 1 ſi ſe interim quæ defeciſſent ab ſocietate Romana urbes, recipere vellet; permittente eo, ad Demetriadem copias admovit; haud ignarus quanta ibi tum perturbatio eſſet. Deſtituti enim ab omni ſpe, quum delertos ſe ab Antiocho, ſpem nullam in Ætolis eſſe cernerent; dies noctesque aut Philippi hoſtis adventum; aut infeſtiorem etiam, quò juſtius irati erant, 2 Romanorum expectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui primò pauci in præſidio relicti, poſteà plures, plerique inermes ex prælio adverſo fuga delati, nec virium, nec animi ſatis ad obſidionem tolerandam habebant,

NOTÆ.

fuit *Andania* ad dextram Pamiſi.

3. *De Zacyntho.*] Inſula Siculi, ſeu Ionii maris ad meridiem Cephaleniæ poſita, & Chelonati Elidis promontorio ad occaſum oppoſita: hodie *il Zante*: urbem habet cognominem cum arce.

1. *Si*, &c.] Pro *an vellet*.

2. *Romanorum.*] Repete *adventum*.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

itaque præmiſſis à Philippo qui ſpem impetrabilis veniæ oſtendebant, reſponderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingreſſum principum quidam urbe exceſſerunt: Eurylochus ſibi mortem conſcivit. Antiochi milites (ſic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, proſequentibus Macedonibus: ne quis eos violaret, Lyſimachiam deducti ſunt. Erant & paucæ naves Demetriade, quibus præerat Iſidorus: eæ quoque cum præfecto ſuo dimiſſæ ſunt.

XXXIV. Inde [1] Dolopiam, [2] & Aperantiam, [3] & Perrhœbiæ quaſdam civitates recepit. Dum hæc à Philippo geruntur, T. Quintius receptâ Zacyntho, ab Achaico concilio, Naupactum trajecit: quæ jam per duos menſes (ſed prope excidium erat) oppugnabatur, & ſi capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad internecionem videbatur venturum. Cæterùm quanquam meritò iratus erat Ætolis, quòd ſolos obtrectaſſe gloriæ ſuæ, quum liberaret Græciam, meminerat, & nihil auctoritate ſua motos eſſe, quum quæ tum maximè acciderant, caſura prænonens, à furioſo incœpto eos deterreret; tamen, ſui maximè operis eſſe credens, nullam gentem liberatæ à ſe Græciæ funditus everti, obambulare muris, ut facilè noſceretur ab Ætolis, cœpit. Confeſtim à primis ſtationibus cognitus eſt, vulgatumque per omnes ordines, Quintium eſſe. itaque concurſu facto undique in muros, manus pro ſe quiſque tendentes, conſonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem ferret ac ſervaret. Et tum quidem, quanquam moveretur his vocibus, manu tamen abnuit, quidquam opis in ſe eſſe. Cæterùm poſteaquàm ad conſulem venit: *Utrum fallit*, inquit, *te Mani Acili, quid agatur? an quum ſatis provideas, nihil id magnopere ad ſummam rempublicam pertinere ſenſes?* Erexerat expectatione conſulem; &, *Quin expromis*, inquit, *quid rei ſit?* Tum Quintius: *Ecquid vides te devicto Antiocho in duabus urbibus oppugnandis tempus terrere, quum jam propè annus circumactus ſit imperii tui. Philippum autem, qui non aciem, non ſigna hoſtium vidit, non ſolùm urbes, ſed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhæbiam, Aperantiam, Dolopiam ſibi adjunxiſſe? Atqui non tantùm intereſt noſtra, Ætolorum opes ac vires minui, quantùm non ſupra modum Philippum creſcere: & victoriæ tuæ præmium te*

NOTÆ.

1. *Dolopiam.*] Pindo monti ſubjecti ad meridiem *Dolopes*, Moloſſis ad Septentrionem, interjacente Tomaro monte: populi fuere Epiri, in confinio Theſſaliotidis & Biſtixotidis, inter Æthices ad occaſum æſtivum & Athamanes ad ortum hibernum: eorum urbs *Menelais*: hodie regiuncula illorum dicitur *Onoblacha* Ortelio teſte.

2. *Et Aperantiam.*] Exiguus Epiri populus *Aperantis* ad Acheloi fontes inter Moloſſos & Amphilochos ad occaſum, Athamanes ad ortum, Agræos ad meridiem, Dolopes ad Boream, in Theſſaliotarum confinio fuere.

3. *Et Perrhæbia.*] Fuere Perrhœbi populi per Theſſaliam ſparſi: ſed hoc tempore circa Penei oſtia inter Olympum & Pierium montes ad Septentrionem, atque Oſſam ad meridiem: eorum tamen pars in Epiro fuit inter Dryopes ad Septentrionem, Athamanes ad occaſum, Ætolos ad meridiem, Phocenſes ac Dores ad ortum.

militesque tuos nondum tot urbes, quot Philippum gentes Græcia habere.

XXXV. Aſsentiebatur his conſul, ſed pudor, ſi irrito incœpto abſcederet obſidione, occurrebat. tota inde Quintio res permiſsa eſt. Is rurſus ad eam partem muri, qua paulò antè vociferati Ætoli fuerant, rediit. ibi quum impenſiùs orarent, ut miſereretur gentis Ætolorum; exire aliquos ad ſe juſſit. Phæneas ipſe principeſque alii extemplo egreſſi ſunt, quibus provolutis ad pedes: *Fortuna*, inquit, *veſtra facit, ut & iræ meæ & orationi temperem. Evenerunt quæ prædixi eventura. & ne hoc quidem reliqui vobis eſt, ut indignis accidiſse ea videantur. Ego tamen ſorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere abſiſtam. Mittite oratores ad conſulem qui inducias tantùm temporis, petant, ut mittere legatos Romam poſſitis, per quos ſenatui de vobis permittatis. Ego apud conſulem deprecator, defenſorque vobis adero.* Ita ut cenſuerat Quintius, fecerunt: nec aſpernatus eſt legationem conſul. induciiſque in diem certam datis, qua legatio renunciari ab Roma poſſet, ſoluta obſidio eſt, & exercitus in Phocidem miſsus. Conſul cum L. Quintio ad Achaicum concilium [1] Ægium trajecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorum reſtituendis actum. & neutra perfecta res: quia ſuæ gratiæ reſervari eam Achæi, Elei per ſe ipſi, quàm per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad conſulem venerunt, quos non ſincera fide in amicitia fuiſse ſatis conſtabat: militem tamen nullum Antiocho dederant. pecunia juviſse eum inſimulabantur: legatos ad regem ne ipſi quidem miſiſse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia priſtina eſse liceret, reſpondit conſul: *Se, utrum hoſtium, an pacatorum eos numero haberet, nondum ſcire. Senatum ejus rei judicem fore. Integram ſe cauſam eorum Romam rejicere. inducias ad id dierum nonaginta dare.* Epirotæ Romam miſſi ſenatum adjerunt. iis magis quæ non feciſsent hoſtilia referentibus, quàm purgantibus ea, de quibus arguebantur, reſponſum datum eſt, quo veniam impetraſse, non cauſam probaſse videri poſsent. Et Philippi regis legati ſub idem tempus in ſenatum introducti, gratulantes de victoria. iis petentibus, ut ſibi ſacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Jovis, Optimi Maximi, permiſsum ab ſenatu. [2] centum pondo coronam auream poſuerunt. Non reſponſum ſolùm benignè legatis eſt; ſed Philippi quoque filius Demetrius, qui obſes Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus eſt. Bellum quod eum Antiocho rege in Græcia geſtum eſt à Manio Acilio conſule, hunc finem habuit.

Urb. cond. ann. 562. Coſſ. P Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XXXVI. Alter conſul P. Cornelius Scipio Galliam provinciam ſortitus, priuſquàm ad bellum, quod cum Bojis gerendum erat, pro-

NOTÆ.

1. *Ægium trajecit.*] A Meſſenia *Ægium* terreſtre eſt iter, nec trajiciendum mare ſed Alpheus, aliique fluvii.

2. *Centum pondo coronam auream*] Auri-

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

ficiſceretur, poſtulavit ab ſenatu, ut pecunia ſibi decerneretur ad ludos, quos prætor in Hiſpania inter ipſum diſcrimen pugnæ voviſſet. Novum atque iniquum poſtulare eſt viſus. cenſuerunt ergo *quos ludos inconſulto ſenatu ex ſua unius ſententia voviſſet, eos* [1] *uti de manubiis, ſi quam pecuniam ad id reſervaſſet, vel ſua ipſe impenſa faceret.* eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes Matris magnæ Ideæ dedicata eſt: quam Deam is P. Cornelius advectam ex Aſia, P. Cornelio Scipione, cui poſt Africano fuit cognomen, P. Licinio conſulibus in Palatium à mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex ſenatuſconſulto M. Livius, C. Claudius cenſores, M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus: tredecim annis poſtquàm locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus: ludique ob dedicationem ejus facti, [2] quos primos ſcenicos fuiſſe, Valerius Antias eſt auctor, Megaleſia appellatos. Item [3] Juventatis ædem in Circo Maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam ſexdecim annis antè M. Livius conſul, quo die Aſdrubalem exercitumque ejus cecidit. idem cenſor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus. Hujus quoque dedicandæ cauſa ludi facti: & eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho inſtabat bellum.

XXXVII. Principio ejus anni, quo hæc, jam profecto ad bellum Manio Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio conſule agebantur, boves duos domitos [1] in Carinis per ſcalas perveniſſe in tegulas ædificii, proditum memoriæ eſt. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, aruſpices juſſerunt. Tarracinæ & Amiterni nunciatum eſt, aliquoties lapidibus pluiſſe. Minturnis ædem Jovis & tabernas circa forum de cœlo tactas eſſe: Vulturni in oſtio fluminis duas naves fulmine ictas conflagraſſe. Eorum prodigiorum cauſa libros Sibyllinos ex Senatuſconſulto decemviri quum adiſſent, renunciarunt *Jejunium in-*

NOTÆ.

pondus illud coronam indicat quinquaginta & ſex millia librarum ſolâ materiâ æquantem.

1. *Uti de manubiis.*] Aſſentior Gronovio ſic emendanti ſcripturam veterem, *ut idem manubiis*. Nec tamen abſona eſt vulgaris lectio, *vel de manubiis*.

2. *Quos primos ſcenicos fuiſſe.*] Rectè notat Glar. non nunc primùm celebratos fuiſſe Romæ *Scenicos ludos* teſte ipſo Livio lib. 29. & 34. ſed nunc primùm *Megaleſia* dictos eſſe, ſeu Megalenſes, à magna Deûm matre, cujus in honorem celebrati: eſt enim μεγάλη Græcè idem quod *magna* Latinè.

3. *Juventatis ædem.*] Sigonius, ut & Victor. & Gron. contendunt ſcribendum eſſe *Inventutis*: Scaliger tamen ad Pod. Feſtum docet indifferenter dici & *Juventatem* & *Juventutem*: addo & *Juventam*: quæ tria nomina tam pro ætate juvenili, quàm pro Hebe juvenilis Dea accipiuntur. *Inventutem* certè dixit pro Dea Plin. lib. 35. cap 8. *Pinxit hic raptum Proſerpina, qua tabula fuit in Capitolio, in Minerva delubro ſupra ædiculam Inventutis*. Et pleraque auctorum loca *Inventatis* nomen habent ex correctione, non ex prima ſcriptura.

1. *In Carinis.*] Fuere *Carinæ* cum Cœlio monte conjunctæ, quà is Eſquilinum ſpectat ſupra Suburram, caput Viæ Sa-

ſtituendum Cereri eſſe, & id quinto quoque anno ſervandum: & ut novendiale ſacrum fieret, & unum diem ſupplicatio eſſet, coronati ſupplicarent: & conſul P. Cornelius, quibus Diis quibuſque hoſtiis edidiſſent decemviri, ſacrificaret. Placatis Diis, nunc votis ritè ſolvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiſcitur conſul: atque inde Cn. Domitium proconſulem dimiſſo exercitu, Romam decedere juſſit: ipſe in agrum Bojorum legiones induxit. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XXXVIII. Sub idem ferè tempus Ligures lege ſacratâ concto exercitu, nocte improviſo caſtra Q. Minucii proconſulis aggreſſi ſunt. Minucius uſque ad lucem intra vallum militem inſtructum tenuit; intentus ne quæ tranſcenderet hoſtis munimenta. Primâ luce duabus ſimul portis eruptionem fecit: nec primo impetu, quod ſperaverat, Ligures pulſi ſunt: duas ampliùs horas dubium certamen ſuſtinuere. Poſtremò quum alia atque alia agmina erumperent; & integri feſſis ſuccederent ad pugnam, tandem Ligures inter cætera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. cæſa ſuper quatuor millia hoſtium: ex Romanis, ſociiſque minus trecenti perierunt. Duobus ferè poſt menſibus, P. Cornelius conſul cum Bojorum exercitu ſignis collatis egregiè pugnavit. Duodetriginta millia hoſtium cæſa, Antias Valerius ſcribit: capta tria millia & quadringentos: ſigna militaria centum viginti quatuor: equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta ſeptem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidiſſe. Ut in numero ſcriptori parum fidei ſit (quia in augendo eo non alius intemperantior eſt) magnam victoriam fuiſſe apparet, quod & caſtra capta ſunt, & Boji poſt eam pugnam extemplo dediderunt ſeſe, & quòd ſupplicatio ejus victoriæ cauſa decreta ab ſenatu, victimæque majores cæſæ.

XXXIX. Per eoſdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hiſpania ovans urbem eſt ingreſſus. [1] argenti tranſtulit decem millia pondo: [2] bigati argenti centum & triginta: [3] auri centum viginti quinque. P. Cornelius conſul primò obſidibus à Bojorum gente acceptis, agri parte ferè dimidiâ eos mulctavit: quo ſi vellet, populus Romanus colonias mittere poſſet. Inde Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimiſit, & adeſſe Romæ ad diem triumphi juſſit. ipſe poſtero die quàm venit, ſenatu in ædem Bellonæ vocato, quum de rebus ab ſe geſtis diſſeruiſſet, poſtulavit, ut ſibi triumphanti liceret in urbem invehi. P.

NOTÆ.

cræ, in tertia poſteà regione, cui nomen Iſis & Serapis moneta, ubi deinde Theatrum Veſpaſiani.

1. *Argenti tranſtulit decem millia pondo.*] Librarum noſtratium trecenta & ſexaginta millia.

2. *Bigati argenti centum & triginta.*] Supple *millia*; qui denariorum numerus efficit quinquaginta & duo millia librarum.

3. *Auri centum viginti quinque.*] Sic habent manu exarati tres quibus utor: at hic non *millia* ſed *pondo* intelligenda putem. Gallicè 68500 *livres*.

Urb. cond. an. 562. ac Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

Sempronius Blæſus tribunus plebis, *non negandum Scipioni, ſed differendum honorem triumphi cenſebat. Bella Ligurum Gallicis ſemper juncta fuiſſe: eas inter ſe gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Bojis, aut ipſe cum victore exercitu in agrum Ligurum tranſiſſet, aut partem copiarum Q. Minucio miſiſſet, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, 4 debellari cum Liguribus potuiſſe. Nunc ad triumphum frequentandum deductos eſſe milites, qui egregiam navare operam reipublicæ potuiſſent: poſſent etiam, ſi ſenatus, quod feſtinatione triumphi prætermiſſum eſſet, id reſtituere, differendo triumpho, vellet. Juberent conſulem cum legionibus redire in provinciam; dare operam ut Ligures ſubigantur. Niſi illi cogantur 5 in jus judiciumque populi Romani; ne Bojos quidem quieturos. aut pacem, aut bellum utrobique habenda. Devictis Liguribus paucos poſt menſes proconſulem P. Cornelium multorum exemplo qui in magiſtratu non triumphaverunt, triumphaturum eſſe.*

XL. Ad ea conſul: *Neque ſe Ligures provinciam ſortitum eſſe, ait: neque cum Liguribus bellum geſſiſſe, neque triumphum de iis poſtulare. Q. Minucium confidere brevi ſubactis iis meritum triumphum poſtulaturum atque impetraturum eſſe. ſe de Gallis Bojis poſtulare triumphum, quos acie vicerit, caſtris exuerit: quorum gentem biduo poſt pugnam totam acceperit in deditionem: à quibus obſides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud multo majus eſſe, quod tantum numerum Gallorum ceciderit in acie, 1 quod cum tot millibus certè Bojorum nemo ante ſe imperator pugnaverit: 2 plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæſam, multa millia capta: ſenes puerosque 3 Bojis ſupereſſe. Itaque id quemquam mirari poſſe, cur victor exercitus, quam hoſtem in provincia neminem reliquiſſet, Romam venerit ad celebrandum conſulis triumphum? Quorum militem ſi & in alia provincia operâ uti Senatus velit: utro tandem modo promptiores ad aliud periculum novumque laborem ituros credat, ſi perſoluta is ſine detrectatione prioris periculi laboriſque merces ſit,*

NOTÆ.

4. *Debellari cum Liguribus.*] Bellum Ligufticum ad finem perduci potuiſſe.

5 *In jus judiciumque populi Romani.*] Impreſſi habent *in jus ditionemque populi Romani*. Sed contra ſcriptorum fidem, qui oſtendunt formulâ hic aliâ uti Livium voluiſſe, quam & lib. 39 repetit, ubi Athamanum legati indicuntur quærentes *totam Athamaniam ſub jus judiciumque veniſſe*. & lib. 41. ubi Perſeus dicitur *ſub jus judiciumque ſuum totam coegiſſe gentem Dolopum.*

1. *Quod cum tot millibus.*] Rubenio placebat, auctâ ex Burlid. Cod. conjecturâ, *quot cum millibus certè Bojorum nemo ante ſe Imperator pugnaverat.* Et potuit ſanè rem ſic rectè exprimere Livius: ſed eodem recidit ſententia vulgatæ lectionis, cui & ſcripti plerique omnes adſtipulantur: ita ut nihil opus ſit locum hunc ſanum nullo operæ pretio vexari.

2 *Plus partem dimidiam.*] Nihil hic quoque mutari neceſſe eſt, ut ſuſpicatur Oron. perinde enim dicitur *magnam partem*, vel *partem dimidiam*, ac *ex parte*, vel *pro parte majori*. aut *mediâ*, &c. accuſand. caſu, loco ablativi. Sic lib. 24. cap. 47 ampliùs *ſeptem millia hominum capta*. Occurruntque ſimiles paſſim apud noſtrum loquendi formulæ.

3. *Bojis ſupereſſe.*] Vult tantummodò

an ſi ſpem pro re ferentes dimittant, jam ſemel in prima ſpe deceptos? Nam quod ad ſe attineat, ſibi gloriæ in omnem vitam illo die ſatis quæſitum eſſe: quo ſe virum optimum judicatum ad accipiendam matrem Idæam miſiſſet ſenatus. Hoc titulo, etſi nec conſulatus, nec triumphus addatur, ſatis honeſtam honoratamque P. Scipionis Naſicæ imaginem fore. univerſus ſenatus, non ipſe modò ad decernendum triumphum conſenſit, ſed etiam tribunum plebis auctoritate ſua compulit ad remittendam interceſſionem. P. Cornelius conſul triumphavit de Bojis. in eo triumpho Gallicis carpentis arma ſignaque & ſpolia omnis generis tranſvexit, & vaſa ænea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques tranſtulit mille quadringentos ſeptuaginta. ad hæc [4] auri pondo ducenta quadraginta quinque, [5] argenti infecti factique in Gallicis vaſis non infabrè ſuo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo, [6] bigatorum nummorum ducenta triginta tria militibus, qui currum ſecuti ſunt, [7] trecentos vicenos quinos aſſes diviſit: duplex centurioni, triplex equiti. Poſtero die, concione advocata, de rebus ab ſe geſtis, & de injuria tribuni bello alieno ſe illigantis ut ſuæ victoriæ fructu ſe defraudaret, quum diſſeruiſſet, milites exauctoratos dimiſit. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

XLI. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Epheſi ſecurus admodum de bello Romano erat; tanquam non tranſituris in Aſiam Romanis. quam ſecuritatem ei magna pars amicorum, aut per errorem aut aſſentando faciebat. Annibal unus, [1] cujus eo tempore ut maxima apud regem auctoritas erat, *Magis mirari ſe*, ajebat, *quod non jam in Aſia eſſent Romani, quàm venturos dubitare.* [2] *Propius eſſe in*

NOTÆ.

pueros & ſenes à ſe relictos in Bojorum regione: ſive nonniſi ſenes & pueros: juventutem autem ferè totam cæſam, captam, aut obſidum nomine abductam.

4. *Auri pondo ducenta quadraginta quinque.*] Gall. *la valeur de* 137200. *livres en lingots d'or.*

5. *Argenti infecti factique, &c. duo millia trecenta quadraginta pondo.*] Gall. *en argent fait mis en œuvre, ſoit en maſſe, la valeur de* 84240. *livres.*

6. *Bigatorum nummorum ducenta triginta tria.*] Gall. *en pieces de monnoye d'argent marquées au chariot attelé à deux chevaux, la valeur de* 9902 5. *livres.*

7. *Trecenosvicenos quinos aſſes.*] Libras noſtras hodiernas circiter quindecim cum aſſibus duodenis æquabat hujuſmodi largitio.

1. *Cujus eo tempore ut maxima apud regem auctoritas erat.*] Cùm in hanc ſcripturam conſentiant cum priſcis editionibus codices manu exarati; fortè pro *ut qua maxima* legendum auguratur Gron. Quidni potiùs *vel maxima*? certè rarum non eſt vocabulum *ut* pro *vel* Librariorum incuriâ ſcribi.

2. *Propius eſſe in Aſiam ex Græcia.*] *Propiùs* dixit pro eo quod eſt *promptiùs, faciliùs*, jam ſcilicet pollentibus mari Romanis, poſt devictam Græciam trajicere in Aſiam, quam hanc adhuc liberam ex Italia aggredi, cùm minorem haberent claſſem. Cæterùm latius eſt Ægæum mare, quo Aſia dirimitur à Græcia, quam Adriaticus ſinus, qui Græciam ab Italia ſejungit; nam Helleſponto ac Boſphoro Thracico, (anguſtioribus Hadriatico ſinu) non Græcia, ſed Thracia Romanis adhuc armis intacta ab Aſia diſpeſcitur.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

Aſiam ex Græcia, quàm ex Italia in Græciam trajicere: 3 *& multo majorem cauſam Antiochum, quàm Ætolos eſſe.* 4 *neque enim mari minus quàm terra pollere Romana arma. jampridem claſſem circa Maleam eſſe. Audire ſeſe, nuper novas naves novumque imperatorem rei gerendæ causâ ex Italia veniſſe. Itaque deſineret Antiochus pacem ſibi ipſe ſpe vanâ facere. In Aſia, & de ipſa Aſia brevi terrâ mariquæ dimicandum ei cum Romanis eſſe: & aut imperium adimendum orbem terrarum aſſ. Etantibus, aut ipſi regnum amittendum.* Unus vera & providere & fideliter prædicere viſus. itaque ipſe rex navibus, quæ paratæ inſtructæque erant, 5 Cherſoneſum petit: ut ea loca, ſi fortè terra venirent Romani, præſidiis firmaret. cæteram claſſem Polyxenidam parare, & deducere juſſit; ſpeculatorias naves ad omnia exploranda circa inſulas dimiſit.

XLII. C. Livius præfectus Romanæ claſſis, cum quinquaginta navibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab ſociis ejus oræ convenire juſſerat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoque Meſſanam prætervectus, quum ſex Punicas naves ad auxilium miſſas accepiſſet, ab Rheginis Locriſque, & ejuſdem juris ſociis debitas exegiſſet naves; luſtrata claſſe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatum adiit, quum veniſſet, percunctatus de ſtatu belli (neccdum enim in Græcia perpacata erant) & ubi claſſis Romana eſſet; poſteaquàm audivit circa Thermopylarum ſaltum in ſtatione conſulem 1 ac regem eſſe, claſſem Piræei ſtare; maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protinus navigare. Peloponneſum, 2 Samen Zacynthumque,

NOTÆ.

3. *Et multò majorem cauſam Antiochum.*] Referri poteſt *major cauſa* vel ad laceſſitos in Græcia Romanos, vel ad fructum victoriæ, qui longè uberior ex magno rege Antiocho in Aſia devicto, quam ex Ætolis, qui inter Græciæ gentes non eminebant, vix Achæis aut Athenienſibus hiſce temporibus comparandi.

4. *Neque enim mari.*] Ex cauſis quas profert Annibal proſequendi à Romanis in Aſia belli adverſus Antiochum, facilitatem nempe trajiciendi è Græcia, & victoriæ emolumentum, ratio quæ hic additur, ad priorem potiùs quam ad poſteriorem refertur, ut rectè advertit Gron. ſed non ſemper ad juſtam ratiocinationem atque ad Dialecticorum leges exigendi Ducum ſermones.

5. *Cherſoneſum.*] Peninſulam nempè Thraciæ, in qua Lyſimachia.

1. *Ac regem.*] Philippum Macedoniæ.

2. *Samen Zacynthumque.*] Veteres libri quibus utor, ſcribunt uno ductu *Peloponneſum tamen Sagunt umque*: impreſſi diſtinguunt, *& Peloponneſum* referunt ad ſuperiora; malè meo quidem judicio: neque enim dicendum eſſet *navigare Peloponneſum*, ſed *in* aut *verſus Peloponneſum*: eſt quippe Peloponneſus regio, non urbs, ut utique notum: Livius quidem in præpoſitionum uſu Grammaticorum regulas minùs ſcrupulosè ſequitur: nihil tamen opus ad inſueta cæteris ſcriptoribus orationem ejus deflectere abſque neceſſitate. Vt nec *Samum* vel *Samen* ſubſtituere in locum particulæ adverſativæ *tamen*. Nec ſum neſcius *Samen*, quæ & *Samus* dicitur inſulam eſſe maris Ionii, Echinadum unam Dulichio proximam, Strabone teſte: cujus & Virgilius meminit: ſed ea ita exigua erat, ut parùm aut nihil intereſſet Romanorum has an illas partes ſequerentur. Nec ejus meminit Auctor noſter tanquam Actolorum fœdus amplexæ, aut Ætolis

quia

quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prosperâ navigatione usus, paucis diebus Piræum ad veterem classem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit; quum Æginæ diu incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Ephesi navales terrestresque parare copias, an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortunâ sua penderet. A Piræeo A. Atilius traditis successori quinque & viginti navibus tectis, Romam est profectus. Livius 3 una & octoginta rostratis navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum trajecit. Urb cond. an. 562. Coss. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

XLIII. Eo ferè tempore consul Acilius Naupactum oppugnabat. Livium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio [1] inter Cycladas, fretis alias majoribus, alias minoribus divisas) adversi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuncios ad regem misit. qui omissis quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit: & consilium extemplo habuit, faciendum periculum

NOTÆ.

subjectæ. Nihil itaque mutandum censeo, nisi quòd *Zacynthumque* malim, quàm ut est in plerisque scriptis, *Sagunthumque*: quanquam Sagunthum ipsam Hispaniæ à Zacynthiis conditam, atque appellatam non ignorem. Lego itaque *pergit protinus navigare* (Gallicè, *il continua sa navigation.*) *Peloponnesum tamen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus*. Fateor nec Peloponnesum, nec Zacynthum in partibus Ætolorum fuisse: sed quod de Zacyntho Sigonius conjicit Livium præfectum classis Romanæ Româ profectum eam insulam populatum esse, cui forte nondum compertum erat ab Achæis agente Quintio concessam populo Romano: quidni idem de Laconia Peloponnesi parte vel maximè conspicuâ, conjici possit? Lacedæmonios certè Ætolorum anteà socios fuisse constat ex Liv. lib. 25. cap. 23. Et hoc quoque tempore Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum ad Ætolos defeciſſe, (quod noster lib. 35. cap. 13. & sequentibus narrat) quod C. Livius discere Romæ potuit: tyranni verò necem, quæ nonnisi cap. 35. memoratur, nondum didicisse credibile est, aut etiam si sciverit, tamen præteritam Lacedæmoniorum ut & Zacynthiorum culpam ulcisci voluerit: neque enim hic dicitur ideò Livium depopulatum hæc loca, quòd tunc partis Ætolorum essent, sed *quia* anteà *partis Ætolorum maluerant esse*.

3. *Una & octoginta rostratis navibus.*] Naves aliæ tectæ ad commodiùs navigandum pugnandumque aptæ: aliæ apertæ. Aliæ præterea rostratæ seu rostris æneis ferreisve armatæ ad pugnam: aliæ rostris carebant: omnium generum naves in classe C. Livii erant, sed majores tectæ ac rostris instructæ, atque ad pugnandum comparatæ octoginta & una numero fuere.

1. *Inter Cycladas.*] Insulæ maris Ægæi dividuntur præsertim in *Cycladas* & *Sporadas*: Illæ à Geresto Eubœæ promontorio circa Delum in orbem sitæ unde & nomen traxere, numero ferè quinquaginta sunt, quarum præcipuæ Andrus, Tenos, Myconos, Scyros, Siphnus Seriphus, Præpesinthus, Cythnus, ipsaque omnium & minima ferè & clarissima Delos: Oliaros præterea, Paros, Naxus. *Sporades* autem, ita dictæ, quòd per æquor sparsæ sint, absque ordine, ad meridiem & ortum deflectunt, Icaria, Jos Homeri sepulchro veneranda, Gyaros, Pathmos, Leros, Cimolus, Melos, Amorgos, Thera, Thetasia, Anaphe, Astypalæa.

Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

navalis certaminis foret. Polyxenidas, *Negabat ceſſandum & utique priùs conſligendum, quàm claſſis Eumenis, & Rhodiæ naves conjungerentur Romanis.* 2 *ita numero fermè impares futuros, ipſum cæteris omnibus ſuperiorem, & celeritate navium, & varietate auxiliorum. Nam Romanas naves, quum ipſas inſcitè factas immobiles eſse, tum etiam, ut quæ in terram hoſtium veniant, oneratas commeatu venire: ſuas autem, ut pacata omnia circa ſe relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multùm etiam adjuturam notitiam maris terrarumque & ventorum: quæ omnia ignaros turbatura hoſtes eſsent.* Movit omnes auctor conſilii, qui & re conſilium executurus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die 3 centum navibus, quarum ſeptuaginta tectæ, cæterę apertæ, 4 minoris omnes formæ erant, 5 profecti, Phocæam petierunt. inde quum audiſſet, appropinquare jam Romanam claſſem rex, quia non interfuturus navali certamini erat, 6 Magneſiam, quæ ad Sipylum eſt, conceſſit, ad terreſtres copias comparandas. Claſſis ad Cyſſuntem 7 portum Erythręorum (tanquam ibi aptius expectatura hoſtem) contendit. Romani, ubi primùm aquilones, (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo 8 Phanas, portum Chiorum in Ægęum mare verſum, petunt: inde 9 ad urbem circumegere naves, commeatuque ſumpto, Phocęam trajiciunt. Eumenes Elæam ad ſuam claſſem profectus, paucis pòſt inde diebus cum quatuor & viginti navibus tectis, apertis pluribus paulò, à Phocęa ad Romanos parantes inſtruenteſque ſe ad navale certamen, rediit. Inde 3 centum quinquaginta tectis navibus, apertis fermè quinquaginta profecti, primò aquilonibus tranſverſis quum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine propè in ordinem ſingulę naves

NOTÆ.

2. *Ita numero fermè impares futuros, ipſum cæteris omnibus ſuperiorem eſſe,* &c.] Sic magno conſenſu ſcripti tres, qui apud me: neſcio cur mutatum eſt: perſpicuus enim ſenſus eſt, Romanos numero navium ferè impares, id eſt, inferiores potiùs quàm ſuperiores futuros: ipſum verò Antiochum cæteris omnibus rebus ſuperiorem. Vulgatis lectio *ita numero non fermè impares futuros ſe, cæteris omnibus ſuperiores.*

3. *Centum navibus.*] Appianus *ducentas* numerat.

4. *Minoris omnes formæ erant.*] Conjicit Gronovius *Moneres omnes fermè erant.* id eſt, quæ uno remorum ordine agerentur, ſed parum credibilis conjectura.

5. *Profecti Phocæam.*] Ad ſinum Smyrnæum, a lęva influentis in eum Hermi, fuit Æolidis urbs *Phocæa*, unde orti Maſſilienſes: hodie *Focchia.*

6. *Magneſiam quæ ad Sipylum eſt.*] Duplex in minori Aſia eſt urbs hoc nomine: hæc ad Sipylum montem, in Lydia eſt ad Phrygiæ magnæ confinia, (ubi olim Niobe in rupem durata in fabulis memoratur) ſub iſtud tempus victoriâ Scipionis Aſiatici de Antiocho nobilitata eſt. Hodie *Maniſſa* Leunclavio.

7. *Portum Erythræorum.*] *Erythræ* Joniæ urbs fuit in Aſia minori è regione inſulæ & urbis Chii, inter Clazomenas & Teon: hodie *Colire* vel *Stolar* ſub Turcis. Ejus portum *Cyſſuntem* dictum diſcimus ex hoc Livii loco.

8. *Phanæ, portum Chiorum.*] *Phanæ* promontorium eſt inſulæ Chii ex Steph. ubi portus & ejuſdem nominis oppidum.

9. *Ad urbem.*] Chium inſulæ cognominis caput.

ire: deinde ut lenita paulum vis venti eſt, 10 ad Coryeum portum, qui ſuper Cyſſuntem eſt, conati ſunt trajicere. Urb. cond. an. 562. Coſſ. P. Scipione, & Manio Acilio Glabrione.

XLIV. Polyxenidas, ut appropinquare hoſtes allatum eſt, occaſione pugnandi lætus, ſiniſtrum ipſe cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos navium ad terram explicare jubet, & æquâ fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, 1 vela contrahit, maloſque inclinat, & ſimul armamenta componens, opperitur inſequentes naves. Jam fermè triginta in fronte erant; quibus ut æquaret lævum cornu, 2 dolonibus erectis altum petere intendit: juſſis, qui ſequebantur, adverſus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. cæterùm ut demendis armamentis tumultuari primùm cœptum eſt, & ipſe quantâ maximâ celeritate poteſt, concitat naves. 3 Jam omnibus in conſpectu erant; duæ Punicæ naves antecedebant Romanam claſſem; quibus obviæ tres fuerunt regiæ naves. & ut in numero impari, duæ regiæ unam circumſiſtunt. & primum ab utroque latere a remos detergunt: deinde tranſeendunt armati, & dejectis cæſiſque propugnatoribus, navem capiunt. Una quæ compari Marte concurrerat, poſtquam captam alteram navem vidit, priuſquàm à tribus ſimul circumveniretur, retrò ad claſſem refugit. Livius indignatione accenſus, prætoriâ nave in hoſtes tendit. adverſus quam eâdem ſpe duæ, quæ Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges b ſtabiliendæ navis cauſa juſſit, & in advenientes hoſtium naves ferreas manus injicere: & ubi pugnam 4 pedeſtri ſimilem feciſſet, meminiſſe Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulò faciliùs, quàm antè duæ unam, tunc una duas naves expugnavit, cepitque. Et jam claſſes quoque undique concurrerant, & paſſim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus 5 commiſſo certamine advenerat, ut animadvertit lævum cornu hoſtium ab Livio turbatum;

INTERPRETATIO.

a *Confregerunt remos.* b *Ad navem* (intermiſſo curſu) *firmandam.*

NOTÆ.

10. *Ad Coryeum portum.*] Diverſus hic portus à Coryco Ciliciæ; fuit enim in Erythrarum vicinia ſitus, ad ſinum Jonium ab occaſu Teiorum urbis.

1. *Vela contrahit.*] Hæc omnia ad inhibendum curſum navium facta, ut remotioribus navibus ad aſſequendam claſſem tempus daretur.

2. *Dolonibus erectis.*] In inſtrumento navali *Dolones* vocantur minora vela, quæ ſupra Acatia, id eſt, ſupra vela majora erigi ſolent celeritatis causâ.

3. *Jam omnibus in conſpectu erant.*] Naves, opinor, Eumenis.

4. *Pedeſtri ſimilem feciſſet.*] Legendum ait Gronovius *feciſſent*, præfecti nempe & propugnatores navium: ſed Livii hoc erat inventum, neque præfecti, ſed remiges, Livi juſſu, ſtatariam hanc efficiebant pugnam.

5. *Commiſſo certamine.*] Certamen commiſſum hoc loco ſumitur pro inchoato, non pro perpetrato: Gallicè diceremus, *le combat eſtant déja engagé:* ut cum dicuntur committi paria gladiatorum: & apud Vellejum *commiſſa proſcriptio ſan-*

Urb. cond. an. 562. Coss. P. Scipion. & Manio Acilio Glabrione.

dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, invadit. Nec ità multò pòst, primum ab lævo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim ut virtute militum haud dubiè superari se vidit, sublatis dolonibus effusè fugere intendit: mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt.

XLV. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. posteaquàm celeritate navium, utpote levium, suas comeatu onustas eludi frustrà tendentes viderunt, tandem abstiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demersis. Romanæ classis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa perit. Polyxenidas non priùs quàm in portu Ephesi, fugæ finem fecit. Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. medio ferè in cursu obviæ fuere iis [1] quinque & viginti tectæ Rhodiæ naves, [2] cum Pausistrato præfecto classis. Iis adjunctis Ephesum hostem persecuti, ante ostium portûs acie instructa steterunt. Posteaquàm confessionem victis satis expressérunt, Rhodii & Eumenes domos dimissi: Romani Chium petentes, Phœnicuntem primùm portum Erythræ terræ prætervecti, nocte anchoris jactis, postero die [3] in insulam ad ipsam urbem trajecerunt. ubi paucos dies remige maximè reficiendo morati, Phoceam transmittunt. Ibi, relictis ad præsidium urbis quatuor quinqueremibus, [4] ad Canas classis venit: & quum jam hiems appeteret, fossa valloque [a] circumdatis naves subductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt Consules L. Cornelius Scipio, & C. Lælius: [5] intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Æmilius, P. Junius, C. Atinius Labeo.

INTERPRETATIO.

a *Naves deducta ex alto mari, & munita adjectis circùm fossâ & vallo.*

NOTÆ.

guine Tribuni, id est, cœpta: ita Virgil. 5. Æneid.

Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

1. *Quinque & viginti.*] *Septem & viginti* fuisse Appianus ait.

2. *Cum Pausistrato.*] Idem Appianus hunc Rhodiæ classis præfectum Pausimachum vocat.

3. *In insulam.*] Chium.

4. *Ad Canas.*] *Cane* oppidum est Mysiæ majoris, Elææ ad Austrum, in Æolidis confinio, ad promontorium Maliæ, promontorio Lesbi insulæ oppositum, intermedio sinu Elaïtico.

5. *Intuentibus cunctis.*] *Intuentes* dicit pro *intentis* atque ad unum id spectantibus.

FINIS LIBRI XXXVI.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XXXVII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

LUCIUS Cornelius Scipio conſul legato P. Scipione Africano, qui ſe legatum fratris futurum dixerat, ſi ei Græcia & Aſia provincia decerneretur, quum C. Lælio, qui multùm in ſenatu poterat, ea provincia dari videretur; profectus ad bellum adverſus Antiochum gerendum, in Aſiam primus omnium Romanorum ducum trajecit. Æmilius Regillus adverſus regiam claſſem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonneſum, Rhodiis adjuvantibus. Filius Africani ab Antiocho captus, patri remiſſus eſt. Manius Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de Ætolis triumphavit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data: ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui & ipſi juverant, quædam civitates conceſſæ. Colonia deducta eſt Bononia. Æmilius Regillus, qui præfectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri coæquatus, Aſiaticus appellatus eſt.

I. LUCIO Cornelio Scipione, & C. Lælio conſulibus, nulla prius, a ſecundùm religiones acta in ſenatu res eſt, quàm de Ætolis: & 1 legati eorum inſtitere, quia brevem induciarum diem habebant, & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adjuti ſunt. Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione & C. Lælio Nepote.

INTERPRETATIO.

a *Poſt ea quæ ad religionem & piacula ſpectabant.*

NOTÆ.

1. *Legati eorum inſtitere.*] Legati ſcilicet Ætolorum poſtularunt quamprimùm audiri, quoniam breves ipſis induciæ à Manio Acilio Conſule datæ fuerant. Supra lib. 36. cap. 25. forte 90. dierum, ut Epitome ibid.

Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quàm in causa spei esset, suppliciter egerunt; veteribus benefactis nova pensantes maleficia. Cæterùm & præsentes interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxæ, quàm responsa exprimentium, fatigati sunt: & excedere curia jussi, [b] magnum certamen præbuere. Plus ira, quàm misericordia in causa eorum valebat. quia non ut hostibus modò, sed tanquam indomitæ & insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postremò neque dari, neque negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent; vel [a] mille talentûm darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent; nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra quindecim dies excedere jussi. Tum de consulum provinciis cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. Multùm Lælius in senatu poterat. is, quum senatus aut sortiri aut comparare inter se provincias consules jussisset; elegantiùs facturos dixit, si judicio Patrum: quàm si sorti eam rem permisissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus; jussusque ab eo permittere audacter senatui: renunciat collegæ, facturum se quod is censeret. Quum res aut nova, aut vetustate exemplorum memoriæ jam exoletæ, relatâ expectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit: *Si L. Scipioni fratri suo provinciam Græciam decrevissent, se legatum iturum.* Hæc vox magno assensu audita, sustulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victore Africano consuli legionibusque Romanis auxilii foret: ac propè omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreverunt.

II. Prætores inde provincias sortiti, L. Aurunculejus urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam & Bruttios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui provincia decreta erat, ad eum exercitum quem a Manio Acilio (duæ autem legiones erant) acceperus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, & socium Latini nominis quinque millia, equites ducenti: & adjectum, ut quum in provinciam venisset, si è republica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus: duæ legiones Romanæ, & socium Latini nominis, quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Quintius Minutius (jam enim [a] con-

INTERPRETATIO.

b *Occasionem ingentis inter Senatores contentionis dederunt.* a *Perfunctum munere suo.*

NOTÆ.

2. *Mille talentum.*] Id esset monetæ nostræ vicies centena, & quadringenta librarum millia. Gallicè *deux millions quatre cens mille livres.*

fectam provinciam ſcripſerat, & Ligurum omne nomen in deditionem veniſſe) traducere in Bojos, & Publio Cornelio proconſuli tradere juſſus. Ex agro, quo victos bello mulctaverat Bojos, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conſcriptæ erant, M. Tuccio prætori datæ, & ſocium Latini nominis peditum quindecim millia, equites ſexcenti, ad Apuliam Bruttioſque obtinendos. A. Cornelio ſuperioris anni prætori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, ſi ita conſuli videretur, ut legiones in Ætoliam trajectas Manio Acilio traderet, ſi is manere ibi vellet. ſi Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque à M. Æmilio accipere placuit, & in ſupplementum ſcribere ex ipſa provincia, ſi vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Junius Brutus in Tuſcos exercitum novum, legionem unam Romanam, & decem millia ſocium Latini nominis ſcribere, & quadringentos equites. L. Æmilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, & ſocios navales à M. Junio prætore ſuperioris anni accipere juſſus, & ſcribere ipſe mille navales ſocios, duo millia peditum; cum iis navibus militibuſque in Aſiam proficiſci, & claſſem à C. Livio accipere. Duas Hiſpanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium eſt, & iidem exercitus decreti. Siciliæ Sardiniæque binæ eo anno decumæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Ætoliam ad exercitum portari juſſum: ex Sardinia pars Romam, pars in Ætoliam, eodem quo Siculum.

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipion. & C. Lælio Nepote.

III. Priuſquam conſules in provincias proficiſcerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Junonis Lucinæ templum de cælo tactum erat, ita ut faſtigium valvæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nurſiæ ſereno ſatis conſtabat nimbum ortum. ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud ſe pluiſſe Tuſculani nunciabant: & Reatini mulam in agro ſuo peperiſſe. Ea procurata: Latinæque inſtauratæ: quod Laurentibus [1] carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque [a] earum religionum cauſa fuit, quibus Diis decemviri ex libris fieret ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, [2] patrimi omnes matri-

INTERPRETATIO.

a *Expianda hæc prodigia quæ religionem incuſſerant,*

NOTÆ.

1. *Carnis quæ dari debet*] E Latii populis, quibus diſtribui ſolebat portio victimæ Jovi Latiari mactatæ, fuiſſe *Laurentes* nemo neſcit: at *carnis* in recto caſu dici pro *caro*, novum; uſurpatum tamen a Livio hic notat Priſcianus.

2. *Patrimi omnes matrimique.*] Gall. *qui tous avoient encore leur pere & leur mere.*

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel Scipione & C. Lælio Nepote.

miique ad id ſacrificium adhibiti: & decemviri nocte [b] lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priuſquam proficiſceretur, fornicem in Capitolio adverſus viam, qua in Capitolium aſcenditur cum ſignis ſeptem auratis, duobus equis, & marmoreâ duo labra ante fornicem poſuit. Per eoſdem dies principes Ætolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater ejus erant, ab duabus cohortibus miſſis à Manio Acilio, Romam deducti & 3 in Lautumias conjecti ſunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius conſul juſſit: legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Ægypti, gratulantes quòd Manius Acilius conſul Antiochum regem Græcia expuliſſet, venerunt: adhortanteſque, ut in Aſiam exercitum traducerent, omnia perculſa metu non in Aſia modò, ſed etiam in Syria eſſe; reges Ægypti ad ea quæ cenſuiſſet ſenatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ: legatis munera dari juſſa, in ſingulos 4 quaternum millium æris.

IV. L. Cornelius conſul peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipſe in ſupplementum ſcripſiſſet, quique in Bruttiis cum A. Cornelio proprætore eſſent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brunduſium convenirent. Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apuſtium, C. Fabricium Luſcinum, qui ex ora maritima undique naves Brunduſium contraherent: & omnibus jam paratis, paludatus ab urbe eſt profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis ſociiſque, qui emerita ſtipendia ſub imperatore P. Africano habebant, præſto fuere exeunti conſuli; & nomina dederunt. Per eos dies, quibus eſt profectus ad bellum conſul, ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quintiles cœlo ſereno interdiu * obſcurata lux eſt, quum Luna ſub orbem Solis ſubiiſſet. Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus eſt. L. Aurunculejo negotium ab ſenatu datum eſt, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum poſt prœlium navale majorem claſſem aliquantò reparare. Ætoli poſtquam legati ab Roma retulerunt, nullam ſpem pacis eſſe, quanquam omnis ora maritima eorum quæ in Peloponneſum verſa eſt, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quàm

INTERPRETATIO.

b *Sacrificarunt nocte* Decemviri *hoſtias nondum ab ubere matrum depulſas*, veluti agnos, ſuculos, vitulos.

NOTÆ.

3. *In Lautumias.*] Lapidicinas quas Siculi Græcè λατομίας, Latini *Lautumias* dixere; & ſic legitur in ſcriptis melioribus. Tetrum hoc nomine carcerem Dionyſius tyrannus Syracuſis primus exciderat.

4. *Quaternûm millium æris.*] Lege Papiriâ à L. Papirio Carbone Tribuno plebis latâ aſſes facti ſunt ſemunciales auctore Plin. lib. 33. cap 3. Id Hotomannus ad hunc annum refert. Itaque hæc quatuor millia vix efficient Gallicæ monetæ hodiernæ libras ſexdecim ſupra centum, cum aſſibus noſtris tredecim ac denariis quatuor.

damni

damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id expectari sciebat, satius visum est inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare. Nam & à Philippo propè ad excidium [1] adductos esse. Et tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia, primùm [2] in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, primaluce corona [3] mœnia est aggressus. Urb. cond. ann. 563. Coss. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

V. Magnus pavor ac tumultus, ut in re improvisa fuit. constantiùs tamen, quàm quis facturos crederet in tam subito periculo, quum viri propugnarent, fœminæ tela omnis generis saxaque in muros gererent, multifariam scalis appositis, urbem eo die defenderunt. Acilius signo receptui dato, suos in castra medio fermè die reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquàm prætorium dimitteret, denunciavit, ut ante lucem armati paratique essent. nisi expugnata urbe se eos in castra non reducturum. Eodem tempore quo pridie, pluribus locis, aggressus, quum oppidanos jam vires, jam tela, jam ante omnia animus deficeret; intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim divendita, partim divisa præda, consilium habitum quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit; occupato ad Coracem ab Ætolis saltu. ne tamen segnia æstiva essent, & Ætoli non impetratam pacem ab senatu, nihilominus per suam cunctationem haberent, oppugnare [1] Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eò ductus. Quum ad mœnia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur: & quum quaterentur muri, nihil adversus tale machinationis genus parare, aut comminisci oppidani conabantur. omnis spes in armis & audacia erat, eruptionibusque crebris & stationes hostium, & eos ipsos, qui circa opera & machinas erant, turbabant.

VI. Multis tamen locis murus decussus erat; quum allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire [1] cum

NOTÆ.

1. *Adductos esse.*] Ætolos.

2. *In hostium terra.*] Non in Ætolia ipsa, sed in Ætolorum ditione, quæ circa sinum Maliacum.

3. *Mœnia.*] Lamiæ.

1. *Acilium Amphissam.*] In Phocidis & Locrorum Ozolarum confinio fuit *Amphissa*; sed tunc in Ætolorum potestate aut societate erat: Amphissæi enim offensi graveolentia Locrorum se ad Ætolos applicuerant. Hæc urbs nomen adhuc servare dicitur à quibusdam, quanquam Nigro *Lambina* hodie dicatur.

1. *Cum tredecim millibus peditum.*] Scripti habent, *cum tribus millibus peditum*: sed in numero haud dubiè peccant ut colligitur ex cap. 2. ubi præter tria millia civium Romanorum L. Scipioni in supplementum data, leguntur addita sociorum quinque millia; quibus se ultrò adjunxerunt totidem ex veteranorum numero cap. 4. qui numeri simul juncti tredecim millia efficiunt, ut rectè Sigon. notavit.

Liv. cond. an. 563. Coss. L. Cornel. Scipione & C. Lælio Nepote.

tredecim millibus peditum & quingentis equitibus conſul veniebat. 2 jam in ſinum Maliacum venerat. & præmiſſis Hypatam, qui tradere urbem juberent, poſtquàm reſponſum eſt, nihil niſi ex communi Ætolorum decreto facturos; ne teneret ſe oppugnatio Hypatæ nondum Amphiſſa recepta, præmiſſo fratre Africano, Amphiſſam ducit. Sub adventum eorum oppidani relicta urbe (jam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes conceſſere. Conſul ſex millia fermè paſſuum inde poſuit caſtra. eo legati Athenienſes primùm ad P. Scipionem, prægreſſum agmen (ſicut antè dictum eſt) deinde ad conſulem venerunt, deprecantes pro Ætolis. Clementiùs reſponſum ab Africano tulerunt: qui cauſam relinquendi honeſtè Ætolici belli quærens, Aſiam & regem Antiochum ſpectabat; juſseratque Athenienſes, non Romanis ſolùm, ut pacem bello præferrent, ſed etiam Ætolis perſuadere. Celeriter auctoribus Athenienſibus frequens ab Hypata legatio Ætolorum venit. & ſpem pacis eis ſermo etiam Africani, quem priorem adjerunt, auxit; commemorantis, multas gentes populoſque in Hiſpania priùs, deinde in Africa in fidem ſuam veniſſe. in omnibus ſe majora clementiæ benignitatiſque, quàm virtutis bellicæ monumenta reliquiſſe. Perfecta videbatur res, quum aditus conſul idem illud reſponſum retulit, 3 quo fugati ab ſenatu fuerant. Eo tanquam novo quum icti Ætoli eſſent (nihil enim nec legatione Athenienſium, nec placido Africani reſponſo profectum videbant) referre ad ſuos dixerunt velle.

VII. Reditum inde Hypatam eſt, nec conſilium expediebatur: nam neque unde mille talentum daretur, erat, & permiſso libero arbitrio, ne in corpora ſua ſævirentur, metuebant. Redire itaque eoſdem legatos ad conſulem & Africanum juſserunt, & petere, ut ſi dare verè pacem, non tantùm oſtendere, fruſtrantes ſpem miſerorum, vellent; aut ex ſumma pecuniæ demerent, aut permiſſionem extra civium corpora fieri juberent. Nihil impetratum ut immutaret conſul: & ea quoque irrita legatio dimiſſa eſt. Secuti & Athenienſes ſunt, & princeps legationis eorum Echedemus, fatigatos tot repulſis Ætolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad ſpem revocavit: auctor inducias ſex menſium petendi, ut legatos Romam mittere poſsent. Dilatio-

NOTÆ.

2. *Jam in ſinum Maliacum venerat.*] Inſcriptis legitur, *jam in ſinu Maliaco venerat.* Sigon. corrigit *in ſinem Maliacum venerat*; ut ſatisfaceret miranti Glareano, quòd antè in Maliacum ſinum quàm Hypatam conſul veniſſet: nam recta venienti ex Epiro prior haud dubiè occurrebat Hypata, quam Maliacus ſinus. Sed nec neceſſe eſt belli ducem in expeditionibus ſuis itinerum ordinem ſequi; cauſamque habere potuit conſul Scipio Heracleam, Thaumacos, Lamiam, erepta nuper Ætolis circa ſinum Maliacũ oppida, priùs adeundi, quàm Hypatam, quæ adhuc in hoſtium erat poteſtate: nec verò eam nunc oppugnandam cenſuit, ſed longè inde Amphiſſam profectus eſt.

3. *Quo fugati.*] Sup. c. 1.

nem nihil ad præſentia mala, quippe quæ ultima eſſent, adjecturam. levari per multos caſus tempore interpoſito præſentes clades poſſe. Auctore Echedemo iidem miſſi, prius P. Scipione convento, per eum induc. Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

cias temporis ejus, quod petebant, à conſule impetraverunt: ſoluta obſidione Amphiſſæ, M. Acilius tradito conſuli exercitu provincia deceſſit, & conſul ab Amphiſſa Theſſaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Aſiam. Tum Africanus fratri, *Iter, quod inſiſtis, L. Scipio, ego quoque approbo. ſed totum id vertitur in voluntate Philippi. Qui ſi imperio noſtro fidus eſt, & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis ſuppeditabit. ſi is deſtituat, nihil per Thraciam ſatis tutum habebis. Itaque prius regis animum explorari placet. optimè explorabitur, ſi nihil exparato agentem* [1] *opprimet qui mittetur*. Ti. Sempronius Gracchus longè tum acerrimus juvenum ad id delectus, per diſpoſitos equos incredibili celeritate ab Amphiſſa (inde enim dimiſſus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, & in multum vini proceſſerat: ea ipſa remiſſio animi, ſuſpicionem dempſit, novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hoſpes. poſtero die commeatus exercitui paratos benignè, pontes in fluminibus factos, vias, ubi tranſitu difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eadem, qua lerat, celeritate Thaumacis occurrit conſuli. Inde certiore & majore ſpe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio apparatu accepit, & proſecutus eſt rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas viſa, quæ commendabilia apud Africanum erant; virum ſicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ ſine luxuria eſſet, non averſum. Inde non per Macedoniam modò, ſed etiam Thraciam, proſequente & præparante omnia Philippo, ad Helleſpontum perventum eſt.

VIII. Antiochus poſt navalem ad Coryeum pugnam, quum totam hiemem liberam in apparatus terreſtres maritimoſque habuiſſet; claſſi maximè reparandæ, ne tota maris poſſeſſione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, *Superatum ſe quum claſſis abfuiſſet Rhodiorum. quod ſi ea quoque* [1] *nec commiſſuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adeſſet, magno ſibi navium numero opus fore, ut viribus, & magnitudine claſſem hoſtium æquaret*. Itaque & Annibalem in Syriam miſerat ad Phœnicum arceſſendas naves; & Polyxenidam, quo minus proſperè geſta res erat, eò enixiùs & eas quæ erant reficere, & alias parare naves juſſit. Ipſe [2] in Phrygia hibernavit. undique auxilia accerſens, etiam

NOTÆ.

1. *Opprimet qui mittetur.*] Gallicè, *ſi celuy qu'on envoyera le prend à l'improveu.*

1. *Nec commiſſuros.*] Supple *providebat*, vel *reputabat*.

2. *In Phrygia hibernavit.*] Duplex in Aſia minori Phrygia fuit: *Major*, quæ poſtea *Pacatiana*, ſive *Salutaris* in mediterraneis à Bithynia in Lycium & Pamphyliam protenſa, nunc *Germian* dicta

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipion. & C. Lælio Nepote.

3 in Gallogræciam miſerat. Bellicoſiores ea tempeſtate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta ſtirpe gentis, ſervantes animos. Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocea Erythriſque, Romani ſollicitabant. Claſſis Romana, ſicut antè dictum eſt, ad Canas hibernabat. Eo media fermè hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum, venit. Is quum magnam prædam agi poſſe dixiſſet ex hoſtium agro, qui 4 circa Thyatira eſſet, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum ſecum mitteret. miſſi ingentem prædam intra paucos dies averterunt.

IX. Inter hæc Phocææ ſeditio orta, quibuſdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant, grave tributum; quod togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis: gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque & præſidium Romanum exceſſit. tum verò liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus & optimates in Romana ſocietate perſtandum cenſebant. defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis ceſſatum priore æſtate erat, eò maturiùs æquinoctio verno eundem Pauſiſtratum claſſis præfectum cum ſex & triginta navibus miſerunt. Jam Livius à Canis cum triginta navibus, & ſeptem quadriremibus, quas ſecum Eumenes rex adduxerat, Helleſpontum petebat: ut ad tranſitum exercitus, quem 1 terra venturum opinabatur, præpararet quæ opus eſſent. In portum, 2 quem vocant Achæorum, claſſem primùm advertit. inde Ilium aſcendit, ſacrificioq; Minervę facto, legationes finitimas

NOTÆ.

Caſtaldo teſte; partim etiam *Chintaje*. Ejus caput *Laodicea*: altera *minor* ad Helleſpontum, quæ & *Troas*, & *Epictetos* quaſi adjectitiam dicas: poſteà Helleſponti provinciæ pars: nunc *Sarcan*, vel *Sacrum* eidem Caſtaldo. Antiochus in priori hiemem tranſegit.

3. *In Gallo-Graciam.*] Galatia minoris Aſiæ provincia decerpta ferè fuerat ex veteri Phrygia, Tectoſagum aliorumque Gallorum in Aſiam tranſitu, poſt vaſtatam victricibus armis Græciam: dividebatur in populos tres, Tectoſages, Toliſtobogios, (quorum nomen à Toloſa urbe detortum ſuſpicor, etſi veteres quidam ſcriptores à Ducis nomine derivent) & Trocmos. Incolæ *Gallo-Graci* dicti ſunt, quòd Galli eſſent Græcis Aſiaticis mixti; quemadmodum in Hiſpania Celtiberi dicti, quòd Celtæ eſſent Iberis permixti, ſive Hiſpanis. Totam hanc veterum Gallorum expeditionem ex Strabone, Pauſania, Juſtino accurate deſcripſit Ægidius Lacarrius è ſocietate Jeſu, vir pietate & eruditione omnibus, mihi familiaris etiam amicitiæ memoria commendabilis. Galatia Turcis dominantibus, hodie partim *Kiengar*, partim *Gelas* vocatur.

4. *Circa Thyatira.*] Lydiæ urbs eſt *Thyatira* non procul Magneſia ad Sipylum, inter Hermum & Hillum amnes.

1. *Terra venturum.*] Per Macedoniam nempe & Thraciam ad extrema Europæ & oram Helleſponti: inde in Myſiam minorem & majorem tranſiturum; ita ut navibus trajiciendus tantùm eſſet Helleſpontus exiguo freto.

2. *Quem vocant Achæorum.*] In Troade ad Sigeum promontorium fuit hic por-

3 ab Elæunte 4 & Dardanos 5 & Rhœteo, tradentes in fidem civitates ſuas, benignè audivit. Inde ad Helleſponti fauces navigat; & decem navibus in ſtatione contra Abydum relictis, cæterâ claſſe in Europam 6 ad Seſtum oppugnandam trajecit. Jam ſubeuntibus armatis muros, 7 fanatici Galli primùm cum ſolemni habitu ante portam occurrunt. Juſſu ſe matris Deûm famulos Deæ venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus urbique. Nemo eorum violatus eſt: mox univerſus ſenatus cum magiſtratibus ad dedendam urbem proceſſit. 8 Inde Abydum trajecta claſſis. ubi quum tentatis per colloquia animis, nihil pacati reſponderetur, ad oppugnationem ſeſe expediebant. Urb. cond an 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

X. Dum hæc in Helleſponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) quum audiſſet, profectam ab domo popularium ſuorum claſſem, & Pauſiſtratum præfectum ſuperbè quædam & contemptim in ſe concionatum dixiſſe, præcipuo 1 certamine animi adverſus eum ſumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quàm ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum qui diceret, *Et ſe Pauſiſtrato patriæque ſuæ magno uſui, 2 ſi liceat, fore. & à Pauſiſtrato ſereſtitui in patriam poſſe.* Quum, quonam modo ea fieri poſſent, mirabundus Pauſiſtratus percunctaretur, fidem petenti de-

NOTÆ.

tus, cui nomen à Græcorum Trojam petentium claſſe eo loco appulsâ vel ibi ſtationem habente.

3. *Ab Elæunte.*] Urbs fuit in extrema verſus Auſtrum Cherſoneſo Thracicâ ad fauces Helleſponti, cui ad Boream Seſtos, ad Eurum verò Sigeum, intermedio freto: hodie *Critea*.

4. *Et Dardano.*] Phrygiæ minoris urbs maritima à Dardano conditore nomen accepit, qui ductâ Teucri filiâ auctor fuit familiæ Regum Trojanorum: fuit inter Abydum & Sigeum ad oram Helleſponti Aſiaticam; unde *Dardania* dicta, quæ poſt *Troas*: nunc locus *Dardanello*.

5. *Et Rhœteo.*] Oppidum fuit & promontorium Troadis, haud procul Sigeo, nunc Turcis *Peſkiam*, Leunclavio teſte.

6. *Ad Seſtum.*] Herûs, ſeu Heronis patria *Seſtos* in Europa, ejus cum Leandro Abydeno infauſtis amoribus nota; in Thracia è regione Abydi, ubi vix milliaris unius ſpatio patent Helleſponti angustiæ. Ibi duæ arces oppoſitæ noſtris communi nomine vocantur *les Dardanelles*. At Seſtos in Europa, & Abydos in Aſia, propriam adhuc appellationem retinent.

7. *Fanatici Galli.*] Cybeles Peſſinuntiæ Sacerdotes, ſeu Arioli evirati, Galli dicebantur à Gallo Phrygiæ magnæ flumine in Sangarium defluente: aut quod è Galatarum gente. Hi autem per varias regiones oberrare ſoliti, religionis nomine lucrum captabant, non ſecus ac Iſidis Ægyptiacæ Sacerdotes.

8. *Inde Abydum.*] De Abydo jam diximus. Capta hæc urbs fuerat à Philippo Macedoniæ rege, civibus ex deſperatione ad ſe cum pretioſis quibuſque rebus ſuis igne conſumendos adactis, lib. 31. cap. 17. & ſequentibus.

1. *Certamine animi.*] Quamvis ſic legatur inſcriptis & editis, Gronovio non placet *tò animi*, legique vellet *præcipuo certamine unum adverſus eum ſumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo*. Non video tamen cur ut *certamen belli* à Cicerone, & *contentio animorum*; ita *certamen animi* à Livio dici non potuerit. Neque obeſt iteratio nominis ejuſdem paulò poſt, cùm dicitur *agitabat animo*: hujuſmodi quippe minutias noſtro patrum curæ eſſe ſæpius notavimus.

2. *Si liceat, fore.*] Mallet Tan. Faber *ſe*

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione & C. Lælio Nepote.

dit agendæ communiter rei, aut ſilentio tegendæ. Tum internuncius, regiam claſſem aut totam, aut majorem ejus partem, Polyxenidam traditurum ei. pretium tanti meriti nullum paciſci, quàm reditum in patriam. Magnitudo rei, nec ut crederet, nec, ut aſpernaretur dicta, effecit. 3 Panormum Samiæ terræ petit: ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, ſubſiſtit. Ultro citroque nuncii curſare: nec fides antè Pauſiſtrato facta eſt; quàm coram nuncio ejus Polyxenidas ſuâ manu ſcripſit, ſe ea, quæ pollicitus eſſet, facturum: ſignoque ſuo impreſſas tabellas miſit. Eo verò pignore velut auctoratum ſibi proditorem ratus eſt. Neque enim eum, qui ſub rege viveret, commiſſurum fuiſſe, ut adverſus ſemetipſum indicia manu ſuâ teſtata daret. inde ratio ſimulatæ proditionis compoſita, *Omnem ſe rerum apparatum omiſſurum*, Polyxenidas dicere: *non remigem, non ſocios navales ad claſſem frequentes habiturum: ſubducturum per ſimulationem reficiendi quaſdam naves, alias in propinquos portus dimiſſurum: paucas ante portum Epheſi in ſalo habiturum. quas ſi exire res cogeret, objecturus certamini foret.* Quam negligentiam Polyxenidam in claſſe ſua habiturum Pauſiſtratus audivit, eam ipſe extemplo habuit. partem navium ad commeatus arceſſendos Halicarnaſſum, [a] partem Samum ad urbem miſit: ut paratus eſſet, quum ſignum aggrediendi à proditore accepiſſet. Polyxenidas augere ſimulando errorem, ſubduxit quaſdam naves, alias velut ſubducturus eſſet, navalia reficit: remiges ex hibernis non Epheſum arceſſit, ſed Magneſiam occultè cogit.

XI. Fortè quidam Antiochi miles, quum Samum rei privatæ causâ veniſſet, pro ſpeculatore comprehenſus deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti, quid Epheſi ageretur, ineertum metum, an erga ſuos haud ſincera fide, omnia aperit: claſſem inſtructam paratamque in portu ſtare: remigum omne [1] Magneſiam ad Sipylum miſſum: perpaucas naves ſubductas eſſe, & navalia regi: nunquam intentiùs rem navalem adminiſtratam eſſe. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & ſpe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas ſatis omnibus comparatis, nocte remige à Magneſia arceſſito, deductiſque raptim quæ ſubductæ erant navibus, quum diem non tam in apparatu abſumpſiſſet, quam quod con-

INTERPRETATIO.

a Navium *partem miſit* in inſulam Samum, atque *ad* ipſam *urbem Samum* inſulæ caput.

NOTÆ.

libeat, ad rem ſatis appoſitè.

3. *Panormum Samiæ terræ.*] Plures ſunt hujus nominis portus. Hic agitur de eo, qui eſt in Samo inſula, hodie *Macri*, ut vult Nardius.

1. *Magneſiam ad Sypilum.*] Hæc urbs à mari adeò diſſita, parum apta videtur ad congregandos remiges: Magneſia ad Mæandrum minùs diſtat à mari, & ex ea non difficile per flumen devehi potuant:

ſpici proficiſcentem claſſem nolebat; poſt ſolis occaſum profectus ſeptuaginta navibus tectis, vento adverſo ante lucem [2] Pygela portum tenuit. ubi quum interdiu, [3] ob eandem cauſam quieſſet, nocte in proxima Samiæ terræ trajecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinq; navibus tectis [4] Palinurum juſſo petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter eſſet, Panormum ad tergum hoſtium ducere; ipſe interim claſſe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pauſiſtratus primò, ut in re nec opinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri quàm mari hoſtes poſſe ratus; armatos duobus agminibus ad promontoria quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facilè telis ancipitibus hoſtem ſummoturus. id incœptum ejus Nicander à terra viſus quum turbaſſet, repentè mutato conſilio naves conſcendere omnes jubet. Tum verò ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & veluti fuga in naves fieri, quum ſe mari terraque ſimul cernerent circumventos. Pauſiſtratus unam viam ſalutis eſſe ratus, ſi vim facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum poſſet; poſtequàm conſcendiſſe ſuos vidit, ſequi cæteris juſſis, ipſe princeps concitata nave, remis ad oſtium portûs tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quinqueremibus circumſiſtit. Navis roſtris icta ſupprimitur: telis obruuntur propugnatores, inter quos & Pauſiſtratus impigrè pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehenſæ; quædam à Nicandro, [a] dum moliuntur à terra, captæ; [5] quinque tantùm Rhodiæ naves, cum duabus Coïs effugerunt; terrore flammæ micantis via ſibi inter confertas naves facta. contis enim binis à prora prominentibus, trullis ferreis multum conceptum ignem præ ſe portabant. Erythræ triremes, quum haud procul à Samo Rhodiis navibus, quibus ut eſſent præſidio veniebant, obviæ fugientibus fuiſſent, in Helleſpontum [6] ad

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

INTERPRETATIO.

[a] *Dum conarentur à terra diſcedere*, ac litus relinquere.

NOTÆ.

ſed *Sipylum* oppidum non longè à Smyrnâ maritimâ civitate memorant Strabo & Plinius: procul tamen ab Epheſo, ſi maritimum iter inſpicias. Vide an legendum *Magneſiam ac Sipylum*; ut intelligatur *Magneſia* ad Mæandrum mari propior: & *Sipylus* non mons, ſed oppidum ferè maritimum.

2. *Pygelæ portum.*] Epheſo ad Boream: unde in Græciam ſolvere ſoliti: hodie *Figena*.

3. *Ob eandem cauſam.*] Ne conſpicerentur; ut ſic Rhodiam claſſem, improviſus adoriri poſſet.

4. *Palinurum.*] Apparet locum fuiſſe maritimum in Samo inſula.

5. *Quinque tantùm naves.*] Appianus *ſeptem* ſcripſit: nec tamen Livio adverſatur, qui cum quinque Rhodiis Coas duas elapſas eſſe ſcribit.

6. *Ad Romanos.*] Ad claſſem Livii.

Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

Romanos cursum averterunt. Sub idem tempus 7 Seleucus proditam Phocæam porta una per custodes aperta, recepit: 8 & Cyme, aliæque ejusdem oræ urbes, ad eum metu defecerunt.

XII. Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obsidionem toleraſset, 1 præsidio regio tutante mœnia, jam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem distinebat, quòd utrum armati an inermes emitterentur regii, parùm conveniebat. Hæc agentibus quum interveniſset nuncius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Livius, ne successu tantæ rei inflatus Polyxenidas, classem quæ ad Canas erat opprimeret; Abydi obsidione, custodiaque Hellespontiextemplo relicta, naves, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni classe, cui adjunxerat 2 triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam quum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse; depopulatus maritimam oram, & præda maximè hominum raptim in naves imposita, tantùm moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primò audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos meritò maxima erat. deinde quòd fraude capti, quod 3 à cive potissimùm suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, & diebus pòst paucis, decem alias 4 præfecto omnium Eudamo miserunt, quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem; cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex 5 in Erythræam primùm classem applicaverunt. ibi noctem unam morati, postero die 6 Coryeum 7 Tejorum promontorium tenuerunt. inde quum in

NOTÆ.

7. *Seleucus.*] Antiochi filius.

8. *Et Cyme.*] Aliàs *Cyma* urbs Æolidis maritima, inter Myrinam & Phocæam: nunc *Castri* Sophiano auctore: hinc *Cuma* in Italia ortum & nomen traxerunt.

1. *Præsidio regio.*] Antiochi, qui hanc ad Hellespontum urbem, à Philippo compositâ cum Romanis pace derelictam, occupaverat. Vide lib. 33. cap. 38.

2. *Triremes duas Mitylenæas.*] Caput Lesbi insulæ in Ægæo mari, fuit *Mitylene*, ad orientalem oram, è regione Joniæ: nunc insula cum urbe communi nomine vocatur *Metelin.*

3. *A cive potissimùm suo.*] Polyxenida, qui & ipse Rhodius Antiocho militabat

4. *Præfecto omnium Eudamo miserunt.*] Classem nempe suam ad Livium Rhodii miserunt, datâ Eudamo omnium navium suarum præfecturâ.

5. *In Erythræam.*] *Erythræam* pro *Erythra* vel *Erythris* dixit, quæ urbs fuit Jonicæ Chersonesi maritima, è regione insulæ Chii: hodie *Colire* Nigro: hinc Sibyllæ *Erythræa* nomen.

6. *Coryeum Tejorum promontorium.*] Patet diversum fuisse à *Coryco* Ciliciæ. Fuit oppidum & promontorium hujusce nominis ad sinum Jonium, *Teo* urbi ad occasum.

7. *Tejorum.*] In territorio Jonicæ urbis maritimæ *Tei*, quæ & *Tejos*: nunc

pro-

proximâ Samiæ vellent trajicere, non expectato ſolis ortu, ex quo ſtatum cœli notare gubernatores poſſent, in incertam tempeſtatem miſerunt. Medio in curſu [8] aquilone in ſeptentrionem verſo, exaſperato fluctibus mari jactari cœperunt. Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XIII. Polyxenidas Samum petituros ratus hoſtes, ut ſe Rhodiæ claſſi conjungerent; ab Epheſo profectus, primò [1] ad Myonneſum ſtetit: inde [2] ad Macrin (quam vocant) inſulam trajecit: ut prætervehentis claſſis, ſi quas aberrantes ex agmine naves poſſet, aut poſtremum agmen opportunè adoriretur. Poſteaquàm ſparſam tempeſtate claſſem vidit, occaſionem primò aggrediendi ratus, paulò pòſt increbreſcente vento, & majores jam volvente fluctus, quia pervenire ſe ad eos videbat non poſſe, ad Æthaliam inſulam trajecit: ut inde poſtero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani pars exigua, primis tenebris [3] portum Samiæ deſertum tenuerunt: claſſis extera noctem totam in alto jactata, in eundem portum decurrit. Ibi ex agreſtibus cognito, hoſtium naves ad Æthaliam ſtare: conſilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent claſſem. dilatâ re (ita enim placuit) Corycum, inde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque quum fruſtra ſtetiſſet, Epheſum rediit. Tum Romanæ naves vacuo ab hoſtibus mari, Samum trajecerunt. Eodem & Rhodia claſſis poſt dies paucos venit. quam ut expectatam eſſe appareret, profecti extemplo ſunt Epheſum, ut aut decernerent navali certamine, aut ſi detrectaret hoſtis pugnam (quod plurimùm

NOTÆ.

Theveto ac Moletio teſtibus *Suſor.*

8. *Aquilone in ſeptentrionem verſo.*] Septentrionales ſunt ſteliæ Arcticæ ita inter ſe diſpoſitæ, ut ternæ quæque trigonon ſeu triquetram figuram efficiant, & plauſtrum exhibeant: ſed cùm de ventis agitur, ſeptentrionum nomine generaliter intelliguntur venti tres ab ea cœli parte flantes, in quibus Aquilo quoque: ſed hic *Septentrio* propriè dicitur, qui rectâ ab Arcto flat nautis in Oceano navigantibus *Nord*, in Mediterraneo *Tramontana*, & Græcis dicitur κ'ατ᾽ ἐξοχὴν, medius inter Aquilonem, qui paulùm verſus ortum ſolſtitialem declinat, diciturque nautis vulgo *Nord-Nordeſt*, & Thraſciam qui paulò occidentalior, & vulgò *Nord Nordoueſt*.

1. *Ad Myonneſum ſtetit.*] Joniæ fuit oppidum in Aſia Minori, inter Teum & Lebedum, ad ſinum Jonium. Thucydides Tejorum inſulam facit; & in inſula aut certè peninſula fuiſſe hoc oppidum, indicio eſt, vel ipſum nomen. Eſt enim Græcè *Myonneſus* murium inſula.

2. *Ad Macrin inſulam trajecit.*] *Macris* plurium Ægæi maris inſularum nomen fuit. Nam & Eubœa hoc nomen aliàs ſortita eſt à longitudine; & Chios Plinio teſte, apud quem minores eo nomine inſulæ duæ memorantur lib. 5. cap. 3. ambæ ad diverſam Lyciæ oram: ſed hæ longiùs ab Samo inſula, cui vicinas fuiſſe & hanc *Macrin*, & Æthaliam tota Livii narratio docet. Et fortè hæc *Macris* eadem cum *Icaria*, quæ Samo ad occaſum: ſiquidem ex Euſtathio in Dionyſium Periegeten diſcimus Cycladum unam, *Icarum* nempe, à qua Icarium mare quidam deducunt, *Macrin* fuiſſe appellatam; ut & Chion *Æthalia* nomine olim dictam teſtatur Ephorus apud Plin. verùm hæc priſca harum inſularum nomina.

3. *Portum Samiæ deſertum.*] Intellige *terræ*, ut cap. 10. ſuprà *Panormum Samiæ terræ*, & cap. 11. in *proximâ Samiæ terræ*,

Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

intererat ad animos civitatum) timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portûs instructâ in frontem navium acie stetere. Posteaquàm nemo adversus ibat, classe divisâ, pars in salo ad ostium portûs in anchoris stetit: pars in terram milites exposuit. In eos jam fugientem prædam latè depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, jam mœnibus appropinquantes, eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ, ad mare ac naves redegit. Postero die insidiis medio fermè viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem, Romani ad urbem agmine ire: inde, quum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves: & terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes 4 cum præfecto Epicrate Rhodiorum 5 ad fretum Cephalleniæ tuendum prætor misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum juventute Cephallenum faciebat: clausumque jam mare commeatibus Italicis erat.

XIV. Piratæ L. Æmilio Regillo succedenti ad navale imperium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, quum ipse duas tantùm quinqueremes haberet; Epicratem cum quatuor navibus in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Athenienſium naves sunt. Ægæo mari trajecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit: deductusque ad Æmilium, præsidii causa se missum ait: quòd eam oram maris infestam onerariis a regiæ naves, excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Trajicienti Æmilio à Chio Samum, duæ Rhodiæ quadriremes missæ obviam ab Livio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum posteaquàm ventum est, accepta à Livio classe, & sacrificio, ut assolet, ritè facto, Æmilius concilium advocavit. Ibi C. Livius (is enim est primus rogatus sententiam) *Neminem fidelius dare posse consilium*, dixit, *quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse totâ classe Ephesum petere, & onerarias ducere multâ saburrâ gravatas, atque eas in faucibus portûs supprimere. & eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum, longum & angustum & vadosum ostium portus sit. Ita adempturum se maris usum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum.*

INTERPRETATIO.

a *Naves Asiaticæ.*

NOTÆ.

id est, *insulæ Samo.*

4. *Cum præfecto Epicrate Rhodiorum.*] Cave accipias Rhodiæ classis hunc præfectum fuisse: iam enim vidimus capite proximo præpositum ei classi fuisse Eudamum: sed hic *Epicrates* præfectus erat *Rhodiorum*, qui in duabus triremibus Cephalleniam versus missis: cui & Italicæ totidem sociorum parere jussæ.

5 *Ad fretum Cephalleniæ.*] Angustum, opinor, mare intelligit, quo Cephallenia dirimitur à Zacyntho.

XV. Nullicà placere ſententia. Eumenes rex quæſivit, *Quid tandem ubi demerſis navibus frænaſſent claſtra maris, utrum liberâ ſuâ claſſe abſceſſuri inde forent ad opem ferendam ſociis terroremq; hoſtibus præbendum? an nihilominus tota claſſe portum obſeſſuri? Sive enim abſcedant, cui dubium eſſe quin hoſtes extracturi demerſas moles ſint, & minore molimento aperturi portum quàm obſtruatur? Sin autem manendum ibi nihilominus ſit, quid attinere claudi portum? Quin contrà, illos tutiſſimo portu, opulentiſſimâ urbe fruentes, omnia Aſiâ præbente, quieta æſtiva acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempeſtatibuſque objectos, omnium inopes in aſſidua ſtatione futuros: ipſos magis alligatos impeditoſque, ne quid eorum quæ agenda ſint, poſſint agere, quàm ut hoſtes clauſos habeant.* Eudamus præfectus Rhodiæ claſſis, magis eam ſibi diſplicere ſententiam oſtendit, quàm ipſe quid cenſeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omiſsâ in præſentia Epheſo, *Mittendum navium partem in Lyciam cenſuit: & Patara, caput gentis, in ſocietatem adjungendam. in duas res magnas id uſui fore & Rhodios pacatis contra inſulam ſuam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adverſus Antiochum ſit, curam poſſe: & eam claſſem, quæ in Lycia compararetur, interaudi, ne Polyxenidæ conjungatur.* Hæc maximè movit ſententia. placuit tamen Regillum tota claſſe evehi ad portum Epheſi, ad inferendum hoſtibus terrorem. Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel Scipione, & C. Lælio Nepote

XVI. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis, in Lyciam eſt miſſus [1] Rhodum prius juſſus adire, & omnia [1] cum iis communicare conſilia. Civitates quas prætervectus eſt, [2] Miletus, Myndus, Halicarnaſſus, [3] Cnidus, [4] Cous, imperata celeriter fecerunt. Rhodum ut eſt ventum, ſimul & ad quam rem miſſus eſſet, iis expoſuit, & conſuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat claſſem, aſſumptis tribus quadriremibus navigat Patara. Primò ſecundus ventus ad ipſam urbem ferebat eos: ſperabantque ſubito terrore aliquid moturos. poſteaquam circumagente ſe vento fluctibus dubiis volvi cœptum eſt mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: ſed neque circa urbem tuta ſtatio erat, nec ante hoſtium portus in ſalo ſtare poterant; aſpero mari & nocte imminente. Prætervecti mœnia, portum [5] Phœnicunta, minus duûm mil-

NOTÆ.

1. *Cum iis.*] Cum *Rhodiis*.

2. *Miletus.*] Urbs fuit Joniæ in Cariæ confinio, ſex ferè paſſuum millibus ab oſtio Mæandri, haud procul mari, inter Jaſſum & Myuntem: hodie *Melaſſa*.

3. *Cnidus.*] Cariæ ſive Doridis in Aſia Minori oppidum, quà peninſula maximè ad occidentem exurrit verſus Coum inſulam: alii *Gnidum* ſcribunt, ab ea dictum vicinum promontorium: adhuc nomen ſervat, vulgò *Guido*: promontorium autem *Capo Crio*.

4. *Cous.*] Urbis nomen & inſulæ in mari Carpathio ſitæ, quæ Græcis *Cos* ad Cariæ oram, Apellis pictoris patria, rerum omnium ferax, ſtriginta ferè milliaribus à Cnido. Paruit aliàs equitibus Rhodiis, nunc Turcis, à quibus tam inſula quàm urbs *Stanco* dicitur, aut *Lango*.

5. *Phœnicunta.*] Oppidum Lyciæ ma-

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

lium ſpatio inde diſtantem, petiêre, navibus à maritima vi tutum: ſed altæ rupes inſuper imminebant, quas celeriter oppidani aſſumptis regiis militibus quos in præſidio habebant, ceperunt. adverſus quos Livius, quamquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca; [6] Iſſæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos juvenes miſit. Ii, dum miſſilibus primò, & adverſus paucos levibus excurſionibus laceſſebatur magis quàm conſerebatur pugna, ſubſtinuerunt certamen. poſteaquàm plures ab urbe affluebant, & jam omnis multitudo effundebatur, timor inceſſit Livium, ne & auxiliares circumvenirentur, & navibus etiam ab terra periculum eſſet: ita non milites ſolùm, ſed etiam navales ſocios, remigum turbam, quibus quiſque poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit; neque milites ſolùm aliquot, ſed L. Apuſtius tumultuario prælio cecidit. poſtremò tamen fuſi fugatique ſunt Lycii, atque in urbem compulſi: & Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Indein [7] Telmeſſicum profecti ſinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omiſsa Patara ampliùs tentandi ſpe, Rhodii domum dimiſſi ſunt. Livius prætervectus Aſiam, in Græciam tranſmiſit, ut conventis Scipionibus (qui tum circa Theſſaliam erant) in Italiam trajiceret.

XVII. Æmilius poſteaquàm omiſſas in Lycia res, & Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipſe ab Epheſo repulſus tempeſtate irrito inceptо Samum revertiſſet, turpe ratus, tentata fruſtra Patara eſſe, proficiſci eo totâ claſſe, & ſummâ vi aggredi urbem ſtatuit. Miletum & cæteram oram ſociorum prætervecti, [1] in Bargylietico ſinu exſcenſionem ad Jaſſum fecerunt. Urbem regium tenebat præſidium: agrum circà Romani hoſtiliter depopulati ſunt. Miſſis deinde qui per colloquia principum & magiſtratuum tentarent animos, poſteaquàm nihil in poteſtate ſua reſponderunt eſſe, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Jaſſenſium exules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare inſtiterunt, *Ne urbem & vicinam*

NOTÆ.

ritimum & montem fuiſſe apparet, haud procul Antiphello è regione Dolichen inſulæ.

6. *Iſſæos.*] Ab *Iſſa* Ciliciæ orientalis urbe & portu, in confinio Syriæ ad montis Amani fauces, potiùs quam ab Iſſâ Illyriæ inſula dicti hi auxiliares: Iſſus autem nunc *Lajaſſo*, celebris hodie quoque portus in Caramania, unde & ſinus Iſſicus *Golfo di Lajazzo* Italis.

7. *Telmeſſicum ſinum.*] A boppido Lyciæ maritimo *Telmeſſo*, ſive *Telmiſſo*, inter *Patara* ad ortum, & Dædala ad occaſum ſito, nomen ſumpſit hic ſinus, itemque promontorium quod ibi in mare excurrit.

1. *Bargylietico ſinu.*] Præclarè ſic reſtitutum ab Gelenio hunc locum ait Gron. Sigonium ſecutus; cum ederetur, quemadmodum in veteribus libris eſt, *in Barg_liam & Ieoſon*: certè *Icoſium* Mauritaniæ urbs eſt, non Aſiæ minoris. Cogitabam num leviori mutatione legendum eſſet *in Bargyliam & Jaſſon*, quæ duæ ſunt vicinæ ac maritimæ urbes, ad eundem ſinum. Verùm obſtat quod ita-

ſibi [2] *& cognatam innoxiam perire ſinerent. Sibi exilii nullam aliam cauſam eſſe quam fidem erga Romanos. Eadem vi regiorum, qua ipſi pulſi ſint, teneri eos qui in urbe maneant. omnium Iaſſenſium unam mentem eſſe, ut ſervitutem regiam effugerent.* Rhodii moti [3] precibus, Eumene etiam rege aſſumpto, ſimul ſuas neceſſitudines commemorando, ſimul obſeſſæ regio præſidio urbis cauſam miſerando, pervicerunt, ut oppugnatione abſiſteretur. Profecti inde pacatis exteris, quum oram Aſiæ legerent, [4] Loryma (portus adverſus Rhodum eſt) pervenerunt. Ibi [5] in principiis ſermo primò inter tribunos militum ſecretus oritur, deinde ad aures ipſius Æmilii pervenit, abduci elaſſem ab Epheſo, [a] ab ſuo bello: ut ab tergo liber relictus hoſtis, in tot propinquas ſociorum urbes omnia impunè conari poſſet. Movere ea Æmilium: vocatoſque Rhodios quum percunctatus eſſet, utrumnam Pataris univerſa elaſſis in portu ſtare poſſet, quum reſpondiſſent, non poſſe; cauſam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naves.

Urb. cond. ann. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XVIII. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, quum per omne hibernorum tempus exercitum [1] in Æolide continuiſſet partim ſociis ferendo opem, partim quos in ſocietatem pellicere non poterat depopulandis, tranſire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, ſtatuit. Ad Elæam primò infeſtis ſignis acceſſit: deinde omiſſa oppugnatione urbis, agros hoſtiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandam. [2] Attalus primò ſtationibus ante urbem poſitis, & excurſionibus equitum leviſque armaturæ, magis lacceſſebat, quàm ſuſtinebat hoſtem. poſtremò quum per levia certamina expertus, nulla parte virium ſe parem eſſe, intra mœnia ſe recepiſſet, obſideri urbs cœpta eſt. Eodem ferè tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde, haud procul Seleuci caſtris, ad caput [3] Caici amnis ſtativa habuit, cum magno exercitu mixto variis

INTERPRETATIO.

[a] *A vera & præcipua belli ſuſceptiſede.*

NOTÆ.

tim ad Iaſſum facta exſcenſio dicitur: unde quod præcedit ab eo diverſum ſit oportet.

2. *Et cognatam.*] Orti ab Athenienſibus erant Rhodii, non minus quam Iaſſenſes, & reliqui Jones.

3. *Precibus.*] Iaſſenſium exulum.

4. *Loryma.*] Ptolemæo aliiſq; nota Cariæ ſeu Doridis potiùs urbs, Melæ *Larumna*, eſt in ora meridionali peninſulæ, in qua & Cnidus, reſpicitque latus occidentale inſulæ Rhodi: hodie *Maxi*, auctore Nigro.

5. *In principiis.*] *Principia* quid ſint in exercitu alibi explicui: nimirum loca, in quibus principes (ſecundus nempè ordo militum) & cum iis primarii duces.

1. *In Æolide.*] Aſiæ minoris partem ad ſeptentrionem Joniæ, Myſiæ ad meridiem ſitam *Æolidem* vocaverunt ſinui Smyrnæo oppoſitam, in qua Phocæa, Cumæ, Myrina: quam regionem Oreſtis poſteri incoluerunt.

2. *Attalus.*] Eumenis frater, eo abſente.

3. *Caici amnis.*] Fluvius hic *Caycus* in extremis Myſiæ finibus prope Phrygiæ

Urb. cond. ann. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

ex gentibus. Plurimùm terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admixtis, ad pervaſtandum paſſim Pergamenum agrum miſit. Quæ poſteaquàm Samum ſunt nunciata, primò Eumenes avocatus domeſtico bello cum claſſe Elæam petit: inde quum præſto fuiſſent equites peditumque expediti: præſidio eorum tutus, priuſquàm hoſtes ſentirent aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rurſus levia per excurſiones prœlia fieri cœpta; Eumene [a] ſummæ rei diſcrimen haud dubiè detrectante. Paucos poſt dies Romana Rhodiaque claſſis, ut regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi expoſuiſſe copias Elææ, & tot claſſes in unum conveniſſe portum, Antiocho allatum eſt; & ſub idem tempus audivit conſulem cum exercitu jam in Macedonia eſſe, parariique quæ ad tranſitum Helleſponti opus eſſent: tempus veniſſe ratus, priuſquàm terra marique ſimul urgeretur, agendi de pace; tumulum quendam adverſus Elæam caſtris cepit. ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem ſex millia equitum) in campos ſub ipſa Elææ mœnia deſcendit: miſſo caduceatore ad Æmilium, velle ſe de pace agere.

XIX. Æmilius Eumene à Pergamo accito, adhibitis & Rhodiis, concilium habuit. Rhodii haud aſpernati pacem: Eumenes *Nec honeſtum eſſe dicere, eo tempore de pace agi: nec exitum rei imponi poſſe. Qui enim,* inquit, *aut honeſtè incluſi mœnibus & obſeſſi leges pacis accipiemus? aut cui rata iſta pax erit, quam ſine conſule, non ex auctoritate ſenatus, injuſſu populi Romani peregerimus? Quæro enim, [1] pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam ſis, claſſem exercitumque deducturus? an expectaturus, quid de ea re conſuli placeat, quid ſenatus cenſeat, aut populus jubeat? Reſtat ergo, ut maneas in Aſia, & rurſus in hiberna copiæ reducta, omiſſo bello, exhauriant commeatibus præbendis ſocios: deinde (ſi ita viſum ſit [2] iis penes quos poteſtas fuerit) inſtauremus novum de integro bellum. quod poſſumus, ſi ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem Diis volentibus perfeciſſe.* Hæc ſententia vicit, reſponſumque Antiocho eſt, ante conſulis adventum de pace agi non poſſe. Antiochus pace nequicquam tentata, vaſtatis Elæenſium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, 3 Adramytteum, hoſti liter itinere facto, petit: agrum opulen-

INTERPRETATIO.

a *Cùm* Eumenes *recuſaret decretoria pugna ſummam rerum in periculum dare.*

NOTÆ.

magnæ conſinia Pergamum alluit, atque in ſinum Elaiticum ſe exonerat è regione Mitylenes, quæ caput Leſbi inſulæ: vocatur hodie *Girmaſti*, aliis *Chyai*.

1. *Pace per te facta.*] Alloquitur Æmilium Eumenes.

2. *Is penes quos poteſtas fuerit.*] Conſuli ſcilicet L. Scipioni, aut Senatui populoque Romano.

3. *Adramytteum.*] *Adramyteium* Urbs fuit Myſiæ, imminens ſinui ſui nominis, quo dividitur vicinus tractus à Leſbo inſula: hodie *Landermiti*, Turcis *Endremi*.

tum, quem vocant 4 Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio ullo loco Asiæ major regiis militibus parta est præda. Eodem Adramytteum, ut urbi præsidio essent, navibus circumvecti, Æmilius & Eumenes venerunt. Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel Scipion. & C. Lælio Nepote.

XX. Per eosdem fortè dies Elæam ex Achaja mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præposito, accesserunt. quos egressos navibus obviam missis ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes & periti belli erant, & ipse dux Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum imperatoris discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, & ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent, reciperentque sese, sumpserunt. Ad radices ferè collis, in quo posita est urbs, regii succedebant. ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui procul jacularetur, excurrente. Postquàm semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur; non stratos, non [1] infrænatos magna pars habebant equos. paucis ad arma & ordines relictis, dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo: pars in juveniles lusus lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere, & ad portam præsto esse jubet: ipse Attalum adiit, & in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. [2] Ægrè id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adversus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret, [3] porta egressus, haud procul statione hostium occasionem opperiens consedit, & qui Pergami erant, amentiam magis quàm audaciam credere esse: & hostes paulisper in eos versi, ut nihil moveri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquandiu suos, velut ad spectaculum modò eductos, continuit: postcaquàm dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus quantùm accelerare possent, sequi jussis, ipse princeps inter equites cum turma sua quam posset effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque equite sublato, stationem hostium improviso invadit. Non homines solùm, sed equi etiam territi, quum vincula abrupissent, trepidationem & tumultum inter suos fecerunt: pauci stabant impavidi equi: eos ipsos non sternere, non infrænare, aut

NOTÆ.

4. *Thebes campum*.] Inter Adramyttium & Antandrum fuit jam tempore belli Trojani oppidum *Thebe* in Eetionis ditione, eversum ab Achille una cum Lyrnesso: nunc *Atramitti* vocari scribit Lydus.

1. *Infrænatos*.] Alibi plerumque *infrænati* dicuntur, qui frænis carent: contrà verò hoc loco sumuntur pro *frænatis*, quemadmodum paulò pòst *infrænare equum*, pro *frænare*.

2. *Ægrè id permittente Attalo*.] Sic in Regio quoque legitur: alii *ægrè id permittere Attalus*, forma loquendi magis Historicis familiari.

3. *Porta egressus*.] Diophanes.

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

aſcendere facilè poterant; multò majorem quàm pro numero equitum, terrorem Achæis inferentibus. Pedites verò ordinati & præparati ſparſos per negligentiam, & ſemiſomnes propè adorti ſunt: cædes paſſim fugaque per campos facta eſt. Diophanes ſecutus effuſos quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto (ſpectaverant enim è mœnibus Pergami non viri modò, ſed fœminæ etiam) in præſidium urbis rediit.

XXI. Poſtero die regiæ magis compoſitæ & ordinatæ ſtationes, quingentis paſſibus longiùs ab urbe poſuerunt caſtra: & Achæi eodem fermè tempore atque in eundem locum proceſſerunt. Per multas horas intenti utrinque, velut jam futurum impetum expectavere; poſteaquàm haud procul occaſu Solis redeundi in caſtra tempus erat, regii ſignis collatis abire agmine ad iter magis quàm ad pugnam compoſito cœpere. Quievit Diophanes, dum in conſpectu erant. deinde eodem, quo pridie, impetu in poſtremum agmen incurrit: tantumque rurſus pavoris ac tumultus incuſſit, ut quum terga cæderentur, nemo pugnandi cauſa reſtiterit: trepidanteſque, & vix ordinem agminis ſervantes, in caſtra compulſi ſunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere caſtra coegit. Antiochus poſteaquàm Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum veniſſe audivit; ea quidem urbe abſtinuit, depopulatus agros. [1] Peræam inde, coloniam Mitylenæorum expugnavit. [2] Cotton, & [3] Corylenus, [4] & Aprodiſias, & [5] Crene, primo impetu captæ ſunt. inde per Thyatira Sardeis rediit. Seleucus in maritima ora permanens [6], aliis terrori, aliis præſidio erat. Claſſis Romana cum Eumene Rhodiiſque [6] Mitylenen primò, inde retrò, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes, ad inſulam [7] quam Bachium vocant, (imminet urbi Phocenſium) appulerunt, & quibus antè ab-

NOTÆ.

1. *Peræam inde.*] Hæc *Perœa* in Myſia fuit ad Æolidis confinia, nec ejus alibi facilè mentio.

2. *Cotton.*] Ignotum aliis oppidi nomen, ut & quæ ſequuntur. Ea in Myſia ſive Aeolide magnam partem fuiſſe credibile eſt, vel certè in Phrygia. An pro *Cotton* legendum *Colona*, quod oppidum in Myſia minori; an potiùs *Cotyaon*, in Phrygia magna?

3. *Et Corylenus.*] Fallot aut *Dorylæum* dicere voluit: quæ urbs fuit Phrygiæ magnæ ad fines Bithyniæ: nunc Leunclavio *Tzadurile*. Et ſcriptura regii Codicis ita flecti poteſt, ut fiat *Corilæum*.

4. *Et Aphrodiſias.*] Nota quidem eſt urbs Cariæ *Aphrodiſias*, non longè à Mæandro, quæ nunc *Apodiſia* & *Stauropolis*, Italis *Santta Croce*; ſed utrum de hac intelligendus hic Livius, ſubdubito propter ejus tum ab Adramyttio & Pergamo, tum ab aliis ibidem memoratis diſtantiam; & quòd inde Sardeis per Thyatira non eatur.

5. *Crene.*] In Phrygiæ magnæ verſus Galatiam finibus, *Aulo Crene* vallis & mons legitur apud Plinium, unde Mæander exit. Verùm urbs à noſtro intelligi videtur. Num *Priene* in Ionia, quæ patria Biantis? Certè in Regio ita ſcriptum hoc nomen, ut legi poſſit *Prinne*.

6. *Mitylenen primò.*] Leſbi inſulæ urbs hæc princeps, ad ejus oram orientalem. Hodie *Metelin*: unde toti inſulæ nomen.

7. *Quam Bachium vocant.*] Parva eſt inſula in ſinu Smyrnæo, Plinio *Bacchina*.

ſtinue-

ſtinuerant templis, ſigniſque (egregiè autem exornata inſula erat) quum hoſtiliter diripuiſſent; [8] ad ipſam urbem tranſmiſerunt. eam [9] diviſis inter ſe partibus quum oppugnarent, & viderent, ſine operibus, armis, ſcalisque, capi non poſſe; miſſum ab Antiocho præſidium trium millium armatorum, quum intraſſet urbem; extemplo oppugnatione omiſſa, claſſis ad inſulam ſe recepit: nihil aliud quam depopulato circa urbem hoſtium agro. Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XXII. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare conſuli atque exercitui, quæ ad tranſitum Helleſponti opus eſſent: Romanam Rhodiamque claſſem redire Samum, atque ibi in ſtatione eſſe, ne Polyxenidas ab Epheſo moveret. Rex Elæam, Romani & Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Æmilius frater prætoris deceſſit. Rhodii celebratis exequiis, adverſus claſſem quam fama erat, ex Syria venire, tredecim ſuis navibus & una Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum, ut ibi in ſtatione eſſent, profecti ſunt. Biduo antè quàm Eudamus cum claſſe à Samo veniret, tredecim à Rhodo naves cum Pamphilida præfecto adverſus eandem Syriacam claſſem miſſæ, aſſumptis navibus quatuor, quæ Cariæ præſidio erant, oppugnantibus regiis, [1] Dædala & quædam alia parva caſtella obſidione exemerunt. Eudamum confeſtim exire placuit. addicæ huic quoque ſunt ad eam claſſem, quam habebat, ſex apertæ naves. Profectus quum quantum accelerare poterat, maturaſſet, [2] ad portum, quem Megiſten vocant, prægreſſos conſequitur. inde uno agmine [3] Phaſelidem quum veniſſent; optimum viſum eſt ibi hoſtem opperiri.

XXIII. In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaſelis eſt: prominet penitus in altum, conſpiciturque prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul navium præbet proſpectum. Eo maximè, ut [1] in obvio claſſi hoſtium eſſent, electus locus eſt. Cæterùm quod non providerunt, & loco gravi, & tempore anni (medium enim æſtatis erat) ad hoc inſolito odore ingruere morbi vulgò, maximè in remiges cœperunt. cujus peſtilentiæ metu profecti, quum præterveherentur Pamphylium ſinum, ad Eurymedontem amnem appulſa claſſe, audiunt [2] ab

NOTÆ.

8. *Ad ipſam urbem.*] *Phocæan.*

9. *Diviſis inter ſe partibus.*] Hinc Romani, inde Eumenes & Rhodii.

1. *Dædala.*] Nomen eſt oppidi maritimi & vicinorum montium in Lycia, ad occaſum Telmeſſi. Creditur à Dædalo ibi ſepulto inditum nomen: hodie *Urlie*.

2. *Ad portum quem Megiſten vocant.*] In ora Lyciæ *Megiſten* inſulam exiguam per antiphraſin ſic appellatam: Dolychen vicinam, è regione Patarorum memorant Plin. & Ptol. hodie *Strongallo* appellari volunt.

3. *Phaſelidem cùm veniſſent.*] In extrema Lycia verſus Pamphyliam maritima urbs fuit *Phaſelus*, apud Tragum montem, à Mopſo Argivo, ut ferunt, condita, ubi Apollinis oraculum. Piratarum poſteà ſedes. Inde *Phaſelus* navigii genus.

1. *In obvio.*] Loco ſcilicet commodo, ut obviam hoſtibus irent. Regius unus habet, *uti obvii claſſi hoſtium eſſent*. Nec video cur damnaverit Gelen.

2. *Ab Aſpendiis.*] *Aſpendus*, ſive *Aſpendum* Pamphyliæ urbs ad Eurymedontem fluvium ab Argivis condita, ſexaginta

Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel Scipione & C. Lælio Nepote.

Aspendiis 3 ad Sidam jam hostes esse. Tardiùs navigaverant regii, adverso 4 tempore Etesiarum, quod velut statum 5 Favoniis ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis septem & triginta majoris formæ navium erat, in quibus a tres hepteres & quatuor hexeres habebat. præter has decem triremes erant. & alii adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è portu movit: & posteaquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum; extemplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. 6. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto objectum erat, Annibal, dextro Apollonius b purpuratorum unus præerat. & jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria navis Eudami erat: cogebat agmen Charicletus: Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendum vidit; & ipse in altum evehitur, & deinceps, quæ sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primò tumultum præbuit. Nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinque solis navibus Annibali occurrit. cæteri quia in frontem dirigere jussi erant, non sequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibusque iis inter se, jam in dextro cornu adversus Annibalem pugnabatur.

XXIV. Sed momento temporis, & a navium virtus & usus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempsit. nam & in altum celeriter evectæ naves,

INTERPRETATIO.

a *Tres septiremes, seu naves, quæ septem remorum ordinibus agebantur; & quatuor quæ sex ordinibus constabant,* &c.

b *Unus è numero eorum, qui principem gratiæ locum habebant apud Antiochum.*

NOTÆ.

stadiis ab ostio ejus amnis. Inde *Aspendius cytharista* inter adagia Græcorum, qui sibi tantùm uni canebat, cytharam digitis duntaxat pulsans: quod ad eos trahitur qui omnia in commodum suum vertunt.

3. *Ad Sidam jam hostes.*] *Sida*, seu *Side* urbs Pamphyliæ maritima, ejusque provinciæ Metropolis, nunc *Chirisonda* Nigro, Moletio verò & Theveto *Scandalor*. *Τὸ jam*, quod respuit Perizonius, in nostris legitur: neque est quòd muretur *esse* in *isse*, cùm æquè sensus constet; & *Τὸ esse* rem præsentem significet.

4. *Tempore Etesiarum.*] *Etesiæ*, aitas *Prodromi*, venti sunt, qui certo anni tempore ex alia atque alia parte cœli spirant, ut loquitur Gell. lib. 2. cap 22. ἐτήσιαι dicti à nomine ἔτος, quòd annum significat, quoniam singulis annis recurrunt.

4. *Favoniis ventis.*] Diximus statò anni tempore flare Etesias: quòd autem *Favonios* ventos interpretatur noster, ab occasu spirantes ventos, Straboni adversatur, qui li b. 3. *Euros* vocat ab ortu Solis flantes: sed nimirùm modò ex hac, modò ex illa cœli regione spirant Etesiæ per illa maria. Vide Plin. 37. 5.

6. *Ab regio sinistro cornu.*] Ita nostri. sed tamen facilè in Gronovii sententiam

locum poſt ſe quæque venienti ad terram dedere: & ſiqua concurrerat roſtro cum hoſtium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines diſcurſu prætervecta, in puppim impetum dabat. Maximè exterruit hepteris regia à multò minore Rhodia nave uno ictu demerſa. Itaque jam haud dubiè dextrum cornu hoſtium in fugam inclinabat. Eudamum in alto, multitudine navium maximè Annibal, cæteris omnibus longè præſtantem, urgebat: & circumveniſſet, ni ſigno ſublato ex prætoria nave, (quo diſperſam claſſem in unum colligi mos erat) omnes quæ in dextro cornu vicerant naves, ad opem ferendam ſuis concurriſſent. tum & Annibal, quæque circa eum erant naves, capeſſunt fugam: nec inſequi Rhodii, ex magna parte ægris, & ob id celeriùs feſſis remigibus potuerunt. Quum in alto ubi ſubſtiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hoſtes claudas mutilaſque naves apertis navibus [1] remulco trahentes, viginti paulò ampliùs integras abſcedentes; è turri prætoriæ navis ſilentio facto, *Exurgite*, inquit, *& egregium ſpectaculum capeſſite oculis!* Conſurrexere omnes; [2] contemplatique trepidationem fugamque hoſtium; propè una voce exclamavere omnes, ut ſequerentur. Ipſius Eudami multis ictibus vulneratâ navis erat. Pamphilidam & Chariclitum inſequi, quoad putarent tutum, juſſit. Aliquandiu ſecuti ſunt: poſteaquàm terræ appropinquabat Annibal, veriti ne includerentur vento in hoſtium ora, ad Eudamum revecti, hepterem captam, quæ primo concurſu icta erat, ægrè Phaſelidem pertraxerunt. inde Rhodum, non tam victoria læti, quàm alius alium accuſantes, quod quum potuiſſet, non omnis ſummerſa aut capta claſſis hoſtium foret, redierunt. Annibal ictus uno prœlio adverſo, ne tum quidem prętervehi Lyciam audebat, quum conjungi veteri regiæ claſſi quamprimùm cuperet. Et id ne ei facere liberum eſſet, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus roſtratis ad Patara & Negiſten portum miſerunt. Eudamum cum ſeptem navibus maximis ex ea claſſe cui præfuerat, Samum redire ad Romanos juſſerunt: ut quantum conſilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda.

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Napole.

XXV. Magnam lætitiam Romanis jam priùs nuncius victoriæ, deinde adventus attulit Rhodiorum. & apparebat, [1] ſi ea cura Rhodiis dempta

NOTÆ.

jetim legentis, *ab regiis, ſiniſtro cornu*.

1. *Remulco trahentes.*] *Remulco trahi* dicuntur naves, quæ velis aguntur, quoties vento deſtitutæ aut aliàs laceræ, minoribus navigiis alligatæ remigum opera trahuntur. *Remulco* itaque videtur ablativus, cujus nominativus *remulcus*, actum illum trahendi navem ſignificat, ſed in uſu non eſt. Ex verbo minus uſitato, *remulcare*, vernaculus apud nos ſermo fecit, *remorquer*.

2. *Contemplatique trepidationem.*] Quidam *expugnationem*, unde Gron. *exſternationem* fecit.

1. *Si ea cura.*] Metus ſcilicet & ſolicitudo à Pataris urbe hoſtili, quæ in proximo continentis princeps..

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione & C. Lælio Nepote.

eſſet, vacuos eos tuta ejus regionis maria præſtituros. ſed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimæ, abſcedere cuſtodia loniæ atque Æolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam claſſem quæ circa Patara erat, miſerunt. Antiochus non civitatum modò, quę circa ſe erant, contrahebat præſidia. ſed [2] ad Pruſiam [3] Bithynię regem miſerat legatos literaſque, quibus tranſitum in Aſiam Romanorum increpabat: *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum uſquam [4] orbis terrarum, niſi imperium Romanum eſſet. Philippum & Nabin expugnatos: ſe tertium peti. ut quiſque proximus ab oppreſſo ſit, per omnes, velut continens incendium, pervaſurum. [2] Ab ſe gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam ſervitutem conceſſiſſet.* His motum Pruſiam literæ Scipionis conſulis, ſed magis ejus fratris Africani, ab ſuſpicione tali averterunt. qui præter conſuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum ſociorum majeſtatem, domeſticis ipſe exemplis Pruſiam ad promerendam amicitiam ſuam compulit. *Regulos ſe acceptos in fidem in Hiſpania reges reliquiſſe. Maſiniſſam non in patrio modo locaſſe regno, ſed in Syphacis, à quo antè expulſus fuſſet, regnum impoſuiſſe: & eſſe eum non Africæ modo regum longè opulentiſſimum, ſed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majeſtate vel viribus parem. Philippum & Nabin hoſtes & bello ſuperatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam ſtipendium remiſſum & filium obſidem redditum: & quaſdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepiſſe eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuiſſe; niſi eum ſuus primo furor, deinde fraus Æolorum abſumpſiſſet.* Maximè confirmatus eſt animus regis, poſteaquàm ad eum C. Livius, qui prætor antè claſſi præfuerat, legatus ab Roma venit; & edocuit, quantò & ſpes victoriæ certior Romanis quàm Antiocho, & amicitia ſanctior firmiorque apud Romanos futura eſſet.

XXVI. Antiochus poſteaquàm à ſpe ſocietatis Pruſiæ decidit, Epheſum ab Sardibus eſt profectus ad claſſem, quę per aliquot menſes inſtructa

INTERPRETATIO.

2 *Quandoquidem Eumenes*, qui medius eſt inter ipſum Antiochum, & Pruſiam, *ultrò ſervitutem Romanorum amplexus eſt*; poſt ſe (Antiochum devictum) *itu-ros in Bithyniam*, Romanos adverſus Pruſiam ipſum.

NOTÆ.

2. *Ad Pruſiam.*] Filius & ſucceſſor erat Pruſiæ Zielæ, qui mortuo Lyſimacho Bithyniam occupaverat, atque à Gallis atte cæſus fuerat. Is Romanis addictus adeo fuit, ut ſumpto pileo libertum ſe populi Romani diceret.

3. *Bithynia regem.*] Minoris Aſiæ regio Thraciæ Europæ regioni oppoſita eſt *Bithynia*, Propontide intermedia & Boſphoro Thracio: hodie Turcis *Burſia*, & ex parte *Becſangil*.

4. *Orbis terrarum.*] Refer *ad imperium* ut nempe nulli per orbem terrarum imperent, vel orbis terrarum imperium obtineant, præter populum Romanum.

ac parata fuerat, viſendam: magis quia terreſtribus copiis exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat ſuſtineri non poſſe, quàm quòd res navalis ipſa per ſe aut tentata ſibi unquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ eſſet. Erat tamen momentum in præſentia ſpei: quòd & magnam partem Rhodiæ claſſis circa Patara eſſe, & Eumenem regem cum omnibus navibus ſuis conſuli obviam in Helleſpontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos claſſis Rodia, ad Samum per occaſionem fraude præparatam abſumpta. His fretus, Polyxenidâ cum claſſe ad tentandam omni modo certaminis fortunam miſſo, ipſe copias ad Notium ducit: (id oppidum Colophonium mari imminens, abeſt à vetere Colophone duo fermè millia paſſuum) [1] & ipſam urbem ſuæ eſſe poteſtatis volebat; adeo propinquam Epheſo, ut nihil terrâ marive ageret, quod non ſubjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum exemplo Romanis eſſet: quos auditâ obſidione non dubitabat ad opem ferendam ſociæ urbi claſſem à Samo moturos. eam occaſionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare urbem aggreſſus, & [2] ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrinque vineas & aggerem muro injunxit, & teſtudinibus aricres admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani implorantes, miſerunt. Æmilium & Sami [a] ſegnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem quàm Polyxenidam bis nequicquam ab ſe provocatum, poteſtatem pugnæ facturum eſſe: & turpe exiſtimabat, Eumenis claſſem adjuvare conſulem ad trajiciendas in Aſiam legiones: ſe Colophonis obſeſſæ auxilio incertum finem habituro alligari. [3] Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami, cupientem proficiſci in Helleſpontum, cunctique inſtare & dicere: *Quanto ſatius eſſe vel ſocios obſidione eximere, vel victam jam ſemel claſſem vincere iterum, totamque maris poſſeſſionem hoſti eripere, quàm deſertis ſociis, traditâ Antiocho Aſiâ terrâ marique, in Helleſpontum, ubi ſatis eſſet Eumenis claſſis, [b] ab ſua parte belli diſcedere.*

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

INTERPRETATIO.

a *Ægrè ferebat Æmilius ſe otioſum Sabi tandiu morari.*

b *Deſerere ſtationem ſeu belli partem ſibi mandatam.*

NOTÆ.

1. *Et ipſam urbem.*] Colophonem, opinor, aut certè Notium, coloniam ſcilicet veteris Colophonis, quæ urbs fuit Joniæ, hodie Italis *Altoboſco*, ſecundùm Zardum, aut *Belvedere* ex Nigro, medio fermè itinere inter Smyrnam & Epheſum ad quindecim milliaria, huic paulò propior, una ex ſeptem urbibus, quæ Homeri natales ſibi vindicant.

2. *Ad mare partibus duabus*, &c.] Gallicè, *après avoir fait des retranchemens, qui de deux coſtés aboutiſſoient à la mer il approcha du mur par des galleries de bois, & des terraſſes de chaque coſté; il fit approcher les beliers à couvert ſous les planchers des machines couvertes de cuir, qu'on appelloit tortuës.*

3. *Eudamus Rhodius.*] Hic Appiano *Eudorus* dicitur: is deſtinuarat Æmilium

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XXVII. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, conſumptis jam omnibus, Chium parabant trajicere. Id erat horreum Romanis: eoque omnes ex Italia miſſæ onerariæ dirigebant curſum. Circumvecti ab urbe [1] ad averſa inſulæ, (objecta aquiloni, ad Chium & Erythras ſunt) quum pararent trajicere, literis certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia veniſſe; vinum portantes naves tempeſtatibus retentas eſſe. Simul allatum eſt, Tejos regiæ claſſi benignè commeatus præbuiſſe: quinque millia [2] vaſorum vini eſſe pollicitos. Teum ex medio curſu claſſem repentè avertit: aut [3] volentibus iis uſurus commeatu parato hoſtibus, aut ipſos pro hoſtibus habiturus. Quum direxiſſent ad terram proras, quindecim fermè eis naves circa Myonneſum apparuerunt. quas primò ex claſſe regia prætor eſſe ratus, inſtitit ſequi. Apparuit inde, piraticas [3] celoces & lembos eſſe. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda revertentes, poſteaquàm videre ex alto claſſem, in fugam [4] verterunt. & celeritate [5] ſuperabant, levioribus & ad id fabrefactis navigiis, & propiores terræ erant. Itaque priuſquàm appropinquaret claſſis, Myonneſum perfugerunt. Unde ſe à portu ratus abſtractiurum naves, ignarus loci ſequebatur prætor. Myonneſus promontorium [6] inter Teum Samumque eſt. Ipſe collis eſt in modum metæ, in acutum cacumen à fundo ſatis lato faſtigiatus: à continenti arctæ ſemitæ aditum habet: à mari excelſæ fluctibus rupes claudunt; ita ut quibuſdam locis ſuperpendentia ſaxa plus in altum quam quæ in ſtatione ſunt naves, promineant. Circa ea appropinquare non auſæ naves, ne ſub ictu ſuperſtantium in rupibus piratarum eſſent, diem trivêre. Tandem ſub noctem vano incœpto quum abſtitiſſent, Teum poſtero die acceſſere: & in portu qui ab tergo urbis eſt (Geræſticum ipſi appellant) navibus conſtitutis prætor ad

INTERPRETATIO.

a *Ut aut vinum paratum claſſi Antiochi acciperet à Teiis, ſi modo conſentirent; aut Tejos ipſos tanquam hoſtes perſequeretur.*

NOTÆ.

apud Samum: cùm reliqui omnes eum urgerent ad ſolvendam obſidionem Colophonis, aut ad hoſtium claſſem expugnandam.

1. *Ad averſa inſulæ, objecta.*] Intellige inſulæ *Sami* partem averſam ab urbe Samo, quæ ad meridiem inſulæ; unde quæ ei averſa Aquilonem reſpiciunt. Æmilius itaque cum ſuis circumvectus eſt Samum inſulam, & Chium, atque Erythras verſus navigavit, urbes freto diſcretas, quarum illa inſulæ Chii caput, hæc in Joniæ peninſula.

2. *Vaſorum vini.*] Argillacea fortè vaſa fuerunt.

3. *Celoces.*] Exigua erant navigia celeritatis eximiæ; unde & nomen: uno duntaxat remorum ordine agebantur.

4. *Verterunt.*] Pro *verſi ſunt*, vel ſe *converterunt*: Reg. & Corb. *reverterunt*, & fortè meliùs, ſi fortè inde priùs profecti piratæ.

5. *Superabant.*] Piratæ.

7. *Inter Teum Samumque.*] Num potiùs *inter Teum Lebedumque?*

depopulandum circa urbem agrum milites emisit.

Urb. cond. an. 563. Coll. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XXVIII. Teji quum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. quibus [a] purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, *& juvisse eos commeatu classem hostium arguit, & quantum vini Polyxenidæ promisissent.* [1] *quæ si eadem classi Romanæ darent, revocaturum se à populatione militem: sin minus, pro hostibus eos habiturum.* Hoc tam triste responsum quum retulissent legati, vocatur in concionem à magistratibus populus, ut quid agerent, consultarent. Eo fortè Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus postea quàm movisse à Samo Romanos audivit, & ad Myonnesum piratas persecutos, Tejorum agrum depopulari, naves in Geræstico portu stare; ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto jecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent; primò in magna spe fuit; [2] quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circumsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci. Promontoriis coeuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, & denis navibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent: ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in litora expositis, terrâ marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni quum Teji facturos se imperata promisissent, adaccipiendos commeatus aptius visum esset Romanis in eum portum, [3] qui ante urbem est, [4] classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, quum fortè duæ naves in arcto ostio implicitos remos fregissent. & inter alia id quoque movit prætorem, ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat; haud procul inde Antiocho stativa habente.

XXIX. Traductâ classe ad urbem, [a] ignaris omnibus egressi milites nautæque sunt, ad commeatus & vinum maximè dividendum in naves; quum medio fortè diei agrestis quidam ad prætorem adductus nunciat: alteram jam diem classem stare ad insulam Macrin, & paulò antè

INTERPRETATIO.

[a] *Cùm negarent civitatem suam hostile quicquam contra Romanos aut fecisse, aut dixisse, Æmilius coarguit.* &c.

[a] *Cùm omnes Romani ignorarent Polyxenidæ insidias.*

NOTÆ.

1. *Quæ si eadem.*] Intellige vasa, seu dolia vini.

2. *Quemadmodum Rhodiam classem ... expugnasset.*] Supra cap. 11.

3. *Qui ante urbem est.*] Hic portus diversus est à Geræstico, qui ab tergo Myonnesi. Porrò verbum *est* ignorant scripti nostri, & satis per se intelligitur.

4. *Classem transire.*] Sigon. mavult, *classe transire*, quod referretur ad Romanos transeuntes. Sed *classem transire*, quod nostri retinent, idem est ac, *ut transiret classis*: quod magis placet.

Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

visas quasdam moveri tanquam ad profectionem naves. Re subitâ perculsus prætor, tubicines canere jubet, ut si qui per agros palati essent, redirent: tribunos in urbem mittit ad cogendos milites, nautasque in naves. Haud secus quàm in repentino incendio aut captâ urbe trepidatur: aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus: incertisque clamoribus (quibus ipsis tubæ obstreperent) turbatis imperiis, tandem [b] concursum ad naves est. Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret: [c] ni partibus divisis Æmilius cum prætoria nave primus è portu in altum evectus, excipiens insequentes suo quamque ordine [1] in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent, & ut quæque parata esset, exiret navis. Ita & explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodiis est, instructaque acies velut cerneret regios, in altum processit. inter Myonnesum & Corycum promontorium erant, quum hostem conspexère. Et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, & ipsa aciem adversam explicuit; tantùm lævo evecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit non posse exæquare ordinem Romanos, & [d] tantum non jam circumiri à dextro cornu; concitat naves, (& erant Rhodiæ naves longè omnium celerrimæ tota classe) æquatoque cornu, prætoriæ navi, in qua Polyxenidas erat, suam objecit.

XXX. Jam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus [1] Rhodiæ duæ & viginti erant. Hostium classis unde nonaginta navium fuit; & maximæ formæ naves tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium, & virtute militum Romani [2] longè Rhodios præstabant: Rhodiæ naves agilitate & arte gubernatorum, & scientia remigum. Maximo ta-

INTERPRETATIO.

b *Ad naves redierunt* milites Romani.

c *Nisi Æmilius postquam suum cuique munus mandasset, in diversas naves*, &c. Vel *postquam naves in exigua quasi corpora divisisset, & suum cuique locum intra portum assignasset: primusque extra portum egressus*, &c.

d *Ferè*, seu *in eo esse ut jam am circumiretur*.

NOTÆ.

1. *In frontem instruxisset.*] Gallicè, *il rangea tous les vaisseaux de front, à mesure qu'ils sortoient du port.*

1. *Rhodia duæ & viginti.*] Apud Appianum leguntur *quinque & viginti*. Sed in Livio videtur error ex notis numerorum, ut fit, ortus; quemadmodum Sigonius non improbabiliter arbitratur.

2. *Longè Rhodios præstabant.*] Legendum sine dubio *regios* ex priscis editionibus, quamvis refragentur scripti: comparatio enim instituitur Romanorum & Rhodiorum, qui ipsorum socii, cum regiis eorundem hostibus, non Romanorum cum Rhodiis.

men hoſtibus terrori fuere, 3 quæ ignes præ ſe portabant: & quod unum iis ad Panormum circumventis ſaluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam 4 metu ignis adverſi regiæ naves ne prora concurrerent, quum declinaſſent, neque ipſæ ferire roſtro hoſtem poterant, & obliquas ſe ipſæ ad ictus præbebant: & ſi qua concurrerat, obruebatur infuſo igni; magiſque ad incendium, quàm ad prœlium, trepidabant. Plurimum tamen, quæ ſolet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hoſtium Romani quum rupiſſent, circumvecti ab tergo, pugnantibus adverſus Rhodios regiis ſe objecêre: momentoque temporis & media acies Antiochi, & lævo in cornu circumventæ naves mergebantur. 5 Dextera pars integra, ſociorum magis clade quàm ſuo periculo terrebatur. cæterùm poſteaquàm alias circumventas, prætoriam navem Polyxenidæ relictis ſociis vela dantem 6 videre, ſublatis raptim dolonibus (& erat ſecundus petentibus Epheſum ventus) capeſſunt fugam: quadraginta duabus navibus in ea pugna amiſſis, quarum decem & tres captæ 7 in poteſtatem hoſtium venerunt, cæteræ incenſæ aut demerſæ. Romanorum duæ naves fractæ ſunt, vulneratæ aliquot. 8 Rhodia una capta, memorabili caſu. nam quum roſtro percuſſiſſet Sidoniam navem, anchora ictu ipſo excuſſa è nave ſua, unco dente velut manu ferreâ injectâ, alligavit alterius proram: inde tumultu injecto quum divellere ſe ab hoſte cupientes 9 inhiberent Rhodii, 10 tractum anchorale & implicitum remis, latus alterum deterſit, & debilitatam ea ipſa quæ icta cohæſerat, navim cepit. hoc maximè modò ad Myonneſum navali prœlio pugnatum eſt.

Urb. cond an 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XXXI. Quo territus Antiochus, quia poſſeſſione maris pulſus, longinqua tueri diffidebat ſe poſſe, præſidium ab Lyſimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipſa poſtea docuit, conſilio juſſit. non enim tueri ſolùm Lyſimachiam à primo impetu Romanorum fa-

NOTÆ.

3. *Quæ ignes præ ſe portabant.*] Ex Rhodiarum numero, de quibus ſuprà cap. 11. Jam tum itaque in uſu *incendiaria naves*, Gallicè *le brulots*.

4. *Metu ignis adverſi.*] Vellem ex vetuſto codice hauſiſſet Gronovius *adverſas*: clarior enim eſſet ſenſus, ſi dicerentur regiæ naves declinaſſe *adverſas* (naves Rhodias) quæ ignem portabant. Nihil tamen vetat epitheton *adverſi* referri ad *ignem* ex adverſo illatum per incendiarias naves.

5. *Dextra pars integra.*] Dextrum cornu Antiochi.

6. *Videre.*] Nempe qui erant in dextro cornu Antiochi.

7. *In poteſtatem hoſtium.*] Romanorum vel Rhodiorum.

8. *Rhodia una capta.*] Et à Polyxenida Epheſum abducta ex Appiano.

9. *Inhiberent Rhodii.*] Remos ſcilicet ſiſterent.

10. *Tractum anchorale.*] Eſt *anchorale* ſubſtantivè dictum pro *fune ancherali* ſeu *anchora retinaculo*: anchora itaque excuſſa è navi Rhodia in hoſtilem Sidoniam, vel contra è Sidonia in Rhodiam alligavit: proram Rhodiæ quæ cùm in puppem remigaret, funis ille tractus ab anchora inde religata, & magnâ parte delapſus, remiſque Rhodiæ navis implicitus ab uno latere eos deterſit: unde velut clauda facta Rhodia navis facilè capta eſt ab hoſtili.

Urb. cond. an. 563. Coll. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

cile erat, sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam abducere contrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantùm hostibus tradidit, post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione absces- 5
sit, & Sardeis recepit se: atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia arcesserat, & quocunque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret inventus, misit. Regillus Æmilius post victoriam navalem profectus Ephesum, [1] directis ante portum navibus, quum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, 10
quo, ante navale prælium, cursum à Samo intenderat, navigat. ibi naves in prælio quassatas quum refecisset, L. Æmilium Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit: [2] Rhodias parte prædæ & spoliis navalibus decoratus domum redire jubet. Rhodii impigrè prævertêre, ad trajiciendasque copias consulis icêre: atque eo quoque functi officio, tum demum Rhodum redière. classis Romana ab 15
Chio Phocæam trajecit. in sinu maris intimo posita hæc urbs est, oblonga forma. duûm millium & quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in arctionem velut cuneum. [3] Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille passuum excurrens medium fere sinum velut nota distinguit, 20
ubi cohæret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, [a] Naustathmos à re appellatur, quia ingentem vim navium capit: alter propè ipsum Lampteras est.

XXXII. Hos portus tutissimos quum occupasset Romana classis, priusquam scalis, aut operibus mœnia aggrederentur, mittendos consuit 25
prætor qui principum magistratuumque animos tentarent. postea quam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat: templa Deum aliquantum tenebant loci. eà priùs ariete admoto, quatere muros turresque cœpit. deinde quum eò multitudo occurreret ad defendendum, alterâ quoque parte admotus aries, & 30
jam utrimque sternebantur muri, ad quorum casum quum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent; alii scalis etiam

INTERPRETATIO.

[a] Id est, *navale*, seu *navium statio*.

NOTÆ.

1. *Directis ante portum navibus.*] Ea vox mulecta, quâ designatur mos receptus quo victor in conspectu victi aciem instruit, ut victoriæ confessionem ab eo exprimat. Tacit quod lib. prox. narratur: *Ephesum hostem persecuti, ante hostium portus acie instructâ steterunt, postea quàm confessionem vultis suis expressurus* Vulgò perperam legitur, *direptis pro directis*.

2. *Rhodias*] Regius liber, quemadmodum Sigonianus, *Rhodios &*.....

3. *Lamptera.*] Hoc vocabulo significatur *lucerna* sive *pharus*, unde signum na-

aſcenſum in muros tentarent: adeo obſtinatè reſtiterunt oppidani, ut facilè appareret plus in armis & virtute, quàm in mœnibus auxilii eſſe. coactus ergo periculo militum prætor, receptui canì juſſit, ne obiceret incautos furentibus deſperatione ac rabie. Diempto proelio, ne tum quidem ad quietem verſi, ſed undique omnes ad munienda & obmolienda, quæ ruinis ſtrata erant, concurrerunt. Huic operi intentis ſupervenit Q. Antonius, à prætore miſſus: qui caſtigatâ pertinaciâ eorum, *Majorem curam Romanis quàm illis oſtenderet eſſe, ne in perniciem urbis pugnaretur. ſi abſiſtere furore vellent, poteſtatem iis dare eâdem conditione, quâ prius* [1] *C. Livii in fidem venſſent, ſe tradendi.* Hæc quum audiſſent, quinque dierum ſpatio ad deliberandum ſumpto tentatâ interim ſpe auxilii ab Antiocho, poſteaquàm legati miſſi ad regem; nihil inde eſſe præſidii, [2] retulerunt; tum portas aperuerunt, pacti ne quid hoſtile paterentur. Quum ſigna in urbem inferrentur, & pronunciaſſet prætor, parci ſe deditis velle; clamor undique eſt ſublatus, *indignum facinus eſſe, Phocæenſes nunquam fidos ſocios, ſemper infeſtos hoſtes, impunè eludere.* ab hac voce (velut ſigno à prætore dato) ad diripiendam urbem paſſim diſcurrerunt. Æmilius primò reſiſtere & revocare, dicendo, captas, non deditas diripi urbes: & in his tamen arbitrium eſſe imperatoris, non militum. Poſteaquam ira & avaritia imperio potentiora erant; præconibus per urbem miſſis, liberos omnes in forum adſe convenire juber, ne violarentur: & in omnibus quæ ipſius poteſtatis fuerunt, fides conſtitit prætoris. Urbem agroſque & ſuas leges iis reſtituit: & quia jam hiems appetebat, Phocææ portus ad hibernandum claſſi delegit.

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione & C. Lælio Nepote.

XXXIII. Per idem ferè tempus conſuli tranſgreſſo [1] Æniorum Maronitarumque fines nunciatur, victam regiam claſſem ad Myonneſum, relictamque à præſidio Lyſimachiam eſſe. Id multò [2] quam de navali victoria lætius fuit; utique poſteaquàm eò venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitus præparatis, eos excepit. ubi inopiam ultimam, laboremque in obſidenda urbe ſibi propoſuerant: ibi paucos dies ſtativa habuere, ut impedimenta [3] ægrique conſequerentur, qui paſſim per omnia Thraciæ caſtella ſeſſi morbis ac longitudine viæ relicti erant. Receptis omnibus, ingreſſi iter per Cherſoneſum, Helleſpontum perveniunt. ubi omnibus cura regis

INTERPRETATIO.

[4] Regiis intulerant.

NOTÆ.

vigantibus datur.

1. *C. Livii in fidem venſſent.*] Hic C. Livius prætor fuit 35. 24.

1. *Æniorum Maronitarumque.*] Ab Æno & Maronea Thraciæ urbibus dicti Æni & Maronitæ.

2. *Quam de navali victoria.*] Intellige nuntium de navali victoria.

3. *Ægrique conſequerentur.*] Id eſt, aſ-

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, aliis aliò delatis navibus, ſine tumultu trajecere. Ea verò res Romanis auxit animos, 4 conceſſum ſibi tranſire cernentibus in Aſiam: a quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Helleſpontum aliquandiu habuerunt: quia dies fortè, 5 quibus ancilia moventur religioſi ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionem 6 propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu; cauſſaque & is ipſe mora erat, dum conſequeretur.

XXXIV. Per eos fortè dies legatus ab Antiocho in caſtra venerat, Byzantius Heraclides; de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore magnam ei ſpem attulit mora & cunctatio Romanorum: quos ſimul Aſiam attigiſſent, effuſo agmine ad caſtra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire conſulem, quàm P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. in eo maximam ſpem habebat, præterquàm quòd & magnitudo animi & ſatietas gloriæ, placabilem eum maximè faciebat. notumque erat gentibus, 1 qui victor ille in Hiſpania, qui deinde in Africa fuiſſet: etiam quòd filius ejus captus in poteſtate regis erat. Is ubi & quando, & quo caſu captus ſit, ſicut pleraque alia, parum inter auctores conſtat. alii principio belli 2 è Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt: alii poſteaquàm tranſitum in Aſiam eſt, cùm 3 turba Fregellana miſſum exploratum ad regia caſtra, effuſo obviàm equitatu quum reciperet ſeſe, in eo tumultu 4 delapſum equo cum duobus equitibus oppreſſum, ita ad regem deductum eſſe. Illud ſatis conſtat, 5 ſi pax cum populo Romano maneret, hoſpitiumque privatim regi cum Scipionibus eſſet, neque liberaliùs neque beni-

INTERPRETATIO.

a *Quem tranſitum exiſtimaverant non ſine magno certamine obtineri poſſe.*

NOTÆ.

& les malades puſſent joindre l'armée.

4. *Conceſſum ſibi tranſire.*] Vulgò *conceſſum ſibi tranſitum cernentibus*: ſed ſcripti habent infinitivum, qui ab bonorum auctorum uſu non abhorret. Cic. 7. Verr. *ipſis judicibus ſine mea argumentatione conjecturam facere permittam.* Et Virg. 7. Æneid.

non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis.

Denique Cic. de Nat. Deor. *beatos eſſe Deos ſumpſiſti. concedimus: beatum autem hac virtute neminem eſſe poſſe, id quoque damus, & libenter quidem.*

5. *Quibus ancilia moventur.*] Dies ſolennes intellige, quibus Romæ per urbem ſaltatione religioſâ deferri à Saliis Sacerdotibus ſolebant clypei ſacri, quos *ancilia* vocabant.

6. *Propiore religione.*] Etſi omnibus Romanis ſacri eſſent illi dies, magis tamen religioſi Saliis ipſis, quorum è numero P. Scipio.

1. *Qui victor ille.*] *Qui* pro *qualis* fuiſſet, &c.

2. *A Chalcide Oreum.*] Vel cùm à Chalcide Demetriadem navigaret, ut refert Appian.

3. *Turba Fregellana.*] Equitum ſcilicet ſociorum ex urbe Volſcorum, Fregellis.

4. *Delapſum equo.*] Probatur Gronovio hæc lectio ex Moguntino; plerique tamen habent, *dilapſo equo.*

5. *Si pax cum populo Romano maneret.*]

gniùs haberi, coliqueadoleſcentem, quam cultus eſt, potuiſſe. Ob hæc quùm adventum P. Scipionis legatus expectaſſet, ubi is venit, conſulem adit, peritque ut mandata audiret. Urb. con l. ann. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote

XXXV. Advocato frequenti conſilio legati verba ſunt audita. Is multis antè legationibus nequicquam ultro citroque miſſis, *Eam ipſam fiduciam impetrandi ſibi eſse dixit, quod priores legati nihil impetraſsent. Smyrnam enim & Lampſacum, & [1] Alexandriam Troadem, & Lyſimachiam in Europa, jactatas in illis diſceptationibus eſse. quarum Lyſimachia jam ceſſiſſe regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas [2] quæ in Aſia ſint, civitates, tradere paratum eſſe: & ſi quas alias Romani quod ſuarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. impenſæ quoque, in bellum factæ partem dimidiam regem præſtiturum populo Romano.* Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, *ut memores rerum humanarum, & ſuæ fortunæ moderarentur, & aliam ne urgerent. Finirent Europa imperium. id quoque immenſum eſſe. Parari ſingula acquirendo faciliùs potuiſſe, quàm univerſa teneri poſſe. quod ſi Aſiæ quoque partem aliquam abſtrahere velint, dummodo non dubiis regionibus finiant vinci ſuam temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordiæ cauſa regem paſsurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis vita. Nam & impenſam quæ in bello facta eſset, omnem præſtare regem æquum cenſebant; cujus culpâ bellum excitatum eſset. & [1] non Ionia modo atque Æolide deduci debere præſidia regia, ſed, ſicut Græcia omnis liberata eſset, ita quæ in Aſia ſint, omnes liberari urbes. Id aliter fieri non poſſe, quàm ut [3] eis Taurum montem poſſeſſione Aſiæ Antiochus cedat.*

XXXVI. Legatus poſteaquàm nihil æqui in conſilio impetrare ſe cenſebat; privatim (ſic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum conatus, Omnium primum filium ei ſine pretio redditurum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis & moris Romani, auri pondus ingens eſt pollicitus, & nomine tantùm regio excepto, ſocietatem omnis regni, ſi per eum pacem impetraſset. Ad ea Scipio: *Quod Romanos omnes, quod me ad quem miſſus es, ignoras minùs miror: quum te fortunam ejus à quo venis, ignorare cernam. Lyſimachia tenenda erat, ne Cherſoneſum intraremus: aut ad Helleſpontum obſiſtendum, ne in Aſiam trajiceremus; ſi*

NOTÆ.

Si Maneret & *eſſet*, pro *manſiſſet*, & *fuiſſet*.

1. *Alexandriam Troadem.*] Appiano eſt *Alexandria* ad Granicum, urbs Troadis ſive Phrygiæ maritima ad ſinum Achæorum inter Sigæum & Lectum promontoria, hodie Chriſtianis *Sancta Maria*, Turcis *Caraſia*, ſi Leunclavio fides.

2. *Quæ in Aſia ſint.*] In Aſia nempe propria, aut certè in citeriori minoris Aſiæ parte.

3. *Eis Taurum montem.*] Quemadmodum Alpium nomine comprehenditur magna pars montium Europæorum ita montium, qui per totam Aſiam ſparſi, generale nomen eſt *Taurus*. Propriè quidem *Taurus* dicitur, qui à Lycia verſus occaſum incipit, & Ciliciam à Septentrionali Aſia dividit, creditùrque ad extremos Sericæ fines in ortum pertingere. Sed ex eo plures hinc inde velut rami ſurgunt, tum ad Boream, tum ad

Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel. Scipion. & C. Lælio Nepote.

pacem tanquam ab sollicitis de belli eventu petituri gratis. Concesso vero in Asiam transitu, [1] *& non solum frænis, sed etiam jugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, quum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo:* [2] *aliis, Deos precor, ne unquam fortuna egeat mea: animus certè non egebit. Pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit, publicè nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. Quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. Abi: nuncia meis verbis, bello absistat: pacis conditionem nullam recuset.* Nihil ea moverunt regem, [3] tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur, omissa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit.

XXXVII. Consul omnibus præparatis ad proposita exequenda, quum ex stativis movisset; [1] Dardanum primùm, [2] deinde Rhœteum, utraque civitate obviam effusa, venit. [3] inde Ilium processit, castrisque in campo, qui est subjectus mœnibus, positis, in urbem arcemque quum ascendisset, sacrificavit Minervæ præsidi arcis, & Ilientibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis latis origine sua. inde profecti [4] sextis castris [5] ad caput Cayci amnis pervenerunt. Eò & Eumenes rex, conatus primò ab Hellesponto reducere classem in

INTERPRETATIO.

a Deos oro; ut nunquam eo me redigat fortuna, ut aliis regis donis indigeam, animo certè nunquam indigebo illius munificentia.

NOTÆ.

Austrum, varia pro variis regionibus nomina sortiti.

1. *Et non solùm frænis.*] Alludit Scipio ad apologum equi, relatum ab Aristotele 2. Rhetoricor. cujus & Plut. meminit; ita tamen ut pro *jugo* insessor subjiciatur, dicaturque non solùm fræno, sed etiam insessore accepto non amplius de conditionibus, sed de obsequio agendum.

2. *Tutam fore belli aleam ratum.*] Gall. *croyant qu'il n'y avoit rien à risquer en faisant la guerre, puisque des present on luy imposoit les loix de mesme que s'il estoit déjà vaincu.*

1. *Dardanum.*] *Dardanum* sive *Dardania* urbs fuit minoris Mysiæ, quæ posteà regio in Hellesponti ferè nomen transiit, à Dardano rege Trojanorum primò condita dictaque, ad oram freti Hellespontici Asiaticam, inter Abydum & Rhœteum: hodie *Dardanelle* vocatur, quod nomen non modò ad oppositum huic in Europa castellum, sed ad duas quoque arces finus Corinthiaci faucibus imminentes porrectum.

2. *Deinde Rhœteum.*] Oppidi & promontorii nomen in Troade, Sigæo ad Boream, nunc *Reff Kiap* Turcis, auctore Leuclavio.

3. *Inde Ilium.*] Ab Ilo Trojanorum Rege nomen habuit *Ilium*, sicut à Troe Troja minoris Phrygiæ urbs inter oram Hellespontiaci & Idam montem: à Græcis eversa, sed posteà restituta, & aliquo apud Romanos in pretio ob Æneæ memoriam. Visuntur adhuc ruinæ xiii. circiter milliari à litore maris, servantque nomen Trojæ.

4. *Sextis castris.*] Gallicè *dans six journées d'armée*. Quod tamen creditu difficile in tanta distantia.

5. *Ad caput Cayci.*] Fluvius est in Mysia, cujus origo in confinio majoris Phrygiæ, juxta Pergamum decurrens, & in sinum Elaiticum sese evomens, ex adverso Mitylenes: vulgò *Chuai*, vel ut alii volunt, *Girnasli*.

hiberna Elæam, adversis deinde ventis quum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, 7 quà proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus jusserat consul, in eadem stativa rediit. inde plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem priusquàm hiems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant: ibi quum audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerent, misit. Non solùm animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit: satiatusque tandem complexu filii, *Renunciate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quàm ut suadeam, ne antè in aciem descendat, quàm* 8 *ut in castra me redisse audierit*. Quanquam septuginta millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad ipsum certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ posuerat subsidia, recepit se 9 transgressus Phrygium amnem: 10 circaque Magnesiam, quæ ad Sipylum est, posuit castra. & ne, dum extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent; fossam sex cubitis altam, duodecim latam quum duxisset, extra duplex vallum fossæ circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris objecit. unde facilè arceri transitu fossæ hostis posset. 6 Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel Scipion. & C. Lælio Nepote.

XXXVIII. Consul circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die 1 ad Hyrcanum campum descendit. inde quum profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste posuit castra. Eò mille fermè equites (maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarumque gentium sagittarii equites intermi-

NOTÆ.

6. *Lecton promontorium.*] In Troade inter Sigæum & Assos promontoria fuit *Lecton*, in quod Ida mons desinit: Id Æolida & Troada disterminabat teste Plinio. Hodie *Scorpiata* vocatur Sophiano.

7. *Quà proximum fuit.*] Gallicè *par le plus court chemin*.

8. *Ut in castra.*] *Ut* pro *ubi* sive *cum*, Gallicè *après qu'il aura sçeu que je fois de retour au camp*.

9. *Transgressus Phrygium amnem.*] Refert Appianus Antiochum castra transtulisse circa montem Sipylum, & murum permunitum copiis fuit circumdedisse, Phrygiumque fluvium hostibus opposuisse quasi pro munimento. Sed quis ille *Phrygius amnis*? Hermum opinor significari, qui è Phrygia oritur, quamvis per Lydiam & Æolidem fluat, Sic igitur castra Antiochi ad Thyatira ejus Hermum, & dextrà ejus ripa fuerint: qui Romanis à Cayco venientibus opponitur.

10. *Circaque Magnesiam, quæ ad Sipylum.*] Hæc *Magnesia* Lydiæ urbs in confinio Phrygiæ magnæ fuit sub monte Sipylo, hodie *Magnisa* auctore Leunclavio, diversa ab ejusdem nominis urbe Cariæ ad Mæandrum; vulgò nunc *Mangresia*: diversa quoque ab *Magnesia* Thessaliæ regione.

1. *Ad Hyrcanum campum.*] Agrum, opinor, intelligit *Hirreanis* in Mysia majori inter Caycum & Hermum fluvios: fortè idem quòd Plinio *Hieracome*, cujus incolæ *Hieracomita* lib. 5. cap. 25.

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

xti,) tumultuosè amne trajecto, in ſtationes impetum fecerunt. Primò turbaverunt incompoſitos; deinde quum longius certamen fieret, Romanorum, ex propinquis caſtris facili ſubſidio, creſceret numerus; regii feſſi jam [a] & plures non ſuſtinentes, recipere ſe conati, circa ripam amnis, priuſquàm flumen ingrederentur, ab inſtantibus tergo aliquot interfecti ſunt. [b] Biduum deinde ſilentium fuit; neutris tranſgredientibus amnem. tertio poſt die Romani ſimul omnes tranſgreſſi ſunt: & duo millia fermè & quingentos paſſus ab hoſte poſuerunt caſtra. [c] Metantibus, & muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum, magno terrore ac tumultu advenere. aliquantò pauciores in ſtatione erant, & tamen per ſe nullo à munimento caſtrorum milite avocato, & primò æquum prœlium ſuſtinuere, & creſcente certamine pepulerunt hoſtes; centum ex his occiſis, centum fermè captis. Per quatriduum inſequens, inſtructæ utrinque acies pro vallo ſtetere. quinto die Romani proceſſere in medium campi. Antiochus nihil promovit ſigna, ita ut extremi minus mille pedes à vallo abeſſent.

XXXIX. Conſul, poſteaquàm detrectari certamen vidit, poſtero die in conſilium advocavit, *Quid ſibi faciendum eſſet, ſi Antiochus pugnandi copiam non faceret? Inſtare hiemem: aut ſub pellibus habendos milites fore. aut ſi concedere in hiberna vellent, differendum eſſe in æſtatem bellum.* Nullum unquam hoſtem Romani æquè contempſerunt. conclamatum undique eſt, duceret extemplo, & uteretur ardore militum: qui tanquam non pugnandum cum tot millibus hoſtium, ſed par numerus pecorum trucidandus eſſet, per foſſas, per vallum caſtra invadere parati erant, ſi in prœlium hoſtis non exiret. [1] Cn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hoſtium poſſet, miſſus, poſteaquàm omnia certa retulit, poſtero die propiùs caſtra admoveri placuit. tertio ſigna in medium campi prolata, & inſtrui acies cœpta eſt. Nec Antiochus ultra tergiverſandum ratus, ne & ſuorum animos minueret detrectando certamen, & hoſtium ſpem augeret: & ipſe copias eduxit, tantùm progreſſus à caſtris, ut dimicaturum appareret. Romana acies unius propè formæ fuit, & hominum, & armorum genere, duæ legiones Romanæ, [2] duæ ſocium ac Latini nominis erant: quina millia & quadringenos ſingulæ habebant. Romani

INTERPRETATIO.

a *Et cùm reſiſtere non poſſent pluribus.*
b *Quieverunt* utrique *per duos dies à bellicis actibus.*
c *Cùm Romani caſtra metarentur, &*

NOTÆ.

1. *Cn. Domitius.*] Plut. Apophtegm. *Cajum* nominat, ſcribitque eum à magno Scipione datum Lucio fratri, qui pro ſe ei hoc in bello adeſſet: ipſe enim morbo laborabat.

2. *Duæ ſocium.*] Romanorum tantùm legiones erant, non ſociorum: ſed ita accipiendus eſt auctor, ut velit Latinos alioſque ſocios Romanis armis inſtructos numero Romanorum reſpondiſſe.

mani

mani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: 3 haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant: triarii poſtremos claudebant. extra hanc, veluti juſtam aciem, à parte dextera conſul 4 Achæorum cetratis immixtos auxiliares Eumenis, tria millia fermè peditum, æquata fronte inſtruxit: ultra eos equitum minus tria millia oppoſuit. ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos 5 Trallos & Cretenſes (quingentorum utrique numerum explebant) ſtatuit. Lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripæque deruptæ claudebant: quatuor tamen 6 inde turmæ equitum oppoſitæ. Hæc ſumma copiarum erat Romanis: & duo millia Macedonum Thracumque, qui voluntate ſecuti erant, 7 præſidio relicti ſunt caſtris. Sexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locaverunt. nam præterquàm quòd multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & quinquaginta) ſuſtinere non videbantur poſſe; ne pari quidem numero Indicis Africi reſiſtunt: ſive quia magnitudine (longè enim illi præſtant) ſive robore animorum vincuntur.

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XL. Regia acies varia magis multis gentibus, diſſimilitudine armorum auxiliorumque erat. decem & ſex millia peditum more Macedonum armati fuere, 1 qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte in decem partes diviſa. Partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat: à fronte introrſus in duos & triginta ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regiis copiis erat, & perinde quum alia ſpecie, tum a eminentibus tantùm inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. Ingentes ipſi erant. addebant ſpeciem frontalia, & criſtæ, & tergo impoſitæ

INTERPRETATIO.

ſimul in iis vallo muniendis occuparentur. a *Adeo eminentibus.*

NOTÆ.

3. *Haſtatorum prima ſigna.*] De hoc, deque aliis duobus militiæ Romanæ ordinibus vide lib. 8. cap. 8.

4. *Achæorum Cetratis auxiliares Eumenis.*] Adjunctos ait Eumenis fœderati milites Achæis, qui Cetris ſeu peltis, id eſt, brevioribus clypeis lunatis armati.

5. *Trallos & Cretenſes.*] Scripti habent *Tralleis*: Appianus *Cretes* & *Trallianos* vocat. Sed nolter meliùs *Trallos*: quod nomen eſt gentis Illyricæ apud Steph. ut Sigon. obſervat, eo nomine Glareanum reprehendens, quòd *Triballos* legere maluerit. Sed fallor niſi *Trallos* vel *Tralles* pro *Triballis*, Stephanus dicit, ſive Theopompus apud Stephanum. *Triballorum* quippe nomen in Illyrici Thraciæque confinio omnibus notum. *Tralles*, nemini veterum auctorum cognitum niſi pro urbe Lydiæ, cujus nomen Græcis notius facilè Theopompum ejuſve exſcriptores in errorem inducere potuit.

6. *Inde.*] A lævo ſcilicet cornu.

7. *Præſidio relicti ſunt.*] Refertur ad *duo millia*. Ita cap. ſequenti *ſimiliter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe miſſi rege*: ſic itaque *armati, miſſi, relicti*, intelliguntur milites Macedones, Tralles, Cappadoces ad duo millia: exulet igitur pronomen *hi*, ante nomen *præſidio* inſertum à Moguntinis contra fidem membranarum teſte Gron.

1. *Qui Phalangitæ.*] Milites, ex quibus conſtabat *phalanx* in militia Macedonica, *phalangitæ* dicebantur, quemadmodum in Romana *legionarii*, ex quibus legio.

turres, turribusque ſuperſtantes, præter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum oppoſuit: his tria millia equitum loricatorum (2 cataphractos ipſi appellant) adjunxit. Addita his ala mille fermè equitum: 3 agema eam vocabant. 4 Medi erant lecti viri, & 5 ejuſdem regionis mixti multarum gentium equites. continens his grex ſedecim elephantorum eſt oppoſitus in ſubſidiis: ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat: 6 Argyraſpides à genere armorum appellabantur. 7 Dahæ deinde equites ſagittarii mille & ducenti. tum levis armatura trium millium, pari fermè numero, pars Cretenſes, 8 pars Tralles. duo millia & quingenti 9 Myſi ſagittariis adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia mixti 10 Cyrtæi

ttb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

NOTÆ.

2. *Cataphractos ipſi appellant.*] Ea voce Græci *benè munitos*, & *armis* velut *obſeptos* ſignificant; quo equitum genere uſos Gallos conſtat, qui poſteà *Crupellarii* apud Tacit. 3. Annal. à Nazario in Panegyric. Conſtantini, & Ammiano Marcell. 16. hiſtor. *Clibanarii* ſeù Perſico, ſeu Græco vocabulo dicti: *qui tegminibus ferreis abſconditos bellatores* vocat. Nazar. ſic deſcribit: *operimento ferri equi atque homines pariter obſepti. Supernè omnibus tectis, equorum pectoribus demiſſa lorica, & crurum tenus pendens ſine impedimento à greſſus noxa vulneris vendicabat.*

3. *Agema.*] Græca hæc vox ſignificat ſelectum equitum agmen quod regem præibat.

4. *Medi erant.*] E Media, quæ ingens ſuperioris ſeu majoris Aſiæ trans Tigrin regio, cui nomen à Medo Iaſonis filio inditum volunt. Ei finitimæ ab occaſu Armenia major atque Aſſyria, ad ortum Parthia & Hyrcania, ad meridiem Suſiana: à ſeptentrione ad mare Caſpium protendebatur, atque in plures provincias diviſa: hodie ſub Perſis magna ex parte Servan. Urbium caput *Ecbatana*, nunc *Tauris*.

5. *Ejuſdem regionis mixti multarum gentium equites.*] Si ejuſdem regionis, quomodo multarum gentium? ejuſdem regionis nomine intelligit, ni fallor, provincias quæ ultra Euphratem & Tigrin Medis parueranr, eodemque fermè habitu & moribus haud abſimilibus utebantur, & nunc ex parte Antiocho ſuberant. Hæ quippe nationes Medorum nomine ſæpè compreheníæ, ut apud Satyr. *epotaque flumina Medo pandente*, de exercitu Xerxis. & apud Lucan. *Achæmeniis decurrant Medica Suſis agmina.*

6. *Argyraſpides.*] Argenteis clypeis armati, cæteroque apparatu ſplendidiores, deducto ab Alexandri magni militia more ac nomine. Appianus hic equites facit, Diodorus in Alexandro pedites.

7. *Dahæ deinde equites.*] In veteribus libris *Daca*, & ab Appiano *Daci*, confuſis nominibus Daharum qui ad Caſpium mare in Aſia degebant, cum nomine Dacorum, Iſtri accolarum, in Europa, qui ante Aurelianum trans Danubium erant, ubi nunc Tranſylvania: ab eo translati cis Danubium in parte Mæſiarum, ubi *Servia*, & *Bulgaria* pars occidua.

8. *Pars Tralles.*] Parum refert *Tralles* fuerint Aſiatici Antiocho ſubjecti, an *Triballi*, ſeu *Tralles* Illyrici Thraciæ proximi ab eo mercede conducti.

9. *Myſi ſagittarii.*] E Myſia minoris Aſiæ regione, quæ ex parte in ditione Antiochi. Dividebatur in majorem & minorem. Diſtinguendæ porro hæ Myſiæ Aſiaticæ, ab Europæis ad Iſtri ripam dextram Mæſiis, ſuperiore & inferiore, quas non pauci Myſias corruptè appellant, inque his forte, quòd utrarumque incolæ ab eadem origine.

10. *Cyrtæi funditores.*] *Cyrtæorum* ſeu *Cyrtiorum* Aſiatici populi meminit Strabo lib. 11. eoſque Caddueiis & Amardis finitimos facit, quæ gentes per Zagrum & Niphatem montes ſparſæ, latrociniis

funditores [11] & Elymæi ſagittarii. Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallograeci equites mille & quingenti. & ſimiliter his armati [12] duo millia Cappadocum [13] ab Ariarathe miſſi rege. Inde [14] auxiliares mixti omnium generum duo millia & ſeptingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, [15] regia ala levioribus tegumentis ſuis equorumque, alio haud diſſimili habitu: [16] Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immixti. Ante hunc equitatum [17] falcatæ quadrigæ & [18] cameli, quos appellant dromadas. his inſidebant Arabes ſagittarii: [19] gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hoſtem poſſent. Inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat; [20] primi Tarentini deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde [21] Neocretes mille, [22] & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Piſidæ erant, & Pamphylii & Lycii. tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia, & ſexdecim elephanti modico intervallo diſtantes.

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C Lælio Nepote.

XLI. Rex ipſe in dextero cornu erat. Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in lævo præpoſuit: media acies tribus permiſſa, [1] Minioni &

NOTÆ.

infames erant in Mediæ Armeniæque tractu.

11. *Et Elymæi ſagittarii.*] *Elymæi*, qui ſacris literis *Elamita*, ab *Elima* urbe dicti, in parte occidentali Suſianæ Perſici imperii provinciæ fuere, inter Eulæum ac Tigrim fluvios: regio *Elymais*.

12. *Duo millia Cappadocum.*] Latè patens in minori Aſia fuit *Cappadocum* natio: inter Galatiam ad occaſum, atque Armeniam minorem ad ortum, à Tauro monte, ac Cilicia ad Pontum uſque Euxinum, niſi quòd ei poſt detracta ora maritima. Caput *Mazaca*, quæ poſt Cæſarea magna. Regio Turcis hodie *Amaſia*, magna ex parte.

13. *Ab Ariarathe.*] Plures fuere hoc nomine reges Cappadocum: hic de quo nunc agitur Quintus eo nomine à Pharnace primo rege 13. numeratur.

14. *Auxiliares mixti.*] Appiano ξένοι dicuntur, id eſt, peregrini ſeu alienigenæ.

15. *Regia ala.*] Amicorum ſcilicet, & ſodalium, ut ex Appiano liquet.

16. *Syri plerique.*] Syriam plerique cum Aſſyria confundunt. Vide 35. 13.

17. *Falcatæ quadrigæ.*] Hos currus *Falcatos* (ferè ut hic noſter) deſcribit Curt. lib. 4. *ex ſummo temone haſta præfixa ferro eminebant utrinque à jugo ternos dirigebant gladios: & inter radios rotarum plura ſpicula eminebant in adverſum: alia deinde falces ſummis rotarum orbibus hærebant, & alia in terram demiſſa, quicquid obvium concitatis equis fliſſet, amputabat.*

18. *Cameli quos appellant dromadas.*] *Dromades* Græcè à curſu vocantur. Camelorum genus, qui minoris ſtaturæ ſunt, ſed velociores cæteris.

19. *Gladios habentes tenues, longos quaterna cubita.*] Iſtiuſmodi enſes noſtris hominibus *eſtoc*, vel *eſtocades*: *cubita* autem in neutro, perinde ac maſculino.

20. *Primi Tarentini.*] Hujuſmodi equitum qui Tarentini dicti, binos ſinguli equos trahebant, meminit Ælian. in Tact. De his dictum etiam lib. 35.

21. *Neocretes mille.*] Novi nimirùm ex Creta inſula milites.

22. *Et eodem armatu Cares.*] More ſcilicet Cretenſium armati milites ex Caria provincia minoris Aſiæ.

1 *Minioni & Zeuxidi & Philippo magiſtro elephantorum.*] Pro *Minione*, *Mendis* eſt apud Appianum, qui phalangi præpoſitum nicmbrat Philippum Elephantarchen: lævi autem cornu equitibus Seleucum ſolum præficit.

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione & C. Lælio Nepote.

Zeuxidi, & Philippi magiſtro elephantorum. Nebula matutina, creſcente die elevata in nubes caliginem dedit. humor inde ab Auſtro velut perfudit omnia. Quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. nam & obſcuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conſpectum, 2 & humor toto ferè gravi armatu nihil gladios aut pila hebetabat. Regii tam lata acie, ne ex medio quidem cornua ſua circumſpicere poterant; nedum extremi inter ſe conſpicerentur: & humor, arcus fundaſque, & jaculorum amenta, emollierat. Falcatæ quoque quadrigæ, quibus ſe perturbaturum hoſtium aciem Antiochus crediderat, in ſuos terrorem verterunt. armatæ autem in hunc maximè modum erant: cuſpides circa temonem ab jugo decem cubita extantes, velut cornua habebant: quibus, quicquid obvium daretur, transfigerent. & in extremis jugis binæ circa eminebant falces; altera æquata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut quicquid ab latere objiceretur, abſcinderet: hæc, ut prolapſos ſubeunteſque contingeret: item ab axibus rotarum utrinque binæ eodem modo diverſæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia ſi in extremo aut in medio locatæ forent, per ſuos agendæ erant, in prima acie, ut antè dictum eſt, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quàm anceps eſſet auxilii genus, ſi quis pavorem magis equis injiceret, quàm juſta adoriretur pugna: Cretenſes ſagittarios funditoreſque & jaculatores equitum, non confertos, ſed quàm maximè poſſent diſperſos, excurrere jubet; ſimul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim vulneribus miſſilium undique conjectorum, partim clamoribus diſſonis, ita conſternavit equos, ut repentè velut effrænati paſſim incerto curſu ferrentur: quorum impetus & levis armatura, & expediti funditores, & velox Cretenſis momento declinabant: & eques inſequendo, tumultum ac pavorem equis cameliſque & ipſis ſimul conſternatis augebat, clamore & ab alia circumſtantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoque inani ludibrio, tum demum ad juſtum prœlium, ſigno utrinque dato, concurſum eſt.

XLII. Cæterum vana illa res veræ mox cladis cauſa fuit. auxilia enim ſubſidiaria, quæ proxima locata erant, pavore & conſternatione quadrigarum territa, & ipſa in fugam verſa, nudarunt omnia uſque ad cataphractos equites. ad quos quum diſſipatis ſubſidiis perveniſſet equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eo-

NOTÆ.

2. *Et humor toto ferè gravi armatu.*] Significat humorem Romanis, quorum totus ferè exercitus graviter armatis conſtabat, parùm obfuiſſe; multùm verò regiis attuliſſe incommodi, utpote leviùs armatis, & quorum pars magna ſagittarii, funditoreſque eſſent, aut jaculis uterentur, aut haſtis amentatis, id eſt, loro ſeu habena religatis uterentur. Frontin. 4. Stratagem. quod militum Antiochi arcus madentibus nervis inhabiles facti eſſent, cauſam aſſignat imbri

rum ſuſtinuerunt. alii fuſi ſunt, alii propter gravitatem tegumentorum armorumque oppreſſi ſunt. Totum deinde lævum cornu inclinavit; & turbatis auxiliaribus, qui inter equitem, & quos appellant phalangitas, erant; uſque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi ſimul perturbati ordines, & impeditas intercurſu ſuorum uſus prælongarum haſtarum, (*ariſſas* Macedones vocant) intulere ſigna Romanæ legiones, & pila in perturbatos conjecêre. ne interpoſiti quidem elephanti militem Romanum deterrebant, aſſuetum jam ab Africis bellis, & vitare impetum belluæ, & extranſverſo aut pilis inceſſere, aut ſi priùs ſubire poſſet, gladio nervos incidere. Jam media acies ferè omnis à fronte proſtrata erat, & ſubſidia circumita à tergo cædebantur: quum in parte alia fugam ſuorum, & propè jam ad ipſa caſtra clamorem paventium accepere. Namque Antiochus à dextro cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla ſubſidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas dum applicant ſe ſuis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis & cataphracto equitatu facit. nec à fronte tantùm inſtabat, ſed circumito à flumine cornu, jam ab latere urgebat; donec fugati equites primùm, deinde proximi peditum effuſo curſu ad caſtra compulſi ſunt. Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XLIII. Præerat caſtris M. Æmilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui poſt annos paucos pontifex maximus factus eſt. Is quà fugam cernebat ſuorum, cum præſidio omni occurrit: & ſtare primò, deinde redire in pugnam jubebat; pavorem & turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem ſuam cæcos ruere, ni dicto parerent. poſtremò dat ſignum ſuis, ut primos fugientium cædant: turbam inſequentium ferro & vulneribus [a] in hoſtes redigant. Hic major timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primo conſtiterunt, deinde & ipſi redierunt in pugnam, & Æmilius cum ſuo præſidio (erant autem duo millia virorum fortium) diffuſè ſequenti regi acriter reſtitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo lævum hoſtium primo impetu fugatum fuerat, ut ab ſiniſtro fugam ſuorum & tumultum circa caſtra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus poſteaquam & eos quorum terga modò viderat, repetentes pugnam, & aliam & à caſtris & ex acie affluen-

INTERPRETATIO.

a *Agant iterùm & cogant redire adverſus hoſtes.*

NOTÆ.

continuo, quo vexatus die ac nocte fuerat exercitus: ideoque L. Scipionem ait ſuos exhortatum eſſe, ut poſtero, quamvis religioſo die, prœlium committeretur.

1. *Propter gravitatem tegumentorum.*] De Crupellariis Gallorum, qui in exercitu Sacro-viti, idem teſtatur Tac. 3. annal. quos laminis ferreis adverſus pila & gladios reſiſtentibus, ait ſecuribus cæſos, furcis proſtratos, jacenteſque nullo ad reſurgendum niſu quaſi exanimes relictos. Gallicè *parce qu'il leur eſtoit impoſſible de ſe relever quelque effort qu'ils feſſent.*

Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

tem turbam conſpexit; in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maximè acie cumulaverant, ubi & robur fortiſſimorum virorum & arma gravitate fugam impedierant) pergunt ad caſtra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto paſſim campo ſequuntur hoſtem, & poſtremos, 1 ut quoſque adepti ſunt, cædunt. Cæterùm fugientibus 2 major peſtis intermixtis quadrigis elephantiſque & camelis erat & ſua ipſorum turba: quum ſolutis ordinibus velut cæci ſuper alios alii ruentes, incurſu belluarum obtererentur. In caſtris quoque ingens & major propè quàm in acie cædes eſt edita. nam & b primorum fuga in caſtra maximè inclinavit, & hujus fiducia multitudinis, qui in præſidio erant, pertinaciùs pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloque, quæ ſe impetu ipſo capturos crediderant Romani, poſteaquàm tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt cædem.

XLIV. Ad quinquaginta millia peditum cæſa eâ die dicuntur: equitum quatuor millia. mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati ſunt. ceciderunt 1 non plus trecenti pedites, quatuor & viginti equites. & de Eumenis exercitu quinque & viginti. Et illo quidem die victores direptis hoſtium caſtris cum magna præda in ſua reverterunt; poſtero die ſpoliabant cæſorum corpora, & a captivos contrahebant. Legati 2 ab Thyatira & 3 à Magneſia ad Sipylum ad dedendas urbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens in ipſo itinere pluribus congregantibus ſe, modicâ manu armatorum media fermè nocte 4 Sardeis conceſſit. inde quum audiſſet Seleucum filium &

INTERPRETATIO.

b *Qui primi fugerunt, hi, verſus caſtra ſua præſertim delati fuerunt, ſeu caſtra petierunt maximâ ex parte.*

a *Congregabant captivos.*

NOTÆ.

1. *Ut quoſque adepti ſunt.*] Gallicè *à meſure qu'ils atteignoient les uns ou les autres.*

2. *Major peſtis intermixtis.*] Gallicè, *ce qui fut le plus funeſte aux fuyards, & qui en fit perir un plus grand nombre, fut l'embarras des chariots à quatre chevaux, des elephants, & des chameaux, & par leur propre foule.*

1. *Non plus trecenti pedites.*] Apud Appian. ex Romanis itidem quatuor & viginti equites, pedites trecenti, quos maximè Antiochus occidit: Emenis tantùm equites quindecim numerantur.

2. *Ab Thyatira.*] Plerumque neutro genere & plurali numero effertur hoc urbis nomen: ſed & muliebri genere & numero ſingulari aliquando profertur, ut teſtatur Steph.

3. *A Magneſia ad Sipylum.*] In Regio eſt & *Magneſia ab Sipylo*: in aliis & *à Magneſia & à Sipylo*: vult Gronovius legi *à Magneſia ſub Sipylo* ex Strabone, ubi hæc urbs Sipylo monti ſubjecta dicitur, qui mons Phlegræus ab Ariſtotele nominatur & Ceraunius à Plut. Hodie, teſte Joahne Lydo, *Cuſinas*: ſed num potiùs *Sipylum* urbis nomen: unde ut & à vicina Magneſia & a Thyatira legati venerint?

4. *Sardeis conceſſit.*] Lydiæ caput fuit jam à Crœſi temporibus, in latere Tmoli montis ex quo Pactolus fluit, olim à Mæonitis Hyde vocitata, inter Mæandrum & Hermum: nunc *Sardia*.

quosdam amicorum 5 Apameam prægressos, & ipse quartâ vigiliâ cum conjuge ac filia petit Apameam; Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiæ præposito, quibus spretis consensu oppidanorum & militum qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt: Urb. cond. ann. 563. Coss. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

XLV. Sub idem ferè tempus & 1 ab Trallibus & 2 à Magnesia, quæ super Mæandrum est, & ab Epheso, legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas auditâ pugnâ, & classe usque ad Patara Lyciæ pervectus, metu stationis Rhodiarum navium, quæ ad Megisten erat, in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiæ civitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant: Sardibus jam consul erat. eò & P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborem vix potuit, venit. Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem à consule petiit impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ fuerat & Antipater fratris filius, venerunt. hi priùs Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maximè à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis ipe invento, tum P. Scipionem, & per eum consulem adierunt: præbitoque iis petentibus frequenti concilio ad mandata edenda: *Non tam quid ipsi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quàm ut à vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare à victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. quanto id majore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria quæ vos dominos orbis terrarum fecit? Positis jam adversus omnes mortales certaminibus, haud secus quàm Deos consulere & parcere vos generi humano oportet.* Jam antequam legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: *Romani ex iis quæ in Deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ Dii dederunt. Animos qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, nec adversæ minuerunt. ejus rei, ut alios omittam, Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquàm Hellespontum trajecimus, priusquàm castra regia, priusquàm aciem videremus, quum communis Mars & incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europâ abstinete, Asiaque omni, quæ cis Taurum montem est, de-*

NOTÆ.

5. *Apameam pregressos.*] Plures sunt *Apameæ*: hæc Cibotos cognomine, id est, arca, in Phrygia Combusta seu meridionali erat, olim Celenæ, ad Marsyam amnem, qui Mæandro commiscetur, à Seleuco rege Syriæ primò condita: hodie *Apamis*.

1. *Ab Trallibus.*] Lydiæ fuit urbs *Tralles*, *sive Trallis* inter Caystrum & Mæandrum fluvios, hodie *Ghora*.

2. *A Magnesia quæ super Mæandrum est.*] Jam diximus Cariæ urbem esse in minori Asia, Epheso ad orientem: est enim in Joniæ confinio, & vulgò *Mangresia* dicitur.

Urb. cond. an. 563. Coss. Co. Lr-nel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

cedite. Pro impensis deinde in bellum factis, 3 7 quindecim millia talentûm Euboicorum dabitis, quingenta præsentia, duo millia & quingenta, quum Senatus populusque Romanus pacem comprobaverint. millia deinde talentûm per duodecim annos. Eumeni quoque 4 reddi quadringenta talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc quum pepigerimus facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis: sed nusquam satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi Annibal erit. eum ante omnia deposcimus. 5 Thoantem quoque Ætolum, concitorem Ætolici belli, qui & illorum fiduciâ vos, & vestra illos in nos armavit, dedetis, & cum eo 6 Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses 7 Philonem & Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quàm facere potuit. Si nunc moratus fuerit, sciat, regum majestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quàm a mediis ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. Consul in hiberna exercitum Magnetiam ad Mæandrum & Tralleis Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum.

XLVI. Dum hæc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt; Q. Minucius ex Liguribus, Manius Acilius ex Ætolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho & Ætolis urbem est invectus. Prælata sunt in triumpho signa militaria ducenta triginta. & 1 argenti infecti tria millia pondo; signa 2 tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia: 3 cistophorûm ducenta quadraginta octo: vasa argentea cælata

NOTÆ.

3. *Quindecim millia talentûm Euboïcorum dabitis.*] *Talentum Euboïcum* ex Festo erat quatuor millium denariorum, seu drachmarum Atticarum, & sic tertiâ parte minus talento Attico. Si plenè per denarios numeres, talentum Euboïcum æquabit mille sexcentas libras nostrates: ita quindecim millia efficient vicies quater centena millia librarum Francicarum, *vint quatre millions*. Sed majorem quantitatem Senatus ab Antiocho posteà exegit, ut videbimus lib. 38. cap. 38.

4. *Reddi quadringenta talenta.*] Euboïca an Attica, non exprimitur. Sed videlicet ea ejusdem generis cum superioribus fuisse credibile est. Fient ergo 640000. librarum nostratium.

5. *Thoantem quoque Ætolum.*] De hoc Ætolorum prætore suprà lib 35. cap. 12.

6. *Mnasimachum Acarnana.*] Videtur idem esse qui Maelilochus lib. 36. c. 11.

7. *Philonem & Eubulidam.*] Hi Chalcidenses ut Romanis dederentur fœdere deinde comprehensum est. lib. 38. cap. 38.

1. *Argenti infecti tria millia pondo.*] Gall. *la valeur de* 108000. *liv. en lingots.*

2. *Tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia.*] Gallicè *la valeur de cent quatre vints, mille huit cens livres en pieces de quatre drachmes.*

3. *Cistophorûm ducenta quadraginta millia.*] Græcorum nummi argentei minoris a

multa, magnique ponderis. Tulit & ſuppellectilem regiam argenteam ac veſtem magnificam: coronas aureas, dona ſociarum civitatum, quadraginta quinque: ſpolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos, & regios duces ſex & triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies quum è carcere nocte effugiſſet, in ripa Tiberis conſecutis cuſtodibus, priuſquàm comprehenderetur, gladio ſe transfixit. Milites tantùm, qui ſequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & ſpectaculo, & fama rerum triumphus fuit. Hujus triumphi minuit lætitiam nuncius ex Hiſpania triſtis, adverſa pugna 4 in Vaſcetanis, ductu L. Æmilii proconſulis 5 apud oppidum Lyconem cum Luſitanis, ſex millia de exercitu Romano cecidiſſe. Cæteros paventes intra vallum compulſos, ægrè caſtra defendiſſe, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. hæc ex Hiſpania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum, & Urb. cond. an. 563. Coſſ. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio Nepote.

NOTÆ.

res erant hi *ciſtophori*, ex eo ſortiti appellationem quòd ſignati eſſent formâ κιστοφόρου, ſeu ciſtam ferentis: inſculptas enim habebant imagines eorum qui ciſtis incluſa gerebant arcana ſacrorum myſticorum, quod fieri ſolitum in Cybeles myſteriis, Bacchi Orgiis, Cereris initiis, Iſidis ſacris, ut obſervat Turneb. lib. 3. adverſar. cap. 5. & 21. iremque lib. 16. cap. 4. Habebant autem hi nummi rationem ad denarium ſubeſſe quadrantem, quatuor enim denarii ſeptem *ciſtophoros* cum ſemiſſe valent, quemadmodum ex Feſto idem Turnebus ratiocinatur. Scribit enim Feſtus *Talentum Euboicum*, nummo Græco, *ſeptem millium & quingentorum Ciſtophorûm* fuiſſe; Romano verò *quatuor millium denariorum*. Videtur itaque *Ciſtophori* pretium concurrere cum quatuor noſtris aſſibus ac denarii tribus & quinta denarii parte. Quo poſito horum ducentorum quadraginta millium *ciſtophorûm* æſtimatio æquaret librarum Francicarum quinquaginta millia & ſexcentas. Scio rationem aliam ſequi Budæum lib. 4. de aſſe, qui præfecturarum Perticarum ſub Dario tributa ex Herodoto computans Euboicum Talentum tribus tantùm minis ac triente Talento Attico ceſſiſſe vult: & ſic 7500. *ciſtophori* reſponderent drachmis Atticis ſeu denariis Romanis 5667. ita ut his illi minores non multùm ultra quintam partem invenirentur: & pro hodiernis aſſibus noſtratibus octo, quibus denarios Romanos æquiparamus, *ciſtophori* ſeu drachmæ Euboicæ 6. aſſibus & 4. fermè denariis Turonenſibus viderentur æſtimandi. Verùm in enumeratione tributorum viginti provinciis impoſitorum apud Herodot. faciliùs, quàm in duobus apud Feſt. numeris irrepere mendum potuiſſe veriſimile eſt: & Feſti rotundior ratio.

4. *In Vaſcetanis.*] Quidam veteres habent *in Vaſetanis*. Fuere porrò in Hiſpania & *Baſetani*, ſeu *Baſitani* circa fontes Bætis, ſic dicti ab urbe primaria *Baſti*, nunc *Baëça*, in Andaluziæ orientalis & Caſtellæ novæ confinio: & *Vaccæi* inter Tagum ac Durium, nunc in regno Legionis; qui à Livio aut à Libratiis *Vaccetani* ſcribi potuerint. Præterea à *Veſci* Turdulorum in Bætica urbe apud Ptol. deduci poſſent *Veſcitani*, non multùm diverſo à *Vaſcetanis* nomine. Fuere quoque *Veſcitani* Ilergetum populi à *Veſci* oppido, nunc *Vieſca* in Aragonia, quorum urbs Oſca. Sed huc penetraſſe Luſitanos, ut prœlio cum illis conſligendum propè ſub Pyrenæis fuerit, nemini puto probari poſſe. Cùm itaque adverſus eos commiſſum hîc prælium memoretur, facilè adducor ut credam ſcribendum eſſe *Vaccetani*, à flumine Luſitaniæ, quod Plinio *Vacca*, Straboni *Vacua*, *Vacus* Ptol. vulgò nunc *Vouga*, cum ejuſdem nominis pago, inter Mondam ac Durium fluvios.

5. *Apud oppidum Lyconem.*] Jac. Del-

Urb. cond. an. 563. Coss. L. Cornel. Scipione, & C. Lælio. Nepote.

Cremonenſium L. Aurunculejus prætor in ſenatum introduxit, iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli caſibus, aliis morbo abſumptis, quoſdam tædio accolarum Gallorum reliquiſſe colonias; decrevit ſenatus, *Uti C. Lælius conſul, ſi ei videretur, ſex millia familiarum conſcriberet, quæ in eas colonias dividerentur: & ut L. Aurunculeius prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.*

XLVII. Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappus. Haud ita multò pòſt quum jam conſularium comitiorum appeteret tempus, C. Lælius conſul ex Gallia Romam rediit, is non ſolùm ex facto abſente ſe Senatusconſulto in ſupplementum Cremonæ & Placentiæ colonos ſcripſit, ſed, ut novæ coloniæ duæ [1] in agrum, qui Bojorum fuiſſet, deducerentur, & retulit, & auctore eo Patres conſuerunt. Eodem tempore [2] L. Æmilii prætoris literæ allatæ de navali pugna ad Myonneſum facta, & L. Scipionem conſulem exercitum in Aſiam trajeciſſe. Victoriæ navalis ergo in unum diem ſupplicatio decreta eſt: in alterum diem, quòd exercitus Romanus tum primùm in Aſia poſuiſſet caſtra, ut ea res proſpera & læta eveniret, vicenis majoribus hoſtiis in ſingulas ſupplicationes ſacrificare conſul eſt juſſus. Inde conſularia comitia magnâ contentione habita. M. Æmilius Lepidus petebat, adverſâ famâ hominum, quòd provinciam Siciliam petendi causa, non conſulto ſenatu ut ſibi id facere liceret, reliquiſſet. petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulſo, M. Valerius Meſſala. Fulvius [3] conſul unus creatur.

NOTÆ.

gado *Lycoui* exiſtimabat reſpondere oppidum Extremaduræ *Lobon* ad meridiem Emeritæ: quod quidem in Luſitania veteri, ſed procul à pugnæ hujus loco, ſive commiſſa fuerit in *Vaccais*, ſive in *Baſtetanis* (quæ majorum populorum nomina ſunt) ſive *Vacceianis* aut *Veſcitanis*, qui populi minores. Conjicerem *Lyconem* eſſe, Ptol. *Laconimurgi*, cui reſpondet *Francavilla* in regno Legionis circa Tormeſis fontes, oppidum olim Vettonum, qui & ipſi in Luſitaniæ parte: ſed Vettonum vocabulum à Vaſcetanis nimium diſtat. Nam quod ad *Laconimurgi* attinet, *Laconem* quoque dictum ſuſpicor, & τὸ *murgi* nominis additamentum fuiſſe; quemadmodum *Briga*, quod Linguâ Celticâ pontem ſignificat, ut in Lacobriga, Segobriga; aut *eri* vel *uris*, quod Hiſpanis veteribus urbem deſignabat, ut adhuc Baſculis *iri*, unde *Eliberi*, *Calaguris*, &c. Certè *Murgis* per ſe nomen urbis fuit in Bætica.

1. *In agrum qui Bojorum fuiſſet.*] Fuere hæ duæ coloniæ in Gallia ciſpadana. Et cum Placentia in agro Bojorum fuiſſe dicatur, ſequitur, ni fallor, minùs certò in ea regione poni à Cluverio & Sanſone *Anamanos*.

2. *L. Æmilii proconſulis.*] Sic legitur in manu exaratis: unde perperam emendavit Glar. *L. Æmilii prætoris*, eâ ratione adductus, quòd hic Æmilius non conſul, ſed prætor anteà fuiſſet. Verùm nonnunquam poſt præturam mittebantur cum imperio proconſulari. Sic apud Ciceronem lib. 1. de legibus, *Gallius ex prætura proconſul in Galliam miſſus eſt*. Quod Plutarchus in gratiam Æmilii factum indicat, cùm dicit miſſum eſſe ad bellum, non cum ſex faſcibus ſeu lictoribus (tanquam Prætorem) ſed cum duodecim, quot conſulibus aſſignabantur.

3. *Conſul unus creatur.*] Primo ſcilicet comitiorum die.

4 quum cæteri centurias non explessent: is quoque postero die Cn. Manlium, 5 Lepido dejecto (nam Messala tacuit) collegam dixit. Prætores exinde facti, 6 duo Q. Fabii, Labeo & Pictor, (Flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsæus, L. Bæbius Dives. Urb cond. an. 564. Coss. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulsone

XLVIII. M. Fulvio Nobiliore, & Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & pæne pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa. Consulem L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium evocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse. Ob hæc Ætolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesque eorum, in Macedoniam & in Dardanos, & in Thraciam, ad conducenda mercede auxilia, profectos. Hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in Senatu inter cætera hoc quoque interrogatos esse: unde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum esse? Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo: neque affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa.

XLIX. Ætoli legati in senatum introducti, quum & causa eos sua & fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ, seu errori veniam peterent supplices; orsi à beneficiis in populum Romanum, & propè exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis: & eo, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulò plurium maleficiorum gentis, quàm beneficiorum memoria subiret animos Patrum; & quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, permitterentne arbitrium de se populo Romano; deinde ab altero; habiturine eosdem quos populus Romanus, socios & hostes essent; nihil ad ea respondentes, egredi templo jussi sunt. Conclamatum deinde ab universo senatu est. *Totos adhuc Antiochi Ætolos*

INTERPRETATIO.

a Ætolos adhuc omninò à partibus Antiochi stare? eorum animos in sola spe, quam in Antiocho ponerent, pendere.

NOTÆ.

4. *Cùm cæteri centurias non explessent.*] Indicat neminem aliorum præter Fulvium centuriarum tulisse suffragia ad justum usque numerum: dimidium scilicet, quod necessarium erat, ut quis consul renunciaretur.

5. *Lepido dejecto.*] Dejici dicebatur candidatus, cùm minorem numerum suffragiorum ferebat, quàm competitor seu æmulus. Plura ergo suffragia, atque ad legitimum usque numerum tulit hunc Manlius Volso, atque ita consul fuit.

6. *Duo Fabii.*] In antiquis editionibus legitur *Duo M. Fabii*, quod Spanhe-

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

eſſe, *& ex unica ea ſpe pendere animos eorum. Itaque bellum* b *cum haud dubiis hoſtibus gerendum perdomandoſque feroces animos eſſe.* Etiam illa res accendit, quòd eo ipſo tempore, quo pacem ab Romanis petebant, [1] Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatuſconſultum in Manii Acilii ſententiam, qui Antiochum Ætoloſque devicerat, factum eſt, *Ut Ætoli eo die juberentur proficiſci ab urbe, & intra quintum decimum diem Italiâ excedere.* A. Terentius Varro ad cuſtodiendum iter eorum miſſus: denunciatumque, *Si qua deinde legatio ex Ætolis, niſi permiſſu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, & cum legato Romano veniſſet Romam, pro hoſtibus omnes futuros.* Ita dimiſſi Ætoli.

L. De provinciis deinde conſules retulerunt: ſortiri eos Ætoliam & Aſiam placuit. qui Aſiam ſortitus eſſet, exercitus ei quem L. Scipio haberet, eſt decretus, [1] & in eum [a] ſupplementum quatuor millia peditum Romanorum ducenti equites, & ſociorum ac Latini nominis octo millia peditum & quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri conſuli exercitus, qui erat in Ætolia, eſt decretus; & ut in ſupplementum ſcriberet permiſſum, civium ſociorumque eumdem numerum quem collega. naves quoque idem conſul quæ priore anno paratæ erant, ornare juſſus, ac ducere ſecum: nec cum Ætolis ſolùm bellum gerere, ſed etiam [2] in Cephalleniam inſulam trajicere. Mandatum eidem, ſi per commodum reipublicæ facere poſſet, ut ad comitia Romam rediret. nam præterquàm quòd magiſtratus annui ſubrogandi eſſent, cenſores quoque placere creari. ſi qua res [b] eum teneret, ſenatum certiorem faceret, ſe ad comitiorum tempus occurrere non poſſe. Ætolia M. Fulvio, Aſia Cn. Manlio ſorte evenit. Prætores deinde ſortiti ſunt, Sp. Poſtumius Albinus urbanam, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor Flamen Quirinalis Sar-

INTERPRETATIO.

b *Ætolis, qui Romanorum hoſtes indubitati erant.*

a *Et quatuor millia peditum Romanorum ut ſupplereturille exercitus:*

b *Illum impediret ac diſtineret.*

NOTÆ.

mius ex uſu numiſmatum corrigit, mutatâ literâ *M* in *N*, ut ſint duo Numerii Fabii: de quo Fabiorum prænomine diximus ad primam Decadem. Igitur horum Prætorum alter fuit *Numerius Fabius Labeo*, alter *Numerius Fabius Pictor*, Flamen Quirinalis.

1. *Dolopia.*] Regio *Dolopum* in confinio Epiri ac Theſſaliæ fuit. Urbs præcipua *Menelais*.

1. *Et in eum ſupplementum.*] Ita Scripti habent cum editis ante Sigonium, qui maluit ex veteri Libro *& in ejus ſupplementum*: non tamen novum Livio illud aliud loquendi genus. Sic lib. 24. legitur, *duabus urbanis legionibus ſcriptis, ſupplementoque in alias lecto.*

2. *In Cephalleniam.*] Inſula eſt Jonii maris ad occaſum Peloponneſi inter Zacynthum ad meridiem, & oram Epiri ad boream: à Cephalo dicta Deionei Æolidæ filio, ubi Teleboæ. Urbem habet cognominem, & vetus nomen ſervat, in ditione Venetorum.

diniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsæus Hispaniam citeriorem, L. Bæbius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una, & classis, quæ in ea provincia erat, decreta. & ut duas decumas frumenti novus prætor imperaret Siculis, earum alteram in Asiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari jussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum, mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & ducenti equites. Plautio Hypsęo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia socium Latini nominis, & ducenti equites. eum his supplementis, ut singulas legiones[c] duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio eum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum & P. Junio prætori in Etruria, eum eo exercitu qui in provincia esset; & M. Tuccio prætori in Bruttiis & Apulia. Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

LI. Priusquàm in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem Flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum & Postumium Albinum fuerat. Consulem illum cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus pontifex maximus; prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit, & in senatu & ad populum magnis contentionibus certatum est: & [1] imperia inhibita ultro citroque, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & provocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici; & mulctæ ex jussu populi remissæ, Ita provincia erepta, prætorem magistratu abdicare se conantem, Patres auctoritate sua deterruerunt: & ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, consules prætoresque in provincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temerè vulgata sine auctore: & post dies paucos nuncii certi, literæque imperatoris Romam allatæ; quæ non tantùm gaudium ab recenti metu attulerunt (desierant enim victum in Ætolia metuere) [2] quam averterunt famam: quod ineuntibus id bellum gravis hostis & suis viribus, & quod Annibalem rectorem militiæ haberet,

INTERPRETATIO.

c *Ut utraque Hispania, citerior & ulterior haberet legionem unam.*

NOTÆ.

1. *Imperia inhibita.*] Jam sæpiùs monuimus *inhibendi* verbum à nostro sumi non rarò pro eo quod est *adhibere*: & à prætore quidem potuisse mulctam dici & pignora capi jure magistratus nihil ambigam, si prætor urbanus fuisset. At huic Fabio Sardinia obtigerat: magistratus autem provinciales extra suam provinciam privati erant: an aliud in rep. aliud sub imperatoribus obtinuit?

2. *Quam averterunt famam.*] Rubenius conjicit *quam à vetere fama.*

viſus fuerat. nihil tamen aut de conſule mittendo in Aſiam mutandum, aut minuendas eas copias cenſuerunt; metu 3 ne cum Gallis foret bellandum.

LII. Haud multò poſt M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodiique Romam venerunt. Cotta in ſenatu primùm, deinde in concione juſſu Patrum, quæ acta in Aſia eſſent, expoſuit. ſupplicatio inde in triduum decreta eſt, & quadraginta majores hoſtiæ immolari juſſæ. Tum omnium primum Eumeni ſenatus datus eſt. Is quum breviter & egiſſet gratias Patribus, quod obſidione ſe ac fratrem exemiſſent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicaſſent, & gratulatus eſſet, quòd mari terraque proſperè res geſſiſſent: quodque regem Antiochum fuſum fugatumque & exutum caſtris, priùs Europa, poſt & Aſia, quæ cis Taurum montem eſt, expuliſſent; ſua deinde merita malle eos [1] ex imperatoribus ſuis legatiſque quàm ſe commemorante [2] cognoſcere, dixit. Hæc approbantibus cunctis, jubentibuſque dicere ipſum omiſsa in id verecundia, quid ſibi à ſenatu populoque Romano tribui æquum cenſeret; propenſiùs cumulatiuſque, [a] ſi quo poſſit, prout ejus merita ſint, ſenatum facturum: Ad ea rex: *Si ab aliis ſibi præmiorum optio deferretur, libenter data modo facultate conſulendi ſenatum Romanum, conſilio ampliſſimi ordinis uſurum fuiſſe, ne quid aut immoderatè cupiſſe, aut petiſſe parum modeſtè videri poſſet: verùm enimvero, quum ipſi daturi ſint, multo magis munificentiam eorum in ſe fratreſque ſuos, ipſorum arbitrii debere eſſe.* Nihil hac oratione ejus Patres conſcripti deterriti ſunt; quominus dicere ipſum juberent. & quum aliquandiu, hinc indulgentia, hinc modeſtia, inter permittentes invicem, non magis mutua, quam inexplicabili facilitate certatum eſſet, Eumenes templo exceſſit. Senatus in eadem perſtare ſententia, *ut abſurdum eſſe diceret, ignorare regem quid ſperans aut petens venerit. quæ [3] accommodata regno ſuo ſint, ipſum optimè ſcire: Aſiam longè melius, quàm ſenatum noſſe. revocandum igitur & cogendum quæ vellet, quæque ſentiret exprimere,*

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

LIII. Reductus à prætore in templum rex, & dicere juſſus: *Perſeveraſſem*, inquit, *tacere, P. C. niſi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos ſcirem: & illis auditis, mihi, neceſſitatem fore dicendi. Quæ quidem eo diſſi-*

INTERPRETATIO.

a *Si qua ratione Senatus poſſet.*

NOTÆ.

3. *Ne cum Gallis foret bellandum.*] Gallos intellige Aſiaticos ſeu Gallo-græcos.

1. *Ex imperatoribus legatiſque ſuis.*] Nempe *Romanis*.

2. *Cognoſcere.*] Gron. *Cognoſce.*

3. *Accommodata ſuo regno ſint.*] Vulgatum *quæ commoda ſuo regno ſint*; aliter ſcripti & olim editi. Hinc ſeq. lib. Liv. *pacis legis ut nimium accommodatas Antiocho*: & Cic. 3. ad famil. ep. 3. *te quoque confido eas eſſe facturum, quæ mihi intelliges maximè eſſe accommodata.*

cilior oratio erit, quod ea poſtulata eorum futura ſunt, ut non ſolum nihil quod contra me ſit, ſed ne quod ad ipſos quidem propriè pertineat, petere videantur. Agent enim cauſam civitatum Græcarum, & liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium eſt, quin & à nobis averſuri ſint, non eas modo civitates, quæ liberabuntur, ſed etiam veteres ſtipendiarias noſtras; ipſi autem tanto obligatos beneficio, verbo ſocios, revera ſubjectos imperio & obnoxios habituri ſint? Et (ſi Diis placet) quum has tantas opes affectabunt, diſſimulabunt ulla parte id ad ſe pertinere: vos modo id decere, & conveniens eſſe antefactis, dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit: neve non ſolùm inæqualiter alios nimiùm deprimatis ex ſociis veſtris, alios præter modum extollatis; ſed etiam ne qui adverſus vos arma tulerint, meliore ſtatu ſint, quàm ſocii & amici veſtri. Quod ad me attinet, in aliis rebus [a] ceſſiſſe intra finem juris mei cuilibet videri malim, quàm nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendiſſe: in certamine autem amicitiæ veſtræ, benevolentiæ erga vos, honoris qui à vobis habebitur, minime æquo animo vinci poſſum. Hanc ego maximam hæreditatem à patre accepi, qui primus omnium Aſiam Græciamque incolentium in amicitiam veſtram venit, eamque perpetua & conſtanti fide ad extremum finem vitæ perduxit. nec animum duntaxat vobis bonum ac fidelem præſtitit, ſed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia geſſiſtis; terreſtribus navalibuſque: omni genere commeatuum, ita ut nemo ſociorum veſtrorum aquari ulla parte poſſet, vos adjuvit. Poſtremo quum Bœotos ad ſocietatem veſtram hortaretur, in ipſa concione intermortuus, haud multo poſt expiravit. Hujus ego veſtigia ingreſſus, voluntati quidem & ſtudio in colendis vobis adjicere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipſis meritiſque & impenſis officiorum ut ſuperare poſſem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Aſia geſtum præbuerunt materiam. [1] Rex Aſiæ & partis Europæ Antiochus, [2] filiam ſuam in matrimonium mihi dabat: reſtituebat extemplo civitates quæ defecerant à nobis: ſpem magnam in poſterum [3] amplificandi regni faciebat: ſi ſecum adverſus vos bellum geſſiſſem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. illa potius, quæ vetuſtiſſima domus noſtræ vobiſcum amicitia digna ſunt, referam. [4] Pedeſtribus navalibuſque copiis, ut nemo veſtrorum ſocio-

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

INTERPRETATIO.

[a] *Aliquantum de eo quod mihi debitum eſt detraxiſſe, ſeu arctioribus finibus circumſcripſiſſe jura mea.*

NOTÆ.

1. *Rex Aſiæ & partis Europæ Antiochus.*] Id ita accipio, ut velit Eumenes Antiochum in magna parti Aſiæ, & aliqua Europæ, in Thracia nempe, regnaſſe: alioqui etiamſi ingens eſſet in Aſia minori & magna, etiam ultra Tigrin, Antiochi ditio, non tamen Aſiæ rex dicendus fuiſſe videtur ab eo, qui & ipſe in Aſia minori regnaret.

2. *Filiam ſuam in matrimonium.*] Laodicen filiam Antiochus Eumeni obtulerat uxorem, ſi fœdere contra Romanos illigari voluiſſet.

3. *Amplificandi regni faciebat.*] Vetus Sigonii liber *ampliandi*.

4. *Terreſtribus, navalibuſque copiis.*]

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

rum me æquiparare poſſet, imperatores veſtros adjuvi, commeatus terra marique ſuppeditavi: navalibus prœliis, quæ multis locis facta ſunt, omnibus affui, nec labori meo, nec periculo uſquam peperci. Quod miſerrimum eſt in bello, obſidionem paſſus ſum: Pergami incluſus cum diſcrimine ultimo ſimul vitæ regnique. Liberatus deinde obſidione; cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa 5 *arcem regni mei caſtra haberent; relictis rebus meis tota claſſe ad Helleſpontum L. Scipioni conſuli veſtro occurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. Poſtquàm in Aſiam exercitus veſter eſt tranſgreſſus, nunquam à conſule abſceſſi: nemo miles Romanus magis aſſiduus in caſtris veſtris fuit, quàm ego fratreſque mei. nulla expeditio, nullum equeſtre prœlium ſine me factum eſt. In acie ibiſteti: eam partem ſum tutatus, in qua me conſul eſſe voluit. Non ſum hoc dicturus, Patres Conſcripti, Quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari poteſt? Ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non auſim me comparare.* 6 *Maſiniſſa hoſtis vobis antequàm ſocius fuit: nec incolumi regno cum auxiliis ſuis, ſed extorris, expulſus, amiſſis omnibus copiis, cum turma equitum in caſtra confugit veſtra. tamen eum, quia in Africa adverſus Syphacem & Carthaginienſes fideliter atque impigrè vobiſcum ſtetit, non in patrium ſolùm regnum reſtituiſtis, ſed adjecta opulentiſſima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges feciſtis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos ſumus, qui nunquam hoſtes, ſemper ſocii fuimus? Pater, ego,* 7 *fratreſque mei non in Aſia tantùm, ſed etiam procul ab domo in Peloponneſo, in Bœotia, in Ætolia,* [b] *Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo poſtulas? dicat aliquis. Ego, Patres Conſcripti; quoniam dicere utique volentibus vobis parendum eſt; ſi vos ea mente ultra Tauri juga Antiochum emoviſtis, ut ipſi teneretis eas terras: nullos accolas, nec finitimos habere quàm vos malo; nec nullâ aliâ re tutius ſtabiliuſque regnum meum futurum ſpero. Sed ſi vobis decedere inde atque exercitus deducere in animo eſt, neminem digniorem eſſe ex ſociis veſtris, qui bello à vobis parta poſſideat, quàm me, dicere auſim. Atenim magnificum eſt liberare civitates ſervas. Ita opinor, ſi nihil hoſtile adverſus vos fecerunt: ſin autem Antiochi partis fuerint; quanto eſt veſtra prudentia & æquitate dignius, ſo-*

INTERPRETATIO.

b *In bello adverſus Philippum, Antiochum, Ætolos.*

NOTÆ.

Interpretatio eſt Frobenii. Cæterùm in ſcriptis editiſq; ante ipſum *pedeſtribus navalibuſque*. Nam *pedeſtrium* nomine *terreſtres* intelliguntur: ſic l. 26 c. 51. *ipſe paucos dies, quibus morari Carthagine ſtatuerat, exercendis navalibus pedeſtribuſq; copiis abſumpſit*. Et Cornel. Nepos in Alcibiade: *Lacedæmonios eò nollet conſligere claſſe, quòd pedeſtrib. copiis plus quàm navalibus valerēt.*

5. *Arcem regni mei.*] Pergamum ipſum.

6. *Maſiniſſa hoſtis vobis antequam ſocius.*] vide ſupra lib. 29 c. 29. & ſequentibus.

7. *Fratreſque mei.*] Attalus, Philatærus, & Athenæus fratres Eumenis.

ciis

ciis benemeritis, quàm hostibus vos consulere?

LIV. Grata oratio regis Patribus fuit. & facilè apparebat munificè omnia & propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregiè Smyrnæis, quòd omnia ultima pati, quàm se regi tradere maluissent: introducti Rhodii sunt. quorum princeps legationis expositis initiis amicitiæ cum populo Romano meritisque Rhodiorum Philippi priùs, deinde Antiochi bello: *Nihil*, inquit, *nobis tota nostra actione, Patres Conscripti, neque difficilius, neque molestius est, quàm quod cum Eumene nobis disceptatio est: cum quo uno maxime regum, & privatum singulis, & quod magis nos movet, publicum civitati nostræ hospitium est. Cæterum non animi nostri, Patres Conscripti, nos, sed rerum natura quæ potentissima est, disjungit; ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus; reges servos omnia, & subjecta imperio suo esse velint. Utcumque tamen res se habet, magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quàm ipsa disceptatio* [2] *aut nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. Nam si aliter socio atque amico regi, & benemerito, hoc ipso in bello, de cujus præmiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis: esset deliberatio anceps; ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, & gloriam Philippi bello partam nunc servitute tot civitatum deformaretis: sed ab hac necessitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregie vos fortuna vindicat. Est enim Deûm benignitate non gloriosa magis quàm dives victoria vestra: quæ vos facilè isto velut ære alieno exolvat. nam* [2] *& Lycaonia* [3] *& Phrygia utraque* [4] *& Pisidia omnis* [5] *& Chersonesus, quæque circumjacent Europæ, in vestra*

Urb. cond. ann. 564. Cos. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

INTERPRETATIO.

[2] *Quàm difficilis nobis hæc contentio ad explicandum, aut vobis ad decernendum.*

NOTÆ.

1. *Quidam Rhodiorum.*] Legatorum scilicet ab Rhodiis missorum, aliqui nondum ad curiam venerant.

2. *Et Lycaonia.*] Lacinia est Cappadociæ, *Lycaonia*, Isauriæ proxima, quæ ipsi ad occasum: ambæ inter Phrygiam magnam & Pisidiam. Vrbs princeps *Iconium* hodie *Cogni*, præfecti Turcici sedes: unde & vicinæ hodie provinciæ nomen.

3. *Et Phrygia utraque.*] Duplex in Asia minori est *Phrygia*: *minor*, quæ *Hellespontia*, quòd Hellesponto proxima, itemque *Epictetos*, id est, *additicia*, nunc Turcis *Sarcum*: & *magna* sive *major*, quam posteà *Salutarem* & *Pacatianam* dixere, quæ ad ortum Galatia & Pisidiæ parte, ad meridiem Lycia & Cariâ ac Lydiâ, ad occasum Mysia majori, ad septentrionem Bithyniâ cingebatur. Hodie corrupto, ni fallor, nomine, meridiem versus *BriKia* dicitur; versus septentrionem, quà Bithyniæ propior *Germian*.

4. *Et Pisidia omnis.*] Asiæ quoque minoris regio fuit *Pisidia* inter Galatiam, Phrygiam magnam, Pamphyliam, Ciliciæ partem, & Lycaoniam: urbes præcipuæ Antiochia Pisidiæ & Perge. Turcæ nunc ab urbe primaria vocant *Versacili*.

5. *Et Chersonesus.*] Indicat Chersonesum Thracicam, eique vicinum tractum in eadem Thracia, quæ Europæ regio.

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nobil. & Cn. Manlio Vulſone.

ſunt poteſtate. quarum una quælibet regi adjecta, multiplicare regnum Eumenis poteſt: omnes vero datæ, maximis eum regibus æquare. Licet ergo vobis & præmiis belli ditare ſocios, & non decedere inſtituto veſtro: & meminiſſe, quem titulum prætenderitis, prius adverſus Philippum, nunc adverſus Antiochum belli: quid fecerittis Philippo victo, quid nunc à vobis, non magis quia feciſtis, quàm quia id vos facere decet, deſideretur atque expectetur. alia enim aliis & honeſta & probabilis eſt cauſa armorum. Illi agrum, bi vicos, bi oppida, bi portus oramque aliquam maris ut poſſideant. Vos nec cupiſtis hæc, antequàm haberetis: nec nunc, quum urbis terrarumque in ditione veſtra ſit, cupere poteſtis. Pro dignitate & gloria apud omne genus hominum, quod veſtrum nomen imperiumque juxta ac Deos immortales jampridem intuetur, pugnaſtis. quæ parare & quærere arduum fuit, neſcio an tueri difficilius ſit, [a] Gentis vetuſtiſſimæ nobiliſſimæque, vel fama rerum geſtarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinarumque tuendam ab ſervitio regio libertatem ſuſcepiſtis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam veſtram univerſo perpetuum vos præſtare decet. Non quæ in ſolo modo antiquo ſunt, Græcæ magis urbes ſunt, quàm coloniæ earum, illine [8] quondam profectæ in Aſiam. Nec terra mutata mutavit genus aut mores. certare pro certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis [9] auſi ſumus cum parentibus quæque civitas, & conditoribus ſuis. Adiſtis Græciæ, adiſtis Aſiæ urbes plerique. niſi quod longius à vobis abſumus, nulla vincimur alia re. Maſſilienſes, quos, ſi natura inſita velut ingenio terræ vinci poſſet, jampridem efferaſſent tot indomitæ circumfuſæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos eſſe, ac ſi medium umbilicum Græciæ incolerent. non enim ſonum modo linguæ, veſtitumque & habitum, ſed ante omnia mores, & leges, & ingenium, ſincerum integrumque à contagione accolarum ſervarunt. Terminus eſt nunc imperii veſtri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem eſt, nihil longinquum vobis [11] videri debet. quo arma veſtra pervenerunt, [12] eodem jus hinc profectum perveniat. Barbari quibus prò legibus ſemper dominorum imperia fuerunt, [b] quo gaudent, reges habeant: Græci

INTERPRETATIO.

[b] *Quorum quæque.*

NOTÆ.

6. *Gentis vetuſtiſſimæ.*] *Græcorum* nimirum.

7. *In ſolo modo antiquo.*] In Græcia ſcilicet Europæa, quam Romani Achaiam dixere.

8. *Quondam profectæ in Aſiam.*] Traditur ſingularum Græciarum in Aſiam migrationes, Jonica, Æolica, & Dorica, quarum nomina maritimis Aſiæ minoris Ægæum mare regionibus impoſita.

9. *Auſi ſumus cum parentibus.*] Vult hic Rhodius legatus, & ſuos & reliquos Aſiaticos Græcos, atque eorum unamquamque civitatem, bonarum artium ſtudio certaſſe cum Europæis Græciæ cultoribus, à quibus originem duxerunt.

10. *Mores & leges.*] Maſſilienſes veteris diſciplinæ ac legum tenaces, & longævitatis ſtudioſi commemorantur à Tacito in Agricola, aliiſque.

11. *Videri debet.*] Tam Faber mavult, *videri decet.*

12. *Eodem jus hinc profectum perveniat.*]

ſuam fortunam, veſtros animos gerunt. Domeſticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur; nunc 13 *imperium ubi eſt, ibi ut ſit perpetuum, optant. libertatem veſtris tueri armis ſatis habent, quoniam ſuis non poſſunt. Atenim quædam civitates cum Antiocho ſenſerunt. & aliæ prius cum Philippo & cum Pyrrho Tarentini. Ne alios populos enumerem, Carthago libera cum ſuis legibus eſt. Huic veſtro exemplo quantum debeatis, videte, Patres Conſcripti. inducetis in animum negare Eumeni cupiditati, quod juſtiſſimæ iræ veſtræ negaſtis. Rhodii & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora geſſiſtis, quam fortiſidelique opera vos adjuverimus, veſtro judicio relinquimus. nunc in pace id conſilium afferimus, quod ſi comprobaritis, magnificentius vos victoria uſos eſſe, quam vicriſſe, omnes exiſtimaturi ſint.*

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

LV. Apta magnitudini Romanæ oratio viſa eſt. Poſt Rhodios Antiochi legati vocati ſunt. ii vulgato petentium veniam more, errorem ſatti regis, obteſtati ſunt Patres Conſcriptos, *ut ſuæ potius clementiæ, quàm regis culpæ, qui ſatis ſuperque pœnarum dediſſet, memores conſulerent. poſtremo pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dediſſet, confirmarent auctoritate ſua.* Et ſenatus eam pacem ſervandam cenſuit, & paucos poſt dies populus juſſit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi, eſt ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Aſia ſunt. quibus omnibus datum eſt reſponſum, *Decem legatos more majorum ſenatum miſſurum ad res Aſiæ diſceptandas, componendaſque. Summam tamen hanc fore, ut eis Taurum montem quæ intra regni Antiochi fines fuiſſent, Eumeni attribuerentur; præter Lyciam Cariamque uſque ad Mœandrum amnem. ea civitatis Rhodiorum eſſent. Cæteræ civitates Aſiæ, quæ Attali ſtipendiariæ fuiſſent, eædem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuiſſent, eæ liberæ atque immunes eſſent.* Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Ruſum, L. Furium Purpurionem, Q. Minucium Thermum, App. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculejum, [1] L. Æmilium Paulum, P. Cornelium Lenculum, P. Ælium Tuberonem.

LVI. [2] His, quæ præſentis diſceptationis eſſent, libera mandata de ſummarum rerum ſenatus conſtituit: *Lycaoniam omnem & Phrygiam utranq;* [3] *&*

INTERPRETATIO.

[2] *His permiſſum eſt liberum arbitrium eorum rerum, quæ nonniſi à præſentibus, ſive in præſenti dijudicari poſſent ac terminari.*

NOTÆ.

Hinc, id eſt, Roma, unde libertas Græcorum in Europa.

13. *Imperium ubi eſt.*] Romæ, quod per Græcorum adulationem, verè tamen dictum.

1. *L. Æmilium Paulum.*] Hic non Lucii in Hiſpania proconſulis, ſed Marci filius, cujus mentio anno 549.

1 *Et Myſiam.*] Fuit *Myſia* minoris Aſiæ regio duplex: *major* inter Phrygiam & mare Ægæum, ubi Pergamus, quæ nunc *Barſia*, pars Natoliæ ſtrictè ſumptæ; alia *minor* ad Hellespontum, quæ & minor Phrygia, ubi Lampſacus, & quæ

Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

Mysiam, regias sylvas, & Lydiæ Ioniaque, extra ea oppida quæ libera fuissent, quo die eum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, [2] *& Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent;* [3] *Telmissum item nominatim & castra Telmissium, præter agrum qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc omnia quæ suprà scripta sunt, regi Eumeni jussa dari. Rhodiis Lyeia data, extra eundem Telmissum, & castra Telmissium, & agrum qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc & ab Eumene & ab Rhodiis exceptа. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quàm eum Antiocho rege in Asia pugnatum est.* Pro his quum gratias egissent Rhodii, [4] de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt. *Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum iis charitatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent.* Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quicquam impetratum, [5] testante fœdera Antipatro: adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, & juga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum quantopere tenderet legatus regius exposuissent Patres, adjecerunt; *Si utique eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum.* Tum verò impensiùs, quàm antè Rhodii gratias egerunt, cessurosque se potiùs arrogantiæ Antipatri, quam causam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est.

LVII. Per eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massilienſium nunciaverunt, L. Bæbium prætorem, in provinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumventum, magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum cum paucis, sine lictoribus Massiliam perfugisse, & intra triduum expirasse. Senatus, ea re audita, decrevit, uti P. Junius Brutus, qui prætor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni cui videretur ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia esset.

NOTÆ.

nunc *Sarcum*.

2. *Et Cariam quæ Hydrela appellatur.*] *Hydrelitas* nominat Plinius in conventu Laodiceno: fuit autem *Laodicea*, urbs Cariæ in confinio Lydiæ & Phrygiæ magnæ ad Lycum fluvium, qui mox in Mæandrum delabitur.

3. *Telmissum.*] Urbs Lyciæ maritima *Telmissus*, seu *Telmessus*, ad promontorium ejusdem nominis, medio itinere inter Dædala & Patara fuit, diversa ab *Termesso* Carbaliæ seu Pisidiæ urbe.

4. *De Solis urbe.*] *Soli*, alias *Soloe*, urbs fuit maritima Ciliciæ campestris ad Zephyrium promontorium inter ostia Cydni, ad quem Tarsus, & Latmi, ad cujus ostium Pompejopolis. Traductis eò postea piratis, quos Pompejus devicerat, à barbarie populi ex plurium nationum colluvie coacti, *solæcisare* dicti sunt qui minùs congruè loquuntur: unde *solæcismi* nominis origo. Hodie vicus *Pala Soli* dictus.

5. *Testante fœdera Antipatro.*] Allegat

Huc Senatuſconſultum, literæque à Sp. Poſtumio prætore in Etruriam miſſæ ſunt. profectuſque in Hiſpaniam eſt P. Junius proprætor. In qua provincia prius aliquanto, quam ſucceſſor veniſſet L. Æmilius Paulus, qui poſteà regem Perſea magnâ gloriâ vicit, quum priore anno haud proſperè rem geſſiſſet; tumultuario exercitu collecto, ſignis collatis cum Luſitanis pugnavit. Fuſi fugatiq; ſunt hoſtes. cæſa decem & octo millia armatorum, tria millia trecenti capti, & caſtra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hiſpania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Calendas Januarias, Bononiam Latinam coloniam, ex Senatuſconſulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. tria millia hominum ſunt deducta, equitibus ſeptuagena jugera, cæteris colonis quinquagena ſunt data. Ager captus de Gallis Bojis fuerat: [1] Galli Tuſcos expulerant. Eodem anno cenſuram multi & clari viri petierunt. quæ res tanquam in ſe parum magni certaminis cauſam haberet, aliam contentionem multò majorem excitavit. Petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, Manius Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætoloſque devicerat. in hunc maximè, quòd multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, favor populi ſe inclinabat. Id quum ægrè paterentur tot nobiles; novum ſibi hominem [a] tantùm præferri; P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ, prædæque aliquantum captæ in Antiochi caſtris, neque in triumpho tuliſſet, neque in ærarium detuliſſet. Varia teſtimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios teſtes conſpiciebatur: cujus auctoritatem perpetuo tenore vitæ partam, [2] toga candida elevabat. Is teſtis, quæ vaſa aurea atque argentea captis caſtris inter aliam prædam regiam vidiſſet, ea ſe in triumpho negabat vidiſſe. Poſtremò in hujus maximè invidiam deſiſtere ſe petitione Glabrio dixit; quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æquè novus competitor [3] inæſtimabili perjurio inceſſeret.

Urb. cond. an 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

INTERPRETATIO.

a *Adeo anteponi*, ut ſolus certò videretur Cenſor futurus.

NOTÆ.

bat nempe Antipater legatus Antiochi fœdus cum Romanis ictum, quo relinquebantur Antiocho quæcumque trans Taurum montem, atque ita Cilicia tota, in qua Soli.

1. *Galli Tuſcos expulerant.*] Vide lib. 5. cap. 33.

2. *Toga candida elevabat.*] Minuebatur nempe ejus auctoritas & fides, quod inter candidatos & ejuſdem dignitatis competitores eſſet.

3. *Inæſtimabili perjurio.*] Non placet hoc epitheton Gronovio, qui idcirco ſubdit *inexpiabili*, aut *inteſtabili*, Plinii

Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

LVIII. Centum millium mulcta irrogata erat. bis de ea certatum est. tertiò, quum de petitione destitisset reus: nec populus de mulcta suffragium ferre voluit, & tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quintius Flamininus, [1] M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in ædc Apollinis quum senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit Calendis Februariis. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia nequaquam tanta pro specie regii triumphi: [2] tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta: [3] Cistophorûm centum triginta unum millia trecenta. Supplicationes deinde fuerunt ex Senatusconsulto, quòd L. Æmilius Paulus in Hispania prosperè rem gessisset. Haud ita multò pòst L. Scipio ad urbem venit. qui, [4] ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari voluit. & in senatu, & in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant qui famâ id majus bellum, quàm difficultate rei fuisse interpretarentur; uno memorabili prœlio debellatum [5] gloriamque ejus victoriæ præfloratam ad Thermopylas esse. [6] Cæterum verè æstimanti, Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quàm regium fuit. *Quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? [7] in Asia totius Asiæ feterum vires; ab ultimis Orientis omnium gentium contractis auxiliis.*

LIX. Meritò ergo & Diis immortalibus, quantus maximus po-

NOTÆ.

prætertim auctoritate, qui lib. 30. cap. 2. *magicum* dicit *intestabilem, irritam, inanem esse*. Vide tamen an non respiciat Livius ad mulctam, quâ dignum innueret Glabrio perjurium Catonis: tritum enim crimina apud Romanos, Athenienſium exemplo, certâ pecuniâ æstimari, & ferè quanti actor juraſſet. Exemplum habes ſtatim in mulctâ centum millium Glabrioni irrogatâ, ſedâ populo remiſsâ.

1. *M. Claudius Marcellus.*] Is Marcelli quinquies Conſulis filius fuiſſe dicitur à Plut. in Quintii vita.

2. *Tetradrachma Attica triginta quatuor millia ſeptingenta.*] Noſtrâ pecuniâ fierent quinquaginta ſeptem millia & ducentæ quinquaginta quinque libræ. fit enim, ut diximus, tetradrachmum quatuor drachmarum ſeu denariorum pondus.

3. *Ciſtophorum centum triginta unum millia trecenta.*] Hæc ſumma libras noſtras reddiderit fermè 31010. aut paulò ampliùs.

4. *Ne cognomine fratri cederet.*] Petav. aliique, ſeu manu, ſeu typis exarati ante Aldum, *cognomini fratris*, eodem ſenſu.

5. *Gloriamque ejus victoriæ præfloratam.*] Vult Mogunt. *defloratam*; quod Gronovius recipit auctore Plin. in Panegyr. *Summumque illud purpura decus nonniſi præceptum præfloratumque tranſmittere.* Itemque è Gellio 14. 1. *& futurum gaudii fructum ſpes tibi jam præfloravêre.* Nam *defloraudi* verbo uſa tantùm ſequior ætas.

6. *Cæterùm verè æſtimanti.*] Hîc *cæterùm* particula eſt adverſativa: ſumitur pro *at autem, verumtamen*.

7. *Ab ultimis orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis.*] Voce illâ *partibus*, eodem ſenſu nimirùm pro *regionibus*, Ciceronem uſum eſſe Gronovius probat.

terat, habitus eſt honos, quòd ingentem victoriam facilem etiam feciſſent; & imperatori triumphus eſt decretus. Triumphavit [1] menſe intercalario pridie Calendas Martias. qui triumphus ſpectaculo oculorum major, quàm Africani fratris ejus fuit; recordatione rerum, & æſtimatione periculi certaminiſque, non magis comparandus, [2] quàm ſi imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali conferres. Tulit in triumpho ſigna militaria ducenta triginta quatuor: oppidorum ſimulachra centum triginta quatuor: eburneos dentes mille ducentos viginti: aureas coronas ducentas viginti quatuor: [3] argenti pondo centum triginta ſeptem millia quadringenta viginti: [4] tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia. [5] Ciſtophorûm trecenta triginta unum millia, & ſeptuaginta: [6] nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia: [7] vaſorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo, & quadringenta viginti quatuor: [8] aureorum mille pondo viginti quatuor; & duces regii, præfecti, & purpurati duo & triginta ante currum ducti. [9] Militibus quiniviceni denarii dati: duplex centurioni: triplex equiti. & ſtipendium militare, & frumentum duplex poſt triumphum datum. prælio in Aſia facto duplex dederat. Triumphavit anno fere poſteaquàm conſulatu abiit. Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

LX. Eodem fere tempore, & Cn. Manlius conſul in Aſiam, & Q. Fabius Labeo prætor ad claſſem venit. Cæterùm conſuli non decrat [1] cum Gallis belli materia, mare pacatum erat, devicto Antiocho. Cogitanti itaque Fabio, cui rei potiſſimum inſiſteret, ne otioſam provinciam habuiſſe videri

NOTÆ.

1. *Menſe intercalario.*] Nempe *Februario*: ſiquidem hic jam uſus apud Romanos unum diem intercalandi, non menſem integrum, ut primis temporibus.

2. *Quàm ſi imparatorem imperatori.*] Indicatur diſcrimen inter duos fratres, quorum Lucius Publio longè impar.

3. *Argenti pondo centum triginta ſeptem millia.*] Gall. *la valeur de quatre millions neuf cens trente deux mille livres en lingots d'argent.*

4. *Tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia.*] Computatâ drachmâ pro denario, qui fermè octo aſſibus noſtris reſpondet, fient trecenta quinquaginta octo millia & quadringenta libræ.

5. *Ciſtophorûm trecenta triginta unum millia & ſeptuaginta.*] Sunt nimirum pecuniâ noſtrâ circiter ſeptuaginta millia cum ſexcentis octoginta libris.

6. *Nummos aureos Philippeos centum quadraginta quatuor millia.*] Si æſtimentur hi nummi tredecim libris cum dimidia, conficientur decies centena nongenta quadraginta quatuor millia librarum: *dix-neuf cens quarante mille livres.*

7. *Vaſorum argenteorum mille pondo, & quadringenta viginti quatuor.*] Nobis argentum illud efficeret ſummam 51300. librarum Francicarum præter manus pretium.

8. *Aureorum (vaſorum) mille pondo viginti quatuor.*] Auri hujus pretium argenteâ pecuniâ noſtrâ æſtimatum aſcenderet ad libras 57 3440.

9. *Militibus quiniviceni denarii dati.*] Gallicâ hodiernâ æſtimatione decem libræ.

1. *Cum Gallis.*] Aſiaticis.

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

poſſet: optimum viſum eſt, [2] in Cretam inſulam trajicere. [3] Cydoniatæ bellum [4] adverſus Gortynios [5] Gnoſſioſque gerebant, & captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in ſervitute eſſe per totam inſulam dicebatur. Claſſe ab Epheſo profectus, quum primùm Cretæ litus attigit, nuncios circa civitates miſit, ut armis abſiſterent, captivoſque in ſuis quæque urbibus agriſque conquiſitos reducerent; & legatos mitterent ad ſe, cum quibus de rebus ad Cretenſes pariter Romanoſque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenſes moverunt. captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota inſula reddita ſcripſit: eamque cauſam Fabio quum rem nullam aliam geſſiſſet, navalis triumphi impetrandi ab ſenatu fuiſſe. A Creta Ephelum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciæ oram miſſis, ab Æno & Maronia præſidia Antiochi deduci juſſit; ut in libertate eæ civitates eſſent.

NOTÆ.

2. *In Cretam.*] Inſula è majoribus Mediterranei maris, centum urbibus aliquando frequentata, nunc *Candia* ab urbe principe.

3. *Cydoniata.*] *Cydon*, ſive *Cydonia* urbs fuit Cretæ in ora boreali, hodie *Canea*.

4. *Adverſus Gortynios.*] *Gortyna*, urbs Cretæ mediterranea, nomen retinet in pago *Gurtina* adhuc dicto: in meditullio ferè inſulæ ſub Ida monte, qui hodie *Sfaccia*.

5. *Gnoſſioſque.*] *Gnoſos*, ſive *Cnoſſus* urbs quondam Cretæ primaria, in vicum quoque abiit, qui vulgò *Ginoſa*, non procul Gortyna. Ibi labyrinthus fuit Dædali opus.

FINIS LIBRI XXXVII.

TITI

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XXXVIII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

MARCUS Fulvius conſul in Epiro Ambracienſes obſeſſos, per deditionem accepit: Cephaleniam ſubegit, Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius conſul collega ejus Gallogræcos, Toliſtobogios, Tectoſagos, & Trocmos, qui Brenno duce in Aſiam tranſierant, quum ſoli citra Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo, & quemadmodum ea loca quæ tenent, occupaverint, refertur. Exemplum quoque virtutis & pudicitiæ in fœmina traditur. nam quum Orgiagontis regis Gallogræcorum uxor captiva eſſet, centurionem cuſtodem, qui ei vim intulerat, occidit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt civium capita ducenta quinquaginta octo millia, & trecenta viginti octo. Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia juncta eſt. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum conſilio fœdus cum Antiocho conſcripſerat, de Gallogræcis, acta pro ſe cauſa in ſenatu triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam ajunt, à Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam à Nævio, quod præda ex Antiocho capta ærarium fraudaſſet; poſteaquàm is dies venit, evocatus in Roſtra: Hac die, inquit, Quirites, Carthaginem vici: & proſequente populo Capitolium aſcendit. Inde ne amplius tribuniciis injuriis vexaretur, in voluntarium exilium Liternum conceſſit: incertum ibi an Romæ defunctus. nam ejus monumentum utrobique fuit. Scipio Aſiaticus frater Africani, eodem peculatus crimine accuſatus, damnatuſque, quum in vincula & carcerem duceretur; Tib. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat, interceſſit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum prætor quæſtores in bona ejus publicè poſſidenda miſiſſet; non modo in iis ullum veſtigium pecuniæ regiæ apparuit, ſed nequaquam tantum redactum, quantæ ſummæ erat damnatus. Collatam à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ neceſſaria ei erant ad cultum, redempta.

Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

I. DUM in Asia bellum geritur, ne in Ætolis quidem quietæ res fuerant: principio à gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Amynandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbe atque immodico imperio obsidentium Amynandi fecerant. Exulanti tum Amynandro in Ætolia literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est, remisitque ab eo nunciant principibus Argithearum, (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos haberent, impetrato ab Ætolis auxilio in Athamaniam se venturum cum delectis Ætolorum, quod concilium esset gentis, & Nicandro prætore. quos ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subindè facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primò fuere conjurati adversus Macedonum præsidium. hi senos sibi adjutores ad rem gerendam assumpserunt: deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quàm agendæ aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo & quinquaginta facti, quadrifariam se divisérunt: [2] pars una Heracleam; altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat; tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur: die certa multitudinem omnem convocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, & Amynander cum mille Ætolis in finibus erat: ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa. literæque in alias urbes passim dimissæ, ut vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. [3] Thejum oppidum, literis à Zenone præfecto præsidii interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Amynandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum [4] castellum, finibus Macedoniæ subjectum.

II. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. ibi relicta majore parte exercitus (neque enim ad tanta itinera sufficiebant) cum duobus millibus [1] Athenæum, quod unum à præsidio suo retentum fue-

NOTÆ.

1. *Argitheam.*] In meridionali Athamaniæ parte; quæ ad Ætoliam vergit, fuit *Argithea*, & reliquæ tres Athamanum urbes, quæ hoc capite numerantur, *Heraclea*, *Tetraphylia*, *Theudoria*.

2. *Pars una Heracleam.*] Sigon. putat hanc *Heracleam* esse Acarnaniæ, cujus meminit Strabo; & coloniam Lacedæmoniorum fuisse scribit. Verùm, licet Acarnaniæ proxima fuerit Athamania, non tamen ejus pars fuisse videtur: unde facilè adducor, ut Athamanicam hanc *Heracleam* ab Acarnaniensi diversam existimem.

3. *Thejum.*] Aliàs *Teum* oppidum in boreali Athamaniæ regione Pindum versus fuit.

4. *Athenæum.*] Athamaniæ castellum

rat, pervenit. inde proximis tentatis, quum facilè animadvertisset cætera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde cum mille peditibus præmissum [2] Ethopiam occupare jubet, opportune Argithea imminentem: quem ubi tenuri à suis locum vidit, ipse circa templum Jovis Aerii posuit castra. ibi unam diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes viæ discurrentes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor & trepidatio erat: & pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subjectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, & eadem qua venerat via referre coegit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti sequebantur: postquam Ætoli se conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt; ipsi à lateribus se circumfuderunt. quidam per notas calles breviore via prægressi, transitus insedere: tantumque tumultus Macedonibus est injectum, ut fugæ magis effusæ, quàm itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, flumen trajecerint. hic finis sequendi fuit. Inde turbo Macedones Gomphos, & à Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætolique Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos, undique concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem deruptioremque undique tumulum concessere. quo plurimis locis aditu invento, expulere eos Athamanes: dispersosque & per invias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes partim, ceperunt, partim interfecerunt: multi pavore in derupta præcipitati; perpauci cum Zenone ad regem evaserunt. postero die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est. Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Volsone.

III. Amynander recuperato regno legatos Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prælium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque esse, quòd per Ætolos recuperasset paternum regnum. Philippum inculpabat. Ætoli ex Athamania in [1] Amphilochos profecti sunt, & majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Ætolorum) eadem spe [2] in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex parte sine certamine in ditionem venit. Dolopes nunquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. hi primùm ad arma concurrerunt: exterùm postea quàm Amphilochos cum Ætolis esse, fugam-

NOTÆ.

In confinio Dryopum & Perrhæborum.

2. *Ethopiam occupare jubet.* Hoc quoque castellum Athamaniæ erat inter Athenæum & Argitheam.

1. *In Amphilochos profecti sunt.* Populi fuere orientalis Epiri inter Molossos & Acarnanas, ad occasum Agræorum & Aperantiorum: nomen forsan ab Amphilocho Amphiarai filio.

2. *In Aperantiam transcenderunt.* Epiri regionem Aperantiæ Molossis ad ut-

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſonc.

que ex Athamania Philippi, & eædem præſidii ejus accepere, & ipſi à Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus, jam undique ſe à Macedonibus tutos credentibus eſſe Ætolis, fama affertur, Antiochum in Aſia victum ab Romanis. nec ita multò poſt legati ab Roma redire, ſine ſpe pacis: Fulviumque conſulem nunciantes jam cum exercitu trajeciſſe. His territi, priùs ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatum earum ſuæ preces nuper repudiatæ faciliorem aditum ad ſenatum haberent; principes gentis ad tentandum ultimam ſpem Romam miſerunt: nihil ne bellum haberent; 3 priuſquàm penè in conſpectu hoſtis erat, præmeditari. Jam M. Fulvius Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus conſultabat, unde bellum inciperet. Epirotis 4 Ambraciam placebat aggredi: quæ tum contribuerat ſe Ætolis. *ſive ad tuendam eam venirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum eſſe: ſive detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem, nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos, & cætera opera eſſe: & 5 Arethontem navigabilem amnem opportunum ad comportanda quæ uſui ſint, præter ipſa mœnia fluere: & æſtatem aptam rei gerendæ adeſſe.* his perſuaſerunt, ut per Epirum duceret.

IV. Conſuli ad Ambraciam advenienti, magni operis oppugnatio viſa eſt. Ambracia tumulo aſpero ſubjecta, 1 Peranthon incolæ vocant. urbs, qua murus vergit in campos & flumen, occidentem, arx, quæ poſita in tumulo eſt, orientem ſpectat. amnis Aretho ex Acarnania fluens cadit in ſinum maris; ab nomine propinquæ urbis 2 Ambracium appellatum. præterquàm quòd hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo ſepta erat; patente in circuitu paulò ampliùs tria millia paſſuum. Fulvius bina à campo caſtra mo-

NOTÆ.

tum, Athamaniæ ad occaſum, quam Acheloüs à fontibus mediam ſecat.

3 *Priuſquàm penè in conſpectu hoſtis erat.*] Cùm ita ſcriptum ſit in omnibus libris, fruſtra Sigon. quaſi ex mente Livii legendum putat *nihil ne bellum haberent priùs (nam penè in conſpectu hoſtis erat) præmeditari*. Satis enim patet abſque mutatione mens auctoris: vult quippe Aetolos, qui omnino impares bello Romano erant, nullam adhibuiſſe curam ut bellum averterent: nec priùs de pace concilianda cogitaſſe, quam M. Fulvius conſul in Epirum cum exercitu trajeciſſet, ac propè in conſpectu eſſet.

4 *Ambraciam placebat aggredi.*] Epiri in Moloſſia urbs, quâ fluvius Arachtus in ſinum influit, qui ab ea urbe Ambracius: Pyrrhi aliàs regia ex Plutarcho: hodie *Ambrachia*, non procul urbe quæ vulgò *Larta*.

5. *Et Arethontem.*] An, ut quibuſdam videtur, idem ſit *Aretho* cum *Arachto*, vulgò *Spagmamuriſi*, non uſquequaque certum. Sanè ſi ex Acarnania fluit, ut paulò poſt teſtatur Livius, longè diverſus erat ab *Arachto*, cujus fontes ſub Pindo monte in Macedoniæ occiduæ confinio.

1. *Peranthon incolæ vocant.*] Tumuli ſive collis urbi Ambraciæ imminentis nomen.

2. *Ambracium appellatum.*] Sinus Ambracius ab Ambracia, in intimo ejus receſſu ſita, nomen accepit; cujus oſtium inter Actium & Nicopolin urbes: nunc *Golfo di Larta* Italis, ſive *Golfo della Preveza*, à Nicopoli quæ nunc *Preveza*,

Digitized by Google

eo inter se distantia intervallo, unum castellum loco edito contra arcem objecit. ea omnia vallo ac fossâ ita jungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciæ 3 Stratum jam edicto Nicandri prætoris convenerant Ætoli. Inde primò copiis omnibus ad prohibendam obsidionem venire in animo fuerat. deinde, posteaquam urbem jam magnâ ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse; dividere copias 4 placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat; haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intercrat. deinde periculosum incœptum ratus, ne qua sentirent Romani, & regressus inde in tutum non esset; deterritus ab consilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit. Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

V. Consul jam munimentis, quibus sepienda urbs erat, jam operibus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est aggressus. tria paribus intervallis faciliore aditu à campo [1] adversus Pyrrheum, quod vocant, admovit: unum è regione Æsculapii, unum adversus arcem. Arietibus muros quatiebat; [2] asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primò, & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. deinde ut præter spem stare muros viderunt; collectis rursus animis, [a] in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum, stipitesve robustos incutiebant, falces anchoris ferreis injectis, in interiorem partem muri trahentes asserem, perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes ultrò terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, jam Ætoli à populatione Acarnaniæ Stratum redierant. inde Nicander Prætor spem nactus solvendæ incœpto forti obsidionis, Nicodamum quemdam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam, tempusque etiam noctis constituit, quo & illi ab urbe operæ hostium, quæ adversus Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana ter-

INTERPRETATIO.

a *Plumbi librati aut saxorum trabiumve pondere incusso degravatum arietem deorsum impellebant.*

NOTÆ.

3. *Stratum jam edicto.*] *Stratus* urbs Acarnaniæ ad dextram Acheloï, quo interfluente dividitur ab Ætolia; videtur eo tempore primæ in Epiro dignationis fuisse: *Strato* adhuc appellatur in Geographicis tabulis.

4. *Placuit.*] Supple Ætolis.

1. *Adversus Pyrrheum.*] Nomen loci muniti ad muros Ambraciæ.

2. *Asseribus falcatis.*] Gallicè, *il abattoit les crenaux & les défenses des murailles avec des poutres armées de faulx.*

Tab. cond. an. 564. Coss. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

rorem faceret, posse ratus, 3 ancipiti tumultu, nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempestâ nocte, quum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, 4 superato brachio in urbem penetrat: animique aliquantum ad omnia audenda & spei obsessis adjecit. b & simul constituta nox venit, ex composito repentè opera est aggressus. Id inceptum conatu, quàm effectu gravius fuit. quia nulla ab exteriore parte vis admota est: seu motu deterrito prætore Ætolorum, seu quia potiùs visum est Amphilochis opem ferre nuper receptis: quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summâ vi oppugnabat.

VI. Tribus locis, sicut antè dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili, Ætoli aggressi sunt. alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque & malleolos ferentes, totâ collucente flammis acie, advenere: multos primo impetu custodes oppressérunt. deinde posteaquàm clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque à consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique gesta res est. à duobus irrito inceptо, quum tentassent magis quàm iniissent certamen, Ætoli abscessérunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum. ibi diversis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & propè certâ fovebant spe, jam Nicandrum ex composito affore, & terga hostium invasurum. Hæc res aliquandiu animos pugnantium sustinuit. cæterùm posteaquàm nullum ex composito signum à suis accipiebant, & crescere numerum hostium cernebant; desticuti segniùs instare: postremò re omissâ, jam vix tuto recepto, fugientes in urbem compelluntur; parte operum incensâ, & pluribus aliquanto, quàm ipsi cecideranr, interfectis. quòd si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari ea utique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Ætoli, non ab ejus solùm nostis incepto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi à suis, segniores ad peri-

INTERPRETATIO.

b *Et statim atque advenit nox, de quâ* | *nerat, hic* Romanorum *munitiones subitò inter Nicandrum & Nicodamum conve-* | *aggressus est*.

NOTÆ.

3. *Ancipiti tumultu.*] Gallicè, *en les attaquant de deux costés à mesme temps*.

4. *Superato brachio.*] *Brachii* nomine intelligitur pars valli, quæ sinuatur in brachii seu cubiti modum. Ejus munitionis descriptionem habet Lucanus his verbis:

fossæque & palpula campi,
amplexus fusâ, densos tollentia pinnas
cespitibus crudâque extruxit brachia terrâ.

1. *Et malleolos ferentes.*] *Malleolus* rusticis est novus palmes innatus prioris anni flagello sive sarmento, sic dictus, quòd in ea parte quâ decidituc ex vetere sarmento, ita prominent, ut utrumque malleoli præbeat speciem, auctore Livio. *Malleolarium* autem *militarium* duplex genus est: simplices alii & sudes,

cula erant. Jam nemo eruptionibus, ut antè, in ſtationes hoſtium, ſed diſpoſiti per muros & turres ex tuto pugnabant. Urb. cond. an 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſon.

VII. Perſeus ubi adeſſe Ætolos audivit; omiſsâ obſidione urbis, quam oppugnabat, depopulatus tantùm agros, Amphilochiâ exceſſit, atque in Macedoniam recеſſit. Et Ætolos inde avocavit populatio maritimæ orræ. Plevratus Illyriorum rex cum ſexaginta lembis Corinthium ſinum invectus, adjunctis Achæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Ætoliæ vaſtabat. adverſus quos mille Ætoli miſſi, quacumque ſe claſſis circumegerat per litorum amfractus brevioribus ſemitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros, [1] aliquantum urbis nudaverant. nec tamen penetrare in urbem poterant. Nam & pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, & armati ruinis ſuperſtantes, inſtar munimenti erant. Itaque quum apertâ vi parum procederet conſuli res, cuniculum occultum, [2] vineis antè contecto loco, agere inſtituit. & aliquandiu, quum dies noctesque in opere eſſent, non ſolùm ſub terra fodientes, ſed egerentes etiam humum, [3] fefellere hoſtem. [4] Cumulus repentè terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pavidique ne jam ſubrutis muris facta in urbem via eſſet; foſſam intra murum è regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere inſtituunt. cujus ubi ad tantam altitudinem, quantæ eſſe ſolum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, ſilentio facto, pluribus locis aure admotâ, ſonitum fodientium captabant. Quem ubi acceperant, aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis momento enim ad manè, [5] ſuſpenſo furculis ab hoſtibus muro, pervenerunt. ibi a commiſſis operibus, quum è foſsâ in cuniculum patêret iter, primò ipſis ferramentis, quibus in opere uſi erant; dein celeriter ar-

INTERPRETATIO.

2 *Cùm utrumque opus, hinc foſsâ Ambracienſium, inde cuniculus Romanorum inter ſe conjungi cœpiſſent.*

NOTÆ.

qui à Nonio Marcello ſic deſcribuntur: *Manipuli ſpartei pice contecti, qui incenſi aut in muros, aut in teſtudines jaciuntur.* Alterum genus Herodian. lib 8. faces tradit fuiſſe pariter pice & reſina oblitas, & in extremo ſagittæ mucronem habentes, quæ cùm accenſæ deferrentur, infixæ & inhærentes machinis, facilè eas comburebant.

1. *Aliquantum urbis nudaverant.*] Gallicè, *ils avoient fait une grande breſche en abatant une partie des murailles.*

2. *Vineis antè contecto loco.*] Gallicè, *il reſolut de faire une mine après avoir dreſſé une galerie ou traverſe pour couvrir l'ou-*

vrage, & ſe mit à travailler.

3. *Fefellere hoſtem.*] Gallicè, *les Romains ne furent point découverts ny en travaillant à la mine, ny meſme en vuidant la terre, juſqu'à ce qu'enfin les aſſiegez s'en appercéurent, voyant tout à coup un grand monceau de terre formé des vuidanges de la mine.*

4. *Cumulus repentè terræ.*] Sigonius ex veteri libro legit; *Tumulus repentè terra eminens.*

5. *Suſpenſo furculis.*] Gelenio placebat: *ſuſpenſo fulturis ab hoſtibus muro* ſed in copiciis penè omnibus ſcriptum eſt *furculis*; quod firmat Gron. ex l. 1. c. 35.

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

mati etiam ſubeuntes, occultam ſub terra ediderunt pugnam. ſegnior deinde ea facta eſt, [b] interſepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis prætentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adverſus eos qui in cuniculo erant, excogitata res eſt. dolium à fundo pertuſum, quâ fiſtula modica inſeri poſſet, & fiſtulam ferream operculumque dolii ferreum, & ipſum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verſo poſuerunt. Per opercului foramina, prælongæ haſtæ, quas ſariſſas vocant, ad ſummovendos hoſtes eminebant. ſcintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fiſtulæ impoſito, flando accenderunt. inde non ſolùm magna vis fumi, ſed acrior etiam fœdo quodam nidore ex aduſtâ pluma quum totum cuniculum compleſſet, vix durare quiſquam intus poterat.

VIII. Quum in hoc ſtatu res ad Ambraciam eſſet; legati ab Ætolis Phaneas & Damoteles, cum liberis mandatis, decreto gentis, ad conſulem venerunt. nam prætor eorum quum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infeſtam oram navibus hoſtium eſſe, alia Amphilochos Dolopſamque à Macedonibus vaſtari; nec Ætolos ſimul ad tria diverſa bella occurſantes ſufficere: convocato concilio, [c] Ætolos principes, quid agendum eſſet, conſuluit. Omnium eò ſententiæ decurrerunt, *Ut pax, ſi poſſet, æquis; ſi minùs, tolerandis conditionibus peteretur.* [a] *Antiochi fiduciâ bellum ſuſceptum, Antiocho terrâ marique ſuperato, & propè extra orbem terræ ultra juga Tauri exacto, quam ſpem eſſe ſuſtinendi belli? Phaneas & Damoteles, quod è re Ætolorum, ut in tali caſu, fideque ſua eſſe cenſerent, agerent. Quod enim ſibi conſilium, aut cujus rei electionem à fortuna relictam?* Cum his mandatis legati miſſi, *orare conſulem, ut parceret urbi, miſereretur gentis quondam ſociæ; nolle dicere injuriis, miſeriis certè coactæ inſanire.* 3 *Non plus mali meritos Ætolos Antiochi bello, quàm boni antè, quum adverſus Philippum bellatum ſit, feciſſe. nec tum largè gratiam relatam ſibi, nec nunc*

INTERPRETATIO.

b *Cùm cuniculum intercluderent obſeſſi, atque à foſſa per ipſos ducta ſejungerent, tum obtendendo velamenta pilis caprarum contexta, tum januas properanter appo-nendo.*

a *Cùm non aliter bellum ſuſceptum eſſet ab Ætolis, quàm ob ſpem in Antiochi auxiliis & potentia poſitam.*

NOTÆ.

1. *Ætolos principes.*] Diſplicet Gronovio illud *Ætolos*: & verò inutilis è proximo ejus vocis repetitio, cùm non alios eâ de re conſulere potuerit Ætolorum Prætor quam gentis ſuæ principes.

2. *Fideque ſua eſſe cenſerent*] Repete ex ſuperiori commate *quod è re Ætolorum, & ex fide ſua.*

3. *Non plus mali.*] Ætolos ajebant legati & benè & malè de Romanis meritos eſſe diverſis temporibus: & ſiquidem aliquantum mali nuper feciſſent, cum ſocii eſſent Antiochi bellum gerentis adverſus Romanos: non minùs benè ſe antea geſſiſſe, quo tempore ſociis fuerant Romanorum adverſus Philippum: unde cùm Romani ob egregiè navatam in Philippum operam non animùm Aeto-

in-

immodice pœnam injungi debere. Ad ea consul respondit: *Magis sæpè, quàm verè unquam, Ætolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. Non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, 4 sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno* 5 *excessisse. Ætolos nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. arma illis priùs, equosque omnes tradendos esse, deinde 5 mille talentùm argenti populo Romano dandum: cujus summæ dimidium præsens numeraretur, si pacem habere vellent. Ad ea adjecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem, quos populus Romanus, amicos atque hostes habeant.* Urb. condd. an. 564. Coss. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

10 IX. Adversus quæ legati, & quia gravia erant, & quia suorum 1 animos indomitos ac mutabiles noverant; nullo reddito responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integrâ prætorem & principes consulerent. Clamore & jurgio excepti, quòd rem traherent, qualemcumque pacem referre jussi, quum redirent Ambra-
15 ciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, quibuscum bellum erat, circumventi 2 Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hæc mora injecta est paci. Quum jam Atheniensium Rhodiorumq; legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud consulem essent, Amynander quoque Athamanum rex fide acceptâ venerat in castra Romana; magis pro Am-
20 bracia, ubi majorem partem temporis exulaverat, quàm pro Ætolis solicitus. per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos à Tyrrheo jussit, quorum post adventum agi cœptum est de pace. Amynander, quod sui maximè operis erat, impigrè agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. id quum per colloquia princi-
25 pum succedens muris parùm proficeret, postremò consulis permissu ingressus urbem, partim consilio, partim precibus evicit, ut permitterent se Romanis. Et Ætolos C. Valerius Lævini filius, qui cum eâ gente primùm amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eâdem, egregiè adjuvit. Ambracienses priùs pacti, ut Ætolorum auxiliares sine fraude
30 emitterent, aperuerunt portas. 3 dein *ut quingenta Euboica darent talen-*

NOTÆ.

lis gratificati essent, æquum non esse ut in eosdem Romani ob consociata cum Antiocho arma nimiùm sævirent.

4. *Omni Asia cis Taurum.*] De conditionibus datæ Antiocho pacis dictum lib. superiori cap. 45. dicetur, & cap. 38. hujus libri.

5. *Mille talentùm argenti.*] An potiùs *mille talenta?* Nostrâ pecuniâ essent vicies centena & quadraginta millia librarum Francicarum: *deux millions quatre cens mille livres.*

1. *Animos indomitos ac mutabiles.*] Ita scripti omnes libri, longè meliùs quàm editi, in quibus ex nescio cujus correctione *indomitos & immutabiles*, contra quam sententia exigit.

2. *Tyrrheum custodiendi deducuntur.*] *Tyrrheum* sive *Thyrreum*. oppidum erat Acarnaniæ mediterraneum, æquali ritè spatio dissitum ab Acheloï ripis, & Jonii maris litoribus.

3. *Dein ut quingenta Euboica darent talenta.*] Hæc & sequentia pertinent ad conditiones pacis Ætolis dictas à Consule. Porrò *Euboica hæc talenta* Atticis minora fuisse, ita ut singulis decederent tres unciæ cum triente ait ex Herodoto

Urb. cond. an. 564. Coll. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

ta: ex quibus ducenta præsentia, trecenta per annos sex pensionibus æquis captivos perfugasque redderent Romanis; 4 urbem ne quam formulæ sui juris facerent; quæ post id tempus, quo T. Quintius trajecisset in Graciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam veniisset. Cephallenia insula ut extra jus fœderis esset. Hæc quanquam spe ipsorum aliquantò leviora erant; perentibus Ætolis, ut ad concilium referrent, permissum est. Parva disceptatio de urbibus tenuit. quæ quum sui juris aliquando fuissent, avelli velut à corpore suo ægrè patiebantur. ad unum tamen omnes accipi pacem jusserunt. Ambracienses coronam auream consuli 5 centum & quinquaginta pondo dederunt: signa ænea marmoreaque, & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia (quia regia ibi Pyrrhi fuerat) quàm cæteræ regionis ejus urbes erant, sublata omnia, avectaque. nihil præterea tactum, violatumve.

X. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Ætoliæ, 1 ad Argos Amphilochicum (viginti duo millia ab Ambracia abest) castra posuit. eò tandem legati Ætoli mirante consule 2 quod morarentur, venerunt. Inde, postcaquam approbasse pacem concilium Ætolorum accepit, jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, ut Atheniensis & Rhodii deprecatores irent, dato qui simul cum iis proficiscerentur, C. Valerio fratre, ipse in Cephalleniam trajecit. Præoccupatas aures animosque principum

NOTÆ.

Budæus, ut lib. 37. cap. 46. est annotatum. Talentum igitur Euboicum hoc posito quinque millium sexcentarum & septem circiter drachmarum, redderet nostræ pecuniæ libras fermè 2266. cum assibus 16. sic quingenta ejusmodi talenta efficerent nobis decies centena trecenta triginta tria millia cum nongentis libris, 1333900. Festus tamen (quem in distophorûm pretio sequuti antea sumus) *Euboicum talentum* quatuor duntaxat drachmârum Atticarum millibus æstimat, id est, libris Francicis 1700.

4. *Urbem ne quam formulæ.*] Marcellus Donat. *formula* nomine intelligit actionem, quæ à Jurisconsultis definitur, jus persequendi in judicio quod sibi debetur: sed hæ actiones inter privatos ejusdem ditionis locum habent, magis quàm inter diversos populos. Turneb. *formulam* dici ait non propriè quidem actionem, sive certam verborum conceptionem, quâ quid in jure petitur: sed inde traduci *formulæ* nomen ad conventa quibus civitatum jurisdictio additio lege etcedetur comprehenditur. Ego autem jam antè monui *formulam* usurpari pro dispositione seu ordinatione provinciarum, quâ cujusque fines designantur: quod ex Plinio imprimis confirmari potest lib. 3. cap. 4. ubi de Narbonensi provincia loquens, ait: *adjecit formulæ Galbaimperator ex Inalpinis Avanticos atque Ebrodunsios*: & passim apud Justinianum *formula* sive typi, τύποι, hoc sensu accipiuntur, ut forma Jurisdictionis, forma provinciæ, forma censualis, forma agrorum. Nos Gallicè dicimus, *les gouvernemens, les ressorts, les départemens.*

5. *Centum quinquaginta pondo.*] Solùm auri hujus pondus æstimaretur nunc octuagies & quadringentis librarum millibus.

1. *Ad Argos Amphilochicum.*] *Argos Amphilochicum*, diversum à Peloponnesiaco, Epiri urbs, Amphilochiæ regionis caput, inter Achelolum ad ortum, & Ambracium sinum ad occasum, nunc in tabulis Epiri *Anfilocha*: occupata fuerat hæc regio ab Ætolis.

2. *Quod morarentur.*] Placebat Gro-

Romæ ex criminibus Philippi invenerunt: qui per legatos & per literas, Dolopas, Amphilochosque & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaque sua, postremò etiam filium Perseæ ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Athenienſis legatus 4 Leon, Iceſiæ filius, eloquentia etiam dicitur moviſſe: qui vulgatâ ſimilitudine, *mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum*, uſus, *quamdiu in fide Romanæ ſocietatis manſiſſent, inſita gentis tranquillitate quieſſe eos ajebat: poſtquam flare ab Aſia 5 Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpiſſent; tum illam tempeſtatem coortam, quæ ad Antiochum eos, ſicuti in ſcopulum, intuliſſet.*

XI. Diu jactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hæ: *Imperium majeſtatemque populi Romani gens Ætolorum conſervato ſine dolo malo. Ne quem exercitum, qui adverſus ſocios amicoſque eorum ducetur, per fines ſuos tranſire ſinito: neve ullâ ope juvato. Hoſtes eoſdem habeto, quos populus Romanus; armaque in eos ferto, bellum pariter gerito: perfugas, fugitivos captivoſque reddito Romanis ſociiſque; præterquàm ſi qui capti, quum domos rediſſent, iterum capti ſunt: aut ſi qui eo tempore ex iis capti ſunt, qui tum hoſtes erant Romanis, quum inter præſidia Romana Ætoli eſſent. Aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magiſtratibus ſine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quiſque eorum primùm inventus fuerit, reddatur. obſides quadraginta arbitratu conſulis Romani dato: ne minores duodecim annorum, neu majores quadraginta. Obſes ne eſto prætor. præfectus equitum, ſcriba publicus: neu quis, qui antè obſes fuerit apud Romanos. Cephalenia extra pacis leges eſto.* De pecuniæ ſumma, quàm penderent, penſionibuſque ejus, nihil ex eo quod cum conſule convenerat, mutatum. Pro argento ſi aurum dare mallent, darent, convenit; & dum pro argenteis decem

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

NOTÆ.

novii conjectura ſcripſiſſe Livium putantis: *mirante conſule quid morarentur*.

3. *Criminibus Philippi.*] *Crimina* dicit pro criminationibus, ſeu accuſationibus Philippi adverſus Ætolos.

4. *Leon Iceſiæ filius.*] Hic Athenienſium legatus *Damis* à Polybio legat. 28. dicitur, ut notat amicus noſter, dum viveret Henricus Valeſius.

5. *Thoas & Dicæarchus.*] De *Thoante* ſæpiùs dictum lib. 35. capitibus ſcilicet 12. 32. 42. 45. *De Dicæarcho* ejus fratre, eòdem lib. 35. c. 12. & lib. 36. cap. 18. de *Menetâ* Epirota Naupacti præfecto lib. 36. cap. 28. de *Damocrito* Prætore Ætolorum lib. 31. cap. 32. lib. 35. cap. 12, 25. & 33, tandem lib. 37, cap. 36.

1. *Majeſtatemque populi Romani gens Ætolorum.*] Formula eſt fœderum inter inæquales; ut Cic. ſcribit in Orat. pro Cornel. Balbo: *adjunctum illud etiam eſt, quod non eſt in omnibus fœderibus, majeſtatem populi Romani comiter conſervent. Id habet hanc vim, ut ſit ille in fœdere inferior. Nam cum alterius populi majeſtas conſervari jubetur, de altero ſiletur: certè ille populus in ſuperiori conditione cauſaque ponitur, cujus majeſtas fœderis ſanctione defenditur.*

2. *Dum pro argenteis decem aureus unus valeret.*] Apud veteres decupla fuit plerumque argenti ad aurum proportio: noli tamen aureum Romanum, (qui (ſi Plinio fides) vix ante annos ſeptem

Vrb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

aureus unus valeret. *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris alii quando fuerunt; qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio conſulibus, poſtve eos conſules armis ſubacti, aut voluntate in ditionem populi Romani venerunt, ne quem eorum Ætoli recepiſſe velint. Oeniadæ cum urbe agriſque Acarnanum ſunto.* His legibus fœdus ictum cum Ætolis eſt.

XII. Eadem non æſtate ſolùm, ſed etiam iiſdem propè diebus, quibus hæc à M. Fulvio conſule in Ætolia geſta ſunt; conſul alter Cn. Manlius 1 in Gallogrecia bellum geſſit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo 2 Epheſum conſul venit, acceptiſque copiis à L. Scipione, & exercitu luſtrato, concionem apud milites habuit. quâ, *collaudatâ virtute eorum, quod cum Antiocho uno prælio debellaſſent; adhortatus eos ad novum cum Gallis ſuſcipiendum bellum, qui & auxiliis Antiochum juviſſent: & adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis eſſet, niſi frangerentur opes Gallorum*: de ſe quoque pauca, nec falſa, nec immodica, adjecit. Læti cum frequenti aſſenſu conſulem audiverunt: partem virium Antiochi fuiſſe Gallos credentes: rege ſuperato, nullum momentum in ſolis per ſe Gallorum copiis fore. Eumenem haud tempore abeſſe (Romæ tunc erat) credere conſul, gnarum locorum hominumque, & cujus intereſſet frangi Gallorum opes. 3 Attalum igitur fratrem ejus arceſſit à Pergamo, hortatuſque ad capeſſendum ſecum bellum, pollicentem ſuam ſuorumque operam, 4 domum ad comparandum dimittit. Paucos poſt dies profecto ab Epheſo conſule ad Magneſiam occurrit Atta-

5 10 15 20

NOTÆ.

cudi cœperat) cum decem drachmis comparare: nam ex maximè probabilibus Villalpandi, & aliorum rationibus, pondus duarum drachmarum ac dimidiæ hoc tempore aureus æquabat: & prout aurum defœcatum nunc apud nos æſtimatur libras Francicas quatuordecim ſuperaret. Accipiendus itaque hic locus de Græca pecunia, ut nempè auri talentum pro decem talentis argenti ambularet.

1. *In Gallo-græcia bellum.*] Gallo-græci ſive Galatæ è Gallia noſtra per Græciam Thraciamque victoriis in Aſiam minorem delati, ſedes in Phrygiæ finibus fixerant, ac de ſuo nomine provinciam appellaverant *Galatiam* ſive *Gallo-greciam*, quod inter Græcos aut in regionibus ubi Græci ſermonis uſus, agerent. Hodie Turcis tractus ille dicitur *Gelas* corrupto Galatiæ nomine.

2. *Epheſum conſul venit.*] Joniæ caput *Epheſus*, creditur ab Amazonibus condita. Ea urbs Dianæ templo celebrata, quod unum è ſeptem orbis miraculis habitum eſt, Adhuc *Eſeſo* circa oſtia Cayſtri, 40. fermè milliaribus à Smyrna, meridiem verſus, portum habet non incommodum cum arce: diverſa à *Figina* oppido, quo nomine eam à Turcis dominantibus vocari vult Sophianus.

3. *Attalum igitur fratrem ejus.*] Attali primi Pergamenorum regis filius natu minor, hic Attalus Philadelphi cognomen meruit: Eumeni enim fratri poſteà ſucceſſit, cujus filium Attalum III. ab illo poſtpoſitum ut degenerem, ipſe nihilominus hæredem poſteà inſtituit, ejuſdem inſidiis de medio ſublatus.

4. *Domum ad comparandum.*] Vulgatæ editiones *ad comparandum copias*: ſed has *copias* ignorant membranæ: & Livius aliàs quoque dicit *tempus ad comparandum habere*: & Cornel. Nepos *tempore ad comparandum dato*: Cicero ipſe pro Plancio eâdem loquendi formâ utitur: *ut ne ſi cogitaſſet quidem quiſpiam, daretur ſpatium comparandi*, nullo nomine addito quo res comparanda ſignificetur. Subin-

lus cum mille peditibus, equitibus ducentis: Athenæo fratre juſſo cum cæteris copiis ſubſequi: commendata iis cuſtodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Conſul collaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progreſſus, caſtra poſuit, quia vado ſuperari amnis non poterat; & contrahendæ naves erant ad exercitum trajiciendum. Tranſgreſſi Mæandrum, 5 ad Hieran Comen pervenerunt. Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

XIII. Fanum ibi auguſtum Apollinis & oraculum: a ſortes vocibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hinc alteris caſtris 1 ad Harpaſum flumen ventum eſt: quo legati 2 ab Alabandis venerunt, ut caſtellum quod ab ipſis nuper deſciſſet, aut auctoritate aut armis cogeret jura antiqua pati. Eodem & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretenſi Leuſo, & Corrago Macedone venit. mille pedites mixtarum gentium, & trecentos equites ſecum adduxerunt. Conſul tribuno militum miſſo cum modica manu, caſtellum vi receptum Alabandenſibus reddit. ipſe nihil via digreſſus, 3 ad Antiochiam 4 ſuper Mæandrum amnem poſuit caſtra. Hujus amnis fontes 5 Celænis oriuntur. Celænæ urbs, caput quondam Phrygiæ fuit, migratum inde haud procul veteribus Celænis: novæque urbi Apameæ nomen inditum; ab Apamea ſorore Seleuci regis. Et Marſyas

INTERPRETATIO.

a *Ferunt Sacerdotes ejus loci reſponſa edere carminibus non inconcinnis ſecundùm ea quæ jacta ſortes videntur ſignificare.*

NOTÆ.

telligi poteſt, vel *ad ſe*, vel ad *neceſſaria*, aut *ad alias res comparandum*.

5. *Ad Hieram Comen.*] Pagus eſt Cariæ; nomen ſignificat ſacrum vicum, ſeu caſtellum.

1. *Ad Harpaſum flumen.*] Ad eum ſita fuit *Harpaſa* urbs Cariæ: juxta quam cautes ſtabat horrenda, uno digito mobilis, eadem ſi toto corpore impellatur, reſiſtens, auctore Plinio lib. 2. capit. 96.

2. *Ab Alabandis.*] *Alabanda* urbs etiam Cariæ fuit in Aſia minori, haud procul Magneſia ad Mæandrum: hodie Turcis *Eblebanda*, teſte Leunclavio.

3. *Ad Antiochiam ſuper Mæandrum.*] Inter tot Aſiæ urbes, quibus Seleucus Nicator Syriæ rex in Antiochi patris memoriam nomen impoſuit: Hæc in Caria fuit, ſita ad Mæandrum fluvium, infra Laodiceam & ſupra Maſtaura, Turcis vulgò *Tachiali*, ex Mireo.

4. *Super Mæandrum.*] Sinuoſum hunc Phrygiæ, Cariæ, & Joniæ fluvium Strabo refert, cum prorutis agrorum limitibus fines mutare ſolitus eſſet, in jus à confinibus vocatum, multamque ab eo exigi, quæ ſumeretur ex portoriis ſeu vectigalibus portoriorum. Ab eo non modò *gyri* quilibet, ſed etiam figuratè vafra & obliqua conſilia velut proverbio *Mæandri* appellantur: hodie dicitur *Madre*.

5. *Celænis oriuntur.*] Solino hæc in parte convenit cum Livio: ille etenim cap. 43. *ex arce*, inquit, *Celænarum Mæander amnis caput tollit*, *Celænæ* autem urbs fuit magnæ Phrygiæ primaria: eam obſcuravit *Apamea Cibotus*: *Celænarum* quippe cives tranſtulit Antiochus Soter in hanc urbem, cui à matre *Apama* nomen, filia Artabazi, quæ nuptum data fuerat Seleuco Nicatori, teſte Strabone. Supra eſt palus ex qua Mæandrum & Marſyam ſcaturire ajunt, quem ad locum referunt Apollinis & Marſyæ certamen: hodie *Apamia* à Turcis appellatur.

Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. Fama quoque ita tenet, Celænis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander ex arce summa Celænarum ortus, mediâ urbe decurrens, per Caras primùm, deinde Jonas, in sinum maris editur, qui inter Priënem & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentum exercitui dandum venit. Parva disceptatio de Attali auxiliaribus orta est: quod Romano tantùm militi pactum Antiochum, ut daretur frumentum Seleucus dicebat. Discussa ea quoque est constantia consulis, qui dimisso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. Inde [6] ad Gordiutichos, quod vocant, processum est. ex eo loco [7] ad Tabas tertiis castris perventum. in finibus Pisidarum posita est urbs, in ea parte quæ vergit ad Pamphylium mare. Integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modicè primo impetu turbavere: deinde ut apparuit, nec numero se nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant; dedere urbem parati. [8] quinque & viginti talenta argenti, [9] & decem millia medimnûm tritici imperata. ita in deditionem accepti.

XIV. Tertio inde die ad [1] Chaum amnem perventum: inde profecti, Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est. cui fecerat nomen Indus, ab elephante dejectus. [2] Haud procul à Cibyra aberant: nec legatio ulla [3] à Moagete, tyranno civitatis ejus, homine ad omnia infido atque importuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus consul præmittit. huic agmini fines ingredienti legati occurrerunt; nunciantes, paratum esse tyrannum imperata facere. orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque à populatione agri militem. & [4] in coronam auream quindecim talenta afferebant. Helvius

NOTÆ.

6. *Ad Gordiutichos.*] Urbs fuit Phrygiæ condita à Gordiô filio Midæ, ut Steph. est auctor, & nomen ipsum *Gordii murum* significat.

7. *Ad Tabas.*] Hæc *Taba* in Phrygiæ combustæ, Pisidiæ & Galatiæ confinio. Stephanus *Tabas* dictas scribit à petris, in quibus constructæ sunt. Cæterùm *Tabas* Lydiæ adscribit, atque hanc urbem à Marsya conditam, ut & Cibyram ab ejus fratre.

8. *Quinque & viginti talenta argenti.*] Gallicè, *soixante mille livres.*

9. *Decem millia medimnum.*] Gallicè, *dix mille mines de blé mesure de Paris.*

1. *Chaum amnem.*] Hic *Chaus*, & hic *Indus* nullius nominis amnes sunt, Geographis ignoti: nec majoris famæ *Eriza* urbs & *Thabusion* castellum. Id solùm hinc patet ea loca in confinio fuisse Phrygiæ magnæ, Pisidiæ & Galatiæ.

2. *Haud procul à Cibyra.*] Fuit hæc urbs in Phrygiæ parte meridionali, quam combustam dixere, ad Lyciæ confinia, *Burus* hodie, Leunclavio teste: alia est à *Cibyra* maritima quæ in confinio Pamphyliæ & Ciliciæ.

3. *à Moagete tyranno.*] Cibyram testatur Strabo semper, ante hæc tempora à tyrannis paruisse, quorum ultimus fuit hic Moagetes.

4. *In coronam auream.*] Melius ex

integros à populatione agros ſervaturum pollicitus, ire ad conſulem legatos juſſit, quibus eadem referentibus, conſul: *Neque Romani*, inquit, *bona voluntatis ullum ſignum erga nos tyranni habemus; & ipſum talem eſſe inter omnes conſtat; ut de pœna ejus magis quàm de amicitia nobis cogitandum ſit.* Perturbati hac voce legati, nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet: veniendique ad eum poteſtatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi ſe faceret. Permiſſu conſulis poſtero die in caſtra tyranni venit, veſtitus comitatuſque vix ad privati modicè locupletis habitum, & oratio fuit ſummiſſa & infracta; extenuantis opes ſuas, urbiumque ſuæ ditionis egeſtatem querentis. Erant autem ſub eo, præter Cibyram, [5] Syleum, [6] & quæ Alimne appellatur, ex his, ut ſe ſuoſque ſpoliaret, quinque & viginti talenta ſe confecturum, propè ut diffidens pollicebatur. *Enimvero*, inquit conſul, *ferri jam ludificatio non poteſt. Parum eſt, non erubuiſſe abſentem, cùm per legatos fruſtraveris nos, niſi præſens quoque in eadem impudentia perſiſtas. Quinque & viginti talenta tyrannidem tuam exhaurirent? Quingenta ergo talenta niſi triduo numeras; populationem in agris, obſidionem in urbe ſpecta.* Hac denunciatione conterritus, perſtare tamen in pertinaci ſimulatione inopiæ & paulatim illiberali adjectione, nunc per cavillationem, nunc precibus & ſimulatis lachrymis, ad [7] centum talenta eſt perductus, adjecta decem millia medimnûm frumenti. Hæc omnia intra ſex dies acta.

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Ful. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

XV. A Cibyra [1] per agros Sindenſium exercitus ductus, tranſgreſſuſque [2] Caularem amnem, poſuit caſtra. Poſtero die eſt [3] præter Caralitin paludem agmen ductum. [4] ad Mandropolin manſerunt. inde progredientibus [5] ad Lagon proximam urbem, metu incolæ fugerunt.

NOTÆ.

Thuaneo codice Jac. Gron. *in corona aurea*: nam corona aurea quindecim talentorum oblata eſt conſuli jam facta non quindecim talenta ad eam conficiendam, ut conſtat ex Polybio legationum excerpto 30.

5. *Syleum.*] Phrygiæ quoque oppidum eſt *Syleum*, ad amnem Orgam, qua ab Apamea Peteniſſum Galatiæ itur.

6. *Et quæ Alimne appellatur.*] Loci nomen in Phrygia magna.

7. *Centum talenta.*] Noſtra pecunia fierent librarum Francicarum ducenta & quadraginta millia.

1. *Per agros Sindenſium.*] Piſidiæ urbs mediterranea erat *Sinda*, quæ & *Amblada*: neque à Cibyra admodum diſtans, auctore Strabone. Itaque rectè, ut puto, Sigon. correxit, cùm antea *Sidenſium* legeretur, quaſi à *Sida*, quæ urbs Pamphyliæ maritima, longiùs paulò à Vulſonis itinere.

2. *Caularem amnem.*] *Cataraſten* fluvium legimus in Piſidia è Tauro monte, qui per urbem ejus provinciæ Pergen in Pamphyliam ſinumque Attalicum labitur. *Caularem* non facilè extra Livium inveneris.

3. *Præter Caralitin paludem.*] Hujus paludis meminit Strabo, qui non longè ab Iconio ponit, quod eſt Lycaoniæ caput.

4. *Ad Mandropolin.*] Vrbem hoc nomine in Phrygia magna Steph. agnoſcit, ideoque Sigon. hic *ad Mandropolin* legendum ſuſpicatur, etſi apud Livium legatur *ad Mandropum*, ſeu *Mandrapum*, cujus ignotus eſt ſitus.

5. *Ad Lagon.*] Incognitus quoque hic locus.

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

Vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde [6] ab Lyſis fluminis fonte, poſtero die [7] ad Cobulatum amnem progreſſi. [8] Temeſſenſes eo tempore [8] Iſiondenſium arcem urbe capta oppugnabant: incluſi quum alia ſpes auxilii nulla eſſet, legatos ad conſulem orantes opem miſerunt. eum conjugibus ac liberis in aree incluſos ſe mortem in dies aut ferro aut fame patiendam expectare. Volenti conſuli cauſa in Pamphyliam divertendi, oblata eſt. adveniens obſidione Iſiondenſes exemit. 9 Termeſſo pacem dedit, [10] quinquaginta talentis argenti acceptis. item Aſpendiis, cæteriſque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens [11] ad flumen Taurum primo die, poſtero [12] ad Xylinen (quam vocant) Comen poſuit caſtra. Profectus inde continentibus itineribus, [13] ad Cormaſam urbem pervenit. [14] Darſa proxima urbs erat. eam metu incolarum deſertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti præter paludes, legati ab [15] Lyſinoe dedentes civitatem venerunt. Inde [16] in agrum Sagalaſſenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum eſt. Colunt Piſidæ, longè optimi bello regionis ejus. quum ea res animos facit, tum agri fœcunditas & multitudo hominum, & ſitus inter paucas munitæ urbis. Conſul, quia nulla legatio ad finem præſto fuerat, prædatum in agros miſit. tum demum fracta pertinacia eſt, ut ferri igique res ſuas viderunt. Le-

NOTÆ.

6. *Ab Lyſis fluminis fonte.*] Ita membranæ. Glar. emendavit *Lyci*, & Curtius Marſyam *Lyci* quoque nomine appellari teſtatur, ubi extra munimenta Celænarum ſe evolvit.

7. *Ad Cobulatum amnem.*] Polybio in Fragmento 31. dicitur *Colobatus*. Atque ita legendum apud Livium cenſet Fulvius Urſinus.

8. *Iſiondenſium.*] Fulv. Urſinus *Iſindenſium* legit auctoritate Stephani Byzantii, apud quem *Iſindus* ſive *Iſinda* urbs eſt Joniæ. Sed Polybius Ἰσιόνδιον appellat, quem ſecutus ſuo more Livius. Fallor aut *Piſinda* eſt Ptolemæi, urbs Pamphyliæ in *Carbalia*, haud procul Termeſſo ſeptentrionem verſus: nam Jonia procul hinc diſtat. Qui legendum putabant *Hyrienſium*, non advertebant *Hyriam* Ciliciæ Trachææ, quæ ſola huc pertinere poſſet, ſi fortè etiam poſſet, tunc temporis in Seleuciæ nomen tranſiſſe.

9. *Termeſſo pacem dedit.*] *Termeſſus*, ſive *Termiſſus*, urbs fuit Pamphyliæ, in ejus parte boreali, quam Carbaliam Ptolemæus; Plinius Gebaliam dixit: Strabo, Stephanus, Euſtathius Piſidiæ adſcribunt.

10. *Quinquaginta talentis.*] Gallicè, *ſix vints mille livres*

11. *Ad flumen Taurum.*] *Taurum* montem hoc tractu facilè reperias, flumen mihi ignotum.

12. *Ad Xylinen Comen.*] Piſidiæ locus: nomen Græcum ſignificat pagum ligneum.

13. *Ad Cormaſam.*] Sub Tauro fuit hoc Piſidiæ oppidum.

14. *Darſa proxima urbs.*] In eadem Piſidia, ad fines Lyciæ & Phrygiæ magnæ.

15. *Lyſinoë.*] Aliàs *Lyſinia*, ſub Tauro monte in Piſidia quoque, verſus Auſtralis Phrygiæ fines.

16. *In agrum Sagalaſſenum.*] *Sagalaſſus* ab Arriano & Stephano, quemadmodum & à Livio in Piſidiâ locatur; ab Ptolemæo in Lycia, perperam, ni fallor. *Sagaleſſon* vocat Plinius, & Piſidiæ tribuit. *Selgeſſus* eſt Straboni, ad montem Maſicytum.

gatis

gatis missis pacti [17] quinquaginta talentis, & viginti millibus [18] medimnum tritici, viginti hordei, pacem impetraverunt. Progressus inde [19] ad Obrimæ fontes, ad vicum, quem [20] Aporidos cognomen vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Ægros inde & inutilia impedimenta quum Apameam dimisisset, ducibus itinerum ab Seleuco acceptis, profectus eo die in [21] Metropolitanum campum, postero die [22] Dinias Phrygiæ processit. [23] Inde Synnada venit: metu omnibus circà oppidis desertis, quorum jam præda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, [24] ad Beudos, quod vetus appellant, pervenit; ab Anabura inde, & altero die [25] ad Alandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra, ibi plures dies stativa habuit: quia perventum erat [26] ad Tolistobogiorum fines. Urb. cond. ann. 564. Cos. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

XVI. [1] Hi Galli magna hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ

NOTÆ.

17. *Quinquaginta talentis.*] Centum viginti librarum nostratium millibus.

18. *Medimnum.*] Mensuræ Græcæ genus, quæ dimidium ferè sextarium Parisiensem capit.

19. *Ad Obrimæ fontes.*] Phrygiæ magnæ amnis *Obrima* in Mæandrum sub Apamea Ciboto se exonerat.

20. *Aporidos Cognomen.*] Videtur hoc nomen vicum significare perplexi ac difficilis transitûs.

21. *Metropolitanum campum.*] Ab urbe *Metropoli* dictum. Sunt autem plures eo nomine urbes; hæc in Phrygia magna fuit haud procul Mæandro, circa fines Pisidiæ & Galatiæ.

22. *Dinias Phrygiæ.*] Non longè à Galatiæ confinio fuit hoc Phrygiæ oppidum: fortè à *Dinia* Galliæ Narbonensis nomen mutuata.

23. *Inde Synnada.*] Phrygiæ quoque urbs est è primariis *Synnada*; unde marmor Synnadicum: non procul Hypso oppido, pugna inter Alexandri duces & successores claro.

24. *Ad Beudos, quod vetus appellant.*] Quidam Codices habent *Beundos*; sed *Beudos* tuentur Glar. & Sigon. ex Ptolemæo.

25. *Ad Alandri fontes.*] Vulgò legebatur, *ad Mandri fontes*: unde Glar. fecerat *Maandri*, quod stare non potest; sic enim regressus esset Manlius Vulso ad loca quæ jam transierat, non progressus. Rectè Sigon. restituit *Alandri*, cujus fluminis posteà Livius in Tolistobogiis meminit.

26. *Ad Tolistobogiorum fines.*] Galatarum, sive Gallo-græcorum, qui è Gallia nostra in Asiam profecti, tres erant gentes præcipuæ. *Tectosages*, *Trocmi*, & *Tolistobogii*: quos Appianus & Steph. *Tolistoboios* appellant; fortè quasi ex Tolosatibus & Bojis mixtos: nisi malis detorto nomine ex Sermone Illyriorum, inter quos diu habitaverant hi Galli, dictos esse quasi *Tolosates Dei* seu divinos. Est enim illorum lingua *Boge* idem quod Deus. Strabo tamen *Tolistobogos* & *Trocmos* à Ducibus suis nomen habuisse scribit.

1. *Hi Galli.*] Hosce Gallos verisimile est progeniem fuisse eorum, qui Tarquinii Prisci temporibus in Germaniam Sigoveso duce transgressi fuerant, qua de re dictum ad lib. 5. cap. 34. Hinc facilis in Illyricum Græciamq; transitus fuit, quàm perpopulati, in Thraciam sese effuderunt, atque inde trajecerunt in Asiam. Has Gallorum expeditiones narrant Polybius lib. 2. Strabo lib. præsertim 12. Justin. lib 24. cap. 4. & seqq. lib. item 25. cap. 1. & 2. Pausanias in Phocicis, Dexippus in collectaneis Scaligeri, Suidas in voce Τελέτης: ex quibus constat subactas ab iis Asiaticas cis Taurum gentes, aut tributum pendere coactas: ipsos verò in parte Phrygiæ inter Bithynos & Cappadociam sedes fixisse.

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

ſpe, nullam gentem per quas iturî eſſent, parem armis ratî, [2] Brenno duce in Dardanos pervenerunt. ibi ſeditio orta, & ad viginti millia hominum cum [3] Leonorio [4] ac Lutario Regulis ſeceſſione facta à Brenno, in Thraciam iter averterunt. ubi cum reſiſtentibus pugnando, pacem petentibus ſtipendium imponendo, Byzantium quum perveniſſent, aliquandiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Aſiam tranſeundi, audientes ex propinquo quanta ubertas terræ ejus eſſet, cepit. & Lyſimachia fraude capta, Cherſoneſoque omni armis poſſeſſa, ad Helleſpontum deſcenderunt. Ibi verò exiguo diviſis freto cernentibus Aſiam, multò magis animi ad tranſeundum accenſi; nunciosque ad Antipatrum præfectum ejus oræ de tranſitu mittebant. quæ res quum lentiùs ſpe ipſorum traheretur, alia rurſus nova inter Regulos orta ſeditio eſt. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius, Macedonibus per ſpeciem legationis ab Antipatro ad ſpeculandum miſſis, duas tectas naves, & tres lembos adimit. his alios atque alios dies noctesque tranſvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multò pòſt Leonorius, [5] adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, [6] à Byzantio tranſmiſit. Coeunt deinde in unum rurſus Galli, & auxilia Nicomedi dant, [7] adverſus Zybœam, partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. Atque eorum maximè

NOTÆ.

2. *Brenno duce.*] Plures fuere hoc nomine Duces Gallorum: is ſanè diverſus ſit oportet ab eo, quo duce capta à Senonibus Roma ante annos fermè ducentos.

3. *Leonorio.*] Scripti & olim editi habent *Lomnerio*; Sed Straboni Λεοννόριος eſt, Memnoni apud Photium Λεωννόριος: & manet adhuc inter nobiles Gallos *Leonorii nomen*. Sic vidimus hoc quoque ſæculo inter alios *Leonorium d'Eſtampes* Archiepiſcopum Remenſem. Eſtque hoc vocabulum diverſum à Germanorum *Leonharto*, quod nos in Leonardum inflectimus.

4. *Ac Lutario Regulis.*] Legitur & apud Cæſarem *Luterius* Cadurcorum dux: videturque ab origine Gallicum eſſe nomen, ex antiqua migratione Gallorum in Germaniam illatum: ubi deinde duriori aſpiratione Chlotarii vocabulum qui Agathiæ Λωθάριος & Λοθάριος: inde & Caroli Magni nepos aliique ſucceſſores, ſoni Teutonici aſperitate ad priſtinum Gallicißmum mollita, *Lotharii* dicti; ſic ex *Litavicis* Gallis, (cujus appellationis Cæſar Æduum Ducem memorat lib. 7.) ortum apud Germanos *Chlodovici* nomen, & nobis reddita *Ludovici* felix nomenclatura.

5. *Adjuvante Nicomede.*] Zypœtæ Thracis, qui diſſidentibus inter ſe Alexandri ſucceſſoribus, Lyſimacho præſertim bellis varie diſtracto, Bithyniam occupaverat, duo filii fuere, hic *Nicomedes* I. cognomento Magnus, & Zybœas ſive Zypœtes, qui cum fratre ejuſque filio majori Ziela de regno contendit.

6. *A Byzantio.*] *Byzantium* Thraciæ nota urbs ad Boſporum, è regione Chalcedonis, à Byzante Spartano condita; poſteà mirum in modum aucta à Conſtantino, qui caput orientalis imperii eſſe voluit, ſub *Conſtantinopolis* & novæ Romæ appellatione. Nunc Turcis decurtato nomine *Stambol*.

7. *Adverſus Zybœam.*] Mogunt. Codex habet *Zyboream*: Diodoro Siculo Ζιβοίτης vocatur Memnoni verò Ζιπαίτης quem Thraciæ Thyniæque imperaſſe ait. Hic frater erat Nicomedis, ut paulò antè dictum.

opera devictus Zybœa est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex viginti millibus hominum quàm decem armata erant: tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt; ut quas adissent, quasque non adissent, pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Postremò quum tres essent gentes, Tolistobogii, Trocmi, Tectosagi: in tres partes, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt. [8] Trocmis Hellespontiora data: Tolistobogii Æolida atque Joniam, [9] Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. Sedem autem ipsi [10] circa Halyn flumen ceperunt. tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, ut Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit [11] Attalus, pater regis Eumenis: audacique incœpto præter omnium opinionem affuit fortuna: & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eædem opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt; quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non perventurum. Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

XVII. Cum hoc hoste tam terribili omnibus regionis ejus, quia bellum gerendum erat, pro concione milites maximè in hunc modum allocutus est consul: *Non me præterit, milites, omnium, quæ Asiam colunt, gentium Gallos fama belli præstare. Inter mitissimum genus hominum ferox natio pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. Procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladii: ad hoc cantus inchoantium prælium, & ululatus & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atque insueta sunt, Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis Gallici tumultus assuetis, etiam vanitates*

NOTÆ.

8. *Trocmis Hellespontiora.*] Si hæ Galatarum gentes initio in ora habitarunt, certè non diuturna earum ibi commoratio fuit; neque hoc vult Livius; sed has ipsis regiones assignatas quæ cuique genti penderent tributum.

9. *Tectosagi mediterranea Asiæ.*] Horum nomen à patria seu natali regione deductum constat, quòd à Galliæ Celticæ parte, quæ pòst Narbonensis dicta, in Asiam intulere. Hæ tres Gallicæ in Asia nationes à Toparchis regebantur, singulis gentibus in quatuor populos divisis, ut duodecimi omnino Tetrarchiæ essent, quemadmodum Strabo testatur. Sic & priscis temporibus regebantur circa Padum Tusci, antequàm in mediam Italiam à Gallis compellerentur.

10. *Circa Halyn.*] Flumen est Phrygiæ, Asiam minorem dividens in orientalem & occidentalem: nunc vulgò *Lalis*.

11. *Attalus, pater Regis Eumenis.*] Hic Attalus se regem Pergami primus dixit, Attalo natus Philetæri eunuchi fratre, qui Pergamum invaserat contra Lysimachum.

1. *Gallici tumultus assuetis.*] Cum dandi & auferendi casu, aut etiam cum accusativo & præpositione *ad*, vel *in*, lego *assueti* vocabulum: an cum genitivo

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

notæ ſunt. 2 *Semel primo congreſſu ad Alliam olim fuderunt majores noſtros: ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum conſternatos cædunt, fugantque. & plures quoque de Gallis triumphi, quàm de toto orbe terrarum acti ſunt. Jam uſu hoc cognitum eſt; ſi primum impetum, quem fervido ingenio & cæca ira effundunt, ſuſtinueris; fluunt ſudore & laſſitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles ubi ira conſedit animos, ſol, pulvis, ſitis, ut ferrum non admoveas, poſternunt. Non legionibus legiones eorum ſolùm experti ſumus, ſed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. Jam M. Manlius unus agmine ſcandentes in Capitolium Gallos detruſit. & illis majoribus noſtris cum haud dubiis Gallis in terra ſua genitis res erat. Hi jam degeneres ſunt; mixti, & Gallograci verè, quod appellantur. Sicut in frugibus pecudibuſque, non tantum ſemina ad ſervandam indolem valent, quantum terræ proprietas cælique, ſub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias ſparſas per orbem terrarum colonias habent; in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Maſſilia, inter Gallos ſita, traxit aliquantum ab accolis animorum: Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida diſciplina manſit? 3 Generoſius in ſua quicquid ſede gignitur, inſitum alienæ terræ, in id quo alitur, natura vertente ſe, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, ſicut in acie Antiochi cecidiſtis, victos victores cædetis. Magis id vereor, ne parum in ſe gloriæ quam ne nimium belli ſit.* 4 *Attalus eos rex ſæpè fudit, fugavitque. Nolite exiſtimare, belluas tantum recens captas feritatem illam ſilveſtrem primo ſervare, deinde, quum diu manibus humanis alantur, mitteſcere, in hominum feritate mulcenda non eandem naturam eſſe. Eoſdem ne bos creditis eſſe, qui patres eorum avique fuerunt?* 5 *extorres inopia*

NOTÆ.

Liv. hoc loco, non alibi facilè uſurpatum. Fallor, niſi *aſſuetis* hic abſolute dicitur, & illa *Gallici tumultus*, ad *vanitates*, referenda ſint velit *Gallici tumultus vanitates* Romanis jam *aſſuetis* notas eſſe.

2. *Semel primo congreſſu*] Apparet Manlii Conſulis, aut ipſius Livii Gallis infenſi vanitas, unicam Gallorum de Romanis ad Alliam amnem victoriam agnoſcentis; & tum captæ atque incenſæ urbis oblitis, tum exſorum ſæpius exercituum ducumque: ſed mirum non eſt cauſæ ſuæ ad confirmandos militum animos favere Vulſonem.

3. *Generoſius in ſua quidquid ſede gignitur.*] Sigon. & poſt eum Gronov. legunt *quidque*. Si tamen *quidquid* retineamus, ſubintelligi poterit verbum ſubſtantivum, ut ſit *generoſius eſt quidquid in ſua ſede gignitur*: nam & ſupplendum in voce *inſitum* quæ ſequitur: ſignificat enim *quidquid*, vel *quod inſitum eſt aliena terra*.

4. *Attalus eos rex ſæpè fudit.*] A Pruſia Bithyno Galatarum copias, cum ad Helleſpontum uſque Bithyniam popularentur, male habitos refert Polyb. ſub finem lib. 5. At idem Attalum ſcribit bello adverſus Antiochum auxiliaribus Gallis Tectoſagis uſum è Thracia uſque adſcitis.

5. *Extorres inopia agrorum.*] Hoc quidem ipſe Livius de iis narrat, qui Tarquiniorum ætate è Gallia in Germaniam tranſgreſſi fuerant: ſed qui ex Illyrico & Pannonia per Græciam in Aſiam populabundi ſeſe inſuderant, magis eſt ut victoriarum aut certè præ-

agrorum profecti domo per asperrimam Illyrici oram; Paeoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus, emensi, has terras ceperunt. Duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quae copia rerum omnium saginaret. uberrimo agro, mitissimo coelo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis, mehercule, Martis viris cavenda ac fugienda quamprimum amoenitas est Asiae. tantùm ha peregrinae voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt: tantùm contagio disciplinae morisque accolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quod sicut vim adversus vos nequaquam, ita famam apud Graecos parem illi antiquae obtinent, cum qua venerunt. bellique gloriam victores eandem inter socios habebitis, quam si servantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis. Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulson.

XVIII. Concione dimissâ, missisque ad Epossognatum legatis, qui unus ex Regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. primo die [1] ad Alandrum flumen, postero ad vicum, quem vocant Tyscon, ventum. Eò legati Oroandensium quum venissent amicitiam petentes, ducenta talenta iis sunt imperata: precantibusque ut domum renunciarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum: deinde [2] ad Alyattos castra posita. Eò missi ad Epossognatum redierunt, & legati cum illis reguli orantes, ne Tectosagis bellum inferrent. ipsum in eam gentem iturum Epossognatum: persuasurumque ut imperata faciant. Data venia Regulo. duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram coeptus. Ab re nomen habet. non ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. [3] Ad Cuballum Gallograeciae castellum castra habentibus Romanis, apparuere cum magno tumultu hostium equites. nec turbarunt tantùm stationes Romanas repentè invecti, sed quosdam etiam occiderunt. qui tumultus quum in castra perlatus esset, effusos repentè omnibus portis equitatus Romanus fudit, fugavitque Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui jam ad hostes perventum cerneret, explorato deinde & cum cura coacto agmine procedebat. continentibus itineribus quum [4] ad Sangarium flumen perveniſſet, pon-

NOTÆ.

dae cupiditate, quàm agrorum inopia, patrias sedes reliquerint.

1. *Ad Alandrum flumen.*] Hujus amnis, & sequentium locorum Geographis ignotus magnâ ex parte situs, ut haec videri possint vici potiùs fuisse quam oppida.

2. *Ad Alyattos castra.*] Nominat Stephan. Ἀλυαττα', pro loco, seu villa Bithyniae: à Ptol. in Phrygia majori nominatur *Alydda*: sed haec ambo longiùs paulò à finibus Galatiae.

3. *Ad Cuballum.*] Vide num idem sit cum *Cybella* seu *Cybala* Phrygiae magnae, cujus apud Apollodorum & Festum mentio: an potiùs aliud ejusdem nominis oppidum in Galatia ad Gallum amnem.

4. *Ad Sangarium flumen.*] *Sangarius*, qui & *Sagaris* poëtis, ad Sangiam vicum ortus ex Dindymis montibus in confinio Tolistobogiorum & Phrygiae magnae: per hanc in occasum fluit, inde ad ortum sinuatur, & Galatiam petit, unde iterum versus in occiden-

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

tem, quia vado nuſquam tranſitus erat, facere inſtituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miſcetur ad Bithyniam 5 Thymbri fluvio. inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & 6 in Propontidem ſe ſe effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quàm quod piſcium accolis ingentem vim præbet. Tranſgreſſis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus 7 Galli Matris Magnæ 8 à Peſſinunte occurrere cum inſignibus ſuis, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere ſe omen quum dixiſſet conſul; caſtra eo ipſo loco poſuit. poſtero die 9 ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum eſt, ſed a pluſquàm mediterraneum celebre & frequens emporium. 10 tria maria pari fermè diſtantia intervallo habet: Helleſpontum, ad Sinopem, & alterius oræ litora, qua Cilices maritimi colunt. multarum magnarumq; præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maximè locum mutui uſus contraxere. id tum deſertum fugâ incolarum oppidum, refertum idem copiâ rerum omnium invenerunt. Ibi ſtativa habentibus legati ab Epoſsognato venerunt, nunciantes, *Profectum eum ad* 11 *Regulos Gallorum, nihil æqui impetraſſe; ex campeſtribus vicis agriſque frequentes demigrare, & cum conjugibus ac liberis que ferre atque*

5 6 7 8 9 10 11

INTERPRETATIO.

a *Celebre emporium, ultrà quàm conſuevorunt loca procul à mari ſita.*

NOTÆ.

tem, per Bithyniam in Maryandinum Ponti Euxini ſinum decurrit: nunc *Sancari*, teſte Leunclâvio, & Bellonio, Nigro *Zagari*.

5. *Tymbri fluvio.*] Aliàs legitur, *Thymbreti*: Strabo & Steph. aliique Græci Θυμβρεῖς appellant, *Thembrogius* Plinio. Videtur is eſſe qui è regione Dadaſtanæ Sangarium auget.

6. *In Propontidem.*] Imo in Pontum ipſum, teſtibus Arriano lib. 1. & Euſtathio in Dionyſ.

7. *Galli Matris magnæ.*] Nomen eſt Sacerdotum Cybeles, imitatione Atyos exſectorum: qui ſic à Gallo fluvio dicti: ex illorum numero, teſte Suida, miſſi ad Cn. hunc Coſ. ab Attide & Batacco primariis Sacerdotibus Matris Deûm.

8. *A Peſſinonte.*] Trocmorum huc caput Ptol. quanquam Strabo Tectoſagis tribuere videtur ad Gallum amnem ſita urbs, quà in Sangarium effunditur, nunc *Poſſene*. Inde Mater Idæa Romam delata, ſeu potiùs lapis Cybeles nomine Sacratus. lib. 19. cap. 11. & 14.

9. *Ad Gordium.*] *Gordus*, ſive *Gordium* aut *Gordianum* ad Sangarium, Phrygiæ magnæ quondam caput, à Gordio Bubulco qui ad Phrygiæ regnum mero caſu evectus: à quo *Gordius nodus*, implicitis ad currus temonem loris nexus, quem Alexander cùm ſolvere non poſſet, ad implendam oraculi fidem abſcidit. Gordii filius, alteriuſque Gordii pater, Midas fabulis notus: pòſt à Toliſtobogis occupata regio eſt, quibus adjuncti Voturi & Ambitui, teſte Plinio lib. 5. cap. 32.

10. *Tria maria.*] Ad occidentem Ægæum cum Helleſponto & Propontide: ad ſeptentrionem Pontum Euxinum, quà *Sinope* (hodie *Sinab*) Paphlagoniæ, ad meridiem, Pamphylium & Cilicium.

11. *Ad Regulos Gallorum.*] Vide ſuprà cap. 16. n. 9.

agere poſſent, præſe agentes portanteſque, 12 *Olympum montem petere, ut inde armis locorumque ſitu ſeſe tueantur.* Certiora poſteà 1 Oenoandenſium legati attulerunt. *Toliſtobogiorum civitatem Olympum montem tenuiſſe: diverſos Tectoſagos alium montem, qui Magaba dicatur, petiſſe Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectoſagos depoſitis, armatorum agmine Toliſtobogiis ſtatuiſſe auxilium ferre.* Erant autem tunc trium populorum Reguli Ortiagon & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maximè belli ratio ſumendi fuerat, quòd quum montes editiſſimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quæ ad uſum quamvis longi temporis ſufficerent, tædio ſe fatigaturos hoſtes cenſebant. *Nam neque auſuros per tam ardua atque iniqua loca ſubire eos: & ſi conarentur, vel parvâ manu prohiberi ac deturbari poſſe. nec quietos in radicibus gelidorum montium ſedentes, frigus, aut inopiam laturos.* Et quum ipſa altitudo locorum eos tutaretur, foſſam quoque & alia munimenta verticibus iis, quos inſederant, circumjecere. Minima apparatus miſſilium telorum cura fuit: quod ſaxa affatim præbituram aſperitatem ipſam locorum credebant. Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. FulvioNob. & Cn.Manlio Vulſone.

XX. Conſul, quia non cominus pugnam, ſed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, 1 velitarium haſtarum, ſagittarum, glandiſque & modicorum, qui funda mitti poſſint, lapidum paraverat. inſtructuſque miſſilium apparatu, ad Olympum montem ducit: & à quinque fermè millibus locat caſtra. Poſtero die cum quadringentis equitibus, & Attalo progreſſum eum ad naturam montis, ſitumque Gallicorum caſtrorum viſendum, equites hoſtium, duplex numerus, effuſi caſtris in fugam averterunt. occiſi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus; quia nemo hoſtium extra munimenta proceſſit; tuto circumvectus montem animadvertit meridiana regione terrenos, & placidè acclivos ad quendam finem colles eſſe; ad ſeptentrionem arduas & rectas prope rupes. atque omnibus fermè aliis inviis, itinera tria eſſe; unum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia 2 ab hiberno ſolis ortu, & ab æſtivo occaſu.

NOTÆ.

12. *Olympum montem petere.*] Cùm plures ſint montes Olympi nomine, Galatici non meminit Geographia vulgaris, ut nec Magaborum, Mentio amborum apud Appianum & Florum. Sed memoratur *Olympus* in Myſia, quem nunc petiiſſe Galatas Toliſtobojos Appianus ſcribit in Syriacis: à Turcis appellatur *Anatolidag*, id eſt, mons Natolicus, vel *Keſchisdag*, hoceſt, mons Sacerdotum.

1. *Oenoandenſium legati.*] *Oenoanda* in Carbaliæ parte quæ Lyciæ adſcribitur, ad radices Tauri ſita urbs: Strab. *Oenandros*.

1. *Velitarium haſtarum.*] Leviores erant hæ haſtæ, utpote ad jaculandum comparatæ. Haſtile ex Polybio duos digitos longum, digiti craſſitie præfixo ferro dodrantali, in gracile ſpiculum tenuato, ut primo jactu inflecteretur. *Velitari* hac ut & manipulari haſta major graviorque erat *amentata*, quæ amento ſeu habenâ circa medium ligabatur, ut inſerto digito torqueretur majore impetu.

2. *Ab hiberno ſolis ortu.*] Oppoſitæ ſunt cœli regiones, ortus & occaſus: utra-

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

Hæc contemplatus eo die ſub ipſis radicibus poſuit caſtra. poſtero die ſacrificio facto, quum primis hoſtiis litaſſet, trifariam exercitum diviſum ducere ad hoſtem pergit. ipſe cum maximâ parte copiarum, quâ æquiſſimum aditum præbebat mons, aſcendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, & tutò poſſit, ſubire jubet. ſi qua periculoſa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexſuperabilibus vim afferre: ſed obliquo monte ad ſe declinare, & ſuo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire ſenſim per infima montis, deinde ab æſtivo occaſu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero diviſit: ſecum eſſe ipſum juvenem juſſit. equitatum cum elephantis in proximâ tumulis planicie reliquit. Edictum præfectis, ut intenti quid ubique geratur, animadvertant: opemque ferre, quo poſtulent res, properent.

XXI. Galli duobus lateribus ſatis fidentes invia eſſe, ab eâ parte, quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor fermè millia armatorum ad tumulum imminentem viæ, minus mille paſſuum à caſtris occupandum mittunt: eo ſe rati velut caſtello iter impedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt ſeſe ad pugnam. ante ſigna modico intervallo velites eunt, & ab Attalo Cretenſes ſagittarii, & funditores & Tralli Thraces: ſigna peditum ut per arduum leni gradu ducuntur, ita præ ſe habentium ſcuta, ut miſſilia tantùm vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi. Miſſilibus ex intervallo loci prœlium commiſſum eſt; primò par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate & copiâ telorum. Procedente certamine nihil jam æqui erat. ſcuta longa, cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipſa plana, malè tegebant Gallos. Nec jam tela habebant, præter gladios: quorum, quum manum hoſtis non conſereret, nullus uſus erat. Saxis, nec modicis, ut quæ non præparaſſent, ſed quod cuique temerè trepidanti ad manum veniſſet, ut inſueti, nec arte, nec viribus adjuvantes ictum, utebantur ſagittis, glande, jaculis incauti, ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pavore obcœcatis animis, cernebant: & erant deprehenſi genere pugnæ, in quod minimè apti ſunt. Nam quemadmodum cominus, ubi invicem pati ac inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita ubi ex occulto & procul levibus telis vulnerantur, nec quo ruant cœco impetu, habent; velut feræ transfixæ in ſuos temerè incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & ſunt fuſa & candida corpora, ut quæ nunquam niſi in pugna nudentur: ita & plus ſanguinis è multa carne funde-

NOTÆ.

que regio pro ratione ſolis inter oppoſitos tropicos meantis variè ſpectatur. Et rectâ quidem cenſetur oriens & occidens circa æquinoctialem, hibernus autem ortus & occaſus verſus tropicum Capricorni, æſtivus verſus tropicum Cancri.

batur,

batur, & fœdiores patebant plagæ, & candor corporum magis sangui ne atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur. interdum [a] infectâ cute, ubi latior, quàm altior plaga est etiam gloriosiùs se pugnare putant. Iidem, quum aculeus sagittæ aut glandis abditæ introrsus tenui vulnere in speciem urit, & [1] scrutantes quæ vellant, telum non sequitur; tum in rabiem & pudorem tam parvæ perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi, sic ut passim procumberent. Alii ruentes in hostem, undique configebantur: & quum cominus venerant, gladiis à velitibus trucidabantur. Hic miles trepidalem parmam habet: & in dextera hastas, quibus eminùs utitur. gladio Hispanienſi est cinctus. quod si pede collato pugnandum est, translatis in lævam hastis, stringit gladium. Panci superarant jam Gallorum, qui posteaquàm ab levi armaturâ superatos se viderunt, & instare legionum signa, effusâ fugâ castra repetunt; pavoris & tumultûs jam plena: ubi fœminæ puerique, & alia imbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fugâ hostium aceeperunt tumuli. Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

XXII. Sub idem tempus L. Manlius & C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui dederunt, ascendissent; posteaquàm ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter: & sequi consulis agmen modico utrque intervallo, velut ex composito, cœperunt; quod primò optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpè usui fuerunt: ut primis fortè deturbatis, secundi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul, posteaquàm ad tumulos ab levi armatura captos prima signa legionum pervenerunt; respirare & conquiescere paulisper militem jubet: simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat: *Et quum levis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab justis armis, quid ab animis fortissimorum militum expectari? Castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab levi armaturâ hostis trepidet.* præcedere tamen jubet levem armaturam: quæ, quum staret agmen, colligendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne idiplum tempus consumpserat. Jam castris appropinquabant: & Galli, ne parùm se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, quum quò plures ac densiores erant, eò minùs vani quicquam intercideret teli: intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantùm firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra vis ingens missilium telorum conjiciebatur: & vulnerari multos, clamor permixtus

INTERPRETATIO.

[a] *Pelle dissectâ & perforatâ.*

NOTÆ.

1. *Scrutantes quæ vellant.*] Lege, *quæ evellant*; ex Jac. Perizonii emenda

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

mulierum atque puerorum ploratibus ſignificabat. In eos qui portas ſtationibus ſuis elauſerant, legionum anteſignani pila conjecerunt. hi verò non vulnerabantur: ſed tranſverberatis ſeutis plerique inter ſe conſerti hærebant: nec diutiùs impetum Romanorum ſuſtinuerunt.

XXIII. Patentibus jam portis, priuſquàm irrumperent victores, fuga è caſtris Gallorum in omnes partes facta eſt. ruunt cœci per vias, per invia: nulla præcipitia ſaxa, nullæ rupes, obſtant: nihil præter hoſtem metuunt. Itaque plerique præcipites per vaſtam altitudinem prolapſi ac debilitati exanimantur. conſul caſtris captis [1] direptione prædaque abſtinet. militem ſequi pro ſe quemque & inſtare, & perculſis pavorem addere, jubet. Supervenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos caſtra intrare ſinit. protinus ad perſequendos hoſtes mittit. & ipſe paulò pòſt, tradita captivorum cuſtodia tribunis militum, ſequitur: debellatum ratus, ſi in illo pavore quamplurimi cæſi forent aut capti. Egreſſo conſule, C. Helvius cum tertio agmine advenit. nec continere ſuos à direptione caſtrorum valuit: prædaque eorum, iniquiſſima ſorte, qui pugnæ non interfuerant, facta eſt. Equites diu ignari, & pugnæ & victoriæ ſuorum, ſteterunt. deinde & ipſi, quantum equi in colles ſubire poterant: ſparſos fuga Gallos circa radices montis conſectati cecidêre, aut cepêre. Numerus interfectorum haud facilè iniri potuit, quia latè inter omnes anfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapſa eſt: pars in ſylvis vepribuſque occiſa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte ſcribit, ad quadraginta millia hominum cæſa, auctor eſt. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo eſſe ſolet, non plus decem millia. Numerus captivorum, haud dubiè millia quadraginta explevit; quia omnis generis, ætatiſque turbam ſecum traxerant; demigrantium magis quàm in bellum euntium modo. Conſul armis hoſtium in uno concrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes juſſit: & aut vendidit quod ejus in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quàm æquiſſima eſſet, per milites diviſit. Laudati quoque pro concione omnes ſunt, donatique pro merito quiſque. ante omnes Attalus, ſummo cæterorum aſſenſu: nam ſingularis ejus juvenis quum virtus & induſtria in omnibus laboribus, periculiſque, tum modeſtia etiam fuerat.

XXIV. Supererat bellum integrum cum Tectoſagis. Ad eos profectus conſul, tertiis caſtris [1] Ancyram, nobilem in illis locis urbem, perve-

NOTÆ.

1. *Direptione prædâque abſtinet; militem ſequi*, &c.] Nihil hic difficultatis, ſi ita interpungas. *Conſul Caſtris captis, direptione prædâque abſtinet militem. ſequi pro ſe quemque*, &c. *jubet.*

1. *Ancyram.*] Non modò Tectoſagum, ſed totius Galatiæ caput *Ancyra* verſus Paphlagoniæ confinia: *Anguri* nunc vel *Enguri* Turcis.

nit: unde hoſtes paulò plus decem millia aberant. Ubi quum ſtativa eſſent, facinus memorabile à captivâ factum eſt. 2 Ortiagontis reguli uxor forma eximia cuſtodiebatur inter plures captivos, cui cuſtodiæ centurio præerat, & libidinis & avaritiæ militaris. Is primò ejus animum tentavit. quam quum abhorrentem à voluntario videret ſtupro: corpori, 3 quod ſervum fortuna erat, vim fecit. Deinde ad leniendam indignitatem injuriæ, ſpem reditus ad ſuos mulieri facit. & ne eam quidem, ut amans, gratuitam; certo auri pondere pactus. ne quem conſcium ſuorum haberet, ipſi permittit, ut quem vellet, unum ex captivis nuncium ad ſuos mitteret. Locum prope flumen conſtituit: 4 quo duo, nec plus, neceſſarii captivæ eum auro venirent nocte inſequenti, ad eam accipiendam. Fortè ipſius mulieris ſervus inter captivos ejuſdem cuſtodiæ erat. hunc nuncium primis tenebris extra ſtationes centurio educit. Nocte inſequenti & duo neceſſarii mulieris ad conſtitutum locum, & centurio cum captiva venit. ubi quum aurum oſtenderent, quod ſummam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua ſua, ſtringerent ferrum, & centurionem penſantem aurum occiderent, imperavit. Jugulati præciſum caput, ipſa involutum veſte ferrens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, venit. quem priuſquàm complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit: mirantique cujuſnam id caput eſſet hominis, aut quod id facinus haudquaquàm muliebre eſſet; & injuriam corporis, & ultionem violatæ per vim pudicitiæ confeſſa viro eſt: aliaque (ut traditur) ſanctitate & gravitate vitæ, hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conſervavit. Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

XXV. Ad Ancyram, in ſtativa, Tectoſagum oratores ad conſulem venerunt; petentes, ne antè ab Ancyra caſtra moveret, quàm colloquutus cum ſuis regibus eſſet. nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in poſterum diem conſtituitur: locuſque qui maximè medius inter caſtra Gallorum & Ancyram eſt viſus. Quo quum conſul ad tempus cum præſidio quingentorum equitum veniſſet, nec ullo Gallorum ibi viſo, regreſſus in caſtra eſſet: oratores iidem redeunt, excuſantes religione objecta venire reges non poſſe. principes gentis, per quos æquè res tranſigi poſſet, venturos. Conſul ſe quoque Attalum miſſurum dixit. Ad hoc colloquium utrinque ventum eſt. trecentos equites Attalus præſidii causâ quum adduxiſſet, 1 jactæ ſunt eo pacis

NOTÆ.

2. *Ortiagontis reguli uxor.*] *Chiomara* nomen habuit hæc *Ortiagontis reguli uxor*, auctore Plut. in lib. de Virtut. mulierum cap. 43 ejuſque meminit Valer. Maxim. lib. 6. cap. 1.

3. *Quod ſervum fortunâ erat.*] Placet ut Gronovio, ita mihi quoque: *quod ſervum fortuna fecerat*,

4. *Quòd duo nec plus.*] In melioribus ſcriptum eſt, *quo duo ne plus*.

1. *Jactæ ſunt pacis conditiones.*] Sic ſcripti plerique melioris notæ: *& jactæ* idem eſt ac *jactatæ* ſeu ventilatæ: præſtatque lectioni quam profert ex quibuſdam libris Sigon. *ictæ*: quod non convenit, nec multò magis placet quod ipſe

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulvio Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

conditiones. Finis rei quia abſentibus ducibus imponi non poterat; convenit, uti conſul regeſque eo loco poſtero die congrederentur. Fruſtratio Gallorum eò ſpectabat: primùm, ut tererent tempus, donec [2] res ſuas cum quibus periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis trans Halyn flumen trajicerent: deinde quod ipſi conſuli parum cauto adverſus colloquii fraudem inſidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. & ſucceſſiſſet fraudi, ni pro jure gentium, cujus violandi conſilium initum erat, ſtetiſſet fortuna. Pabulatores lignatoreſque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti ſunt: tutius id futurum tribunis ratis, quia conſulis præſidium & ipſum pro ſtatione habituri erant, hoſti oppoſitum. ſuam tamen alteram ſtationem propiùs caſtra ſexcentorum equitum poſuerunt. Conſul affirmante Attalo, venturos reges & tranſigi rem poſſe, profectus è caſtris, quum eodem quo anteà præſidio equitum, quinque millia ferè proceſſiſſet, nec multùm à conſtituto loco abeſſet; repentè concitatis equis cum impetu hoſtili vide Gallos venientes. conſtituit agmen, & expedire tela animoſque equitibus juſſis, primò conſtanter initium pugnæ accepit, nec ceſſit; dein, quum prægravaret multitudo, cedere ſenſim, nihil confuſis turmarum ordinibus, cœpit. poſtremò quum jam plus in mora periculi quàm in ordinibus conſervandis præſidii eſſet, omnes paſſim in fugam effuſi ſunt. tum verò inſtare diſſipatis Galli, & cædere: magnaque pars oppreſſa foret, ni ſtatio pabulatorum ſexcenti equites occurriſſent. Ii procul clamore pavido ſuorum exaudito, quum tela equoſque expediſſent: integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque verſa extemplo fortuna eſt, verſus in victores à victis terror, & primo impetu fuſi Galli ſunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undique obvius hoſtis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent: quia recentibus equis Romani feſſos ſequebantur. Pauci ergo effugerunt: captus eſt nemo: majòr multò pars per fidem violati colloqui pœnas morte luerunt: Romani ardentibus ira animis, poſtero die omnibus copiis ad hoſtem perveniunt.

XXVI. Biduum natura montis per ſeipſum exploranda, ne quid ignoti eſſet, abſumpſit conſul. tertio die quum auſpicio operam dediſſet, deinde immolaſſet, in quatuor partes diviſas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adverſus cornua Gallorum erigeret. Hoſtium quod roboris erat, Tectoſagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia

NOTÆ:

ſubſtituit, *dicta*: ſignificatur enim potiùs leges pacis propoſitas & agitatas fuiſſe, quàm datas acceptaſque: nec ita conditiones *icere* Latinè dicitur, opinor, ut *fœdus icere*.

2. *Res ſuas cum quibus periclitari nolebant.*] Retinenda meo judicio, hic præpoſitio, quam rejicit Gron. licèt enim rectè dicatur quis periclitari capite, vel pecuniâ: aliud tamen eſt *periclitari rebus*.

hominum quinquaginta. equitatum (quia equorum nullus inter inæquales rupes uſus erat) ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. [1] Ariarathis Cappadocis [2] & Morzi auxiliares in lævo quatuor fermè millium numerum explebant. Conſul, ſicut in Olympo monte prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut æquè magna vis ad manum eſſet, curavit. Ubi appropinquarunt, omnia eadem utrinque quæ fuerant in priore prœlio, erant: præter animos & victoribus ab re ſecunda auctos, & hoſtibus fractos: quia etſi non ipſi victi erant, ſuæ gentis hominum cladem pro ſua ducebant. itaque à paribus initiis cœpta res, eundem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum. nec aut procurrere quiſquam ab ordinibus ſuis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant: & ſtantes quò denſiores erant, hoc plura, [3] velut deſtinatum petentibus, vulnera accipiebant. Conſul jam per ſe turbatis ſi legionum ſigna oſtendiſſet, verſuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus, & alia turba auxiliorum, aciem promovit. Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

XXVII. Galli, & memoria Toliſtobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, feſſique & ſtando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad caſtra inclinavit: ſed pauci intra munimenta ſeſe recepere: pars major dextra lævaque [a] prælati, qua quemque impetus tulit, fugerunt. victores uſque ad caſtra ſecuti, ceciderunt terga: deinde in caſtris cupiditate prædæ hæſerunt, nec ſequebatur quiſquam. In cornibus Galli diutiùs ſtetere, quia ſeriùs ad eos perventum eſt. Cæterùm ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Conſul, qui ingreſſos in caſtra ab direptione abſtrahere non poterat; eos qui in cornibus fuerant, protinus ad ſequendos hoſtes miſit. per aliquantum ſpatium ſecuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hoſtium caſtris manſit. cæteros in ſua caſtra reduxit. Poſtero die captivos prædamque

INTERPRETATIO.

a Gallo-græci caſtra ſua *prætergreſſi*.

NOTÆ.

aliud *periclitari cum rebus*: illud ſignificat periculum rerum amittendarum, hoc verò rerum ſecum perituraram.

1. *Ariarathis Cappadocis*.] Hic Ariarathes quintus eo nomine in Cappadocia regnavit, Ariarathe & Stratonice Antiochi Θεοῦ Syriæ regis filia natus: Antiochidem Antiochi magni filiam uxorem duxit, atque ob ſocerum Romanorum primùm hoſtis fuit, deinde ſocius.

2. *Et Morzi auxiliares*.] Legendum *Morzis*: fuit enim *Morzes* rex Paphlagoniæ, & *Morzis auxiliares* ſunt Paphlagones. Id probat Sigon. ex Strab. lib. 12. qui tradit ejus regiam *Gangra*, ipſiuſque regnum perveniſſe ad Dejotarum Philadelphum Caſtoris filium, qui poſtremus fuerit Paphlagoniæ regum.

3. *Velut deſtinatum petentibus*.] Hic *deſtinatum* idem eſt ac *ſcopus*, ut explicat *Turn.* ſed Gronov. putat excidiſſe præpoſitionem *ad*, ut ſit, *velut ad deſtinatum*

Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

recensuit: quæ tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens, quum eis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacervare potuit. Galli ex dissipata passim fuga, in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire jussit. ipse (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit.

XXVIII. Dum hæc in Asia geruntur, in cæteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quintius Flamininus, & M. Claudius Marcellus [a] senatum perlegerunt. princeps in senatu tertiùm lectus P. Scipio Africanus, [b] quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli usus honore. & in equitatu recensendo mitis admodùm censura fuit. [c] Substructionem super Æquimælium in Capitolio, & viam silice sternendam à porta Capena ad Martis locaverunt. 1 Campani; ubi censerentur, senatum consuluerunt. decretum, uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius perdomitis Ætolis, quum trajecisset in Cephaleniam, circa civitates insulæ misit percunctatum, utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi 2 vicenos Nesiotæ, Cranii, Pallenses, &

INTERPRETATIO.

a *Recensuerunt ac suppleverunt senatum & primum inter Senatores locum continuarunt P. Scipioni Africano, qui jam bis Senatus Princeps lectus fuerat.*

b *Quatuor tantùm prætermissi sunt in recitandis Senatorum nominibus, atque ita Senatu moti.*

c *Locaverunt Censores construendum à fundamentis ædificium in area, in qua Sp. Mælii domus fuerat in monte Capitolino, &c.*

NOTÆ.

petentibus (Romanis) *vulnera accipiebant*: quo magis perspicua fit Livii sententia.

1. *Campani ubi censerentur.*] *Capua* in præfecturam redacta bello Punico 2. ita ut nullum corpus civitatis remaneret lib. 26. cap. 16. Incolæ ἀτελεῖς erant. Cùm itaque nullum Magistratum proprium haberent, nec Ceosores, quibus nomina darent, Romæ nunc censeri jubentur.

2. *Vicenos Nesiota Cranii.*] Legebatur antèa: *Vicenos autem Cranonii*: loco particulæ *autem* subjecit Sigon. *Nesiota*, & pro *Cranonii*, qui in Thessalia, scripsit *Cranii*: ut quatuor populi sive oppida Cephaleniæ insulæ commemorarentur: fuit quippe Cephalenia insula. Tetrapolis, quæ aliàs *Samos* vel *Same*, ut Strabo notat lib. 10. quanquam in ea suo tempore duo tantùm exigua extitisse oppida tradit *Pronesum & Cranios*. *Samos* autem vix superfuisse vestigia. Sed Steph. Cephali quatuor liberos, Pronesum, Samum, Pelæum, & Craniam totidem ejus insulæ urbibus nomina dedisse observat in voce Κρανία. Quibus sic positis legendum videtur *Pronesota*, potiùs quam *Nesiota*, quod nomen insulanos in genere significat.

3 Samæi dederunt. Inſperata pax Cephaleniæ affulſerat: quum repentè una civitas, incertum quam ob cauſam, Samæi deſciverunt. Quia opportuno loco urbs poſita eſſet, timuiſſe ſe ajebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterùm ipſine ſibi eum finxerint metum, & timore vano quietem exuerint, an jactata ſermonibus res apud Romanos perlata ad eos ſit, nihil comperti eſt, niſi quod, datis jam obſidibus, repentè portas clauſerunt: & ne ſuorum quidem precibus (miſerat enim ſub muros conſul ad tentandam miſericordiam parentum popularium-que) deſiſtere ab incœpto voluerunt. Oppugnari deinde, poſteaquàm nihil pacati reſpondebatur, cœpta urbs eſt. apparatum omnem tormentorum machinarumque tranſvectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigrè milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Ful. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

XXIX. Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera aut hoſtis arceri poſſet, prætermiſſum eſt. duabus tamen maximè reſiſtebant rebus: una, interiorem ſemper juxta validum pro dirupto novum obſtruentes murum: altera, eruptionibus ſubitis, nunc in opera hoſtium, nunc in ſtationes: & plerumque iis prœliis ſuperiores erant. Una ad coercendos inventa haud magna memoratu res eſt. centum funditores ab Ægio & Patris & Dymis acciti. A pueris ii more quodam gentis, ſaxis globoſis, quibus fermè arenæ immixtis ſtrata litora ſunt, funda mare apertum inceſſentes, exercebantur. itaque longiùs certiuſque, & validiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo uſi ſunt. & eſt non ſimplicis habenæ, ut Balearica aliarumque gentium funda: [1] ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans, ſed librata quum ſederit, velut nervo miſſa excutiatur. coronas modici circuli magno ex intervallo loci aſſueti trajicere, non capita ſolùm hoſtium vulnerabant, ſed quem locum deſtinaſſent oris. Ex fundæ cohibuerunt, ne tam crebrò, neve tam audacter erumperent: adeò ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abſcederent: & ſe cum Ro-

NOTÆ.

3. *Samæi*.] Incolas indicat *Samos*, ſive *Sami*; quod nomen oppidi Cephaleniæ, ad Septentrionem inſulæ poſiti verſus Ithacam: ex Strab. qui juxta angustias in ſinu ponit *Cranios* & *Pallenſes*. Adhuc tria hæc oppida ſuo ævo habuiſſe Cephaleniam Plinius notat lib. 4. cap. 12. ubi & Samen memorat, tanquam inſulam à Cephalenia diverſam.

1. *Sed triplex ſcutale*.] Diverſam oſtendit Achæorum fundam ab ea, qua utebantur Baleares.; quòd Balearica ſimplici, & una conſtaret habena: Achaïca verò habenam habetet triplicem reticulatam, quæ *ſcutale* diceretur, quòd loris conſtaret: eſt enim Græcis σκυτος idem quòd pellis: quanquam ſunt qui *ſcutale* in neutro genere pro corio ſumant; ex quo ſcuta conficerentur. Marcello Donato videtur *ſcutale* eſſe media pars fundæ ex triplici loro coriaceo, ſeu ex triplici tela funiculove ad ſcuti formam, id eſt, orbicularem & in longum protenſam, quæ crebris ſuturis durata eſſet, ne fluxa habena & cum ea glans in jactu volutaretur. *Vide* Cœlii Rhodig. lib. 14. c. 7.

Digitized by Google

Urb. cond. an. 564. Coss. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

manis ſtationibus pugnantes quiete ſpectarent. Quatuor menſes obſidionem Same ſuſtinuit. quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, & qui ſuperarent, feſſi & corporibus & animis eſſent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant (nam urbs in mare devexa, in occidentem vergit) muro ſuperato in forum pervenerunt. Samæi poſteaquàm captam urbis partem ab hoſtibus ſenſerunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. inde poſtero die dediti, direpta urbe, ſub corona omnes venierunt.

XXX. Conſul compoſitis rebus Cephalleniæ, præſidio Samæ impoſito, in Peloponneſum, jamdiu arceſſentibus Ægienſibus maximè ac Lacedæmoniis, trajecit. Ægium à principio Achaici concilii ſemper conventus gentis indicti ſunt; ſeu dignitati urbis id, ſeu loci opportunitati datum eſt. hunc morem Philopœmen eo primùm anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus quæ Achaici concilii eſſent, invicem conventus agerentur. & ſub adventum conſulis [1] Damiurgis civitatum, qui ſummus eſt magiſtratus, Ægium euocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum edixit. quo cum appareret omnes ferè conventuros, conſul quoque quanquam Ægienſium favebat cauſæ, Argos venit; [a] ubi quum diſceptatio fuiſſet; & rem inclinatam cerneret, incœpto deſtitit. Lacedæmonii deinde eum in ſua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exules maximè habebant. quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ caſtellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id ægrè patientes Lacedæmonii, [2] ut aliquem liberum ad mare haberent aditum, ſi quando Romam, aliove quo mitterent legatos, ſimulque ut emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad neceſſarios uſus eſſet; nocte adorti vicum maritimum [3] nomine Lan, improviſo occupavere. Vicani, quique ibi exules habitabant, primò inopinata re territi ſunt: deinde ſub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram pervaſit: legatoſque communiter, & caſtella omnia vicique & exules quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miſerunt.

XXXI. Philopœmen prætor, jàm inde ab initio exulum cauſę &

INTERPRETATIO.

a *Cùm Argis diſceptatum eſſet* de loco Achaici conventus, *M.* Fulvius Conſul *videns eò pleroſque propendere, ut per vices in cunctis fœderis Achaici urbibus celebraretur concilium, non amplius cogitavit* de cauſa Ægienſium fovenda.

NOTÆ.

1. *Damiurgis.*] *Damiurgi* Doricè vocantur, qui res & negotia publica civitatis adminiſtrant, iis ſimiles qui ab Athenienſibus dicuntur *Demarchi*, quos Latini Tribunos appellant, Δημάρχους nominat Dialectus communis.

2. *Ut aliquem liberum,*] Legè ex membranis, *ut aliquà liberum.*

3. *Nomine Lan.*] Oppidum ſive pagus fuit maritimus in Laconia Peloponneſi ani-

amicus, & auctor, semper Achæis minuendi opes & auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretumque eo referente factum est, *Quum in fidem Achæorum tutelamque T. Quintius & Romani Laconicæ oræ castella & vicos tradidissent, & quum abstinere bis ex fœdere Lacedæmonii deberent, Las vicus oppugnatus esset, cædesque ibi facta; qui ejus rei auctores affinesque essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus.* Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum Lacedæmoniis visum est; ut si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubiè arma extemplo capturi fuerint. maximè autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo jugum accepissent, ne id quod jamdiu moliretur, Philopœmen exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exulibus erat, interfectis, decreverunt renunciandam societatem Achæis: legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedæmonem dederent: orarentque eum, ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam.

Urb. cond. an. 564. Coll. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulsone.

XXXII. Id ubi legati ad Achæos retulerunt; omnium civitatum quæ ejus concilii erant, consensu, bellum Lacedæmoniis indictum est. ne extemplo gereretur, hiems impediit. Incursionibus tamen parvis latrocinii magis quàm belli modo, non terra tantùm, sed etiam navibus à mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit; jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum acciti. Magna ibi non disceptatio modò, sed etiam altercatio fuit. cui consul quum alia, satis ambitiosè partem utranque fovendo, incerta respondisset; una denunciatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem imposuit. Utrinque legatio missa Romam est. exules quoque Lacedæmoniorum suam causam legationemque Achæis injunxerunt. Diophanes & Lycortas Megalopolitani ambo principes legationis Achæorum fuerunt. qui dissidences in republica, tum quoque minimè inter se convenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat; eos optimè controversias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus suis quæ decresserent, agere liceret: libertatemque sibi illibatam, cujus ipsi auctores essent, præstarent. Magnę auctoritatis apud Romanos tum gens Achęorum erat: novari tamen nihil de Lacedęmoniis placebat. cęterùm res-

NOTÆ.

si regione, deducto vocabulo per contractionem à nomine Λᾶς, quod lapidem sonat. Fuit autem *Las* ad sinum Laconicum Spartæ ad meridiem, inter Gythium & Teutronen.

Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

ponſum ita perplexum fuit [a] ut & Achæi ſibi de Lacedæmone permiſſum acciperent: & Lacedęmonii non omnia conceſſa iis interpretarentur. hac poteſtate immodicè Achæi ac ſuperbè uſi ſunt.

XXXIII. Philopœmeni continuatur magiſtratus, qui veris initio exercitu indicto caſtra in finibus Lacedæmoniorum poſuit, legatos deinde miſit ad depoſcendos auctores defectionis: & civitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens, & illos nihil indicta cauſa paſſuros. Silentium præ metu cæterorum fuit. quos nominatim depopoſcerat, ipſi ſe ituros profeſſi ſunt, fide accepta ab legatis, vim abſturam, donec cauſam dixiſſent. jerunt alii etiam illuſtres viri, [a] & advocati privatis, & quia pertinere cauſam eorum ad rempublicam cenſebant. Nunquam aliàs exules Lacedæmoniorum Achęi ſecum adduxerant in fines: quia nihil æquè alienaturum animos civitatis videbatur. tunc exercitus totius propè anteſignani exules erant. Ii venientibus Lacedęmoniis ad portam caſtrorum agmine facto occurrerunt. & primò laceſſere jurgiis: deinde altercatione orta, cum accenderentur iræ, ferociſſimi exulum impetum in Lacedęmonios fecerunt. quum illi Deos & fidem legatorum teſtarentur, & legati & prætor ſummoveret turbas, & protegeret Lacedęmonios, vimque jam quoſdam injicientes arceret: creſcebat tumultu concita turba. Et ad Achęi ad ſpectaculum primò concurrerunt. deinde vociferantibus exulibus quę paſſi forent, & oranibus opem, affirmantibuſque ſimul, *Numquam talem occaſionem habituros, ſi eam prætermiſiſſent: fœdus, [1] quod in Capitolio, quod [2] Olympiæ, [3] quod in arce Athenis ſacratum fuiſſet, irritum per illos eſſe: priuſquàm alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos eſſe*; accenſa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui ut ferirent, inclamavit, ſaxa conjecit: atque ita ſeptemdecim, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti ſunt: ſexaginta tres poſtero die comprehenſi, à quibus prætor vim arcuerat, non quia ſalvos vellet, ſed quia perire cauſa indicta nolebat, objecti multitudini iratę, quum averſis auribus pauca locuti eſſent, damnati omnes: & traditi ſunt ad ſupplicium.

XXXIV. Hoc metu injecto Lacedęmoniis, imperatum primum, ut muros diruerent: deinde ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militaſſent, terra Laconica excederent. tum, utique ſervitia tyranni liberaſſent (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent. qui

INTERPRETATIO.

a *Ut hinc Achæi interpretarentur reſponſum Senatus Romani, quaſi omnis poteſtas eis data eſſet bellandi in Lacedæmonios: contrà verò Lacedæmonii exiſtimarent minùs in ſe Achæis permiſſum fuiſſe.*

a *Tanquam auctoritate ſua, privatos qui rei agebantur defenſuri.*

NOTÆ.

1. *Quod in Capitolio.*] Per legatos Romam miſſos.

2. *Olympiæ.*] In templo Iovis Olympici,

3. *Quod in arce Athenis.*] Auctoribus ſcilicet, vel mediatoribus Athenienſibus, in Ædę Minervæ ſacra ſervandum.

ibi manſiſſent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achæis jus eſſet; Lycurgi leges, moreſque abrogarent, Achæorum aſſueſcerent legibus, inſtituriſque. ita unius eos corporis fore, & de omnibus rebus faciliùs conſenſuros. Nihil obedientiùs fecerunt, quàm ut muros diruerent: nec ægriùs paſſi ſunt quàm exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de reſtituendis iis factum eſt. & [2] mentione illata, externos auxiliares dimiſſos, & Lacedæmoniis adſcriptos (ita enim vocabant, qui à tyrannis liberati erant) urbe exceſſiſſe, in agros dilapſos, priuſquàm dimitteretur exercitus: ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere jure prædæ placuit. Multi comprehenſi venierunt. [1] porticus ex ea pecunia Megalopoli permiſſu Achæorum refecta eſt: quam Lacedæmonii diruerant. [2] Et ager Belbinites, quem injuria tyranni Lacedæmoniorum poſſederant, [3] reſtitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achæorum: quod factum erat [4] Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc, velut enervata civitas Lacedæmoniorum, diu Achæis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quàm diſciplina Lycurgi, [5] cui per ſeptingentos annos aſſueverant, ſublata. Urb. cond. an. 564. Coſſ. M. Fulv. Nob. & Cn. Manlio Vulſone.

XXXV. A Concilio, ubi [1] apud conſulem inter Achæos Lacedæmonioſque diſceptatum eſt, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum cauſa profectus Romam, creavit conſules M. Valerium Meſſalam, & C. Livium Salinatorem; quum M. Æmilium Lepidum inimicum eo quoque anno petentem dejeciſſet. Prætores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius

INTERPRETATIO.

[2] *Cùm eſſet nunciatum Achæis externos, qui Lacedæmone mercede conducti militaverant, dimiſſos fuiſſe à Lacedæmoniis, novoſque cives veteribus Lacedæmoniis adſcriptos: ſervos nempè qui manumiſſi fuerant a tyrannis) urbe exiiſſe, & antequàm auxiliares dimiſſi eſſent, diſperſos eſſe per agros.*

NOTÆ.

1. *Porticus ex ea pecunia.*] Aliàs *porta ex ea pecunia.*

2. *Et ager Belbinites.*] Dictus à *Belbina* oppido Laconiæ in Peloponneſo ad Eurotam fluvium, Sellaſiæ ad occaſum.

3. *Reſtitutus eidem civitati.*] Intellige Megalopoli.

4. *Philippo Amyntæ filio regnante.*] Is pater Alexandri Magni regnavit circa annum urbis 400. id eſt, ante annos ferè inde 120.

5. *Cui per ſeptingentos annos aſſueverant.*] Hunc numerum meliores codices habent, & confirmat Glar. ex Eu[ſ]ebio: eundem Cicero notat Oratione pro L. Flacco circa finem. Floruit autem Lycurgus ſeveræ illius diſciplinæ Spartanis auctor, circa tempora Sardanapali, centum octo annis ante Olympiadas: hæc autem contigerunt deſinente ferme Olympiade 148.

1. *Apud conſulem.*] Anteà ſcriptum erat, *à conſule*: & meliùs, ni fallor. Eſt enim diſceptare non minùs judicis, quam partium, ut apud noſtrum lib. 5. *diſceptare controverſiam*: & apud Tullium pro Milone: *Et iſte eſt præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſtè ſapienterque diſceptet.*

Urb. cond. an. 565. Coſſ. M. Valer. Meſſala, & C. Livio Salinatore.

Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, conſulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit. eique & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum eſt. Eo anno in ædem Herculis ſignum Dei ipſius, ex decem virorum reſponſo, & ſejuges in Capitolio aurati à P. Cornelio poſiti. conſulem dediſſe, inſcriptum eſt. Et duodecim clypea ærata ab ædilibus curulibus, P. Claudio & Ser. Sulpicio Galba, ſunt poſita ex pecunia, quam frumentarios ob annonam compreſſam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo ſigna aurata, uno reo damnato (nam ſeparatim accuſaverant) poſuit. Collega ejus A. Cæcilius neminem condemnavit. Ludi Romani ter, Plebeji quinquies toti inſtaurati. Marcus Valerius Meſſala inde, & C. Livius Salinator conſulatum idibus Martiis quum iniiſſent, de republica deque provinciis & exercitibus ſenatum conſuluerunt. De Ætolia & Aſia nihil mutatum eſt. Conſulibus, alteri 3 Piſæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta eſt. comparare inter ſe, aut ſortiri juſſi, & novos exercitus, binas legiones ſcribere, & ut ſociis Latini nominis quina dena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Meſſalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde ſortiti ſunt. Marco Claudio urbana, Publio Claudio peregrina juriſdictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hiſpaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem eſt ſortitus.

XXXVI. De exercitibus ita placuit: è Gallia legiones, quæ ſub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Bruttios traduci; &, qui in Sicilia eſſet, dimitti exercitum; & claſſem, quæ ibi eſſet, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hiſpaniis legiones ſingulæ, quæ tum in iis provinciis erant, decretæ: & ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in ſupplementum ſociis imperarent, ſecumque tranſportarent. Priuſquàm in provincias novi magiſtratus proficiſcerentur, ſupplicatio in triduum [1] pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis: quod luce inter horam tertiam fermè & quartam tenebræ obortæ fuerant. & novendiale ſacrificium indictum eſt, quòd in Aventino lapidibus pluiſſet. Campani, quum eos ex ſenatuſconſulto, quod priore anno factum erat, cenſores Romæ cenſeri coegiſſent (nam anteà incertum fuerat, ubi cenſerentur) petierunt, ut ſibi cives Romanas ducere uxores liceret; & ſi qui priùs duxiſſent, ut habere eas; & ante eam diem nati, uti juſti ſibi liberi hæredeſque eſſent: utraque res impetrata. De Formianis Fundaniſque municipibus,

NOTÆ.

2. *Frumentarios ob compreſſam annonam.*] Damnati non immeritò avari, vel potiùs inſatiabiles hi mercatores frugum, quod lucri privati cauſa annonam flagellaſſent, atque ad victum neceſſaria incluſa habuiſſent, quò cariùs populo venderent.

3. *Piſa cùm Liguribus.*] *Piſa* urbs in Tuſcia, ſed Ligurix proxima.

1. *Pro collegio decemvirorum.*] Imò pro arbitrio, vel è ſententia collegii.

& Arpinatibus, C. Valerius Tappus tribunus plebis, promulgavit: uti iis suffragii latio (nam antè sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatûs ferretur, quum intercederent, edocti, populi esse, non senatûs jus, suffragium, quibus velit, impartiri; destiterunt incœpto. Rogatio perlata est, ut in Æmiliâ tribu Formiani & Fundani; in Corneliâ Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primùm ex Valerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa civium capita ducenta quinquaginta octo millia, trecenta octo. Lustro perfecto, consules in provincias profecti sunt. Urb.cond. an. 565 Coss. M. Valer. Messala, & C. Liv. Salinatore.

XXXVII. Hieme eâ quâ hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primùm, deinde pro consule, hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quæ cis Taurum montem incolunt, convenichant: & ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quàm de Gallis; ita lætior sociis erat de Gallis quàm de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat; quàm feritas immanium barbarorum, incertusque in dies terror; quo velut tempestas eos populantes inferret. itaque ut quibus libertas Antiocho pulso, pax Gallis domitis, data esset; non gratulatum modò venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæque facultatibus attulerant. & ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur; & ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecuniâ noxam, quòd auxiliis Antiochum juvisset. Ei 1 ducenta talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, quum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. civitatum legationes cum benignis responsis, lætiores etiam quàm venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere jussi advehere, eò se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octavo Apameam venit. ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit. 2 mille & quinquaginta talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui dividitur. Inde 3 ad Pergam ducit: quæ una in iis locis regio tenebatur præsidio. Appropinquanti præfectus præsidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradendâ consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cum quatuor millibus mili-

NOTÆ.

1. *Ducenta talenta.*] Nobis essent quadringenta octoginta millia librarum Francicarum 480000. l.

2. *Mille & quinquaginta argenti.*] Scribe, *duo millia & quingenta*, ex Polybio & Livio lib. 37. cap. 45. Gallicè *la valeur de cinq millions de livres*.

3. *Ad Pergam ducit.*] *Perga* sive *Perge* Pamphyliæ fuit urbs ad Cestrium fluvium: hodie *Pirgi*.

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Valer. Messalâ, & C. Liv. Salinatore.

tum Oenoanda ad reliquum pecuniæ ex eo quòd pepigerant exigendum missō, ipse quia Eumenem regem & decem legatos ab Româ Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit.

XXXVIII. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba ferè cum Antiocho conscriptum est. *Amicitia Regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitum, qui cum populo Romano sociisque bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumve qui sub ditione ejus erunt, transire sinito: neu commeatu, non quâ aliâ ope juvato. Idem Romani sociique Antiocho, & is qui sub imperio ejus erunt, præstent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, vicis, castellis eis Taurum montem usque 1 ad Halyn amnem, & 2 à valle Tauri usque ad juga quæ in Lycaoniam vergit. ne quæ arma efferto ex iis oppidis, agris, castellisque, quibus excedat. si quæ extulit, [a] quæ quoque oportebit, rectè restituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives [b] quæ regno abscedunt cum rege Antiocho, intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, iis jus abeundi manendique esto. Servos, seu fugitivos, seu bello captos, seu quæ liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naves longas armamentaque earum: neve plures 3 quàm decem naves actuarias (nulla plus-*

INTERPRETATIO.

a *Ea restituat bonâ fide in eo loco quò unaquæque earum rerum restituenda erit.*

b *Quæ auferuntur Antiocho regi.*

NOTÆ.

1. *Ad Halyn amnem.*] Procul hinc *Tanais*, qui Europam ab Asia sejungit, atque Mœotidem paludem influit. Rectè itaque opinor Gron. post Budæum ex Strab. lib. 6. *Halyn* legit, contra vulgatam lectionem, *ad Tanaim*.

2. *A valle Tauri usque ad juga quâ in Lycaoniam vergit.*] Cum per totam ferè Asiam Taurus mons assurgat, difficile dictu est quæ sit hæc *vallis Tauri*. Quia tamen Pamphyliâ excedere videmus Antiochi præsidia, fallor aut eo nomine hic intelligitur plana regio, quæ Tauri velut brachiis circumscripta à Pamphylio mari in Mauriam & Lycaoniam protenditur: ita ut in Asia minori solam Antiocho Ciliciam adjectam fuisse appareat.

3. *Quàm decem naves actuarias.*] Dissentit hic Polyb. in fragmentis à nostro, & Appian. Etenim Polybius cum T. Livio naves longas Antiocho ademptas ait cum velis & instrumentis, cujus rei non meminit Appianus. Rursus hic cataphractas duodecim Antiocho ait concessas, quibus uti posset bello in subditos movendo, has decem tantùm numerat Polybius; pro cataphractis autem totidem actuarias Livius dicit: cui in hoc quoque convenit cum Polybio, quòd actuariam quæ triginta remis ageretur negat fuisse permissam bellum aliis inferenti: cùm Appianus scribat bellantem eum pluribus (quàm duodecim cataphractis) uti per leges fœderis potuisse. Quamobrem cum certum sit in his Livium auctore Polybio maximè usum, Gronov. eos ita conciliari posse putat, si apud nostrum legamus: *tradito & naves lon-*

quàm triginta remis agatur) habeto: neve monerem ex belli causa, quod ipse illaturus erit. Neve navigato citra Calycadnum, neve Sarpedonem promontoria: extra quam si qua navis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto. ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique jus item esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, ex iis præsidia deducito: utique rectè tradantur, curato. Argenti probi talenta duodecim millia Attica talenta dato intra duodecim annos pensionibus æquis. Talentum ne minùs pondo octoginta Romanis ponderibus pendat, et tritici quingenta quadraginta millia modium. Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta intra quinquennium dato: et pro frumento quod æstimatione fiat, talenta centum viginti septem. Obsides Romanis viginti da-

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Val. Messal. & C. Liv. Salinatore.

NOTÆ.

gas, armamentaque earum: neve plures quàm decem naves, actuariam nullam, qua triginta remis agatur habeto: neve monerem ex belli causa quod ipse illaturus erit. Ut sensus sit, coactum Antiochum maximam navium partem tradere, ita ut nonnisi decem constratas, (quæ longarum numero sunt,) retineret ad regni scilicet præsidium, subditosque in obsequio continendos. Quòd si bello ab iis lacesseretur quibuscum jus bellandi ei relictum à Romanis erat, tum etiam pluribus ei ad eos propulsandos uti liceret. Ad inferendum autem ultrò bellum ne unicam quidem actuariam habere triginta remorum, quod ex consequendi propulsandi belli causâ non vetaretur.

4. *Circa Calycadnum.*] Hoc fluvio separatur Cilicia Aspera, quæ ad occidentem est, à Campestri, quæ ad ortum. Ad ejus ostia promontoria duo sunt: alterum *Calycadni* nomine, ad lævam & ortum: alterum à dextra atque occasum versus, nomine *Sarpedon*.

5. *Duodecim millia Attica talenta.*] Imò, inquit Gron. *Atticûm talentûm*: responderet hæc pecunia viginti octo millionibus nostris, & octingentis librarum millibus.

6. *Talentum ne minùs pondo octoginta Romanis ponderibus pendat.*] Sexaginta minæ Atticæ, quæ sex drachmarum millia continent, talentum Atticum conficiunt. At cum drachmæ Atticæ Romanis ferè denariis responderent: denarii autem sex & nonaginta libram absolverent, qui pro centenis numerabantur, quemadmodum drachmæ: mirum est nunc pro sexaginta libris, sive pondo, octoginta in talento numerari. Verùm veteris talenti & antiquarum drachmarum, quæ ante Solonem ponderosiores fuerant, rationem habuisse videntur Romani in his pacis cum Antiocho legibus, quo eam bellicam multam quartâ parte augerent: sic imperati sex fermè supra triginta milliones.

7. *Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta.*] Efficit hæc summa libras notrates 840000.

8. *Talenta centum viginti septem.*] Id est, monetâ nostr. 3048000. libræ. Immensis ejusmodi belli sumptibus, & gravi tributo exhaustus Antiochus, aviduque parandæ pecuniæ in Elymæos profectus est, templum ibi opulentissimum spoliaturus; sive Dianæ, ut Polyb. in excerptis Vales. scribit: seu Jovis, ut Justin. 32. 20. seu potiùs Beli; ut Strabo. Verùm ab accolis repulsus est, aut etiam cum exercitu delectus;

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Valer. Messalâ, & C. Liv. Salinatore.

to: & triennio mutato, ne minores octonum denum annorum, neu majores quinum quadragenum. Si qui sociorum populi Romani ultrò bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. Controversias inter se jure ac judicio disceptanto; aut si utrinsque placebit, bello. 9 De Annibale Pœno, 5
10 & Ætolo Thoante, & Mnasimacho Acarnane, & Chalcidensibus, Eubulida & Philone, dedendis in hoc quoque fœdere ascriptum est. & si quid posteà addi, demi, mutarive placuisset, ut id salvo fœdere fieret.

XXXIX. 7 Consul juravit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent jusjurandum, profecti Q. Minucius Thermus, & L. Manlius qui tum fortè ab 10
Oenoandis rediit: & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur: quæque ibi naves regiæ essent, concideret, eremaretque. Profectus ab Epheso quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit, 1 Telmessum eâdem expeditione (territis subito adventu classis oppidanis) recepit. Ex Lycia protinùs, jussis ab 15
Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Pyræum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius, quum inter cætera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset: deinde causas civitatum, multis inter novas 20
res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidiâ pecuniæ imperatæ, Eumenis beneficio, 2 cui desponderat pereos dies filiam, remissâ, in amicitiam est acceptus. Civitatum autem cognitis causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant iis, immuni- 25
tatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt. nominatim

NOTÆ.

Diodorus expilasse quidem templum narrat, sed brevi Diis pœnas dedisse. His haud absimile de filio ejus Epiphane alii tradunt, ut lib. 41. videbimus. Magnum verò à sodalibus, quos temulentus in convivio pulsaverat, occisum narrat Aurel. Victor. Mortem ejus, ut minus compertam prætermisernnt & Titus noster & Appianus.

9. *De Annibale Pœno.*] Annibal ut Africâ excesserit, atque ad Antiochum confugerit, vidimus lib. 33. cap. 48. & lib. 34. cap 60. Is ab Antiocho monitus in Cretam fugit, ubi cùm se invidiosum ob nimias opes esse comperisset, amphoras plumbo repletas in templo Dianæ deposuit, tanquam fortunæ suæ præsidia: sicque minus solicitâ de se civitate, ut quæ thesauros ejus apud se fidei certissima pignora teneret, ad Prusiam contendit, auro suo in statuis quas secum portabat infuso, ne conspectæ opes vitæ nocerent, ut Justinus testatur 32. 4. post Cornel. Nepotem, & Plut.

10. *Et Ætolo Thoante*, &c.] De his lib. 37. cap. 45.

1. *Telmessum.*] Maritima fuit Lyciæ urbs *Telmessus* inter Dædala & Patara, ad promontorium sui nominis: *Telmissus* Straboni.

2. *Cui desponderat pereos dies filiam.*] Stratonice Ariarathis V. Cappadociæ regis filia, Eumeni Secundo regi Pergameno nupsit: deinde Attalo ejus fratri.

prx-

præterea Colophoniis [3] qui in Notio habitant, & Cymæis, [4] & Mileſiis immunitatem conceſſerunt. Clazomeniis ſuper immunitatem & [5] Drymuſam inſulam dono dederunt: & Mileſiis, quem ſacrum appellant, agrum reſtituerunt: & Ilienſibus Rhœteum [6] & Gergithum addiderunt; non tam ob recentia ulla merita, quàm [7] originum memoria. eadem & Dardanum liberandi cauſa fuit. Chios quoque, & Smyrnæos, & Erythræos, pro ſingulari fide quam eo bello præſtiterant, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæenſibus & ager, quem ante bellum habuerunt redditus, & ut legibus antiquis uterentur, permiſſum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ uſque ad Mæandrum amnem, [8] præter Telmiſſum. Regi Eumeni Cherſoneſum in Europa, & Lyſimachiam, caſtella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Aſia [9] Phrygiam utramque: alteram ad Helleſpontum, majorem alteram vocant: & Myſiam, quam Pruſias rex ademerat, ei reſtituerunt: & Lycaoniam, [10] & Myliada, & Lydiam, & nominatim urbes, Tralles, atque Epheſum & Telmiſſum. De Pamphylia diſceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos quum eſſet, quia pars ejus citra, pars ultra Taurum eſt; integra res ad ſenatum rejicitur.

Urb. cond. an. 565. Coſſ. M. Valer. Meſſalâ & M. Liv. Salinatore.

XL. His fœderibus decretiſque datis, Manlius cum decem legatis omnique exercitu ad Helleſpontum profectus, evocatis eò regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene ſervarent, dixit, denunciavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque ſuorum terminis ſe continerent. Contractis deinde ex omni orâ navibus, & Eumenis etiam claſſe [1] per

NOTÆ.

3. *Qui in Notio habitant.*] *Notium* oppidum eſt Joniæ, juxta Colophonem, ad Jonicum ſinum.

4. *Et Mileſiis.*] Badius Aſcenſius id nominis huc invexit, quod ex Mogunti-nâ editione vulgò acceptum; cùm aliis legeretur *Miloſenio*: verior lectio eſt *Mylaſenis*, ut ex Polybio diſcimus: & *Mylaſa, æ*, ſive *Mylaſſa*, olim Cariæ regia, urbs fuit maritima, ad ſinum Jaſſicum: hodie *Meſſi*, vel ut alii volunt, *Melaſſo*.

5. *Drymuſam inſulam.*] Exigua eſt inſula ſinûs Smyrnæi juxta Clazomenas Joniæ urbem.

6. *Et Gergithum.*] Oppidum fuit Myſiæ minoris, quæ poſtea Helleſpontus, Abydo ad ortum, quemadmodum Rhœteum.

7. *Originum memoria.*] Romanos à Trojanis ortos tritum eſt: Troadis autem urbes fuere Ilium & Dardanum.

8. *Præter Telmiſſum.*] *Telmiſſum* ſive *Telmeſſum* oppidum Cariæ fuit, unum è ſex Halicarnaſſo contributis ab Alexandro Magno, ut notat Plin. lib. 5. cap. 29. diverſum à Telmiſſo Lyciæ.

9 *Phrygiam utramque.*] Minorem, quæ & Troas, ad meridiem minoris Myſiæ (cum qua ſæpiùs confunditur) & Majorem.

10. *Et Myliada.*] *Mylias* urbis nomen eſt & regionis: urbs in Pamphylia fuit, ejuſque regione Carbalia inter Ceſtrium & Eurymedontem fluvios: hodie, ut ajunt, *Milia*: Regio verò pars priùs fuerat meridionalis magnæ Phrygiæ, ſed Lyciæ deinde adſcripta.

1. *Per Athenæum.*] Eumenis II. regis Pergameni fratrem natu minimum, qui cum eo conjunctiſſimè vixit, natus Attalo I. Pergami rege ex Apolloniade Cyzicenâ muliere plebejâ.

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Later. Messala, & M. Liv. Salinatore.

Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam trajecit. inde [2] per Chersonesum modicis itineribus, grave prædâ omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ stativa habuit: ut quàm maximè recentibus & integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgò horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die: [3] ad amnem Melana, quem vocant; inde postero die Cypsela pervenit. à Cypselis via decem millium ferè sylvestris, angusta, confragosa excipiebat. propter cujus difficultatem itineris in duas partes divisus exercitus, & præcedere unâ jussâ, altera magno intervallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosáque aliâ præda. Itaque quum per saltum iret, Thracum decem haud ampliùs millia ex quatuor populis, [4] Astii, [5] & Cæni, & [6] Maduateni, & [7] Cœletæ, [8] ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum scisse non aliâ quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, solicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent. posteaquàm primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas invadunt. cæsisque custodibus, partim ea quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus jumenta abstrahere. Unde posteaquàm clamor primùm ad eos qui jam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrinque in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prœlium conseritur. Thracas prædâ ipsâ impeditos oneribus, & plerosque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes, ad cædem præbet; Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos incursantibus, & latentibus interdum per cavas valles, prodebat. Ipsa etiam onera plaustraque, ut fors tulit, his aut illis incommodè objecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, ali-

NOTÆ.

2. *Per Chersonesum.*] Thraciam scilicet. Chersonesi enim nomen generale est, peninsulam significans.

3. *Ad amnem Melana.*] *Melas* non unius fluvii nomen est, quod nigrum sonat. Hic per Thraciam in sinum Melanem ad Cardiam urbem influens, ad potandum Xerxis exercitum non sufficisse memoratur ab Herodoto. Nardo hodie *La Mera*, Bellonio *La rissa*.

4. *Astii.*] Ab his *Astica* regiuncula *Asiorum* Thraciæ populorum meminit Strabo lib. 7. qui eam gentem supra Byzantium ponit, eique *Calyben* urbem attribuit, quæ Ptolemæo *Cabylla*.

5. *Et Cæni.*] Ab his *Canica* regio Thraciæ, sub Rhodope.

6. *Maduateni.*] Nam potiùs *Madyteni*, à Madyto seu Madytis urbe, Chersonesi Thraciæ metropoli, quæ nunc *Mayton*.

7. *Cœletæ.*] His quoque nomen dedit *Cœles*, sive *Cœla* urbs ad Chersonesi ejusdem oram occidentalem, juxta Alopeconnesum insulam, ubi Lacedæmonii ab Athenienſibus navali pugna superati cladem haud modicam acceperunt.

8. *Ad ipsas angustias.*] Intelligit, opinor, Chersonesi Isthmum, qui inter Lysimachiam & Cardiam.

bi prædæ vindex cadit. Prout locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alii enim pluribus quam ipsi erant, alii paucioribus occurrerant) varia pugnæ fortuna est. multi utrinque cadunt. Iam nox appetebat, quum prœlio excedunt Thraces; non fuga vulnerum, aut mortis, sed quia satis prædæ habebant. Urb. cond. an. 565. Coss. M. Valer. Messala, & M. Liv. Salinatore.

XLI. Romanorum primum agmen extra saltum [1] circa templum Bendidium castra loco aperto posuit: pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu, duplici circumdata vallo, mansit. Postero die priùs explorato saltu quàm moverent, primis se conjungunt. In eo prœlio, quum & impedimentorum pars de calonum, & milites aliquot, quum passim toto propè saltu pugnaretur, cecidissent; plurimum Q. Minucii Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die [2] ad Hebrum flumen perventum est. inde Æniorum fines præter Apollinis [3] Zerynthium quem vocant incolæ, templum, superant. Aliæ angustiæ [4] circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minùs confragosæ, quàm priores; sed quia nihil sylvestre circà est, ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eamdem spem prædæ [5] Thrausi (gens & ipsa Thracum) convenêre; sed quia nudæ valles procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant; minùs terroris tumultusque fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prœlio tamen justo, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. Conferti subeuntes cum clamore, impetu facto primùm expulere loco hostes; deinde avertêre. fuga inde cædesque suis ipsos impedientibus angustiis, fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (6 Saren appellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumque ibi frumentum accipientes manserunt; partim ex agris

NOTÆ.

1. *Circa templum Bendidium.*] Templum fuit Dianæ, quæ lingua Thracum *Bendis* appellabatur, auctore Hesychio: unde & ejus feriæ Athenienſibus *Bendidia* dicta. Apparet autem fuisse circa Doriscum, haud procul Hebro flumine.

2. *Ad Hebrum.*] *Hebrus* Plinio, Ptol. *Ebrus* absque aspiratione, fluvius est Thraciæ proprie dictæ, per Philippopolim (quæ priùs Eumolpias, eademque Poneropolis) per Uscudamam (quæ post Adrianopolis, perque Vernim (quæ deinde Trajanopolis) ac Dymen, seu Doriscum in Ægæum mare se evolvens, inter Ænum ad lævam & Zerynthum ad dextram è regione Samothraces insulæ. hodie *Mariza* Mercatori & Nigro.

3. *Zerynthium quem vocant incolæ.*] *Zerinthus* urbs fuit Thracica, ubi Apollinis templum, auctore Livio, hoc loco: antrum Hecates, sive Dianæ vocatur à Lycophrone.

4. *Circa Tempyra.*] Fortè idem locus quem *Impara*, seu *Imparim* alii vocant, in Bistonia Thraciæ regione.

5. *Thrausi.*] Thracum gens fuit, à quibus Drosica, ni fallor, præfectura apud Ptol. Fortè & Doriscus locus apud Plin. diversi à *Thrausis* Stephani, qui eos alio nomine *Agathyrsos* fuisse appellatos testatur. Constat autem ex Ptol. *Agathyrsos* Scythicam fuisse nationem.

6. *Saren appellant.*] Pagi nomen est in agro Maronæ, ubi & Priaticus campus: fortè à redimendis captivis sic nominatus.

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Valer. Messala, & M. Liv. Salinatore.

Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex navibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis, 7 diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum 8 Neapolim perventum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesque, & si non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum à Scipione eadem via duceretur, habuerat: nullam ob aliam causam, quàm quòd prædæ minus, quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoque Claudius auctor est, ad quindecim millia Thracum, præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eumdem mox, quum jam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse. atque inde turbatos equestri velut procella hostes, ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam quum perveniisset; nondum adeo hiberno contempto mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hibernavit.

XLII. Exitu propè anni M. Valerius consul ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit: nulla memorabili in provincia re gesta, ut ea probabilis moræ causa esset, quòd solito seriùs ad comitia venisset. Comitia consulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Calendas Martias. creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die prætores facti, App. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massaliota, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. comitiis perfectis, quas provincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum consul. decreverunt duas Romæ juris dicendi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum & Galliam. & extemplo, priusquàm inirent magistratum, sortiri jussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus, L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, App. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus, & L. Manlius, quòd legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii prætoris urbis 1 per fetiales traditi sunt legatis, & Carthaginem avecti. In Liguribus

NOTÆ.

7. *Diei via Apolloniam.*] Hæc *Apollonia* Thraciæ inter Maroneam & Aderam sita, alia fuit ab ea quæ ad Pontum Euxinum in ipsa Thracia, aliisque pluribus ejusdem nominis urbibus, tum in Macedonia, tum alibi.

8. *Neapolin perventum est.*] Hæc *Neapolis* maritima fuit urbs Edonidis Macedonicæ provinciæ, aliàs Thraciæ, ad Strymonium sinum, inter ostia Nessi & Strymonis fluviorum. Hodie *Christopoli* Nigro & Sophiano.

1. *Per fetiales traditi sunt.*] Egregium observati à Romanis gentium juris exemplum, præsertim erga Carthaginienses populi Romani jam tributarios.

magni belli, & gliſcentis in dies magis, fama erat. itaque conſulibus novis, quo die de provinciis & de republica retulerunt, ſenatus utrique Ligures provinciam decrevit. Huic ſenatuſconſulto Lepidus conſul intercedebat, *indignum eſſe prædicans, conſules ambo in valles Ligurum includi. M. Fulvium & Cn. Manlium biennium jam, alterum in Europa, alterum in Aſia, velut pro Philippo atque Antiocho ſubſtitutos regnare, ſi exercitus in his terris eſſe placeat, conſules iis potiùs quàm privatos præeſſe oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes quibus bellum indictum non ſit, pacem pretio venditantes. ſi eas provincias exercitibus obtinere opus eſſet; ſicut Man. Acilio, L. Scipioni conſulibus M. Fulvius & Cn. Manlius ſucceſſiſſent conſules; ita Fulvio Manlioque C. Livium, & M. Valerium conſules, debuiſſe ſuccedere. nunc certè perfecto Ætolico bello, ſ. cepta ab Antiocho Aſia, devictis Gallis, aut conſules ad exercitus conſulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem reipublicæ debere.* Senatus, his auditis, in ſententia perſeveravit, ut conſulibus ambobus Ligures provincia eſſet: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, & exercitus inde deducere, ac redire Romam, placuit. Urb. cond. an. 565. Coſſ. M. Valer. Meſſala, & M. Liv. Saliuatore.

XLIII. Inimicitiæ inter M. Fulvium & M. Æmilium conſulem erant: & ſuper cætera Æmilius, ſeriùs biennio ſe conſulem factum M. Fulvii opera ducebat. itaque ad invidiam ei faciendam, legatos Ambracienſes, in ſenatum, [a] ſubornatos criminibus, introduxit. *Qui ſibi quum in pace eſſent, imperataque à prioribus conſulibus feciſſent, & eadem præſtare obedienter M. Fulvio parati eſſent, bellum illatum queſti; agros primùm depopulatos, terrorem direptionis & cædis urbi injectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. Obſeſſos deinde, & oppugnatos ſe, & [b] omnia exempla belli edita in ſe, cædibus, incendiis, ruinis, direptione urbis: conjuges, liberos in ſervitium abſtractos: bona adempta: & quod ſe ante omnia moveat, templa tota urbe ſpoliata ornamentis. ſimulacra Deum, [1] Deos imo ipſos, convulſos ex ſedibus ſuis, ablatos eſſe: parietes poſteſque nudatos. Quos adorent, ad quos precentur & ſupplicent, [2] Ambracienſibus non ſupereſſe.* Hæc quærentes, interrogando criminoſè ex compoſito conſul ad plura, velut non ſua ſponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus, alter con-

INTERPRETATIO.

a *Criminationibus inſtructos.* b *Cuncta belli mala adverſum ſe commiſſa eſſe.*

NOTÆ.

1. *Deos imò ipſos.*] Sic rectè ſcripti & editi veteres: poſteà ſcripſere *Deos demum ipſos*: quaſi particula *imò* nonniſi initio membri uſurparetur: cùm tamen l. 26. cap 40. legatur apud noſtrum, *maneant imò, inquit Marcellus*, &c. & lib. 35. c. 49. *nihil imò tam alienum rebus veſtris eſt.*

2. *Ambracienſibus non ſupereſſe.*] Immiſſa eſt negatio à Sigon. In ſcriptis uno ductu habetur: *parietes poſteſque nudatos, quos adorent, ad quos precentur & ſupplicent, Ambracienſibus ſupereſſe.* Illa autem, *ad ques precentur*, ſignificant *verſus quos, circa quos preces fundere poſſint.* raptis ſcilicet Deorum ſimulacris, nihil præter parietes in templis ſupereſſe

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Valer. Messala, & M. Liv. Salinatore.

sul C. Flaminius M. Fulvii causam excepit: qui *veterem & obsoletam viam ingressos Ambracienses* dixit. *Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fulvium à Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, Min. Acilium & L. Scipionem ab Antiocho, C. Manlium à Gallis, ipsum Fulvium ab Ætolis & Cephallenia populis accusari paterentur. Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaque ablata, & cætera facta, quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis, Patres Conscripti: qui ob has res gestas triumphum à vobis postulaturus sit; Ambraciam captam, signaque, quæ ablata criminantur, & cætera spolia ejus urbis ante currum laturus, & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab Ætolis separent. eadem Ambracienſium & Ætolorum causa est. Itaque collega meus, vel in alia causa inimicitias exerceat; vel si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos in adventum M. Fulvii. Ego nec de Ambraciensibus, nec de Ætolis decerni quicquam absente M. Fulvio patiar.*

XLIV. Quum Æmilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam insimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam rediret; certamine consulum biduum absumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. Captata occasio est, quum æger fortè Flaminius abesset. & referente Æmilio senatusconsultum factum est, *Ut Ambracienſibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur: portoria, quæ vellent, terra marique caperent, dum eorum immunes Romani ac socii Latini nominis essent. Signa, aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse, de iis quum M. Fulvius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ii censuissent, fieri.* Neque his contentus consul fuit, sed postea per infrequentiam adjecit senatusconsulto, Ambraciam non videri vi captam esse. Supplicatio inde ex decemvirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum: quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. 1 Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati consules, & delectu perfecto (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit, cui quum ab Ser. Sulpicio prætore senatus ad ædem Bellonæ datus esset, & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, ut ob eas Diis immortalibus honos haberetur sibiq; triumphanti urbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo, & L. Æmilius Paullus.

NOTÆ.

3. *Et fixurus in postibus suis.*] Hic Romanis mos, ut victores spoliis hostium postes ædium suarum ornarent: quæ ne alienatis quidem ædibus licebat emptoribus refigere, aut tollere.

1. *Latinæ inde fuerunt.*] Feriæ nimirùm.

XLV. *Legatos ſeſe Cn. Manlio datos patis cum Antiocho faciendæ cauſa, fœderiſque & legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuiſſent, perficiendarum. Cn. Manlium ſumma ope tetendiſſe, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, ſi ſui poteſtatem feciſſet, inſidiis exciperet: ſed illum cognita fraude conſulis, quum ſæpè colloquiis petitis captatus eſſet, non congreſſum modo, ſed conſpectum etiam ejus vitaſſe. Cupientem tranſire Taurum, ægrè omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam ſuperantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admoviſſe tamen exercitum, & prope ipſis jugis* [1] *ad divortia aquarum caſtra poſuiſſe. Quum nullam ibi cauſam belli inveniret, quieſcentibus regiis,* [2] *circumegiſſe exercitum ad Gallogræcos: cui nationi non ex ſenatus auctoritate, non populi juſſu bellum illatum. quod quem unquam de ſua ſententia facere auſum? Antiochi, Philippi, Annibalis & Pœnorum recentiſſima bella eſſe. de omnibus his conſultum ſenatum, populum juſſiſſe, ſæpe legatos ante miſſos, res repetitas: poſtremo qui bellum indicerent miſſos. Quid eorum, Cn. Manli, factum eſt, ut iſtud publicum populi Romani bellum, & non tuum privatum latrocinium dicamus? At eo ipſo contentus fuiſti. recto itinere duxiſti exercitum ad eos, quos tibi hoſtes deſumpſeras: an & per omnes anfractus viarum, quum ad bivia conſiſteres, ut quo flexiſſet agmen Attalus Eumenis frater, eo conſul mercenarius, eum exercitu Romano ſequereris, Piſidiæ Lycaoniæque & Phrygiæ receſſus omnes atque angulos peragraſti, ſtipem à tyrannis caſtellaniſque deviis colligens? Quid enim tibi cum Oenoandis? quid cum aliis æque innoxiis populis? Bellum autem ipſum, cujus nomine triumphum petis, quomodo geſſiſti? Loco æquo, tempore tuo pugnaſti? Tu vero recte, ut Diis immortalibus bonos habeatur, poſtulas: primum, quod pro temeritate imperatoris, nullo jure gentium bellum inferentis, pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, non hoſtes nobis objecerunt.*

Urb. cond. ann. 565. Coſſ. M. Valer. Meſſala, & M. Liv. Salinatore.

XLVI. *Nolito nomen tantum exiſtimare mixtum eſſe Gallogræcorum. multo ante & corpora & animi mixti ac vitiati ſunt. An ſi illi Galli eſſent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum eſt,* [2] *quantum in imperatore noſtro fuit, nuncius illinc rediſſet? Bis cum iis pugnatum eſt, bis loco iniquo ſubiit, in valle inferiore pedibus pæne hoſtium aciem ſubjecit; ut ſi non tela ex ſuperiore loco mitterent, ſed corpora ſua nuda injicerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna populi Romani eſt, magnum*

INTERPRETATIO.

a *Quæ fuit Manlii Romani ducis imprudentia aut ſocordia, ita victi eſſemus ut ne nuncius quidem cladis fuerit ſuperſuturus.*

NOTÆ.

1. *Ad divortia aquarum.*] Juga montium intelliges, unde in diverſa fluunt aquæ perennes; ſub jugis enim ferè fluminum fontes.

2. *Circumegiſſe exercitum ad Gallogræcos.*] Nulla ſanè idonea cauſa huic Manlio Vulſoni fuit ſuſcipiendi adverſus Galatas belli quod nec Romano more indictum eſt, rebus ſcilicet per legatos repetitis, auctoritate Patrum,

Urb. cond. an. 565. Coll. M. Valer. Meſſala, & M. Liv. Salinatore.

& terribile nomen. Recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attoniti erant, [1] *tantæ corporum moles. Fundis ſagittiſque in fugam conſternati ſunt: gladius in acie cruentatus non eſt Gallico bello:* [2] *velut avium examina, ad crepitum primum miſſilium avolavere. At hercule, nos iidem (* [b] *admonente fortuna, quid ſi hoſtem habuiſſemus, caſurum fuiſſet) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidiſſemus, cæſi, fugati, exuti impedimentis ſumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum eſt, quàm ſi Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, periſſet, cum multis viris fortibus cecidit: exercitus ſpolia regis Antiochi referens, trifariam diſſipatus; alibi primum, alibi poſtremum agmen, alibi impedimenta. inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hoſtibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hoſtes ſenatus, aut populus Romanus dediſſet. Sic huic L. Scipioni, ſic illi Manio Acilio de rege Antiocho, ſic paulo ante T. Quintio de rege Philippo, ſic P. Africano de Annibale, & Pœnis, & Syphace, triumphus datus:* [3] *& minima illa, quum jam ſenatus cenſuiſſet bellum, quæſita tamen ſunt, quibus nunciandum eſſet; ipſis utique regibus nunciaretur, an ſatis eſſet ad præſidium aliquod nunciari? Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi? tolli fecialia jura? nullos eſſe feciales? fiat (pace Deum dixerim) jactura religionis: oblivio Deorum capiat pectora veſtra. Num ſenatum quoque de bello conſuli non placet? non ad populum ferri, velint, jubeantne cum Gallis bellum, geri? Modo certe conſules Græciam atque Aſiam volebant. tamen perſeverantibus vobis Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt; merito ergo à vobis proſpere bello geſto triumphum petent, quibus auctoribus geſſerunt.*

XLVII. Talis oratio Furii & Æmilii fuit. Manlium in hunc maximè modum reſpondiſſe accepimus: *Tribuni plebis anteà ſolebant triumphum poſtulantibus adverſari, Patres Conſcripti. Quibus ego gratiam habeo, quod ſeu mihi, ſeu magnitudini rerum geſtarum hoc dederunt, ut non ſolùm ſilentio comprobarent honorem meum, ſed referre etiam, ſi opus eſſet, viderentur pa-*

INTERPRETATIO.

[a] *Quæ te oſtendit fortuna quantum nobis timendum fuiſſet damnum* in Galatia, *ſi nobis cum* fortibus, atque ad prœlium, ut par erat, comparatis *hoſtibus res fuiſſet*, & qui verè pro hoſtibus ſe geſſiſſent.

NOTÆ.

ac juſſu populi miſſis Fecialibus, aliiſque quæ mox cap. ſequenti exaggerantur.

1. *Tantæ corporum moles.*] Galli ſcilicet Aſiatici, quamvis ingenti corporum mole præditi, obſtupefacti tamen erant fama nominis Romani.

2. *Velut avium examina.*] Sigon. ex veteri libro mavult *Apium examina:* quia nempè examina propriè apum dicuntur. Adjicit exemplum ex lib. 4. *fumone victi, velut examen apum, inermi cedetis hoſti.*

3. *Et minima ..... quæſita tamen ſunt.*] Non ſufficiebat ſi Senatus & populus bellum cenſuiſſent, illud quoque inquirebatur à Fecialibus, cui vel quibus, & ubi bellum denunciandum eſſet,

rati

rati esse. Ex decem legatis, si Diis placet, quod concilium dispensandæ honestandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt. quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum à me gestarum. Nullius equidem invideo honori, Patres Conscripti. Vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate vestra deterruistis. triumphavit, quem non bellum injustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici jactabant. Ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi, aut occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui: non triumpho modo frandor, sed causam apud vos, Patres Conscripti, accusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, ut animadvertistis, Patres conscripti, accusatio fuit: nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temerè atque imprudenter, dixerunt. non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus à vobis, Patres Conscripti, ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanorum scitis; ea de illis quoque, qui has terras incolunt, existimetis. Gallos remota universæ gentis infamia atque invidia, per seipsos æstimate. Utinam rex Eumenes, utinam Asiæ civitates omnes adessent, & illos potiùs querentes, quàm me accusantem audiretis. Mittite agedum legatos circa omnes Asiæ urbes, & quærite utrum à graviori servitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis subactis, liberati? quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: quum vix redimendi captivos copia esset, [1] *& mactatas humanas hostias immolatosque liberos suos audirent.* [2] *Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si à me foret cessatum.*

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Valer. Messala, & C. Liv. Salinatore.

XLVIII. *Quo longiùs Antiochus emotus esset, hoc impotentiùs in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri juga Gallorum imperio, non vestro adjecisse tis. Atenim* [1] *sunt quidem ista vera etiam* [2] *Del-*

NOTÆ.

ut lib. 33. cap. 46.

1. *Et mactatas humanas hostias.*] Hoc nomine Galli apud Cæsarem aliosq; auctores malè audierunt: sed nihil erat quod Romani hac in parte majores nostros incusarent; cùm ipsi (ut immanem Gladiatorum per ludum lanienam, nec minùs impiam religionem taceamus, qua insolitos hominum partus necabant, quoties vel digito uno aberrasset à seipsa natura) Gallum & Gallam, Græcum & Græcam placandis Idolis suis vivos in foro defodere consuevissent.

2. *Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis.*] Hoc quidem certũ Gallogræcis tributum diù pependisse finitimos per Asiam Reges ac populos qua de re supra.

1. *Sunt quidem ista vera.*] Scripti meliùs, ni fallor: *atenim sunt hæc ita: verum etiam Delphos* &c.

2. *Delphos*, &c. *Galli spoliaverunt.*] Justinus quidem lib. 24 cap. 8. id negare videtur, ut & Pausanias & Valer. Maxim. & Diod. Siculus, qui Bren-

Urb. cond an. 565. Coſſ. M. Valer. Meſſala, & C. Livio Salinatore.

phos quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli ſpoliaverunt: nec ideo populus Romanus his bellum indixit ac intulit. Equidem aliquid intereſſe rebar inter id tempus quo nondum in jure ac ditione veſtra Græcia atque Aſia erat, ad curandum animadvertendumque quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem ſtatuiſtis, quo libertatem immunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjicitis, alias agro multatis, aliis vectigal imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ veſtræ cenſetis eſſe, ut pacem terra marique habeant. An niſi præſidia deduxiſſet Antiochus, quæ quieta in ſuis arcibus erant, non putaretis liberatam Aſiam? Si Gallorum exercitus effuſi vagarentur, rata dona veſtra, quæ dediſti regi Eumeni, rata libertas civitatibus eſſet? Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam non acceperim, ſed fecerim hoſtes Gallos? Te L. Scipio appello, cujus ego mihi, ſuccedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non fruſtra ab Diis immortalibus precatus ſum, te P. Scipio, qui legati jus, collegæ majeſtatem, & apud fratrem conſulem & apud exercitum habuiſti, ſciatiſne in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuiſſe? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim robor.s eſſe videbatur) locatos? pugnaveritis, ut cum hoſtibus juſtis? cecid.ritis? ſpolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his ſenatus decreverat, & populus juſſerat: ſed ſimul, ut opinor, cum his decreverant juſſerantque, qui intra ejus præſidia fuiſſent: ex quibus, præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaveratis, omnes hoſtes erant, qui pro Antiocho arma adverſus nos tulerunt. In qua cauſa quum Galli ante omnes fuiſſent, & reguli quidam & tyranni, ego tamen & cum aliis pro dignitate imperii veſtri coactis luere peccata ſua, pacem pepigi, & Gallorum animos, ſi poſſent mitigari à feritate inſita, tentavi: & poſteaquàm indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus ſum. Nunc quoniam ſuſcepti belli purgatum eſt crimen; geſti reddenda eſt ratio. In quo confiderem equidem cauſæ meæ, etiamſi non apud Romanum, ſed apud Carthaginienſem ſenatum agerem; ubi in crucem tolli Imperatores dicuntur, ſi proſpero eventu, pravo conſilio rem geſſerunt. Sed ego in ea civitate, quæ id o omnibus rebus incipiendis gerendiſque Deos adhibet, quia nullius calumniæ ſubjicit ea quæ Dii comprobaverunt, & in ſolemnibus verbis habet, quum ſupplicationem aut triumphum decernit; Quod benè ac f.liciter rempublicam adminiſtrarit: ſi nollem, ſi grave, ac ſuperbum exiſtimarem virtute gloriari; pro felicitate mea exercituſque mei,

NOTÆ.

num ibi vulneratum veneno vitam finiviſſe memorant, ejuſque exercitum partim ferro, partim tempeſtate & panico terrore interiiſſe. Polybius tamen lib. 4. num 46. multos ſupe.fuiſſe ait, qui circa Byzantium conſiterunt, ibique imperium condidere: & Strabo lib. 4. à Tectoſagibus ſpolia Delphici oraculi Toloſam avecta narrat: unde *aurum Toloſanum* in proverbium abierit: quod & ipſe Juſtinus ſibi contrarius fatetur lib. 32 cap. 3.

quod tantam nationem ſine ulla militum jactura devicimus, poſtularem, ut Diis immortalibus bonos haberetur, & ipſe triumphans in Capitolium aſcenderem, unde votis ritè nuncupatis profectus ſum; negaretis hoc mihi cum Diis immortalibus? Iniquo enim loco dimicavi.

XLIX. *Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare? Quum montem hoſtes cepiſſent; loco munito ſe tenerent? nempe eundum ad hoſtes erat, ſi vincere vellem. Quid ſi urbem eo loco haberent, & mœnibus ſe tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquone loco Min. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo ſuper Aoum amnem juga tenentem montium T. Quintius dejecit? Equidem adhuc qualem aut ſibi fingant, aut vobis videri velint hoſtem fuiſſe, non invenio. Si degenerem & emollitum amœnitate Aſiæ, quid periculi vel iniquo loco ſubeuntibus fuit: ſi timendum & feritate animorum & robore corporum, huicne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia eſt, Patres Conſcripti, nec quidquam aliud ſcit quàm detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæſo, ita ignoſcatis, Patres Conſcripti ſi longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, ſed neceſſaria criminum defenſio fecit. Antè iam per Thraciam ſaltus patentes, qui anguſti erant, & plana ex arduis, & culta ex ſylveſtribus facere potui, & præſtare, necubi notis ſibi latebris delitescerent latrones Thraces, ne quid ſarcinarum raperetur, ne quod jumentum ex tanto agmine abſtraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac ſtrenuus Q. Mucius moreretur? In hoc caſu, quo infeliciter incidit ut talem civem amitteremus, hærent. Quod ſaltu iniquo, loco alieno, quum adortus hoſtis nos eſſet, duæ ſimul acies primi & noviſſimi agminis hærentem ad impedimenta noſtra exercitum barbarorum circumvenerunt, quod multa millia ipſo die, plura multò poſt dies paucos cecidêrũt & ceperunt; hoc ſi ipſi tacuerint, vos ſcituros, quum teſtis orationis meæ totus exercitus ſit, non credunt. Si gladium in Aſia non ſtrinxiſſem, ſi hoſtem non vidiſſem; tamen triumphum in Thracia duobus prœliis merueram. Sed jam dictum ſatis eſt. quin, pro eo, quod pluribus verbis vos, quàm volui, fatigavi, veniam à vobis petitam impetratamque velim, Patres Conſcripti.*

Urb. cond. an. 565. Coſſ. M. Valer. Meſſala, & C. Liv. Salinatore.

L. [a] Plus crimina eo die, quàm defenſio, valuiſſent, ni altercationem in ſerum perduxiſſent. dimittitur ſenatus in ea opinione, ut negaturus

INTERPRETATIO.

a *Viciſſent eo die criminationes, & accuſatio defenſioni præponderaſſet.*

NOTÆ.

1 *Detrectare virtutes.*] Minùs frequens locutio pro *detrahere de virtutibus*; ſeu *virtutes ac merita ſermone imminuere*, ubi *detrectandi* verbum, (quod plerumque ſignificat *recuſare*) pro frequentativo verbi *detraho* accipitur, ut ſignificet *obtrectare* aut etiam *vituperare*. Sic Tac. ſive quis alius auctor Dialogi de claris orat. *non detrectaſſe nominatim antiquos oratores, contentus nominem frequentium laudare, auſus eſt*. Ovid. 1. de Remed. amoris.

Ingenium magni livor detrectat Homeri.

quemadmodum 4. Triſt. Eleg. ult.

& qui detrectat præſentia livor.

Urb. cond. an. 565. Cos. M. Valer. Meſſala, & M. Liv. Salinatore.

triumphum fuiſſe videretur. Poſtero die & cognati amicique Cn. Manlii ſummis opibus annixi ſunt, & auctoritas ſeniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriæ eſſe, ut imperator, qui perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportaſſet, ſine curru & laurea privatus, inhonoratuſque, urbem iniret. hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt. Oppreſſit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus, major & cum majore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor eſt) duo Q. Petillii diem dixerunt. id, prout cujuſque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, ſed univerſam civitatem, quæ id pati poſſet, inculabant. *Duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas, Romam ingratiorem: ſiquidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expuliſſet; Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non poſſit:* b *nihil tam æquandæ libertatis eſſe, quàm potentiſſimum quemque poſſe dicere cauſam. Quid autem tuto cuiquam nedum* 1 *ſummam rempublicam permitti, ſi ratio non ſit reddenda, qui jus æquum pati non poſſit, in eum vim haud injuſtam eſſe.* Hæc agitata ſermonibus, donec dies dicendæ cauſæ venit. nec alius anteà quiſquam, nec ille ipſe Scipio conſul cenſorve majore omnis generis hominum frequentia, quàm reus illo die in forum eſt deductus. Juſſus dicere cauſam, ſine ulla criminum mentione, orationem adeo magnificam de rebus ab ſe geſtis eſt exorſus, ut latis conſtaret, neminem unquam neque meliùs, neque veriùs laudatum eſſe. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, à quo geſta erant: & aurium faſtidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam referebantur.

LI. Tribuni plebis vetera luxuriæ 2 crimina Syracuſanorum hibernorum, 2 & Locris Pleminianum tumultum, quum ad fidem præſentium criminum retuliſſent; ſuſpicionibus magis, quàm argumentis pecuniæ captæ reum accuſarunt. 3 *Filium captum ſine pretio redditum, omnibuſque aliis rebus Scipionem, tanquam in ejus unius manu pax Romana bellumque eſſet, ab Antiocho cultum: Dictatorem eum conſuli, non legatum in pro-*

INTERPRETATIO.

b *Nihil eſſe convenientius ad libertatem aſſerendam æqualiter* inter omnes cives, *quàm ſi potentiſſimi* trahi poſſint in judicium, *& cogantur cauſam dicere.*

NOTÆ.

1. *Summam rempublicam permitti.*] Sic habent ſcripti, nec novum Latinè loquentibus *ſumma reſpublica*, pro *ſumma reſpublica*; & *ſumma res* pro *ſumma rerum*: ita noſter, ita Cicero, Cæſar, Cornel. Nepos, laudati à Gronovio: quin & ejus generis eſſe videtur illud Virgilii 2. Æneid. *quo res ſumma loco, Panthu?*

2 *Crimina Syracuſanorum hibernorum.*] Vide lib. 29. cap. 19. ſub finem, & cap. 20. & 22.

2. *Et Locris Pleminianum tumultum.*] De quo lib. 29. cap. 16. & ſeq.

3. *Filium captum ſine pretio redditum.*] Ut dictum eſt lib. 36. cap. 31.

vinci a fuisse: nec ad aliam rem eò profectum, quàm ut id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque & omnibus ad Orientem versus regibus gentibusque appareret; unum hominem caput columenque imperii Romani esse: sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis Patrum, pro populi jussis esse. infamiâ intactum, invidiâ quâ possunt, urgent. Orationibus in noctem perductis, [a] prodicta dies est. ubi ea venit, tribuni in Rostris primâ luce consederunt. Citatus reus, magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Rostra subiit. silentioque facto, *Hoc*, inquit, *die, tribuni plebis, vosque Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque quum hodie litibus & jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem optimum maximum, Junonemque & Minervam, ceteroſque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpè aliàs egregiè reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederint: [b] Vestrum quoque quibus commodum est; ite mecum, Quirites, & orate Deos, ut mei similes principes habeatis. Ita; si ab annis septendecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi.* [4] Ab Rostris in Capitolium ascendit: simul se universa concio avertit, & secuta Scipionem est. adeò, ut postremò scribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis præter servilem comitatum, & præconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modò, sed per totam urbem omnia templa Deûm cum populo Romano circumiit. Celebratior is propè dies favore hominum & æstimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quàm quò triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est invectus.

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Valer. Messala, & M. Liv. Salinatore.

LII. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. post quem, quum invidiam & certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodictâ, [a] in Liternum concessit; certo consilio ne ad causam dicendam adesset. Major animus & natura erat; ac majori fortunæ assuetus, quàm ut reus esse sciret, & submittere se in humilitatem causam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio [1] morbum causam esse cur

INTERPRETATIO.

a *Dilata est actio in alium diem.*
b *Illi à vobis quibus vacabit*, &c.
a *Abiit* (P. Scipio) *in prædium suum apud Liternum, seu Linternum* Campaniæ oppidum maritimum. Vide cap. 55. & 56.

NOTÆ.

4. *Ab Rostris in Capitolium.*] Narratur hoc Scipionis factum confidentiæ plenum à Valerio Maximo, Plutarcho, & aliis.

1. *Morbum causam esse cur abesset.*] Vetus hæc lectio, quam Latinam esse nemo negaverit. Gelen. malebat *morbum causa esse*, &c. quod Cæsari consentaneum est, qui 3. de bell. civil. *non illi*, inquit, *paucitatem nostrorum militum*,

Urb. cond. an. 565. Coss M. Valer. Messala, & M. Liv. Salinatore.

abesset, excusabat. quam excusationem quum tribuni qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, qua judicium & tribunos plebis & concionem reliquisset; & quibus jus de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egisset, secessionemque eo die in Capitolium à tribunis plebis fecisset: *Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & auctore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. & tantum animorum in dies nobis decrescit, ut ad quem antè annis septendecim, exercitum & classem habentem tribunos plebis ædilemque in Siciliam mittere ausi sumus, qui prehenderent eum, & Romam reducerent; ad eum privatum ex villa sua extrahendum ad causam dicendam mittere nos audeamus?* Tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreverunt, *Si morbi causâ excusaretur, sibi placere accipi eam causam, diemque à collegis prodici.* Tribunus plebis eo tempore [a] Tib. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is, quum vetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi, tristioremque omnes sententiam exspectarent, ita decrevit: *Quum L. Scipio excusset morbum esse causam fratri, satis id sibi videri. Se P. Scipionem, priusquàm Romam redisset, accusari non passurum. tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat. Ad id fastigium rebus gestis honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub Rostris reum stare & præbere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme, quàm ipsi sit.*

LIII. Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? Ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit, fugavitque: ideo Syphacem cepit, Annibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Taur. juga emovit, ut duobus Petillis succumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne meritis suis, nullis vestris honoribus unquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri pervenient: ubi si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum confidat?* Movit & decretum, & adjecta oratio non cæteros modò, sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se quid sui juris & officii esset, dixerunt. Senatus deinde concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipuè à consularibus senioribusque Tib. Graccho actæ sunt; quod rempublicam privatis simultatibus potiorem habuisset. & Petillii vexati sunt probris, quòd splendere alienâ invidiâ voluissent: & spolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. vitam Li-

NOTÆ.

non iniquitatem loci, &c. causa fuisse cogitabant,

a. *Tib. Sempronius Gracchus.*] Præclarum hoc inimici hominis de Scipione judicium simul ac testimonium narrat Plut.

terni egit, ſine deſiderio urbis. Morientem rure, eo ipſo loco ſepeliri ſe juſſiſſe ferunt, monumentumque ibi ædificari, [1] ne funus ſibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen magis quàm pacis artibus. Memorabilior prima pars vitæ, quàm poſtrema fuit: quia in juventa bella aſſiduè geſta; eum ſenecta res quoque defloruere; nec præbita eſt materia ingenio. Quid ad primum conſulatum ſecundus, etiam ſi cenſuram adjicias? quid Aſiatica legatio; & valetudine adversâ inutilis, & filii caſu deformata, & poſt reditum neceſſitate aut ſubeundi judicii, aut ſimul cum patria deſerendi? Punici tamen belli perpetrati; quo nullum neque majus neque periculoſius Romani geſſere; unus præcipuam gloriam tulit. Urb. cond. an. 565. Coll. M. Valer. Meſſala, & M. Liv. Salinatore.

LIV. Morte Africani crevere inimicorum animi. quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare ejus magnitudinem ſolitus erat. hoc auctore exiſtimantur Petillii & vivo Africano rem ingreſſi, & mortuo rogationem promulgaſſe. Fuit autem rogatio talis: *Velitis jubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho eſt, quique ſub ejus imperio fuerunt: quod ejus in publicum relatum non eſt, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad ſenatum referat? quem eam rem velit ſenatus quærere de iis, qui prætores nunc ſunt?* Huic rogationi primò Q. & L. Mummii intercedebant: Senatum quærere de pecuniâ non relatâ in publicum, ita ut anteà ſemper factum eſſet, æquum cenſebant. Petillii, nobilitatem & regnum in ſenatu Scipionum accuſabant. L. Furius Purpureo conſularis, qui in decem legatis in Aſia fuerat, latiùs rogandum cenſebat: non quæ ab Antiocho modò pecuniæ captæ forent, ſed quæ ab aliis regibus gentibuſque, Cn. Manlium inimicum inceſſens. Et L. Scipio, quem magis pro ſe, quàm adverſus legem dicturum apparebat, diſſuaſor proceſſit. is poſt mortem P. Africani fratris, viri omnium fortiſſimi clariſſimique, eam exortam rogationem eſt conqueſtus. *Parum enim fuiſſe, [1] non laudari pro Roſtris P. Africanum poſt mortem, niſi etiam accuſaretur. Et, Carthaginienſes exilio Annibalis contentos eſſe: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exſatiari; niſi & ipſius fama ſepulti laceretur, & frater inſuper, acceſſio invidiæ, mactetur.* M. Cato ſuaſit rogationem, (extat oratio ejus de pecunia regis Antiochi) & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adverſarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercеſſionem, omnes tribus uti rogaſſet, juſſerunt.

LV. Ser. Sulpicio deinde referente, quem a rogatione Petillia quære-

INTERPRETATIO.

a *Ex plebiſcito à Petilliis tribunis plebis rogato.*

NOTÆ.

1. *Ne funus ſibi in ingrata patria fieret.*] Romæ tamen mortuum ac ſepultum fuiſſe Scipionem quidam tradidere, ut videre eſt cap. 55.

1. *Non laudari prò roſtris P. Africanum poſt mortem.*] Notus Romanorum mos virorum illuſtrium exequias oratione publicâ in foro celebrandi.

Urb. cond. an. 565. Coss. M. Valer. Messala, & M. Liv. Salinatore.

re vellent; Q. Terentium Culleonem Patres jusserunt. Ad hunc prætorem, adeo amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho erat, in funere quoque ante lectum isse, memoriæ prodiderint, & ad portam Capenam [1] mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset; aut adeo inimicum eundem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimùm ad quæstionem exercendam: cæterùm ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem, reus extemplo factus L. Scipio: simul & delata & recepta nomina legatorum ejus, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quæstoris. &, ut omnia contracta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo & accensus. L. Hostilius & scribæ, & accensus, priusquam de Scipione judicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati: *quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem* [2] *sex millia pondo auri,* [3] *quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quàm in ærarium retulerit:* [4] *A. Hostilium octoginta pondo auri,* [5] *argenti quadringenta tria.* [6] *Furium quæstorem auri centum triginta,* [7] *argenti ducenta pondo.* Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inveni. in L. Scipione malim equidem librarii mendum quàm mendacium scriptoris esse, in summa auri atque argenti. Similius enim veri est, argenti quàm auri majus pondus fuisse: & potiùs [8] quadragies, [9] quàm ducenties quadragies litem æstimatam: eò magis, quòd tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumque rationis ejus quum Lucium fratrem afferre jussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse: indignantem

NOTÆ.

1. *Mulsum prosequutis funus dedisse.*] Pro mero mulsum, id est, vinum mèlle indito dulcoratum, in deliciis apud Romanos fuit, qui eo in sacris usi. Milites etiam à triumphantibus mulso donabantur.

2. *Sex millia pondo auri.*] Gallicè *la valeur de trois millions six cens soixante mille livres, en lingots d'or.*

3. *Quadringenta octoginta argenti.*] Gallicè *la valeur de dix-sept mille sept cens soixante livres, en barres d'argent.*

4. *A. Hostilium octoginta pondo auri.*] Gallicè *la valeur de quarante quatre mille huit cens livres, en lingots dor.*

5. *Argenti quadringenta tria.*] Gallicè *la valeur de quatorze mille cinq cens huit livres, en masse.*

6. *Furium Quæstorem auri centum triginta.*] Nobis *soixante douze mille huit cens livres.*

7. *Argenti ducenta pondo.*] Hoc est nostrâ æstimatione, *sept mille deux cens livres.*

8. *Quadragies.*] Id est, *quadragies centena millia sestertiûm*: quod fermè respondebit quadringentis librarum millibus.

9. *Quàm ducenties quadragies litem æstimatam.*] Id est, tanti damnatum L. Scipionem, sive tanti taxatam maletam eidem indictam, nempè ut vulgò loquimur, *à deux millions quatre cens mille livres.*

quòd,

quòd, quum 10 bis millies in ærarium intuliſſet, quádragies ratio ab ſe poſceretur. ab eadem fiducia animi, quum quæſtores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent: 11 popoſciſſe claves; & ſe aperturum ærarium dixiſſe: qui, ut clauderetur, effeciſſet. Urb. cond. an. 565. Coſſ. M. Val. Meſſala, & C. Liv. Salinatore.

LVI. Multa alia in Scipionis exitu maximè vitæ, dieque dicta, morte, funere, ſepulchro, in diverſum trahunt: ut cui famæ, quibus ſcriptis aſſentiar, non habeam. Non de accuſatore convenit; alii M. Nævium, alii Petillios diem dixiſſe ſcribunt: non de tempore, quo dicta dies ſit: non de anno, quo mortuus ſit: non ubi mortuus, aut elatus ſit. Alii Romæ, alii Literni & mortuum & ſepultum: utrobique monumenta oſtenduntur, & ſtatuæ. Nam & Literni monumentum, monumentoque ſtatua ſuperim poſita fuit; quàm tempeſtate disjectam nuper vidimus ipſi. Et Romæ extrà portam Capenam in Scipionum monumento tres ſtatuæ ſunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe: tertia 1 poetæ Q. Ennii. Nec inter ſcriptores rerum diſcrepat ſolùm, ſed orationes quoque, ſi modo ipſorum ſunt quæ feruntur, P. Scipionis & Tib. Gracchi, abhorrent inter ſe. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Nævii tribuni plebis habet: ipſa oratio ſine nomine eſt accuſatoris. nebulonem modò, modò nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accuſatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. a Alia tota ſerenda fabula eſt Gracchi orationi conveniens: & illi auctores ſequendi ſunt, qui, quum L. Scipio & accuſatus & damnatus ſit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuiſſe Africanum tradunt. quo poſt famam de fratris caſu allatam, relicta legatione cucurriſſe eum Romam; & quum à porta recta ad forum ſe contuliſſet, quòd in vincula duci fratrem dictum erat, repuliſſe à corpore ejus viatorem: & tribunis retinentibus magis piè quàm civiliter vim feciſſe. Hæc enim ipſe Gracchus queritur, diſſolutam eſſe à privato tribuniciam poteſtatem, & ad poſtremum, quum auxilium L. Scipioni polliceretur, adjicit, tolerabilioris exempli eſſe, à tribuno plebis potiùs, quàm à privato, victam

INTERPRETATIO.

a *Aliter omnino inſtituenda erit narratio, ſi quis velit rem geſtam ad orationem Tiberii Gracchi aptare.*

NOTÆ.

10. *Bis millies.*] Gallicè *vingt millions de livres.*

11. *Popoſciſſe claves.*] Memoratur hoc quoque à Plut. in Apophthteg.

1. *Poëtæ Q. Ennii.*] Natus hic Q. *Ennius* apud Rudias Græcam urbem in Calabria, inter Tarentum & Uriam, fuit inter antiquiſſimos heroïci carminis auctores apud Latinos, quo Scipionis præſertim geſta deſcripſit editis xviij. Annalium libris: eidem Scipiòni & Lælio familiaris. Ejus ſententias & verba non rarò imitatus Virgilius, qui ajebat ſe margaritas colligere ex ſuùm ſtercore, ut Macrob. ait lib. 6. Saturn. cap. 1. & 2. Vide & A. Gellium lib. 17. cap. 2. Obiit autem cum annum lxvij. ageret.

Vrb. cond. an. 565. Coſſ. M. Valer. Meſſalâ, & C. Liv. Salinatore.

videri & tribuniciam poteſtatem & rempublicam eſſe. Sed ita hanc unam impotentem ejus injuriam invidia onerat, ut increpando quòd degenerarit tantùm à ſe ipſe, eumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehenſione præſenti reddat. caſtigatum enim quondam ab eo populum, ait, quòd eum perpetuum conſulem & dictatorem vellet facere. Prohibuiſſe ſtatuas ſibi in comitio, in roſtris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni. prohibuiſſe ne decerneretur, ut imago ſua triumphali ornatu è templo Jovis optimi maximi exiret.

LVII. Hæc vel in laudatione poſita ingentem magnitudinem animi moderandis ad civilem habitum honoribus ſignificarent: quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho [1] minorem ex duabus [2] filiis (nam major P. Cornelio Naſicæ haud dubiè à patre collocata erat) nuptam fuiſſe convenit. Illud parum conſtat, utrum poſt mortem patris & deſponſa ſit, & nupſerit: an veræ illæ opiniones ſint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quiſquam collegarum auxilio eſſet, juraſſe. *Sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuiſſent, manere, nec ſe gratiæ quærendæ causâ quicquam facere. ſed in quem carcerem reges & imperatores hoſtium ducentem vidiſſet P. Africanum, in eum ſe fratrem ejus duci, non paſſurum.* Senatum, eo die fortè cœnantem in Capitolio, conſurrexiſſe, & petiſſe, ut inter epulas Graccho filiam Africanus deſponderet. quibus ita inter publicum ſolemne ſponſalibus ritè factis, quum ſe domum recepiſſet. Scipionem Æmiliæ uxori dixiſſe, filiam ſe minorem deſpondiſſe. quum illa muliebriter indignabunda, nihil de communi filia ſecum conſultatum, adjeciſſet, non, ſi Tib. Graccho daret, expertem conſilii debuiſſe matrem eſſe; lætum Scipionem tam concordi judicio, ipſi deſponſam reſponditſe. hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus & monumentis literarum variarent, proponenda erant.

LVIII. Judiciis à Q. Terentio prætore perfectis, Hoſtilius & Furius damnati, prædes eodem die quæſtoribus urbanis dederunt. Scipio quum contenderet, omnem quam accepiſſet pecuniam, in ærario eſſe, nec ſe quicquam publici habere, in vincula duci eſt cœptus. P. Scipio Naſica tribunos appellavit. orationemque habuit plenam veris decoribus; non communiter modò Corneliæ gentis, ſed propriè familiæ ſuæ. *Parentes ſuos & P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuiſſe Cn. & P. Scipiones, clariſſimos viros. Eos, quum per aliquot annos in terra Hiſpania adverſus multos Pœnorum Hiſpanorumque & duces & exercitus nominis Romani famam auxiſſent, non bello ſolùm, ſed quòd Romanæ temperantiæ fidique ſpecimen illis gentibus dediſſent, ad extremum ambo pro populo Romano morte occubuiſſe. quum illorum tum gloriam poſteris ſatis eſſet, P. Africanum tantùm paternas ſuperaviſſe laudes, ut fidem fecerit, non ſanguine humano, ſed ſtirpe divinâ ſatum ſe eſſe. L. Scipionem, de quo agatur*

NOTÆ.

1. *Minorem ex duabus filiis.*] Grammatici *filiabus* mallent.

(*ut quæ in Hiſpania, quæ in Africa, quum legatus fratris eſſet, geſſiſſet,* Urb.cond. an. 565 Coſſ. M. Valer. Meſſala, & C. Liv. Salinatore.
prætereantur) *conſulem: & ab ſenatu dignum viſum, cui extra ſortem Aſia provincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur; & à fratre, cui poſt duos conſulatus cenſuramque & triumphum legatus in Aſiam iret. Ibi ne magnitudo & ſplendor legati laudibus conſulis officeret, fortè ita incidiſſe, ut quo die ad Magneſiam ſignis collatis L. Scipio Antiochum devicisſet, æger P. Scipio Eleæ dierum aliquot via abeſſet. Non fuiſſe minorem cum exercitum, quàm Annibalis, cum quo in Africa eſſet pugnatum. Annibalem eumdem fuiſſe inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita geſtum eſſe, ut ne fortunam quidem quiſquam criminari poſſit.* [a] *In pace crimen quæri. eam dici venisſe. Hic decem legatos ſimul arguit, quorum ex conſilio data pax eſſet. quin extitiſſe ex decem legatis, qui Cn. Manlium accuſarent: tamen non modò ut criminis fidem, ſed ne ad moram quidem triumphi etiam accuſationem valuiſſe.*

LIX. *At, hercule, in Scipione ipſas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, ſuſpectas eſſe. integrum enim ei regnum relictum, omnia poſſidere eum victum, quæ ante bellum ejus fuerint: auri & argenti quum vim magnam habuiſſet, nihil in publicum relatum, omne in privatum verſum. An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, ſi omne in unum conferatur, ſit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Aſiam omnem, & proxima Europæ tenuiſſe Antiochum? Ea quanta regio orbis terrarum ſit, à Tauro monte in Ægæum uſque prominens mare, quot non urbes modo ſed gentes amplectatur, omnes ſcire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, uſque ad Tauri montis juga Antiocho ademptam; expulſo in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, ſi gratuita pax eſſet, plus adimi ei potuiſſe? Philippo victo, Macedoniam; Nabidi Lacedæmonem relictam. nec Quintio crimen quæſitum: non enim habuiſſe eum Africanum fratrem, cujus quum gloria prodeſſe L. Scipioni debuiſſet, invidiam nocuiſſe. Tantum auri argentique judicatum eſſe, in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi non poſſet.* [1] *id ubi ergo eſſe regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? In domo, quam ſumptus non exhauſerint, extare deluiſſe novæ fortunæ cumu-*

INTERPRETATIO.

a *Nunc cum pax ſit, inquiri quod crimini vertatur: nec aliud dici quàm eam accepto pretio datam.*

NOTÆ.

1. *Id ubi ergo eſſe regium aurum.*] Non redundat pronomen, *id*, ut Gelenio viſum: ſed potiùs emphaticum eſt, ornatumque addit orationi P. Scipionis Naſicæ, qui negat tantum auri apud L. Scipionem reperiri, quantum is ab Antiocho dicatur accepiſſe, quamvis hæreditates plurium acceperit & ſumptus modicos fecerit. Eſt igitur idem ac ſi diceret, ubi eſt ergo regium illud au-

Urb. cond. an. 565. Coſſ. M. Valer. Meſſalâ, & C. Liv. Salinatore.

lum. Atenim quod ex bonis redigi non poſſit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos & latrones vir clariſſimus includatur, 2 *& in robore ac tenebris exſpiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. Non id Corneliæ magis familiæ, quàm urbi Romanæ fore erubeſcendum.*

LX. Adverſus ea Terentius prætor rogationem Petilliam; & Senatuſconſultum, & judicium de L. Scipione factum recitavit: ſe, ni referatur pecunia in publicum, quæ judicata ſit, nihil habere quod faciat, niſi ut prehendi damnatum, & in vincula duci jubeat. Tribuni quum in conſilium ſeceſſiſſent, paulò pòſt C. Fannius ex ſua collegarumque aliorum, præter Gracchum, ſententia pronunciavit; prætori non intercedere tribunos, quominùs ſua poteſtate utatur. Tib. Gracchus ita decrevit: *Quominùs ex bonis L. Scipionis quod judicatum ſit, redigatur, ſe non intercedere prætori. L. Scipionem (qui regem opulentiſſimum orbis terrarum devicerit, imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Aſiæ devinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hoſtium in triumpho ductos carcere incluſerit;) non paſſurum* 1 *inter hoſtes populi Romani L. Scipionem in carcere & in vinculis eſſe, mittique eum ſe jubere.* Tanto aſſenſu auditum eſt decretum, adeo dimiſſum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. 2 In bona deinde L. Scipionis poſſeſſum publicè quæſtores prætor miſit. neque iniis non modò veſtigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, ſed nequaquam tantùm redactum eſt, quantæ ſummæ damnatus fuerat. collâta pecunia à cognatis amiciſque & clientibus eſt L. Scipioni; ut ſi acciperet eam, locupletior aliquanto eſſet, quàm ante calamitatem fuerat. Nihil accepit. quæ neceſſaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis ſunt. Verteratque Scipionum invidia in prætorem, & conſilium ejus, & accuſatores.

NOTÆ.

rum, quod exprobratur L. Scipioni.

2. *Et in robore & tenebris expiret.*] *Robur* ex Feſto dictus eſt in carcere is locus, quo præcipitabatur maleficum genus, quod antè arcis robuſtis, (id eſt roboreis) includebatur.

1. *Inter hoſtes populi Romani L. Scipionem.*] Dele illud poſterius *L. Scipionem*; ſatis enim eſt ſemel in eo membro id nominis haberi.

2 *In bona deinde L. Scipionis.*] Mittebantur Quæſtores in poſſeſſionem bonorum rei ob crimen publicum damnati, qui judicatum non ſolvebat.

FINIS LIBRI XXXVIII.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XXXIX.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

Æmilius Conſul Liguribus ſubactis, viam à Placentia uſque Ariminum perductam Flaminiæ junxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Aſiatico referuntur. Ligures, quicunque citra Apenninum erant, ſubacti ſunt. Bacchanalia, ſacrum Græcum, & quidem nocturnum, ſcelerum omnium ſeminarium, quum ad ingentis turbæ conjurationem pervenisſet; à conſule inveſtigatum, & multorum pœna ſublatum eſt. A Cenſoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, [1] viro & belli & pacis artibus maximo, [2] motus eſt ſenatu L. Quintius Flamininus, T. Quintii frater, eo quod cum Galliam provinciam conſul obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quem amabat, ſcorto nobili, Gallum quendam ſua manu occiderat: ſive, ut quidam tradiderunt, unum damnatorum ſecuri percuſſerat, rogatus à meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni deceſſit. Et, tanquam jungente fortuna, circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Annibal à Pruſia Bithyniæ rege, ad quem victo Antiocho confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad expoſcendum illum, T. Quintium Flamininum miſerant, veneno ſibi mortem conſcivit. Philopœmen quoque, dux Achæorum, vir maximus, à Meſſeniis interemptus veneno, cum ab iis bello captus eſſet. Coloniæ, Potentia, & Piſaurum, & Mutina, & Parma deductæ ſunt. Præterea res adverſum Celtiberos proſperè geſtas, & initia cauſaſque belli Macedonici continet, cujus origo inde fluxit, quod Philippus ægrè ferebat regnum ſuum imminui à Romanis, & quod cogeretur à Thracibus aliiſque locis præſidia deducere.

NOTÆ.

1. *Viro & belli & pacis artibus maximo.*] Sic emendat Sigon. ut referat ad Catonem, cujus laudes proſequitur Livius hoc loco: antea legebatur: *vir & belli & pacis maximus*, & referendum erat ad L. Quintium, cui minùs conveniebat.

2. *Motus eſt ſenatu L. Quintius.*]

Urb. cond. an. 566. Coſſ. M. Æmil. Lepido, & C. Flaminio Nepote.

I. DUM hæc (ſi modo hoc anno acta ſunt) Romæ aguntur; Conſules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hoſtis velut natus ad continendam [1] inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem actiebat. nam Aſia, & amœnitate urbium, & copia terreſtrium maritimarumque rerum, & mollitia hoſtium, regiiſque opibus, ditiores quàm fortiores exercitus faciebat. præcipuè ſub imperio Cn. Manlii ſolutè ac negligenter habiti ſunt. itaque [2] aſperius paulò iter in Thracia, & exercitatior hoſtis magna clade eos caſtigavit. In Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent, loca montana & aſpera, [3] quæ & ipſis capere labor eſt, & ex præoccupatis dejicere hoſtem: itinera ardua, anguſta, inſeſta inſidiis: hoſtis levis, & velox, & repentinus; qui nullum uſquam tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret: oppugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum, laborioſa ſimul, periculoſaque: inops regio, quæ parſimonia aſtringeret milites, prædæ haud multùm præberet. Itaque non lixa ſequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil præter arma & viros omnem ſpem in armis habentes, erat. Nec deerat unquam cum iis vel materia belli, vel cauſa: quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant. nec tamen in diſcrimen ſummæ rerum pugnabatur.

II. C. Flaminius Conſul, [1] cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prœliis ſecundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: ea quia non ſincera fide tradebant, quum caſtigarentur, relictis vicis [2] in montem Auginum confugerunt. confeſtim ſecutus eſt conſul. Cæteri effuſi rurſus, & pars maxima inermes, per invia & rupes deruptas præcipitantes fugerunt, quà ſequi hoſtis non poſſet: ita trans Apenninum abjerunt. qui caſtris ſe tenuerant, circumteſſi, expugnati ſunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem ceperant, al-

NOTÆ.

Gron. ex Gudiano minori codice & aliis veteribus, totum hunc locum ſic legit: *ſeptem menſi fuerunt ſenatu, ex quibus fuit L. Quintius Flamininus conſularis & inſignis nobilitate & honoribus, Q. Flaminini frater, eo quòd, cum Galliam provinciam conſul teneret, rogatus in convivio à P. Oenio Philippo ſcorto nobiliſſimo, quem amabat, Gallum quendam ſua manu occiderat; ſive, ut Valer. Antias tradidit, quòd unum è damnatis ſecuri percuſſerat.*

1. *Inter magnorum intervalla bellorum.*] Macedonici, Aſiatici, Hiſpanici, &c. de ſuprà lib. 38. cap. 40. & 41.

2. *Aſperius paulò iter in Thracia.*] Vide ſuprà lib. 38. cap. 40. & 41.

3. *Quæ & ipſis capere labor eſt.*] Ingeniose Schelius apud Gron. *quæ & ipſa capere labor erat*: ſed quid ſi Livius *ipſis* dixit pro *ſeipſis*, ſive *per ſeipſa*, quamvis ſcilicet loca illa montana & aſpera defenſoribus carerent.

1. *Cum Friniatibus.*] Friniates nomen ipſum arguit fuiſſe in tractu illo Mutinenſis Ducatus, qui vulgo *Frignana*, cujus caput *Sejola*.

2. *In montem Auginum.*] Pars eſt Apennini. Bern. Saccus apud Ortelium ſuſpicabatur eſſe in finibus Ticinenſium, qui nunc *Monte Angon*. Verùm

citudine pauliſper ſe tutati, mox in deditionem conceſſerunt. tum conquiſitâ cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Piſanum Bononienſemque ita incurſaverant, ut coli non poſſet. His quoque perdomitis, conſul pacem dedit finitimis. & quia à bello quieta ut eſſet provincia effecerat; ne in otio militem haberet, 3 viam à Bononia perduxit Arretium. M. Æmilius alter Conſul agros Ligurum, vicoſque, qui in campis aut vallibus erant, ipſis montes duos, 4 Balliſtam Suiſmontiumque tenentibus, deuſſit, depopulatuſque eſt: deinde eos qui in montibus erant, adortus, primò levibus prœliis fatigavit: poſtremò coactos in aciem deſcendere, juſto prœlio devicit: in quo ædem Dianæ vovit. Subactis eis Apenninum omnibus, tum tranſmontanos adortus: 5 in his & Briniates Ligures erant, quos non adjerat C. Flaminius. Omnes Æmilius ſubegit armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit. 6 viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. Prœlio ultimo, quo cum Liguribus ſignis collatis conflixit; ædem Junoni reginæ vovit. hæc in Liguribus eo anno geſta. Urb. cond. an. 566. Coſſ. M. Æmilio Lepido, & C. Flamin. Nepote.

III. In Gallia M. Furius prætor, inſontibus Cænomanis in pace ſpeciem belli quærens, ademerat arma. id Cænomani conqueſti Romæ apud ſenatum, rejectique ad conſulem Æmilium, cui ut cognoſceret ſtatueretque ſenatus permiſerat. Magno certamine cum prætore habi-

NOTÆ.

Cluverio veriſimiliùs in Briniatibus Liguribus eſſe videtur, qui vulgò *Monte Codoro* Boactem amnem effundens.

3. *Viam à Bononia perduxit Arretium.*] Strabo lib. 5. teſtatur Flaminium ab ipſa urbe Roma per Etruriam Ariminum uſque viam duxiſſe.

4. *Balliſtam Suiſmontiumque.*] *Balliſta* adhuc *monte Baleſtra* vocatur Leandro, pars Apennini inter Lucam & Regium Lepidi, in Liguriæ Tuſciæque confiniis. At Cluverius *Balliſtam* & *Suiſmontium* locat circa fontes Laboniæ ſive Entellæ, & Sturlæ amnium in Liguria orientali, eoſque eſſe putat qui vulgari appellatione *Monte Cervera* & *Monte Peneſe*: unde per Ceni ac Tari amnium valles itur ad Parmam.

5. *In his & Friniates.*] Ita veteres libri, vulgò enim legitur *Friſinates*: ubi monet Sigonius legendum eſſe *Briniates*, quos Cluver. à capite Brinia vel Brinio dictos putat, quod nunc oppidum *Brignolo*, vel *Brignale*, dicitur. Ideo autem *Briniatum* nomen ſubjicit Sigon. quòd initio hujus cap. dicatur C. Flaminius *Friniatum* gentem in deditionem accepiſſe, ac præterea quòd *Friniates* à Flaminino ſubacti eis Apenninum fuerunt: hi verò populi, quos adortus narratur M. Æmilius, Tranſmontani fuerint: unde ſequi videtur diverſos eſſe à prioribus. Ego tamen rectè *Friniates* legi exiſtimo, qui in utroque Apennini latere fuiſſe leguntur; & nominatim indicat Livius eos *Friniates* ab Æmilio ſubactos, quos non adjerat C. Flaminius, ita ut appareat ejuſdem gentis diverſa loca diverſis anni ejuſdem temporibus ab utroque Conſule adita & ſubacta. Potrò *Friniatum* nominis veſtigia ſupereſſe Cluverio videntur, in valle *di Prono*, quæ ab amne in Trebiam confluente ſic appellatur.

6. *Viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit.*] Hæc via de nomine hujus Conſulis Æmilia dicta, regioni quoque nomen, opinor, dedit.

Urb. cond. an. 566. Coll. M. Æmil. Lepido, & C. Flaminio Nepote.

to tenuerunt cauſam. arma reddita Cænomanis; decedere provincia prætor juſſus. Legatis deinde ſociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, ſenatus datus eſt. his querentibus, magnam multitudinem civium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe; Q. Terentio Culleoni prætori negotium datum eſt, ut eos conquireret, [a] & quem C. Claudio, M. Livio cenſoribus, poſtve eos cenſores, ipſum, parentemve ejus apud ſe cenſum eſſe probaſſent ſocii, ut redire eò cogeret, ubi cenſi eſſent. Hac conquiſitione duodecim millia Latinorum domos redierunt: jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

IV. Priuſquam Conſules redirent Romam, M. Fulvius proconſul, ex Ætolia rediit. itaque ad ædem Apollinis in ſenatu quum de rebus in Ætolia Cephalleniaque ab ſe geſtis diſſeruiſſet, petiit à Patribus, ut æquum cenſerent, ob rempublicam benè ac feliciter geſtam, & Diis immortalibus honorem haberi jubere, & ſibi triumphum decernere. M. Abutius tribunus plebis, ſi quid de ea re ante M. Æmilii conſulis adventum decerneretur, interceſſurum ſe oſtendit: *eum contradicere velle, proficiſcentemque in provinciam ita ſibi mandaſſe, ut ea diſceptatio integra in adventum ſuum ſervaretur.* [1] *Fulvium temporis jacturam facere. ſenatum etiam præſente conſule quod vellet decreturum.* M. Fulvius. *Si aut ſimultas M. Æmilii ſecum, ignota hominibus eſſet, aut quàm is eas inimicitias impotenti ac propè regia ira exerceret; tamen non fuiſſe ferendum, abſentem conſulem, & Deorum immortalium honori obſtare & meritum debitumque triumphum morari: imperatorem rebus egregiè geſtis, victoremque exercitum cum præda ac captivis ante portas ſtare, donec conſuli, ob hoc ipſum moranti, redire Romam libitum eſſet. Verum enim verò,* [2] *quum ſint notiſſimæ ſibi cum conſule inimicitiæ, quid ab eo quemquam poſſe æqui expectare,* [3] *qui per infrequentiam furtim Senatuſconſultum factum ad ærarium detulerit.* [4] *Ambraciam non videri vi captam: quæ aggere aut vineis oppugnata ſit. ubi incenſis operibus alia de integro facta ſint: ubi circa muros ſupra ſubterque terram per dies quindecim*

INTERPRETATIO.

a *Quemcunque* ſcilicet Latinum, *aut ejus patrem Latini docerent, relatum eſſe in libros ſuos cenſuales*, &c.

NOTÆ.

1. *Fulvium temporis jacturam facere.*] Intellige temporis ſolius, ſive nonniſi temporis.

2. *Quum ſint notiſſimæ.*] In ſcriptis eſt, *nobiliſſimæ*, quod tuetur Gronov. auctoritate in primis noſtri, lib. 27. *inimicitiæ ante nobiles inter eos erant*, & *nobilis* nomen à verbo *noſco* deduci conſtat.

3. *Qui per infrequentiam furtim*, &c.] Legitimus Senatorum in Curia ad Senatuſconſultum faciendum & juſtè deliberandum, fuit numerus centum: ſi minor eſſet numerus, ſurreptum cenſebatur Senatuſconſultum: ſic enim appellat Curio apud Cic. lib. 4. ad Attic.

4 *Ambraciam non videri*, &c.] Objectio eſt æmulorum, cui ſubjicitur reſponſio. De Ambraciæ oppugnatione, vide lib. 38. cap. 4. 5. & 6.

pugna-

pugnatum; ubi à prima luce, quum jam transcendiſſet muros miles, uſque ad noctem diu anceps prælium tenuerit: ubi plus tria millia hoſtium ſunt cæſa. Jam de Deorum immortalium templis ſpoliatis in capta urbe, qualem ea lumniam ad pontifices attulerit? Niſi Syracuſarum cæterarumque captarum civitatum ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit belli jus. Se & Patres Conſcriptos orare, & ab tribunis petere, ne ſe ſuperbiſſimo inimico ludibrio eſſe ſinant. Urb. cond. an. 566. Coſſ. M. Æmilio Lepido, & C. Flami Nepote.

V. Undique omnes alii deprecari tribunum, alii caſtigare. Tib. Graechi collegæ plurimùm oratio movit: *Ne ſuas quidem ſimultates pro magiſtratu exercere boni exempli eſſe: alienarum vero ſimultatum tribunum plebis cognitorem fieri, turpe & indignum collegii ejus poteſtate & ſacratis legibus eſſe. Suo quemque judicio & homines odiſſe, aut diligere, & res probare aut improbare debere: non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, aſtipularique irato conſuli tribunum plebei: & quid privatim M. Æmilius mandaverit, meminiſſe: tribunatum ſibi à populo Romano mandatum obliviſci: & mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro conſulari regno. Ne hoc quidem cernere eum: fore ut memoriæ, ac poſteritati mandetur, ejuſdem collegii alterum è duobus tribunis plebis ſuas inimicitias remiſiſſe reipublicæ, alterum alienas & mandatas exercuiſſe.* His victus caſtigationibus tribunus, [a] quum templo exceſſiſſet, referente Ser. Sulpitio prætore, triumphus M. Fulvio eſt decretus. Is quum gratias Patribus Conſcriptis egiſſet, adjecit: *Ludos magnos ſe Jovi optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepiſſet, voviſſe. in eam rem ſibi [1] centum decem pondo auri à civitatibus collatum. Petere ut ex ea pecunia quam in triumpho latam in ærario poſiturus eſſet, id aurum ſecerni juberent.* Senatus pontificum collegium conſuli juſſit, num omne id aurum in ludos conſumi neceſſum eſſet? Quum Pontifices negaſſent ad religionem pertinere, quanta impenſa in ludos fieret; ſenatus Fulvio, quantum vellet impenderet, permiſit, dum ne ſummam [a] octoginta millium excederet. Triumphare menſe Januario ſtatuerat, ſed quum audiſſet conſulem Æmilium literis Abutii tribuni plebis acceptis de remiſſa interceſſione, ipſum ad impediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via ſubſtitiſſe, ne plus in triumpho certaminum quàm in bello haberet, [2] prætulit triumphi diem. triumphavit ante diem decimum

INTERPRETATIO.

a *Cùm ſe propinquiſſet extra Curiam:*

NOTÆ.

5. *Et ab tribunis petere.*] Meliùs alii editi, ſcriptique *à tribuno*: unus quippe tribunus plebis M. Abutius Fulvio adverſabatur.

1. *Centum decem pondo auri.*] Gall. *la valeur de ſoixante & un mille ſix cens livres.*

2. *Prætulit triumphi diem:*] Indicat Fulvium anteoccupaſſe tempus triumphi, ſive ante diem deſtinatum triumphaſſe: Henr. Valeſius legi volebat *retulit*: quaſi ex Feſto, apud quem *referri*

Urb. cond. an. 566. Coſſ. M. Æmil. Lepido, & C. Flaminio Nepote.

Calendas Januarias de Ætolis, & de Cephallenia. 3 Aureæ coronæ centum duodecim pondo ante currum latæ ſunt: 4 argenti pondo millia octoginta tria: 5 auri pondo ducenta quadraginta tria: 6 tetradrachmûm Atticûm centum octodecim millia. 7 Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: ſigna ænea ducenta octoginta quinque: ſigna marmorea ducenta triginta: arma, tela, cætera ſpolia hoſtium, magnus numerus. ad hæc catapultæ, balliſtæ, tormenta omnis generis: duces aut Ætoli & Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti, ad ſeptem & viginti. Multos eodie, priuſquàm in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanoſque ſocios 8 donis militaribus donavit: militibus ex præda 9 vicenos quinos denarios divîſit: duplex centurioni, triplex equiti.

VI. Jam conſularium comitiorum appetebat tempus, quibus quia M. Æmilius, cujus ſortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati Conſules Sp. Poſtumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piſo, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Criſpinus. Extremo anni magiſtratibus jam creatis, ante diem tertium nonas Martias Cn. Manlius Vulſo de Gallis, qui Aſiam incolunt, triumphavit. ſeriùs ei triumphandi cauſa fuit, ne Q. Terentio Culleone prætore 1 cauſam lege Petillia diceret, & incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eò infenſioribus in ſe, quàm in illum judicibus, quod diſciplinam militarem ſeverè ab eo conſervatam, ſucceſſor ipſe omni genere licentiæ corruperat. Neque ea ſola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur: ſed etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conſpi-

NOTÆ.

diem prædictam, eſt anteferri.

3. *Aurea corona centum duodecim pondo.*] Id eſt, quæ ſingulæ duodecim libras pendebant, Romanis ſcilicet ponderibus, ut materia eſſet ſexaginta ſeptem millium & centum viginti librarum Gallicarum.

4. *Argenti pondo millia octoginta tria.*] Gallicè *la valeur de deux millions huit cens quatrevints huit mille livres.*

5. *Auri pondo ducenta quadraginta tria.*] Gallica æſtimatione hodierna *la valeur de cens trente trois mille cinq cens livres.*

6. *Tetradrachmûm Atticûm centum octodecim millia.*] Gallica pecunia æſtimarentur hi nummi Attici centum octoginta octo millibus & octingentis libris.

7. *Philippei nummi, duodecim millia, quadringenti viginti duo.*] Conficerent hæc ſumma in pecuniam noſtram redacta ferè centum ſexaginta unum millia librarum cum quadringentis octoginta ſex libris.

8. *Donis militaribus donavit.*] Idcircò huic M. Fulvio Nobiliori objecit M. Cato apud A. Gell. lib. 5. c. 6. citante Sigonio, *quòd milites per ambitionem coronis, leviſſimis de cauſis, donaſſet: coronis autem donaverat, quia vallum curaverant, aut quia puteum ſtrenuè foderant.*

9. *Vicenos quinos denarios divîſit.*] Si denarios ex recepta ſententia pro drachmis accipiamus, eo pretio quo vulgò æſtimari ſolent, fient libræ noſtrates fermè decem.

1. *Cauſam lege Petillia diceret.*] Vide lib. 38. cap. 50. & ſequentia.

ciebantur. 2 Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. ii primùm 3 lectos aratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ suppellectilis habebantur, monopodia & abacos, Romam advexerunt. tum 4 psaltriæ 5 sambuciſtriæque, & 6 convivalia ludorum oblectamenta addita epulis: epulæ 5 quoque ipsæ, & cura & sumptu majore apparari cœptæ: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, & æstimatione & usu, in pretio esse; & quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. vix tamen illa, quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ. Urb. cond. ann. 566. Cos. M. Æmilio Lepido, & C. Flamin. Nepote.

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas CC. 1 duodecim pon- 10 do: 2 argenti pondo ducenta viginti millia: 3 auri pondo duo millia ducenta tria. 4 tetradrachmûm Atticûm centum viginti septem millia: 5 ciſtophorum ducenta & quinquaginta. 6 Philippeorum aureorum nummorum ſedecim millia trecenta viginti: & arma ſpoliaque multa Gallica, carpentis tranſvecta. duces hoſtium duo & quinquaginta ducti ante currum. 7 15 militibus 7 quadragenos binos denarios diviſit, duplex centurioni: & ſti-

INTERPRETATIO.

a *Et mimi atque hiſtriones inter epulas adhibiti.*

NOTÆ.

2. *Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico invecta in urbem eſt.*] Hac de re non immeritò conqueritur Paterculus initio libri 2. cùm ait: *potentia Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuria poſterior aperuit.*

3. *Lectos aratos.*] Intelligit triclinares, in quibus accumbebant epulaturi, quales Heliogabalus ex ſolido argento habuiſſe traditur à Lampridio: atque ita accipiendos eſſe hic *lectos* probat Sigon. ex Plin. qui lib. 34 c. 3. teſtatur *triclinia arata, abacoſque & monopodia Cn. Manlium Aſia devicta primum invexiſſe triumpho ſuo.*

4 *Pſaltriæ.*] Hæ ſunt mulieres pſallendi peritæ, quæ præſertim cithara canunt.

5. *Sambuciſtriæque*] A *ſambuca* ſive *ſambyce* ſic dicebantur mulieres, quæ ejuſmodi inſtrumento canebant, quæ nomine Latino dicuntur etiam ſambucinæ. Eſt autem ſambuca triangulum inſtrumentum nervis tum longitudine, tum craſſitie inæqualibus compoſitum. Apparet idem fuiſſe cum eo qui vulgò apud nos, *une harpe.*

1. *Duodecim pondo.*] Gallicè *des couronnes d'or du poids de deux livres Romaines, & de la valeur de ſix mille ſept cent vint livres.*

2. *Argenti pondo ducenta viginti millia*] Gallicè *le poids de deux cens vint mille livres Romaines, valant 79200 livres.*

3. *Auri pondo duo millia ducenta tria.*] Gallicè *deux mille deux cens trois livres Romaines d'or, qui vaudroient à peu près 1233120. livres.*

4 *Tetradrachmûm Atticûm centum viginti ſeptem millia.*] Vulgo *tetradrachma Attica*: emendavit Gron. quod obſervaſſe ſibi videatur, quoties numerus millia nō excedit, tum rem numeratam ſemper à Livio effetri patrio caſu: cùm verò ſuper millia numerus alius inferior adjicitur, tum non perpetuò rem numeratam pronunciari eo caſu, quem exigebat *Tò millia:* ſed interdum eo, quem recipit adjectus poſterior numerus. Quam obſervationem exemplis confirmat. Hæc porrò ſumma noſtra moneta 203550. l.

5. *Ciſtophorum ducenta & quinquaginta.*] Gallicè *la valeur d'environ 5625o. livres, en petites pieces d'argent.*

6. *Philippeorum aureorum nummorum ſedecim millia trecenta viginti.*] Gallicè *la valeur de 220320. livres, en monnoye d'or de Macedoine.*

7. *Militibus quadragenos binos dena-*

Urb. cond. an. 567. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo,

pendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum secuti sunt. carminaque à militibus ea in imperatorem dicta, ut facilè appareret in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici. triumphum esse militari magis favore, quàm popularī celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt. quibus annitentibus Senatusconsultum factum est. *Ut ex pecunia, quæ in triumpho translata esset, stipendium collatum à populo in publicum, quod ejus solutum antèà non esset, solveretur.* [8] Vicenos quinos & semisses in millia æris quæstores urbani cum fide & cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii & L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, & sociorum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis [9] in signum Pollentiæ procidit, atque id dejecit. ea religione moti Patres, & diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro uno reponenda; & novum auratum faciendum. Et plebeji ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso, & [10] M. Furio Lusco diem unum instaurati sunt.

VIII. Insequens annus Sp. Postumium Albinum, & Q. Marcium Philippum Consules ab exercitu bellorumque & provinciarum cura ad intestinæ conjurationis vindictam avertit. Prætores provincias sortiti sunt, T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem. Consulibus ambobus quæstio de clandestinis conjurationibus decreta est. Græcus ignobilis in Etruriam primùm venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis [1] eruditissima omnium gens invexit; sacrificulus & vates: nec is qui

NOTÆ.

rios.] Id est Gallicæ monetæ sedecim fermè libras cum totidem assibus.

8. *Vicenos quinos & semisses in millia aris*.] Gallicè *vingt cinq sols & demy pour mille, sur l'argent que Manlius avoit apporté au tresor*.

9. *In signum Pollentiæ procidit*.] *Pollentia*, vel *Potentia* idem significant, ut Festus docet: nam & verbum *pollere* idem ferè est ac *posse*. Ejus verò Deæ Numen in honore apud Romanos fuit, cùm nominis significatio parùm distet ab ipsius Romæ Græca significatione. Malus autem, quo dejectum dicitur ejus Deæ simulacrum, rectè, opinor, Marcell. Donatus arbitratur unum ex illis fuisse, quibus vela tensa funibus alligata sulciebantur ad arcendas æstus injurias à spectatoribus ludorum.

10. *M. Furio Lusco*.] Imò *Furio Fusco*, quod cognomen est Furiorum in tabulis Capitolinis, ut Sigon. notat.

1. *Eruditissima omnium gens invexit*.] Fuit quidem ejusmodi Græca gens cum Latinis comparata. Cæterùm plaraque quæ à Græcis didicere Romani, constat Græcos ab Ægyptiis priùs & Chaldæis, nisi potiùs ab Hebræis, accepisse.

apertâ religione propalam & quæſtum & diſciplinâm profitendo, Urb. cond.
2 animos horrore imbueret, ſed occultorum antiſtes ſacrorum. 3 Initia an. 567.
erant, quæ primò paucis tradita ſunt: deinde vulgari cœpta per viros, Coſſ. Sp.
mulieresque: additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurium Poſtum.
animi illicerentur. Quum 4 vinum animos & nox, & mixti fœminis ma- Albino, &
res, ætatis teneræ majoribus, diſcrimen omne pudoris extinxiſſent; cor- Q. Marcio
ruptelæ primùm omnis generis fieri cœptæ: quum ad id quiſque, quò na- Philippo.
tura pronioris libidinis eſſet, paratam voluptatem haberet. Nec unum
genus noxæ, ſtupra promiſcua ingenuorum fœminarumque erant: ſed fal-
ſi teſtes, falſa ſigna teſtimoniaq; & indicia ex eâdem officinâ exibant. Vene-
na indidem inteſtinæquæ cædes: ita ut ne corpora quidem interdum ad
ſepulturam extarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. occule-
bat vim, quòd præ ululatibus tympanorumque & cymbalorum ſtrepitu,
nulla vox queritantium inter ſtupra & cædes, exaudiri poterat.

IX. 1 Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. primò urbis magnitudo capacior, patientiorque talium malorum eâ celavit: tandem indicium hoc maximè modo ad Poſtumium conſulem pervenit. P. Æbutius, cujus pater publico equo ſtipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, ſub tutelâ Duroniæ matris & vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelam ita geſſerat, ut rationem reddere non poſſet; aut tolli pupillum, aut obnoxium ſibi vinculo aliquo fieri cupiebat. viâ una corruptelæ 2 Bacchanalia erant. Mater adoleſcentulum appellat, *Se pro ægro eo voviſſe, ubi primùm convaluiſſet, 3 Bacchis eum ſe initiaturam. damnatam voti, Deûm benignitate, exſolvere id velle. Decem dierum caſtimoniâ opus eſſe. decimo die cœnatum, deinde purè lautum in ſacrarium deducturam.* Scortum nobile libertina Hiſpala Fecenia, 4 non digna quæſtu cui ancillula aſſueverat; etiam poſtquàm manumiſſa

INTERPRETATIO.

2 *Homicidia domeſtica, & occultè intra domos patrata:*

NOTÆ.

2. *Animos horrore imbueret.*] Aliàs, *errore*, ſed probat ex veteri libro Sigon. *horrore*, id eſt, metu religionis, ut lib 1. dicitur, *qui perfundere religione animum poſſet.*

3. *Initia erant.*] Myſteria intellige, quibus initiabantur: ſeu potiùs ſuperſtitiones & ſcelera ad quæ imbuebantur.

1. *Hujus mali labes.*] Legit Tan. Faber *tabes*, propter τὴ *contagione*. Et optimè potuit eo *tabis* vocabulo uti Livius: non tamen idcircò damnandum eſt nomen *labes*, quod rei non malè convenit.

2. *Bacchanalia erant.*] *Bacchanalium* ſcilicet nomine committebantur horrenda illa ſcelera: unde facilè poterat hac viâ pupillus corrumpi.

3. *Bacchis eum ſe initiaturam.*] Sacrum illud quod tunc adeo abominandum, fœminarum anteà proprium fuerat: unde *Bacchis initiari* eſt *committere ſe ſacris Baccharum*, ſeu *Bacchantium*.

4. *Non digna quæſtu cui ancillula aſ-*

Urb. cond. an. 567. Coll. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

erat, eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo juxta vicinitatem cum Æbutio fuit; minimè adolescentis aut rei aut famæ damnosa: ultrò enim amatus appetituſque erat. & malignè omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. Quin eò processerat consuetudine captâ, ut post patroni mortem, quia in illius manu erat: [5] tutore à tribunis & prætore petito, quum testamentum faceret, unum Æbutium institueret hæredem.

X. Hæc amoris pignorâ quum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. Religionis se causâ, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora!* inquit: *mori & sibi & illi satius esse, quàm id faceret & in caput eorum detestari minas periculaque qui id suasissent.* Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, parcere execrationibus jubet. matrem id sibi; assentiente vitrico, impetrasse; *Vitricus ergo*, inquit, *tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.* Eò magis mirabundo, quærentique quid rei esset, *pacem veniamque precata Deorum Dearumque si coacta charitate ejus, silenda enunciasset;* [a] *ancillam se ait dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eò accessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse: & jam biennio constare neminem initiatum ibi majorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus, eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus, cantuque symphoniæ, & cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox queritantis, [1] quum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atque obsecrare, ut [2] eam rem quocumque dissentiret modo: nec se eò præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primùm, deinde facien-*

INTERPRETATIO.

[a] *Dixit olim se cùm adhuc ancilla esset.*

NOTÆ.

fuerunt.] Mavult Aurelius ad Tacitum 2. Annalium laudante Gronovio, *non indigna*, quasi sit *non inepta*, sed formæ & morum ad quæstum ejusmodi accommodatorum. Mihi haud displicet, *non digna*, quasi quæ honestis & liberalioribus, quàm pro ancilla moribus meruisset meliorem fortunam, ingenuosque natales. Ut sequentia hoc suadent.

5. *Tutore à tribunis & prætore petito.*] Notum est fœminas apud Romanos in perpetua fuisse tutela: ingenuas quidem, agnatorum; libertas verò patronorum: quibus deficientibus dari, solebat tutor in urbe à Prætore urbano, & majori parte tribunorum plebis ex lege Atilia, ut ex Justin. institut. discimus. Latam fuisse hanc legem rectè Sigon. conjicit ante Sp. Postumi Albini & Q. Marcii Philippi consulatum, sive A. U. C. 507. cùm ejus hic Livius meminerit anno 566. Id tamen juris à Claudio aliisque imperatoribus mutatum est.

1. *Quum per vim.*] Sigon. ex veteri libro *cui per vim*: non malè.

2. *Eam rem quocumque dissentiret modo.*] Gallicè *qu'il rompît ce dessein: qu'il se degageât de cette mauvaise affaire, en*

da eſsent. neque antè dimiſit eum, quàm fidem dedit adoleſcens, ab his ſacris ſe temperaturum. Poſteaquàm domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps cæteris quæ ad ſacra pertinerent, faciendum eſset; negat eorum ſe quicquam facturum, nec initiari ſibi in animo eſse. Urb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XI. Aderat ſermoni vitricus. confeſtim mulier exclamat, *Hiſpalæ concubitu carere eum decem noctes non poſse.* [1] *illius excetræ delinimentis & venenis imbutum, nec vitrici, nec parentis, nec Deorum verecundiam habere*, jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum ſervis domo exegerunt. Adoleſcens inde ad Æbutiam ſe amitam contulit: cauſamque ei, cur eſset à matre ejectus, narravit. deinde ex auctoritate ejus poſtero die ad conſulem Poſtumium, arbitris remotis, rem detulit. Conſul poſt diem tertium ad ſe juſsum redire dimiſit: ipſe Sulpiciam, gravem fœminam ſocrum ſuam, percunctatus eſt. ecquam anum Æbutiam ex Aventino noſset? quum eam noſse, probam, & antiqui moris fœminam, reſpondiſset; opus eſse ſibi eâ conventâ duxit. mitteret nuncium, ad eam, ut veniret. Æbutia accita ad Sulpiciam venit. & conſul paulò pòſt, velut fortè interveniſset, ſermonem de Æbutio fratris ejus filio infert. Lachrymæ mulieri obortæ, & miſerari caſum adoleſcentis cœpit; qui ſpoliatus fortunis, à quibus minimè oporteret, apud ſe tunc eſset, ejectus à matre: quod probus adoleſcens (Dii propitii eſsent) obſcœnis, ut fama eſset, ſacris initiari nolleț.

XII. Satis de Æbutio exploratum ratus conſul, non vanum auctorem eſse; dimiſsâ Æbutiâ, ſocrum rogat, ut Hiſpalam indidem ex Aventino libertinam, non ignoram viciniæ, accerſeret ad ſeſe: [2] eam quoque eſse quæ percunctari vellet. Ad cujus nuncium perturbata Hiſpala, quòd ad tam nobilem & gravem fœminam ignara cauſæ arceſseretur: poſteaquàm lictores in veſtibulo turbamque conſularem & conſulem ipſum conſpexit, propè exanimata eſt. In interiorem partem ædium abductam ſocru adhibitâ conſul, *Si vera dicere inducere in animum poſset, negat perturbari debere. fidem vel à Sulpicia tali fœmina, vel ab ſe acciperet, expromeret ſibi quæ* [1] *in luco* ? *Similæ Bacchanalibus in ſacro nocturno ſolerent fieri.* Hoc

INTERPRETATIO.

[2] *Habere ſe etiam aliquid, quod ab ea diſcere, explorare, atque inquirere vellet.*

NOTÆ.

quelque maniere que ce fuſt.

[1] *Illius excetræ.*] *Excetram* quaſi hydram Lernæam vocat Duronia per contemptum atque odium hanc Hiſpalam filii concubinam & amaſiam. Sic D. Hieronymus Iberam *excetram* appellavit virulentum obtrectatorem.

[1] *In luco Similæ.*] Auguratur Gelen. pro *Semelæ* Bacchi matre *Similam* vulgò tunc dictam fuiſſe. Scholiaſtes Juvenalis ad Satyr. 2. de his Bacchanalibus agens, *Stimule Dea lucum* vocat: cujus mentio apud D. Auguſt. lib. 4. de Civit. Dei cap. 11. & 16.

Vrb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiſcere non poſſet, tandem confirmata, puellam admodum ſe ancillam initiatam cum domina, ait. aliquot annis, ex quo manumiſſa ſit, nihil, quid ibi fiat, ſcire. Jam idipſum conſul laudare; [a] cùm initiatam ſe non inficiaretur, ſed & cætera eâdem fide expromeret. neganti ultra quicquam ſcire, [b] non eamdem dicere, ſi coarguatur ab alio ac per ſe fatenti, veniam aut gratiam fore. eum ſibi omnia expoſuiſſe, qui ab illa audiſſet.

XIII. Mulier haud dubiè, id quod erat, Æbutium indicem arcani rata eſſe, ad pedes Sulpiciæ procidit: & eam primò orare cœpit, *Ne mulieris libertinæ cum amatore ſermonem, in rem non ſeriam modò, ſed capitalem etiam, verti vellet: ſe terrendi ejus causâ,* [1] *non quò ſciret quicquam, ea locutam eſſe.* Hic Poſtumius accenſus ira, *Tum quoque* ait *eam cum Æbutio ſe amatore cavillari credere, non in domo graviſſimæ fœminæ & cum conſule loqui.* & Sulpicia attollere paventem, ſimul illam adhortari: ſimul iram generi lenire. Tandem confirmata, multùm incuſata perfidia Æbutii, qui optimi in eo ipſo meriti talem gratiam retuliſſet; *Magnum ſibi metum Deorum, quorum occulta initia enunciaret, majorem multo dixit hominum eſſe, qui ſe indicem manibus ſuis diſcerpturi eſſent. itaque hoc ſe Sulpiciam, hoc conſulem orare, ut ſe extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitæ degere tuto poſſet.* Bono animo eſſe jubere eam conſul, & ſibi curæ fore dicere, ut Romæ tutò habitaret. Tum Hiſpala originem ſacrorum expromit. *Primò ſacrarium id fœminarum fuiſſe, nec quemquam virum eo admitti ſolitum. Tres in anno ſtatos dies habuiſſe, quibus interdiu Bacchis initiarentur. Sacerdotes invicem matronas creari ſolitas. Paculliam Minniam Campanam ſacerdotem omnia, tanquam Deûm monitu, immutaſſe. nam & viros eam primam ſuos filios initiaſſe, Minium, & Heremium Cerrinios. & nocturnum ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos ſingulis menſibus dies initiorum feciſſe. Ex quo in promiſcuo ſacra ſint, & permixti viri fœminis, & noctis licentia acceſſerit; nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermiſſum. plura virorum inter ſeſe, quàm fœminarum eſſe ſtupra. Si qui minùs patientes dedecoris ſint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari: nihil nefas ducere, hanc ſummam inter eos religionem eſſe: viros velut mente captâ cum ja-*

INTERPRETATIO.

b *Hiſpala Conſul dixit ſe non parem veniam ipſi daturum, neque per ei meritum apud ſe futurum, ſi ab alio convinceretur, ac ſi ultrò verum fateretur.*

NOTÆ.

2. *Cùm initiatam ſe non inficiaretur.*] Particula *cùm*, quæ in ſcriptis, & in melioribus impreſſis habetur pro particula *quòd*, hoc loco ſumitur: & codex Moguntinus habet, *quòd*, eoque ſenſu accipi *quum* probat ex Plaut. & Cic. Gron.

1. *Non quò ſciret quicquam.*] Particula *quò*, elegantiùs hic uſurpari videtur, quàm particula, *quòd*, quæ vulgò ex Mog. legitur.

ſtatio-

ctatione fanatica corporis vaticinari, matronas [2] *Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces* (3 *quia vivum sulphur cum calce insit*) *integra flamma efferre. Raptos à Diis homines dici, quos machina illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem,* [2] *alterum jam prope populum esse: in his nobiles quosdam viros, fœminasque. Biennio proximo institutum esse, ne quis major viginti annis initiaretur. captari ætates & erroris & stupri patientes.* Urb. cond. an. 567. Cos. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XIV. Peracto indicio, advoluta rursus genibus, preces easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hispala immigraret. [1] cœnaculum super ædes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. [2] Res omnes Fecenia extemplo translatæ, & familia accersita: & Æbutius migrare ad consulis clientem jussus. Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primò, quæ deinde ab se inquisita forent, Patres pavor ingens cepit: quum publico nomine, ne quid ea conjurationes, cœtusque nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent: tum privatim [3] suorum quisque vicem, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quòd eam rem & cum singulari cura, & sine ullo tumultu investigasset. Quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem [4] consulibus mandant: indicibus

INTERPRETATIO.

[a] *Tantam eorum esse multitudinem, ut reliquum populum propemodum æquet.*

NOTÆ.

2. *Baccharum habitu.*] *Bacchantes*, & Mænades & Thyades, dicebantur mulieres quæ thyrsis armatæ Bacchi Orgia celebrabant.

3. *Quia vivum sulphur cum calce insit.*] *Vivum sulphur* ex Plin. lib. 35. c. 15. dicitur quod solidum, hoc est, glebosum nascitur, effoditurque, nec perficitur igni ideoque Græcis ἄπυρον appellatur.

1. *Cœnaculum super ædes*, &c.] *Cœnaculum* locus est ubi cœnatur: & postquàm in superiori domus parte cœnare Romani cœperunt, tota domus superior cœnaculi nomen accepit; quò scalis sive cochleis ab exteriori domus parte ascendebatur: solebant enim plerumque cœnacula in quilinis locari, atque a pauperioribus habitari: unde illud Satyrici.

——— *rarus venit in cœnacula miles*,

2. *Res omnes Fecenia.*] *Hispala Fecenia* nomen Amasiæ Aebutii adolescentis.

3. *Suorum quisque vicem.*] Si referas ad ea quæ præcedunt, *Patres pavor ingens cepit* exigeret accurata constructio, (ut Sigonius notat) *privatim suorum quemque*, aut *quosque vicem* vel *vice.* (Perinde enim esse puto cùm apud Quintilianum legatur, *sua aut publica vice commoveri*) alioquin supplendum quidpiam videri posset, quò referatur *Tò quisque*, veluti *metuebant, pertimescebant*, aut quid simile. Sed non semper his Grammaticæ regulis se Livius adstringit, satisq; habet, si sensus intelligatur.

4. *Consulibus mandant.*] Alias, *mandavit*, vel *mandat*; præcedit enim nomen *senatus*: sed collectiva nomina cùm plurimos complectantur, sæpè verbis pluralis non minùs quàm singularis nume-

Urb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

Æbutio ac Feceniæ ne fraudi ea res ſit, curare, & alios indices præmiis invitare jubent. Sacerdotes eorum ſacrorum, ſeu viri ſeu fœminæ eſſent, non Romæ modò, ſed [5] per omnia fora & conciliabula conquiri, ut in conſulum poteſtate eſſent. edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, *Ne quis qui Bacchis initiatus eſset, coiſſe aut conveniſſe cauſa ſacrorum velit, neu quid talis rei divinæ feciſſe. ante omnia, ut quæſtio de his habeatur qui coiſſent, conjuraſſentve, quo ſtuprum flagitiumve inferretur.* Hæc ſenatus decrevit. Conſules ædilibus curulibus imperarunt, ut ſacerdotes ejus ſacri omnes conquirerent, comprehenſoſque a libero conclavi ad quæſtionem ſervarent. Ædiles plebis videre, ne qua ſacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum eſt, ut vigilias diſponerent per urbem, ſervarentque ne qui nocturni cœtus fierent. utque ab incendiis caveretur, [6] adjutores triumviris quinque viri, uti eis Tiberim ſuæ quiſque regionis ædificiis præeſſent.

XV. Ad hæc officia dimiſſis magiſtratibus, conſules in Roſtra aſcenderunt, & concione advocata, quum [1] ſolemne carmen precationis, quod præfari, priuſquam populum alloquantur, magiſtratus ſolent, peregiſſet conſul, ita cœpit: *Nulli unquam concioni, Quirites, tam non ſolum apta, ſed etiam neceſſaria hæc ſolemnis Deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret, hos eſſe Deos, quos colere, venerari, precarique majores veſtri inſtituiſſent: non illos, qui pravis & externis religionibus captas mentes velut furialibus ſtimulis ad omne ſcelus & ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio: ſi aliqu.d*

INTERPRETATIO

a *Extra publicum carcerem in privato cubiculo.*

NOTÆ.

ſi gaudent. Ita noſter lib. 24. *Senatus inde haberi cœptus eſt: quod ſicut regnante Hierone manſerat publicum conſilium, ita poſt mortem ejus nulla de re neque convocati, neque conſulti fuerant.*

5. *Per omnia fora & conciliabula.*] Jam antè obſervatum eſt *fora* in Italia & provinciis fuiſſe loca, ubi prætores conventum juris dicendi cauſa habebant: Concilia verò fuiſſe loca nundinationum; ſic dicta quod eo in concilium veniretur, indicente prætore.

6. *Adjutores triumviris quinque viri uti eis Tiberim.*] Inſerit Sigon. poſt *quinque viri* participium *dati*: quia inquit, non extat verbum, ad quod referatur vox illa *adjutores*. Id autem Librarii vitio adſcribit, qui vocem, *dati*, ob ſimilitudinem vocis *uti*, prætermiſerit: addit etiam exemplum ex lib. 40. ubi *poſtulantibus tamen iis quinque viri ab ſenatu dati*: Gron. etſi in ſcriptis editiſque deſiderari fateatur *Tò dati*, cenſet minori licentia *Tò uti* mutari in *dati*. Mihi nec adjectio, nec mutatio abſolutè neceſſaria videtur: referri enim hæc poſſunt ad *Tò mandatum eſt*, quæ in priori membro habentur: ut ſit, *& mandatum eſt, ut quinque viri adjutores triumviris*, (id eſt, adjuturi triumviros) *præeſſent ædificiis, ſuæ quiſque regionis, quò ab incendiis caveretur.*

1. *Solemne carmen precationis.*] Faſta intelligit vota, quibus Deorum opem Magiſtratus initio concionis implorabant, & quibus Jupiter, Juno, Minerva, aliique Dii invocabantur, ut proſperarent cœpta.

ignorabitis, ne locum negligentiæ dem; si omnia nudavero, ne nimium terroris effundam vobis, vereor. quicquid dixero, minus pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse. ut ad cavendum satis sit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota jampridem Italia, & nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusq; nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo: cæterum quæ ea res sit, ignorare. Alios Deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciviam esse credere: & qualecunque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero mulla millia hominum esse, illico necesse est exterreamini, nisi adjunxero, qui qualesque sint. Primùm igitur mulierum magna pars est, & is fons mali hujusce fuit: deinde simillimi fœminis mares, stuprati & constupratores, fanatici vigiles, vino, strepitibus, clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, cæterum incrementum ingens virium habet, quod indies plures fiunt. Majores vestri, ne vos quidem, [2] nisi quum aut vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus eductus esset, [3] aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, fortè temere coire voluerunt: & ubicumque multitudo esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primùm nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? Si quibus ætatibus initientur mares sciatis, non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi cooperti stupris suis, alienisque, pro pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum ferro decernent?

Urb. cond. an. 567. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XVI. *Minus tamen esset, si flagitiis tantum effœminati forent (ipsorum magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Numquam tantum malum in republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo uno sacrario scitote ortum esse. Nec dum omnia in quæ conjuraverunt [1] edita facinora habent. adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rempublicam opprimendam satis virium est, conjuratio se se impia tenet: crescit & serpit quotidie malum. jam majus est, quàm ut capere id privata fortuna possit: ad summam rempublicam spectat. Nisi præcavetis, Quirites, jam hujc diurnæ, legitime ab consule vocatæ, par*

INTERPRETATIO.

2 *Unusquisque illorum seorsim vos metuit, cùm omnes in concione simul junctos videt.*

NOTÆ.

2. *Nisi quum aut vexillo in arce posito.*] Indicat centuriata comitia, quæ vexillo in arce Janiculi posito, & Janiculo ipso custodito habebantur; quæque intra pomœrium fieri nefas: quia populo in suffragiis ferendis occupato exercitum præsidii causa extra urbem esse oporteat, quòd intra urbem imperari jus non sit, ut notant Dio. lib. 47. & Gell. lib. 15. cap. 27.

3. *Aut plebi concilium tribuni edixissent.*] Sunt hæc comitia tributa, de quibus Gell. ibidem.

1. *Edita facinora habent.*] *Edita habent,*

Urb. cond. an. 567. Coss. Sp. Postum Albino, & Q. Marcio Philippo.

nocturna contio esse poterit. nunc a *illi vos singuli universos concionantes timent: jam ubi vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, illi cojerint. consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie. tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit.* b *Si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium & facinus conjuravit, non suum judicet esse. Ne quis etiam errore labatur vestrum quoque, non sum securus. nihil enim in speciem fallacius est quàm prava religio. Ubi Deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid immixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, Senatusconsulta, aruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc* 2 *patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirerent, comburerentq; omnem disciplinam sacrificandi, præterquàm more Romano, abolerent? Judicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique juris, nihil æquè dissolvendæ religionis esse; quàm ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, quum demolientes nos Bacchanalia, discutientesque nefarios cœtus cerneretis. Omnia Diis propitiis, volentibusque ea faciemus: qui, quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indignè ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt. nec patefieri ut impunita essent, sed ut vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandavit: nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre exequemur. Vigiliarum nocturnarum curam, per urbem minoribus magistratibus mandavimus. Vos quoque æquum est, quæ vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare, & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.*

XVII. Recitari deinde Senatusconsultâ jusserunt, indicique præmium proposuerunt, *Si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset, qui nominatus profugisset, diem certam se finituros: ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. Si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur: ei laxiorem diem daturos, si venire ad causam dicendam vellet.* Edixerunt deinde *ne quis quid fugæ causa vendidisse, neve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.* Concione di-

INTERPRETATIO.

b *Omnes quicunque per furorem in illa nefaria sacra, velut in gurgitem se præcipites dederunt, illos unusquisque vestrum judicare debet, non sibi devinctos & suarum partium esse; sed illis adhærere cum quibus conspiraruns in communionem scelerum.*

NOTÆ.

p 10 *edidérunt.*

2. *Patrum avorumque ætate.*] Vide libri quarti caput trigesimum, & lib. 31. cap. 1.

S. C. DE BACCHANALIBUS,

cujus meminit Livius lib. 39. cap. 18.

MARCIVS. L. F. S. POSTVMIVS. L. F. CO S. SENATV M. CONSOLVERVNT N. OCTOB. APVD. AEDEM. DVELONAI. SC. ARF. M. CLAVDL M. F. L. VALERI. P. F. Q. MINVCL. C. F. DE. BACCANALIBVS. QVEI. FOIDERATOI. ESENT. ITA. EXDEICENDVM. CENSVERE. NEI. QVIS. EORVM. BACANAL. HABVISE. VELET. SEI. QVES. ESENT. QVEI. SIBEI. DEICERENT. NECESVS. ESE. BACANAL. HABERE. EEIS. VTEI. AD PR. VRBANVM. ROMAM. VENIRENT. DEQVE. EEIS. REBVS. VBEI. EORVM. VTR. A. AVDITA. ESENT. VTEI. SENATVS. DECERNERET. DVM. NE. MINVS. SENATORIBVS. C. ADESE. P. R. A. RES. COSOLERETVR. BACAS. VIR. NE. QVIS. ADIESE. VELET CEIVIS. ROMANVS. NEVE. NOMINVS. LATIN. NEVE. SOCIVM. QVISQVAM. NISEI. PR. VRBANVM. ADIESENT. ISQVE. DE. SENATVOS. SENTENTIA. DVM. NE. MINVS. SENATORIBVS C. ADESENT. QVOM. EA. RES. COSO. LERETVR. IOVSISENT. CENSVERE. SACERDOS. NE. QVIS. VIR. ESET. MAGISTER. NEQVE. VIR. NEQVE. MVLIER. QVISQVAM. ESET. NEVE. PECVNIAM. EORVM. COMOINEM. HABVISE. VELET. NEVE. MAGISTRATVM. NEVE. PROMAGISTRATVO. NEQVE. VIRVM. NEVE. MVLIEREM QVIQVAM. FECISE. VELET. NEVE. POSTHAC. INTER. SED. CONIOVRAVISE. VELET. COMVOVISE. NEVE. CONSPONDISE. NEVE. CONPROMISISE. VELET. NEVE QVISQVAM. FIDEM. INTER. SED. DEDISE. VELET. SACRA. IN. DEVOTOD. NE. QVISQVAM. FECISE. VELET. NEVE. IN. POBLICOD. NEVE. PREIVATOD. NEVE. EXTRAD. VRBEM. SACRA. QVISQVAM. FECISE. VELET. NISEI. PR. VRBANVM. ADIESET. ISQVE. DE. SENATVOS. SENTENTIAD. DVM. NE. MINVS. SENATORIBVS. C. ADESENT. QVOM. EA. RES. CONSOLERETVR. IOVSISENT. CENSVERE. HOMINES. PIDV. S. V. OINVORSEI. VIREI. ATQVE. MVLIERES. SACRA. NE. QVISQVAM. FECISE. VELENT. NEVE. INTER. IBEI. VIREI. PLOVS. DVOBVS. MVLIERIBVS. PLOVS. TRIBVS. ARFVISE. VELENT. NISEI. DE. PR. VRBANI. SE. NATVOSQVE. SENTENTIAD VTEI. SVPRAD. SCRIPTVM. EST. HAICE. VTEI. IN. CONVENTIONID. EXDEICATIS. NE. MINVS TRINVM. NOVNDINVM. SENATVOSQVE. SENTENTIAM. VTEI. SCIENTES. ESETIS. EORVM. SENTENTIA. ITA. FVIT(SEI. QVES. ESENT. QVEI. ARVORSVM. EAD. FECISENT. QVAM. SVPRAD. SCRIPTVM. EST. EEIS. REM. CAPVTALEM. FACIENDAM. CENSVERE. ATQVE. VTEI. HOCE. IN. TABOLAM. AHENAM. INCIDERETIS. ITA. SENATVS. AIQVOM. CENSVIT. VTEIQVE. EAM. FIGIER. IOVBEATIS. VBEI. FACILIVMED. GNOSCIER. POTISIT. ATQVE. VTEI. EA. BACANA. LIA. SEI. QVA. SVNT. EXTRAD. QVAM. SEI. QVID, IBEI. SACRI. EST. ITA. VTEI. SVPRAD. SCRI. PTVM. EST. IN. DIEBVS. X. QVIBVS. VOBEIS. TABELAI. DATAI. ERVNT. FACIATIS. VT. EIDIS. MOTA. SIENT. IN. ARGO. TEVRANO.

missa, terror magnus urbe tota fuit. nec mœnibus se tantùm urbis, aut finibus Romanis continuit: sed passim per totam Italiam, literis hospitum, de Senatusconsulto, & concione, & edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi eâ nocte quæ diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes à triumviris comprehensi & reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex iis viri fœminæque mortem sibi consciverunt. Conjurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur: capita autem conjurationis constabat esse, [1] M. & L. [1] Catinios [2] de plebe Romana, [3] & Faliscum, L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagitia orta: eos maximos sacerdotes conditoresque ejus sacri esse. data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules fassique, de se nullam moram judicio fecerunt. Urb. cond. an. 567. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XVIII. Cæterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut quia multis [1] actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius, per senatum [a] res in diem trigesimum differre, donec quæstiones à consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci, ibique quærere & judicia exercere. Qui tantùm initiati erant, & ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas jurejurando obligati erant, in se aut alios admiserant; eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subjectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati: eos capitali pœnâ afficiebant. Plures necati, [2] quam in vincula conjecti sunt. [b] magna vis in utraque causa virorum mulierumque fuit. [3] Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant: ut ipsi in privato animadverterent in eas. si nemo

INTERPRETATIO.

a *Per mensem abstinere à jure dicundo.* b *Magnus tam juratorum quàm contaminatorum numerus.*

NOTÆ.

1. *M. & L. Catinios.*] Sigon. mavult *M. & C. Atinios*, quod & Gron. probat.

2. *De plebe Romana.*] Dicuntur esse *de plebe*, quicumque ordinis senatorii non sunt.

3. *Et Faliscum, L. Opiternium.*] Ut Atinii Româ, ita hic Opiternius Faleriis, & Cerrinius Capuâ oriundus. Faliscum itaque patriæ nomen est, non familiæ.

1. *Actiones & res peribant.*] Cùm tantus esset fugientium numerus, multi, quibus in eos competebant actiones, eos intra diem, seu intra præstituta tempora, convenire non poterant propter ipsorum absentiam; ideoque excidebant jure suo, & res suas ab absentibus usucaptas amittebant.

2. *Quàm in vincula conjecti sunt.*] Jam anteà notavimus ad cap. 14. in privato seu libero carcere habitos.

3. *Mulieres damnatas cognatis.*] Romanorum veterum hic mos, mulierum crimina non publicè, sed privatim atque intra domesticos parietes puniendi per parentes, maritos, agnatos, quorum illæ perpetuò in tutela erant.

Vrb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

erat idoneus ſupplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde conſulibus negotium eſt, 4 ut omnia Bâcchanalia Romæ primùm, deinde per totam Italiam diruerent: extra quam ſi qua ibi vetuſta ara aut ſignum conſecratum eſſet. in reliquum deinde 5 Senatuſconſulto cautum eſt, *Ne qua Bacchanalia Romæ, neve in Italia eſſent. ſi quis tale ſacrum ſolemne & neceſſarium duceret, nec ſine religione & piaculo ſe id omittere poſſe, apud prætorem urbanum profiteretur; prætor ſenatum conſuleret, ſi ei permiſſum eſſet, quum in ſenatu centum non minùs eſſent, ita id ſacrum faceret; dum ne plus quinque ſacrificio intereſſent, 5 neu qua pecunia communis, neu quis magiſter ſacrorum, aut ſacerdos eſſet.*

XIX. Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio conſule, Senatuſconſultum factum eſt, *Ut de iis 1 quos pro indicibus conſules habuiſſent, integra res ad ſenatum referretur, quum Sp. Poſtumius quæſtionibus perfectis Romam rediſſet.* Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum cenſuerunt: magiſtratibuſque Ardeatium prædicendum, ut in intenſiore eum cuſtodia aſſervarent; non ſolùm ne effugeret, ſed ne mortis conſciſcendæ locum haberet. Sp. Poſtumius aliquantò pòſt Romam venit. eò referente de P. Æbutii & Hiſpalæ Feceniæ præmio, quòd eorum operâ indicata Bacchanalia eſſent, S. C. factum eſt, *Ut 2 ſingulis his centena millia æris quæſtores urbani ex ærario darent: 3 utique conſul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Æbutio 2 emerita ſtipendia eſſent, ne invitus militaret, neve cenſor ei equum publicum aſſignaret. Utique 4 Feceniæ Hiſpalæ, datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item eſſet, quaſi ei vir teſtamento*

INTERPRETATIO.

2 *Ut à militia immunis haberetur, tum pedeſtri, tum equeſtri.*

NOTÆ.

4. *Ut omnia Bacchanalia.*] Nomen *Bacchanaliorum* plerumque pro feſto & ſacris Bacchi ſumitur: hîc verò loca ſignificantur in quibus hæc impia ſacra fiebant.

5. *Neu qua pecunia communis.*] Id hac de cauſa decretum, quòd hæc ſacra omnino aboleri placebat: communem autem pecuniam habere ad licita collegia pertinet.

1. *Quos pro indicibus conſules habuiſſent.*] Hoc Senatuſconſulto dilata ſunt præmia indicii, quæ paulò pòſt ipſis indicibus attributa, P. Æbutio nimirùm & Hiſpalæ Feceniæ.

2. *Singulis his centena millia æris.*] Sic legas ex Moguntino, an ut Gronovio placet uti *ſigula his centena millia æris quæſtores urbani darent*; perinde eſt: *Centena* porro *millia æris*, ſi aſſes intelligas, (qui ad ſemunciam jam tunc imminuti) vix duo millia librarum Gallicarum & nongentas ac ſeptendecim æquaverint: quod haud ſatis dignum videri poterit rei tantæ præmium. Credibile igitur eſt libras æris intelligi: ſic fiet ſumma libris Francicis fermè 67500. æſtimanda.

3. *Utique conſul cum tribunis plebis ageret* &c.] Significatur plebiſcitum hac de re factum ex auctoritate ſenatus.

4. *Feceniæ Hiſpalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item eſſet.*] Per hæc eximebatur Hiſpala, mulier libertina, jure patronatus, ita ut ei in poſterum concederetur poteſtas alie-

dediſet. Utique ei ingenuo nubere liceret. neu quid ei, qui eam duxiſset, ob id fraudi ignominiæve eſſet. Utique conſules prætoreſque qui nunc eſſent, quive poſtea futuri eſſent, curarent, ne quid ei mulieri injuriæ fieret, utique tuto eſſet. id ſenatum velle, & æquum cenſere, ut ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaque ſunt ex Senatuſconſulto, & de cæterorum indicum impunitate præmiiſque conſulibus permiſſum eſt. Urb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XX. Et jam Q. Marcius quæſtionibus ſuæ regionis perfectis, in Ligures provinciam proficiſci parabat; tribus millibus peditum Romanorum centum quinquaginta equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in ſupplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Æmilius conſules habuerant. duas præterea legiones novas ex Senatuſconſulto ſcribere juſſi ſunt: & viginti millia peditum ſociis & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & [1] tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. totum hunc exercitum præter legiones in ſupplementum Hiſpanienſis exercitus duci placebat. itaque conſules, dum ipſi quæſtionibus impediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. perfectis quæſtionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos eſt profectus. Dum penitus in abdito ſaltûs (quæ latebræ receptaculaque ſemper illis fuerant) perſequitur; in præoccupatis anguſtiis, loco iniquo eſt circumventus. quatuor millia militum amiſſa, & legionis ſecundæ [2] ſigna tria, undecim vexilla

NOTÆ.

nandi res ſuas, & patrimonium diminuendi auctore tutore quem ſibi ipſa elegiſſet; quod libertis abſque patronorum conſenſu non licebat: denique idem jus ei tribuebatur quod ingenuæ mulieres per ea tempora Romæ habebant; quibus ſi in manu parentum aut virorum non eſſent, neceſſaria erat tutoris auctoritas, *ut lege aut judicio agerent, ut ſe obligarent, ut civile negotium gererent*, auctore Ulpiano titulo 11. regular. Quod attinet ad *gentis enuptionem*, ſciendum eſt libertos per manumiſſionem aſciſci ſolitos in gentem patroni, à quo nomen accipiebant: ita ut ejuſdem gentis novam familiam humiliorem inchoarent. Hinc moribus introductum fuerat, ut ex auctoritate patroni libertus uxorem duceret, liberta viro nuberet, ut nimirùm, non facilè ejuſdem gentis connubium eſſet, niſi inter manumiſſos & manumiſſas ab eodem patrono, ejuſve gentili ſeu agnato. Id probari poteſt ex reſponſo Saloniі Catoni, cujus cliens & ſcriba erat, dato de filiæ Saloniæ nuptiis apud Plut. Itemque ex eo quòd Tacit. lib. 6. Annal. refert de Pompeja Macrina ex Theophane orta Cn. Pompeji familiari, cujus filius Pompejus Theophanes Tiberio inter amicos. Rectè itaque Turnebus, & poſt eum Gron. *gentis enuptionem* interpretatur facultatem nubendi extra gentem patroni, aliis ſcilicet quàm libertis illius gentis, cujus erat liberta. Cui additur etiam facultas ingenuo nubendi: adhuc enim diſcreta inter ingenuos ac libertinos connubia erant; ut infamiâ non vacaret ingenuus, qui libertinæ conditionis uxorem duxiſſet: quod tamen in gratiam Hiſpalæ Feceniæ nunc remittitur.

1. *Tria millia peditum Romanorum*] Cave hæc referas ad proximum verbum, *imperarunt*: pendent enim ex iis quæ anteà dicta fuerant, *ſcribere juſſi ſunt*.

2. *Signa tria, undecim vexilla.*] Signa, non aquilæ fuerunt: una enim tantùm

Urb. cond. an 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

ſociûm Latini nominis in poteſtatem hoſtium venerunt: & arma multa, quæ, quia impedimento fugientibus per ſylveſtres ſemitas erant, paſſim jactabantur. 3 priùs ſequendi Ligures finem, quàm fugæ Romani fecerunt. Conſul ubi primùm ex hoſtium agro evaſit, ne quantum diminutæ copiæ forent appareret, in locis pacatis exercitum dimiſit. Non tamen obliterare famam rei malè geſtæ potuit. nam ſaltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius eſt appellatus.

XXI. Sub hunc nuncium ex Liguſtinis vulgatum, literæ ex Hiſpania mixtam gaudio triſtitiam afferentes recitatæ ſunt. C. Atinius, qui biennio antè prætor in eam provinciam profectus erat, cum Luſitanis in agro Aſtenſi ſignis collatis pugnavit. ad ſex millia hoſtium ſunt cæſa: cæteri fuſi, fugati, caſtriſque exuti. 1 Ad oppidum deinde Aſtam oppugnandam legiones ducit. id quoque haud multò majore certamine cepit, quàm caſtra; ſed dum incautiùs ſubit muros, ictus ex vulnere poſt dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, ſenatus cenſuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem conſequeretur: nunciaretque, ſenatum æquum cenſere, ne ſine imperio provincia eſſet maturare eum proficiſci. Quarto die, qui miſſus erat, 2 Lunam venit: paucis antè diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hiſpania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. incertâ victoriâ diſceſſum eſt, niſi quòd Celtiberi caſtra inde nocte proximâ moverunt: Romanis & ſuos ſepeliendi, & ſpolia legendi ex hoſtibus poteſtas facta eſt. Paucos poſt dies coacto majore exercitu Celtiberi 3 ad Calagurim oppidum ultrò laceſſiverunt prœlio Romanos. Nihil traditur, quæ cauſa numero aucto infirmiores eos fecerit: ſuperati prœlio ſunt. ad duodecim millia hominum cæſa, plus duo capta: & caſtris Romanus potitus. & niſi ſucceſſor adventu ſuo inhibuiſſet impetum victoris, ſubacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

XXII. Per eos dies quibus hæc ex Hiſpaniâ nunciata ſunt,

NOTÆ.

in ſingulis legiònibus aquila erat: argento vel auro efficta, ſummæ perticæ inſiſtens: ſed alio genere manipuli utebantur, clypeo putà, corollà, vel ornamento alio perticæ impoſito. Hæc diverſa à vexillis quæ hic ſociis tribuuntur, & equitum ſigna ſunt: ſive pannuli quadratæ formæ ad haſtam volitantes.

3. *Priùs ſequendi Ligures.*] Vulgò *nec priùs*, nullo ſatis ido neo ſenſu; vult enim auctor Ligures priùs fatigatos fuiſſe in ſequendo Romanos, quam hos in fugiendo; hoc eſt, Ligures non inſtitiſſe perculſis Romanis, ut mox dicitur.

1. *Ad oppidum deinde Aſtam.*] Fuit *Aſta* cognomine *Regia*, urbs Turdetanorum in Bætica ulterioris Hiſpaniæ parte inter Eburam & Aſindum ad Lethen fluvium, non procul ſinu Gaditano. Creditur vulgò ibi fuiſſe, ubi nunc *Xeres de la Frontera* in Andeluſia & regno Hiſpalenſi. Morali eſt *Maſſa de Aſta*.

2. *Lunam venit.*] Tuſciæ urbem in confinio Liguriæ ad Macræ fluminis oſtium, cui ſucceſſit *Sarzana*: manet tamen inde vicinæ regiunculæ nomen *Lunigiana*.

3. *Ad Calagurim oppidum.*] Vaſconum id oppidum erat, in Hiſpania citeriori

1 ludi

Urb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

1 ludi Taurilia per biduum facti religionis causâ. per dies decem apparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia venerant honoris ejus causa. 2 athletarum quoque certamen tum primò Romanis ſpectaculo fuit: & venatio data leonum & pantherarum: & propè hujus ſæculi copia ac varietate ludicrum celebratum eſt. Novendiale deinde ſacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, igneſque cœleſtes multifariam orti ad ſiſſe complurium levi afflatu veſtimenta maximè dicebantur. Addita & unum diem ſupplicatio eſt ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hoſtiis majoribus conſules procurarunt, urbemque luſtrarunt. Sub idem tempus & ex Umbria nunciatum eſt, ſemimarem duodecim fermè annos natum inventum. id prodigium abominantes, arceri Romano agro, necarique quamprimùm juſſerunt. Eodem anno 3 Galli Transalpini tranſgreſſi 4 in Venetiam ſine populatione aut bello, haud procul inde, 5 ubi nunc Aquileja eſt, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis de ea re trans Alpes miſſis, reſponſum eſt, neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec quid in Italia facerent, ſe ſcire. L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi voviſſe ſeſe dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibuſque, per dies decem fecit. Legatum eum poſt damnationem & bona vendita, miſſum in Aſiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias eſt auctor. tum collatas ei pecunias, congregatoſque per Aſiam artifices: & quorum ludorum poſt bellum, in quo votos diceret, mentionem non feciſſet,

NOTÆ.

ad dextram Iberi: hodie *Calahorra*, in confinio Navarræ, cui à Caſtellanis adempta eſt.

1. *Ludi Taurilia.*] A *Tauris* deductum hoc nomen apparet, ut *Taurobolium*, ut *Suovetaurilia Tauria*. Et quidem Neptuni feſtum quoddam apud Græcos dicebatur. At Romæ *Tauri ludi* ſive *Taurilia* in honorem inferorum inſtituti dicuntur tempore Tarquinii ſuperbi: quòd magna incidiſſet peſtilentia in mulieres gravidas, quæ credebatur orta ex *carne divendita populo Taurorum immolatorum*: fiebant autem hi ludi in circo Flaminio, ne intra muros evocarentur Dii inferi, ut ex Feſto diſcimus. Hinc *Taurium* eſt apud eundem pro pecunia quæ in hoſce ludos conſumebatur.

2. *Athletarum quoque certamen.*] Videntur hi ludi Circenſes fuiſſe, ac præterea, exemplo Græcorum, agones, exhibitis certaminum & exercitationum variis generibus.

3. *Galli Tranſalpini.*] Num Carnutes? id ſuadet *Carnorum* per hæc loca nomen, ubi & hoc Gallorum oppidum ad Sontium fluvium.

4. *In Venetiam.*] Decima hæc fuit Italiæ regio ſub Auguſto, vulgò nunc *Marca Trevigiana*.

5. *Ubi nunc Aquileja.*] Diu inter primas Italiæ civitates fuit *Aquileia* in Carnorum regione; cui regioni à foro Julii poſteà nomen inditum: urbs ad Natiſonis ferè oſtia ſita, floruit ad quintum Chriſti ſæculum: adeò ut Patriarchali honore inſignis fuerit, ſed ab Attila primùm, deinde à Longobardis everſa, in vicum tandem redacta: & civibus vacua eſt, ob cœli præſertim inclementiam: unde factum eſt, ut Patriarchalis ſedes ad vicinam urbem Utinam fuerit trans-

Vrb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

de iis poſt legationem demùm in ſenatu actum.

XXIII. Quum jam in exitu annus eſſet, Q. Marcius abſens magiſtratu abiturus erat. Sp. Poſtumius quæſtionibus cum ſumma fide curaque perfectis, comitia habuit. creati ſunt conſules Ap. Claudius pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Poſtero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Poſtumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Poſtumius Tempſanus, [1] M. Claudius Marcellinus. Extremo anni, quia Sp. Poſtumius conſul renunciaverat, peragrantem ſe propter quæſtiones utrumque litus Italiæ, deſertas colonias, Siponum ſupero, Buxentum infero mari inveniſſe: triumviri ad colonos. eò ſcribendos ex Senatuſconſulto ab T. Mænio prætore urbano creati ſunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus. Cum Perſeo rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non unde pleriqne opinantur, nec ab ipſo Perſeo cauſas cepit. inchoata initia à Philippo ſunt: & is ipſe, ſi diutius vixiſſet, id bellum geſſiſſet. Una eum res, quum victo leges imponerentur, maximè angebat; quòd qui Macedonum ab ſe defeceraut in bello, in eos jus ſæviendi ademptum ei ab ſenatu erat; quum, quia rem integram Quintius in conditionibus pacis diſtulerat, [2] non deſperaſſet impetrari poſſe. Antiocho rege deinde bello ſuperato ad Thermopylas, [3] diviſis partibus, quum per eos dies conſul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnaſſet; capta Heraclea, quia juſſus abſcedere à mœnibus Lamiæ erat, Romaniſque oppidum deditum eſt, ægrè eam rem tulerat. permulſit iram ejus conſul quòd ad Naupactum ipſe feſtinans, quò ſe ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permiſit, ut Athamaniæ & Amynandro bellum inferret: & urbes, quas Theſſalis Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine & Amynandrum Athamania expulerat, & urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque urbem validam, & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem ſuæ ditionis fecit. Inde & in Thracia quaſdam urbes novæ atque inſuetæ libertatis vitio, ſeditionibus principum turbatas, partibus quæ domeſtico certamine vincerentur, adjungendo ſe, cepit.

XXIV. His ſedata in præſentia regis ira in Romanos eſt. nunquam tamen remiſit animum à colligendis in pace viribus, quibus, [1] quandocunque data fortuna eſſet, ad bellum uteretur. Vectigalia regni, non fructibus tantùm agrorum portoriiſque maritimis auxit: ſed metalla etiam & vetera intermiſſa recoluit, & nova multis locis inſtituit. ut verò anni-

NOTÆ.

ferenda. Locus Auſtriacæ domui paret, ſub antiquo nomine.

1. *M. Claudius Marcellinus.*] An potiùs *Marcellus*? Marcellinus ſanè adoptatum ex Marcellis in aliam gentem familiamve ſignificaret: *Claudius* verò nomen eſt ejuſdem gentis.

2. *Non deſperaſſet.*] Philippus.

3. *Diviſis partibus.*] Cùm nempè inter Acilium conſulem & Philippum diviſa eſſent belli gerendi munia

1. *Quandocunque fortuna eſſet.*] Sic

quàm multitudinem hominum, quæ bellicladibus amissa erat, restitueret, [a] non sobolem tantùm stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos: sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusque aliquandiu à bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum & Perræborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis, & legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi satis appareret. Maximè moverat senatum, quòd jam Æni & Maroneæ affectari possessionem audierant. minùs Thessalos curabant. Athamanes quoque legati venerunt; non partis amissæ, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam sub jus judiciumque regis venisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent, ab regio præsidio. ii non Maroneam modò, sed etiam Ænum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerant & à Philippo legati ad purganda ea: qui nihil nisi permissu Romanorum imperatorum factum, affirmabant. *Civitates Thessalorum, Perræborum, & Magnetum, & cum Amynandro Athamanum gentem in eâdem causâ, qua Ætolos fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Ætoliæ urbibus consulem, ad recipiendas eas civitates Philippum misisse, armis subactos parere.* Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, T. Sempronium. quorum sub adventum, ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est. Urb. cond. an. 567. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XXV. Ibi quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perræbique, & Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent; pro ingenio quisque eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbiùs leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant; [1] Philippopolis, Tricca, Phaloria, & [2] Eurymenæ, & cætera circa eas oppi-

INTERPRETATIO.

a. Non tantùm studebat augendo per matrimonia civium suorum numero,

NOTÆ.

scribas cum vulgatis, an cum vetustioribus, *quando data fortuna esset*: an verò ex Gronovii suspicione: *quandoque data fortuna esset*; non video quid interfit.

1. *Philippopolis.*] Urbs Bessicæ in Thracia ad Ebrum fluvium, sub Hæmo monte, priùs *Trimontium*, Plinio aliisque Poneropolis: atque aliis nominibus dicta, à Philippo Macedonum rege nomen accepit, quo nunc quoque appellatur à Græcis atque Italis. Turci *Felibe* vocant.

2. *Eurymenæ.*] Thessaliæ haud dubiè oppidum fuit, quando circa Triccam & Phaloriam fuisse dicitur; sed extra Stephanum & nostrum, non facilè occurrit hoc nomen. An rescribendum *Cremena*, quod apud Ptol. Æthiotidis oppidum est inter Triccam & Pialam, Sophiam nunc *Gusano* appellari ait.

Urb. cond. an 567. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

da: utrum Thessalorum juris, quum vi adomptæ possessæque ab Ætolis forent (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat) an Ætolica antiquiùs ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent: & si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Ætolis essent. a Ejusdem formulæ disceptatio de Perræborum Magnetumque oppidis fuit. omnium enim jura possidendo per occasiones Ætoli miscuerant. Ad hæc, quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adjectæ, *quod ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxisse, & operâ eorum in servilibus abuti ministeriis: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse: quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum. Ibi navibus onerariis comparatis regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse. Jam ne à legatis quidem, qui jure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos conjectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis, quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhærere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? Nunc se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis quàm loqui. nisi provideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur; nequicquam & illum victum, & se liberatos esse. Ut equum* b *tenacem non parentem, frenis asperioribus castigandum esse.* Hæc acerbè postremi: quum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes, *Ut ignosceret pro libertate loquentibus: & ut depositis domini acerbitate assuesceret socium atque amicum sese præstare: & imitaretur populum Romanum, qui charitate quàm metu adjungere sibi socios mallet.* Thessalis auditis, 3 Perræbi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem appellaverat, Perræbiæ fuisse, & ut sibi restitueretur, agebant. & de Malloea & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes

INTERPRETATIO.

a *De oppidis* Perræbia & Magnesia, *ad quem pertinerent, quærebatur similibus de causis.* b *Lege sternacem*, id est, *qui fossorem excutit, sternitque.*

NOTÆ.

3. *Perræbi Gonnocondylum.*] Ex his aliisque videntur *Perræbi* à Pelasgiotis Ptolemæi non multùm diversi. His enim adscribantur *Mallæa* & *Gonnus* seu *Gonni*. Existimat Sigònius *Gonnocondylum* ex duobus oppidorum nominibus confluctum, quorum noster meminit lib. 44. cap. 6. Erat autem *Gonnus* urbs ad Peneum: *Condylum* verò castellum inexpugnabile. Vereor hic ne Nicolai Sansonis nostri, dum viveret, amici, diligentiam fugerit *Gonnocondyli* situs, cum eum locum in Perræbis quidem, sed intra Epiram locet: at ex narratione Livii appareat in Thessaliæ finibus fuisse, quemadmodum *Malleam* & *Ericinum*. Favet tamen ipsius conjecturæ Menelaïdis Dolopum oppidi mentio, & Xyniarum,

libertatem repetebant, & caſtella Athenarum & Pœneum.

XXVI. Philippus, ut accuſatoris potiùs quam rei ſpeciem haberet, & ipſe à querelis orſus, *Menelaidem in Dolopia, quæ regni fuiſſet, Theſſalos vi atque armis expugnaſſe queſtus eſt. item* [1] *Petram in Pieria ab iiſdem Theſſalis Perrhæbiſque captam. Xynias quidem haud dubiè Ætolicum oppidum ſibi eos contribuiſſe;* [2] *& Paracheloida, quæ ſub Athamania eſſet,* [3] *nullo jure Theſſalorum formulæ factam. Nam quæ ſibi crimina objiciantur, de inſidiis legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut deſertis; alterum deridiculum eſſe, ſe reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores ſuos reſpuere. tot annos eſſe, per quos nunquam ceſſaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad ſenatum crimina de ſe deferre. quem unquam verbo violatum eſſe? Semel ad Quintium euntibus inſidias dici factas. ſed, quid iis acciderit, non adjici. Quærentium quid falſo objiciant, quum veri nihil habeant,* [a] *ea crimina eſſe. Inſolenter & immodicè abuti Theſſalos indulgentia populi Romani; velut ex diutina ſiti,* [4] *nimis avidè meram haurientes libertatem. Ita ſervorum modo præter ſpem repente manumiſſorum, licentiam vocis & linguæ experiri. & jactare ſeſe inſectatione & convitiis dominorum.* Elatus deinde ira adjecit: [5] *Nondum omnium dierum ſolem occidiſſe.* Id minaciter dictum, non Theſſali modò in ſeſe, ſed etiam Romani acceperunt. & quum fremitus poſt eam vocem ortus, & tandem ſedatus eſſet; Perrhæborum inde Athamanumque legatis reſpondit. *Eandem de quibus illi agant, civitatum cauſam eſſe. conſulem Acilium & Romanos ſibi dedi ſe eas, quam hoſtium eſſent. Si ſuum munus qui dediſſent, adimere velint, ſcire ſe cedendum eſſe: ſed meliori ac fideliori*

Urb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

INTERPRETATIO.

a *Ad eos pertinere, aut ab iis proficiſci ejuſmodi accuſationes.*

NOTÆ.

quæ finibus Epiri proximæ.

1. *Petram in Pieria.*] Memorantur à Plut. in Paullo Æmilio circa Perrhæbiam *Petra, & Pythion*. Porrò *Pieria* Macedoniæ regio erat diverſa à Perrhæbia: ſed cùm ei confinis eſſet, potuit oppidum aut caſtellum in Pieriæ finibus ſitum, fuiſſe circa Perrhebiam. At Pythæum Pelagoniæ Tripoliti adſcribitur, quæ & ipſa Perrhæbiæ ſeu Pelaſgiotidi finitima.

2. *Et Paracheloida, quæ ſub Athamania eſſet.*] Gemina *Paracheloi* notatur à Strabone: hæc quæ ſub Athamania Ætolis tribuitur: altera in Eſtiæotide: utraque regiuncula ab Acheloo flumine dicta: quo nomine duo fluvii; major alter, quo Acarnania diſterminabatur ab Ætolia; minoris famæ alius, qui juxta Lamiam fluit: & *Paracheloi* tractum ſignificat ad Acheloum; cujus Incolæ *Paracheloita*.

3. *Nullo jure Theſſalorum formula facta.*] Ex errore nominis videtur factum à Romanis, ut *Paracheloi* Ætolica Theſſalorum juris efficeretur procul ab eorum regione diſſita, cùm nonniſi Paracheloidem Phthioticam ſibi vindicare poſſent.

4. *Nimis avidè meram haurientibus libertatem.*] Metaphora eſt ex Plat. deſumpta lib. 8. de Rep.

5. *Nondum omnium dierum ſolem occidiſſe.*] Innuit Philippus poſſe olim & procedente tempore res mutari; & ſic non deſperare ſe meliorem aliquandò ſortem conſecuturum; quaſi dicat nondum præteriiſſe dies omnes vitæ ſuæ.

Urb. cond. an. 567. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

amico, ingratiam levium & inutilium sociorum injuriam eos esse facturos. Nec enim ullius rei minùs diuturnam esse gratiam, quàm libertatis: præsertim apud eos, qui malè utendo corrupturi sint. Causa cognita, pronunciaverunt legati, *Placere deduci præsidia Macedonum ex iis urbibus: & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. De injuriis, quas ultro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes & Macedones disceptetur; formulam juris exequendi constituendam esse.*

XXVII. Inde graviter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. ibi legati Eumenis: *Si liberas esse Ænum & Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse ultra dicere, quàm ut admoneat; re, non verbo eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab illo patiantur. Sin autem minor cura sit civitatum in Thracia positarum;* [a] *multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli, Eumenem quàm Philippum habere; vel pro patris Attali meritis bello, quod adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus; vel suis, quod Antiochi bello terra marique laboribusque periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præjudicium; qui quum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis velut appendices majoris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, quum tam procul à finibus Macedoniæ absint, civitatibus his præsidia imposuisse? Vocari Maronitas juberent. ab iis certiora omnia de statu civitatum earum scituros.* Legati Maronitarum vocati. *Non uno loco tantùm urbis præsidium regium esse, sicut in aliis civitatibus, dixerunt, sed pluribus simul: & plenam Macedonum Maroneam esse. Itaque dominari assentatores regios: his solis loqui & in senatu & in conciliis licere. eos omnes honores & capere ipsos, & dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere.* De jure etiam finium pauca adjecerunt: 1 *Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo* 2 *veterem viam regiam, quæ* 3 *ad Thraciæ Pareiejam subeat, nusquam ad*

INTERPRETATIO.

a *Justius longè & æquitati magis consentaneum esse, ut Eumenes, tanquam belli præmia consequatur oppida, quæ priùs paruerant Antiocho, quàm ut ea Philippus habeat.*

NOTÆ.

& fore ut quandoque sol oriatur, quo meliori loco constitutas ipse res suas habeat.

1. *Q. Fabium Labeonem.*] Hic, opinor *Labeo* est, cui prætori obtigerat classis, Coss. M. Fulvio, Cn. Manlio, ut lib. 37. cap. 50. refertur.

2. *Veterem viam regiam.*] Sigism. Gelenius hùc locum, qui antèa intelligi haud poterat, ex codice Moguntino correxit.

3. *Ad Thraciæ Pareiejam.*] *Pareieja* nomen in universum regionem montibus vicinam designat. Steph. geminam refert: alteram in Arcadia, alteram in Macedonia, in qua & Plinius *Pareretos* populos

mare declinantem. Philippum novam posteà deflexisse viam, qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur.

Urb. cond. an. 567. Cos. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XXVIII. Ad ea Philippus longè aliam quàm adversus Thessalos Perrhæbosque nuper, ingressus differendi viam. *Non cum Maronitis, inquit, mihi, aut cum Eumene disceptatio est,* [1] *sed etiam vobiscum Romani. à quibus nihil æqui me impetrare jam diu animadverto. Civitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebam; non quia magna accessio ea regni futura esset (sunt enim & parva oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. Negatum est mihi. Bello Ætolico Lamiam oppugnare jussus à consule Manio Acilio, quum diu fatigatus ibi præliis operibusque essem, transcendentem me jam muros, à capta propè urbe revocavit consul, & abducere copias inde coegit. Ad hujus solatium injuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perrhæbiæque & Athamanum, reciperem quædam castella magis quàm urbes. ea quoque ipsa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paulò antè, si Diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumenem æquius esse quàm me habere. id ego aliter longè judico esse. Eumenes enim* [2] *non nisi vicissent Romani sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. Itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius: mei autem regni tantum aberat ut ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia talentum, & quinquaginta tectas naves, & omnes Græciæ civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis, sim aspernatus: hostemque ei me esse priùs etiam quàm Manius Acilius exercitum in Græciam traiiceret præ me tuli: & cum eo consule belli partem, quamcumque mihi delegavit, gessi. & insequenti consuli L. Scipioni, quum terrâ statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantùm per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantùm, sed per Thraciam, ubi etiam inter cætera pax quoque præstanda à barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, utrum adjicere vos Romani aliquid, & amplificare & augere regnum meum munificentia vestra oportebat: an quæ habercm aut meo judicio, aut beneficio vestro eripere? id quod nunc facitis, Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur.*

INTERPRETATIO.

2 *Eumenes periclitabatur de regno amittendo, nisi bellum Romani suscepissent* adversus Antiochum, *idq; illi non minùs necessarium fuit ad salutem, quàm ut vincerẽt Romani.*

NOTÆ.

locat lib. 4. cap. 10. *Ab hoc amne*, inquit, (Axium intellige, cujus antè meminerat) *Pæoniæ gentes Paroræi, Heordenses, Almopii, Pelagones, Mygdones, Montes Rhodopes, Scopius, Orbelus.* Ab his *Paroræis* diversa, non tamen admodum dissita, &, ni fallor sub Pangæo monte fuisse videtur hæc Thracica *Paroræa*, sub qua regia via pro limite assignata Philippo à Fabio Labeone.

1. *Sed etiam vobiscum Romani.*] Lege distinctis vocibus *& jam*; aut ut membranæ quædam habent, teste Jac. Gronovio, *sed jam vobiscum Romani.*

Urb. cond. an. 567. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

b *Eumenes, tanquam ad Antiochum, spoliandum me venit. & si Diis placet, decem legatorum decretum calumniæ impudentissimæ prætendit, quo maximè & refelli & coargui potest. Disertissime enim planissimeque in eo scriptum est: Chersonesum & Lysimachiam Eumeni dari. Ubi tandem Ænus, & Maronea, & Thraciæ civitates adscriptæ sunt? quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tanquam ab illis impetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, refert. Si tanquam inimicum & hostem insectari propositum est: pergite, ut cœpistis, facere.* 2 *Sin aliquis respectus est mei, ut socii atque amici regis; deprecor, ne me tanta injuria dignum judicetis.*

XXIX. Movit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio responso rem suspenderunt: *Si decem legatorum decreto Eumeni datæ civitates eæ essent, nihil se mutare, si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ jure belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reservari: & ut omnia in integro manerent præsidia, quæ in iis urbibus sint, deduci.* Hæ causæ maximè animum Philippi alienaverunt ab Romanis: ut non à Perseo filio ejus novis causis motum, sed ob has à patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat: exemplum obstabat; quod ita comparatum more majorum erat, ne quis qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori. medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: 1 auri præterea pondo centum viginti duo: 2 argenti sedecim millia trecenta: & pronunciavit in senatu, 3 decem millia pondo argenti, 4 & octoginta auri Q. Fabium quæstorem advehere. id quoque se in ærarium illaturum. Magnus motus servilis eo anno in Apulia fuit. a Tarentum provinciam L. Postumius prætor habebat. Is de pastorum conjuratione, qui vias latrociniis pascuaque publica infesta habuerant, quæstionem severè exercuit; ad septem millia hominum con-

INTERPRETATIO

b *Ad me spoliandum venit Eumenes, non secus ac ad Antiochum* spoliandum.

a *Tarentine urbi vicina regioni præerat L. Postumius Prætoris titulo.*

NOTÆ.

2. *Sin aliquis respectus est mei.*] Gallicè *Que si vous avez quelque consideration pour moy*, &c.

1. *Auri præterea pondo centum viginti duo.*] Nostra pecunia æstimarentur fermè sexaginta octo millibus librarum, ac præterea ter centenis ac vicenis libris Francicis; eò enim redeunt centum ac viginti duæ libræ Romanæ.

2. *Argenti sedecim millia trecenta*] Gallicè *la valeur de cinq cens quatrevints six mille huit cens livres.*

3. *Decem millia pondo argenti*] Gallicè *la valeur de trois cens soixante mille livres.*

4. *Et octoginta auri.*] Gallicè *la valeur de quarante quatre mille huit cens livres.*

dem-

demnavit: multi inde fugerunt: de multis ſumptum eſt ſupplicium. Conſules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti ſunt. Urb. cond. an. 567. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XXX. Eodem anno in Hiſpania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, quum primo vere ex hibernis copias eductas [1] in Beturia junxiſſent, in Carpetaniam, ubi hoſtium caſtra erant, progreſſi ſunt; communi animo conſilioque [2] parati rem gerere. [3] Haud procul Hippone & Toleto urbibus, inter pabulatores pugna orta eſt. quibus dum utrinque ſubvenitur à caſtris, paulatim omnes copiæ in aciem eductæ ſunt. In eo tumultuario certamine, & loca ſua & genus pugnæ pro hoſte fuere. duo exercitus Romani fuſi, atque in caſtra compulſi ſunt. non inſtitere perculſis hoſtes. Prætores Romani, ne poſtero die caſtra oppugnarentur, ſilentio proximæ noctis [a] tacito ſigno exercitum abduxerunt. Luce prima Hiſpani acie inſtructa ad vallum acceſſerunt, vacuaque præter ſpem caſtra ingreſſi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regreſſique in ſua caſtra, paucos dies quietis ſtativis manſerunt. Romanorum ſociorumque, in prælio fugaque, ad quinque millia occiſa; quorum ſe ſpoliis hoſtes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti ſunt. Prætores interim Romani, omne id tempus contrahendis ex civitatibus ſociis Hiſpanorum auxiliis, reficiendiſque ab terrore adverſæ pugnæ militum animis, conſumpſerunt. [b] ubi ſatis placuere vires, & jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hoſtem poſcebat; duodecim millia paſſuum ab Tago flumine poſuerunt caſtra. inde tertia vigilia ſublatis ſignis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hoſtium caſtra erant. exemplo [c] quà duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læva Quintius exercitum traduxerunt: quieto hoſte, dum miratur ſubitum adventum, conſultatque; qui tumultum injicere trepidantibus in ipſo tranſitu amnis potuiſſet. Interim Romani impedimentis quoque omnibus traductis contractiſque in unum locum, quia jam moveri videbant hoſtem, nec ſpatium erat caſtra communiendi, aciem inſtruxerunt. in medio locatæ

INTERPRETATIO.

a *Signo clam dato abſque ullo tuba ſono vel ſtrepitu.*

b *Poſtquam exiſtimarunt* Prætores Romani *ſatis ſibi firmas copias eſſe.*

c *Duobus locis in quibus fluvius vadoſus tranſitum aperiebat.*

NOTÆ.

1. *In Beturia junxiſſent.*] *Beturia* Hiſpaniæ ulterioris regio à Beti fluvio ad Anam, diviſa in duas partes, quarum occidentalem incolebant Celtici Luſitaniam attingentes Hiſpalim verſus, orientalem Turduli verſus Cordubam. ibi nunc Andaluſiæ pars Borealis.

2. *Parati rem gerere.*] Meliùs ſcripti & ante Moguntinum editi, *communi animo conſilioque rem geſſerunt.*

3. *Haud procul Hippone.*] In Carpetania & circa Toletum *Hippo* nullus reperitur quod quidem ſciam, ſed *Hiſtonium* apud Ptol. in Celtiberis, nunc

Urb. cond. an. 567. Coſs. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

quinta Calpurnii legio, & octava Quintii. [d] id robur toto exercitu erat. Campum apertum uſque ad hoſtium caſtra habebant liberum à metu inſidiarum.

XXXI. Hiſpani poſteaquàm in citeriore ripa duo Romanorum agmina conſpexerunt, ut, priuſquam ſe jungere atque inſtruere poſſent, occuparent eos, caſtris repente effuſi, curſu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prœlium fuit; & Hiſpanis recenti victoria ferocibus, & inſuetâ ignominia milite Romano accenſo. acerrime media acies, duæ fortiſſimæ legiones, dimicabant; quos quum aliter moveri loca non poſſe hoſtis cerneret, [1] cuneo inſtitit pugnare: & uſque plures confertioreſque, medios urgebant. Ibi poſteaquàm laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quintilium Varum, L. Juventium Thalnam legatos, ad ſingulas legiones adhortandas properè mittit. Docere & monere jubet, *in illis ſpem omnem vincendi & retinendæ Hiſpaniæ eſſe. Si illi loco cedant, neminem ejus exercitus non modo Italiam, ſed ne Tagi quidem ulteriorem ripam, unquam viſurum.* ipſe cum equitibus duarum legionum paululum circumvectus, in cuneum hoſtium, qui mediam urgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum ſuis equitibus alterum hoſtium latus invadit: ſed longè acrius Calpurniani equites pugnabant, & prætor ipſe ante alios. nam & primus hoſtem percuſſit, & ita ſe immiſcuit mediis, ut vix, utrius partis eſſet, noſci poſſet. & equites prætoris eximia virtute, [2] & equitum pedites accenſi ſunt. Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hoſtium prætorem conſpexerunt. Itaque urgere ſigniferos pro ſe quiſque, jubere inferre ſigna, & confeſtim militem ſequi. Renovatur ab omnibus clamor, impetus fit velut ex ſuperiore loco. Haud ſecus ergo quàm torrentis modo fundunt ſternuntque perculſos, [3] nec ſuſtinere alii ſuper alios inferentes ſeſe poſſunt. [a] Fugientes in caſtra equites perſecuti ſunt, & permixti turbæ hoſtium intra vallum penetrave-

INTERPRETATIO.

d *In his* duabus legionibus *conſiſtebat vis & robur univerſi exercitus.*

a *Equites* Romani *perſecuti ſunt* Hiſpanos *in caſtra ſua refugientes.*

NOTÆ.

Moletio *Hiſto*: eſt & apud eundem Ptol. *Iſpinum* Carpetanorum, quod Molet. eidem eſt hodie *Spinario*: aliis *Fuente Duena*, *Yepes* Sanſoni: quid ſi potiùs *Eſpinoſa*.

1. *Cuneo inſtitit pugnare.*] Urgere nempe cœperunt Hiſpani Romanos agmine *cuneato*. Eſt enim *cuneus* metaphoricè acies in *cunei* formam diſpoſita, ita ut ejus pars prima anguſtior ſit, deinde paulatim latior procedat.

2. *Et equitum pedites accenſi ſunt.*] Ex ſuperiori commate repetenda hæc verba; *eximia virtute*, equitum ſcilicet.

3 *Nec ſuſtinere alii ſuper alios inferentes ſeſe poſſunt.*] Vel legendum, *nec ſuſtinere alios ſuper alios inferentes ſeſe poſſunt*: Hiſpani ſcilicet Romanos: vel (ut Jac. Perizonio viſum) activa vox in paſſivam immutanda, ut ſcribatur: *nec ſuſtineri alii ſuper alios inferentes ſeſe poſſunt.*

runt. ubi ab relictis in præsidio castrorum prœlium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis legio quinta supervenit: deinde, ut quæque potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra: nec plus quàm quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia ferè, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maximè per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. signa capta centum triginta tria. Romani sociique paulò plus sexcenti, & provincialium auxiliorum centum quinquaginta fermè ceciderunt. tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani cruentæ maximè victoriæ speciem fecerunt. in castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati, donatique à C. Calpurnio equites, phaleris. pronunciavitque, eorum maximè opera hostes fusos, castra capta & oppugnata esse. Quintius alter prætor suos equites 4 catellis ac fibulis donavit: donati & centuriones ex utriusque exercitu permulti; maximè qui mediam aciem tenuerunt. Urb. cond. an 567. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

XXXII. Consules delectibus aliisque, quæ Romæ agenda erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius à Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, urendoque vicos, & castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram & Lunæ portum. Hostes montem, antiquam sedem majorum suorum, ceperunt. & inde superata locorum iniquitate, prœlio dejecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus 1 Ingaunis æquavit secundis aliquot prœliis. sex præterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres & quadraginta securi percussit. Jam comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius quàm Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus consulatum petebat. Competitoresque habebat patricios L. Æmilium, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos. & ab repulsis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes etiam

NOTÆ.

4. *Catellis ac fibulis.*] *Catellas* hîc, vel *catellos* pro *catenulis* dici suadet illud Horat Epistola 17.

——— *meretricis acumina sapè catellam,*
Sapè Periscelidem raptam sibi flentis.

Et illud Plauti: *delicatum te hodie faciam cum catello ut accubes ferreo.* Videtur utrobique indicari ornamenti genus, quo collum, brachiumve circumdarent, ut auguratur Marcel. Donatus, cui potiùs hæc in re adhæserim, quàm Leviano Torrentio hæc referenti: *ad catellas quæ in deliciis essent*, cujusmodi donum equitibus Romanis minùs dignum: at catenæ sive Torques inter ornamenta & dona militaria sæpè memorantur. Nec multò magis placet quod idem Torrent. refert de ornamentis militaribus ad effigiem canini capitis effictis, quibus chlamydum fibulæ innecterentur.

1. *Ingaunis.*] Horum caput *Albium Ingaunum*, nunc *Albenga*, in Liguria occidentali.

Urb. cond. an. 567, Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Marcio Philippo.

quia plusquam unum ex patriciis creari non licebat.[a] arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeji quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Tarentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus.[2] & ii repulsi, in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubiè destinabantur Q. Fabius Labeo, & L. Porcius Licinus. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamantibus adversariis, & majore parte senatus, *meminisse eum debere priùs se consulem populi Romani, quàm fratrem P. Claudii esse: quin illic sedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitum spectatorem se præberet;* coerceri tamen ab effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebis, qui aut contra consulem, aut pro studio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut dejecto Fabio,[3] fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, præter spem suam & cæterorum. locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi Claudiana, inter plebejos certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæque gesta.

Urb. cond. an. 568 Coss. P. Claudio Pul. & L. Porcio Licin.

XXXIII. Principio insequentis anni, P. Claudio, L. Porcio consulibus, Q. Cæcilius, M. Bæbius, & T. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Thessalorumque civitates, missi erant, legationem renuntiarunt; regum quoque eorum civitatumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrinque iterata quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreverunt: ad visendum, redditæne civitates Rhodiis & Thessalis & Perræbis essent. Iisdem mandatum, ut ab Æno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire jussi: unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. De qua

INTERPRETATIO.

a *Difficilior erat petitio & assecutio unius loci inter quatuor postulantes.*]

NOTÆ.

2. *Et ii repulsi.*] Scribendum Gronovio censet: *& bi repulsis*: (id est, *per repulsas*) *in spem impetrandi tandem aliquando honoris, dilati* Mihi nulla mutatione literarum, sed virgula tantum dempta, legendum videtur: *& bi repulsi, in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati*: id est consequendi consulatus, quê dilatus potiùs fuerat, quàm absolutè negatus.

3. *Fratrem traheret.*] Vi nempe adduceret post se, ac propelleret ad consulatum.

re querente graviter Q. Cæcilio, simul Lacedæmoniis deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achajam & venundatam; ademptas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges: Achæi maximè concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quæ, nisi belli pacisve causa, & quum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne posteà excusatio esset, ostendit senatus, curæ iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties vellent, senatus daretur. Urb. cond. an. 568. Coss. P. Claud. Pul. & L. Porcio Licin.

XXXIV. Dimissis iis legationibus, Philippus à suis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque præsidia esse; infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis adversæ principes interficeret. Ille per Casandrum quemdam, unum ex regiis jam diu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe, eædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes, *tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbè adversus populum Romanum factum, ut quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur*, abnuebat *quicquam eorum ad se, aut quemquam suorum pertinere. Seditione inter ipsos dimicatum, quum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem traherent. id facilè scituros esse, si percunctarentur ipsos Maronitas*: haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hisce adversus se ausurum. Negare Appius, *rem evidentem prò dubia quærendam. si ab se culpam removere vellet. Onomastum & Casandrum per quos acta res diceretur, mittere Romam, ut eos senatus percunctari posset*. Primò adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret. deinde collecto tandem animo, *Casandrum, qui Maroneæ fuisset, si utique vellent, se missurum dixit. Ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere? qui non modò Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset?* Et parcebat magis Onomasto honoratiori amico, & eundem indicem haud paulò plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo conculerat, & multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoque missis qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus.

XXXV. Et legati à Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent, nihil eorum sibi placere: & Philippus minimè quin rebellandum esset dubius; quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam, simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus, statuit: satis credens ipsum etiam juvenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per specimen auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum injiciendum profectus,

NOTÆ.

1. *Abnuebat.*] Supple *Philippus*.

Urb. cond. an. 568. Coss. P. Claud. Pul. & L. Porcio Licin.

perculsis iis uno prœlio, & Antiocho duce capto, in Macedoniam rediit, missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent, solicitandos. Et in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire jussi erant, expectabatur: adversus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. *Ex hostibus eos accusatores factos: & periculum esse; ne victi magis timendi forent, quàm bellantes fuissent. quippe in bello sociis Romanis Achæos usos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis quàm Achæis esse; ubi Areus etiam & Alcibiades ambo exules suo beneficio restituti, legationem Romam adversus gentem Achæorum ita de ipsis meritam susceperint, adeoque oratione infestâ usi essent, ut patriâ pulsi, non restituti in eam viderentur.* Clamor undique ortus, referret nominatim de iis. & quum omnia ira, non consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. his [1] Clitore in Arcadia datum est concilium.

XXXVI. Priusquàm ageret quicquam terror Achæis injectus erat & cogitatio, [a] quam non ex æquo disceptatio futura esset; quod [1] Areum & Alcibiadem, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea, quæ apud senatum quæsti erant Lacedæmonii, displicere senatui ostendit. [2] *Eadem primum ad conflictum factam eorum, qui à Philopœmene ad causam dicendam evocati venissent: deinde quum in homines ita sævitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret, muros diruos urbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamque per gentes Lycurgi disciplinam sublatam.* Hæc quum Appius dixisset, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis, auctoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: *Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos oratio est, quàm Romæ nuper apud senatum fuit. Tunc enim Lacedæmoniis accusantibus respondendum erat: nunc à vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, judicis animo te auditurum esse, positâ contentione, qua paulò antè egisti. Ego certè, quum ea, quæ & hic anteà apud Q. Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonii, à te paulo ante relata sint, non tibi sed illis me apud te*

INTERPRETATIO.

a. *Quàm parùm æquâ conditione usuri essent Achæi in futura disceptatione.*

NOTÆ.

1. *Clitore in Arcadia.*] *Clitor*, sive *Cletor*, Plinio *Clitorium*, nunc *Cletorio*: oppidum fuit Arcadiæ in Peloponneso, cum fluvio & fonte cognomine, inter Erymanthum montem & Stymphalum.

1. *Areum & Alcibiadem.*] Lacedæmonii exules erant, ab Achæis in patriam restituti, deinde à suis Romani legati adversus Achæos.

2. *Eadem primùm ad conflictum factam eorum*, &c.] Suspicatur Gron. locum corruptum, & scriptum fuisse, *eadem primùm contra fidem datam eo-*

reſpondere credam. Cædem objicitis eorum, qui à Philipœmene prætore evocati ad cauſam dicendam interfecti ſunt. Hoc ego crimen non modò à vobis, Romani, ſed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuiſſe arbitror. Quid ita? quia in veſtro fœdere erat, ut maritimis urbibus abſtinerent Lacedæmonii. Quo tempore armis captis urbes, à quibus abſtinere juſſi erant, nocturno impetu occupaverunt; ſi T. Quintius, ſi exercitus Romanus, ſicut anteà in Peloponneſo fuiſſet, eo nimirum 3 capti & oppreſſi confugiſſent. quum vos procul eſſetis, quo alio, niſi ad nos ſocios veſtros; quos anteà Gythio opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiſcum ſimili de cauſa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur juſtum piumque bellum ſuſcepimus. quod quum alii laudent, reprehendere ne Lacedæmonii quidem poſſint, Dii quoque ipſi comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt; quonam modo ea, quæ belli jure acta ſunt, in diſceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. Noſtrum eſt, quod vocavimus eos ad cauſam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant? Quod vero illi venientes in caſtra interfecti ſunt; veſtrum eſt, Areu & Alcibiade, qui nunc nos, ſi Diis placet, accuſatis, non noſtrum. Exules Lacedæmoniorum, quo in numero hi quoque duo fuerunt, & tunc vobiſcum erant, 4 quod domicilio ſibi delegerant maritima oppida, ſe petitos credentes; in eos quorum opera patria extorres, ne in tuto quidem exilio poſſe conſeneſcere ſe indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec, jure an injuria cæſi ſint, argumentari refert. Urb. cond. an. 568. Coſſ. P. Claud. Pul. & L. Porcio Licin.

XXXVII. 1 *Atenim illa certe veſtra ſunt, Achæi, quod leges diſciplinamque vetuſtiſſimam Lycurgi ſubſtuliſtis, quod muros diruiſtis. Quæ utraque ab iiſdem objici qui poſſunt, quum muri Lacedæmonius non ab Lycurgo, ſed paucos ante annos ad diſſolvendam Lycurgi diſciplinam exſtructi ſint? Tyranni enim nuper eos, arcem & munimentum ſibi, non civitati paraverunt. Et ſi exiſtat hodie ab inferis Lycurgus, 2 gaudeat ruinis eorum; & nunc ſe patriam & Spartam antiquam agnoſcere dicat. Non Philopœmenem expectare, nec Achæos, ſed vos ipſi Lacedæmonii veſtris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis veſtigia debuiſtis. Veſtræ enim illæ deformes ve-*

INTERPRETATIO.

2 *Lycurgus, ſi reviviſceret, dirutos Spartæ muros lætaretur*, utpote qui contra ipſius leges exſtructi fuiſſent.

NOTÆ.

rum, qui à Philopœmene ad cauſam dicendam advocati veniſſent. Hac de re dictum lib. 38. cap. 33.

3. *Capti & oppreſſi.*] Incolæ urbium Laconiæ maritimarum.

4. *Quòd domicilio ſibi delegerant maritima oppida.*] Veteres editiones habent, *domicilium ſibi elegerunt*: quod Gronovio probatur, ut *domicilium* oppida dicatur per appoſitionem, quæ nec noſtro, nec aliis ſcriptoribus ignota.

1. *Atenim illa certè veſtra ſunt.*] Loquitur Lycortas ex perſona Lacedæmoniorum, ut eorum criminationes efficacius refellat.

Urb. cond. an. 568. Coſſ. P. Claud. Pul. & L. Porcio Licin.

luti cicatrices ſervitutis erant: & quum ſine muris [2] per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuiſſetis, muris velut compedibus circumdatis vincti [3] per centum annos ſerviſtis. Quod ad leges ademptas attinet: ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademiſſe arbitror; nos non ſuas ademiſſe, quas non habebant, ſed noſtras leges dediſſe: nec malè conſuluiſſe civitati, quum concilii noſtri eam fecerimus, & nobis miſcuerimus, ut corpus unum & concilium totius Peloponneſi eſſet. Tunc, opinor, ſi aliis ipſi legibus viveremus, alias iſtis injunxiſſemus, queri, ſe iniquo jure eſſe, & indignari poſſent. Scio ego, Appi Claudi, hanc orationem, quâ ſum adhuc uſus, neque ſociorum apud ſocios, neque liberæ gentis eſſe: ſed ſervorum veriùs diſceptantium apud dominos. Nam ſi non vana illa vox præconis fuit, qua liberos eſſe omnium primos Achæos juſſiſtis, ſi fœdus ratum eſt, ſi ſocietas & amicitia ex æquo obſervatur; cur ego, quid Capuâ captâ feceritis Romani, non quæro, vos rationem repoſcitis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui ſunt, finge à nobis, Quid? vos ſenatores Campanos ſecuri non percuſſiſtis? Muros diruimus. vos non muros tantùm, ſed urbem & agros ademiſtis. Specie, inquis, æquum eſt fœdus apud Achæos, [b] re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium eſt. Sentio Appi: & ſi non oportet, non indignor: ſed oro vos, quantumlibet interſit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hoſtes veſtri noſtrique apud vos ſint, ac nos ſocii: imo ne meliore jure ſint. Nam ut in æquo eſſent, nos fecimus, quum leges iis noſtras dedimus, quum, ut Achæi concilii eſſent, effecimus. Parum eſt victis, quod victoribus ſatis eſt. plus poſtulant hoſtes, quàm ſocii habent. Quæ jurejurando, quæ monumentis literarum in lapide inſculptis in æternam memoriam ſancta atque ſacrata ſunt, ea tum perjurio noſtro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, & ſi ita vultis, etiam timemus; ſed plus & veremur & timemus Deos immortales. Cum aſſenſu maximæ partis eſt auditus, & locutum omnes pro majeſtate magiſtratus, cenſebant: ut facilè appareret, molliter agendo dignitatem ſuam tenere Romanos non poſſe. Tum Appius ſuadere ſe magnopere Achæis dixit, ut, dum liceret voluntate ſua facere, gratiam inirent, ne mox inviti & coacti facerent: Hæc vox audita quidem

INTERPRETATIO.

b *Revera libertas* Achæorum *precaria tantùm eſt*: pendens ex arbitrio Romanorum.

NOTÆ.

2. *Per octingentos propè annos.*] Cœperat Lycurgus tutoris nomine Lacedæmonem regere, ac legibus inſtruere ante Olympiadum initium annis propè centum & octo. Roma autem condita eſt ex communi ſententia anno vigeſimo quinto ab Olympiadum initio. Itaque à Lycurgo ad Machanidæ tyrannidem, quæ poſt Cleomenis ultimi regis exitum contingit, & cum anno urbis conditæ 550. ad ſummum concurrit, anni ſunt 675. non octingenti.

3. *Per centum annos ſerviſtis.*] Ab initio tyrannidis ad mortem Nabidis, de qua lib. 35. cap. 36. & quæ an. U. C. 562. accidit, Lacedæmon tyrannis vix

cum

cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi. id modò petierunt, ut Romani, quæ viderentur, de Lacedæmoniis mutarent, nec Achæos religione obstringerent, irrita ea, quæ jurejurando sanxissent, faciendi. damnatio tantùm Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, 4 sublata est. Urb. cond. an. 569. Coss. P. Claudio Pul. & L. Porcio Licin.

XXXVIII. Romæ principio ejus anni quum de provinciis consulum & prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prætores C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives & peregrinos, sortiti sunt. C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Navius Matho Sardiniam, & ut idem de veneficiis quæreret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id ferè tempus, L. Juventius Thalna, & T. Quintilius Varus, venerunt. qui quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postulârunt simul, ut pro rebus tam prosperè gestis Diis immortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est de legionibus deportandis, quum de consulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies consuli in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant, decretæ sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos prætores & amicos absentium, Calpurnii Quintiique. Utraque causa tribunos plebis, utraque consules habebat. ii se intercessuros Senatusconsulto, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant; illi, si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremò absentium gratia est, & Senatusconsultum factum, *Ut prætores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, & quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent.* 1 *quum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quam quina millia peditum, treceni equites, in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primùm, qui emerita stipendia haberent, deinde, ut cujusque fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio usi essent.*

XXXIX. Hac sedatâ contentione, alia subinde C. Decimii prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui ædiles proximo anno

NOTÆ.

ultra duodecim annos paruerat; quin si, à Cleomeois Regis violento dominatu tyrannicum regoum computetur, tamen quinquaginta anoi haud colligentur, quos Livius centum fuisse ait.

4. *Sublata est.*] Decreto, ni fallor, Achæorum.

1. *Quum eas legiones quatuor descripsissent.*] Rectè & acutè Gron. scribeodum coojicit, *cum eos in legiones quatuor descripsissent*; non enim ex quatuor millibus peditum quadriogentis equitibus Romanis, & quinque millibus sociorum peditum, ac quingentis equitibus Latinis, quatuor novæ legiones confici poterant: sed ex his suppleri legioues quæ jam in Hispania erant, & cohortes auxiliares sociorum. Adjunctis itaque his novis copiis ad veteres exercitus, quia futurum erat ut legiones Romanæ & cohortes Latinæ solitum numerum excederent; vult ut his distributis, quot capi-

Urb. cond. an. 569. Coss. P. Claud. Pul. & L. Porcio Licin.

fuerant, & C. Valerius Flamen Dialis, & Q. Fulvius Flaccus (is quia ædilis curulis designatus erat, [1] sine toga candida, sed maximâ ex omnibus contentione) petebant. certamenque ei cum flamine erat. & posteaquàm primò æquare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse, quòd duos simul unus magistratus præsertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus cum solvi æquum censere, ut quem vellet, prætorem creandi, populo potestas fieret. L. Porcius consul primò in ea sententia esse, ne nomen ejus acciperet. deinde ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, *referre se ad eos*, dixit, *quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati ædilis curulis designatus prætoram peteret: sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse è lege comitia habere*. Patres censuerunt, uti L. Portius consul cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quominus comitia prætoris in locum C. Decimii subrogandi è lege haberentur. Agenti consuli ex Senatusconsulto, respondit Flaccus, *nihil, quod se indignum esset, facturum*. [a] Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat; cessurum Patrum auctoritati esse. Comitiis acriùs etiam quàm antè petebat, criminando, extorqueri sibi à consule & senatu, populi Romani beneficium, & invidiam geminati honoris fieri: tanquam non appareret, ubi designatus prætor esset extemplo ædilitate se abdicaturum. Consul cum & pertinaciâm petentis crescere, & favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis senatum vocavit. consuluerunt frequentes, quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum. Concione advocatâ quum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, quòd tanto studio, quotiescunque declarandæ voluntatis potestas facta esset, Prætorem se voluisset facere. Ea sibi studia civium suorum [b] destituere non in animo esse. Hæc verò tam obstinata vox, tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset; si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter seipsos, & cum consule fuit: donec senatus à consule est habitus, decretumque: quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & prava studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse: P. Cornelius utramque in urbe jurisdictionem haberet, Apollinique ludos faceret.

INTERPRETATIO.

a *Cùm ita respondisset Quintius Fulvius Flaccus, ut mentem suam non satis aperuisset:* inde *spes orta est* Consuli & Senatoribus *secundùm ipsorum voluntatem explicari posse ejus animum.*

b *Nolle se civium in se favori renunciare.*

NOTÆ.

ribus justus legionum & auxiliorum numerus superaretur, totidem ex veteranis militibus dimitterentur à militia ratione habitâ stipendiorum cujusque, & operæ in Hispanica militia præstitæ.

1. *Sine toga candida.*] A qua candidati

XL. His comitiis prudentiâ & virtute senatus sublatis, alia majoris certaminis, quo & majore de re, & inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summâ contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo Patricii: plebeji autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius nobilior, Tib. & M. Sempronii, Longus & Tuditanus. sed omnes patricios plebejosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longè anteibat. in hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocumque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit: huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis. idem postea quàm ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus; si causa oranda esset, eloquentissimus. nec is tantùm, cujus lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum exstet: [1] vivit imò, vigetque eloquentia ejus, [2] sacrata scriptis omnis generis. Orationes & pro se multæ, & pro aliis, & in alios. nam non solùm accusando, sed etiam causam dicendo fatigavit inimicos. Simultates nimio plures & exercuerant eum, & ipse exercuit eas. nec facilè dixeris, utrum magis [a] pressérit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Asperi procul dubio animi, & linguæ acerbæ, & immodicè liberæ fuit: sed invicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ; contemptor gratiæ, divitiarum. In patrimonio,

Urb. cond. an. 569. Coss. P. Claud. Pul. & L. Porcio Licin.

INTERPRETATIO.

a *An nobiles ipsi magis adversati fuerint, an ipse nobilibus.*

NOTÆ.

dicebantur qui honores petebant, cùm Magistratus præterea à privatis distinguerentur.

1. *Vivit imò vigetque.*] Meliùs Tanaq. Fabro videtur *vivit imò vivetque*, ut futurum tempus verbo præsentis temporis respondeat. Sed quidni ut verbum *vivit* refertur ad nomen *vivo* ita: sic *vigetque* referatur ad verbum superius *viguerit*.

2. *Sacrata scriptis omnis generis.*] Extabant tempore Livii, præter orationes Catonis, ejusdem Originum libri (quibus Latii atque Italiæ urbium antiquam historiam persecutus fuerat) itemque de re militari, de Jure Civili egregia volumina complura, & quæ adhuc extant de re rustica. Hujus M. Catonis, qui Censorius à gestâ paulò aspetiùs censurâ dictus est, & jam natu grandior Græcis literis ab Ennio institui voluit, elogium aliud vide apud Plin. lib. 7. cap. 27. Sunt & alia tum apud Valer. Maxim. lib. 3. cap. 4. sub fin. tum apud Cic. lib. 3. de Oratore. Initio Priscus tertio nomine dicebatur, postea Catonis cognomen adeptus est, quo Romani eum significabant, in quo multarum rerum usus & experientia esset, ut Plut. scribit in ejus vita. Illud notandum quater & quadragies pro se causam dixisse, nec quemquam sæpius postulatum, ac semper absolutum.

Urb. cond. an. 569. Coss. P. Claud. Pul. & L. Porcio Licin.

in patientia laboris periculique, ferrei propè corporis animique; quem nec senectus quidem, quæ solvit omnia, fregerit. Qui sextum & octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque: [3] nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit judicium.

XLI. Hunc, sicut omni vita, [1] tum prensantem premebat nobilitas, cojerantque (præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat) [2] candidati omnes, ad dejiciendum honore eum; non solùm ut ipsi potiùs adipiscerentur, [a] nec quia indignabantur novum hominem censorem videre; sed etiam [b] quòd tristem censuram, periculosamque multorum famæ, & ab læso à plerisque, & lædendi cupido, exspectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat; refragari sibi, qui liberam & fortem censuram timerent, criminando: & simul L. Valerio suffragabatur. Illo uno collegâ castigare se nova flagitia, & priscos mores revocare posse. His accensi homines, adversa nobilitate non M. Porcium modò censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundùm comitia censorum consules prætoresque in provincias profecti sunt, præter Q. Nævium, quem quatuor non minùs menses, priusquàm in Sardiniam iret, quæstiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Anciati Valerio credere libet, ad duo millia damnavit. Et L. Postumius prætor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum conjurationes vindicavit, & reliquias Bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos, qui aut citati non affuerant, [c] aut vades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes partim noxios judicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio conjecti sunt.

XLII. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius, in Suessetanis, [1] oppidum Corbio-

INTERPRETATIO.

a *Nec tantùm quòd ægrè ferrent*
b *Providebant severum atque asperum in censura futurum Catonem.*
c *Aut defuerant sponsoribus suis, sive præsto non fuerant ad dicendam causam, ut fidem liberarent vadium à se datorum.*

NOTÆ.

3. *Nonagesimo anno.*] Annum quoque nonagesimum Catonis hic memorat Plut. Ex Lælii tamen numeratione apud Ciceronem de senectute eliciunt Glar. & Sigon. non anno ætatis nonagesimo, sed octogesimo causam hanc Catonem egisse, atque annos octoginta duntaxat & quatuor vixisse.

1. *Tum prensantem premebat nobilitas, cojerantque*, &c.] Rectè pro *petentem*, vel *præsentem*, restituit Gron. *prensantem*. Rectè etiam pro *consenseratque*, Sig. contra Gelenium legit ex codice veteri *cojerantque*.

2. *Candidati omnes.*] Plut. Catonis septem fuisse competitores in censura notat. Intellige præter Cornelium Flaccum, qui primo suprà nominatur, & octonarium complet numerum.

1. *Oppidum Corbionem.*] Suessetanorum ait oppidum fuisse *Corbionem* in Hispania citeriore; sed ubi fuerint *Suessetani*, divinationis res est: plerique *Suessasium* eorum caput fuisse existi-

nem vineis & operibus expugnavit, captivos vendidit. quietâ deinde hiberna & citerior provincia habuit. Veteres prætores C. Calpurnius Piſo, & L. Quintius Romam redierunt. utrique magno Patrum conſenſu triumphus eſt decretus. Prior C. Calpurnius de Luſitanis & Celtiberis triumphavit: coronas aureas tulit octoginta tres, & [2] duodecim millia pondo argenti. Paucos poſt dies L. Quintius Criſpinus ex iiſdem Luſitanis Celtiberiſque triumphavit. tantundem auri atque argenti in eo triumpho translatum. Cenſores, M. Porcius & L. Valerius, metu mixta expectatione ſenatum legerunt: ſeptem moverunt ſenatu. ex quibus unum inſignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum conſularem. Patrum memoria inſtitutum fertur, ut cenſores motis ſenatu adſcriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut ſenatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longè graviſſima in L. Quintium oratio eſt, quâ ſi accuſator ante notam, non cenſor poſt notam uſus eſſet, retinere Quintium in ſenatu ne frater quidem T. Quintius, ſi tum cenſor eſſet, potuiſſet. Inter cætera objecit ei: Philippum Pœnum, charum ac nobile ſcortum', ab Roma in Galliam provinciam ſpe ingentium donorum perductum. cum puerum per laſciviam quum cavillaretur, exprobrare conſuli perſæpè ſolitum, quòd ſub ipſum ſpectaculum gladiatorium abductus ab Roma eſſet, ut obſequium amatori venditaret. Fortè epulantibus iis, quum jam vino incaluiſſent, nunciatum in convivio eſſe, nobilem Bojum cum liberis transfugam veniſſe: convenire conſulem velle, ut ab eo fidem præſens acciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem, alloqui conſulem cœpiſſe. inter cujus ſermonem Quintius ſcorto, *Vis tu*, inquit, *quoniam gladiatorium ſpectaculum reliquiſti, jam hunc Gallum morientem aſpicere*? Et quum is vixdum ſeriò annuiſſet, ad nutum ſcorti conſulem ſtricto [3] gladio, qui ſuper caput pendebat, loquenti Gallo caput primùm percuſſiſſe, deinde fugienti, fidemque populi Romani atque eorum qui adorant imploranti, latus transfodiſſe.

Urb. cond. an. 569. Coſſ. P. Claudio Pul. & L. Portio Licin.

NOTÆ.

mant: ponitur autem *Sueſtaſium* à Ptol. in Caridis, qui in parte provinciæ, quæ nunc *Alaba*. Qua ratione fuerit *Corbio* circa *Salinas* ad Biſcajæ fines. Mihi alias *Sueſſetani* à noſtro ſumi pro *Veſcitanis* Plinii videbantur: quorum oppidum primarium *Oſca*. Sed hic fortè *Sueſſetani* pro *Sedetanis*, & *Corbio* pro *Urbica*, quæ fuiſſe videtur ubi nunc *Villa-franca* ad Xilocam amnem in Aragonia, circa fines Diœceſeon Albaracinenſis & Terulanæ.

2. *Duodecim millia pondo argenti*.] Gallicè *la valeur de quatre cens trente deux mille livres*.

3. *Gladio, qui ſuper caput pendebat*.] Refert Cic. Tuſcul. quæſt. lib. 3. Damoclem ad divitem & opiparam menſam à Dionyſio Syracuſarum tyranno, collocatum, gladio ejus cervicibus imminente, qui ex lacunari pendebat: ut quanta mala dominatum ſequerentur intelligeret. At Magiſtratibus Romanis ſimile quid in more fuiſſe nemo dixerit. *Pendens* itaque *ſuper caput* L. Quintii gladius videri poteſt, qui ad caput lecti, in quo epulans accumbebat.

Urb. cond. an. 569. Coss. P. Claudio Pul. & L. Porcio Licin.

XLIII. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, [1] & fabulæ tantùm sine auctore editæ credidisset; aliud argumentum, simile tamen & libidine & crudelitate, peragit. Placentiæ famosam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium accersitam scribit: ibi jactantem sese scorto inter cætera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra eum accubantem negasse, unquam vidisse quenquam [2] securi ferientem & pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, [3] unum ex illis miseris attrahi jussum, securi percussisse. Facinus sive eo modo quo censor objecit, sive ut Valerius tradit, commissum est, sævum atque atrox. inter pocula atque epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis; [4] in sinu consulis recubantis, mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, ut si id factum negaret, cæteraque, quæ objecisset, [5] sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quenquam doliturum censeret, quum ipse vino, & venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset.

XLIV. In equitatu recognoscendo [1] L. Scipioni Asiageni [2] ademptus equus. in censibus quoque accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta & vestem muliebrem & vehicula, quæ [3] pluris quàm quindecim millium æris essent, [4] in censum referre viatores jussit. item manceps minora annis viginti, quæ post proximum lustrum [4] decem millibus æris, aut eo pluris, venissent, uti [5] ea quoque de-

INTERRETATIO.

2 *Adscribere libris censualibus tanquam non contemnendam facultatum partem.*

NOTÆ.

1. *Et fabulæ tantùm sine auctore editæ.*] Astipulatorem tamen habet hæc fabula Ciceronem in lib. de senect.

2 *Securi ferientem.*] Fortè *Securi feriri* ut vult non insciter Gron.

3. *Unum ex illis miseris attrahi jussum.*] Scripti, & ante Gelenium editi, melius *unum ex damnatis attrahi jussum*.

4. *In sinu consulis recubantis.*] Ita enim accubuerant eodem lecto, ut mulier illa inferior in medio discumberet infra consulem, ille verò suprà.

5. *Sponsione defenderet sese.*] Hoc est Jure Romano, aut etiam Attico, ut cui vadimonium dicebatur, si judicio contendere paratus esset; certam pecuniam sponderet, solvendam si causa caderet.

1. *L. Scipioni Asiageni.*] Sic scripti, quos defendit Gronov. observat. lib. 4. cap. 25. Vulgò legitur *Scipioni Asiatico*.

2. *Ademptus equus.*] Sig. lib. 2. de Jure civ. Roman. equites dupliciter sumi ait: primò prout senatoribus opponuntur. 2. prout peditibus: quam divisionem ordinum recentiorem fuisse contendit Henr. Valesius ex Plinio.

3. *Pluris quàm quindecim millium æris.*] Gallicè *la valeur de quatre cens trente sept livres neuf sols, ou environ, en monnoye de tresor*: si quidem asses jam semunciales accipiamus.

4. *Decem millibus æris.*] Gallicè *deux cens quatre vingt une livres treize sols quatre deniers*.

5. *Ea quoque decem tantò pluris.*] Conjicit non malè Sigon. *decies tantò pluris quàm quanti essent*: Quomodo Cic. in Verrem dixit *quinquies tantò amplius*:

cem tantò pluris quàm quanti eſſent, æſtimarentur. 6 & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. aquam publicam omnem in privatum beneficium aut agrum fluentem ademerunt, & quæ 7 in loca publica inædificata, immolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti ſunt. Opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus ſternendos lapide, detergendaſque, qua opus eſſet, cloacas; in Aventino & in aliis partibus quà nondum erant, faciendas locaverunt, & ſeparatim Flaccus 8 molem ad Neptunias aquas, ut iter populo eſſet, & viam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium & Titium 9 in lautumiis, & quatuor tabernas in publicum emit: baſilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata eſt. & 10 vectigalia ſummis pretiis, ulterò tributa infimis locaverunt. Quas locationes quum ſenatus precibus & lachrymis publicanorum victus [b] induci, & de integro locari juſſiſſet; cenſores edicto ſummotis ab haſta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis pretiis locaverunt. Nobilis cenſura fuit, ſimultatumque plena: quæ M. Porcium (cui acerbitas ea aſſignabatur) per omnem vitam exercuerunt! Eodem anno coloniæ

Urb. cond. an. 569. Coſſ. P. Claudio Pul. & L. Porcio Licin.

INTERPRETATIO.

b *Abolari locationes cenſorum, & res eaſdem denuò locari, cùm ſenatus decreviſſet: cenſores, vetuerunt eos qui priùs per ludibrium vectigalia aut ulcro tributa conduxerant, ad ea conducenda accedere, eademque haſta iterum ſub jecta eadem ferè pretio aliis locarunt.*

NOTÆ.

quod ſequitur Gron. lib. 4. de pec. veter. cap. 1. quem vide. Gallicè *qu'on les employaſt dans l'eſtimation des biens de leurs maiſtres dix fois autant qu'ils valoient:* nam apud Platonem habet δεκαπλασιασθέντα, id eſt, *in decuplum*.

6. *Et his rebus omnibus terni in millia aris attribuerentur.*] Senſus hujus loci ex Plut. percipi poteſt: vult enim Catonem ad luxum coercendum res eò pertinentes longè pluris æſtimaſſe; ut majora tributa à dominis conferrentur, ita ſcilicet ut in ſingula millia æris, terni aſſes penderent.

7. *In loca publica inædificata immolitave.*] *Inædificatorum* nomine intellige cum Turnebo ædificia è privato in publicum procurrentia, & aliquid loci publici occupantia. *Immolita* autem hic dicuntur, quæ privati ante ædes ſuas in publico moliti erant, veluti Mœniana ſive tabulata in publicum projecta ad proſpiciendum: aut *podia*, quæ ſunt loca porrecta extra domus parietem, Gallicè *des balcons*.

8. *Molem ad Neptunias aquas.*] Has aquas apud Neptunium oppidum Latii maritimum, locat Marcel. Donatus, ubi adhuc viſitur vicus antiquus amœniſſimus, vulgò *Mole* dictus. Cluver. fuiſſe vult apud Tarracinam.

9. *In Lautumiis.*] Verùm Voſſianus habet *in Latinis*, unde ſuſpicari licet *in carinis*.

10. *Vectigalia ſummis pretiis, ulterò tributa infimis locaverunt.*] *Vectigalia* publica, quibus conſtabant reditus populi Romani meritò cenſores majori pretio addixerunt publicanis: *ulterò tributa*, quæ ſunt impenſæ, hoc eſt, attributiones operum publicorum faciendorum municipibus ſeu redemptoribus, quàm minimo pretio locarunt. Sic aucti Reipublicæ fructus, imminuti ſumptus.

duæ, [11] Potentia in Picenum, [12] Piſaurum in Gallicum agrum, deductæ ſunt. Sena jugera in ſingulos data. diviſerunt agrum, coloniaſque deduxerunt [13] iidem tres viri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fulvii, Flaccus & Nobilior. Conſules ejus anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt.

Urb. cond an. 570. Coſſ. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

XLV. In inſequentem annum crearunt conſules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martiis, quo die conſulatum injerunt, de provinciis ſuis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat, & Sp. Poſtumius Albinus, & P. Cornelius Siſenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Conſulibus Ligures cum iiſdem exercitibus, quos P. Claudius, & M. Porcius habuerant, provincia decreta eſt. Hiſpaniæ extra ſortem prioris anni prætoribus cum ſuis exercitibus ſervatæ. Prætores ita ſortiri juſſi, uti flamini Diali utique [1] altera juris dicendi Romæ provincia eſſet. peregrinam eſt ſortitus. Siſennæ Cornelio urbana, Sp. Poſtumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare eſt juſſus. Galli tranſalpini per ſaltus ignotæ anteà viæ (ut dictum eſt) in Italiam tranſgreſſi, oppidum in agro, qui nunc Aquilejenſis eſt, ædificabant. Id eos ut prohiberet, quoad ejus ſine bello poſſet, prætori mandatum eſt. ſi armis prohibendi eſſent, conſules certiores faceret. ex his placere alterum adverſus Gallos ducere legiones.

XLVI. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii locum [a] auguris ſufficiendi. Creatus Sp. Poſtumius Albinus. Hujus principio anni P. Licinius Craſſus Pontifex maximus mortuus eſt: [1] in cujus locum M. Sempronius Tuditanus pontifex eſt cooptatus. Pontifex maximus eſt creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris cauſa [b] viſceratio data, & gladiatores centum viginti pugnaverunt: & ludi funebres per triduum facti, poſt ludos epulum. in quo, quum toto foro

INTERPRETATIO.

a *Ut in mortui locum ſubrogaretur novus augur.*

b *Diſtributio viſcerum, ſive crudæ carnis in populum.*

NOTÆ.

11. *Potentia.*] Aliàs *Pollentia*, urbs fuit Piceni ad ripam fluvii cognominis, jamdiu deſtructa: ſed nominis veſtigia ſervat Abbatia *Sanctæ Mariæ ad pedem Potentiæ*, milliari uno à portu Recinetenſi in Marca Anconitana, ut Holſtenius teſtatur.

12. *Piſaurum in Gallicum agrum.*] In ora Senonum, qua vetus Umbria fuit olim fuerat *Piſaurum* ad oſtium fluvii *Piſauri* in Mare Adriaticum, inter Ariminum & Seno-Galliam, à Totila Gothorum rege exciſum, ſed reſtitutum à Beliſario. Hodie floret in Vrbini Ducatu, vulgò *Peſaro*.

13. *Iidem tres viri.*] Iidem ſcilicet, qui ante hanc coloniam deduxerunt.

1. *Altera juris dicendi Romæ provincia eſſet.*] Ex duplici juriſdictione, quam duo Prætores Romæ exercebant (Vrbanus, & Peregrinus) ideo una C. Valerio deſtinatur, quod Flamini Diali abnoctare abur-be religioſum eſſet.

1. *In cujus locum M. Sempronius Pontifex*

ſtra-

ſtrata triclinia eſſent, tempeſtas cum magnis procellis coorta coegit pleroſque tabernacula ſtatuere in foro. Eadem paulò pòſt, quum undique diſſerenaſſet, ſublata [b] defunctoſque vulgò ferebant, quòd inter fatalia vates ceciniſſet, neceſſe eſſe tabernacula in foro ſtatui. Hac religione levatis, altera injecta, quòd ſanguine per biduum pluiſſet in area Vulcani: & per decemviros ſupplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi cauſa. Priuſquàm conſules in provincias proficiſcerentur, legationes tranſmarinas in ſenatum introduxerunt. nec unquam antè tantùm regionis ejus hominum Romæ fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accolunt, vulgata eſt, crimina querimoniaſque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuiſſe queri; pro ſe quæque civitates genteſque, ſinguli etiam privatim (gravis enim accola omnibus erat) Romam aut ad ſpem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ ſolatium venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit, ad querendum, ſimul quòd non deducerentur ex Thracia præſidia; ſimul quòd in Bithyniam Pruſiæ bellum adverſus Eumenem gerenti auxilia miſſa forent.

Urb. cond. an. 570. Coſſ. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

XLVII. Reſpondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat: quum haud facilè eſſet, aut ea quæ objicerentur, aut quæ adverſus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa ſolùm, ſed etiam pleraque oppido quàm parva erant: de controverſia finium, de hominibus raptis, pecoribuſque abactis, de jure aut dicto per libidinem, aut non dicto; de rebus per vim aut per gratiam judicatis. nihil horum neque Demetrium docere diſcidè, nec ſe ſatis liquido diſcere ab eo ſenatus quum cerneret poſſe; ſimul & tyrocinio & perturbatione juvenis moveretur, quæri juſſit ab eo, ecquem de his rebus commentarium à patre accepiſſet? Quum reſpondiſſet, *accepiſſe ſe*; nihil prius nec potius viſum eſt, quàm regis ipſius de ſingulis reſponſa accipere. Librum extemplo popoſcerunt; deinde, ut ipſe recitaret, permiſerunt. Erant autem de rebus ſingulis in breve coactæ cauſæ: ut alia feciſſe ſe ſecundùm decreta legatorum doceret: alia non per ſe ſtetiſſe, quominus faceret, ſed per eos ipſos qui accuſarent. Interpoſuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quam non ex æquo diſceptatum apud Cæcilium foret, indigneque ſibi, nec ullo ſuo merito, inſultatum ab omnibus eſſet. Has notas

INTERRETATIO.

b *Dicebatur Romanos liberatos ſic eſſe religione ac metu injecto ex fatidicis carminibus.*

NOTÆ.

ſex cooptatus eſt.] In P. Licinii Pontificis maximi locum, ſucceſſit C. Servilius, qui cùm antea Pontifex eſſet, nunc creatur Pontifex Maximus. in ejuſdem Licinii locum cooptatur in collegium Pontificum hic M. Sempronius Tuditanus: ſic unus Licin. Craſſus duos habet ſucceſſores: alterum in pontificatu, alterum in Pontificis maximi dignitate.

Urb. cond. an. 570. Coss. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

irritati ejus animi collegit senatus; cæterùm alia excusanti juveni, alia recipienti, futura ita, ut maximè vellet senatus, responderi placuit: *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex voluntate senatus esset, fecisse; quàm quod utcunque egesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. Multa & dissimulare & oblivisci & pati præterita senatum posse, & credere etiam Demetrio credendum esse. Obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit: & scire, quantum salva in patrem pietate posset, amicum eum populo Romano esse. Honorisque ejus causa missuros in Macedoniam legatos: ut si quid minus factum sit quàm debuerit, tum quoque* [a] *sine piaculo rerum prætermissarum fiat. Velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Rom. a Demetrii filii beneficio esse.*

XLVIII. Hæc quæ augendæ amplitudinis ejus causa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedæmonii deinde introducti sunt. multæ & parvæ disceptationes jactabantur; sed, [1] quæ maximè rem continerent, erant: utrum restituerentur quos Achæi damnaverant, necne. iniquè, an jure occidissent, quos occiderant, vertebatur; &, utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonii: an, ut antè fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. Restitui, judiciaque facta tolli placuit. Lacedæmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, & consignari à Lacedæmoniis & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere. nam ibi quoque & ex veteribus discordiis residui motus erant, & Messene desciverat à concilio Achaico. cujus belli & causam & ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohærent rebus.

XLIX. Eventus memorabilis est, quòd quum bello superiores essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur [1] ad præoccupandam Coronen profectus, quam hostes petebant: in valle iniqua cum equitibus

INTERPRETATIO.

[a] *Ita ut satisfactio*, ac velut *expiatio* culpæ *non exigatur, quòd quædam*, quæ fieri debuerant, *facta suo tempore non sint.*

NOTÆ.

1. *Demetrii filii beneficio esse.*] Ut scilicet appareret non tam absolutum regem, quam donatum filio patrem. Quæ res Demetrio non gratiam legationis, sed obtrectationis odium comparavit. Apud patrem quippe nota absolutionis causa esse nsæ fuit, indignante Philippo plus momenti apud senatum personam filii, quàm auctoritatem patris ac dignitatem regiæ majestatis habuisse, ut Justin. ait lib. 32. cap. 2.

1. *Quæ maximè rem continerent.*] Gallicè, *ce qui estoit le plus important, & en quoi consistoit le principal, & le capital de l'affaire.*

1. *Ad præoccupandam Coronen.*] Peloponnesi urbs in Messenia regione, ad meridiem Messenæ urbis, eidemque sinui Messeniaco appositа *Corone*, adhuc *Coron* dicitur in provincia quæ Italis *Belvedere*; adhuc clara & munita: diu Venetis paruerat, donec à Bajasethe II. Turcis asserta est. Plut. in Philopœmene pro *Corone* nominat τὴν περὶ Κυπαρισσίαν.

paucis oppreſſus. Ipſum potuiſſe effugere Thracum Cretenſiumque auxilio tradunt. ſed pudor relinquendi equites, nobiliſſimos gentis, ab ipſo nuper lectos, tenuit: quibus dum locum ad evadendas anguſtias cogendo ipſe agmen præbet, ſuſtinens impetus hoſtium, prolapſo equo, & ſuo ipſe caſu, & onere equi ſuper eum ruentis, haud multum abfuit quin exanimaretur: ſeptuaginta annos jam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. jacentem hoſtes ſuperfuſi oppreſſerunt: cognitumque primum à verecundia memoriaque meritorum haud ſecus quàm ducem ſuum attollunt, reficiuntque, & ex valle devia in viam portant; vix ſibimetipſi præ necopinato gaudio credentes: pars nuncios Meſſenem præmittunt debellatum eſſe. Philopœmenem captum adduci. Primum adeo incredibilis viſa res, ut [a] non pro vano modò, ſed vix pro ſano nuncius audiretur. deinde ut ſuper alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides: & priuſquàm appropinquare urbi ſatis ſcirent, ad ſpectaculum omnes ſimul liberi ac ſervi, pueri quoque cum fœminis effunduntur. itaque [2] clauſerant portam turbæ, dum pro ſe quiſque, niſi ipſe oculis ſuis credidiſſet, [3] vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Ægrè ſummoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt, atque turba conferta iter reliquum clauſerat. & cùm pars maxima excluſa à ſpectaculo eſſet, theatrum repentè, quod viæ propinquum erat, compleverunt, & ut eo in conſpectum populi adduceretur, una voce omnes expoſcebant. Magiſtratus & principes, veriti ne quem motum miſericordia præſentis tanti viri faceret, quum alios verecundia priſtinæ majeſtatis collata præſenti fortunæ, aliòs recordatio ingentium meritorum moturа eſſet, procul in conſpectu eum ſtatuerunt. deinde raptim ex oculis hominum abſtraxerunt. Prætore Dinocrate dicente, eſſe quæ pertinentia ad ſummam belli percunctari eum magiſtratus vellent. [4] Inde abducto eo in curiam, & ſenatu vocato, conſultari cœptum.

Urb. condit. an. 570. Coſſ. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

INTERPRETATIO.

a *Non ſolùm tanquam mendax: & nullius fidei, ſed tanquam amens, & vix ſui compos.*

NOTÆ.

& fuit *Colone* quoque oppidum agri Meſſeniaci, Ptolemæo non ignotum, quod nunc *Greſe* appellari ajunt; ſed minùs nobile.

2. *Clauſerant portam turbæ.*] Sic rectè in numero plurali regius, qui Naudæi fuit; dicuntur enim *turbæ* concurrentium varii globi, ſeu manipuli hominum conglobatorum. Non tamen diverſam ad modum vim habet ſingularis numerus, qui vulgò legitur, quandoquidem *turba* multitudinem ſignificat cum aliqua perturbatione ac tumultus ſpecie: quod huic loco ſatis convenit.

3. *Vix pro comperta tantam rem habiturus.*] Alias, *pro comperto*: quod nequaquam vitioſum: non magis quam *rem ſuam pro derelicto habere*, ut Juriſconſulti loquuntur.

4. *Inde abducto.*] Alias *adducto*, ſed

Urb. cond. an. 570. Coſſ. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

L. Jam inveſperaſcebat, & non modò cætera, ſed a ne in proximam quidem noctem ubi ſatis tutò cuſtodiretur, expediebant. Obſtupuerant ad magnitudinem priſtinæ ejus fortunæ virtutiſque: & neque ipſi domum recipere cuſtodiendum audebant, nec cuiquam uni cuſtodiam ejus ſatis credebant. admonent deinde quidam, eſſe 1 theſaurum publicum ſub terra, ſaxo quadrato ſeptum. eò vinctus demittitur, & ſaxum ingens, quo operitur, machina ſuperimpoſitum eſt. ita loco potiùs quàm homini cuiquam credendam cuſtodiam rati, lucem inſequentem expectaverunt. Poſtero die multitudo quidem integra, memor priſtinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda malorum, cenſebat: defectionis auctores, quorum in manu reſpublica erat, in ſecreto conſultantes omnes ad necem ejus conſentiebant: ſed utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ; miſſuſque qui venenum ferret. Acceptо poculo nihil aliud locutum ferunt, quàm quæſiſſe ſi incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equiteſque evaſiſſent? Poſteaquàm dictum eſt, incolumes eſſe: Benè habet, inquit, & poculo impavide exhauſto, haud ita multò pòſt expiravit. Nec diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. 2 victa namque Meſſene bello expoſcentibus Achæis noxios dedidit, 3 oſſaque reddita Philopœmenis ſunt: & ſepultus ab univerſo Achaico concilio: adeo omnibus humanis congeſtis honoribus, 4 ut ne divinis quidem ab-

INTERPRETATIO.

a *Neque invenire poterant, nec menti eorum occurrebat* locus tutus, ubi, &c.

NOTÆ.

abduſto probat Gron. ex Naud. & aliis: eorumque auctoritate delet *Tò inde*.

1. *Theſaurum publicum.*] Sic interpretatur Plut. in Philopœmene ut fuerit ædificium ſubterraneum, ſive carcer, οἶκημα κατάγειον, quod nec ſpiritum ſeu ventum, nec lucem extrinſecùs acciperet, nullaſque haberet portas, ſed clauderetur ingenti lapide circumacto; id eſt, (ut Gron. explicat) qui machina quadam ſeu tormento moveretur, & circumverteretur. Machina porrò illa, vel trochleæ, vel tollenonis ſpecies; ſeu quod aliud inſtrumentum erat aptum ad levanda pondera graviora. Itaque amovendum fuit ſaxum, quo operiebatur crypta illa, ut in eam Philopœmen demitteretur, ac deinde machina tractoria repoſitum eſt, cùm claudendum os ejuſdem cryptæ eſſet.

2. *Victa quippe Meſſene.*] Lycortas prætor Achæorum Meſſenios vaſtatis finibus, tantis cladibus affecit, ut ab invitis in urbem receptus fuerit, eoſque, ut & Lacedæmonios in concilium Achæorum reſtituerit. Dinocrates ſibi ipſi manus intulit; reliqui primates Meſſeniorum in vincula conjecti. Hæc de Meſſana Siciliæ per errorem Oroſius accepit, cùm ad Meſſenen Peloponneſi pertinerent.

3 *Oſſaque reddita.*] Philopœmenis cineres ad Achæos relati cum funebri apparatu, deferente urnam Polybio Lycortæ filio, qui poſt hiſtoriam horum bellorum accuratè ſcripſit.

4 *Ut ne divinis quidem abſtineretur.*] Philopœmeni cives ſui templum poſuerunt; ſanxeruntque ut quotannis ei taurus immolaretur, & encomia rerum ab eo geſtarum cum hymnis ab adoleſcentibus canerentur, referente Diodoro in

ſtineretur. Ab ſcriptoribus rerum Græcis Latiniſque tantùm huic viro tribuitur, ut à quibuſdam eorum velut ad inſignem notam hujus anni memoriæ mandatum ſit, tres claros imperatores eo anno deceſſiſſe, Philopœnem, Annibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum duarum potentiſſimarum gentium ſummis imperatoribus poſuerunt. Urb. cond. an. 570. Coſſ. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

Philopœmenis & Annibalis hæ ſunt icones ex nummis.

LI. Ad Pruſiam regem legatus, T. Quintius Flamininus venit, quem ſuſpectum Romanis, & [1] receptus poſt fugam Antiochi Annibal, & bellum adverſus Eumenem motum, faciebat. ibi; ſeu quia à Flaminino inter cætera objectum Pruſiæ erat, hominem omnium qui viverent infeſtiſſimum populo Romano apud eum eſſe, qui patriæ ſuæ primùm, deinde fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adverſus populum Romanum fuiſſet; ſeu quia ipſe [2] Pruſias, ut gratificaretur præſenti Flaminino Romaniſque, per ſe necandi aut tradendi ejus in poteſtatem conſilium cepit; à primo colloquio Flaminini, milites extemplo [3] ad domum Annibalis cuſtodiendam miſſi ſunt. ſemper talem exitum vitæ ſuæ Annibal proſpexerat animo; & Romanorum inexpiabile odium in ſe cernens, & fidei regum nihil ſanè confiſus. Pruſiæ verò levitatem etiam expertus erat. Fla-

NOTÆ.

excerptis Valeſii pag. 301.

1. *Receptus poſt fugam Antiochi Annibal.*] Et Annibalis opera Pruſiæ non inutilis fuerat. Cùm enim Pruſias terreſtri bello ab Eumene victus, prœlium in mare tranſtuliſſet, Annibal omne ſerpentum genus in fictiles lagenas conjici juſſerat, accenſâque pugnâ in naves Eumenis immitti. Quod primò ridiculum viſum; ſed ubi ſerpentibus repleri naves cœpere, ancipiti periculo circumventi ejus claſſiarii hoſti victoriam ceſſerunt. Juſtin. lib. 32. c. 4.

2. *Pruſias, ut gratificaretur præſenti Flaminino.*] Pruſias nec Annibalem legatis Romanis negare auſus, nec hoſpitalia jura violare, permiſit, ut, ſi poſſent, eum comprehenderent. Cæterùm diſſimulare videtur Livius palàm poſtulaſſe Flaminium, ut Romanis Annibal dederetur; quod alii tradunt, ejus vel deditionem, vel necem petiiſſe, ſive Romanorum gloriæ, ſive privatæ ultionis avidum in eum, cujus operâ, victus cæſuſque pater C. Flaminius ad Thraſymenum fuiſſet. Vide infrà fin. cap. 56.

3. *Ad domum Annibalis.*] In Caſtello Bithyniæ, ſeu vico maritimo, cui nomen *Lybyſſa*, ubi oraculi fidem implevit *Libyſſam* apud terram ſatum ipſi præſagientis (quod de Africa natali ſolo accipiendum videbatur) lapideo tumulo conditus fuit. Vide præ cæteris Plutarchum in ejus vita.

Urb. cond. an. 570. Coss. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

minimi quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus è domo fecerat; & ex iis quosdam occultos, ne custodiâ sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Annibal posteaquàm est nunciatum milites regios in vestibulo esse; postico, quod devium maximè atque occultissimi exitus erat, fugere conatus; ut id quoque occursu militum obseptum sensit, & omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod [4] multò antè præparatum ad tales habebat casus) poposcit. *Liberemus*, inquit, *diuturnâ curâ populum Romanum: quando* [5] *mortem senis exspectare longum censent. Nec magnam nec memorabilem ex inermi proditoque Flaminino victoriam ferret. mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* [6] *Horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, ut à veneno caveret, prædixerunt. hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt.* Execratus deinde in caput regnumque Prusiæ, & hospitales Deos violatæ ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit.

LII. Hic vitæ exitus fuit Annibalis. Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego [1] neque his, neque Valerio assentior:

NOTÆ.

4. *Multò antè præparatum.*] Sub annuli gemma, ut testantur Corn. Nepos, Plutarcus, Zonaras: quanquam alii taurino sanguine hausto, alii ictus à servo fucibus, periisse volunt.

5. *Mortem senis exspectare.*] Septuagesimum ætatis annum agebat Annibal.

6. *Horum patres Pyrrho regi.*] Cùm C. Fabricio consuli transfugæ (sive Timocharis sive Nicias nomine) polliceretur se regi venenum daturum, is cum indicio ad regem remissus est: ut paucis habetur in Epit. Liv. xiij. Vide Plut. in Pyrrho, Flor. Valer. Max. ac præsertim A. Gell. apud quem extat epistola ad Pyrrhum à Consulibus missa.

1. *Neque his, neque Valerio assentior.*] De tempore quo mortuus est Scipio Africanus major, dissentiebant scriptores. Polybius & Rutilius his Consulibus M. Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone defunctum volebant, anno scilicet ab urbe conditâ 570. at Valerius Antias in annum superiorem conferebat Scipionis obitum, Coss. nempè P. Claudio, L. Porcio, cùm Censores essent M. Porcius Cato, & L. Valerius Flaccus. Polybium refellit noster ratione, quâ usus videtur anteà Valerius Antias, quod ante hunc consulatum, cujus nunc res memorantur, L. Valerius censor lectus fuerit Princeps senatûs: id autem superstite Scipione factum fuisse credibile non est, cùm ante M. Porcii & antè dicti L. Valerii censuram tribus continuis lustris Scipio princeps senatûs fuisset, nec senatu motus legatur. Antiatis sententia nitebatur, ni fallor, oratione P. Scipionis adversus M. Nævium tribunum plebis, qui ei diem dixerat: qui quidem Nævius tribunatum gesserat P. Claudio & L. Porcio Coss. sed reponit Livius potuisse à Nævio tribuno accusari Scipionem, & ante P. Claudii & L. Porcii consulatum decessisse. Non enim cum Consulibus tribunos plebis iniisse magistratum: sed toto trimestri prius, ante anni principium. Etenim à primo tempore quo hi creari cœperunt ad Augustum usque, iv. Idus Decembris, ut observat Plut. magistratu abire soliti tribuni plebis, cùm consules prætores, &c. variaverint, & hoc tempore de quo agimus, nonnisi Idibus Martiis inirent. Sic Q. Marcellus Nepos, qui Silano & Murenâ Coss. tribunatum gessit,

his, quod, cenſoribus M. Porcio, L. Valerio, principem ſenatus ipſum L. Valerium cenſorem lectum invenio: quum ſuperioribus tribus luſtris Africanus fuiſſet: quo vivo, niſi ut ille ſenatu moveretur, (quam notam nemo memoriæ prodidit,) alius princeps in locum ejus lectus non eſſet. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius, adverſus quem oratio inſcripta P. Africani eſt. Hic Nævius in magiſtratuum libris eſt tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio conſulibus: ſed iniit tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio conſulibus, ante diem quartum idus Decembres. inde tres menſes ad Idus Martias, ſunt; quibus P. Claudius, L. Porcius conſulatum inierunt. Ita & vixiſſe in tribunatu Nævii videtur: dieſque ei dici ab eo potuiſſe; deceſſiſſe autem ante L. Valerii & M. Porcii cenſuram. Trium clariſſimorum ſuæ cujuſque gentis virorum [a] non magis tempore congruente comparabilis mors videtur eſſe, quàm quòd nemo eorum ſatis dignum ſplendore vitæ exitum habuit. Jam primùm omnes non in patrio ſolo mortui, nec ſepulti ſunt. veneno abſumpti Annibal & Philopœmen: exul Annibal proditus ab hoſpite; captus Philopœmen, in carcere & in vinculis expiravit. Scipio, etſi non exul, neque damnatus, die tamen dicti, ad quam non affuerat, reus abſens, citatus, voluntarium non ſibimetipſe ſolùm, ſed etiam [b] funeri ſuo exilium indixit.

Urb. cond. an 570. Coll. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

LIII. Dum ea in Peloponneſo (à quibus divertit oratio) geruntur; reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque, aliter aliorum affecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium ut pacis auctorem cum ingenti favore conſpiciebant: ſimul & ſpe haud dubiâ regnum ei poſt mortem patris deſtinabant. Nam etſi minore ætate, quàm Perſeus eſſet, [1] hunc tamen juſtâ matrefamiliæ; illum pellicis ortum eſſe: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere; hunc inſignem Philippi ſimilitudinem præ ſe ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno ſolio locaturos: Perſei nullam apud eos gratiam eſſe. Hæc vulgò loquebantur. itaque & Perſea cura angebat, ne parum pro ſe una ætas valeret, quum omnibus aliis rebus fratet ſuperior eſſet: & Philippus ipſe, vix ſui arbitrii fore quem hæredem regni relinqueret credens; ſibi quoque graviorem eſſe

INTERPRETATIO.

[a] *Horum trium virorum, qui maximè illuſtres in ſua quique gente fuerunt, non abſimilis mors fuit, nec minùs in eo congruunt, quòd eorum nullus reſpondentem rerum geſtarum claritati interitum ſortitus ſit; quòd eadem ferme annis à vitis exierunt.*

NOTÆ.

Ciceronem conſulatu abeuntem prid. Kal. Januarias, jam inito Magiſtratu conetone prohibuit, quemadmodum Sigon. notat.

2. *Funeri ſuo exilium indixit.*] Vide ſuprà lib. 38. cap. 53.

1. *Hunc tamen juſtâ matrefamilias; alium pellice ortum.*] Philippi Macedoniæ regis ex legitima uxore Demetrius, ex Gnathenio Argivâ ſaltatrice Perſeus, quem uxor Philippi ſuppoſuit. Hunc natu minorem Pauſanias facit: Livius & Polybius majorem.

rb. cond. an. 569. Coſſ. M. Claudio Marcello, & Q. Fabio Labeone.

quàm vellet, minorem filium cenſebat. Offendebatur interdum concurſu Macedonum ad eum: & alteram jam ſe vivo regiam eſſe indignabatur. Et ipſe juvenis haud dubiè inflatior redierat; ſubnixus erga ſe judiciis ſenatus, conceſſiſque ſibi, quæ patri negata eſſent: & omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam invidiam non apud fratrem modò, ſed etiam apud patrem conciliabat: utique poſteaquàm alii legati Romani venerunt, & cogebatur decedere Thraciâ, præſidiaque deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex novâ conſtitutione Senatûs, facere: ſed omnia mœrens quidem & gemens: Eo magis, quòd filium frequentiorem propè cum illis, quàm ſecum cernebat: obedienter tamen adverſus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli cauſam præberet: avertendos etiam animos â ſuſpicione talium conſiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum [2] in Odryſas, [3] & Dantheletas, [4] & Beſſos duxit. [5] Philippopolim urbem fuga deſertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant ſeſe, cepit: campeſtreſque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolim præſidio, quod haud multò pòſt ab Odryſis expulſum eſt, oppidum [6] in Deuriopo condere inſtituit. Pæoniæ ea regio eſt prope Erigonum fluvium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem editur.

LIV. [1] Haud procul Stobis, vetere urbe, novam urbem Perſeida, ut is filio majori haberetur honos, appellari juſſit. Dum hæc in Macedonia geruntur, conſules in provincias profecti. Marcellus nuncium præmiſit ad L. Porcium proconſulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti conſuli Galli ſeſe dediderunt: duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægrè patientibus iis adempta, quæque alia populantes agros rapuerant, aut ſecum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miſerunt. Introducti in ſenatum à C. Valerio prætore expoſuerunt; *Se, ſuperante in Gallia multitudine, inopiâ coactos agri & egeſtate, ad quærendam ſedem Al-*

NOTÆ.

2. *In Odryſas.*] Thracica ingens natio *Odryſa* ſeu *Odryſis* ad Hebrum fluvium coluerunt. Eorum mons Rhodope.

3. *Et Dantheletas.*] *Dantheleta*, ſeu *Denſeleta* Thraciæ occiduam regionem habitabant ad Hebri fontes: unde *Dantheletica* provincia, Macedoniæ confinis & Mœſiæ.

4. *Et Beſſos.*] Hi *Beſſica* regioni in Thracia quoque nomen fecerunt Dantheletis ad ortum, Odryſis ad occaſum.

5. *Philippopolim.*] A Philippo magni Alexandri patre hoc nomen ſortita urbs, nomen retinet ac dignitatem ad Hebrum fluvium.

6. *In Deuriopo.*] Tractus erat Macedoniæ, cujus populi *Deuriopes* inter ſuperiora Panyaſi, & Erigonem fluvium: illius fluentis diviſi à Peneſtis verſus Auſtrum, hujus à Lincheſtis ad Boream. Urbs eorum primaria aliis *Deuriopus*, aliis *Europus*. Quod *Pæoniæ* adſcribitur à noſtro, latiùs ab eo ſumitur Pœoniæ vocabulum, quam à Ptolemæo, qui vicinam, intermediis Daſeretiis, Pœoniam facit, non majorem.

1. *Haud procul Stobis.*] Pelagoniæ Boreali Macedoniæ regioni aſſignantur à

pes

pes tranſgreſſos. quæ inculta per ſolitudines viderent; ibi ſine ullius injuria conſediſſe. Oppidum quoque ædificare cœpiſſe: quod indicium eſſet, nec agro, nec urbi ulli vim allaturos veniſſe. Nuper M. Claudium ad ſe nuncium miſiſſe. bellum ſe cum iis, ni dederentur, geſturum. Se certam, etſi non ſpecioſam pacem, quam incerta belli præoptantes, dedidiſſe ſe priùs in fidem, quàm in poteſtatem populi Romani. Poſt paucos dies, juſſos & agro & urbe decedere, ſeſe tacitos abire quo terrarum poſſent, in animo habuiſſe. arma deinde ſibi & poſtremò omnia alia quæ ferrent agerentve adempta. Orare ſe Senatum populumque Romanum, ne in ſe innoxios deditos acerbiùs quàm in hoſtes ſævirent. Huic orationi ſenatus ita reſponderi juſſit: *Neque illos rectè geſſiſſe, quum in Italiam venirent, oppidumque in alieno agro nullius Romani magiſtratus, qui ei provinciæ præeſſet, permiſſu ædificare conati ſint: neque ſenatui placere, deditos ſpoliari. Itaque ſe cum iis legatos ad conſules miſſuros: qui, ſi redeant, unde venerint, omnia iis ſua reddi jubeant: quique protinus eant trans Alpes, & denuncient Gallicis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes prope inexſuperabilem finem in medio eſſe. non utique iis melius fore, quàm qui eas primi pervias feciſſent.* Legati miſſi, L. Furius Purpureo, Q. Minucius, P. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus, quæ ſine cujuſquam injuria habebant, Italia exceſſerunt.

Urb. cond. an. 570. Coſſ. M. Claudio Marcello & Q. Fabio Labeone.

LVI. Legatis Romanis tranſalpini populi benignè reſponderunt. ſeniores eorum nimiam lenitatem populi Romani caſtigarunt: *Quod eos homines, qui gentis injuſſu profecti occupare agrum imperii Romani, & in alieno ſolo ædificare oppidum conati ſint, impunitos dimiſerint. Debuiſſe gravem temeritatis mercedem ſtatui. quod verò etiam ſua reddiderint, vereri ne tantâ indulgentiâ plures ad talia audenda impellantur.* Et exceperunt & proſecuti cum donis legatos ſunt. M. Claudius conſul, Gallis ex provincia exactis, Iſtricum bellum moliri cœpit: literis ad ſenatum miſſis, ut ſibi [1] in Iſtriam traducere legiones liceret. Id ſenatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileja deduceretur. nec ſatis conſtabat, [2] utrum Latinam, an civium Romanorum deduci placeret. poſtremò Latinam potiùs coloniam deducendam patres cenſuerunt. Triumviri creati ſunt, P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno [3] Mutina & [4] Parma coloniæ Romanorum civium ſunt deductæ. bina

NOTÆ.

ptol. *Stobi*, non Pœoniæ, ſed Deuriopibus. Sita eſt urbs ad Axium fluvium, hodie, urbs *Starachino*, flumen *Vardari*.

2. *Quam qui eas primi pervias feciſſent.*] Perviæ Alpes factæ tum à Gallis primùm Inſubribus, poſteà Cenomanis, aliiſque de quibus lib. 5. tum à Pœnis.

1. *In Iſtriam.*] Extrema nunc ad ortum Italiæ regio, aliàs Illyrici pars, nomen priſtinum ſervat.

2. *Utrum Latinam, an civium Romanorum.*] De his duobus coloniarum generibus actum alibi. Latinæ ſuis legibus, hæ Romano jure regebantur.

3. *Mutina.*] In Galliæ Ciſalpinæ Ciſpadana regione: hodie *Modena*, Ducatûs titulo paret genti Eſtenſi.

4. *Parma.*] Hæc quoque ſuum habet

Vrb. cond. an. 570. Coss. M. Claudio Marcello, & Q. Fulvio Labeone.

millia hominum in agro, qui proximè Bojorum, 5 ante Tuscorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt Triumviri, M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et 6 Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumviri, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. jugera in singulos data decem.

LVII. Eodem anno A. Terentius proprætor haud procul flumine Ibero 1 in agro Ausetano, & prælia secunda cum Celtiberis fecit, & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius proprætor diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente, peropportunè quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam à Q. Fabio consule gestum. M. Marcellus ex Istria revocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causâ rediit. Creavit consules, Cn. Bæbium Tamphilum, & L. Æmilium Paullum. cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat: à quo consule quintus annus erat; quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Prætores inde facti, Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa; quòd sanguine per biduum pluisse in area Concordiæ satis credebant: nunciatumque erat, haud procul Sicilia 2 insulam, quæ non antè fuerat, novam editam è mari esse. Annibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est: legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter Quintium Flamininum (cujus in ea re celebre est nomen) L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

NOTÆ.

Ducem ex gente Farnesia, salvâ veteri appellatione.

5. *Antè Tuscorum fuerat.*] Tusci ante Gallorum in Italiam adventum circa Padum colebant, ut lib. 5. dictum.

6. *Saturnia.*] Etruriæ urbs fuit Suanæ finitima, sed hodie nomen tantùm, vulgò *Saturgna*. Itaque agrum Caletranum à Calibus Campaniæ dictum esse ne existimes.

1. *In agro Ausetano.*] Longè ita que transgressi nunc extrema finium suorum Celtiberi, quantum ab Ibero, quà Cæsaraugustanum agrum alluit, distat ager Vicensis in Catalonia.

2. *Insulam, quæ non antè fuerat.*] Hoc in fluminibus satis frequens, formari rarum esse notant Jurisconsulti.

FINIS LIBRI XXXIX.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XL.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

CUM Philippus liberos eorum, [1] *quos in vinculis nobiliſſimorum hominum habebat, conquiri ad mortem juſſiſſet, Theoxena, pro liberis ſuis & ſororis admodum pueris, veritа regis libidinem, prolatis in medium gladiis, & poculo, in quo erat venenum, ſuaſit iis, ut imminens ludibrium morte effugerent: & quum perſuaſiſſet,* [2] *ipſa ſe cum viro in mare præcipitavit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos* [3] *Perſeum & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris ſui Demetrius conſictis criminibus, inter quæ accuſatione parricidii, & affectati regni, primùm petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus eſt, regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Perſeum devenit. Item, res in Liguribus & Hiſpania contra Celtiberos à compluribus feliciter geſtas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii ſcribæ ſub Janiculo à cultoribus agri in area lapidea clauſi, & Græci & Latini, inventi ſunt, in quibus plura, quæ diſſolvendarum religionum, prætor, ad quem delati erant, quum legiſſet, juravit Senatui contra Rempublicam eſſe, ut legerentur ſervarenturque. & ex Senatuſconſulto in comitio exuſti ſunt. Colonia Aquileja deducta eſt. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium falſis alterius filii in eundem delationibus impulſus veneno ſuſtuliſſet, & de pœna Perſei cogitavit, voluitque Antigonum potius amicum ſuum ſucceſſorem regni ſui relinquere. Sed in hac cogitatione morte raptus eſt.* [4] *regnum Perſeus excepit.*

1. PRINCIPIO inſequentis anni conſules prætoreſque ſortiti provincias ſunt. conſulibus nulla, præter Ligures quæ decerneretur, erat. Juriſdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos

NOTÆ.

1. *Quos in vinculis nobiliſſimorum hominum.*] Refer *nobiliſſimorum hominum* ad *liberos*.

2. *Ipſa ſe cum viro in mare præcipitavit.*] Ita Gaon. ex codice Barberino: antea legebatur: *ipſa etiam ſe interemit*.

3. *Perſeum & Demetrium.*] Pro *Perſeo* ſæpè ſcribitur *Perſes*.

4. *Regnum Perſeus excepit.*] Vulgata lectio *accepit*: illa altera ex veteribus libris.

Urb. cond. an. 571. Coss. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Tamphilo.

M. Valerio evenit, Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Denti Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Consules delectus habere jussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare: periculumque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor esset, luxuria & otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit: quatuor legiones in Ligures; [1] uti singulæ quina millia, & ducentos pedites, trecenos haberent equites: sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, & octingenti equites. Hi duo consulares exercitus essent. Scribere præterea jussi septem millia peditum sociorum, ac Latini nominis, & sexcentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam etiam utramque, quæ ducerentur, quatuor millia peditum, civium Romanorum, & ducenti equites, & sociorum septem millia peditum, cum trecentis equitibus, scribi jussa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus prorogatum in annum imperium est.

II. Ver procellosum eo anno fuit. [1] pridie Parilia medio fermè die atrox cum vento tempestas coorta, multis sacris profanisque locis stragem fecit: signa ænea in Capitolio dejecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit, & [2] in posticis parietibus Cereris templi affixit: signa alia in circo maximo, cum columnis, quibus superstabant, evertit: fastigia aliquot templorum à culminibus abrupta, fœdè dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique aruspices jusserunt. simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nunciatum erat: & à Formiis ædem Apollinis Cajetæ de cœlo tactam. ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, & diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii prætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum æger fuisset, mortuum esse. eo maturiùs in Hispaniam prætores jussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt. Prima Eumenis [3] & Pharnacis regum, & Rhodiorum, querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati, & Achæorum, & Lacedæmoniorum, sub idem tempus venerunt: iis, prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visen-

NOTÆ.

1. *Uti singula quina millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites.*] Vides auctum mille saltem peditibus & centum equitibus militum in singulas legiones numerum.

1. *Pridie Parilia.*] Meliùs fortè *Palilia*; quod festum die Aprilis XX. celebrabatur in honorem *Palis* pastorum Deæ; atque is dies Romæ natalis.

2. *In posticis parietibus Cereris templi affixit.*] Mavult Gron. ex Barb. & Naud. codd. *in posticis partibus*: sed parum, opinor, interest.

3. *Et Pharnacis.*] Regis Pontici, qui

das missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum. Urb. cond. an. 571. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Barbio Tamphilo.

III. De Philippo auxerat curam Marcius. Nam ita fecisse eum, quæ senatui placuissent, fatebatur, ut facilè appareret, non diutiùs, quàm nocesse esset, facturum. neque obscurum erat, rebellaturum, omniaque, quæ tunc ageret diceretque, eò spectare. Jam primum omnem ferè multitudinem civium ex maritimis civitatibus eum familiis suis [1] in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pæonia est, traduxit: Thracibusque & aliis barbaris urbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit, relinquentesque penates suos eum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant: execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus, omnes homines, omnia loca temporaque, suspecta habebat. Postremò negare propalam cœpit, satis tutum sibi quicquam esse: [2] nisi liberos eorum, quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret.

IV. Eam crudelitatem fœdam per se, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorum multis antè annis occiderat: generos quoque ejus postea interfecit. in viduitate relictæ filiæ, singulos filios parvos habentes. Theoxena & Archo nomina mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam longè [1] principi gentis Æneatum nupsit: & apud eum plures enixa partus, parvis admodum relictis omnibus decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi fororis educarentur, Poridi nupsit: & tanquam omnes ipsa enixa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. posteaquàm regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modò, sed custodum etiam libidini rata, ad

NOTÆ.

Mithridatis pater.

1. *In Emathiam.*] Hæc Macedoniæ regio mediterranea inter Erigonem fluvium ad occasum & septentrionem, Candaviosque montes ad meridiem sita, si priùs Pæonia dicebatur, non tamen Pæoniæ nomen abolevit, utpote quod in parte Macedoniæ remanserit ad Axium flumen. Sumitur aliquando *Emathia* pro universo Macedoniæ regno: & in ea fuit *Ægæa* urbs quæ & *Edessa*, vetustis temporibus Macedoniæ totius regia.

2. *Nisi liberos eorum quos interfeciſſet.*] Imitatio sententiæ tyrannicæ apud Eurip. in Andromacha, & Arist. 2. Rhet. qua dementiæ arguitur, qui patre occiso superstites relinquit inimici liberos.

1. *Principi gentis Æneatum.*] *Æneanum* antea legebatur: maluit Sigonius *Æneatum* ab *Ænea* urbe Thraciæ olim, posteà Macedoniæ in Paraxia regione ad sinum Thermaïcum, quæ nunc *Moncastro*, & quam ab *Ænea* conditam volunt, Turneb. *Æneanum* retinet, quod nomen est gentis Thessalicæ, non Macedonicæ, nisi fortè *Ænianes* sumantur pro incolis urbis *Æniæ* ac vicini tractus: quo posito, perinde erit utrum horum legeris. Sed de Thessalicis populis hunc locum accipi non patitur domicilium Poridis & Theoxenæ apud Thessalonicam.

Urb. cond. an. 571. Cos. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæbio Tamphilo.

rem atrocem animum adjecit, ausaque est dicere, se suâ manu potiùs omnes interfecturum, quàm in potestatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna cærimonia quotannis faciunt. ibi die per solemnes epulas consumpto, navem præparatam à Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tanquam [a] redituri in Thessalonicam: sed trajicere in Euboeam erat propositum. cæterùm in adversum ventum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit: & regii, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Quum jam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat: interdum manus ad cœlum tendens, opem ut Dii ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad multò antè præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: & posito in conspectu poculo, strictisque gladiis, *Mors*, inquit, *una vindicta est. Viæ ad mortem hæ sunt: quà quemque animus fert, effugite superbiam regiam. Agite juvenes mei, primum, qui majores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors juvat.* Et hostes aderant, & auctor mortis instabat. Alii alio letho absumpti semianimes è nave præcipitantur. ipsa deinde virum comitem mortis complexa in mare sese dejecit. nave vacua dominis regii potiti sunt.

V. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipsum liberosque ejus execrarentur. quæ diræ brevi ab omnibus Diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem effecerunt. Perseus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos; sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. cæterùm quum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet; singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit & primò quidam ex his, aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur; prospicientes animo exitum incauti à fraude fraterna juvenis, adjuvandum quod futurum erat rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adjungunt: cætera in suum quæque tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia

NOTÆ.

a. *Redituri in Thessalonicam.*] Jubet Gron. deleri præpositionem *in*, quòd nempè *Thessalonica* nomen sit urbis, non provinciæ; verùm sæpiùs notari potuit, sperni à Livio hæc discrimina.

belli, ad quæ jam ſua ſponte animum inclinaſſet. Simul, ut Demetrius in dies ſuſpectior eſſet, [1] ex compoſito ſermones ad ſpretionem Romanorum trahebant. ibi quum alii mores & inſtituta eorum, alii res geſtas, alii ſpeciem ipſius urbis nondum exornatæ, neque publicis, nequa privatis locis, alii ſingulos principum eluderent; juvenis incautus & amore nominis Romani, & certamine adverſus fratrem, omnia tuendo ſuſpectum ſe patri, & opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis conſiliorum habebat. totus in Perſea verſus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos fortè miſerat [2] in Baſtarnas ad arceſſenda auxilia, adduxeruntque inde nobiles juvenes, & regii quoſdam generis, quorum unus ſororem ſuam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque conſociatio gentis ejus animum regis. Tum Perſeus: *Quid iſta proſunt?* inquit, *nequaquam tantum in externis auxiliis eſt præſidii, [3] quantum periculi fraude domeſtica. Proditorem nolo dicere, certè ſpeculatorem habemus in ſinu: cujus, ex quo obſes Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipſi habent. omnium pene Macedonum in eum ora converſa ſunt: nec regem ſe alium rentur habituros eſſe, quàm quem Romani dediſſent.* His per ſe ægra mens ſenis ſtimulabatur, & animo magis quàm vultu, ea crimina accipiebat.

Urb. cond. an. 571. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Tamphilo.

VI. [1] Forte luſtrandi exercitus venit tempus, cujus ſolemne eſt tale: [2] Caput mediæ canis præciſæ, & prior pars ad dexteram cum extis, poſterior ad lævam viæ ponitur. inter hanc diviſam hoſtiam copiæ armatæ traducuntur, præferuntur primo agmini arma inſignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum: deinde rex ipſe cum liberis ſequitur. proxima eſt regia cohors cuſtodeſque corporis: poſtremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filii juvenes cingebant;

NOTÆ.

1. *Ex compoſito ſermones ad ſpretionem Romanorum trahebant.*] Quidam codices habent *ad ſpem Romanorum*: & poteſt intelligi ſpes quam ab Romanis Demetrius conceperat. Sigon. legit *ad ſpeciem*, quaſi velit Livius de dignitate Romanorum ſermonem injectum coram Demetrio, ut alii redarguerent; Demetrius verò defenderet, fieretque ſuſpectior: quam conjecturam meritò explodunt Grut. & Gronovius eò probabiliùs quòd mox ſubjicitur *ſpeciem ipſius urbis*: unde *ſpretionem* malunt, ſi tolerari hæc vox poſſit: alioqui *mentionem* cum Grònovio antepoſuerim.

2. *In Baſtarnas.*] Sarmatiæ veteres populi *Baſtarnæ*, ſive *Baſterna*, qui iidem cum Peucinis Cluverio, ac, ni fallor, Nicolao Sanſoni: diſtinguuntur tamen apud Ptolemæum & Plinium, qui utroſque Germaniæ tribuit, & Dacis conterminos facit. *Baſtarnarum* fortaſſis pars Peucini à Peuce inſula d. ti, quæ ad Iſtri oſtia. Creduntur *Baſtarnæ* eam præſertim Poloniæ regni partem incoluiſſe, ubi nunc Ruſſia nigra, ſeu potiùs rubra.

3. *Quantum periculi fraude domeſtica.*] Videtur Gronovio excidiſſe præpoſitio *in*, vel *à*

1. *Fortè luſtrandi exercitus.*] Solemnis hæc luſtratio apud Macedones fieri ſolita. Xanthici menſis die octavo, qui reſpondet Aprili noſtro, atque inde huic ſolemni feſto nomen fecerunt Xanthica.

2. *Caput mediæ canis.*] Hunc morem deſcribit Q. Curt. lib. 10. *Macedonum*

Urb. cond. an. 571. Coss. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Thamphilo.

Perseus jam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor: medio juventæ robore ille, hic flore; fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis sacro peracto exercitum decurrere, & divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnæ. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. cæterùm non imago fuit pugnæ, sed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: [3] multaque vulnera fudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad justam belli speciem. pars ea, quæ sub Demetrio erat, longè superior fuit. id ægrè patiente Perseo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipsam dicere præbituram causam criminandi juvenis.

[1] VII. Convivium eo die sodalium, qui simul decurrerant, uterque habuit: quum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset, festo die invitatio benigna, & hilaritas juvenilis utrosque in vinum traxit. commemoratio ibi certaminis ludieri, & jocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, jactabantur. ad has accipiendas voces speculator ex conviviis Persei missus, quum incautior obversaretur, exceptus à juvenibus fortè triclinio egressis, malè mulctatur. Hujus rei ignarus Demetrius, *Quin commissatum*, inquit, *ad fratrem imus? & iram ejus, si qua ex certamine residet, simplicitate & hilaritate nostra lenimus?* omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. quum eos quoque Demetrius traheret; ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. utraque domus speculatorum & proditorum plena erat. [1] Præcurrit index ad Persea; ferro succinctos nuncians eum Demetrio quatuor adolescentes venire. etsi causa apparebat, (nam ab iis pulsatum convivam suum audiverat) tamen infamandæ rei causa januam obserari jubet: & ex parte superiore ædium, versisque in viam fenestris, commissatores, tanquam ad eædem suam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius per vinum, quod excluderetur, paulisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

[1] VIII. Postero die Perseus, quum primùm conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui quum pater, Satin', salvæ? & quænam ea mœstitia esset? interrogaret eum: [1] *De lucro tibi*, inquit; *vivere me scito. jam non occultis à fratre petimur insidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me à furore ejus tutatus.* Quum pavorem mixtum admiratione patri injecisset;

NOTÆ.

reges ita lustrare soliti erant milites, ut discissa canis viscera ultimo in campo in quem deducerentur, ab utraque parte abjicerentur.

3. *Multaque vulnera fudibus facta.*] Suspicatur Gron. legendum *rudibus*.

1. *Præcurrit index.*] Gallicè, *un espion s'avança pour avertir Persée.*

1. *De lucro tibi vivere me scito.*] Præclarè restituit Sigon. cùm priùs ederetur

At-

Atquiſi aures præbere potes, inquit, *manifeſtam rem teneas, faciam*. Enim verò ſe Philippus dicere auditurum, vocarique extemplo Demetrium juſſit: & ſeniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes jam in Regia, Lyſimachum & Onomaſtum arceſſit, quos in conſilio haberet. Dum veniunt amici, ſolus, filio procul ſtante, multa ſecum animo volutans, inambulavit. poſtquam veniſſe eos nunciatum eſt, ſeceſſit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem cuſtodibus corporis: filiis, ut ternos inermes ſecum introducerent, permiſit. Ibi quum conſediſſet: *Sedeo*, inquit, *miſerrimus pater judex inter duos filios, accuſatorem parricidii, & reum; aut conſilii, aut admiſſi criminis labem apud meos inventurus. Jam pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, quum vultus inter vos minimè fraternos cernerem, quum voces quaſdam exaudirem; ſed interdum ſpes animum ſubibat, [a] deflagrare iras veſtras, purgari ſuſpiciones poſſe. etiam hoſtes armis poſitis fœdus iciſſe, & privatas multorum ſimultates finitas. ſubituram vobis aliquando [b] germanitatis memoriam, puerilis quondam ſimplicitatis conſuetudiniſque inter vos, meorum denique præceptorum: quæ vereor, ne vana ſurdis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus vobis, deteſtatus exempla diſcordiarum fraternarum, horrendos eventus eorum retuli, [2] quibus ſe ſtirpemque ſuam, domos, regna, funditus evertiſſent? Meliora quoque exempla parte altera poſui; [3] ſociabilem conſortionem [4] inter binos Lacedæmoniorum reges, ſalutarem per multa ſæcula ipſis patriæque. Eandem civitatem, poſteaquàm mos ſibi cuique rapiendi tyrannidem exortus ſit, everſam. Jam hos Eumenem Attalumque fratres, à quàm exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho, & cuilibet regum hujus ætatis, nulla re magis, quàm fraterna*

Urb. cond. an. 571. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Tamphilo.

INTERPRETATIO.

a *Poſſe odia veſtra deferveſcere, ſeu imminui, aut paulatim extingui.*

b *Reſpectum fraternæ neceſſitudinis.*

NOTÆ.

de ludicro: exponit idem *de lucro vivere*, vitam ipſam in lucro ponere, quod il facere ſolent, qui è gravi periculo evaſerunt. Laudat Ciceronis ad Papirium hæc verba: *De lucro propè jam quadriennium vivimus, ſi aut hoc lucrum eſt, aut hæc vita ſuperſtitem reip. vivere*. Ita apud Horatium 1. carm. *quem ſors dierum cumque dabit lucro appone*. Perſeus ergo præſtitit ſe lucrum putare quòd vivat, ut inſidias ſibi factas efficaciùs exponat.

2. *Quibus ſe ſtirpemque ſuam*.] Non abs re Tan. Faber legendum putat *quiſe*: aut certe pro *eorum* reponendum *earum*: nempè *diſcordiarum*.

3. *Sociabilem conſortionem*,] *Conſortionis* vocabulum & Livio jam antè lib. 6. & 10. uſurpatum, & Ciceroni 3. Off. *diſſolvatur neceſſe eſt omnis humana conſortio*.

4. *Inter binos Lacedæmoniorum reges*.] Ex quo Heraclidæ Oreſtis liberos Peloponneſo expulerant, & Ariſtodemi in hoc rerum motu demortui, gemellis filiis Procli atque Euryſtheni Laconia obtigerat, regnum ſimul obtinuere primogeniti ex utriuſque ſtirpe ad Cleomenis ultimi tempora, ut Herod. Pauſan. Plut. aliique ſcripſerunt. Proclidarum familia Eurypontidarum quoque nomen habuit: Euryſthenis ſtirps Agidarum etiam titulo diſtincta fuit.

Urb. condi an. 571. Coſſ. M. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Tamphilo.

unanimitate regnum æquaſſe. Ne Romanis quidem exemplis abſtinui, quæ aut viſa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum geſſerunt, P. & L. Scipionum; qui Antiochum devicerunt: patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miſcuit. Neque vos illorum ſcelus, ſimiliſque ſceleri eventus deterrere à vecordi diſcordia potuit; neque horum bona mens, bona fortuna, ad ſanitatem flectere. Vivo, & ſpirante me hæreditatem meam ambo, & ſpe & cupiditate improba crevi-ſtis. Eouſque me vivere vultis, donec alterius veſtrum ſuperſtes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem poteſtis pati. Nihil chari, nihil ſancti eſt: in omnium vicem regni unius inſatiabilis amor ſucceſſit. Agite! conſcelerate aures paternas: & decernite criminibus, mox ferrò decreturi: dicite palam, quidquid aut veri poteſtis, aut comminiſci libet. Reſeratæ aures ſunt, quæ poſthac ſecretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira quum dixiſſet, lachrymæ omnibus obortæ, & diu mœſtum ſilentium tenuit.

IX. Tum Perſeus: *Aperienda nimirum nocte janua fuit, & armati comiſſatores accipiendi, præbendumque ferro jugulum, quando non creditur, niſi perpetratum facinus: & eadem petitus inſidiis audio, quæ latro atque inſidiator. Non nequicquam iſti unum Demetrium filium te habere, me ſubditum & pellice genitum appellant. nam ſi gradum, ſi charitatem filii apud te haberem, non in me quærentem deprehenſas inſidias, ſed in eum, qui feciſſet, ſævires: nec adeo tibi vilis vita eſſet noſtra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, ſi inſidiantibus ſit impune. Itaque ſi mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum Deos, ut à me cœptum ſcelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem, quod circumventis inſolitudine natura ipſa ſubjicit, ut hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent; mihi quoque ferrum in me ſtrictum cernenti votem mittere liceat. Per te patriumque nomen, quod uti noſtrum ſanctius ſit, jampridem ſontis, ita me audias, precor; tanquam ſi voce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interveniſſes, Demetrium cum armatis nocte intempeſta in veſtibulo meo deprehendiſſes, quod tum vociferarer in re præſenti pavidus, hoc nunc poſtero die queror. Frater, non comiſſantium invicem jamdiu vivimus inter nos: regnare utique vis: huic ſpei tuæ obſtat ætas mea; obſtat gentium jus, obſtat vetuſtus Macedoniæ mos, obſtat verò etiam patris judicium.*

INTERRETATIO.

c *Certate inter vos accuſationibus.*

a *Non vivimus inter nos modo & more eorum, qui ſimul epulantur.*

NOTÆ.

5. *Et cupiditate improba crevi-ſtis.*] Signatum verbum *cernere hæreditatem*; quod de iis dicitur, qui delatam ſibi hæreditatem amplectuntur, eamque ſolemni ritu adeunt: inde appellatione deſumpta, quòd aut decernant ſe hæredes eſſe, aut etiam quòd olim viſerent cernerentque bona defuncti.

Urb. cond. an. 571. Coss. L. Æmil. Paulo, & C. Bæbio Tamphilo.

1 *Hùc transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione, & decursu, & simulacro ludrico pugnæ, funestum prope prælium fecisti: nec me aliud à morte vindicavit, quàm quod me ac meos vinci passus sum. Ab hostili prælio, tanquam fraterno lusu, pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuisse, ad quem armati commissatum venerunt; credis* 2 *nihil à gladiis nocte periculum fuisse, quem fustibus te inspectante prope occiderunt? Quid* 3 *hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum, comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tanquam accusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago:* 4 *Quid enim? negat se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro succinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non, tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem,* 5 *pro manifesto haberes; fatentes pro deprehensis habe.*

X. *Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita: sed ne sint cæcæ, pater, exe orationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem, &* 1 *petitum insidiis..... noxium huic esse caput. Qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos Deos: qui periturus fraterno scelere fuit perfugium in patris misericordia & justitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non solemne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra januam commissatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias evito. quo me conferam? Nihil præter Deos, pater, & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia tibi ademptus tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram*

NOTÆ.

1. *Hùc transcendere.*] Nempè ad regnum. Jubet tamen Gronov. legi *hæc transcendere*. hoc est, hæc omnia per contemptum superare, ut infrà in hac ipsa oratione, *qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ*, &c.

2. *Nihil à gladiis nocte periculum fuisse.*] Legi vult Gron. *pater nihil*, &c. *periculi fuisse*; at Gron. filius scriptum conjicit, *nihil..... periculi mi fuisse*, quod confirmari videtur sequenti relativo, ut sit, *mihi, quem fustibus... propè occiderunt*.

3. *Hoc noctis.*] Dicitur *hoc noctis*, pro *hac hora noctis*, id est, cùm nox jam intempesta esset.

4 *Quid enim? negat.*] Existimat Gronov. distinctione & una litera mutata animandam esse orationem, *quid enim neget? se cum multitudine*, &c.

5. *Pro manifesto haberes.*] Mallet idem *pro manifestis haberet*. Sed eadem loquendi forma dici potest *pro manifesto*, ac *pro derelicto habere*: quod pluribus de rebus Jurisconsulti effecre non dubitant.

1. *Petitum insidiis..... noxium huic esse caput.*] Sic Ruben. emendat: *& petitum insidiis: noxium inesse caput*. Gruter: *noxium huic esto caput*. Mihi supplendum quid videtur, veluti, *illi scelestum putat innoxium huic esse caput*.

Urb. cond. an. 571. Coss. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Thamphilo.

indignor nec me, nec te incolumi, Macedoni ſuam futuram ſperant. Si me ſcelus fratris, te ſenectus abſumpſerit, aut ne ea quidem expectata fuerit; regem regnumque Macedoniæ ſua futura ſciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquiſſent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus ſatis præſidii eſt. Vidiſti heſterno die impetum in me militum. Quid illis defuit, niſi ferrum? quod illis defuit interdiu, convivæ fratris noctu aſſumpſerunt. Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis ſpem omnem dignitatis & fortunæ poſuerunt, & in eo, qui omnia apud Romanos poteſt? neque hercule iſtum mihi tantum fratri majori, ſed prope eſt ut tibi quoque ipſi regi & patri præferant. Iſte enim eſt, cujus beneficio pœnam tibi ſenatus remiſit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam ſenectutem obligatam & obnoxiam adoleſcentiæ ſuæ eſſe æquum cenſet. Pro iſto Romani ſtant, pro iſto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro iſto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te, pater, quid uſquam aut ſpei, aut præſidii eſt?

XI. Quo ſpectare illas literas ad te nunc miſſas T. Quintii credis, quibus & bene te conſuluiſſe rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miſeris, & hortatur, ut iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum, remittas eum? T. Quintius nunc eſt auctor omnium rerum iſti, & magiſter. Eum ſibi, te abdicato patre, in locum tuum ſubſtituit. illic ante omnia clandeſtina concocta ſunt conſilia. Quæruntur adjutores conſiliis: quæ te pluves, & principes Macedonum cum iſto mittere jubet. qui hinc integri & ſinceri Romam eunt, Philippum regem ſe habere credentes imbuti, illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia eſt: eum jam regem vivo patre appellant. Hæc ſi indignor, audiendum eſt ſtatim, non ab aliis ſolùm, ſed etiam à te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego verò, ſi in medio ponitur, non agnoſco. quem enim ſuo loco moveo, ut ipſe in ejus locum ſuccedam? Unus autem me pater eſt: & [1], ut diu ſit, Deos rogo. Superſtes (& ita ſim, ſi merebor, ut ipſe me eſſe velit) hæreditatem regni, ſi pater tradet, accipiam. Cupit regnum, quidem ſcelerate cupit, qui tranſcendere feſtinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. Obſtat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris, regnum pertinet. Tollatur: [1] non primus regnum fraterna cæde petiero. Pater ſenex, [2] & filio ſolus orbatus, de ſe magis timebit, [3] quàm ut filii necem ulciſcatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ ſpes incertæ, pater, ſed non inanes ſunt. Ita enim res ſe habet: periculum vitæ propellere à

NOTÆ.

1. *Non primus regnum fraterna cæde petiero.*] Nota ſunt exempla dominationis parricidio quæſitæ Etheoclis, & Polynicis Thebis, Romuli ipſius Romæ, &c.

2. *Et filio ſolus orbatus.*] Quaſi dicat, nec Demetrius patre, nec Macedones regni ſucceſſore orbatos ſe putabunt.

3. *Quàm ut filii necem ulciſcatur.*] Adjuvandum vult hunc locum Gron. & mavult *de ſe magis timebit, quàm filii necem ulciſcetur*. Quod quidem Latinum eſt, ſed non ideo reprobandum *de ſe magis timebit, quàm ut filii necem ulciſcatur*. Hæc dicentem Demetrium Perſes inducit.

me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt. si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris. Urb. condi. an. 571. Coss. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Tamphilo.

XII. Posteaquàm dicendi finem Perseus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. deinde diu silentium fuit. Quum perfusum fletu, appareret omnibus loqui non posse; tandem vicit dolorem ipsa necessitas, [1] quum dicere juberent. atque ita orsus est: *Omnia quæ reorum anteà fuerant auxilia, pater, præoccupavit accusator. Simulatis lachrymis in alterius perniciem, veras meas lachrymas suspectas tibi fecit, quum ipse, ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque* [2] *insidietur ultrò mihi; non insidiatoris modo, sed latronis manifesti & percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. circumventum, solum, inopem, invidia gratiæ externæ, quæ obest potiùs, quàm prodest, onerat. Jam illud quam accusatorie, quod noctis hujus crimen miscuit cum cætera insectatione vitæ meæ? ut & hoc, quod jam, quale sit, scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret, & illam vanam criminationem spei, voluntatis consiliorum meorum, nocturno hoc ficto & composito argumento fulciret. Simul & illud quæsivit, ut repentina & minime præparata accusatio videretur: quippe ex noctis hujus metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseus, si proditor ego patris regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis hujus esse,* [3] *sed proditionis meæ ante me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem & singulari genere odii, insidias feciſſes. Ego tamen, quantum in hoc subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu confudisti: & noctis hujus insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me iniſse, videri vult: ut scilicet majore fratre sublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, judicio regnum est futurum: ego minor, in ejus quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait, atque eorum fiducia in spem regni me venisse? Num si & in Romanis tantum momenti esse credebam, ut, quem vellent, imponerent Macedoniæ regem,*

NOTÆ.

1. *Quum dicere juberent.*] Gron. pater scribendum putat, *tandem vicit dolorem ipsa necessitas, qua dicere juberet*; meliùs, ni fallor ex Thua. Gron. filius, *quum dicere juberetur*. Neque enim plures, sed Philippus pater jussit ut Demetrius diceret: quemadmodum ex sequentibus patet.

2. *Insidietur ultrò mihi.*] Rectè distinguit Gron. *cùm ipse*, &c. *insidietur ultro: mihi, non insidiatoris modo, sed latronis manifesti & percussoris speciem induit*: id est, me accusat tanquam latronem & percussorem.

3. *Sed proditionis meæ.*] Supervacuum non abs re videtur Gronovio *tuæ meæ*.

Urb. cond. an. 571. Coſs. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæbio Tamphilo.

& meæ tantùm apud eos gratiæ confidebam; quid opus parricidio fuit? An ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipſis, apud quos aut vera aut certe ſimulata probitate partam gratiam habeo, ſi quam fortè habeo, execrabilis & inviſus eſſem? niſi T. Quintium credis, cujus virtute & conſiliis me nunc arguis regi, quum & ipſe tali pietate vivat cum fratre, mibi fraternæ cædis fuiſſe auctorem. Idem non Romanorum ſolum gratiam, 4 ſed Macedonum judicia, ac pene omnium Deorum hominumque conſenſum collegit, per quæ omnia ſe mihi parem in certamine non futurum crediderit. idem, tanquam in aliis omnibus rebus inferior eſſem, ad ſceleris ſpem ultimam confugiſſe me inſimulat. Vis hanc formulam cognitionis eſſe, ut uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is conſilium opprimendi fratris cepiſſe judicetur?

XIII. *Exequamur tamen quocunque modo confecti ordinem criminis. Pluribus modis ſe petitum criminatus eſt, & omnes inſidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdiu eum poſt luſtrationem, quum concurrimus, & quidem, ſi Diis placet, luſtrationum die occidere: volui, quum ad cœnam invita vi, veneno ſcilicet tollere: volui, quum commiſſatum gladiis accincti, me ſecuti ſunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia ſint ad parricidium electa, vides: luſus, convivii, comeſſationis. Quis dies? qualis? quo luſtratus exercitus, quo inter diviſam victimam prælatis omnium qui unquam fuere, Macedoniæ regum armis regiis duo ſoli tua tegentes latera, pater, prævecti ſumus, & ſecutum eſt Macedonum agmen. Hoc ego, etiam ſi quid ante admiſiſſem piaculo dignum, luſtratus, & expiatus ſacro, 1 tum cùm maximè in hoſtiam itineri noſtro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios, in comiſſationem præparatos, volutabam in animo. 2 Ut quibus aliis deinde ſacris contaminatam omni ſcelere mentem expiarem? ſed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia ſuſpecta efficere vult, aliud alio confundit. nam ſi veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quàm pertinaci certamine & concurſu iratum te efficere? Ut merito, ſicut feciſti, invitatus ad cœnam abnueres? quum autem iratus negaſſes, utrum ut placarem te danda opera fuit, ut aliam quærerem occaſionem, quoniam ſemel venenum paraveram: an ab illo conſilio velut tranſiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, & quidem eo die per ſpeciem comiſſationis occiderem? Quo deinde modo, ſi te metu mortis credebam cœnam evitaſſe meam, non ab eodem metu commiſſationem quoque evitaturum exiſtimabam?*

NOTÆ.

4. *Sed Macedonum judicia ac pene omnium Deorum hominumque.*] Aliter legendum conjicit Tan. Faber, nempè; *Sed Macedonum penè omnium judicia, ac Deorum hominumque conſenſum*: ſed vox *penè* referenda potiùs videtur ad id quod majus (*Deorum hominumque*) quàm ad id quod minus.

1. *Tum cùm maximè.*] Pro *tunc vel maximè.*

2. *Ut quibus aliis, &c expiarem?*] *Ut*, cum relativo & imperfecto ſubjunctivi per interrogationem: ſic lib. 44. *ſine ulla ſede vagi dimicaſſemus ut quò nos victores reciperemus?* Plin. lib. 13. cap. 3. *quæſo ut qualiter ſentiretur juvaretque ab ea parte corporis?*

XIV. *Non eſt res, qua erubeſcam, pater, ſi die feſto inter æquales largiore vino ſum uſus. tu quoque velim inquiras, qua lætitia, quo luſu apud me celebratum beſternum convivium ſit, illo etiam (pravo forſitan) gaudio provehente quod in juvenili armorum certamine pars noſtra non* 5 *inferior fuerat.* 1 *miſeria hæc & metus crapulam facile excuſſerunt, quæ ſi non interveniſſent, inſidiatores nos ſopiti jaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperaſſem vino in unum diem?* 2 *non milites abſtinuiſſem meos? Et ne ego me ſolus nimia ſimplicitate tuear, ipſe quoque minime malus ac ſuſpicax frater,* 10 *nihil aliud ſcio, inquit, nihil arguo, niſi quod cum ferro comiſſatum venerunt. Si quæram, unde idipſum ſcieris; neceſſe erit te fateri, aut ſpeculatorum tuorum plenam domum fuiſſe meam, aut illos ita aperte ſumpſiſſe ferrum, ut omnes viderent. Et nc quid ipſe aut prius inquiſiſſe, aut nunc criminoſe argumentari videretur, te quærere ex iis, quos nominaſſet, jubebat, an ferrum habuiſſent? ut tanquam in re dubia, quum id quæ-* 15 *ſiſſes, quod ipſi fatentur, pro convictu haberentur.* 3 *Quin tu illud quari jubes, num tui occidendi cauſa ferrum ſumpſerint? num me auctore & ſciente? Hoc enim videri vis, non illud quod fatentur & palam eſt, & ſui ſe tuendi cauſa ſumpſiſſe dicunt. Recte an perperam fecerint, ipſi ſui* 20 *facti rationem reddent. Meam cauſam, quæ nihil eo facto contingitur, ne miſcueris: aut explica, utrum aperte an clam te aggreſſuri fuerimus. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos, qui tuum ſpeculatorem pulſarunt? ſi clam, quis ordo conſilii fuit? Convivio ſoluto, quum commiſſator ego diſceſſiſſem, quatuor ſubſtitiſſent, ut ſopitum* 25 *te aggrederentur? quomodo fefelliſſent, & alieni, & mei, & maxime ſuſpecti, quia paulo ante in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipſi evaſuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit.*

XV. *Quin tu omiſſa illa nocturna fabula, ad id quod doles, quod invidiam urit, reverteris?* 1 *Cur uſquam regni tui mentio ſit, Demetri? cur* 30 *dignior patris fortunæ ſucceſſor quibuſdam videris, quàm ego? cur* 2 *ſpem meam, quæ, ſi tu non eſſes, certa erat, dubiam & ſolicitam facis? Hæc ſentit*

Urb. cond. an. 571. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Tamphilo.

INTERPRETATIO.

2 *Ambiguam & ſolicitudinis plenam efficis ſpem regni à me conceptam.* (Hæc Demetrius ad ſeipſum ex perſona Perſei.

NOTÆ.

1. *Miſeria hæc & metus.*] Reatum indicat & periculum capitis: *miſeria* certè ſeu calamitas reorum propria. Hinc Cicero pro Sulla: *jam impedior, egomet dolore animi, nec de ejus miſeria plura dico.*

2. *Non milites abſtinuiſſem meos.*] Conjicit Gron. *comites* pro *milites*; nam & *ſodales* anteà Demetrius appellaverat.

3. *Quin tu illud quari jubes.*] Convertit Demetrius orationem à patre ad fratrem.

1. *Cur uſquam regni tui.*] Inducitur loquens Perſeus, & conquerens adverſus Demetrium, mentionem fieri regni ejus futuri, ſive ægrè ferens quòd dicatur fore, ut Demetrius poſt patrem regnet.

Urb. cond. an. 571. Coss. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Tamphilo.

Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum criminibus & suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere unquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me majori cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo, [a] ut indignus te patre, [β] indignus omnibus videar. id enim vitiis meis, non cedendo, cui jus fasque est, non modestia consequar. Romanos objicis mihi: & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. Ego nec obses Romanis ut traderer, nec, ut legatus mitterer Romam, petii à te missus, ire non recusavi. utroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi eum Romanis amicitiæ causa tu fuisti, pater. Quoad tecum illis pax manebit, meeum quoque gratia erit: si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostes illis acerrimus ero. Nec hodie ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo: ne obsit, tantum deprecor. [b] nec in bello cœpit, nec ad bellum reservatur. Pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ, nec crimini sit. Ego si quid impiè in te, præter, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam, si innocens sum, ne invidia conflagrem, quum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum apertè, nullo meo in se merito. Si mihi pater succensēret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare in eo, ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E convivio & comessationibus prope semisomnus raptus sum ad causam parricidii dicendam. sine advocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandam & componendam orationem sumpsissem, quū quid aliud quàm ingenii fama periclitarer? ignarus quid [c] arcessitus essem, te iratum & jubentem dicere causam, fratrem accusantem audivi. Ille diu ante præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum, quid ageretur, habui. Utrum momento illo horæ accusatorē audiem? an defensionem meditarer? Attonitus repentino atque inopinato, vix quod objiceretur, intelligere potui: nedum satis sciam quomodo me tuear. Quid mihi

INTERPRETATIO.

b *Gratia & favor Romanorum in me neque initium habuit ardente in eo bello, nec servabitur ac durabit, si bellum recrudescat.*

c *Qua de causa vocarer.*

NOTÆ.

2. *Ut indignus te patre, indignus omnibus videar.*] Nihil opus ut nomen *omnibus* mutetur in *omnibus*, quod vult Schelius, qua nolit nec debeat Demetrius committere ut indignus videatur, votis destinantium sibi regni successionem: cujus sanè rei mentio ad diluendam fratris criminationem minimè profutura fuerit, nec Livio ex Demetrii persona debuerit excidere. Plana erit oratio, si alterutro loco deleatur vox *indignus*: veluti si ita legatur: *sic illud nec debui facere, nec debeo, ut te patre indignus omnibus videar*: sic etiam planum erit quod sequitur: *id enim* non

spei

ſpei eſſet, niſi patrem judicem haberem apud quem d *etiam ſi charitate à fratre majore vincor, miſericordia certè reus vinci non debeo. Ego enim ut me mihi tibique ſerves, precor: ille, ut me in ſecuritatem ſuam occidas, poſtulat. Quid eum, quum regnum ei tradideris, facturum credis eſſe, qui jam nunc* e *ſanguine meo ſibi indulgeri æquum cenſet?*

Urb. cond. an. 571. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & Cn. Bæb. Tamphilo.

XVI. Dicenti hæc lachrymæ ſimul ſpiritum & vocem intercluſerunt. Philippus ſummotis iis pauliſper collocutus cum amicis pronunciavit: *Non verbis ſe nec unius horæ diſceptatione cauſam eorum dijudicaturum, ſed inquirendo in utriuſque vitam, mores, & dicta factaque, in magnis, parviſque rebus, obſervando*: ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facilè revictum; ſuſpectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam eſſe. Hæc vivo Philippo velut ſemina jacta ſunt Macedonici belli, quod maximè cum Perſeo gerendum erat. Conſules ambo in Ligures, quæ tum una conſularis provincia erat, proficiſcuntur. & quia proſperè ibi res geſſerunt; ſupplicatio in unum diem decreta eſt. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem 1 provinciæ Galliæ, ubi caſtra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus juſſis, ſenatum per literas conſuluit. Senatus reſcribere M. Ogulnium prætorem Marcello juſſit; a *Verius fuiſſe, conſules, quorum provincia eſſet, quàm ſe, quid è republica eſſet, decernere. tum quoque non placere ſibi,* 2 *per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. Atque eos ad conſulem mitti ſenatum æquum cenſere.* Prætores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hiſpaniam, quam & priore prætura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque à Terentio accepit. nam ulterior morte P. Sempronii prætoris ſine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hiſpanum, 3 Urbicuam nomine, oppugnantem Celtiberi adorti ſunt. 4 Dura ibi prælia aliquot

INTERPRETATIO.

d *Quamvis major ſit amor paternus in Perſeum quam in me.*

e *Vitam meam ei per indulgentiam impendi.*

a *Juſtius & rationi magis conſentaneum.*

NOTÆ.

cedendo ei cui jus faſque eſt, nec modeſtiâ meâ, ſed vitiis meis conſequerer, ut re patre indignus viderer.

1. *Provincia Gallia.*] *Ciſpadana* nimirùm, quâ Apennino & Liguriæ proxima.

2. *Per deditionem Ligures recipi.*] A Marcello nempe proconſule Galliæ Ciſalpinæ recipi Ligures non debere ſenatus cenſebat, ſed debere eos à Marcello mitti ad conſules, qui in ea provincia erant, ut viderent, an dedentes ſe recipi deberent, & quâ conditione. Gelen. tamen è ſcripto notat, *tum quoque placere, ſi per deditionem Ligures recipiat, receptis arma adimi*, quod probat Gron. modò ſcribatur *reciperet*; ac deinde vult *ad conſules remitti*.

3. *Urbicuam nomine.*] *Urbicum* amnem prope Aſturicam invenio in Ciſmontanis Aſturibus, cui adhuc nomen *Orbego*. At *Urbicuam* alibi non lego apud veteres Geographos. *Urbiaca* eſt apud Antoninum in Sedetanorum & Celtiberorum confinio; nunc *Arbeca* in Aragonia ex Beutero.

4. *Dura ibi prælia aliquot.*] Putat

Urb. cond. an. 571. Coss. L. Æmil. Paullo & Cn. Bæb. Tamphilo.

facta; multi Romani milites & vulnerati & interfecti sunt. 5 vicit perseverantiâ Fulvius, quod nullâ vi abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi prœliis variis abscessérunt. urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies captâ & direpta est: prædam militibus prætor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantùm in unum coacto, qui dissipatus fuerat; nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans urbem iniit. translatum, 6 argenti pondo novem millia trecenta viginti: 7 auri octoginta pondo, & duæ coronæ aureæ 8 pondo sexaginta septem.

XVII. Eodem anno inter populum Carthaginiensem & regem Masinissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginiensibus, pater Masinissæ, Gala, Galam Syphax inde expulerat: posteà in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quàm quum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primo majorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa paterni regni agrum se & recepisse, & habere jus gentium ajebat; & caussa & possessione superiorem esse, nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quàm ne pudor Romanorum, dum vereantur ne quid socio atque amico regi adversus communes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit. Legati possessionis jus non mutarunt. causam integram Romam ad senatum rejecierunt. In Liguribus nihil posteà gestum. recesserant primùm in devios saltus, deinde dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in annum creandos venire Romam, jusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos transalpinos juventutem armare: nec, in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules comparárunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus consulatum petebat.

XVIII. Comitia consulibus rogandis fuere. creati, P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus & Buteo, C. Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca,

NOTÆ.

Gron. *dubia ibi prælia aliquot facta.*

5. *Vicit perseverantia Fulvii.*] Gelenè Moguntino, *vicit perseverantiâ Fulvius*: sed prior lectio nihil habet vitii.

6. *Argenti pondo novem millia trecenta viginti.*] Gallicè, *trois cens trente cinq mille cinq cens vint livres.*

7. *Auri octoginta pondo.*] Gallicè *quatre-vints livres Romaines pesant d'or, qui peuvent valoir environ quarante quatre mille huit cens livres.*

8. *Pondo sexaginta septem.*] Gallicè, *la valeur de trente sept mille cinq cens vint livres, à ne considerer que le poids.*

L. Duronius. His inito magiſtratu provinciæ ita ſorte evenerunt. Ligures conſulibus; prætoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, C. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia, & Iſtri adjecti, quod Tarentini Brundiſinique nunciabant, maritimos agros infeſtos tranſmaritimarum navium latrociniis eſſe. eadem Maſſilienſes de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones conſulibus, quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites, & quindecim millia ſociûm ac Latini nominis, & octingentos equites. In Hiſpaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium eſt, cum exercitibus quos haberent. & in ſupplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: & ſociûm Latini nominis, ſex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omiſſa. duumviros in eam rem conſules creare juſſi, per quos naves viginti deductę navalibus ſociis [1] civibus Romanis, qui ſervitutem ſerviſſent, complerentur; ingenui tantùm ut iis præeſſent. Inter duumviros ità diviſa tuenda denis navibus mâritima ora, ut [2] promontorium iis Minervæ, velut cardo, in medio eſſet: alter in dexteram partem [3] uſque ad Maſſiliam, lævam alter [4] uſque ad Barium tueretur. Urb. cond. an. 572. Coſſ. P. Cornel. Cethego & M. Bæb. Tamphilo.

XIX. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno viſa, & nunciata peregrè. In area Vulcani & Concordiæ ſanguinem pluit, & pontifices haſtas motas nunciavere: & Lanuvii ſimulacrum Junonis Soſpitæ lachrymaſſe, & peſtilentia in agris foriſque & conciliabulis, & in urbe tanta erat, [1] ut Libitina tunc vix ſufficeret. His prodigiis cladibuſque anxii Patres decreverunt, ut & conſules, quibus Diis videretur, hoſtiis majoribus ſacrificarent, & Decemviri libros adirent. Eorum decreto ſupplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta eſt. iiſdem auctoribus & ſenatus cenſuit, & conſules edixerunt, ut per totam Italiam triduum ſupplicatio & feriæ eſſent. Peſtilentiæ tanta vis erat, ut quum, propter defectionem Corſorum, bellumque [2] ab Ilienſibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex ſociis Latini nominis ſcribi

NOTÆ.

1. *Civibus Romanis, qui ſervitutem ſerviſſent.*] Hoc eſt, *libertinis*: hi enim potius quam ingenui ad navalem militiam, velut minùs honoratam apud Romanos deligebantur.

2. *Promontorium iis Minervæ.*] In Campaniæ & Picentinorum confinio prominet in mare Tuſcum Capreas verſus hoc Promontorium, inter ſinum Pæſtanum, & Neapolitanum, vulgò *Capo della Minerva*, aliis *Capo Campanella*.

3. *Uſque ad Maſſiliam.*] In Galliæ parte, quæ poſt Narbonenſis dicta, celebratur Græca civitas *Maſſilia*, quam profugi ab Phocæa urbe Aſiatica ad mare condiderunt: hodie *Marſeille en Provence*.

4. *Uſque ad Barium.*] In Apulia Peucetia eſt maritima urbs *Barium*, inter Salapiam & Egnatiam, unde una è xii. provinciis regni Neapolitani dicitur *terra di Bari*.

1. *Ut Libitina tunc vix ſufficeret.*] *Libitina* Dea fuit funerum, & tum pro lectulo ſumitur, in quo mortui efferri ſoliti, tum etiam pro ipſa morte: hic pro feretro accipi videtur, vel potiùs pro libitinariis qui funera curabant.

2. *Ab Ilienſibus.*] Fuere *Ilienſes* populi Sardiniæ, Plinio & Solino memorati,

Urb. cond. an. 572. Coss. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Tamphilo.

placuisset, & trecentos equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajiceret; tantum hominum demortuum esse, tantum ubique ægrorum consules renunciaverint, ut is numerus effici militum non potuerit, quod deerat militum, sumere à Cn. Babio proconsule, qui Pisis hibernabat, jussus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de Bacchanalibus quæstio est: cujus residua quædam velut semina ex prioribus malis jam priore anno apparuerant, sed magis inchoatæ apud L. Pupium prætorem quæstiones erant, quàm ad exitum ullum perductæ: id persecare novum prætorem, ne serperet iterum latiùs, Patres jusserunt. Et leges de ambitu consules ex auctoritate senatûs ad populum tulerunt.

XX. Legationes deinde in senatum introduxerunt. Regum primas Eumenis, & Ariarathis Cappadocis, & Pharnacis Ponticî. nec ultra quicquam eis responsum est, quàm missuros qui de controversiis eorum cognoscerent, statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt, & spes data exulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Messene recepta, compositisque ibi rebus, cum assensu Patrum exposuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles. nulla super re quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset, sermonum cum Romanis, maximè cum T. Quintio adversus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius [1] omnium, præterquàm fraterni sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primò neque magnam neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minùs deinde in dies patris animo fidebat, [2] quum obsideri aures à fratre cerneret. Itaque circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones augeret, maximè ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat: ut neque scribi sibi vellet; quia hoc præcipuè criminum genere exasperari animum sentiebat.

XXI. Philippus, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis causa quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos

NOTÆ.

à Trojanis orti, ad occidentale illius latus: Pinetus putat eorum tractum dici hodie *Liena*, in medio ferè insulæ.

2. *Omnium præter quàm fraterni sceleris.*] Vet. codices scripti & editi, *præterquàm fraterno scelere*: quo significatur Demetrium inscium fuisse omnium quæ adversum se agerentur: nisi quantum ex scelere fraternæ accusationis colligeret, ut Gron. interpretatur.

3. *Quum obsideri aures.*] Fortè *cujus obsideri aures*, nimirùm patris. Verùm id satis intelligitur quemadmodum & statim ubi dicitur, *exasperari animum sentiebat*: facilè apparet intelligi animum Philippi.

Pæoniæ exercitu indicto, [1] in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem [2] Æmi montis aſcendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, [3] Ponticum ſimul & Adriaticum mare, & Iſtrum amnem, & Alpes conſpici poſſe: ſubjecta oculis ea haud parvi ſibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de aſcenſu Æmi, quum ſatis inter omnes conſtaret, viam exercitui nullam eſſe, paucis & expeditis per difficillimum aditum, ut ſermone familiari minorem filium permulceret, quem ſtatuerat non ducere ſecum, primùm quærit ab eo, *Quum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perſeverandum ſit in incepto, an abſtinendum? Si pergat tamen ire, non poſſe obliviſci ſe in talibus rebus Antigoni: qui ſæva tempeſtate jactatus, quum in eadem nave ſecum ſuos omnes habuiſſet, præcepiſſe liberis diceretur, ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo ſe præcepti ejus, duos ſimul filios non commiſsurum in aleam ejus, qui proponeretur, caſus. & quoniam majorem filium ſecum duceret, minorem ad ſubſidia ſpei & cuſtodiam regni remiſsurum in Macedoniam eſse.* Non fallebat Demetrium ablegari ſe, ne adeſſet conſilio; quum in conſpectu locorum conſultaret, quæ proximè itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio eſſet futura. ſed non ſolùm parendum patri tum, ſed etiam aſſentiendum erat, ne invitum parere ſuſpicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam eſſet, Didas ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, juſſus eſt proſequi eum cum modico præſidio. Hunc quoque Perſeus, ſicut pleroſque patris amicorum ex quo haud dubium cuiquam eſſe cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. in præſentia dat ei mandata, ut per omne obſequium inſinuaret ſe in quàm maximè familiarem uſum, ut elicere omnia arcana, ſpecularique abditos ejus ſenſus poſſit. Ita digreditur Demetrius, cum infeſtioribus, quàm ſi ſolus iret, præſidiis.

XXII. Philippus Mædicam primùm, deinde ſolitudines interjacentes

Urb. cond. an. 572. Coſſ. P. Cornel. Cethego, & M. Brb. Tamphilo.

NOTÆ.

1. *In Mædicam.*] Fuit *Mædica* Thraciæ regio, ſeu præfectura, à Medis populis dicta, qui & *Medi* aliis. Eam Ptol. provinciis Thraciæ verſus Macedoniam & Aegæum mare poſitis annumerat cum Droſica.

2. *Æmi montis.*] Vulgò *Hæmus* ſcribitur. Mons ille inter Thraciæ montes maximus & celſiſſimus habetur, & Thraciam, quàm longa eſt, à Mæſia inferiori dividit, Boream verſus: hodie variis nominibus appellatur: Turcis *BalKan*: quaſi Domini ſeu regis & principis montem dicas; Sclavis *Cumonixa*, incolis ipſi *Krivieznc* Lazio teſte: alibi *Coſtegnazzo* ex Cuſpiniano, *Praſobo* Laonico: Italis *Catena del mondo* & *monte Argentaro*. Ab eo una ex Thraciæ Diœceſeos provinciis *Æmimontus*, vel *Aemimontium* dicta poſit Theodoſiana tempora, cujus tractus primaria urbs *Adrianopolis*.

3. *Ponticum.*] *Mare Ponticum* eſt *Pontus Euxinus*, Græcis, *Mauro Thalaſſa*: Turcis *Karadenis* eodem ſenſu, & nobis *la Mer noire*; Itali vocant *Mare maggiore*.

Urb. cond. an. 572. Coss. L. Cornel. Cethego, & M. Bæbio Tamphilo.

Mædicæ atque Æmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. ibi unum moratus diem, ad deligendos quos duceret secum, [1] tertio die iter est ingressus. Modicus primò labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque sylvestria, & pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in opacum iter, ut, præ densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum, perspici cœlum vix posset: ut verò jugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quàm nocturno itinere impedirentur: tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni degressi inde detraxerunt. magis credo ne vanitas itineris ludibrio esset, quàm quod diversa inter se maria, montesque, & amnes, ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quò gravior ætate erat, difficultate viæ est. Duabus aris ibi Jovi & Soli sacratis quum immolasset, qua triduo ascenderat [2] biduo est degressus; frigora nocturna maximè metuens, [3] quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris invenit: ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum causa quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletas transcurrit. Socii erant: sed propter inopiam haud secus quàm hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim villas primùm, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis: quum sociorum voces, nequicquam Deos sociales nomenque suum implorantes audiret. Frumento inde sublato, in Mædicam regressus, urbem, [4] quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse [a] à campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, ut à superioribus locis, urbem aggrederetur. Oppidani, quum terror undique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. iidem, posteaquàm exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laborum sine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit.

INTERPRETATIO.

a *Ab ea parte qua urbs per planiciem adibatur.*

NOTÆ.

1. *Tertio die.*] Siquidem ad radices montis unum moratus est diem, necesse est postero die ingressum esse iter: illud itaque *tertio die*, videtur hic irrepsisse, ex eo quod sequitur, *tertio demum die ad verticem perventum.*

2. *Biduo est degressus.*] Ita Sigon. correxit; cùm anteà legeretur *digressus*: observat enim *ascendere* & *digredi* contraria non esse, sed *ascendere* & *degredi*, hoc est, *descendere*.

3. *Quæ caniculæ ortu.*] Quamvis adulta jam esset æstas, sub ortum scilicet caniculæ, frigora tamen nocturna in edito illo monte non minora erant, quam alibi tempore hiberno.

4. *Quam Petram appellant.*] Plura sunt hoc nomine oppida, in Sicilia, in

XXIII. Miſſus hic comes (ut antè dictum eſt) quum ſimplicitatem juvenis incauti, & ſuis haud immerite ſuccenſentis, aſſentando indignandoque & ipſe vicem ejus, captaret; in omnia ultrò ſuam offerens operam, fide data arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui conſilio adjutor Deûm beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam ſpem ceperat, elabi tutò poſſe. Hoc conſilium extemplo & fratri proditur, & auctore eo indicatur patri. Literæ primùm ad obſidentem Petram allatæ ſunt. inde Herodotus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in cuſtodiam eſt conjectus: & Demetrius [a] diſſimulanter aſſervari juſſus. Hæc ſuper cætera triſtem adventum in Macedoniam regi fecerunt. [b] movebant eum & præſentia crimina: expectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miſerat, cenſebat. His anxius curis, quum aliquot menſes egiſſet, tandem legati, [1] jam antè præmeditatis in Macedonia, quæ ab Roma renunciarent, venerunt. qui, [c] ſuper cætera ſcelera, falſas etiam literas ſigno adulterino T. Quintii ſignatas reddiderunt regi. Deprecatio erat in literis: *Si quid adoleſcens cupiditate regni prolapſus ſecum egiſſet, nihil eum adverſus ſuorum quenquam facturum: neque eum ſeſe eſſe, qui ullius impii conſilii auctor futurus videri poſſit.* Hæ literæ fidem Perſei criminibus fecerunt. Itaque Herodotum extemplo diu excruciatus, ſine indicio rei ullius in tormentis moritur.

Urb. cond. an. 571. Coſs. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Thamphilo.

XXIV. Demetrium iterum ad patrem accuſavit Perſeus. fuga per Pæoniam præparata arguebatur, & corrupti quidam, ut comites itineris eſſent: maximè falſæ literæ T. Quintii urgebant. nihil tamen palam gravius pronunciatum de eo eſt, ut dolo potius interficeretur: [a] nec id cura ipſius, ſed ne pœna ejus conſilia adverſus Romanos nudaret. Ab Theſſalonica Demetriadem ipſi quum iter eſſet; [1] Aſterium Pæoniæ

INTERPRETATIO.

a *Cuſtodibus per ſpeciem obſequii additis obſervari, ſive ita cuſtodiri ut liber videretur.*

b *Commovebatur Philippus his in Demetrium criminationibus.*

c *Præter cætera quæ ſcelerate comminiſcebantur.*

a *Neque id ſiebat ut fama Demetrii conſuleretur.*

NOTÆ.

Arabia, in Sogdiana, alibi. Hæc Mædica minùs Geographis cognita.

1. *Jam antè præmeditatis.*] Legi Gron. jubet *præmeditati*: nihil parum videtur cauſæ cur quicquam mutetur. Eſt enim *præmeditatis* idem, ac cum antèa *meditati* eſſent quæ renunciarent: perinde ac ſi diceret *præcogitatis*. Quid enim vetat compoſitum *præmeditari* paſſivè ſumi, quemadmodum ſimplex *meditari*. Sic Plautus Pſeudolo *meditati ſunt doli probè*; Cic. 1 Offic. *leviora enim ſunt ea quæ repentino aliquo motu accidunt, quàm ea quæ meditata & præparata inferantur.*

1. *Aſterium Pæoniæ.*] Vide num potiùs *Æſtræum*: quod licet Ptol. *Æſtræis* tribuat, dubium tamen non videtur quin latè ſumpto Pæoniæ nomine *Æſtræi* comprehenſi fuerint. Nam quòd Sigon. *Aſterium* legendum putat, quia Strabo & Stephanus *Aſterios*, nominant urbem Theſſaliæ: procul à Pæonia diſtare Theſ-

Urb. cond. an. 572. Coſſ. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Tamphilo.

Demetrium mittit cum eodem comite Dida: Perſeum [2] Amphipolin, ad obſides Thracum accipiendos. digredienti ab ſe Didæ mandata dediſſe dicitur, de filio occidendo. Sacrificium ab Dida ſeu inſtitutum, ſeu ſimulatum eſt. ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Aſterio [3] Heracleam venit. [4] in ea cœna dicitur venenum datum. Poculo epoto, [5] extemplo ſenſit. & mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepiſſet ſeſe, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ ſcelus incuſans, torquebatur. intromiſſi deinde [6] Thyrſis quidam Stuberæus, & [7] Berœæus Alexander, injectis tapetibus in caput fauceſque, ſpiritum intercluſerunt. Ita innoxius adoleſcens, quum in eo [8] ne ſimplici quidem genere mortis contenti inimici fuiſſent, interficitur.

XXV. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paullus, prorogato ex conſulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primùm in hoſtium finibus caſtra poſuit, legati ad eum, per ſpeciem pacis petendæ, ſpeculatum venerunt. negante Paullo, niſi cum deditis paciſci ſe pacem, non tam id recuſabant, quàm tempore opus eſſe ajebant, ut generi agreſti hominum perſuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ quum darentur, petierunt deinde, ne trans montes proximos caſtris pabulatum lignatumque milites irent. culta ea loca ſuorum finium eſſe. Id ubi impetravere, poſt eos ipſos montes, unde averterant hoſtem, exercitu omni coacto, repentè multitudine ingenti caſtra Romanorum oppugnare [1] ſimul omnibus portis aggreſſi ſunt. Summa vi totum unum diem oppugnarunt: ita ut ne efferrendi quidem ſigna Romanis ſpatium, nec ad explicandam aciem locus eſſet. Conferti in portis obſtando magis, quàm pugnando caſtra tutabantur. Sub occaſum Solis quum receſſiſſent hoſtes, duos equites ad Cn. Bæbium proconſulem cum literis

NOTÆ.

ſallam nemo neſcit. Scio à Nic. Sanſone accurato Geographo & nobis, dum viveret, amico, poni *Aſterium* in Pæonia. Sed cùm pro certo habeam ea in re non aliam ipſum quam Livii auctoritatem ſecutum qui Pæoniam latiùs longè quàm Ptol. accipit, à priori ſententia non dimoveor.

2. *Amphipolin.*] Vrbs eſt Odomantices Thraciæ priùs, ac deinde Macedonicæ provinciæ, ad lævam Strymonis fluvii, & Edonidis confinia; poſteà *Chriſtopolis* à Græcis dicta, nunc Turcis *Emboli*.

3. *Heracleam venit.*] Hæc *Heraclea* Macedonica in Lincheſtis fuit, quorum regio Pæoniæ proxima, & parum ab Aeſtræis diſtans: diverſa ab *Heraclea Sintica*, quæ in Boreali Macedoniæ regione ad Strymonem, illa autem, Moletio & Nardo auctoribus, hodie *Xevoſna* appellatur.

4. *In ea cœna.*] Quæ ſcilicet poſt ſacrificium à Dida inſtitutum celebrata.

5. *Extemplo ſenſit.*] Repete è proximo *venenum datum*.

6. *Thyrſis quidam Stuberæus.*] A *Stuberæ*, ſeu *Stymbaræ* Deuriopum oppido.

7. *Berœæus Alexander.*] A *Berœa* Emathiæ urbe.

8. *Ne ſimplici quidem genere mortis.*] Non contenti veneno, quo interiturus haud dubiè fuiſſet: mortem alio genere properarunt, intercluſo ſpiritu.

1. *Simul omnibus portis aggreſſi ſunt.*] Quatuor nimirùm portis, quot in ca-

Priſcæ

Pisas mittit, ut obsesso sibi per inducias quamprimùm subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterùm & senatum literis certiorem fecit, obsideri à Liguribus L. Æmilium; & Marco Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Æmilium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Æmilius, quum & venturos sciisset, & educere in aciem potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus quo Bæbius eum exercitu venire à Pisis posset. Urb. cond. an. 572. Coss. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Tamphilo.

XXVI. [1] Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt. eò majorem, quòd paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romam quum veniisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquilejam deduci. eo profectum Fabium, neque inde regredi bello inchoato posse. Una, & ea ipsa tardior, quàm tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu negare, se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi in causa esse, [2] quò seriùs perficeretur. non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & militibus quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. permissum, ut quà irent [3] protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum. Et prætoribus Q. Petillio, & Q. Fabio imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati, C. Matienus, & C. Lucretius, navesque iis ornatæ sunt; Matienoque cujus ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram; [3] si quo usui esse L. Æmilio atque ejus exercitui posset.

XXVII. Æmilius, posteaquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquàm hostes venirent, qui jam segniùs socordiusque

NOTÆ.

stris Romanorum erant, ut explicat mox cap. 27 *ad quatuor portas exercitum instruxit, ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem faceret.*

1. *Romæ magnam trepidationem.*] Displicet Gronovio *Tò magnam*, quam vocem delendam censet, præsertim cùm adjiciatur *eò majorem*. Dixit tamen Sallust. non admodum dispari loquendi forma: *Statui res gestas populi Romani, carptim, ut quaque memoria digna videbuntur describere; eoque magis quòd mihi à spe, metu, partibus reipublicæ animus liber erat.*

2. *Quò seriùs perficeretur.*] Vult Gron. legi *quod serius*, nec sine ratione.

3. *Si quo usui esse.*] Hoc est, si ad rem quampiam utilis ejus opera esse posset. Mavult tamen Tan. Faber. *si quà*, hoc est si aliqua ratione.

Urb. cond. an. 572. Coss. P. Cornel. Cethego, & M. Bæbio Tamphilo.

oppugnabant: ad quatuor portas exercitum instruxit, ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. [1] Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, præposito M. Valerio legato: [2] erumpere extraordinaria porta jussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legione in subsidiis posuit. M. Servilius & L. Sulpicius tribuni militum his præpositi: tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum: [3] principes primi, & hastati in subsidiis locati: Sex. Julius Cæsar & L. Aurelius Cotta, tribuni militum huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextra ala [4] ad quæstoriam portam positus, duæ cohortes & triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit: & quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat. hunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, induciis datis, per ipsum inducarum tempus contra jus gentium ad castra oppugnanda veniissent: nunc quantus pudor esset, edocens, ab Ligu- ribus, latronibus veriùs quàm hostibus justis, Romanum exercitum obsideri. *Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute, evaseritis, occurret; non dico eis militibus, qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostræ ætatis reges ducesque, viceruntt: sed iis, qui hos ipsos Ligures, aliquoties pecorum modo fugientes, per saltus invios consectati ceciderunt? Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant; Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro & oppugnat, quem scrutantes anteà devios saltus, abditum, & latentem vix inveniebamus?* Ad hæc consentiens reddebatur clamor, *nullam militum culpam esse; quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. Daret signum: intellecturum, eosdem, qui antea fuerint, & Romanos & Ligures esse.*

XXVIII. Bina eis montes castra Ligurum erant. ex iis, primis diebus sole orto, pariter omnes compositi & instructi procedebant: tum nisi exsa-

NOTÆ.

1. *Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit.*] *Cohortes extraordinariæ* ex selectis sociorum circa consulem, sive alium imperatorem in castris locabantur: equitum nempè tertia pars, peditum quinta, ut Polyb. scribit. Hic autem duæ cohortes quæ quaternis adjunguntur, alares fuere, ut ratiocinatur Gronov. adversus Lipsium, qui sive legionarias, sive alares fuisse conjicit. Gronov. hac ratione nititur, quòd nunc quidquid in legionibus erat, alibi occupatum esset: hastati scilicet ac principes primæ legionis ad dextram principalem portam: principes & hastati tertiæ legionis ad sinistram: triarii utriusque in præsidio castrorum. Addi potest & cohortium vocabulum hoc tempore nondum ad legiones productum fuisse.

2. *Erumpere extraordinaria porta.*] *Porta Prætoria,* , in hostem versa, dicitur etiam *extraordinaria*, quòd ad eam tenderent extraordinarii circa Prætorem, seu belli ducem.

3. *Principes primi, & hastati in subsidiis.*] Ex recepto more hastati priùs in hostem emitti solebant; deinde principum ordo succedebat. Vide lib. 8. cap. 8.

4. *Ad Quæstoriam portam.*] Ex hac portarum enumeratione patet *portam*

tiati cibo vicinoque arma non capiebant. Diſperſi, inordinati exibant: ut quibus pro ſpe certum eſſet, hoſtes extra vallum ſigna non elaturos. Adverſus ita incompoſitos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in caſtris erant, calonum quoque & lixarum ſublato, ſimul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improviſa res fuit, ut perinde, ac ſi inſidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effuſa, & fugientium paſſim cædes erat. Equitibus dato ſigno, ut conſcenderent equos, nec effugere quemquam ſinerent; in caſtra omnes trepida fuga compulſi ſunt: deinde ipſis exuti caſtris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occiſa: capta duo millia & quingenti. Triduo poſt Ligurum Ingaunorum omne nomen obſidibus datis [2] in deditionem venit. gubernatores nautæque conquiſiti, qui prædatores fuiſſent navibus, atque omnes in cuſtodiam conjecti. Et à C. Matieno duumviro naves ejus generis in Liguſtina ora duæ ac triginta captæ ſunt. Hæc, qui nunciarent, literaſque ad ſenatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus, Romam miſſi: ſimulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, & deducere ſecum milites liceret atque dimittere. Utrunque permiſſum ab ſenatu, & ſupplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: juſſique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius ſociis atque nomini Latino remittere delectum. & uti prætor urbanus conſulibus ſcriberet, ſenatum æquum cenſere, ſubitarios milites, tumultus cauſa conſcriptos, primo quoque tempore dimitti.

[1] Urb. cond. an. 572. Coſs. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Tamphilo.

XXIX. [1] Colonia Graviſcæ eo anno deducta eſt in agrum Etruſcum, de Tarquinienſibus quondam captum. Quina jugera agri data. [2] treſviri deduxerunt, C. Calpurnius Piſo, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Iſtra. Siccitate & inopia frugum inſignis annus fuit. Sex menſes nunquam pluiſſe, memoriæ proditum eſt. Eodem anno in agro L. Petillii ſcribæ ſub Janiculo, dum cultores agri altiùs moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ, inventæ ſunt; operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Græciſque utraque arca inſcripta erat; in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, ſepultum eſſe: in altera, libros Numæ Pompilii

NOTÆ.

Quæſtorjam eandem fuiſſe cum decumana: maximè averſam ab hoſte: Et fortè initio Quæſtor ea parte tendebat.

1. *Ut quibus pro ſpe certum eſſet.*] Legit Muretus, *ut quibus prope certum eſſet*: poteſt tamen accipi *pro ſpe*, ut ſit *juxta ſpem*, ſive *quemadmodum ipſi ſperabant*.

2. *In deditionem venit.*] Reponit Gron. ex membranis & veteribus editis, *in dicionem*.

1. *Colonia Graviſca.*] Urbs Tuſciæ fuit ab aeris gravitate dicta, quod & Virgil. inſinuat 10. Æneid.

Et Pyrgi veteres intemeſtaque Graviſca,

id eſt, inſalubres, peſtilentes. Fuit ad Septentrionem Centum Cellarum, quæ nunc *Civita Vecchia*. Erant ad oſtium ferè Martæ fluvii: exque ejus oppidi ruinis natum putatur *Corneto*, in patrimonio ſancti Petri: aliis eſt *Montalto*.

2. *Treſviri deduxerunt.*] Ita melius ex

Urb. cond. an 571. Coss. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Tamphilo.

incisse. Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset; quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei; per tabem tot annorum 3 omnibus absumptis. in altera 4 duo fasces candelis involuti, septenos habuere libros, non integros modò, sed recentissima specie. 5 Septem Latini de Jure Pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse: vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primò ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. Mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus, studiosus legendi eos libros à L. Petillio sumpsit. & erat familiaris usus, 6 quod scribam eum quæstor Q. Petillius 7 in decuriam legerat. Lectis rerum summis, quum animadvertisset pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, *Sese eos libros in ignem conjecturum esse. priusquam id faceret, se ei permittere uti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id integra sua gratia eum facturum.* Scriba ad tribunos plebis adit. ab tribunis ad senatum res est rejecta. Prætor se jusjurandum dare paratum esse ajebat, libros eos legi, servarique non oportere. Senatus censuit,

NOTÆ.

Barberino & Petav. putat Gronov. quàm ut vulgò scribitur, *triumviri*.

3. *Omnibus absumptis.*] Meritò suspicatur Sigon. legendum esse *ossibus absumptis*: sic enim Plut. in Numa nullam corporis partem, seu nullas reliquias apparuisse memorat.

4. *Duo fasces candelis involuti.*] Plin. lib. 13. cap. 13. ex Cassio Hemina auctore Annalium narrat, Cn. Terentium scribam (nostèr & reliqui L. Petillium vocant) agrum suum in Janiculo repastinantem, offendisse arcam; in qua Numa, qui Romæ regnavit, situs fuisset. In eadem libros ejus repertos P. Cornelio, L. F. Cethego, M. Bæbio Q. F. Tamphilo Coss. ad quos à regno Numæ colliguntur anni 535. & hos (libros) fuisse è charta: majore etiamnum miraculo, quòd tot insossi duraverunt annis: additque lapidem fuisse quadratum circiter in media arca, vinctum *candelis* quoquo versus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse, propterea arbitrarier eos non computruisse, & libros cedratos (hoc est, cedriâ perunctos) propterea arbitrarier tineas non tetigisse. Sunt autem *candela* hoc loco funiculi pice vel cera illiti, ut ex eodem Plin. lib. 33. cap. 7. Gronov. observat. Plut. tamen has arcas non terra ab aratore prosciscâ detectas fuisse refert, sed alluvie vehementissimorum imbrium, qui tumulum perruperunt.

5. *Septem Latini.*] Ex parte Latinos fuisse hos Numæ libros, ex parte Græcos, & partim de Jure Pontificio, partim de Philosophia conscriptos, inter omnes ferè convenit, de numero variant auctores: & Varro duodecim numero fuisse scripterat, teste Plinio eodem, & D. August. lib. 7. de Civit. Dei cap. 34. & Lactant lib. 1. Institut. cap. 22.

6. *Quod scribam eum.*] Commune utrique *Petillii* nomen suadet, *Lucium* hunc libertini generis fuisse, & sua vel paterna manumissione in Petillii patroni familiam ascitum. Tritum enim est scribas, accensos, aliosque ejusmodi magistratuum ministros è libertis legi solitos.

7. *In Decuriam legerat.*] An tanquam militem, an tanquam judicem, sive assessorem in provincia: an potiùs decuriam ministrorum habuere Quæstores?

Satis habendum, quod prætor jusjurandum polliceretur, libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris, quantum Q. Petillio prætori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum. id scriba non accepit. libri in comitio, igne à victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt. Urb. cond. an. 572. Cos. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Tamphilo.

XXX. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. ad quinque & triginta millia hominum, quantum nunquam fermè antea Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. is, quia armare juventutem Celtiberos audierat, & ipse, quanta poterat, à sociis auxilia contraxerat; sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & castra locavit ad oppidum Eburam, modico præsidio in urbe posito. Paucis pòst diebus Celtiberi, millia duo fermè inde, sub colle posuerunt castra. quos ubi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit; quàm proximè succedere ad vallum jussum, ut viseret, quanta essent: pugna abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil ultra motum, quàm ut hæ duæ turmæ ostenderentur: dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procurrisset. Postremò & Celtiberi omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio fermè spatio inter bina castra constitérunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ. ibi stetere Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum, & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat: equites tantùm in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. pone castra utrique pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impedientes.

XXXI. Prætor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum: L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat: inde ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne posset conspici. Flaccus luce prima

NOTÆ.

8. *In conspectu populi cremati sunt.*] At inter eos distinguit Valer. Maxim. lib. 1. cap. 5. num. 12. ait enim Latinos magnâ diligentiâ asservatos: Græcos, quia aliquâ ex parte ad solvendam religionem pertinere existimabantur, crematos.

1. *Ad oppidum Eburam.*] *Ebura* Ptol. Lusitaniæ oppidum est, inter Ammæam & Norbam Cæsaream. *Ebora* præterea duplex, alia in Bœtica, alia in Edetanis seu Sedetanis. Carpetanæ hujus non meminit, nisi *Libora* sit, ut plerique censent, quam eandem cum *Ebura* sive *Æbura* Livii, & cum *Elbora*, quæ in lib. Conciliorum Hispaniæ memoratur, faciunt Amba. Moralis, Ant. Beuterus, & Joann. Mariana: voluntque nunc *Talavera la Reina* dici ad Tagum fluvium infra confluentes Alberche amnis.

Vrb. cond. an. 572. Coſſ. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Tamphilo.

C. Scribonium præfectum ſociûm ad vallum hoſtium cum equitibus extraordinariis ſiniſtræ alæ mittit. quos, ubi & propiùs accedere, & plures, quàm ſoliti erant, Celtiberi conſpexerunt, omnis equitatus effunditur caſtris: ſimul & peditibus ſignum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primùm [1] fremitum equeſtrium audivit, avertit equos, & caſtra repetit. eò effuſiùs ſequi hoſtes. primò equites, mox & peditum acies aderat, haud dubiâ ſpe, caſtra [2] eo die ſe oppugnaturos. quingentos paſſus non plus à vallo aberant. Itaque ubi Flaccus ſatis abſtractos eos à præſidio caſtrorum ſuorum ratus eſt, intra vallum exercitu inſtructo, tribus partibus ſimul erumpit: clamore non tantùm ad ardorem pugnæ excitandum ſublato, ſed etiam, ut qui in montibus erant, exaudirent. nec morati ſunt, quin decurrerent, ſicut imperatum erat, [3] ad caſtra: ubi quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præſidium. quos quum & paucitas ſua, & multitudo hoſtium, & improviſa res terruiſſet, prope ſine certamine capiuntur caſtra. caſtris, quæ pars maximè à pugnantibus conſpici poterat, injecit Acilius ignem.

XXXII. Poſtremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conſpexere. deinde per totam aciem vulgatum eſt, caſtra amiſſa eſſe, & tùm, cum maximè, ardere: unde illis terror, inde Romanis animus crevit. jam [a] clamor ſuorum vincentium accidebat, jam ardentia hoſtium caſtra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt. cæterùm poſteaquàm receptus pullis nullus erat, nec uſquam, niſi in certamine, ſpes; pertinaciùs de integro capeſſunt pugnam. Acie mediâ urgebantur acriter à quinta legione. adverſus lævum cornu, in quo ſui generis provincialia auxilia inſtruxiſſe Romanos cernebant, cum majore fiduciâ intulerunt ſigna. Jam prope erat, [1] ut ſiniſtrum cornu pelleretur Romanis, ni ſeptima legio ſucceſſiſſet: ſimul ab oppido Ebura, qui in præſidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæſi Celtiberi. qui ſupererant in omnes paſſim partes capeſſunt fugam. Equites bipartito in eos emiſſi, magnam cædem edidere. ad viginti tria millia hoſtium eo die cæſa: capta quatuor millia & octingenti cum equis plus quingentis: & ſigna militaria nonaginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulò plus ducenti, ſociûm Latini nominis.

INTERPRETATIO.

a *Perveniebat ad eos clamor eorum qui hoſtium caſtra expugnabant.*

NOTÆ.

1. *Fremitum equeſtrium.*] Legit Gron. *fremitum equeſtrem.*

2. *Eo die ſe oppugnaturos.*] Accedo eidem Gronovio volenti, *expugnaturos.*

3. *Ad caſtra.*] *Celtiberorum.*

1. *Ut ſiniſtrum cornu pelleretur Romanis.*] Id eſt, *apud Romanos* ſive *ſiniſtrum cornu Romanorum.*

octingenti triginta externorum auxiliarium duo millia fermè & quadringenti ceciderunt. Prætor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis jussus, postero die spolia de hostibus lecta: & pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat. Urb. cond. an. 572. Coss. P. Cornel. Gethego, & M. Bæb. Tamphilo.

XXXIII. Saucils deinde in oppidum Eburam devectis, per Carpetaniam [1] ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs circumsessa quum à Celtiberis auxilia accersisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus viæ & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum in deditionem venit. Flaccus quoque tempestatibus fœdis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem superatis, ubi primùm remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent: posteaquàm castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi, ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuderunt. Quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam, impediit, quod non uno agmine nec ad signa frequentes veniebant; eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumvenit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa: capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati è fugâ domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ, & suam eladem narrando averterunt. extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa castella oppugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit.

XXXIV. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. & in ulteriore Manlius prætor secunda aliquot prœlia cum Lusitanis fecit. Aquileja colonia Latina eodem anno [1] in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum, quinquagena jugera, centuriones centena; centena quadragena equites acceperunt. tresviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes dux eo anno dedicatæ sunt: [2] una Veneris

NOTÆ.

1. *Ad Contrebiam.*] Oppidum fuisse apparet non procul Carpetanorum finibus, diversum à *Contributa* Ptolemæi, quæ Turdulorum urbs in Bætica. Videtur Sanso eandem existimare cum *Caracca*, quam Ptol. inter Complutum & Liboram ponit, ubi nunc *Guadalaxara*: nomen tamen *Contrebia* propius est nomini *Condabora*, quæ Celtiberis attribuitur à Ptol. Et vero per Carpetaniam versus *Contrebiam*, eâque captâ per Celtiberiam ductus dicitur exercitus.

1. *In agro Gallorum.*] *Gallos* quidem, cum novas sedes quærerent, eò penetrasse dictum est lib. 39. cap. 22. sed inde paulò post excesserant: Gallorum tamen ager dicitur, quòd hæc pars Venetiæ Orientalis à Carnis occupata fuerit, qui Carnutum haud dubiè soboles.

2. *Unâ Veneris Erycinæ.*] Deductâ reli-

Urb. cond. an. 572. Coſſ. P. Cornel. Cethego, & M. Bæb. Tamphilo.

Erycinæ ad portam Collinam. dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir. (vota erat ab conſule L. Porcio, Liguſtino bello.) altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicavit Manius Acilius Glabrio duumvir: ſtatuamque auratam, 3 quæ prima omnium in Italia ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit. Is erat, qui ipſe eam ædem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnaſſet, locaveratque idem ex ſenatuſconſulto. Per eoſdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ ſunt, L. Æmilius Paullus proconſul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Tranſtulit coronas aureas quinque & viginti. nec præterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. captivi multi principes Ligurum ante currum ducti 4 æris trecenos militibus diviſit; Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum; pacem perpetuam orantes: ita in animum induxiſſe Ligurum gentem, nulla unquam arma, niſi imperata à populo Romano, ſumere. Reſponſum à Q. Fabio prætore eſt Liguribus juſſu ſenatûs, *Orationem eam non novam Liguribus eſſe: mens vero ut nova & orationi conveniens eſſet, ipſorum id plurimum referre. Ad conſules irent, &, quæ ab iis imperata eſſent, facerent. nulli alii, quàm conſulibus ſenatum crediturum eſſe, ſincera fide in pace Ligures eſſe.* Pax in Liguribus fuit. In Corſica pugnatum eſt cum Corſis. ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit. quâ clade compulſi obſides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Ilienſibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, ſecunda prœlia facta. Carthaginienſibus eodem anno centum obſides redditi, pacemque cum iis populus Romanus, non ab ſe tantùm, ſed ab rege etiam Maſaniſſa præſtitit: qui tum præſidio armato agrum, qui in controverſia erat, obtinebat.

XXXV. Otioſam provinciam conſules habuerunt. M. Bæbius, comitiorum causa, Romam revocatus, conſules creavit, A. Poſtumium albinum Luſcum, & C. Calpurnium Piſonem. Prætores exinde facti, Tib. Sempronius Gracchus, L. Poſtumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Tib. Minucius Molliculus, A. Hoſtilius Mancinus, C. Mœnius, ii omnes magiſtratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Poſtumius Albinus, & C. Calpurnius Piſo conſules fuerunt, ab A. Poſtumio conſule in ſenatum introducti, qui ex Hiſpania citeriore venerant à Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, & duo tribuni militum, T. Mænius, & L. Terentius Maſſa. Hi quum duo ſecunda prœlia, deditionem Celtiberiæ,

NOTÆ.

gione & appellatione ab *Eryce* Siciliæ urbe.

3. *Quæ prima omnium ſtatua in Italia aurata eſt.*] Non placet Gronovio hoc verbum *áurandi*, quamquam probet Priſcianus: non tamen illi diſplicet participium *aurata*, ideoque legit, *quæ prima omnium in Italia ſtatua aurata eſt*, id eſt *quæ primùm poſita eſt inaurata*: ſed ita poteſt accipi Livius, ut velit hanc primam eſſe ſtatuam auratam inter omnes quæ in Italia eſſent.

4. *Æris trecenos.*] Gallicè, *huit livres quinze ſols.*

con-

confectam provinciam nunciassent; nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse; petierunt ab senatu primùm, *ut ob res prosperè gestas Diis immortalibus honos haberetur. deinde, ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cujus forti operâ & ipse & multi ante eum prætores usi essent, liceret: quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam prope necessarium esset. Ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri.* Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus jussit. Prætores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, Tib. Minucio peregrina obvenit; P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, P. Postumius ulteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, *Quæro*, inquit, *de te L. Minuci, quum confectam provinciam nuncies, existimesne Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? Si neque de fide barbarorum quidquam recipere aut affirmare nobis potes, & habendum illic utique exercitum censes; utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi? ut ii modo quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur: veteribus militibus tyrones immisceantur? An deductis de provincia veteribus legionibus novas conscribendi & mittendi: quum contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? Dictu quam re facilius sit, provinciam ingenio ferocem rebellatricem, confecisse. Paucæ civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant, in jus ditionemque venerunt, ulteriores in armis sunt. quæ cum ita sint, ego jam hinc prædico, Patres Conscripti, me exercitu eo, qui nunc est, rempublicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula electurum, neque novum militem ferocissimo hosti objecturum.*

Urb. cond. an. 573. Coss. A. Postum. Albino, & C. Calpurnio Pisone.

XXXVI. Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, respondit: *Neque se, neque quemquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. Itaque negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis assuetos imperio, exercitum mitti. novo autem, an vetere exercitu opus sit; ejus esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint: simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, conjectandum sit; palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse.* Disceptationem inter prætorem legatumque consulum relatio interrupit: qui suas ornari provincias, priusquàm de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, & so-

Urb. cond. an. 573. Coss. A. Postum. Albino, & C. Calpurnio Pisone.

cium Latini nominis, quantus semper numerus, quindecim millia peditum, & octingenti equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio, & M. Bæbio prorogatum imperium: jussique provincias obtinere, donec consules venissent. tum imperatum, ut dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Tib. Sempronii deinde exercitu actum est. novam legionem ei quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi: & mille præterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites: & sociis è nomine Latino imperare septem millia peditum, trecentos equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut qui milites ante Sp. Postumium, & Q. Marcium consules, cives Romani sociive in Hispaniam transportati essent, & præterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quàm decem millia, & quadringenti pedites, sexcenti equites essent; & socium Latini nominis duodecim millia, sexcenti equites, quorum forti operâ duobus adversus Celtiberos prœliis usus Q. Fulvius esset; eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prosperè rempublicam gessisset: & cæteri prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones, præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. & is ipse exercitus ægrè explebatur propter pestilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

XXXVII. Prætor Tib. Minucius, & haud ita multò post Consul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum illustres viri: postremò, prodigii loco ea clades haberi cœpta est. C. Servilius pontifex maximus, piacula iræ Deûm conquirere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti, dona vovere, & dare signa inaurata, quæ vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causâ, in urbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis omnes coronati, & laurcam in manu tenentes supplicaverunt. [a] Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis: & veneficii quæstio ex senatusconsulto, quod in urbe propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum Tib. Minucii erat suffectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquàm in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maximè. necatus à Quarta Hostilia uxore dicebatur. ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus; aliquantò magis infamis mors Pisonis cœpit esse: & testes existebant, qui post declaratos consules Albinum & Pisonem, quibus comitiis Flaccus

INTERPRETATIO.

a *In hominum animos irrepserat suspicio pestilentiæ per malas artes immissa, ut veneni dolo malo pluribus propinati.*

tulerat repulſam, & exprobratum ei à matre dicerent, quod jam ei tertiùm negatus conſulatus petenti eſſet; & adjeciſſe, pararet ſe ad petendum: intra duos menſes effecturam, ut conſul fieret. Inter multa alia teſtimonia ad cauſam pertinentia, hæc quoque vox nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hoſtilia damnaretur. Veris principio hujus, dum conſules novos delectus Romæ tenet; mors deinde alterius, & creandi comitia conſulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt; interim P. Cornelius, & M. Bæbius, qui in conſulatu nihil memorabile geſſerant; in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Urb. cond. an. 573. Coſſ. A. Poſtum. Albino, & C. Calpurnio Piſone.

XXXVIII. Ligures, qui ante adventum in provinciam conſulum non expectaſſent bellum, improviſo oppreſſi, ad duodecim millia hominum dediderunt ſe. Eos, conſulto per literas priùs ſenatu, deducere ex montibus in agros campeſtres procul ab domo, ne reditûs ſpes eſſet, Cornelius & Bæbius ſtatuerunt: [1] nullum alium ante finem rati fore Liguſtini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, [2] qui Tauraſinorum **** traducere Ligures Apuanos vellent; edixerunt, Ligures [3] ab Anido montibus deſcendere cum liberis conjugibuſque: ſua omnia ſecum portarent. Ligures ſæpè per legatos deprecati, ne penates, ſedem in qua geniti eſſent, ſepulchra majorum, cogerentur relinquere, arma, obſides pollicebantur: poſtcaquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti ſunt publico ſumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum fœminis pueriſque. [4] argenti data centum & quinquaginta millia ſeſtertiûm, unde in novas ædes comparārent quæ opus eſſent. agro dividendo dandoque, iidem, qui traduxerant, Cornelius & Bæbius præpoſiti. poſtulantibus tamen ipſis, quinqueviri ab ſenatu dati, quorum ex conſilio agerent. Tranſactâ re, quùm veterem exercitum Romam deduxiſſent, triumphus ab ſenatu eſt decretus.

NOTÆ.

1. *Nullum alium ante finem.*] Redundare videtur *Tò ante*.

2. *Qui Tauraſinorum.*] Supple quæ hic deſunt, ex Sigonii ſententia, quæ mihi non improbabilis videtur, *qui Tauraſinorum fuerat: in eum cùm traducere*, &c. Sigon. & Camillus Peregrinus pro *Tauraſinis* legunt *Tauraninos* à *Tauranio* Bruttiorum oppido, cujus ruinæ tertio milliari à *Seminaria* in Calabria ulteriori.

3. *Ab Anido montibus deſcendere.*] Divinat Cluver. legendum, *ab Anido monte ut deſcenderent*: divinat etiam *Anidum* montem eum fortè eſſe, qui *Macram* effundit flumen, & vulgò nunc appellatur, *monte Borgada*, & *monte Bergalla*. Felicius, ni fallor, Muretus, *edixerunt ut Ligures Apuani de montibus deſcenderent*: aut, quod idem eſt, *Ligures Apuanos de montibus deſcendere*.

4. *Argenti data centum & quinquaginta millia.*] Adjiciendum putat Glar. *ſeſtertiûm*. Nam ſi pondo intelligamus nimis magnam futuram putat ſummam, & quantam in ablegatos Ligures erogare voluiſſe Romanos non ſit veriſimile. Reverà, ſi pondo fuerint, efficientur ferè quinquies centena & quadraginta librarum noſtrarum, Gallicè, *cinq millions quatre cens mille livres*. Sed ſi *ſeſtertios* dixerimus, exigua admodum ſumma erit, in quadraginta millia liberorum capitum: eſſent enim tantùm quindecim millia librārum.

Urb. cond. an. 573. Coss. A. Postum. Albino, & C. Calpurnio Pisone.

Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

XXXIX. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proprætor, quia successor in provinciam tardiùs veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, instituit vastare. quâ re irritavit magis, quàm conterruit animos barbarorum: & clam comparatis copiis [1] saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti veteranos, supplementaque distribuere, & ordinare omnem exercitum sese velle: dies quoque, & ea propinqua, edita Flacco est, quâ successor esset venturus. Hæc nova allata res, omissis quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coegisset; barbari, causæ ignari, suam defectionem, & clam comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eò ferociùs saltum insederunt. Ubi eum saltum primâ luce agmen Romanum intravit, repentè ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus in agmine per centuriones stare omnes suo quemque loco, & arma expedire jubendo, sedavit: & sarcinis jumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus & locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit; cum bis deditis rem esse admonens. *Scelus & perfidiam illis, non virtutem nec animum accessisse. Reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos.* Plura dici tempus non patiebatur. invehebantur se hostes, & in partibus extremis jam pugnabatur. deinde acies concurrerunt.

XL. Atrox ubique prœlium, sed varia fortuna erat. egregiè legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia [a] ab simili armatura, meliore aliquantùm militum genere urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi ubi ordinatâ acie, & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, [b] cuneo impressionem fecerunt. quo tantùm valent genere pugnæ, ut [1] qua-

INTERPRETATIO

a *A Celtiberis Hispani auxiliares Romanorum, qui & ipsi Hispanico more armati, sed fortitudine inferiores.*

b *Acie cuneatâ, sive in agmen ordinatâ, & impetum dederunt.*

NOTÆ.

1. *Saltum Manlianum.*] Fuit, opinor, hic *saltus* in *Vaccæorum* & *Vettonum* confinio, apud quos oppidum *Manliana*, nunc vulgò *Malten*, ut censet Mariana. Aliis est *Villafranca* ad *Tormesim* in regno Legionis.

1. *Quacumque parte perculêre impetu suo.*] Tan. Faber venustiùs arbitratur, *quamcumque in partem pertulere impetum suum.*

cumque parte perculêre impetu ſuo, ſuſtineri nequeant. tunc quoque turbatæ legiones ſunt, propè interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conſpexit, equo advehitur ad legionarios equites: &, 2 *Etquid auxilii in vobis eſt? Actum jam de hoc exercitu erit?* quum undique acclamaſſent, quin ederet quid fieri velit, non ſegniter imperium executuros: *Duplicate turmas*, inquit, *duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hoſtium, quo noſtros urgent. id 3 cum majore vi equorum facietis, ſi 4 effrænatos in eos equos immittitis:* quod ſæpè Romanos equites cum magna laude feciſſe ſua, memoriæ proditum eſt. Dicto parverunt, detractiſque frænis bis ulcrò citroque cum magna ſtrage hoſtium infractis omnibus haſtis tranſcurrerunt. Diſſipato cuneo, in quo omnis ſpes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè omiſſa pugna locum fugæ circumſpicere. 4 Et ſ alarii equites, poſtquàm Romanorum equitum tam memorabile facinus vidêre, & ipſi virtute eorum accenſi, ſine ullius imperio, in perturbatos jam hoſtes equos immittunt. Tunc verò Celtiberi omnes in fugam effunduntur, & imperator Romanus averſos hoſtes contemplatus, ædem Fortunæ Equeſtri, Joviquc optimo maximo ludos vovit: cæduntur Celtiberi per totum ſaltum diſſipati fugâ. Decem & ſeptem millia hoſtium cæſa eo die traduntur: vivi capti plus tria millia, ducentis ſeptuaginta ſeptem cum ſignis militaribus: equis prope mille centum. Nullis caſtris eo die victor exercitus manſit: victoria non ſine jactura militum fuit. quadringenti ſeptuaginta duo milites Romani, ſociûm ac Latini nominis mille decem & novem, cum his tria millia militum auxiliariorum pericrunt. ita victor exercitus, renovatâ priore gloriâ, Tarraconem eſt perductus. Venienti Fulvio Tib. Sempronius prætor, qui biduo antè venerat, obviàm proceſſit: gratulatuſque eſt, quòd rempublicam egregiè geſſiſſet. cum ſumma concordia, quos dimitterent, quoſque retinerent milites, compoſuerunt. Inde Fulvius exauctoritatis militibus in naves impoſitis, Romam eſt profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. conſules ambo in Ligures exercitum induxerunt, diverſis partibus.

Urb. cond. an. 573. Coſſ. A. Poſtum. Albino, & C. Calpurnio Piſone.

XLI. Poſtumius primâ & tertiâ legione r Baliſtam Suiſmontiumque montes obſedit. & premendo præſidiis anguſtos ſaltus eorum, commeatus intercluſit: inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius ſecun-

NOTÆ.

2. *Et ecquid auxilii.*] Conjicit Gron. ſcribendum, *& ni quid in vobis auxilii eſt, actum jam de hoc exercitu erit.* Sed idem, nec minori elegantiâ efficit interrogatio illa vulgata, ac ſimplex hæc enunciatio.

3. *Cum majore vi equorum.*] Non immeritò delendum putat ſan. Faber *Tò equorum:* parùm quippe elegans videtur tertia intra duos verſus nominis ejuſdem repetitio, quæ nec neceſſaria eſt.

4. *Et alarii equites.*] Nimirùm *ſociales* ſeu *Latini nominis.*

1. *Baliſtam Suiſmontiumque.*] Hi montes pars ſunt Apennini in finibus Liguriæ. Cenſetque Cluver. eos eſſe montes, qui ad *Labonia* ſive *Entella* ac *Sturla* fontes, hodie vulgaribus appellationibus di-

Urb. cond. an. 573. Coss. A. Postum. Albino, & C. Calpurnio Pisone.

dâ & quartâ legione adortus à Pisis Apuanos Ligures, [a] qui eorum circã Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves impositos, præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquàm hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas indictus erat, præerant A. Postumius, & frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. secundæ legionis Fulvius tribunus militum erat: [2] is mensibus suis dimisit legionem. jurejurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo fortè erat profectus) Postumio nunciatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, [3] deduxit castigatos Pisas. de cæteris consulem certiorem fecit. Eo referente senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur ultra novam Carthaginem. [4] Literæque ei datæ sunt à consule ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. Milites jussi ad signa redire. causa ignominiæ [b] [5] uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non rediisset, eum ipsum bonaque ejus vendere consul jussus.

XLII. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundusium redierat; inde in portu relictis navibus quum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud

INTERPRETATIO.

a *Eos ex Apuanis, quorum sedes prope Macram fluvium erat.*

b *Ut ea legio* non duodecim, *sed sex mensium duntaxat stipendium acciperet.*

NOTÆ.

euntur *monte Cervera*, & *monte Penese*; unde per *Ceni* atque *Tarri* amnium valles itur ad *Parmam*, & *Macres* campos (inter *Parmam* & *Mutinam* sitos) *Letum* autem montem partem esse putat *Balista*. Videtur tamen *Balista* nominis vestigia servare pars illa Apennini, quæ non longe ab eodem situ vocatur *monte Balestra*.

2. *Is mensibus suis dimisit legionem.*] Hunc locum sic Turneb ex Polybio interpretatur, ut cùm sex tribuni militum essent in singulis legionibus, & sic duodecim tribuni in duabus legionibus: hi vices imperandi ita inter se partiri solerent, vel comparare, ut ex semestri bini duos menses legionibus duabus imperarent. Cum igitur curandi vices ad Fulvium Nobiliorem perveniissent, is suo bimestri legionem secundam, cui præerat, dimisit.

3. *Deduxit castigatos.*] Probabilis Gronovii correctio, *reduxit*.

4. *Literaque ei datæ sunt.*] Gelenii emendatio est, cum priùs editum esset, *remitteretque; ei datæ sunt*. Suspicatur Gron. scriptum fuisse, aut scribi debere: *Senatusconsultum, literaque ei datæ sunt à consule*.

5. *Uti semestre stipendium.*] Milites, quibus stipendium non dabatur propter ignominiam, ære diruti dicebantur, auctoribus Festo & Nonio.

dubiè in [1] Regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi cauſam avertit. ex regno ejus omnes naves eſſe, quæ ſuperi maris oram depopulatæ eſſent. De his rebus legatos miſiſſe, nec conveniendi regis poteſtatem factam. Venerant Romam legati à Gentio, qui, quo tempore Romani conveniendi Regis causâ veniſſent, ægrum fortè eum in ultimis partibus fuiſſe regni dicerent. Petere Gentium ab ſenatu, ne crederent confictis criminibus in ſe, quæ inimici detuliſſent. ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis & ſociis Latini nominis injurias factas in regno ejus. & cives Romanos dici Corcyræ retineri. Eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium prætorem cognoſcere: neque antè Gentio regi legatiſve ejus reſponſum reddi. Inter multos alios, quos peſtilentia ejus anni abſumpſit, ſacerdotes quoque aliquot mortui ſunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus eſt. in ejus locum ſuffectus eſt Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hiſpania redierat, triumvir epulo, Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus. [a] tum prætextatus erat. De rege ſacrificio ſufficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit, & L. Cornelium Dolabellam. duumvirum navalem, quem ut inauguraret pontifex, magiſtratu ſeſe abdicare jubebat. recuſantique id facere, ob eam rem mulcta duumviro dicta à pontifice, deque ea quum provocaſſet, certatum ad populum. quum plures jam tribus [b] intrò vocatæ, dicto eſſe audientem pontifici duumvirum juberent; mulctamque remitti, ſi magiſtratu ſe abdicaſſet; [2] ultimùm de cœlo, quòd comitia turbaret, intervenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Cloelium Siculum inauguraruntt: [3] qui ſecundo loco inauguratus erat. Exitu anni, & C. Servilius Geminus pontifex maximus deceſſit: idem decemvir ſacrorum fuit,

Urb. cond. an. 573. Coſſ. A. Poſtum. Albino, & C. Calpurnio Piſone.

INTERPRETATIO.

Nondum virilem togam induerat.

b *Tribus quæ jam vocatæ fuerant in ovile, ſive intra locum comitiorum.*

NOTÆ.

1. *Regem Illyriorum Gentium.*] Hic Labeatium rex erat: ab eo inventore nomen accepit *Gentiana*.

2. *Ultimùm de cœlo.*] Hoc loco *ultimum* adverbiale eſt, ſignificatque *ultimo loco*, ſeu *poſt hæc* tonuiſſe, & ſic turbata & finita fuiſſe comitia.

3. *Qui ſecundo loco inauguratus erat.*] Hunc locum Turneb. ſic accepit, ut vel Dolabella aliud ſacerdotium habuerit, cui ante Cloelium inauguratus fuiſſet; vel cùm Pontifex maximus Dolabellam inaugurare nollet, niſi duumviratu navali ſe abdicaret; veluti in ſubſidium & ſecundo loco Cloelium inauguraverit, ſi primò Dolabella non inauguraretur. Quod mihi ſanè placeret, ſi animo ac deſtinatione inauguratio fieret. Gutherius ſcribit *inaugurandus*: at Gron. exiſtimat Cloelium nunc inauguratum eſſe regem ſacrorum, cùm ſecundo loco Pontifex inauguratus eſſet, id eſt, ut ego arbitror, inter Pontifices ſecundum obtinuiſſe locum; verbum enim, *erat*, deſignat tempus præteritum, non ſubſequens.

Urb. cond. an. 573. Coſſ. A. Poſtum. Albino, & C. Calpurnio Piſone.

pontifex in locum ejus à collegio cooptatus eſt, Q. Fulvius Flaccus. 4 At pontifex maximus M. Æmilius Lepidus, quum multi clari viri petiſſent, & decemvir ſacrorum Q. Marcius Philippus in ejuſdem locum eſt cooptatus. Et augur Sp. Poſtumius Albinus deceſſit. in locum ejus 5 P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permiſſum, 6 ut publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè vendendi jus eſſet.

XLIII. Piſanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab ſenatu actæ. triumviri creati ad eam rem, Q. Fabius Buteo, M. & Popillii Lænates. à C. Mænio prætore (cui provincia Sardinia quum eveniſſet, additum erat, ut quæreret de veneficiis longiùs ab urbe decem millibus paſſuum) literæ allatæ, *Se jam tria millia hominum damnaſſe, & [a] creſcere ſibi quæſtionem indiciis. aut eam ſibi eſſe deſerendam, aut provinciam dimittendam.* Q. Fulvius Flaccus ex Hiſpania rediit Romam cum magna fama geſtarum rerum, qui, quum extra urbem triumphi cauſa eſſet, conſul eſt [1] creatus cum L. Manlio Acidino; & poſt paucos dies cum militibus, quos ſecum deduxerat, triumphans urbem eſt invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: [2] præterea auri pondo triginta unum: [3] ſignati Oſcenſis

INTERPRETATIO.

[a] *Onus inquirendi* contra veneficos, *augeri multitudine eorum qui rei indicarentur.*

NOTÆ.

4. *At Pontifex maximus.*] Sic ſcriptum ex conjectura Sigonii: aliàs *ante Pontificem maximum Æmilius Lepidus*. Unde Gelen. *in Pontificem maximum*, quod cum Sigonio Gronovius improbat, tum quòd *in Pontificem cooptari*, vitioſum, ut ille, ſermonem putat: tum quòd ante legem Domitiam quæ jus ſubrogandorum ſacerdotum à collegiis ad populum tranſtulit, Pontifex maximus tributis comitiis creabatur. Ipſe ergo legit, *creato antè Pontifice maximo M. Æmilio Lepido*.

5. *P. Scipionem filium Africani.*] Ex duobus Africani filiis *Publius* major natu fuit, qui augur cooptatus dicitur, quique ſummo quidem ingenio præditus, ſed infirmâ fuit valetudine; & Æmilianum, (cùm liberos non haberet,) adoptavit. Ejus minor frater *Cnejus*, qui ab Antiocho captus, & patri remiſſus fuerat, à patris gloria degeneravit, ſordidamque geſſit prætoram, auctore Valer. Max. lib. 3. cap. 5. & lib. 4. cap. item 5.

6. *Ut publicè Latinè loquerentur.*] Cumas Græci è Chalcide Eubœæ urbe in *Opicorum* ſive *Auſonum* regione primùm condiderant, ducibus Hippocle Cumano ex Æolide, & Megaſthene Chalcidenſi. Eam deinde occupaverant Campani: unde ſermone Græco-Barbaro incolæ hoc tempore utebantur. Nunc petunt, ut Latinâ Linguâ, quæ ex vicinia & potentia Romanorum ſine dubio paulatim irrepſerat, etiam in actis uti ſibi liceat: quod pro magno beneficio erat; cùm ſoli extra Latium Romani magiſtratus id juris haberent; qui tamen niſi Latinis verbis adiri aut reſpondere dedignabantur.

1. *Creatus cum L. Manlio Acidino.*] Q. ſcilicet Fulvius Flaccus: atque hos conſules fratres germanos fuiſſe ſcriptum eſſe in Tabulis Capitolinis, & apud Vell. lib. 2. notat Gron. tanquam rarum admodum. Oportet igitur eorum alterutrum in non ſuam familiam fuiſſe translatum adoptione.

2. *Auri pondo triginta unum.*] Gallicè, *la valeur de dix-ſept mille trois cens ſeixante livres, en lingots d'or.*

3. *Et ſignati Oſcenſis nummûm centum*

nummûm

nummûm centum ſeptuaginta tria millia ducentos. Militibus de prædâ quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti, tantumdem ſociis Latini nominis: & ſtipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio primùm lata eſt ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magiſtratum peterent caperentque. inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur. Urb. cond. an. 574. Coſſ. Q. Fulvio, & L. Manlio,

XLIV. Prætores quatuor poſt multos annos lege Bębiâ creati, quæ alternis quaternos jubebat creari. hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. & Pub. Mucii Q. filii Scævolæ, Q. Fulvio & L. Manlio conſulibus eadem provincia, quæ ſuperioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, civium, ſociorum decretæ. In Hiſpaniis duabus Tib. Sempronio & L. Poſtumio cum iiſdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium eſt. & in ſupplementum conſules ſcribere juſſi ad tria millia peditum Romanorum trecentos equites, quinque millia ſociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mucius Scævola urbanam ſortitus provinciam eſt: & ut idem quæreret de veneficiis in urbe, & propius urbem decem millia paſſuum. Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam. Q. Fulvius conſul priuſquàm ullam rem publicam ageret, liberare & ſe & rempublicam religione votis ſolvendis dixit velle. voviſſe, quo die poſtremum cum Celtiberis pugnaſſet, ludos Jovi optimo maximo, & ædem Equeſtri Fortunæ ſeſe facturum: in eam rem ſibi pecuniam collatam eſſe ab Hiſpanis. Ludi decreti, & ut duumviri ad ædem locandam crearentur. de pecunia finitur, *Ne major cauſa ludorum conſumeretur, quàm quanta Fulvio Nobiliori poſt Ætolicum bellum ludos facienti decreta eſſet:* *neve*

NOTÆ:

Septuaginta millia ducentos.] Siquidem hæc pecunia *Oſea* in Hiſpania fabrefacta, argentea, & denariorum fuit (quod probabile videtur) fient ſexaginta novem millia & octingentæ noſtrates libræ.

4. *Quinquagenos denarios.*] Reſpondet hæc ſumma viginti libris noſtratibus.

5. *Rogatio primùm lata eſt ab L. Villio.*] Hinc huic L. Villio inditum cognomen *Annalis*, qui perperam L. Tullius, aut L. Julius alibi nominatur. Hic tamen non primus Annariam legem tulit (ſic enim appellantur apud Feſtum & Lampridium in Commodo Leges de ætate Magiſtratuum latæ) certè ex lib. 25. diſcimus Scipioni Ædilitatem petenti tribunum plebis obſtitiſſe, quòd nondum ad petendum legitima ætas eſſet. Sed hîc nimirùm Villius exactius quid de annis Magiſtratuum Cæſulium conſtituit; ut ſcilicet Quæſtores ante annum ætatis trigeſimum primum non crearentur, nec Ædiles Curules ante ſeptimum ac trigeſimum; Prætores ante quadrageſimum, Conſules ante tertium ſupra quadrageſimum. Quibus annis Cicero honores eſt aſſecutus; idque ſignificat, cùm gloriatur ſe omnes *anno ſuo*, id eſt, legibus definito, Magiſtratus obtinuiſſe. Quæ obſervarunt Sigon. & Pighius.

1. *Prætores quatuor.*] Jam invaluerat ut ſex quotannis crearentur.

2. *Q. & Pub. Mucii Quinti filii Scævola.*] Hi germani fratres collegæ in prætura fuerunt.

3. *Neve quid ad eos ludos arceſſeret*, &c.] Hæc pertinent ad moderandas ludorum impenſas: qua de re ante annos quatuor factum fuerat ſenatuſconſultum,

Urb. cond. an. 574. Coss. Q. Fulvio & L. Manlio.

quid ad eos ludos arceſseret, cogeret, acciperet, faceret, adverſus id ſenatuſconſultum, quod L. Æmilio, Cn. Bæbio conſulibus de ludis factum eſset. Decreverat id ſenatus propter effuſos ſumptus factos in ludos Tib. Sempronii ædilis, qui graves non modò Italiæ ac ſociis Latini nominis, ſed etiam provinciis externis fuerant.

XLV. Hiems eo anno nive ſæva & omni tempeſtatum genere fuit: arbores, quæ obnoxiæ frigoribus ſunt, deuſſerat cunctas: & ea tum aliquanto quàm aliàs longior fuit. itaque [1] Latinas mox ſubitò coorta & intolerabilis tempeſtas in monte turbavit: inſtauratæque ſunt ex decreto pontificum. Eadem tempeſtas & in Capitolio aliquot ſigna conſtravit, fulminibuſque complura loca deformavit; ædem Jovis Tarracinæ, ædem albam Capuæ, portamque Romanam, muri pinnæ aliquot locis decuſſæ erant. Hæc inter prodigia, nunciatum & ab Reate, *tripedem natum mulum.* ob ea decemviri juſſi adire libros edidere, quibus Diis, & quot hoſtiis ſacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata, ad ædem Jovis ut ſupplicatio diem unum eſſet. Ludi deinde votivi Q. Fulvii conſulis per dies decem magno apparatu facti. Cenſorum inde comitia habita: creati, M. Æmilius Lepidus pontifex maximus, & M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant; ſæpè multis in ſenatu, & ad populum atrocioribus celebratæ certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitùs eſt cenſores in campo ad aram Martis ſellis curulibus conſederunt; quo repentè principes ſenatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit.

XLVI. *Non obliti ſumus, cenſores, vos paulo ante ab univerſo populo Romano moribus noſtris præpoſitos eſſe: & nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. indicandum tamen eſt, quid omnes bonos in vobis aut offendat, aut certè mutatum malint. Singulos quum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, ſi revocemur in ſuffragium, velimus vobis prælatum eſſe. ambo quum ſimul aſpicimus, non poſſumus non vereri, [a] ne malè comparati ſitis, nec tantum reipublicæ proſit, quod omnibus nobis egregie placetis, quàm quod alter alteri diſplicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipſis graves & atroces geritis: quæ, periculum eſt, ne ex hac die nobis & reipublicæ, quàm vobis graviores fiant. De quibus cauſis hoc timeamus, multa ſuccurrunt quæ dicerentur; [1] niſi fortè [2] implacabiles*

INTERPRETATIO.

a *Ne non ſatis aptè conjuncti fueritis, & ſimul in eodem honore collocati.*

NOTÆ.

ne ludorum editor feras, ſtragulas veſtes, artifices aliave quæ non niſi immodico pretio parari poſſent, ultra præſcriptum, eam in rem conquiſita longiuſve accerſita congregaret; aut ab aliquo non tantùm invito auferret, ſed nec à volente reciperet. Nunc cavetur ne quid fiat eorum quæ ſenatuſconſulto illo vetabantur.

1. *Latinas.*] Nempe *ferias.*

2. *Niſi fortè implacabiles veſtra ira im-*

veſtræ iræ implicaverint animos veſtros. Has ut hodie, ut in iſto templo finiatis ſimultates, quæſumus vos univerſi; & quos conjunxit ſuffragiis ſuis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiæ conjungi à nobis ſinatis. Uno animo, uno conſilio legatis ſenatum, equites recenſeatis, agatis cenſum, luſtrum condatis. quod in omnibus ferè precationibus nuncupabitis verbis: a Ut ea res mihi collegaque meo bene & feliciter eveniat, id ita ut vere, ut ex animo velitis evenire: efficiatiſque, ut quod Deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus, in cujus urbis medio foro acie hoſtes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo ſimultates, ſed bella quoque finiuntur. ex infeſtis hoſtibus plerumque ſocii fideles, interdum etiam cives ſunt. Albani diruta Alba Romam traducti ſunt: Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias immortales, inimicitias mortales debere eſſe. Fremitus ortus cum aſſenſu: deinde univerſorum voces idem petentium confuſæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius queſtus quum alia tum bis à M. Fulvio ſe certo conſulatu dejectum. Fulvius contrà queri, ſe ab eo ſemper laceſſitum, & b in probrum ſuum ſponſionem factam: tamen ambo ſignificare, ſi alter vellet, ſe in poteſtate tot principum civitatis futuros. Omnibus inſtantibus qui aderant, dexteras fidemque dedêre, mittere vere ac finire odium. Deinde collaudantibus cunctis, deducti ſunt in Capitolium. & cura ſuper tali re principum, & facilitas cenſorum egregiè comprobata ab ſenatu, & laudata eſt. Cenſoribus deinde poſtulantibus, ut pecuniæ ſumma ſibi, quâ in opera publica uterentur, attribueretur; vectigal annuum decretum eſt.

Urb. cond. an. 574. Coſſ. Q. Fulvio, & L. Manlio.

XLVII. Eodem anno in Hiſpania L. Poſtumius & Tib. Sempronius prætores comparaverunt ita inter ſe, ut 1 in Vaccæos per Luſitaniam iret Albinus, inde in * Celtiberiam reverteretur. Gracchus, quod majus ibi

INTERPRETATIO.

b *Inſtitutam eſſe litem contra ſe, factâ de more ſponſione judicati ſolvendi.*

NOTÆ.

plicaverint.] Ita Glar. Sigonius locum deſperatum aſteriſco indicat. In exemplari Germanico eſt, *implacabiles fueritis implicaverint*: Gron. auguratur *niſi fortè placabiles graviùs implicarent* (vel *irritarent*) *animos veſtros*: hoc addito ſenſu, niſi verendum foret, ne iſta relata & repetita *animos veſtros*, (qui nunc fortè placabiles ſunt, dum ea quodam modo obliterata ſilentur) acriùs irritarent. Sed num potiùs: *& quæ niſi implacabiles fueritis, placaverint animos veſtros*. Facilè enim potuit librarius, cùm *implacabiles* ſcripſiſſet, ſcribere *implacaverint* pro *placaverint*.

a. *Ut ea res mihi.*] Hæc fuit ſolemnis cenſorum precatio, de qua ſic Varro lib. 5, de Ling. Latin. apud Sigon. *ubi noctu in templo cenſor auſpicaverit, atque de cœlo nunciatum erit, praconi ſic imperat, ut viros vocet: quod bonum fortunatum, felix, ſalutareque ſiet populo Romano Quiritium, reique publicæ populi Romani Quiritium, mihique, collegaque meo.*

1. *In Vaccæos per Luſitaniam.*] Appareret L. Poſtumium ulterioris Hiſpaniæ

Urb. cond. an. 574. Coss. Q. Fulvio, & L. Manlio.

bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetravit. 2 Mundam urbem primùm vi cepit, nocte ex improviso aggressus. acceptis deinde obsidibus, præsidioque impositio, castella oppugnare, agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (3 Certimam appellant Celtiberi) pervenit. ubi quum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit; 4 non dissimulantium bellaturos, si vires essent. Petierunt enim, ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda: si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. permittente Graccho ierunt, & post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil priùs petierunt à prætore, quàm ut bibere sibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterùm poposcerunt; magno risu circumstantium, in tam rudibus & moris omnis ignaris ingeniis. tum maximus natu ex iis: *Missi sumus*, inquit, *à gente nostra, qui scisciteremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres?* Ad hanc percunctationem Gracchus, *Exercitu se egregio fidentem venisse*, respondit, *quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse:* tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, & decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppidani quum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii, in deditionem venerunt. 5 Sestertiûm quater & vicies ab iis exactum; quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine (nam militare jussi sunt)' & tamen reipsa ut pignus fidei essent.

XLVIII. Inde jam duxit 1 ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, à quibus venerant nuper legati. eos quum per aliquot dies, armaturam levem immittendo in stationes, lacessisset parvis prœliis, in dies majora certamina ferebat, ut omnes extra munitiones eliceret. ubi quod

NOTÆ.

Prætorem fuisse, quando per *Lusitaniam Vaccæos* aditurus dicitur, venienti enim ex citeriore priores occurrerent *Vaccæi* quàm *Lusitani*.

2. *Mundam urbem primùm vi cepit.*] Nisi *Mantuam* pro *Munda* legeris, *Mundam* in Celtiberia, aut circa, non reperies, sed hinc procul in Bætica, quæ nunc *Ronda* dici creditur. Cluſius tamen *Mundam* adhuc dici ait. *Mantua* vero *Carpetanorum*, si Sansonem audimus, dicebatur olim, quæ nunc *Madrid* Regum Hispaniæ hodie Regia.

3. *Certimam.*] Ad urbis hujus nomen accedit quæ nunc *Certana*; sed distat situs: est enim *Certana* oppidum regni Granatensis supra *Malacam*, procul à Celtiberorum regione; quæ pars nunc Aragoniæ & Castellæ. An vetusti nominis aliquid retinet atque indicat vicus *Cetina* in Aragoniæ & Castellæ confinio ad *Salonem* fluvium, inter *Arcos Calatayud*.

4. *Non dissimulantium bellaturos.*] Plures editiones habent *rebellaturos*, id est, *repugnaturos*, inquit Gron.

5. *Sestertiûm quater & vicies ab iis est exactum.*] Gallicâ nunc monetâ furint *deux cens mille cinq cens livres*.

1. *Ad Alcen urbem.*] Memoratur in itinerario *Alces* inter *Laminium* & *Cuminarium*. Sansoni qui *Lusonibus* adscribit, est hodie *Sabelices*. A veteri vocabulo minùs discrepare *Ucles* videtur, nec situs longè abit in Castella Nova inter *Tagum* & *Anam*.

petebatur, ſenſit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut contracto certamine, tanquam multitudine ſuperarentur, repentè tergis datis ad caſtra effusè fugerent: ipſe intra vallum ad omnes portas inſtruxit copias. Haud multùm temporis intereeſſit, quum ex compoſito refugientium ſuorum agmen, poſt effusè ſequentes barbaros conſpexit. Inſtructam ad hoc ipſum intra vallum habebat aciem. itaque tantùm moratus, ut ſuos refugere in caſtra libero introitu ſineret, clamore ſublato ſimul omnibus portis erupit. Non ſuſtinuere impetum necopinatum hoſtes. qui ad caſtra oppugnanda venerant, ne ſua quidem tueri potuerunt. nam extemplo ſuſi, fugati, mox intra vallum paventes compulſi, poſtremò exuuntur caſtris. Eo die novem millia hoſtium cæſa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim: ſigna militaria triginta ſeptem. de exercitu Romano centum novem ceciderunt. Urb. cond. an. 574. Coſſ. Q. Fulvio, & L. Manlio.

XLIX. Ab hoc prælio Graechus duxit ad populandum Celtiberiam legiones; & quum ferret paſſim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent; [1] centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit. præda potitus ingenti eſt. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare inſtitit. Oppidani primum impetum hoſtium ſuſtinuerunt: deinde, quum jam non armis modò, ſed etiam operibus oppugnarentur, diffiſi præſidio urbis, in arcem univerſi conceſſerunt: poſtremò & inde, præmiſſis oratoribus, in ditionem ſe ſuaque omnia Romanis permiſerunt. Magna inde præda facta eſt. multi captivi nobiles in poteſtatem venerunt; inter quos & Turri filii duo, & filia. Regulus hic earum gentium erat, longè potentiſſimus omnium Hiſpanorum. Auditâ ſuorum clade; miſſis qui fidem venienti in caſtra ad Graechum peterent, venit. & primùm quæſivit ab eo, [2] liceretne ſibi ac ſuis vivere? quum prætor victurum reſpondiſſet; quæſivit iterum, *ſi cum Romanis militare liceret?* id quoque Graccho permittente; Sequar, inquit, vos adverſus veteres ſocios meos, quoniam [3] illos ad me * propiunt ſuſpicere. Secutus eſt inde Romanos, fortique ac fideli operâ multis locis rem Romanam adjuvit.

L. [1] Ergavia inde nobilis & potens civitas, aliorum circà populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum *haud cum fide factam*, quidâ auctores ſunt. *è qua regione abduxiſſet legiones extemploinde*

NOTÆ.

1. *Centum tria oppida.*] Mirum fuerit, ſi tot vicos in Celtiberia fuiſſe dicamus.

2. *Liceretne ſibi.*] Idem eſt ac *ſibine liceret vivere*, &c.

3. *Illos ad me * propiunt ſuſpicere.*] Fortè inquit Gron. *piguit reſpicere.*

1. *Ergavia inde nobilis.*] *Ergaviam* lego in Vaſconibus Hiſpaniæ citeriotis populis, ubi nunc regnum *Navarræ*; *Arguedas* hodie: verùm quoniam eſt quod ambigatur an eò pertigiſſent adhuc arma Romana, ſuſpicor *Ergaviam* pro *Ergavica* ſcriptum eſſe, quæ urbs Celtiberorum fuit, Sanſoni *Mondejar*; in *Caſtella Nova*: quanquam Cluſius & Villanovan eam *Alcanis* appellari volunt.

Urb. cond. an. 574. Coſſ. Q. Fulvio, & L. Manlio.

rebellatum; magnoque eum poſteà prælio 2 *ad montem Caunum cum Celtiberis à prima luce ad ſextam horam diei ſignis collatis pugnaſſe: multos utrinque cecidiſſe:* 3 *nec aliud magnopere victores fuiſſe Romanos; niſi quod poſtero die manentes intra vallum prælio laceſſierint. Spolia per totum diem legiſſe; tertio die prælio majore iterùm pugnatum; & tunc demum haud dubie victos Celtiberos: caſtraque eorum capta & direpta eſſe. Viginti duo millia hoſtium eo die eſſe cæſa: plus trecentos captos: parem ferè equorum numerum: & ſigna militaria ſeptuaginta duo. inde bellatum, veramque patem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos feciſſe.* Eadem æſtate & L. Poſtumium in Hiſpania ulteriore bis cum Vaccæis egregiè pugnaſſe ſcribunt. ad triginta & quinque millia hominum occidiſſe, & caſtra oppugnaſſe. Propiùs verò eſt, ſeriùs in provinciam perveniſſe, quàm ut eâ æſtate potuerit res gerere.

LI. Cenſores fideli concordiâ ſenatum legerunt, princeps electus eſt ipſe cenſor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de ſenatu. retinuit quoſdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diviſaque inter ſe, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam; a ingratum opus, quod prædia habebat ibi, 1 privatamque publicæ rei impenſam ζ inſuerat. b Theatrum & proſcenium ad Apollinis ædem Jovis in Capitolio, 2 columnaſque circà poliendas albo locavit. & ab his columnis, 3 quæ incommodè oppoſita videbantur, ſigna amovit: cly-

INTERPRETATIO.

a *Opus quod publicè non probabatur.*

b *Lepidus juxta eadem Apollinis theatrum, & quaſi ſcena veſtibulum.*

NOTÆ.

2. *Ad montem Caunum.*] Mons *Caunus* pars *Idubeda* in extrema ſeptentrionem verſus Celtiberia, ad confinia *Pelendonum*, nunc *Moncaye*.

3. *Nec aliud magnopere victores fuiſſe Romanos.*] Hæc mirum in modum corrupta erant. In primo exemplari Germanico ſcriptum erat: *nec aliud magnopere berbice crederes fuiſſe Romanes, niſi qui poſtero die arceſſierint manentes prælio ſpolia intra vallum per totum diem legiſſet.* Sigon. ſic immutavit: *cecidiſſe (nec aliud magnopere Ergavica credere ſe feciſſe Romanos, niſi quod manentes intra vallum prælio laceſſierint) poſtero die ſpolia*, &c. Gronovius nec parentheſin, nec *Ergavica* mentionem hic probat, cùm de prælio, deque vallo & caſtris, non de obſidione, ac mœnibus agatur. Propiùs itaque ad veſtigia veteris ſcripturæ, ſic ſcribendum ſuggeratur: *nec aliud magnopere, ne victos crederes, feciſſe Romanos, niſi quòd poſtero die laceſſierint prælio manentes intra vallum, ſpoliis per totam diem lectis.* Ab his non abludit, nec à primo exemplari longiùs recedit vulgata lectio. Cæterùm *manentes intra vallum* Celtiberos intellige.

1. *Privatamque publicæ rei impenſam inſuerat.*] Non placet Gronovio hæc Palmerii lectio: mavult *injunxerat*, aut *impoſuerat*. Gruter. conjiciebat *inſumſerat*. Tan. Faber *inſulſerat*; an potiùs *inſeruerat*, vel *inſerſerat*. Nec tamen omninò improbem Palmerianum *inſuerat*: ut *inſuere* metaphoricè dicatur pro *implicare, adjungere*.

2. *Columnaſque circà poliendas albo.*] Pigh. *circumpoliendas albario*, ſed nihil mutandum videtur.

3. *Quæ incommodè oppoſita videbantur.*] Ita mavult Gron. *& oppoſita ex-*

peaque de columnis, & ſigna militaria affixa omnis generis dempſit. M. Fulvius plura & majoris locavit uſus. portum & pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices poſt aliquot annos P. Scipio Africanus & L. Mummius cenſores locaverunt imponendos. baſilicam poſt argentarias novas, & forum piſcatorum circumdatis tabernis; quas [c] vendidit in privatum: & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam poſt navalia, & ad fanum Herculis, & poſt Spei ad ædem Apollinis Medici. Habuere & [4] in promiſcuo præterea pecuniam. ex ea communiter locarunt aquam adducendam, forniceſque faciendos. Impedimento operi fuit M. Licinius Craſſus, qui per fundum ſuum duci non eſt paſſus. Portoria quoque & vectigalia iidem multa inſtituerunt. complura [5] ſacella publica, quæ occupata à privatis; publicaque [e] ſacra ut eſſent patentque populo, curarunt. Mutarunt ſuffragia: [6] regionatimque generibus hominum, cauſiſque & quæſtibus, tribus deſcripſerunt. Urb. cond. an. 574. Coſſ. Q. Fulvio, & L. Manlio.

LII. Et alter ex cenſoribus M. Æmilius petiit ab ſenatu: ut ſibi dedicationis templorum Reginæ Junonis & Dianæ, quæ bello Liguſtino antè annis octo voviſſet, pecunia ad ludos decerneretur. [1] Viginti millia æris decreverunt. dedicavit eas ædes utramque in circo Flaminio. ludoſque ſcenicos triduum poſt dedicationem templi Junonis, biduum poſt Dianæ, & ſingulos dies fecit in circo. Idem dedicavit [2] ædem Larium Permarinûm in Campo. voverat eam annis undecim antè L. Æmilius Re-

INTERPRETATIO.

c *Ad uſum privatorum.*

NOTÆ.

plicat *obſtantia*, atque ita columnas minùs ſpectabiles reddentia. Pigh. *appoſita*, id eſt, *juxta poſita*; exiguo ad ſententiam diſcrimine.

4. *In promiſcuo præterea pecuniam.*] Ita Sigon. ſcriptus habebat. *prætores* pro *præterea*: ſcribit Gron. *habuere & in promiſcuo partem pecuniæ*, id eſt, opinor, pecuniæ è publico ad ſumptus faciendos erogatæ parte communiter uſi ſunt ad opera quæ ſimul locarunt.

5. *Sacella publica, quæ occupata à privatis.*] Sic Pigh. in membrana legitur *publicaque, ſua occupata à privatis*. Legendum Gronov. putat, *complura ſacella publica, quæ occupata à privatis, publica rurſus ut eſſent patentque populo curarunt*.

6. *Regionatim generibus hominum, cauſiſque & quæſtibus tribus deſcripſerunt.*] Cùm quatuor tunc eſſent urbis regiones, totidemque tribus urbanæ; reliquæ autem tribus ruſticæ dicerentur; nominaque haberent à vicinis Italiæ regionibus, præfecturis, aut agris: hi cenſores ita tribus deſcripſerunt ut homines qui ejuſdem ordinis ac generis, & unius cauſæ quæſtûſve, ſive artificii eſſent, ſimul ſuffragium ferrent, ita ut cùm tribus aliqua vocaretur ad ſuffragium, ſcirent qui ſenatorii & equeſtris ordinis erant, quando in ſuffragium eſſet eundum, ac deinceps alii è plebe ſuo quinque ordine, ratione artis quam exercerent, & ex qua quæſtum facerent.

1. *Viginti millia æris.*] Si aſſes ſumantur ſemunciales (quales eo jam tempore,) perexigua fuerit ſumma, nec ultra quingentas octoginta tres libras noſtrates, ſex ſeptemve aſſes erunt.

2. *Ædem Larium.*] Feriæ ſunt Laribus dedicatæ, quibus ædem bello Antiochi L. Æmil. Regillus prætor in Campo Martio curandam vovit,

Urb. cond. an. 574. Coss. Q. Fulvio, & L. Manlio.

gillus, navali prœlio adversus præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi 3 tabula cum titulo hoc fixa est * 4 *Duello magno regibus dirimendo* * *caput* * *subigendis* * *patrandæ pacis* * *hæc pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilii filio Regillo, Prætori* * *, auspicio, imperio, felicitate ductuque ejus inter Ephesum, Samum, Chiumque inspectante Consule ipso, Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque Classis Regis Antiochi ante d. XI. Kal. Jan. victa, fusa, contusa, fugataque est, ibique eo die naves longæ cum omnibus sociis captæ sexaginta duæ. Ea pugna pugnata Rex Antiochus regnumque ejus* * * *. Ejus rei ergo* 5 *ædem Laribus Permarinis vovit.* Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio supra valvas fixa est.

LIII. Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul profectus in Ligures, per invios montes vallesque saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit: neque tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, præsidiaque montibus imposuit. Celeriter & ex provincia literæ Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostiis majoribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoriâ dignum in Liguribus est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum à consule & senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italiâ jussit: & consulem Q. Fulvium quærere & animadvertere in eos, qui principes & auctores transcendendi Alpes fuissent.

LIV. Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio & mœrore consumptus, post mortem filii decessit. Demetriade hibernabat, quum desiderio anxius filii, tum pœnitentiâ crudelitatis suæ. stimulabat animum & alter filius, haud dubiè & suâ & aliorum opinione rex; conversique in eum omnium oculi, & destituta senectus; aliis expectantibus suam mortem: aliis ne expectantibus quidem. Quo ma-

NOTÆ.

3. *Tabula cum titulo.*] Ut titulus miserè laceratus extat in unica hujus libri membrana, ex qua vulgaris editio correxit aliquatenus, & prout potuit repræsentavit Sigon. nec restituere facile est. Quid enim ibi significat *Tò caput?* quid *subigendis?* quid *hac pugna exeunt?* jam illa *inspectante consule, ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisque*; aut falsò sunt ascripta; (procul enim aberant & Consul L. Scipio & Antiochus cùm hæc navalis pugna committeretur) aut certè extra locum posita, & referenda post sequentia verba *ea pugna pugnata*: ita ut dicatur post illa *à consule Antiochus ipse exercitu omni, equitatu, elephantisque spoliatus, regnoque* magnâ ex parte à Romanis exutus.

4. *Duello magno regibus dirimendo.*] Intelliguntur haud dubiè reges Antiochus & Eumenes: hic enim cùm à Seleuco Antiochi filio obsideretur, L. Regillum advocavit, & Regillus hunc titulum sive causam pugnæ suæ prætexuisse videtur, ut bellum inter hos reges dirimeret, pacemque componeret.

5 *Ædem Laribus Permarinis.*] *Deos marinos* intellige, seu mare peragrantes: sunt enim *Lares Permarini*, ut vetus Lexicon interpretatur, Θεοὶ ἔφυδροι,

gis

gis angebatur. & cum eo [1] Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens qui tutor Philippi fuerat, regiæ vir majeſtatis, nobili etiam [2] pugnâ adverſus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine à cæteris regibus diſtinguerent, appellarunt. Urb. cond. an. 574. Coſſ. Q. Fulvio, & L. Manlio.

Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanſerat: eique ea fides, nequaquam amicum Perſea, inimiciſſimum fecerat. [3] is proſpiciens animo, quanto cum periculo ſuo hæreditas regni ventura eſſet ad Perſea; ut primùm labare animum regis, & ingemiſcere interdum filii deſiderio ſenſit: nunc præbendo aures, nunc laceſſendo etiam mentionem rei temerè actæ, ſæpè querenti querens & ipſe aderat. & quum multa adſoleat veritas præbere veſtigia ſui, omni ope adjuvabat, quo maturiùs omnia emanarent. Suſpecti & miniſtri facinoris, Apelles maximè & Philocles erant, qui Romam legati fuerant, literaſque exitiales Demetrio ſub nomine Flaminini attulerant. falſas eſſe, & à ſcriba vitiatas, ſignumque adulterinum, vulgò in regia fremebant.

LV. Cæterum quum ſuſpecta magis, quàm manifeſta eſſet res, fortè [1] Xychus obvius fit Antigono, comprehenſuſque ab eo, in regiam eſt perductus. relicto eo cuſtodibus, Antigonus ad Philippum proceſſit. *Multis*, inquit, *ſermonibus, intellixiſſe videor, magno te æſtimaturum, ſi ſcire vera omnia poſſis de filiis tuis, uter ab utro petitus fraude & inſidiis eſſet. Homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exolvere poſſit, in poteſtate tua eſt Xychus.* [2] *fortè vocatum perductumque in regiam vocari juberet.* Adductus, primò ita negare inconſtanter, ut parvo metu admoto, paratum eſſe indicem appareret. conſpectum tortoris verberumque non ſuſtinuit: ordinemque omnem facinoris legatorum miniſteriique ſui expoſuit. Extemplo miſſi qui legatos comprehenderent. Philoclem, qui præſens erat, oppreſſerunt: Apelles miſſus ad Chæream quen-

NOTÆ.

ſicque Turnebus & Lilius Girald ſentiunt.

1. *Antigonus Echecratis filius.*] Echecrates hujus Antigoni pater, frater Antigoni, qui tutor Philippi fuerat, natus erat Alcyoneo Antigoni Gonatæ filio notho.

2. *Pugna adverſus Cleomenem.*] Antigonus tutor & Δώσων cognomine, qui & Evergetes & Soter, patruus Antigoni, de quo hic agitur, Cleomenem ultimum regem Lacedæmoniorum pugnâ ad Sellaſiam Laconiæ oppidum fuſum fugatumque adegerat ad fugam in Ægyptum capeſſendam, ubi & miſerè periit.

3. *Nequaquam amicum Perſea, inimiciſſimum fecerat.*] Legit Gron. *neque antè amicum Perſeo:* & revera vult Livius Perſeum nunquam amicum huic Antigono fuiſſe; poſtquam verò eum vidit Philippo ſoli adhærere, nec ad ſe cum reliquis Macedonum primoribus confugere, majori odio proſecutum eſſe.

1. *Xychus obvius fuit.*] Scriba, ni fallor; literarum, quæ Flaminino tribuebantur, adulterator.

2. *Fortè vocatum.*] Sigon. tanquam imperfectâ ſententiâ reponit, *Hortatur inde, ut eum fortè vocatum*, &c. *vocari juberet*. Gron. integram cenſet ſententiam, ſi pro *juberet*, ſcribatur *jube*: nec *vocatum vocari* patitur. Corrigit itaque *Fortè oblatum*. Tan. Faber. etiam *fortè oblatum* mavult.

Urb. cond. an. 574. Coss. Q. Fulvio, & L. Manlio.

dam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alii primò audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse, alii tormenta etiam inficiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque, & infelicitatem suam in liberis graviorem, 3 quod alter ſ periisset, censebat.

LVI. Perseus certior factus, omnia detecta esse, potentior quidem erat quàm ut fugam necessariam duceret. tantùm, ut procul abesset, curabat; interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus. qui spe potiundi ad pœnam corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat, cui & palam facti parricidii gratia obnoxius erat: neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus propter recentem patrui Antigoni gloriam fore censebat. *Quando in eam fortunam veni*, inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; regnum, quod à patruo tuo forti, non solùm fideli, tutela ejus custoditum & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno judicem. si neminem haberem, perire & extingui id mallem, quam Perseo sceleste fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus inlacrymasti, in locum ejus substitutum relinquam.* Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. quum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commendare: & si vita longior supperisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde quum Amphipolin venisset, gravi morbo est implicitus. sed animo tamen magis ægrum fuisse, quàm corpore, constat: curisque & vigiliis (quum identidem species & umbræ insontis interempti filii ı eum diris ⁎ agitarent) extinctum esse, cum execrationibus alterius. Admoveri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectatâ morte regis, à primis desperationis notis, nuncios prædispositos, ita ut convenerat, misit ad Persèum: & mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit.

LVII. Oppressit igitur nec opinantes ignarosque omnes Perseus, & regnum scelere partum invasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. nam post paucis diebus gens

NOTÆ.

3. *Quod alter periisset.*] Muret. *quòd alter supereſſet.*

1. *Eum diris agitarent.*] Sigon. *cum terius.* Longè enim meliùs, inquit, *illdiris*, quod Gron. sequitur; sed referendæ hæ duæ voces ad sequentia, ut sit; *extinctum esse cum diris execrationibus alæ* execrationes conveniunt morienti,

Baſtarnarum diu ſolicitata, ab ſuis ſedibus magnâ peditum equitumque manu Iſtrum trajecit. inde [1] prægreſſi qui nunciarent regi, Antigonus & Cotto: nobilis is erat Baſtarna. erat Antigonus perinvitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus. Haud procul Amphipoli [1] famæ incerti nuncii occurrerunt, mortuum eſſe regem: quæ res omnem ordinem conſilii turbavit. Compoſitum autem ſic fuerat: tranſitum per Thraciam tutum, & commeatus Baſtarnis [2] ut Philippus præſtaret. id ut facere poſſet, regionum principes donis coluerat: fide ſuâ obligatâ; pacato agmine tranſituros Baſtarnas. [3] Dardanorum gentem delere propoſitum erat, inque eorum agro [4] ſedes dare Baſtarnis. duplex inde erat commodum futurum, ſi & Dardani gens ſemper infeſtiſſima Macedoniæ, temporibuſque iniquis regum imminens, tolleretur: & Baſtarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberiſque, ad populandam Italiam poſſent mitti. [5] Per Scordiſcos iter eſſe ad mare Adriaticum, Italiamque aliâ viâ traduci exercitum non poſſe. Facilè Baſtarnis Scordiſcos iter daturos. [6] nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere, & ipſos adjuncturos ſe, quum ad prædam opulentiſſimæ gentis ire vidiſſent. Inde [7] in omnem eventum conſilia commodabantur. ſive cæſi ab Romanis forent Baſtarnæ; Dardanos tamen ſublatos, prædamque ex reliquiis Baſtarnarum, & poſſeſſionem liberam Dardaniæ, ſolatio fore: ſive proſperè geſſiſſent; Romanis averſis in Baſtarnarum bellum, recuperaturum ſe in Græcia quæ amiſiſſet. Hæc Philippi conſilia fuerant.

Urb. cond. an. 574. Coſſ. Q. Fulvio, & L. Manlio.

LVIII. Ingreſſi ſunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni. ſed haud multò poſt famam mortis Philippi, neque Thraces commercio faciles erant, neque Baſtarnæ empto contenti eſſe poterant, aut in agmine contineri, ne decederent viâ. inde injuriæ ultrò citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarſit. Poſtremò Thraces, quum vim ac multitudinem ſuſtinere hoſtium non poſſent, relictis campeſtribus vicis, in montem ingentis altitudinis ([1] Donucam vocant) concеſſerunt.

NOTÆ.

quàm ante mortem à manibus filii agitato.

1. *Famæ incerti nuncii occurrerunt.*] Num *fama incerta*: id eſt, nuncii qui famam non ſatis certam afferebant.

2. *Ut Philippus præſtaret.*] Veteres editiones, *ut Philippus daret*, quemadmodum erat in unico libro.

3. *Dardanorum gentem.*] Hi *Dardani* Europæi in Mœſia fuere, ubi nunc pars Serviæ & Bulgariæ.

4. *Sedes dare Baſtarnis.*] Scripti *ſe fundare*: unde Gron. *ſedes fundare*, imitatione Virgilii, quanquam alio ſenſu.

—— *Saxo incolitur fundata vetuſto*
Urbis Agyllina ſedes.

5. *Per Scordiſcos.*] Gallica gens fuit à temporibus Brenni in Pannoniæ ac Mœſiæ confinio, vicina Tauriſcis; ubi nunc Raſcia & pars Boſniæ.

6. *Nec enim aut linguâ aut moribus æquales abhorrere.*] Baſtarnæ tamen inter Germanicas gentes cenſentur, Scordiſci à Gallis orti.

7. *In omnem eventum conſilia commodabantur.*] Sigon. *accommodabantur*.

1. *Donucam vocant.*] *Dunax* dicitur Straboni, & *Dunum* Celtis, idem quod mons: pars ſcilicet Hæmi aut Rhodopes Thracicorum montium fuit hæc *Donuca*.

Urb. cond. an. 574. Coss. Q. Fulvio, & L. Manlio.

2 Quò ubi ire Bastarnæ vellent, quali tempestate 3 Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse; talis tum Bastarnas, nequiequam ad juga montium appropinquantes oppressit. neque enim imbre tantum effuso, dein creberrimâ grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem oculorum, sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora: nec solùm milites, sed etiam principes icti caderent. itaque cum præcipiti fugâ per rupes præaltas improvidi sternerentur, ruerentque; instabant quidem pereulsis Thraces: sed ipsi Deos auctores fugæ esse, cœlumque in se ruere ajebant. Dissipati procellâ, quum tanquam ex naufragio plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari quid agerent cœptum: inde orta dissensio; aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam, censentibus. Triginta fermè millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt. cætera multitudo retro qua venerat, transdanubianam regionem repetiit. Perseus potitus regno, interfici Antigonum jussit: & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eoanno in Macedonia gesta.

LIX. Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. quem triumphum magis gratiæ, quàm rerum gestarum magnitudini datum, constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit: nullam pecuniam admodum. divisit tamen in singulos milites 1 tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quàm quod fortè evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati consules sunt, M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curvus, T. Claudius Nero, T. Fontejus Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Capione, Ap. Claudio Centone, propter prodigia, quæ evenerant. Terra movit, in foris publicis, ubi lectisternium erat. Deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt se: lanaque cum integumentis 2 quæ Jovi oppositа fuit, decidit. de mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra; quàm ut ludi instaurarentur, actum est.

NOTÆ.

2. *Quò ubi ire.*] Rectè Gron. *cum subire Bastarna vellent.*

3. *Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse.*] Verè fama, eaque mendax, ut antè ostendimus. Hanc sive historiam sive fabulam narrant Pausan. & Justin. refutat aliquatenus Strabo.

1. *Trite nos æris.*] Gallicè, *huit livres quinze sols.*

2. *Quæ Jovi oppositа fuit.*] Pighius ex Julio Obsequente legit, *appositа*: contrà tendit Gron. nec multùm interest.

FINIS LIBRI XL.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XLI.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

IGNIS *in æde Veſtæ extinctus eſt. Tib. Sempronius Gracchus proconſul Celtiberos victos in deditionem accepit: monimentumque operum ſuorum,* 1 *Gracchurim oppidum in Hiſpania conſtituit. Et à Poſtumio Albino proconſule, Vaccæi ac Luſitani ſubacti ſunt.* 2 *uterque triumphavit. Antiochus, Antiochi filius, obſes Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto ſucceſſerat, in regnum Syriæ dimiſſus. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt: cenſa ſunt civium capita ducenta ſeptuaginta tria millia ducenta quadraginta quatuor. Q. Voconius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem inſtitueret: ſuaſit legem M. Cato. extat oratio ejus. Præterea res contra Ligures, Iſtros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus proſpere geſtas, & initio belli Macedonici continet, quod Perſeus Philippi filius moliebatur. miſerat enim ad Carthaginienſes legationem, & ab iis nocte audita erat: ſed & alias Græciæ civitates ſolicitabat.* 3 *qui, præter religionem, quod quàm multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Jovis Olympii, & Antiochiæ Capitolini; viliſſimum regem egit.*

NOTÆ.

1. *Gracchurim oppidum in Hiſpania conſtituit.*] Anteà *Illurcis* nominabatur, ut ſcribit Feſtus Pompejus. Verùm in honorem Tib. Sempronii Gracchi, qui eam vel inſtauravit, vel amplificavit, dicta eſt *Gracchuris*; hoc eſt, ni fallor, Gracchi urbs. Sita fuit in Vaſconibus, non procul lævâ Iberi ripâ.

2. *Uterque triumphavit.*] Ita meliùs quàm ut vulgò, *de utriſque triumphavit*; nam Gracchus de Celtiberis, Poſtumius Albinus de Luſitanis reverà triumpharunt.

3. *Qui præter religionem.*] Hæc & ſequentia rectè, Gron. ſubtexit poſt verbum *dimiſſus*, ut hæ templorum ædificationes non ad Perſeum referantur, ſed ad Antiochum Epiphanem magni Antiochi filium, cui debentur ex Polybio apud Athenæum lib. 5. ac Diodoro, quibuſcum omninò congruit Livii narratio cap. 20.

Digitized by Google

Urb. cond. an. 575. Coss. M. Junio Bruto, & A. Manlio Vulsone.

„ JAM per omnes orbis terrarum partes victricia Populus Romanus eir-
„ cumtulerat arma. Italiâ suâ non contentus, undique dissitas, sejun-
„ ctasque non uno mari regiones bello aperuerat; easque per prospera plu-
„ rima, adversis admodum paucis temperata magis quàm repressa, longè
Supplementum Dujatii. „ latéque pervaserat. Hinc Europæ extremam ad occidentem solem His-
„ paniam Gades usque, trajecto Gallico atque Iberico mari, pulsisque
„ Carthaginiensibus, ad se magna ex parte converterat. Inde Hadriati-
„ cum ultra sinum, Græcia quà ad ortum eadem vergit Europæ, afflictis
„ præpotentium anteà Macedonum rebus, reddita legibus suis: quin &
„ trans Ægæos fluctus Asia, quantum cis Tauri juga protenditur, Roma-
„ norum vires profligato Antiocho experta, majestatem reverebatur.
„ Nam Africam trans sinum quoque mare jam antè devictis domuerat Pœ-
„ nis. Potentiæ denique eorum vix intactum quidquam supererat. Sed
„ manebat Regum nomen & potestas: populique non tam subjectorum
„ quàm fœderatorum titulo, sub hujus umbra nominis, si non plenâ li-
„ bertate, at saltem libertatis imagine fruebantur. Debebant amplius ali-
„ quid, aut destinabant urbi principi fata. Ne quid summæ ipsius digni-
„ tati, supremoque rerum omnium arbitrio deesset, propagandi Imperii,
„ ac dominationis intendendæ præclaras occasiones per supinos æmulorum
„ hostiumque errores, vanosve tumultus, fortuna providit. Persei im-
„ primis Macedonicæ gentis regnum per fraudem indepti, nec sinceriùs
„ administrantis, crudelitas in populares omnibus invisa, vesana inter
„ immensas opes avaritia, inconsiderata in capiendis exequendisve consi-
„ liis levitas, (quæ maxima sunt gerendis rebus magnis impedimenta) &
„ illum pessundederunt, & quæcumque stante hoc præcipuo Romanæ po-
„ tentiæ quasi fræno stare poterant. Itaque cum initio, tum situ locorum,
„ ac viribus, hominumque & omnium rerum copiâ; tum belli quoque
„ aleâ superior esset, hisce vitiis brevi sibi luisque perniciem attulit. Re-
„ dundavit subinde in alios ejus casus; nec finitimorum tantùm, sed lon-
„ ginquorum etiam ruinam traxit. Macedonum exitium sequuta cum
„ Achæis Carthago, atque horum cladibus convulso cunctorum statu,
„ ubique accipiendum pariter jugum fuit, liberisque pariter & sociis
„ in provinciæ tandem formam abeundum. Hæc non tam gestorum ma-
„ gnitudine atque difficultatibus, quàm ditionis amplificatione magnificâ,
„ ut progressu temporis contigerint, enarraturo, consulatus repetendus est
„ M. Junii Bruti, A. Manlii Vulsonis; quoniquæ opus hocce proces-
„ serat.

„ II. Anni principio Consules Prætoresque cum magistratum iissent,
a Ex Livio infrà cap. 5. Adde Pigh. hic. „ provincias sortiti sunt. Consulum alteri A. Manlio Vulloni Gallia obti-
„ git, M. Junio Bruto Ligures. Inde Prætoribus M. Titinio Curvo Urba-
„ na, Ti. Claudio Neroni Peregrina Jurisdictio evenit. P. Ælius Ligus
„ Siciliam, T. Æbutius Carus Sardiniam, nacti sunt; M. alter Titinius
„ Hispaniam citeriorem, T. Fontejus Capito ulteriorem. Interim Ti.

„ Sempronio Graccho & L. Poſtumio Albino prorogatum in Provincia Urb. cond. an. 575. Coſſ. M. Iun. Bruto, & A. Manlio Vulſone.
„ cuique ſua imperium, juſſique hic ulteriorem, ille citeriorem Hiſpa-
„ niam obtinere, donec Titinius & Fontejus adveniſſent. Antequam Præ-
„ tores in Provincias proficiſcerentur, incendio circa forum cùm plurima
„ eſſent deuſta, ædes Veneris ſine ullo veſtigio cremata eſt. Acceſſit (quod Iul. Obſeq. v. Liv. Epit.
„ maximè hominum exterruit animos) Veſtæ Penetralis ignis extinctus.
„ Virgo, cujus cuſtodia erat, juſſu M. Æmilii Lepidi Pontificis flagro cæſa,
„ negavit ulteriùs interiturum. His procurandis habitæ de more ſupplica-
„ tiones; & paci numinum impetrandæ majoribus hoſtiis rem divinam à
„ Conſulibus fieri placuit. Luſtrum ſub hæc à M. Æmilio Lepido & M.
„ Fulvio Nobiliore Cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita
„ ducenta ſeptuaginta tria millia ducenta quadraginta quatuor.

„ III. Per hæc tempora Ti. Gracchus Proprætor proſperè cœptum ſu- Diod. Sic. excerpt. apud Valeſ. p. 19.
„ periori anno in Celtiberos bellum ſtrenuè adminiſtrabat. Is in primo ad-
„ huc juventutis flore, cùm inter cæteros ætatis ejuſdem homines pruden-
„ tiâ induſtriâque excelleret, maximarum rerum agendarum ſpem & ani-
„ mo ipſe conceperat, & militibus infuderat. Itaque cùm viginti hoſtium Appian. In Iber. n. 278.
„ millia urbem ſociam Romanorum Carabim obſiderent, nihil cunctatus,
„ ad ferendam opem properavit. Verùm tam arctâ obſidione ſocii preme-
„ bantur, ut ad indicandum eis auxilii adventum nulla omninò patere via
„ crederetur. Arduum negotium expedivit Cominii audacia. Hic equi-
„ tum turmæ præfectus, Hiſpanico indutus ſago, pabulatoribus hoſtium
„ ſeſe immiſcuit: cum his caſtra ingreſſus; hinc curſu ad urbem conten-
„ dit, nunciatque adventare Tiberium. Oppidani ex ultima deſperatione
„ ad alacritatem atque audaciam hoc nuncio excitati, obfirmatis adverſus
„ omnes obſidentium inſultus animi, fortiter repugnando, ſpatium Grac-
„ cho dederunt ſolvendæ obſidionis. Hoſtes inter hæc, cum vis non pro-
„ cederet, ad dolos verſi, non mediocrem in caſtra Romana tumultum
„ intulerunt. Ex oppidis quæ anteà juſſu Catonis uno die nudata mœnibus
„ fuerant, novam in urbem ingens multitudo confluxerat. Complegam
„ loco indiderant nomen. Eo ab oppido prodeuntes ad viginti hominum
„ millia, ſupplicum habitu, oleaſque manibus præferentes, in conſpe-
„ ctu caſtrorum tanquam pacem oraturi ſubſtiterunt. Mox abjectis repentè
„ precantium inſignibus, arma vibrantes, horribili clamore in caſtra
„ irruerunt, impetu ipſo & ſono cuncta terrore complentes. Verùm frau-
„ dem Barbarorum pari arte Graechus eluſit, ac retudit. Caſtris per ſi-
„ mulationem fugæ deſertis, hoſtes ingreſſos ac direptioni intentos ador-
„ tus non modò partem cecidit, ſed ipſâ quoque urbe, unde venerant,
„ potitus eſt. Inde victoriam ſecutus, innumera oppida, bellorum cala-
„ mitatibus exhauſta, ad deditionem coëgit, finitimaſque nationes per-
„ domuit. Tum diviſo inopibus agro: & ſedibus populo cuique aſſignatis,
„ cum omnibus Celtiberis, gentibuſque vicinis eorum ſectam ſequentibus,
„ compoſito fœdere, non contemnendam Hiſpaniæ partem in amicitiam Oroſ. lib. 4. cap. 20.
„ ditionemque Populi Romani perduxit. Id fœdus amplexi pro lege po-

Urb. cond. an. 575. Coſſ. M. Iun. Bruto, & A. Manlio Vulſone.

„ſteri ſunt. Hinc mirum minus videri debet quòd Polybius narrat Tib. „Gracchum trecentas Celtiberorum urbes expugnaſſe aut evertiſſe. Quod „Poſidonius in Gracchi gratiam auctis ultra modum rebus confictum exi-„ſtimat: cùm neque regionis ſive amplitudo ſive natura, tot urbes arido

Liv. Epit. Strabo lib. 3.

„ſolo capere poſſe videatur; ipſique Hiſpani, ſi maris noſtri accolas exci-„pias, etſi multitudine abundant, vicos potiùs quàm urbes ædificent in-

Cic. pro L. Manl.

„colantque: nec pauci in ſylvis ferinam propè vitam agant, infeſti circà „degentibus. Sed Celtiberorum nomen finitimas gentes fœdere cum ipſis „junctas continebat: hinc Arevacos, Carpetanos, Oretanos, alioſque „circum Tagum populos: inde ad Iberum Vaſcones, apud quos Gracch ur-„rim oppidum ſtatuit, perpetuum virtutis operumque ſuorum monumen-„tum. Eam urbem anteà Illurcim Hiſpani nominabant. Eádem ætate

Feſtus Pompejus. Oroſ. ibid.

„L. Poſtumius pro Prætore Hiſpaniam ulteriorem, adminiſtrans, ſuſis „fugatiſque hoſtibus, millia hominum quadraginta interfecit, & eum „Vaccæis Luſitanos ſubegit.

„IV. At inter hæc A. Manlium Vulſonem, cui Conſuli Galliam obve-„niſſe ſcripſimus, cùm pacata ubique Provincia, nec citra nec ultra Pa-„dum ſpem triumphi ullam oſtenderet, niſi trans Alpes: proferendi ul-„tra fines arma cupido inceſſit. Et commodùm Iſtrorum atque Illyrio-„rum motus (quanquam prædatorii magis terrâ marique excurſus erant „in ſocios, quàm bellici incurſus) ad tranſgrediendum Italiæ terminos „invitabant. Aſſuetas latrociniis gentes tædebat diuturnæ quietis. Roma-„narum quidem virium utrique periculum anteà fecerant. Illyrii pri-„mùm pluribus infracti cladibus ab Teutæ Reginæ temporibus, quam „admotis terreſtribus navalibuſque copiis parte regni mulctatam Cn.

Liv. Epit. 20. Eutrop. 3. 1. Oroſ. 4. 13. Zonar. tom. 2.

„Fulvius Centumalus & A. Poſtumius Albinus ad petendam iniquis „conditionibus pacem compulerant, annis aliquot ante belli Punici „ſecundi primordia. Nec diu poſt Iſtri, ante annos nempè tres & qua-„draginta, à P. Cornelio Scipione Aſina, & M. Minucio Rufo Conſulibus „victi fuerant, ac magna ex parte ſubacti. Sed poſtmodum auctis cum „ſobole animis ad priſtinum inſtitutum redierant: cum novi utrobique „reges popularium impetus non modò non continerent; ſed ultrò impelle-„rent. Præerat Illyriis Gentius Pleurato genitus, is juventa ferox gentem „à patre in pace habitam armaſſe, eoque juventuti prædandi cupidæ per-gratus eſſe dicebatur.

NOTÆ.

1. *A patre in pace habitam armaſſe.*] Quinque libros qui ſuperſunt ex unico exemplari Germanico vulgati, Sigonius a nemine commentariis editis emendatos, ſe ex ingenio, licèt deficientibus manuſcriptis, correcturum profitetur, aut ubi correctionis indigeant demonſtraturum. Hujus libri & ſequentium lacunas, quæ & magnæ & multæ ſunt, ego utcumque ex paucis veterum monumentis, quæ ad nos his de rebus pervenerunt, (quoad perurgentis aſſiduè Bibliopolæ feſtinationem, meaſque inevitabiles & publicas occupationes licebit) ſupplere conabor. Quæ quidem ſupplementa ſuis quæque initialibus di-

V. Conſilium 2 de Iſtrico bello quum haberet conſul, alii, gerendum extemplo, antequam contrahere copias hoſtes poſſent; alii, conſulendum priùs ſenatum cenſebant. Vicit ſententia, 3 quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileja conſul, caſtra 4 ad lacum Timavi poſuit. imminet mari is lacus. Eodem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adverſus Illyriorum claſſem creati duumviri navales erant, 5 qui tuendam viginti navibus mari ſuperiore Anconam, veluti cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra litora uſque ad Tarentum, C. Furius Lævâ uſque ad Aquilejam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Iſtriæ fines cum onerariis & magno commeatu miſſæ: ſecutuſque cum legionibus conſul, quinque fermè millia à mari poſuit caſtra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in caſtra ſupportabantur. & quò id tutius fieret, ſtationes ab omnibus caſtrorum partibus circumdatæ ſunt: 6 in Iſtriam quæ ſuum præſidium ſtativum, repentina cohors Placentina oppoſita inter mare & caſtra: &, ut idem

Urb. cond. an. 575. Coſſ. M. Jun. Bruto, & A. Manlio Vulſone.

NOTÆ.

At nos ſuis locis inſeruimus.

ſtincta literis, ad calcem Liviani totius operis ſubjicientur. Principium autem hujus XLI. Libri, eſt de rebus quas A. Manlius Conſul, ex provincia ſua Gallia in Iſtriam tranſgreſſus cum Iſtris egit. Sed multa hic deeſſe oſtendit Sigon. ut ſortitionem provinciarum, tum conſulatium tum prætoriarum: prætereà quæ de igne Veſtæ extincto; de rebus à Tib. Gracho & L. Albino in Celtiberia & Luſitania geſtis; Antiocho Epiphane; de luſtro à cenſoribus condito; de lege Q. Voconii in Epitome traduntur.

2. *De Iſtrico bello.*] *Iſtria* Extrema Italiæ regio eſt, verſus Illyricum, cujus olim pars fuiſſe videtur, Venetis & Carnis finitima. Ea nomen adhuc retinet ſub ditione partim Venetorum, partim Auſtriacorum. Ab *Iſtro* flumine, ſive is Danubius eſt, quem Colchi miſſi ab *Æete* rege, à Ponto intraverunt; alveo deinde Savi fluminis penitùs invecti, cùm veſtigia Argonautarum inſequerentur, ſive potiùs ab alio flumine in Adriaticum defluente, qui poſt *Aquilis* & *Nauportus*: hodie vulgò *Quieto* dicitur, vel potiùs *Formione*: qui ſex millia paſſuum à Tergeſte in Adriaticum effunditur. Niſi potiùs veteres *Timavum* per ſubterraneos meatus è Danubio originem trahere crediderunt.

3. *Quæ diem non proferebat.*] Gallicè *qui ne vouloit point de delay.*

4. *Ad lacum Timavi.*] *Timavus lacus* eſt & fluvius, quem noſter cum Strabone, Melâ, Plinio, Itinerario, ponunt inter Aquilejam & Tergeſte. Cluverius autem exiſtimat *Timavi* fontes in Carnis fuiſſe, apud vicum qui nunc Sancti Cantiani dicitur, vulgò *San Canzan*, ubi ex montis excelſi radicibus magna vis aquarum erumpit, moxque cuniculo ſubterraneo, tota conditur: ita ut nuſquam ampliùs appareat; donec poſt 14. milliaria, tribus à mari paſſuum millibus, apud vicum, cui vulgaris appellatio *S. Giovanni di Cherſo*, à regione & *S. Giovanni di Duino*, à proximo hujus nominis caſtello, iterum compluribus ingentibuſque emergat fontibus, eâ naturâ præditis quam *Timavi* fontibus antiqui ſcriptores adſcripſerunt. Cluverius fontes tantùm ſex à ſe numeratos refert; veterum plerique ſeptem: Virgilius & Mela novem ora ſive fontes *Timavo* tribuunt. Cæterùm *Timavi* lacus nunc vulgo *della Pietra Roſſa*, non plus uno milliari diſtat à mari: portus autem *Timavi* ipſum fluminis oſtium eſt.

5. *Qui tuendam viginti navibus mari ſuperiore Anconam veluti cardinem haberent.*] Favet non immeritò Sigon. emendationi Florebelli, quam Mureto Gron. adſcribit: *qui tuenda viginti navibus mari ſuperi ora Anconam velut cardinem haberent.*

6. *In Iſtriam, quæ ſuum præſidium ſtativum.*] Legit rectè Gron. *in Iſtriam*

Urb. cond. an. 575. Coſſ. M. Junio Bruto, & A. Manlio Vulſone.

aquatoribus ad fluvium eſſet præſidium, M. Æbutius tribunus militum ſecundæ legionis duos manipulos militum adjicere juſſus eſt. T. & C. Ælii, tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tuerentur, via quæ Aquilejam fert, duxerant. Ab eadem regione mille fermè paſſuum caſtra erant Gallorum: Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum.

VI. Iſtri, ut primùm ad lacum Timavi caſtra ſunt Romana mota, ipſi poſt collem occulto loco conſederunt: & inde obliquis itineribus agmen ſequebantur, in omnem occaſionem intenti: nec quicquam eos, quæ terrâ marique agerentur, fallebat. Poſtquàm [1] ſtationes invalidas eſſe pro caſtris, eorum turba inermis frequens inter caſtra & mare mercantium, ſine ullo terreſtri aut maritimo munimento viderunt; duo ſimul præſidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum ſecundæ legionis, aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: quâ dilabente ad primum teporem ſolis, perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut ſolet, lux ſpeciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque fruſtrata Romanos, multò majorem iis quàm erat, hoſtium aciem oſtendit: quâ territi utriuſque ſtationis milites, ingenti tumultu quum in caſtra confugiſſent, [a] haud paulò ibi plus, quàm quod ſecum ipſi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid fugiſſent, nec percontantibus reddere reſponſum poterant: & clamor in portis (ut ubi nulla eſſet ſtatio, quæ ſuſtineret impetum) audiebatur: & concurſatio in obſcuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat, an hoſtis intra vallum eſſet. Una vox audiebatur, ad mare vocantium. Id fortè temerè ab uno exclamatum totis paſſim perſonabat caſtris. Itaque primò velut juſſi id facere, pauci armati, major pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, poſtremò prope omnes, & ipſe conſul; quum fruſtra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus, ad extremum valuiſſet. Unus remanſit M. Licinius Strabo, tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus ſignis ab legione ſuâ relictus. Hunc in vacua caſtra impetu facto Iſtri, quum alius armatus iis nemo obviam iſſet, [2] in prætorio inſtruentem atque adhortantem ſuos oppreſſerunt. Prœlium atrocius quàm pro paucitate reſiſtentium fuit: nec antè finitum eſt, quàm

INTERPRETATIO.

[a] *Multò majori metu eos qui in caſtris erant, affecerunt atque impleverunt, quàm quo ipſi ò fugientes laborabant.*

NOTÆ.

verſum præſidium ſtativum, repentina cohors Placentina appoſita inter mare & caſtra.

1. *Stationes invalidas eſſe pro caſtris eorum turma inermis.*] Rectè Ioſ. Scaliger loco pronominis *eorum*, ad marginem ſcripſiſſe videtur *forum*: unde Gronovius legit: *forum turmâ inermi frequens inter caſtra & mare mercantium ſine ullo terreſtri munimento.*

2. *In Prætorio.*] Gallicè *près de la tente du General.*

tribunus militum, quique circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio dejecto, direptis quæ ibi fuerunt, 3 ad Quæstorium forum, Quintanamque, hostes pervenerunt. Ibi quum omnium rerum paratam expositamque copiam, & stratos lectos in quæstorio invenissent, regulus accubans epulari cœpit. mox idem cæteri omnes armorum hostiumque obliti faciunt: &, ut quibus insuetus liberalior victus esset, avidius vino ciboque corpora onerant. Urb. cond. an. 575. Coss. M. Iunio Bruto, & A. Manlio Vulsone.

VII. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra mari trepidatur, nautici tabernacula detendunt, commeatumque in litore expositum in naves rapiunt: milites in scaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur navigia, alii turbæ obsistunt, alii ab litore naves in altum expellunt. inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde invicem militum nautarumque oritur, donec jussu consulis procul à terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit, vix mille ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inventi sunt: cætera deformis turba, velut lixarum calonumque, præda verè futura, si belli hostes meminissent. 1 Tunc demùm nuncius ad tertiam legionem revocandam, & Gallorum præsidium: & simul ex omnibus locis ad castra recipienda, demendamque ignominiam rediri cœptum est. tribuni militum tertiæ legionis 2 pabulum lignaque projicere jubent: conturionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites, ut singulos è juvenibus pedites secum in equos tollant. *Egregiam gloriam legionis fore, si castra, a metu secundanorum amissa, sua virtute recipiant: & recipi facile esse, si in præda occupati barbari subito opprimantur: 3 sicut ceperint, posse capi.* Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati mo-

INTERPRETATIO.

a *Qua secunda legionis milites per metum amiserant.*

NOTÆ.

3. *Ad Quæstorium forum, Quintanamque.*] Gallicè *dans la place qui estoit devant la tente du Thresorier, & dans la grande rue qui separoit le quartier des hauts Officiers d'avec celuy des simples soldats.*

1. *Tunc demùm nuncius ad tertiam legionem revocandam & Gallorum præsidium.*] Frustra huic loco, qui sanus erat, mederi voluit Sigon. duas voces post nomen *præsidium*, adjiciendo; nempè *opprimendum venit*: quarum hæc minùs necessaria; (satis enim intelligitur, aut *venit*, aut *missus est nuncius*; aut quid similе) prior autem vox *opprimendum*, non modò non desideratur, sed contra mentem auctoris insereretur; *Gallorum* enim *præsidium* non *opprimendum*, sed defendendum Romanis erat: Galli quippe illi in Romanorum partibus.

2. *Pabulum lignaque projicere jubent.*] Iussérunt nempe Tribuni jumenta lignis & pabulo, quibus onusta erant, exonerari; ut milites jumentis ipsis ad iter adversus hostes festinandum uterentur.

3. *Sicut ceperint, posse capi.*] Fieri posse ajebant, ut Itri incogitantes caperen-

Urb. cond. an. 575. Coss. M Iunio Bruto, & A. Manlio Vulsone.

rantur: priores tamen consul copiæque, quæ à mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius tribunus primus secundæ legionis, non hortabatur modò milites, sed docebat etiam, *Si victores Istri, quibus armis cepissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse, deinde stationes certè pro vallo habituros. vino somnoque verisimile esse mersos jacere.*

VIII. Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. Ille « si unum se sequerentur, [1] quo celeriùs fieret, facturum dixit: connixusque, quum trans vallum signum trajecisset, primus omnium portam intravit. Et parte aliâ T. & C. Ælii tribuni militum tertiæ legionis cum equitatu adveniunt. confestim & quos binos oneraria in jumenta imposuerant secuti; & consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, [2] qui modicè vinosi erant, memores fuerunt fugæ; aliis somno mors continuata est: integraque sua omnia Romani, præterquàm quòd vini cibique absumptum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquàm intra vallum suos senserunt, armis arreptis eædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popilii equitis. Sabello cognomen erat. is pede saucio relictus, longè plurimum hostium occidit. Ad octo millia Istrorum sunt cæsa, captus nemo. quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum temulentus ex convivio raptim à suis in equum impositus fugit. Ex victoribus ducenti triginta septem milites perierunt; plures in matutina fuga quàm in recipiendis castris.

IX. Fortè ita evenit, ut Cn. & L. Gavilli, [a] novelli Aquilejenses, cum commeatu venientes, ignari propè in capta castra ab Istris incidèrent. Ii quum Aquilejam relictis impedimentis refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquilejæ modò, [1] sed Romæ quoque post paucos dies impleverunt: quo non capta tantùm castra ab hostibus, nec fuga quæ vera erat,

INTERPRETATIO.

a *Aquileja colonia recentes cives.*

NOTÆ.

tur in castris Romanorum, eadem facilitate, qua ipsi eadem castra ceperant.

1. *Quo celerius fieret facturum dixit.*] Congruentius erit respondsum si ex mente Gronov. corrigas, scribentis: *nota fortitudinis virum inferre signum jussit. Ille unum, si se sequerentur, quo celeriùs fieret, facturum dixit*, id est, hoc solùm respondit se signum in hostes jacturum; sive, non tantùm illaturum, quod jubebatur; sed, modò milites sequerentur, illud jaciendo effecturum, ut quàm citissimè illud ad hostes perveniret. Confirmatur ea sententia hoc libri 26. loco. *Secundi hastati signum ademptum signifero in hostem infert; facturum in medios ees minitans, ni se properè sequantur milites.* Id aliàs factum, ut lib. 34. cap. 46. *ut milites ad recuperanda de manibus hostium signa fortiùs dimicarent.*

2. *Qui modicè vinosi erant.*] Dicuntur *vinosi* propriè qui vino dediti sunt: sed hic *vinosi* pro ebriis & temulentis.

1. *Sed Roma quoque post paucos dies impleverunt.*] Non quòd Romam profe-

ſed perditas res deletumque exercitum omnem, allatum eſt. Itaque, quod in tumultu fieri ſolet, delectus extra ordinem non in urbe tantùm, ſed totâ Italiâ indicti. Duæ legiones civium Romanorum conſcriptæ, & decem millia peditum cum equitibus quingentis ſociis nominis Latini imperata. M. Junius conſul tranſire in Galliam, & ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque poſſet, militum exigere juſſus. Simul decretum, *ut Ti. Claudius prætor militibus legionis quartæ, & ſocium Latini nominis quinque millibus, equitum ducentis quinquaginta, Piſas ut convenirent, ediceret, eamque provinciam, dum conſul inde abeſſet, tutaretur: M. Titinius prætor legionem primam, parem numerum ſociorum peditum equitumque Arimini convenire juberet.* Nero paludatus Piſas in provinciam eſt profectus. Titinius C. Caſſio tribuno militum Ariminum, quî præeſſet legioni, miſſo, delectum Romæ habuit. M. Junius conſul ex Liguribus in Provinciam Galliam tranſgreſſus, auxiliis, protinùs per civitates Galliæ, [2] militibuſque colonis imperatis, Aquilejam pervenit: ibi certior factus, exercitum incolumen eſſe, ſcriptis literis Romam ne tumultuarentur, ipſe remiſſis auxiliis quæ Gallis imperaverat, ad collegam eſt profectus. Romæ magna ex nec opinato lætitia fuit: delectus omiſſus eſt. exauctorati qui ſacramento dixerant: & exercitus, qui Arimini peſtilentiâ affectus erat, domum dimiſſus. Iſtri magnis copiis, quum caſtra haud procul conſulis caſtris haberent, poſtquam alterum conſulem cum exercitu novo adveniſſe audierunt, paſſim in civitates dilapſi ſunt: conſules Aquilejam in hiberna legiones reduxerunt.

Urb. cond an. 575. Coſſ. M. Junio Bruto, & A. Manlio Vulſone.

X. Sedato tandem Iſtrico tumultu Senatuſconſultum factum eſt, ut conſules inter ſe compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Quum abſentem Manlium tribuni plebis, A. Licinius Nerva, & C. Papirius Turdus, in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius poſt Idus Martias (prorogatæ namque conſulibus jam in annum provinciæ erant) imperium retineret: uti cauſam extemplo dicere, quum abiſſet magiſtratu, poſſet; huic rogationi Q. Ælius collega interceſſit, magniſque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Poſtumius Albinus ex Hiſpania Romam quum revertiſſent, ſenatus iis à M. Titinio prætore datus in æde Bellonæ, [1] ad diſſerendas res quas geſſiſſent, poſtulandoſque honores meritos, ut Diis immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum eſſe, literis T. Æbutii prætoris co-

NOTÆ.

ſti ſint hi Gavillii: ſed quòd rumor ab ipſis ſparſus, Aquileja Romam brevi delatus fuerit.

2. *Militibuſque colonis imperatis.*] Num potiùs *coloniis*, ut Romanæ per Galliam Ciſalpinam coloniæ milites dare juſſæ ſint.

1. *Ad diſſerendas res quas geſſiſſent.*] Verius opinatur Gron. *ad ediſſerendas res*: dicimus enim *ediſſerere* aliquid, & *diſſerere* de aliquo.

Urb. cond. an. 575. Coss. M. Junio Bruto, & A. Manlio Vulsone.

gnitum est, quas filius ejus ad senatum attulerat. 2 Ilienses adjunctis Balarorum auxiliis, pacatam provinciam invaserant: nec eis invalido exercitu, & magnâ parte pestilentiâ absumpto, resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nunciabant; orantes ut urbibus saltem (jam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus rejectum est. Æque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur: *fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam servitutem collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem visam. non publico tantum se premi imperio, sed singulos* 3 *justum pati servitium.* 4 *justos se conjuges liberosque vexari: in corpus, in tergum sævire: famam, quod indignum sit, maculari deboneſtarique: & palam res odiosas fieri; juris etiam usurpandi causa. ne pro dubio habeant, nihil inter se & argento parata mancipia interesse.* Motus his senatus, literas Lyciis ad Rhodios dedit: *nec Lycios Rhodiis* 5 *nec ullos alicuiquam, qui nati liberi sint, in servitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio & tutela esse, ut in ditione populi Romani civitates sociæ sint.*

XI. Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, sociisque eorum; postero die L. Postumius de Lusitanis aliisque ejusdem regionis Hispanis triumphavit. 1 quadraginta millia pondo argenti Tib. Gracchus transtulit, 2 viginti millia Albinus. Militibus 3 denarios 8 quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti ambo divisérunt; sociis tantumdem quantum Romanis. Per eosdem fortè dies M. Junius consul ex Istria comitiorum causâ Romam venit. Eum quum in senatu fatigassent interrogationibus tribuni plebis Papirius & Licinius, de his quæ in Istria essent acta, in concionem quoque produxerunt.

NOTÆ.

2. *Ilienses adjunctis Balarorum auxiliis.*] Hos Sardiniæ populos memorat Strabo.

3. *Justum pati servitium.*] Non fatentur quidem Lycii se justam in servitutem à Rhodiis esse redactos: sed ita premi & vexari, quasi jure gentium facti essent illorum servi; ita ut justum servitium dicatur pro servili tractatione, omnibusque servitutis incommodis.

4. *Justos conjuges. liberosque vexari.*] Non video cur hic mendum suspicari debuerit Sigonius; & reposuerit *juxta se conjuges*, &c. Scio quidem *juxta se* idem esse ac *æquè pariter secum*: sed novi *justas nuptias justam uxorem, justosque liberos* rectè dici, pro legitimis; indigniusque esse si justa conjux, justique liberi malè habeantur, quàm si in concubinam, aut in filios, sive spurios, sive naturales, sæviatur.

5. *Nec ullos alicuiquam.*] Sic veteres editiones ex scripto, rectè. Est enim latina vox *aliquisquam*, pro *aliquispiam*: utraque Ciceroni usurpata. Exempla refert Gron. ex 2. de divinat. cap. 50. *Epicurusne, qui negat aliquidquam Deos, nec alieni curare, nec sui.* Et ex 3. Tuscul. cap. 9. *non aliquidpiam membrum tumidum ac turgidum non visiosè sedet.*

1. *Quadraginta millia pondo argenti.*] Gallice *la valeur d'un million quatre cens quarante mille livres d'argent en masse.*

2. *Viginti millia Albinus.*] Nobis essent *seps cens vint mille livres.*

3. *Denarios quinos vicenos.*] Gallicè *dix livres.*

Ad quæ quum conſul, ſe dies non plus undecim in ea provincia fuiſſe, reſponderet; quæ ſe abſente acta eſſent, ſe quoque, ut illos, fama comperta habere; exequebantur deinde quærentes, *Quid ita non potiùs A. Manlius Romam veniſset, ut rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia provincia, quam ſortitus eſset, in Iſtriam tranſiſset: quando id bellum ſenatus decreviſſet, quando id bellum populus Romanus juſſiſſet? At hercule, privato quidem conſilio bellum ſuſceptum eſse,* 4 *ſed geſtum prudenter fortiterque. Immo, utrum ſuſceptum ſit nequius, an inconſultius geſtum, dici non poſſe. Stationes duas nec opinantes ab Iſtris oppreſsas, caſtra Romana capta; quod peditum quod equitum in caſtris fuerit.* 5 *cæteros inermes fuſoſque, ante omnes conſulem ipſum, ad mare ac naves fugiſſe. Privatum rationem reddituros eorum rerum eſse, quoniam conſul noluiſset.*

Urb. cond. an. 575. Coſſ. M. Junio Bruto, & A. Manlio Vulſone.

XII. Comitia deinde habita. conſules creati, C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus: & poſtero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numiſius, & C. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, P. Valerius Lævinus. Tuberoni urbana juriſdictio, Quintio peregrina evenit, Numiſio Sicilia, Mummio Sardinia: ſed ea, propter belli magnitudinem, [1] provincia conſularis facta. Gracchus eam ſortitur; Iſtriam Claudius, Scipio & Lævinus [2] Galliam in duas diviſam provincias ſorteti ſunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiuſque conſulatum inierunt; mentio tantùm de provinciis Sardinia Iſtriaque & utriuſque hoſtibus fuit, qui in his provinciis bellum conciviſſent. Poſtero die legati Sardorum, qui ad novos magiſtratus dilati erant, L. Minucius Thermus, qui legatus Manlii conſulis in Iſtria fuerat, [3] in ſenatum venit. Ab his edoctus eſt ſenatus, quantum belli eæ provinciæ haberent. Moverunt ſenatum & legationes ſociûm nominis Latini, [4] quæ & cenſores, & priores conſules fatigaverunt, tandem in ſenatum introductæ. Summa querelarum erat, *Cives ſuos Romæ cenſos pleroſque Romam commigraſſe. Quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, ut deſerta oppida, deſerti agri, nullum militem dare poſſent. Fregellas quoque mil-*

NOTÆ.

4. *Sed geſtum prudenter fortiterque.*] Hæc ſibi per ironiam objiciebant tribuni plebis, ut fortiùs contradicerent.

5. *Cæteros inermes fuſoſque.*] Vidi quidem non fuerant; ſed non expectato adventu hoſtium, per metum relictis caſtris, effuſo curſu naves petierant, ut cap. 2. hujus libri ſcribitur. Nec mutandum tamen quidquam: neque enim mirum ſi ab adverſariis Conſulis in ejus invidiam incommoda exercitus in majus augeantur.

1. *Provincia conſularis facta.*] Hactenus prætoria fuerat Sardinia: belli nunc magnitudo conſularem fieri ſuaſit.

2. *Galliam in duas diviſam provinciam.*] An Ciſpadanam & Tranſpadanam? an verò in Galliam propriè dictam, (Ciſalpinam ſcilicet) & Venetiam, aut Liguriam?

3. *In ſenatum venit.*] Nimirùm Minucius Thermus. Vellet tamen Gron. nec abs re, *in ſenatum venerunt*, ut referatur etiam ad Sardorum legatos.

4. *Quæ & cenſores & priores prætores fatigaverunt.*] Lege cum Gronovio *fatigaverant*.

Urb. cond. an. 575. Coſſ. M. Junio Bruto, & A. Manlio Vulſone.

lia quatuor familiarum tranſiſſe ab ſe, Samnites Pelignique querebantur: 5 *neque eo minus aut hos aut illos plus in delectum militum dare.* Genera autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex ſociis ac nominis Latini, 6 qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent. eâ lege malè utendo, alii ſociis, alii populo Romano injuriam faciebant. Nam &, ne ſtirpem domi relinquerent, liberos ſuos quibusquibus Romanis in eam conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant, libertinique cives eſſent; & quibus ſtirps deeſſet, quam relinquerent, cives Romani fiebant. Poſteà his quoque imaginibus juris ſpretis, promiſcuè ſine lege, ſine ſtirpe, in civitatem Romanam per migrationem & cenſum tranſibant. Hæc ne poſteà fierent, petebant legati. *& ut redire in civitates juberent ſocios, deinde ut lege caverent, ne quis quem* 7 *civitatis mutandæ causâ ſuum faceret, neve alienaret:* 8 *&, ſi quis ita civis Romanus factus eſſet.* **

XIII. Hæc impetrata ab ſenatu. Provinciæ deinde, quæ in bello erant, Sardinia atque Iſtria decretæ. In Sardiniam duæ legiones ſcribi juſſæ; quina millia in ſingulas, & duceni pedites, treceni equites, & duodecim millia peditum ſociorum ac Latini nominis, & ſexcenti equites, & decem quinqueremes naves, 1 ſi deducere ex navalibus vellet. Tantumdem peditum equitumque in Iſtriam, quantum in Sardiniam, decretum.

NOTÆ.

5. *Neque eo minus aut hos aut illos plus in delectum militum dare.*] Vellet ſanè ratio ut ſecundùm eundem Gron. legeretur, *neque eo aut minus hos* (nempè Samnites & Pelignos) *aut plus illos* (nimirum Fregellanos) *in delectum militum dare*. Perizon tamen non deſiderat *Tò plus*, ſi quis dicat ſenſum eſſe Samnites Pelignoſque conqueri quatuor millia familiarum ab ſe tranſiſſe in aliam civitatem: *neque tamen aut hos aut illos*, id eſt, Samnites Pelignoſve, *eò minùs militum in delectum dare:* eſtque hæc vera ſententia, nec erat cur Gron. illud *plus* obtruderet.

6. *Qui ſtirpem ex ſe domi relinquerent.*] Nihil hic etiam cauſæ videtur cur inſerenda ſit negatio, legaturque ut idem Gronov. cenſet, *qui ſtirpem ex ſeſe domi non relinquerent*: lex enim exigebat ut reverà liberos in civitate ſua relinquerent, qui Romani cives fieri vellent; quo ſtirps eorum in patria prorogaretur ad ſubeunda ejus onera. Huic autem legi fraus fiebat duplici ratione. Primò quòd qui liberos habebant, (ipſi in colonia ſua remanentes) eos oneribus patriæ ſubtrahebant. civi cuivis Romano mancipando in imaginariam ſervitutem, contractâ tamen fiduciâ eos manumittendi, ut manumiſſione fierent cives Romani; non quidem ingenui, ſed libertini. Qua ratione populo Romano injuria fiebat, qui externo ſanguine ſic dehoneſtabatur: alio modo fraudem legi, & coloniæ ſuæ injuriam faciebant, qui, cùm liberis carerent, nec poſſent ſtirpem domi relinquere, irrepebant in civitatem Romanam: nec per ſe nec per ſuos munera patriæ ſubibant, cùm cogi non poſſent ſtirpem quam nullam habebant, pro ſe relinquere.

7. *Civitatis mutandæ causâ ſuum faceret, neve alienaret.*] *Suum facere* eſt accipere in ſervum: *alienare* verò hic eſt *manumittere*.

8. *Et, ſi quis ita civis Romanus factus eſſet.*] Apparet hic aliquid deeſſe. Sigon. ſubjicit: *civis non eſſet*: formula in his recepta exigere videtur *civis ne eſſet*, quod malim, quàm quod affertur à Gronovio; *& ne quis ita civis Romanus factus eſſet*.

1. *Si deducere ex navalibus vellet.*] Vi-

Et le-

Et legionem unam cum equitibus trecentis, & quinque millia peditum ſociorum, & ducentos quinquaginta mittere equites in Hiſpaniam conſules ad M. Titinium juſſi. Priuſquàm conſules provincias ſortirentur, prodigia nunciata ſunt. Lapidem in agro Cruſtumino in lacum Martis de cœlo cecidiſſe. Puerum trunci corporis in agro Romano natum: & quadrupedem anguem viſum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: & Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas eſſe. Inter hæc, quæ nunciabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, quum Collinâ portâ intraſſet, per Æſquilinam magno conſectantium tumultu evaſit. Eorum prodigiorum causâ conſules majores hoſtias immolarunt, & diem unum circa omnia pulvinaria ſupplicatio fuit. Sacrificiis ritè perfectis, provincias ſortiti ſunt: Claudio Iſtria, Sempronio Sardinia obvenit. 2 Legem deinde ſociis C. Claudius tulit Senatuſconſulto, & edixit: *qui ſocii ac nominis Latini ipſi majoreſve eorum M. Claudio, T. Quintio cenſoribus, poſtque ea apud ſocios nominis Latini cenſi eſſent, ut omnes in ſuam quiſque civitatem ante Calendas Novembris redirent.* Quæſtio, qui ita non rediſſent, L. Mummio prætori decreta eſt. ad legem & edictum conſulis Senatuſconſultum adjectum eſt: 3 *ut dictator, conſul, interrex, cenſor, prætor,* γ *qui tunc eſſet apud forum,* ** *quem manumitteretur, in libertatem vindicaretur, ut jusjurandum daret: qui eum manumitteret, civitatis mutandæ causâ manu non mittere: qui id non juraret, cum manumittendum non cenſuerunt.* Hæc in poſterum cauſa juriſque dictio C. Claudio conſuli decreta eſt.

Urb. cond. an. 576. Coſſ. Tib. Sempronio Graccho, & C. Claudio Pulchro.

XIV. Dum hæc Romæ geruntur, M. Junius, & A. Manlius, qui priore anno conſules fuerant, quum Aquilejæ hibernaſſent, principio veris in fines Iſtrorum exercitum introduxerunt: ubi quum effusè popularentur, dolor magis & indignatio diripi res ſuas cernentes Iſtros, quam certa ſpes ſatis ſibi virium adverſus duos exercitus, excivit. concurſu ex omnibus

NOTÆ.

detur Gronovio ſcripſiſſe Livius: *& decem quinqueremes naves, quas deduceret ex quibus navalibus vellet.*

2. *Legem deinde ſociis C. Claudius tulit.*] Non video cur Gronovius ſcribi jubeat *legem dein de ſociis C. Claudius tulit*: revera enim, ſi electio detur, malim *ſociis* ſcriptam legem, id eſt, ſociorum causâ, & ſecundùm quam ſocii viverent, quam *de ſociis*: illud rectè quod latam vult ex Senatuſconſulto.

3. *Ut Dictator, Conſul, Interrex, Cenſor, Prator, qui tunc eſſet apud forum ** manumitteretur*, &c.] Imperfectam hanc ſententiam ſic explet Sigon. *qui tunc eſſent apud forum, darent operam ut qui manumitteretur in libertatem vindicaretur*, &c. At Gron. advertit illarum vocum *darent operam*, nullum veſtigium fuiſſe in autographo, ſed ſcriptum fuiſſe, *forum quem manumitteretur, in libertatem vindicaretur, ut jusjurandum daret*: ex quo faciendum cenſet *Prator, qui tunc eſſet apud forum, quem manumitterent in libertatem vindicaretur, ſi jusjurandum daret*. Ego ſic legendum cenſeo, *Prator qui tunc eſſet apud forum quum manumitteretur, in libertatem vindicaret, ubi jusjurandum daret qui eum manumitteret*, &c. hoc eſt, ut magiſtratus apud quem fieret manumiſſio; non aliter unumquemque ſervum manumittendum, in libertatem vindicaret, quàm ſi manumiſſor juraſſet, &c.

Urb. cond. an. 576. Coſſ. Tib. Sempronio Graccho, & C. Claudio Pulchro.

populis juventutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quàm perſeverantiùs pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæſa: cæteri omiſſo bello in civitates paſſim diffugerunt. inde legatos primùm ad pacem petendam in caſtra Romana, deinde obſides imperatos, miſerunt. Hæc quum Romæ cognita literis proconſulum eſſent, Claudius conſul, veritus ne fortè ea res provinciam exercitumque ſibi adimeret, [1] non votis nuncupatis, non paludatus, ſine lictoribus, uno omnium certiore facto collegâ, nocte profectus præceps in provinciam abiit: ubi inconſultiùs, quàm venerat, ſe geſſit. nam quum concione advocatâ fugam è caſtris A. Manlii adverſis auribus militum (quippe qui primi ipſi fugiſſent) jactaſſet; ingeſſiſſetque probra M. Junio, quod ſe dedecoris ſocium collegæ feciſſet; ad extremum utrumque decedere provinciâ juſſit. [2] Quod quum milites conſulis imperio dicto audientes futuros ſeſe dicerent, quum is more majorum ſecundùm vota in Capitolio nuncupata, cum lictoribus, paludatus profectus ab urbe eſſet; furens irâ, vocatum qui pro quæſtore Manlii erat, catenas popoſcit; vinctos ſe Junium Manliumque minitans Romam miſſurum. Ab eo quoque ſpretum conſulis imperium eſt: & circumfuſus exercitus favens imperatorum cauſæ, & conſuli infeſtus, animos ad non parendum addebat. Poſtremò fatigatus conſul, & contumeliis ſingulorum, & multitudinis (nam inſuper irridebant) ludibriis, nave eadem quâ venerat, Aquilejam rediit. Inde collegæ ſcripſit, ut militum novorum ei parti, quæ ſcripta in Iſtriam provinciam eſſet, ediceret, Aquilejam ut conveniret. ne quid ſe Romæ teneret, quominùs votis nuncupatis paludatus ab urbe exiret. [a] Hæc collegæ obſequenter facta, breviſque dies ad conveniendum edicta

INTERPRETATIO.

a *Ea libenter ac ſtudiosè facta ſunt à collega* Sempronio Graccho.

NOTÆ.

1. *Non votis nuncupatis paludatus ſine lictoribus.*] Vulgaris lectio *non votis nuncupatis, non paludatis lictoribus*: Gron. diſplicet, adeo ut plures paginas rationibus & exemplis auctorum impleat. quò demonſtret *paludamenta* imperatoribus convenire, non *lictoribus*, quibus ſagula tantùm conveniant; unde ubicunque *paludati* apud noſtrum *lictores* leguntur, mendum ſubeſſe contendit, relato *paludati* vocabulo ad imperatorem. Et ſanè id ſuadet optimorum ſcriptorum uſus: contrariis autem rationibus ipſe fusè reſpondet.

2. *Quod quum milites conſulis imperio dicto audientes futuros ſeſe dicerent*, &c.] Gronov. expungit nomen *milites*, quoniam Manlii & Junii res agebatur, qui jubebantur provinciâ decedere. Scribi ergo vult: *ad extremum utrumque decedere provinciâ juſſit: quumque illi ſe conſulis imperio dicto audientes futuros eſſe dicerent*, &c. teſtaturque in ſcripto fuiſſe verbum *eſſe* loco pronominis *ſeſe*; quod contra membranæ fidem ſubjectum fuit. Mihi nulla mutationis cauſa occurrit: ſed ſcribendum ex autographo, *quod quum milites conſulis imperio dicto audientes futuros eſſe dicerent*: ſive milites videri voluerint, ipſi parati ad parendum conſuli, ſive indicaverint paratos Manlium & Junium: utrumque enim ſenſum ferret ea lectio. Et congruentius eſt à militari turba confuſè ortas voces reſiſtentium conſuli, quàm à ducibus, quemadmodum in L. Papirii dictatoris & Q. Fabii Magiſtri equitum diſſidio lib. 8. cap. 32.

est. Claudius propè consequutus est literas suas. Concione adveniens de Manlio & Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ paludatus, cum lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam 3 æquè ac prius præcipiti celeritate abit. Urb. cond. an. 576. Coss. Tiber. Sempronio Graccho, & C. Claudio Pulchro.

XV. Paucis antè diebus Junius Manliusque 1 oppidum Nesattium, quo se principes Istrorum & regulus ipse Æpulo receperat, summâ vi oppugnant. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, & vineis oppugnare intendit: amnemque præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissæ aquæ: & ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum versi; etiam ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumque, simul nefandam cædem, milites transgressi murum, oppidum intrarunt. cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur: cæteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida, 2 Mutila & Faveria, vi capta, & deleta. Præda, ut in gente inopi, spe major fuit, & omnis militibus concessa est. Quinque millia capitum, sexcenta triginta duo, sub corona venierunt. auctores belli virgis cæsi, & securi percussi. Istria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est: omnesque undique populi obsidibus datis in ditionem venerunt. Sub Istrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta.

XVI. T. Claudius proconsul, qui prætor priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. cujus literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas censet: & adjicit decretum, quoniam Istria provincia confecta esset; si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis consulis, quas de rebus in Istria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Tiberio Sempronio in Sardinia prosperè res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum 1 Ilienſium induxit.

NOTÆ.

3. *Æquè amplius præcipiti celeritate abit.*] Gruterus delet illud, *amplius* Gronquæritque: *Quid si æquè ac prius præcipiti?* quid autem *si æquè aut amplius præcipiti?*

1. *Oppidum Nesattium.*] Oppidum fuit in extrema Istria ultra Polam, ad Liburniæ confinia, atque ad ostia fluminis Arsiæ in Flanaticum sinum sese exonerantis: hodie *Castelnovo*.

2. *Mutila & Faveria.*] Istrica quoque oppida, quorum incertus est situs. Cluverius *Mutila* putat successisse locum, cui nomen hodie *Medolino* ad Polaticum promontorium: *Faveria* autem successisse oppidum mediterraneum *Prara* Arsiæ fluvio appositum.

1. *Ilienſium.*] Sardiniæ populi *Ilienses* dicti, quòd è Trojanorum reliquiis, pars eorum, qui cum Ænea incolumes evaserant, acti tempestatibus in eam insulam pervenerant. Hi Græcis, qui partem insulæ tenuerant, per Afros ad internecionem excisis, in montanâ insulæ regionem confugerunt, ut Pausan. in Phocicis scribit.

Urb. cond. an. 576. Coſſ. Tiber. Sempronio Graccho, & C. Claudio Pulchro.

2 Balarorum magna auxilia Ilienſibus venerant. Cum utraque gente ſignis collatis conflixit. fuſi fugatique hoſtes, caſtriſque exuti: duodecim millia armatorum cæſa. Poſtero die arma lecta conjici in acervum juſſit conſul, ſacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hiberna ſociarum urbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudii & Senatuſconſulto accepto, ex Iſtria legiones in Ligures tranſduxit. 3 ad Scultennam flumen in campos progreſſi caſtra habebant hoſtes. Ibi cum his acie dimicatum. quindecim millia cæſa, plus ſeptingentis in prœlio, aut in caſtris (nam ea quoque expugnata ſunt) capti: & ſigna militaria unum & quinquaginta capta. Ligures reliquiæ cædis, in montes refugerunt paſſim: populantique campeſtres agros conſuli nulla uſquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium uno anno victor, duabus quod rarò alius, in conſulatu pacatis provinciis, Romam revertit.

XVII. Prodigia eo anno nunciata: in Cruſtumino 1 avem ſangualem (quam vocant) 2 ſacrum lapidem roſtro cecidiſſe. Bovem in Campania locutum. Vaccam æneam Syracuſis ab agreſti tauro, qui pecore aberraſſet, initam ac ſemine aſperſam. In Cruſtumino diem unum in ipſo loco ſupplicatio fuit. & in Campania bos alenda publicè data: Syracuſanumque prodigium expiatum, editis ab aruſpicibus Diis, quibus ſupplicaretur. Pontifex eo anno mortuus eſt M. Claudius Marcellus, qui conſul cenſorque fuerat. in ejus locum ſuffectus eſt pontifex filius ejus M. Marcellus. & Lunam colonia eodem anno duo millia civium Romanorum ſunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. quinquagena, & ſingula jugera & ſemiſſes agri, in ſingulos dati ſunt. de Ligure captus is ager erat. Etruſcorum antè, quàm Ligurum fuerat. C. Claudius conſul ad urbem venit: cui (quum in ſenatu de rebus in Iſtria Liguribuſque proſperè geſtis diſſeruiſſet) poſtulanti triumphus eſt decretus. triumphavit in magiſtratu de duabus ſimul gentibus. Tulit in eo triumpho 3 denariûm trecenta ſeptem millia. & 4 victoriatûm octoginta quinque millia ſeptin-

NOTÆ.

2. *Balarorum magna auxilia.*] In eadem inſula celebres fuere populi hoc nomine, inter Montanos vel præcipuî, in ſpecubus degentes. Hi ſic dicti à Corſis, quibus interjecto freto vicini erant.

3. *Ad Scultennam flumen.*] Fluvius eſt Galliæ Ciſpadanæ Straboni, *Scutana* vulgò, Mutinenſem agrum dirimens à Bononienſi, atque in Padum defluens, nomen retinet circa fontes.

1. *Avem ſangualem.*] Hæc avis alio nomine *oſſifraga* dicta ex Plinio, aquilæ ſimilis, teſte Ariſtotele, ſed major & fuſci coloris.

2. *Sacrum lapidem.*] Videtur intelligi lapideum Dei alicujus ſignum, quale opinor cauſam dedit jurandi *per Jovem lapidem*: vel certè religione quadam conſecratus lapis, cujuſmodi apud Apulejum in Floridis citante Gronovio: *neque enim juſtiùs religioſam moram viatori objecerit lapis, unguine delibutus*: Arnobius lib. 1. *lubricatum lapidem, & ex olivi unguine ordinatum* vocat.

3. *Denariûm trecenta ſeptem millia.*] Gallicâ pecuniâ hodiernâ *cent vint-deux mille huit cens livres*.

4. *Victoriatûm octoginta quinque millia.*] Librarum noſtrarum triginta & quatuor millia.

gentos duo. militibus 5 in ſingulos δ quini deni denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. Sociis dimidio minus, quàm civibus datum. itaque taciti, ut iratos eſſe ſentires, ſecuti ſunt currum. Urb. cond. an. 577. Coſſ. Cn. Cornel. Scipione, & Q. Petillio.

XVIII. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures, poſtquàm ſenſerunt, non conſularem tantùm exercitum Romam abductum, ſed legionem ab T. Claudio Piſis dimiſſam, ſoluti metu clam exercitu indicto, per tranſverſos limites ſuperatis montibus in campos degreſſi, agrum Mutinenſem populati, repentino impetu coloniam ipſam ceperunt. Id ubi Romam allatum eſt, ſenatus C. Claudium conſulem comitia primo quoque tempore habere juſſit, creatiſque in annum magiſtratibus, in provinciam redire, & coloniam ex hoſtibus eripere. Ita, uti cenſuit ſenatus, comitia habita. Conſules creati, Cn. Cornelius Scipio Hiſpalus, Q. Petillius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popillius Lænas, P. Licinius Craſſus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maſo, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio conſuli prorogatum in annum imperium, & Gallia provincia: &, ne Iſtri quoque idem, quod & Ligures facerent, ſocios nominis Latini in Iſtriam mitteret, quos triumphi causâ 1 de provincia deduxiſſet. Cn. Cornelio, & Q. Petillio conſulibus, quo die magiſtratum inierunt, immolantibus Jovi ſingulis bubus, uti ſolet, in ea hoſtia, quâ Q. Petillius ſacrificavit, in jecinore caput non inventum. id quum ad ſenatum retuliſſet, bove perlitare juſſus. De provinciis deinde conſultus ſenatus, Piſas & Ligures provincias conſulibus decrevit. Cui Piſæ provincia obveniſſet, quum magiſtratuum creandorum tempus eſſet, ad comitia reverti juſſit. additum decreto, ut duas legiones novas ſcriberent, & trecentos equites: & dena millia peditum ſociis nominique Latino, & ſexcentos imperarent equites. Ti. Claudio prorogatum eſt imperium in id tempus, quo in provinciam conſul veniſſet.

XIX. Dum de his rebus in ſenatu agitur, C. Cornelius, evocatus à viatore, quum templo egreſſus eſſet, paulò poſt rediit confuſo vultu; & expoſuit Patribus Conſcriptis, 1 bovis ſeſcenaris, quem immolaviſſet, 2 jecur defluxiſſe. id ſe victimario nuntianti parum credentem, ipſum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, juſſiſſe. & vidiſſe cæteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter abſumptum. Territis eo prodigio Patribus, & alter conſul curam adjecit: qui ſe, quod caput

NOTÆ.

5. *In ſingulos quini deni denarii dati.*] Gallicè *la valeur de ſix livres.*

1. *De provincia deduxiſſet.*] Adjici vult Muretus *mandatum:* quod ſatis per ſe intelligi videtur.

1. *Bovis ſeſcenaris.*] An à *ſacena*, quæ & *ſcena*, & fortè *ſeſcena* (quo nomine appellatur dolabra pontificalis apud Feſtum) dictus *Bos ſeſcenaris* eo cultri genere percuſſus à victimariis? an legendum *ſagenaris;* quaſi opimi & publicè *ſaginati* bovis, quod Gronovio non diſplicet. Varro certè *ſagenantur*, pro *ſaginantur*, dixit.

2. *Jecur defluxiſſe.*] Legi vult Perizon. *difluxiſſe*, hoc eſt, in aqua diſſipatum atque abſumptum eſſe, & ferè in liquorem abiiſſe. Nam *defluere* eſt è

Urb. cond. an. 577. Coſſ. Cn. Cornel. Scipione, & Q. Petillio.

jecinori defuiſſet, [a] tribus bobus perlitaſse negavit. Senâtus mâjoribus hoſtiis uſque ad litationem ſacrificari juſſit. Cæteris Diis perlitatum ferunt. Saluti Petillium perlitaſse negant. Inde conſules prætoreſque provincias ſortiti. PiſæCn. Cornelio, Ligures Petillio obvenerunt. Prætores L. Papirius Maſo urbanam, M. Aburius inter peregrinos, ſortiti ſunt. M. Cornelius Scipio Maluginenſis Hiſpaniam ulteriorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati ſunt, ne in provincias irent: M. Popillius in Sardiniam. Gracchum eam provinciam pacare, & T. Æbutium prætorem adjutorem ab ſenatu datum eſse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipſa efficaciſſima eſset, minimè convenire. Inter traditionem imperii, novitatemque ſucceſſoris, quæ noſcendis priùs quàm agendis rebus imbuenda ſit, ſæpè benè gerendæ rei occaſiones intercidere. Probata Popillii excuſatio eſt. P. Licinius Craſsus ſacrificiis ſe impediri ſolennibus excuſabat, ne in provinciam iret. Citerior Hiſpania obvenerat. Cæterùm aut ire juſsus, aut jurare pro concione, ſolenni ſacrificio ſe prohiberi. id ubi in P. Licinio ita ſtatutum eſt, & ab ſe uti jusjurandum acciperent, M. Cornelius poſtulavit, ne in Hiſpaniam ulteriorem iret. Prætores ambo in eadem verba jurejurarunt. M. Titinius & T. Fontejus, proconſules, manere cum eodem imperii jure in Hiſpania juſſi: & ut in ſupplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia ſociûm Latini nominis, & trecenti equites mitterentur.

XX. Latinæ feriæ fiere ante diem tertium Nonas Maii, in quibus, quia in una hoſtia magiſtratus Lanuvinus precatus non erat, *populo Romano Quiritium*, religioni fuit. Id quum ad ſenatum relatum eſset, ſenatuſque ad collegium pontificum rejeciſset; pontificibus, quia non rectè factæ Latinæ eſsent; inſtauratis Latinis, placuit Lanuvinos, [1] quorum opera inſtauratæ eſsent, hoſtias præbere. Acceſserat ad religionem, quod Cn. Cornelius conſul ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus, ingraveſcente morbo Cumis deceſſit. ſed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus, ſepultuſque eſt. Pontifex idem fuerat. Conſul Q. Petillius, quum primùm per auſpicia poſset, collegæ ſubrogando, comitia habere juſsus, & Latinas edicere. comitia in ante diem tertium Nonas Sextiles, Latinas in ante diem tertium Idus Sextiles edixit.

INTERPRETATIO.

a *Dixit ſe litare non potuiſse, quamvis tres boves immolaſset.*

NOTÆ.

loco ſuperiore delabi.

1. *Quorum operâ.*] Imò *quorum gratiâ*, vel potiùs *culpâ*, hæc ſacra iteranda eſſent.

Urb. cond. an. 577. Coſſ. Cn. Cornel. Scipione, & Q. Petillio.

[2] Plenis religionum animis prodigia inſuper nunciata: Tuſculi facem in cœlo viſam: Gabiis ædem Apollinis, & privata ædificia complura, Graviſcis murum portamque de cœlo tacta. Ea Patres procurari, uti pontifices cenſuiſſent, juſſerunt. Dum Conſules, primùm religiones, deinde alterum alterius mors, & comitia, & Latinarum inſtaurationes impediunt, interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admovit. [2] Ante triduum, quàm oppugnare ceperat, receptam ex hoſtibus, coloniis reſtituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæſa: literæque Romam extemplo ſcriptæ, quibus non modò rem exponeret, ſed etiam gloriaretur, ſuâ virtute ac felicitate neminem jam cis Alpes hoſtem populi Romani: [3] agrique aliquantum captum, qui multis millibus hominum dividi viritim poſſet.

XXI. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis ſecundis prœliis Sardos perdomuit. Quindecim millia hoſtium ſunt cæſa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. ſtipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum, exactumque: cæteri frumentum contulerunt. Pacatâ provinciâ, obſidibuſque ex totâ inſulâ ducentis triginta acceptis, legati Romam, qui ea nunciarent, miſſi: quique ab ſenatu peterent, ut ob eas res, ductu auſpicioque Tib. Sempronii proſperè geſtas, Diis immortalibus honos haberetur: ipſique decedenti de provincia exercitum ſecum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, ſupplicationem in biduum decrevit, & quadraginta majoribus hoſtiis conſules ſacrificare juſſit: Tib. Sempronium proconſulem exercitumque eo anno in provincia manere. Comitia deinde conſulis unius ſubrogandi, quæ in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipſo die ſunt confecta. Q. Petillius conſul collegam, qui extemplo magiſtratum acciperet, creavit, M. Valerium Lævinum. Is jam diu cupidus provinciæ, quum opportunæ cupiditati ejus literæ allatæ eſſent, Ligures rebellaſſe; Nonis Sextilibus paludatus, [1] literis auditis, tumultus ejus cauſa legionem tertiam ad C. Claudium proconſulem in Galliam proficiſci juſſit: & duumviros navales cum claſſe Piſas ire, qui Ligurum oram,

INTERPRETATIO.

2 *Cum hominum mentes terrore propter prodigia eſſent affectæ.*

NOTÆ.

2. *Ante triduum quàm oppugnare ceperat.*] Abſurdum Perizonio videtur urbem poſt triduum quàm ab hoſtibus recepta erat, oppugnari: jubetque reponi *intra triduum*, quod quidem rectum eſſet. Verùm non hoc voluit Livius: ſed indicare non totorum trium dierum oppugnatione receptam ex hoſtibus: qui ſenſus auctoris eſt in his verbis, non quem ille neſcio quâ ratione ſibi finxit:

3. *Agrique aliquantum captum.*] Num potiùs, *agrique à ſe tantum captum*, aut quid ſimile? ſi enim *aliquantum* legas, non ita multis millibus hominum ſufficiat.

1. *Literis auditis.*] Non abs re notat Grut. has voces turbandæ potiùs ſententiæ eſſe, quàm firmandæ.

Urb. cond. an. 577. Coſſ. Q. Petilio & C. Valer. Lævino.

maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eodem & Q. Petillius conſul ad conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconſul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias quas ſecum Parmæ habebat, ſubitariis collectis militibus exercitum ad fines Ligurum admovit.

XXII. Hoſtes ſub adventum C. Claudii, à quo duce ſe meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatoſque, locorum magis præſidio adverſus infeliciter expertam vim quàm armis ſe defenſuri, duos montes Letum & Baliſtam ceperunt: muroque inſuper amplexi, tardiùs ex agris demigrantes, oppreſſi ad mille & quingentos perierunt. Cæteri montibus ſe tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, ſæviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captivos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant veriùs paſſim quam ritè ſacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant parietibus affigunt, vaſa omnis generis uſui magis quàm ornamento in ſpeciem facta. Q. Petillius conſul, ne abſente ſe debellaretur, literas ad C. Claudium miſit, ut cum exercitu ad ſe in Galliam veniret: [1] Campis Macris ſe eum expectaturum. Literis acceptis, Claudius ex Liguribus caſtra movit; exercitumque ad campos Macros, conſuli tradidit. Eodem paucis poſt diebus C. Valerius conſul alter venit. Ibi diviſis copiis, priuſquàm digrederentur, communiter ambo exercitus luſtravcrunt. tum ſortiti, quia non ab eadem utrumque parte aggredi hoſtem placebat, regiones quas peterent. Valerium auſpicato ſortitum conſtabat, quòd in templo fuiſſet: *in Petillio id vitio factum*, poſtcà augures reſponderunt, quòd *extra templum ſortem in ſitellam* in templum latam foris ipſe poſuerit. *Profecti inde in diverſas regiones*. Petillius adverſus Baliſtæ & Leti *jugum*, quod eos montes perpetuo dorſo inter ſe jungit, caſtra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi ominatum ferunt: [2] *ſe eo die Letum capturum eſſe*. Duabus ſimul partibus ſubire in adverſos montes cœpit. Ea pars, in qua ipſe erat, impigrè ſuccedebat. Alteram hoſtes quum propuliſſent, ut reſtitueret rem inclinatam, conſul equo advectus, ſuos quidem à fuga revocavit; ipſe, dum incautiùs ante ſigna obverſatur, miſſili trajectus cecidit. Nec hoſtes ducem occiſum ſenſerunt: & ſuorum pauci, qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam verti ſcirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hoſtibus, montes ſine duce cepêre. ad quinque millia Ligurum occiſa: ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem triſtis ominis eventum, etiam ex pullario auditum eſt, virium in auſpicio fuiſſe,

NOTÆ.

1. *Campis Macris.*] In Gallia Ciſpadana fuit hic locus, nunc *Val de Montirone* Leandro, circa *Secchiam* amnem inter *Carpum* & *Mirandulam*.

2. *Se eo die Letum capturum eſſe.*] De *Leto* monte Petillius loquebatur: eventus aliò vertit ad *lethum* ſeu mortem ipſius: ſibi itaque funeſtum omen fecit, quâ de re Valer. Maxim. lib. 1. cap. 5.

nec id conſulem ignoraſſe. 3 C. Valerius audita „ morte Q. Petillii collegæ, Urb. cond.
„ exercitum in Ligures ducit; junctiſque copiis ſuis eum iis quæ jam illius an. 577.
„ auſpiciis hoſtes è montibus dejecerant, eos ita incluſit, fudítque, ut Coſſ. Q. Petillio, & C.
„ collegæ manibus egregiè parentaret. Inde Romam revectus, ubi res à Valer. Lævino.
„ ſe atque à Petillio geſtas, Senatu in Æde Bellonæ habito, commemora-
„ vit: & ſibi triumphum popoſcit, & collegæ honores qui in mortuos ea-
„ dunt. Decreta in biduum ſupplicatio: decretus & ipſi triumphus: Cluver. Ital.
„ in legionem verò à qua, ſi non deſertus, certè minus fortiter defenſus ant.
„ dicebatur Petillius, ſeverè animadverti placuit. Militibus qui pro ſalute Sig. ac Pigh.
„ Imperatoris telis hoſtium ſe non obtulerant, ne ſtipendium anni proce- Valer. Max.
„ deret, cautum ſenatuſconſulto eſt. Paucis poſt diebus invectus quadrigis lib. 2. c. 7.
„ per urbem in Capitolium Valerius de Liguribus triumphavit. Inde actum num. 14.
„ de comitiis Conſulum ac Prætorum; qua de re non mediocris in Senatu v. Frontin.
„ diſceptatio incidit, quod qui unus ſupererat è tribus anni prioris Conſu-
„ libus C. Valerius Lævinus, non initio anni creatus, ſed in locum Cn.
„ Cornelii Scipionis Hiſpali in magiſtratu mortui, fuerat ſubrogatus. At Priſcian. l. 7.
4 Periti Religionum Juriſque publici, quando duo ordinarii Conſules ejus
anni, alter morbo, alter ferro periiſſet, ſuffectum Conſulem negabant
comitia habere poſſe. „ Cùm ſecundum hos conſulti Pontifices pronun-
„ ciaſſent, res ad interregnum rediit. Ab Interrege itaque habita comitia Pighius.
„ ſunt, per quem creati conſules P. Mucius Scævola, M. Æmilius Lepi-
„ dus iterùm. Poſtridie Prætores facti ſunt C. Popillius Lænas, T. Annius
„ Luſcus, C. Memmius Gallus, C. Cluvius Saxula, Sex. Cornelius Sulla,
„ App. Claudius Centho. Sorte deinde diviſæ provinciæ. Conſulares tum
„ erant Gallia Ciſalpina & Liguria: illa M. Lepido obvenit, Ligures Mu-
„ cio. At Prætores, Cluvius Urbanam Juriſdictionem, Annius inter ci-
„ ves & Peregrinos, Popillius Lænas Siciliam, Memmius Hiſpaniam cite-
„ riorem ſortiti videntur. Cornelius Sulla Sardiniam obtinuit, Centho Urb. cond.
„ ulteriorem Hiſpaniam. Quæ & quæ legiones, quæ Latinorum ſociorum an. 578.
„ copiæ unicuique attributæ fuerint, ſilentibus priſcorum Auctorum mo Coſſ. P. Muc.
„ numentis, enucleare arioli fierit: ſed vix ambigi poteſt quin Deûm Scævolâ, & M. Æmil.
„ exorandæ paci, antequàm in Provincias iretur; conſulti fuerint Senatus Lepido.
„ decreto libri fatales, factaque à Conſulibus ex Decemvirûm reſponſo ſa Liv. inf. c. 21.

NOTÆ.

3. *C. Valerius audita.*] Deſiderantur hic quæ auditâ morte Petillii collega ejus geſſit, tum comitia Coſſ. P. Mucii Scævolæ, & M. Æmilii Lepidi, & Prætorum qui eo anno fuerunt, cum ſortitione provinciarum, & quæ ab his conſulibus geſta fuerunt in Gallia & Liguria. Adde quod ex Valerio Maximo lib. 2. cap. 7. refert Grut. de pœna legioni à Senatu inflicta, quòd paſſa eſſet occidi Petillium.

4. *Periti religionum.*] Ex Priſciano eſt hoc fragmentum comitiorum, ubi *ordinarii* Conſules dicuntur, qui primis comitiis creati erant. His opponuntur *ſuffecti*, hoc eſt, in demortuorum locum ſubrogati. Fuerant autem *ordinarii* Conſules Cn. Cornelius Scipio Hiſpalus, & Q. Petillius Spurinus: quorum ille morbo, hic ferro interierat: *ſuffectus* autem in Scipionis locum C. Valerius Lævinus.

Urb. cond. an. 578. Coss. P. Mucio Scævolâ, & M. Æmil. Lepido.

„ erificia, & indictæ ſupplicationes. Etenim ſæva in homines, ſævior in „ armenta peſtis incubuerat, quæ in annum inſequentem propagata eſt. „ Et cum ſtrata paſſim per agros, ipſaque in urbe cadavera jacerent, ne „ vultures quidem, avidum talium ciborum genus, ea depaſti, ac nec at- „ tigiſſe dicebantur: tam dira mephitis, tamque atrox, corrupto cœlo, „ halabat tabidis è viſceribus lues. Poſt hæc peractis Latinis Feriis, & „ Conſulum abeuntium ſolemni ſacro, paludati cum lictoribus profecti in „ Provincias ſunt. Et Lepidus brevi nec magno negotio fuſis compulſiſque „ ad quietem Boiis, Gallisque ahis qui circum Padum colunt; ad compri- „ mendos à tergo Ligures mediterraneos, ne ſe cum maritimis adverſus „ Mutium collegam conjungere poſſent, exercitum deduxit.

XXIII. Cis Apenninum [1] Garuli & Lapicini, & Hercates, trans Apenninum Briniates fuerant. [2] Inter Audenam amnem P. Mutius cum iis, qui Lunam Piſaſque depopulati erant, bellum geſſit: omnibuſque in ditionem redactis, arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribuſque geſtas duorum conſulum ductu auſpicioque, ſenatus in triduum ſupplicationes decrevit, & quadraginta hoſtiis ſacrificari juſſit. Et tumultus quidem Gallicus & Liguſtinus, qui principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppreſſus erat. Belli Macedonici ſubibat jam cura, miſcente Perſeo [3] inter Dardanos Baſtarnaſque certamina. & legati, qui miſſi ad res viſendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renunciaverantque bellum in Dardania eſſe. Simul venerant & ab rege Perſeo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Baſtarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus [4] nec liberavit ejus culpæ regem, neque arguit: moneri eum tantummodò juſſit, ut etiam atque etiam curaret, [5] ut ſanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis eſſe videri poſſet. Dardani quum Baſtarnas non modò non excedere finibus ſuis, quod ſperaverant, ſed graviores fieri in dies cernerent, ſubnixos Thracum accolarum & Scordiſcorum auxiliis; audendum aliquid vel temerè rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum caſtris Baſtarnarum erat, convenerunt. Hiems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiſcique in fines ſuos abirent. quod ubi ita factum, & ſolos jam eſſe Baſtarnas audierunt, bifariam dividunt copias. pars, ut recto itinere ad lacceſſendum ex aperto iret: pars devio ſaltu circumducta, ab tergo aggrederetur. Cæterùm

NOTÆ.

1. *Garuli & Lapicini & Hercates.*] Hos Ligurum populos montanos ponit Cluver. circa fontes *Labeniæ* fluvii, qui vulgò nunc *Lavagna*.

2. *Inter Audenam amnem.*] Nunc *Lavia*, ſive *Laula* dicitur hic amnis Cluverio, in ſiniſtram *Macræ* ripam defluens.

3. *Inter Dardanos Baſtarnaſque.*] Vide lib. 40. cap. 57.

4. *Nec liberavit ejus culpæ regem.*] Ita dixit *liberare culpa*, ut dicimus *plenum iratum, vacuum vini*, &c. Receptior loquendi forma eſt *liberare culpâ*.

5. *Ut ſanctum haberet fœdus.*] Rectè Jac. Gronov. tranſlatâ literâ finali *t* à verbo *haberet* ad verbum *eſſet*, ſic emendat: *ut ſanctum habere fœdus, quod ei cum Romanis eſſet, videretur*.

priuſquàm circumire caſtra hoſtium poſſent, pugnatum eſt: victique Dardani compelluntur in urbem, quæ ferè duodecim millia ab caſtris Baſtarnarum abeſtat. Victores confeſtim circunſidunt urbem: haud dubiè poſtero die aut metu dedituris ſe hoſtibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis ſuorum, caſtra Baſtarnarum 6 ſine præſidio relicta, „atque aperta cernentes (Dardani) „fraudem primùm veriti, hærere: tum nemine prohibente ingreſſi, jam „diripere parabant, cùm nunciato ſuorum periculo conſternati, ea, & „quidquid in illis relictum, incendere ſatius duxerunt, ne quid ad ſolven„dam urbis ſuæ obſidionem properantes remorari poſſet. Baſtarnæ cùm „ſimul ardere caſtra ſua, ſimul imminere à tergo novos hoſtes viderent: „hinc commeatu, quem è vicina omni regione convectum diutinâ popula„tione in longum ſibi proſpexerant, cæteroque apparatu bellico deſtituti: „inde ſuſpecta quoque Perſei, à quo acciti fuerant, fide; fugam magis „agitare animis quàm prælium (& meminerant, velut manifeſtâ Numi„num irâ, immiſſæ nuper popularibus cladis.) Itaque omnibus circa eva„ſatis, quærendi victûs causâ ad remotiora feſtinant. Ingens quidem mul„titudo campos replebat; ſed imbellis ſexûs atque ætatis infirmæ, non „minor quàm armatorum. Sic ſparſim nullo ferè communi certove conſi„lio, ſed prout quemque ſua ſpes, ſuaſve metus & domeſtica erga proxi„mas neceſſitudines charitas curaque agebat: ita ſaluti ſuæ ac ſuorum con„ſulere conabantur: in hoc tantùm concordes ut ſuas quamprimùm ſedes „reviſerent. Nec Dardani abeuntibus pertinaciter inſtitere, inæqualium „virium ſibi conſcii; atque excedente ultrò Dardaniæ finibus hoſte, id „adepti cujus causâ ad armæ concitari fuerant. Baſtarnæ, ubi dierum ali„quot itinere atque inopiâ fatigati, ad Iſtrum pervenerunt, quo eorum „fines terminabantur; exultare gaudio ad aſpectum patrii ſoli: & craſſa „duriorque, quàm pro conſueto hibernæ etiam tempeſtatis & gelidæ regio„nis more, obducta flumini glacies, quæ nullum onus recuſare videbatur, „facilem ſine ope navigiorum, trajectum promittebat. Verùm incum„bente feſtinantium ſeque curſu agglomerantium hominum ac jumentorum „toto ſimul agmine, glacies immenſo impar oneri, medio tandem amni „longè lateque diſſiliens, ſuperſtantem multitudinem ita deſtituit, ut tem„poris ferè momento vaſtis hauſti gurgitibus, miſerum in modum perie„rint. Sunt qui Baſtarnarum hanc cladem in tempus ſuperius conferant, „velintque primùm è patrio ſolo appulſos ad Iſtri fluenta, dum tranſgredi tentant ex ulteriori citeriorem ad ripam, in ipſo conatu cum conjugibus liberiſque abſorptos. Sed Dardanorum adverſus eos opem orantium „Romam miſſa legatio, jam tranſgreſſos evincit, progreſſoſque proxi„mam uſque in Thraciam. Nec deſunt qui Perſeum, ancipiti auxilio diffiſum, in eorum perniciem cum Dardanis conjuraſſe, hiſque ſubmiſiſſe

Urb. cond. an. 578. Coſſ. P. Muc. Scæv. & M. Æmil. Lepido.

Ex conjectura.

Oroſ. lib. 4. cap. 20.

NOTÆ.

6. *Sine præſidio relicta.*] Hîc addenda Baſtarnarum cum Dardanis certamina.

Urb. cond. an. 578. Coss. P. Muc. Scæv. & M. Æmil. Lepido.

„ subsidia existiment. Lætum certè an triste hoc ipsi nuncium acciderit, „ ambigitur: adeo avaritiâ, spes, frausque ac timor huc illuc diversum „ agebant. Nunc solutione præmiorum, quorum promissis barbaros in „ Thraciam allexerat, metuque ab iis, si merces denegaretur, imminen- „ te, liberatum se pro ingenti luero ducere: ad hæc eo quoque sibi blan- „ diri, quòd Romanorum suspiciones ob accita ea subsidia in se ortas, his „ procul amandatis purgari facilè ac dimoveri posse arbitrabatur; indeque „ certam imposterum cum præpotente populo pacem futuram, cujus spe „ ludificari se à Marcio passus fuerat. At postquam appropinquante bello, „ perterritus incredibili apparatu & copiis Romanorum, sibi diffidere cœ- „ pit; amissam tantam virium accessionem dolere; Dardanosque perpe- „ tuos Macedonum hostes, hoc exempto fræno Romanis à fronte premen- „ tibus regnum à tergo liberè invasuros metuere. Itaque his superandis „ malis ad nova fœdera sociandaque arma vicinorum regum ac populorum „ serò respexit: nec tamen eâ, quâ parerat, curâ constantiâque perstitit „ in tam necessario incepto. Hæc adultâ hieme in Macedonia gesta.

Liv. Epit. Appian. in Syriac. n. 116. Justin. lib. 34. cap. 2.

„ XXIV. Per ea tempora Antiochus Magni Antiochi filius, mortuo „ fratre Seleuco, in Syriæ regnum successit. Seleucus quippe Antiochi fi- „ liorum natu maximus, paternis cladibus debilitatus, post otiosum nul- „ lisque admodum rebus gestis nobilitatum, annorum fermè duodecim re- „ gnum, fratrem, misso Romam in ejus locum filio suo Demetrio, revo- „ caverat in Syriam. Et vix Athenas pervenerat Antiochus, cùm Seleucus „ insidiis Heliodori Purpurati oppressus interiit. Hunc jura regni affectan- „ tem Eumenes atque Attalus, tanquam à regia stirpe alienum, ab teme- „ rariis ausis prohibuerunt: Antiochum verò navigantem in patriam, omni „ honore atque ope prosecuti, in regno collocarunt. Eorum in novum re- „ gem officia commendationi populi Romani, an propriæ fratrum pro- „ pensioni tribuenda sint, haud facilè statuerim. Neque enim desunt, qui „ pronam eorum in Antiochum voluntatem subortis per ea tempora inter „ ipsos Romanosque offensionibus adscribant, aut suspicionibus. Antio- „ chus his auxiliis regnum ingressus, subjectis gentibus ita gratum se ino-

Appian. Syriac. n. 117.

„ pinato adventu præstitit, ut ei cognomen indiderint Epiphani, quòd „ regnum usurpantibus extraneis, ipse avitæ ditionis assertor exortus, suis „ velut novum quoddam sidus illuxisset. Ubi Syriâ, & longinquis superio- „ris Asiæ, etiam ultra Euphratem ac Tigrim regionibus, adversante ne- „ mine potitus est: firmata cum Eumene amicitiâ, constitutoque fœdere, „ bellum Artaxiæ intulit Armeniæ regi, eumque prœlio cepit. Verùm, „ ut dominantium, quibus quantum libet tantum licet, proclives plerum- „ que sunt in deterius mores; nec minùs mobilia populorum, ac præsertim „ Syrorum ingenia: haud diuturna mansere regnanti studia suorum: adeo- „ que versa in contrarium sunt, ut quem honoris causâ paulò antèa insigni „ cognomine decorandum ex admiratione censuerant, eundem mox Epima- „ nem vocarent, ac pro Illustri dicerent Insanum. Et vero, post hæc „ quæ diximus regni primordia, brevi novam prorsus, cæterisque insua-

„ tam Regibus inīit vitæ rationem; ut civem ac privatum, potiùs quam „ Regem, aut virum in mediocri Republica principem ageret. Ejus insti- „ tuti causæ in incerto sunt: sive suorum amorem omni popularitatis gene- „ re allicere, sive gratiam Romanorum his morum civilium imitamentis „ demereri se posse putabat: seù potiùs insita levitas animi ac vanitas eò „ impulere. Plerumque igitur è regia clam atque insciis ministris digres- „ sus, per urbem duobus tribusve comitantibus famulis vagari instituit: „ nunc per sculptorum opificumque aliorum officinas discurrens, & de cu- „ jusque arte ambitiosè differens: nunc cum obvio quoque plebejorum homi- „ num nulla de causa sermones in publico miscens: nunc popinas oberrans „ & compotationi indulgens cum vilissimis advenarum. Secundum hæc, „ sic ubi juvenum interdiu, aut noctu familiariùs inter se convivantium cœ- „ tus haberi audiebat, ipse statim ultrò cum poculo & symphonia impro- „ visus aderat, eorumque se comessationibus inferebat: ita ut inexpectatâ „ ejus præsentiâ exterriti plerique dilaberentur, alii rei novitate attoniti præ „ metu conticescerent: illo interim nec figlina vasa, nec inconditos inter „ vini lascivias cantillantium sonos aspernante. In publicis quoque balneis „ cum turba eum sæpenumero lavasse constat, & exquisiti odoris magnique „ pretii referta unguentis fictilia juxtà lavantibus divisisse. Denique sumptâ „ loco vestis regiæ togâ, quemadmodum Romæ ab ambientibus honores „ fieri viderat, forum velut candidatus circumibat, & singulos è plebe pre- „ hensans amplexansque, modò ædilitatem, modò præturam demissis „ precibus petebat, ac denique populi suffragiis magistratum adeptus, „ Romano [1] more sella eburnea posita [2] jus dicebat, disceptabatque con- troversias minimarum rerum. adeoque [3] nulli fortunæ adhærebat animus, per omnia genera vitæ errans, uti nec sibi, nec aliis, quinam homo esset, satis constaret.

Urb. cond. an. 578. Coss. P. Muc. Scæv. & M. Æmil. Lepido.

Diod. Fragm. apud Vales. Polyb. ap. Athen. l. 5.

XXV. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere: munificentiâ inæquali sese aliosque ludificari: quibusdam honoratis magnoque æsti-

NOTÆ.

1. *More sellâ eburneâ positâ jus dicebat.*] Hic inseri debent ex parte quæ à Diodoro, & præsertim à Polybio apud Athenæum narrantur de moribus Antiochi Epiphanis.

2. *Jus dicebat disceptabatque.*] Hæc ex Polybio vertit noster, ac penè ad verbum transcripsit Diodorus, ut notat Henr. Vales. Idem dicendum de hominum circa Antiochi hujus facta opinione.

3. *Nulli fortunæ adhærebat animus.*] Scribe cum Rubenio *nulli formæ*: sic apud Tacit. 1. Annal. *qui formam vitæ iniit, quam posteà celebrem miseria temporum, & audacia hominum fecerunt.* Hujus Antiochi imago hæc est ex nummis.

Urb. cond. an. 578. Coss. P. Mac. Scrv. & M. Æmil. Paulo.

mantibus se puerilia, ut escæ aut lusus, munera dare: alios nihil expectantes dicere. Itaque nescire quid sibi vellet quibusdam videri, quidam ludere cum simpliciter, quidam haud dubiè insanire ajebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus verè regius erat animus, in [2] 4 urbium donis, & Deorum cultu. 5 Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturum urbi est pollicitus, majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum è marmore facere instituit. Cyzici [6] in Prytaneum, id est, penetrale urbis, ubi publicè quibus is honos datus est, vescuntur, vasa aurea mensæ unius posuit. Rhodiis, ut nihil unum insigne, ita omnis generis, ut quæque usus eorum postulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ verò in Deos, vel Jovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine Dei, potest testis esse. Sed & Delon aris insignibus statuarumque copiâ exornavit. & Antiochiæ Jovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantùm, sed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in aliis locis pollicitus, quia per breve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentiâ superiores reges vicit; [7] reliquorum sui moris & copiâ Græcorum artificum. Gladiatorum munus Romanæ consuetudinis, primò majore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quàm voluptate dedit: deinde sæpiùs dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque juvenum accendit. Itaque, qui primò ab Roma magnis præmiis paratos gladiatores arcessere solitus erat, jam suo regno voluntariis uti gladiatoribus licuerit, operam ultrò ad depugnan-

5 10 15 20

INTERPRETATIO.

2 *In pecunia ad usum & ornamentum civitatum munificè conferenda.*

NOTÆ.

4. *Vrbium donis.*] In Græco ex Polybii textu apud Athenæum legitur ἐν δὲ ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς, quòd esset in sacrificiis; sed Livii versio docet scribendum esse δώροις, vel δόσεσι.

5. *Megalopolitanis.*] His sumptibus erogandis hunc Antiochum reges cunctos priores superasse Polybius ait, apparetque ex sequentibus non solùm ad ornandas ditionis suæ urbes, sed & Græcas procul positas, magnum pecuniæ numerum erogasse.

6. *In Prytaneum.*] Prytaneum apud Græcos locus erat, quò Prytanes, seu Magistratus juri dicendo præpositi, conveniebant, & in quo publicis sumptibus alebantur ac simul epulabantur.

7. *Reliquorum sui moris.*] Intelligespectacula Græcorum, sive ludos Olympicorum more celebratos: unde miror Gronovio hic duo excidisse. Primò quòd pro *reliquorum* conjecit *religione sui moris*: deinde quod velit *Tò magnificentia* accipi in nominativo casu, cùm dictum sit in auferendi casu; est enim *spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit: reliquorum* (spectaculorum scilicet) *sui moris* (nempè Macedonici) *& copia Græcorum artificum*, supple ex superioribus, *superiores reges vicit*. Dicit autem *sui moris*, ut excludat spectacula moris Romani, & præsertim Gladiatorium.

„dum exiguâ mercede offerentibus. Verùm ut hæc fortè non indigna, ita
„ſecuta per ſimulacrum decurrentis exercitûs pompa, epulumque populo
„exhibitum, mixtam cum incredibili opulentia, non minorem habuere
„ex ſcurrilibus ejus actibus utilitatem. Etenim cùm ad inſolitum ſpectacu-
„lum celeberrimos undecunque artifices advocaſſet; & quidquid exciri po-
„terat principum virorum, ex Aſia Græciaque univerſa invitaſſet; in lu-
„dorum quidem apparatu, ſive hominum equorumque purpura, argento,
„auro, ac lapillis fulgentium numerum atque ornatum in decurſione, ſive
„in convivio ciborum omnis generis exquiſitas profuſaſque delicias ſpectes,
„longo intervallo ſuperiores principes haud dubiè ſuperavit. Cæterùm
„ipſa totius ludicri diſpoſitio, quod ipſe per ſe ordinabat, indecora &
„prorſus rege indigna apparuit. Modico quippe canterio vectus, ultrò
„citroque pompæ adequitabat: ita illos progredi, hos ſubſiſtere jubens,
„ut tumultus plena decurſio nihil gravitatis haberet aut ordinis militaris.
„Jam quod ad publicum convivium attinet, epulantium huic vel illi ſine
„diſcrimine modò adſidere cœpit, modò reſupinus accumbere. Tum re-
„pentè exſiliens ſingula circumcurſare triclinia, & ſtans propinatos ſibi
„hinc inde calices haurire. Tandem productis in noctem comeſſationibus,
„cùm multi jam cœnaculis exceſſiſſent, linteo involutus potiùs quàm indu-
„tus à ſcenicis illatus eſt: mox & ſui & adſtantium & omnis oblitus de-
„côris, quaſi ſymphoniacorum harmoniâ exſuſcitatus, repentè erupit nu-
„dus, & cum mimis tripudians ſaltationes adeo ridiculas peregit, ut cun-
„cti præ pudore abſcederent. Itaque qui ad hujuſmodi ſpectaculum unde-
„quaque convenerant, quoties magnitudinem apparatûs ac totius ludicri
„magnificentiam recordabantur, Regis ac regni opes ſupra modum admi-
„rari: at ubi in Regem ipſum pravaque ejus ſtudia convertebant oculos,
„vix ſibi in animum inducere, quî fieri poſſet ut in uno eodemque ingenio
„cum egregiis virtutibus regioque animo, tot ſimul abjectiſſimorum vitio-
„rum monſtra habitarent. Verùm ejus veſaniam atque inſaniſſimos ſum-
„ptus verbis aſſequi difficile, nec operæ fuerit. Hoc tantùm adjicere lu-
„bet, illum, dum florentis atque amplißimi regni tributa, vectigalia, pro-
„ventus innumerabiles effundendi atque abligurienti, aut veriùs dum fu-
„rendi nec finem ullum, nec modum facit, ſeque ac ſuos per inania exhau-
„rit in tantum egeſtatis ex prodigentia fuiſſe perductum, ut non profana
„modò expilare coactus ſit, ſed tandem conſumptis Syriæ, atque ultimi
„Orientis, direptaque poſteà Ægypti opibus, ne Deorum quidem ſanis
„donariiſque abſtinuerit. Inter alia Hieroſolymis per fraudem potitus,
„inviolatum Alexandro Macedoni templum, in quo Judæi, moris ſui reli-
„gioni pertinaciſſimè addicta gens, non adſpectabile, ſed mente dumtaxat
„intellectum numen effuſiſſimo & nullis parcente impenſis cultu proſequun-
„tur; per immanem civium ſtragem diripuit, ablato quidquid auri argen-
„tique ac pretioſæ ſuppellectilis conquiſitum undique longa ætas & profuſa
„populorum veneratio coacervaverat. Demùm inclytum religione, donil-
„que refertiſſimum, ſeu Dianæ ſeu Veneris apud Elymæos templum (in

Urb. cond. an. 578. Coſſ. P. Muc. Scæv. & M. Æmil. Lepido.

Polyb. ubi ſuprà. Diodor. in excerpt. Val. p. 318. & ſeq.

1. Machab. c. 1. Joſeph Antiquit. lib. 12. cap. 7. & belli Jud. lib. 1. cap. 1.

Appian. Syr. n. 131.

Urb. cond. an. 578. Coss. P. Muc. Scæv. & M. Æmilio Lepido.

„quo præter cætera asservari Alexandri Magni loricæ & scuta dicebantur, „ingentibus splendoris eximii gemmis illuminata) spoliare aggressus est. „Sed concursu sacerdotum ac popularium non sine clade repulsus, Babylonem fugâ repetere est adactus, ubi tædio rei malè gestæ contabuit, atque „immaturâ morte Numini, cujus sedem sacrilego ausu temeraverat, meritas dedisse creditur pœnas. Sunt qui cælum cum suis in ipso conatu „volunt. Alii haud absimilia de Antiochi patris interitu memorant, cùm „ditissimum Jovis aut Beli in eadem Elymaide templum exinanire tentasset. „At externa hæc, & magnam partem aliquot post annis gesta, nos diutiùs „quàm pro more ab serie rerum domesticarum avocarunt. Longiorem in his moram insolentia rei excusset.

Joseph. Ant. Lib. 12. c. 13. & Polyb. 2. Machab. 1. v. 13. & 14. Strabo l. 17. Justin. lib. 32. cap. 2. Frontin. Aut. de Vir. Illustribus. V. Liv. sup. & Pigh. hic.

„XXVI. Fine anni Ti. Sempronius Gracchus proconsul, devictis Sardis, provinciam Prætori Sex. Cornelio tradidit; reversusque in urbem est „triumphi causâ, quem ut meritus justissimè fuerat, ita refragante nemine „impetravit. Tantam captivorum ex ea insula multitudinem secum abduxisse ferunt, ut longa eorum sub corona auctione homines fatigari, *Sardos venales* per ludibrium dicerent: idque proverbio locum fecit, quo „nullius vel minimi pretii res indicantur. Triumpharunt & Consules ambo „de Liguribus Gallisque; & quantum ex monumentis veteribus conjicere „licet, P. Scævolæ triumpho locum navalis victoria dedit. Hic, an ejus „collega M. Lepidus comitia sequentis anni habuerit, in incerto est. Creati Consules sunt Sp. Postumius Albinus, Q. Mucius Scævola. Prætoriis „comitiis fortuna inter *cæteros candidatos* P. Africani filium, L. Cornelium Scipionem, sive is Cnejus fuit, non sine magna invidia commisit „cum Q. Cicerejo, qui sub ejus patre scripturam fecerat: adeoque à patriis „virtutibus degenerasse, tot vitiorum maculis Cornelium nomen dedecorare visus est Scipio, ut omnium centuriarum suffragiis ei jamjam antefe„rendum Cicerejum appareret; nisi hic, sive fortunæ crimen, sive comitiorum errorem modestia sua emendasset. In hoc campestri certamine „patroni filium vincere non sustinuit. Templo itaque descendens, abjectaque candida toga, ex competitore de victoria certo, gratum clientem, „& competitoris sui suffragator fieri maluit. Sic honorem, quem à populo „impetraturus Scipio non videbatur, ope Cicerii consecutus est, majori „Cicerii gloria quàm sua. Additi sunt Scipioni Prætores C. Cassius Longinus, P. Furius Philus, L. Claudius Asellus, M. Atilius Serranus, Cn. „Servilius Cæpio. Retulere de provinciis deque Republica Consules ad „Senatum. Is ambobus Ligures provinciam assignavit, divisis regionibus. „Sed ne statim proficiscerentur delectus præsertim & sacrorum cura obstitit, eaque, opinor, causa fuit, ne quicquam memoria dignum ab iis gereretur. Jam suas Prætores sortiti provincias erant, C. Cassius Longinus urbanam, & L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Atilio prætori

Valer. Max. 4. 5. & 3. 5. Pigh.

NOTÆ.

1. *L. Corn. Scipio.*] Supplenda hic quædam ex Athenæo de moribus Epiphanis itemque comitia consularia & prætoria cum sortitione provinciarum.

provincia Sardinia obvenerat: ſed cum legione nova, quam conſules conſcripſerant, quinque millibus peditum, trecentis equitibus in Corſicam juſſus eſt tranſire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, ut obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hiſpaniam ulteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites centum quinquaginta, & ſociûm Latini nominis quinque millia peditum, trecenti equites: Sicilia L. Claudio ſine ſupplemento decreta. Duas prætereà legiones conſules ſcribere juſſi, cum juſto numero peditum equitumque, & decem millia peditum ſociis imperare, & ſexcentos equites. Delectus conſulibus eò difficilior erat, quòd peſtilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, eo [2] verterat in homines. in morbos qui inciderant, haud facilè ſeptimum diem ſuperabant: qui ſuperabant, longinquo, maximè quartanæ implicantur morbo. Servitia maximè moriebantur. eorum ſtrages per omnes vias inſepultorum erat. [3] Ne liberorum quidem funeribus Libitina ſufficiebat. Cadavera intacta à canibus ac vulturibus, tabes abſumebat: ſatiſque conſtabat, nec illo, nec priore anno in tanta ſtrage boum hominumque vulturium uſquam viſum. Sacerdotes publici eâ peſtilentiâ mortui ſunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex, pater prætoris, & Tib. Sempronius C. F. Longus decemvir ſacrorum & P. Ælius Pœtus augur, & Tib. Sempronius Gracchus, & C. Mamilius Vitulus, curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. [4] pontifices ſuffecti ſunt, C. Sulpicius Galba in locum Tuditani. Augures ſuffecti ſunt, in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronianus: in P. Ælii, Q. Ælius Pætus. Decemvir ſacrorum C. Sempronius Longus; curio maximus C. Scribonius curio ſufficitur. Quum peſtilentiæ finis non fieret, ſenatus decrevit, uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum, diem unum ſupplicatio fuit. & Q. Marcio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit: Si morbus peſtilentiaque ex agro Romano emota eſſet, biduum ferias ac ſupplicationem ſe habiturum. In Vejenti

Urb. cond. an. 579. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Mucio Scævolâ.

NOTÆ.

2. *Verterat in hominum morbos, qui inciderant.*] Correxerat Sigon. *verterat in homines: in morbos qui inciderant*; nolebat enim *incidendi* verbum abſque nomine & præpoſitione. Verùm præterquàm quod loco referri poſſunt *Tò qui inciderant*, ad nomen *morbos*, quod præcedit: agnoſcit etiam ipſe eo verbo ſimpliciter uſos aliquando auctores. Sic noſter lib. 29. *ne neglecti qui incidiſſent, morerentur*. Cic. quoque in Piſonem, *neque ſe recreare quiſquam poſſet qui ſemel incidiſſet*. Opponit verò hic Livius hominum morbos peſtilentiæ, quæ priùs in boves ingruerat.

3. *Ne liberorum quidem funeribus Libitina ſufficiebat.*] Venerem alii, alii probabilius Proſerpinam interpretantur hanc Deam apud Plut. in Numa, cujus in æde locabantur aut vendebantur quæ ad apparatum funerum pertinebant. Sed hic ſumitur hoc vocabulum pro exequiarum apparatu: aliquando accipitur pro morte, ut apud Horat.

pa s melior mei vitabit Libitinam.

4. *Pontifices ſuffecti ſunt.*] Unum tantùm nominat C. Sulpicium Galbam in locum Tuditani: excidit itaque nomen Pontificis ſuffecti in locum Cn. Servilii Cæpionis demortui: quod notatum à Sigonio.

Urb. cond. an. 579. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Mucio Scævolâ.

agro biceps natus puer, & Sinuessæ unimanus, & 5 Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt: & faces eâdem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuvino. Ceriteſque anguem in oppido suo jubatum, aureis maculis sparsum, apparuisse affirmabant. & in agro Campano bovem locutum esse satis constabat.

XXVII. 1 Legati Nonis Junii ex Africa redierunt, qui convento priùs Masinissâ rege, Carthaginem jerant: cæterùm certiùs aliquantò quæ Carthagine acta essent ab rege resciverant, quàm ab ipsis Carthaginiensibus. compertum tamen affirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in æde Æsculapii datum esse. ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, & rex affirmaverat, & ipsi parum constanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit. tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messala, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, &, de quibus ambigebatur, rebus disceptationem ab rege ad Romanos revocabant; cum exercitu profectus, sub jus judiciumque suum totam coegit gentem. Inde per Oetæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo objectis, oraculum aditurus Delphos ascendit. Quum in mediâ repentè Græciâ apparuisset, magnum non finitimis modò urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuncius tumultus ejus venit. Triduum non plus Delphis moratus, 2 per Phthiotidem Achajam, Thessaliamque, sine damno injuriâque agrorum per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantùm civitatum, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: sed aut legatos, aut literas dimisit, petens, ne diutius simultatum, quæ cum patre suo fuissent, meminissent. nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint ac debuerint finiri. Secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam. Cum Achæorum maximè gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat.

XXVIII. Hæc una ex omni Græciâ gens, & Athenienſium civitas, eò processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque servitiis ex Achaja fugientibus receptaculum Macedonia erat: quia quum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id quum Perseus animadvertisset; 1 comprehensis omnibus literas ***

NOTÆ.

5. *Oximi puella.*] *Oximum* urbs est Piceni, vulgo *Osmo*.

1. *Legati Nonis Junii.*] Rectè observare videtur Sigon. legendum *Calendis Junii*: neque enim probabile est Livium his ce temporibus *Julius* nominasse, sed Quintilem, i. e. mensem Quintilem, qui nonnisi longo post tempore nomen Julii accepit.

2. *Per Phthiotidem Achajam, Thessaliamque.*] Intellige regiones duas Thessaliæ latè sumptæ, quarum aliam Thessaliotidem dixere, id est, Thessaliam strictiùs dictam; aliam verò Achajam, Phthiotidem cognomine, ad discrimen Achajæ Peloponnesiacæ: nam & in Thessaliæ parte fuit Argos Achaicum.

1. *Comprehensis omnibus.*] Hic quædam

cæterum ne ſimilis fuga ſervorum poſteà fieret, cogitandum & illis eſſe. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regem quærebat; & pleriſque moderatè & benignè ſcriptas eſſe cenſentibus literas, atque his maximè, qui præter ſpem recepturi eſſent amiſſa mancipia. Callicrates ex iis qui in eo verti ſalutem gentis crederent, ſi cum Romanis inviolatum fœdus ſervaretur: *Parva*, inquit, *aut mediocris res, Achæi, quibuſdam videtur agi.* 2 *Ego & maximè graviſſimam omnium, non agique tantum arbitror, ſed quodammodo actam eſſe. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibuſque ipſis, finibus interdixiſſemus,* 3 *manereque id decretum, ſcilicet ne legatos, ne nuncios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi ſollicitarentur; ii concionantem quodammodo abſentem audimus regem: & ſi Diis placet, orationem ejus probamus. & quum feræ beſtiæ cibum ad fraudem ſuam poſitum plerumque aſpernentur & refugiant, nos cæci, ſpecie parvi beneficii, ineſcamur: & ſervulorum minimi pretii recipiendorum ſpe, noſtram ipſorum libertatem ſubrui & tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiæ ſocietatis quæri, qua Romanum fœdus, quo noſtra omnia continentur, violetur? Niſi hoc dubium alicui eſt, bellandum Romanis cum Perſeo eſſe, & quod vivo Philippo expectatum, morte ejus interpellatum eſt, id poſt mortem Philippi futurum. Duos, ut ſcitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Perſea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longe præſtitit Demetrius. Sed* 1 *quia in Romanos odii regnum poſuerat præmium, Demetrium nullo alio crimine, quàm Romanæ amicitiæ initæ, occidit: Perſea, quem populus Romanus prius pœnæ quàm regni hæredem futurum ſciebat, regem fecit. Itaque quid hic poſt mortem patris egit aliud, quàm bellum paravit? Baſtarnas primùm ad terrorem omnium in Dardaniam immiſit: qui ſi ſedem eam tenuiſſent, graviores eos accolas Græcia habuiſſet, quàm Aſia Gallos habeat. Ea ſpe depulſus, non tamen belli conſilia omiſit: imo, ſi vera volumus dicere, jam inchoavit bellum. Dolopiam armis ſubegit,* 4 *nec provinciis de controverſis ad diſceptationem populi Romani adivit. inde tranſgreſſus Octam, ut repentè in medio umbilico*

Urb. cond. an. 579. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

INTERPRETATIO.

1 *Quia* Philippus *regnum ſuum propoſuerat pro præmio odii adverſus Romanos.*

NOTÆ.

exciderunt, quæ ita ſupplet Sigon. *ad Achaos miſit, quibus ſe ſervos eorum qui ad ſe tranſfugerant benignè remittere illis ſcripſit. Cæterum*, &c.

2. *Ego maximè graviſſimam*, &c.] Lege ex Gronovii conjectura *maximam & graviſſimam omnium, neque agi tantum*, &c.

3. *Manereque id decretum.*] Rectè idem emendat, *manereque id decretum*, ſcilicet *legatos*, &c.

4. *Nec provinciis de controverſis.*] Probabilis emendatio Gronovii ejuſdem: *Dolopiam armis ſubegit, nec provocantem*, vel *provocantes*, ſcilicet Dolopas, *de controverſis ad diſceptationem populi Romani*, audivit.

Urb. cond. an. 579. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hæc usurpatio itineris insoliti quo vobis speciare videtur? Thessaliam deinde peragravit. quod sine ullius eorum quos oderat, noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit: & cogitare jubet, quomodo in reliquum hoc munere non egeamus. hoc est, ut decretum, quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonum exercitus, ipsum quoque à Delphis (5 quantum enim interluit fretum?) trajicientem in Peloponnesum videamus, immisceamur Macedonibus armantibus se adversus Romanos. Ego nihil novi censeo decernendum, servandaque omnia integra, 6 donec ad certum dirigatur, vanusne hic timor noster an verus fuerit. Si pax inviolata inter Macedonas Romanosque manebit; nobis quoque amicitia & commercium sit: nunc de eo cogitare periculosum, & immaturum videtur.

XXIX. Post hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita disseruit: *Difficilem orationem Callicrates, & mihi & omnibus, qui ab eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentarique & oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat, neque oppugnat, effecit, ut, qui ab se dissentiret, adversus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regum arcanis interesset, omnia scit & nunciat quæ occultè facta sunt. Divinat etiam 1. quæ futura fuerant, si Philippus vixisset. quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus; nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerit; ad hæc, quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet. 2 Ac scimus, Perseæ regno accepto ad legatos Romanos venisse, ac regem Perseæ à populo Romano appellatum: audimus, legatos Romanos venisse ad regem, & eos benignè acceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse judico, non belli: nec Romanos offendi posse, si, ut bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur. cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum adversus regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus: an infirmissimi omnium, tanquam quos nuper subjecit, Dolopes? 3 imo contra ea vel viribus nostris, Deum benignitate, vel regionis intervallo*

NOTÆ.

5. *Quantum enim interluit fretum?*] Reverà inter Phocidem, ubi Delphi, & Achajam Peloponnesiacam, brevis est trajectus Corinthiaci sinûs.

6. *Donec certum dirigatur.*] Meliùs haud dubiè quod Gron. suggerit, *ad certum redigatur.*

1. *Quæ futura fuerant.*] Reponendum ex Donato & Prisciano Grammaticis, *quæ futura fuerint.*

2. *Ac scimus Perseæ regno accepto ad legatos Romanos venisse.*] Id verò nescimus ex Livio: sed ut legendum censet Gronov. *Persea regno accepto legatos Romam misisse, ac regem à populo Romano appellatum: audimus legatos Romanos venisse ad Regem, & ab eo benignè exceptos.* Ex lib. 40. cap. 58. extremo.

3. *Imò contra ea.*] Vult Gron. *contra vim*: fortè legendum *contra eam*, supple *Macedoniam*: quanquam *contra ea* suam habet significationem: est enim *contra ea*

tuti. 4 *Sed ſumus æquè ſubjecti ac Theſſali* × *Ætolique. nihilo plus fidei auctoritatiſque habemus adverſus Romanos, qui ſemper ſocii atque amici fuimus; quam Ætoli, qui paulo antè hoſtes fuerunt. Quod Ætolis, quod Theſſalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ, cum Macedonibus juris eſt, idem & nobis ſit. cur execrabilis iſta nobis ſolis velut deſertio juris humani eſt? Fecerit aliquid Philippus, cur adverſus eum armatum & bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perſeus novus rex, omnis injuriæ inſons, ſuo beneficio paternas ſimultates obliterans, meruit? cur ſoli omnium hoſtes ei ſumus? Quamquam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuiſſe, ut Philippi unius injurias,* 5 *ſi quæ fortè fuerunt,* * *utique poſt mortem. quum claſſis Romana Cenchreis ſtaret, conſul cum exercitu Elatiæ eſſet, triduum in concilio fuimus; conſultantes, utrum Romanos an Philippum ſequeremur. Nonnihil metus præſens ab Romanis ſententias noſtras inclinavit. fuit certè tamen aliquid, quod tam longam deliberationem faceret: id quod erat vetuſta conjunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non ut præcipuè amici, ſed ne præcipuè inimici ſimus. Ne id, quod non agitur, Callicrates, ſimulaverimus. nemo novæ ſocietatis aut novi fœderis, quo nos temerè illigemus, conſcribendi eſt auctor: ſed commerciorum tantum juris præbendi repetendique ſit, ne interdictione finium noſtrorum & nos quoque regno arceamus: ne ſervis noſtris aliquo fugere liceat. Quid hoc adverſus Romana fœdera eſt? Quid rem parvam & apertam, magnam & ſuſpectam fecimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid, ut ipſi locum aſſentandi Romanis habeamus, ſuſpectos alios ac inviſos efficimus? Si bellum erit, nec Perſeus quidem dubitat quin Romanos ſecuturi ſimus. in pace etiamſi non odia finiuntur, intermittantur.* Quum iidem huic orationi 6 qui literis regis adſentierant, adſentirentur; indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam judicaſſet Perſeus, 7 literis paucorum verſuum impetraret, decretum differtur. Legati deinde poſtea miſſi ab rege, quum Megalopoli concilium eſſet: dataque opera eſt ab iis, qui offenſionem apud Romanos timebant, ne admitterentur.

Urb. cond. an. 579. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

XXX. Per hæc tempora Ætolorum in ſemetipſos verſus furor, mutuis

NOTÆ.

quæ dicuntur ab adverſariis, ut oſtendat ea vera non eſſe, ſed quæ ipſe contra proferat.

4. *Sed ſumus æquè ſubjecti ac Theſſali Ætolique.*] Aut delendam vocem *Ætolique*, aut pro *Ætolis* ſcribendum *Dolopeſque*, vel *Epirotaque*, ratiocinatur Gron. ſibi enim Arcon objicit (quod mox diluit) eos qui cum potentiori fœdus ineunt (qualis Perſeus reſpectu Achæorum) ei ſe addicere, tanquam ſubjectos, & ſic Achæos futuros quaſi in ditione Perſei, ut erant Theſſali ex parte: Ætoli autem ſubditi non erant Perſeo. Quid ſi *Almopique?*

5. *Si quæ fortè fuerunt.*] Adde *oblivi-ſceremur*, aut *oblivioni tradenda eſſent*, *utique poſt mortem.*

6. *Qui literis Regis aſſentierant.*] Corrige meâ fide *aſſenſi erant.*

7. *Literis paucorum verſum impetraret.*] Digne Gronovio emendatio; cùm anteà ſcriberetur *imperaret*, ſenſu paulò minùs idoneo.

Urb. cond. an. 579. Coss. Sp. Postum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem. Fessi deinde & Romam utraque pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordiâ agebant: quæ novo facinore discussa res, veteres etiam iras excitavit. 1 Exulibus Hypataïs, qui factionis Proxeni erant, quum reditus in patriam promissus esset, fideque data per principem civitatis Eupolemum, octoginta illustres homines, quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus obvius exierat, quum salutatione benignè excepti essent, dextræque datæ, ingredientes portam, fidem daram Deosque testes nequicquam invocantes, interfecti sunt. Inde gravius de integro bellum exarsit. C. Valerius Lævinus, & Appius Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popillius, & L. Canulejus missi ab senatu venerant. Apud eos quum Delphis utriusque partis legati magno certamine agerent; Proxenus maximè, quum causâ, tum eloquentiâ, præstare visus est, qui paucos post dies ab Orthobulâ uxore veneno est sublatus: 2 damnataque eo crimine, in exilium abiit. Idem furor & Cretenses lacerabat. adventu deinde Q. Minucii legati, qui cum decem navibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant. 3 ceterùm induciæ & anteà sex mensium fuerunt: inde multò gravius bellum exarsit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæque modo gesta sunt, persequi non operæ est; satis superque oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere.

XXXI. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserant M. Titinio prætore obtinente provinciam, rebellarunt sub adventum Ap. Claudii, orsique bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux fermè erat, quum vigiles in vallo, quique in portarum stationibus erant, quum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamaverunt. Ap. Claudius signo proposito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primò par utrinque prœlium fuit; quia propter angustias 4 non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urgentes deinde alii alios secuti evaserunt extra vallum, ut pandere aciem, 1 & exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent. ita re-

INTERPRETATIO.

2 *Non licebat omnibus Romanis*, qui è castris erumpebant, *inter angustias portarum prœlium committere*.

NOTÆ.

1. *Exulibus Hypataïs.*] An igitur *Hypata* in Ætoliâ? Minimè. Thessaliotidis ea urbs fuit: sed pars aliqua Thessaliæ per hæc tempora in Ætolorum erat ditione circa Sperchium fluvium; uti anteà vidimus.

2. *Damnataque eo crimine.*] Melius videtur quod suggerit Gron. *quæ damnata hoc crimine*; etsi vulgata lectio satis rem significat.

3. *Ceterùm induciæ & anteà sex mensium fuerunt.*] Probabilius; sidem Gronovii correctio; *ceterùm induciæ tantùm sex mensium fecerunt*.

1. *Et exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur.*] Stare posset hæc le-

pentè eruperunt, ut ſuſtinere eorum impetum Celtiberi nequirent. Ante horam ſecundam pulſi ſunt: ad quindecim mille cæſa aut capta: ſigna adempta duo & triginta. Caſtra etiam eo die expugnata; debellatumque. nam qui ſuperfuere prœlio, in oppida ſua dilapſi ſunt: quieti deinde pa- ruerunt imperio. Urb. cond. an. 579. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

XXXII. Cenſores eo anno creati, Q. Fulvius Flaccus, & A. Poſtumius Albinus, legerunt ſenatum: princeps lectus M. Æmilius Lepidus pontifex maximus. De ſenatu novem ejecerunt. inſignes notæ fuerunt M. Cornelii Maluginenſis, qui biennio antè prætor in Hiſpania fuerat: & L. Cornelii Scipionis prætoris, cujus tum inter cives & peregrinos juriſdictio erat: & Cn. Fulvii, qui frater germanus, &, ut Valerius Antias tradit, [a] conſors etiam cenſoris erat. Conſules votis etiam in Capitolio nuncupatis in provincias profecti ſunt. Ex iis [1] M. Æmilio ſenatus negotium dedit, ut Patavinorum in Venetia ſeditionem comprimeret, quos certamine factionum adinteſtinum bellum exarſiſſe & ipſorum legati attulerant. Legati, qui in Æoliam ad ſimiles motus comprimendos jerant, renunciarunt, coerceri rabiem gentis non poſſe. Patavinis ſaluti fuit adventus conſulis: neque aliud quod ageret in provincia quum habuiſſet, Romam rediit. Cenſores vias ſternendas ſilice in urbe, glarea extra urbem ſubſternendas, [b] marginandaſque primi omnium locaverunt, ponteſque multis locis faciendos: [c] & ſcenam ædilibus prætoribuſque præbendam: [2] & carceres in circo, & [3] ova ad notas curriculis numerandis,

INTERPRETATIO.

a *Commune cum Cenſore, & indiviſum habens patrimonium.*

b *Non tantùm vias ſternendas terra lapidibus mixta, ſed etiam marginibus lapideis muniendas primi inter Cenſores locaverunt.*

c *Locarunt iidem Cenſores faciendam ſcenam qua uterentur Ædiles atque Prætores* in edendis theatralibus ludis.

NOTÆ.

ctio. Sed tamen non illibenter amplector Gronovii conjecturam ſic emendantis: *& exaquari cornibus hoſtium, à quibus circumibantur, poſſent.*

1. *M. Æmilio Senatus negotium dedit.*] Hic M. Æmilius priore anno conſulatum geſſerat: hoc autem anno conſules fuerunt Sp. Poſtumius Albinus, & Q. Mucius.

2. *Et carceres in circo.*] Quid *carceres* fuerint *in circo* ſatis notum: fuit nempè locus in quo equi ad curſum deſtinati paratique coercebantur, ne intempeſtivè exirent, ſed ſignum expectarent, quod aurigis à magiſtratu mappâ ferè explicatâ, dabatur ab eo nimirum qui ludis præſidebat.

3. *Ova ad notas curriculis numerandis.*] *Ova* dicebantur fabricæ quædam ex ligno, ovali formâ, juxta poſtremas circi metas, binis aut quaternis columnis ſultæ; ac veluti lectulo impoſitæ: quinæ quandoque numero, ut plurimùm ſeptenæ. Horum uſus erat, ut aurigantibus oſtenderent quot circuitus in curſu perficiendi eſſent. Itaque primo curriculo ſeu circuitu perfecto, tollebatur ovum unum è medio; ſecundo curriculo facto, alterum; & ſic deinceps, ut colligitur ex Varrone & Caſſiodoro, qui ait *quod metarum circuitus ovorum exemptionibus exprimatur.* Quod depravatum hic lectionem Marcellus Donatus ſuſpicatur: *talli*

Urb. cond. an. 579. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

4 & *dam, & metas trans * & caveas ferreas pe * intromitterentur * * 5 ferreis in monte Albano conſulibus, & clivum Capitolinum ſilice ſternendum curaverunt, & porticum 6 ab æde Saturni in Capitolium ad ſenaculum, ac ſuper id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide ſtraverunt, ſtipitibuſque ſepſerunt: & porticum Æmiliam reficiendam curarunt: gradibuſque aſcenſum ab Tiberi in Emporium fecerunt. & extra eandem portam in Aventinum porticum ſilice ſtraverunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locaverunt: venditiſque ibi publicis locis, pecuniam, quæ redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis conſumpſerunt. & alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Poſtumius nihil niſi ſenatus Romani populive juſſu ſe locaturum 8 ipſorum pecunia ****) Jovis ædem Piſauri & Fundis 9 & Pollentiæ, etiam aquam adducendam, & Piſauri viam ſilice ſternendam, 10 & 7 Sinueſſam aga * aviatiæ. In his 11 & cloacam *circumducendam & forum porticibus tabernisque claudendum, 12 & Janos tres faciendos. Hæc ab uno cenſore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens & ſevera cenſura fuit, multis equi adempti.

5 10 15

NOTÆ.

eum cenſeo. Parum certè neceſſaria mihi videtur emendatio ab eo prolata, *& ova ad notas curriculis numeranda.* Vult enim Livius adjecta circo ova cum baſi quâ ſiſti poſſent & erigi, ut eſſent notæ quibus curriculorum numerus iniretur: unde melius eſt *ad notas curriculis numerandis*, quàm *ad notas curriculis numerandas*. Neque enim notæ per circuitus numerabantur, nec de numerandis notis agebatur; ſed de numerandis curriculis per notas, ſive de ovis, quæ tanquam notæ & ſigna quædam inſervirent ineundo curriculorum numero.

4. *Et *dam & metas*, &c.] Non malè fortè Marcellus Donatus ſyllabas & voces quæ hic deſunt ita ſupplet: *& rhedam & metas tranſitus, & caveas ferreas, per quas intromitterentur fera.*

5. *Ferreis in monte Albano.*] Sigon. *Feruis* putat legendum: vultque intelligi de Latinis, quæ in monte Albano agebantur. Cæterum hunc locum ne conjecturâ quidem ſanari poſſe ait. Indicantur haud dubiè ornamenta aut inſtrumenta quædam quæ Cenſores in eo monte ad Conſulum uſum fieri curaverint.

6. *Ab æde Saturni in Capitolium.*] Fuit haud dubiè Ædes Saturni in monte Capitolino, qui anteà Saturnius, ſed non propriè in ipſo Capitolio. Quod autem additur, *ad ſenaculum*, vult, ni fallor, eam porticum uſque ad *ſenaculum* pertigiſſe. Dicitur autem *ſenaculum* locus ubi conſultandi causâ conveniunt non ſolùm Senatores, ſed & ubi eorum matronæ.

7. *Et eo publico ab æde Veneris fecerunt.*] Fortè inquit Gron. *& Baſilicam ad æde Veneris fecerunt*, fortè *eo publico* pro ex emporii, cujus paulò ante meminit, proventu, factam vult porticum ab æde Veneris, quæ, opinor, in regione Circi maximi, in Aventinum.

8. *Ipſorum pecunia.*] Addit Sigonius *dicebat*: alioqui non conſtat ſententia.

9. *Et Pollentia.*] Imò *& Potentia*, ut monet Sigon.

10. *Et Sinueſſam & Ga * aviaria.*] Legendum Marcell. Donatus putat: *& Sinueſſa glaream aviaria.*

11. *Clo...um circumdurend.*] Sigon. hic cenſet legendum, *in iis & cloacam in fluvium circumducendam, & forum*, &c.

12. *Et Iano tres.*] Ut Romæ Jani ſigna in foro, ita & apud Sinueſſam Fulvius Flaccus facienda locavit.

XXXIII. Exi-

XXXIII. Exitu prope anni diem unum ſupplicatio fuit, ob res proſperè geſtas in Hiſpania, ductu auſpicioque Ap. Claudii proconſulis. & majoribus hoſtiis viginti ſacrificatum: & alterum diem ſupplicatio ad Cereris Liberi Liberæque fuit, quod ex Sabinis terræmotus ingens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus erat. Quum Ap. Claudius ex Hiſpaniâ Romam rediſſet, decrevit ſenatus, ut ovans urbem iniret. Jam conſularia comitia appetebant, quibus magnâ contentione habitis propter multitudinem petentium, creati, L. Poſtumius Albinus, & M. Popillius Lænas. Prætores inde facti, Numerius Fabius Buteo, M. Macienus, C. Cicerejus, & M. Furius Craſſipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. Comitiis perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ovans quum in urbem iniret, [1] decem millia pondo argenti, [2] quinque millia auri in ærarium tulit. Flamen Dialis inauguratus eſt Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in æde matris Matutæ cum indice hoc poſita eſt: *Tib. Sempronii Gracchi conſulis imperio auſpicioque legio exercituſque populi Romani Sardiniam ſubegit. in ea provincia hoſtium cæſa aut capta ſupra octoginta millia. Republica feliciſſime geſta,* 3 *atque liberatis vectigalibus & reipublicæ reſtitutis exercitum ſalvum atque incolumem pleniſſimum præda domum reportavit. iterum triumphans in urbem Romam rediit. Cujus rei ergo hanc tabulam donum Jovi dedit.* 4 Sardiniæ inſulæ forma erat, atque in ea ſimulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data: unum ante cætera inſigne fuit T. Flaminini, quod mortis causâ patris ſui, cum viſceratione epuloque, & ludis ſcenicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea ſumma fuit, ut per triduum quatuor & ſeptuaginta homines pugnarint.

Ueb. condit an. 579. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

NOTÆ.

1. *Decem millia pondo argenti.*] Gallicè *trois cens ſoixante mille livres.*

2. *Quinque millia auri.*] Gallicè *cinq mille livres Romaines d'or en lingots, qui vaudroient deux millions huit cens mille livres.*

3. *Atque liberatis vectigalibus reſtitutis.*] Deeſt hic aliquid, cui ſupplendo Sigon. legit. *& rep. reſtitutis*: Pighius, *reipublicaque reſtitutis*: at feliciùs, ni fallor, Gron. conjicit, *ſociiſque reſtitutis*: ut ſcilicet vectigalia quæ Sardi montani deficiendo à Romanis imminuerant atque averterant, liberaſſe ab eorum vi Gracchus intelligatur: Sardos autem alios, qui in fide & ſocietate Romanorum manſerant, rebuſque ſuis magna ex parte ſpoliati fuerant, in priſtinum ſtatum reſtituiſſe.

4. *Sardiniæ inſulæ forma erat.*] Huic ſcilicet victoriarum, quas Gracchus de Sardis reportaverat, adjecta erat figura ſive deſcriptio Sardiniæ.

FINIS LIBRI XLI.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XLII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

FULVIUS Flaccus cenſor templum Junonis Laciniæ tegulis marmoreis ſpoliavit, ut ædem, quam dedicaverat, tegeret. tegulæ ex ſenatuſconſulto reportatæ. Eumenes Aſiæ rex in ſenatu de Perſeo, Macedoniæ rege, quæſtus eſt: cujus injuriæ in populum Romanum referuntur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Craſſus Conſul, [1] cui Macedonia decreta erat, in Macedoniam tranſiit, levibuſque expeditionibus, equeſtribus prœliis, in Theſſalia cum Perſeo parum felici eventu pugnavit. Inter Maſaniſſam & Charthaginienſes [2] de agro fuit dies ad diſceptandum à Senatu datus. Legati miſſi ad civitates ſocias 3 & reges rogandos, an in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita ducenta quinquaginta ſeptem millia ducenta triginta unum. Res prætercà adverſus Corſos & Ligures proſpere geſtas continet.

Urb. cond. an. 580. Coſſ. L. Poſtum. Albino, & M. Popillio Lænate.

I. L. POSTUMIUS Albinus, M. Popillius Lænas, quum omnium primum de provinciis exercitibuſque ad ſenatum retuliſſent: Ligures utrique decreti ſunt: ut novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones (binæ ſingulis decretæ) & ſocium Latini nominis dena millia peditum, & ſexcentos equites, & ſupplementum Hiſpaniæ tria millia peditum Romanorum ſcriberent, & ducentos equites. Ad hoc, mille & quingenti pedites Romani cum centum equitibus ſcribi juſſi; cum quibus prætor, cui Sardinia obtigiſſet, in Corſicam tranſgreſſus bellum gereret; interim M. Atilius vetus prætor provin-

NOTÆ.

1. *Cui Macedonia decreta erat in Macedoniam tranſiit.*] Membr. *cui mandatum erat:* quibus adductus Gron. ſcribi jubet: *P. Licinius Craſſus Coſ. cui id mandatum erat, in Macedoniam tranſiit.*

2. *De agro fuit dies ad diſceptandum à ſenatu datus.*] Loco nominis *dies*, legit idem Gronov. ex membrana Barberina, *arbiter.*

3. *Et reges an in fide permanerent.*] Mavult idem ex ejuſdem libri auctoritate: *ut in fide permanerent.*

ciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias fortiti ſunt; A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives & peregrinos, Num. Fabius Buteo Hiſpaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Craſſipes Siciliam, C. Cicerejus Sardiniam. Priuſquàm magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit, L. Poſtumium conſulem, ad agrum publicum à privato terminandum, in Campaniam ire: cujus ingentem modum poſſidere privatos, paulatim proferendo fines, conſtabat. Hic iratus Prænestinis, quòd, cum eò privatus ſacrificii in templo Fortunæ faciundi causâ profectus eſſet, nihil in ſe honorificè, neque publicè, neque privatim factum à Prænestinis eſſet: priuſquàm ab Roma proficiſceretur, literas Prænestè miſit, ut ſibi magiſtratus obviam exiret, locum publicè pararet, ubi diverteretur, jumentaque, quum exiret inde, præſto eſſent. [1] Ante hunc conſulem nemo unquam ſociis in ulla re oneri aut ſumptui fuit. ideo magiſtratus mulis tabernaculiſque, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis: privata hoſpitia habebant; ea benignè comiterque colebant: domuſque eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis [2] diverti mos eſſet. Legati, qui repentè aliquò mitterentur, ſingula jumenta per oppida, [a] iter qua faciendum erat, imperabant: aliam impenſam ſocii in magiſtratus Romanos non faciebant. [3] Injuria conſulis etiamſi juſta, non tamen in magiſtratu exercenda, & ſilentium nimis aut modeſtum, aut timidum Prænestinorum, jus, velut probato exemplo, magiſtratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum.

A. Urb. cond. an. 580. Coſſ. L. Poſtumio Albino, & M. Popillio Lænate.

II. Principio hujus anni, legati qui in Ætoliam & Macedoniam miſſi erant, renunciarunt, *ſibi conveniendi regis Perſei, quum alii abeſſe eum, alii ægrum eſſe, falſo utrumque fingerent, poteſtatem non factam. Facile tamen apparuiſſe ſibi bellum paxari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia ſeditionem gliſcere in dies, neque diſcordiarum principes auctoritate ſua coercere potuiſſe.* Quum bellum Macedonicum in expectatione eſſet, priuſquam id ſuſciperetur, prodigia expiari [1] pacemque Deûm peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris eſſent, pla-

INTERPRETATIO.

a *In locis per quæ eundum erat.*

NOTÆ.

1. *Ante hunc Coſ.*] Nota initium vexandi ſocios, exigendo ab iis hoſpitia, jumenta, alioſque ſumptus à magiſtratibus Romanis in provincias proficiſcentibus: ab hoc nempe L. Poſtumio Coſ.

2. *Diverti mos eſſet.*] Hic *diverti* deponenter dictum pro *divertere*, ſive *hoſpitari*; ut paulo antè *diverteretur*, pro *diverteret*.

3. *Injuria Conſulis.*] Probanda Schelii & Gron. Scriptura: *ira Conſulis etiamſi juſta*.

1. *Pacemque Deûm peti precationibus quæ edita.*] Veriſimilis lectio Gronovii. *pacemque Deûm peti precationibus, qui editi ex fatalibus libris eſſent.* Neque enim de precum formula ambigebatur, ſed dubitabatur qui Dii ſacrificiis eſſent placandi, ut patet ex ſequentibus: *editumque ab decemviris eſt, quibus Dii,*

Urb. cond. an. 580, Coſſ. L. Poſtum. Albino, & M. Popillio Lænate.

cuit. Lanuvii claſſis magnæ [a] ſpecies in cœlo viſæ dicebantur: & Priverni lana pulla terra enata; & [2] in Vejenti apud Rementem lapidatum: [3] Pomptinum omne velut nubibus locuſtarum coopertum eſſe: in Gallico agro qua indueceretur aratrum, ſub exiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti, editumque ab decemviris eſt, & quibus Diis, quibuſque hoſtiis ſacrificaretur, & ut ſupplicatio prodigiis expiandis fieret: altera quæ priore anno valetudinis populi causâ vota eſſet, ea uti feriæque eſſent. itaque ſacrificatum eſt, ut decemviri ſcriptum ediderunt.

III. Eodem anno ædes Junonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus cenſor, ædem Fortunæ Equeſtris, quam in Hiſpania prætor bello Celtiberico voverat, faciebat enixo ſtudio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentum ſe templo ratus adjecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent; profectus in Brutios, ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit. id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque aſportarent; auctoritate cenſoriâ ſociis deterritis, id ſacrilegium prohibere. Poſtquàm cenſor rediit, tegulæ expoſitæ de navibus, ad templum portabantur. quamquam unde eſſent ſilebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt; ex omnibus partibus poſtulabatur, ut conſules eam rem ad ſenatum referrent. Ut vero accerſitus in curiam cenſor venit, multò infeſtiùs ſinguli univerſique præſentem lacerare: *Templum auguſtiſſimum regionis ejus, quod non Pyrrhus, non Annibal violaſſent, violare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœde ac prope diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem moribus regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis & locatuenda more majorum traditum eſſet, cum per ſociorum urbes diruentem templa, nudantemque tecta ædium ſacrarum, vagari: & quod, ſi in privatis ſociorum ædificiis faceret, indignum videri poſſet, id Deûm immortalium templa demolientem facere, & obſtringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non iidem ubique Dii immortales ſint, ſed ſpoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quum, priuſquàm referretur, appareret quid ſentirent Patres relatione; factâ in unam omnes ſententiam jerunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum lo-

INTERRETATIO.

a *Dicebatur apparuiſſe in cœlo formas rerum inuſitatas.*

NOTÆ.

quibuſque hoſtiis ſacrificaretur.

2. *In Vejenti apud Rementem.*] Auguratur Cluver. legendum: *apud Cremeram:* ſed num potiùs tractus aut locus quidam agri Vejentis conſecratus fuerat memoriæ *Remi*, qui Romuli frater: indeque *Remens* appellatus, quemadmodum *Remuria:* Romæ ſic à Lauris *Laurens* ager, & Laurentes populi.

3. *Pomptinum omne.*] Dicitur *Pomptin-*

carentur, a piacularia que Junoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nunciarunt. Urb. condit. an. 580. Coss. L. Postumius Albino, & M. Popillio Lænate.

IV. Ex prætoribus, qui in provincias jerant, Num. Fabius Massiliæ moritur, quum in citeriorem Hispaniam iret. Itaque, quum id nunciatum à Massiliensibus legatis esset, senatus decrevit, ut P. Furius, & Cn. Servilius, quibus succedebatur, 1 inter se fortirentur, uter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit. P. Furius idem, 2 cujus ea provincia fuerat, remaneret. Eodem anno, quum agri Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantum vacaret, Senatusconsultum factum, 3 ut is ager viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex Senatusconsulto creavit, A. Atilius prætor urbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Cassium, T. Æbutium Carum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Appuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Divisérunt dena jugera in singulos, sociis nominis Latini terna. Per idem tempus, quo hæc agebantur, Legati ex Ætolia Romam venerunt, de discordiis seditionibusque suis; & Thessali legati, nunciantes quæ in Macedonia gererentur.

V. Perseus jam bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes non gentes modò Græciæ, sed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præstando, sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, & aliquantò quàm in Eumenem propensiores: quum Eumenis beneficiis muneribusque omnes Græciæ civitates & plerique principum obligati essent: & ita se in regno suo gereret, ut quæ sub ditione ejus urbes essent, nullius liberæ civitatis fortunam secum mutatam vellent. contra Persea fama erat post patris mortem uxorem manu suâ occidisse: Apellem ministrum quondam fraudis

INTERPRETATIO.

a *Et celebrarentur sacrificia quibus Juno placaretur.*

NOTÆ.

num pro uni verso agro *Pomptino*, ab urbe Volscorum Suessa Pometia dicto.

1. *Inter se sortirentur.*] Conjicit Sigon. ex consuetudine Livii legendum: *inter se compararent, aut sortirentur:* Gron. tamen probat Latinè dici, *inter se sortiri*, auctore Cicer. lib. de fato: *num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non.* Et quamvis ut plurimùm præcipi à senatu consueviset, ut consules, vel prætores, inter se provincias compararent aut sortirentur: nihil tamen vetat aliquando præcipi sortitionem sine comparatione, vel contrà.

2. *Cujus ea provincia fuerat, remaneret.*] Legi vult Gron. *remansit:* mihi non displicet *Ut remaneret*; subintelligitur enim, *ut*, estque sensus; *sors opportuna fuit*, quippe quæ in P. Furium ceciderit, ut qui antea citeriorem Hispaniam obtinuerat, in eadem *remaneret*, prorogato in annum imperio.

3. *Ut is ager viritim divideretur.*] Patet divisum esse tum Romanis, tum Latinis. An igitur dena jugera singulis Romanis civibus, terna singulis Latinis sociis ex agro, qui bello captus erat, assignari potuerunt? Debuit, ni fallor, Livius apertè dicere, eum agrum veteranis exercitûs Ligustici & Gallici dividi jussum, tam legionariis, quàm sociis.

Urb. cond. an. 580. Coss. L. Postum. Albino, & M. Popillio Lænate.

in fratre tollendo, atque ob id requisitum à Philippo ad supplicium, exulantem, arcessitum post patris mortem, ingentibus promissis ad præmia tantæ præparatæ rei, clam interfecisse. intestinis, externisque præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant vulgò civitates, tam pio erga propinquos, tam justo in cives, tam munifico erga omnes homines regi: seu famâ & majestate Macedonum regum præoccupati ad spernendam [1] originem novi regni: seu mutationis rerum cupidi; seu quia eum objectum esse Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modò in seditionibus propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali etiam: eâ contagione velut tabes [2] in Perræbiam quoque id pervaserat malum. Quum Thessalos in armis esse nunciatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasque senatus misit. Qui utriusque partis principibus castigatis, quum [2] injusto fœnore gravatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus, qui oneraverant, levasset, justi crediti solutionem in annorum pensiones distribuit. Per eundem Appium eodemque modo compositæ in Perræbia res. Ætolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, [3] quas intestino gesserant bello, cognovit. Quum certatum utrinque temeritate atque audaciâ cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut levare aut onerare voluit: communiter ab utrisque petiit, abstinerent bello, & oblivione præteritorum, discordias finirent. Hujus reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultrò citroque datis firmata est. Corinthum, ut ibi deponerentur obsides, convenitur.

VI. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum trajecit, quo Achæis edixerat conventum. Ubi collaudata gente, quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent; [1] insigne adversus Persea odium Romanorum fecit: quod ut maturiùs erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus

INTERPRETATIO.

2 *Cùm publica nomina, per immodicas usuras aucta, immiuuissent, non omnino inpitis creditoribus, qui causa ejus oneris fuerant:* populorum onera levavit jubendo, *ut quod vere debebatur pluribus per annos pensionibus solveretur.*

NOTÆ.

1. *Originem novi regni.*] Nam Eumenes, secundus ex familia sua, Pergami & in Asia regnabat.

2. *In Perræbiam.*] Intra Thessaliam latè sumptam erant hi *Perræbi*: sed extra Thessaliotidem, sive Thessaliam strictiùs sumptam in Pelasgiotide. Eorum tamen pars in Epiri finibus inter Ætoliam & Thessaliotidem.

3. *Quas intestino gesserant bello.*] Suspicatur & meritò Gron. scriptum fuisse à Livio: *hostilibus actas animis quasi intestino bello:* neque enim bellum revera fuerat, sed factionum furor & quasi rabies.

1. *Insigne adversus Persea odium Romanorum fecit.*] Dubitabam num legendum esset, *patefecit*: sed posteà animadverti si verbum *fecit* conjungatur cum adjectivo nomine *insigne*, eandem exi-

quinque legati ad regem miſſi, qui res in Macedonia aſpicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum renovandæ amicitiæ causâ proficiſci juſſi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege ſub idem tempus legati venerunt: quorum princeps [2] Apollonius in ſenatum introductus multis juſtiſque cauſis regem excuſavit. *Quod ſtipendium ſerius quo ad diem præſtaret. id ſe omne advexiſſe,* [2] *ne cujus niſi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre,* [3] *vaſa aurea quingentûm pondo. Petere regem, ut quæ cum patre ſuo ſocietas atque amicitia fuiſſet, ea ſecum renovaretur: imperaretque ſibi populus Romanus, quæ bono fidelique ſocio regi eſſent imperanda. ſe nullo uſquam ceſſaturum officio. Ea merita in ſe ſenatus fuiſſe, quam Romæ eſſet, eam comitatem juventutis, ut pro rege, non pro obſide omnibus ordinibus fuerit.* Legatis benignè reſponſum, & ſocietatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Atilius prætor urbanus juſſus. Quæſtores urbani ſtipendium, vaſa aurea cenſores acceperunt: eiſque negotium datum eſt, ut ponerent ea in quibus templis videretur: legatoque [4] β centum millium æris munus miſſum, & [5] ædes liberæ hoſpitio datæ [6] ſumptuſque decretus, donec in Italia eſſet. Legati, qui in Syria fuerant, renunciaverunt, in maximo eum honore apud regem eſſe, amiciſſimumque populo Romano.

Urb. cond. an. 580. Coſſ. L. Poſtum. Albino, & M. Popillio Lænate.

VII. In provinciis eo anno hæc. C. Cicerejus prætor in Corſica ſignis collatis pugnavit: ſeptem millia Corſorum cæſa: capti amplius mille & & ſeptingenti. Voverat in ea pugna prætor [1] ædem Junoni Monetæ. Pax deinde data petentibus Corſis, & exacta cera ducena millia pondo. Ex Corſica ſubacta Cicerejus in Sardiniam tranſmiſit. Et in Liguribus in agro

INTERPRETATIO.

2 *Ut nihil Senatûs venia opus haberet Antiochus, niſi quantum ad tempus:* quia tardiùs ſolvebat ſtipendium.

NOTÆ.

re ſententiam. Nihil certè ad ingens odium concitandum adverſus Perſeum pertinebant laudes Achæis tributæ, ob ſervatum de arcendis Macedonibus decretum: ſed valdè faciebant ad odium illud manifeſtandum.

2. *Apollonius.*] Qui principem gratiæ locum obtinebat apud Antiochum Epiphanem Magni filium, Syriæ regem.

3. *Vaſa aurea quingentûm pondo.*] Hæ quingentæ auri libræ, ſi materiam ſolam ſpectes, reddent pecuniâ noſtrâ hodiernâ ducenta octoginta millia librarum 280000.

4. *Centum millium aris.*] Si aſſes ponas, ſemunciales, ſicut Gallicè *deux mille neuf cens ſoixe livres treize ſols quatre deniers*: ſi libras æris, quod probabiliùs videtur, erunt monetâ noſtrâ *ſoixante ſept mille cinq cens livres*.

5. *Ædes liberæ hoſpitio datæ.*] Rectè *ædes liberas* Turnebus interpretatur, quas is cui dabantur cum ſua familia incoleret, ſine alio vel inquilino, vel habitatore.

6. *Sumptuſque decretus.*] Gallicè, *& l'on ordonna qu'il ſeroit défrayé pendant qu'il ſeroit en Italie.*

1. *Ædem Junoni Monetæ.*] *Monetæ* cognomen Junoni haud dubiè inditum à

Urb. cond. an. 580. Coss. L. Postum. Albino, & M. Popillio Lænate.

Statiellati pugnatum [a] ad oppidum Caryſtum. Eo ſe magnus exercitus Ligurum contulerat. Primò ſub adventum M. Popillii conſulis mœnibus ſeſe continebant: deinde, poſtquàm oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progreſſi ante portas, aciem ſtruxerunt: nec conſul, ([a] ut qui idipſum oppugnatione comminanda quæſiſſet) moram certamini fecit. Pugnatum eſt amplius tres horas, ita ut neutro inclinaret ſpes. Quod ubi conſul vidit, nullâ parte moveri Ligurum ſigna, imperat equitibus ut equos conſcendant, ac tribus ſimul partibus in hoſtes quanto maximo poſſent tumultu incurrant. Pars magna equitum, mediam trajecit aciem, & ad terga pugnantium pervaſit. Inde terror injectus Liguribus. diverſi in omnes partes fugerunt, perpauci retro in oppidum, quia inde ſe maximè objecerat eques. & pugna tam pervicax multos abſumpſerat Ligurum, & in fuga paſſim cæſi ſunt. Decem millia hominum cæſa traduntur: amplius ſeptingenti paſſim capti: ſigna militaria relata octoginta duo. Nec incruenta victoria fuit. amplius tria millia militum amiſſa, [b] quum cedentibus neutris ex parte utraque primores caderent.

VIII. Poſt hanc pugnam ex diverſâ fugâ in unum collecti Ligures, quum majorem multò partem civium amiſſam quam ſupereſſe cernerent (nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt ſeſe; nihil quidem illi pacti. ſperaverant tamen non atrociùs quàm ſuperiores imperatores, conſulem in ſe ſæviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipſos bonaque eorum vendidit: literaſque ſenatui de rebus à ſe geſtis miſit. Quas quum A. Atilius prætor in curia recitaſſet (nam conſul alter Poſtumius agris recognoſcendis in Campania occupatus aberat) atrox res viſa ſenatui: *Statiellates, qui uni ex Ligurum gente non tuliſſent arma adverſus Romanos, tum quoque oppugnatos, non ultrò inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos eſſe: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis unquam ſe poſteà dedere auderet, peſſimo exemplo veniſſe: & diſtractos paſſim, [1] juſtis quondam hoſtibus populi Romani*

INTERPRETATIO.

a *Utpote qui minando ſe oppugnaturum oppidum, nihil aliud quæſiviſſet, quam ut hoſtes alliceret ad pugnam.*

b *Cùm utrinque cæſi eſſent qui in prima acie ſtabant.*

NOTÆ.

monendo, cujus variæ afferuntur cauſæ à Livio, Macrob. Suid. In ejus æde ſervabantur libri lintei, de quibus Decade primâ.

2. *Ad oppidum Caryſtum.*] Statiellorum oppidum fuit, quorum caput *Aquæ*, nunc *Acqui*, in Montis Ferrati Ducatu: *Caryſtum* autem oppidum Cluver. ſubdubitans ait fuiſſe eum locum, qui hodie circa viam quâ Dertonam itur à Genua vulgò dicitur *Garuſco*.

1. *Juſtis quondam hoſtibus populi Ro-*

pacatis

pacatis ſervire. 2 Quas ob res ** *Placere ſenatui M. Popillium Conſulem Ligures, pretio emptoribus reddito, ipſos reſtituere in libertatem:* 3 *bonaque ut iis, quicquid ejus recuperari poſſit, reddantur curare. Arma primo quoque tempore fieri in ea gente. conſulem de provincia decedere, quum deditos in ſedem ſuam Ligures reſtituiſſet. Claram victoriam vincendo* γ *oppugnantes, non ſæviendo in afflictos fieri.* Urb. cond. an. 580. Coſſ. L. Poſtum. Albino, & M. Popillio Lænate.

IX. Conſul, quâ ferociâ animi uſus erat in Liguribus, eandem ad non parendum ſenatui habuit. Legionibus extemplo Piſas in hibernacula miſſis, iratus Patribus, 1 infeſtus prætori, Romam rediit; ſenatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis invectus eſt in prætorem: *qui quum ob bello rem bene geſtam, uti Diis immortalibus honos haberetur, referre ad ſenatum debuiſſet, adverſus ſe pro hoſtibus ſenatuſconſultum feciſſet, quo victoriam ſuam ad Ligures transferret, dedique iis prope conſulem prætor juberet. Itaque multam ei ſe dicere. A Patribus poſtulare, ut ſenatuſconſultum in ſe factum tolli juberent: ſupplicationemque,* 2 *quam abſentes ex literis de bene geſta republica miſſis decernere debuerint, præſentes honoris Deorum primum cauſa, deinde & ſui aliquo tandem reſpectu decernerent.* Nihilo lenioribus quàm abſens ſenatorum aliquot orationibus increpitus, neutrâ impetratâ re in provinciam rediit. Alter Conſul Poſtumius, conſumpta æſtate in recognoſcendis agris, ne viſa quidem provincia ſua, comitiorum cauſa Romam rediit: conſules, C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem, creavit. Prætores deinde facti, C. Licinius Craſſus. M. Junius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum.

X. Eo anno luſtrum conditum eſt. Cenſores erant, Q. Fulvius Flaccus, L. Poſtumius Albinus. 1 Poſtumius condidit. Cenſa ſunt civium Romanorum capita ducenta ſexaginta novem millia & quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Poſtumius conſul pro concione edixerat, qui

NOTÆ.

mani.] Per *juſtos hoſtes* intelligit alios Ligures, vicinoſque Gallos, qui olim hoſtes fuerant Romanorum, iique *juſti, ennemis declarez*: nunc verò datâ pace quieti agebant. His autem addicti pretio erant Statiellates, quos ſine cauſa aggreſſus fuerat M. Popillius.

2. *Quas ob res placere Senatui.*] Suſpicatur Sigon. legendum: *quamobrem Senatuſconſultum factum eſt placere Senatui.* Quod mihi non magis placet, quàm Gron. Satis enim eo ipſo quòd ſcriptum fuit *placere Senatui*, apparet factum eſſe Senatuſconſultum, quamvis non exprimatur.

3. *Bonaque ut iis quidquid recuperari poſſit, reddantur.*] Præter Grammaticæ regulas illa, *quidquid ejus*, cùm numeri pluralis nomen quod præcedit, nempè *bona*, deſiderare videatur plurale quoque pronomen, *eorum*. Sed ita dicitur: *quidquid ejus recuperari poſſit*, quemadmodum *quoad ejus fieri poſſit*: eſt enim *ejus* pro *ejus rei*, vel *in ea re*.

1. *Infeſtus Prætori.*] Ita legendum ex Sigonio, non *Prætoribus*: deſignatur enim A. Atilius.

2. *Quàm abſentes ex literis.*] Mavult Gron. *quam abſenti ſibi*: quod ſanè rectius videtur. Sed tamen ſubjicit poſteà Livius: *præſentes*: non *præſenti*. Et *abſentes à ſe* intelligere potuit Popillius Coſ. ſive ab eo loco ubi ipſe erat.

1. *Poſtumius condidit.*] Repete ex ſuperioribus *luſtrum*.

Urb. cond. an. 579. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

4 & *dam, & metas trans * & caveas ferreas pe *intromitterentur * * 5 ferreis in monte Albano conſulibus, & clivum Capitolinum ſilice ſternendum curaverunt, & porticum 6 ab æde Saturni in Capitolium ad ſenaculum, ac ſuper id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide ſtraverunt, ſtipitibuſque ſepſerunt: & porticum Æmiliam reficiendam curarunt: gradibuſque aſcenſum ab Tiberi in Emporium fecerunt. & extra eandem portam in Aventinum porticum ſilice ſtraverunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locaverunt: venditiſque ibi publicis locis, pecuniam, quæ redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis conſumpſerunt, & alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Poſtumius nihil niſi ſenatus Romani populive juſſu ſe locaturum 8 ipſorum pecunia ****) Jovis ædem Piſauri & Fundis 9 & Pollentiæ, etiam aquam adducendam, & Piſauri viam ſilice ſternendam, 10 & 1 Sinueſſam aga * aviariæ. In his 11 & cloacam *circumducendam & forum porticibus taberniſque claudendum, 12 & Janos tres faciendos. Hæc ab uno cenſore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens & ſevera cenſura fuit, multis equi adempti.

NOTÆ.

eum cenſeo. Parum certè neceſſaria mihi videtur emendatio ab eo prolata, *& ova ad notas curriculis numeranda*. Vult enim Livius adjecta circo ova cum baſi quâ ſiſti poſſent & erigi, ut eſſent notæ quibus curriculorum numerus iniretur: unde melius eſt *ad notas curriculis numerandis*, quàm *ad notas curriculis numerandas*. Neque enim notæ per circuitus numerabantur, nec de numerandis notis agebatur; ſed de numerandis curriculis per notas, ſive de ovis, quæ tanquam notæ & ſigna quædam inſervirent ineundo curriculorum numero.

4. *Et *dam & metas*, &c.] Non malè fortè Marcellus Donatus ſyllabas & voces quæ hic deſunt ita ſupplet: *& rhedam & metas tranſitus, & caveas ferreas, per quas intromitterentur fera*.

5. *Ferreis in monte Albano*.] Sigon. *Feriis* putat legendum: vultque intelligi de Latinis, quæ in monte Albano agebantur. Cæterum hunc locum ne conjecturâ quidem ſanari poſſe ait. Indicantur haud dubiè ornamenta aut inſtrumenta quædam quæ Cenſores in eo monte ad Conſulum uſum fieri curaverint.

6. *Ab æde Saturni in Capitolium*.] Fuit haud dubiè Ædes Saturni in monte Capitolino, qui anteà Saturnius, ſed non propriè in ipſo Capitolio. Quod autem additur, *ad ſenaculum*, vult, ni fallor, eam porticum uſque ad *ſenaculum* pertigiſſe. Dicitur autem *ſenaculum* locus ubi conſultandi causâ conveniunt non ſolùm Senatores, ſed & ubi eorum matronæ.

7. *Et eo publico ab æde Veneris fecerunt*.] Fortè inquit Gron. *& Baſilicam ad æde Veneris fecerunt*, fortè *eo publico* pro ex emporii, cujus paulò ante meminit, proventu, factam vult porticum ab æde Veneris, quæ, opinor, in regione Circi maximi, in Aventinum.

8. *Ipſorum pecunia*.] Addit Sigonius *dicebat*: alioqui non conſtat ſententia.

9. *Et Pollentiæ*.] Imò *& Potentiæ*, ut monet Sigon.

10. *Et Sinueſſam & Ga * aviaria*.] Legendum Marcell. Donatus putat: *& Sinueſſa glaream aviaria*.

11. *Clo... um circumducend.*] Sigon. hic cenſet legendum, *in iis & cloacam in fluvium circumducendam, & forum*, &c.

12. *Et Jano tres*.] Ut Romæ Jani ſigna in foro, ita & apud Sinueſſam Fulvius Flaccus facienda locavit.

XXXIII. Exi-

XXXIII. Exitu prope anni diem unum ſupplicatio fuit, ob res proſperè geſtas in Hiſpania, ductu auſpicioque Ap. Claudii proconſulis. & majoribus hoſtiis viginti ſacrificatum: & alterum diem ſupplicatio ad Cereris Liberi Liberæque fuit, quod ex Sabinis terræmotus ingens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus erat. Quum Ap. Claudius ex Hiſpaniâ Romam rediſſet, decrevit ſenatus, ut ovans urbem iniret. Jam conſularia comitia appetebant, quibus magnâ contentione habitis propter multitudinem petentium, creati, L. Poſtumius Albinus, & M. Popillius Lænas. Prætores inde facti, Numerius Fabius Buteo, M. Macienus, C. Cicerejus, & M. Furius Craſſipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. Comitiis perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ovans quum in urbem iniret, [1] decem millia pondo argenti, [2] quinque millia auri in ærarium tulit. Flamen Dialis inauguratus eſt Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in æde matris Matutæ cum indice hoc poſita eſt: *Tib. Sempronii Gracchi conſulis imperio auſpicioque legio exercituſque populi Romani Sardiniam ſubegit. in ea provincia hoſtium cæſa aut capta ſupra octoginta millia. Republica feliciſſime geſta, 3 atque liberatis vectigalibus & reipublicæ reſtitutis exercitum ſalvum atque incolumem pleniſſimum præda domum reportavit. iterum triumphans in urbem Romam rediit. Cujus rei ergo hanc tabulam donum Jovi dedit.* 4 Sardiniæ inſulæ forma erat, atque in ea ſimulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data: unum ante cætera inſigne fuit T. Flaminini, quod mortis causâ patris ſui, cum viſceratione epuloque, & ludis ſcenicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea ſumma fuit, ut per triduum quatuor & ſeptuaginta homines pugnarint.

Urb. condit an. 579. Coſſ. Sp. Poſtum. Albino, & Q. Muc. Scæv.

NOTÆ.

1. *Decem millia pondo argenti.*] Gallicè *trois cens ſoixante mille livres.*

2. *Quinque millia auri.*] Gallicè *cinq mille livres Romaines d'or en lingots, qui vaudrojent deux millions huit cens mille livres.*

3. *Atque liberatis vectigalibus reſtitutis.*] Deeſt hic aliquid, cui ſupplendo Sigon. legit. *& rep. reſtitutis:* Pighius, *reipublicaque reſtitutis:* at feliciùs, ni fallor, Gron. conjicit, *ſociiſque reſtitutis*: ut ſcilicet vectigalia quæ Sardi montani deficiendo à Romanis imminuerant atque averterant, liberaſſe ab eorum vi Gracchus intelligatur: Sardos autem alios, qui in fide & ſocietate Romanorum manſerant, rebuſque ſuis magna ex parte ſpoliati fuerant, in priſtinum ſtatum reſtituiſſe.

4. *Sardiniæ Inſulæ forma erat.*] Huic ſcilicet victoriarum, quas Gracchus de Sardis reportaverat, adjecta erat figura ſive deſcriptio Sardiniæ.

FINIS LIBRI XLI.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XLII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

FULVIUS Flaccus cenſor templum Junonis Laciniæ tegulis marmoreis ſpoliavit, ut ædem, quam dedicaverat, tegeret. tegulæ ex ſenatuſconſulto reportatæ. Eumenes Aſiæ rex in ſenatu de Perſeo, Macedoniæ rege, quæſtus eſt: cujus injuriæ in populum Romanum referuntur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Craſſus Conſul, 1 cui Macedonia decreta erat, in Macedoniam tranſiit, levibuſque expeditionibus, equeſtribus prœliis, in Theſſalia cum Perſeo parum felici eventu pugnavit. Inter Maſaniſſam & Charthaginienſes 2 de agro fuit dies ad diſceptandum à Senatu datus. Legati miſſi ad civitates ſocias 3 & reges rogandos, an in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita ducenta quinquaginta ſeptem millia ducenta triginta unum. Res prætereà adverſus Corſos & Ligures proſpere geſtas continet.

Urb. cond. an. 580. Coſſ. L. Poſtum. Albino, & M. Popillio Lænate.

I. L. POSTUMIUS Albinus, M. Popillius Lænas, quum omnium primum de provinciis exercitibuſque ad ſenatum retuliſſent: Ligures utrique decreti ſunt: ut novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones (binæ ſingulis decretæ) & ſocium Latini nominis dena millia peditum, & ſexcentos equites, & ſupplementum Hiſpaniæ tria millia peditum Romanorum ſcriberent, & ducentos equites. Ad hoc, mille & quingenti pedites Romani cum centum equitibus ſcribi juſſi; cum quibus prætor, cui Sardinia obtigiſſet, in Corſicam tranſgreſſus bellum gereret; interim M. Atilius vetus prætor provin-

NOTÆ.

1. *Cui Macedonia decreta erat in Macedoniam tranſiit.*] Membr. *cui mandatum erat:* quibus adductus Gron. ſcribi jubet: *P. Licinius Craſſus Coſ. cui id mandatum erat, in Macedoniam tranſiit.*

2. *De agro fuit dies ad diſceptandum à ſenatu datus.*] Loco nominis *dies*, legit idem Gronov. ex membrana Barberina, *arbiter*.

3. *Et reges an in fide permanerent.*] Mavult idem ex ejuſdem libri auctoritate: *ut in fide permanerent*.

ciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias sortiti sunt; A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives & peregrinos, Num. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicerejus Sardiniam. Priusquàm magistratus proficiscerentur, senatui placuit, L. Postumium consulem, ad agrum publicum à privato terminandum, in Campaniam ire: cujus ingentem modum possidere privatos, paulatim proferendo fines, constabat. Hic iratus Prænestinis, quòd, cum eò privatus sacrificii in templo Fortunæ faciundi causâ profectus esset, nihil in se honorificè, neque publicè, neque privatim factum à Prænestinis esset: priusquàm ab Roma proficisceretur, literas Prænestè misit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publicè pararet, ubi diverteretur, jumentaque, quum exiret inde, præsto essent. [1] Ante hunc consulem nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit. ideo magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis: privata hospitia habebant; ea benignè comiterque colebant: domusque eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis [2] diverti mos esset. Legati, qui repentè aliquò mitterentur, singula jumenta per oppida, [a] iter qua faciendum erat, imperabant: aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant. [3] Injuria consulis etiamsi justa, non tamen in magistratu exercenda, & silentium nimis aut modestum, aut timidum Prænestinorum, jus, velut probato exemplo, magistratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum. Urb. cond. an. 580. Coss. L. Postumio Albino, & M. Popillio Lænate.

II. Principio hujus anni, legati qui in Ætoliam & Macedoniam missi erant, renunciarunt, *sibi conveniendi regis Persei, quum alii abesse eum, alii ægrum esse, falso utrumque fingerent, potestatem non factam. Facile tamen apparuisse sibi bellum paxari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia seditionem glisçere in dies, neque discordiarum principes auctoritate sua coerceri potuisse.* Quum bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari [1] pacemque Deûm peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris essent, pla-

INTERPRETATIO.

a *In locis per quæ eundum erat.*

NOTÆ.

1. *Ante hunc Cos.*] Nota initium vexandi socios, exigendo ab iis hospitia, jumenta, aliosque sumptus à magistratibus Romanis in provincias proficiscentibus: ab hoc nempe L. Postumio Cos.

2. *Diverti mos esset.*] Hic *diverti* deponenter dictum pro *divertere*, sive *hospitari*; ut paulo antè *diverteretur*, pro *diverteret*.

3. *Injuria Consulis.*] Probanda Schelii & Gron. Scriptura: *ira Consulis etiamsi justa*.

1. *Pacemque Deûm peti precationibus quæ edita.*] Verisimilis lectio Gronovii. *pacemque Deûm peti precationibus, qui editi ex fatalibus libris essent.* Neque enim de precum formula ambigebatur, sed dubitabatur qui Dii sacrificiis essent placandi, ut patet ex sequentibus: *editumque ab decemviris est, quibus D.ii,*

Urb. cond. an. 580. Coſſ. L. Poſtum. Albino, & M. Popillio Lænate.

cuit. Lanuvii claſſis magnæ [a] ſpecies in cœlo viſæ dicebantur: & Priverni lana pulla terra enata; & [2] in Vejenti apud Rementem lapidatum: [3] Pomptinum omne velut nubibus locuſtarum coopertum eſſe: in Gallico agro qua indueeretur aratrum, ſub exiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti, editumque ab decemviris eſt, & quibus Diis, quibuſque hoſtiis ſacrificaretur, & ut ſupplicatio prodigiis expiandis fieret: altera quæ priore anno valetudinis populi causâ vota eſſet, ea uti feriæque eſſent. itaque ſacrificatum eſt, ut decemviri ſcriptum ediderunt.

III. Eodem anno ædes Junonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus cenſor, ædem Fortunæ Equeſtris, quam in Hiſpania prætor bello Celtiberico voverat, faciebat enixo ſtudio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentum ſe templo ratus adjecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent; profectus in Brutios, ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit. id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque aſportarent; auctoritate cenſoriâ ſociis deterritis, id ſacrilegium prohibere. Poſtquàm cenſor rediit, tegulæ expoſitæ de navibus, ad templum portabantur. quamquam unde eſſent ſilebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt; ex omnibus partibus poſtulabatur, ut conſules eam rem ad ſenatum referrent. Ut vero accerſitus in curiam cenſor venit, multò infeſtiùs ſinguli univerſique præſentem lacerare: *Templum auguſtiſſimum regionis ejus, quod non Pyrrhus, non Annibal violaſſent, violare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœde ac prope diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem moribus regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis & loca tuenda more majorum traditum eſſet, cum per ſociorum urbes diruentem templa, nudantemque tecta ædium ſacrarum, vagari: & quod, ſi in privatis ſociorum ædificiis faceret, indignum videri poſſet, id Deûm immortalium templa demolientem facere, & obſtringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non iidem ubique Dii immortales ſint, ſed ſpoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quum, priuſquàm referretur, appareret quid ſentirent Patres relatione; factâ in unam omnes ſententiam jerunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum lo-

INTERRETATIO.

a *Dicebatur apparuiſſe in cœlo formas rerum inuſitatas.*

NOTÆ.

quibuſque hoſtiis ſacrificaretur.

2. *In Vejenti apud Rementem.*] Auguratur Cluver. legendum: *apud Cremeram*: ſed num potiùs tractus aut locus quidam agri Vejentis conſecratus fuerat memoriæ Remi, qui Romuli frater: indeque *Remus* appellatus, quemadmodum *Remuria*: Romæ ſic à Lauris *Laurens* ager, & Laurentes populi.

3. *Pomptinum omne.*] Dicitur *Pomptin-*

carentur, [a] piacularia quæ Junoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nunciarunt. Urb. condan. 580. Coss. L. Postum. Albino, & M. Popillio Lænate.

IV. Ex prætoribus, qui in provincias jerant, Num. Fabius Massiliæ moritur, quum in citeriorem Hispaniam iret. Itaque, quum id nunciatum à Massiliensibus legatis esset, senatus decrevit, ut P. Furius, & Cn. Servilius, quibus succedebatur, [1] inter se sortirentur, uter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit. P. Furius idem, [2] cujus ea provincia fuerat, remaneret. Eodem anno, quum agri Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantum vacaret, Senatusconsultum factum, [3] ut is ager viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex Senatusconsulto creavit, A. Atilius prætor urbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Cassium, T. Æbutium Carum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Appulejos, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Divisérunt dena jugera in singulos, sociis nominis Latini terna. Per idem tempus, quo hæc agebantur, Legati ex Ætolia Romam venerunt, de discordiis seditionibusque suis; & Thessali legati, nunciantes quæ in Macedonia gererentur.

V. Perseus jam bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes non gentes modò Græciæ, sed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præstando, sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, & aliquantò quàm in Eumenem propensiores: quum Eumenis beneficiis muneribusque omnes Græciæ civitates & plerique principum obligati essent: & ita se in regno suo gereret, ut quæ sub ditione ejus urbes essent, nullius liberæ civitatis fortunam secum mutatam vellent. contra Persea fama erat post patris mortem uxorem manu suâ occidisse: Apellem ministrum quondam fraudis.

INTERPRETATIO.

a *Et celebrarentur sacrificia quibus Iuno placaretur.*

NOTÆ.

num pro uni verso agro *Pomptino*, ab urbe Volscorum Suessa Pometia dicto.

1. *Inter se sortirentur.*] Conjicit Sigon. ex consuetudine Livii legendum: *inter se compararent, aut sortirentur:* Gron. tamen probat Latinè dici, *inter se sortiri*, auctore Cicer. lib. de fato: *num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non.* Et quamvis ut plurimùm præcipi à senatu consueviset, ut consules, vel prætores, inter se provincias comparacent aut sortirentur: nihil tamen vetat aliquando præcipi sortitionem sine comparatione, vel contrà.

2. *Cujus ea provincia fuerat, remaneret.*] Legi vult Gron. *remansit:* mihi non displicet *remaneret*; subintelligitur enim, *ut*, estque sensus; *sors opportuna fuit*, quippe quæ in P. Furium ceciderit, ut qui antea citeriorem Hispaniam obtinuerat, in eadem *remaneret*, prorogato in annum imperio.

3. *Ut is ager viritim divideretur.*] Patet divisum esse tum Romanis, tum Latinis. An igitur dena jugera singulis Romanis civibus, terna singulis Latinis sociis ex agro, qui bello captus erat, assignari potuerunt? Debuit, ni fallor, Livius apertè dicere, eum agrum veteranis exercitûs Ligustici & Gallici dividi jussum, tam legionariis, quàm sociis.

Urb. cond. an. 580. Coss. L. Postum. Albino, & M. Popillio Lænate.

in fratre tollendo, atque ob id requisitum à Philippo ad supplicium, exulantem, arcessitum post patris mortem, ingentibus promissis ad præmia tantæ præparatæ rei, clam interfeciſſe. intestinis, externisque prætereà multis ærdibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant vulgò civitates, tam pio erga propinquos, tam justo in cives, tam munifico erga omnes homines regi: seu famâ & majestate Macedonum regum præoccupati ad spernendam [1] originem novi regni: seu mutationis rerum cupidi; seu quia eum objectum esse Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modò in seditionibus propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali etiam: eâ contagione velut tabes [2] in Perræbiam quoque id pervaserat malum. Quum Thessalos in armis esse nunciatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasque senatus misit. Qui utriusque partis principibus castigatis, quum [a] injusto fœnore gravatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus, qui oneraverant, levasset, justi crediti solutionem in annorum pensiones distribuit. Per eundem Appium eodemque modo compositæ in Perræbia res. Ætolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, [3] quas intestino gesserant bello, cognovit. Quum certatum utrinque temeritate atque audaciâ cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut levare aut onerare voluit: communiter ab utrisque petiit, abstinerent bello, & oblivione præteritorum, discordias finirent. Hujus reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultrò citroque datis firmata est. Corinthum, ut ibi deponerentur obsides, convenitur.

VI. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum trajecit, quo Achæis edixerat conventum. Ubi collaudata gente, quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent; [1] insigne adversus Persea odium Romanorum fecit: quod ut maturiùs erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus

INTERPRETATIO.

a *Cùm publica nomina, per immodicas usuras aucta, imminuisset, non omnino invitis creditoribus, qui causa ejus oneris fuerant:* populorum onera levavit jubendo, *ut quod vere debebatur pluribus per annos pensionibus solveretur.*

NOTÆ.

1. *Originem novi regni.*] Nam Eumenes, secundus ex familia sua, Pergami & in Asia regnabat.

2. *In Perræbiam.*] Intra Thessaliam latè sumptam erant hi *Perræbi*: sed extra Thessaliotidem, sive Thessaliam strictiùs sumptam in Pelasgiotide. Eorum tamen pars in Epiri finibus inter Ætoliam & Thessaliotidem.

3. *Quas intestino gesserant bello.*] Suspicatur & meritò Gron. scriptum fuisse à Livio: *hostilibus actas animis quasi intestino bello:* neque enim bellum revera fuerat, sed factionum furor & quasi rabies.

1. *Insigne adversus Persea odium Romanorum fecit.*] Dubitabam num legendum esset, *patefecit*: sed posteà animadverti si verbum *fecit* conjungatur cum adjectivo nomine *insigne*, eandem exi-

quinque legati ad regem miſſi, qui res in Macedonia aſpicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum renovandæ amicitiæ causâ proficiſci juſſi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege ſub idem tempus legati venerunt: quorum princeps [2] Apollonius in ſenatum introductus multis juſtiſque cauſis regem excuſavit. *Quod ſtipendium ſerius quo ad diem præſtaret. id ſe omne advexiſſe,* [a] *ne cujus niſi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre,* [3] *vaſa aurea quingentûm pondo. Petere regem, ut quæ cum patre ſuo ſocietas atque amicitia fuiſſet, ea ſecum renovaretur: imperaretque ſibi populus Romanus, qua bono fidelique ſocio regi eſſent imperanda. ſe nullo uſquam ceſſaturum officio. Ea merita in ſe ſenatus fuiſſe, quam Romæ eſſet, eam comitatem juventutis, ut pro rege, non pro obſide omnibus ordinibus fuerit.* Legatis benignè reſponſum, & ſocietatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Atilius prætor urbanus juſſus. Quæſtores urbani ſtipendium, vaſa aurea cenſores acceperunt: eiſque negotium datum eſt, ut ponerent ea in quibus templis videretur: legatoque [4] β centum millium æris munus miſſum, & [5] ædes liberæ hoſpitio datæ [6] ſumptuſque decretus, donec in Italia eſſet. Legati, qui in Syria fuerant, renunciaverunt, in maximo eum honore apud regem eſſe, amiciſſimumque populo Romano.

Urb. cond. an. 580. Coſſ. L. Poſtum. Albino, & M. Popillio Lænate.

VII. In provinciis eo anno hæc. C. Cicerejus prætor in Corſica ſignis collatis pugnavit: ſeptem millia Corſorum cæſa: capti amplius mille & & ſeptingenti. Voverat in ea pugna prætor [1] ædem Junoni Monetæ. Pax deinde data petentibus Corſis, & exacta cera ducena millia pondo. Ex Corſica ſubacta Cicerejus in Sardiniam tranſmiſit. Et in Liguribus in agro

INTERPRETATIO.

a *Ut nihil Senatûs venia opus haberet Antiochus, niſi quatenus ad tempus:* quia tardiùs ſolvebat ſtipendium.

NOTÆ.

re ſententiam. Nihil certè ad ingens odium concitandum adverſus Perſeum pertinebant laudes Achæis tributæ, obſervatum de arcendis Macedonibus decretum: ſed valdè faciebant ad odium illud manifeſtandum.

2. *Apollonius.*] Qui principem gratiæ locum obtinebat apud Antiochum Epiphanem Magni filium, Syriæ regem.

3. *Vaſa aurea quingentûm pondo.*] Hæ quingentæ auri libræ, ſi materiam ſolam ſpectes, reddent pecuniâ noſtrâ hodiernâ ducenta octoginta millia librarum 280000.

4. *Centum millium æris.*] Si aſſes ponas, ſeſtunciales, ſicut Gallicè *deux mille neuf cens ſeize livres treize ſols quatre deniers*: ſi libras æris, quod probabiliùs videtur, erunt monetâ noſtrâ *ſoixante ſept mille cinq cens livres*.

5. *Ædes liberæ hoſpitio datæ.*] Rectè *ædes liberas* Turnebus interpretatur, quas is cui dabantur cum ſua familia incoleret, ſine alio vel inquilino, vel habitatore.

6. *Sumptuſque decretus.*] Gallicè, *& l'on ordonna qu'il ſeroit défrayé pendant qu'il ſeroit en Italie.*

1. *Ædem Junoni Monetæ.*] *Monetæ* cognomen Junoni haud dubiè inditum à

pacatis ſervire. 2 Quas ob res ** *Placere ſenatui M. Popillium Conſulem Ligures, pretio emptoribus reddito, ipſos reſtituere in libertatem:* 3 *bonaque ut iis, quicquid ejus recuperari poſſit, reddantur curare. Arma primo quoque tempore fieri in ea gente. conſulem de provincia decedere, quum deditos in ſedem ſuam Ligures reſtituiſſet. Claram victoriam vincendo* γ *oppugnantes, non ſæviendo in afflictos fieri.* Urb. cond. an. 580. Coſſ. L. Poſtum. Albino, & M. Popillio Lænate.

IX. Conſul, quâ ferociâ animi uſus erat in Liguribus, eandem ad non parendum ſenatui habuit. Legionibus extemplo Piſas in hibernacula miſſis, iratus Patribus, 1 infeſtus prætori, Romam rediit; ſenatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis invectus eſt in prætorem: *qui quum ob bello rem bene geſtam, uti Diis immortalibus bonos haberetur, referre ad ſenatum debuiſſet, adverſus ſe pro hoſtibus ſenatuſconſultum feciſſet, quo victoriam ſuam ad Ligures transferret, dedique iis prope conſulem prætor juberet. Itaque mulctam ei ſe dicere. A Patribus poſtulare, ut ſenatuſconſultum in ſe factum tolli juberent: ſupplicationemque,* 2 *quam abſentes ex literis de bene geſta republica miſſis decernere debuerint, præſentes honoris Deorum primum cauſa, deinde & ſui aliquo tandem reſpectu decernerent.* Nihilo lenioribus quàm abſens ſenatorum aliquot orationibus increpitus, neutrâ impetratâ re in provinciam rediit. Alter Conſul Poſtumius, conſumpta æſtate in recognoſcendis agris, ne viſa quidem provincia ſua, comitiorum cauſa Romam rediit: conſules, C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem, creavit. Prætores deinde facti, C. Licinius Craſſus. M. Junius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum.

X. Eo anno luſtrum conditum eſt. Cenſores erant, Q. Fulvius Flaccus, L. Poſtumius Albinus. 1 Poſtumius condidit. Cenſa ſunt civium Romanorum capita ducenta ſexaginta novem millia & quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Poſtumius conſul pro concione edixerat, qui

NOTÆ.

mani.] Per *juſtos hoſtes* intelligit alios Ligures, vicinoſque Gallos, qui olim hoſtes fuerant Romanorum, iique juſti, *ennemis declarez*: nunc verò datâ pace quieti agebant. His autem addicti pretio erant Statiellates, quos ſine cauſa aggreſſus fuerat M. Popillius.

2. *Quas ob res placere Senatui.*] Suſpicatur Sigon. legendum: *quamobrem Senatuſconſultum factum eſt placere Senatui.* Quod mihi non magis placet, quàm Gron. Satis enim eo ipſo quòd ſcriptum fuit *placere Senatui*, apparet factum eſſe Senatuſconſultum, quamvis non exprimatur.

3. *Bonaque ut iis quidquid recuperari poſſit, reddantur.*] Præter Grammaticæ regulas illa, *quidquid ejus*, cùm numeri pluralis nomen quod præcedit, nempè *bona*, deſiderare videatur plurale quoque pronomen, *eorum*. Sed ita dicitur: *quidquid ejus recuperari poſſit*, quemadmodum *quoad ejus fieri poſſit*: eſt enim *ejus* pro *ejus rei*, vel *in ea re*.

1. *Infeſtus Prætori.*] Ita legendum ex Sigonio, non *Prætoribus*: deſignatur enim A. Atilius.

2. *Quàm abſentes ex literis.*] Mavult Gron. *quam abſenti ſibi*: quod ſanè rectius videtur. Sed tamen ſubjicit poſteà Livius: *præſentes*: non *præſenti*. Et *abſentes à ſe* intelligere potuit Popillius Coſ. ſive ab eo loco ubi ipſe erat.

1. *Poſtumius condidit.*] Repete ex ſuperioribus *luſtrum*.

dosque apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantùm ejus, sed beneficiis etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi populus Romanus, in senatum est introductus. *Causam veniendi sibi Romam fuisse*, dixit, *præter cupiditatem visendi Deos hominesque, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet: etiam ut coram moneret senatum, ut* 1 *Persei conatis obviam iret*. Orsus inde à Philippi consiliis, necem Demetrii filii retulit, adversantis Romano bello; *Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxiliis fretus in Italiam transiret. Hæc eum volutantem in animo, oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. itaque Persea, hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum,* a *jamjam primum alere ac fovere omnibus consiliis.* a *Florere præterea juventute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ quum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inveteratum diutinâ arte atque usu belli. jam inde à puero,* b *patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum assuetum, missum à patre in expeditiones multas, variasque. Jam ex quo ipse accepisset regnum, multa, quæ, non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pararetur, auctoritatem.*

Urb. cond. an. 581. Coss. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

XII. *Nam apud Græciæ atque Asiæ civitates, vereri majestatem ejus omnes. nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam ejus accidat, an, quod ipse vereatur dicere, invidia adversus Romanos favorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate,* 1 *Selenci filiam duxisse eum; non petentem sed petitum ultro: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum, & velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus inci-*

INTERPRETATIO.

a *Magnam habere copiam juvenum ad arma idoneorum, sobole mirum in modum multa per diuturnam pacem.*

b *Quòd educatus sit à patre in castris, & in eodem tabernaculo cum eo militans diu egerit.*

NOTÆ.

scilicet quæ priùs dicta sunt. Mavult Gronovius *Consules obiisse Senatui*.

1. *Persei conatis.*] Minùs usitatâ inflexione *conatis* dixit pro *conatibus*.

2. *Iamjam primum alere & fovere.*] Legit Gron. *tanquam primum alere*. *Primum* autem dixit bellum Romanum, vel quasi præcipuum, vel quasi jamdiu inter cætera conceptum animo.

1. *Selenci filiam duxisse eum.*] Persei Macedonum regis uxor Laodice, Seleuco Philopatore Syriæ rege nata erat, qui Antiochi Magni filius, Demetrii Soteris pater fuit.

Urb. cond. an. 581. Coss. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

sum literis esse: uno Thebis, altero ad Delum augustissimo & celeberrimo in templo: tertio Delphis. in Achaico concilio vero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eo rem prope adductam, ut aditus & in Achajam daretur. At, hercule, [2] suos honores, cujus merita in eam gentem privatim an publice sint majora, vix dici possit, partim 1
desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Jam Ætolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petiisse? His eum fultum societatibus atque amicitiis, eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat; triginta millia peditum: quinque millia equitum: in decem annos frumentum præparare, ut abstinere & suo & hostium agro frumentandi causa possit. Jam pecuniam tantam habere, ut decem millibus mercenariorum militum, præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat, præter annuum, [3] quod ex metallis regiis capiat, vectigal. Arma vel [4] tribus tantis exercitibus in armamentaria congessisse. [2] Juventutem, ut jam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subjectam esse. 10 15

XIII. Reliquum orationis adhortatio fuit. *Non ego hæc, inquit, incertis jactata rumoribus, & cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, adfero ad vos, Patres Conscripti; sed comperta & explorata, haud secus, quàm si speculator missus à vobis [a] subjecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egregium vos fecistis, mare tantum trajecissem, ut vana ad vos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ civitates in dies magis [b] denudantes judicia sua: mox, si permitteretur, eo processuras unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea, non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem: alia, quæ vi subigi non possunt, favore ac benevolentiâ complectentem. Videbam quàm impar esset fors, quam [1] ille vobis bellum, vos ei securam pacem præstaretis, quanquam mihi quidem non parare,* 20 25

INTERPRETATIO.

[2] *Etiamsi contingeret Macedoniam exhaustam esse viris ad militiam idoneis; futurum tamen ut ex Thracia ei finitima, & Philippo magnam partem subdita, regione, milites tanquam ex fonte quodam inexhausto, arcessere posset.*

[a] *Vobis afferrem ea quæ ipse propriis oculis vidissem.*

[b] *Aperientes quid sentirent, & quis illorum animus esset circa Persea.*

NOTÆ.

2. *Suos honores.*] Eumenis nempè, qui loquitur.

3. *Quod ex metallis regiis.*] Apud Philippos, præsertim ubi auri metalla ex Strabon. Epit. lib. 7.

4. *Tribus tantis exercitibus.*] Intellige exercitibus tribus, quorum singuli pares jam comparato triginta millium peditum, quinque equitum exercitui.

1. *Ille vobis bellum, vos ei securam pacem præstaretis.*] Non abs re notat Muretus *præstandi* verbum non convenire utrique; neque enim dicimus *præstare bellum alicui.* Libens itaque accedo Gronovii conjecturæ, sic legentis: *cùm ille vobis bellum pararet, vos ei pacem præstaretis:* elicitur hæc emendatio ex eo quod statim sequitur: *quan-*

ſed gerere pene bellum videbatur. 2 *Abrupolim ſocium atque amicum veſtrum regno expulit.* 3 *Aretarum Illyrium, quia ſcripta ab eo quædam vobis comperit, ſocium item atque amicum veſtrum, interfecit.* 4 *Everſam* 5 *& Callicritum, Thebanos principes civitatis, quia liberius adverſus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturoſque ad vos quæ agerentur profeſſi erant, tollendos curavit.* 6 *Auxilium Byzantiis adverſus fœdus tulit,* 7 *Dolopiæ bella intulit, Theſſaliam & Doridem cum exercitu pervaſit, ut in bello inteſtino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit & miſcuit omnia in Theſſalia Perræbiaque* c *ſpe novarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia ſibi optimates opprimeret. Hæc quam vobis quieſcentibus & patientibus fecerit, & conceſſam ſibi Græciam eſſe à vobis videat: pro certo habet, neminem ſibi, antequam in Italiam trajecerit, armatum occurſurum. Hoc quam vobis tutum aut honeſtum ſit, vos videritis: ego certe mihi turpe eſſe duxi, prius Perſea ad bellum inferendum, quam me ſocium ad prædicendum, ut caveretis, venire in Italiam. Functus neceſſario mihi officio, & quodammodo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere poſſum, quàm uti Deos Deaſque precer, ut vos & veſtræ reipublicæ, & nobis ſociis, atque amicis, qui ex vobis pendemus, conſulatis?*

Urb. cond. an. 581. Coſſ. C. Petillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

XIV. Hæc oratio movit Patres Conſcriptos. cæterum in præſentia nihil, præterquàm, fuiſſe in curia regem, ſcire quiſquàm potuit: a eo ſilentio clauſa curia erat. bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque reſponſa eſſent, emanavêre. Perſei deinde regis legatis poſt paucos dies ſenatus datus eſt. Cæterùm, præoccupatis non auribus magis quàm animis ab Eumene rege, omnis & defenſio & deprecatio legatorum reſpuebatur: & 1 exaſperavit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. *Is, velle quidem & laborare* dixit *regem, ut purganti ſe nihil*

INTERPRETATIO.

c *Injecta debitoribus ſpe abolendi debita.*

a *Adeo tacebantur, & velut undique concluſa erant arcana Senatus.*

NOTÆ.

quam mihi quidem non parare, ſed gerere pene bellum videbatur. Hoc enim nemo intellexerit, niſi dictum priùs aliquid fuerit de bello parando.

2. *Abrupolim ſocium.*] Fuit *Abrupolis* Thraciæ rex, de quo Polybius in excerptis legationum, & Appian.

3. *Aretarum.*] Hic Illyriorum regulus à Polybio *Artheterus* vocatur.

4. *Everſam.*] Mavult Henr. Valeſius *Evercam*, quod nomen Græcum eſt.

5. *Et Callicritum.*] Alius fuit hic Thebanus à Callicrate Achæo, qui Polybio & Pauſaniæ notus: confundit utrumque per errorem Fulv. Urſinus, quemadmodum Gron. notat.

6. *Auxilium Byzantiis adverſus fœdus tulit.*] Hanc pacis Macedonicæ legem non memorat noſter lib. 33. cap. 30.

7. *Dolopiæ bella intulit.*] Recte advertit idem Gron. *bellum* unum fuiſſe, non plura bella.

1. *Exaſperavit animos ferocia animi Harpali.*] Lego cum Gronovio *ferocia animia Harpali*. Hunc Harpalum App. in excerptis apud Fulv. Urſinum, ait

Urb. cond. an. 581. Coss. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

hostile dixisse aut fecisse fides habeatur: cæterum si pervicacius causam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & eventum incertum belli. Omnibus civitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter adventum ejus, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræque civitates, alia in speciem præferentes, legatos. 2 & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes civitatem quoque suam Persei criminibus junxisset. itaque omni modo per patronos hospitesque disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod quum contigisset, 3 libertate intemperantiùs invectus in regem, quòd Lyciorum gentem adversus Rhodios concitasset, graviorque Asiæ esset, quàm Antiochus fuisset; popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eò quoque jam favor Persei venerat) orationem habuit: cæterùm invisam senatui, inutilemque sibi & civitati suæ. Eumeni verò conspiratio adversus eum favorem apud Romanos fecit. ita omnes ei honores habiti, donaque quàm amplissima data, cum sella curuli atque eburneo Scipione.

XV. Legationibus dimissis, quum Harpalus, 1 quantâ eximiâ celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nunciasset regi; nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facilè appareret non dilaturos: & ipse, præterquàm quod & ita credebat futurum, jam etiam volebat, in flore virium se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: a à cujus sanguine orditur bellum, Evandrum Cretensem ducem auxiliorum, & Macedonas tres assuetos ministeriis talium facinorum ad cædem regis subornat: literasque eis dat ad Praxo hospitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem, ut sacrificaret Apollini, Delphos ascensurum. 2 Progressi cum Evandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quàm loci opportunitatem, omnia circumeuntes, quærebant. 3 Ascendentibus ad templum 4 à Cirrha priusquàm perveniretur ad frequentia ædificiis loca, macceria erat ab læva semitæ paulùm extans à fundamento, quâ singuli transirent, dex-

INTERPRETATIO.

a *Bellum inchoaturus Perseus à cæde Eumenis.*

NOTÆ.

missum à Perseo fuisse, ut Eumeni & Rhodiis contradiceret apud Senatum.

2. *Et legatio Rhodiorum erat.*] Videtur Gronovio, nec absre, quidpiam hic deesse, veluti *inter cæteras & legatio Rhodiorum*, &c.

3. *Libertate intemperantiùs invectus in regem.*] Mavult idem Gron. *intemperantis*: & Appianus Rhodios legatos graviter questos refert, & immodicâ loquendi licentiâ usos.

1. *Quanta eximia celeritate poterat.*] Haud dubiè legendum cum Gronovio post Muretum: *quanta maxima*.

2. *Progressi cum Evandro.*] Suspicatur Gron. *pragressi*, non improbabiliter.

3. *Ascendentibus ad templum.*] A mari ad Parnassum, quo loco Delphi, ascendendum est, utpote à litore ad montana venientibus.

4. *A Cirrha.*] Ubi Delphorum portus, seu navale.

trà pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. Poſt maceriam ſe abdiderunt, gradibus aſtructis; ut ex ea, velut è muro, tela in prætereuntem conjicerent. 5 Primo à mari circumfuſa turba amicorum ac ſatellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim anguſtiæ agmen. Ubi ad eum locum ventum eſt, quâ ſingulis eundum erat, primus ſemitam ingreſſus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo inſtitutus regi ſermo erat. Tum inſidiatores exorti, ſaxa duo ingentia devolvunt: quorum altero caput ictum eſt regi, 6 altero humerus ſopitus; ex ſemita proclivi in declive multis ſuper prolapſum jam ſaxis congeſtis. & cæteri quidem etiam amicorum & ſatellitum, poſtquàm cadentem vidêre, diffugiunt: Pantaleon conſtanter impavidus manſit ad protegendum regem.

Urb. cond. an. 581. Coſſ. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

XVI. Latrones, quum brevi circumitu maceriæ occurrere ad conficiendum ſaucium poſſent, velut perfectâ re, in jugum Parnaſſi refugerunt, eo curſu, ut, quum unus, non facilè ſequendo per invia atque arduа, moraretur fugam eorum, ne comprenſo indicium emanâret, occiderint comitem. Ad corpus regis primò amici, deinde ſatellites ac ſervi concurrerunt; tollentes ſopitum vulnere, ac nihil ſentientem. Vivere tamen ex calore & ſpiritu remanente in præcordiis ſenſerunt; victurum exigua ac propè nulla ſpes erat. Quidam ex ſatellitibus ſecuti latronum veſtigia, quum uſque ad jugum Parnaſſi nequicquam fatigati perveniſſent; re infectâ redierunt. Aggreſſi facinus Macedones ut inconſultè, ita audacter cœptum, nec conſultè & timidè reliquerunt. Compotem jam ſui regem, amici poſtero die deferunt ad navem: inde Corinthum: à Corintho per Iſthmi jugum navibus traductis Æginam trajiciunt. Ibi adeo ſecreta ejus curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Aſiam perferret. Attalus quoque celeriùs, quàm dignum concordiâ fraternâ erat, credit. nam & eum uxore fratris, & præfecto arci, tanquam jam haud dubius regni hæres, eſt locutus. Quæ poſteà non fefellere Eumenem: & quanquam diſſimulare & tacitè habere id pariqne ſtatuerat, tamen in primo congreſſu non temperavit, quin 1 uxoris petendæ præmaturam feſtinationem fratri objiceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata eſt.

XVII. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad viſendum ſtatum regionis ejus, ſpeculandaque conſilia Perſei regis miſſus erat,

NOTÆ.

5. *Primo à mari circumfuſa turba.*] Malle videtur Gron. *primo agmine*: ſed parum neceſſaria correctio; revera enim à mari veniebant.

6. *Altero humerus ſopitus.*] *Vulnere ſopitum* dicitur membrum cui ſenſus ablatus eſt, propterea quod ſomno conſopiti nihil ſentiamus, ut Turnebus ait.

1. *Uxoris petendæ præmaturam*, &c.] Refert Plut. in Apophthegm. Eumenem, cùm fratrem primo congreſſu ſalutaret, in aurem dixiſſe, *ne feſtina uxorem ducere antequam mortuum videris.*

Urb. cond. an. 581. Coss. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

rediit; [a] congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat. simul & adduxerat secum Praxo à Delphis, cujus domus receptaculum latronum fuerat: & L. Rammium Brundusinum, qui talis indicii delator erat. [b] Princeps Brundusii Rammius fuit; hospitio quoque & duces Romanos omnes, & legatos, exterarum quoque gentium insignes, præcipuè regios, accipiebat. ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisque spem amicitiæ interioris magnæque inde fortunæ facientibus, ad regem profectus; brevi perfamiliaris haberi, trahique magis quàm vellet in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmiis petere institit ab eo rex, [c] *Quoniam duces omnes legatique Romani hospitio ejus uti assuessent, quibus eorum ipse scripsisset, ut venenum dandum curaret, cujus scire se comparationem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conscüs comparari. eventu præterea incerto esse, ut aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam detur. Se daturum, quod nec in dando, nec datum, ullo signo deprehendi posset.* Rammius veritus ne, si abnuisset, primus ipse veneni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur. nec Brundusium antè redire, quà convento C. Valerio Legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, jussu ejus Romam simul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant exposuit.

XVIII. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant, accessere, quo maturiùs hostis Perseus judicaretur. quippe quem non justum modò apparare bellum regio animo; sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli administratio ad novos consules rejecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium prætorem, cujus inter cives & peregrinos jurisdictio erat, scribere milites placuit: qui Brundusium ducti primo quoque tempore Apolloniam in Epirum trajicerentur, ad occupandas maritimas urbes, ubi consul, cui provincia Macedonia obvenisset, classem appellere tutò & copias per commodum exponere posset. Eumenes aliquandiu Æginæ retentus periculosa & difficili curatione, quum primùm tutò potuit, profectus Pergamum, præter pristinum odium recenti etiam scelere Persei stimulante, summa vi parabat bellum. Legati eo ab Roma, gratulantes quod è tanto periculo evasisset, venerunt. Quum Macedonicum bellum in annum dilatum esset, cæteris prætoribus jam in provincias profectis, M. Junius, & Sp. Lucretius, quibus

INTERPRETATIO.

a *Et cuncta quæ retulit conveniebant cum iis quorum Perseus insimulatus fuerat ab Eumene apud Senatum.*

b *Brundusii inter primates erat*, vel præcipuum obtinebat locum *Rammius.*

c *Postulavit sæpiùs à Romano Perseus ut veneno de medio tolli curaret Romanos duces & legatos, quos Perseus ipse de medio tollendos ei per literas indicaret; quandoquidem omnes apud eum divertere seu hospitari soliti erant: sibi quidem perspectum esse venena, nec sine periculo emi, &c.*

Hiſpaniæ provinciæ obvenerant, fatigato ſæpè idem petendo ſenatu, tandem pervicerunt, ut ſupplementum ſibi ad exercitum daretur. tria millia peditum, centum & quinquaginta equites in Romanas legiones, in ſocialem exercitum quinque millia peditum, & trecenti equites, imperare ſociis juſſi. Hoc copiarum in Hiſpanias eum prætoribus novis portatum eſt. Urb. cond. an. 581. Coſſ. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

XIX. Eodem anno quia [a] per recognitionem Poſtumii conſulis magna pars agri Campani, quem privati ſine diſcrimine paſſim poſſederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, ut agrum Campanum cenſores fruendum locarent. quod factum tot annis poſt captam Capuam non fuerat, [b] ut in vacuo vagaretur cupiditas privatorum. Quum [c] in expectatione ſenatus eſſet, bello etſi non indicto, tamen jam decreto, qui regum ſuam, Perſei qui ſecuturi amicitiam eſſent, legati Ariarathis, puerum filium regis ſecum adducentes, Romam venerunt. quorum oratio fuit: *regem educandum filium Romam miſiſſe, ut jam inde à puero aſſueſceret moribus Romanis, hominibuſque. Petere, ut eum non ſub hoſpitum modo privatorum cuſtodia, ſed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent eſſe.* Ea regis legatio grata ſenatui fuit. Decreverunt, ut Cn. Sicinius prætor [1] ædes inſtructas locaret, ut filius regis comiteſque ejus habitare poſſent. Et Thracum legatis, apud ſe diſceptantibus, & ſocietatem amicitiamque petentibus; & quod petebant, datum eſt, & [2] munera binum millium æris ſummæ in ſingulos miſſa. Hos utique populos, quòd ab tergo Macedoniæ Thracia eſſet, aſſumptos in ſocietatem gaudebant. Sed ut in Aſia quoque & inſulis explorata omnia eſſent, Ti. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miſerunt. adire eos Cretam, & Rhodum juſſerunt, ſimul renovare amicitiam, ſimul ſpeculari, num ſollicitati animi ſociorum ab rege Perſeo eſſent.

XX. In ſuſpenſa civitate ad expectationem novi belli, nocturna tempeſtate [a] columna roſtrata in Capitolio, bello Punico priore poſita à M. Æmilio conſule, cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. Ea res, prodigii loco habita ad ſenatum relata eſt. Patres ad aruſpi-

INTERPRETATIO.

a *Poſtumio Coſ. inquirente.*

b *Ita ut privatorum avaritia liberam haberet facultatem vagandi per agros à nemine occupates.*

c *Cum dubius Senatus expectaret quinam è regibus amplecterentur partes Romanorum, & quinam Perſeo eſſent adhæſuri.*

a *Columna roſtris navium ornata.*

NOTÆ.

1. *Ædes inſtructas locaret.*] Gallicè, *que le Preteur prit à loüage une maiſon garnie & meublée, où le Roi de Cappadoce puſt loger avec ſon train.*

2. *Munera binum millium aris.*] Ex tot aſſibus ſemuncialibus fierent tantum octo & quinquaginta libræ Francicæ cum ſex aſſibus noſtratibus atque octo denariis.

Urb. cond. an. 581. Coss. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

ces referre, & decemviros adire libros jusserunt. 1 Decemviri lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemque habendam, victimis majoribus sacrificandum, & in Capitolio Romæ & in Campania 2 ad Minervæ promontorium, renuntiarunt: ludos per decem dies Jovi optimo maximo primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta, aruspices, in bonum versurum id prodigium, prolationemque finium, & interitum perduellium portendi responderunt; quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disjecisset. Accesserunt, quæ cumularent religiones animis. 3 Saturniæ nunciatum erat, sanguine per triduum in oppido pluisse: Calatiæ asinum tripedem natum: & taurum cum quinque vaccis uno ictu fulminis exanimatos. Oximi terra pluisse. Horum quoque prodigiorum causa res divinæ factæ, & supplicatio unum diem feriæque habitæ.

XXI. Consules ad id tempus in provincias non exierant: a quia neque uti 1 de M. Popillio referrent senatui obsequebantur, & nihil aliud decernere priùs, statutum Patribus erat. Aucta etiam invidia est Popillii literis ejus, quibus iterùm cum Statiellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, 2 ac se decem millia eorum occidisse. propter cujus injuriam belli, cæteri quoque Ligurum populi ad arma jerunt. tum verò non absens modò Popillius, qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset; 3 & paratos ad rebellandum incitasset, sed consules, quòd non exirent in

INTERPRETATIO.

a *Quandoquidem neque volebant senatus parere in referendo M. Popillii negotio, & senatus decreverat de nullo alio negotio deliberare, nisi hoc priùs ventilato.*

NOTÆ.

1. *Decemviri lustrandum oppidum.*] Hoc prodigium Romæ contigerat: urbs ergo Roma *oppidi* nomine hic designatur.

2. *Ad Minervæ promontorium.*] Ad Surrentum in Campaniæ & Picentinorum confinio, est hoc promontorium, è regione Caprearum insulæ, vulgò *Capo Campanella*, aut *Capo di Capri*; aliquibus etiam retento veteri vocabulo, *Capo di Minerva*.

3. *Saturniæ nunciatum erat.*] Vetus fuit urbis Romæ nomen à Saturno deductum, ut Janiculi ei oppositi vocabulum à Jano. At hic indicatur Etruriæ urbs Suanæ vicina, ad occasum: nunc *Sterzna*, aut etiam prisco nomine servato *Saturnia*.

1. *De M. Popillio.*] Vide suprà cap. 8. 9. item 10. ubi memoratur M. Popillii bellum, qui consul prioris anni, frater C. Popillii hocce anno consulis.

2. *Ac se decem.*] Non dubito quin unâ voce scribendum sit, *sedecim*: quod subdubitans Perizon. prodidit: neque enim ferenda videtur illa inutilis repetitio pronominis, *se*, quæ vulgò legitur: *pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorum occidisse.*

3. *Et paratos ad rebellandum incitasset.*] Ex codice unico hujus libri quem secuti erant primi editores, legebatur: *ad rebellium incitasset*: idque tuetur Gronov. quòd ut dicitur, *contagium* & *contagio*, *consortium* & *consortio*, *obsidium* & *obsidio*: ita ejus sententiâ *rebellium* & *rebellio* commodissimè dicantur. Sed illorum exempla suppeditant passim auctores: *rebelli*: vellem exemplum aliquod protulisset; aut certè plures Livii co-

provinciam; in ſenatu increpiti. Hoc conſenſu Patrum accenſi, M. Marcius Sermo, & Quintus Marcius Scylla, tribuni plebis, & conſulibus mulctam ſe dicturos, niſi in provinciam exirent, denuntiarunt: & rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in ſenatu recitarunt. Sanciebatur, ut qui ex Statiellis deditis in libertatem reſtitutus ante Calendas Sextiles primas non eſſet, cujus dolo malo is 4 in ſervitutem veniſſet. 5 ut juratus ſenatus b decerneret, qui eam rem quæreret, animadverteretque. Ex auctoritate deinde ſenatûs eam rogationem promulgarunt. Priuſquàm proficiſcerentur conſules, Cajo Cicerejo prætori prioris anni ædem Bellonæ ſenatus datus eſt. Is expoſitis, quas in Corſica res geſſiſſet, poſtulatoque fruſtra triumpho, in monte Albano, quod jam in morem venerat ut ſine publica auctoritate fieret, triumphavit. c Rogationem Marciam de Liguribus magno conſenſu plebes ſcivit juſſitque. ex eo plebiſcito Cajus Licinius prætor conſuluit ſenatum, quem quærero ex rogatione vellet. Patres ipſum eum quærere juſſerunt.

Urb. cond. an. 581. Coſſ. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

XXII. Tum demum conſules in provinciam profecti ſunt; 1 exercitumque à M. Popillio ceperunt. Neque tamen M. Popillius reverti Romam audebat, ne cauſam diceret adverſo ſenatu, infeſtiore populo, apud prætorem, qui de quæſtione in ſe poſitâ ſenatum conſuluiſſet. Huic detrectationi ejus, tribuni plebis alterius rogationis denunciatione occurrerunt: ut, ſi non ante Idus Novembris Romam introiſſet, de abſente eo C. Licinius ſtatueret ac judicaret. 2 Hoc tractus vinculo quum rediſſet, ingenti cum invidia in ſenatum venit. Ibi quum laceratus jurgiis multorum eſſet, ſenatuſconſultum factum eſt, ut qui Ligurum poſt Q. Fulvium, L. Manlium conſules hoſtes non fuiſſent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem reſtituendos curarent, agrumque iis trans Padum

INTERRETATIO.

b *Aliquem nominaret, qui de ea re quæſtionem inſtitueret, & reos puniendos curaret.*

c *Plebiſcitum à tribunis plebis M. & Q. Marciis latum.*

NOTÆ.

dices in eo convenirent. Interim Gruteri lectionem improbare non ausim, ut quæ mendo careat: habet enim, *ad rebellandum incitaſſet*.

4. *In ſervitutem veniſſet.*] Mavult Gronov. *in ſervitute manſiſſet*.

5. *Ut juratus Senatus decerneret.*] De iis quæ majoris momenti eſſent, ſuprà juxti Senatores ſententiam rogabantur, ut lib. 26. cap. 34. Porrò iteratio vocula, *ut*, non tantùm vitio vacat, ſed emphaſin quandam habet. Ejuſmodi certè loquendi formâ ſæpè auctor utitur veluti proximè ſeq. cap. 22. *Senatuſconſultum factum eſt, ut qui Ligurum poſt Q. Fulvium, L. Manlium Coſſ. hoſtes non fuiſſent, ut eos*, &c. Ita & cap. 28. & 30. Itemque lib. 38. cap. 9.

1. *Exercitumque à M. Popillio ceperunt.*] Imò *acceperunt*, ut Gron. advertit.

2. *Hoc tractus vinculo.*] Metaphoricè dicit pro *plebiſcito*.

Urb. cond. an. 581. Coſſ. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

conſul C. Popillius daret. Multa millia hominum hoc ſenatuſconſulto reſtituta in libertatem, traductiſque Padum ager eſt aſſignatus. M. Popillius rogatione Marciâ bis apud C. Licinium cauſam dixit: tertiò prætor, gratiâ conſulis abſentis & Popilliæ familiæ precibus victus, Idibus Martiis adeſſe reum juſſit, quo die novi magiſtratus inituri erant honorem: [a] ne dicerent jus, qui privatus futurus eſſet. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci eluſa eſt.

XXIII. Legati Carthaginienſes eo tempore Romæ erant, & [1] Guluſſa filius Maſiniſſæ: inter eos magnæ contentiones in ſenatu fuêre. Carthaginienſes querebantur, *præter agrum, de quo ante legati ab Roma, qui in re præſenti recognoſcerent, miſſi eſſent, amplius ſeptuaginta oppida caſtellaque agri Carthaginienſis biennio proximo Maſiniſſam vi atque armis poſſediſſe. Id illi, cui nihil penſi ſit, facile eſſe. Carthaginienſes fœdere illigatos ſilere. Prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam ſciant in ſuis finibus, ſi inde Numidas pellerent, ſe geſturos bellum, illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diſerte vetentur cum ſociis populi Romani bellum gerere. Sed jam ultra ſuperbiam, crudelitatemque, & avaritiam ejus, non pati poſſe Carthaginienſes. miſſos eſſe qui orarent ſenatum, ut trium harum rerum unam ab ſe impetrari ſinerent: ut vel ex æquo apud ſocium populum, quid cujuſque eſſet, diſceptarent: vel permitterent Carthaginienſibus, ut adverſus injuſta arma pio juſtoque ſe tutarentur bello: vel ad extremum, ſi gratia plus quàm veritas apud eos valeret, ſemel ſtatuerent, quid donatum ex alieno Maſiniſſæ vellent. Modeſtiùs certe daturos eos & ſcituros quid dediſſent: ipſum nullum, præterquàm ſuæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum ſi nihil impetrarent, & aliquod ſuum poſt datam à P. Scipione pacem delictum eſſet, ipſi potius animadverterent in ſe. Tutam ſervitutem ſe ſub dominis Romanis, quàm libertatem expoſitam ad injurias Maſiniſſæ malle. Perire namque ſemel ipſis ſatius eſſe, quàm ſub acerbiſſimi carnificis arbitrio ſpiritum ducere.* Sub hæc dicta lacrymantes procubuerunt, ſtratique humi, [2] *non ſibi magis miſericordiam, quàm regi* **.

XXIV. Interrogari Guluſſam placuit, quid ad ea reſponderet, aut, ſi prius mallet, expromeret, ſuper qua re Romam veniſſet. Guluſſa, *Neque ſibi facile eſſe*, dixit, *de iis rebus agere, de quibus nihil mandati à*

INTERPRETATIO.

a *Ne ipſe cogeretur eâ de re cognoſcere, imo nec poſſet; quoniam eo die magiſtratu exiiſſet.*

NOTÆ.

1. *Guluſſa filius Maſiniſſæ.*] Inter filios *Maſiniſſæ* natu maximus *Guluſſa* erat, eique ſucceſſit in regno. Cæterùm etſi Græci *Maſaniſſam* ſcribant, Latinis tamen *Maſiniſſam* dici Turneb. notat.

2. *Non ſibi magis miſericordiam quàm regi.*] Exiguam hic lacunam non improbabiliter duobus verbis explet Sigon. legens: *quam regi invidiam concitarunt:* ac deinde *interrogari Guluſſam placuit.*

Digitized by Google

patre haberet: neque patri facile fuiſſe mandare, quum Carthaginienſes nec de qua re acturi eſſent, nec omnino ituros ſe Romam, indicaverint. [1] *in æde Æſculapii clandeſtinum eos per aliquot noctes conſilium principum habuiſſe,* [a] *unde prætereà legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam cauſam fuiſſe patri mittendi ſe Romam; qui deprecaretur ſenatum, ne quid communibus inimicis criminantibus ſe crederent, quem ob nullam aliam cauſam, niſi propter conſtantem fidem erga populum Romanum odiſſent.* His utrinque auditis, ſenatus, de poſtulatis Carthaginienſium conſultus, [2] reſpondere ita juſſit: *Guluſſam placere extemplo in Numidiam proficiſci: & nunciare patri, ut de iis, de quibus Carthaginienſes querantur, legatos quamprimùm ad ſenatum mittat: denunciet que Carthaginienſibus, ut ad diſceptandum veniant. Si aliquid poſſent Maſiniſſæ honoris cauſa, & feciſſe & facturos eſſe:* [2] *jus gratiæ non dare. Agrum, qua cujuſque ſit, poſſideri velle: nec novos ſtatuere fines, ſed veteres obſervari, in animo habere. Carthaginienſibus victis ſe & urbes & agros conceſſiſſe, non ut in pace eriperent per injuriam, quæ jure belli non ademiſſent.* Ita regulus Carthaginienſeſque dimiſſi. Munera ex inſtituto data utriſque, aliaque hoſpitalia comiter conſervata. Urb. cond. an. 581. Coſſ. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

XXV. Sub idem tempus Cn. Servilius Cæpio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Luſcus, legati, ad res repetendas in Macedoniam, [1] renunciandamque amicitiam regi miſſi, redierunt: qui jam ſuâ ſponte [2] infeſtum Perſi ſenatum inſuper accenderunt, relatis ordine quæ vidiſſent, quæque audiſſent. *Vidiſſe ſe per omnes urbes Macedonum ſumma vi parari bellum. Quum ad regem perveniſſent, per multos dies conveniendi ejus poteſtatem non factam: poſtremo quum deſperato jam colloquio profecti eſſent, tum demum ſe ex itinere revocatos, & ad eum introductos eſſe. Suæ orationis ſummam fuiſſe, fœdus cum Philippo ictum, cum ipſo eo poſt mortem patris renovatum: in quo diſerte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi ſocios populi Romani laceſſere bello.* Expoſita deinde ab ſe ordine, quæ ipſi nuper in ſenatu Eumenem vera omnia & comperta referentem audiſſent. *Samothraciæ prætereà per multos dies occultum conſilium cum legationibus civitatum Aſiæ regem habuiſſe. Pro his injuriis ſatisfieri ſenatum æquum cenſere, reddique ſibi res ſociiſque ſuis*

INTERPRETATIO.

a *Nolle gratificari contra jus.*

NOTÆ.

1. *In ade Æſculapii.*] Carthagine haud dubiè fuit hoc templum, & in arce, cui nomen *Byrſam* Græci fecere, teſte Strabone lib. 17.

2. *Reſpondere ita juſſit.*] Mallem, *reſponderi*. Poteſt tamen intelligi: *reſpondere conſules.*

1. *Renunciandamque amicitiam regis.*] Quod Sigon. mavult *regi*, parum equidem referre exiſtimo. Ut enim rectè dicitur *renunciare alicui amicitiam, hoſpitium, familiaritatem*; ſic & *renunciare amicitia alicujus, & renunciare amicitiam alicujus*, &c.

2. *Infeſtum Perſi ſenatum.*] Ita ſcriptum & Aldina editio: alii *Perſeo*, haud ma-

Urb. cond. an. 581. Coſſ. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

quas contra jus fœderis habeat. Regem ad ea primo accenſum ira inclementer locutum; avaritiam ſuperbiamque Romanis objicientem frequenter: quod alii ſuper alios legati venirent ſpeculari dicta factaque ſua, quod ſe ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum cenſerent. Poſtremo multum ac diu vociferatum, reverti poſtero die juſſiſſe. ſcriptum ſe reſponſum dare velle. Tum ita ſibi ſcriptum traditum eſſe: *Fœdus cum patre ictum, ad ſe nihil pertinere. Id ſe renovari, non quia probaret, ſed quia in nova poſſeſſione regni patienda omnia eſſent, paſſum. Si novum fœdus ſecum facere vellent; convenire priùs de conditionibus debere; & ſi in animum inducerent, ut ex æquo fœdus fieret; & ſe viſurum quid ſibi faciundum eſſet, & illos credere reipublicæ conſulturos. Atque ita ſe propipuiſſe, & ſummoveri è regia omnes cœptos. Tum ſe amicitiam & ſocietatem renunciaſſe. qua voce eum accenſum reſtitiſſe, atque voce clara denunciaſſe ſibi, ut triduo regni ſui decederent finibus. Ita ſe profectos: nec ſibi aut venientibus aut manentibus quicquam hoſpitaliter aut benignè factum.* Theſſali deinde Ætolique legati auditi. Senatui, ut ſcirent quam primùm quibus ducibus uſura reſpublica eſſet, literas mitti conſulibus placuit: ut uter eorum poſſet, Romam ad magiſtratus creandos veniret.

XXVI. Nihil magnopere quod memorari attineat reipublicæ eo anno conſules geſſerant. magis è republica viſum erat, comprimi ac ſedari exaſperatos Ligures. Quum Macedonicum bellum expectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem ſuſpectum Iſſenſes legati fecerunt: ſimul queſti, fines ſuos ſecundò populatum, ſimul nuntiantes, [a] uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem, communi conſilio parare Romanis bellum: & ſpecie legatorum Illyrios ſpeculatores Romæ eſſe, Perſe auctore miſſos, ut quid ageretur ſcirent. *Illyrii* vocati in ſenatum. qui quum legatos ſe eſſe miſſos ab rege dicerent ad purganda crimina, ſi qua de rege Iſſenſes deferrent; quæſitum, ecquid ita non adiſſent magiſtratum, ut ex inſtituto [b] loca lautia acciperent: ſciretur denique veniſſe eos, & ſuper qua re veniſſent? Hæſitantibus in reſponſo, ut curiâ excederent dictum. Reſponſum, tanquam legatis, ut qui adire ſenatum non poſtulaſſent, dari non placuit: mittendoſque ad regem legatos cenſuerunt, qui nunciarent; [1] quid ſocii quererentur apud ſenatum exuſtum à rege agrum.

INTERPRETATIO.

a *Concordes atque unânimes eſſe, & quaſi uno ſpiritu de gentes conjunctim agere reges Macedonia atque Illyrici.*

b *Acciperent hoſpitium & munera hoſpitalia.*

NOTÆ.

1. *Quod ſocii quererentur*, &c.] Gronovio ita fuiſſe apud auctorem videtur: *quod ſocii quererentur apud ſenatum exuſtum à rege agrum* (ſuum) *non æquum eum facere, qui ab ſociis ſuis* (Romanorum) *non abſtineret injuriam.* Ubi *Tò quod*, eſt *quoniam*, ſive *quandoquidem*. *Abſtinere* autem *à ſociis injuriam* pro *abſtinere ab injuria ſociis inferenda.*

gno ſanè diſcrimine:

non æquum eum facere qui ab ſociis ſuis non abſtineret injuriam. In hanc legationem miſſi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicerejus. Ex Aſia, qui circa ſocios reges miſſi erant legati, redierunt, qui renuntiarunt. *Eumenem in ea, Antiochum in Syria,* [2] *Ptolemæum in Alexandria ſeſe* [1] *conveniſſe. Omnes ſolicitatos legationibus Perſei, ſed egregiè in fide permanere, pollicitoſque omnia, quæ populus Romanus imperaſſet, præſtaturos, & civitates ſocias adiſſe: cæteras ſatis fidas; ſolos Rhodios fluctuantes, & imbutos Perſei conſiliis inveniſſe.* Venerant Rhodii legati ad purganda ea quæ vulgò jactari de civitate ſciebant: cæterum ſenatum iis dari, quum novi conſules magiſtratum iniſſent, placuit. Urb. cond. an. 581. Coſſ. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

XXVII. Belli apparatum non differendum cenſuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus in navalibus Romæ ſubductis, quæ poſſent uſui eſſe, reficeret; pararetque naves quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deeſſet, C. Memmio collegæ in Siciliam ſcriberet, ut eas, quæ in Sicilia naves eſſent, reficeret atque expediret, ut Brundiſium primo quoque tempore mitti poſſent. Socios navales libertini ordinis in viginti & quinque naves ex civibus Romanis C. Licinius prætor ſcribere juſſus. in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius ſociis imperaret: idem prætor peditum octo millia, quadringentos equites à ſociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundiſii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur: [2] Cn. Sicinius prætor, [1] qui exercitum paratum ad trajiciendum haberet. C. Popillio conſuli ex auctoritate ſenatus C. Licinius prætor ſcribit, ut & legionem ſecundam, [a] quæ maximè veterana in Liguribus erat, & ſocium Latini nominis quatuor millia peditum, ducentos equites Idibus Februariis Brundiſii adeſſe juberet. Hac claſſe & hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec ſucceſſor veniret, juſſus: prorogato in annum imperio. Ea omnia, quæ ſenatus cenſuit, impigrè facta ſunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductæ. qui deduceret eas Brundiſium, L. Porcius Licinus præpoſitus: duodecim ex Sicilia miſſæ. Ad frumentum claſſi exercituique coemendum in Apuliam Calabriamque tres legati miſſi,

INTERPRETATIO.

[a] *Quæ inter cæteras legiones maximo veteranorum militum numero conſtabat.*

NOTÆ.

2. *Ptolemæum in Alexandria.*] In ſuperhabitis Grammaticorum regulis pro *Alexandria.*

1. *Cn. Sicinius Prætor.*] Ut conſtet ſenſus, ſcribi Gron. jubet *Deligitur. Cn. Sicinius prætor, quo exercitum paratum ad trajiciendum haberet, C. Popillio Coſ. ex auctoritate Senatûs C. Licinius prætor ſcribit ut legionem ſecundam*, &c. *Quo* pro *qui*: ut ſenſus ſit ſcripſiſſe Licinium Popillio, &c. ut Cn. Sicinio prætori paratus eſſet exercitus in Macedoniam trajiciendus.

Urb. cond. an. 581. Coss. C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure.

Sex. Digitius, T. Juventius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor, paludatus ex urbe profectus, Brundisium venit.

XXVIII. Exitu prope anni C. Popillius consul Romam rediit; aliquantò seriùs quàm senatus censuerat, [1] cui primo quoque tempore magistratus creare, quum tantum bellum immineret, jussum erat. Itaque non secundis auribus patrum auditus est consul, quum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis differeret. Succlamationes frequentes erant, interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset? Comitia consularia, in quam edicta erant diem, ante diem XII. Calendas Martias sunt habita. Creati consules P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canulejus Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. His prætoribus provinciæ decretæ: duæ jure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia; [a] ut uni sors integra esset, quo senatus censuisset. Consulibus designatis imperavit senatus, ut, qua die magistratum iniissent, hostiis majoribus ritè mactatis precarentur, ut quod bellum populus Romanus in animo haberet gerere, ut id prosperum eveniret. Eodem die decrevit senatus, C. Popillius consul ludos per dies decem Jovi Optimo Maximo voveret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si respublica decem annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant, in Capitolio vovit consul ludos fieri donariaque dari, quanta ex pecunia decrevisset senatus. quum centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte verba Lepido pontifice maximo, id votum susceptum est. Eo anno [2] sacerdotes publici mortui, L. Æmilius Papus, decemvir sacrorum, & Q. Fulvius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor, hic fœdâ morte periit. Ex duobus filiis ejus, qui tum in Illyrico militabant, nunciatum alterum decessisse, alterum gravi & periculoso morbo ægrum esse. Obrut animum simul luctus, metusque: manè ingressi cubiculum servi, laqueo dependentem invenêre. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui: vulgò Junonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Æmilii locum decemvir, M. Valerius

INTERPRETATIO.

[a] Ut è numero sex prætorum *unus superesset, cui nulla assignata esset provincia, reservatus ad id munus, quod ipsi postea* à Senatu *attribueretur.*

NOTÆ.

1. *Cui primo quoque tempore.*] Vult Gron. *quippe primo quoque tempore magistratus creare, cùm tantum bellum immineret, jussus erat*, vel *quem jussum erat*. Sed quidni potiùs *qui ..... jussus erat?* quanquam aliquando dicitur, *aliquid alicui jubere.*

2. *Sacerdotes publici.*] An igitur *privati sacerdotes?* Certè privata & familiaria sacra apud Romanos fuisse non ambigitur.

Messala:

Meſſalà: in Fulvii, pontifex Cn. Domitius Ænobarbus, oppido adoleſcens ſacerdos lectus. Urb. cond. an. 582.

XXIX. P. Licinio, C. Caſſio conſulibus, non urbs tantùm Roma, nec terra Italia, ſed omnes reges civitateſque, quæ in Europa, quæque in Aſia erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem quum vetus odium ſtimulabat, tum recens ira, quod ſcelere ejus prope ut victima mactatus Delphis eſſet. Pruſias Bithyniæ rex ſtatuerat abſtinere armis, eventumque expectare. nam neque pro Romanis ſe æquum cenſere [1] adverſus fratrem uxoris arma ferre: & apud Perſea victorem veniam per ſororem impetrabilem fore. Ariarathes Cappadocum rex, præterquam quod Romanis ſuo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo eſt [2] junctus Eumeni affinitate, in omnia belli paciſque ſe conſociaverat conſilia. Antiochus imminebat quidem Ægypti regno: & pueritiam regis, & inertiam tutorum ſpernens, & [3] ambigendo de Cœleſyria, cauſam belli ſe habiturum exiſtimabat, geſturumque ſine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia & per ſuos legatos ſenatui, & ipſe legatis eorum eximiè pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrii erat. tutores & bellum adverſus Antiochum parabant, quo vendicarent Cœleſyriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Maſiniſſa & frumento juvabat Romanos, & auxilia cum elephantis, [4] Miſagenenque filium mittere ad bellum parabat. conſilia autem in omnem fortunam ita diſpoſita habebat; Si penes Romanos victoria eſſet, ſuas quoque in eodem ſtatu manſuras res, neque ultra quidquam movendum; non enim paſſuros Romanos vim Carthaginienſibus afferri. Si fractæ eſſent opes Romanorum, quæ tum proregerent Carthaginienſes, ſuam omnem Africam fore. [5] Gentius rex Illyriorum fecerat potius cur ſuſpectus eſſet Romanis, quàm ſatis ſtatuerat utram foveret partem; impetuque magis quàm conſilio his aut illis ſe adjuncturus videbatur. [6] Cotys Thrax, Odryſarum rex, evidenter Macedonum partis erat. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

NOTÆ.

1. *Adverſus fratrem uxoris.*] Uxorem habebat Pruſias Philippi Macedoniæ regis filiam, Perſei ſororem.

2. *Junctus Eumeni affinitate.*] Stratonice Ariarathis Cappadociæ regis filia Eumeni Pergameno regi nupſerat: eadem poſteà in matrimonio quoque Attali Junioris fuit.

3. *Ambigendo de Cœleſyria.*] *Syriam Calen* ſive Cavam cum Phœnicia & Judæa occupaverat Antiochus Magnus: ſed eam Ptolemæo Epiphani Ægypti regi reſtituerat Cleopatrâ filiâ in uxorem data. Ex his natus Ptolemæus eo nomine Sextus inter Ægypti reges, contra vim Antiochi Epiphanis avunculi ſui ſervatus eſt à Romanis.

4. *Miſagenemque filium.*] Inter Maſiniſſæ filios tertio loco numeratur hic *Miſagenes* ex concubina genitus.

5. *Gentius rex Illyriorum.*] Pleurati filius, à Perſeo promiſſis deluſus in utriuſque perniciem.

6. *Cotys Thrax.*] Plures hoc nomine in Thracia regnarunt: in quibus poſtea Tacito memoratus lib. 2. Annal. Rhœ-

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

XXX. Hæc sententia regibus quum esset de bello, in liberis gentibus populisque plebs utique omnis fermè, ut solet, [1] deterioribus erat ob regem Macedonasque inclinata. Principum diversa cerneres studia. pars ita in Romanos effusi erant, ut auctoritatem immodico favore corrumperent: pauci ex iis justitiâ imperii Romani capti: plures ita, si præcipuam operam navassent, potentes sese in civitatibus suis futuros rati. [2] pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum & desperatio rerum suarum, eodem manente statu, præcipites ad novanda omnia agebat: quosdam ventosum ingenium, [3] quia Perseus magis auræ popularis erat. tertia pars optima eadem & prudentissima, si utique optio domini potioris daretur, sub Romanis quàm sub rege malebat esse. si liberum inde arbitrium fortunæ esset; neutram partem volebant potentiorem alterâ oppressâ fieri: sed illibatis potiùs viribus utriusque partis, 3 pacem ex eo manere. ita inter utrosque optimam conditionem civitatum fore; protegente altero semper inopem ab alterius injuria. Hæc sentientes, certamina fautorum utriusque partis taciti ex tuto spectabant. Consules, quo die magistratum inierunt ex Senatusconsulto, quum cirea omnia fana, in quibus lectisternium majorem partem anni esse solet, majoribus hostiis immolassent, inde preces suas aeceptas ab Diis immortalibus ominati, senatui ritè sacrificeatum, precationemque de bello factam, renunciarunt. Aruspices ita responderunt, *si quid rei novæ inciperetur, id maturandum esse. victoriam, triumphum, prorogationem imperii portendi.* Patres, *quod faustum fœlixque populo Romano esset, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum consules jusserunt, ut quod Perseus Philippi filius Macedonum rex adversus fœdus cum patre Philippo ictum, & secum post mortem ejus renovatum, sociis populi Romani arma intulisset,*

INTERPRETATIO.

2 *Gratior populo Perseus erat.*

NOTÆ.

metalcis filius, à Rhescuporide patruo interfectus Tiberio imperante. Meminit idem auctor lib. 11. *Cotyos*, qui minoris Armeniæ rex, à Mithridate Ibero pulsus Armeniâ majori, quam affectabat.

1. *Deterioribus erat ob regem Macedonasque inclinata.*] Videtur Gron. magis probare: *deterioris erat*, ut referatur ad nomen *sententia*: agnoscit tamen posse retineri vulgatam lectionem *deterioribus*, ut in hoc vocabulo intelligi voluerit Livius *Tà studiis*: statim enim subjicitur: *principum diversa cerneres studia.*

2. *Pars altera regia adulationis erat.*] Vult auctor ex duabus partibus, in quas divisæ civitates erant, cùm alia Romanis effusè adhæreret, aliam fuisse, quæ Perseo regi ex adulatione favebat, qua ii continerentur qui egestate & necessitate rerum suarum ad res novas propendebant, ideo quòd propter æs alienum, quo laborabant, de rebus suis desperarent, quandiu civitas sua in eodem statu permaneret.

3. *Pacem ex eo manere.*] Commodius fortè quod legit Gronov. *pacem ex æquo manere*: quanquam *ex eo* rectè intelligas ex æqualitate rerum inter Macedonas & Romanos.

agros vaſtaſſet, urbeſque occupaſſet, 4 quodque belli parandi adverſus populum Romanum conſilia iniiſſet, arma, milites, claſſem ejus rei causâ comparaſſet; ut, niſi de iis rebus ſatisfeciſſet, bellum cum eo iniretur. Hæc rogatio ad populum lata eſt. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

XXXI. Senatuſconſultum inde factum eſt, *Ut conſules inter ſe provincias Italiam & Macedoniam compararent ſortirenturve. Cui Macedonia obvenisſet, ut is regem Perſea, 1 quique ejus ſectam ſecuti eſſent, niſi populo Romano ſatisfeciſſent, bello perſequeretur.* Legiones quatuor novas ſcribi placuit, binas ſingulis conſulibus. Id præcipuè provinciæ Macedoniæ datum, quodquum alterius conſulis legionibus quina millia & duceni equites ex vetere inſtituto darentur in ſingulas legiones, in Macedoniam ſena millia peditum ſcribi juſſa, 2 equites treceni æqualiter in ſingulas legiones. & in ſociali exercitu conſuli alteri auctus numerus: ſexdecim millia peditum, octingentos equites (præter eos quos Cn. Sicinius duxiſſet, ſexcentos equites) in Macedoniam trajiceret. Italiæ ſatis viſa duodecim millia ſociorum peditum, ſexcenti equites. Illud quoque præcipuum datum ſorti Macedoniæ, ut centuriones militeſque veteres ſcriberet, a quos vellet conſul uſque ad quinquaginta annos. In tribunis militum novarum eo anno propter Macedonicum bellum, quod conſules ex Senatuſconſulto ad populum tulerunt, 3 ne Tribuni militum eo anno ſuffragiis crearentur, ſed conſulum prætorumque in iis faciendis judicium arbitriumque eſſet. Inter prætores ita partita imperia. prætorem, cujus ſors fuiſſet, ut iret quò ſenatus cenſuiſſet, Brundiſium ad claſſem ire placuit: utque ibi recognoſceret ſocios navales, dimiſſiſque, ſi qui parum idonei eſſent, ſupplementum legeret ex libertinis: & daret operam ut duæ partes civium Romanorum, tertia ſociorum eſſet. Commeatus claſſi legio-

INTERPRETATIO.

a *Qui eligerentur à conſule* in Macedoniam iturо, ita tamen ut ei non liceret eos retinere invitos, qui *anni quinquaginta majores* eſſent.

NOTÆ.

4. *Quodque belli parandi.*] Placet omnino Gronovii conjectura, qua ſubjicit *belli parandi*, id eſt, *gerendi*.

1. *Quique ejus ſectam ſecuti eſſent.*] Solennis eſt formula, qua indicantur hoſtium ſocii, ſive qui illorum partibus adhæſerunt.

2. *Quina millia & treceni equites æqualiter in ſingulas legiones.*] Cùm præcipua vis belli in Macedoniam deſtinaretur, nihil mirum mille peditibus & centum equitibus auctas fuiſſe legiones ſingulas, quæ conſuli bellum adverſus Perſeum geſturo aſſignabantur: nec malè exprimitur æqualiter unicuique legioni, è duabus ſcilicet Macedonici exercitûs, ſena millia peditum, & trecentos equites fuiſſe attributos. Quod autem dicitur *quina millia & ducenos equites ex vetere inſtituto* data ſingulis alterius conſulis legionibus; id non ex inſtituto Romuli fuit, ſed poſteriorum temporum.

3. *Ne tribuni militum eo anno ſuffragiis crearentur.*] *Suffragiis* ſcilicet *populi*; etenim cautum antea fuerat atque uſu receptum, ut tribuni militum, qui antea magiſtratuum & belli ducum judicio eligebantur, in comitiis à populo pro dimidia parte eligerentur.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

nibusque, ut ex Sicilia Sardiniaque subveherentur, prætoribus, qui eas provincias sortiti essent, mandari placuit, [b] ut alteras decumas Siculis Sardisque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canulejus Hispaniam, C. Sulpicius Galba urbanam jurisdictionem, L. Villius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quo senatus censuisset, fors evenit.

XXXII. Inter consules magis cavillatio, quàm magna contentio de provincia fuit. Cassius, [1] *sine sorte se Macedoniam* « *oppugnaturum*, dicebat, *nec posse collegam salvo jurejurando secum sortiri. Prætorem eum, ne in provinciam iret, in concione juravisse, se statoloco statisque diebus sacrificia habere, quæ absente se rectè fieri non possent: quæ non magis consule, quàm prætore absente recte fieri possent.* [2] *Si senatus, non quid vellet in consulatu potiùs quàm quid in prætura juraverit P. Licinius, animadvertendum esse censeat; se tamen futurum in senatus potestate.* Consulti Patres, cui consulatum populus Romanus non negasset, ab se provinciam negari superbum rati, sortiri consules jusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obvenit. Legiones inde sortiti sunt. prima & tertia in Macedoniam trajicerentur, secunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectus consules multò intentiorem quàm aliàs curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites centurionesque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes videbant, qui priore Macedonico bello aut adversus Antiochum in Asia stipendia fecerant. [3] Quum tribuni militum centuriones, sed primum quemque citarent, tres & viginti centuriones, qui primospilos duxerant, citati tribunos plebis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior, & M. Claudius Marcellus, [4] ad consules rejiciebant: *Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus, quibus-*

INTERPRETATIO.

b *Decimam duplicem.*

NOTÆ.

1. *Sine sorte se Macedoniam oppugnaturum.*] Lubens cum Rubenio legerim, *optaturum*.

2. *Si Senatus non quid vellet in consulatu.*] Particulam negativam delet Gronsenius enim est: si senatus adeo indulgendum Licinio censeret, ut rationem potiùs haberet desiderii, quo nunc flagraret Licinius cùm consul esset, quàm jurisjurandi ab eo præstiti in prætura, se, (Cassium scilicet) hoc Senatui concessurum, ut contra quam justum ipse Cassius censeret, provinciæ in sortem mitterentur.

3. *Cum tribuni militum centuriones, sed primum quemque citarent.*] Hinc apparet quod & Polyb. lib. 6. apertè tradidit, delectum à tribunis haberi solitum, ut & Turneb. observat: citabantur itaque nunc ab illis etiam qui veterum centurionum primores erant dignatione ac numero stipendiorum.

4. *Ad consules rejiciebant.*] Facilè intelligitur *rem rejiciebant*, vel *eos rejiciebant*: etsi non scribatur. Rejiciebant autem duo illi tribuni plebis ad consules, quòd ad eos pertinere censerent, ut delectum, ita & cognitionem eorum.

que bellum mandatum eſset. cæteri, *cognituros ſe, de quo appellati eſsent*, ajebant, *&*, *ſi injuria fieret, auxilium civibus laturos*. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

XXXIII. Ad ſubſellia tribunorum res agebatur. eò M. Popillius conſularis advocatus, centuriones & conſul venerunt. Conſuli inde poſtulanti, ut in concione ea res ageretur, populus in concionem advocatus. Pro centurionibus M. Popillius, qui biennio antè conſul fuerat, ita verba fecit: *Militares homines & ſtipendia juſta, & corpora & ætate & aſſiduis laboribus confecta habere: nihil recuſare tamen, quominus operam reipublicæ dent. id tantum deprecari, ne inferiores iis ordines, quàm quos, quum militaſsent, habuiſsent, attribuerentur*. P. Licinius conſul Senatuſconſultum recitari juſſit. Primum, quòd [1] bellum ſenatus Perſeo juſſiſſet: deinde [2] quòd veteres centuriones, quamplurimùm ad id bellum ſcribi cenſuiſſet: neo ulli, qui non major annis quinquaginta eſſet, vacationem militiæ eſſe. Deprecatus eſt deinde, ne novo bello tam propinquo Italiæ, adverſus regem potentiſſimum, aut tribunos militum, delectum habentes impedirent: aut prohiberent conſulem, quem cuique ordinem aſſignari è republica eſſet, eum aſſignare. Si quid in ea re dubium eſſet, ad ſenatum rejicerent.

XXXIV. Poſtquam conſul, quæ voluerat, dixit; Sp. Liguſtinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellaverant, à conſule, & ab tribunis petiit, ut ſibi paucis ad populum agere liceret. Permiſſu omnium ita locutus fertur. *Sp. Liguſtinus tribus Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus, Quirites. Pater mihi jugerum agri reliquit, & parvum tugurium, in quo natus educatuſque ſum: hodieque ibi habito. [1] Quum primùm in ætatem veni, [2] pater mihi uxorem fratris ſui filiam dedit: quæ ſecum nihil attulit præter libertatem, pudicitiamque, & cum his fœcunditatem, quanta vel in diti domo ſatis eſſet. Sex filii nobis, duæ filiæ ſunt, [3] utraque jam nuptæ. Filii quatuor togas viriles habent, duo prætextati ſunt. Miles ſum factus, [4] P. Sulpicio, C. Aurelio conſulibus. In eo exercitu, qui in Macedoniam*

NOTÆ.

qui ad delectum citarentur.

1. *Bellum Senatus Perſeo juſſiſſet.*] Malult Sigon. *cum Perſeo*. Grut. nihil mutat, quia infrà cap. 36. ſcribitur: *cum jam bellum regi eorum & Senatus decreſſet, & populus juſſiſſet*. Perinde igitur eſt, *bellum cum aliquo jubere*, & *bellum jubere alicui*, ſupple *fieri*, aut *inferri*.

2. *Quod veteres centuriones, quamplurimum.... ſcribi.*] Legi Gronov. jubet, *quamplurimos*: videtur tamen *quamplurimùm* dici poſſe pro *maximè*, *imprimis præſertim*. Nam & *plurimùm* apud comicos ſumitur pro *ut plurimùm*, ſeu *magna ex parte*.

1. *Cùm primùm in ætatem.*] Ætatis nomine adoleſcentiam intelligi obſervat Turneb. quaſi puericia inter ætates habenda non ſit. Hinc *ab ineunte ætate*, idem eſt, ac ab adoleſcentiæ principio. In eandem ſententiam Cic. 1. de Legib. *nam à primo tempore ætatis juri ſtudere te memini*.

2. *Pater mihi uxorem fratris ſui filiam dedit.*] Hinc patet vetuſto jure Romanorum licitas fuiſſe patruelium nuptias. Qua de re videntur nonnulli ambigere.

3. *Utraque jam nupta.*] Num melius in ſingulari numero: *utraque jam nupta*.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

est transportatus, biennium miles gregarius fui adversus Philippum regem: tertio anno virtutis causâ mihi T. Quintius Flamininus 4 in decimum ordinem hastatum assignavit. Devicto Philippo Macedonibusque, quum in Italiam portati ac dimissi essemus, continuo miles voluntarius cum M. Porcio consule in Hispaniam sum profectus. Neminem omnium imperatorum, qui vivant, acriorem virtutis spectatorem ac judicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia expertisunt. hic me imperator dignum judicavit, cui a primum hastatum prioris centuriæ assignaret. Tertio iterùm voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui adversus Ætolos & Antiochum regem est missus. à Man. Acilio b mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis, reportati sumus in Italiam. 5 & deinceps bis, quæ annua merebant legiones, stipendia feci. Bis deinde in Hispania militavi, semel Q. Fulvio Flacco, iterùm Ti. Sempronio Graccho prætore. A Flacco inter cæteros, quos virtutis causâ secum ex provincia ad triumphum deducebat, deductus sum. à Tib. Graccho rogatus, in provinciam ii. Quater intra paucos annos c primumpilum duxi: quater & tricies virtutis causâ donatus ab imperatoribus sum: sex civicas coronas accepi: viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo, & major annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, 6 necdum ætas vacationem daret, tamen quum 7 quatuor milites pro me uno vobis dare, P. Licini possem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad quisquam qui exercitus scribit idoneum militem judicabit, nunquam sum excusaturus. 8 Ordi-

INTERPRETATIO.

a *Munus prioris centuriònis in primo hastatorum ordine.*

b *Creatus sum prior centurio in primo principum ordine.*

c *Functus sum munere prioris centurionis in primo ordine triariorum.*

NOTÆ.

4. *Decumum ordinem hastatum.*] Cùm in legione triginta ordines essent, in tres divisi classes, hastatorum, principum, ac triariorum, ut lib. 8. cap. 8. fusius explicuimus: primus gradus ascendentium è gregaria militia in centurionum numerum fuit eorum qui decimum ordinem hastatorum ducerent; erant enim hi ultimi inter centuriones, qui scilicet uni è duabus postremis ejus ordinis centuriis præerant, dicebanturque *decimus hastatus prior*, vel *posterior*.

5. *Et deinceps bis, quæ annua merebant legiones.*] Ait Sp. pro sedecim annis, quo vetustis temporibus finiebatur apud Romanos militia, se duos ac triginta implevisse, & sic consuetum militiæ tempus continuando duplicasse.

6. *Necdum ætas vacationem daret.*] Immunes erant à militia jure communi tanquam veterani, qui annos quinque & quadraginta impleverant: sed nunc ex senatusconsulto quod refertur cap. 31. jussus fuerat consul, cui obtigisset Macedonici belli sors, veteres centuriones militesque scribere usque ad quinquagenarios.

7. *Quatuor milites pro me vobis dare.*] Filios intelligit, qui togas habebant viriles, id est, militari erant ætate.

8. *Ordinem quo me dignum judicent.*] Exigeret vulgaris constructio, *ordine*.

nem quo me dignum judicent tribuni militum, ipſorum eſt poteſtatis: ne quis me virtute in exercitu præſtet, dabo operam; 9 ut ſemper ita feciſſe me & imperatores mei, & qui una ſtipendia fecerunt, teſtes ſunt. Vos quoque æquum eſt, commilitones, etſi appellationis vobis uſurpatis jus, quum adoleſcentes nihil adverſus magiſtratuum ſenatuſque auctoritatem uſquam feceritis, nunc quoque in poteſtate ſenatus ac conſulum eſſe, & omnia honeſta loca ducere, quibus rempublicam defenſuri ſitis. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio,

XXXV. Hæc ubi dixit, collaudatum multis verbis conſul ex concione in ſenatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate ſenatûs gratiæ actæ, tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis causâ ei aſſignarunt. cæteri centuriones, omiſsâ appellatione, ad delectum obedienter reſponderunt. Quò maturiùs in provincias magiſtratus proficiſcerentur, 1 Latinæ Calendis Juniis fuere: eoque ſolenni perfecto C. Lucretius prætor, omnibus quæ ad claſſem opus erant præmiſſis, Brundiſium eſt profectus. Præter eos exercitus quos conſules comparabant, C. Sulpicio Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones ſcriberet urbanas; 2 juſto numero peditum equitumque: 3 iiſque quatuor tribunos militum ex ſenatu legeret, qui præeſſent. Sociis Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille & ducentos equites. Is exercitus uti paratus eſſet, quo ſenatus cenſuiſſet. P. Licinio conſuli 4 ad exercitum civilem ſocialemque petenti addita auxilia, Ligurum duo millia, Cretenſes ſagittarii (incertus numerus, quantum 5 rogati auxilia Cretenſes miſiſſent) Numidæ item equites, elephantique. In eam rem legati ad Maſiniſſam Carthaginenſeſque miſſi, L. Poſtumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Poſtumium Albinum, C. Decimium, A. Licinium Nervam.

INTERPRETATIO.

2 *Conſuli ita poſtulanti adjecit Senatus auxilia exterorum militum, præter eum exercitum qui jam ipſi aſſignatus erat tam ex civibus Romanis, quàm ex Latinis ſociis.*

NOTÆ.

Simile huic Helleniſmo illud Virgilii.

Meme adſum qui feci.

9. *Ut ſemper ita feciſſe me.*] Meliùs, *& ſemper*, ex Gron. ſententia.

1. *Latina Calendis Juniis fuere.*] Poſterioribus temporibus v. Calendas Majas feriæ Latinæ in monte Albano celebrabantur: aliàs longè tardiùs, veluti lib. 41. cap. 16 ante diem iij. Nonas Maii. Et lib. 45. cap. 3. (fortè extra ordinem) Latinæ edictæ à conſule ſunt ante quartum & tertium, & pridie Idus Novembris.

2. *Juſto numero peditum equitumque.*] Ante hoc tempus juſtus legionum numerus erat quatuor millium peditum, equitum ducentorum: nunc peditum numerus auctus erat ad quinque millia, ut ſcriptum cap. 31. non nunc primùm, ſed ex more qui jam invaluerat.

3. *Iiſque quatuor tribunos militum ex Senatu.*] Quarta nimirum pars tribunorum è Senatorum numero jubebatur eligi: in ſingulis quippe legionibus ſedecim erant tribuni.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

XXXVI. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. eos [1] in oppidum intromitti non placuit, quum jam bellum regi eorum & Macedonibus & senatus decrevisset, & populus jussisset. In ædem Bellonæ in senatum introducti, ita verba fecerunt. *Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari à senatu posset ut ii revocentur, regem de injuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatûs satisfacturum esse.* Sp. Carvilius, ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. is Perræbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot urbes captas, cætera quæ aut ageret, aut pararet rex, quum argueret; respondere ad eas legati jussi. Postquam hæsitabant, negantes sibi ultra quicquam mandatum esse, jussi renunciare regi, *Consulem P. Licinium brevi cum exercitu futurum in Macedonia esse. ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos. Romam quod prætereà mitteret, non esse:* [2] *neminem eorum per Italiam ire liciturum.* [3] Ita dimissis, P. Licinio consuli mandatum intra undecimum diem juberet eos Italiâ excedere, & Sp. Carvilium mitteret, qui, donec navem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta nondum profectis in provinciam consulibus. Jam Cn. Sicinius, qui, priusquàm magistratu abiret, Brundisium ad classem, & ad exercitum præmissus erat, trajectis in Epirum quinque millibus peditum, trecentis equitibus, [4] ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis arcessentibus præsidia, ut tutiores à finitimorum impetu Macedonum essent, misit.

XXXVII. Paucis post diebus Q. Marcius, A. Atilius, & P. & Ser. Cornelii Lentuli, & L. Decimius legati in Græciam missi, Coreyram [1] peditum millo secum advexerunt: ibi inter se & regiones quas obirent, & milites diviserunt. Decimius missus est ad Gentium regem Illyriorum, quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare: aut etiam ad belli societatem pellicere jussus. Lentuli in Cephallenium missi,

NOTÆ.

1. *In oppidum intromitti.*] Hic iterùm *oppidum* pro urbe Roma. Et sanè si ab ope ferenda id nominis deducatur, profitebantur Romani præ cæteris omnibus gentibus se ad opitulandum sociis atque afflictis paratos: eoque imprimis colore magnam orbis terrarum partem suæ dictionis fecerunt. Id probat vel responsum Persei nuncio redditum à legatis, capite proximè sequenti: *præsidii causâ ipsorum urbium Romanos facere.*

2. *Neminem eorum per Italiam ire liciturum.*] Id est, *fore ut nemini liceret.* Quod non est cur mutetur: idque conjiciebam, nondum visâ Jacobi Gronov. notâ: etsi Gron. patri videretur non displicuisse, *neminem iter facturum.*

3. *Ita dimissis.*] Absolutè dictum, pro *ubi dimissi sunt:* vel *post eos dimissos:* mavult tamen Gron. in accusandi casu, *ita dimissos:* ut referatur ad sequens verbum *excedere.*

4. *Ad Nymphæum.*] Sic dictum promontorium Macedoniæ occidentalis sive Illyricæ ad Aoum flumen: unde ingentem ignem exhalare qui vicina non incendat, testatur Plinius: nunc *Capo Pali* dicitur, auctore Lucaro.

1. *Peditum mille.*] Idem valet ac *mille pedites.*

ut in

ut in Peloponneſum trajicerent, oramque maris in occidentem verſi ante hiemem circumirent. Marcio & Atilio Epirus, Ætolia & Theſſalia, circumeundæ aſſignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam aſpicere juſſi. tum in Peloponneſum trajicere: ibi congreſſuros ſe cum Lentulis conſtituunt. Priuſquàm digrederentur à Corcyra, literæ à Perſeo allatæ ſunt: quibus quærebat, quæ cauſa Romanis aut in Græciam trajiciendi copias, aut urbes occupandi eſſet? Cui reſcribi nihil placuit: nuncio ipſius qui literas attulerat dici, præſidii causâ ipſarum urbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponneſi oppida, quum ſine diſcrimine omnes civitates adhortarentur, ut, quo animo, quâ fide adjuviſſent Romanos, Philippi primùm, deinde Antiochi bello, eodem adverſus Perſea juvarent; fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus, eodem ſe loco eſſe (qui omnia à principiis Macedonici belli præſtitiſſent Romanis, & Macedonum Philippi bello hoſtes fuiſſent) quo Meſſenii atque Elii, qui pro Antiocho hoſte arma adverſus populum Romanum tuliſſent: ac nuper in Achaicum contributi concilium; [2] velut præmium belli ſe victoribus Achæis tradi quererentur. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

XXXVIII. Marcius & Atilius [1] ad Gitanas Epiri oppidum decem millia ab mari quum aſcenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium aſſenſu auditi ſunt: & quadringentos juventutis eorum in Oreſtas, ut præſidio eſſent [2] liberatis ab ſe Macedonibus, miſerunt: Inde in Ætoliam progreſſi, ac paucos ibi moratî dies, dum in prætoris mortui locum alius ſufficeretur, & Lyciſco [3] præfecto facto, quem Romanorum favere rebus ſatis compertum erat, tranſierunt in Theſſaliam. Eo legati Acarnanum & Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nunciare juſſi, *Quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello decepti pollicitationibus regis adverſus Romanum commiſiſſent, ea corrigendi occaſionem illis oblatam. Si male meriti clementiam populi Romani experti eſſent, bene merendo liberalitatem experirentur.* Bœotis exprobratum, ſocietatem eos cum Perſeo junxiſſe. iis, quum culpam in Iſmeniam principem alterius partis conferrent, [a] & quaſdam civitates diſſentientes in cauſam deductas; appariturum id eſſe, Marcius reſpondit: ſingulis enim civi-

INTERPRETATIO.

a *Et urbes aliquas* Bœotiæ, quamvis *diſſentirent*, coactas tamen in partes Perſei tranſire.

NOTÆ.

2. *Velut præmium belli ſe victoribus Achæis tradi.*] Hæc ab Achæis dicebantur, ut diſcrimen notarent inter veteres Romanorum ſocios, & Meſſenios atque Elienſes, qui eorundem Romanorum hoſtes anteà fuerant.

1. *Ad Gitanas.*] *Gitana*, ſeu potiùs *Gineta* oppidum fuit Chaoniæ in Epiro, inter Oricum & Panormum.

2. *Liberatis ab ſe Macedonibus.*] Ipſis nimirùm Oreſtis, ac vicinis Occidentalibus Macedoniæ populis.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

tatibus de seipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Lariss fuit concilium. ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi priùs & post Antiochi bello enixè adjuti à gente Thessalorum essent. Hac mutuâ commemoratione meritorum, accensi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani vellent. Secundùm hoc concilium legati à Perseo rege venerant, privati maximè hospitii fiduciâ, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab hujus necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquium veniendi regi potestatem faceret. Marcius, *Et se ita à patre suo accepisse dixit: amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse. minime immemorem necessitudinis ejus, legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commode valeret, non fuisse dilaturum: nunc ubi primum posset, ad Peneum fluvium, qua transitus 3 ab Omolio Dium esset, præmissis qui nunciarent regi, venturos.*

XXXIX. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recepit se; levi aurâ spei objectâ, quòd Marcius ipsius causâ suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, quum amicorum, tùm satellitum turbâ stipante. non minore agmine legati venerunt, & ab Lariss multis prosequentibus, & legationibus civitatum, quæ convenerant Lariss & renuntiare domum certa, quæ audissent, volebant. Inerat cura insita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internunciando cunctatio fuit, uti transgrederentur. aliquid illi regiæ majestati, aliquid hi populi Romani nomini, quum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi. Joco etiam Marcius cunctantes movit. [1] *Minor*, inquit, *ad majorem, & (* [2] quòd Philippo ipsi cognomen erat) *Filius ad patrem transeat*. Facilè persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis transiret. Rex, cum omni comitatu transire æquum censebat: legati, vel cum tribus venire jubebant, vel si tantum agmen traduceret, 3 obsides daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, prin-

NOTÆ.

3. *Ab Omolio Dium.*] *Omoles* Stephano dicitur, *Homole* Virgilio, mons Thessaliæ altissimus, Pausaniâ teste Centaurorum sedes, Pelii pars, Thebis Phthiotidis imminens, atque Othry vicinus: hinc *Homolium*, seu *Omolium*, oppidum Magnesiæ apud Plin. & alios: Molotio est hodie *Lamina*, quod alii nomen *Lamiæ* tribuunt.

1. *Minor inquit ad majorem.*] Ætate scilicet.

2. *Quod Philippo ipsi cognomen erat.*] Ipsi Q. Marcio inditum videtur Philippi nomen, ex amicitia & hospitio patris cum Philippo Macedoniæ rege, Persei patre: atque eo nomine patrem se Persei Marcius per jocum dixit.

3. *Obsides daret.*] Melius, *obsides dare*, ut monet Gronov. Nec tamen est quòd quis arguat verbum, *daret*, post verbum *jubebat*: est enim idem ac *jubebat ut daret*.

cipes amicorum obſides dedit: nec tam in pignus fidei obſides deſiderati erant, quàm ut appareret ſociis, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hoſtium, ſed hoſpitalis ac benigna fuit. poſitiſque ſedibus conſederunt. Urb. cond. an. 581. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

XL. Quum pauliſper ſilentium fuiſſet: *expectari nos*, inquit Marcius, *arbitror, ut reſpondeamus literis tuis quas Corcyram miſiſti, in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præſidia in ſingulas urbes dimittamus? Ad hanc interrogationem tuam, & non reſpondere vereor, ne ſuperbum ſit; & vera reſpondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed quum aut verbis caſtigandus aut armis ſit, qui fœdus rumpit; ſicut bellum adverſus te alii quàm mihi mandatum malim, ita orationis acerbitatem adverſus hoſpitem, utcumque eſt, ſubibo: ſicut medici, quum ſalutis cauſa triſtiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te quæ facienda fuerit ſenatus feciſſe cenſet: quod legatos Romam 1 ad renovandum fœdus miſeris; quod tamen ipſum tibi fuiſſe non renovandum judicat potius, quàm quum renovatum eſſet violandum. Abrupolim ſocium atque amicum populi Romani regno expulſti. Arcetari interfectores, ut cæde (ne quid ultrà dicam) lætatum appareret, recepiſti: qui omnium Illyriorum fidiſſimum Romano nomini regulum occiderant. Per Theſſaliam 2 & Malienſem agrum cum exercitu 3 contra fœdus Delphos iſti. Byzantiis item contra fœdus miſiſti auxilia. Cum Bœotis ſociis noſtris ſecretam tibi ipſi ſocietatem, quam non licebat, jurejurando pepigiſti. Thebanos legatos, Everſam & Callicritum, venientes à nobis, quærere malo quis interfecerit, quàm arguere. In Ætolia bellum inteſtinum, & cædes principum, per quos niſi per tuos facta videri poſſunt? Dolopes à te ipſo evaſtati ſunt. Eumenes rex ab Roma quum in regnum rediret, 4 prope ut victima Delphis in ſacrato loco ante aras mactatus, quem inſimulet, piget referre. 5 Quæ hoſpes Brundiſinus occulta facinora indicet, certum habeo, & ſcripta tibi omnia ab Roma eſſe, & legatos tuos renuntiaſſe. Hæc ne dicerentur à me, uno modo vitare potuiſti, non quærendo, quam ob cauſam exercitus in Macedoniam trajicerentur, aut præſidia in ſociorum urbes mitteremus.*

NOTÆ.

1. *Ad renovandum.*] Quæ deſunt hoc loco, ita ſupplet ad perficiendam ſententiam Sigon. *Quod legatos Romam ad renovandum fœdus miſeris: quod ipſum nomen tibi non fuiſſe renovandum judicat potiùs quàm cùm renovatum eſſet violandum.*

2. *Et Malienſem agrum.*] A *Malea* Phthiotidis in Theſſalia latiùs ſumpta oppido, ubi & Maliacus ſinus. Hoc nomine videtur Livius Theſſaliotidem ferè ſemper ſignificare.

3. *Contra fœdus Delphos iſti.*] Fœdere quidem inter leges pacis Philippo Perſei patri datæ à Romanis continebatur ne bellum extra Macedoniæ fines injuſſu Senatûs geeret; ſed extra Macedoniam ire non apertè vetabatur. Verùm quòd cum exercitu Delphos iviſſet, id quaſi belli movendi cauſâ factum interpretabantur, arguebantque Romani.

4. *Propè ut victima, &c. mactatus.*] Supra cap. 15.

5. *Quæ hoſpes Brundiſinus.*] L. Rammius, de quo ſupra cap. 29. à Polybio apud Vaſinum *Herennius* vocatur.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

Quærenti tibi, superbiùs tacuissemus, quàm vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio 6 *faveo orationi tuæ, & opto ut aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ.*

XLI. *Adea rex: Bonam causam, si apud judices æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & judices agam. Eorum autem, quæ objecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, partim quæ verbo objecta,* a *verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi objiciat, ut accusare potius vere quàm conviciari videantur? Scilicet nec Eumenes, quum tam multis gravis publice ac privatim sit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiorem quemquam ad ministeria facinorum, quàm Rammium (quem neque unquam antè videram, nec eram posteà visurus) invenire potui. Et Thebanorum, quos naufragio periisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est. in qua tamen nihil ultrà objicitur, quàm interfectores ejus in regno exulasse meo. Cujus conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, ut quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et hercule quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo objecta sunt: illa, tanquam regi, & quæ de fœdere quod mihi est vobiscum, disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, ut ne, si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat, mihi fatendum est, quod me armis adversus Abrupolim socium populi Romani defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & jure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur; quid tandem me facere decuit, quum Abrupolis fines mei regni usque ad Amphipolim pervastasset, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus pervenisset? Atenim bello quidem justo sum persecutus; sed vinci non oportuit cum, neque ea quæ victis accidunt, pati: quorum casum quum ego subierim, qui sum armis lacessitus, qui potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus, Romani, quod Dolopas armis coercuerim. quia, etsi non merito eorum, jure feci meo: quum mei regni, meæ ditionis essent, vestro decreto patri attributi meo.*

INTERPRETATIO.

a *Negare verbo liceat.*

NOTÆ.

6. *Faveo orationi tuæ*:] Sigon. legit, *favco rationi tuæ*; id est, *causæ*, quasi litera *o* ex voce *faveo* repetita sit:

Nec, si causa reddenda sit, non vobis, nec fœderatis, sed iis qui ne in servos quidem sæva atque injusta imperia probant, plus æquo & bono sævisse in eos videri possum. quippe Eupbranorem præfectum à me impositum ita occiderunt, ut mors pœnarum ejus levissima fuerit. Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

XLII. *At quum processissem inde ad visendas Larisam,* [1] *& Antrona, & Pylleon, quo in propinquo multo ante debita vota persolverem, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adjicitur. scilicet, ut, quod nunc vos facere queror, urbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. Voeate in concilium Græciæ civitates, per quas iter feci: queratur unusquisque militis mei injuriam; non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse videar. Ætolis & Byzantiis præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc qualiacunque sunt, per legatos meos non solùm indicata sed etiam excusata sunt sæpe in senatu vestro: ubi aliquos ego d sceptatores, non tam æquos quàm te, Q. Marci, paternum amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat, qui calumniando omnia detorquendoque suspecta & invisa efficeret; & persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequidquam Antiochum ultra juga Tauri remotum: graviorem multo Asiæ, quàm Antiochus fuerit, Eumenem esse: nec conquiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum civitatum impositam. Ego hæc, Q. Marci & A. Atili, quæ aut à vobis objecta, aut purgata à me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec tam referre, quid ego aut qua mente fecerim, quàm quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse: & si quid fecerim imprudentiâ lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse censeatis, commisi: aut frustra clementiæ gravitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ vix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus sociis bella infertis.*

XLIII. Hæc dicenti tum assensus Marcius, auctor fuit mittendi Romam legati, quum experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendam spem ullam censuisset. Reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. ad id quum necessaria petitio induciarum videretur, cuperetque Marcius, neque aliud colloquio petisset; gravatè & in magnam gratiam petentis concessit. nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non

NOTÆ.

1. *Et Antrona & Pylleon.*] Thessaliæ oppida sunt, legendumque *Antrona* & *Pteleon* probat Turneb. vel ex Homeri catalogo. Hoc oppidum in confinio Phthiotidis & Bœotiæ ad Spercbium flu- vium, nunc *Fitleo*: quanquam *Pyleam* memorat Herodotus oppidum Thrachiniæ ad Oetam montem, eodem scilicet tractu, unde & *Pylaicus* conventus juxta Thermopylas.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

ducem : quum Perseus (ni spes vana pacis occæcasset consilia) omnia præparata atque instructa haberet : & suo maximè tempore atque alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interpositâ, legati Romani [1] in Bœotiam [c] comparati sunt. Ibi jam motus cœperat esse, discedentibus à societate communis concilii Bœotorum [a] quibusdam populis ; ex quo renunciatum erat, respondisse legatos, appariturum, quibus populis propriè societatem cum rege jungi displicuisset. Primi à Chæronea legati, deinde à Thebis, in ipso itinere occurrerunt ; affirmantes non interfuisse se, quo societâs ea decreta esset, concilio, [2] quicis legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi jussserunt. Thebis magna contentio orta erat [b] ex alio certamine. [c] Comitiis prætoriis Bœotorum victa pars injuriam persequens, coactâ multitudine decretum fecit Thebis, ne Bœotarchæ urbibus reciperentur. Exules Thespias universi concesserunt : inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas jam mutatis animis revocati decretum faciunt, ut duodecim, qui privati cœtum & concilium habuissent, exilio mulctarentur. Novus deinde prætor, (Ismenias is erat, vir nobilis ac potens) capitalis pœnæ absentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant : inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen : utriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exules accusatoresque Ismeniæ, & Ismenias ipse.

XLIV. Chalcidem ut ventum est, aliarum civitatum principes, id quod maximè gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem aspernati, Romanis se adjungebant : Ismenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. inde certamine orto,

INTERPRETATIO.

a *Quibus* Bœotiæ *urbibus sive civitatibus.*

b *Alia ex causa discordia* quam fœdere inito cum Perseo contra Romanos.

c *In comitiis quibus creati fuerant Bœotiæ prætores ; cum divisi fuissent Bœoti in partes, ea pars cujus suffragia non prævaluerant, quasi injuriam accepisset, ultionis avida novis comitiis plebe convocatâ habitis in urbe Thebana decerni curavit, ne qui Bœotiæ prætores dicti fuerant in urbibus regionis pro Magistratibus acciperentur.*

NOTÆ.

1. *In Bœotiam comparati sunt.*] Vult Sigon. ita hic dici, *comparare legatos*, ut *comparare censules* & *censores* : quod stare posset, si ex pluribus legatis selecti aliqui essent, qui in Bœotiam irent reliquis aliò ituris : sed iidem, qui apud Persea fuerant, & de quibus hic agitur, Marcius, nempe & Atilius, in Bœotiam ambo transierunt, ut ex cap. seq. constat. Idcirco posse perinde legi, *profecti, delati*. Quid si *in Bœotiam comportati sunt* ? Gronov. mallet, *in Bœotiam conversi sunt*.

2. *Quicis legati.*] Si referas ad verbum *jussserunt*, quod sequitur, rectius fuerit quod monet Gronov. relativum *quis* in accusandi casu : sed rectè potest referri dativus *quicis* ad participium *dato*.

niſi in tribunal legatorum perfugiſſet, haud multùm abfuit quin ab exulibus fautoribuſque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipſæ, quod Bœotiæ caput eſt, in magno tumultu erant; aliis ad regem trahentibus civitatem, aliis ad Romanos: & turba Coronæorum [1] Haliartiorumque convenerat ad defendendum decretum regiæ ſocietatis. ſed conſtantia principum, docentium, cladibus Philippi Antiochique, quanta eſſet vis & fortuna imperii Romani, victa eadem multitudo, &, ut tolleretur regia ſocietas, decrevit, & eos, qui auctores paciſcendæ amicitiæ fuerant, ad ſatisfaciendum legatis Chalcidem miſit, fideique legatorum commendari civitatem juſſit. Thebanos Marcius & Atilius læti audierunt; [2] auctoreſque & hi ſeparatim ſingulis fuerunt ad renovandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules reſtitui juſſerunt: & auctores regiæ ſocietatis decreto ſuo damnarunt. Ita, quod maximè volebant, diſcuſſo Bœotico concilio, Peloponneſum proficiſcuntur. Ser. Cornelio Chalcidem accerſito, Argis præbitum eſt iis concilium: ubi nihil aliud à gente Achæorum petierunt, quàm ut mille milites darent. id præſidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajiceretur, miſſum eſt. Marcius & Atilius, peractis, quæ agenda in Græcia erant, principio hiemis Romam redierunt. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

XLV. Inde legatio ſub idem tempus in Aſiam circum inſulas miſſa. tres erant legati, Ti. Claudius, P. Poſtumius, M. Junius. ii circumeuntes, hortabantur ſocios ad ſuſcipiendum adverſus Perſea pro Romanis bellum. & quò quæque opulentior civitas erat, eò accuratiùs agebant: quia minores ſecuturæ majorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur: quia non favere tantùm, ſed adjuvare etiam viribus ſuis bellum poterant; quadraginta navibus [1] auctore Hegeſilocho comparatis. qui quum in ſummo magiſtratu eſſet (2 Prytanin ipſi vocant) multis rationibus pervicerat Rhodios, ut omiſſa, quam

NOTÆ.

1. *Haliartiorumque.*] Sic dicti ab *Haliarto* antiqua Bœotiæ civitate, ad Copaïdem lacum, juxta Permeſſum amnem, ad meridiem Coronæ.

2. *Auctoreſque & his ſeparatim ſingulis.*] Vix dubia videtur Gronovii ſententia ſcribentis: *& his* (Thebanis) *& ſeparatim ſingulis* (Bœotiæ civitatibus) is enim erat animus Romanorum ut populos diſſociarent, ne quidquam communi conſilio agerent, ſed ſinguli ſeorſim fœdus facerent cum populo Romano.

1. *Auctore Hegeſilocho.*] Apud noſtrum vulgò legebatur, *auctore Hegeſilo*: Polybio, *Geſilochus* rectè, ni fallor. Utrumque ex utroque corrigendum ſuſpicatur Fulv. Urſinus, ut ſit utrobique *Hegeſilochus*.

2. *Prytana ipſi vocant.*] Hoc Magiſtratûs nomen ab Athenienſibus uſurpatum, quo ſignificabantur quinquaginta adminiſtratores ſeu moderatores, qui decimam partem concilii publici & Curiæ quingentorum conficiebant, in orbem imperantes, mutatis in ſingulos menſes vicibus: ſed per eminentiam πρύτανις proprie dicebatur princeps & præfectus τῶν πρύτανων, quem Ἐπιστάτην vocabant, quòd ejus nomine Faſti inſcriberentur, quemadmodum nominibus conſulum apud Romanos. Iidem judicia exercebant, ut Romæ prætores. Origo nominis à voce πρό, quæ triti-

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

sæpè vanam experti essent, regum fovendorum spe, Romanam societatem (unam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem) retinerent. *Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eundem navalem apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi antè bello vidissent. trepidaturos tum repente paranda classe, quum mittenda esset, nisi reficere naves, nisi instruere navalibus sociis cœpissent. Ideo magis enixè faciendum esse, ut crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent.* His incitati, quadraginta navium classem instructam ornatamque, legatis Romanis advenientibus, [a] ut non expectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos civitatum Asiæ momentum fuit. Decimius unius sine ullo effectu (captarum etiam pecuniarum [3] ab regibus Illyriorum suspicione infamis) Romam rediit.

XLVI. Perseus, quum à colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit: & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sententia ad omnes erat: colloeutum se cum Romanorum legatis, quæ audisset quæque dixisset, [a] ita disposita, ut superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, *Confidere pacem futuram: auctoribus enim Marcio atque Atilio, missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus movere bellum; tum omni gratia, omni ope, enitendum fore Rhodiis, ut reconcilient pacem. Si nihil deprecando proficiant: id agendum ne omnium rerum jus ac potestas ad unum populum perveniat. quum cæterorum id interesse, tum præcipuè Rhodiorum, qui plus inter alias civitates dignitate atque opibus excellant:* [1] *quæ serva atque obnoxia fore, si nullus alio sit quàm ad Romanos respectus.* Magis & literæ & verba legatorum benignè sunt audita, quàm momentum ad mutandos animos

INTERPRETATIO.

a *Quò manifestum esset Rhodios ante jus Perseum ferendam: invitationem legatorum Romanorum, sponte suâ paratos fuisse ad opem adver-*

a *Sic in literas congesta & ordinata.*

NOTÆ.

cum significat; quòd inter horum Magistratuum munia annonæ imptimis curæ eis incumberet. Athenienſium imitatione Rhodii quoque ab eis orti hac voce utebantur.

3. *Ab regibus Illyriorum.*] Plures in Illyrico reges erant, regnaque diversa, eòque minoris potentiæ: sed præ cæteris eminebat Gentius Plevrati filius, ut scribit noster lib. 44. cap. 30. Plevratus Scerdilædi filius dicitur lib. 31. cap. 28. quanquam Scerdila dux Thracum rex nominatur lib. 26. cap. 24. Legitur & Gentii filius Scerdilædus alius, 34. 42. Verùm plures non soìùm ejusdem, sed & diversarum gentium reges eodem nomine appellari nihil vetat. Et Gentii sedes Medeon urbs Labeatium gentis memoratur lib. 44. cap. 32. Urbs tamen regni primaria fuisse videtur *Scodra*: Regio *Pravalis* posteà dicta.

1. *Quæ serva atque obnoxia fore.*] Gallicè, *que la puissance que les Rhodiens ont avec avantage sur les autres villes, seroit assujettie, & dans une absolue dependance, si l'on ne pouvoit*

animos habuerunt: potentior esse partis melioris auctoritas coeperat. Responsum ex decreto est, *Optare pacem Rhodios, si bellum esset, ne quid ab Rhodiis speraret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisque meritis pace belloque partam, [2] disjungeret sibi ab Romanis.* Ab Rhodo redeuntes, Boeotiae quoque civitates, & Thebas, & Coronaeam, & Aliartum, adierunt: quibus expressum invitis existimabatur, ut relictâ regiâ societate Romanis adjungerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam nonnihil, & damnatis principibus & restituris exulibus, succensebant Romanis. Coronaei & Aliartii favore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt: praesidium petentes, quo se adversus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, *praesidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse: tamen suadere, ita Thebanorum injuriis qua possent ut se vindicarent, ne Romanis praeberent causam in se saeviendi.* Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

XLVII. Marcius & Atilius Romam quum venissent, [a] legationem in Capitolio ita renuntiarunt, *Ut nulla re magis gloriarentur, quàm decepto per inducias & spem pacis rege. Adeo enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla paratare, ut omnia opportuna loca praeoccupari ante ab eo potuerint, quàm exercitus in Graeciam trajiceretur. Spatio autem induciarum sumpto, venturum illum nihilo paratiorem; Romanos omnibus instructiores rebus coepturos bellum. Boeotorum quoque se concilium arte distraxisse, ne conjungi amplius ullo consensu Macedonibus possent.* Haec, ut summâ ratione acta, magna pars senatus approbabat: veteres, & moris antiqui memores *negabant se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias & nocturna praelia, nec simulatam fugam, improvisosque ad incautum hostem reditus; nec ut astu magis quàm vera virtute gloriarentur, bella majores gessisse. indicere prius quàm gerere solitos bella, denunciare etiam; interdum locum finire in quo dimicaturi essent. Eadem fide [1] indicatum Pyrrho regi medicum, vitae ejus insidiantem: eadem Falisci vinctum tradidit [2] proditorem liberorum = regis. Haec Romana esse, non versutiarum Punicarum, neque calliditatis Graecae: apud quos fallere hostem quàm vi superare glorioſius fuerit. Interdum in praesens tempus plus*

INTERPRETATIO.

[a] *Retulerunt* senatui qui ipsis datus est *in Capitolio, quae gesta erant in sua legatione.*

NOTAE.

avoir recours ailleurs qu'aux Romains.

2. *Disjungeret sibi.*] *Sibi* (Rhodiis) *auferret* atque *avelleret* amicitiam Romanorum; an *sibi* & in gratiam sui (Persei) veterem amicitiam Rhodiorum à Romanis sejungeret ac separaret?

1. *Indicatum Pyrrho medicum.*] Vide Liv. Epit. *lib.* 13. Flor. *lib.* 1. *cap.* 18. Cic. *lib.* 3. *de Offic.* Valer. Max. *lib.* 6. *cap.* 5 Aul. Gell. *lib.* 3. *cap.* 8. Plut. in Apophtegm. & Front. *lib.* 4. *cap.* 4. *Stratagem.*

2. *Proditorem liberorum Regis.*] *Lib.* 5.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

profici dolo, quàm virtute: sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa sit, se neque arte, neque casu, sed collatis cominus viribus justo ac pio bello esse superatum. Hæc seniores, quibus nova hæc minùs placebat sapientia. vicit tamen ea pars senatus, cui potior utilis quàm honesti cura erat, ut comprobaretur prior legatio Marcii: & eodem rursus in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, juberenturque cætera, uti è republica maximè visum esset, agere. A. quoque Atilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia: timentes, ne, si inducliarum dies exisset, Perseus præsidio misso, caput Thessaliæ in potestate haberet. duo millia peditum Atilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam jussus. & P. Lenculo, qui ex Achaja redierat, treceni milites Italici generis dati, ut Thebis daret operam, ut in potestate Bœotia esset.

XLVIII. His præparatis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis placuit. Eadem ferè, quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minimè tamen probabiliter (manifesta enim res erat) defensum. Cætera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri aut flecti possent. Denunciatum, [1] extemplo mœnibus urbis Romæ, Italia intra trigesimum diem excederent. P. Licinio deinde consuli, cui Macedonia provincia obvenerat, denunciatum, ut exercitui diem primam quamque diceret ad conveniendum. C. Lucretius prætor, cui classis provincia erat, cum quadraginta quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis navibus alias in alium usum retineri ad urbem placuit. Præmissus à prætore est frater Lucretius cum quinquereme una: jussusque ab sociis ex fœdere acceptis navibus ad Cephaleniam classi occurrere. ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, [2] ab *P* Uritibus quatuor, præter oram Italiæ supervectus Calabriæ extremum promonto-

NOTÆ.

cap. 27. ubi ea res memoratur, nulla liberorum regis mentio fit: sed & Valer Max. loco citato, Plut. *in Camillo*, Flor. *lib.* 1, *cap.* 12. & Auctor de Viris Illustribus nobilissimos tantum Falisscorum pueros proditos dicunt, non regis.

1. *Extemplo mœnibus urbis Romæ*, &c.] Eadem omnibus Macedonibus, qui Romæ erant, edixit Consul: & statim post decretum tumultus ingens fuit; tot virorum, qui paucas intra horas simul abire coacti, nec jumenta adeo brevi spatio sibi comparare poterant, quibus res suas averherent: & festinantes alii quidem pervenire non poterant ad mansiones seu diversoria, sed in mediis viis hærebant; alii verò ad portas urbis cum pueris & uxoribus sese projiciebant, ut Appian. testatur apud Fulv. Ursinum.

2. *Ab Uritibus.*] Turneb. *à Bruttiis*. Cluver. *ab Thuriis*. Groa. *ab Uratibus*; & *Uria* quidem Apuliæ oppidum fuit ad finum sui nominis; sed nec maritimis opibus clarum, & à Rheginis ac Locris, qui hic memorantur, longùs diffitum. Itaque quum de populis sive oppidis, non de gente agatur, suspicor legendum *ab Velianibus*, potiùs quàm *à Bruttiis*. Dicti autem *Velienses* à *Velia*, seu *Helia* Lucaniæ urbe ad Ausonium mare, quemadmodum & Rhegium.

rium In Jonio mari, Dyrrhachium trajicit. Ibi decem ipſorum Dyrrhachinorum, duodecim Iſſæorum, quinquaginta quatuor Gentii regis lembos nactus; ſimulans ſe credere eos, in uſum Romanorum comparatos eſſe; omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephalleniam trajicit. C. Lucretius prætor ab Neapoli profectus, ſuperato freto die quinto in Cephalleniam tranſmiſit. Ibi ſtetit claſſis: ſimul opperiens, ut terreſtres copiæ trajicerentur, ſimul ut onerariæ ex agmine ſuo per altum diſſipatæ conſequerentur. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

XLIX. Per hos fortè dies P. Licinius conſul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus eſt. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac majeſtate geritur: præcipuè tamen convertit oculos animoſque, quum ad magnum nobilemque, aut virtute, aut fortunâ hoſtem, eunteni conſulem proſequuntur. Contrahit enim non officii modò cura, ſed etiam ſtudium ſpectaculi, ut videant ducem ſuum; cujus imperio conſilioque ſummam rempublicam tuendam permiſerunt. ſubit deinde cogitatio animum; qui belli caſus, quàm incertus fortunæ eventus, communiſque Mars belli ſit. *Adverſa, ſecunda, quæque inſcita & temeritate ducum clades ſæpe acciderint; quæ contrà bona prudentia & virtus attulerit. Quem ſcire mortalium, utrius mentis, utrius fortunæ conſulem ad bellum mittant: triumphantemne mox cum exercitu victore ſcandentem Capitolium, ad eoſdem Deos à quibus proficiſcatur, viſuri: an hoſtibus eam præbiturі lætitiam ſint.* Perſi autem regi, adverſus quem ibatur, famam, & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa proſperè geſta, Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipſius Perſei nunquam, ex quo regnum accepiſſet, deſitum belli expectatione celebrari nomen. eum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiſcentem conſulem proſecuti ſunt. Duo conſulares tribuni militum cum eo miſſi, C. Claudius, Q. Mucius: & tres illuſtres juvenes, P. Lentulus, & duo Manlii Acidini. alter M. Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis conſul Brundiſium ad exercitum, atque inde cum omnibus copiis tranſvectus, ad Nymphæum in Apolloniati agro poſuit caſtra.

L. Paucos ante dies Perſeus, poſtquàm legati ab Roma regreſſi præciderant ſpem pacis, concilium habuit. ibi aliquandiu diverſis ſententiis certatum eſt. Erant quibus vel ſtipendium pendendum, ſi injungeretur, vel agri parte cedendum, ſi mulctarent: quidquid denique aliud pacis causâ patiendum eſſet, non recuſandum videretur: nec committendum, ut in aleam tanti caſus ſe regnumque daret. Si poſſeſſio haud ambigua regni maneret, multa diem tempuſque afferre poſſe, quibus non amiſſa modò recuperare, ſed timendus ultro iis eſſe, quos nunc timeret, poſſet. Cæterùm multò major pars ferocioris ſententiæ erat: *Quicquid ceſſiſſet, cum eo ſimul regno protinus cedendum eſſe* affirmabant. *Neque enim Romanos pecunia aut agro egere: ſed hoc ſcire quum omnia humana, tum maxima quæque & regna & imperia ſub caſibus multis eſſe. Carthaginienſium*

Urb. cond. an. 582, Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

opes fregisse sese, & cervicibus eorum prapotentem finitimum regem imposuisse: Antiochum progeniemque ejus ultra juga Tauri remotum. Unum esse Macedoniæ regnum, & regione propinquum, & quod, [1] sicubi populus Romanus sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis videatur posse facere. [2] Dum integræ res sint, cogitare, apud animum suum Perseа debere; 5
utrum singula concedendo, nudatus ad extremum opibus extorrisque regno, Samothraciam aliamve quam insulam petere ab Romanis, ubi privatus superstes regno suo in contemptu atque inopia consenescat, malit: an armatus vindex fortunæ dignitatisque suæ, ita ut viro forti dignum sit, patiatur quodcunque casus belli tulerit: aut victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Græcia pelli, quam Annibalem Italia pulsum esse, neque hercule videre, qui conveniat [3] fratri affectanti per injuriam regnum, summa vi restitisse; alienigenis bene parto cedere. [4] Postremo ita bello & pace queri, ut inter omnes conveniat, nec turpius quicquam esse, quàm sine certamine cessisse regno: nec præclarius quicquam, 15
quàm pro dignitate ac majestate omnem fortunam expertum esse.

LI. Pollæ in vetere regia Macedonum hoc concilium erat. *Geramus ergo*, inquit, *Diis bene juvantibus, quando ita videtur, bellum*: literisque circa præfectos dimissis, [1] Citium (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit: ipse centum hostiis sacrificio regaliter Minervæ, [2] quam vocant Alcidem, confecto, cum purpuratorum & satellitum manu profectus Citium est. eo jam omnes Macedonum externorumque auxiliorum convenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omnesque armatos in campo struxit. Summa omnium [3] quadra-

NOTÆ.

1. *Sicubi populus Romanus suâ fortunâ labet.*] Idem Gron. sic haud necessariò inverit, *& quod, sicubi populi Romani fortuna labet, sua fortuna antiquos animos regibus suis videatur posse facere.*

2. *Dum integra res * apud animum suum.*] Imperfectum hujus loci sensum ita explet Sigon. *dum integra res sint cogitare apud animum suum Perseа debere.*

3. *Fratri affectanti per injuriam regnum.*] Demetrius indicatur, quem frater Perseus everterat: & hic Aulici Perseo adulantur.

4. *Postremo ita bello & pace queri.*] Potiùs, inquit Gron. *ita bellum & pacem quari.* Mihi neutra lectio idoneum sensum ostendit: puto non ineleganter scriptum fuisse ab auctore *postremò ita bello & pacem quari*, id est, bellum necessarium esse ad pacem tolerabilem obtinendam: & tentandam belli sortem, quandoquidem omnium confessione sine bello regnum abdicare probrosum, ad regni majestatem tuendam omnem belli aleam subire præclarum habetur.

1. *Citium.*] In Amphaxitide fuit supra Thessalonicam inter Chidorum & Chabrium amnes.

2. *Quam vocant Alcidem.*] Scribendum Turneb. suspicatur, *Alcidemum*, quasi dicas, populi robur vel præsidium, quod Minervæ non minùs convenit quam ἀλκὴ χάς epitheton. Observat præterea Deos fuisse quosdam apud Lacedæmonios, qui Ἀλκεῖδαι vocabantur: sed an eo in numero fuerit Minerva non aperit. Quid si *Alcimum* Livius scripsit, id est, *fortem*; vel potius Minervam *Alcida* sive Herculis, à quo Macedonum reges originem ducebant.

3. *Quadraginta millia armata.*] Videtur posuisse Livius xliij. *millia*, cùm paulò pòst scribat, *summa totius exercitus* XXXIX. *millia peditum erant, qui-*

ginta millia armata fuere: 4 quorum pars fermè dimidia phalangitæ erant. Urb. cond. ann. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.
5 Hippias Berœæus præerat. Delecta deinde & viribus & robore ætatis ex omni ceteratorum numero duo erant agemata: hanc ipsi legionem vocabant. Præfectos habebant 6 Leonatum & Thrasippum Eulystas. Cæterorum ceteratorum trium fermè millium hominum dux erat 7 Antiphilus Edessæus 8 Pæones, 9 & ex Paroræa & 10 Parstrymonia (sunt autem ea loca subjecta Thraciæ) 11 & Agryanes, admixtis etiam Thracibus incolis, trium millium fermè & ipsi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoro. 12 Ab Heraclea ex Sintiis tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par pene numerus suos duces sequebatur, Susum 13 Phalasarneum & Syllum Gnossium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, mixto generi hominum præerat. Regii is generis ferebatur: exul damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprensis. Ætolorum, & Bœotorum, qui non explebant plus quàm quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium auxiliis, duodecim millia armatorum fermè efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria millia. Venerat eodem 14 Cotys Seuthæ filius, rex gentis Odrysarum, cum mil-

NOTÆ.

tuor equitum. At Plut. equitum quatuor millia numerat, peditum XL. millia in phalangem disposita, vel non multò minus.

4. *Quorum pars fermè dimidia phalangitæ*.] Constat in phalange sedecim pedituum millia fuisse; quem numerum si quis duplare voluerit, fient duo & triginta millia, at pedites saltem xxxix. millium quantitatem æquabant in exercitu Persei ex Livio. Fuerint ergo phalanges duæ cum dimidia.

5. *Hippias Berœæus*.] A *Berœa*, seu à *Berrœa* Emathiæ urbe.

6. *Leonatum & Thrasippum Eulystas*.] Corrigit Turneb. *Elymiotas*, qui in Macedonia Illyrica, ex qua nulli Perseo duces alii. Gronov. suspicatur *Lyncestas*, qui populi media in Macedonia inter Axium & Erigonem fluvios. Scripsit fortè auctor *Eurystios* ab *Eurysto*, sive *Andaristo* Pelagoniæ urbe ad lævam Axii.

7. *Antiphilus Edessæus*.] Ab *Edessa*, sive *Ægæa* patria, quæ vetustissima fuerat Macedonum regia, in Emathiæ regionis finibus, ad Erigonum amnem: nunc *Vedena*.

8. *Pæones*.] Macedonici populi nomen ad Axii superiora, inter Pelagoniam & Dassaretios.

9. *Et Paroræa*.] Septentrionalis Macedoniæ montana regio, ut nomen indicat, Thraciæ confinis & procul à Paroræis ad Pindum, qui in Epiri & Macedoniæ occiduæ confinio.

10. *Parstrymonia*.] Ad Strymonem amnem, pars videtur fuisse Edonidis, vel Odomantices.

11. *Et Agryanes*.] Ad fluvium cognominem in Thracia siti erant hi populi.

12. *Ab Heraclea ex Sintiis*.] Cùm plures essent *Heracleæ* in Macedonia, hæc in *Sintica* regione fuit, subjecta Orbelo monti: quæ pars Macedoniæ maximè borealis.

13. *Phalasarneum*.] A *Phalasarna* oppido Cretæ, in ora insulæ occidentali, & Polyrheniorum tractu, nunc *Castàrini*.

14. *Cotys Seuthæ filius rex gentis Odrysarum*.] In Thracia: in qua *Seuthes* alius

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

le delectis equitibus pari fermè peditum numero. Summa totius exercitus triginta novem millia peditum erant, quatuor equitum. Satis constabat, secundum eum exercitum, quem magnus Alexander in Asiam trajecit, nunquam ullius Macedonum regis copias tantas fuisse.

LII. [1] Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniem ediderat, cujus magna pars matura militiæ esset, & levibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis, quàm fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatum Philippo primo, deinde & Persi Romanum bellum, omnia ut instructa paratæque essent, effecerat. Mora parumper acies [2] non justo decursu tamen, ne stetisse tantum in armis viderentur, armatosque, sicut erant ad concionem vocavit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: [3] quorum major Philippus, natura frater, adoptione filius: minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum, injuriam populi Romani in patrem suque commemoravit: *Illum omnibus indignitatibus, compulsum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppressum, ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ urbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandæ pacis extractam hiemem, [4] ut tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc venire [5] cum duabus legionibus Romanis, quæ * trecenos equites habeant, & pari ferme numero sociorum peditum equitumque. Eo ut accedant regum auxilia Eumenis & Masinissæ, non plus septem millia peditum, duo equitum futura. Auditis hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum, quantum numero, quantum genere militum præstarent tyronibus raptim ad id bellum conscriptis, ipsi à pueris eruditi artibus militiæ, [a] tot subacti atque durati bellis.*

INTERPRETATIO.

[a] *Tot bellis exercitati atque indurati.*

NOTÆ.

jam tempore Xenophontis regnaverat.

1. *Sextus & vicesimus annus.*] A consulatu nimirum C. Cornelii & Q. Minucii, quo tempore pacem Philippus à Quintio impetraverat, ut constat ex *lib.* 33. *cap.* 12 & 13. Quanquam Quintius, qui de Philippo & Nabide triumphavit, è Græcia, nonnisi triennio post, excesserit, *lib.* 34 *cap.* 48. & 52. quæ causa erroris Sigonio fuit, quemadmodum obtetvat Perizon.

2. *Non justo decursu tamen ne stetisse tantùm in armis viderentur.*] Placet Gronovio Mureti lectio sic transpositis: *non justo decursu tamen: tantum ne stetisse viderentur.* Verùm non absimilem sententiam reddet scriptura vulgaris interjecto commate, & subintellecta particula adversativa, *sed: non justo decursu tamen*: (sed) *ne stetisse tantùm in armis viderentur.*

3. *Quorum major Philippus natura frater, adoptione filius.*] Oportet hunc Philippum à Philippo patre ex concubina genitum, adoptatum fuisse à Perseo fratre suo.

4. *Ut tempus ad comparandum haberent.*] Romani.

5. *Cum duabus legionibus Romanis quæ * trecenos equites habeant.*] Pro, *trecenos*,

Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

6 *Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas eſse: ſibi Thracas, Gallosque, ferociſſimas gentium. Arma illos habere ea, quæ ſibi quiſque paraverit pauper miles; Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris ſui cura & impenſa facta. Commeatuum illis quum procul, tum omnibus ſub caſibus maritimis fore: ſe & pecuniam & frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos ſepoſuiſse. Omnia, quæ Deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulata que habere Macedonas. animum habendum eſse, quam habuerint majores eorum: qui Europa omni domita, tranſgreſſi in Aſiam, 7 incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec ante vincere deſierint, 8 quam Rubro mari incluſis, quod vincerent, defuerit. At, hercule, nunc non de ultimis Indiæ oris, ſed de ipſius Macedoniæ poſſeſſione certamen fortunam indixiſse. Cum patre ſuo gerentes bellum Romanos, 9 ſpecioſum Græciæ liberandæ tuliſse titulum: nunc propalam Macedoniam in ſervitutem petere: ne rex vicinus imperio ſit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda ſuperbis dominis eſſe cum rege regnoque, ſi abſiſtere bello & facere imperata velint.*

LIII. Quum per omnem orationem ſatis frequenti aſſenſu ſuccłamatum eſſet; tum verò ea vociferatio, ſimul indignantium minitantiumque, partim jubentium bonum animum habere regem, exorta eſt, ut finem dicendi faceret. tantùm juſſis ad iter parari, (jam enim dici, movere caſtra ab Nymphæo Romanos) concione dimiſſa, ad audiendas legationes civitatum Macedoniæ ſe contulit. venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quæque ſuis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remiſſum omnibus; ſatis regios apparatus ad ea dictum ſufficere: vehicula tantùm imperata, ut tormenta, telorumque miſſilium ingentem vim præparatam, bellicumque aliud inſtrumentum veherent. Profectus inde, toto exercitu 1 Eordæam petens, ad Begorritem quem vocant lacum, poſitis caſtris,

NOTÆ.

rectè Sigon. legit, *trecenos*: Gron. totum locum ſic ſuppleudo reformat: *conſulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ ſingula ſena millia peditum & trecenos equites habeant; & parem ferè numerum ſocierum peditum equitumque.*

6. *Auxilia Romanis Lydos & Numidas & Phrygas.*] Priores ab Eumene miſſos, Numidas a Maſiniſſa.

7. *Incognitum famæ.*] Sigon. *incognitum famæ.* Sed nihil refert quantum ad ſenſum, qui elegantiùs dici videtur: *ipſi famæ incognitum.* Et revera Periicæ ditionis & Indiarum regiones incognitæ erant: antequàm ab Alexandro Magno aperirentur.

8. *Quam Rubro mari incluſis.*] *Rubrum* mare plerique veterum dixere, Arabicum & Indicum: nec deerat Alexandro quod vinceret ultra Indum & Gangem; ſed ejus victorias Perſeus ſive ex ignoratione, ſive data opera exaggerat, quò Macedonibus ſuis addat animos.

9. *Specioſum Græciæ liberandæ tuliſse titulum.*] Legit Gron. *prætuliſſe.*

1. *Eordæam petens.*] Urbs erat Mygdoniæ, quæ provincia fuit Macedoniæ ſeptentrionalis, ad dexteram Axii fluminis. Huic urbi cum Eordæis Macedoniæ occiduæ populis nihil præter nomen commune.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

postero die [2] in Elimeam [3] ad Haliacmona fluvium processit. Deinde saltu angusto superatis [4] montibus, quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripolim vocant) Azorum, Pythium, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larissæis dederant; victa tamen præsenti metu, in deditionem concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, urbem, [5] nihil cunctatis qui incolebant, primo adventu recipit. Cyretias [6] oppugnare conatus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit.

LIV. [1] Mylæ proximum oppidum, ita munitum, ut inexuperabilis munimenti spes incolas ferociores faceret; non portas claudere regi satis habuerunt, sed [2] probris quoque in ipsum Macedonasque procacibus jaculati sunt. quæ res quum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acriùs accendit. Itaque per triduum ingentibus utrimque animis & oppugnatæ sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum invicem prœlium haud difficulter succedebat: oppidanos diem, noctem, eosdem tuentes mœnia, non vulnera modò, sed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. quarto die quum & scalæ undique ad muros erigerentur, & porta vi majore oppugnaretur; oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hostes faciunt. quæ quum iræ magis inconsultæ, quàm veræ fiduciæ virium esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesque per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta est. libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, venudata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, [3] progressus ad Phalannam castra movit: inde postera die Gyrtonem pervenit. Quò quum T. Minucium Rufum, & Hippiam, Thessalorum prætores, eum præsi-

NOTÆ.

2. *In Elymeam.*] Emathiæ regionis Macedonicæ urbs fuit *Elymea*, ad lævam Erigoni fluvii, supra Edessam sive Ægæam: diversa ab ea quæ nomen dedit Elymiotis Macedoniæ Illyricæ, sive occidentalis populis

3. *Ad Haliacmona fluvium.*] Hic fluvius in Emathia ortus XXX. fermè passuum millibus ab Elymea meridiem versus; ad oram Pieriæ sese in Thermaicum sinum exonerat.

4. *Montibus quos Cambunios vocant.*] *Cambunii montes* (quos videntur non nulli cum Candaviis confundere) Emathiam sive Macedoniam propriè dictam, & Deuriopes dividunt à Pelasgiotide Thessalica, & à Pelagonia Tripolitide Macedoniæ latiùs sumptæ regione.

5. *Urbem, nihil cunctatis.*] Quænam sit illa Perrœborum urbs non explicat Liv. num *Mallea Pelasgiotarum*?

6. *Oppugnare coactus.*] Mss. codice Sigon. perspicuè legi testatur *conatus*.

1. *Mylæ proximum oppidum.*] In Pelasgiotide quoque fuit oppidum *Mylæ*, inter Pamisum & Peneum fluvios, interque urbes Phæstum & Atracem.

2. *Probris in ipsum jaculati sunt.*] Malim, *joculati*, al ioqui legendum videtur: *probra quoque in ipsum jaculati sunt*.

3. *Progressus ad Phalannam.*] *Phalanna* Pelasgiotidis oppidum erat, & Peneo flumini ad septentrionem, Pierio monti ad Austrum.

dio

dio intraſſe accepiſſet; ne tentatâ quidem oppugnatione prætergreſſus, Elatiam & Gonnum, perculſis inopinato adventu oppidanis, recepit. Utraque oppida [4] in faucibus ſunt, quæ Tempe adeunt; magis Gonnus. itaque & firmiore id præſidio tutum equitum peditumque, ad hoc, foſsa triplici ao vallo munitum, reliquit. Ipſe ad Sycurium [5] progreſſus, opperiri ibi hoſtium adventum ſtatuit: ſimul & frumentari paſſim exercitum jubet in ſubjecto hoſtium agro. namque [5] Sycurium eſt ſub radicibus Oſſæ montis, quâ in meridiem vergit, ſubjectos habet Theſſaliæ campos: ab tergo Macedoniam atque Magneſiam. ad has opportunitates accedit ſumma ſalubritas & copia pluribus circumjectis fontibus perennium aquarum.

Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

LV. Conſul Romanus per eoſdem dies Theſſaliam cum exercitu petens, iter expeditum primò per Epirum habuit: deinde poſtquàm in Athamaniam eſt tranſgreſſus, [a] aſperi ac propè invii ſoli, cum ingenti difficultate parvis itineribus ægrè Gomphos pervenit: cui ſi vexatis hominibus equiſque tyronem exercitum ducenti acie inſtructa & loco ſuo & tempore obſtitiſſet rex, ne Romani quidem abnuunt, magna ſua cum clade fuiſſe pugnaturos. Poſtquàm Gomphos ſine certamine ventum eſt, præter gaudium periculoſi ſaltûs ſuperati, contemptus quoque hoſtium, adeo ignorantium opportunitates ſuas, acceſſit. Sacrificio ritè perfecto conſul, & frumento dato militibus, paucos ad requiem jumentorum hominumque moratus dies; quum audiret vagari Macedonas effuſos per Theſſaliam, vaſtarique ſociorum agros; ſatis jàm refectum militem ad Lariſſam ducit. Inde quum tria millia fermè abeſſet [1] à Tripoli (Sceam vocant) ſuper Peneum amnem poſuit caſtra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem navibus acceſſit cum Attalo atque Athenæo fratribus; Philetæro fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum ad conſulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpoſitus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis convenerunt, quorum pleraque (adeo parva erant) in oblivionem adducta. Apolloniatæ trecentos equites, centum pedites miſerunt. Ætolorum alæ

INTERPRETATIO.

a *Qua regio habet ſolum monteſum, & pene inacceſſum.*

NOTÆ.

4. *In faucibus quæ Tempe adeunt.*] Melius haud dubiè videtur Gronovio, *quâ Tempe adeuntur.*

5. *Sycurium.*] Non procul Gonno fuiſſe patet ex deſcriptione quam mutuatus eſt à Polybio Livius. In Magneſia tamen non in Pelaſgiotide, atque inter Gonnum & Gyrtonem locandum augurar, ſub Oſſa monte.

1. *A Tripoli Sceam vocant.*] Hæc *Tripolis*, aliis auctoribus parum cognita, inter Lariſſam & Tempe fuiſſe videtur: *Scea* cognomen ſiniſtram Græcè ſignificat, vel occidentalem. Probabile eſt ad lævam Penei ripam fuiſſe, non longè à Gonno.

Urb. cond. an. 581. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

unius inſtar, quantum in tota gente equitum erat, venerant: & Theſſalorum omnis equitatus ſeparatus erat. non plus quàm trecenti erant equites in caſtris Romanis. Achæi juventutis ſuæ, Cretico maximè armatu, ad mille dederunt.

LVI. Sub idem tempus & C. Lucretius prætor, qui navibus præerat ad Cephalleniam, M. Lucretio fratre cum claſſe [1] ſuper Maleam Chalcidem juſſo petere, ipſe triremem conſcendit; ſinum Corinthium petens ad præoccupandas in Bœotia res: tardior ei navigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adveniens, quum à P. Lentulo Haliartum oppugnari audiſſet, nuncium, prætoris verbis, qui abſcedere eum inde juberet, miſit. Bœotorum juventute, quæ pars cum Romanis ſtabat, eam rem aggreſſus legatus, à mœnibus abſceſſit. Hæc ſoluta obſidio locum alteri novæ obſidioni dedit. namque extemplo M. Lucretius cum exercitu navali decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui ſub Athenæo erant, Haliartum circumſedit: parantibuſque jam oppugnare, ſupervenit à [2] Creuſa prætor. Ad idem ferè tempus & ab ſociis naves Chalcidem convenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor, quia nuſquam erat maritimum bellum, [3] remiſit ſociis. & Q. Marcius Chalcidem navibus venit, [4] Alope captâ, Lariſsâ, quæ Cremaſte dicitur, oppugnatâ. Quum hic ſtatus in Bœotia eſſet, Perſeus quum ad Sycurium (ſicut antè dictum eſt) ſtativa haberet, frumento undique circà ex agris convecto, ad vaſtandum agrum Pheræorum miſit: ratus ad juvandas ſociorum urbes longiùs ab caſtris abſtractos deprehendi Romanos poſſe. Quos quum eo tumultu nihil motos, animadverſiſſet, [5] prædam quidem, præterquàm hominum (pecora autem maximè omnis generis fuere) diviſit ad epulandum militibus.

LVII. Sub idem deinde tempus conſilium & conſul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creverunt animi vaſtatione conceſsâ ſibi ab hoſte Pheræi agri. itaque, eundum inde ad caſtra, nec dandum ultrà ſpatium cunctandi, cenſebat. Et Romani cenſebant, cunctationem ſuam infamem apud ſocios eſſe; maximopere indignè ferentes non latam Pheræis opem. Conſultantibus quid agerent (aderant autem Eumenes & Attalus in conſilio) trepidus nuncius affert, hoſtem magno agmine adeſſe. Conſilio dimiſſo, ſignum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet ex regiis auxiliis centum equites & parem numerum jaculatorum pedi-

NOTÆ.

1. *Super Maleam.*] Intellige promontorium Peloponneſi, quod nunc *Capo di Matapan*, longè ab urbe Theſſalica, à qua Maliacus ſinus.

2. *Creuſa.*] Oppidum Bœotiæ, Theſpiarum navale ad Corinthium ſinum.

3. *Remiſit ſociis.*] Vult ſocios liberatos onere ferendi mari auxilii. Sic Tac. 4. Annal. *remiſsa Ædilibus talis cura.*

4. *Alope.*] Locrorum Opuntiorum oppidum, non procul Cnemide ad Euripum.

5. *Prædam quidem.*] Gronov. fortè: *prædæ quod erat, præterquàm hominum.*

tum exire. Perſeus horâ fermè diei quartâ, quum paulò plus mille paſſus abeſſet à caſtris Romanis, conſiſtere ſigna peditum juſſit. prægreſſus ipſe cum equitibus ac levi armaturâ, & Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum præceſſerunt. Minus quingentos paſſus ab caſtris aberant, quum in conſpectu fuere hoſtium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum (Caſſignatus præerat) & levis armaturæ centum ferè & quinquaginta, Myſi aut Cretenſes. Conſtitit rex; incertus quantum eſſet hoſtium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretenſium cohortibus & Thracum, miſit. Prœlium, quum pares numero eſſent, neque ab hac aut illa parte nova auxilia ſubvenirent, incertâ victoriâ finitum eſt. Eumenis fermè triginta interfecti: inter quos Caſſignatus dux Gallorum cecidit, & tunc quidem Perſeus ad Sycurium copias reduxit: poſtero die circa eandem horam in eumdem locum rex copias admovit; plauſtris cum aqua ſequentibus. nam [1] duodecim millium paſſuum via omnis ſine aqua & plurimi pulveris erat: affectoſque ſiti, ſi primo in conſpectu dimicaſſent, pugnaturos fuiſſe apparebat. Quum Romani quieſſent, ſtationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in caſtra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt; ſperantes fore ut Romani equites abeuntium noviſſimum agmen aggrederentur. inde certamine orto, quum longiùs à caſtris eos elicuiſſent, facilè ubinbi eſſent, ſe, qui equitatu & levi armaturâ plus poſſent, converſuros aciem.

Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

LVIII. Poſtquam inceptum non ſuccedebat, caſtra propiùs hoſtem movit rex, & à quinque millibus paſſuum communiit. inde luce primâ in eodem quo ſolebat loco peditum acie inſtructâ, equitatum omnem levemque armaturam ad caſtra hoſtium ducit. Viſus & plurium & propior ſolito pulvis, trepidationem in caſtris Romanis fecit. & primo vix creditum nuncianti eſt; quia prioribus continuis diebus, nunquam ante horam quartam hoſtis apparuerat. tum ſolis ortus erat. Deinde ut plurium clamore & curſu à portis dubitatio exempta eſt; tumultus ingens oboritur: tribuni præfectique, & centuriones, in prætorium: miles ad ſua quiſque tentoria diſcurrit. Minus quingentos paſſus à vallo inſtruxerat Perſeus ſuos, circa tumulum, quem Callicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus ſuæ gentis: equitum ordines levis armatura interpoſita diſtinguebat. in dextro cornu Macedones erant equites: intermixti turmis eorum Cretenſes. Huic armaturæ [1] Milo Bercæus, equitibus [2] & ſummæ partis ejus Meno [3] Antigonenſis præerat. Proximi cornibus conſtiterant regii equites, &, mixtum genus, delecta plurium gentium auxilia: Patrocles

NOTÆ.

1. *Duodecim millium paſſuum via.*] A Sycurio ſcilicet, ubi caſtra Perſei erant, ad caſtra Romanorum circa Tripolim Scem.

1. *Milo Bercæus.*] Ita nominat Plut. at Polybio in Fragment. 69. eſt *Medon*.

2. *Et ſummæ partis ejus.*] Non video cur Sigon. malit, *parti:* vult enim noſter ſummum ſive præcipuum imperium ejus partis copiarum Macedonicarum fuiſſe penes Menonem.

3. *Antigonenſis.*] Ex Antigonia urbe,

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

v Antigonensis hic, & Pæoniæ præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat. circa eum agema quod vocant, equitumque saeræ alæ. Ante se statuit funditores jaculatoresque: quadringentorum manus utraque numerum expleverat. Jonem Thessalonicensem & Timanora Dolopem iis præfecit. sic regii constiterant. Consul intra vallum peditum acie instructâ, & ipse equitatum omnem cum levi armatura emisit. pro vallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Lævinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, ejusdem gentis levem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinariis tenebat Q. Mucius. ducenti equites Galli ante signa horum instructi, & de auxiliis Eumenis 4 Cyrtiorum gentis trecenti. Thessali quadringenti equites parvo intervallo super lævum cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt.

LIX. In hunc modum maximè instructæ acies, par fermè utrinque numerus equitum ac levis armaturæ concurrunt; à funditoribus jaculatoribusque, qui præcesserunt prœlio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quàm diu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore 1 in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt: ut usu belli & ingenio impavida gens turbaretur: 2 gladiis hastas petere pedites, nunc succidere crura equis, nunc ilia suffodere. Perseus in mediam invectus aciem, Græcos primo impetu avertit: quibus quum gravius ab tergo instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui à lævo cornu brevi spatio disjunctus in subsidiis fuerat, extra concursum primò spectator certaminis: deinde inclinatâ re, maximo usui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquàm se Eumenis auxiliis adjunxerunt; & cum eo tutum inter ordines suos receptum sociis fugâ dissipatis dabant; &, quum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi multos fugientium obvios exceperunt. 3 Nec regii sparsi jam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu, manus conferre audebant. Quum victor equestri prœlio rex 4 parvo momento si adjuvisset, debellatum esset; opportunè adhortanti

NOTÆ.

ni fallor, Mygdoniæ ad Sinticæ similem.

4. *Cyrtiorum gentis.*] Hi *Cyrtii* numerantur inter auxilia Eumenis: ex qua regione Asiæ venerint, non facilè conjicio. Non enim à *Cirtha* Numidiæ civitate in Africa.

1. *In dextrum cornu Italicos equites.*] Appositio est, & vult incurrisse Thracas in equites Italici generis, qui in dextro Romanorum cornu locati.

2. *Gladiis hastas petere pedites.*] Thracicus nempe peditatus hastas equitum Italicorum gladiis petebat, ut eas confringeret, & equorum tum crura succidebat, tum suffodiebat ilia.

3. *Nec Regii sparsi jam ipsi.*] *Regios* intellige Eumenis milites.

4. *Parvo momento si adjuvisset, debellatum esset.*] Sigon. postulare sensum ait, ut legatur, *debellaturus esset*: quod sequi etiam videtur Gronov. Constat tamen sententia absque hac correctione: etenim, *debellatum esset*, sub hypothesi dicitur, *si rex parvo momento adjuvisset*.

ſupervenit phalanx, quàm ſuâ ſponte, 5 ne audaci cœpto deeſſent, Hippias & Leonatus raptim adduxerant, poſtquàm proſperè pugnaſſe equitem acceperunt. Fluctuante rege inter ſpem metumque tantæ rei conandæ, Cretenſis Evander, quo miniſtro Delphis ad inſidias Eumenis regis uſus erat, 6 poſtquam agmen impeditum venientium ſub ſignis vidit, ad regem accurrit, & monere inſtitit, *Ne elatus felicitate ſummam rerum temerè in non neceſſariam aleam daret. Si contentus bene re geſta qui eſſet eo die, vel pacis honeſtæ conditionem habiturum, vel plurimos belli ſocios, qui fortunam ſequerentur, ſi bellare mallet.* In hoc conſilium pronior erat animus regis. Itaque collaudato Evandro, ſigna referri, peditumque agmen redire in caſtra jubet: equitibus receptui canere. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

LX. 1 Cecidêre eo die ab Romanis ducenti equites, duo millia haud minùs peditum: capti fermè ducenti equites. ex regiis autem viginti equites, quadraginta pedites interfecti. Poſtquàm redire in caſtra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum inſolens lætitia eminebat: 2 cum cantu enim ſuperfixa capita hoſtium portantes redierunt. Apud Romanos non mœſtitia tantùm ex malè geſta re, ſed pavor etiam erat, ne extemplo caſtra hoſtis aggrederetur. Eumenes ſuadere, ut trans Peneum transferret caſtra: ut pro munimento amnem haberet, dum perculſi milites animos colligerent. Conſul moveri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, ſilentio noctis transductis copiis, caſtra in ulteriore ripa communit. Rex poſtero die ad laceſſendos prœlio hoſtes progreſſus, poſtquam trans amnem in tuto poſita caſtra animadvertit; fatebatur quidem peccatum, quòd pridie non inſtitiſſet victis: ſed aliquantò majorem culpam eſſe, quòd nocte foret ceſſatum. nam ut neminem alium ſuorum moveret, levi armaturâ immiſsâ, trepidantium in tranſitu fluminis hoſtium deleri magna ex parte copias potuiſſe. Romanis quidem præſens pavor demptus erat; in tuto caſtra habentibus: damnum inter cætera præcipuè famæ movebat. & in conſilio apud conſulem pro ſe quiſque in Ætolos conferebant cauſam; ab iis fugæ terroriſque principium ortum. ſecutos pavorem

NOTÆ.

5. *Ne audaci cœpto deeſſet.*] Reponit Sigon. *deeſſent*. Refertur enim, inquit, ad Hippiam & Leonatum, non ad phalangem: & rectè quidem referri poteſt ad hos duces, qui phalangem adduxerant: ſed nihil tamen vetat referri ad ipſum Perſen, idque ſuadere videntur ſuperiora

6. *Poſtquam agmen impeditum venientium.*] Imò potiùs expediti atque ad pugnam inſtructi phalangitæ veniebant: ſcribe itaque, monente Perizonio, *agmen peditum*.

1. *Cecidere eo die ab Romanis ducenti equites.*] Omnium qui è Romano exercitu cæſi aut capti ſunt eo die, numerum Plut. in Apophthegm. colligit duo millia octingentos, ut obſervat Sigon.

2. *Cum cantu enim ſuperfixa hoſtium capita portantes.*] Eſſe debuit, *haſtis ſuperfixa*, aut quid ſimile, ut notat Gronov. Porrò quod de Thracibus hic dicitur, id Gallis & Germanis alii tribuunt, & noſter imprimis lib. 10. *in conſpectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum ſuſpenſa geſtantes capita & lanceis infixa; ovanteſque moris ſui carmine*.

Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

Ætolorum & cæteros ſocios Græcorum populorum. Quinque principes Ætolorum primi terga vertentes conſpecti dicebantur.

LXI. Theſſali pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis causâ donati. Ad regem ſpolia cæſorum hoſtium referebantur: dona ex his aliis arma inſignia, aliis equos, quibuſdam captivos dono dabat: ſcuta erant ſupra mille quingena; loricæ thoraceſque 1 o mille ampliùs ſummam explebant, galearum gladiorumque & miſſilium omnis generis major aliquantò numerus. Hæc per ſe ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. *Præjudicatum eventum belli habetis. Meliorem partem hoſtium, equitatum Romanum, quo invictos ſe eſſe gloriabantur, fudiſtis. Equites enim illis principes juventutis, equites ſeminarium ſenatus: inde lectos in Patrum numerum conſules, inde imperatores creant. Horum ſpolia paulo ante diviſimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis. quæ nocturna fuga vobis ſubtractæ, naufragorum trepidatione paſſim natantium flumen compleverunt. Sed facilius nobis ſequentibus victos Peneum ſuperare erit, quàm illis trepidantibus fuit, tranſgreſſique extemplo caſtra oppugnabimus; quæ hodie cepiſſemus, ni fugiſſent. Aut ſi acie decernere volent, eundem pugnæ pedeſtris eventum expectate, qui equitum in certamine fuerit.* Et qui viceranr alacres, 2 ſpolia cæſorum hoſtium humeris gerentes ante ☓ ora ſua, audivere, c^x eo quod acciderat ſpem futuri præcipientes: & pedites alienâ gloriâ acc^enſi, præcipuè qui Macedonum phalangis erant, ſibi quoque & navandæ regi operæ, & ſimilem gloriam ex hoſte pariendi, occaſionem optabant. Concione dimiſſâ, poſtero die profectus inde 3 ad Mopſium poſuit caſtra. tumulus hic inter Tempe & Lariſſam medius eſt.

LXII. Romani non abſcedentes ab ripa Penei tranſtulerunt in locum tutiorem caſtra. Eò Maſſagenes Numida venit cum mille equitibus; pari peditum numero; ad hoc elephantis duobus & viginti. Per eos dies conſilium habenti regi de ſumma, quum jam conſediſſet ferocia ab re benè geſta: auſi ſunt quidam amicorum conſilium dare, 4 ut ſecundâ fortunâ in

NOTÆ.

1. *Mille ampliùs.*] Legit Gron. *milleno ampliùs ſummam.*

2. *Spolia cæſorum hoſtium humeris gerentes ante ora ſua audivere.*] Gron. illa *ante ora ſua* pro monſtro habet, quaſi referantur ad *Eumenis milites*: qui niſi bifrontes ponantur, non potuerint quæ humeris gerebant, ante ora ſua habere. Itaque pro, *ante ora* ſcribit, *facinora*, vel, *decora ſua audivere*: ſed ſi Macedonico more ex imitatione Herculis, impoſita capiti atque humeris ponamus ſpolia, cujuſmodi ferarum pelles, (quibus galearum, ac thoracum vice uterentur) nihil vetabit quominus quæ humeris gerebantur potuerint etiam partem oris aliquam veſtire. Potuerunt & alacres videri, quòd *ſuper ora ſua*, quæ Hebraica loquendi forma idem ſignificat ac, *coram ſe*, audire quæ à rege de ſeipſis pronunciata publicè fuerant: fateor tamen non ingenioſam modò, ſed valdè probabilem & rebus congruentem hanc Gron. emendationem.

3. *Ad Mopſium poſuit caſtra.*] Urbis *Mopſii* meminit Strabo, & ex eo Steph. lib. 9. eamque Pelaſgiotidi Theſſaliæ regioni adſcribit: hinc *Mopſius*, ſive, ut vulgò ſcribitur, *Mopſellus* colliis.

4. *Ut ſecunda fortuna in conditione*

conditione honeſtæ pacis uteretur, potiùs quàm ſpe vanâ evectus in caſum irrevocabilem ſe daret. *Modum imponere ſecundis rebus, nec nimis credere ſerenitati præſentis fortunæ, prudentis hominis & merito felicis eſſe. Mitteret ad conſulem, qui fœdus in eaſdem leges renovarent, quibus Philippus pater ejus pacem à T. Quintio victore accepiſſet. Neque finiri bellum magnificentius, quàm à tam memorabili pugna: neque ſpem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculſos adverſo prælio Romanos molliores faciura ſit ad paciſcendum. Quod ſi Romani tum quoque inſita pertinacia æqua aſpernarentur, Deos hominesque, & moderationis Perſei, & illorum pervicacis ſuperbiæ futuros teſtes.* Nunquam ab talibus conſiliis abhorrebat regis animus. itaque plurium aſſenſu comprobata eſt ſententia. Legati ad conſulem miſſi, adhibito frequenti conſilio auditi ſunt. *Pacem petere, vectigal, quantum Philippus pactus eſſet, daturum Perſea Romanis pollicentes. urbibus, agris lociſque, quibus Philippus ceſſiſſet,* [2] *ceſſurum Perſeum.* hæc legati. Summotis his, quum conſultarent; Romana conſtantia vicit in conſilio. Ita tum mos erat, in adverſis vultum ſecundæ fortunæ gerere; moderari animos in ſecundis. Reſponderi placuit, *Ita pacem dari, ſi de ſumma rerum liberum ſenatui permittat rex, de ſe deque univerſa Macedonia ſtatuendi jus.* Hæc quum renuntiaſſent legati, [2] miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum eſſe: & plerique vetare amplius mentionem pacis facere. ultrò mox quæſituros quod oblatum faſtidiant. Perſeus hanc ipſam ſuperbiam, quippe ex fiducia virium eſſe, timere: & ſummam pecuniæ augens, ſi pretio pacem emere poſſet, non deſtitit animum conſulis tentare. Poſtquàm nihil ex eo, quod primo reſponderat, mutabat; deſperatâ pace ad Syeurium, unde profectus erat, rediit; belli caſum de integro tentaturus.

Ucb. co nd. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

LXIII. Fama equeſtris pugnæ vulgata per Græciam, nudâvit voluntates hominum. non enim ſolùm qui partis Macedonum erant, ſed plerique, ingentibus Romanorum obligati beneficiis, [1] ♆ quidam vim ſuperbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob aliam cauſam quàm pravo ſtudio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur; deteriori atque

INTERPRETATIO.

[2] *Pro miraculo erat Romanorum pertinacia iis qui conſuetudinem ipſorum ignorabant*, nempè Macedonibus;

NOTÆ.

pacis uteretur.] Malle videtur Gron. *in conditionem pacis*: verùm nomen illud *conditio*, non tam de legibus pacis, ſeu conventionibus, quàm de ipſa pacificatione intelligendum mihi videtur, ut ſit, tanquam *in pace condenda*, ſive cùm pacem faceret. *Conditionem* certè pro *creatione*, *compoſitione*, ſive κτίσει aſtores Eccleſiaſtici alicubi uſurpant.

2. *Ceſſurum primùm.*] Mavult Sign. *ceſſurum Perſeum*: Gronov. *ceſſurum & ipſum*.

1. *Quidam vim ſuperbiamque experti.*] Putat Gronovius excidiſſe vocem *Macedonum*: alioqui ſuperbiam Romanorum intelligi poſſe.

Urb. cond. an. 581. Coss. P. Licinio, & C. Cassio,

infirmiori favendo. Eodem tempore in Bœotia summâ vi Haliartum Lucretius prætor oppugnarat: & quanquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coronæorum juniores, [a] qui primâ obsidione mœnia intraverant, neque sperabant; tamen ipsi animis magis quàm viribus resistebant. nam & eruptiones in opera crebrò faciebant: & arietem admotum, libramento plumbi gravatum, ad terram urgebant: &, si quà declinarent qui agebant ictum, pro diruto muro novum tumultuario opere, raptim ex ipsa strage congestis saxis extruebant. Quum operibus oppugnario lentior esset, scalas per manipulos dividi prætor jussit, ut corona undique mœnia aggressurus: eò magis sufficturam ad id multitudinem ratus, quòd, qua parte palus urbem cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turres, quodque inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admovit; ut eodem tempore, quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu adversus se oppidanorum facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent. Haud segniter oppidani vim ejus arcere parant. Nam super stratum ruinis locum, fascibus aridis sarmentorum injectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ea se sæpè minabantur, [a] ut incendio interscepti ab hoste, spatium ad objiciendum interiorem murum haberent. Quod inceptum eorum fors impediit: nam tantus repentè effusus est imber, ut nec accendi facilè pateretur, & extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia virgulta patuit; & in unius loci præsidium omnibus versis, mœnia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis seniores impubereſque, quos casus obvios obtulit, passim cæsi: armati in aream confugerunt. & postero die, quum spei nihil superesset, deditione facta, sub corona venierunt. Fuerunt autem duo millia fermè & quingenti: ornamenta urbis, statuæ & tabulæ pictæ, & quicquid pretiosæ prædæ fuit, ad naves delatum: urbs diruta à fundamentis. Inde Thebas ductus exercitus: quibus sine certamine receptis, urbem tradidit exulibus, & qui Romanorum partis erant: adversæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum, familias sub corona vendidit. his gestis in Bœotia, ad mare ac naves rediit.

LXIV. Quum hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Syeurium stativa dierum aliquot habuit. Ubi quum audisset, raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum convehere, deinde ante sua quemque tentoria spicas falcibus desecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos

INTERPRETATIO.

[a] *Ut Haliartii à Romanis circumdati, eos remorarentur incendio excitato, & sic tempus haberent ad novum intus murum eis opponendum.*

NOTÆ.

2. *Qui primâ obsidione mœnia intraverant.*] Paulò antè obsessa fuerat Haliartus à P. Lentulo, suprà hoc eodem lib. cap. 56.

per

per tota castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces, taedamque, [1] & malleolos stuppæ illitos pice parari jubet: atque ita mediâ nocte profectus, ut primâ luce aggressus falleret. [2] Nequicquam primæ stationes oppressæ, tumultu ac terrore suo cæteros exciverunt: signumque datum est armis extemplo capiendis: simulque in vallo, ad portas, miles instructus erat, & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri jussit. ipse cum equitatu & levi armatura substitit ad agmen cogendum; ratus, id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breve certamen levis armaturæ maximè [3] cum procursatoribus fuit. equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circà segetibus, Romani ad [4] Crannonium intactum agrum castra movent. Ibi quum securi, & propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona est, stativa haberent, repentè primâ luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum levi armatura visus ingentem tumultum fecit. Pridie [5] per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil movebant, equitem mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa juberet; ipse mox insecutus. Romani equites modico intervallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos invadere possent; postquam confertos abire, signa atque ordines servantes, viderunt, & ipsi in castra redeunt.

Urb. cond. an 581. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

LXV. Inde offensus longinquitate itineris rex ad Mopsium castra movit, & Romani demessis Crannonis segetibus, in [1] Phalannæum agrum

NOTÆ.

1. *Et malleolos stuppa.*] *Malleoli* hic dicuntur ex Nonio Marcello manipuli spartei sive fasciculi stuppæ pice contecti, qui incensi in muros aut in testudines jaciebantur. Aliud malleolorum militarium genus efficacius describit Ammianus Marcellinus lib. 23.

2. *Nequicquam. primæ stationes.*] Sigon. hic desiderari aliquid ait, & post adverbium, *nequicquam*, adscribit verbum, *tentavit*. Defendit Gron. vulgatam lectionem, negatque quicquam deesse; vult enim *Tò nequicquam*, dici quasi *nec ad quicquam*, sive idem esse ac incassum; & sequentibus verbis, *primæ stationes*, &c. rationem reddi, cur frustrà ceciderit Persei conatus. Idque historicâ brevitate; cujus exempla refert. Maximè opportunum videtur illud Valerii Argon. lib. 6.

Contra autem geminis fidens thoracibus ictum
Sustulit, & gladio Sibolen ferit ultima tali,
Nequicquam. jam cuspis inest, nec fragmina curat
Aeneus.

Ubi cùm liceret rationem cur irritus ictus fuillet, indicare per *nam cuspis inest*; maluit tamen auctor, eâ omissâ, *jam cuspis inest*.

3. *Cum procursatoribus.*] Gallicè *avec les batteurs d'estrade*.

4. *Crannonium agrum.*] *Crannonis* urbis Phthioticæ inter Apidanum & Enipeum amnes, de qua 36. 14.

5. *Per meridiem.*] Aliis *de meridie* dicitur.

1. *Phalannæum agrum.*] Ab urbe Phalanna ad lævam Penei inter Larissam & & Gonnum in Thessaliotide.

Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

tranſeunt. Ibi quum ex transfuga cognoſſet rex, ſine ullo armato præſidio paſſim vagantes per agros Romanos metere; cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cretenſium profectus, quum quantum accelerare poterat effuſo agmine iſſent, improviſo aggreſſus eſt Romanos. juncta vehicula, pleraque onuſta, mille admodum capiuntur: ſexcenti fermè homines. Prædam cuſtodiendam ducendamque in caſtra trecentis Cretenſium dedit. ipſe revocato ab effuſa cæde equite, & reliquis peditum, ducit 2 ad proximum præſidium; ratus haud magno certamine opprimi poſſe. L. Pompejus tribunus militum præerat, qui perculſos milites repentino hoſtium adventu in propinquum tumulum recepit; loci ſe præſidio, quia numero & viribus impar erat, defenſurus. Ibi quum in orbem milites coegiſſet, ut denſatis ſcutis ab jactu ſagittarum & jaculorum ſeſe tuerentur; Perſeus circumdato armatis tumulo, alios aſcenſum undique tentare jubet, & cominus prœlium conſerere; alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumſtabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui aſcendere in tumulum conabantur, poterant: & ubi ordines procurſando ſolviſſent, patebant jaculis ſagittiſve. Maximè 3 ceſtroſphendonis vulnerabantur. hoc illo bello novum genus teli inventum eſt. Bipalme ſpiculum haſtili ſemicubitali infixum erat, craſſitudine digiti: 4 huic ad libramen pinnæ tres, velut ſagittis ſolent, circumdabantur: 5 fundâ mediâ, duo funalia imparia habebant. cum majori ſinu libratum funditor habena rotaret, excuſſum velut glans emicabat. Quum, & hoc & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum eſſet, nec facilè jam arma ſeſſi ſuſtinerent, inſtare rex ut dederent ſe, fidem dare, præmia interdum polliceri: nec cujuſquam ad deditionem flectebatur animus; quum ex inſperato jam obſtinatis mori ſpes affulſit. Nam quum ex frumentatoribus refugientes quidam in caſtra, nunciaſſent conſuli circumſideri præſidium; motus periculo tot civium (nam octingenti fermè, & omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armatura (acceſſerant nova auxilia Numidæ pedites equiteſque & elephanti) caſtris egreditur: & tribunis militum imperat, ut legionum ſigna ſequantur. Ipſe velitibus ad firmanda levium armorum au-

NOTÆ.

2. *Ad proximum præſidium.*] Gallicè *au corps de garde des Romains, qui eſtoit le plus proche.*

3. *Ceſtroſphendonis.*] Videtur nomen fundam ſpiculis armatam ſignificare.

4. *Huic ad libramen pinnæ tres.*] Hunc locum ſic Turneb. explicat: *ei Pinnæ tres additæ erant, ut librarius certiorque eſſet teli volatus.*

5. *Fundâ mediâ duo funalia imparia habebant.*] *Funalia duo* duplicem fundam interpretatur idem Turneb. alteram alteri continentem, quæ ambæ medio haſtili inhærebant: poſterius funale majus & latius erat, ut telum meliùs ſuſtineret, ejuſque ictum vehementiùs adigeret. Duo autem funalia; quæ fundam unam conficiebant, nectebantur in nodum anſulâ factâ, cui inſerebatur habena, quâ telum rotabatur. Majorem autem ſinum interpretatur majoris fundæ, & tanquam duplicis majorem capacitatem, in qua pendebat & librabatur telum. Addit hoc genus teli nomen adeptum eſſe à funda & Ceſtro, id eſt, vericulo.

xilia adjectis ad tumulum præcedit. conſulis latera tegunt, Eumenes, Attalus, & Miſagenes, regulus Numidarum. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C Caſſio.

LXVI. Quum in conſpectu prima ſigna ſuorum circumſeſſis fuerunt, Romanis quidem ab ultima deſperatione recreatus eſt animus: Perſeus, cui primum omnium fuerat, ut contentus fortuito ſucceſſu, captis aliquot frumentatoribus occiſiſque, non tereret tempus in obſidione præſidii; ſecundum ea quoque tentata utcumque, quum ſciret nihil roboris ſecum eſſe, dum liceret intacto, abire; & ipſe hoſtium adventum elatus ſucceſſu manſit, &, qui phalangem arceſſerent, properè miſit. qua & ſeriùs quàm res poſtulabat & raptim acta, turbati curſu adverſus inſtructos & præparatos erant adventuri. Conſul antè veniens, extemplo prælium conſeruit. Primò reſiſtere Macedones: deinde, ut nulla re pares erant, amiſſis trecentis peditibus, viginti quatuor primoribus equitum [1] ex ala quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterùm iter prope ipſo prælio tumultuoſius fuit: Phalanx abs trepido nuncio accita quum raptim duceretur, primò in anguſtiis captivorum agmini oblata vehiculiſque frumento onuſtis: iis cæſis ingens ibi vexatio partis utriuſque fuit; [2] nullo expectante utcumque explicaretur agmen; ſed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque enim aliter via aperiri poterat) jumentis quum ſtimularentur in turba ſævientibus. Vix ab incondito agmine captivorum expederant ſeſe, quum regio agmini perculſiſque equitibus occurrunt. Ibi verò clamor jubentium referre ſigna, ruinæ quoque propè ſimilem trepidationem fecit: ut, ſi hoſtes introire anguſtias auſi longiùs inſecuti eſſent, magna clades accipi potuerit. Conſul recepto ex tumulo præſidio, contentus modico ſucceſſu, in caſtra copias reduxit. Sunt, qui eo die magno prælio pugnatum auctores ſint. octo millia hoſtium ſunt cæſa; in his Sopæorum & Antipatrum regios duces: vivos captos circiter duo millia octingentos: ſigna militaria capta viginti ſeptem. Nec incruentam victoriam fuiſſe: ſupra quatuor millia & trecentos de exercitu conſulis cecidiſſe: ſigna ſiniſtræ alæ quinque amiſſa.

LXVII. Hic dies & Romanis refecit animos, & Perſea perculit: ut dies paucos ad Mopſium moratus, ſepulturæ maximè militum amiſſorum cura, præſidio ſatis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam ex regiis præfectis cum modica manu relinquit [1] ad Philam; juſſum Magnetas & propinquos tentare. Quum Pellam veniſſet exercitu in hiberna dimiſſo, ipſe cum Cotye Theſſalonicam eſt profectus. Eò fama affertur, *Abrupolim regulum Thracum, & Corragum*

NOTÆ.

1. *Ex ala quam ſacram vocant.*] Gallicè diceremus, *de la Cornette Royalle.*

2. *Nullo expectante utcumque*, &c.] Perſpicuum magis fuerit ſi inſeratur ex Gronovii ſententia, *dum utcunque explicaretur agmen.*

1. *Ad Philam.*] Urbs Pieriæ in Macedonia ad confinia Magneſiæ Theſſalicæ regionis à Demetrio Antigoni filio condita, nunc *Fello.*

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

Eumenis præfectum in Cotys fines impetum fecisse: & [2] regionem Marenem (quam vocant) cepisse. Itaque dimittendum Cotyn ad sua euenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. ducenta talenta, semestre stipendium equitatui numerat, quum primò annuum dare constituisset. Consul, postquàm profectum Persea audivit, ad Gonnum castra movet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Quum & loco & præsidio valido [3] inexpugnabilis res esset, abstitit incœpto. In Perræbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta, Tripoli, [a] aliaque Perræbia recepta; Larissam rediit. inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hiberna in proximis Thessaliæ urbibus distribuit. & partem exercitus ita per totam Thessaliam divisit, ut & hiberna commoda omnes haberent, & præsidio urbibus essent: Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum civitatum socios omnes præter Achæos dimisit. cum exercitûs parte profectus [4] in Achajam Phthiotim; [5] Pteleum desertum fugâ oppidanorum diruit à fundamentis. Antrona, voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admovit: urbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excessérant. à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias priùs aggredienda foret, an in Bœotia adipiscendæ res. Thebani, vexantibus eos Coronæis, in Bœotiam arcessebant: ad horum preces, quia hibernis aptior regio quàm Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

INTERPRETATIO.

[a] *Et aliis Perræbia locis acceptis in deditionem.*

NOTÆ.

2. *Regionem Marenen.*] Maroneam ut Gron. advertit. Thraciæ urbem norunt Geographi: *Marenen* regionem in eadem Thracia haud memorant. Apparet tamen tractum fuisse sive partem Odrysarum, quorum rex Cotys.

3. *Inexpugnabilis res esset.*] Imò *urbs* cum sinum;

4. *In Achajam Phthiotin.*] Jam antè observatum est Phthiotas Thessalos etiam Achæos fuisse appellatos.

5. *Pteleum.*] Urbs Phthiotidis fuit Athenis Euboicis oppositum, ad Pelasgi-

FINIS LIBRI XLII.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XLIII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

PRÆTORES nonnulli, eo quod avare & crudeliter provincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia urbes expugnavit, & crudeliter diripuit. ob id captivi, qui ab eo sub corona venierant, ex senatusconsulto postea restituti sunt. Item à præfectis classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prospere gestas continet: victis Dardanis, & Illyrico, cujus rex erat Gentius. [1] *Motus, qui in Pæonia ab Elonico factus erat, ipso interempto consedit. M. Æmilius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.*

NOTÆ.

1. *Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat.*] Veteres libri, teste Sigonio, habent ab *Elonico*, quem vult eumdem esse qui extremo libro 40. *Clondicus* dicitur dux Bastarnarum, qui à Philippo exciti in Dardaniam venerant, ibique manserant: idcirco pro *in Hispania*, legit, *in Pæonia*, quæ Dardaniæ continens ex Livio lib. 45. Vult itaque cum in ea regione bellum excitaret, interfectum fuisse à Perseo. Pighius tuetur antiquam lectionem, refertque ad id quod ab injuria ævi supererat cap. 4. hujus libri: suspicatur autem in Hispanorum rebellium exercitu, ex seditione ventum ad arma, & ante prælium cum Romanis, Olonicum & alios belli incentores ab iis quibus pax cordi erat, occisos: eorumque capita ostentata à reversis in castra, pavorem cæteris intulisse. At Gron. huc refert quod Plor. lib. 2. cap. 17. scribit de *Salondico*, qui argenteam hastam quatiens, velut cœlo missam, & vaticinanti similis, Celtiberos ad arma concitavit: sed quum castra consulis adisset, pilo vigilis exceptus, finem bello ab ipsis initiis fecit. Hinc scribendum conjicit, *motus qui in Hispania ab Salondico*.

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

I. EADEM ætate, quâ in Thessalia [1] equestri pugnâ [a] vicere Romani, legatus, in Illyricum à consule missus, opulenta duo oppida vi atque armis coegit in deditionem; omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiæ eos, [2] qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. postquam nec, ut dederent se, compellere, neque capere obsidendo poterat; ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quas priùs intactas urbes reliquerat, diripuit. Alter consul C. Cassius, nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incœpto est conatus. Ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquilejensium legatis cognovit: qui querentes coloniam suam novam & infirmam, necdum satis munitam, inter infestas nationes Istrorum & Illyriorum esse, quum peterent ut senatus curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur; interrogati, vellentne eam rem C. Cassio consuli mandari: responderunt, Cassium Aquilejam indicto exercitu profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primò incredibilis visa. & pro se quisque credere, Carnis forsitan aut Istris bellum illatum. Tum Aquilejenses, nihil se ultrà scire, nec audere affirmare, quàm triginta dierum frumentum militi datum. & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos, abductosque. Enimvero senatus indignari, tantum consulem animum, ut suam provinciam relinqueret, in alienam transiret: exercitum novo & periculoso itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex urbe: &, quantum accelerare possent, Cassium consulem ubicumque sit, persequantur. nuncient, ne bellum cum ulla gente moveat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat. Legati ii profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius rex. Metus de consule atque exercitu distulit eo tempore municndæ Aquilejæ curam.

II. Hispaniæ deinde utriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ii de magistratuum Romanorum avaritia superbiaque conquesti, nixi genibus ab senatu petierunt, ne se socios fœdiùs spoliari vexarique, quàm hostes, patiantur. Quum & alia indigna quererentur, manifestum autem esset pecunias captas; L. Canulejo prætori, qui Hispaniam sor-

NOTÆ.

1. *Equestri pugnâ vicere Romani.*] Non quidem ea quæ libri superioris cap. 59. describitur: tunc enim victi fuere Romani: sed posteriore prœlio vicerunt, quod habetur cap. 66.

2. *Qui Carnuntem munitam urbem.*] *Carnuntum* in Pannonia nemo nescit, ubi nunc Cœnobium S. Petronillæ in Austria ad Hungariæ confinia: sed procul ab Illyrico maritimo, ubi tunc Romanorum arma. Est & apud Plin. *Carnus* Sabæorum in Arabia oppidum: verùm in ea Illyrici parte quæ Macedoniæ adjacet, & quò legatum mittere potuit Licinius consul, cui Macedonia attributa erat: *Carnuntem* nullibi invenio.

titus erat, negotium datum eſt, ut in ſingulos, à quibus Hiſpani pecunias peterent; quinos recuperatores ex ordine ſenatorio daret, patronoſque quos vellent ſumendi poteſtatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum eſt ſenatuſconſultum, juſſique nominare patronos: quatuor nominaverunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmilium L. F. Paullum, C. Sulpicium Gallum, cum M. Titinio primum, qui prætor A. Manlio, M. Junio conſulibus in citeriore Hiſpania fuerat, recuperatores ſumpſerunt. [1] Bis ampliatus, tertiò abſolutus eſt reus. Diſſenſio inter duarum provinciarum legatos eſt orta: citerioris Hiſpaniæ populi M. Catonem & Scipionem; ulterioris L. Paullum & Gallum Sulpicium patronos ſumpſerunt. Ad recuperatores adducti à citerioribus populis P. Furius Philus: ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Poſtumio, Q. Mucio conſulibus triennio antè, hic biennio priùs, L. Poſtumio, M. Popillio conſulibus, prætor fuerat. Graviſſimis criminibus accuſati ambo ampliatique: quum dicenda de integro cauſa eſſet, [2] excuſati exilii causâ ſolùm vertiſſe. Furius Præneſte, Matienus Tibur exulátum abierunt. Fama erat, prohiberi à patronis nobiles ac potentes compellare: auxitque eam ſuſpicionem Canulejus prætor, quòd omiſſâ eâ re delectum habere inſtituit. dein repentè in provinciam abiit, ne plures ab Hiſpanis vexarentur. Ita præteritis ſilentio obliteratis, in futurum conſultum ab ſenatu Hiſpanis, quod impetrarunt; [3] ne frumenti æſtimationem magiſtratus Romanus haberet: [4] neve cogeret viceſimas vendere Hiſpanos, quanti ipſe vellet: & ne præfecti in oppida ſua ad pecunias cogendas imponerentur. Urb. cond. an. 582. Coſſ. P. Licinio, & C. Caſſio.

III. Et alia novi generis hominum ex Hiſpania legatio venit. ex militibus Romanis, & ex Hiſpanis mulieribus, [1] cum quibus connubium non eſſet, natos ſe memorantes, ſupra quatuor millia hominum, orabant, ut ſibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, uti no-

NOTÆ.

1. *Bis ampliatus, tertiò abſolutus eſt reus.*] *Ampliari* dicebantur ii quorum damnatio vel abſolutio differebatur, quòd nondum planè liqueret de crimine: unde ampliùs inquirendæ erant idoneæ probationes: Gallicè *un plus amplement enquis*.

2. *Excuſati, exilii cauſa ſolum vertiſſe.*] Qui voluntario exilio damnationem & pœnam antevertebant, damnari ultrà non poterant, nec ad cauſam dicendam cogi; cùm apud Romanos veteres maximum eſſet ſuppliciorum in cives exilium, præterquàm ſi Majeſtatis rei convincerentur.

3. *Nec frumenti æſtimationem magiſtratus Romanus haberet.*] Ut ſcilicet frumentum, quod tributi nomine præſtabant provinciales, ſuo pretio, pro ratione liberi commercii, taxaretur, non arbitrio magiſtratuum.

4. *Neve cogeret viceſimas vendere Hiſpanos.*] Viceſimarum nomine intelligenda videtur pars vigeſima frumenti, quod in Hiſpanorum regionibus proveniret: impetrarunt autem hoc ſenatuſconſulto, ne triticum ſuum ejuſve partem vendere inviti cogerentur, & ſi venderent, ejus pretium non arbitrarium, & vero minus acciperent.

1. *Cum quibus connubium non erat.*] Tritum Romanis uxores ducere non licuiſſe, niſi Romanas, aut ex iis populis quibus datum extra ordinem connubii jus.

Digitized by Google

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio, & C. Cassio.

mina sua apud [2] L. Canulejum profiterentur: [3] eorumque si quos manumisisset, eos Cartejam ad Oceanum deduci placere. [4] Qui Cartejensium domi manere vellent, potestatem fore, uti numero colonorum essent, agro assignato. [5] Latinam eam coloniam fuisse, libertinorumque appellari. Eodem tempore ex Africa & Gulussa Masinissæ regis filius, legatus patris, & Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, & quæ missa erant ad bellum Macedonicum à patre suo exposuit: &, si qua præterea vellent imperare, præstaturum merito populi Romani est pollicitus: & monuit Patres Conscriptos, ut à fraude Carthaginiensium caverent. classis eos magnæ parandæ consilium cepisse; specie pro Romanis, & adversus Macedonas: ubi ea parata instructaque esset, ipsorum fore potestatis quem hostem aut socium habeant. Oravit deinde Senatum, „*ne Pœnorum adversus Masinissam querelis crederet. Eas non alio ex fonte, quàm ex innato in Romanos illorum odio, patris sui in ipsos studio proficisci. Patri ita curæ esse dictas à Senatu Populoque Romano fœderis leges, ut eas utilitatibus suis omnibus anteponat: vel potius in Romanorum auctoritate imperioque colendo positam habeat omnem utilitatem. Et ei quidem cordi maximè esse quietem: sed tuendis aut priscis regni paterni finibus, aut Romanorum in se beneficiis; ad arma identidem vi atque artibus Carthaginiensium cogi. Illis priorum cladium aut obliteratâ, aut ad acuendam modò vindictam refricatâ memoriâ, intolerabilem paucorum annorum pacem, cujus nimiâ opulentiâ elati, temperare sibi non possint, quin animos ad pristinum imperium idemtidem adjiciant, atque adversus vicinos vires experiantur, quibus victoris populi rupto fœdere paulò post exutiant jugum. Hac mente, inquit, nuper cùm Populus Romanus Celtiberico bello distineretur, aliique Hispani oram Numidiæ infestam haberent, Carthalonem auxiliariorum Præfectum in nostros immisere. Is per speciem obeundi fines sibi commissos, castra Masinissæ in proximo posita ex improviso invasit; copias pacatè & sine cujusquam noxa in assignato a*

Appianus.

NOTÆ.

2. *Apud L. Canulejum.*] Is prætor erat Hispaniam sortitus provinciam, supra cap. 31.

3. *Eorumque si quos manumisisset.*] Jure Romano ex concubina vel peregrina geniti manumissione non indigebant ut liberi essent. Dicendum itaque hos Hispanos ex ancillis natos, cujus rei non meminit Livius

4. *Qui Cartejensium domi manere vellent.*] De ipsis *Cartejensibus* accipi non potest: neque enim senatusconsulto est opus, ut qui in colonia nati, aut ejus cives sunt, colonorum numero sint. Quod si Hispanos hybridas intelligamus, dicendum erat, *qui Cartejæ manere vellent*, id est, *apud Cartejam urbem*: nisi ponamus eos jam Cartejæ fuisse: quò tota hæc narratio nequaquam ducit.

5. *Latinam eam coloniam fuisse.*] A quo & quando Cartejam deducta fuerit ante hoc tempus colonia, nullibi quod sciam reperitur. Nunc itaque primum factam coloniam Latinam vult Gron. eò deductis his quatuor millibus Hispanorum: unde legit, *Latinam eam coloniam esse*, quasi id tunc decretum esset à senatu. Obstare tamen videtur quod suprà dicitur, *eorumque si quos manumisisset*: ex quibus verbis colligi potest, hos homines, nec omnes, nec majori ex parte Cartejam missos.

„*Legatis*

„*Legatis veſtris ſolo agentes adortus, cæſis captiſque non paucis, agreſtes* Urb. cond.
„*Afros concitavit ad rebellandum: nec à vexandis per continuas populationes* an. 582.
„*ac vaſtationes hominibus noſtris deſtitit. His veſtrum eſt P. C. vos pro ve-* Coll. P. Li-
„*ſtra tum prudentia tum potentia obviam ire, hoſteſque communes ab ejuſ-* cinio Craſ-
„*modi coercere inſultibus, & pacem à vobis datam veſtraque in ſocium* ſo, & C.
„*Regem dona curare, ut, quemadmodum ipſius in vos fides, perpetua ſint.* Caſſio.
„*Vobis imperium Dii dedere, nobis obtemperandi veſtris velut cæleſtium*
„*juſſis gloria ſola pro Imperio ampliſſimo erit.* Introducti deinde Carthagi-
„nienſium Legati, eadem quæ priori anno pari lamentatione proſecuti Supra lib.
„ſunt. Cùm de re parum conſtaret, vix tamen dubium videbatur, quin 42 cap. 23.
„fretus amicitiâ noſtrâ Maſiniſſa, plurima ultra præſcriptum auderet;
„idque Senatu, qui minui Carthaginis potentiam publicè intereſſe puta-
„ret, non admodùm repugnante. Reſponſum utriſque eſt ituros brevi à Appian.
„Senatu Legatos, qui rem præſentem inſpicerent, & quod jus faſque po- Pun.
„ſtularet, edicerent; interim vi armatâ abſtinendum. Nec una hæc erat
„cauſa mittendi Legatos: explorandus erat Carthaginis ſtatus, ſemper Appian. ib.
„quidem in fide nutantis, ſed nunc præſertim inchoato in Macedonem
„bello ad res ſpeſque novas erectæ atque in factiones diſtractæ. Primatum
„quippe pauci Romanarum partium erant. Horum Princeps Hanno, cui
„Magno cognomen indiderant ſui: alii Regi Maſiniſſæ haud magno ſanè
„numero ſtudebant, duce Annibale, quem Pſaris appellatione diſtinxe-
„rant, ſive paſſeris, ſive triremis ſimilitudo ejus cognominis cauſam præ-
„buerat. Pars maxima auræ populari ſerviens Amilcari Samiæ adhære-
„bat, quocum harum partium erat & Carthalo. Legati occupato jam à
„Regiis agro controverſo in Africam venerunt: nec judicum, ſed arbitro-
„rum more, ita res inter Maſiniſſam compoſuerunt, ut velut interdicto,
„cauſâ nec plenè cognitâ, quæ penes quemque tunc eſſent, ea ab iiſita poſ-
„ſidenda pronunciarent. Cæterùm non ſine admiratione adeo florentem
„civibus atque opibus urbem videre potuerunt: in tantum enim loci atque
„incolarum ingenio commercioque intra annos viginti creverat, ut nec ſu-
„periorum bellorum, nec duræ obſidionis veſtigia ulla ſupereſſent.

„IV. Sub profectionem in Africam Legatorum habita in urbe comitia
„Conſules in annum proximum dederunt Hoſtilium Mancinum, Atilium
„Serranum. Aulo utrique prænomen erat. Prætores deinde creati legun-
„tur Q. Mænius, M. Recius, L. Hortenſius. His qui addendi ſint Colle-
„gæ, ex Auctoribus qui ad nos pervenêre, certi quod colligas nihil eſt.
„Conſulibus Hoſtilio Macedonia, Atilio Italia obvenit. Urbanam Juriſ-
„dictionem ſortitus eſt Recius, Peregrinam Mænius. Claſſis cum ora ma-
„ritima Hortenſio obtigit. Si quid conjecturæ dandum ex annorum ſequen- Pighius ex
„tium Conſulibus, qui ad hunc honorem vix niſi per Præturam pervenire conject.
„ſoliti, duo ſunt, quorum Præturæ ad hunc annum haud improbabiliter
„referri poſſunt. Q. Ælius Pœtus, T. Manlius Torquatus. Ille tertio hinc
„anno cum M. Junio, hic anno quinto, Collegâ Cn. Octavio, inter Con-
„ſules occurrit in Faſtis Capitolinis. Sextus inter hujus anni Prætores nu-

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licin. Crasso, & C. Cassio.

„meretur Q. Hostilius Tubulus. Hic quippe anno hinc altero C. Popillio „Lænati Consulari, & C. Decimio Prætorio in Ægyptum ad finiendum „Antiochi Syriæ Regis & Ptolemæorum fratrum bellum Legatis tertius „adjungitur: cui legationi cum ejus dignationis viris credibile non est in- „fertum fuisse nisi curuli honore functum. Hos igitur Siciliam Sardiniam- „que & Hispaniam Provincias obtinuisse vero non est absimile. Interim P. „Licinius Crassus Consul anni prioris, de cujus minùs prosperis cum Perseo „ad Peneum prœliis diximus, hiberna partim per Thessaliam, majori ex „parte per Bœotiam habebat. Nec dignum deinde memoriâ quicquam ges- „sit, nisi quis inter præclara facinora urbes, agente procul in Macedoniâ „Rege, expugnatas crudelem in modum, & captis venditisque sub corona „civibus direptas numerare voluerit. Nec meliùs habitæ à C. Lucretio „Proprætore, cæterisque classium Præfectis maritimæ civitates. Multa „ab his impotenter in Socios facta. His posteà de injuriis Magistratuum „Romanorum non immeritò conquerentibus opem tulit, quâ licuit, Se- „natus, atque imprimis Coronæi, qui à Crasso sub Corona venierant, ex „Senatusconsulto in libertatem sunt restituti.

Liv. lib. 44. cap. 19.

Epit. Livii lib. 43. Plutarch. in Paull. Æmil.

„V. Cotys ubi Atiesbis vicini Reguli atque Emmenis copiis, quæ sub „Corrago erant, teneri ditionis suæ partem, seque iis pellendis imparem „vidit: cum præsertim à tergo Dardani minarentur: à Perse auxilia ex „mutui fœderis legibus implorare ac flagitare non destitit. Hic sua interesse „ratus ne perire Cotyn sineret, qui ferè solus fideli societate Macedonum „partes palam amplecteretur: statim cum equitum alis aliquot quæ in pro- „ximis urbibus præsidium agitabant, & parte magna phalangis adveniens, „brevi Marenen regiunculam fusis fugatisque hostibus receptam domino „priori restituit. Inde versis in Dardanos armis, eorum non modò excur- „sus coërcuit: sed nihil tale suspicantibus superveniens, exercitum decem „millium cecidit, & qui cladi superstites fuerant, trans montes suos regre- „di coëgit, terrore, quem in Thraciam intulerant, ipsis patrios intra „fines per agrorum populationes expugnationesque aliquot oppidorum cu- „mulatè reddito: unde illorum opulentos spoliis milites reduxit in Macedo- „niam. Ne ultrà moraretur imminens oræ maritimæ versisque in Thessaliam „& Illyricum finibus Romanus impedimento fuit. Per hæc tempora, P. „nempè Licinio Crasso, C. Cassio Longino Consulibus invenimus in Annali- „bus Cassini puerum factum ex virgine, sub parentibus, mutato sexu pro „monstro habitum, jussu Aruspicum deportatum in Insulâ desertam fuisse.

Plin. Natur. Hist. 7. 4.

„VI. At M. Junius Pennus Prætor in Hispaniam Citeriorem sortis suæ „Provinciam cum octo millium peditum, quadringentorum & quinqua- „ginta equitum supplemento vectus, apud Celtiberos cæterosque junctos „cum ipsis fœdere populos, unius hominis artibus aut furiis potiùs turbata „reperit omnia. Ad res novandas spe certæ victoriæ accenderat dux novus „[1] Olonicus (Salondicum alii vocant.) Is pari astu atque audaciâ præ-

Epit. Liv. 42. Flor. 2. 19.

NOTÆ.

1. Hoc Caput de *Olonico*, quod sub finem Epitomes hujus Libri legitur;

quaſi *Olonicus*, ſive (ut alii Codices habent) *Elonicus*, mendosè ſcriptum ſit, refert Sigonius ad *Clondicum* Baſtarnarum Ducem, qui in Dardaniam cum triginta millibus hominum, cæteris in patriam reverſis, pervenisſe memoratur lib. 40. cap. 58. Hac de causâ pro eo quod in fine hujus Epitomes ſcribitur: *in Hiſpania*: legit idem Sigon. *in Pœonia*, quæ Macedoniæ regio Dardanis vicina. Inde conjiciebam narrationem hanc totam ad Cn. Sicinium Prætorem anni prioris pertinere; qui eùm Juriſdictionem inter Peregrinos ſortitus eſſet, adjectâ præterea aliorum negotiorum curâ, uti ex Noſtro liquet libri ſuperioris cap. 9. 10. & 18. Prorogato deinde in annum Imperio, navalibus terreſtribuſque copiis attributis, Provinciam Macedoniam obtinere juſſus fuerat: trajectoque ad Apolloniam exercitu, Tribunos cum valida manu ad occupanda Daſſaretiorum atque Illyriorum, ipſis volentibus, caſtella miſerat; quod refertur ejuſdem libri cap. 27. 31. 36. Unde non improbabile videbatur, Licinio Conſule & Præfecto claſſis Lucretio eorumque Legatis Perſeum circa maritima diſtinentibus, Sicinium quo Dardanis Romanorum ſociis contra Baſtarnas Thracaſve bellantibus ſeſe adjungeret, in intimam Macedoniam, quà Dardanis proxima eſt, cum exercitu penetraſſe; ita ut quæ de Olonico interempto ſcribuntur, Clondico convenire potuerint. Idque ſuadebant argumenta duo ex Floro, quibus confici videbatur ea, quæ de Salondico Hiſpano apud eum referuntur, ad hæc tempora revocari non poſſe. Alterum quòd ante Salondicum ponantur Metelli Macedonici, Junioris Africani, Decimi Bruti in Hiſpania geſta; quæ ſanè hoc tempore poſteriora ſunt: & quòd Florus caſtra Conſulis adita dicat ab Olonico, cùm tamen per hoſce annos nullus eſſet in Hiſpania Conſul, Citeriorque & Ulterior per Proprætores regerentur. Verùm huic ſententiæ vehementer obſtat quæ ſit poſteà Clondici mentio lib. 44. cap. 26. & 27. Licèt enim ibi Gallorum Regulus dicatur, dubium tamen eſſe non poteſt quin idem ſit cum ſuperioris anni Clondico Baſtarnarum Regulo. Baſtarnæ quippe Gallicæ originis ejuſdemque cum Scordiſci generis fuerunt, nec ſermo nec mores abhorrebant, teſte Livio: Quin & Plutarchus in Paulo Æmilio Baſtarnas hos ipſos vocat Gallos: & Clondicus Gallus è Thracia (quo Clondicus Baſtarna advenerat à Philippo vocatus) narratur, ſpretis Perſei conditionibus, retrò cum ſuis ad Iſtrum rediiſſe; ad cujus fluminis ripam ulteriorem Baſtarnarum ſedes. Obſtat & *Hiſpania* nomen, quod vocabulum cum conſtanter & editi & ſcripti ſervent, in Pœoniæ appellationem transferre mihi quidem religio eſt. Tentabam num in Hiſpania congruens quid per hoſce annos accidiſſet: nec verè deerat Metellus, in quem convenire poſſet, quod hic ait Noſter, *lenitatem Prætoris, quâ ſine ſanguine ferociſſimam gentem domuerat, gratiam plebi Patribuſque fuiſſe*. Metellus ſanè apud Florum, cùm Contrebiam memorabili cepiſſet exemplo, Nertobrigæ majori gloriâ pepercit: aut, ut Valerius Maximus ait lib. 5. cap. 1. cum urbem Centobricam obſideret, & jam admotâ machinâ partem muri, quæ ſola convelli poterat, dejecturus videretur, humanitatem propinquæ victoriæ prætulit. Nam cum Rethogenis filios (qui ad eum tranſierat) Centrobricenſes machinæ lctibus objeciſſent: ne pueri in conſpectu patris crudeli genere mortis conſumerentur (quanquam ipſe Rethogenes negabat eſſe impedimento quominus etiam per exitium ſanguinis ſui expugnationem perageret) ab obſidione diſceſſit. Quo quidem tam clementi facto, etſi non unius civitatis mœnia, omnium tamen Celtiberarum urbium animos cepit: effecitque ut ad redigendas eas in ditionem Populi Romani non multis ſibi obſidionibus opus eſſet. Erat & in Appiano Fulvius Nobiliot à quo Carus Segedenſis Celtiberorum Dux primo victor, dein dum Romanos fugientes effusè inſequitur, cæſus fuit. Sed hæc in Conſulatu Q. Opimii, L. Poſtumii Albini, annumque urbis incidunt 599. Cæcilii autem Metelli Proconſulis res ab hinc remotiores in annum 612. abeunt, qui annus ab hoc Conſulatu trigeſimus eſt. Potior idcircò viſa conjectura Gronovii, quæ & ſalvis loci hominiſque appellationibus conſiſtere, & ſi quid contrà opponatur, idoneis adverſus ea reſponſis adſtrui poteſt. Nam nec magni momenti videri debet Conſulis nomen, quo utitur Florus. Conſulis enim & Præ-

Urb. cond. an. 582. Coss. P. Licinio Crasso, & C. Cassio.

„ditus vaticinantis specie hastam argenteam quatiens velut Cœlo missam, „Barbaros ita deliriis suis impleverat, ut ejus sunsu in armis, quanta vix „unquam antèa multitudo, convenirent. Prætor, antequam in hostes pro„ficisceretur, in id incubuit ut animos Provincialium reliquorum, ne ad „arma decurrerent, omni benignitatis genere conciliatos in fide retineret. „Inde in Celtiberiæ fines progressus, castra castris rebellium contulit. Hos „eum præteritarum cladium recordatione trepidare, nec oraculis suis fa„tis confidere Salondicus cerneret, facinus concepit temeritate, quâ se „hactenus jactaverat, dignum. Mucii Scævolæ exemplo, Prætorem Po„puli Romani propriis in castris trucidandi consilium iniit: rem factu fa„cilem ratus, quæ si succederet, quid proclivius quàm destitutum Impe„ratore exercitum, tanquam truncum sine capite corpus, delere, tanti„que eventûs miraculo firmatis vaticiniis suis summam apud suos potesta„tem adipisci? Certè tot inter militantes immixtosque Romanis Hispanos, „nec cultus armorumque apparatu, nec sermone diverso agnoscendus, non „abs re latere ac fallere non ægrè posse confidebat, atque ad prætorium „ipsum penetrare. Assumpto itaque in desperati incœpti communionem „haud dissimilis vesaniæ socio, sub noctem Romana adiit castra, ubi ad „Junii usque tentorium sine noxa est progressus. Verùm ingredi tentantem „pilo vigil excepit: socius pares stulti consilii pœnas luit. Periculo libe„ratus Junius præcidi utriusque caput, atque hastis suffixum delectis è nu„mero captivorum tradi jussit ad suos perferenda. 2 Tantum pavorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, ut, si admotus extemplo exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: & erant qui legatos mittendos, ad pacem precibus petendam, censerent: civitatesque complures eo nuncio audito, in deditionem venerunt. quibus purgantibus sese, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se ultrò ad pœnam ipsi obtulissent, quum veniam dedisset prætor; protectus extemplo ad alias civitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui paulò antè ingenti tumultu arserat, peragravit. Hæc lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat,

NOTÆ.

toris nomina Auctores promiscuè usurpant: quod hæc utraque dignitas haud multùm dispari potestate imperium militare in Provinciis continebat. Sic, ut alios taceam, Appianus M. Fulvium Flaccum, qui Lusones aliosque Hispanos circa centesimam quinquagesimam Olympiadem devicit, vocat Στρατηγὸν (quo vocabulo Consules Romanos Græci exprimunt.) Illum tamen Prætorem tunc fuisse constat ex Livio nostro libro trigesimo quarto capite quinquagesimo primo, & libro trigesimo quinto capite septimo: nec nisi biennio post Consul cum M. Vulsone est creatus libro trigesimo septimo capite quadragesimo octavo. Quod autem Salondici post Metellum, Lucullum, Scipionem, Brutum in rebus Hispaniæ commemorandis meminit Florus, apparet hunc non ordinem temporum accuratè sequi, sed populorum fata, ac præsertim diversos Hispanorum Duces strictim delibando inter se componere.

2. *Tantum pavorem ingressi castra.*] Hoc loco desiderantur comitia consularia & prætoria anni sequentis. Desunt etiam

eò gratior plebi Patribuſque fuit, quò crudeliùs avariuſque in Græcia bellatum, & ab conſule Licinio & ab Lucretio prætore, erat. Lucretium tribuni plebis abſentem concionibus aſſiduis lacerabant; quum reipublicæ causâ abeſſe excuſaretur: ſed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro ſuo Antiati eſſet, aquamque ex manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus 4 centum triginta millibus æris locaſſe dicitur. tabulis quoque pictis ex præda fanum Æſculapii exornavit. Invidiam infamiamque ab Lucretio averterunt in Hortenſium ſucceſſorem ejus Abderitæ legati, flentes ante curiam, querenteſque *Oppidum ſuum ab Hortenſio expugnatum ac direptum eſſe. Cauſam excidii fuiſſe urbi, quod quum* 5 *centum millia denariûm, & tritici quinquaginta millia modium imperaret*; 6 *ſpatium petierunt, quo de ea re & ad Hoſtilium conſulem, & Romam mitterent legatos. Vix dum ad conſulem ſe perveniſſe, & audiſſe oppidum expugnatum. principes ſecuri percuſſos, ſub corona cæteros veniſſe.* 7 Indigna ſenatui viſa: decreveruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreverant priore anno: eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem juſſerunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæſus, Sext. Julius Cæſar, ad reſtituendos in libertatem Abderitas miſſi. Iiſdem mandatum, ut & Hoſtilio conſuli & Hortenſio prætori nunciarent, Senatum Abderitis injuſtum bellum illatum, conquirique omnes qui in ſervitute ſint, & reſtitui in libertatem, æquum cenſere. *Urb. cond. an. 583. Coſſ. A. Hoſtil. Mancino, & A. Atinio Serrano.*

VII. Eodem tempore de C. Caſſio, qui conſul priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hoſtilio erat, querelæ ad ſenatum delatæ ſunt: & legati regis 1 Gallorum Cincibili venerunt. Frater ejus verba in ſenatu fecit, queſtus, 2 Alpinorum populorum agros ſociorum ſuorum depopulatum C. Caſſium eſſe: & inde multa millia hominum in ſervitutem abripuiſſe. Sub id tempus Carnorum Iſtrorumque & Japidum legati venerunt: *Duces ſibi ab conſule Caſſio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monſtrarent: pacatum ab ſe tanquam*

NOTÆ.

res à P. Licinio adhuc Coſ. in Macedonia geſtæ, & alia quædam, quæ Sigon. obſervat.

3. *Ex flumine Loracina duceret.*] Exiguo alveo perfluit hodie hic amnis Neptunium oppidum Campaniæ Romanæ maritimum.

4. *Centum triginta millibus aris.*] Si aſſes ſemunciales ſumamus exiſtet pretium 3785. librarum Francicarum: ſed exigua hæc ſumma ſundet libras, ſive pondus librarum potiùs intelligi: quo poſito ſumma quater & vicies multiplicanda veniet.

5. *Centum millia denariûm.*] Gallicè, *la valeur de quarante mille livres.*

6. *Spatium petierunt.*] Malo *petierant.*

7. *Indigna ſenatui viſa.*] Deeſt haud dubiè nomen *res*, aut quid ſimile.

1. *Gallorum Cincibili.*] Cùm plures eſſent Gallicæ nationes cis & ultra Alpes, cujus nationis rex hic *Cincibilis* fuerit, divinare difficile eſt. *Carnorum* fuiſſe conjicerem niſi hi ſtatim diſtinguerentur. Fuerit itaque alicujus Tranſalpini populi rex, quales memorantur lib. 39. cap. 54. & 55.

2. *Alpinorum populorum.*] *Alpini*, ſeu *Inalpini* dicuntur, qui Alpes incolunt in Galliæ Italiæque confinio. At C. Caſſius magis circa tractum Alpium orientalem Gallos populatus fuiſſe videtur; quod teſtantur querelæ vicinorum Carnorum, Japidum, ſive Japodum atque Iſtrorum.

Urb. cond. an. 583. Coſſ. A. Hoſtil. Mancino, & A. Atinio Serrano.

ad aliud bellum gerendum abiſſe: inde ex medio regreſſum itinere, hoſtiliter peragraſſe fines ſuos: paſſim rapinaſque & incendia facta: nec ſe ad id locorum ſcire, propter quam cauſam conſuli pro hoſtibus fuerint. Et regulo Gallorum abſenti, & his populis reſponſum eſt, *Senatum ea, quæ facta querantur, neque ſciſſe futura, neque, ſi ſint facta, probare. Sed indicta cauſa damnari abſentem conſularem virum, injurium eſſe, quum is reipublicæ cauſa abſit. Ubi ex Macedonia rediſſet C. Caſſius; tum, ſi coram eum arguere vellent, cognita re ſenatum daturum operam uti ſatisfiat.* Nec reſponderi tantùm iis gentibus, ſed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent quæ Patrum ſententia eſſet. Munera mitti legatis 3 ex binis millibus æris cenſuerunt. duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo 4 ex quinque pondo auri facti, & vaſa argentea quinque 5 ex viginti pondo, & duo equi phalerati cum agaſonibus, & equeſtria arma ac ſagula: & comitibus eorum veſtimenta liberis ſerviſque. Hæc miſſa: illa petentibus data, ut denorum equorum iis commercium eſſet, educendique ex Italia poteſtas fieret. legati cum Gallis miſſi trans Alpes, C. Lælius, M. Æmilius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blaſio, T. Memmius.

VIII. Multarum ſimul Græciæ Aſiæque civitatum legati Romam convenerunt. Primi Athenienſes introducti: *ii ſe quod navium habuerint militumque P. Licinio conſuli & C. Lucretio prætori miſiſſe expoſuerunt, quibus eos non uſos, frumenti ſibi centum millia imperaſſe: quod quanquam ſterilem terram arent, ipſoſque etiam agreſtes peregrinos frumento alerent, tamen, ne deeſſent officio, confeciſſe: & alia, quæ imperarentur, præſtare paratos eſſe.* Mileſii nihil præſtitiſſe memorantes, ſi quid imperare ad bellum ſenatus vellet, præſtare ſe paratos eſſe, polliciti ſunt. Alabandenſes templum Urbis Romæ ſe feciſſe commemoraverunt, ludoſque anniverſarios ei Divæ inſtituiſſe: & 1 coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Jovi Optimo Maximo attuliſſe, & ſcuta equeſtria trecenta, ea cui juſſiſſent, tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & ſacrificare liceret, petebant. Hoc Lampſaceni 2 octoginta pondo coronam afferentes petebant, commemorantes, *Diſceſſiſſe ſe a Perſeo, poſtquam Romanus exercitus in Macedoniam veniſſet, quum ſub ditione Perſei & ante Philippi fuiſſent. Pro eo, & quod imperatoribus Ro-*

NOTÆ.

3. *Ex binis millibus aris.*] Niſi pondo ſive libras intelligamus, viliora quam par ſit munera invenientur. Quid enim conficient bis mille aſſes Romani hoc tempore ad ſemunciam æris redacti? Vix 87. libras noſtrates ſuperabunt aſſibus 10.

4. *Ex quin que pondo auri.*] Horum torquium, ſi materiam ſolam ſpectes, pretium 2800. libras Francicas non excedet.

5. *Ex viginti pondo.*] Reſpondet hoc argentum 720. libris noſtris.

1. *Coronam auream quinquaginta pondo.*] Æſtimatio ejus auri reddet nobis octo & viginti librarum millia.

2. *Octoginta pondo coronam.*] Gallicè, *dont le poids eſtoit de la valeur de quarante quatre mille huit cens livres.*

manis omnia præſtitiſſent, id ſe tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur: & ſi pax cum Perſeo fieret: 3 exciperentur, ne in regiam poteſtatem reciperentur. Cæteris legatis comiter reſponſum: Lamplacenos [a] in ſociorum formulam referre Q. Mænius prætor juſſus. munera omnibus in ſingulos 4 binum millium æris data. Alabandenſes ſcuta reportare ad A. Hoſtilium conſulem in Macedoniam juſſi. Et ex Africa legati ſimul Carthaginienſium, 5 tritici decies centum millia & hordei quingenta, indicantes ſe ad mare devecta habere, ut, quò ſenatus cenſuiſſet, deportarent. *Id munus officiumque ſuum ſcire minus eſſe, quàm pro meritis populi Romani & voluntate ſua: ſed ſæpe alias bonis in rebus utriuſque populi ſe gratorum fideliumque ſociûm muneribus functos eſſe.* Item Maſiniſſæ legati, tritici eandem ſummam polliciti, & mille & ducentos equites, duodecim elephantos. & ſi quid aliud opus eſſet, ut imperaret ſenatus: æquè propenſo animo, ac quæ ipſe ultrò pollicitus ſit, præſtaturum eſſe. Gratiæ & Carthaginienſibus & regi actæ; rogatique, ut ea quæ pollicerentur, ad Hoſtilium conſulem in Macedoniam deportarent. Legatis in ſingulos binûm millium æris munera miſſa.

Urb. cond. an. 583. Coſſ. A. Hoſtil. Mancino, & A. Attinio Serrano.

IX. Cretenſium legatis, commemorantibus, ſe, quantum ſibi imperatum à P. Licinio conſule eſſet ſagittariorum, in Macedoniam miſiſſe; quum interrogati non inficiarentur, *Apud Perſea majorem numerum ſagittariorum quàm apud Romanos militare*; reſponſum eſt: *Si Cretenſes bene ac graviter deſtinarent potiorem populi Romani quàm regis Perſei amicitiam habere; ſenatum quoque Romanum iis tanquam certis ſociis reſponſum daturum eſſe. Intereà nunciarent ſuis, placere ſenatui, dare operam Cretenſes, ut quos milites inter præſidia regis Perſei habercnt, eos primo quoque tempore domum revocarent.* Cretenſibus cum hoc reſponſo dimiſſis, Chalcidenſes vocati; quorum legatio ipſo introitu, ob id quod Mictio princeps eorum pedibus captus lectica eſt introlatus, [a] ultimæ neceſſitatis extemplo viſa res: in qua ita affecto excuſatio valetudinis, aut ne ipſi quidem petenda viſa foret, aut data petenti non eſſet. Quum ſibi nihil vivi reliquum præterquàm linguam ad deplorandas patriæ ſuæ calamitates præfatus eſſet, expoſuit: *Civitatis primum ſuæ benefacta, & vetera, & ea quæ Perſei*

INTERPRETATIO.

a *Deſcribi in catalogo ſociorum*, ſeu, *in numerum ſociorum recipi.*

a *Statim viſum eſt ſenatui extremâ neceſſitate* adactos Chalcidenſes *hunc præcipuum ad Romanos legatum deſtinaſſe, qui adeo pedibus laboraret*, &c.

NOTÆ.

3. *Exciperentur, ne in regiam poteſtatem reciperentur.*] Mavult Gron. *ne ...., reciderent*: fortè, *reſtituerentur.*

4. *Binûm millium aris.*] Si dicamus pondo, fient libræ noſtræ 1350.

5. *Tritici decies centum millia.*] Intellige *modiûm*, quod ſubauditur; nec exprimi neceſſe eſt, quamvis Pighius intexuerit. Modiorum porrò nomine ſignificatur menſura, non multùm diverſa ab ea, quæ Pariſiis vocatur *boiſſeau*, quæque duodecima eſt ſextarii Pariſini.

Urb. cond. an. 585. Coss. A. Hostil. Mancino, & A. Atilio Serrano.

bello præstitissent, ducibus exercitibusque Romanis: tum quæ primo C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbe, avare, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cum maxime L. Hortensius faceret. Quemadmodum omnia, sibi etiam iis quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quàm se dedant Persi. Quod ad Lucretium Hortensiumque attineret; scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in urbem eos accipere. [1] Quæ excluſissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse apud se [2] templa omnibus ornamentis compilata, & spoliataque sacrilegiis C. Lucretium navibus Antium devexisse, libera corpora in servitutem abrepta: fortunas sociorum populi Romani direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretii, Hortensium quoque in tectis hieme pariter atque æstate navales socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse. [b] versari inter se conjuges liberosque suos, quibus nihil neque dicere pensi neque facere.

X. Arcessere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coram purgaretque sese. Cæterùm multò plura præsens audivit, quàm in absentem jacta erant: & graviores potentioresque accessere accusatores duo Tribuni plebis, M. Juvencius Thalna, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modò eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto, multis objectis probris, diem dixerunt. Senatus jussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit. *Quæ bene meritos sese, & ante, & in eo bello, quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire vera eos referre senatum, & perinde ac debeant grata esse. Quæ facta à C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio prætoribus Romanis querantur; ea neque facta, neque fieri voluntate senatus, [a] quem non posse existimare? qui sciat, bellum Persi & ante Philippo patri ejus intulisse populum Romanum pro libertate Græciæ: [1] non ut ea à magistratibus sociis atque amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium prætorem daturos esse: quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere: si qui in servitutem liberi venissent, ut eos conquirendos primo quoque tem-*

INTERPRETATIO.

b *Navales socios, quibus nihil curæ est quid loquantur, aut quid agant, cum civibus Chalcidensibus, eorum uxoribus & liberis permixtos esse.*

a *Neminem non credere posse ac debere.*

NOTÆ.

1. *Quæ excluſissent eos.*] Ita mavult Sigon. vulgò, *qui excluſissent*: sed urbium nomine novum non est significari cives earum, seu populos.

2. *Templa omnibus ornamentis compilata.*] *Compilare* Ascon. est, *pilos pervellere*: ita ut ne pilum quidem relinquas. Sunt qui à Græco verbo πλάω, quod est, *complanare*, derivent. Plerumque sumitur pro, *cogere*, sive *colligere*; quâ ratione compilantur potiùs res quæ diripiuntur, quàm loca unde res extrahuntur.

1. *Non ut ea à magistratibus sociis atque amicis paterentur.*] Non video cur Gronov. legi potiùs velit, *non ut ea à magistratibus socii atque amici paterentur*. Quid enim interest an dicantur

pore

pore reſtituendoſque in libertatem curaret : ſociorum navalium neminem prætor magiſtros in hoſpitia deduci æquum cenſere. Hæc Hortenſio juſſu ſenatus ſcripta. [2] Munera binûm millium æris legatis miſſa, & vehicula Mictioni publicè locata, quæ eum Brundiſium commodè perveherent. C. Lucretium, ubi dies quæ dicta erat venit, tribuni ad populum accuſarunt, mulctamque [3] ȣ decies centum millium æris dixerunt. Comitiis habitis, omnes quinque & triginta tribus eum condemnarunt. Urb. cond. an. 583. Coſſ. A. Hoſtil. Mancino, & A. Attinio Serrano.

XI. In Liguribus eo anno nihil memorabile geſtum. nam nec hoſtes moverunt arma, neque conſul in agrum eorum legiones induxit: & ſatis exploratâ pace ejus anni; milites duarum legionum Romanarum, intra dies ſexaginta, quàm in provinciam venit, dimiſit. ſociorum nominis Latini exercitu maturè in hiberna Lunam & Piſas deducto, ipſe cum equitibus Galliæ provinciæ pleraque oppida adiit. Nuſquam alibi quàm in Macedonia bellum erat: ſuſpectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaque & octo naves ornatas à Brundiſio ſenatus cenſuit mittendas ad C. Furium legatum iſſam, qui cum præſidio duarum Iſſenſium navium inſulæ præerat, duo millia militum in eas naves ſunt impoſita, quæ Q. Mænius prætor, ex ſenatuſconſulto in ea parte Italiæ, quæ objecta Illyrico eſt, conſcripſit: & conſul Hoſtilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum miſit, ut accolas Illyrici tutarentur. qui non contentus iis, quas adduxerat, copiis, auxilia ab ſociis corrogando, ad octo millia hominum vario genere armavit: peragratâque omni eâ regione, ad Lychnidum Daſſaretiorum conſedit.

XII. Haud procul inde [1] Uſcana oppidum finium plerunque Perſei erat. decem millia civium habebat, & modicum, cuſtodiæ causâ, Cretenſium præſidium. Inde nuncii ad Claudium occulti veniebant. *Si propius copias admoviſſet, paratos fore qui proderent urbem. Et operæ pretium eſſe, non ſe amicoſque tantum, ſed etiam milites præda expleturum*. Spes cupiditati admota ita occæcavit animum, ut nec exiis qui venerant quem-

NOTÆ.

Chalcidenſes à Romanis ſociis atque amicis, an ab iiſdem pati aliquid ipſi Romanorum ſocii atque amici.

2. *Munera binum millium æris*.] Jam diximus, ſi aſſes illorum temporum computentur, haud ampla ejuſmodi munera fuiſſe, nempè librarum Gallicarum 58. cum aſſibus ſex atque octo denariis. Si non in pecunia, ſed in ære numerentur, hæc duo millia pondo efficiunt pretium ferè mille trecentarum quinquaginta librarum noſtratium.

3. *Decies centum millium æris*.] Eadem computatione fient noſtrâ monetâ novem ac viginti millia librarum cum centum & ſex ac ſexaginta libris, aſſibus tredecim ac quatuor denariis. Quòd ſi libras æris numeremus, fient ſexcenta ſeptuaginta quinque millia librarum Francicarum.

1. *Uſcana*.] Primarium fuit Peneſtarum oppidum *Uſcana*: erant autem Peneſtæ Macedoniæ occiduæ populi ad meridiem Deuriopum & Daſſaretiorum, intermediis Cambuniis montibus, ad occaſum Pelagoniæ Tripolitis & Eſtiæotidis, à quibus Pæo monte ſejungebantur.

Urb. cond. an. 583. Coss. A. Hostil. Mancino, & A. Attinio Serrano.

quam retineret, [a] nec obsides, pignus futuros furto & fraude agendæ rei, posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet: die tantùm statutâ profectus ab Lychnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quartâ inde vigiliâ signa movit; mille fermè ad præsidium castrorum relictis: incompositi longo agmine effusi, infrequentes, quum nocturnus error dissiparet, ad urbem pervenerunt. Crevit negligentia, postquam neminem armatum in muris viderunt. Cæterùm ubi primum sub jactu teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur. & ad clamorem erumpentium ingens strepitus è muris ortus, ululantium mulierum cum crepitu undique æris: & incondita multitudo, turbâ immixtâ servili, variis vocibus personabat. Hic tam multiplex undique objectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. itaque fugientes plures quàm pugnantes interempti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quò longius iter in castra erat, eò plures fessos confectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in castris Appius, ut suos dissipatos fugâ colligeret (quæ res palatis per agros saluti fuisset) ad Lychnidum protinùs reliquias cladis reduxit.

XIII. Hæc & alia haud prosperè in Macedonia gesta, ex Sexto Digitio tribuno militum, qui sacrificii causâ Romam venerat, sunt audita. Propter quæ veriti Patres, ne quæ major ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam, M. Fulvium Flaccum & M. Caninium Rebilum, miserunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & ut A. Hostilius consul comitia consulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Januario comitia haberi possent, & ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim M. Recio prætori mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia (nisi qui reipublicæ causâ abessent) Romam revocaret. Qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset. Ea, uti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia [1] ante diem quintum Kalendas Septembres fuere. Creati consules sunt, Q. Marcius Philippus iterum, & Cn. Servilius Cæpio. post diem tertium prætores sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fontejus Capito. Designatis prætoribus, præter duas urbanas, [2] quatuor provinciæ sunt decretæ; Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia, exacto admodum mense Februario, redie-

INTERPRETATIO.

a *Nec petiit sibi obsides dari qui pignori essent in securitatem incepti, quod nonnisi occultè & furtim, sive per proditionem perfici poterat.*

NOTÆ.

1. *Ante diem quintum Calendas Septembres.*] Conjicit Pighius *Februarias*: antea enim decretum à Senatu fuerat, ut comitia mense Januario haberentur.

2. *Quatuor provinciæ.*] Tritum *provincias* pro muneribus seu officiis vel curationibus magistratuum accipi, & in his quatuor est classis sive imperium navale.

runt. *Hi, quas res eâ æstate prospere gessisset rex Perses, referebant: quantusque timor socios populi Romani cepisset; tot urbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem commeatibus vulgo datis per ambitionem esse: culpam ejus rei consulem in tribunos militum, contrà illos in* Ueb. cond. an 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Capione.
5 *consulem conferre. Ignominiam Claudii temeritate acceptam, 3 elevare eos* [a] *Patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant.* Consules designati, ubi primum magistratum iniissent, de Macedonia referre ad senatum jussi: destinatæque provinciæ iis sunt, Italia & Macedonia. Hoc anno in-
10 tercalatum est: 4 tertio die post Terminalia Kalendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui: 5 L. Flamininus augur, pontifices duo decessêrunt, L. Furius Philus, & C. Livius Salinator. in locum Furii T. Manlium Torquatum, in Livii M. Servilium pontifices legerunt.

XIV. Principio insequentis anni quum consules novi Q. Marcius & Cn.
15 Servilius de provinciis retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit. Priusquàm id sors cerneret, in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam, quod res desideraret supplementi [1] decerni. In Macedoniam peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia.
20 equites Romanos ducentos quinquaginta, socios trecentos. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones, ne plus sena millia peditum, trecenti equites essent. Alteri consuli nullus certus finitus numerus civium Romanorum, quem in supplementum legeret. [2] id modò finitum, ut duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum & ducenos ha-
25 berent, equites trecenos. 7 Peditum Latinorum major quàm collegæ decretus numerus: peditum decem millia & sexcenti equites. quatuor præterea legiones scribi jussæ, quæ, si quo opus esset, educerentur. [2] Tribunos his, non permissum, ut consules facerent: populus creavit. Sociis

INTERPRETATIO.

a *Illud tantum decretum ac definitum est.*

NOTÆ.

3. *Elevare eos patres acceperunt.*] Illa *elevare eos* jure à Freinshemio expungi Gronov. censet. Contrarium tamen suadere possent sequentia: nec video cur senatus percipere non potuerit eos qui paucos Italici generis milites, &c. amissos referebant, elevare atque minuere cladem à Claudio acceptam.

4. *Tertio die post Terminalia Calendæ intercalares fuere.*] *Terminalia* festum fuit in honorem *Termini* à Numa institutum, cui Deo sacra faciebant non hostiis cæsis (nefas enim terminales lapides cruentari) sed oblatis cerealibus libis, frugumque primitiis; celebrabantur autem Terminalia xxj. Februarii, ex Ovid. ex aliis xxij. qui octavus Calendas, unde bissextili intercalario incidit in xxv. Februarii, qui olim duodecimus, sive ultimus anni mensis fuit.

5. *L. Flamininus.*] Deest nomen Sacerdotii. Fuisse autem augurem factum anno 538. in locum P. Furii Phili, patet ex superioribus.

1. *Decerni.*] Supple, *placuit.*

2. *Tribunos iis non permissum.*] Corri-

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

nominis Latini ſexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantùm placuit, ut exiret ſi quò res poſceret. Macedonia maximè curam præbebat. in claſſem mille ſocii navales cives Romani libertini ordinis ex Italia ſcribi juſſi; totidem ut ex Sicilia ſcriberentur: &, cui ea provincia eveniſſet, mandatum, ut eos in Macedoniam, ubicunque claſſis eſſet, deportandos curaret. In Hiſpaniam tria millia peditum Romanorum in ſupplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, trecenti & triginta equites. Et ſociis imperare prætor, cui Hiſpania obveniſſet, juſſus quatuor millia peditum, & trecentos equites.

XV. Non ſum neſcius ab eadem negligentia, [1] qua nihil Deos portendere vulgò nunc credant; neque nunciari admodum nulla prodigia in publicum, neque in annales referri. cæterùm & mihi vetuſtas res ſcribenti, [2] neſcio quo pacto [3] antiquus ſit animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentiſſimi viri publicè ſuſcipienda cenſuerint, ea pro dignis habere, quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno ſunt nunciata: facem in cœlo conſpectam, & bovem fœminam locutam publicè ali. Minturnis quoque per eos dies [3] cœli ardentis ſpecies affulſerat. Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrymavit. in urbe Romanâ duo æditui nunciarunt, alter, in æde Fortunæ anguem jubatum à compluribus viſum eſſe: alter, in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle eſt, duo diverſa prodigia: palmam in area enatam, & ſanguine interdiu pluiſſe. Duo non ſuſcepta prodigia ſunt, alterum quod in privato loco factum eſſet. [4] palmam enatam, impluvio ſuo T. Marcius Figulus nunciabat. alterum, quod [5] in loco peregrino, Fregellis in domo L. Atrei haſta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arſiſſe, ita ut nihil ejus amburet ignis, diccbatur. Publicorum prodigiorum causâ [6] libri à decemviris aditi, quadraginta majoribus hoſtiis, quibus Diis conſules ſacrificarent. & addiderunt, uti ſupplicatio fieret, cunctique magiſtratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus ſacrificarent, populuſque coronatus eſſet. omnia, uti decemviri præjerunt, facta.

XVI. Cenſoribus deinde creandis comitia edicta ſunt. petierunt cenſu-

NOTÆ.

git Sigon. *Tribunos militum non permiſſum ut conſules facerent.*

1. *Qua vulgò nunc credant.*] Jubet Gron. ſcribi *credunt*: relativum tamen verbo ſubjunctivi modi plerumque gaudet.

2. *Antiquus ſit animus.*] Num potiùs, *antiquus ſit animus*, id eſt, qui vetuſtis moribus ac rebus delectetur.

3. *Cœli ardentis ſpecies affulſerat.*] Malim cum Gron. *effulſerat*.

4. *Palmam enatam, impluvio ſuo.*] Repete ex ſuperioribus præpoſitionem *in*.

5. *In loco peregrino.*] At non negligebantur prodigia, quæ multa aliunde quam ab urbe Roma, ejuſve coloniis nunciabantur.

6. *Libri à decemviris aditi.*] Hunc locum ſic Gron. reſtituit: *publicorum prodigiorum causâ libris Decemviri aditis, quadraginta majoribus hoſtiis, quibus Diis Conſules ſacrificarent; & uti ſupplicatio fieret*, &c.

ram principes civitatis, C. Valerius Lævinus, L. Poſtumius Albinus, P. Mucius Scævola, M. Junius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos cenſores creavit populus Romanus. Quum delectus habendi major quàm aliàs propter Macedonicum bellum cura eſſet, conſules plebem apud ſenatum accuſabant, [1] quòd & juniores non reſponderent. Adverſus quos [2] C. Sulpicius & M. Claudius [1] tribuni plebis cauſam egerunt. *Non conſulibus, ſed ambitioſis conſulibus delectum difficilem eſſe.* [3] *neminem invitum militum ab iis fieri. Id ita ut eſſe ſcirent & Patres Conſcripti; prætores, quibus & vis imperii minor & auctoritas eſſet, delectum, ſi ita ſenatui videretur, perfecturos eſſe.* Id prætoribus [4] magna Patrum * non ſine ſuggillatione conſulum mandatum eſt. Cenſores, ut eam rem adjuvarent, ita in concione edixerunt, *Legem cenſui cenſendo dicturos eſſe, ut præter commune omnium civium jusjurandum* [a] *hæc adjurarent:* [5] *Tu minor annis ſex & quadraginta es, tuque ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii cenſorum ad delectum prodito:* & [6] *quotieſcunque delectus erit, quem* × *hic cenſores magiſtratum habebunt, ſi miles factus non eris, in delectu prodibis.* Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abeſſe; edixerunt de militibus P. Ælio, C. Popillio conſulibus poſtve eos conſules in Macedoniam ſcriptis: *Ut, qui eorum in Italia eſſent, inter dies triginta cenſi prius apud ſeſe, in provinciam redirent. qui in patris aut avi poteſtate eſſent, eorum nomina ad ſe ederentur.* [b] *Miſſorum quoque cauſas ſeſe cognituros eſſe: & quorum ante emerita ſtipendia gratioſa miſſio ſibi viſa eſſet, eos milites fieri juſſuros.* Hoc edicto literiſque cenſorum per

Urb. cond. an. 584. Coſs. Q. Marcio Philippo, II. & Cn. Servilio Cæpione.

INTERPRETATIO.

a *Novum de his jusjurandum communi jurijurando adjicerent.*

b *Se cognituros de cauſis ob quas dimiſſi eſſent à militia.*

NOTÆ.

1. *Quod & juniores non reſponderent.*] Gronovio videtur inutile *Tò*, &, aut deeſſe plura. Ea tamen particula ſi accipiatur pro *etiam*, ſic intelligi poteſt, ut velit auctor ipſos etiam juniores, qui maximè prompti ad danda nomina eſſe debuiſſent, non reſpondiſſe ad delectum.

2. *C. Sulpicius & M. Claudius.*] Hos Perizonius non tribunos plebis ſed prætores fuiſſe contendit, ut qui patricii omnino eſſent: plebis nihilominus nunc cauſam egerunt.

3. *Neminem invitum militem ab iis fieri.*] Idcirco ambitioſos conſules vocat, quòd offenſiones fugerent, neminem ad delectum cogendo, etiamſi jure poſſent.

4. *Magna Patrum.*] Rectè ſupplere videtur Sigon. *conſenſione*: dicere etiam poſſis, *magnâ Patrum concordiâ*.

5. *Tu minor annis ſex & quadraginta es.*] Vides hic finem veteris apud Romanos militiæ.

6. *Quotieſcunque delectus erit quem hic cenſores.*] Vetus hæc lectio fuit: olim fuiſſe putat Gronov. *quem* (ſupple delectum) *his cenſoribus magiſtratus habebunt*: ego non improbaverim: *quotieſcunque delectus erit, quem hi cenſores magiſtratum habebunt*, id eſt, *quandiu ipſi cenſores eſſent.*

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

fora & conciliabula dimissis, tanta multitudo juniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba insolita esset.

XVII. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor à C. Sulpicio prætore scriptæ legiones sunt, intraque undecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti provincias sunt. nam prætores propter jurisdictionem maturiùs sortiti erant. Urbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat, Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. consulum Cn. Servilio Italia, Q. Marcio Macedonia obvenit. Latinisque actis, Marcius extemplo est profectus. Cæpione deinde referente ad senatum, quas ex novis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret: decrevere Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius prætores ex his quas scripsissent legionibus, quas videretur consuli darent. 1 Indigne patiente prætorum arbitrio consulem subjectum, dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulavit, ex Senatusconsulto destinarent sibi duas legiones. 2 prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Æmilius Lepidus princeps, ab tertiis jam censoribus lectus. Septem è senatu ejecti sunt. In censu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abessent ab signis, census docuit, 3 in provinciam cogebant: 4 causas stipendiis missorum cognoscebant: & cujus nondum justa missio visa esset, ita 5 jusjurandum adi-

NOTÆ.

1. *Indigne patiente prætorum arbitrio consulem subjectum.*] Hic *patiente* in asserendi casu absolutè sumitur, estque velut sequela superioris sive commatis, sive periodi, ubi *Cæpione deinde referente*; unde minus necessaria videri potest scriptio, quam suggerit Gron. *indigne patiens prætorum arbitrio consul se subjectum.*

2. *Prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt.*] Corrigendum Gron. contendit, *consulis*: sed quòd se restituisse jactat lib. 27. cap. 8. *Senatus populi potestatem fecit*, cum vulgò legeretur, *populo*: pace eruditi viri dixerim, haud tanti fuisse; æquè enim aut etiam sæpiùs dicitur, *potestatem alicui facere*, quàm *potestatem alicui jus facere* apud Cic. 3. Verrin. *Judices subscribendi mihi fecerunt potestatem*: sic etiam pro Sextio Rosc. *facio tibi potestatem interpellandi*: 1. quoque Philipp. *qua potestas si mihi sapius fieret.*

3. *In provinciam cogebant.*] An *adigebant* in provinciam Macedoniam? an *vetò congregabant* sive in eam provinciam remittendos, sive apud se ex provincia & munere censorio examinandos: apud Cic. certè est, *non amplius quatuordecim cohortes Nuceriam coegi*. Gallicè fortè dixerimus, *il les reduisoit à aller faire leur devoir.*

4. *Causas stipendiis missorum cognoscebant.*] Videtur, inquit Gron. excidisse *emeritis*; quasi dicas, *eorum qui stipendiis emeritis missi erant*. Mihi autem videtur stipendia hic pro militia sumi, & *stipendiis missos* dici, pro eo quod est, *dimissos esse à militia*; nam si omnes *emeritis stipendiis missi fuissent*, non potuisset non justa videri missio, nec opus fuisset *causa cognitione.*

5. *Jusjurandum adigebant.*] Num potiùs, *ad jusjurandum adigebant*, ut apud Cæsar. lib. 1. de bello civ. *princeps in hæc verba jurat ipse, ad idem jusjurandum adigit Afranium*. Est tamen apud Gell. lib. 16. cap. 14. *jusjurandum eos tribunus militaris adigebat in verba hæc*. Et reve-

gebant. 6 *Ex tui animi sententia, tu ex edicto, C. Claudii, Ti. Sempronii censorum in provinciam Macedoniam redibis,* 2 *quod sine dolo malo facere poteris.*

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

XVIII. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque aspera censura fuit: multis equos ademerunt. in ea quum equestrem ordinem offendissent, 2 flammam invidiæ adjecere edicto, 2 quo edixerunt, *Ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A. Postumio censoribus publica vectigalia aut ultro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusve* 2 *aut affinis ejus conductionis esset.* Sæpè id quærendo veteres publicani, quum impetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriæ imponerent; tandem tribunum plebis P. Rutilium, ex reipriva tæ contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. 3 Clientem libertinum parietem in Sacra via adversus ædes publicas demoliri jusserunt, quod publico inædificatus esset. appellati à privato tribuni, quum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt: mulctamque pro concione privato dixerunt. Hic contentione ortâ, quum veteres publicani se ad tribunum contulissent; rogatio repentè sub unius tribuni nomine promulgatur: *Quæ publica vectigalia, ultro tributa, C. Claudius & Ti. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset. de integro locarentur, & ut omnibus redimendi & conducendi promiscuè jus esset.* 4 Diem ad ejus rogatio-

INTERPRETATIO.

2 *Bonâ fide quantum erit in tua potestate.*

2 *Ea edicto suo adjecerant quibus odium adversum se magis ac magis excitarunt, & quasi accenderunt.*

NOTÆ.

12, quid aliud est, *adigere* inspectâ verbi origine, quàm *agere ad aliquid*, sive, *impellere*; quomadmodum *adire*, est, *ire ad* locum sive *ad* hominem quempiam.

6. *Ex tui animi sententia.*] Spectat hæc formula ad cavillationes & alienas à mente exigentis interpretationes vitandas: his enim verbis exigebatur, ut qui jurabat idem sentiret, ac qui juramentum exigebat.

1. *Quo edixerunt.*] Sequens adjecta huic edicto censorio formula, ideo offendit equites, quia publicani ferè ex eorum ordine; & plerique equites conducendorum vectigalium cæterorumque populi Romani redituum societates inter se coibant.

2. *Aut affinis ejus conductionis.*] *Affinis* hic dicitur pro *consorte, participe*; licèt enim propriè affines viri dicantur, cognati uxoris, & affines uxoris cognati mariti, eò quòd duæ cognationes per nuptias ita conjungantur, ut altera ad alterius quasi finem accedat; trahitur nihilominus hoc nomen ad alias cognationis species: unde affines alicujus culpæ, sceleris, suspicionis dicuntur, qui cum aliis consensu, consilio, aliove genere aliquatenùs participant, aut etiam qui ejus conscii sunt. Igitur hoc loco *affinis conductionis* intelligitur, qui alieno nomine publica redemit, sive mancipibus operum publicorum se tacitè ita consociavit, ut lucri partem aliquam ferat.

3. *Clientem libertinum.*] Nemo non videt Rutilii clientem indicari, ut nihil opus sit adjici pronomen demonstrativum *hujus*, vel *ejus*, quod Gron. deesse putat.

4. *Diem ad ejus rogationem.*] *Rogatio* legem vel plebiscitum significat. Porrò lex apud Romanos primò à magistratu

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

nem concilio tribunus plebis dixit. qui postquàm venit, ut censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente, silentium fuit. quum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem jussit. Eo facto, evocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciêre. 5 Ti. Gracchi primùm bona consecravit, quòd in mulcta pignoribusque ejus, qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coegisset. C. Claudio diem dixit, quòd concionem ab se avocasset: & utrique censori perduellionem se judicare pronunciavit, diemque comitiis à C. Sulpicio prætore urbano petiit. Non recusantibus censoribus quo minus primo quoque tempore judicium de se populus faceret, in ante dies VIII. & VII. Kalend. Octob. comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt: & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, [6] & dimissis servis publicis, negarunt, se priùs quidquam publici negotii gesturos, quàm judicium populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit. & [7] quum ex duodecim centuriis equitum octo censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis, extemplo principes civitatis in conspectu populi annulis aureis positis, vestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. Maximè tamen sententiam vertisse dicitur Ti. Gracchus, quòd quum clamor undique plebis esset, periculum Graccho non esse, conceptis verbis juravit, si collega damnatus esset, non expectato de se judicio, comitem exilii ejus futurum. [b] Adeo tamen

5 10 15 20

INTERPRETATIO

b *Ita C. Claudius reus parum abfuit à damnationis periculo.*

NOTÆ.

proponebatur seu promulgabatur; deinde vel apud plebem in concilio seu tributis comitiis; vel apud populum universum curiatis olim, postea centuriatis ferè comitiis aut perrogabatur seu approbabatur, aut antiquabatur seu rejiciebatur. Hic rogatio utroque sensu accipitur, primo quidem, cùm dicitur *rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgabatur*: altero verò, cùm Livius ait, *diem ad ejus rogationem concilio tribuni plebis dixit*.

5. *Ti. Gracchi primùm bona consecravit.*] Reorum bona aliquando ab iosimicis magistratibus consecrabantur, ne facilè recuperari possent à dominis: cùm enim divini juris facta essent, difficilè ad usus prophanos reverti poterant. Sic Clodius Ciceronis exilio damnati domum Libertati dicavit, eâ meote ut ejusmodi religione deterrerentur judices, quominus eam veteri domino restituerent.

6. *Et dimissis servis publicis.*] *Servi publici*, sive *servi reipublicæ* erant tabularii: sic dicti, quòd publicas tabulas, sive scripturas & acta publica servareot. Ideo autem servis publicis id muneris committebatur, ut posseot cuivis è populo stipulari: non enim acquirere quisquam alteri poterat, absque speciali mandato, nisi in ejus esset potestate, uti filius f. parenti, & servus domino.

7. *Cùm ex duodecim centuriis equitum.*] Quærit Groo. quare *duodecim* potiùs quam *octodecim*, quot scilicet equitum centurias fecerat Servius Tullius. Et certè vix dubitandum videtur quin peccatum sit in literis numeralibus, & pro *duodecim* legendum sit, *octodecim*.

ad extre-

ad extremum ſpei venit reus, ut octo centuriæ ad damnationem defuerint. Abſoluto Claudio, tribunus plebis negavit ſe Gracchum morari. Urb. condi an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

XIX. Eo anno poſtulantibus à ſenatu Aquilejenſium legatis, [1] ut numerum colonorum augeret, mille & quingentæ familiæ ex ſenatuſconſulto ſcriptæ: triumvirique, qui eas deducerent, miſſi ſunt, T. Annius Luſcus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popillius & Cn. Octavius legati, qui in Græciam miſſi erant, Senatuſconſultum, Thebis primùm recitatum, per omnes Peloponneſi urbes circumtulerunt, *Ne quis ullam rem in bellum magiſtratibus Romanis conferret, præterquàm quod ſenatus cenſuiſſet*. Hoc fiduciam in poſterum quoque præbuerat, levatos ſe oneribus impenſiſque, quibus [2] alia aliis imperantibus exhauriebantur. [3] Achaico concilio Argis agitato, benignè locuti auditique. [4] egregiâ ſpe futuri ſtatûs [λ] fidiſſimâ gente relictâ, in Ætoliam trajecerunt. Ibi nondum quidem ſeditio erat, ſed omnia ſuſpecta, criminumque inter ipſos plena. ob quæ obſidibus poſtulatis, neque exitu rei impoſito, in Acarnaniam inde profecti legati ſunt. Thyrii concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum poſtulare, ut præſidia in urbes ſuas inducerentur, adverſus amentiam eorum, [5] qui ad Macedonas gentem trahebant: pars recuſare, ne, quod bello captis & hoſtibus mos eſset, id pacatæ & ſociæ civitates ignominiæ acciperent. Juſta deprecatio hæc viſa. Lariſsam ad Hoſtilium proconſulem (ab eo enim miſſi erant) legati redierunt. Octavium retinuit ſecum. Popillium cum mille fermè militibus in hiberna Ambraciam miſit.

XX. Perſeus principio hiemis egredi Macedoniæ finibus non auſus, ne quâ in regnum vacuum irrumperent Romani, ſub tempus brumæ, quum inexſuperabiles ab Theſſalia montes nivis altitudo facit, occaſionem eſſe ratus, frangendi finitimorum ſpes animoſque, ne quid averſo ſe in Roma-

NOTÆ.

1. *Ut numerum colonorum augeret.*] Vel legendum eſt, *poſtulantibus à ſenatu Aquilejenſium legatis*, ut Sigon. cenſet; vel, quod ſuſpicatur Gron. mutanda vox activa in paſſivam: *ut numerus colonorum augeretur*.

2. *Aliis alia imperantibus.*] Cùm ſcilicet Magiſtratus Romani, qui in Græciam mittebantur, diverſa inter ſe onera provincialibus imponerent.

3. *Achaico concilio Argis agitato.*] Ægii ex Polyb. fragm. 74. quemadmodum Fulv. Urſin. obſervat. Ægium autem præcipuam fuiſſe Achajæ in Peloponneſo civitatem, ubi & concilii Achaici conventus indici ſoliti, notavimus ad lib. 38. cap. 30.

4. *Egregia ſpe futuri ſtatus fidiſſima gente relicta.*] Improbari vix poteſt Mureti lectio: *fidiſſima genti relicta*. Nec tamen laborabit ſententia, ſi vulgaris ſcriptura retineatur: erit enim ac ſi diceret, *fidiſſima relicta eſſet gens* (nempe Achæorum) *in ſpe egregii ſtatus ſui futuri*.

5. *Qui ad Macedonas gentem trahebant.*] Vulgò *ad Macedoniam gentem*: unde Fulv. Urſinus deeſſe putat vocabulum *res*: præſertim cùm ſit apud Polyb. quem ſequitur Livius, τῆς πρὸς Περσέα καὶ Μακεδόνας. Sed nec Polybiana reddidit noſter de verbo ad verbum: & conſtat Polybii ſententia ex lectione quam Gronov. profert.

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Capione.

nim bellum periculi subesset, quum 1 à Thracia pacem Cotys, 2 ab Epiro Cephalus repentinâ defectione à Romanis præstaret, 3 Dardanos recens domuisset bello; solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cerneus, neque ipsis quietis Illyriis, & 4 adienna prabentibus Romanis, si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoque regem jam diu dubium in societatem pellici posse; cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, & 5 duobus millibus levium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, jussoque apparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die 6 ad Uscanam (Penestiæ terræ ea maxima urbs est) posuit castra: priùs tamen quàm vim admoveret, missi qui tentarent nunc præfectorum præsidii, nunc oppidanorum animos, erat autem ibi cum juventute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebant, oppugnare est adortus, & coronâ eam capere conatus est. quum sine intermissione interdiu noctuque alii aliis succedentes, pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores urbis: quia spes erat, neque hiemis vim diutiùs pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantùm regi hæramenti fore, ut posset morari. Cæterùm postquàm vineas agi turresque excitari viderunt, victa pertinacia est. nam, præterquàm quòd adversus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut illius alterius rei copia intus erat, ut in necopinata obsidione. Itaque quum spei nihil ad resistendum esset, C. Carvilius Spoletinus, & C. Afranius à præsidio Romano missi, qui a Perseo peterent: primò, ut armatos suique sensim secedentes abire sinerent: dein, si id minus impetrarent, vitæ tantùm libertatisque fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege, quàm præstitum. exire

NOTÆ.

1. *A Thracia pacem Cotys.*] Hunc Odrysarum regem ob prudentiâ, humanitate, ac temperantiâ, tanquam à Thracibus reliquis abhorrentem, laudat Polyb. in excerpt. lib. 27.

2. *Ab Epiro Cephalus.*] A Cephalo Taphios & Teleboas, ei ab Amphitryone ante Trojana tempora commissos, in Acarnaniam deductos Strabo refert; unde nihil mirum si in Acarnania & Epiro usitatum postea fuerit Cephali nomen. Hic autem Cephalus, de quo nunc agitur, vim Romanorum partes deseruerat, coactus falsis Charopi junioris criminationibus, & metu ne Romam in vinculis perduceretur tum Antinoo, administrandæ Epirotarum reipublicæ socio, quemadmodum Lyciscі calumniis Hippolochum, Nicandrum, & Lochagum principes Ætolorum Romam asportari viderat, quòd in bello contra Persèum Romanis, non ultra fœderis leges, obsecundarent. Quæ de re Polyb. in excerptis lib. 27.

3. *Dardanos recens domuisse bello.*] Exstat supra pars hujus libri, quâ Persei adversus Dardanos bellum narrabatur pluribus haud dubiè paginis, nunc ad res in Illyrico gestas accingitur Liv.

4. *Adienna prabentibus Romanis.*] Minor dubio procul erit ambiguitas, si ut Gron. indicat, legas, *Neque quietis Illyriis, & adiennæ prabentibus Romanis.*

5. *Duobus millibus levium armatorum.*] Contendit idem Gron. scribendum, *levium armorum.*

6. *Ad Uscanam.*] Aliis *ad Uscana*, in numero plurali. De hac urbe supra cap. 10.

enim ſua ſecum efferentibus juſſis, primùm arma ademit. his urbe egreſſis, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Uſcanenſes ſe urbemque dediderunt. Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Capione.

XXI. Perſeus præſidio Uſcanæ impoſito, multitudinem omnem deditorum, quæ propè numero exercitum æquabat, Struberam abducit. Ibi Romanis (quatuor millia autem hominum erant, præter principes) in cuſtodiam civitatum diviſis, Uſcanenſibus Illyriiſque venditis, in Peneſtiam exercitum reduxit, [1] ad Oeneum oppidum in poteſtatem redigendum: & alioqui opportunè ſitum; & tranſitus eâ eſt [2] in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens caſtellum, Draudacum nomine, peritorum quidam regionis ejus, nihil Oeneo capto opus eſſe ait, niſi in poteſtate & Draudacum ſit. opportunius enim ad omnia poſitum eſſe. Admoto exercitu omnes extemplo dediderunt ſeſe. [a] Qua ſpe celeriore deditione erectus, poſtquàm animadvertit quantus agminis ſui terror eſſet, undecim alia caſtella eodem metu in poteſtatem redigit. ad perpauca vi opus fuit, cætera voluntate dedita: & in his recepti mille & quingenti diſpoſiti per præſidia milites Romani. Magno uſui Carvilius Spoletinus erat in colloquiis, dicendo, nihil in ipſos ſævitum. ad Oeneum perventum eſt, quod ſine juſta oppugnatione capi non poterat; & majore aliquantò quàm cæterâ juventute, & validum oppidum mœnibus erat. & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat: hæc ſpem ad reſiſtendum oppidanis dabant. Perſeus, circumvallato oppido, aggerem à parte ſuperiore ducere inſtituit, cujus altitudine muros ſuperaret, quod opus dum perficitur, crebris interim prœliis, quibus per excurſiones & mœnia ſua oppidani tutabantur, & opera hoſtium impediebant, magna eorum multitudo variis caſibus abſumpta eſt: & qui ſupererant, labore diurno nocturnoque, & vulneribus inutiles erant. Ubi primùm agger injunctus muro eſt, & cohors regia, [3] quos Nicatoras appellant, tranſcendit: & ſcalis multis ſimul partibus impetus in urbem eſt factus: puberes omnes interfecti ſunt: conjuges, liberoſque eorum in cuſtodiam dedit.

INTERPRETATIO.

a *Regem deditione inſtinctus, qua celerior fuit, quàm ſperatum fuerat.*

NOTÆ.

1. *Ad Oeneum.*] In Stymphalidis atque Atintanum confinio fuit *Oeneum*, Peneſtarum oppidum, cui ad ortum erat Draudacum.

2. *In Labeates.*] Ad urbem ac regionem Labeatium qui ad Labeatin lacum. Eorum urbem ajunt *Scodram* fuiſſe; nunc *Scutari* Turcis, in Dalmatia: quod ſi ita eſt, aut falli oportet Livium, cùm in Labeates tranſitum per Oeneum Peneſtarum ponit, aut perperam locari Peneſtas inter Deuriopes, Stymphalios, & Atintanes à Nic. Sanſone. Melius forte Britius, qui *Oeneum* neotericis vulg. eſſe *Sabionetello*, aut *Gideriſſa*. *Scodram* autem cum Docles, ſive Diocles Scordiſcinæ ſcribit.

3. *Quos Nicatoras appellant.*] Id Græcum vocabulum eſt, quo *victores* deſignantur.

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

prædæ alia militum cessere. Stuberam inde victor revertens, ad Gentium legatos, Plevratum Illyrium, exulantem apud se, 4 & apud eum Macedonem à Beroea, mittit. Iis mandat, ut exponeret æstatis ejus hiemisque acta sua adversus Romanos, Dardanosque. adjicerent recentia in Illyrico hibernæ expeditionis opera. hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus jungendam.

XXII. Hi transgressi jugum 1 Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, 2 Scodram labore ingenti tandem pervenerunt. 3 Lissi rex Gentius erat. eo acciti legati mandata exponentes, benignè auditi sunt: qui responsum sine effectu tulerunt; *Voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: cæterùm ad conandum id, quod velit, pecuniam maximè deesse.* Hæc Stuberam retulere regi, tum maximè captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucià ex numero custodum corporis, remittuntur, sine mentione pecuniæ, quâ unâ barbarus inops impelli ad bellum poterat. 4 Ancyram deinde populatus Perseus, in Penestas rursum exercitum reducit: firmatisque Uscanæ, & circa eam per omnia castella quæ receperat, præsidiis in Macedoniam sese recipit.

XXIII. L. Cælius, legatus Romanus præerat Illyrico; qui 1 moveri non ausus, quum in iis locis rex esset, post profectionem demum ejus conatus in Penestis Uscânam recipere, à præsidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lychnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida manu in Penestas misit, ad obsides ab his urbibus, quæ in amicitia cum fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ii quoque obsides dare pepigerant) jussit: ab utraque gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Parthinorum Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam, corrigere cupiens, 2 Phanotem Epiri castellum adortus oppugnare, &

NOTÆ.

4. *Et apud eum Macedonem.*] *Ad eum* legi vult Henr. Vales. & Polyb. legat. 76.

1. *Scordi montis.*] Quem *Scordum* Plin. *Scardum* Strabo vocat, Mons est Macedonicum regnum dividens ab Illyrico. Baretius *Marinat* hodie dici vult: at Jacobus Petri Lucanus *Gliabotin Planina* appellari asseverat.

2. *Scodram labore ingenti.*] Urbs est Dalmatiæ: aliquando Illyrici regia; hodie Italis *Scutari*, Turcis dominantibus *Iscodar*; Albaniæ adscribitur, sexdecim millibus passuum ab Adriatico mari.

3. *Lissi rex Gentius erat.*] *Lissus* urbs quoque fuit Dalmatiæ in Illyrico paùlo supra ostia Drilonis in intimum maris Adriatici recessum influentis: nunc *Alessio* in Albania.

4. *Ancyram deinde populatus.*] Sub Cambuniis montibus ad Panyasi sive Genusii ripam erat hæc *Ancyra* in Deuriopum & Penestarum confinio, ex Sansonis descriptione.

1. *Moveri non ausus.*] Hic *moveri* idem est, ac *movere*, vel *se movere*, id est, *aliquid aggredi*.

2. *Ad Phanoten Epiri.*] Fallitur Sigon. qui hanc *Epiri Phanoten* confundit cum

auxilia Athamanum Theſprotorumque, præter Romanum exercitum, ad ſex millia hominum ſecum adduxit: neque operæ pretium fecit; Cleva qui relictus à Perſeo erat cum valido præſidio defendente. Et Perſeus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu luſtrato, ad Stratum vocantibus Epiroris ducit. 3 Stratus validiſſima tum urbs Ætoliæ erat. ſita eſt ſuper Ambracium ſinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eo profectus eſt, & equitibus trecentis: quos pauciores propter anguſtias viarum & aſperitatem duxit. Tertio die quum perveniſſet 4 ad Citium montem, vix tranſgreſſus propter altitudinem nivis, locum quoque caſtris ægrè invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quàm quod tolerabilis aut via aut tempeſtas eſſet, cum ingenti vexatione, præcipuè jumentorum, altero die ad templum Jovis, 5 quem Nicæum vocant, poſuit caſtra. 6 Ad Arachtum inde flumen itinere ingenti emenſo, retentus altitudine amnis, manſit. Quo ſpatio temporis ponte perfecto, traductis copiis dici progreſſus iter, obviàm Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

XXIV. Eo die ad finem agri Ætoli caſtra poſita. Inde altero die ad Stratum perventum: ubi prope Acheloum amnem caſtris poſitis, quum expectaret effuſos omnibus portis Ætolos in fidem ſuam venturos, clauſas portas, atque ipſâ eâ nocte quâ venerat receptum Romanum præſidium cum C. Popillio legato, invenit. Principes, qui præſentis Archidami auctoritate compulſi regem arceſſierant, obviàm egreſſo Archidamo ſegniores facti, locum adverſæ factioni dederant, ad Popillium eum mille peditibus ab Ambracia arceſſendum. In tempore & Dinarchus præfectus equitum gentis Ætolorum cum ſexcentis peditibus, & equitibus centum venit. Satis conſtabat, eum, tanquam ad Perſea tendentem, Stratum

NOTÆ.

Phanoteo ſeu **Phanotea** Phocidis, cujus meminit Steph. ut & Phanoteorum ſeu Phanotenſium Polyb. lib. 5. & Strabo lib. 9. qui Panopeum priùs dictum eum locum teſtatur. Quin & caſtellum hoc *Phanoteum* nomine, quamvis in Epiro fuerit, à Phœnice diverſum fuiſſe non dubito: hanc enim munitiſſimam & potentiſſimam Epiri urbem nominat Polyb. lib. 3. quod caſtello minùs convenit. Utrumque tamen locum in Chaonia, aut certè in Theſprotia Epiri regione fuiſſe conjicio.

3. *Super Ambracium ſinum*:] Prope amnem Acheloum fuit urbs *Stratus*: non ad, ſive prope Ambracium ſinum; ſed ultra eum, Euronotum verſus.

4. *Ad Citium montem*:] Notus eſt Geographis *Cetius* mons inter Noricum & Pannoniam: ſed *Citium* montem haud memorant. Fuit, ni fallor, Pindi pars, quà proximè ad Acroceraunios accedit circa Macedoniæ occidentalis & Theſſaliæ confinia, quâ parte Epirum attingunt, nec procul Arachti fontibus; hos enim ſuadet iter ab Elimæa, unde digreſſus erat Perſeus, ad Stratum Ætoliæ, ſive potiùs Acarnaniæ, urbem.

5. *Quem Nicæum vocant*.] Templum illud apud *Nicæum* oppidum fuit, Dodonæ ad occaſum in Parorœis Epiri populis, qui pars, opinor, Theſprotorum, montibus diviſi à Tymphœis occiduæ Macedoniæ populis.

6. *Ad Arachthum*:] Fluvius eſt Epiri *Arachthus* in Ambracium ſinum ſeſe exonerans, ad Ambraciam urbem Moloſſorum, qui eo flumine diviſi à Caſſio-

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

veniſſe: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis ſe, adverſus quos venerat, junxiſſe. Nec Popillius ſecurior, quàm debebat eſſe, inter tam mobilia ingenia erat. claves portarum cuſtodiamque murorum ſuæ extemplo poteſtatis fecit. Dinarchum Ætoloſque cum juventute Stratiorum in arcem per præſidii ſpeciem amovit. Perſeus, ab imminentibus ſuperioris parti urbis tumulis tentatis colloquiis, quum obſtinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinque millia paſſuum ab urbe trans Petitarum amnem poſuit caſtra. Ibi conſilio advocato, quum Archidamus Epirotarumque transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infeſto tempore anni cenſerent, nullis præparatis commeatibus; *quum inopiam prius obſidentes quàm obſeſſi ſenſuri eſſent, maxime quod hoſtium haud procul inde hiberna erant*; territus in Aperantiam caſtra movit. Aperantii cum propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemque conſenſu omnium acceperunt: is ipſe cum octingentorum militum præſidio his eſt præpoſitus.

XXV. Rex non minore vexatione jumentorum hominumque, quàm venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen 1 ab obſidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Perſei ſummovit. Clevas cum præſidio impigrorum juvenum inſecutus, ſub radicibus propè inviis montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius ſuperatis anguſtiis, 2 in campo quem Eleona vocant, ſtativa dierum paucorum habuit. Interim Clevas aſſumpto Philoſtrato qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonenſem tranſcendit. Macedones ad populationem profecti, Philoſtratus cum cohorte ſua in inſidiis loco obſcuro conſedit. in palatos populatores quum erupiſſent 3 ab Antigonea armati, fugientes eos perſequentes effuſius in vallem inſeſſam ab hoſtibus præcipitant, ibi ad mille occiſis, centum fermè captis, ubique proſperè geſtâ re, prope ſtativa Appii caſtra movent, ne quavis ſociis ſuis ab Romano exercitu inferri poſſit. Appius nequicquam in his locis terens tempus, dimiſſis 4 Chaonumque, & ſi qui alii Epirotæ erant præſidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regreſſus, per Parthinorum ſocias urbes in hiberna militibus dimiſſis, ipſe Romam ſacrificii causâ rediit. Perſeus ex Peneſtarum gente mille pedites, ducentos equites revocatos, Caſſandriam, præſidio ut eſſent, miſit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. nec deinde alios

NOTÆ.

pæis, nunc *Spagmagmuriſi*, teſte Nigro.

1. *Ab obſidione Phanotis.*] *Phanoten* dici ſive fœminino ſive maſculino genere apparet; ut in nominandi caſu non *Phanote* ſit, ſed *Phanotes*.

2. *In campo quem Eleon vocant.*] Dictus videtur ab oppido, cui nomen *Eleus* ad Chaoniæ Theſprotiæque confinia, Buthroto ad Aquilonem.

3. *Ab Antigonea.*] *Antigonia* Chaoniæ in Epiro urbs ſub Acrocerauniis montibus Orico ad Boream fuit: nomen adhuc retinet.

4. *Chaonumque.*] Inter Epiri regiones proxima extremæ Italiæ fuit *Chaonia*, Trojano à Chaone dicta, teſte Virgilio: nunc *Canina*.

atque alios mittendo tentare eum desitit, quum appareret, quantum in eo præsidii esset: 5 nec tamen impetrare ab animo posset, ut impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret. „Unde ipsi Gentioque pernicies. Urb. cond. an. 584. Cos. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

„XXVI. Inter hæc audo imperio, auctæ quoque privatorum è Mace-
6 „donicis præsertim manubiis opes, & crescens in dies cum opibus luxus
„atque luxuria, causam novæ Legi dedêre. Huic morbo ut obnoxius ma-
„gis muliebris sexus, cui graviùs peccandi in alio genere minor facultas:
„ideò caveri placuit, ne ad eum civitatis opes nimiùm confluerent. Et Q.
„Voconius Saxa Aricinus Tribunus plebis, quasi Censorem mulierum non
10 „minus severum agere vellet, quam in viros Claudius Græchusque essent,
„plebiscitum promulgavit, quo cavebatur, ut qui inter Classicos post Q.
„Fulvium, A. Postumium Censores (id est, ante annos quinque) cen-
„sus esset, ita testaretur, ut ne virginem neve mulierem hæredem faceret:
„locupletiores designabantur qui in primam classem relati, quòd supra cen-
15 „tum millia æris in patrimonio haberent. Perculsæ ac consternatæ eo pe-
„riculo fœminæ sibi nequaquam defuerunt. Fuere & sui fœminis defenso-
„res, qui causam ipsarum non absurdis rationibus tuerentur. Quâ igitur
„contentione recuperando mundi muliebris, totiusque ornatûs sui honori,
„matronæ Legem Oppiam L. Valerio Flacco, M. Porcio Catone Consu-
20 „libus, ante annos unum & viginti impugnaverant: eâdem nunc quoque
„vi adversus hanc in se majoris momenti Legem nitebantur. Contra prio-
„rem cultûs sui atque illecebrarum studium armaverat: contra hanc stimu-
„labat tum avaritia tum licentia luxûs ipsius: grande utrumque sexui ad
„audendum quâvis incitamentum. Utrum præponderet haud facilè dixe-
25 „ris quando formæ decôre, an opibus plus possint in viros, côque plus his
„an illo sibi placeant, in ambiguo est. Hinc contraria in studia scindi No-
„biles pariter ac plebeii, & pro cujusque captu, animo, spe, alii favere
„alii adversari. Et erant qui *publicam libertatem in eo versari* dicerent;
„*atque ad eam tunc quidem imminuendam pravo exemplo, sed in posterum*
30 „*sensim quasi per cuniculos subruendam pertinere* arbitrabantur. *Quid enim*
„*posthac liberum fore, si amplissima testandi facultas, tanquam privatis*
„*ac domesticis in re sua familiari legislatoribus, per duodecim tabulas con-*
„*cessa, & pluribus jam seculis inviolata, nunc speciali & novâ lege adi-*
„*meretur? Quid verò attinere pro peregrinis, expertes juris communis ha-*
35 „*beri, quæ communes habeant Lares, communes liberos, communia cum*
„*maritis sacra: quasi verò non illis æquè ac maribus civitas constet. Num*
„*easdem in sola ac deserta loca procul amandari satius esse, atque extorres*

NOTÆ.

5. *Nec tamen impetrare ab animo posset.*] A seipso obtinere, id est, sibi imperare Perseus non potuit, ut pecuniam Gentio mitteret: unde utrique exitii causa. Frustra itaque corrigit Sigon. *nec tamen impetrare ab homine posset*: meritò reprehensus à Grutero & Gron. nisi ipse in editione postrema hanc emendationem suam oblitteraſſet, restitutâ vulgatâ lectione.

Urb. condit. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Sexvilio Cæpione.

„perpetuo damnari exilio, si illarum tædeat, si possit absque illis hæc respu-
„blica. Indignum sane omnino videri, si quæ tenui republica mulieribus per-
„missa fuerint opes, nunc opulento Imperio auferantur. Nec ad propagan-
„dam modò educandamque sobolem, aut ad uxoria virorum levamenta uti-
„lem sexum: sed exemplis virtutum, sed factis egregiis atque consiliis non
„raro viros quoque ipsos anteire: quin etiam bis ipsis, quæ nunc invidiæ
„sint, divitiis, inquam, suis labantem rerum statum ac penè prostigatum
„armis Annibalis sustinuisse, ac salutari subsidio erexisse. Addebantur mi-
„serationis causa proprii sexus labores, & pericula puerperiorum non mi-
„nus eis metuenda quam militaria viris. Nec commissa Vestalibus custodia
„prætermittebatur ignis æterni, quo imperii fata continerentur. Discus-
„sit tamen hæc cuncta Marci Catonis non minor in senili ætate quàm in vi-
„ridis juventæ vigore constantia: ejus hac de re oratio legitur quinto libro
„Originum, summam retulisse sat erit. Cùm itaque annum quintum su-
„pra sexagesimum ageret, magna voce boniſque lateribus demonstravit:
„Frustra ab antiquissimis reipublicæ temporibus distinctos agnatos à cognatis,
„si fœminarum & masculorum par conditio fiat. Longè à mente XII. tabu-
„larum abesse mulierum bas hæreditates: servando familiarum nomini ac
„decori liberos cuique suos, bis deficientibus agnatos proximos hæredes quasi
„naturali quodam jure designatos. Nec ideo datum patribus-familias legan-
„di pro arbitrio jus, ut fœmineis delinimentis obcæcati in alienas domos bona
„sua transferrent: sed potiùs ut domui suæ consulerent; filiis hæreditatem,
„filiabus quod ad dotem sufficeret, relinquere possent. Curandum ut præci-
„puas dotes reputent pudicitiam, parcimoniam, obsequium. Quid juvaret
„cautum esse à majoribus, ut parentum, fratrum, agnatorum tutelâ tene-
„rentur, si magnis opibus abuti, legumque ac pudoris vincula earum admi-
„niculis perfringere liceat. Tantâ denique vehementia in sexus impoten-
„tiam invectus est: iis coloribus ejus in opulentia insolentiam depinxit,
„ut assensum omnibus extorserit. Cùm illud maximè urgeret, quod ma-
„gna dote maritis traditâ majorem sibi pecuniam divites matronæ reciperent
„ac retinerent, quam illorum potestati committere dignarentur; eamque
„pecuniam postea ita maritis rogantibus mutuam darent, ut quoties iratæ
„essent statim per receptitium servum consectantem & quotidie flagitantem
„solutionem, eos tanquam debitores extraneos importunè cogerent. Hac
„indignatione commoti legem, uti rogabat Voconius, accipiendam cen-
„suerunt.

Livii Epitome lib. 41. Cic. de Senect. A. Gell. lib. 7. cap. 13. noct. Attic. & lib. 20. c. 1. D. Aug. 3. de civit. cap. 21.

Apud Gell. lib. 17. cap. 6.

NOTÆ.

Legis Voconiæ mentio fit in Epitome libri 41. Liviani, tanquam eo tempore latæ. Verùm in hac parte & in aliis Decadis hujus epitomis, errores aliquot, Librariorum inscitia vel incuria irrepsisse animadverto. Nam quod Epitoma 43. de sultrò per hæc tempora condito, & de numero civium Romanorum scribitur, referendum esse ad lib. 45. apparet ex initio capitis 15. ejusdem libri 45. nisi quis hoc ipsum caput ad lib. 43. putet pertinere: quod parum simile vero, quando caput illud non initium aut finem libri occupat, quò transferri potuisse videatur, sed me-

TITI

dium tenet locum; idque ſine ullis aſteriſcis lacunæ indicibus. Laborat & alio haud dubiè mendo Epitome illa 41. cum Athenis Jovis Olympici, Antiochiæ Jovis Capitolini templum à Perſe Macedonum rege conditum refert; quorum utrumque Antiochi Epiphanis opus fuiſſe obſervat ex Polybio aliiſque Sigonius. Quod attinet ad legem de mulierum hæreditatibus, eam Coſſ. Cæpione & Philippo iterùm, ſuadente ſe latam teſtatur Cato apud Tullium de Senectute. Ejus autem conſulatus acta hoc 43. libro, non 41. à Livio memorantur. Auctorem Epitomes aut Exſcriptorem ex eo inductos in errorem ſuſpicor, quod Voconius legem ſuam ita conceperat, ut in iis locum habere vellet qui poſt Q. Fulvium, A. Poſtumium Cenſores cenſi eſſent: quorum cenſura in conſulatum incidit Sp. Poſtumii Albini, M. Mucii Scævolæ, annumque Urbis conditæ 579. cujus res lib. 41. deſcribit Livius. Atenim ex verbis legis neutiquam ſequitur eam cenſoribus illis fuiſſe promulgatam, ſed poſt eos cenſores. Et verò ea, ut paulò ante demonſtrabam, ſequentibus cenſoribus, C. Claudio Pulchro, Ti. Sempronio Graccho, lata eſt qui cenſuram quinquennio poſt inierunt, Coſſ. antedictis, Cæpione ſcilicet & Philippo.

Cæterùm non abſciſſe ademptum mulieribus lege Voconia fuerat jus capiendæ hæreditatis quorumvis civium: ſed locupletiorum. *Cenſi* enim & *Claſſici* propriè ſive κατ' ἐξοχήν, dicebantur Voconii ævo, non omnes qui in claſſibus erant, ſed primæ tantùm claſſis homines, qui CXXV. millia æris ampliuſve cenſi erant. *Infra claſſem* autem appellabantur, ſecundæ claſſis cæterarumque omnium claſſium, quæ minore ſumma æris quàm ſuprà dixi, cenſebantur, ut notavit A. Gellius noct. Attic. lib. 7. cap. 13. Aſconius verò Pedianus ad 1. oration. in Verrem hæc eo loco Ciceronis verba: *Neque cenſus eſſet*, ſic interpretatur; neque centum millia ſeſtertiûm poſſideret. Nam more veterum, inquit, *Cenſi* dicebantur qui centum millia profeſſione detuliſſent. Sed ne totam quidem claſſicorum hæreditatem mulieribus indiſtinctè ablatam Cicero indicat lib. 2. de finib. Agens enim de P. Sextilio Ruſo hærede Q. Fabii Galli cujus teſtamento rogatus fuerat, ut omnis hæreditas ad filiam ipſius perveniret; ait virorum amplisſimorum quos hæres in conſilium advocaverat, neminem cenſuiſſe *plus filiæ dandum quam poſſet ad eam lege Voconia pervenire*. Hinc ſanè patet pervenire ad eam aliquid lege Voconia potuiſſe.

Verùm quæ ea quantitas fuerit, minùs expedita res eſt. Dionis quippe locus, ex quo ejus rei definitio peti ſolet, ambiguitate non caret. Is lib. 56. narrat Auguſtum mulieribus quibuſdam Legis Voconiæ veniam feciſſe. Eam autem Legem ita explicat, κατὰ ἣν ἑκάστῃ ἀπ' αὐτῶν οὐδενὸς ἐπὶ πλέον ἢ ἥμισυ μυριάδας οὐσίας κληρονομεῖν ἐξῆν: quod eſt, *per quam* (legem) *nulli earum* (mulierum) *licebat, cujuſquam hæreditatem capere, ſupra ſubſtantiam duarum myriadum ac dimidiæ*. Ibi duo ſunt quæ afferunt dubitationem. Primò quò referantur *Tò ſupra ſubſtantiam duarum myriadum ac dimidiæ*, an ad totam teſtatoris hæreditatem, ut ſcilicet fœminæ ſuccedere vetarentur iis civibus qui poſſiderent ſupra 25000. (id enim ſignificant duæ myriades cum dimidia): an verò intelligi hæc verba debeant de quantitate bonorum, ſupra quam ſuccedere mulieres non poſſent. Licet enim οὐσία Græcis, cùm de bonis dicitur, accipiatur utplurimùm de omnibus facultatibus: videtur tamen pro certa earum parte aliquando ſumi. Ambigi deinde poteſt cujus rei, ſive cujus pecuniæ myriades in æſtimatione Dionis intelligantur: denariorum an ſeſtertiorum; ut, ſi denarii ſint, pertineant ad univerſum patrisfamilias, claſſici, (hoc eſt valdè locupletis) patrimonium: ſi ſeſtertii dicantur, partem deſignent, ex qua hæres ſcribi à claſſico mulier poſſit. Priorem ſententiam aſſeverantes, quaſi ex uſu Græcorum perpetuo, qui per drachmas computant denariis fere Romanis reſpondentes, Gronovius tuetur lib. 3. de pecun. vetere, cap. 16. Poſteriorem amplexi ſententiam, de numero ſeſtertiorum mulieri relinquendo Dionem intellexêre Cujacius in notis prioribus ad Inſtit. Juſtin. §. 1. de Lege Falcid. & cum eo Dionyſ. Gothofredus ad Theophilum, eod. tit. Ant. Auguſtinus lib. de Legib. Lipſius in Plinii Panegyricum: atque his omnibus, quantum ad æſtimationem ſummæ, præiverat Paul. Manutius in ſuo de Legib. volumine, niſi quòd ex Aſconio cautum ſcripſerat nominatim, ne quis filiam hæredem relinqueret ſuprà HS. viginti quin-

que millium ſummam. Hotom. in l. de re nummaria Dionem arguit, quaſi is vim legis Voconiæ non perceperit, cum pro quadrante hæreditatis, qui incertus, & modò major, modò minor eſt, (quemadmodum ipſa hæreditas) certam ſummam poſuit. Ipſe verò ex cujuslibet hæreditate decerpi potuiſſe putat quartam partem, quâ fœminam paterfamilias donatet. Id igitur inter hos auctores controverſum manet, utrùm in quadrantem hæreditatis generaliter mulieres admitterentur: an verò ex quantacumque hæreditate, quinque & viginti duntaxat millia ſeſtertiûm caperent? Pighius in Annalibus Magiſtratuum Roman. an. Urb. Cond. 584. ita Legem Voconiam concipit: *Ne quis cenſus, (hoc eſt, qui centum millia æris profeſſione detuliſſet) haredem relinqueret mulierem ſupra viginti quinque millia ſeſtertiûm*. His ille verbis ponit ætate Voconii, amplius quid fuiſſe centum millia æris, quam xxv. millia ſeſtertiûm. Conſtat tamen ex Plinio jam tum auctum ad ſexdecimaſſes fuiſſe denarii pretium; & ex conſequenti ſeſtertium, in quo ſemper quarta denarii pars fuit, quaternis aſſibus valuiſſe; unde xxv. ſeſtertiûm millia pretium æquabant centum millium, aſſium ejus temporis. Diſtinguit ergò Pighius millia æris, tanquam longè majorem ſummam, à millibus aſſium velut minori ſumma: ut videatur æris nomine priſcos aſſes librales intelligere, quorum partem duntaxat quartam & viceſimam imminuti ætate Voconii aſſes reddebant. Cum itaque ſeſtertio ineſſet aſſium hujuſmodi quaternorum pretium, in centum æris illius antiqui millibus continebatur ſexies pretium quinque & viginti millium ſeſtertiorum. Sexcupla enim proportio eſt inter quatuor & viginti quatuor. Quod ego commentum ad alias quoque explicandas difficultates neutiquam improbaverim. Bachovius ad Inſtit. tit. de fideicommiſſariis hæreditatibus putat Voconium ac Dionem locutos eſſe de minimo cenſu, quartæ ſcilicet claſſis, qui fuerit xxv. millium aſſium, ex inſtituto Servii Tullii; & eatenus mulieres vult eſſe hæredes potuiſſe ejus qui cenſus eſſet: cenſos quippe generaliter cives intelligit, æquè infimi ac ſummi cenſus. Sed hæc præter aliorum ferè omnium mentem.

Mihi verò, etſi explorati nihil in hiſce rebus me allaturum confido, aliud ſuſpicandi occaſionem vetuſti auctores præbent. Horum primo nullus quartæ partis in mulierem conferendæ meminit. Sanè verò quinque & viginti ſeſtertiûm millia, quartam partem faciunt viginti quinque millium drachmarum ſive denariorum; aut, quod idem eſt, centum millium ſeſtertiûm. Sed hic minimus erat cenſus primæ claſſis: eorum autem qui in hac claſſe cenſi, multos fuiſſe nemo ignorat, quorum non ſolùm duplò, triplò, quadruplò major cenſus; ſed qui decies, vicies, imò pluries hunc cenſum ſuperarent. Unde apparet, ſi locupletior paulò eſſet hæreditas, contingere facilè potuiſſe, ut in viginti quinque ſeſtertiûm millibus, ne quadrageſima quidem pars hæreditatis inveniretur: veluti ſi teſtator ultra decies centena millia poſſideret. Deinde, ut rectè obſervat Gronovius, antiqui ſcriptores, apud quos Voconiæ Legis veſtigia ſuperſunt, negant in univerſum mulieribus partem hæreditatis ullam eſſe à Voconio ſervatam. Ejus mentio exſtat in primis apud M. Tullium non ſemel. Is inorat. pro Cornelio Balbo aliud nihil dicit, quàm Voconium *Legem tuliſſe de mulierum hereditatibus*. Verrinâ autem. 2. Voconium ſanxiſſe, ut in poſterum, qui poſt eos cenſores cenſus eſſet, *ne quis haredem virginem mulieremve faceret*. Epitomator etiam Livii ad lib. 41. teſtatur latam à Voconio Saxa Legem *ne quis mulierem haredem inſtitueret*. A. Gellius lib. 20. cap. 1 rem non ſatis perſpicuè exponit: plebiſcitum tantum Voconium dicit *de coërcendis mulierum hereditatibus*. D. Auguſtinus lib. 3. de Civit. Dei, cap 21. latum fuiſſe ſcribit, *ne quis haredem fœminam faceret, vel unicam filiam*: quod & Aſconius affirmat. Exiſtimo igitur ita ſe rem habuiſſe, ut abſolutè ab hæreditate ditiorum fœminæ generatim arcerentur; adeo ut nec teſtamento patris filia hæredis titulo quicquam acciperet. Negari tamen non poteſt, quin legare ei aliquid, aut per fideicommiſſum relinquere licuerit. Quamvis enim certo & communi jure receptum ante Auguſti tempora non fuiſſe fideicommiſſorum uſum tradat Juſtinianus in Inſtitution. liquet nihilominus ex iis, quæ de Fabio Gallo narrat Cicero Verrina 1. non ignotum prorſus fuiſſe

priori ſæculo jus illud. Ita tamen ut ante Auguſtum bonâ tantùm fide hæredis inſtituti niteretur. Etenim ſi pater extraneum hæredem ſcripſiſſet, ut is filiæ teſtatoris reſtitueret hæreditatem, dandum ab hærede filiæ quod ad eam Lege Voconia pervenire poterat prudentes cenſebant. Partem eam fatendum omninò eſt ſaltem fuiſſe, quæ ad filiæ dotem ſufficeret, jure quodammodo naturæ à parentibus debitam: ejus vero quantitatem olim decies centena ſeſtertiûm millia non facilè exſuperaſſe conjiciunt, non abs re, Cujacius aliique ex illo Satyrici, *ritu decies centena dabuntur antiquo*: quæ ſumma vix decem librarum Francicarum millia excedebat: quantâ Regum quondam noſtrorum filias nupſiſſe legimus. Quod ſi quis partem illam filiæ aſſignatam, hæreditatis quadrante æſtimandam ſenſerit ex ſententia tot doctiſſimorum Juriſconſultorum, tantumdem mulieribus generaliter attribuentium; duobus argumentis ad eam firmandam conjecturam poterit uti. Alterum ſuppeditabunt lex Falcidia, Senatuſconſultum Pegaſianum (quod Juſtinianus in Trebellianum transfudit) Legitimæ ratio, & reſcriptum Antonini Pii: quorum jurium priora duo hæredi, tertium filiis, quartum impuberi arrogato, bonorum patris. partem quartam ſervarunt. Quapropter non omnino improbabile videri poteſt, ſimile quid Lege Voconia fuiſſe conſtitutum, quod ad alias non abhorrentes hypotheſes porrexerint poſteri. Altera ratio magis ad ipſum Voconii plebiſcitum refertur. Peti ea poteſt ex Quintiliani declamat. 264. qui fraudem Legis Voconiæ vocat, mulieri pluſquam dimidiam partem bonorum dare. Ex quo confici poſſet ea lege ad ſemiſſem uſq ie bonorum permiſſum fuiſſe filiæ relinquere, aut etiam mulieri alteri: ſi forte Legum ſcitis accuratè inhærere ſoliti eſſent declamatores. Verùm rem aliter ſe habere, in hac hypotheſi oſtendit quod apud Dionem Auguſtus Livia uxore ex triente inſtitutâ, impetravit à Senatu, ut id ſibi præter Legem liceret. Illud tamen ex his videtur elici poſſe, aliquam hæreditatis partem per Legem Voconiam relinqui fœminæ potuiſſe, ac præſertim filiæ.

Sed & aliud præterea fuit Legis Voconiæ caput: quo cavebatur, ne quis cenſus plus cuiquam legaret, quàm ad hæredem perveniret: cujus rei auctor eſt, non modo Theophilus, ſed etiam M. Tullius actio. 3. in Verrem: idque ne legatis adeo exhauriretur hæreditas, ut ſcripti hæredes ab ea (utpote nullo aut exiguo emolumento) adeunda deterrerentur. Addit Cujacius, quaſi ex Paulo J. C. tradit lib. 4. ſentent. tit. 8. Caput Legis tertium ne fœminæ, ultra conſanguineas (ſorores ſcilicet eodem patre genitas) ab inteſtato ſuccederent. Verùm id nequaquam eo loco tradit Paulus. Ejus hæc ſunt verba: *Fœmina ad hereditates legitimas ultra conſanguineas ſucceſſiones non admittuntur: idque jure civili, vel Voconia narratione videtur effectum*. Ubi Cujacius agnoſcit in quibuſdam codicibus ſcriptum eſſe, *jure civili Voconianâ ratione*: quod ſane rectè ſe habet. Nec video cur maluerit Vit eruditus legere, *jure civili Voconianâ rogatione*, quaſi eſſet ex Lege Voconiâ. Ego verò nihil mutandum puto. Juris quippe Civilis non me ſtrictè ac propriè dictum de prudentum interpretatione accipi ſolet, l. 2. §. 5. in fine Dig. de orig. ex qua ſine dubio receptum moribus eſt, ut non ultra ſorores conſanguineas fœminæ ad hæreditatem agnationis jure ab inteſtato vocarentur: idque *Voconiana ratione*, id eſt, ob eandem rationem, ob quam per legem Voconiam excludebantur fœminæ ab hæreditatibus teſtamentariis: nimirùm, ut ipſe Cujacius obſervat, ne nimiùm diteſcerent, ac proinde elatæ æquarent ſe viris.

FINIS LIBRI XLIII.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM

LIBER XLIV.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

QUINTUS Marcius Philippus per invios ſaltus penetravit in Macedoniam complureſque urbes occupavit. Rhodii miſere legatos Romam, 1 *minantes, ut Perſeo eſſent auxilio, niſi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam conjungeret. indigne id latum. Quum id bellum L. Æmilio Paullo, ſequentis anni conſuli iterum mandatum eſſet,* 2 *Paullus in concione precatus eſt, ut quicquid diri populo Romano immineret, ſupra domum ſuam converteretur: & in Macedoniam profectus, Perſeum vicit, univerſamque Macedoniam in poteſtatem redegit.* 3 *Antequàm confligeret, C. Sulpicius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod Luna nocte proxima defectura eſſet. Gentius quoque rex Illyriorum, quum rebellaſſet, ab Anicio prætore victus venit in deditionem, cum uxore, & liberis, & propinquis, Romam miſſus. Ab Alexandria legati à Cleopatra & Ptolemæo regibus venerunt: querentes de Antiocho rege Syriæ, quod eis bellum inferret. Perſeus ſollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia eis pecuniam, quam promiſerat, non dabat, ab eis relictus eſt.*

NOTÆ.

1. *Minantes ut Perſeo eſſent auxilio.*] Lege ex Gudiano codice, quem Gronov. citat: *minantes ſe Perſeo auxilio futuros, niſi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam jungeret.*

2. *Paullus in concione precatus eſt.*] Eà precatione Paullus in concione uſus non eſt, priuſquàm in Macedoniam proficiſceretur: ſed ut rectè advertit Sigon. ejuſmodi preces Paullus victo Perſeo rege ſe concepiſſe narrat in concione habita poſtreditum, quæ habetur lib. proximè ſequenti cap. 41. Qua de re vide Valer. Max. lib. 5. cap. 10.

3. *Antequam confligeret C. Sulpicius Gallus,* &c.] Recte quoque hujus Sulpicii Tribuni nomen inſerit hoc loco Sigon. Hic enim C. Sulpicius eclipſin Lunæ militibus prædixit, non Paullus; ut præter Livium, ſcribit etiam Valer. anteà laudatus lib. 8. cap. 11.

I. PRINCIPIO veris, quod hiemem eam quâ hæc geſta ſunt inſecutum eſt, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus conſul cum quinque millibus (1 quod in ſupplementum legionum ſecum trajecturus erat) Brundiſium pervenit. M. Popillius conſularis & alii pari nobilitate adoleſcentes tribuni militum in Macedonicas legiones conſulem ſecuti ſunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus prætor, cui claſſis provincia evenerat, Brundiſium venit: & ſimul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde conſul ad Ambraciam egreſſus, itinere terreſtri petit Theſſaliam. Prætor, 2 ſuperato Leucatâ, Corinthium ſinum invectus, & Creuſæ relictis navibus, terrâ & ipſe per mediam Bœotiam, diei unius expediro itinere, Chalcidem ad claſſem contendit. Caſtra eo tempore A. Hoſtilius in Theſſalia 3 circa Palæpharſalum habebat; ſicut nullâ re bellica memorabili geſta, ita 4 ad cunctam militarem diſciplinam ab effuſa licentia formato milite, & ſociis cum fide cultis, & ab omni genere injuriæ defenſis. Audito ſucceſſoris adventu, quum arma, viros, equos cum cura inſpexiſſet, ornato exercitu obviàm venienti conſuli proceſſit. 5 Et primus eorum congreſſus ex dignitate ipſorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis *. Proconſul enim ad exercitum. * Paucis poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. orſus à parricidio Perſei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem; adjecit poſt, *Scelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem, injurias in populum Romanum, direptiones ſociarum urbium contra fœdus: ea omnia quam Diis quoque invisa eſſent,* 6 *ſenſurum in exitu rerum ſuarum. Favere enim pietati fidei-*

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

NOTÆ.

1. *Quod in ſupplementum legionum.*] Jubet Gron. ſcribi: *quod ſupplementum*: ſenſus eſt, quod corpus, ſeu quem numerum quinque millium militum, ducturus erat ſecum Philippus in Macedoniam ad ſupplendas legiones, quæ ibi militabant: quo genere loquendi uſus eſt alibi non raro noſter, ut lib. 7. *Scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli caſus reſpublica ſubſidium eſſet.* Et lib. 34. *Ante prima ſigna locatis elephantis, quo auxilio tum primum Romani uſi ſunt.* Sic & apud Perſium Satyr. 2. *Quidnam eſt, quæ tu mercede Deorum emeris auriculas?*

2. *Superato Leucata.*] Legendum, ni fallor, *Leucate*. Eſt enim *Leucates* promontorii nomen, ut *Leucas, adis*, nomen urbis atque inſulæ.

3. *Circa Palapharſalum.*] *Palapharſali*. vocabulum veterem Pharſalum ſignificat, haud procul diſſitam ab ea urbe, quæ ſimpliciter *Pharſalus dicta*, in Phthiotide ad dextram Enipei circa Theſſaliotidis fines, Lariſſæ ad Auſtrum. Utriuſque meminit Strabo lib. 32. unde apparet duas fuiſſe urbes.

4. *Ad cunctam militarem diſciplinam.*] Suſpicatur Gronov. *ad unicam militarem diſciplinam.*

5. *Et primus eorum congreſſus ex dignitate*, &c.] Nemo non videt hic deeſſe nonnulla. Ea ita ſupplet Sigon. *Primus eorum congreſſus ex dignitate* eorum *ipſorum, ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis* ſummè utilis Philippo conſuli fuit: *Proconſul enim ad exercitum* converſus, eum ad rem fortiter gerendam hortatus eſt, eoque conſuli tradito Romam reverſus eſt. *Paucis poſt diebus conſul*, &c.

6. *Senſurum in exitu rerum ſuarum.*]

Urb. cond. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

que Deos, per quæ populus Romanus ad tantum faſtigii venerit. Vires deinde populi Romani jam terrarum orbem complectentis cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparavit. quanto majores Philippi Antiochique opes non majoribus copiis fractas eſſe?

II. Hujus generis adhortatione accenſis militum animis, conſultare de ſumma gerendi belli cœpit. Eo & C. Marcius prætor à Chalcide claſſe accepta venit. Placuit, non ultra morando in Theſſalia tempus terere, ſed movere extemplo caſtra, atque pergere inde in Macedoniam, & prætorem dare operam, ut eodem tempore claſſis quoque invehatur hoſtium litoribus. Prætore dimiſſo, conſul, [1] menſtruum juſſo milite ſecum ferre, profectus decimo poſt die quàm exercitum acceperat, caſtra movit: & unius diei progreſſus iter, convocatis itinerum ducibus, [2] quum, exponere in conſilio, juſſiſſet, qua quiſque ducturus eſſet; ſummotis iis, [3] quam potiſſimum peteret, retulit ad conſilium. Aliis [4] per Pythium placebat via: aliis [5] per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hoſtilius conſul, aliis [6] præter Aſcuridem paludem. Reſtabat aliquantum viæ communis: itaque in id tempus, quo prope divortium itinerum caſtra poſituri erant, deliberationem ejus rei differunt. in Perrhæbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen ſtativa habuit, ad conſulendum rur-

NOTÆ.

Non abs re præpoſitionem, *in*, delet Muret.

1. *Menſtruum ſecum ferre.*] Supple *commeatum*, id eſt, cibaria quæ ad unum menſem ſufficerent. Gallicè, *ayant fait donner des vivres aux ſoldats pour un mois.*

2. *Cùm exponere in concilio juſſiſſet.*] *Concilii* & *conſilii* voces confunduntur: & *concilium* quidem, licèt interdum ſignificet comitia, ſive conventum populi cujuſque, aut etiam communem conjunctorum populorum rempublicam: ponitur tamen nonnunquam pro ſecreto congreſſu, & coitione clam conſpirantium: itemque pro conventu legatorum à diverſis populis. *Conſilium* verò primò intelligitur de ſenatu ſive conſilio publico civitatis, tum de cœtu militari ducum ad deliberandum convocatorum; cujus generis decem legati ad imperatorem miſſi ſoliti. Dicitur & *conſilium* de conventu prætorum cum aſſeſſoribus, ut & regum conſultantium cum conſiliariis ſuis. Accipitur denique *conſilium* pro incepto, aut aſtu, ſive prudenti invento. Hæc de re ingentem hic habes Ioan. Frederici Gron. notam, qui hic mavult, *convocatos itinerum duces cùm exponere in concilio juſſiſſet.*

3. *Quam potiſſimum peteret.*] Addendum videtur, *viam*, ut Sigon. indicat: alioqui legendum eſſet, *quà peteret Macedoniam.*

4. *Per Pythium.*] Ptolemæo *Pytheum* eſt Macedoniæ in Pelagonia Tripolitide urbs, quæ regio Eſtiæotis ad ſeptentrionem, Pelaſgiotis ad occaſum, Deuriopibus ad meridiem, intermediis Cambuniis montibus.

5. *Per Cambunios montes.*] Inter Acroceraunios montes & Pierium ſunt hi montes, quos cum Candaviis ferè confundunt; Candavia tamen regio in confinio Illyricæ & Macedonicæ regionum Strabo ponit circa Lychnidum lacum.

6. *Præter Aſcuridem paludem.*] Haud magni nominis fuiſſe oportet hanc *Aſcuridem paludem*, ut & caſtellum ei impoſitum, cujus paulò poſt mentio. *Aſcuridis paludis* ſitus ſub *Voluſtanis*, quod jugum erat Cambaniorum montium, quà proximum in intimam Macedoniam iter; &, ni fallor, ad Pieriæ occidentalis aditum.

ſus, quam potiſſimum capeſſeret viam. Per eoſdem dies Perſeus, quum appropinquare hoſtem ſciret, quod iter peciturus eſſet ignarus, omnes ſaltus inſidere præſidiis ſtatuit. In jugum Cambuniorum montium (Voluſtana ipſi vocant) decem millia levis armaturæ juvenum cum duce Aſclepiodoto mittit: ad caſtellum quod ſuper Aſcuridem paludem erat (7 Lapathus vocatur locus) Hippias tenere ſaltum cum duodecim millium Macedonum præſidio juſſus. Ipſe cum reliquis copiis primò circa Dium ſtativa habuit. deinde adeo ut obtorpuiſſe inops conſilii videretur, cum equitibus expeditis, litore [8] nunc Heracleum, [9] nunc Philam percurrebat; eodem inde curſu Dium repetens. Ann. U. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

III. Interim conſuli ſententia ſtetit, eo ſaltu ducere, [1] ubi propter Octolophum diximus regis caſtra Philippi fuiſſe. Præmitti tamen quatuor millia armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit: queis præpoſiti ſunt M. Claudius, Q. Marcius conſulis filius. confeſtim & univerſæ copiæ ſequebantur. Cæterùm adeo ardua & aſpera & confragoſa via fuit, ut præmiſſi expediti biduo quindecim millium paſſuum ægrè itinere confecto, caſtra poſuerint: [2] Turrim Eudieru, quem cepere, locum appellant. Inde poſtero die ſeptem millia progreſſi, tumulo haud procul hoſtium caſtris capto, nuncium ad conſulem remittunt: perventum ad hoſtem eſſe, loco ſe tuto & ad omnia opportuno conſediſſe. [a] *ut, quantum extendere iter poſſet, conſequeretur*. Sollicito conſuli, & propter itineris difficultatem quod ingreſſus erat, & eorum vicem, quos paucos inter media præſidia hoſtium præmiſerat, nuncius ad Aſcuridem paludem occurrit.

INTERPRETATIO.

a *Ut ſequeretur accelerato, quantum fieri poſſet, itinere.*

NOTÆ.

7. *Lapathus vocatur locus.*] *Lapathunta* caſtellum circa Tempe locat mox Livius cap. 6. ad *Characa* montem. Quod cum ſuperioribus an cohæreat videndum.

8. *Nunc Heracleum.*] Intellige *Heracleam ſub Olympo*, quod oppidum erat Macedoniæ in Pieria & Magneſiæ confinio, non procul à Penei oſtiis. Ejus meminit Steph. At noſter perpetuò *Heracleum* appellat.

9. *Nunc Philam.*] Dio ad Euronotum fuit *Phila*, inter illud ac Tempe, non procul Heracleâ ſitum, Pieriæ oppidum nunc *Fello*, ut teſtatur Nardus.

1. *Propter Octolophum.*] Apparet locum eſſe mutilum: ſic reſtituit Sigon. *ubi propter Octolophum diximus regia caſtra Philippi fuiſſe, præmitti*, &c. Pugnam porrò ad *Octolophum*, qua Perſei pater Philippus ante annos XXXV. à P. Sulcio Galba conſule victus fuerat, deſcribit noſter lib. 31. cap. 37. ſed multa adhuc deeſſe non eſt dubium; quandoquidem Marcius Philippus conſul ad duodecimum à Dio milliare per invios montes tranſgreſſus in Macedoniam paulò poſt narratur. Ab *Octolopho* autem ad Dium circiter centum ac viginti millia paſſuum numerari neceſſe eſt. Et verò in Perrhæbiam, quæ Theſſaliæ pars Pierio mandati ſubjecta, duxiſſe conſulem habemus ex cap. 2.

2. *Turrim Eudieru.*] Ἔυδιος humidum ſignificat & ſplendidum. Sit itaque Turris *Eudieru* dicta ab amœnis circa & pellucidis aquis.

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

Addita igitur & ipſi fiducia eſt, conjunctiſque copiis, caſtra tumulo qui tenebatur, qua aptiſſimum ad loci naturam erat, [b] ſunt acclinata. Non hoſtium modò caſtra, quæ paulò plus mille paſſuum aberant, ſed omnis regio ad Dium & Philam, oraque maris, latè patente ex tam alto jugo proſpectu, oculis ſubjicitur. Quæ res accendit militi animos, poſtquàm ſummam belli, ac regias omnes copias, terramque hoſtilem tam è propinquo conſpexerunt. Itaque quum alaeres, protinus duceret ad caſtra hoſtium, conſulem hortarentur; dies unus feſſis labore viæ ad quietem datus eſt. tertio die, parte copiarum ad præſidium caſtrorum relicta, conſul ad hoſtem ducit.

IV. Hippias nuper ad tuendum ſaltum ab rege miſſus erat: qui ex quo caſtra Romana in tumulo conſpexit, præparatis ad certamen animis ſuorum, venienti agmini Conſulis obvius fuit: & Romani expediti ad pugnam exierant, & hoſtes. levis armatura erat promptiſſimum genus ad lacceſſendum certamen. Congreſſi igitur, extemplo tela conjecerunt: multa utrinque vulnera [a] temerario incurſu & accepta & illata: pauci utriuſque partis ceciderunt. Irritatis in poſterum diem animis, majoribus copiis atque infeſtiùs [a] concurſum ab illis, ſi loci ſatis ad explicandam aciem fuiſſet: jugum montis in anguſtum dorſum euneatum, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cætera multitudo, præcipuè qui gravium armorum erant, ſpectatores pugnæ ſtabant. levis armatura etiam per anfractus jugi procurrere, & ab lateribus cum levi armatura conſerere, per iniqua atque æqua loca pugnam petere. ac pluribus ea die vulneratis quàm interfectis, prœlium nocte diremptum eſt. Tertio die egere conſilio Romanus imperator: nam neque manere in jugo inopi, [2] neque regredi ſine flagitio atque etiam periculo. ſed cedenti ex ſuperioribus locis inſtare hoſtis poterat: nec aliud reſtabat, [3] quàm audaciter commiſſum, pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu eſt, corrigere. Ventum quidem erat eò,

INTERPRETATIO.

b *Declivibus locis conſtituta ſunt caſtra, & quaſi in pendenti.*

a *Concurſu inordinato, ſeu ſemerè hinc inde pugnantibus*, non agmine inſtructo, & conferto pede.

NOTÆ.

1. *Concurſum.*] Supple *eſſet*. Huc enim quoque referendum verbum, *fuiſſet*, è periodi fine: quod quaſi bis poſitum intelligi debet.

2. *Neque regredi ſine flagitio.*] Trahendum huc *Tò poterat*, quod paulò poſt ſequitur, ut pertineat tam ad Imperatorem Romanum, quàm ad hoſtem: Perſeum.

3. *Quàm audaciter commiſſum.*] Accipi poteſt *commiſſum*, vel pro *re commiſſa*, ſive *quæ cœpta erat*; vel, ut referatur ad *prœlium*, pro *incepto* & *inchoato prœlio*: eodem ſenſu quo apud Virgilium 5. Æneid. dicitur;

Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.

ut, si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. sed quum ad Dium per litora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millibus propè clamorem & strepitum pugnantium audiret; nec auxit copias integros fessis submittendo: neque ipse, quod plurimùm intererat, certamini affuit. quum Romanus imperator màjor sexaginta annis, & prægravis corpore, omnia militaria munera ipse impigrè obiret. Egregiè ad ultimum in audacter commisso perseveravit: &, Popillio relicto in custodia jugi, per invia transgressus, præmissis qui repurgarent iter, Attalum & Misagenem, 4 cum suæ gentis utrumque auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus, jubet. ipse equites impedimentaque præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

V. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina jumentorum sarcinarumque: progressus vix dum quatuor millia passuum, nihil optabilius esse, quàm redire quâ venerant, si possent. Hostilem propè tumultum agmini elephanti præbebant: qui ubi ad invia venerant, dejectis rectoribus, cum horrendo stridore pavorem ingentem equis maximè incutiebant; donec traducendi eos ratio inita est. 2 Per proclive sumpto fastigio, longi duo validi asseres, ex inferiore parte in terra defigebantur; distantes inter se paulò plus, quàm quanta belluæ latitudo est. in eos transversi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, ut pons esset, injungebantur: humusque insuper injiciebatur. modico deinde infrà intervallo, similis alter pons: inde tertius, & plures ex ordine, 1 quâ rupes abscissæ erant, fiebant. Solido procedebat elephas in pontem: cujus priusquàm in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons, usque alterius initium pontis prolabi eum leniter cogebat: alii elephanti pedibus insistentes, alii clunibus subsidentes prolabebantur. ubi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruinâ inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem perventum est. 3 Paulò plus septem millia die Romani processerunt: minimum pedibus itineris confectum. plerunque provolventes se simul cum armis aliisque oneribus, cum omni genere vexationis processerunt: adeo ut ne dux quidem & auctor itineris

INTERPRETATIO.

2 *Ita ut ea ex parte qua magis devexa erat, fultura aliquid imponeretur, quò superioris partis altitudo propemodum exæquaretur.*

NOTÆ.

4. *Cum suæ gentis utrumque auxiliaribus.*] Attalus cum Asianis, Misagenes cum Numidis.

1. *Quâ rupes abscissæ erant.*] Froben. scribit *abscisæ*, cui suffragantur, teste Gron. optimi auctores, & antiquissimi codices: sed exiguo, ni fallor, discrimine. Alterum est à verbo *scindo*, alterum, à *cædo*. Ego hic malim, *abscissa*.

2. *Paulò plus septem millia die.*] Fortè inquit Gron. *eo die*: verùm *die* significat non malè, *intra diem unum*.

Vib. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo 2.° & Cn. Servilio Cæpione.

inficiaretur, parvâ manu deleri omnem exercitum potuiſſe. Nocte ad modicam planiciem pervenerunt: neque an infeſtus is locus eſſet, ſeptus undique, circumſpiciendi ſpatium fuit. vix tandem ex inſperato ſtabilem ad inſiſtendum nactis locum, poſtero quoque die in tam cava valle opperiri Popillium ac reliquas cum eo copias neceſſe fuit: quos & ipſos, quum ab nulla parte hoſtis terruiſſet, locorum aſperitas hoſtiliter vexavit. Tertio die conjunctis copiis eunt per ſaltum, 3 quem incolæ Callipeucen appellant. quarto inde die per æquè invia, b ſed aſſuetudine periclis & meliore cum ſpe, quod nec hoſtis ullum apparebat, & mari appropinquabant, digreſſi in campos, inter Heraclæum 4 & Libethrum poſuerunt caſtra pedibus: quorum pars major tumulos tenebat. 5 ii vallem, « campi quoque partem ubi eques tenderet, amplectebantur.

VI. Lavanti regi dicitur nunciatum hoſtes adeſſe, quo nuncio quum pavidus exiluiſſet è ſolio, victum ſe ſine prælio clamitans, proripuit, & ſubinde per alia atque alia pavida conſilia & imperia trepidans, 1 duobus ex amicis, 2 Pellam alterum Aſclepiodotum, ubi pecunia depoſita erat, ex præſidiis revocat: 3 omneſque aditus aperit bello. Ipſe ab Dio auratis ſtatuis omnibus raptim, ne præda hoſti eſſent, inclauſem congeſtis, ociùs demigrare Pydnam cogit: & quæ temeritas conſulis videri potuiſſet (quòd eò proceſſiſſet, unde invito hoſte regredi nequiret), eam non inconſultam audaciam fecit. Duos enim ſaltus, per quos inde evadere poſſent, habebant Romani: unum per Tempe in Theſſaliam, alterum in Macedoniam præter Dium; quæ utraque regiis tenebantur præſidiis. Itaque ſi dux intrepidus decem dies primam ſpeciem appropinquantis terroris ſuſtinuiſſet, neque receptus Romanis per Tempe in Theſſaliam, neque commeatibus pervehendis eò patuiſſet iter. Sunt enim Tempe, ſaltus, etiamſi

INTERPRETATIO.

b *Propter aſſuetudinem*, ſeu *quia inſueverant*.

NOTÆ.

3 *Quem incolæ Callipeucen appellant.*] A pulchra pinu, ſive picea, deductum nomen.

4. *Et Libethrum poſuerunt caſtra.*] *Libethrum*, ſeu *Libethrus* oppidum fuit in Magneſiæ Theſſalicæ regionis & Macedoniæ confinio: ubi *Libethra*, fons Muſis ſacer, à quibus tamen alieni habebantur *Libethrii*.

4. *Ii vallem, campi quoque partem.*] Legit poſt Muretum Giron. *campique partem*.

1. *Duobus ex amicis, Pellam alterum Aſclepiodotum.*] Deeſt hic aliquid. Certum eſt eodem tempore dupliciter peccaſſe Perſeum, & ex primariis duobus amicis alteri, nempe Niciæ, præcepiſſe, ut pecuniam quæ apud Pellam urbem regiam depoſita erat, in mare demergeret; alteri, nimirùm Andronico, ut naves in portu Theſſalonicæ incenderet: ne Romani his copiis adverſus ipſum uti poſſent, quemadmodum infra cap. 10. habetur.

2. *Omneſque aditus aperit bello.*] Revocatis enim ducibus præcipuis, qui limitibus præerant, patuit Macedonia Romanis.

non bello fiat infeſtus, tranſitu difficilis. nam præter anguſtias per quinque millia, qua exiguum jumento onuſto iter eſt, rupes utrinque ita abſciſsæ ſunt, ut deſpici vix ſine vertigine quadam ſimul oculorum animique poſſit. terret & ſonitus & altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tum ſuâpte naturâ infeſtus, per quatuor diſtantia loca præſidiis regis fuit inſeſsus. unum in primo aditu ad Gonnum erat: alterum 3 ad Condylon caſtello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, 4 quem Characa appellant: quartum viæ ipſi, qua & media & anguſtiſſima vallis eſt, impoſitum: quam vel decem armatis tueri facile eſt. Intercluſo per Tempe ſimul aditu commeatibus, ſimul reditu, ipſi montes, per quos deſcenderant, repetendi erant. quod ut furto fefellerant, ita propalam, tenentibus ſuperiora cacumina hoſtibus, non poterant: & experta difficultas, ſpem omnem incidiſset. Supererat nihil aliud in temerè commiſso, quàm in Macedoniam ad Dium per medios evadere hoſtes: quod, niſi Dii mentem regi ademiſſent, ipſum ingentis difficultatis erat. Nam 5 quum Olympi radices montis, paulò plus quàm mille paſsuum ad mare relinquant ſpatium, cujus dimidium loci occupat oſtium latè reſtagnans 6 Baphyri amnis, partem planiciæ aut Jovis templum, 7 aut oppidum tenet; reliquum perexiguum foſsâ modicâ valloque claudi poterat, & ſaxorum ad manum ſylveſtriſque materiæ tantùm erat, ut vel murus objici turreſque excitari potuerint. Quorum nihil quum 8 diſperxiſſet cæcata mens ſubito terrore, nudatis omnibus præſidiis patefactiſque bello, ad Pydnam refugit.

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

VII. Conſul plurimùm & præſidii & ſpei cernens in ſtultitia & ſegnitie hoſtis, remiſſo nuncio ad Sp. Lucretium Lariſsam, ut caſtella relicta ab hoſte, circa Tempe occuparet; præmiſso Popillio, ad explorandos tranſitus circa Dium, poſtquàm patere omnia in omnes partes animadvertit; ſecundis caſtris pervenit ad Dium, 1 metarique ſub ipſo templo, ne quid ſacro in loco violaretur, juſſit. Ipſe urbem ingreſsus, ſicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine ſtatuarum, multiramque egregiè, vix ſatis credere in tantis rebus ſine cauſa relictis non aliquem ſubeſſe dolum. Unum diem ad exploranda circà omnia moratus, caſtra movet: ſatiſque credens paratam frumenti copiam fore,

NOTÆ.

3. *Condylon caſtello inexpugnabili.*] Num idem cum Gonnocondylo, de quo ſuprà lib. 39. cap. 25.

5. *Quem Characa appellant.*] Loci nomen ſupra Peneum.

5. *Quum Olympi radices.*] Altiſſimus Theſſaliæ mons nubes ſupergrediens, *Olympus* Pieriam Macedoniæ provinciam dirimit à Magneſia regione Theſſaliæ, Peneo imminens, ultra quem ad meridiem Oſſa.

6. *Baphyri amnis.*] Sub Olympo ad Heracleam Pieriam, ſeſe in mare Macedonicum evolvit hic amnis.

7. *Aut oppidum tenet.*] *Oppidi* nomine intelligitur, opinor, Heracleum.

8. *Diſperxiſſet cæcata mens.*] Neſcio cur Gronovio placeat magis, *obtenebrata*; intelligitur enim mens Perſei reverà excutientis *cæcare* Cic. dixit, & Plinius participio uſus eſt.

1. *Metarique ſub ipſo templo.*] Tem-

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

eo die [2] ad amnem nomine Mityn processit. Postero die progressus [3] Agassam urbem, tradentibus sese ipsis, recepit: & ut reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus, sine præsidio relinquere se eis urbem, immunesque ac suis legibus victuros, est pollicitus. Progressus inde diei iter, [4] ad Ascordum flumen posuit castra: & quantum [5] procederet longiùs à Thessalia, eò majorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est: [a] dubitatione omnibus exemptâ, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus, contractis in unum omnibus copiis ducibusque, increpare præfectos præsidiorum, [5] ante omnes Asclepiodotum [6] atque Hippiam: [10] ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse. [7] cujus culpæ reus nemo justiùs quàm ipse fuisset. Consuli postquam [b] ex alto conspecta classis spem fecit cum commeatu naves venire (ingens enim caritas annonæ ac propè inopia erat) ab invectis jam portum audit, onerarias naves Magnesiæ relictas esse. Incerto inde quidnam agendum foret (adeo [c] sine ulla ope hostis quæ aggravaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum [15] erat) peropportunè literæ à Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se, quæ super Tempe essent & circa Philan, tenere omnia, frumentique in iis & aliarum in usum rerum copiam inveniisse.

VIII. His magnopere lætus consul, ab Dio ad Philan ducit; simul [20] ut præsidium ejus firmaret, simul ut militi frumentum, cujus tarda subvectio erat, divideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit: nam alii, metu recessisse eum ab hoste, ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandum foret: [a] alii, ignarum belli quæ in dies fortuna novaret; ut qui, offerentibus sese rebus, omisisset, è manibus ea quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione [25] Dii, excitavit hostem: ut tunc tandem sentiret recuperanda esse,

INTERPRETATIO.

a *Qua ratione patefactum est, quantum incommodi subiturus fuisset*, &c.

b *Postquam conspexissent naves è mari venientes.*

c *Hoste nihil agente quod augeret incommoda.*

a *Alii* ajebant *Marcium consulem nescivisse rerum vicissitudinem, & ea quæ*

NOTÆ.

plum Jovis intellige, à quo sine dubio urbi Dio nomen.

2. *Ad amnem nomine Mityn.*] Fluvius Pieriæ fuit in Thermaicum influens sinum, relicto ad dextram Dio.

3. *Agassam urbem.*] Hæc Pieriæ urbs ad lævam Mytis fluvii. Noster lib. 45. *Agassas* vocat in numero plurali.

4. *Ad Ascordum flumen.*] Aliàs *Ascodrus* inter Mityn & Aliacmonem per eandem Pieriam provinciam Macedoniæ in memoratum sinum effunditur.

5. *Ante omnes Asclepiodotum.*] Qui ad tuendum jugum Camboniorum, montium missus erat cum decem millibus armatorum, suprà cap. 3.

6. *Atque Hippiam.*] Missum & ipsum ad defendendum Lapathunta castellum cum duodecim millibus Macedonum, ut patet ex eodem cap.

7. *Cujus culpæ reus nemo justius quàm ipse fuisset.*] Perseus enim trepidans eos ex præsidiis amoverat, suprà cap. 6.

quæ priùs culpa amiſſa forent. Audita enim profectione conſulis, [2] regreſſus Dium, quæ diſjecta ac vaſtata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decuſſas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinque millia paſſuum ab urbe [2] citra ripam Enipei amnis caſtra ponit; amnem ipſum tranſitu perdifficilem pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, æſtate exiguus, hibernis idem incitatus pluviis: & [3] γ ſupra rupes ingentes gurgitibus facit, & intra prorupta in mare evolvendo terram, prærupta voragines, cavatoque medio alveo ripas utrinque præcipites. Hoc flumine Perſeus ſeptum iter hoſtis credens, extrahere reliquum tempus ejus æſtatis in animo habebat: inter hæc conſul à Phila Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleum mittit. Abeſt à Phila quinque millia fermè paſſuum, media regione inter Dium Tempeque, [4] in rupe amni imminente poſitum.

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

IX. Popillius, priuſquam armatos muris admoveret, miſit qui magiſtratibus principibuſque ſuaderent, fidem clementiamque Romanorum quàm vim experiri mallent: nihil ea conſilia moverunt; quia ignes ad Enipeum ex regis caſtris apparebant. Tum terra marique (& claſſis appulſa ab litore ſtabat) ſimul armis, ſimul operibus machinisque oppugnari cœpti. Juvenes etiam quidem Romani, [1] ludicro Circenſi ad uſum belli verſo, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effuſione inducta [2] beſtiis omnium gentium Circum complendi, varia ſpectaculorum conquirere genera: a nec ſemel quadrigis, ſemel deſultore miſſo, vix unius horæ tempus utrumque curriculum com-

INTERPRETATIO.

ſors atque alea belli alternis mutaret.

a *Eo tempore cum Circenſibus ludis omnis tamen miſſus quadrigarum, atque unus deſultorum foret; ita ut utrorumque curſus intra horam perficeretur: tempus quod ſupererat aliis Spectaculis inſumebatur; & præſertim teſtudine armatorum.*

NOTÆ.

1. *Regreſſus Dium.*] Perſeus.

2. *Citra ripam Enipei amnis.*] Diverſus eſt hic *Enipeus* à Theſſalico amne cognomine, qui ex Othry monte oritur, Apidano jungitur, & cum eo Peneum auget ſupra Lariſſam. Hic autem *Enipeus* Dium inter & Philam mare, ni fallor, ſubit pari fermè ſpatio à Mitys & Baphyri oſtiis diſtans.

3. *Supra rupes ingentes gurgitibus facit, & intra prorupta,* &c.] Conjicit Gron. legendum *ſupra rupem ingentes gurgites facit & infra prorumpit in mare evolvendo terram,* &c. Mihi *gurgites* reponi pro *gurgitibus* placet: & *prærupta* pro *prorupta*: cætera non diſplicent.

4. *In rupe amni imminente poſitum.*] Situs Heracleæ deſcribitur ad oſtia Baphyri. Id nunc obſidetur à Popillio.

1. *Ludicro Circenſi ad uſum belli verſo.*] Id ſtatim explicatur.

2. *Beſtiis omnium gentium.*] Corrigit Fulv. Urſinus *omnium generum*: non tamen perſuadet. In eo enim maximè verſabatur amoſtio Magiſtratuum Romanorum ludos edentium, ut ex longinquis maximè regionibus conquiſitas magno ſtudio feras populo exhiberent. Huc pertinent in primis Cœlii ad Ciceronem Epiſtolæ complures, veluti 4. 8. & lib. 8.

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

plebat. Inter cætera ſexageni fermè juvenes, interdum 3 plures, ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. horum inductio in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitii 4 quàm militaris artis, propiorque gladiatorium armorum uſum. 5 Quum alios decurſus edidiſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſummiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc quinquaginta fermè pedum ſpatio diſtantes, duo armati procurrebant, comminatique inter ſe, ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta quum evaſiſſent, nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecùs quàm ſtabili ſolo perſultabant. [b] Huic teſtudini ſimillima parti muri admota, quum armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabantur: depulſiſque iis, in urbem duorum ſignorum milites tranſcenderunt. Id tantùm diſſimile fuit, quod & in fronte extrema, & ex lateribus, ſoli non habebant ſuper capita elata ſcuta, ne nudarent corpora; 6 ſed prætecta pugnantium more. ita nec ipſos tela ex muro miſſa ſubeuntes læſerunt, & teſtudini injecta imbris in modum lubrico faſtigio innoxia ad imum labebantur. Et conſul, cæpto jam Heracleo, caſtra eò promovit, tanquam Dium, atque inde ſummoto rege [8] in Pieriam etiam progreſſurus. Sed hiberna jam præparans, vias commeatibus ſubvehendis ex Theſſalia muniri jubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari, ubi diverſari portantes commeatus poſſent.

INTERPRETATIO.

b Cùm teſtudo ſimilis huic Cirenſi à militibus facta eſſet juxta partem muri quo cingebatur Heracleum, & ſuper alios armati quidam evaſiſſent prope murum jam qui in ſumma teſtudine erant, capita æquabant cum haſtibus, qui mœnia tuebantur: his itaque loco poſitis, manipuli duo Romanorum irruperunt in urbem.

NOTÆ.

3. *Plures ab apparitoribus ludi*] Primæ editiones præpoſitione vacabant: *plures apparitoribus ludi*: legebat Muret. ſatis probabili conjectura, *apparatoribus ludis*. Non tamen damnaverim ſi quis legat, *ab apparatoribus ludi*.

4. *Quam militaris artis*.] Expungit Gron. vocem, *artis*: & ſufficit nomen *exercitii*, quod præcedit.

5. *Cùm alios decurſus edidiſſent motus*.] Corrige mea fide: *cùm alios decurſu edidiſſent motus*: eſt nempe *decurſus* idem ac *decurrendo*. Gallicè: *après avoir fait les autres mouvemens qui regardent l'exercice*.

6. *Sed prætecta pugnantium more*.] Lipſius conjicit, *prætenta*. Quidni verò ſetineamus, *prætecta*: id eſt, *tecta ex anteriori parte*, quod ad corpora referre poſſis. Lactantius ſanè lib. 5. cap. 2. *pectora* dixit *capitis, & pallio, & diviſis protegere*.

7. *Imbris in modum*.] Sic Ammianus lib. 24. *ita tela, velut imbrem à tecto delabi*.

8. *In Pieriam etiam progreſſurus*.] Intellige in ulteriorem ſeu Borealem *Pieriam*. Cæterum Dium ipſum ponit in *Pieria* Ptol.

X. Perſeus tandem à pavore eo, quo attonitus fuerat, recepto animo, malle imperiis ſuis non obtemperatum eſſe, quum trepidans gazam in mare dejici Pellæ; Theſſalonicæ navalia juſſerat incendi. Andronicus Theſſalonicam miſſus traxerat tempus, [1] idipſum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum. Incautior Nicias Pellæ [2] projiciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus: [3] ſed in rem emendabilem viſus lapſus eſſe, quòd per urinatores omne fermè extractum eſt. tantuſque pudor regi pavoris ejus fuit, ut urinatores clam interfici juſſerit: deinde Andronicum quoque & Nician, ne quis eam dementis imperii conſcius exiſteret. Inter hæc C. Marcius cum claſſe ab Heracleo Theſſalonicam profectus, & agrum pluribus locis expoſitis per litora armatis latè vaſtavit: & procurrentes ab urbe, ſecundis aliquot prœliis trepidos intra mœnia compulit. jamque ipſi urbi terribilis erat, quum [4] diſpoſitis omnis generis tormentis, non vagi modò circa muros temerè appropinquantes, ſed etiam qui in navibus erant, ſaxis tormento emicantibus, percutiebantur. Revocatis igitur in naves militibus, omiſſaque Theſſalonicæ oppugnatione, [5] Æniam inde petunt. quindecim millia paſſuum ea urbs abeſt, adverſus Pydnam poſita, fertili agro. Pervaſtatis finibus ejus, legentes oram, Antigoneam perveniunt. ibi egreſſi in terram, primò & vaſtarunt agros paſſim, & aliquantum prædæ contulerunt ad naves. dein palatos eos adorti Macedones, mixti pedites equitesque, fugientes effusè ad mare perſecuti, quingentos fermè occiderunt, & non minus ceperunt. Nec aliud quàm ultima neceſſitas, quum recipere ſe tutò ad naves prohiberentur, animos militum Romanorum, ſimul deſperatione alia ſalutis, ſimul indignitate irritavit. Redintegrata in litore pugna eſt. adjuvere & qui in navibus erant. Ibi Macedonum ducenti fermè cæſi. par numerus captus. Ab Antigonea claſſis profecta ad agrum Pallenenſem, exſcenſionem ad populandum fecit. Finium is ager Caſſandrenſium erat, longè fertiliſſimus omnis oræ quam prætervecti fuerant. Ibi Eumenes rex, viginti tectis navibus ab Elea profe-

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Capione.

NOTÆ.

1. *Idipſum quod accidit.*] Exiſtimat Geon. minùs ſcabram futuram orationem, ſi legamus: *in idipſum quod accidit.*

2. *Projiciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus.*] Mavult Freinshemius, *pecuniæ quod fuerat*: expungitque *To partem*: Gronov. per appoſitionem accipi poſſe putat: *projiciendo pecuniæ partem*, nempè, *id omne quod ejus fuerat nactus*. Nam quod uterque tentat *fugerat*, pro *fuerat*, ut ſit, *quod fugerat, nactus*: & Nicias indignationem Perſei incurrerit, quam tamen vitabat: id mihi quidem longiùs videtur arceſſitum.

3. *Sed in rem emendabilem viſus lapſus eſſe.*] Quamvis tolerari poſſit, melior tamen Gronovii lectio: *ſed in rem emendabilem.*

4. *Diſpoſitis omnis generis tormentis.*] A Theſſalonicenſibus nempè, contra C. Marcii milites.

5. *Æniam inde petunt.*] Romani ſcilicet claſſis. Porrò *Ænia* ad Thermaicum ſinum, *Antigonia*, itemque *Pallene* ad Toronaicum, Paraxiæ Macedonicæ regionis urbes fuere, de quibus alibi.

ctus, obvius fuit, & quinque missæ à Prusia rege tectæ naves.

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

XI. Hac virium accessione animus crevit prætori, [1] ut Cassandream oppugnaret. Condita est à Cassandro rege [2] in ipsis faucibus, quæ [3] Pallenensem agrum cæteræ Macedoniæ jungunt, hinc [4] Toronaico, hinc Macedonico septa mari. Eminet namque in altum lingua, in qua sita est: [5] nec minùs quam in altum magnitudine Atho mons excurrit, obversa in regionem Magnesiæ duobus imparibus promontoriis: quorum majori Posideum est nomen, minori [6] Canastræum. Divisis partibus oppugnare adorti, Romanus [7] ad Clytas quas vocant, munimenta [a] cervis etiam objectis ut viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. ab altera parte Euripus est: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa complenda, quam nuper objecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti prætori, quia nusquam cumuli apparebant, quo regesta è fossa terra foret; [8] monstrati sunt fornices, non ad eandem crassitudinem qua veterem murum, sed simplici laterum ordine structos esse. Consilium igitur cepit, transfosso parie-

INTERPRETATIO.

a *Sparsis quoque ferreis ligneisve furcillis, cervorum cornua imitantibus*, quæ ex humo eminebant.

NOTÆ.

1. *Ut Cassandream oppugnaret.*] *Potidæam* Paraxiæ quoque urbem, Atheniensium bellis notam, instauraverat; aut circa eam novum condiderat oppidum Cassander Antipatri filius, Macedoniæ regno potitus, quod de suo nomine *Cassandriam* dixerat.

2. *In ipsis faucibus.*] Sic etiam Strabonis Epitome Cassandriam locat in Isthmo Chersonesi Pallenensis juxta Potidæam, quæ olim Phlegra.

3. *Pallenensem agrum.*] A Pallene oppido dicta Pallenensis peninsula, quam nostri Linguam appellat.

4. *Toronaico.*] Sinus *Toronaicus* à *Torone* oppido ei appositio è regione Olynthi, nomen accepit. Est autem inter geminos Macedonici maris sinus, Thermaicum ad occasum, & Singiticum ad ortum: ultra quem versus Aquilonem Chersonesus Macedonica proprie dicta, in qua mons Athos, nunc τὸ ἅγιον ὄρος: sinus hodie *Golfo di Ajomana* dicitur.

5. *Nec minùs quàm in altum Athonis excurrit.*] Comparat Chersonesi Pallenensis longitudinem *Athi* montis, opinor, altitudini: alioqui non satis videtur æqualis hujus procursus in mare Macedonicum: & minùs arctæ illius fauces paulòque minùs latum inter duos sinus spatium.

6. *Canastræum.*] Promontorium est Macedoniæ, haud procul Casandria, ad extrema sinus Thermaici, ortum versus.

7. *Ad Clytas quas vocant.*] A declivitate aut ab obliquitate montium dicta hæc loca: quasi ὀρθοί; an quasi claves, τὰ κλεῖθρα?

8. *Monstrati sunt fornices.*] Indiget locus emendatione: & vel legendum post Turnebum, in nominandi casu: *fornices non ad eandem crassitudinem qua vetus murus, sed simplici laterum ordine structi*: vel si serventur casus accusativi, scribendum ut Gronov. videtur, *monstratum est*, in neutro genere: vult enim Livius ostensum esse prætori idcirco cumulos egestos è fossa à Perseo instituta non eminere, quia fornices novi muri minùs crassi erant quam prior murus.

te

te iter in urbem patefacere. fallere autem ita se posse, si muros à parte alia scalis adortus, tumultu injecto, 9 in custodiam ejus loci propugnatores urbis avertisset. Erant in præsidio Cassandreæ, præter non contemnendam juventutem oppidanorum, octingenti Agrianes, & duo millia Penestarum Illyriorum, 10 à Pleurato inde missi: bellicosum utrumque genus. His tuentibus muros, quum subire Romani summa vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt. 11 quòd si, qui irrupere, armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse opus militibus nunciatum est, clamorem ælacres gaudio repentè tollunt; 12 aliis parte alia in urbem irrupturis. Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servil. Cæpione.

XII. Hostes primùm admiratio cepit, quidnam sibi repentinus clamor vellet. postquàm patere urbem accepere præfecti præsidii, Pytho & Philippus[a] pro eo, qui occupasset aggredi, opus factum esse rati, cum valida manu Agrianum Illyriorumque erumpunt: Romanosque, qui alii aliunde coibant convocabanturque ut signa in urbem inferrent, incompositos atque inordinatos fugant, persequunturque ad fossam: in quam compulsos ruina cumulant. sexcenti fermè ibi interfecti, omnesque propè, qui inter murum fossamque deprehensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidem, simul à mari, simul à terra aggredienti, quidquam satis procedebat. Placuit igitur utrique, custodiis firmatis, ne quod præsidium ex Macedonia intromitti posset, quoniam vis aperta non processisset, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, decem regii lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi, quum in salo stantes hostium naves conspexissent; ipsi obscura nocte simplici ordine quam poterant proximè litus tenentes, intrarunt urbem. Hujus novi præsidii fama absistere oppugnatione simul Romanos regemque coegit. circumvecti promontorium, ad Toronem classem appulerunt. Eam quoque oppugnare adorti, ubi valida defendi manu animadverterunt, irrito incœpto Demetriadem petunt. Ibi quum appropinquantes reple-

INTERPRETATIO.

a *Cùm existimarent opus* quo muri aperti fuerant, *utile futurum ei parti: qua prior hostes adoriretur*, hoc est, *non minùs obsessis quàm obsessoribus*.

NOTÆ.

9. *In custodiam ejus loci*.] Quem scilicet scalis adoriebantur, & procul ab ea parte, qua pariete transfosso ingredi parabat prætor.

10. *A Pleurato inde missi*.] Nempè, e Penestia, seu Penestarum regione, ut nihil opus sit legere cum Gronov. *à Pleurato eodem* (id est, *Cassandream*) missi.

11. *Quod si qui irrupere*.] Mallem, *si qui perrupere*, id est, *perfoderunt* fornices muri; neque enim revera in urbem irruperunt.

12. *Aliis parte alia in urbem irrupturis*.] Vellet Gronov. *clamorem repentè tollunt alii parte alia in urbem irrupturi*. sed valet ablativus absolutè positus, ut indicentur tum qui scalis ab una parte adorturi, tum qui simul per ruinas muri perfossi ingressuros se sperabant.

ta mœnia armatis vidiſſent, prætervecti ad Iolcon claſſem appulerunt inde agro vaſtato, Demetriadem quoque aggreſſuri.

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servil. Cæpione.

XIII. Inter hæc & conſul, ne ſegnis ſederet tantum in agro hoſtico M. Popillium cum quinque millibus militum ad Meliboeam urbem oppugnandam mittit. Sita eſt in radicibus Oſſæ montis, qua parte in Theſſaliam vergit, opportunè imminens ſuper Demetriadem. Primus adventus hoſtium perculit incolas loci: collectis deinde ex necopinato pavore animis, diſcurrunt armati ad portas ac mœnia, qua ſuſpecti aditus erant; ſpemque extemplo incidêrunt, capi primo impetu poſſe. Obſidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perſeus, quum audiſſet ſimul Meliboeam à conſulis exercitu oppugnari, ſimul claſſem Iolci ſtare, ut inde Demetriadem aggrederetur; Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Meliboeam mittit, eidem imperatum, ut, ſi à Meliboea ſubmoviſſet Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quàm ab Iolco ad urbem caſtra moverent Romani. & ab oppugnatoribus Meliboeæ, quum in ſuperioribus locis repentè apparuiſſet, cum trepidatione multa relicta opera ſunt, ignisque injectus. ita à Meliboea abſceſſum eſt. Euphranor, ſolutâ unius urbis obſidione, Demetriadem extemplo ducit. nec tum mœnia modò, ſed agros etiam confiderunt ſe à populationibus tueri poſſe: & eruptiones in vagos populatores non ſine vulneribus hoſtium factæ ſunt. Circumvecti tamen mœnia ſunt prætor & rex, ſitum urbis contemplantes, ſi qua parte tentare aut opere, aut vi poſſent. Fama fuit, per Cydam Cretenſem, & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenem & Perſea conditiones amicitiæ ab Demetriade certè abſcitum eſt. Eumenes ad conſulem navigat: gratulatus quòd proſperè Macedoniam intraſſet, Pergamum in regnum abiit. Marcius Figulus prætor, parte claſſis in hibernia Sciathum miſſa, cum reliquis navibus Oreum Bœotiæ petiit. eam

NOTÆ.

1. *Ad Iolcon.*] Magneſiæ Theſſalicæ regionis urbs *Iolcos* ad ſinum Pelaſgicum fuit, ſub Pelio monte, Demetriadi ad ortum, nunc *Iaco*. Hinc traditur Jaſon in Colchidem navigaſſe.

1. *Ad Meliboeam.*] In eadem Magneſia erat *Meliboea* ad Macedonicum mare Boebeidi paludi ad Boream, inter Oſſam & Pelion montes.

2. *Sciathum miſſa.*] *Sciathus* urbis & inſulæ nomen eſt, in Ægæo mari, inter oram Magneſiæ & Peparethum inſulam ſitæ.

3. *Oreum Bœotiæ petit.*] *Bœotiæ* ſcriptum puto pro *Euboeæ*: in hac enim inſula fuiſſe *Oreum*, jam obſervavimus. Dubitat Gronov. an legendum ſit, *Oreopum Bœotiæ*, quam tamen noſter Atticæ attribuit lib. proximè ſequenti cap. 27. ſed *Bœotia* vulgò adſcribitur; & de eo oppido certatum aliàs inter Bœotos & Atticæ incolas. Mihi magis placet, *Oreum Euboeæ*, tum quòd hic portus Sciatho propior, ubi prævehitur; tum quòd cap. 30. hujus libri memoratur Octavius *Oreum* ad claſſem veniſſe anno priore: unde ſequitur claſſem *Orei* hoc anno hibernaſſe. Favet etiam quod ſequitur, eam urbem aptiſſimam viſam, unde exercitibus, qui in Macedonia, quique in Theſſalia erant, mitti commeatus poſſent.

urbem aptiſſimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia quique in Theſsalia erant, mitti commeatus poſsent. De Eumene rege longè diverſa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec elaſse adjutum ab eo prætorem eſse, quum ſæpè eum literis arceſſiſſet, tradit: nec cum gratia ab conſule profectum in Aſiam; indignatum, quòd, ut iiſdem caſtris tenderet, permiſsum non fuerit. ne ut equites quidem Gallos, quos ſecum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuiſse. *Attalum fratrem ejus, & remanſiſse apud conſulem, & ſinceram ejus fidem æquali tenore egregiamque operam in eo bello fuiſse.* Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

XIV. Dum bellum in Macedonia geritur, legati Tranſalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipſius traditur nomen, gentis ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab ſenatu actæ, muneraque miſsa. torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus, armaque equeſtria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream, [1] ex viginti millibus Philippeorum factam, in curiam intulerunt: petentibuſque iis, ut id donum in cella Jovis Optimi Maximi ponere, & ſacrificare in Capitolio liceret, permiſsum: benigneque amicitiam renovare volentibus legatis reſponſum, & binum millium æris ſingulis miſsum munus. Tum ab rege Pruſia & paulò poſt ab Rhodiis, de eadem re longè aliter diſserentes legati auditi ſunt. utraque legatio de pace reconcilianda cum rege Perſeo egit. Pruſiæ preces [2] magis quàm poſtulatio fuere, profitentis, *& ad id tempus ſe cum Romanis ſtetiſse, & quoad bellum foret, ſtaturum. Cæterum quum ad ſe à Perſeo legati veniſsent, de finiendo cum Romanis bello, & iis pollicitum deprecatorem apud ſenatum futurum, petere, ſi poſsent inducere in animum ut finiant iram, ſe quoque in gratia reconciliatæ pacis poſse uti.* hæc regii legati. Rhodii ſuperbè commemoratis erga populum Romanum beneficiis, & pene victoriæ, utique de Antiocho rege, majore parte ad ſe vindicata, adjecerunt: *Quum pax inter Macedonas Romanoſque eſset, ſibi amicitiam cum rege Perſeo cœptam. eam ſe invitos, nullo ejus in ſe merito, quoniam ita Romanis viſum ſit, in ſocietatem ſe belli trahere, interrupiſse. Tertium ſe annum multa ejus incommoda belli ſentire. mari intercluſo inopia inſidam premi, amiſſis maritimis vectigalibus atque commeatibus. Quum id ultra pati non poſsent, legatos alios ad Perſea in Macedoniam miſsiſse, qui ei denuntiarent, Rhodiis placere pacem cum componere cum Romanis: ſe Romam eadem nunciatum miſsos. Per quos ſtetiſset quominùs belli finis fieret, adverſus eos quid ſibi faciendum eſset, Rhodios conſideraturos eſse.* Ne nunc quidem hæc ſine indignatio-

NOTÆ.

1 *Ex viginti millibus Philippeorum.*] Pretium, ſi noſtra pecunia ex aureis Philippeis æſtimes, erit circiter 270000 libraram.

2 *Magis quàm poſtulatio.*] Malim cum Gronovio, *magis quàm poſtulata fuere*: quánquam recte referri poteſt verbum pluralis numeri ad nomen *preces*.

ne legi audirive poſſe certum habeo. inde exiſtimari poteſt, qui habitus animorum audientibus ea Patribus fuerit.

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

XV. Claudius, nihil reſponſum, auctor eſt: tantum ſenatuſconſultum recitatum, quo Caras & Lycios liberos eſſe juberet populus Romanus, literaſque extemplo ad utramque gentem * 1 ſcirent indicatum, mitti. Quæ audita re, principem legationis, cujus magniloquentiam vix curia paulò antè ceperat, corruiſſe. Alii reſponſum eſſe tradunt, *Populum Romanum, & principio hujus belli, haud vanis auctoribus compertum habuiſſe, Rhodios cum Perſeo rege adverſus rempublicam ſuam occulta conſilia iniſſe: & ſi id ante dubium fuiſſet, legatorum paulo ante verba* [a] *ad certum redegiſſe: & plerunque ipſam ſe fraudem, etiamſi initio cautior fuerit, detegere.* [2] *Rhodios nuncio in orbe terrarum arbitria belli paciſque agere: Deorum nutu arma ſumpturos poſituroſque Romanos eſſe.* [3] *jam non Deos fœderum teſtes, ſed Rhodios habituros; Ita ne tandem iis pareatur, exercituſque de Macedonia deportentur? Viſuros eſſe, quid ſibi faciendum ſit. Quid Rhodii viſuri ſint, ipſos ſcire. Populum certe Romanum devicto Perſeo, quod propediem ſperent fore, viſurum, ut pro meritis cujuſque in eo bello* [b] *civitatis gratiam dignam referat.* Munus tamen legatis in ſingulos [4] binum millium æris miſſum eſt: quod ii non acceperunt.

XVI. Literæ deinde recitatæ Q. Marcii conſulis ſunt, *Quemadmodum ſaltu ſuperato in Macedoniam tranſiſſet: & ibi & ex aliis locis* [1] *commeatus*

INTERPRETATIO.

[a] *Certum & perſpicuum effeciſſe.*
[b] *Ut populus Romanus amicitiam ſuam & mercedem reddat prout eo bello de ſe quiſque meritus fuerit.*

NOTÆ.

1. *Scirent indicatum mitti.*] Scribit Sigon. *ut ſcirent indicatum*: ſenſus eſt, eorum legatis Rhodiorum recitatum fuiſſe ſenatuſconſultum, quo Caribus & Lyciis, (qui Rhodiis priùs contributi à Romanis fuerant) reddebatur libertas, indicatum etiam ad duas illas gentes id præſcriptum jam eſſe, ut illas certiores ejus rei factas Rhodii certò noſſent.

2. *Rhodios nuncio.*] An quaſi miſſo per orbem nuncio, & ſparſa ubique fama: an, ut conjicit Gronov. *nunciis*, ut ita legati Rhodiorum per contemptum appellentur.

3. *Jam non Deos fœderum teſtes, ſed Rhodios habituros.*] Ironicè dictum, quaſi Rhodii Deos agere velint, quos ſolos Romani belli paciſque arbitros ac fœderum teſtes agnoſcerent,

4. *Binum millium æris.*] Gallicè, *cinquante huit livres ſix ſols huit deniers*; ſi monetam intelligas: ſi autem pondus, 1350. l.

1. *Commeatus à prætore proſpectos in hiemem habere.*] Legebatur alias: *commeatus rempublicam proſpectos habere.* Cauſa mendi, ut Sigon. indicat, ex Librariorum ignorantia, & abbreviata per initiales literas ſcriptura, ex quibus vel male conjunctis, vel disjunctis, aut inverſis ſæpenumero lapſi inveniuntur: ſcribebant enim veteres *P. R* ut *populum Romanum* deſignarent, *R. P.* ut *rempublicam*, *PR.* ut *Prætorem* ſignificarent. Hoc loco itaque pro *Prætore* interpretati fuerant *Rempublicam*; legendum ergo: *commeatus Prætorem proſpectos in hiemem habere.* Prætor autem intelligitur C. Marcius Figulus præſe-

à prætore proſpectos in hiemem habere, & ab Epirotis viginti millia modium tritici, decem hordei ſumpſiſſe: ut pro frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Veſtimenta militibus ab Roma mittenda eſſe: [2] equis ducentis ferme opus eſſe: maxime Numidis: nec ſibi in his locis ullam copiam eſſe. Senatuſconſultum, ut ea omnia ex literis conſulis fierent, factum eſt. C. Sulpicius prætor ſex millia togarum, triginta tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam, præbendaque arbitratu conſulis locavit: & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento ſolvit. Et Oneſimum, Pythonis filium, nobilem Macedonem, in ſenatum introduxit: is pacis ſemper auctor regi fuerat, monueratque, ſicut pater ejus Philippus inſtitutum uſque ad ultimum vitæ diem ſervabat, quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi; ut eum morem, ſi non ſemper, crebrò tamen uſurparet. Poſtquàm [3] deterrere eum à bello nequìit; primò ſubtrahere ſeſe per alias atque alias cauſas, ne intereſſet iis, quæ non probabat, cœpit: poſtremò, quum ſuſpectum ſe eſſe cerneret, & proditionis interdum crimine inſimulari; ad Romanos transfugit: magno uſui conſuli fuit. Ea, introductus in curiam, quum memoraſſet, ſenatus [a] in formulam ſociorum eum referri juſſit: locum, lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani eſſet, ducenta jugera dari, & ædes Tarenti emi: uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Cenſores cenſum idibus Decembribus ſeveriùs quàm antè habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio qui tribunus plebis eos violenter accuſarat: tribu quoque is motus, & ærarius factus. Ad opera publica facienda quum eis dimidium ex vectigalibus ejus anni attributum ex Senatuſconſulto à quæſtoribus eſſet; Ti. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes P. Africani [4] pone Veteres ad Vortumni ſignum, lanienaſque & tabernas conjunctas [b] in publicum emit, baſilicamque faciendam curavit, quæ poſteà Sempronia appellata eſt.

Urb. cond. an. 584. Coſſ. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

INTERPRETATIO.

a *In ſociorum numerum & catalogum.* b *Comparavit ut eſſent publica populi Romani.*

NOTÆ.

Aus claſſis. In his Sigonio ſubſcribo. Cur autem immiſerit præpoſitionem *à*, ut eſſet, *à Prætore*, non equidem video; ſi enim *R. P.* invertas & conjungas, efficietur quidèm *Prator*, ſive in nominandi, ſive in obliquis caſibus: non tamen erit præpoſitio *à*. Quòd ſi legas, *Pratorem*, &c. *habere*; nihil laborabit ſententia.

2. *Equis ducentis opus eſſe.*] Suſpectus eſt Manutio hic numerus CC. reponit M. ut ſint milleni. Sed quoniam agitur de equis ad priorem numerum adjiciendis, ſufficeret fortè ducentorum ſupplementum.

3. *Deterrere eum à bello.*] Aliàs, *deterrere eum bello*, quaſi dicas, *terrere dimovere de bello*. Vulgata phraſis, *deterrere eum à bello*.

4. *Pone Veteres ad Vortumni ſignum.*] *Veteres* intellige *ædes* P. Africani. An *veteres curias? Vortumnus* erat Tuſcorum Deus, qui ſe in quaslibet formas vertebat, qualis in Græcorum fabulis Proteus. Ejus templum in vico Tuſco.

Urb. cond. an. 584. Coss. Q. Marcio Philippo II. & Cn. Servilio Cæpione.

XVII. Jam in exitu annus erat, & propter Macedonici maximè belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent. itaque Senatusconsultum factum est, ut Cn. Servilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatusconsultum Sulpicius [1] prætor ad consulem * post paucos dies recitavit, quibus ante diem * in urbem venturum. & consul maturavit, & comitia eo die, qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati, L. Æmilius Paullus iterum; [2] septimodecimo anno postquàm primò consul fuerat, & C. Licinius Crassus. Prætores postero die facti, Cn. Bæbius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fontejus Balbus, M. Æbutius Elva, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturiùs agerentur, belli Macedonici stimulabat cura. itaque designatos extemplo sortiri placuit provincias; ut, utri Macedonia consuli, eique prætori classis venisset, sciretur. ut jam inde cogitarent, pararentque quæ bello usui forent, senatumque consulerent, si quâ re consulto opus esset. Latinas, ubi magistratum inissent, a quod per religiones posset, primo quoque tempore fieri placere. neque consulem, cui eundum in Macedoniam esset, teneri. His decretis consulibus Italia & Macedonia, prætoribus præter duas jurisdictiones in urbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia provinciæ nominatæ sunt. Consulum, Æmilio Macedonia, Licinio Italia evenit. Prætores, Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & si quo senatus censuisset, Cn. Octavius classem, P. Fontejus Hispaniam, M. Æbutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus.

XVIII. Extemplo apparuit omnibus non segniter id bellum Æmilium gesturum; præterquàm quòd [1] alius vir erat, etiam quòd dies noctesque intentus, ea sola, quæ ad id bellum pertinerent, animo agitabat. Jam omnium primum à senatu petit, ut Legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos classemque, & comperta referenda, quid aut terrestribus aut navalibus copiis opus esset. Præterea ut explorarent copias regias quantum possent, [2] quaque provincia nostra, qua hostium foret. utrum intra

INTERPRETATIO.

a *Quoad fieri posset, servatis sacris ritibus.*

a *Et quâ pars Macedonia in Romanorum, quæ in Persei potestate esset.*

NOTÆ.

1. *Prætor ad consulem post paucos dies recitavit.*] Hunc locum asterisco rectè notat Sigon. Est quippe haud dubiè mancus Non enim aderat Cn. Servilius consul, ut ei Prætor Sulpicius Senatusconsultum recitaret. Intellige ergo quasi scriptum esset: *Prætor ad consulem (Senatusconsultum misit, receptasque ab eo literas in senatu) post paucos dies recitavit, quibus ante diem* (excidit dies & mensis) *in urbem venturum*, &c.

2. XVII. *anno.*] Irrepsit etiam error in numerum, & scriptum est XVII. pro XIV. tot enim sunt anni à priore Pauli Æmilii consulatu ad hoc tempus.

1. *Alius vir erat.*] Gallicè, *c'estoit bien un autre homme*: id est, virtute bellicâ præditus, quâ Q. Marcium Philippum consulem in Macedonia tunc bellum gerentem longè antecedebat.

saltus castra Romani haberent, an jam omnes angustiæ exsuperatæ, & in æqua loca perveniſſent. qui fideles nobis ſocii, qui dubii ſuſpenſaque ex fortuna fidei, qui certè hoſtes viderentur: quanti præparati commeatus, & unde terreſtri itinere, unde navibus ſupportarentur: [2] quid eâ æſtate terrâ marique rerum geſtarum eſſet: ex his benè cognitis, certa in futurum conſilia capi poſſe ratus. Senatus Cn. Servilio conſuli negotium dedit, ut is in Macedoniam quos L. Æmilio videretur legaret. Legati biduo pòſt profecti; Cn. Domitius Ænobarbus, A. Licinius Nerva, L. Bæbius. Bis in exitu anni ejus lapidatum eſſe, nunciatum eſt; in Romano agro, [3] ſimul in Vejentibus. novendiale ſacrum factum eſt. Sacerdotes eo anno mortui ſunt, P. Quinctilius Varus, flamen Martialis: & M. Claudius Marcellus, Decemvir. in cujus locum Cn. Octavius ſuffectus. Et jam magnificentiâ creſcente notatum eſt, ludis Circenſibus P. Cornelii Scipionis Naſicæ, & P. Lentuli ædilium curulium, [4] ſexaginta tres Africanas, & quadraginta urſos, & elephantos luſiſſe.

Ord. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licin. Craſſo.

XIX. L. Æmilio Paullo, C. Licinio conſulibus Idibus Martiis principio inſequentis anni, quum in exſpectatione Patres fuiſſent; maximè quidnam conſul de Macedonia, cujus ea provincia eſſet, referret: nihil ſe habere, Paullus quod referret, quum nondum legati rediſſent, dixit: *Cæterum Brunduſii legatos jam eſſe,* [1] *bis ex curſu Dyrrhachium ejectos. Cognitis mox, quæ noſci priùs in rem eſſet, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem ſuam teneret,* [2] *pridie Idus Aprilis Latinis eſſe conſtitutam diem.* [3] *Sacrificio rite perfecto ſe & Cn. Octavium, ſimul ſenatus cenſuiſſet, exituros eſſe. C. Licinio collegæ ſuo fore curæ ſe abſente, ut, ſi quæ parari mittive ad id bellum opus ſit, parentur, mittanturque. Interea legationes exterarum nationum audiri poſſe.* Sacrificio ritè per-

NOTÆ.

2. *Quid eâ æſtate terrâ marique rerum geſtarum.*] Id eſt, *quæ res geſtæ eſſent*. Legit Gron. *quid rerum*, &c. *geſtum eſſet*.

3. *Simul in Vejentibus*.] Manut. & Gron. pater, *bis in exitu anni*. &c. *in Romano agro, ſemel in Vejentibus*: ſed quia quoties lapidaverat, toties novendiale ſacrum fieri ſolebat, conjicit Gronov. filius, quòd literatum ductus ſuadere videntur, ſcriptum fuiſſe: *bis in exitu anni ejus lapidatum eſſe nunciatum eſt, in Romano agro, ſimul in Vejenti: bis novendiale ſacrum factum eſt*.

4. *Sexaginta tres Africanas*.] Num Afras aves intelligit, certè ab Horatio memoratur *Afra avis*: Aeton Struthionem interpretatur, ſeu Struthiocamelum, cujus deſcriptio apud Plin. extat lib. 10. cap. 1.

1. *Bis ex curſu Dyrrachium ejectos*.] Lege potiùs *rejectos*, ut poſt Manutium cenſet Gron. *Nam ejecti* propriè dicuntur, qui naufragium paſſi ſunt.

2. *Pridie Idus Aprilis Latinis eſſe conſtitutam diem*.] At pridie Calendas Aprilis feriæ Latinæ hoc anno fuere, ut pòſt cap. 22. dicitur. Eſt itaque hic aut illic mendum. Videtur conſul eas ante conſuetum tempus celebrari curaſſe.

3. *Sacrificio ritè perfecto, ſe & Cn. Octavium*, &c.] Sacrificium duplex hoc capite narratur: hoc primum feriarum Latinarum causâ: alterum paulò poſt, ſolemne nempè ſacrum, quod Conſules

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

fecto, primi Alexandrini 4 legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus vocati sunt. Sordidati, barbâ & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam, procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat per honestam speciem majoris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre ejus, qui tum Alexandriam tenebat, gerens, & ad Pelusium navali prœlio victor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriam terrebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati quærentes orabant senatum, ut opem regno 5 regibusque amicis imperio ferret. *Ea merita populi Romani in Antiochum, eam apud omnes reges gentesque auctoritatem esse, ut si legatos misissent, qui denunciarent, non placere senatui sociis regibus bellum fieri: extemplo abscessurus à mœnibus Alexandriæ, abducturuſque exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, brevi extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam venturos, cum pudore quodam populi Romani; quod nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent.* Moti Patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popillium Lænatem, & C. Decimium, & C. Hostilium, legatos, ad finiendum inter reges bellum miserunt. Priùs Antiochum, dein Ptolemæum adire jussi, & nunciare, ni absistatur bello, per utrum stetisset, eum non pro amico, nec pro socio habituros esse.

XX. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, 1 legati ex Macedonia quinquatribus ultimis adeo expectati venerunt, uti, nisi vesper esset, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatique auditi sunt. Ii nunciant, *Majore periculo quàm emolumento exercitum per invios saltus in Macedoniam inductum. a Pieriam, quo processisset, regem tenere: castra castris prope ita collata*

INTERPRETATIO.

a *In Persei potestate esse Pieriam regionem; quam ingressus erat exercitus Romanus.*

NOTÆ.

initio magistratus faciebant priusquàm publici muneris quidquam attingerent.

4. *Legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus.*] Ptolemæo V. cui cognomen Epiphani, ex Cleopatra Antiochi magni filia, duo filii fuere, nomine Ptolemæi. Fratrum major Philometor prior Cleopatræ sororis maritus fuerat: minor cognomine Evergetes, & posteà Physcon, fratre pulso Alexandriam occupaverat, quam cum eadem Cleopatra tenebat; utriusque avunculus Antiochus Epiphanes Syromacedonum rex, per speciem restituendi majoris Ptolemæi, partem magnam Ægypti occupaverat, & Alexandriæ imminebat.

5. *Regibusque amicis imperio.*] Ptolemæo scilicet Juniori & Cleopatræ, qui Romanorum imperio amici, utpote socii Romanorum.

1. *Legati ex Macedonia.*] Non Macedones à Perseo legati: sed tres viri à Cn. Servilio in Macedoniam missi ad explorandum rerum Macedonicarum statum, de quibus supra cap. 18.

esse

eſſe, ut flumine Enipeo interjecto arceantur. neque regem pugnandi poteſtatem facere, nec noſtris vim ad cogendum eſſe. Hiemem etiam aſperam rebus gerendis interveniſſe. in otio militem ali, nec plus quàm ſex dierum frumentum habere. Macedonum dici triginta millia armatorum eſſe. Si Sp. Claudio circa Lychnidum ſatis validus exercitus foret, 2 potuiſſe ancipiti bello diſtinere regem: nunc & Appium, & quod cum eo præſidii ſit, 3 in ſummo periculo eſſe; niſi propere aut juſtus exercitus eo mittatur; aut illi inde deducantur. Ad claſſem ſe ex caſtris profectos; ſociorum navalium partem morbo audiſſe abſumptam: partem, maximè qui ex Sicilia fuerint, domos ſuas abiſſe, & homines navibus deeſſe. qui ſint, neque ſtipendium accepiſſe, neque veſtimenta habere. Eumenem claſſemque ejus, tanquam vento allatas naves, ſine cauſa & veniſſe & abiſſe: nec animum ejus regis conſtare ſatis viſum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregie conſtantem fidem nunciabant.

Urb. cond. an. 585. C oſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licin. Craſſo.

XXI. Legatis auditis, tunc de bello referre ſeſe L. Æmilius dixit. Senatus decrevit, *Ut in octo legiones parem numerum tribunorum conſules & populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, niſi qui honorem geſſiſſet. Tum ex omnibus tribunis militum uti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam, quos eorum velit, eligat, & ut ſolemni Latinarum perfecto, L. Æmilius conſul, Cn. Octavius prætor, cui claſſis obtigiſſet, in provinciam proficiſcantur.* additus eſt his tertius L. Anicius prætor, cujus inter peregrinos juriſdictio erat. eum in provinciam Illyricum circa Lychnidum Appio Claudio ſuccedere placuit. Delectus cura C. Licinio conſuli impoſita. is ſeptem millia civium Romanorum, & equites ducentos ſcribere juſſus: & ſociis nominis Latini ſeptem millia peditum imperare, quadringentos equites: & Cn. Servilio Galliam obtinenti provinciam literas mittere, ut ſexcentos equites conſcriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam juſſus. neque in ea provincia plus quàm duas legiones eſſe, eas repleri, ut ſena millia peditum, trecenos haberent equites. cæteros equites peditesque in præſidiis diſponi. Qui eorum idonei ad militandum non eſſent, dimitti. decem præterea millia peditum imperata ſociis: & octingenti equites. Id præſidii additum Anicio, præter duas legiones, quas portare in Macedoniam eſt juſſus, quina millia peditum & ducenos habentes, trecenos equites; & in claſſem quinque millia navalium ſociûm ſunt ſcripta. Licinius conſul

NOTÆ.

2. *Potuiſſe ancipiti bello diſtinere regem.*] Mavult Gron. paſſivâ voce *diſtineri*: ſed voluit Livius activè efferre: ut Claudius, (ſi idoneas habuiſſet copias) *potuerit ancipiti bello diſtinere regem*, id eſt, bellum ei alia ex parte movere, nimirùm ab Illyrici latere, cùm ab Theſſalia Q. Marcius eum urgeret.

3. *In ſummo periculo eſſe.*] Appium Claudium dicit, qui circa Lychnidum erat, & qui perperam *Spurius* paulo antè dicitur.

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licin. Crasso.

duobus legionibus obtinere provinciam jussus: eo addere sociorum decem millia peditum, & sexcentos equites.

XXII. Senatusconsultis perfectis, L. Æmilius consul è curia in concionem processit, orationemque talem habuit: *Animadvertisse videor, Quirites, majorem mihi, sortito Macedoniam provinciam, gratulationem factam, quàm quum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum inissem: neque id ob aliam causam, quàm quia bello in Macedonia, quod diutrahitur, existimastis dignum majestate populi Romani exitum per me imponi posse. Deos quoque huic favisse sorti, spero; eosdemque in rebus gerendis, assituros esse. Hæc partim opinari, partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo audeoque, me omni ope adnisurum esse, ne frustrà vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, & senatus decrevit, & (quoniam extemplo proficisci placet, neque ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, æque enixe parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos, quæ scripsero senatui aut vobis, credite. rumores credulitate vestra ne alatis, quorum auctor nemo exstabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri hoc præcipue bello animadverti, [a] nemo tam famæ contemptor est, cujus non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atque etiam (si Diis placet) in conviviis sunt, qui exercitus in Macedoniam ducant: ubi castra locanda sint sciant, quæ loca præsidiis occupanda: quando aut quo saltu intranda Macedonia, ubi horrea ponenda; qua terra, mari subvehantur commeatus: quando cum hoste manus conserendæ, quando quiescendum sit. Nec, quid melius faciendum sit, modo statuunt, sed quidquid aliter quàm ipsi censuere factum est, consulem veluti dicta die accusant. Hæc magna impedimenta res gerentibus sunt. nec enim omnes tam firmi & constantis animi contra adversum rumorem esse possunt, quàm Fabius fuit: qui suum imperium minui per vanitatem populi maluit, quàm secunda fama male rem gerere. Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: imo eum qui de sua unius sententia omnia gerat, superbum judico magis quàm sapientem. Quid ergo est? Primum à prudentibus, & proprie rei militaris peritis, & usu doctis, monendi imperatores sunt: deinde [1] ab his qui intersunt gerendis * * * loca, qui hostem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut navigio participes sunt periculi. Itaque si quis est, qui quod è republica sit suadere se mihi in eo bello, quod gesturus sum, confidat;*

INTERPRETATIO.

a *Nullus adeo famam negligit, ut animus ejus pravis rumoribus non facilè deterreatur.*

NOTÆ.

1 *Ab his qui intersunt gerendis * loca*, &c.] Parum, opinor, refert, an sic legas, *qui intersunt gerendis loco, qui hostem, qui temporum opportunitatem vident*. an verò quod mavult Sigon. *qui intersunt gerendis rebus, qui loca, qui hostem*, &c. Est enim *loco*, sive *in loco*, idem ac *opportunè gerendis*.

ut deneget operam reipublicæ, & in Macedoniam mecum veniat. nave, equo, tabernaculo, viatico etiam à me juvabitur, si quem id facere piget, & otium urbanum militiæ laboribus præoptat; 2 è terra ne gubernaverit. Sermonum satis ipsa præbet urbs. loquacitatem suam contineat: nos castrensibus consiliis contentos futuros esse sciat. Ab hac concione, Latinis quæ pridie Calendas Aprilis fuerunt, in monte sacrificio ritè perpetrato, protinus inde & consul & prætor Cn. Octavius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, majore quàm solitâ frequentiâ prosequentium [b] consulem celebratum. ac prope certâ spe ominatos esse homines 3 finem esse Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho consulis fore. Urb cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licin. Crasso.

XXIII. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus quod jam inchoatum perficere, quia impensa pecuniæ faciendæ erat, non inducebat in animum, ut Gentium Illyriorum regem sibi adjungeret; hoc, postquàm intrasse saltum Romanos, & adesse discrimen ultimum belli animadvertit, non ultrà differendum ratus; quum per Hippiam legatum 1 trecenta argenti talenta pactus esset, ita ut obsides ultro citroque darentur; Pantauchum misit ex fidissimis amicis ad ea perficienda. 2 Medeone Labeatidis terræ Pantauchus regi Illyrio occurrit: ibi & jusjurandum ab rege, & obsides accepit. missus & à Gentio est legatus, nomine Olympio, qui jusjurandum à Perseo obsidesque exigeret. Cum eodem ad pecuniam accipiendam missi sunt, & auctore Pantaucho, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent: Parmenio & Morcus destinantur. quibus ita mandatum, uti jurejurando obsidibusque & pecuniâ acceptâ tum demum Rhodum proficiscerentur: duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. adjunctam civitatem, penes quam unam tum rei navalis gloria esset, nec terrâ, nec mari spem relicturam Romanis. Venientibus Illyriis, Perseus ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea quæ convenerant circumfuso agmine equitum facta: quos adesse

INTERPRETATIO.

[b] *Homines consulem insolito comitatu prosequutos fuisse.*

NOTÆ.

2. *E terra ne gubernaverit.*] Eodem fere sensu dictum ac illud Apellis, *ne sutor ultra crepidam:* vult enim Æmilius satagere unumquemque debere negotii sive officii sibi præscripti; ideòque eos tantùm qui navigant, non qui è portu spectant sententiam suam expromere debere, de iis quæ in navi gerenda sint, atque ad navigationem pertineant.

3. *Finem esse Macedonico bello.*] Illud *esse* delet Gron. nec verò necessarium.

1. *Trecenta argenti talenta.*] Gallicè, *la valeur de sept cens vint mille livres.*

2. *Medeone Labeatidis terra.*] *Medeonem* in Græcia invenio duplicem: alterum Phocicum sub Helicone: alterum in Bœotia ad meridiem Copaidis paludis: hunc Illyricum Stephanus *Medionem* appellat. Fuisse videtur circa Drilonem fluvium, non procul Scardo monte. Mediones Polybius incolas vocat.

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licin. Crasso.

fœderi sancitæ cum Gentio societatis volebat rex; aliquantum eam rem ratus animorum iis adjecturam. & obsides in conspectu omnium dati, acceptique: & Pellam ad thesauros regios missis qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent, cum Illyriis legatis Thessalonicæ conscendere jussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo venerat: auctoribusque Dinone & Polyarato principibus civitatis ejus, affirmabat, Rhodios paratos ad bellum esse. is princeps junctæ cum Illyriis legationis datus est.

XXIV. Eodem tempore ad Eumenem & ad Antiochum communia mandata, quæ subjicere conditio rerum poterat. *Natura inimica inter se esse liberam civitatem & regem. Singulos populum Romanum aggredi, &, quod indignius sit,* [1] *regum viribus reges oppugnare. Attalo adjutore patrem suum oppressum. Eumene adjuvante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo, Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenem & Prusiam armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse: quam jam ex parte sub specie liberandarum civitatum suam fecerint: deinde Syriam. Jam Prusiam Eumeni honore præferri, jam Antiochum victorem* [2] *præmio belli ab Ægypto arceri. Hæc cogitantem providere jubebat, ut aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseverantes in bello injusto communes duceret omnium regum hostes.* Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per speciem captivorum redimendorum missus legatus erat: verùm occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia invitum quidem & suspectum Romanis 3 Eumenem falsis gravioribus **** Proditor enim ac prope hostis habitus, 4 dum inter se duo reges captantes fraude & avaritia certant. Cydas erat Cretensis, ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari suo, militante apud Persea, inde postcà ad Demetriadem, semel cum Menecrate quodam, iterum cum Antimacho, regiis ducibus, sub ipsis mœnibus urbis collocutus fuerat. 5 Eropon quoque, qui tum missus est, duabus ad eundem Eumenem jam antè legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta [2] & legationes infames quidem

INTERPRETATIO.

[2] *Missi utrinque legati fama ferebantur, & suspectam reddebant Eumenis in Romanos fidem.*

NOTÆ.

1. *Regum viribus reges oppugnare.*] Refer ad *populum Romanum*; alioquin scribendum, *reges oppugnari*.

2. *Præmio belli ab Ægypto arceri.*] Redundat præpositio *ab*, & *præmio belli Ægypto*, per appositionem; sive epexegesin dicitur: hoc est, *arceri Ægypto, quæ præmium belli futura erat*.

3. *Eumenem falsis gravioribus ** proditor enim*, &c.] Inutilem sententiam explet Sigon. *falsis gravioribus criminibus oneratum. Proditor enim*, &c.

4. *Dum inter se duo reges captantes fraude & avaritia certant.*] Perseus nempè & Eumenes.

5. *Eropon quoque.*] Corrige cum Gronovio, ex Polybio in excerpt. legat. *Cryphon quoque*; vel certè *Eurypon*: quod nomen apud Aristotelem lib. 2. Politicorum extat, ubi Hippodamus

erant: ſed, quid actum eſſet, quidve inter reges conveniſſet, ignorabatur. Res autem ita ſe habuit.

XXV. Eumenes neque favit victoriæ Perſei, [1] neque bello eum invadere animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quàm ipſorum odiis inter ſe accenſæ. Non ea regum æmulatio, ut æquo animo Perſea tantas adipiſci opes tantamque gloriam, quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes viſurus fuerit. Cernebat & Perſea jam inde ab initio belli, omni modo ſpem pacis tentaſſe, & in dies magis, quo propior admoveretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutius ſpe ipſorum bellum, & ipſos duces & ſenatum non abhorrere à finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac utriuſque partis voluntate explorata, quod fieri etiam ſua ſponte [b] tædio validioris, metu infirmioris credebat poſſe, in eo ſuam operam venditare concilianda gratia magis cupiit. Nam modò ne juvaret bello Romanos terra marique, modò pacis patrandæ cum Romanis [2] paciſcebatur mercedem. ne bello intereſſet, mille & quingenta talenta. in utroque non fidem modò ſe, ſed obſides quoque dare paratum eſſe oſtendebat. Perſeus ad rem inchoandam promptiſſimus erat, cogente metu, & de obſidibus accipiendis ſine dilatione agebat, convenerantque ut accepti Cretam mitterentur. Ubi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæſitabat: & utique alteram in tanti nominis regibus turpem ac ſordidam, & danti & magis accipienti, mercedem eſſe. Malebat in ſpem Romanæ pacis non recuſare impenſam, ſed eam pecuniam perfecta re daturum. interea Samothracæ in templo depoſiturum. Ea infula quum ipſius ditionis eſſet, [c] videre Eumenes nihil intereſſe, an Pellæ pecunia eſſet: id agere, ut partem aliquam præſentem ferret. ita nequicquam inter ſe captati, [d] nihil præter infamiam movere.

Urb. cond. ann. 585. Coſſ. L. Æmilio Paullo, & C. Licin. Craſ.

INTERPRETATIO.

a *Major inter reges æmulatio erat, quam ut Eumenes ſponte & ſine invidia videre poſſet tantam Perſei gloriam*, &c.

b *Quum Romanos, qui potentiores erant, taderet diuturnioris belli: Perſeus autem, debilior, ejus belli exitum pertimeſceret.*

c *Eumenes cernebat*, &c.

d *Nulla re promota, infamiam tantum ſibi comparavernnt.*

NOTÆ.

Euryphontis Mileſius memoratur.

1. *Neque bello eum invadere animo habuit.*] Etſi ut plurimùm dicatur *in animo aliquid habere*: non deſunt tamen, qui *animo habere* dicant, pro eo quod eſt, *conſtituiſſe apud ſe* aut *decreviſſe*, ſive *propoſitum habere*, ut dicimus, *tenere mente*. Auctor bell. Hiſp. *cohortes animo habeo ad vos mittere*: Salluſt. de bello Jugurth. *atque ea modo animo habere, quibus Hiempſal per dolum caperetur*. Varro lib. 5. de Ling. Lat. *& iſtum prolocutum dicimus, cum animo quod habuit, extulit loquendo*.

2. *Paciſcebatur mercedem.*] Putat Grónov. deeſſe hic aliquid, quod ex Appiano in excerpt. repleri poſſit in hunc ſenſum: *ne bello intereſſet, mille; pacis*

Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmilio Paullo, & C. Licin. Craſſo.

XXVI. Nec hæc tantùm Perſeo per avaritiam eſt dimiſſa res, [1] quum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda eſſet, ac receptus [2] protrahere inimicum mercede onuſtum, & hoſtes merito ei Romanos poſſet facere: ſed etiam Gentii regis parata ſocietas, [3] & tum Gallorum effuſorum per Illyricum ingens agmen oblatum, avaritia dimiſſum eſt. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipſorum [4] jungentium curſum equis, & in vicem prolapſorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques denos præſentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perſeus ab Enipeo ex caſtris profectus obviam cum dimidia copiarum parte, denunciare per vicos urbeſque, quæ viæ propinquæ ſunt, cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum ut copia eſſet. ipſe equos, phalcraſque, & ſagula, donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos divideret: multitudinem credens trahi ſpe poſſe. [5] ad Almanam urbem pervenit, & in ripa fluminis Axii poſuit caſtra; [6] circa Deſudabam in Mædica exercitus Gallorum conſederat; mer-

NOTÆ.

conciliandæ cauſa mille & quingenta talenta: in utrumque non fidem modo: utrunque autem hæc duo ſignificat, hinc fœderis conciliationem, inde quietem à bello.

1. *Quum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenem.*] Idem Gron. corruptum hunc locum ſic inſtaurari poſſe conjicit: *cum pecunia tantula, aut pacem habere per Eumenem (qua vel parte regni redimenda eſſet) aut deceptus, protrahere inimicum*, &c. Sed quidni retineamus: *quum pecuniam tutam* (depoſitam nempè apud Cretam) ut Eumenes volebat, *& pacem habere per Eumenem*, &c. ac deinde emendatione reliqua Gronovii utantur; *aut deceptus protrahere inimicum*, &c.

2. *Protrahere inimicum.*] Hic *protrahendi* verbum ſignificat, *indicare*, Gallicè, *découvrir, déferer, deceler*: ita lib. 27. *novum in occulto gliſcens per indicium protractum eſt facinus*. & lib. proximè ſeq. *ſuberat & illè metus, ne damnatus auctorem ſe nefandi facinoris protraheret*. & Valer. Max. *unius ancillæ indicio protracta*.

3. *Et tum Gallorum, &c. ingens agmen.*] Vox, *agmen*, abeſt à primis editionibus, primùm a Gryphio adjecta: & ſub particula, *tum*, latere Gronovio videtur, ſive *auxilium*, ſive *agmen*, aut ſimile quid. Sed nec redundat particula *tum*; ut quæ tempus deſignet; nec vacat *Tò agmen*: quæ vox ſcriptura longiùs diſtat à particula *tum*, quàm ut Librariorum incuria in illam inflexa videri debeat.

4. *Jungentium curſum equis.*] Miræ hujus peditum celeritatis, qui equos pari curſu æquabant, apud Gallos præſertim uſu & exercitatione aſſidua comparatæ, teſtes habemus Pauſaniam in Phocicis, Plut. in Æmil. Paullo, & Cæſarem.

5. *Ad Almanam urbem.*] Quod Turneb. *Albanam* putat à Livio editum; & pro Albanopoli Albanorum ad Drilonem civitate interpretatur, probabiliùs eſt quàm quod ſubjicit de Amantia Oreſtidis: nec tamen videtur illud ipſum ſtare poſſe, quandoquidem Gallis è Mædica Thraciæ præfectura venientibus occurrere volebat Perſeus ab Enipeo (ubi caſtra habebat, in Pieriæ Theſſaliæque confinio) ad Axii ripam, unde ſeptuaginta quinque millibus ab eorum caſtris ad Deſudabam poſitis aberat. Ex quibus conjicere licet *Almanam*, cujus hic Livius meminit, in Mygdonia fuiſſe paulò ſupra Axii oſtia.

6. *Circa Deſudabam in Mædica.*] Ab Axii proxima ripa ad Thraciæ confinia, cùm octoginta ferme paſſuum millia numerentur, oportet *Deſudabam* non

cedem pactam opperiens. Eò mittit Antigonum ex purpuratis unum, qui juberet multitudinem Gallorum 7 ad Bylazora (Pœoniæ is locus eſt) caſtra movere, principes ad ſe venire frequentes. ſeptuaginta quinque millia ab Axio flumine & caſtris regis aberant. Hæc mandata ad eos quum pertuliſſet Antigonus, adjeciſſetque, per viam quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibuſque muneribus principes advenientes, veſtis, argenti, equorumque excepturus rex eſſet: de his quidem ſe coram cognituros reſpondent; illud quod præſens pepigiſſent, interrogant, ecquid aurum, quod in ſingulos pedites equiteſque dividendum eſſet, 8 ſecum adduxiſſet? Quum ad id nihil reſponderetur, 9 Clondicus regulus eorum, *Abi, renuntia ergo*, inquit, *regi, niſi aurum obſideſque accepiſſent, nuſquam inde Gallos longius veſtigium moturos*. Hæc relata regi quum eſſent, advocato conſilio, quum, quid omnes ſuaſuri eſſent, appareret, ipſe, pecuniæ quàm regni melior cuſtos, inſtitit de perfidia & feritate Gallorum diſſerere. *Multorum jam ante cladibus expertum, periculoſum eſſe tantam multitudinem in Macedoniam accipere*; 10 *ne graviores eos ſocios habeant, quàm hoſtes Romanos. Quinque millia equitum ſat eſſe, quibus & uti ad bellum poſſent, & quorum multitudinem ipſi non timeant*.

Urb. cond. ab. 585. Coſſ. L. Æmilio Paullo, & C. Licinio Craſſo.

XXVII. 1 Apparebat in omnibus, mercedem multitudinis timere,

NOTÆ.

procul Nicopoli ad Neſſum ſitam fuiſſe ſub Pangæo monte: niſi in millium numero erratum ſit ab auctore, aut à Librariis ejus opus exſcribentibus.

7. *Ad Bylazora Pœoniæ*.] Pelagoniæ adſcribitur hic locus à Sanſone, qui eum trans Axium locat cis Chidorum, nec procul ejus fontibus; & eum locum confundere videtur cum eo, qui alio nomine *Præſidium* appellatur, à noſtro aſſignatur Pœoniæ. Sed jam obſervavimus Pœoniam latiùs ſumi apud Livium.

8. *Secum adduxiſſet*.] Quod Gronov. reponit. *advexiſſet*, rectè quidem dici potuit; ſed an neceſſariò debuerit, dubito.

9. *Clondicus regulus eorum*.] Sigon. perperam, & contra fidem primi exemplaris, *Blondicus*: Appiano in excerptis dicitur Κλονδικος. Obſervat Sigonius Baſtarnas, quos Philippus rex adverſum Romanos exciverat duce *Clondico* veniſſe: quod lib. 40 traditum: *Clondicum* illum à Perſeo interfectum fuiſſe ſcriptum eſt in Epit. libr. 43. nunc à Perſeo accerſiti alio *Clondico* duce veniunt, ex quo intelligi vult hoc nomen apud Baſtarnas celebre fuiſſe: at hic non Baſtarnæ, ſed Galli accerſiti dicuntur, niſi Baſtarnas originis Gallicæ putavit Livius: qui, ni fallor, Germanicæ fuerunt, aut etiam Germanis, & Sarmatis mixti.

10. *Ne graviores eos ſocios habeant quàm hoſtes Romanos*.] Fortè, inquit Gronov. *Romani*: quaſi Galli futuri eſſent graviores ſocii Macedonibus, qui eos advocaverant; quàm graviores hoſtes Romanis, adverſus quos accerſiti ſint; quæ ſententia placeret, ſi id voluiſſet Livius: ſed hac ſubtilitate nihil opus.

1. *Apparebat in omnibus*.] Imò *omnibus*, remota præpoſitione, *in*, ut Florebell. Sigon. Gronov. conſentiunt. *Omnibus*, nempè, qui à Perſeo in concilium vocati, videbant eum per avaritiam à ſolvenda Gallis mercede abhorrere. Quid ſi mercedem *in omnibus*, id eſt, *in pecunia veſte, argento, equis*?

Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmilio Paullo, & C. Licinio Craſſo.

nec quicquam aliud: ſed quum ſuadere conſulenti nemo auderet, remittitur Antigonus qui nunciaret, quinque millium equitum opera tantùm uti regem: contemnere multitudinem aliam. Quod ubi audivere barbari, cæterorum quidem fremitus fuit, indignantium ſe fruſtra excitos ſedibus ſuis: Clondicus rurſus interrogat, ecquid ipſis quinque millibus, quod conveniſſet, numeraret? Quum adverſus id quoque miſceri ambages cerneret, [2] inviolato fallaci nuncio, (quod vix ſperaverat ipſe poſſe contingere) retro [3] ad Iſtrum perpopulati Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. [8] Quæ manus, quieto ſedente rege ad Enipeum, adverſus Romanos [9] Perrhæbiæ ſaltum in Theſſaliam traducta, non agros tantùm nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus expectarent, ſed ipſas exſcindere urbes, tenente ad Enipeum Perſeo Romanos, ne urbibus ſociis opitulari poſſent. Ipſis quoque Romanis [4] de ſe cogitandum fuiſſet: quando neque manere amiſſa Theſſalia, unde exercitus alebatur, potuiſſent, neque progredi, [5] quum ex adverſo caſtra Macedonum *** qui ea pependerant ſpe, haud mediocriter debilitavit. Eadem avaritia Gentium regem ſibi alienavit: nam, quum [6] trecenta talenta Pellæ miſſis à Gentio numeraſſet, [7] ſignare eos pecuniam paſſus eſt. Inde decem talenta ad Pantauchum miſſa, eaque præſentia dari regi juſſit: reliquam pecuniam ſignatam Illyriorum ſigno, portantibus ſuis præcipit parvis itineribus veherent. dein, quum ad finem Macedoniæ ventum eſſet, ſubſiſterent ibi, ac nuncios ab ſe opperirentur. Gentius exigua parte pe-

INTERPRETATIO.

2 Quæ Gallorum copia, ſi ducta fuiſſent in Theſſaliam trans Perrhæbia montes, non ſolùm agros, unde Romanus commeatum petebat, populationibus exhaurire potuiſſent: ſed urbes etiam Theſſalia diſtruere; cùm interim Perſeus quietus ſederet ad Enipeum amnem contra conſulem Romanum, eumque diſtineret, ne ſociis Romanorum opem ferre poſſet.

NOTÆ.

2. *Inviolato fallaci nuncio.*] Antigonum ad ſeſe fallendos miſſum Galli, velut legatum jure gentium inviolabilem, dimiſere intactum, idque ferè præter ipſius ſpem.

3. *Ad Iſtrum.*] Nomen eſt inferioris Danubii.

4. *De ſe cogitandum fuiſſet.*] De ſalute ſua dubitare coacti fuiſſent.

5. *Quum ex adverſo caſtra Macedonum .... qui ea pependerant ſpe.*] Supplet Sigon. quæ prætermiſſa fuerant à Librario., paucis ita interjectis: *cum ex adverſo caſtra Macedonum (eſſent. Quo facto Perſeus Romanorum animos confirmavit, &c.) Macedonum qui ea pependerant ſpe, haud mediocriter debilitavit.*

6. *Trecenta talenta.*] Gallicè, *la valeur de 720000. livres.*

7. *Signare eos pecuniam paſſus eſt.*] Obſervat Gronov. deſiderari verbum *eſt*, in prima editione: & certè rectiùs abſque eo continuatur oratio: *ſignare eos pecuniam paſſus, inde decem talenta*, &c. *ſignare* autem *pecuniam* cave hoc loco acceperis pro eo quod eſt, *percutere*: Gallicè, *battre de la monnoye*; eſt enim *obſignare*, ſive *obſerare*, Gallicè, *ſceller, cacheter les coffres où eſtoit l'argent.*

cuniæ

cuniæ acceptâ, quum assiduè à Pantaucho ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, [8] M. Perpernam & L. Petillium legatos, qui tum fortè ad eum venerant, in custodiam conjecit. Hoc audito Perseus [9] contraxisse eum necessitates ratus ad bellum utique cum Romanis, ad revocandum [10] qui pecuniam portabat, misit: velut nihil aliud agens, quàm ut [11] quanta maxima posset præda ex victo Romanis reservaretur. Et ab Eumene Eropon, ignotis quæ occultè acta erant, redit. De captivis actum esse & ipsi evulgaverant: & Eumenes consulem vitandæ suspicionis causâ certiorem fecit. Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

XXVIII. Perseus post reditum ab Eumene Eropontis spe dejectus, Antenorem & Callippum præfectos classis cum quadraginta lembis (adjectæ ad hunc numerum quinque pristes erant) Tenedum mittit, ut inde sparsæ per Cycladas insulas naves Macedoniam cum frumento petentes tutarentur. Cassandre deductæ naves, in portus primum qui sub Atho monte sunt, inde Tenedum placido mari quum trajecissent; stantes in portu Rhodias apertas naves, Eudamumque præfectum earum, [1] inviolatas, atque etiam benignè appellatos demiserunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias suarum, stantibus in ostio portus Eumenis rostratis, quibus Damius præerat, inclusas esse; circumvectis properè ac summotis terrore hostium navibus, onerarias, datis qui prosequerentur decem lembis, in Macedoniam mittunt: ita ut in tutum prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem jam ad Sigeum stantem redierunt. [2] Inde Subota (insula est interjecta Eleæ & Atho) trajiciunt. Fortè postero die quam Subota classis tenuit, quinque & triginta naves,

NOTÆ.

8. *M. Perpernam & L. Petillium legatos.*] Hoc colore in his Romanorum legatis vinciendis usus scribitur Gentius ab Appiano; quòd eos ad se non legatos, sed exploratores venisse diceret.

9. *Contraxisse eum necessitates ratus ad bellum*, &c.] Gallicè, *que le Roy Gentius s'estoit absolument engagé à faire la guerre aux Romains, & ne s'en pouvoit plus dédire.*

10. *Qui pecuniam portabat.*] Imò *portabant*; nam de pluribus antea locutus est.

11. *Quanta maxima posset præda ex victo Romanis reservaretur.*] Vult jam Perseum se gessisse quasi de hoc tantùm solicitus fuisset, neque aliud omnino cogitasset, quàm ne se à Romanis victo, ullas pars opum Macedoniæ victoribus periret. Gallicè, *comme s'il n'avoit eu autre chose en veüe, qu'à faire en sorte que de tous les biens de son Royaume rien n'eschapast aux Romains, apres qu'il l'auroient vaincu.*

1. *Inviolatas atque etiam benignè appellatos.*] *Inviolatos* lubens legerim cum Gronovio, ut intelligantur Rhodii & Eudamus classis præfectus. Quanquam *inviolatas* referri potest ad *naves*: *benigne appellatos*, ad *navigantes*.

2. *Inde Subota.*] Exigua & parùm cognita insula maris Ægæi; dicitur autem *Subota*, *orum*, in plurali: quòd verò dicit Livius interjectam Atho & Eleæ, situm ejus non satis aperit: cùm Athos in Macedonia ad Septentrionem Tenedo potiùs respondeat, quàm Eleæ, quæ ad meridiem vergit. Si tamen rectè situm Livius ponit, interjecta potest fuisse exigua hæc insula Lesbo & Lemno majoribus insulis. Longè hinc *Sybota* portus atque insula Epiri.

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

quas hippagogos vocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis, equisque, 3 Phanas promontorium Chiorum petebant, unde transmittere in Macedoniam possent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naves per altum ferri quum ex specula signum datum Antenori esset, profectus à Subotis, inter Erythrarum promontorium, Chiumque, quà arctissimum fretum est, iis occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quàm Macedonum classem in illo vagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum, aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed quum jam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum, directæque in se proræ, hostes appropinquare aperuissent: tunc injecta trepidatio est, quum resistendi spes nulla esset; inhabilique navium genere & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum, qui propiores continenti litori erant, 4 in Erythream enarunt: pars velis datis ad Chium naves ejecere, relictisque equis effusâ fugâ urbem petebant. Sed propiùs urbem lembi accessique commodiore quum exposuissent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones cecidérunt, partim ante portam exclusos: clauserant enim Chii portam, ignari qui fugerent aut sequerentur. Octingenti fermè Gallorum occisi, ducenti vivi capti: equi, pars in mari fractis navibus, absumpti: 5 partim nervos succiderunt in litore Macedones. viginti eximiæ equos formæ cum captivis eosdem decem lembos, quos antè miserat, Antenor devehere Thessalonicam jussit, & primo quoque tempore ad classem reverti: Phanis se eos expectaturum. Triduum fermè classis ad urbem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celeriùs reversis decem lembis evecti, Ægeo mari Delum trajecerunt.

XXIX. Dum hæc geruntur, legati Romani & C. Popillius, C. Decimius & C. Hostilius, à Chalcide profecti, tribus quinqueremibus Delum quum venissent, lembos sibi Macedonum quadraginta & quinque regis Eumenis quinqueremes invenerunt. Sanctitas templi insulaque inviolatos præstabat omnes. Itaque permixti Romanique & Macedones, & Eumenis navales socii, in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor Persei præfectus, 6 quum aliquas alto præferri onerarias naves ex speculis significatum foret, parte lemborum ipse insequens, parte per Cycladas dispositâ, præterquàm si quæ Macedoniam peterent,

INTERPRETATIO.

6 *Mari prætervehi.*

NOTÆ.

3. *Phanas.*] Promontorium est insulæ Chii, juxta Pyram insulam, nunc *Capo Mastice.*

4. *In Erythream.*] Intellige *terram*, sive *agrum Erythrarum.*

5. *Partim nervos succiderunt.*] *Equis* scilicet, quorum paulò antè mentio in nominandi casu. Est itaque abrupta constructio, sed historicis non ignota.

omnes aut ſupprimebat, aut ſpoliabat naves: 1 quibus poterat Popillius, aut Eumenis naves, ſuccurrebat: ſed vecti nocte binis aut ternis plerunque lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyriique ſimul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit, non lemborum modò adventus paſſim per Cycladas atque Ægæum vagantium mare, ſed etiam conjunctio ipſa regum Perſei Gentiique, & fama cum magno numero peditum equitumque venientium Gallorum. Et jam quum acceſſiſſent animi Dinoni ac Polyarato, qui Perſei partium erant, non benignè modò reſponſum regibus eſt, ſed palam pronunciatum, bello finem ſe auctoritate ſuâ impoſituros eſſe: itaque ipſi quoque reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam. Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

XXX. 1 Jam veris principium erat, noviique duces in provinciam venerant. conſul Æmilius in Macedoniam, Octavius Oreum ad claſſem, Anicius in Illyricum, cui bellandum adverſus Gentium. Patre Plevrato rege Illyriorum, & matre Eurydicâ genitus, fratres duos Platorem utroque parente, Caravantium matre eâdem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minùs ſuſpecto, Platorem occidit: & duos amicos ejus, Etricum & Epicadum, impigros viros, quo tutiùs regnaret. Fama fuit, 2 Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum invidiſſe; tanquam his nuptiis adjungenti ſibi Dardanorum gentem. & ſimilius id verò fecit ducta ea virgo, Platore interfecto. gravis deinde dempto fratris metu popularibus eſſe cœpit: & violentiam inſitam ingenio 3 intemperantia vini accendebat. Cæterùm, ſicut antè dictum eſt, ad Romanum incitatus bellum, Liſſum omnes copias contraxit: quindecim millia armatorum fuerunt. Inde fratre 4 in Caviorum gentem vi aut terrore ſub jugdam eum mille peditibus & quinquaginta equitibus miſſo, ipſe 5 ad Baſſaniam urbem quinque millia ab Liſſo ducit. Socii erant Romanorum. itaque per miſſos nuncios priùs tentati, obſidionem pati quàm de-

NOTÆ.

1. *Quibus poterat Popillius.*] Legendum haud dubiè cum Gronov. in numero plurali: *quibus poterant, Popillius aut Eumenis naves ſuccurrebant.* Quod autem adjicit Gron. *ſed interdiu*, non videtur omnino neceſſarium.

1. *Jam veris principium erat.*] Divinat Gronov. *jam ver præceps erat*: quia cap. 19. promiſerat L. Æmilius ſe urbe exiturum menſe Aprili, quaſi menſis Aprilis initio ſui multùm abiit ab æquinoctio, quod eſt veris principium; aut quaſi longus tempus exigat Adriatici maris ab Italia in Macedoniam trajectus.

2. *Honuni Dardanorum principis.*] Hunc *Monunium* vocat Polyb. apud Athenæum lib. 10. laudante Sigon.

3. *Intemperantia vini.*] Polyb. idem teſtatur Gentium dies noctesque vino ſe ingurgitaſſe.

4. *In Caviorum gentem.*] *Cavionas* novimus ex Tacito, ſed Germaniæ populos: *Cavios* ignorant Geographi. *Caulicos* nominat Steph. ad Jonium ſinum ex Hecatæo: qui fortè iidem cum Ceraunii Dalmatiæ populis apud Ptolem. aut cum Ceraunii in eadem Dalmatia apud Plin. lib. 3. cap 22. in tract. Naronenſi.

5. *Ad Baſſaniam urbem.*] Urbs erat Illyrici, haud procul Liſſo, & Drilonis fluvii oſtio, ad ſinum maris Adriatici. Nomen retinet in recentioribus tabulis juxta urbem *Lodrin*.

Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

dere ſe maluerunt. Caravantium in Caviis [6] Durnium oppidum adventem benignè accepit: [7] Caravantis altera urbs excluſit. & quum agros eorum effusè vaſtaret, aliquot palati milites agreſtium concurſu interfecti ſunt. Jam & Ap. Claudius, adſumptis ad eum exercitum quem habebat [8] Bulinorum, & Apolloniatium, & Dyrrachinorum auxiliis, profectus ex hibernis, [9] circa Genuſuum amnem caſtra habebat; audito fœdere inter Perſea & Gentium, & legatorum violatorum injuriâ accenſus, bellum haud dubiè adverſus eum geſturus. Anicius prætor eo tempore Apolloniæ, auditis quæ in Illyrico gererentur; præmiſſiſque ad Appium literis, ut ſe ad Genuſuum opperiretur, triduo & ipſe in caſtra venit: & ad ea quæ habebat auxilia, [10] aſſumptis Parthinorum juventutis duobus millibus peditum, & equitibus ducentis, (peditibus Epicadus, equitibus Agalſus præerat) parabat ducere in Illyricum, maximè ut Baſſaniras ſolveret obſidione. tenuit impetum ejus fama lemborum vaſtantium maritimam oram. Octoginta erant lembi, auctore Pantaucho miſſi à Gentio ad Dyrrachinorum & Apolloniatium agros populandos. [11] Tum claſſis ad „propulſandas à fœderatis civitatibus injurias ducitur à Prætore in Pantau„chum. Ea omni apparatu nautico egregiè inſtructa, præter priores co„pias, quinque millia ſociorum navalium acceperat, quem numerum „ſcriptum in hujus belli (Illyrici) uſum anteà diximus. Sed juſto certa„mini vix locum hoſtes dederunt. Quidenim rapinis tantùm aſſueti pira„tæ adverſus Claſſiarios auderent aut poſſent ad ſtatariam ferè in ipſo mari „pugnam comparatos? Eorum itaque pleroſque viſa procul claſſe levitas „lemborum ſuorum effuſa & veloci abſtulit fugâ. Proximiorum tardio-

NOTÆ.

6. *Durnium oppidum.*] Geographis incognitum, niſi fortè *Burnium* legas: meminit *Burnii* Ptol. in Liburnia juxtà Sidronam. Plin. *Burnium* quoque memorat in Dalmatia & in tractu Salonitano lib. 3. cap. 22. quanquam idem Plin. cap. 21. *Burniſtarum* meminit inter Liburniæ populos Scardonitani conventus. *Burnũ* Niger *Gracchova* hodie interpretatur.

7. *Caravantis altera urbs.*] Hujus urbis alibi, quod ſciam, memoria non extat: indicium ſitus fortè quis duxerit ex *Carvanca* monte, quo Pannonia ſuperior pro parte ab Iſtria & Liburnia diſterminatur.

8. *Bulinorum.*] Iidem *Bullidenſes* vocantur à Plinio: *Byllionesà* Strab. à *Bullide* oppido Elymiotarum in Macedonia occidua, inter Celydnum fluvium & Acroceraunios montes, ad ſinum Maris Jonii.

9. *Circa Genuſuum amnem.*] Hic Macedoniæ occidentalis fluvius inter Dyrrachium & Apolloniam in Adriaticum defluens mare, Cæſari *Genuſus* dicitur; Ptol. *Panyaſus*: nunc *Vajuſſa* quibuſdam, aliis *Spirnazza*.

10. *Aſſumptis Parthinorum juventutis.*] Obſervat Gron. verbum, *aſſumptis*, nòn fuiſſe in veteri libro, ſed additum à Sigonio, cùm nihil neceſſe eſſet, ſed lateret ſub vocabulo *juventutis*, verbum *junctis*.

11. *Tum claſſis ad ..... to to tradiderunt ſe.*] Proſequebatur hic Livius res geſtas Anicii prætoris adverſus Gentium Illyriorum regem, ſeu potiùs partis Dalmatiæ, quæ extrema ad meridiem. Deſiderantur hoc loco pugnæ maritimæ: itemque initium earum rerum quas terra geſſit, cujus narrationis extrema verba videntur ex Sigonii ſententia fuiſſe: *die toto ei tradiderunt ſe*: quæ pertinent ad urbis alicujus deditionem.

„rumve pauci primo ſtatim concurſu depreſſi partim, plures capti faci-
„lem noſtris victoriam conceſſere. Neque id ſatis, inſequi placuit fugien-
„tes: quorum magnam partem circa vicinas continenti inſulas latitantem
„adeptus Anicius, oſtenſa ſpe veniæ perpulit ad deditionem. Inſulæ de-
„inde ipſæ, quotquot Gentii ditionis erant, vix conſpecto eo tradide-
runt ſe.

Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

XXXI. Deinceps & urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementiâ in omnes & juſtitiâ prætoris Romani. 1 Ad Scodram inde ventum eſt, id quod belli caput fuerat: non eo ſolùm, quòd Gentius eam ſibi ceperat, velut regni totius arcem, ſed etiam quod 2 Labeatium gentis munitiſſima longè eſt & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clauſala latere urbis, quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione occidentis 3 ex Labeatide palude oriens. hi duo amnes confluentes incidunt 4 Oriundi flumini; quod ortum 5 ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis mari Adriatico infertur. Mons Scodrus longè altiſſimus regionis ejus, ab oriente Dardaniam ſubjectam habet, à meridie Macedoniam, ab occaſu Illyricum. Quanquam munitum ſitu naturali oppidum erat, genſque id tota Illyriorum & rex ipſe tuebatur; tamen prætor Romanus, quia prima ſucceſſerant proſperè, fortunam totius rei principia ſecuturam eſſe ratus, & repentinum valiturum terrorem, inſtructo exercitu ad mœnia ſuccedit. Quòd ſi clauſis portis muros portarumque turres diſpoſitis armatis defendiſſent, 6 vano cum incœpto mœnibus pepuliſſent Romanos. nunc porta egreſſi prœlium loco æquo majore animo commiſerunt, quàm ſuſtinuerunt. Pulſi enim & fuga conglobati, quum ducenti amplius in ipſis faucibus portæ cecidiſſent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius, Teuticum & Bellum, principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de ſtatu rerum ſuarum poſſet. Triduo in hoc dato, quum caſtra Romana quingentos fermè paſſus ab urbe abeſſent, navem conſcendit, & flumine Bar-

NOTÆ.

1. *Ad Scodram.*] Milliaribus octodecim à mari diſtabat *Scodra*, auctore Plinio, ad Drilonem fluvium locata: contra quam Livius, qui proximos amnes nominat Clauſulam & Barbanam in Oriundem fluvium incidentes. Sita erat inter Docleam & Liſſum: hodie *Scutari* Italis vocatur, ac Turcis paret, qui *Iſcodar* nominant, eſtque in limine Albaniæ.

2. *Labeatium gentis.*] Memorantur Plinio *Labeata* cum propriè dictis Illyriis, quorum regio videtur diviſo & labante imperio *Pravalis* dicta. Ejus nunc pars *Croina*.

3. *Ex Labeatide palude.*] Ea palus juxta Scodram, hodie dicitur Italis, *Lago di Scutari*.

4. *Oriundi flumini.*] Hoc flumen recentiores tabulæ appellant, ni fallor, *Bojana*: quanquam Baudrandus id nominis *Barbana* tribuit. Verùm id dubio non prorſus caret, quandoquidem *Bojana* per ſe in Adriaticum influit. Sed *Oriundem* Livii cum *Drilone* Ptol. & Plin. confundunt Ortel. & H. Valeſ.

5. *Ex monte Scodro.*] Num idem cum *Scardo*, aut ejus pars? Barletio & Villanovano nunc dicitur *Marinar*.

6. *Vano cum incœpto.*] *Tò vano* non ad Scodrenſes, ut qui pepuliſſent; ſed ad Romanos refertur, qui fuerant repulſi.

Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

bana navigat in lacum Labeatum; velut ſecretum locum petens ad conſultandum: ſed ut apparuit, falsâ ſpe excitus, Caravantium fratrem multis millibus armatorum 7 actis ex ea regione, in quam miſſus erat, adventare. qui poſtquàm evanuit rumor, tertio poſt die navem eandem ſecundo amni Scodram demiſit: præmiſſiſque nunciis, [a] ut ſibi appellandi prætoris poteſtas fieret; copia facta, in caſtra venit. Et principium orationis ab accuſatione ſtulticiæ orſus ſuæ, poſtremò ad preces lachrymaſque effuſus, genibus prætoris accidens, in poteſtatem ſeſe dedit. Primò, bonum animum habere juſſus, ad cœnam etiam invitatus, in urbem ad ſuos rediit, & cum prætore eo die honorificè eſt epulatus, deinde in cuſtodiam C. Caſſio tribuno militum traditus, 8 vix 1 gladiatorio accepto 9 decem talentis ab rege rex, ut in eam fortunam recideret.

XXXII. Anicius Scodrâ receptâ, nihil priuſquàm requiſitos Petillium Perpernamque legatos ad ſe duci juſſit: quibus ſplendore ſuo reſtituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatoſque regis; qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus, 1 Etlevam uxorem cum filiis duobus, Scerdileto Plevratoque, & Caravantium fratrem Scodram in caſtra adduxit. Anicius bello Illyrio 2 intra triginta dies perfecto, nuncium victoriæ Perpernam Romam miſit: & poſt dies paucos Gentium regem ipſum cum parente, conjuge, liberis, ac fratre, aliiſque principibus Illyriorum. Hoc unum bellum priùs perpetratum, quàm cœptum, Romæ auditum eſt. Quibus diebus hæc agebantur, Perſeus quoque in magno terrore erat, propter adventum ſimul Æmilii novi conſulis,

INTERPRETATIO.

a *Ut ſibi liceret Anicium adire, & cum eo colloqui.*

NOTÆ.

7. *Actis ex ea regione.*] *Actis*, dixit pro, *adductis*: ſive ut Gronovio placet, *coactis*, id eſt, *collectis*: Gallicè, *des troupes que ſon frere avoit levées, ou formées dans le voiſinage.*

8. *Vix gladiatorio accepto.*] In neutro genere dicitur *gladiatorium*, pro *gladiatoris præmio, ſeu mercede eorum qui operas ſuas locabant ut in arena depugnarent.* Rectè itaque ſic Turneb. hunc locum interpretatur, ut voluerit Livius pluris conduci potuiſſe gladiatorem, quàm quanto in bellum conjectus fuerat Gentius.

9. *Decem talentis ab rege rex.*] Non enim plus quam decem talenta Perſeus numerari Gentio curaverat, pro trecentis quæ ei promiſerat, ut vidimus cap. 27. hujus libri. Porrò decem talenta ſummam quatuor & viginti millium librarum Francicarum non ſuperant, cùm trecenta efficiant ſeptingenta & viginti millia librarum.

1. *Etlevam uxorem.*] Anteà cap. 30. *Erutam* dicit Dardanorum principis filiam & Platori Gentii fratri priùs pactam, Platore interfecto ductam à Gentio: ſed credibile eſt duas Gentio fuiſſe uxores; alteram quidem *Etlevam*, ex qua filii nati; alteram *Etutam* Platori ereptam, quæ aut non diu ſuperſtes fuerit, aut Romanorum manus effugerit: niſi fortè diverſum ejuſdem uxoris nomen eſt, priori aut poſteriori loco vitiatum.

2. *Intra triginta dies perfecto.*] Sic ſcribit Appianus, *triginta diebus abſolutum hoc Illyricum bellum.*

quem cum ingentibus minis adventare audiebat, 3 simul Octavii prætoris Nec minus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat Thessalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant cum parvo præsidio duorum millium ceteratorum. Eò & Androclen præfectum mittit; jussum sub ipsis navalibus castra habere. Æniam mille equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram: ut quocunque litore applicuisse naves hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. quinque millia Macedonum missa ad præsidium Pythii & Petræ, quibus præpositi erant, Histiæus, & Theogenes, & Milo. His profectis ripam munire Enipei fluminis aggressus est; quia sicco alveo transiri poterat. 4 Huic ut omnis multitudo vacaret, fœminæ ex propinquis urbibus coactæ cibaria in castra afferebant: 5 miles jussus ex propinquis sylvis „Ligna convehere „struendo vallo quo castra incredibili labore ac celeritate undique cincta, „adjectis turribus dispositisque per loca tormentis communiit (Perseus) „ne qua penetrare hostis sine gravi certamine ac periculo posset. Sic tum se adversus omnem Romanorum impetum fore confidebat; eosque „ita distineri posse, ut longæ velut obsidionis difficultatibus deterriti ac „debilitati tandem ab incœpto desisterent. Paullus autem Æmilius, quo „majores Macedonum vires, omniaque apud eos cautè provisa & custodita „erant, eò acriùs curam intendere nihilque relinquere intentatum quo artes artibus eluderet, atque amotis obicibus cunctis, cœpta perficeret. „Castris commeatum abundè suppeditabat a tergo Thessalia. Sed aqua„rum ingens erat penuria. Exaruerat quippe æstu insolito proximum flu„men: nec fontes, qui nonnisi pauci admodùm turbidique circà scaturie„bant, tantæ multitudini sufficere ullatenus poterant. Hinc siti confecti „homines, nec minus jumenta deficiebant. Consul igitur circa Olympum „montem, cujus ferè ad pedes metatus castra erat, misit qui accuratè in„vestigarent, num quæ alicubi vena lateret, quæ humoris quid effunderet „aut promitteret. Sicca ubique omnia renunciatum.

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

„XXXIII. Nec tamen desperavit Paullus: sed locorum ipse genium „attentè contemplatus, 1 postremo sequi se utrarios ad mare, quod minus trecentos passus aberat, jussit; & in litore alios alibi modicis inter-

NOTÆ.

3. *Simul Octavii prætoris. Nec minus terroris à classe.*] Non satis capio, cur terrorem, in quo ab Octavii adventu erat Perseus, distinguat auctor à terrore quem habebat à classe Romana, quando classi præfectum fuisse Octavium satis constat ex cap. 17. &c. Sed comparatur terror maritimæ oræ vastandæ ab Octavio, cum terrore Mediterraneæ populationis ab Æmilio.

4. *Huic ut omnis multitudo vacaret.*] Rectè, opinor, legit Mureus. *operi huic*: alioqui referendum esset pronomen *huic*, ad ripam, vel ad alveum Enipei fluminis.

5. *Miles jussus ex propinquis sylvis.*] Intercidêre sequentia, quibus prosequebatur Livius quæ Perseus ad famam advenientis Æmilii Paulli defensionis suæ causâ parabat. Intercidit & initium narrationis eorum quæ Æmilius Paullus primo in Macedoniam adventu egerat.

1. *Postremo sequi se utrarios ad mare.*] Hic tradebat Livius noster quâ ratione

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crassо.

vallis fodere. montes ingentis altitudinis spem faciebant, eò magis quia nullos apertos evergerent rivos, occultos continere latices, quorum venæ in mare permanantes undæ miscerentur. Vix deducta summa arena erat; quum scaturigines turbidæ primò & tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam, velut Deum dono, cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ & auctoritatis apud milites adjecit. Jussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisque ordinibus vadit ad contemplandos transitus; quâ descensus facilis armatis, quâ in ulteriorem ripam minimè iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoque primum, ut ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque ducis fierent, providit. Ubi omnibus simul pronunciaretur quod fieret, neque omnes exaudirent: incerto imperio accepto, alios ab se abjicientes, plus eo quod imperatum sit; alios minus facere. clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, & priùs hostes, quàm ipsos, quid paretur scire. Placere igitur, [2] tribunum militum primopilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo cuique in ordine centurioni dicere quid opus facto sit; sive à primis signis ad novissimum agmen, sive ab extremis ad primos perferendum imperium sit. Vigiles etiam novo more scutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, ut armis utatur, sed ad vigilandum, ut, quum senserit hostium adventum, recipiat se, excitetque ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: dein ubi fessi sint, innixos pilo capite super marginem scuti posito sopitos stare: ut fulgentibus armis procul conspici ab hoste possint, ipsi nihil provideant. Stationum quoque morem mutavit. armati omnes, & frænatis equis equites, diem totum perstabant. id quum æstivis diebus urente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosque fessos, integri sæpè adorti hostes, vel pauci plures vexabant. itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postmeridianam succedere alios jussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat.

XXXIV. Hæc quum ita fieri placere concione advocatâ pronuntiasset; adjecit urbanæ concioni convenientem orationem. *Unum imperatorem in exercitu providere & consulere quid agendum sit debere; nunc per se, nunc cum iis quos advocaverit in consilium. qui non sint advocati, eos nec palam, nec secreto jactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere, corpus ut quàm validissimum & perniciissimum habeat,* [1] *arma apta, cibum paratum ad subita imperia: cætera scire de se Diis immortalibus & imperatori*

NOTÆ.

Paullus aquarum inopiam in monte Olympo levaverit: qua de re Plut. in ejus vita. Porrò *Utrarii* dicuntur, qui utribus sive hircorum pellibus aquam aliumve liquorem deferunt.

2. *Tribunum militum primopilo*, &c.] Et hoc, & quæ sequuntur exempla sunt notanda, vel præcepta potiùs compositæ militiæ & accuratæ disciplinæ.

1. *Arma apta, cibum paratum.*] Quod sit militum in genere officium describit hoc loco Aemilius. Quòd autem pro *cibum* Sigon. *animum* reponit, id Mureto non usquequaque probatur, qui putat

ratori ſuo curæ eſſe. in quo exercitu, milites, conſul, & imperator, rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil ſalutare eſſe. Se quod ſit officium imperatoris proviſurum, ut benè gerendæ rei occaſionem eis præbeat. illos nihil quod futurum ſit quærere: ubi datum ſignum ſit, tum militarem operam navare. Ab his præceptis concionem dimiſit: vulgo etiam veteranis ſatentibus, ſe illo primum die, tanquam tyrones, quid agendum eſſet in re militari, didiciſſe. Non ſermonibus tantùm his, cum quanto aſſenſu audiſſent verba conſulis, oſtenderunt: ſed rerum præſens effectus erat. Neminem totis mox caſtris quietum videres: acuere alii gladios, alii galeas bucculaſque, ſcuta alii, loricaſque tergere: alii aptare corpori arma, experirique ſub his membrorum agilitatem: quatere alii pila, alii micare gladiis, mucronemque intueri. ut facilè quis cerneret, ubi primùm conſerendi manum cum hoſte data occaſio eſſet, aut victoriâ egregiâ, aut morte memorabili [2] *inituros* bellum. Perſeus quoque quum adventu conſulis ſimul & veris principio, ſtrepere omnia moverique apud hoſtes, velut novo bello, cerneret, mota à Phila caſtra in adverſa ripa poſita, nunc ad contemplanda opera ſua circumire ducem, haud dubiè tranſitus ſpeculantem, „nunc exacta priſcam ad ſeveritatem diſciplina caſtrenſi, quotidianis decurſionibus atque omni militarium laborum genere exercere Romanos: nihil eorum quæ ad Imperatoris eximii ſolicitudinem & munia pertinent (Paullum cùm Perſeus cerneret) ſibi in tanto rerum diſcrimine nequaquam ceſſandum pervidit. Non enim jam cum Liciniis, Hoſtiliis, Marciiſve rem eſſe: ſed objectum ſibi veterem militiæ, impigrum, arrectum, intentumque ad omnia Imperatorem, & gloriæ tantum ac victoriæ cupiditate inflammatum, ac per varia pugnæ ſimulacra euntem ad verum decretoriumque certamen. Itaque ipſe quoque confirmandis, quantum poterat, ſuorum animis operam dare inſtituit, exercitationibus bellicis erudire aut fatigare, prioribus munitionibus novas addere, muroſque caſtrorum aliis ſuper alias inſtruere machinis. Verùm dum his utrique intenti agunt, improviſus ex Illyrico nuncius advenit, victum à

Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

Plutarch. in Paullo.

Livius ſtatim.

NOTÆ.

cibum verius eſſe: quod poteſt hunc habere ſenſum, ut velit unumquemque militem parata habere neceſſaria cibaria; ne, ſi fortè ex improviſo jubeatur aliò proficiſci ad ſubitam expeditionem, aut deficiente neceſſario commeatu in itinere ipſe deficiat, aut occaſionem gerendæ rei amittat, dum reficiendo corpori neceſſaria inquirit; videtur tamen Plut. *gladium* legiſſe, quo uti more Romano miles deberet, quoties occaſionem imperator daret. Neque obſtat, quòd ptius armorum facta mentio eſt: id enim neutiquam novum videbitur iis, qui noverint *arma* ſæpenumerò ſtrictè dici de iis, quæ tuendo corpori accommodata ſunt, atque à telis diſtingui, quibus alios aggredimur. Facit quod paulò poſt ſequitur: *acuere alii gladios*, &c. & deinde, *aptare corpori arma, thoracem*, id eſt, loricam, &c.

2. *Inituros bellum.*] Mavult Mutetus: *finituros bellum*; quæ an vera ſit auctoris mens, ambigere licet.

Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

„ prætore Anicio Gentium regem; ipſumque cum domo tota & univerſa „ ditione in poteſtate 3 Romanorum eſſe.

XXXV. Quæ res Romanis auxit animos. Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem. & primò ſupprimere in occulto famam ejus rei eſt conatus; miſſis qui Pantauchum inde venientem appropinquare caſtris vetarent: ſed jam & pueri quidam viſi ab ſuis erant 1 inter obſides Illyrios ducti: 2 & quò quæque accuratiùs curantur, eò faciliùs loquacitate regiorum miniſtrorum emanant. Sub idem tempus Rhodii legati in caſtra venerunt, cum iiſdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram Patrum excitavere. Multò iniquioribus animis à caſtrenſi conſilio auditi ſunt. Itaque 3 quum alii præcipites ſine reſponſo ** agendos caſtris pronunciavit, poſt diem quintumdecimum ſe reſponſum daturum. Interim, ut appareret 4 quantum pacificantium Rhodiorum auctoritas valuiſſet, conſultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibuſdam, & maximè majoribus natu, per Enipei ripam munitioneſque vim facere. confertis & vim facientibus reſiſtere Macedonas non poſſe; ex tot caſtellis aliquantò altioribus ac munitioribus, quæ validis præſidiis inſediſſent, priore anno dejectos. aliis placebat, Octavium cum claſſe Theſſalonicam petere, & populatione maritimæ oræ diſtringere copias regias: ut altero ab tergo ſe oſtendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam nudare aliquâ parte tranſitus Enipei cogeretur. 4 ipſi naturâ & operibus inexſuperabilis ripa videbatur: & præterquàm quòd tormenta ubique diſpoſita eſ-

INTERPRETATIO.

a *Ut oſtenderet Æmilius Paullus quàm nullius momenti fuiſſet apud ſe auctoritas Rhodiorum, qui pacis leges Romanis dare vellent.*

NOTÆ.

3. *Romanorum eſſe.*] Quæ hic deſunt de Perſei cœptis poſt adventū Paul. Æmilii, eorum ultimam partem ita Sigonius exprimit: *nunciatum eſt Gentium regem ſuperatum, ipſumque cum regno in poteſtate Romanorum eſſe.* Quæ res Romanis, &c.

1. *Inter obſides Illyrios ducti.*] Ambigua ſententia: videntur tamen intelligi Macedones pueri dati obſides Gentio Illyriorum regi, quorum mentio cap. 23. quique à victore Anicio capti in Illyrico, atque ab ipſo miſſi ad Æmilium. Niſi malis datos Anicio ab ipſis Illyriis, de deditione cum eo agentibus.

2. *Et quo quæque accuratius curantur.*] Non abs re, meo judicio, Gronov. conjicit ſcribendum eſſe: *accuratius celantur.*

3. *Quum alii præcipites ſine reſponſo agendos caſtris ** pronuntiavit.*] Illud, *præcipites*, in nominandi caſu videtur accipiendum, ut referatur, non ad legatos Rhodiorum, ſed ad duces Romanos, qui extemplo eos caſtris abigendos ſine reſponſo exiſtimabant. Sigon. imperfectam putat ſententiam, inſeritque velut ad eam perficiendam: *alii convenienti cum reſponſo* dimittendos dicerent. Gronovio videtur tantùm deeſſe verbum, *cenſerent*: aut certè ſcribendum: *quum alii præcipites ſine reſponſo agerent caſtris.* Quorum ego alterutrum facilè ſequar: & *Tò, alii*, haud dubiè indicat pleroſque omnes qui in caſtrenſi conſilio erant, Æmilio demptо, qui ex animi ſui ſolius, aut ferè ſolius ſententia dixerit reſponſurum ſe poſt xv. diem.

4. *Ipſi.*] Nimirum *Æmilio Paullo.*

sent, missilibus etiam meliùs & certiore ictu hostes uti audierat. Aliò spectabat mens tota ducis, dimissoque consilio Perrhæbos mercatores, Schœnum & Menophilum notæ & fidei jam sibi & prudentiæ homines, arcessitos secretò percunctatur, quales ad Perrhæbiam transitus sint. Quum loca non iniqua esse dicerent, præsidiis autem regis obsideri, spem cepit, si nocte improviso valida manu aggressus necopinantes esset, dejici præsidia posse. Jacula enim & sagittas, & cætera missilia in tenebris, ubi quid petatur procul provideri nequeat, inutilia esse. gladio cominus geri rem in permixta turba, [b] quo miles Romanus vincat. His ducibus usurus, prætorem Octavium arcessitum, exposito quid pararet, Heracleum cum classe petere jubet, & mille hominibus decem dierum coacta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, 5 Q. Fabium Maximum filium suum cum quinque delectis millibus Heracleum mittit, velut classem conscensuros, ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, vastandam. Secreto indicatum, cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde jussi duces itineris ita dividere viam, ut quartâ vigiliâ tertio die Pythium adoriri possent. Ipse postero die, ut distineret regem ab circumspectu rerum aliarum, primâ luce medio in alveo cum stationibus hostium prœlium commisit. pugnatumque utrinque est levi armaturâ: nec gravioribus armis in tam inæquali alveo pugnari poterat. Descensus ripæ utriusque in alveum trecentorum fermè passuum erat: medium spatium torrentis alibi aliter cavati paulò plus quàm mille passus patebat. Ibi in medio, spectantibus utrinque ex vallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia meliùs pugnabant; cominus stabilior & tutior, aut parmâ [6] aut scuto Ligustino, Romanus erat. Meridie ferè receptui cani suis consul jussit. ita eo die diremptum prœlium est, haud paucis utrinque interfectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis, etiam acriùs concursum est: sed Romani, non ab his tantùm, cum quibus contractum certamen erat, sed multò magis ab ea multitudine, quæ dispositа in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maximè vulnerabantur: ubi propiùs ripam hostium subiissent, tormentis missa etiam ad ultimos perveniebant. Multò pluribus eo die amissis, consul paulò seriùs recepit suos. Tertio die prœlio absunuit, degressus ad imam partem castro-

Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

INTERPRETATIO.

b *Qua re milites Romani* reliquos longè *antecellebant*.

NOTÆ.

5. *Q. Fabium Maximum.*] Fuit hic vetustissimus filiorum Aemilii, qui adhuc puer adoptatus fuerat à Q. Fabio Maximo Labeone Cunctatoris nepote.

6. *Aut scuto Ligustino.*] Cum velitibus Romanis (parmâ armatis) Ligures septingentos scuto sui moris protectos Plut. narrat. Ligurum autem armaturam leviorem Romanâ fuisse testatur Diodorus, qui scutum longum eis attribuit ad

Urb. cond. an. 585. Coll. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

Plutarch. in Paullo.

rum, veluti c per devexum in mare brachium transitum tentaturus
7 Perseus, quod in oculis erat „ id tantum cogitans, ad repellendum ea
„ parte hostem animo defixus hærebat, vacuus ab omni alia solicitudine.
„ Interim P. Nasica cum attributa sibi manu versus mare, Heracleum usque profectus, quasi classe adoriri castra hostium pararet: postquam eo
„ pervenit, jussis corpora curare militibus, noctem expectavit. Tum
„ vera consulis mandata centurionibus exposuit; ac primis se intendentibus tenebris flexo ad montem itinere, ad Pythium, ut imperatum erat,
„ copias per silentium ducit. Ibi tridui fermè viam per confragosa progressis & labore fatigatis dandum fuit spatii aliquid ad vires nocturna quiete
„ paulùm reficiendas. Aft Cretensium, qui ad ducentos secuti Scipionem
„ in hac expeditione erant, unus cognito quid ageretur, ex itinere (ut est
„ infida natio) se ad Perseum contulit; ac nihil tale suspicanti aperuit
„ qua parte peteretur. Perculsus re inopinata rex, non tamen totis viribus
„ obviam eundum Nasicæ, aut deserenda statuit castra: ne sic nudato limite ad interiora regni Æmilio aditum daret. Sed Milonem è principibus
„ amicorum, cum Macedonum duobus, auxiliarium decem millibus, ad
„ occupandum quanta maxima celeritate posset saltum misit, ne illac Romanus perrumperet. His somno adhuc involutis superveniſſe nostros
„ tradit Polybius. At Nasica in ipso jugo acerrimè atque ancipiti prælio
„ pugnatum scribit: atque inter alia se à Thrace milite ferro appetitum
„ ait, quem ipse adacto per pectus telo confecerit: denique post longum
„ certamen cessisse loco Macedonas, ipsumque abjectis armis Milonem
„ effusa fuga saluti consuluisse. Hinc Romanis fugientes persequentibus facilis & citra periculum in plana descensus. Hoc rerum statu ambigere
„ Perseus quid facto opus. Cum aperta ab ea parte castra, manenti parùm
„ tuta viderentur, duorum alterum occurrebat animo, ut aut ad Pydnam
„ recedens hostem ibi expectaret sub muris urbis munitæ minori periculo
„ certaturus; aut copiis per urbes præcipuas ad tuenda mœnia & continendos in fide populares dispersis, convectisque in loca munitiora frugibus
„ atque pecoribus, populatos agros & nudum hosti relinqueret solum,
„ paucos intra dies quotidianis Macedonum incursibus & omnium rerum
„ inopia perituro. Horum neutrum discrimine vacabat. Verùm postea rius, præterquam quod non unius diei erat opus, & vires totius Imperii

INTERPRETATIO.

c *Instituto aggere cuneato* in brachii modum, *qui in mare* ostio fluminis proximum *vergeret*.

NOTÆ.

Gallicum modulum factum.

7 *Perseus, quod in oculis erat.*] Per hoc loco narratio rerum gestarum à Nasica & Fabio, missis ut alia ex parte adorirentur: narrabatur & quâ ratione Perseus eis obstitisset, & quemadmodum Paullus Nasicam postea esset consecutus. De eodem Paullo Livium loqui Sigon. notat, ubi ait, *anni post circumactum solstitium*.

„dividendo propè ad nihilum redigebat: per deſertum etiam limitem, „intima regni aperiendo, cuncta terrore, populationibus, incendiis, „cædibus replebat; ac deſtitutos omni ope agreſtes à regis partibus, amore „atque obſequio alienabat. Idcircò amicorum pleriſque prius magis pro- „babatur, ut paratæ ad pugnam copiæ ſimul tenerentur. Etenim non „modo glorioſius, ſed tutius quoque futurum, priuſquam ultra progreſſi „hoſtes eſſent, integras vires objicere, &, ſi caſus daret experiri. Cives „ſanè ubi pro aris & focis, pro liberis atque conjugibus, inſpectante rege, „& (quo nullum fortius ſanctiuſque ad rem præclarè gerendam incitamen- „tum) ſe in partem diſcriminis offerente, ad manus veniendum eſſet; „priſtinæ virtutis nequaquam futuros immemores. Rex, etſi ſummam „rerum unius prælii aleæ committere pigebat, his tamen adductus ratio- „nibus ad pugnam ſeſe comparat, admotiſque ad Pydnam caſtris, ſuum „cuique ductorum munus locumque aſſignat, ut, ubi opus foret, parata „eſſent ad dimicandum omnia. Regio erat plana, equitatus apta excurſi- „bus, & quæ ſimul idonea agmen caperet gravioris peditatus; ita tamen „ut continentibus alicubi collibus aſſurgens ſagittariis aliiſque leviùs arma- „tis commodum præberet tum excurrendi ſpatium, tum ab aliorum aſſul- „tibus receptum. Amnes duo (Æſonem alterum, alterum Leucum ac- „colæ vocant) dividebant potiùs agros quàm irrigabant, adeò anguſti per „ſe alvei exiguam tunc aquarum copiam vehebant. Iidem nihilominus mo- „tam in tranſitu aliquam feſtinanti ad ſe Romano injecturi videbantur. At „Æmilius apertâ per Scipionem Naſicam via in hoſticum illatus, ejus co- „pias ad reliquum exercitum adjungit. Tum nihil cunctatus, recta ad „hoſtem quadrato agmine ire pergit. Verùm ad conſpectum egregiè jam „inſtructæ ad pugnam aciei aliquantum ſubſiſtit, dum quæ victoriam aut „ſpondere, aut negare, atque impedire poſſe videantur, & quid perpen- „ſis omnibus agendum ſit, tacitus apud ſe cogitat.

Urb. cond. an. 585. Coſs. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

XXXVI. Tempus [1] anni poſt circumactum ſolſtitium erat: hora diei jam ad meridiem vergebat: iter multo pulvere & incaleſcente ſole factum erat, laſſitudo & ſitis jam ſentiebatur, & meridie inſtante [2] magis acceſſurum utrumque apparebat. Statuit ſe affectos recenti atque integro hoſti non objicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrinque erat, ut conſuli non minori arte ad ſuos eludendos quam ad hoſtes opus eſſet. Non-

NOTÆ.

1. *Anni poſt circumactum ſolſtitium.*] Valt. Sigon. hanc fuiſſe ſententiam horum & ſuperiorum: *quoniam autem incommodum maximè (nam tempus anni poſt circumactum ſolſtitium erat, hora diei jam ad meridiem vergebat) iter multo pulvere & incaleſcente ſole factum erat*, &c. Mihi placere non poteſt *Tò incommodum*, epitheton itineris, tanto intervallo diſſitum ab ipſo nomine, *iter*: & ſine hoc adminiculo ſtat optimè phraſis, *iter factum erat incaleſcente Sole*.

2. *Magis acceſſurum utrumque apparebat.*] Vellet Gron. *acceſſuram utramque, laſſitudinem*, nimirùm & *ſitim*. Fatetur tamen ſubaudiri poſſe *malum*. Poteſt & dici *utrumque* pro *utramque rem*.

Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

dum omnibus instructis, instabat tribunis militum ut maturarent instruere: circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primò alacres signum poscebant. deinde, quantum increscceret æstus, & vultus minùs vigentes, & voces segniores erant, & quidam incumbentes scutis nixique pilis stabant. Tum jam apertè primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & impedimenta constituerent. Quod ubi fieri milites sensere, alii gaudere palam quòd fessos viæ labore flagrantissimo æstu non coegisset pugnare. legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos & Attalus: omnes approbantes; quum pugnaturum consulem credebant: neque enim 3 ne his cunctationem aperuerat suam: tunc mutatione consilii subitâ, quum alii silerent; 4 Nasica unus ex omnibus ausus est monere consulem, 5 *Ne hostem quidem ludificatos priores imperatores, fugiendo certamen manibus emittere. Vereri ne nocte abeat, sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ, exercitusque, sicut prioribus ducibus, per calles saltusque Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnopere suadere, dum in campo patenti hostem habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem vincendi amittat.* Consul nihil offensus liberâ admonitione tam clari adolescentis: *Et ego*, inquit, *animum istum habui, Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo; tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna sit. Non operæ sit stanti nunc in acie docere, quibus de causis hodie quæsse melius sit: rationes alias reposcito, nunc auctoritate veteris imperatoris contentus eris.* Conticuit adolescens. haud dubiè videre aliqua impedimenta pugnæ consulem, quæ sibi non apparerent.

XXXVII. Paullus, postquàm metata castra impedimentaque collocata animadvertit, ex postrema acie triarios primos subducit. deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moveret: postremo hastatos, ab dextro primùm cornu singulorum paulatim signorum milites subtrahens. Ita pedites, equitibus cum levi armatura ante aciem hosti oppositis, sine tumultu abducti: nec antè, quàm prima frons valli ac fossa perducta est, ex statione equites revocati sunt. Rex quoque quum sine detrectatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus quòd per hostem moram fuisse pugnæ scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sulpicius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor

NOTÆ.

3. *Ne his cunctationem.*] Intellige, *ne his quidem*.

4. *Nasica unus ex omnibus ausus est monere.*] Scribit Plut. id Nasicam aggressum esse, inflatum re benè gestâ ad Olympum adversus Perseum.

5. *Ne hostem quidem ludificatos priores imperatores.*] Negat Gronovius intelligum esse locum: sensum hunc esse vult, *ne hostem quidem ludificatum priores imperatores fugiendo certamen manibus emittere*, id est, Perseum, qui anteriores consules eluserat. Sed quò illud *quidem*: Num potiùs *quondam ludificatum*, &c.

ſuperiore anno fuerat, conſulis permiſſu ad concionem militibus vocatis pronunciavit: *Nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora ſecunda uſque ad quartam horam noctis Lunam defecturam eſſe. Id quia naturali ordine ſtatis temporibus fiat, & ſciri antè & prædici poſſe. Itaque quemadmodum, quia certi Solis Lunæque & ortus & occaſus ſint, nunc pleno orbe, nunc ſeneſcente exiguo eorum fulgere Lunam non mirarentur: ita ne obſcurari quidem, [1] quum condatur umbrâ terræ, trahere in prodigium debere.* Nocte, quampridie Nonas Septembres inſecuta eſt dies, [a] editâ horâ Luna quum defeciſſet, Romanis militibus Galli ſapientiâ propè divinâ videri: Macedonas, ut triſte prodigium, occaſum regni perniciemque gentis portendens movit: nec aliter vates. clamor ululatuſque in caſtris Macedonum fuit, donec Luna in ſuam lucem emerſit. Poſtero die tantus utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & conſulem ſuorum quidam, quod ſine prœlio diſceſſum eſſet, accuſarent. Regi prompta defenſio erat; non eo ſolùm quòd hoſtis prior apertè pugnam detrectans, in caſtra copias reduxiſſet: ſed etiam, quod eo loco ſigna conſtituiſſet, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoveri non poſſet. Conſul [b] ad id, quod pridie prætermiſiſſe pugnandi occaſionem videbatur, & locum dediſſe hoſti, ſi nocte abire vellet; tunc quoque per ſpeciem immolandi terere videbatur tempus, quum luce prima ſignum propoſitum pugnæ ad exeundum in aciem fuiſſet. Tertia demùm hora, ſacrificio ritè perpetrato, [2] ad conſilium vocavit: atque ibi, quod rei gerendæ tempus eſſet, loquendo & intempeſtivè conſultando videbatur quibuſdam extrahere: [3] poſt ſermones tamen conſul orationem habuit.

Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

XXXVIII. *P. Naſica egregius adoleſcens, ex omnibus unus, quibus heſterna die pugnari placuit, [1] denudavit mihi ſuum conſilium. idem poſteà, ita ut tranſiſſe in ſententiam meam videri poſſet, tacuit, Quibuſdam aliis, abſentem carpere imperatorem, quàm præſentem monere, melius viſum eſt. Et tibi, P. Naſica, & quicumque idem, quod tu, occultius*

INTERPRETATIO.

a *Eadem hora qua prædictum fuerat id eventurum.*

b *Præterquàm quod pridie*, &c.

NOTÆ.

1. *Quum condatur umbra terræ.*] Contingit revera eclipſis Lunæ, cùm ea Soli opponitur: tunc enim terra intermedia obſtat quominus Solis radiis Luna illuminetur.

2. *Ad conſilium vocavit.*] Duces nempè, quod ſatis intelligitur, quanquam Sigon. mavult, *conſilium advocavit*.

3. *Poſt ſermones.*] Intelligit *ſermones eorum, qui de cunctatione Æmilii conſulis querebantur.*

1. *Denudavit mihi ſuum conſilium.*] Hæc antiqua & verior lectio: etenim *nudare* & *denudare* apud noſtrum alioſque in uſu frequenti pro *aperire, detegere*. Fruſtrà itaque Curio & eum ſecuti mutarunt in *denunciavit mihi*.

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crassо.

senserunt, non gravabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantùm abest, ut me hesternæ quietis pœniteat, ut servatum à me exercitum eo consilio credam. in qua me opinione esse, ne quis sine causa vestrûm credat, recognoscat agedùm mecum, si videtur, quàm multa pro hoste & adversùs nos fuerint. Jam omnium primùm, 2 quantum numero nos præstent, neminem vestrûm nec ante ignorasse, & hesterno die 3 v implicatam intuentes aciem animadvertisse, certum habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militum præsidio impedimentis relicta erat: nec ignavissimum quemque relinqui ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes: parvum hoc tandem esse credimus, quod ex his castris, in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summum crastino die, si ita videbitur, Diis benè juvantibus, sumus? Nihil interest, utrum militem, quem neque viæ labor hodie, neque operis fatigaverit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere jubeas, atque in aciem plenum virium, vigentem & corpore & animo educas; an longo itinere fatigatum, & onere fessum, madentem sudore, 4 ardentibus siti faucibus, ore atque oculis repletis pulvere, torrentem meridiano sole, hosti objicias recenti; quiero, qui nullare ante consumptas vires ad prælium adferat? Quis, proh Deûm fidem! ita comparatus vel iners atque imbellis fortissimum virum non vicerit? Quid quod hostes per summum otium instruxerant aciem, reparaverant animos, stabant compositi suis quisque ordinibus? nobis tunc repentè trepidandum in acie instruenda erat, & incompositis concurrendum?

XXXIX. *At hercule aciem quidem inconditam inordinatamque habuissemus: 1 castra munita, provisam aquationem, tutum ad eam iter præsidiis impositis, explorata circa omnia, an nihil nostri habentes præter nudum campum in quo pugnaremus? Majores vestri castra munita, portum ad omnes casus exercitus ducebant esse: unde ad pugnam exirent, quo jactati tempestate pugnæ receptum haberent. ideo, quum munimentis ea sepissent, præsidio quoque valido firmabant: quod qui castris exutus erat, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo haberetur. castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quàm multi exercitus, quibus minus prospera pugnæ fortuna fuit, intra vallum compulsi, tempore suo, interdum momento post eruptione facta victorem hostem pepulerunt? patria altera est militaris hæc sedes, vallumque pro mœnibus, & tentorium suum cuique militi domus ac*

NOTÆ.

2. *Quantum numero nos præstent.*] Rarò *præstandi* verbum hoc sensu cum accusativo jungitur, auferendi casu magis gaudet: dixit nihilominus Quintil. lib. 1. *præstat tamen ingenio alius alium*. Et Virgil. 11.

& magnum præstet Achillem.

3. *Implicatam intuentes aciem.*] Imò *explicatam*, inquit Gron. & sanè in acie explicata magis quàm implicatâ apparet ac distinguitur multitudo.

4. *Ardentibus siti faucibus.*] Non malè hoc quidem; urit enim ac torret guttur sitis. Verùm Florebello & Gron. placet: *arentibus*.

1. *Castra munita, provisam aquationem*, &c.] Hæc tanquam ironicè dicta accipi debent.

penates

penates ſunt. Sine ulla ſede vagi dimicaſſemus, [2] ut quo victores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ [3] illud opponitur: Quid ſi hoſtis hac interpoſita nocte abiſſet, quantum rurſus ſequendo eo penitus in ultimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem neque manſurum eum, neque in aciem copias eductarum fuiſſe certum habeo, ſi cedere hinc ſtatuiſſet. quantò enim facilius abire fuit quum procul abeſſemus, quam nunc [2] quum in cervicibus ſumus? nec falleret nos, nec interdiu nec nocte abeundo. Quid autem eſt nobis optatius, quàm ut quorum caſtra prælta fluminis ripa tuta, vallo inſuper ſepta ac crebris turribus oppugnare adorti ſumus, eos relictis munimentis agmine effuſo abeuntes in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex heſterno die in hodiernum cauſæ fuerunt. Pugnare enim & ipſi mihi placet; & ideo, quia per Enipeum amnem ſepta ad hoſtem via erat, alio ſaltu dejectis hoſtium præſidiis novum iter aperui. neque prius, quàm debellavero, abſiſtam.

Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

XL. Poſt hanc orationem ſilentium fuit; partim traductis in ſententiam ejus, partim verentibus nequicquam offendere in eo, quòd utcumque prætermiſſum revocari non poſſet. Ac ne illo ipſo quidem die, [1] aut conſule aut rege (rege, quòd nec feſſos ut pridie ex via, neque trepidantes in acie inſtruenda & vix dum compoſitos, aggreſſurus erat: conſule, quod in novis caſtris non ligna, non pabulum convectum erat; ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è caſtris exierat) neutro imperatorum volente, Fortuna, quæ plus conſiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propiùs hoſtium caſtris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præſidiis ex utraque ripa poſitis, ut id facere turò poſſent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant; Marrucina, & Peligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Silus legatus: & aliud [2] pro caſtris ſtativum erat præſidium ſub C. Cluvio legato, tres cohortes, Firmana, Veſtina, Cremonenſis: duæ turmæ equitum; Placentina & Æſernina. Quum otium ad flumen eſſet, neutris laceſſentibus, horâ circiter quartâ jumentum è manibus curantium

INTERPRETATIO.

[2] *Cùm ei è proximo imminemus, & quaſi tergo inhæremus.*

[2] *Ante caſtra erat aliud præſidium militum perpetuò excubias agentium.*

NOTÆ.

2. *Ut quo victores nos reciperemus?*] Quaſi diceret: ſed hæc quo fine: quem habebamus locum, quò nos poſſemus recipere?

3. *Illud opponitur.*] Refutat hic Æmilius quæ ſibi objiciebantur.

1. *Aut conſule aut rege (rege, &c.)*] Longiuſcula parenthelis locum obſcuravit. Clarior erit, ſi eâ demptâ ſic legas cum Gronovio: *ac ne illo ipſo quidem die aut conſule aut rege, neutro*, inquam, *imperatorum volente, fortuna, &c. contraxit certamen*: alioqui quatuor verbis à Signonio inſertis aliquantum dilucidari videtur; ſic enim legit: *at ne illo ipſo quidem die, aut conſulè aut rege optante, pugnatum eſt: rege, quod nec feſſos, &c. conſule, quod in novis caſtris, &c. ac de-*

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

elapsum, in ulteriorem ripam effugit. quod quum per aquam fermè genu tenus altam tres milites sequerentur, Thraces duo [2] id jumentum ex medio alveo in suam ripam trahentes; altero eorum occiso, receptoque eo jumento, ad stationem suorum se recipiebant. Octingentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat. ex his pauci primò ægrè passi popularem in suo conspectu casum, ad persequendos interfectores fluvium transgressi sunt: dein plures, postremò omnes; [3] & cum præsidio „ proximæ statio-

Plutarch. in Paullo Æmlio.

„nes utrinque temerè prosiliunt. Sic initium pugnæ in flumine ortum. „Nec desunt auctores qui ipsius Paulli jussu equum detracto fræno impul„sum ferebant in hostilem ripam, emissosque qui retraherent, ut hostes „pugnam priores lacesserent. Etenim cum primis hostiis litatum non es„set, tandem læta postremæ exta haruspices ita renunciarant, ut Roma„nis non lacessentibus, sed defendentibus sese, victoriam pollicerentur. „Sic aliis super alios ad ferendam suis opem jubente nemine advolantibus, „commissum tandem hinc inde prœlium est. Cum enim acriter jam inter „paucos ab utraque parte pugnaretur, Æmilius tumultu concurrentium „audito, tentorium egressus, postquam cœcum ruentium ad arma impe„tum revocare aut sistere nec facile nec tutum videbatur, utendum ardore „militum, ac casum in occasionem vertendum putavit. Ordines itaque „armatorum circumvectus, ad rem bene & pro dignitate nominis Roma„ni gerendam vultu manuque, non minùs quàm sermone adhortabatur: „cum P. Scipio Nasica præmissus ad explorandum quo in statu res essent „inter primam cientes pugnam, adventare instructo exercitu Persei nun„ciavit. Quatuor maximè agmina erant. Incedebant primi Thraces, „truci vultu, corpore procero ac prægrandi, splendentibus ferro clypeis „lævam protecti. Crura quoque ferro armaverant. Humerum utrumque „nigra tegebat chlamys: ab dextro immanem pondere frameam identi„dem coruscabant. Post Thracas sequebantur reliqui mercede conducti, „cetrati magna ex parte, cæterum diverso inter se pro diversis nationibus „habitu armatuque: in his & Pæones fuere. Tertium subibat agmen dele„ctorum ex omni juventute Macedonum. Phalanx erat juniorum: mica„bant hi loricis auratis sagisque puniceis. Leucaspides à clypeis dicebau-

NOTÆ.

inde neutro imperatorum volente, fortuna, quæ plus consiliis, &c.

2. *Id jumentum ex medio alveo in suam ripam trahentes, altero eorum occiso.*] Sigon. ut vera sententia eluceſcat, ita legit: *in suam ripam trahentes, cum tribus Romanis militibus manum conseruerunt. Jamque Romani altero eorum occiso.* Sed sine ejusmodi adjectione constabit sententia, si cum Fulvio Ursino & Gronovio legamus, *traherent*, duo Thraces nimirùm, *altero eorum* (Thracum scilicet) *occiso*, Romani tres jumento recepto ad stationem suorum se receperunt.

3. *Et cum præsidio *** prœlium ducit.*] Prosequebatur hic auctor quemadmodum exercitus utrinque concurrissent, initio pugnæ in flumine orto. Extremam hujus narrationis, quæ desideratur, partem, ita Sigon. explet: *ergo cum commissum prœlium esset, atque acriter ab utraque parte pugnaretur, Paullus legionem in prœlium ducit.*

„tur, præcipuo candore argenti ſplendentibus. Claudebant aciem vete- Urb. cond.
„rani: ab æreis lucidiſque clypeis Chalcaſpidas vocabant aut Aglaſpidas. an. 585.
„Refulgebant campi undique terſo armorum nitore: vicini colles clamori- Coſſ. L.
„bus perſonabant ad pugnam properantium, ſeque invicem cohortan- Æmil. Paul-
„tium. Nec moratus ultrà conſul, ad primam ſuorum aciem accurrit. lo, & C. Li-
„Et cœrati quidem impetum ſociorum Latini nominis non ſanè diu ſuſti- cinio Craſ-
„nuerunt: ſed ubi ad phalangem ac robur Macedonicæ militiæ ventum; ſo.
„tum verò terribile ſpectaculum præbuit nova pugnæ facies. Etenim tran-
„ſlatos ab humeris clypeos inſtar valli objecerant in fronte; protenſiſque
„ſuper hos lariſſis, conferti, & oppoſita armorum continua quaſi quadam
„ſepe; Romanos impune vulneribus transfigebant: quorum & ſcuta ferri
„hoſtilis acie perfringebantur, & gladii ob longitudinem haſtæ Macedo-
„nicæ inutiles erant; cum ad hoſtium clypeos pertingere non poſſent, ne-
„dum ut ad corpora penetrarent. Sed quanquam hujuſmodi certaminis
„ſpecie commotus nonnihil conſul, erecto tamen hilarique vultu, inermi
„& corpore & capite pugnantibus ſuis addebat animos. His incitatus Peli-
„gnæ cohortis centurio (Salio nomen fuiſſe ajunt) arreptum cohortis
„ſuæ ſignum in confertos miſit hoſtes. Hic verò ingens ſequitur certamen,
„dum hinc Peligni reliqui ad recipiendum ſignum abolendæ ex amiſſo eo
„ignominiæ, inde Macedones ad retinendum omni ope nituntur. Illi præ-
„longas Macedonum haſtas aut ferro incidere, aut umbone repellere,
„manuve avertere: hi ambabus firmiter comprehenſas tanta vi impellere
„in temerè ac furore cœco ruentes, ut ictum nec ſcuta nec galeæ ferrent
„aut loricæ. Sic profligatis Pelignorum primis ordinibus cedunt cæteri
„loco. Dum montem verſus pedem referunt (Oloerum indigenæ vocant)
„ſciſſo ex indignatione paludamento Æmilius gradum tenere trepidos jubet
„ac bene ſperare. Adverterat quippe non ſemper ordine ſuo ſtare poſſe
„confertam illam hoſtium quaſi compagem: & quæ nunc tenaci velut nexu
„cohærens, impenetrabilis appareat, eandem ſive locorum anguſtiis, ſive
„inæquali aut ſoli ſitu aut inceſſu hominum turbari alicubi ac diſſilire. Sic
„itaque dum qui ſuperiora occupare coguntur ab inferiora tenentibus, vel
„tardiores à citatioribus, & progredientes à ſubſiſtentibus, inſtantes deni-
„que hoſti ab impulſis, invita licet neceſſario divelluntur, aliqua patere
„hoſti intervalla proſpiciens, dueces mones occaſione utantur, ordinibus
„diſſolutis atque in manipulos diviſis imperent, ut intenti quacunque
„rimas agere phalangem viderint, illuc quiſque impetu inferantur, ſeque
„cuneatim in hiantia vel tantillùm ſpatia inſinuantes ſtrenue rem agant.
„Tum mandata conſulis ſinguli exſequuntur: atque ubi paucis adverſus
„paucos dimicare datum, aut vir cum viro pedem conferre potuit; haud
„ſane pares Macedonum ſeu parmæ breves ſeu minuti gladii grandioribus
„armis Romanorum: magis diſpar apud utroſque armorum uſus atque
„animus; & licuit rupto ſemel hoſtium ordine, ſejunctorum inter ſe vel
„latera vel terga impunè fodere. Audax hic & memoratu dignum facinus
„edidit M. Porcius Cato Cenſoris filius, Æmilii gener, in conflictu ela-

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo & C. Licinio Crasso.

„ psum de manibus ensem egregie pugnando cum amisisset, mori satius
„ duxit quam suarum rerum quicquam apud hostes relinquere, aut comit-
„ tere ut spolii sibi adempti genere ullo fruantur. Quæsitis itaque inter pu-
„ gnantium ordines amicis quorum perspecta fortitudo, cum his per suo-
„ rum perque hostium tela, viam sibi ad locum fecit, ubi maximè pugna
„ fervebat: tantoque impetu in confertissimam turbam invectus est, ut iis
„ magna cæde submotis procul, repertum in vacuo solo receperit gladium.
„ Consul ipse rebus sic ordinatis legionem primam alacrem & læto fremitu
„ sequentem in prœlium ducit.

XLI. Movebat imperii majestas, gloria viri, ante omnia ætas, quòd major sexaginta annis, juvenum munia in parte præcipua laboris periculique capessebat. Intervallum, quod inter cetratos & phalangem erat, implevit legio atque aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem adversus clypeatos habebat: 1 aglaspides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere 2 adversus leucaspidem phalangem jussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, unde circa fluvium commissum prœlium erat, elephantes inducti, & ala sociorum: & hinc primùm fuga Macedonum est orta: nam sicut pleraque nova commenta mortalium 3 in verbis vim habent, experiendo, quum agi, non quemadmodum agantur edisseri oportet, sine ullo effectu evanescunt; ita tum elephanti in acie nomen tantùm sine usu fuerunt. Elephantorum impetum subsecuti sunt socii nominis Latini, pepulerunt que lævum cornu. In medio secunda legio immissa dissipavit phalangem. neque ulla evidentior causa victoriæ fuit, quàm quòd multa passim prœlia erant, quæ fluctuantem

INTERPRETATIO.

2 *Novorum inventorum vis in nomine magis quàm in ipsa re consistit: cùm autem ad experimentum venitur, ubi non agitandum ac differendum est qua ratione sint exequenda, sed opus est ea executioni mandare, nullius plerumque momenti aut effectus reperiuntur.*

NOTÆ.

1. *Aglaspides appellabantur.*] Splendidè clypeatos significat Græcè hoc nomen: Suspicatur Gron. legendum esse: *Chalcaspides*, quorum meminit Plut. in Paullo; quæ vox eos denotat, qui æneo scuto utebantur.

2. *Adversus Leucaspidem phalangem.*] Id est, albis clypeis armatam. Sed an plures in eo exercitu phalanges; Id sanè apud Macedones insuetum: & si quidem totius exercitus cujus summa quadraginta millium armatorum erat, minùs quàm dimidia pars phalangitæ erant, ut perspicuè Livius tradit lib. 42. cap. 51. Apparet nonnisi unam fuisse in hoc Persei exercitu phalangem; phalanx quippe sedecim millia implebat. Itaque unius phalangis in plura corpora divisæ, unamquamque partem propriâ appellatione distinctam non improbabile videtur, ut à diversis materiâ & colore clypeis, alia diceretur *Leucaspidum*; alia *Chalcaspidum*; tertia *Aglaspidum*, &c. ni fallor, præcipua *Argyraspidum*.

3. *In verbis vim habent experiendo.*] Vetus liber habet, *explendo*: pro quo Sigon. reponit, *extemplo*: Gronov. *experiendo*. Non arridet adverbium, *extemplo*, nec omninò displicet gerundium, *explendo*, si eo sensu accipiatur quo ex-

turbarunt primò, deinde disjecerunt phalangem. cujus confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere 4 immobilem longitudine & gravitate hastam cogas, confusâ struc implicantur: si verò ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbantur. sicut tum adversus catervatim incurrentes Romanos, & interruptâ multifariam acie, obviam ire cogebantur: & Romani, quacumque data intervalla essent, insinuabant ordines suos. Qui, si universâ acie in frontem adversus instructam phalangem concurrissent, quod Peligni principio pugnæ incaute congressis adversus cetratos evenit: induissent se hastis, nec confertam aciem sustinuissent. Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C Licinio Crasso.

XLII. Cæterùm sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abjectis armis fugerunt; sic equitatus propè integer pugnâ excessit. Princeps fugæ rex ipse erat. jam à Pydna [a] cum sacris alis equitum Pellam petebat: confestim [1] Costocus sequebatur, Odrysarumque equitatus. cæteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus: quia interjecta peditum acies, cujus cædes victores tenebant, immemores fecerat, sequendi equites. Diu phalanx à fronte, à lateribus, ab tergo cæsa est: postremò, qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos, qui in classe erant, tendentes suppliciter vitam orabant: & quum scaphas concurrere undique ab navibus cernerent, ad excipiendos sese venire rati; ut experent potiùs quàm occiderent, longiùs in aquam quidam etiam natantes, progressi sunt. Sed quum hostiliter è scaphis cæderentur, retrò qui poterant nando repetentes terram, in aliam fœdiorem pestem incidebant. elephanti enim ab rectoribus ad litus acti, exeuntes obterebant, elidebantque. [b] Facilè conveniebat Romanis, nunquam unâ acie tantum Macedonum interfectum. Cæsa enim ad viginti millia hominum sunt: ad sex millia, qui Pydnam ex acie perfugerant, vivi in potestatem pervenerunt: & vagi è fuga quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multò major pars Peligni. vulnerati aliquanto plures sunt. [2] Quod si maturiùs pugnari cœptum esset, ut satis diei victoribus ad perse-

INTERPRETATIO.

[a] *Cum equitum turmis pro regis salute*, opinor, *devotis*.

[b] *Fatebantur unanimi consensu Romani*.

NOTÆ.

riendo: Gallicè, *quand il s'agit d'accomplir & d'executer les choses*.

4. *Immobilem longitudine & gravitate hastam.*] Legi vult Gron. *hastas*, ut *immobilem* referatur ad *phalangem*, quæ ob longitudinem & armorum gravitatem immobilis fit: quanquam longitudo & gravitas ad hastas Macedonum maximè pertinet.

1. *Costocus sequebatur.*] Gratulor Jac. Gronovio emendanti: *eos Cotys sequebatur*: quam lectionem certò confirmat quod sequitur, *Odrysarumque equitatus*: nam vidimus Cotyn Odrysarum in Thracia regulum fuisse.

2. *Quod si maturius pugnari cœptum*

Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

quendum superesset, delectæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox, & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad sequendum locis ignotis fecit.

XLIII. Perseus ad Pieriam sylvam viâ militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in sylvam ventum est, ubi plures diversæ semitæ erant, & nox appropinquabat; cum perpaucis maximè fidis viâ divertit. Equites sine duce relicti, alii alia in civitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celeriùs, quàm ipse Perseus, quia [1] rectâ expeditâ viâ jerant, pervenerunt. Rex ad mediam fermè noctem terrore & variis difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo, qui Pellæ præerat, Eudus, regiique pueri præsto erant. [2] contra ea amicorum, qui alii alio casu servati ex prœlio Pellam venerant, quum sæpè accersiti essent, nemo ad eum venit. tres erant tantùm cum eo fugæ comites; Evander Cretensis, Neon Bœotius, & Archidamus Ætolus. cum iis, jam metuens, ne qui venire ad se abnuerent, majus aliquid mox auderent; quartâ vigiliâ profugit. Secuti eum sunt admodum quingenti Cretenses. petebat Amphipolim: sed nocte a Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem trajicere; cum finem sequendi propter difficultatem transitus fore ratus Romanis.

XLIV. Consulem, quum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, [1] cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse posteà, deletâ Carthagine, appellatus, naturalis consulis Paulli, adoptione Africani nepos. Is septimumdecimum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effusè sequitur hostes, in partem aliam turba ablatus erat: & seriùs quum rediisset, tunc demùm recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim quum jam fama pugnæ pervenisset, concursusque matronarum [2] in templum Dianæ, quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendam fieret; Diodorus, qui præerat urbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in præsidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarii speciem, literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, *ad Emathiam classem Romanam appulsam esse: agrosque circa vexari.*

NOTÆ.

esset.] Commissum prœlium ait Plutar. περὶ δείλην circa crepusculum vespertinum.

1. *Rectâ expedita via jerant.*] Gronovius suggerit, *rectâ & expedita via*, non impedita arboribus & fruticibus, qualis semita sylvæ Pieriæ, quâ Perseus fugerat. Mihi *rectâ* adverbium est.

2. *Contra ea.*] Jam supra observavimus usurpatam hanc loquendi formam pro *è contrario*.

1. *De minore filio.*] Hic Æmilii natu ultimus filius, Scipionis filio datus, in adoptionem, unde Scipio Æmilianus, ac tandem Africanus cognominatus.

2. *In templum Dianæ, quam Tauropolon vocant.*] Diana Ταυροπόλος, seu Ταυροπόλη cognominabatur quasi Tauros versans, vel pascens: quod Taurorum & reliqui pecoris gregibus præsit; vel quòd eadem sit cum Luna, quam Tauris vehi fingunt Sophocles & Euripides. Sunt tamen qui hoc ejus epitheton deducunt à Tauris minoris Scythiæ populis, à quibus ea colebatur.

orare præfectos Emathiæ, ut præſidium adverſus populatores mittat. His lectis, hortatur Thracas, *Ut ad tuendam Emathiæ oram proficiſcantur. magnam eos cædem prædamque palatis paſſim per agros Romanis facturos. Simul elevat famam adverſæ pugnæ: quæ ſi vera foret, alium ſuper alium recentes ex fuga venturos fuiſſe.* per hanc cauſam Thracibus ablegatis; ſimul tranſgreſſos eos Strymonem vidit, portas clauſit. Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

XLV. Tertio die Perſeus, quàm pugnatum erat, Amphipolim venit. inde oratores cum caduceo ad Paullum miſit. Interim Hippias & Milo & Pantauchus, principes amicorum regis, Beroeam, quo ex acie confugerant, ipſi ad conſulem profecti, Romanis dedunt: [1] hoc idem & aliæ deinceps metu perculſæ parabant facere. Conſul nunciis victoriæ Q. Fabio filio, & L. Lentulo, & Q. Metello cum literis Romam miſſis, ſpolia jacentis hoſtium exercitus peditibus conceſſit. equitibus prædam circumjecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à caſtris abeſſent. Ipſe propius mare ad Pydnam caſtra movit. Beroea primùm, deinde Theſſalonica, & Pella, & deinceps omnis fermè Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi, qui proximi erant, nondum miſerant legatos: multitudo incondita plurium ſimul gentium, turbaque, quæ, ex acie, fuga in unum compulſa erat, conſilium & conſenſum civitatis impediebat: nec clauſæ modò portæ, [2] ſed etiam inædificatæ erant. [3] Miſſi Milo & Pantauchus, ſub muros ad colloquium Solonis, [3] qui præſidio erat: per eum emittitur militaris turba. oppidum deditum militibus datur diripiendum. Perſeus una tantum [4] ſpe [5] Biſaltarum auxilii tentata, ad quos nequicquam miſerat legatos, in concionem proceſſit; Philippum ſecum filium habens: ut & ipſos Amphipolitanos, & equitum peditumque, qui aut ſemper ſecuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmarent. Sed aliquoties dicere incipientem quum lachrymæ præpediſſent; quia ipſe dicere nequiit, Evandro Cretenſi editis, quæ agi cum multitudine vellet, [6] de templo deſcen-

INTERPRETATIO.

2 *Porta non tantùm clauſa; ſed muris etiam obſtructa.*

NOTÆ.

1. *Hoc idem & aliæ.*] Intellige *civitates*, quales *Berœæ*: niſi malis, *alii deinceps metu perculſi*: duces nempe, aut populi.

2. *Miſſi Milo & Pantauchus.*] Hi Macedones, poſt deditionem, in partibus Romanorum erant, ideo miſſi à Conſule ad Solonem, Pydnæ qui à Perſeo fuerat præfectus.

3. *Qui præſidio erat.*] Fortè *præerat*, inquit Gronov. Sed & dempta præpoſitione eadem prodit ſententia: qui enim dux urbi eſſe præſidio dicitur, & præſidio præeſt, & urbi ferè imperat.

4. *Spe auxilii tentati.*] Mavult Gron. *tentatâ*: quod non reprehendo: ſed nec vitioſum fortè eſt *auxilii tentati*, id eſt, quod tentatum eſt à Perſeo.

5. *Biſaltarum.*] Thraciæ primùm liberi populi *Biſaltæ*, à *Biſalta* flumine dicti; unde & *Biſaltia* regio in confinio Macedoniæ: poſteà ejus finibus incluſa, ad Strymonem fluvium, ubi *Euporia* non procul Amphipoli.

6. *De templo deſcendit.*] *Templi* nomine intellige concionem, quæ apud Romanos

Urb. cond. an. 585. Coll. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

dit. Multitudo, ſicut ad conſpectum regis fletumque tam miſerabilem, & ipſa ingemuerat lachrymaveratque, ita Evandri orationem, aſpernabatur: & quidam auſi ſunt media ex concione ſuccłamare, *Abite hinc, ne; qui pauci ſuperſumus, propter vos pereamus*. Horum ferocia vocem Evandri clauſit. 7 Rex in domum ſe recepit, pecuniaque, & auro argentoque in lembos, qui in Strymone ſtabant, delatis, & ipſe ad flumen deſcendit. Thraces navibus ſe committere non auſi, domos dilapſi, & aliæ militaris generis turbæ. Cretenſes ſpem pecuniæ ſecuti. & quoniam in dividendo plus offenſionum quàm gratiæ erat, quinquaginta talenta iis poſita ſunt in ripa diripienda. Ab hac direptione quum per tumultum naves conſcenderent, lembum unum in oſtio amnis multitudine gravatum merſerunt. 8 Galepſum eo die, 9 poſtero Samothracam, quam petebant, perveniunt:

5

10

NOTÆ.

loco augurato haberi ſolita.

7. *Rex in domum ſe recepit.*] Vulgata conſtructio, ſed noſtro ſæpè neglecta, vellet: *domum ſe recepit*: neque neceſſaria eſt Gronovii correctio: *rex inde domum ſe recepit*.

8. *Galepſum eo die.*] Circa Abderam Thraciæ urbem maritimam è regione inſulæ Thaſi fuerit oportet oppidum *Galepſus*, haud procul oſtio Neſſi fluminis, medio ſcilicet itinere inter oſtia Strymonis & Hebri, cujus oſtiis adjacet Samothracia.

9. *Poſtero Samothracem.*] *Samothrace*, ſive *Samothracia*, inſula eſt maris *Ægæi* præ cæteris portuoſa, & quam veriſimile eſt ferri eximii feracem fuiſſe, quando ibi inſtitutum ſcribunt Plin. lib. 33. cap. 1. & poſt eum Iſidorus lib. 19. cap. 13. ut annulis aureis ferrum pro gemma eſſet, quò pertinere volunt quod ait Lucretius, de magnete differens:

Exultare etiam Samothraceâ ferrea vidi.

Quos quidem annulos ἀνεξιφθάρτους vim habere antiquitas credidit. Thraciæ adjacet hæc inſula, inter Lemnum & Imbrum ſita, nunc Turcis *Samandraki*. Dardaniam priùs dictam Plinius & Pauſanias tradunt; novis deinde incolis è Samo antiqua profugis habitatam, & mixtis è vicinia Thracibus, mixtum quoque ex utriuſque populi natali ſolo nomen accepiſſe; quanquam à Myrina Amazone armis victricibus oram Ægæi maris peragrante, matri Deûm Cybele conſecratam & *Samothracen* appellatam Diodorus Siculus lib. 4. aliàs 3. refert, eoque vocabulo inſulam ſacram ſignificari; loci amœnitate delectatam Cybelen arcanos in ea myſteriorum ritus filiis ſuis Corybantibus tradidiſſe, luco inviolabili conſtituto. Narrat Diodorus idem Jaſionem Jovis & Electræ filium ea myſteria deinde edoctum ab ipſo Jove, priſco more renovato. Poſt Jaſionis verò interitum (qui ob delictum in Cererem commiſſum fulmine percuſſus fuerat) Dardanum ejus fratrem ſacra illa in Phrygiam intuliſſe diſcimus ex Epitome Strab. lib. 7. Addunt invaluiſſe Samothracum Deorum famam & cultum, poſtquam iis Orpheus illorum ſacris initiatus, vota ſemel atque iterùm, ſuadente Glauco, pro ſalute Argonautarum fecit; qui eorum ope tempeſtatis ac ventorum vim evaſerunt. Illud certum eſt in hac inſula coli myſticis ſpecialibus ſacris ſolitos ſive genios quoſdam Deorum famulos, ſive Deos, qui *Cabiri* vocabantur, quæ vox Hebræis כבירים *Cabbirim* validos ſeu magnos denotat. Quinam autem ii fuerint enucleare arduum: adeo diverſa de iis tradunt Auctores, Strabo in primis lib. 10. & Diodorus lib 4. & 5. & modò cum Corybantibus Curetibuſve confundunt, modò *Anaces* ſive Ἄνακτες, id eſt, reges, vel dominos vocant: fortè ab Hebraico ענקים *EnaKim*, quo fortes & potentes de ſtirpe gigantum deſignantur. Unde ſuſpicor deductum Inachi nomen, qui Græcorum rex antiquiſſimus memoratur. Sunt & qui eoſdem faciant

10 ad

ad duo millia talentum pervecta eo dicuntur. Urb. cond.

XLVI. Paullus per omnes deditas civitates dimiſſis qui præeſſent, ne qua injuria in nova pace victis fieret, retentiſque apud ſe caduceatoribus regis, P. Naſicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim miſit cum modica peditum equitumque manu. ſimul [1] ut Sinticem evaſtaret, & ad omnes conatus regi impedimento eſſet. [2] Inter hæc Melibœa à Cn. Octavio capitur diripiturque: [3] ad Æginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus miſſus erat, ducenti eruptione ex oppido factâ amiſſi ſunt; ignaris Æginenſibus debellatum eſſe. Conſul à Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam pervenit: &, quum caſtra mille paſſus inde poſuiſſet, per aliquot dies ibi ſtativa habuit: ſitum urbis undique aſpiciens; quam non ſine cauſa delectam eſſe regiam advertit. Sita eſt in tumulo, vergente in occidentem hibernum. cingunt paludes inexſuperabilis altitudinis, æſtate & hieme; quas reſtagnantes faciunt lacus. In ipſa palude, [4] qua proxima urbi eſt, velut inſula eminet aggeri operis ingentis impoſita: qui & murum ſuſtineat, & humore circumfuſæ paludis nihil lædatur. Muro urbis conjuncta procul videtur. diviſa eſt intermurali amni, & eadem ponte juncta: ut nec oppugnante externo aditum ab ulla parte habeat: nec, ſi quem ibi rex includat, ullum niſi per facillimæ cuſtodiæ pontem

an. 585. Coſs. L. Æmil. Paullo, & C. Liſcinio Craſſo.

NOTÆ.

cum Dioſcuris, Caſtore ſcilicet & Polluce: qui tamen à Samothracibus Diis periculo liberati, atque inter cæteros Argonautas fauſtis ominibus honorati leguntur. Sed & alii fuere *Cabiri*, tum in Phrygia & Cabiro monte; tum in Bœotia non procul Thebis, quibus à Cerere datam pro munere arcanorum ſacrorum notitiam, eorumque religionem à nemine impunè violatam tradit Pauſanias lib. 9. ubi ſe quoque hiſce myſteriis initiatum indicat. De *Cabiris* plura collegit Lud. Cœlius Rhodiginus lectionum antiquarum lib. 5. cap. 31. & lib. 6. cap. 20. In hanc itaque Samothracum inſulam Perſes confugit, quod tutiſſimum haberetur ejus aſylum: eoque refertur illud Juvenalis Satyr. 1.

Jures licet & Samothracum, & noſtrorum aras.

Hoc Perſei confugium ita exagitat Flor. lib. 2. cap. 12. *Ergo victus fugit in maria, inſulamque Samothracen, fretus celebri religione; quaſi templa & ara poſſent defendere, quem nec montes ſui, nec arma potuiſſent.*

10. *Decem millia talentûm.*] Gallicâ pecuniâ eſſent: *quatre millions huit cens mille livres.*

1. *Ut Sinticen evaſtaret.*] Extrema verſus Dardanos Macedoniæ regio fuit *Sintica*, ad Septentrionem Biſaltiæ & Mygdoniæ: ab ea regione cognomen accepit *Heraclea* ad Strymonem fluvium.

2. *Inter hæc Melibœa.*] Magneſiæ regionis Theſſalicæ urbem maritimam fuiſſe *Melibœam*, Caſſandriæ oppoſitam, alias à nobis annotatum eſt.

3. *Ad Æginium.*] Eſtiæotidis in Theſſalia ſubmontanum oppidum fuiſſe alibi quoque diximus. Hinc *Æginienſes* appellati: quos cave confundas cum *Æginetis* ſive *Æginenſibus*, quibus nomen ab *Ægina* inſula ſinûs Saronici inter Atticam & Argolidem.

4. *Qua proxima urbi eſt, velut inſula eminet aggeri operis ingentis impoſita.*] A Florebello apud Sigon. & à Gronov. inſeritur vocabulum *arx*: & ille quidem ſcribit: *arx velut inſula imminet*: hic vero, *velut inſula eminet arx, aggeri*, &c. Præponatur nomen *arx*, an poſtponatur, non multùm equidem referre puto. Vide tamen num per *Tà velut inſula* ſatis indicetur *arx* ſeu locus munitus, aquis ferè undique cinctus inſulæ in modum.

Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter 5 trecenta talenta, quæ missa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inventum est. Per quos dies ad Pellam stativa fuerunt, legationes frequentes, quæ ad gratulandum convenerant, maximè ex Thessalia, auditæ sunt. Nuncio deinde accepto, Persea Samothracam trajecisse, profectus à Pella consul quartis castris Amphipolim pervenit. Effusa omnis obvia turba cuivis indicio erat 6 non bono ac justo rege ob rapinas „odium pro amore atque obsequio „subditos induisse. Ingressus Amphipolim Paullus sacrificium instituit, „gratias pro tanta victoria Diis acturus. Id quam acceptum Superi habe„rent, prodigio demonstrarunt. Sponte arsit de cœlo tacta strues lignorum in „altari parata: quo augurio vota precesque victoris non probare modo, sed „ipse exhibitum numini suo cultum atque honorem sacrare Jupiter visus. „Inde Nasicam ad populandos Sintices agros missum secutus Consul, Odo„manticem ei regioni proximam, subjectamque Orbelo monti in Dardanorum Thracumque confinio, petiit, ne quid uspiam hostile aut victoria „intactum sua relinqueret: ibique dies aliquot ad Siras stativa habuit.

NOTÆ.

5. *Trecenta talenta.*] Gallicè, *sept cens vint mille livres.*

6. *Non bono ac justo rege* ***.] Notat Gronov. pauca deesse de gratulatione Amphipolitanorum advenienti Paullo exhibita.

FINIS LIBRI XLIV.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XLV.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

PERSEUS ab Æmilio Paullo in Samothracia captus est. Quum Antiochus, Syriæ rex, Ptolemæum & Cleopatram, Ægypti reges, obsideret, & missis ad eum à senatu legatis, qui juberent, ab obsidione socii regis absistere, editisque mandatis consideraturum se ille, quid faciendum esset, respondisset; unus ex legatis Popillius virga regem circumscripsit. 1 jussitque, antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, exclusa. postero die, quum de eo quæreretur, ut iis bellum indiceretur, causam in senatu patriæ suæ legati egerunt. nec tanquam hostes, nec tanquam socii dimissi. 2 Macedonia in provinciæ formam redacta. Æmilius Paullus, repugnantibus militibus suis propter minorem prædam, & contradicente Servio Sulpicio Galbâ, triumphavit: & Perseum cum tribus filiis ante currum duxit. cujus triumphi lætitia, ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus insignita est: quorum alterius mors patris triumphum præcessit, alterius secuta est. Lustrum conditum est à censoribus. Censa sunt civium capita trecenta duodecim millia, octingenta decem. Prusias, Bithyniæ rex, Romam ut senatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam, venit: & Nicomedem filium senatui commendavit. Rex plenus adulationis, libertum se populi Romani dicebat.

NOTÆ.

1. *Jussitque antequàm circulo excederet, responsum daret.*] Gron. ait, imò *daret*: sed tamen sine exemplo non est *daret*, quod vulgò editur: est enim idem ac *jussit ut daret*. Qua ratione apud Plaut. Menæch. Act. 5. Sc. 2. *Apello mihi ex oraculo imperat ut ego illi oculos exuram lampadibus ardentibus.*

2. *Macedonia in provinciæ formam redacta.*] Observat idem id non tunc contigisse, sed post victum Pseudo Philippum, de quo in Epit. lib. 49. & 50.

Urb. cond. an. 586. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crassо.

I. VICTORIÆ nunciî, Quintus Fabius, & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter Romam quum venissent, [8] præceptam tamen ejus rei lætitiam invenerunt. Quarto post die quàm cum rege est pugnatum, quum in circo ludi fierent, murmur repentè populi tota spectacula pervasit; *pugnatum in Macedonia, & devictum regem esse*. Dein fremitus increbuit: postremò clamor plaususque, velut certo nuncio victoria allato, est exortus. Mirari magistratus, & quærere auctorem repentinæ lætitiæ: qui postquàm nullus erat, evanuit quidem tanquam incertæ rei gaudium; omen tamen lætum insidebat animis. Quod postquam veris nunciis Fabii Lentulique & Metelli adventu firmatum est, quum victoria ipsa, tum augurio animorum suorum lætabantur. Et aliter traditur Circensis turbæ non minus similis veri lætitia: ante diem decimum Calendas Octobres ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli [1] ad quadrigas mittendas ascendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, * [2] laureatas literas dicitur. quadrigis missis consul currum conscendit: & quum per circum [3] reveheretur ad foros publicos, laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repentè immemor spectaculi populus in medium decurrit. eo senatum consul vocavit, recitatisque tabellis, ex auctoritate Patrum pro foris publicis denunciavit populo: L. Æmilium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse. Macedonum exercitum cæsum fusumque. Regem cum paucis fugisse. civitates omnes Macedoniæ in ditionem populi Romani venisse. His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis domos magna pars hominum ad conjuges liberosque lætum nuncium portabant. Tertius decimus dies erat ab eo, quo in Macedonia pugnatum est.

II. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretæ: & senatusconsultum factum est, ut consul, quos præter milites [1] socios-que navales conjuratos haberet, dimitteret. de militibus sociisque navalibus dimittendis referretur, quum legati ab L. Æmilio consule, [2] à quibus præmissus tabellarius esset. * Ante diem sextum Calendas Octobres, horâ ferè secundâ legati urbem ingressi sunt, ingentem secum

NOTÆ.

1. *Ad quadrigas mittendas ascendenti.*] Edebat ludos Circenses C. Licinius consul, eoque nomine paratas ad decurrendum quadrigas signo dato emitti jubebat.

2. *Laureatas literas dicitur.*] Desideratur *reddidisse*: aut quid simile.

3. *Revertetur ad foros publicos.*] *Fori* sumuntur apud Nonnium pro loco aperto ac patente, tum in navibus, tum in Amphitheatro, &, ut videtur, in Circo.

1. *Socios-que navales conjuratos.*] *Conjurati milites* dicuntur qui non singuli, sed omnes simul sacramento dixerunt: in quo differunt à justis militibus, ut observat Turneb.

2. *A quibus præmissus tabularius esset.*] Advertit Sigon. deesse hic verbum *venissent*, ut integra sit sententia.

occurrentium, quacumque ibant, profequentiumque trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus fortè in curia erat: eò legatos conſul introduxit. Ibi tantùm temporis retenti, dum exponerent, *quanta regiæ copiæ peditum equitumque fuiſſent, quot millia ex his cæſa, quot capta forent; quàm paucorum militum jactura tanta hoſtium ſtrages facta; quàm cum paucis rex fugiſſet: exiſt mari Samothraciam petiturum, paratam claſſem ad perſequendum eſſe. neque terra, neque mari elabi poſſe.* eadem hæc paulò poſt in concionem traducti expoſuerunt: renovataque lætitia, quum conſul edixiſſet, *ut omnes ædes ſacræ aperirentur, pro ſe quiſque ex concione ad gratias agendas ire Diis*: ingentique turbâ, non virorum modò, ſed etiam fœminarum, [3] conferta totâ urbe Deorum immortalium templa. Senatus revocatus in curiam, ſupplicationes ob rem egregiè geſtam ab L. Æmilio conſule in quinque dies circa omnia pulvinaria decrevit, hoſtiiſque majoribus ſacrificari juſſit. Naves, quæ in Tiberi paratæ inſtructæque ſtabant, ut, ſi rex poſſet reſiſtere, in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in navalibus collocari: ſocios navales dato annuo ſtipendio dimitti, & cum his omnes, qui in conſulis verba juraverant: & quod militum Corcyræ, Brundiſii, ad mare Superum, aut in agro Larinati eſſet (omnibus his locis diſpoſitus exercitus fuerat, cum quo, ſi res poſceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta eſt ex ante diem quintum Idus Octobres cum eo die in quinque dies. Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

III. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerva, & P. Decius, nunciarunt, exercitum Illyriorum cæſum: Gentium regem captum in ditione populi Romani & Illyricum eſſe. Ob eas res geſtas ductu auſpicioque L. Anicii prætoris ſenatus in triduum ſupplicationes decrevit; ut Latinæ edictæ à conſule ſunt [1] in ante quartum & tertium & pridie Idus Novembres. Tradidere quidam legatos Rhodios [2] nondum miſſos, poſt victoriam nunciatam, velut ad ludibrium ſtolidæ ſuperbiæ, in ſenatum vocatos eſſe. Ibi Ageſipolim principem eorum ita locutum: *Miſſos eſſe legatos ab Rhodiis ad pacem inter Romanos & Perſea faciendam: quod id bellum grave atque incommodum Græciæ omni, ſumptuoſum ac damnoſum ipſis Romanis eſſet. Fortunam perbenè feciſſe, quando finito aliter bello, gratulandi ſibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dediſſet.* Hæc

NOTÆ.

3. *Conferta totâ urbe Deorum immortalium templa.*] Vult Sigon. hic deeſſe verbum *adjerunt*: quod non eſſe neceſſe Gronovio videtur. Et verò infinitivus *ire*, accipi poteſt hiſtoricorum more pro *ibant*, aut mutari in *jere*. Deinde cùm dicuntur *conferta templa*, ſive *referta*, facilè intelligitur *fuerunt*.

1. *In ante quartum*, &c.] Notantur hic tres dies, qui Idus Novembres proximè antecedunt. Edictæ igitur & celebratæ feriæ per triduum. *Tò Latina* non abs re hinc exulare jubent Gronovii pater & filius.

2. *Nondum miſſos.*] Reponit Gronov. *admiſſos*: quod res ipſa videtur probare.

Urb. cond. an. 586. Coll. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crassо.

ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse; *Rhodios nec utilitatum Græcia, neque cura impensarum populi Romani, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura, quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, quum Perseus in Thessalia exercitu inducto, per biennium Græcas urbes, alias obsideret, alias denunciatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodiis mentionem factam. Postquam superatos saltus transgressosque in Macedoniam Romanos 3 audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem misisse, non ad ullam aliam rem, quàm ad Persea ex imminenti periculo eripiendum.* cum hoc responso legatos dimissos. 5

IV. Per eosdem dies & M. Marcellus ex provincia Hispania decedens, 1 Marcolicâ nobili urbe captâ, 2 decem pondo auri, & argenti 3 ad summam sestertii decies in ærarium retulit. Paullus Æmilius consul quum castra, ut suprà dictum est, 4 ad Siras terræ Odomanticæ haberet, quum literas ab rege Perseo 5 per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illachrymasse dicitur sorti humanæ: quod qui paulò antè non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarum exciviſſet auxilia; is tum amisso exercitu, extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis tutus esset. Sed postquam, *Regem Persea consuli Paullo salutem*, legit; miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit. Itaque quanquam in 10

NOTÆ.

3. *Audirent.*] Lege *audirint*.

1. *Marcolica nobili urbe.*] Quid, aut ubi *Marcolica* fuerit, Geographi non reperiunt. oppida quorum nomina haud multùm diitare videantur, plura legimus in Hispania tam ulteriori, quàm citeriori, veluti *Nertobrigas*, sive *Nertobricas*, itemque *Mirobricas*, *Arcobrigas*, *Arcilaces*. Nec præter modum abludit *Italica* Bæticæ urbs, aut *Maliaca* Galliæ, vel quæ nunc *Marialva* in Lusit. In his sanè terminationis seu desinentiæ nominum minùs scrupulosè habenda ratio est, barbaras quippe appellationes variè inflectunt Latini Græcique scriptores, atque ejusdem loci nomen alii aliter efferant. Cùm autem universæ Hispaniæ præfuerit M. Marcellus, qui *Marcolicam* cepisse hic à nostro memoratur, ad quam maximè Hispaniæ regionem referenda ea urbs sit, definire arduum, quando nulla nobis aliunde lux affulget. *Marciam* sive *Marcianam* lubens conjecerim, quam Bæticæ coloniam nominant veteres inscriptiones, & quæ nunc Clusio aliisque *Marchena* vulgo in regno Hispalensi: nisi quòd *Marcia* hujus nomen paulò recentius videtur, nec Plinio, nec Ptolemæo notum; ac ne Antonino quidem, *qui Marcia* tantùm habet in numero plurali, idque in itinere à Bracara Asturicam, procul à Bætica. Hanc N. Sanso *Portamarin* interpretatur Galliæ oppidum.

2. *Decem pondo auri.*] Gallicè *dix livres d'or pesant, qui vaudroient cinq mille six cens livres*.

3. *Ad summam sestertii decies.*] Gallice, *la valeur de cent mille livres*.

4. *Ad Siras.*] Apud Steph. *Sires* populi fuere Thraciæ. Verùm hæc pars Thraciæ occidentalis circa Strymonem fluvium magna ex parte à Macedonum regibus occupata fuerat, & Macedoniæ contributa: quo in numero fuit *Odomantica* inter Edonidem ad ortum, & Sinticam ac Bisaltiam ad occasum sita; ad quam refertur Amphipolis.

5. *Per ignobiles tres legatos.*] Subjicit Muretus, *nassas*: quanquam id satis per se intelligi videtur.

reliquâ parte literarum minimè regiæ preces erant, tamen ſine reſponſo ac ſine literis ea legatio dimiſſa eſt. Senſit Perſeus, cujus nominis obliviſcendum victo eſſet: itaque alteræ literæ cum privatis nominis titulo miſſæ, & petiere, & impetravere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de ſtatu & conditione ſuæ fortunæ poſſet. Miſſi ſunt tres legati, P. Lentulus, A. Poſtumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectum eſt, Perſeo regium nomen omni vi amplectente; Paullo, ut ſe ſuaque omnia in fidem & clementiam populi Romani permitteret, contendente. Urb. cond. an. 586. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

V. Dum hæc aguntur, claſſis Cn. Octavii Samothracam eſt appulſa. Is quoque præſenti admoto terrore, modò minis, modò ſpe perlicere, ut ſe traderet quum conaretur; adjuvit in hoc eum res, ſeu caſu contracta, ſeu conſilio. L. Atilius illuſtris adoleſcens quum in concione eſſe populum Samothracum animum advertiſſet; à magiſtratibus petiit, ut ſibi paucis alloquendi populi poteſtatem facerent. permiſſo, *Utrum nos, hoſpites Samothraces, vere accepimus an falſo ſacram hanc inſulam, & augu[ſ]tam atque inviolati ſoli eſſe?* Quum creditæ ſanctitati aſſentirentur omnes, *cur igitur*, inquit, [1] *pollutam homicida ſanguine regis Eumenis violavit? & quum* [2] *omnis præfatio ſacrorum eos, quibus non ſint puræ manus, ſacris arceat, vos penetralia veſtra contaminari cruento latronis corpore ſinetis?* Nobilis fama erat apud omnes Græciæ civitates, Eumenis regis per Evandrum Delphis prope perpetrata cædes. Itaque præterquàm quòd in poteſtate Romanorum ſeſe inſulamque totam & templum cernebant eſſe, ne immeritò quidem ea ſibi exprobrari rati, Theondam, qui ſummus magiſtratus apud eos erat (regem ipſi appellant) ad Perſea mittunt, qui nunciaret, *Argui cædis Evandrum Cretenſem. eſſe autem judicia apud ſeſe more majorum comparata, de iis, qui inceſtas manus intuliſſe intra terminos ſacratos templi dicantur. Si conſideret Evander; innoxium ſerei capitalis argui, veniret ad cauſam dicendam: ſi committere ſe judicio non auderet, liberaret religione templum, ac ſibimet ipſe conſuleret.* Perſeus evocato Evandro, *judicium ſubeundi nullo pacto auctor eſſe:* [3] *nec cauſâ, nec gratiâ parem fore.* Suberat & ille metus, ne damnatus auctorem ſe nefandi facinoris protraheret. [4] reliqui quid eſſet, niſi ut fortiter moriatur? Nihil palam abnuere Evander: ſed quum,

NOTÆ.

1. *Pollutam homicida.*] Potior Gronovii lectio *pollutus*: alioquin *pollutam* referas ad *inſulam*, ut dicatur: *pollutam violavit*, pro, *polluendo violavit*.

2. *Omnis præfatio ſacrorum.*] Intelligit ſolemnia verba:

— *procul hinc, procul eſte prophani.*

3. *Nec cauſâ, nec gratiâ parem fore.*] *Parem* ſcilicet *judicio* non fore; ſed ita cum ut damnaretur.

4. *Reliqui quid eſſet, niſi ut fortiter moriatur.*] Imò *quid eſſe*, ut Evandro Perſeus diceret nullum ei relictum eſſe ſuffugium, quam ut forti animo periret.

Urb. cond. an. 586. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crassо.

veneno se malle mori, quàm ferro, dixisset; occultè fugam parabat; quod quum renunciatum regi esset, metuens, ne tanquam à se subtracto pœnæ reo iram Samothracum in se converteret; interfici Evandrum jussit. Quâ perpetratâ temerè cæde, subiit extemplo animum, 5 in se nimirùm receptam labem, quæ Evandri fuisset: ab illo Delphis vulneratum Eumenem, ab se Samothracæ Evandrum occisum. ita duo sanctissima in terris templa se uno auctore sanguine humano violata. Hujus rei crimen, corrupto pecuniâ Theonda, , avertitur, ut renunciaret populo, Evandrum sibi ipsum mortem conscivisse.

VI. Cæterùm tanto facinore in unicum relictum amicum, ab ipso per tot casus expertum, proditumque, quia non prodiderat, omnium ab se abalienavit animos. Pro se quisque transire ad Romanos: fugæque consilium capere solum propè relictum coegerunt: Oroandemque Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat, appellat, ut se sublatum in lembum ad Cotym deveheret. 1 Demetrium est portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur, quæ ad usum necessaria erant: defertur & pecunia, quanta clam deferri poterat. Rex ipse nocte media, cum tribus conscriis fugæ, per posticum ædium in propinquum cubiculo hortum, atque inde maceriam ægrè transgressus, ad mare pervenit. Oroandes jam tum, dum pecunia deferretur, primis tenebris solverat navem, ac per altum Cretam petebat. Postquàm in portu navis non inventa est, vagatus Perseus aliquandiu in litore, postremò timens lucem jam appropinquantem, in hospitium redire non ausus, in latere templi prope angulum obscurum delituit. Pueri regii apud Macedonas vocabantur principum liberi, ad ministerium electi regis: ea cohors prosecuta regem fugientem, ne tum quidem abscedebat, donec jussu Cn. Octavii pronunciatum est per præconem, *regios pueros, Macedonasque alios, qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos, incolumitatem, libertatemque & sua omnia servaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent.* Ad hanc vocem transitio omnium facta est, nominaque dabant ad C. Postumum tribunum militum. Liberos quoque parvos regios Jon Thessalonicensis Octavio tradidit: nec quisquam, præter Philippum, maximum natu è filiis, cum rege relictus. Tum se filiumque Octavio tradidit; fortunam Deosque 2 quorum in templo erant, nulla ope supplicem juvantes,

NOTÆ.

5. *In se nimirum receptam labem quæ Evandri fuisset.*] Sacrilegii nempe reum se (Perseum) factum esse, quod Evandro adscribebatur.

1. *Demetrium est portus.*] Hujus Samothraciæ portûs meminit Plut. in Paullo Æmilio.

2. *Quorum in templo erat.*] In primo exemplari scriptum fuit: *quorum templo erat*: unde Gron. fecit: *quorum templum erat*: hi autem Samothracum Dii plerisque auctoribus, ac præsertim Plutarcho creduntur fuisse Dioscuri, Castor nimirùm & Pollux. Alii tamen aliter accusans.

accuſans. in prætoriam navem imponi juſſus: eodem & pecunia, quæ ſuperfuit, delata eſt: extemploque Claſſis Amphipolim repetit. Inde Octavius regem in caſtra ad conſulem miſit; præmiſſis literis, ut in poteſtate eum eſſe & adduci ſciret. Urb. cond. an. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo & C. Licin. Craſſo.

VII. Secundam eam Paullus, ſicut erat, victoriam ratus, victimas cecidit eo nuncio. & conſilio advocato, literas prætoris quum recitaſſet, Q. Ælium Tuberonem obviàm regi miſit: cæteros manere in prætorio frequentes juſſit. Non aliàs ad ullum ſpectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum ætate Syphax rex captus in caſtra Romana adductus erat: præterquàm quòd nec ſua, nec gentis fama comparandus, tunc quoque [1] acceſſio Punici belli fuerat, ſicut Gentius Macedonici. Perſeus caput belli erat: nec ipſius tantùm patris avique, quos ſanguine ac genere contingebat, fama [a] conſpectum eum efficiebat: ſed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui ſummum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. [2] Pullo amictus illo Perſeus ingreſſus eſt caſtra; nullo ſuorum alio comite, qui ſocius calamitatis miſerabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad ſpectaculum non poterat, [3] donec conſul lictores miſiſſet; [4] qui ſummovendo [b] iter ad prætorium facerent. Conſurrexit conſul, & juſſis ſedere aliis, progreſſuſque paulùm, introeunti regi dextram porrexit, ſummittentemque ſe ad pedes, ſuſtulit: nec attingere genua paſſus, introductum in tabernaculum, [c] adverſus advocatos in conſilium conſidere juſſit.

VIII. Prima percontatio fuit, *quæ ſubactus injuria contra populum Romanum bellum tam infeſto animo ſuſcepiſſet, quo ſe regnumque ſuum ad ultimum diſcrimen adduceret?* Quum reſponſum expectantibus cunctis, terram intuens, diu tacitus fleret, rurſum conſul: *Si juvenis regnum accepiſſes, minus equidem mirarer ignoraſſe te, quàm gravis aut amicus, aut ini-*

INTERPRETATIO.

a *Reddebat illum conſpicuum.*
b *Patefacerent viam ad Conſulis tentorium.*
c *Ex adverſo ducum quos in concilium Conſul ipſe advocaverat.*

NOTÆ.

ſentiunt, ut ſuperiori libro tractavi.

1. *Acceſſio Punici belli fuerat.*] Deleri jubet Gron. *to fuerat*, tanquam Interpretis indocti additamentum; multaque ingerit exempla, ut ſupervacuum oſtendat hoc verbum.

2. *Pullo amictus illo.*] Ita ſcriptus liber: alii, *pullo amictus villo*: Sigon. *pulla amictus abolla*: Turneb. *pullo amictus ſilo*, vel *pullo amiculo*: Pulv. *pullo amictus ſolus Perſeus*. Lipſius. *Pullo amictus ſimul filio*: quod mihi non diſplicet: filius enim major natu Philippus, ſimul cum patre ſeſe Octavio dediderat. Favet quod ſubſequitur, *nullo ſuorum alio comite*. Sed videtur deeſſe particula *quam*, ut ſit: *nullo ſuorum alio comite quàm qui ſocius calamitatis*, &c.

3. *Donec Conſul lictores miſiſſet.*] Melius, *miſit* Gron. Sed & *miſiſſet* ferre poſſis.

4. *Qui ſummovendo.*] Supple *obvios*, vel *turbam*.

Urb. cond. an 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licin. Crasso.

micus esset populus Romanus. nunc verò, quem & bello patris tui, quod nobiscum gessit, interfuisses, & pacis posteà, quam cum summa fide adversus eum coluimus, meminisses; quod consilium, quorum & vim bello, & fidem in pace expertus esses, cum iis tibi bellum esse, quàm pacem malle? Nec interrogatus, nec accusatus, quum responderet; *Utcumque tamen hæc, sive errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe: multorum regum, populorum casibus, cognita populi Romani clementia, non modo spem tibi, sed prope certam fiduciam salutis præbet.* Hæc Græco sermone Perseo, Latinè deinde suis: *Exemplum insigne cernitis*, inquit, *mutationis rerum humanarum? Vobis hoc præcipuè dico juvenes. ideo in secundis rebus nihil in quemquam superbè ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ: quum, quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cujus animum nec prospera flatu suo efferet, nec adversa infringet.* Consilio dimisso, curandi cura regis Q. Ælio mandatur. Eo die & invitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est; qui haberi in tali fortuna poterat.

IX. Exercitus deinde in hiberna dimissus est: maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acceperunt. Hic finis belli, quum quatriennium continuum bellatum esset, inter Romanos ac Persea fuit: idemque finis inclyti [1] per Europæ plerumque atque Asiam omnem regni. [2] Vicesimum ab Carano, qui primus regnavit, Persea numerabant. Perseus, Q. Fulvio, L. Manlio consulibus, regnum accepit: à senatu rex est appellatus, M. Junio, A. Manlio consulibus: regnavit undecim annos. Macedonum obscura admodum fama usque ad [3] Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cùm cœpisset, Europæ se ta-

NOTÆ.

1. *Per Europæ plerumque.*] *Plerumque* dictum pro, *magnam partem*; sic apud Sallust. in Jugurth. *plerumque noctis*, dictum Sigon. notat.

2. *Vicesimum ab Carano.*] *Caranus* ex Herculis stirpe & regum Argivorum familia, cujus princeps Temenus, in Emathiam transgressus, regni Macedonici fundamenta jecit, ut inter alios Justinus memorat lib. 7. cap. 1. Ab eo quadragesimus recensetur Perseus apud Eusebium. Justinus triginta tantùm ad eum reges numerat. Utut sit, erratum haud dubiè in dinumeratione apud nostrum, si reges computes: aliud fortè fuerit, si graduum seu generationum ratio habeatur. Cæterum Perseum ex *Carani* posteris fuisse non omninò improbabile videri potest, quamvis neque à Magno Alexandro, neque à Philippo ejus patre originem duxerit. Certa regum series, pòst Alexandrum Magnum & proximos ejus successores, deducitur à Demetrio Poliorcerta Antigoni filio, qui ex Alexandri ductibus primus se regem dixit, ex Temenoidis quoque ortus. Is autem Demetrius abavus fuit Persei, qui ab eo quintus regnavit.

3. *Philippum Amyntæ filium.*] *Amyntæ* secundi Macedoniæ regis quatuor fuere filii. Alexander, Ptolemæus Alorites, Perdiccas (quorum alius alium everit) ac denique Philippus, sub Epami nondæ disciplina institutus, cùm Thebanis obses datus esset à fratre Alexandro: inde majoribus fratribus violenti peremptis morte, ad regnum vocatus; famâ & potentiâ superiores reges longè superavit: occisus à Pausania in ipso belli Persici apparatu.

men finibus continuit; Græciam omnem ac partem Thraciæ atque Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & tredecim annis, quibus Alexander regnavit, primùm omnia qua Persarum propè immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, qua terrarum ultimus finis 4 Rubrum mare amplectitur, peragravit. tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque, inde morte Alexandri 5 distractum in multa regna; dum ad se quisque opes rapiunt 6 lacerantes viribus; à summo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos stetit. Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmilio Paullo, & C. Licin. Crasso.

X. Victoriæ Romanæ fama quum pervasisset in Asiam, Antenor, qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde trajecit. C. Popillius, qui ad Delum præsidio navibus Macedoniam petentibus erat, postquàm debellatum in Macedonia, & statione summotos hostium lembos audivit, dimissis & ipse Atticis navibus, ad susceptam legationem peragendam navigare Ægyptum pergit: ut priùs occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandriæ mœnia accederet. Cùm præterveherentur Asiam legati, & Lorymæ venissent, qui portus viginti paulò ampliùs millia ab Rhodo abest, ex adverso urbi ipsi positus; principes Rhodiorum occurrunt (jam enim eo quoque victoriæ fama perlata erat) orantes, *Ut Rhodum deveherentur. pertinere id ad famam salutemque civitatis, noscere ipsos omnia, quæ acta essent, agerenturque Rhodi, & comperta per se, non vulgata fama, Romam referre.* Diu negantes perstiterunt, ut moram navigationis brevem pro salute sociæ urbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos iidem precibus pertraxerunt. Adventus legatorum auxit potiùs timorem civitati, quam minuit: omnia enim Popillius, quæ singuli universique eo bello hostiliter dixerant, fecerantque, retulit. & vir asper ingenio, augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, vultu truci & accusatoria voce: ut quum propriæ simultatis nulla causa cum civitate esset, ex unius senatoris Romani acerbitate, qualis in se universi senatus animus esset, conjectarent. C. Decimii moderatior oratio fuit, quin plerisque eorum, quæ commemorata à Popillio essent, *Culpam non penes populum, sed penes paucos concitores*

NOTÆ.

4. *Rubrum mare amplectitur.*] Observatum jam est Erythræi sive Rubri maris nomen, quod sinui Arabico propriè convenit, à plerisque veterum ortum versus ad ultimos Indiæ fines ipsis cognitos produci, non tantùm à nostro, sed & à Q. Curtio, & aliis.

5. *Distractum in multa regna.*] Alexandri duces post xij fermè ab ejus exitu annum diadema & regum titulum sibi plerique sumpserunt; Ptolemæus in Ægypto, Seleucus in Syria & Oriente reliquo; Antigonus cum Demetrio filio in Asia minori, Cassander aliique in Macedonia: sed evertis Antigono ac Demetrio, Cassandrique filiis & Lysimacho, Seleucidæ Syriam simul & Asiam cum Babylonia, Ptolemæi Ægyptum, tandemque Antigonidæ Macedoniam tenuerunt.

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licin. Crasso.

vulgi esse dixit. eos venalem linguam habent: decreta plena regiæ assentationis fecisse: & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet, quàm pœniteret. [1] *Quæ omnia, β si tamen populo foret, in capita noxiorum versura.* Cum magno assensu auditus est, non magis eo quòd multitudinis noxam elevabat, quàm quòd culpam in auctores verterat. Itaque quum principes eorum Romanis respondissent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui, quæ Popillius objecerat, diluere utcumque conati sunt; quàm eorum, qui Decimio in auctoribus ad piaculum noxæ objiciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, ut qui pro Perseo adversus Romanos dixisse quid, aut fecisse, convincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt urbe sub adventu Romanorum quidam, alii mortem sibi consciverunt. Legati, non ultrà quàm quinque dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec eo segnius judicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur, [2] quam perseverantiam in exequenda re Decimii lenitas. *

XI. Quum hæc gererentur, Antiochus, [1] frustrà tentatis mœnibus Alexandriæ, abscesserat: cæteraque Ægypto potitus, [2] relicto Memphi majore Ptolemæo, cui regnum quæri suis viribus simulabat, ut victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec hujus voluntatis ejus ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ, & sorore adjuvante & non repugnantibus fratris amicis, ratus, [3] primùm ad sororem, deinde ad

NOTÆ.

1. *Quæ omnia, si tamen populo foret.*] Scribi Gron. jubet: *si is animus populo foret*: fortè, *si ea mens populo foret*, nimirùm *Romano*. Quid si legamus, *si crimen populo abforet*, nempè Rhodio?

2. *Quam perseverantiam in exequenda re Decimii lenitas.* *] Apparet hic verbum excidisse. Supplet itaque Sigon. *asserebat*. Malim ego, *Decimii lenitas efficiebat*.

1. *Frustrà tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat.*] Quod Gronovio Livianum videtur *Alexandria abscesserat*, nihil me movet: qui enim mœnia frustra tentaverat, is urbe abscessisse propriè dici non potest; nisi hic valere velimus Jurisconsultorum sententiam, qui licèt urbis appellationem muris finiant; Romæ tamen, & sic aliarum civitatum, nomina ad continentia ædificia porrigunt. De Alexandria verò urbe Ægypti principe ab Alexandro condita superiùs dictum.

2. *Relicto Memphi majore Ptolemæo.*] Ante conditam Alexandriam Ægypti caput & regia urbs fuerat *Memphis*, ad Nilum sita, supra divortium ejus fluminis in brachia duo majora, quæ plures deinde ramos in mare effundunt. Ea verò duo brachia, quorum Heracleoticum sive Canopicum ad lævam est versus occasum, Pelusiacum; ad dextram ortum versus, cum interjecta ora triquetram formant figuram: unde pars illa inferioris Ægypti Græcis *Delta* dicitur à similitudine literæ Δ. eodem fermè loco ubi olim *Memphis*, nunc *Cairum*, nobis le *Grand Caire*, totius hodieq; Ægypti caput, juxta quam ad occasum æstivum pyramides, unum olim è septem orbis miraculis.

3. *Primùm ad sororem, deinde ad fratrem.*] Ptolemæo Epiphani duo fuere filii Ptolemæi nomine; major Philometor cognomine; minor verò Evergetes & Physcon: utriusque soror Cleopatra, majori primùm, deinde minori fratri nupta, à quo crudeliter vexata est.

fratrem amicoſque ejus non priùs deſtitit mittere, quàm pacem cum iis confirmaret. Suſpectum Antiochum effecerat, quòd, cætera Ægypto ſibi tradita, 4 Peluſii validum relictum erat præſidium. apparebat clauſtra Ægypti teneri, ut, quum vellet, rurſus exercitum induceret. Bello inteſtino cum fratre eum exitum fore, ut victor feſſus certamine, nequaquam par Antiocho futurus eſſet. Hæc prudenter animadverſa à majore, cum aſſenſu minor frater, quique cum eo erant, acceperunt: ſoror plurimùm adjuvit; non conſilio modò, ſed etiam precibus. Itaque conſentientibus cunctis, pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem adverſante: quæ in bello non per obſidionem modò, ſed etiam poſtquàm à mœnibus abſceſſum eſt, quia nihil ex Ægypto ſubvehebatur, omnium rerum attenuata inopia erat. His quum lætari Antiochum conveniens eſſet, ſi reducendi ejus cauſa exercitum Ægyptum induxiſſet, quo ſpecioſo titulo ad omnes Aſiæ & Græciæ civitates legationibus recipiendis literiſque dimittendis uſus erat, adeo eſt offenſus, ut multò acrius infeſtiuſque adverſus duos, quàm antè adverſum unum, pararet bellum. Cyprum extemplo claſſem miſit: ipſe primo vere cum exercitu Ægyptum petens, in Cœlen Syriam proceſſit. 5 Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias, quòd per eum regnum patrium recepiſſet, petentibuſque, ut ſuum munus tueretur, & diceret potiùs quid fieri vellet, quàm hoſtis ex ſocio factus vi atque armis ageret; reſpondit: *Non aliter neque claſſem revocaturum, neque exercitum reductum, niſi ſibi & tota Cypro & Peluſio agroque, qui circa Peluſiacum oſtium Nili eſſet, cederet*: dieique præſtituit, intra quam de conditionibus peractis reſponſum acciperet.

Urb. condan. 585. Coſſ. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

XII. Poſtquam dies data induciis præteriit. 1 * navigantibus oſtio Nili ad Peluſium. per deſerta Arabiæ * ad Memphin incolebant; & ab cæteris

NOTÆ.

Philometor Ægyptum, Phyſcon Cyrenas primùm obtinuit, ac deinde fratri ſucceſſit. Eorum diſſidium occaſionem Antiocho Epiphani avunculo nunc præbebat Ægypti per auxilii ſpeciem invadendæ.

4. *Peluſii validum relictum erat præſidium.*] Commodiùs Gronovio videtur, *reliquerat præſidium*. Fuit autem *Peluſium* è præcipuis Ægypti urbibus ad dextram Nili: unde nomen oſtio *Peluſiaco*, quod Syriæ proximum. Errant qui cum Damiata confundunt: alia enim urbs Tamiatis, quæ maritima: aliud *Peluſium* a mari paulò remotius: nunc ſub-Turcis vicus tantùm eſt, diciturque *Belbait*.

5. *Circa Rhinocolura.*] In confinio Aegypti & Palæſtinæ ſitum eſt hoc oppidum maritimum, inter Gazam & Oſtracinen: *Rhinocolura* aliis *Rhinocorura*: ab iis dicta qui naribus ob maleficia truncati, eo translati fuerant: hodie Nigro *Faramida*. Illud prætereundum non videtur in inſtituta à Noe inter filios tres diviſione orbis terrarum, limitem inter Semum, & Chamum apud *Rhinocolura* fuiſſe conſtitutum, auctore in primis Epiphanio.

1 * *Navigantibus oſtio Nili ad Peluſium.*] *Oſtium* dixit pro *brachio*, quo *Nilus* in Mediterraneum mare effunditur ab latere orientali paulò ultra *Peluſium*. Porrò Sigon. retinet *Tò navigantibus*;

Urb. cond. an. 585. Coll. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

Ægyptiis, partim voluntate; partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus deſcendit. 2 Ad Leuſinem tranſgreſſo flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abeſt, legati Romani occurrerunt, quos quum advenientes ſalutaſſet, dextramque Popillio porrigeret; tabellas ei Popillius ſcriptum habentes tradit, atque omnium primum id legere jubet. quibus perlectis, quum ſe conſideraturum adhibitis amicis, quid faciendum ſibi eſſet, dixiſſet; Popillius pro cætera aſperitate animi, 3 virga quam in manu gerebat, circumſcripſit regem: ac, *Priuſquàm hoc circulo excedas*, inquit, *redde reſponſum ſenatui, quod referam.* Obſtupefactus tam violento imperio, parumper quum hæſitaſſet; *Faciam*, inquit, *quod cenſet ſenatus.* Tum demùm Popillius dextram regi, tanquam ſocio atque amico, porrexit. 4 Die deinde finita quum exceſſiſſet Ægypto Antiochus, legati concordia etiam auctoritate ſua inter fratres firmata, inter quos vix dum convenerat, 4 pars Cyprum navigant: & inde, quæ jam vicerat prœlio Ægyptias naves, claſſem Antiochi dimittunt. clara ea per gentes legatio fuit, quod haud dubiè adempta Antiocho Ægyptus habenti jam, redditumque patrium regnum ſtirpi Ptolemæi fuerat. Conſulum ejus anni, ſicut alterius clarus conſulatus inſigni vi-

INTERPRETATIO.

2 *Poſteà intra præſcriptum diem:*

NOTÆ.

ſubjicitque *Arabiæ populi ſeſe dediderunt. deinde receptus ab iis qui ad Memphim incolebant*, &c. Quod ſine dubio Antiochum Epiphanem reſpicit, reverſum ad ſubigendam Aegyptum. Gronov. mavult, *navigans ab oſtio Nili ad Peluſium per deſerta Arabiæ ad Memphim, receptuſque & à cæteris Ægyptiis*, &c. Ego hunc ſuſpicor ſenſum Livii eſſe, ut *navigantibus* præfectis Syriacæ claſſis *per oſtium Nili ad Peluſium*, Antiochus ipſe *per deſerta Arabiæ* terreſtres copias induxiſſet in Aegyptum, deditiſque iis qui inter Nilum & ſinum Arabicum ad Memphim uſque habitabant, ac deinde aliis Aegyptiis, qui ad ulteriorem Nili ripam & circa diverſos ejus alveos erant, Alexandriam pergeret.

2. *Ad Leuſinem.*] Rectè Turneb. & Henr. Valeſius legunt: *ad Eleuſinen*: non enim ſolùm in Græciæ provincia Megaride fuit *Eleuſin*, ſed etiam in Aegypto ad foſſam Canobicam vicus haud procul mari fuit, paulò ſupra Alexandriam, ut liquet ex Strabone & Suida; qui Callimachum ibi literas docuiſſe refert.

3. *Virga quam in manu ferebat circumſcripſit regem.*] De hoc C. Popillii Lænatis facto Vellejus lib. 1. *ſic cogitationem regiam Romana diſjecit conſtantia, obeditumque imperio.* Valerius verò Max. lib. 6. cap. 4. *quàm efficax eſt animi ſermoniſque abſciſa gravitas? eodem momento Syriæ regnum terruit, Ægypti texit.*

4. *Pars Cyprum navigant.*] Quærit jure merito Perizon. *quò abierit* altera pars legationis, cùm tres tantùm eſſent legati; & cuncta tunc in Aegypto & Cypro geſta Popillio & ſociis attribuantur à Polyb. excerpt. legat. 92. Itaque corrigit: *inter quos* (nempè inter Ptolemæos fratres) *vixdum convenerat pax; Cyprum navigant.* Vt ſcriptum fuerit, *paxs*, quod à Librariis mutatum ſit in *pars*.

ctoria, ita alterius obscura fama; quia materiam res gerendi non habuit. Jam primum cum legionibus ad conveniendum diem dixit, non auspicato templum intravit: vitio diem dictam esse augures, quum ad eos relatum est, decrevere. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Sicininam & Papium stativa habuit: deinde circa eadem loca cum sociis nominis Latini hibernabat. Legiones Romanæ, quod vitio dies exercitui ad conveniendum dicta erat, Romæ manserant. & prætores, præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia evenerat, in provincias jere. eum jus dicere Romæ (nam eam quoque sortem habebat) inter cives & peregrinos Patres censuerant. Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

XIII. 1 Ut Popillius & ea legatio, quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit, retulit, controversias inter reges sublatas esse, exercitumque ex Ægypto in Syriam reductum. Post, ipsorum regum legati venerunt: Antiochi legati, referentes, *Omni victoria potiorem pacem regi, quæ se-natui placuisset, visam: eumque haud secus, quàm Deorum imperio, legatorum Romanorum 2 jussu paruisse.* gratulati deinde victoriam sunt, ad quam summa ope, si quid imperatum foret, adfuturum regem fuisse. Ptolemæi legati communi nomine 3 regis & Cleopatræ gratias egerunt, *Plus eos senatui populoque Romano, quàm parentibus suis, plus quàm Diis immortalibus debere: per quos obsidione miserrima liberati essent: regnum patrium propè amissum recepissent.* Responsum ab senatu est, *Antiochum rectè atque ordine fecisse, quod legatis paruisset, gratumque id esse senatui populoque Romano.* Regibus Ægypti, Ptolemæo Cleopatræque, *si quid per se boni commodique evenisset, id magnopere senatum lætari: daturumque operam, ut regni sui maximum semper præsidium positum esse in fide populi Romani ducant.* Munera legatis ut ex instituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. Literæ deinde Macedonia allatæ 4, quæ vi-

NOTÆ.

5. *Ad montes Sicininum & Papium stativa habuit.*] Censet Cluver. fuisse hos montes ad Alpium radices inter Rhegium & Mutinam, circa vicum, cui nomen *Marzala*, qui servare videtur vestigia Macrorum Camporum.

1. *Ut Popillius & ea legatio*, &c.] Polyb. dicit τὰς περὶ τὸν Πωπίλιον, eos qui circa Popillium, id est, Popillium ipsum, & socios ejusdem legationis.

2. *Jussu paruisse.*] Legendum videtur in dandi casu: *jussis*, vel *jusso*, aut *jussus*: nisi *paruisse* referas ad nomen *senatus*, cui *paruerit Antiochus jussu legatorum*; seu *jubentibus* senatus nomine *legatis*.

3. *Regis & Cleopatræ.*] Intelligi videtur regis nomine Ptolemæus major nam paulò post de illo agitur sub nomine regum Ægypti *Ptolemæi Cleopatræque*. Gronov. tamen suspicatur scribi oportere nomine *regum & Cleopatræ*, ut intelligatur uterque Ptolemæus; ambo enim regnabant: sed, ni fallor, Junior in Cyrenaica & Lybia: Major autem in tota Ægypto, *eo pacto* quo sancita inter fratres concordia fuerat.

4. *Literæ deinde Macedonia allatæ.*] Recta constructio præpositionem *à* exigeret, quandoquidem *Macedonia* regionis nomen est, non urbis: sed hæc discrimina Livio minùs accuratè observata fuisse sæpiùs à nobis est observatum; & monet Gronov. à Justino itidem lib. 32. cap. 1. scriptum reperiri: *epi-*

Urb. cond. an. 585. Cos. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

ctoriæ lætitiam geminarent: Perseà regem in potestatem consulis venisse. Dimissis legatis, disceptatum inter Pisanos Lunensesque legatos: Pisanis querentibus, agro se à colonis Romanis pelli: Lunensibus affirmantibus, eum, de quo agatur à triumviris agrum sibi assignatum esse. Senatus, qui de finibus cognoscerent, statuerentque, quinque viros misit; Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blasionem, Tib. Sempronium Muscam, L. Nævium Balbum, C. Appulejum Saturninum. Et ab Eumene & ab Attalo, & ab Athenæo fratribus, communis legatio de victoria gratulatum venit. Et 5. Masgabæ regis Masinissæ filio, Puteolis navem egresso, præsto fuit obviam missus cum pecunia L. Manlius quæstor, qui Romam eum publico sumptu perduceret. Advenienti extemplo senatus datus est. Is adolescens ita locutus est, ut quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemoravit, quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misisset. *Sed duas res ei rubori fuisse: unam, quod rogasset eum per legatos senatus, quæ ad bellum opus essent, & non imperasset: alteram, quod pecuniam ei pro frumento misisset. Masinissam meminisse, regnum à populo Romano partum auctumque & multiplicatum habere: usu regni contentum, scire dominium & jus eorum, qui dediderint, esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare æquum esse, neque emere ea ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi proveniant.* [a] *Id Masinissæ satis esse & fore quod populo Romano superesset.* [6] *Cum iis mandatis à patre profectum postea consecutos equites, qui devictam Macedoniam nunciarent,* [7] *gratulatumque senatui, juberent, indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, ut Romam venire velit, Jovique Optimo Maximo in Capitolio sacrificare, & grates agere: id, nisi molestum sit, ut ei permittatur, ab senatu petere.*

XIV. Responsum regulo est: *Facere patrem ejus Masinissam, quod*

INTERPRETATIO.

a *Sufficere Masinissæ regni proventuum eam partem, quæ Romani non indigerent.*

NOTÆ.

stola Antipatri Macedonia ei redduntur. Fatetur tamen facilè excidere potuisse præpositionem.

1. *Masgaba regis Masinissæ filio.*] Idem opinor, fuit, qui aliis *Massagrada*, Masinissæ filius ex concubina.

6. *Cum iis mandatis*, &c.] Postquàm hæc sibi discedenti data fuerant mandata à Masinissa, sibi missos ab eodem equites ait *Masgaba*, qui subactæ Macedoniæ nuncium attulerint, & per quos juberetur post gratulationis officium certiorem facere senatum patri suo tantùm ex eo nuncio gaudium accessisse, ut statuerit Romam proficisci.

7. *Gratulatumque senatui juberent indicare.*] Nihil attinet vulgatam veterem scripturam convellere. Volebat Turnebus? *gratularique senatui juberent, & indicare*, &c. At ego cum Gronovio ita interpretor, ut *gratulatumque senatui* nihil aliud sit, quam *uberent ut, postquàm senatui gratulatus esset* (Masgaba) *eidem indicaret*, &c.

virum

virum gratum bonumque facere deceat, [1] *ut pretium honoremque debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello Punico, forti fidelique operâ adjutum, & illum favente populo Romano regnum adeptum: æquitate suâ posteà trium regum bellis deinceps omnibus functum officiis. Victoriâ verò populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui fortem omnem fortunæ regnique sui cum Romanis immiscuisset. Grates Diis pro populi Romani victoria apud suos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, & Africa excedere:* [a] *præterquàm quòd illi inutile esset,* [2] *non esse è republica populi Romani senatum censere.* Petenti Masgabæ, 3 ut Hanno Hamilcaris filius * obses in locum exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quæstor jussus 4 ex centum pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum, quoad in Italia esset, præbere, & duas naves conducere, quibus 5 ipse comitesque regis in Africam deveherentur: & comitibus omnibus liberis servisque vestimenta data. Haud ita multò post de altero Masiniſſæ filio Misagene literæ allatæ sunt, Missum eum ab L. Paullo post devictum Persea in Africam cum equitibus suis; navigantem dispersâ classe in Hadriatico mari Brundisium tribus navibus ægrum delatum. Ad eum cum iisdem muneribus, quæ data Romæ fratri ejus erant, L. Stertinius quæstor Brundisium missus: jussuque curare, [6] ut ædes hospi„tio

Urb. cond. an. 585. Coss. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Crasso.

INTERPRETATIO.

[a] *Et illi grave atque incommodum futurum, & senatum existimare*, &c.

NOTÆ.

1. *Ut pretium honoremque debito beneficio addat.*] Fortè inquit Gron. *honoremque verborum beneficio addat*: quod mihi elegantius videtur, quàm ad Livii mentem accommodatius. Sanè hæc verba hìc intelligi necesse, sed non exprimi, & gravitate Romani senatûs dignum videtur, & propensioni tamen in Masiniſſam conveniens; si dicat Masiniſſam non tantùm agnoscere beneficium Romanorum in se, verùm etiam illud pretiosius efficere & honorificentius hac scilicet commemoratione.

2. *Non esse è rep. populi Romani.*] Malim post Sigon. *è re pop. Romani*.

3. *Ut Hanno Hamilcaris filius * obses in locum exigeret.*] Legebatur anteà *hospes*, pro quo Sigon. legit, *obses*. Hic nonnulla deesse nemo non videt; locum idem Sigon. ita sarcire conatur: *petenti Masgabæ, ut Hanno Hamilcaris filius obses in locum* cujusdam (alterius obsidis Carthagininensis, cujus nomen perilt) *Romanis à Pœnis mitteretur; respondit senatus haud æquum videri ut obsides à Carthaginiensibus arbitrio Masiniſſæ exigerentur* (senatus ipse Romanus.)

4. *Ex centum pondo argenti.*] Respondet hoc pondus argenti tribus millibus & sexcentis libris Francicis.

5. *Ipse comitesque regis.*] Possunt intelligi comites Masgabæ regis, seu regulî. Nam omnes regum filii veteribus reges seu regulî dicebantur, etiamsi non regnarent magis tamen Gron. placet, *comitesque ejus*.

6. *Ut ædes hospi* * * *.*] Comitia consularia, quibus creati sunt consules Q. Ælius Pœtus, & M. Junius Pennus, itemque comitia prætoria ejusdem anni hìc desunt, itemque initium rerum à Censoribus Tib. Sempronio Graccho & C. Claudio gestarum, quò pertinent verba prima cap. 15.

Orla cond. an. 585. Coll. L. Æmil. Paullo, & C. Licinio Craſſo.

„reguli (*Miſagenis.*) Comitumque, liberæ aſſignarentur, nihilque de-
„eſſet quod tum ad valetudinem ipſius reficiendam, tum ad liberalem cul-
„tus & menſæ lauritiam, commodamque ubi convaluiſſet navigationem
„pertineret, quò tuto in Africam deferretur. Per hæc tempora tribuni
„plebis Tres-viros Nocturnos M. Milvium, Cn. Lollium, L. Sextilium,
„quod orto in via ſacra incendio ad extinguendum tardiùs venerant, die
„dicta ad populum damnarunt. Inde habitis comitiis creati ſunt Coſſ. Q.

Valer. Max. qui Muſicanem vocat lib. 5. cap. 1. Idem lib. 8. cap. 1. Ex Livio ſupra. Liv. lib. 43. cap. 14. 15. 16.

„Ælius Pœtus, M. Junius Pennus. Prætores facti Q. Caſſius Longinus,
„M. Juventius Thalna, Ti. Claudius Nero, A. Manlius Torquatus, Cn.
„Fulvius Gillo, C. Licinius Nerva. Eodem anno Ti. Sempronius Grac-
„chus & C. Claudius Pulcher interruptam interpellantibus tribunis cenſu-
„ram magna ſeveritate exercuerunt. In reliquis ſatis concordes: de cen-
„ſendis libertinis aliud Graccho, aliud Claudio probabatur. Ille, ne, ſi
„per plures ſparſi tribus manerent, fax illa plebis multitudine ſua in ſuf-
„fragiis nimium perpolleret, in unam putabat redigendos; nitente contra
„Claudio, qui nihil recepti hactenus moris hac in re mutandum exiſti-
„mabat.

„XV. Et à Servio quidem Tullio Rege, atque iterùm à cenſoribus C. Fla-
minio L. Æmilio [1] in quatuor urbanas tribus deſcripti erant libertini præ-
ter eos, quibus filius quinquenni major ex ſenatuſconſulto eſſet. Eos, ubi pro-
ximo luſtro cenſi eſſent, cenſeri juſſerunt: & eos, qui prædium prædiave ruſti-
ca pluris ſeſtertiûm triginta millium haberent, cenſendi jus factum eſt. Hoc
quum ita ſervatum eſſet, negabat Claudius *ſuffragii lationem injuſſu populi*
cenſorem cuiquam homini, rerum ordini mutato adimere poſſe. Neque
enim ſi tribu movere poſſet, quod ſit nihil aliud, quàm mutare jubere tri-
bum, ideo omnibus quinque & triginta tribubus emovere poſſe: id eſt, ci-
vitatem libertatemque eripere, non ubi cenſeatur finire, ſed cenſis exclu-
dere. Hæc inter ipſos diſceptata: poſtremò eò deſcenſum eſt, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palam in atrio Libertatis ſortirentur, in quam omnes, qui ſervitutem ſervilſent, conjicerent. Exquilinæ ſors exiit: in ea Ti. Gracchus pronunciavit, libertinos omnes cenſeri placere. Magno eâ res honori cenſoribus apud ſenatum fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in benè cœpto perſeveraſſet: & Claudio, qui non impediſſet. Plures quàm à ſuperioribus, [2] & ſenatu emoti ſunt, & equos vendere juſſi. omnes

NOTÆ.

1. *In quatuor urbanas tribus.*] Meminiſſe oportet libertinos, qui in quatuor tribus urbanas jam a Servio Tullio rege conjecti fuerant, teſte Dionyſio Halicarn. cùm portea per omnes tribus diſperſi fuiſſent, in eaſdem quatuor redactos fuiſſe à cenſoribus C. Flaminino, & L. Ælio, ut conſtat ex Epitome lib 23. Nunc autem Tib. Gracchus in unam tribum urbanam, nempè Eſquilinam, eos retuliſſe narratur. Unde oſtendit Sigonius hæc Livii teſtimonio falſi auctorem, qui de Viris Illuſtribus ſcripſit, cùm in hujus Gracchi vita traditum in cenſura a libertinos, qui ruſticas tribus occupaverant, in quatuor urbanas divuliſſe.

2. *Et ſenatu moti ſunt, & equos vendere juſſi.*] De hac triſti cenſura dictum

iidem ab utroque 3 & tribu remoti, & ærarii facti: neque ullius, quem alter notaret, ab altero levata ignominia. Petentibus; ut ex instituto ad sarta tecta exigenda, & ad opera, quæ locassent, probanda, 4 anni & bimensis tempus prorogaretur; Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum intercessit. Eodem anno C. Cicerejus ædem in monte Albano dedicavit, 5 quinquennio postquàm vovit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Postumius Albinus. Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

XVI. Q. Ælio, M. Junio consulibus, de provinciis referentibus, censuere patres duas provincias Hispaniam rursus fieri, quæ una per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumque eosdem, L. Paullum & L. Anicium, obtinere, donec de sententia legatorum, & res bello turbatas, 1 & statum alium ejus regni formando composuissent. Consulibus Pisæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentis. Prætorum sortes fuere, Q. Cassii urbana; Manii Juvencii Thalna inter peregrinos, Tib. Claudii Neronis Sicilia, Cn. Fulvii Hispania citerior, C. Licinii Nervæ ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obvenerat. nequit ire in provinciam; ad res capitales quærendas, ex senatusconsulto retentus. De prodigiis deinde nunciatis senatus est consultus. Ædes Deorum Penatium in Velia de cœlo tacta erat: & 2 in oppido Minervio duæ portæ & muri aliquantùm. Anagniæ terrâ pluerat: & Lanuvii fax in cœlo visa erat. Et Calatiæ in publico agro M. Valerius civis Romanus nunciabat, è foco suo sanguinem per triduum & duas noctes manasse. Ob id maximè decemviri libros adire jussi, supplicationem in diem unum populo edixerunt, & quinquaginta capris in foro sacrificaverunt: & aliorum prodigiorum causâ diem alterum supplicatio circa omnia pulvinaria fuit, & hostiis majoribus sacrificatum est, & urbs lustrata. Inde, quod ad hono-

NOTÆ.

anteà lib. 43. cap. 15. & 16.

3. *Et tribu remoti.*] Imò *tribu moti* ut Gron advertit.

4. *Anni & bimensis tempus prorogaretur.*] Censuram initio quinquennalem Mamercus Æmilius Dictator contraxit ad sesquiannum, suprà lib. 4. cap. 24. & lib. 9. cap. 33. An igitur intra quadrimestre acto censu negatum est Graccho & Claudio jus gerendæ per reliquum tempus censuræ ad sarta tecta exigenda, & probanda opera ab ipsis locata? Porro *bimensis* tempus hic usurpatur pro bimestri, sive duorum mensium spatio.

5. *Quinquennio postquàm vovit.*] Voverat hic C. Cicerejus ædem Junoni Monetæ, cum prætor signis collatis in Corsica pugnaret, ut dictum est lib. 42. cap. 7.

1. *Et statum alium ejus regni.*] Mavult Sigon. *eorum regnorum*, vel *utriusque regni*: nam, inquit, de Macedonico & Illyrio loquitur Liv. Potest tamen intelligi de Macedonico, quod majoris erat dignationis, & de cujus præsertim ordinando per legatos statu agebatur.

2. *In oppido Minervio.*] Turneb. *Minervium* putat partem quandam fuisse Romæ, in qua templum *Minervæ*: reverà tamen oppidum est Apuliæ Peucetiæ, ni fallor, cujus Vellejus lib. 1 meminit inter colonias. Videtur fuisse idem oppidum, quod adhuc in regno Neapolitano, ejusque provincia Basiana vocatur *Minervino*, in confinio Basilicatæ.

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

rem Deûm immortalium pertineret, decrevit senatus, *Ut* a *quoniam perduelles superati, Perseus & Gentius reges cum Macedon a atque Illyrico in potestate populi Romani essent; ut, quanta dona Ap. Claudio, M. Sempronio Consulibus, ob devictum Antiochum regem data ad omnia pulvinaria essent; tanta Q. Cassius & M. Juventius prætores curarent danda.* 5

XVII. Legatos deinde, quorum de sententia impp. L. Paullus, L. Anicius, componerent res, decreverunt: [1] decem in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Postumius Luscus, C. Claudius: ambo censorii: C. Licinius Crassus, collega in consulatu Paulli, tum prorogato imperio provinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Ænobarbum, Ser. Cornelium Sullam, L. Junium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Ælius Ligus consularis. C. Cicerejus, & Cn. Bæbius Tamphilus (hic priore anno, Cicerejus multis antè annis prætor fuerat) P. Terentius Tusciveicanus, P. Manilius. Moniti deinde consules à Patribus, ut quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret; primo quoque tempore provincias aut comparatent inter se aut sortirentur, [2] sortiti sunt. M. Junio Pisæ obvenerunt (quem priùs quàm in provinciam iret, legationes quæ undique Romam gratulatum convenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Ælio Gallia. Cæterùm quanquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset, imperatores nihil indignum nec clementiâ nec gravitate populi Romani decreturos esse; tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent.

XVIII. *Omnium primum, liberos esse placebat Macedonas atque Illyrios; ut omnibus gentibus appareret arma populi Romani non liberis servitutem, sed contra servientibus libertatem afferre. ut & in libertate gentes quæ essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutela populi Romani esse: & quæ sub regibus viverent, & in præsens tempus mitiores eos justioresque respectu populi Romani habere se, & si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis. exitum ejus victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque prædiorum rusticorum tolli placebat: nam neque sine publi-*

INTERPRETATIO.

a *Quandoquidem devicti fuerant hostes.*

NOTÆ.

1. *Decem in Macedoniam.*] Nominantur hic tantummodò novem legati; decimum, cujus nomen intercidit, Q. Marcium fuisse suspicatur Jac. Gronovius.

2. *Sortiti sunt.*] Elegantius esset quod suggerit Gron. pater: *sortitis, M. Junio Pisa obvenerunt*, &c.

cano exerceri poſſe [2] *& ubi publicanus eſt, ibi aut jus publicum vanum, aut libertatem ſociis nullam eſſe. Ne ipſos quidem Macedonas idem exercere poſſe. ubi in medio præda adminiſtrantibus eſſet, ibi nunquam cauſas ſeditionum & certaminis defore.* [1] *Commune concilium gentis eſſet, ne improbum vulgus à ſenatu aliquando libertatem ſalubri moderatione datam, ad licentiam peſtilentem traheret. In quatuor regiones deſcribi Macedoniam, ut ſuum quæque concilium haberet, placuit: & dimidium tributi quam quod regibus ferre ſoliti erant, populo Romano pendere.* Similia his & in Illyricum mandata. cætera ipſis imperatoribus legatiſque relicta, in quibus præſens tractatio rerum certiora ſubjectura erat conſilia.

Urb. cond. an. 586. Coſs. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

XIX. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes Attalus, frater regis Eumenis, maximè convertit in ſe omnium oculos, animoſque: exceptus enim eſt ab his qui ſimul eo bello militaverunt, haud paulò benigniùs quàm ſi ipſe rex Eumenes veniſſet. Adduxerant eum duæ in ſpeciem honeſtæ res: una, gratulatio, conveniens in ea victoria quam ipſe adjuviſſet: altera, querimonia Gallici tumultûs, [1] Advertæque gladiis regnum in dubium adductum eſſe. Suberat & ſecreta ſpes honorum præmiorumque ab ſenatu, [2] quæ vix ſalvâ pietate ejus contingere poterant. erant enim quidam Romanorum quoque non boni auctores, qui ſpe cupiditatem ejus elicerent: *Eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ eſſe, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Perſifido ſocio. Itaque vix ſtatui poſſe, utrum quæ pro ſe, an quæ contra fratrem petiturus eſſet, ab ſenatu magis impetrabilia forent: adeo univerſos omnia, & huic tribuere* [3] *& illi vero negare.* Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui, quantum ſpes ſpopondiſſet, cuperent, ni unius amici prudens monitio velut frœnos animo ejus geſtienti ſecundis re-

INTERPRETATIO.

[2] *Etenim non facilè poſſunt exerceri vectigalia niſi per publicanos: & in iis quæ publicanis committuntur, nec jus publicum ſervari, nec ſociis libertatem ſuam conſtare. Quin & Macedones ipſos non poſſe vectigalia per ſe exercere: quia ſi cuique liceret ex ejuſmodi adminiſtratione concipere animo ſpem lucri, quod omnibus à populo pateret: tunc nunquam deeſſe poſſe cauſas ſeditionum & contentionum.*

NOTÆ.

1. *Commune concilium gentis eſſet.*] Imò: *ne eſſet*, ut Grutero videtur; nolebant enim Romani totam Macedonum gentem communi concilio regi, ſed in quatuor regiones, totidemque concilia, dividi.

1. *Advertæque gladiis regnum in dubium adductum eſſe.*] Nomen Gallorum reguli fuiſſe *Advertam* Sigon. opinatur. quem tamen cap. 34 Livius Solovettium nominat. Id Turneb. non poteſt adduci ut credat; unde pronunciat legendum: *apertæque*: quod ſi admittas non apparebat quonam armis in diſcrimen adductum dici poſſit regnum Pergamenum.

2. *Quæ vix ſalvâ pietate ejus contingere poterant.*] Patet intelligi ſpem regni everſo Eumene fratre conſequendi.

3. *Et illi vero negare.*] Delendum puto illud *vero*.

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

bus imposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad idipsum à non secuto Eumene Romam missus, speculator rerum quæ à fratre agerentur, monitorque fidus si decedi fide vidisset. Is ad occupatas jam aures solicitatumque jam animum quum venisset, 4 aggressus tempestivis temporibus rem propè prolapsam restituit: *aliis alia regna crevisse rebus*, dicendo: *regnum eorum novum, nullis vetustis fundatum opibus, fraterna stare concordia: quod unus nomen regium & præcipuum capitis insigne gerat; omnes fratres regnent. Attalum vero, quia ætate proximus, quis non pro rege habeat: neque eo solùm quia tantas præsentes ejus opes cernat, sed quod haud ambiguum propediem regnaturum eum infirmitate ætateque Eumenis esset, nullam stirpem liberûm habentis:* (5 nec dum enim agnoverat eum, qui postèa regnavit.) *Quid attineret vim afferre rei suâ sponte mox ad eum adventuræ? Accessisse etiam novam tempestatem regno tumultus Gallici, cui vix consensu & concordia regum resisti queat. Si verò ad externum bellum domestica seditio adjiciatur;* a *sisti non posse:* 6 *nec aliud eum quàm ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum.* b *Si utraque gloriosa res esset; & servasse fratri regnum, & eripuisse: servati tamen regni, quæ juncta pietati sit, potiorem laudem fuisse. Sed enimverò quum detestabilis altera res & proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubii superesse? Utrum enim partem regni petiturum esse, an totum eripturum? si partem, ambo infirmos distractis viribus, & omnibus injuriis obnoxios fore: si totum, privatumne ergo majorem fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate;* 7 *an ultimùm mori jussurum? Egregium enim (ut fabulis traditus impiorum fratrum eventus taceatur) Persei exitum videri, qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, velut præsentibus Diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamque laudaturos; si fidem ad ultimum fratri præstitisset.*

INTERPRETATIO.

a *Non posse regni statum rectè consistere.*

b *Esse ex horum utroque gloria sperari posset.*

NOTÆ.

4. *Aggressus tempestivis temporibus.*] Mihi sanè probatur quod censet Gronov. *tempestivis sermonibus*,

5. *Necdum enim agnoverat eum, qui postèa regnavit.*] Indicatur Attalus III. Philometor, qui ob dubiam originem ab Eumene patre postpositus est huic Attalo Philadelpho, aut certè hujus tutelæ commissus.

6. *Nec aliud eum quàm ne frater in regno moriatur sibi ipsi spem propinquam regni erepturum.*] *Nec aliud eum* subaudi *esse futurum*: quâ loquendi formâ usum jam jam ostendimus Livium. Quapropter nihil opus subtili Gronovii correctione, qui sic legendum censet: *nec aliud eum fratri, quam ne in regno moriatur, sibi ipsum spem propinquam regni erepturum.*

7. *An ultimùm mori jussurum.*] Quod Gronov. vult scribi: *ad ultimum*, mihi quidem non persuadet; *ultimùm* enim adverbialiter sumo pro *tandem*, sive *denique*.

XX. Hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in ſenatum, gratulatus victoriam; & ſua merita eo bello fratriſque, ſi qua erant, & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, expoſuit. Petiit, ut legatos mitteret ad eos, quorum auctoritate ab armis avocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis, Ænum ſibi & Maroneam petiit. Ita deſtitutâ eorum ſpe, qui fratre accuſato partitionem regni petiturum crediderant, [1] curiâ exceſſit. [2] Ut rarò aliàs quiſquam rex aut privatus, tanto favore tantoque omnium aſſenſu, eſt auditus; omnibus honoribus muneribuſque, & præſens eſt cultus, & proficiſcentem proſecuti ſunt. Inter multas Aſiæ Græciæque legationes Rhodiorum maximè legati [a] civitatem converterunt. nam quum primò in veſte candida viſi eſſent, quod gratulantes decebat, &, ſi ſordidam veſtem habuiſſent, lugentium Perſei caſum præbere ſpeciem poterant: poſtquam conſulti ab Marco Junio conſule Patres, ſtantibus in comitio legatis, an locum, lautia, ſenatumque darent, nullum hoſpitale jus in iis ſervandum cenſuerunt; egreſſus è curia conſul, quum Rhodii, gratulatum ſe de victoria purgatumque civitatis crimina dicentes veniſſe, petiſſent ut ſenatus ſibi daretur; pronunciat: *Sociis & amicis, & alia comiter atque hoſpitaliter præſtare Romanos, & ſenatum dare conſueſſe: Rhodios non ita meritos eo bello 3 ut amicorum & ſociorum numero habendi ſint.* His auditis, proſtraverunt ſe omnes humi, conſulemque & cunctos qui aderant, orantes, ne nova falſaque crimina plus obeſſe Rhodiis æquum cenſerent, quàm antiqua merita, quorum ipſi teſtes eſſent. Extemplo, veſte ſordida ſumpta, domos principum cum precibus ac lachrymis circumibant, orantes, ut priùs cognoſcerent cauſam, quàm condemnarentur.

Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Aelio Pæto, & M. Junio.

XXI. M. Juvencius Thalna prætor, cujus inter cives & peregrinos juriſdictio erat, populum adverſus Rhodios incitabat: rogationemque promulgaverat, *Ut Rhodiis bellum indiceretur: & ex magiſtratibus ejus anni deligerent, qui ad id bellum cum claſſe mitteretur*: ſe cum ſperans futurum eſſe. Huic actioni M. Antonius & M. Pomponius tribuni plebis adverſabantur. Sed & prætor [1] novo maloque exemplo rem ingreſſus erat, quod antè non conſulto ſenatu, non conſulibus certioribus factis, de ſua unius

INTERPRETATIO.

a *Admirationi fuere apud Romanos.*

NOTÆ.

1. *Curia exceſſit.*] Prima editio: *curiam exceſſit*, eodem ſenſu; & aliàs apud noſtrum, *excedere urbem, excedere portam.*

2. *Ut rarò aliàs.*] Nullus hic uſus *Tò ut*: delenti itaque Gronovio lubens accedo.

3. *Ut amicorum ſociorumve numero.*] Legit Muretus, *aut ſociorum*: Gronov. *ſociorumve*: mihi nihil videtur addendum: ſed nomen *amicorum* adjectivè accipiendum, quaſi diceret, *fidelium ſociorum.*

1. *Novo maloque exemplo rem ingreſſus.*] Rogationem ſc. contra Rhodios aggreſſus.

Urb. cond. ann. 586. Coſſ. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

ſententia rogationem ferret, *Vellent juberentne Rhodiis bellum indici:* quum anteà ſemper priùs ſenatus de bello conſultus eſſet. deinde ad populum latum: [2] & tribuni plebis: quum ita traditum eſſet, ne quis prius intercederet legi, quam privatis ſuadendi diſſuadendique legem poteſtas facta eſſet, eoque perſæpè eveniſſet, ut qui non profeſſi eſſent ſe intereeſſuros, animadverſis vitiis legis [3] ex ratione diſſuadentium, intercederent: & qui ad intercedendum veniſſent, deſiſterent, victi auctoritatibus ſuadentium legem. Tum inter prætorem tribunoſque omnia intempeſtivè agendi certamen erat. Tribuni feſtinationem prætoris ante tempus intercedendo [4] in adventum imperatoris „ (Æmilii) morabantur. Sed lon-

Polyb. legat. Excerpto 93.

„giorem moram pati res ipſa non videbatur, & Thalna qui rogationem „de bello Rhodiis indicendo urgebat, cum orationem adverſus eos ad po-„pulum haberet detractus è Roſtris ab Antonio eſt, à quo Legatis Rho-„diorum data apud populum dicendi copia. Poſtquam renunciatum Rho-

Liv. lib. 45.

„di fuerat reſponſum à Senatu priori Legato Ageſipoli datum, duplicem „ſubinde legationem Rhodii miſerant: alterius Princeps Philocrates erat, „alterius Aſtymedes, cui adjunctus Philophron. Hos populus ad Sena-„tum rejecit. Introducti à M. Junio coſ. in curiam ſunt. Aſtymedes ſup-„plici habitu ac ſermone in hunc fermè modum apud Patres verba fecit. „*Quàm miſera, quàm deflenda Rhodiorum conditio ſit, vobis, P. C. æſti-„mare facile erit, ſi priſtinum ac florentem rerum noſtrarum ſtatum cum hac „calamitate, in quam veſtro nutu, ſed, ſi verum effari licet, aliorum po-„tiùs calumnia quam culpa noſtra, ſaltem publica, incidimus, comparare „non dedignemini. Qui fidâ in Senatum populumque Romanum, nec noſtris „magis officiis atque obſequiis, quam judiciis beneficiiſque veſtris compro-„batâ ſocietate diu floruimus, & ſupra reliquos populos gloriati ſumus: „idem ejus ſocietatis turpiter violatæ agimur rei; & quaſi manifeſtè con-„victi, ejus culpæ jam (& tamen peccaverimuſne adhuc dubium eſt) pœnas, ignominias omnes jam patimur.*

XXII. *Anteà Chartaginienſibus victis, Philippo, Antiocho ſuperatis, quum Romam veniſſemus, ex publico hoſpitio in curiam gratulatum vobis, Patres Conſcripti, ex curia in Capitolium ad Deos veſtros [1] dona ferentes veniebamus: nunc ex ſordido diverſorio vix mercede recepti, ac prope hoſtium more, extra urbem manere juſſi, in hoc ſqualore venimus in curiam*

NOTÆ.

2. *Et tribuni.*] Repete ex ſuperioribus, *malo exemplo adverſabantur*, vel *in eam rem ingreſſi erant*, nempè interceſſionem.

3. *Ex ratione diſſuadentium.*] Subdit Gron. *ex oratione diſſuadentium.*

4. *In adventum imperatoris*] L. Aemilii Paulli, opinor. Cæterùm quædam hoc loco exciderunt ad Rhodios pertinentia: deſiderantur & prima verba orationis ab illis habitæ in ſenatu: hujus autem orationis capita extant apud Gell. lib. 7. cum ſententiis quibuſdam orationis, quam Cato pro Rhodiis dixit, cujus etiam meminit poſteà Livius.

1. *Dona ferentes veniebamus.*] Verbum *veniebamus*, à Sigonio interpoſitum eſt. Poteſt tamen ex proximis intelligi, per anantapodoſin ſequentem verbi *venimus*.

Roma-

Romanam Rhodii, quos provinciis nuper Lycia atque Caria, quos præmiis atque honoribus ampliſſimis donaſtis. Et Macedonas Illyrioſque liberos eſſe (ut audimus) jubetis, quum ſervierint antequam vobiſcum bellarent (nec cujuſquam fortunæ invidemus, imo agnoſcimus clementiam populi Romani) Rhodios, qui nihil aliud quàm quieverunt hoc bello, hoſtes ex ſociis facturi eſtis? Certe quidem vos eſtis Romani, qui ideo felicia bella veſtra eſſe, quia juſta ſint, præ vobis fertis, nec tam exitu eorum, quod vincatis, quàm principiis, quod non ſine cauſa ſuſcipiatis, gloriamini. Meſſana in Sicilia oppugnata, Carthaginienſes, Athenæ oppugnatæ, & Græcia in ſervitutem petita, & adjutus Annibal pecunia, auxiliis, Philippum hoſtem fecerunt. Antiochus ipſe ultro ab Ætolis hoſtibus veſtris arceſſitus, ex Aſia claſſe in Græciam trajecit; Demetriade & Chalcide, & ſaltu Thermopylarum occupato, de poſſeſſione imperii vos dejicere conatus. a Cum Perſeo, ſocii veſtri oppugnati, alii interfecti reguli principeſque gentium aut populorum, cauſa belli vobis fuere. Quem tandem titulum noſtra calamitas habitura eſt, ſi perituri ſumus? Nondum ſegrego civitatis cauſam à Polyarato & Dinone civibus noſtris, & iis quos, ut traderemus vobis, adduximus. Si omnes Rhodii æque noxii eſſemus, quod noſtrum in hoc bello crimen eſſet? Perſei partibus favimus: & quemadmodum Antiochi Philippique bello pro vobis adverſus reges, ſic nunc pro rege adverſus vos ſtetimus. Quemadmodum ſoleamus ſocios juvare, & quàm impigrè capeſſere bella, C. Livium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui claſſibus veſtris in Aſia præfuerunt. Nunquam veſtræ naves pugnavere ſine nobis. noſtra claſſe pugnavimus ſemel ad Samum, iterùm in Pamphylia adverſus Annibalem imperatorem: quæ victoriæ nobis eo glorioſior eſt, quod, quum ad Samum magnam partem navium adverſa pugna & egregiam juventutem amiſiſſemus, ne tantâ quidem clade territi, iterum auſi ſumus regiæ claſſi ex Syria venienti obviam ire. Hæc non gloriandi cauſâ retuli (neque enim ea nunc noſtra eſt fortuna) ſed ut admonerem, quemadmodum adjuvare ſocios ſolerent Rhodii.

Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

XXIII. *Præmia Philippo & Antiocho devictis ampliſſima accepimus à vobis. Si quæ veſtra nunc eſt fortuna, Deûm benignitate & virtute veſtra, ea Perſei fuiſſet, & præmia petitum ad victorem regem veniſſemus in Macedoniam; quid tandem diceremus? 1 Pecuniane à nobis adjutum,*

INTERPRETATIO.

a *Belli adverſus Perſeum ſuſcepti cauſa fuerunt, quod is ſocios veſtros oppugnaſſet, gentiumque reguloſ, & civitatum principes, ſocios itidem veſtros occidiſſet.*

NOTÆ.

1. *Pecuniane à nobis adjutum.*] Acutè enumeratis omnibus auxiliorum generibus; oſtendit Perſeum à Rhodiis adjutum non eſſe.

Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

an frumento? auxiliis terreſtribus, an navalibus? quod præſidium tenuiſſe nos? ubi pugnaſſe, aut ſub illius ducibus, aut per nos ipſos? Si quæreret, ubi miles noſter, ubi navis intra præſidia ſua fuiſſet, quid reſponderemus? Cauſam fortaſſe diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo conſecuti ſumus, [2] *ut ne* [3] *ab utraque parte gratiam iniremus; ab altera etiam crimen & periculum eſſet. Quanquam Perſeus verè objiceret, id quod vos non poteſtis, Patres Conſcripti, nos principio belli miſiſſe ad vos legatos, qui pollicerentur vobis quæ ad bellum opus eſſent:* [3] *navalibus armis, juventute noſtra, ſicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore ne præſtaremus, per vos ſtetit,* [4] *qui de quacunque cauſa tum aſpernati noſtra conſilia eſtis. Neque fecimus igitur quicquam tanquam hoſtes, neque bonorum ſociorum deſuimus officio, ſed à vobis prohibiti præſtare fuimus. Quid igitur?* [5] *nihilne factum neque dictum eſt in civitate veſtra, Rhodii, quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hinc jam non, quod factum eſt, defenſurus ſum: non adeo inſanio: ſed publicam cauſam à privatorum culpa ſegregaturus. Nulla enim eſt civitas, quæ non & improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat. Etiam apud vos fuiſſe audivi, qui aſſentando multitudini graſſarentur: & ſeceſſiſſe aliquando à vobis plebem,* [6] *nec in poteſtate veſtra rempublicam fuiſſe. Si hoc in hac tam benè morata civitate accidere potuit, mirari quiſquam poteſt aliquos fuiſſe apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem noſtram conſiliis depravarent? qui tamen nihil ultrà valuerunt, quàm ut in officio ceſſaremus. Non præteribo id quod graviſſimum eſt in hoc bello crimen civitatis noſtræ. Legatos eodem tempore & ad vos & ad Perſea de pace miſimus: quod infelix conſilium* [7] *furioſus (ut poſtea audivimus) orator,*

NOTÆ.

2. *Ut ne ab utraque parte.*] Rectiùs futurum videtur quod Gron. ſcribit: *ut ab neutra parte gratiam iniremus.*

3. *Navalibus armis.*] Videtur Gron. *navibus, armis*: ſed per hæc verba, *navalibus armis*, intelligi poſſunt copiæ maritimæ, quibus Rhodii pollebant.

4. *Qui de quacunque cauſa.*] Sæpiùs auctores Latinitatis dicunt: *quacunque de cauſa*, vel, *ex quacunque cauſa*. Vult autem hic legatus Rhodius non cauſam præcisè afferre, cur Romani ope Rhodiorum uſi non eſſent in bello adverſus Perſeum: ſed indiſtinctè quamcunque ob cauſam id factum fuerit, non per Rhodios ſtetiſſe.

5. *Nihilne factum, neque dictum eſt.*] Hac interrogatione occurrit legatus tacitæ Romanorum objectioni, ut, ſi quid peccatum dicatur, id in paucos magiſtratus, aut in plebem conferat; & crimen omne avertat à majori & meliori parte.

6. *Nec in poteſtate veſtra Rempublicam fuiſſe.*] Fruſtra Sigon. pro *Remp.* mavult *populum Romanum*. Nam *Reſp.* & pro *populo* ſumitur, & pro *communi rerum adminiſtratione*: quod ipſe quoque agnovit, cùm ex vulgata lectione ſenſum elici fatetur. Itaque qui negat in poteſtate ſenatûs fuiſſe *Remp.* vult non ſemper auctoritate atque arbitrio patrum conſtituta & adminiſtrata fuiſſe publica negotia.

7. *Furioſus (ut poſteà audivimus) orator ſtultiſſimum fecit.*] Vide quæ de ſuperiori Rhodiorum legatione habentur lib. 44. cap. 14.

ſtultiſſimum fecit: quem ſic locutum conſtat, tanquam C. Popillius legatus Romanus, quem ad ſummovendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges miſiſtis, loqueretur. Sed tamen ea ſive ſuperbia ſive ſtultitia appellanda eſt, eadem quæ apud vos, & apud Perſea fuit. Tam civitatum quàm 5 *ſingulorum hominum mores ſunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerem proniores aliæ ſunt.* [8] *Athenienſium populum fama eſt celerem & ſupra vires audacem eſſe ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea quibus ſidit ingredientem. Non negaverim & totam Aſiæ regionem inaniora parere ingenia,* 10 *& noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe, quod excellere inter finitimas civitates videamur: & idipſum non tam viribus noſtris,* [9] *quàm veſtris honoribus ac judiciis. Satis quidem & tunc in præſentia caſtigata illa legatio erat; cum tam triſti reſponſo veſtro dimiſſa. ſi tum parum ignominia penſum eſt, hæc certe tam miſerabilis ac ſupplex legatio, etiam inſo-* 15 *lentioris quàm illa fuit legationis ſatis magnum piaculum eſſet. Superbiam, verborum præſertim, iracundi oderunt; prudentes irrident; utique ſi inferioris adverſus ſuperiorem eſt:* [10] *capitali pœna nemo unquam dignam judicavit. Id enim vero periculum erat, ne Romanos Rhodii contemnerent. Etiam Deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id* 20 *quemquam fulmine ictum audivimus.*

XXIV. *Quid igitur ſuperat quod purgemus, ſi nec factum hoſtile ullum noſtrum eſt, & verba tumidiora legati offenſionem aurium, non perniciem civitatis, meruerunt?* [1] *Voluntatis noſtræ tacitæ velut litem æſtimari, veſtris inter vos ſermonibus audio, Patres Conſcripti; faviſſe nos regi,* 25 [2] *& illum vincere maluiſſe: ideo bello perſequendos eſſe credunt. Alii veſtrum, voluiſſe quidem nos hoc, non tamen ob id bello perſequendos eſſe: neque moribus neque legibus ullius civitatis ita comparatum eſſe, ut, ſi*

Urb. condit. an. 586. Coſſ. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

INTERPRETATIO.

[2] *Et Rhodios in votis habuiſſe, ut victor eſſet Perſeus:*

NOTÆ.

8. *Athenienſium populum.*] Mavult Gronov. *Athenienſem*; & mox *Lacedæmonium*.

9. *Quàm veſtris honoribus ac judiciis.*] Ex honore delato alicui conjicitur ferè quod ſit de eo judicium, & noſtra in alios ſingularis obſervantia indicat magna eos eſſe apud nos exiſtimatione.

10. *Capitali pœna nemo unquam dignam judicavit.*] *Pœna capitalis*, etſi plerumque accipiatur pro ultimo ſupplicio, quo ſcilicet homo necatur: apud Juriſconſultos tamen capitalis cenſetur pœna, quæ capitis (civiliter ſpectati) diminutionem maximam aut mediam infert, ſive quâ vel libertas aufertur, vel civitas. Arrogantiæ autem pœna major nulla & convenientior quàm contemptus.

1. *Voluntatis noſtræ tacitæ velut litem æſtimari.*] *Tacitam voluntatem* (non enim dubito quin legendum ſit *tacitæ* cum Petizon.) dicit, quæ propalam demonſtrata non eſſet à Rhodiis: cujus tamen pœna perſolvenda: eoque nomine Rhodii damnandi tanquam rei, in judicio

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

quis vellet inimicum perire, 2 si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His, qui nos pœna, non crimine liberant, gratiam quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem; si omnes volnimus quod arguimur; non distinguimus voluntatem à facto: omnes plectamur. Si alii principum nostrorum vobis, alii regi faverunt, non postulo ut propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salvi sint: illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores quàm civitas ipsa, & hoc qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi conscivérunt. alii damnati à uobis, in potestate vestra erunt, Patres Conscripti. Cæteri Rhodii, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos. ne plus obsit nobis quod uno bello cessavimus, quàm quod duobus bellis pro vobis pugnavimus. Philippum, Antiochum, Persea, tanquam tres sententias ponite. duæ nos absolvunt: 3 una dubia est, ut gravior sit. Illi de nobis si judicarent, damnati essemus. vos judicate, Patres Conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis, Patres Conscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis; quum nemo Rhodiorum arma adversus vos laturus sit. Si perseverabitis in ira, tempus à vobis petemus quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum, fœminarum est, cum omni pecunia nostra naves conscendemus; ac, relictis penatibus publicis privatisque, Romam veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid privati est, in comitio, in vestibulo curiæ vestræ cumulato, corpora nostra conjugumque ac liberorum vestræ potestati permittemus; hic passuri quodcumque patiendum erit. procul ab oculis nostris urbs nostra diripiatur, incendatur. Hostes Rhodios esse, Romani judicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis judicium, 4 quo nunquam judicabimus nos vestros hostes: nec quicquam hostile, etiam si omnia patiemur, 3 faciemus.

NOTÆ.

plecti soliti æstimatione litis, id est, certâ pecuniâ quam adversarii dare jubebantur, ex more fori Romani atque Athenensis.

2. *Si nihil fecerit quo id fiat.*] Scriptum exemplar habuit, *ut si nihil fecerit:* nec est quòd deleatur particula *ut*, cujus repetitionem Gron. probat. Quod autem hic habetur, secundùm Jurisconsultorum mentem dicitur, apud quos nudæ cogitationis pœnam nemo patitur.

3. *Una dubia est, ut gravior sit.*] Gronovio videtur sic scripsisse Livius: *una dubia est; tantum abest ut gravior sit.* Sed aliud puto velle auctorem: bellum unum ex tribus, sive (ut hic Rhodius ratiocinatur) unam sententiam contra duas quæ certæ atque indubitatæ sunt, præponderare non debere: quamvis enim daretur, hanc, si certa esset, graviorem esse alterutra duarum; graviorem tamen ac justiorem haberi non posse, quandoquidem dubia est.

4. *Quo nunquam judicabimus.*] Voluit, inquit Gronov. *qui nunquam judicavimus.*

XXV. Secundùm talem orationem universi rursus prociderunt, ramosque oleæ supplices jactantes, tandem excitati curiâ excesserunt, tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodiis erant, qui consules prætoresve aut legati gesserant in Macedonia bellum. plurimum causam eorum adjuvit M. Porcius Cato; qui asper ingenio, tum lenem mitemque senatorem egit. Non inferam simulacrum viri copiosi, quæ dixerit referendo: ipsius oratio scriptâ extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodiis responsum ita redditum est, *ut nec hostes fierent, nec socii permanerent*. Philocrates & Astymedes principes legationis erant. *Partem cum Philocrate renunciare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere, [1] quæ agerentur sciret, certioresque suos faceret*. In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaque jusserunt præfectos. Hæc Rhodum nunciata, quæ per se tristia fuissent: quia majoris mali levatus erat timor, quum bellum timuissent; in gaudium renunciata verterunt. Itaque extemplo [2] coronam viginti millium aureorum decreverunt: [3] Theodotum præfectum classis in eam legationem miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, [4] ut nullum de ea re scitum populi fieret, aut literis mandaretur: [5] quod, nisi impetrarent, major repulsis ignominia esset. Præfecti classis id unius erat jus, ut agere de ea re sine rogatione ulla perlata posset. nam ita per tot annos in amicitia fuerant, ut sociali fœdere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliam causam, quàm ne spem regibus abscinderent auxilii sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc utique petenda societas videbatur; non quæ tutiores eos ab aliis faceret (nec enim timebant quemquam præter Romanos) sed quæ ipsis Romanis minùs suspectos. Sub idem ferè tempus & Caunii defecere ab his; & Mylassenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi civitatis erant, ut non sentirent,

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

NOTÆ.

1. *Quæ agerentur sciret*.] Omissum esse aliquid à Librariis apparet. Sigon. alterum *quæ* desiderat, quasi auctor scripserit, *quæ* (supple *pars legationis Rhodia*) *quæ agerentur sciret*. Gronov. legit, *qui* (nempe *legati retenti in urbe*) *quæ agerentur scirent*: *quæ agerentur*, nempe *Romæ*. Mihi haud displicet abscissum hoc posterius membrum: satis enim apparet referri ad partem legatorum Rhodiorum quæ cum Astymede retenta, videret quæ Romæ agerentur.

2. *Coronam viginti millium*.] Polyb. scribit: *decem millium aureorum*: quod pondus responderet pretio fermè centum triginta quinque millium librarum Francicarum. Quod si viginti millia ponamus cum Livio, duplicanda nimirùm summa erit.

3. *Theodotum præfectum classis*.] Livium ex Polyb. corrigendum putat Fulv. Ursinus, scribendumque, *Theætetum*.

4. *Ut nullum de ea re scitum populi fieret*.] *Scitum*, sive *psephisma* intellige *Rhodiorum*.

5. *Quod nisi impetrarent, major repulsis ignominia esset*.] Sensus est, idcirco Rhodios noluisse scriptis mandare decretum suum de petenda Romanorum societate, quòd existimarent majus suum dedecus futurum, si eam sic publicâ auctoritate palàm expetitam non obtinerent seu sibi sic repulsis majorem ignominiam impendere.

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Aelio Pœto, & M. Junio.

si Lycia & Caria 6 ademptæ ab Romanis forent, cætera aut scipsa per defectionem liberarent, aut à finitimis occuparentur, includi se insulæ parvæ, & sterilis agri litoribus, quæ nequaquam alere tantæ urbis populum posset. missâ igitur juventute properè & Cannios, quanquam Cybiratarum asciverant auxilia, coegerunt imperio parere; & Mylassenses Alabandenosque, qui, Euromensium provinciâ ademptâ, ad ipsos conjuncto exercitu venerunt, 7 circa Orthosiam acie vicerunt. 5

XXVI. Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur; interim in Illyrico L. Anicius, rege Gentio, sicut antè dictum est, in potestatem redacto, Scodræ, quæ regia fuerat, præsidio imposito Gabinium præfecit, 1 Rhizoni 2 & Olzinio urbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. ubi prima 3 Phanota ei dedita, totâ multitudine cum insulis obviam effusâ. hic præsidio imposito, 4 in Molossidem transgressus: cujus omnibus oppidis 5 præter Passaronem & Tecmonem, & Phylacen, & Horreum, receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous & Theodotus principes ejus civitatis erant; insignes & favore Persei, & odio adversus Romanos: iidem universæ genti auctores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia privatæ noxæ, quia ipsis nulla spes veniæ erat, ut communi ruina patriæ opprimerentur, clausérunt portas: multitudinem, ut mortem servituti præponerent, hortantes. Nemo adversus præpotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam, nobilis & ipse adolescens, quum major à Romanis metus timorem à principibus suis vicisset; *Quæ vos rabies*, inquit, *agitat, qui* 6 *duorum hominum noxæ* 8 *civitatis accessionem facitis?* 10 15 20

NOTÆ.

6. *Ademptæ ab Romanis forent.*] Hujus senatusconsulti noster meminit lib. 44. cap. 15.

7. *Circa Orthosiam.*] *Orthosia*, vel potiùs *Orthosias* urbs fuit Cariæ non minima in confinio Pisidiæ: alia nempe ab Orthosiade Phœniciæ.

1. *Rhizoni.*] *Rhizon*, Plinio *Rhizinium*, Ptolemæo *Rhizunum*, Dalmatiæ urbs fuit ad fluvium cognominem, non procul Adriatico mari, inter Epidaurum & Lissum, hodie in vicum ferè redacta, cui vulgò nomen *Risano*.

2. *Et Olzinio.*] *Olchinium*, aliàs *Ulcinium*, anteà *Colchinium*, Plinio teste, deducto nimirum à Colchis Jasonem ac Medeam sequutis vocabulo: maritima urbs est ejusdem Dalmatiæ ad ostium ferè Drilonis, nunc vulgò *Doleigno*, sub Turcarum ditione.

3. *Phanotaei dedita.*] Hæc *Phanote* eadem cum *Phœnice* Chaoniæ in Epiro urbe videtur Nic. Sanson. Aliàs *Phanoteus* urbs fuit Phocidis.

4. *In Molossidem.*] *Molossis* seu *Molossia* regio est Molossorum in regno Epiri: hi nomen sortiti à Molosso Pyrrhi ex Andromache filio.

5. *Præter Passaronem.*] Molossorum oppidum Dolopiam & Aquilonem versus *Passaro* fuit, ut *Horreum* versus Aperantios & ortum, & *Phylace* ad meridiem, non procul finibus Amphilochiorum, *Tecmon* verò propius Arachtum fluvium & Cassiopæos. Stephanus tamen Tecmonem Thesprotis adscribit.

6. *Duorum hominum noxa civitatis accessionem facitis.*] Gronov. legit, *civitatem*, quod sanè rectum est, & elegans: posset tamen fortè ita explicari, ut exprobraret multitudini Theodotus, quod civitatis suæ accessionem facerent ad crimen duorum, qui soli noxii; sive quòd assentiendo legi adjungendo noxii illis duo-

Equidem pro patria qui letum oppetiſſent, ſæpè fando audivi: qui patriam pro ſe perire æquum cenſerent, primi inventi ſunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus; quod orbis terrarum accepit? Hæc dicentem quum multitudo ſequeretur, Antinous & Theodotus in primam ſtationem hoſtium irruperunt, atque ibi offerentes ſeipſi vulneribus interfecti. urbs dedita eſt Romanis. Simili pertinacia Cephali principis clauſum Teemonem, ipſo interfecto, per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum, oppugnationem tulerunt. Pacatâ Epiro, diviſiſque in hiberna copiis per opportunas urbes, regreſſus ipſe in Illyricum, Scodræ, quo quinque legati ab Roma venerant, evocatis ex tota provincia principibus, conventum habuit. Ibi pro tribunali pronunciavit de ſententia conſilii: *Senatum populumque Romanum Illyrios eſſe liberos jubere. præſidia ex omnibus oppidis, arcibus & caſtellis ſeſe deducturum. Non ſolùm liberos, ſed etiam immunes fore Iſſenſes & Taulantios,* [7] *Daſſarctiorum Piruſtas Rizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecisſent,* [8] *Daorſeis quoque immunitatem dare, quod relicto Caravantio cum armis ad Romanos tranſiſſent. Scodrenſibus, &* [9] *Daſſarenſibus,* [10] *& Selepitanis, cæteriſque Illyriis, vectigal dimidium ejus quod regi pendiſſent.* Inde in tres partes Illyricum diviſit. unam eam fecit [11] quæ ſuprà dicta eſt, alteram Labeatas omnes, tertiam [12] Agravonitas & Rizonitas, & Olciniatas, accolaſque eorum. [a] hac formulâ dictâ in Illyrico; ipſe in Epiri Paſſaronem in hiberna rediit.

Urb. cond. an. 586. Coſs. Q. Ælio Pæto & M. Junio.

INTERPRETATIO.

a *Cùm ita deſcriptum eſſet in tres partes Illyricum,*

NOTÆ.

bus, efficerent ut civitas accederet ad eorum crimen.

7. *Daſſaretiorum Piruſtas.*] Sic legendum ex Sigonio. Significatur autem non omnibus Daſſaretiis conceſſam libertatem, ſed uni eorum populo, *Piruſtis* ſcilicet, ut & Rhizonitis, &c. qui extra Daſſaretios.

8. *Daorſeis.*] Ptolemæo dicuntur *Daurſii*, locanturque in interiori Dalmatia ſub Vardæis: Strabo *Daorizos* appellat, ſitoſque ait circa Naronem fluvium.

9. *Daſſarenſibus.*] *Daſſarenſes* noſtro hîc appellantur, qui alias *Daſſaretii*.

10. *Et Selepitanis.*] Videndum an pro *Salonitanis*, an pro *Salvianis*: legitur enim *Salvia* inter Liburniæ urbes mediterraneas apud Ptol. quæ Antonino *Silvia*. Plinius in Liburnia *Stulpinos* memorat: in Dalmatiæ inſulanis, *Separes Epetinos*; è quorum duorum corruptis nominibus Librariorum errore facilè prodire potuerunt *Selepitani*.

11. *Quæ ſupra dicta eſt.*] Diviſum itaque fuit Illyricum in tres partes, quarum primâ continebantur Iſſenſes inſulani, Taulantii, Piruſtæ, Rizonitæ, Olciniates, Daorſæi, Scodrenſes, Daſſarenſes, Selepitani, & Illyris ſtrictè ſumpta. Secunda verò complectebatur Labeatas. Tertia Agravonitas, Rizonitas, & Olciniatas eorumque accolas. Sed nec poſtremi duo populi, ſaltem toti, ad diverſos Illyrici tractus referri facilè poſſunt; & Scodram Labeatium urbem fuiſſe patet ex ſuperioribus: unde conjicias in hæc nomina locorum propria mendi quippiam irrepſiſſe. At Plinius lib. 3. cap. 21. & 22. profuſi temporis ſui, in tres conventus juridicos totum Illyricum ab Japodibus & Liburnis ad Macedoniæ fines partitur, Scardonitanum in Liburnia, Salonitanum & Naronitanum in Dalmatia.

12. *Agravonitas.*] Vide num ſcriben-

Urb. cond. ann. 586. Coſſ. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

XXVII. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paullus ante adventum decem legatorum 1 Q. Maximum filium jam ab Roma regreſſum, ad 2 Æginium & Agaſſas diripiendas mittit: 3 Agaſſas, quod quum Marcio conſuli tradidiſſent urbem, petita ultrò ſocietate Romana, defecerant rurſus ad Perſeā:: Æginienſium novum crimen erat. famæ de victoria Romanorum fidem non habentes, in quoſdam militum urbem ingreſſos hoſtiliter ſævierant. Ad 4 Æniorum quoque hoſtiliter urbem diripiendam L. Poſtumium miſit, quòd pertinaciùs quàm finitimæ civitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat, cujus temporis initio circumeundam Græciam, viſendaque quæ nobilitata fama magis auribus accepta ſunt, quàm oculis noſcuntur, ut ſtatuit; præpoſito caſtris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, regentibus latera 5 Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre: per Theſſaliam Delphos petit, inclytum Oraculum, ubi ſacrificio Apollini facto, inchoatas in veſtibulo columnas, quibus impoſituri ſtatuas regis Perſei fuerant, ſuis ſtatuis victor deſtinavit. 6 Lebadiæ quoque 7 templum Jovis Trophonii adiit. ibi quum vidiſſet os ſpecûs, per quod oraculo utentes ſciſcitatum Deos deſcendunt; ſacrificio

NOTÆ.

dum ſit *Aſcrivionitas*. Fuit enim *Aſcrivium* ſeu *Aſcrivion* Dalmatiæ urbs, quam recentiores *Cataro* nominant, vel *Caſtelnuovo*.

1. *Q. Maximum filium*.] L. Aemilii Paulli, qui Perſeum debellatum cepit, filius natu maximus fuit hic Q. Fabius Maximus Aemilianus, qui in Fabiorum gentem tranſiit adoptione Q. Fabii Maximi Labeonis.

2. *Æginium*.] *Æginium* invenio in Eſtiæotide ſupra fontem Jonis amnis, verſus Pelagoniam Tripolitidem. Erat & aliud ejuſdem nominis oppidum in Tymphæis Macedoniæ Illyricæ verſus meridiem populis, in confinio Epiri.

3. *Agaſſas*.] *Agaſſæ* ponuntur in Pieria Macedoniæ regione, Dio ad occaſum inter Mityn & Aſcodrum fluvios.

4. *Ad Æniorum*.] *Ænium* urbem in parte Boreali Paraxiæ Macedonicæ regionis ad ſinum Thermaicum fuiſſe diximus, hodie *Moncaſtro*: ab ea diverſa eſt *Ænos* urbs Thracica ad oſtium Hebri fluvii: Græcis adhuc *Æno*, Turcis *Ignos*: quod ab Aenea in tranſitu conditum dicitur.

5. *Scipione filio*.] Ex quatuor filiis L. Aemilii Paulli, de quo hic agitur, ſecundus naſcendi ordine erat hic P. Cornelius Scipio Aemilianus, in adoptionem datus Cornelio Scipioni Africani filio, & ipſe poſteà Africanus, cognomento minor.

6. *Lebadiæ quoque*.] Bœotiæ urbs fuit *Lebadia*, ſita inter Heliconem montem & Cheronæam urbem, haud procul Coroneâ, Copaidi lacui ad occaſum: nunc pleriſque *Badia*. Fallor, aut ab hoc oppido pars magna Helladis veteris, nunc *Livadia* dicitur.

7. *Templum Jovis Trophonii*.] Strabo quoque apud Lebadiam ſitum ait Jovis Trophonii oraculum. Plut. in Sylla teſtatur ſuâ ætate eo uno in loco totius Bœotiæ ſolita reddi oracula, cùm reliqua omnia defeciſſent. Fuit autem Trophonius Erginī Orchomeniorum reguli è Minyis filius, Agamedis frater, architectus inſignis; qui Delphis templum Apollinis ædificavit, & apud Lebadiam in ſubterraneo fano à ſe conſtructo aliquandiu ipſe oracula edidit; verùm cùm fame periiſſet, ferunt genium neſcio quem antrum illud ſubiiſſe, atque ex eo fudiſſe oracula: traditum autem eſt qui in antrum illud deſcendiſſent, nunquam poſteà riſiſſe: qua de re Eraſmus ad adagium *in Trophonii antro vaticinatus*. De hujus oraculi origine, totoque conſulendi ritu Pauſanias in Bœoticis ſub finem: qui tamen Trophonii ſpecum egreſſis, cum mente riſum etiam redire teſtatur.

8 Jovi

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

[8] Jovi Hercynnæque facto, quorum ibi templum est, Chalcidem [9] ad spectaculum Euripi, ζ Euboeæque insulæ ponte continenti junctæ descendit. A Chalcide Aulidem trajicit, trium millium spatio distantem, portum inclytum statione quondam mille navium Agamemnoniæ classis: Dianæque templum, ubi navibus cursum ad Trojam, [10] filia victima aris admota, rex ille regum petiit. [11] Inde Oropum Atticæ ventum est; ubi pro Deo [12] vates Amphilochus colitur: templumque vetustum est fontibus rivisque circa amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas vetustate famæ, multa tamen visenda habentes: [13] arcem, [14] portus, muros Piræeum urbi jungentes, navalia magnorum imperatorum, simulacra Deorum hominumque, omni genere & materiæ & artium insignia.

XXVIII. Sacrificio Minervæ præsidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die pervenit. urbs erat tunc præclara [1] ante excidium, arx quoque & Isthmus, præbuere spectaculum: [2] arx inter omnia in immanem altitudinem edita, scatens fontibus, Isthmus, duo maria ab occasu & ortu Solis finitima, arctis faucibus dirimens. Sicyonem inde & Argos

NOTÆ.

8. *Jovi, Hercynnæque.*] *Hercynna* Nympha fuit comes Proserpinæ, Cereris filiæ, a qua nomen accepit amnis oraculo Trophonii vicinus, teste eodem Pausaniâ. Eam Scholiastes Lycophronis Trophonii filiam fuisse scribit, & illum Deum statuisse.

9. *Ad spectaculum Euripi, avoque ante.*] Pro, *avoque*, reponit Florebellus, *Euboeaque*, probante Sigonio, & confirmante ex Plinii auctoritate Gronovio. Quæde re dictum lib. 28. cap. 7.

10. *Filia victima aris admota.*] Rectè *aris admotam* pro victima Iphigeniam apud Aulidem dixit: oblata enim fuit, non immolata.

11. *Inde Oropum.*] Sita erat ad mare *Oropus* in Atticæ & Boeotiæ confinio: olim tenebant Bœoti, donec Philippus Macedonum rex, postquam Thebas expugnasset, *Oropum* Atheniensibus attribuit: hodie Zardus *Zucamini* vocati ait: Nardus vero *Susamino*.

12. *Vates Amphilochus.*] Apud Psophidem, Oropiorum castellum, fuit ex Strab. templum & oraculum Amphiarai vatis Argivi, qui eo loco cum curru, quo ex Thebana obsidione fugiebat, terræ hiatu absorptus dicitur. Eum Oropii, ac post eos reliqui Græci in Deorum numerum retulere, quemadmodum Lebadei Trophonium, Eleutherii Protesilaum. Ara ejus templi in quinque partes distributa erat, quarum tertia Veltæ, Mercurio, Amphiarao filiisque Amphilochi sacra erat. Fuit autem Amphilochus Amphiarai filius, Alcmæonis frater; hujus tamen nulla in ara mentio propter eædem matris Eriphyles. Amphilocho ipsi ara sua fuit apud Athenienses: oraculum verò ejus apud Mallum Ciliciæ urbem; quod omnium, quæ suâ ætate extabant, minimè fallax fuisse testis est Pausan. in Atticis. Videtur itaque Livius hoc loco Amphilochum hic dixisse pro Amphiarao.

13. *Arcem.*] In arce Athenarum fuit Palladis templum, à quo urbi nomen: in qua nunc residet præfectus Turcicus.

14. *Portus.*] Portus Athenarum tres memorantur, *Piræeus*, *Munichia*, *Phalerus*: eorum duo priores longis muris conjuncti urbi à Themistocle, quæ μακρὰ τείχη, dicta.

1. *Ante excidium.*] Nempè *excidium* quod paulò post passa est Corinthus à Mummio, infra Epit. 52. De urbibus Peloponnesi hoc cap. memoratis dictum ad Dec. 3. & 4.

2. *Arx inter omnia.*] Amplector Gronovii conjecturam scribentis, *arx inter mœnia*: Intelligitur Acrocorinthus arx monti imposita in meditullio ferè urbis, de qua alias. Cum ea Ithome arx Messeniorum comparatur à Strab.

Urb. cond. an 583. Coss. Q. Ælius Pœtus, & M. Junio.

nobiles urbes adit: inter haud parem opibus Epidaurum, sed inclytam Æsculapii nobili templo: quod quinque millibus passuum ab urbe distans, nunc vestigiis revulsorum donorum, tum donis dives erat, quæ remediorum salutarium ægri mercedem sacraverant Deo. Inde Lacedæmonem adit; non operum magnificentiâ, sed disciplinâ institutisque memorabilem: unde per Megalopolin Olympiam ascendit. Ubi & alia quidem spectanda visa, 3 & Jovem velut præsentem intuens, motus animo est. Itaque haud secus quàm si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari jussit. Ita peragratâ Græciâ, ut nihil eorum, quæ quisque Persei bello privatim ac publicè sensisset, inquireret; 2 ne cujus metu solicitaret animos sociorum: 4 Demetriadem quum revertit, in itinere sordidata turba Ætolorum occurrit; mirantique & percunctanti quid esset, defertur, quingentos quinquaginta principes ab Lycisco & Tisippo circumsesso senatu per milites Romanos, missos à Bæbio præside, interfectos; alios in exilium actos esse: bonaque eorum qui interfecti essent, & exulum, possidere qui arguebant. Jussis Amphipolim adesse, ipso convento Cn. Octavio Demetriade, postquàm fama accidit, trajecisse jam mare decem legatos, omnibus aliis omissis 5 Apolloniam ad eos pergit. quo quum Perseus obviam Amphipoli nimis solutâ custodiâ processisset (id diei iter est) ipsum quidem benigne allocutus est: cæterum, postquàm in castra ad Amphipolim venit, graviter increpuisse traditur C. Sulpicium: primùm quòd Persea tam procul à se vagari per provinciam passus: deinde quòd adeò indulsisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hibernacula sua pateretur; referrique tegulas & resarciri tecta, sicut fuerant, jussit. Et Persea quidem cum majore filio Philippo, 1 traditos A. Postumio, in custodiam misit: filiam cum minore filio à Samo. hracc accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit.

XXIX. Ipse ubi dies venit, quo adesse Amphipoli 1 decem principes

INTERPRETATIO.

2 *Ne sociorum animos ullius rei timore anxios redderet.*

NOTÆ.

3. *Et Jovem velut præsentem.*] Jovis Olympii hoc simulacrum (quod ibi Cypseli Corinthiorum tyranni donum fuit) non marmoreum, sed eburneum, Phidiæ opus, ad artis miraculum, tum magnitudine, tum majestatis specie. Tantum certè fuit, ut quamvis templum maximum esset, proportionis tamen sive symmetriæ habitâ ratione, sedentis habitu fingendus fuerit; ita ut si surgeret, tectum superaturus videretur, ut Strabo idem observat lib. 8.

4. *Demetriadem quum revertisset.*] Nolim scribere, *cùm revertisset*: nondum enim revertebat L. Æmilius Demetriadem; sed quo tempore revertebatur, cùm nondum eò pervenisset, obvios in itinere habuit Ætolos, de quibus hic agitur.

5. *Apolloniam ad eos pergit.*] Ex pluribus hujus nominis in ipsa Macedonia urbibus, indicatur ea quæ ad Chabrium amnem sita in Amphaxitide regione Thraciæ vicina.

1. *Decem principes civitatum.*] *Decem primi*, Græcè δεκαπρωτοι, sub imperatoribus Romanis dicebantur Decemviri ea

civitatum jusserat; a li eraſque omnes, quæ ubique depoſitæ eſſent, & pecuniam regiam conferri, cum decem legatis circumfusâ omni multitudine Macedonum, in tribunali conſedit. Aſſuetis regio imperio, tamen novum formam terribilem præbuit tribunal: b ſummotor aditûs, præco, accenſus, inſueta omnia oculis auribuſque; quæ vel ſocios, nedum hoſtes victos, terrere poſſent. Silentio per præconem facto, Paullus Latinè, quæ ſenatui, quæ ſibi ex conſilii ſententia viſa eſſent, pronuntiavit: ea Cn. Octavius prætor (nam & ipſe aderat) interpretata ſermone Græco referebat. *Omnium primum liberos eſſe jubere Macedonas; habentes urbes eaſdem agroſque, utentes legibus ſuis, annuos creantes magiſtratus: tributum dimidium ejus quod pependiſſent regibus, pendere populo Romano. Deinde* 2 *in quatuor regiones dividi Macedoniam. unam fore & primam partem, quod agri inter Strymonem & Neſſum amnem ſit: acceſſurum huic parti trans Neſſum ad orientem verſum, qua Perſeus tenuiſſet vicos, caſtella, oppida. prater Ænum, & Maroneam, & Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occaſum Biſaltican omnem cum Heraclea, quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, prater Sinticen Heracleam & Biſaltas: ab occaſu qua Axius terminares fluvius, additis Pæonibus, qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius, ab oriente, Peneus amnis ab occaſu, eingunt: ad ſeptentrionem* 3 *Bora mons objicitur. Adjecta huic parti regio Pæoniæ, qua ab occaſu prater Axium amnem porrigitur. Edeſſi quoque & Beræa eodem conceſſerunt. Quarta regio trans Boram montem una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionum ubi concilia fierent, primæ regionis Amphipolim, ſecundæ Theſſalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eo concilia ſuæ cujuſque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magiſtratus creari juſſit.* Pronunciavit deinde, *neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter ſe, placere cuiquam extra fines regionis ſuæ eſſe. Metal-*

Urb. cond. an. 586. Coſs. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

INTERPRETATIO.

a *Et cuncta monumenta actorum publicorum*, ſed præſertim epiſtolas ad Perſeum miſſas, ejuſque commentaria.

b *Lictor* propiùs adeuntes ex officio *ſubmovere ſolitus*.

NOTÆ.

ordine Decurionum, qui, inter alia, tributorum exactioni incumbebant. Hic intelligi videntur decem, qui in ſenatu aut conſilio cujuſque civitatis Macedonicæ prima tenebant loca.

2. *In quatuor regiones dividi.*] Conſtitutus in Macedonia numerus idem velut conventuum, qui in Hiſpania Tarraconenſi fuiſſe legitur apud Plin. Nam jubentur Concilia cujuſque partis convenire Amphipolin, Theſſalonicam, Pellam, & Pelagoniam, id eſt, ni fallor, Stobos, quæ urbs Pelagoniæ: hæc vero Pœoniæ latè ſumptæ pars.

3. *Bora mons objicitur.*] *Obelum*, opinor, ſignificat, quo Macedonia dividi-

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

la quoque auri atque argenti non exerceri: ferri & æris permitti, vectigal exercentibus dimidium ejus impositum quod pependissent regi. Et sale invecto uti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quod & sua fuisset, & continens esset finibus suis, omnibus dare libertatem pronuntiavit, qui sub regno Persei fuissent. Post non impetratam Pæoniam, salis commercium dedit: tertiæ regioni imperavit, ut Strobos Pæoniæ deveherent, pretiumque statuit. Navalem materiam & ipsos cædere, ς & alios pati vetuit. Regionibus quæ affines barbaris essent (exceptâ autem tertiâ, omnes erant) *permisit, ut præsidia armata in finibus extremis haberent.*

XXX. Hæc pronunciata primo die conventûs, variè affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit, levatum annuum vectigal. Regionatim commerciis interruptis ita videri lacerata, tanquam animalia, in artus alterum alterius indigentes, distracta: adeo quanta Macedonia esset, quàm divisui facilis, & 1 à seipsa quæque contempta pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros (trans Nessum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis: quæ objecta claudit omnes ab oriente soles in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas urbes, Thessalonicen & Cassandriam habet; ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram; maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronem, ac montem Atho (Æneæ vocant hunc) alii ad insulam Eubœam, alii ad Hellespontum opportunè versi. Tertia regio nobiles urbes Edessam & Berrœam, & Pellam habet, & Vettiorum bellicosam gentem: incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Herodei & Lyncestæ & Pelagones incolunt: juncta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis. frigida hæc omnis, duraque cultu & aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet. ferociores eos & accolæ barbari faciunt; nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Divisæ itaque Macedoniæ partium usibus separatis, 2 quanta universos teneat Macedonas formula dicta, quum leges quoque se daturum ostendisset.

XXXI. Ætoli deinde citati, in qua cognitione magis utra pars Romanis, utra regi favisset, quæsitum est, quàm utri fecissent injuriam aut accepissent. Noxâ liberati interfectores: exilium pulsis æquè ratum fuit,

INTERPRETATIO.

ς *Et ne paterentur ut alii ligna ad navigandum caderent.*

NOTÆ.

tur à Mœsia.

1. *A seipsa quaque contempta.*] Quis Sigonio non adhæreat, probanti, *ut seipsa quaque contenta pars esset.*

2. *Quanta universos teneat.*] Imò, *qua universos teneret Macedonas, formulâ dictâ*, id est, constitutum est à Paullo quâ ratione regeretur tota Macedonia, ordinatis scilicet ejus partibus.

ac mors interfectis. A. Bœbius unus eſt damnatus, quòd milites Romanos præbuiſſet ad miniſterium cædis. Hic eventus Ætolorum cauſæ, in omnibus Græciæ gentibus populiſque eorum qui partis Romanorum fuerant, inflavit ad intolerabilem ſuperbiam animos: & obnoxios pedibus eorum ſubjecit, quos aliqua parte ſuſpicio favoris in regem contigerat. Tria genera principum in civitatibus erant: duo, quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum, ſibi privatim opes oppreſſis faciebant civitatibus: medium unum, utrique generi adverſum libertatem & leges tuebatur. His ut major apud ſuos charitas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis ejus fautores, ſoli tum in magiſtratibus, ſoli in legationibus erant. Hi quum frequentes & ex Peloponneſo, & ex Bœotia, & ex aliis Græciæ conciliis adeſſent, implevere aures decem legatorum: *Non eos tantùm, qui ſe propalam per vanitatem jactaſſent, tanquam hoſpites, & amicos Perſei, ſed multo plures alios ex occulto faviſſe. reliquos per ſpeciem tuendæ libertatis* [a] *in conciliis adverſus Romanos omnia inſtruxiſſe: nec aliter eas manſuras in fide gentes, niſi, fractis animis partium, alcretur confirmareturque auctoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum ſpectarent.* [b] Ab his editis nominibus, evocati literis imperatoris ex Ætolia, Acarnaniaque, & Epiro, & Bœotia, qui Romam ad cauſam dicendam ſequerentur: in Achajam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, ut ipſi edicto evocarent. Id duabus de cauſis factum: una, quòd fiduciæ plus animorumque eſſe Achæis ad non parendum credebant, & forſitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum auctores delatoreſque: altera, cur præſentes evocarent, cauſa erat, quod ex aliis gentibus principum literas deprehenſas in commentariis regiis habebant: in Achæis cœcum erat crimen, nullis eorum literis inventis. Ætolis dimiſſis, Acarnanum citata gens: in his nihil novatum, niſi quòd Leucas exempta eſt Acarnanum concilio. Quærendo deinde latiùs, qui publicè aut privatim partium regis fuiſſent, in Aſiam quoque cognitionem extendere: [1] & ad Antiſſan in Lesbo inſula diruendam, traducendos Methymnam Antiſſæos, Labeonem miſerunt: quòd Antenorem [2] regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum [3] eſt vagatus, portu receptum commeatibus juviſſent. Duo ſecuri percuſſi viri inſignes: Andronicus An-

Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Aelio Pæto, & M. Junio.

INTERPRETATIO.

a *Cæteros in conventibus civitatum ſuarum, prætextu libertatis conſervandæ, cuncta direxiſſe, & comparaſſe contra Romanos.*

b *Cùm nomina eorum*, qui minùs fidi Romanis partibus cenſebantur, *indicata fuiſſent* decem legatis ab iis, qui ex Peloponneſo aliiſque Græciæ conventibus ad eos miſſi fuerant.

NOTÆ.

1. *Ad Antiſſam.*] Fuit *Antiſſa* urbs Lesbi inſulæ in boreali plaga, quæ Aſſo Troadis oppido ex adverſo reſpondet, ut Methymna Antando Myſiæ minoris.

drynici filius Ætolus, quòd patrem secutus, arma contra populum Romanum tulisset: & Neo Thebanus, quo auctore societatem cum Perseo junxerant.

Ante cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

XXXII. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus advocatum concilium: pronunciatum, *Quod ad statum Macedoniæ pertinebat, senatores, quos Synedros vocant, legendos esse, quorum consilio Respublica administraretur.* Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis majoribus quàm quindecim annos natis præcedere in Italiam placerat. Id primâ specie sævum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factum. nominati sunt enim regis amici purpuratique duces exercituum, præfecti navium, aut præsidiorum; servire regi humiliter, aliis superbè imperare assueti: prædivites alii, alii quos fortunâ non æquarent, his sumptibus pares: regius omnibus victus vestitusque: nulli civilis animus, neque legum neque libertatis æquæ patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministeriis regiis, etiam qui in minimis legationibus fuerant, jussi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denunciata. Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, ut non hostibus victis, sed sociis benè meritis dare videretur: & quas ne usus quidem longo tempore (qui unus est legum corrector) experiendo argueret. Ab seriis rebus [1] ludicrum, quod ex multo antè præparato, & in Asiæ civitates & ad reges missis qui denunciarent, & quum circumiret ipse Græciæ civitates indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo, & athletarum, & nobilium equorum convenit: & legationes cum victimis, & quidquid aliud Deorum hominumque causâ fieri magnis ludis in Græcia solet. ita factum est, ut non magnificentiam tantùm, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ, & opulentia & cura eadem. Vulgò dictum ipsius ferebant, & convivium instruere, & ludos parare, ejusdem esse qui vincere bello sciret.

XXXIII. Edito ludicro omnis generis, clypeisque æreis in naves impositis; cætera omnis generis arma cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam [1] Lunamque matrem & cæteros Deos, quibus spolia hostium dicare jus fasque est, ipse imperator face subditâ succendit. deinde circumstantes tribuni militum pro se quisque ignes conjecerunt.

NOTÆ.

1. *Ludicrum.*] Agones omnis generis & sacrificium atque convivia L. Paulli memorat etiam Plut. eorum magnificentiam prædicans: meminit & horum ludorum Livius Epit. lib. 31.

1. *Lunamque matrem.*] De hac diximus lib. 8. cap. 1. Cave ne Dempsterum sequare, qui *Lunam* pro *Lua* ponit. Dianam Λύσιν cognominatam Syracusanis scribit Diomedes Grammaticus lib. de origine Bucolicor.

Notata est in illo conventu Europæ Asiæque undique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contractâ multitudine, tantis navalibus terrestribusque exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas annonæ; ut, & privatis, & civitatibus, & gentibus, dona data pleraque ejus generis sint ab imperatore, non in usum modò præsentem, sed etiam quòd domos averherent. Spectaculo fuit ei quæ venerat turbæ, non scenicum magis ludicrum, non certamina hominum aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis ut videretur expositi; statuarum, tabularumque textilium, & vasorum ex auro & argento & ære, & ebore factorum ingenti cura in ea regia: ut non in præsentem modò speciem, qualis referta regia Alexandriæ erat, sed in perpetuum usum fierent. Hæc in classem imposita, devehenda Romam Cn. Octavio data. Paullus benignè legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus Pellam quinto die pervenit. Prætergressus urbem, [2] ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Nasicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Persea juverant bello, misit; jussos ad Oricum sibi occurrere: ipse Epirum petens, quintisdecimis castris Passaronem pervenit. Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

XXXIV. Haud procul inde Anicii castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea quæ fierent, moveretur: senatum prædam Epiri civitatum, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse; summissis centurionibus in singulas urbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, ut liberi Epirotæ, sicut Macedones essent: denos principes ex singulis evocavit civitatibus, quibus quum denunciasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes civitates cohortes dimisit. antè in ulteriores quàm in propiores profecti, uno die in omnes pervenirentur. Edita tribunis centurionibusque erant quæ agerentur: mane omne aurum, argentumque collatum: hora quarta signum ad diripiendas urbes datum est militibus: tantaque præda fuit, ut in equitem [1] quadringeni denarii, [2] peditibus duceni dividerentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum urbium diruti sunt: ea fuere oppida circa septuaginta. vendita præda omnium, de ea summa, mihi numeratum est. Paullus ad mare Oricum descendit, nequaquam ut ratus erat, expletis militum animis: qui, tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiæ prædæ esse indignabantur. Orici quum missas cum Scipione Nasica Maximoque filio copias inventisset, exercitu in naves imposito in Italiam trajecit. Et post paucos dies Anicius conventu reliquorum Epirotarum Acarnanumque acto, jussisque in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ reservarat; & ipse navibus expectatis,

NOTÆ.

2. *Ad Spelæum, quod vocant.*] Loci nomen haud procul Pella.

1. *Quadringeni denarii.*] Nobis essent circiter 160. libræ.

2. *Peditibus duceni dividerentur.*] Id est, nostrâ pecuniâ, libræ Francicæ 80.

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Aelio Pœto, & M. Junio.

quibus usus Macedonicus exercitus erat, in Italiam trajecit. Quum hæc in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati, qui eum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenem missi erant, in Asiam pervenerunt. Induciis per hiemem factis, & Galli domos abierunt, & rex in hiberna concesserat Pergamum, gravique morbo æger fuerat. Ver primum ex domo excivit: jamque 3 Synnada pervenerant, quum Eumenes ad Sardes undique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solovettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitque ferociorem eum deprecando factum: ut mirum videri posset, inter opulentos reges Antiochum Ptolemæumque, tantum legatorum Romanorum verba valuisse; ut extemplo pacem facerent; apud Gallos nullius momenti fuisse.

XXXV. Romam primùm reges captivi Perseus & Gentius in custodiam cum liberis abducti; dein turba alia captivorum: tum quibus Macedonum denunciatum erat, ut Romam venirent, principumque Græciæ, nam hi quoque non solùm præsentes exciti erant, sed etiam, si qui apud reges esse dicebantur, literis arcessiti sunt. Paullus ipse post dies paucos regiâ nave ingentis magnitudinis, quàm sexdecim versus remorum agebant, ornata Macedonicis spoliis non insignium tantùm armorum, sed etiam [a] regiorum textilium, adverso Tiberi ad urbem est subvectus; completis ripis obviam effusâ multitudine. Paucos post dies Anicius & Octavius elasse sua advecti. Tribus iis omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex auctoritate Patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut iis, quo die urbem triumphantes inveherentur, imperium esset. Intacta invidia media sunt: ad summa fermè tendit. Nec de Anicii, nec de Octavii triumpho dubitatum est: Paullum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat: de præda parciùs quàm speraverant ex tantis regiis opibus dederat, [1] nihil relicturus, si aviditati indulgeretur, quod in ærarium deferret. Totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitiis ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpicius

INTERPRETATIO.

a *Stragula veste purpureâ, quæ Persei fuerat.*

NOTÆ.

3. *Synnada pervenerant.*] Nomen est urbis è primariis Phrygiæ magnæ, à qua marmor Synnadicum: vetus nomen retinet.

1. *Nihil relicturus.*] Suggerit Gronov. *nihil relicturis*, scilicet militibus. Commoda haud dubiè sententia: sed quam Livii menti omnino consentaneam dicere non ausim. Videtur enim velle Æmilium Paullum providisse futurum, ut si aviditati militum indulgeret, nihil sibi ipse reliquum faceret quod posset in ærarium inferre.

Galba,

Galba, qui tribunus militum ſecundæ legionis in Macedonia fuerat, privatim imperatori inimicus, prenſando ipſe, & per ſuæ legionis milites ſolicitando ſtimulaverat, ut frequentes ad ſuffragium adeſſent: *Imperioſum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho ejus ferretur, ulciſcerentur. plebem urbanam ſecuturam eſſe militum judicia. Pecuniam illum dare non potuiſſe, [a] militem honorem dare poſſe? ne ſperaret ibi fructum gratiæ, ubi non meruiſſet.* Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

XXXVI. His incitatis, quum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius tribunus plebis ferret, [1] & privatis lege dicendi locus eſſet, nec ad ſuadendum, [2] ut in re minimè dubia, quiſquam procederet; Servius Galba repentè proceſſit, & à tribuno poſtulavit, *Ut, quoniam hora jam octava diei eſſet, nec ſatis temporis ad demonſtrandum haberet, cur L. Æmilium non juberent triumphare, in poſterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro ſibi die ad cauſam eam orandam opus eſſe.* Quum tribunus, dicere eo die ſi quid vellet, juberet; in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque: *Exacta acerbe munia militiæ, plus laboris, plus periculi, quàm deſideraſſet res, injunctum, contrà in præmiis, in honoribus, omnia arctata. militiamque, ſi talibus ſuccedat ducibus, horridiorem aſperioremque bellantibus; eandem victoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliore fortuna, quàm milites Romanos eſſe. Si frequentes poſtero die ad legem antiquandam adeſſent, [3] intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu eſſe.* His vocibus incitati, poſtero die milites tantâ frequentiâ Capitolium compleverunt, ut aditus nulli præterea ad ſuffragium ferendum eſſet. [a] intro vocatæ primæ tribus quum antiquarent, concurſus in Capitolium

INTERPRETATIO.

[a] *Cùm prima tribus inducta in ovile ad ferenda ſuffragia, rejicerent legem à Tib. Sempronio latam de triumpho L. Æmilii.*

NOTÆ.

2. *Militem honorem dare poſſe.*] Turneb. ſic interpretatur, ut velit *eum*, qui poteſtatem habeat dandi, poteſtatem quoque non dandi habere. Sigon. aliique interjiciunt negationem: *militem honorem dare non poſſe*: Gron. mavult, *pecuniam illum non dare potuiſſe, militem honorem non dare poſſe*: quæ vera mihi lectio videtur, & germanam auctoris ſententiam exprimere.

1. *Et privatis lege dicendi locus eſſet.*] Miror Sigonium non vidiſſe quod Gronovio ſuccurrit, deeſſe præpoſitionem, ſcribendumque: *de lege dicendi*: poſtquam enim propoſita à magiſtratu, & promulgata lex fuerat: privatis copia dabatur dicendi de ea, & rationes proferendi, quibus populus ſuaderi aut diſſuaderi poſſet.

2. *Ut in re minimè dubia quiſquam procederet.*] Ita emendavit Sigon. cum quo Manutius ſentiebat. Erat tamen in omnibus anteà editis ex antiquo libro: *in re minimè dubia ſi quiſquam*: à quo ne nimiùm recedat Gron. cogitandum proponit: *nec ad ſuadendum ut in re dubioſa quiſquam procederet*: nititur Gellii auctoritate, qui *dubioſi* nomen non ſemel uſurpat.

3. *Intellecturos potentes viros.*] Ait

Urb. cond. ann. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

principum civitatis factus est, *Indignum facinus esse* clamitantium, *L. Paullum tanti belli victorem despoliari triumpho. obnoxios imperatores tradi licentiæ atque avaritiæ militari*: 4 *in uno nimis se per ambitionem peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponantur?* in Galbam pro se quisque probra ingerere. Tandem, hoc tumultu sedato, M. Servilius, qui consul & magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent, ab tribunis petere, dicendique sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni quum ad deliberandum secessissent, victi auctoritatibus principum, de integro agere cœperunt, revocaturosque se eadem tribus renunciarunt, si M. Servilius aliique privati, qui dicere vellent, dixissent.

XXXVII. Tum Servilius, *Quantus imperator L. Æmilius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, vel hoc satis erat, quod, quum tam seditiosos & leves milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem severitas imperii, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque* 1 *antiqua disciplina habiti, neque fecerunt. Servius quidem Galba, si in L. Paullo accusando tyrocinium ponere & documentum eloquentiæ dare voluit; non triumphum impedire debuit, quem, si nihil aliud senatus justum esse judicaverat: sed, postero die quàm triumphatum est,* 2 *& privatum quum visurus esset,* 3 *nomen deferret,* 2 *&*

INTERPRETATIO.

1 *Secundùm leges reum ageret.*

NOTÆ.

Galba se ostensurum primoribus & magistratibus, penes quos imperium in exercitum erat, quæ in bello gerantur, non ex ipsis solis pendere.

4. *In uno nimis se per ambitionem peccare.*] Jubet Gron. scribi: *ultrò nimis sæpè per ambitionem peccari: quid si domini milites imperatoribus imponantur?* vel, *ultrò nimis sæpè ambitionem peccare*, nempe imperatorum; ut sit sensus: sæpè imperatores præter necessitatem peccare, disciplinam ambitionis causâ remittendo: quid futurum si metu militum cogantur eis nimiùm indulgere? Mihi alia sententia in mentem venit, si minori correctione legatur, *in uno nimis sæpè ambitionem peccare*: ut ambitio non ad imperatorem, sed ad minores belli duces referatur; qualis hic Galba tribunus militum secundæ legionis, per cujus ambitiosam audaciam, si negaretur Æmilio Paullo triumphus, & cuilibet tribuno daretur facultas Imperatorem suum calumniandi ita ut à militantium arbitrio penderet imperatorum triumphus, verendum erat, ne imposterum hi minùs dicto audientem haberent exercitum in minorum ducum erga milites indulgentia.

1. *Antiqua disciplina habiti neque fecerunt.*] Aut aliquid deest, aut mutanda scriptura, & cum Alb. Rubenio legendum: *antiqua disciplina habiti tunc quieverunt.*

2. *Et privatum quum visurus esset.*] Scribit Gron *sed postero die quàm triumphatum, & quum privatum eum visurus esset.*

3. *Nomen deferret.*] Mavult Sigon. *deferre, interrogare*, &c. modò infinitivo; ut referatur ad verbum, *debuit*. Mihi verò elegantior videtur modus subjunctivus, ut Gallicè diceremus: *apr. s cela, qu'il le deferât, qu'il intentât fon accusation contre luy.*

legibus interrogaret? aut ſerius paulo 4 quum primum magiſtratus ipſe cepiſſet, diem diceret, inimicum ad populum accuſaret, ita & pretium rectè facti, triumphum haberet L. Paullus pro egregiè bello geſto: & pœnam, ſi quid & vetere gloria ſua & nova indignum feciſſet. Sed videlicet cui crimen nullum, nullum probrum dicere poterat, ejus obtrectare laudes voluit. Diem integrum heſterno die ad accuſandum L. Paullum petiit: quatuor horas, quantum ſupererat diei, dicendo abſumpſit. Quis unquam tam nocens reus fuit, cujus vitia vitæ tot horis exprimi non poſſent? Quid interim objecit, quod L. Paullus, ſi cauſam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat: unam militum Macedonicorum; puram alteram, integrioris judicii, & à favore & odio, univerſo judicante populo Romano apud concionem rogatam & urbanam 5 prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos, Servi Galba, diceres? illa enim tibi tota abſciſa oratio eſſet: in ſtatione ſeverius & intentius inſtitiſti: vigiliæ acerbius, & diligentius circumitæ ſunt; operis plus quàm anteà feciſti, quum ipſe imperator 6 & exactor circumires. Eodem die & iter feciſti, & in aciem ex itinere duxiſti. Ne victorem quidem te acquieſcere paſſus eſt: ſtatim ad perſequendos hoſtes duxit. Quum te præda partienda locupletem facere poſſet, pecuniam regiam tranſlaturus in triumpho eſt, & in ærarium laturus. Hæc ſicut ad militum animos ſtimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum avaritiæ ſuæ inſervitum cenſent: ita apud populum Romanum nihil valuiſſent: qui ut vetera atque audita à parentibus ſuis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ ſint, quæ ſeveritate imperii victoriæ partæ; proximo certè Punico bello, quid inter M. Minucium magiſtrum equitum, & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accuſatorem id ſcire potuiſſe, & ſupervacaneam defenſionem Paulli fuiſſe. Tranſeatur ad alteram concionem: hoc Quirites vos, ſed milites videor appellaturus, ſi nomen hoc ſaltem rubrem mutare, & verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre poſſit.

Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

NOTÆ.

4. *Quum primùm magiſtratus ipſe cepiſſet.*] Galba ſcilicet, qui adhuc privatus, honores tamen ambire poterat; & paulò poſt videtur, prætor factus, malè adverſus Luſitanos pugnaſſe.

5. *Priùs reus agatur.*] Fortè, *reus agatur* inquit Muretus: quod ut ſanum rectumque, ita minùs neceſſarium videri poſſit, vulgatam lectionem retinere volentibus.

6. *Et exactor circumires.*] Imò fortè *circumiret*, ut vult Gron. ſed nihil eſt, quod muteris. Acutè enim inducitur Galba objiciens L. Paullo quæ tum per milites, tum per ſeipſum fecerat; quaſi illi exprobraretur à Galba, quod laudi vertendum erat. Rectè igitur oratione ex perſona Galbæ verſa ad L. Aemilium: *inſtitiſti, operis plus feciſti, circumires, iter feciſti, aciem duxiſti.* Deinde ex perſona Servilii Paullum defendentis converſo ad ipſum Galbam ſermone, *ne victorem quidem te* (à Galba, & exercitum tecum) *acquieſcere paſſus eſt* (Paullus:) *ſtatim ad perſequendos hoſtes duxit*, &c.

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

XXXVIII. *Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quàm paulo antè eram, quum ad plebem urbanam spectabat oratio.* 1 *Quid etiam dicitis milites? Aliquis est Roma, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit: & eum non iisdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes urbem inire prohibet. Erratis milites, si triumphum imperatoris tantùm, & non militum quoque & universi populi Romani esse decus censetis.* 2 *Non unius hoc Paulli. Multi etiam, qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quàm C. Lutatio primi Punici belli, quàm P. Cornelio secundi,* 3 *quàm* a *decora cuique sua illis qui post eos triumpharverunt. Nec L. Paullum minorem aut majorem imperatorem triumphus faciet. militum magis in hoc universique populi Romani fama agitur. primum ne invidiæ & ingrati animi adversus clarissimum quemque civem* a *opinionem habeat: & imitari in hoc populum Athenienſem lacerantem invidia principes suos videatur. Satis peccatum in Camillo à majoribus vestris est:* 4 *quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem violarunt: satis insuper à vobis in P. Africano; Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulcrum ostendi. Erubescamus, gloria si par illis*

INTERPRETATIO.

a *Ne ingrati animi infamia laboret.*

NOTÆ.

1. *Quid etiam dicitis milites.*] Muretus subjicit: *quid enim*: Gronov. *etiam* transfert ad orationem superiorem, scribitque: *equidem ipse etiam aliter animo affectus sum, quum apud exercitum mihi loqui videor, quàm paulò antè eram, quum ad plebem spectabat oratio. Quid dicitis milites?* Ego vitii nihil in recepta lectione deprehendo. Postquam enim Servilius sibi visus est plebem urbanam ad suas partes traduxisse, jam milites interrogat, ut eliciat etiam ab illis parem assensum. Nisi malis: *quid jam dicitis milites?*

2. *Non unius hoc Paulli.*] Miror hoc membrum tanquam membrum abruptum, trajici à Gronovio in superiora, ut sit, *erratis, milites, si triumphum imperatoris tantùm, si unius hunc Paulli, & non militum quoque*, &c. Mihi verò elegantior videtur sic abruptè pronunciata sententia.

3. *Quàm illis qui post eos triumpharverunt.*] In veteri codice scriptum erat: *quam illis qui triumpharverunt*. Sigonius cum haud dubiè mutilus videretur locus, interjecit *Tò post eos*, & sic satis expleri putavit, ut indicarentur qui post Lutatium, & Scipionem Africanum, de Philippo, deque Antiocho triumpharverant, T. Quintius Flamininus, & L. Cornelius Scipio Asiaticus. Gron. alia quædam desiderari censet, vellemque sic fermè legi: *quam illis sua quaque decora, & aliis, sive ante hos, sive post eos triumpharverunt.* Mihi Sigonianum supplementum sufficit: aut certè satis esse videtur, *quam sua decora illis qui post eos triumpharverunt*: quamvis nomen *decora* inesse possit nomini *decus*, quod è superiori membro huc non absurdè revocetur.

4. *Quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem.*] Opponit Servilius invidiam & ingratum animum plebis Romanæ in Camillum, invidiæ, & ingrato

viris L. Paullus, injuria vestra exæquetur. Hæc igitur primum infamia deleatur; facta apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Paulli similis esse, in ingrata & inimica bonis civitate, velit? Si infamia nulla esset, & de gloria tantum ageretur, qui tandem 5 *triumphus* b *non communem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis; ipsorum tantum imperatorum, an populi Romani dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Annibale, sed de Epirotis Carthaginiensibusque triumphi acti sunt, sic non Manius Curius tantum, nec P. Cornelius, sed Romani triumpha-* 10 *runt. Militum quidem propria est causa: qui & ipsi laureati, & quisque donis quibus donati sunt insignes,* 5 *triumphum nomine cient, suasque & imperatoris laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex provincia milites ad triumphum sint, fremunt: & tamen tum quoque se absentes, quod suis manibus parta victoria sit, triumphare credunt. Si* 15 *quis vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam deportati, & non statim confecta provincia dimissi sitis, quid Romam frequentes sub signis veneritis, quid moremini hic, & non diversi domos quisque abeatis vestras: quid aliud respondeatis, quàm vos triumphantes videri velle? Vos certe victores conspici velle debeatis.*

20 XXXIX. *Triumphatum nuper de Philippo, patre hujus, & de Antiocho est: ambo regnabant, quum de his triumphatum est. De Perseo capto, in urbem cum liberis abducto, non triumphabitur? Quod si in curru scandentes Capitolium, auratos purpuratosque ex inferiore loco Lucius Paullus in turba togatorum unus privatus interroget; Luci Anici, Cn. Octavi,* 25 *utrum vos digniores triumpho esse, an me censetis? currum ei cessuri, & præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri. Et vos Gentium quàm Persea duci in triumphum mavultis, Quirites, & de accessione potiùs belli, quàm de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem ini-* 30 *bunt, & navales socii: Macedonicæ legiones, suo abrogato, triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opimæ prædæ, tam opulentæ victoriæ spoliis fiet? Quonam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quo signa aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum*

Urb. cond. an. 586. Cos. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

INTERPRETATIO.

b *Estne triumphus aliquis, qui non in commune sit glorioſus populo Romano.*

NOTÆ.

animo, qui movetur in L. Paullum: ut oſtendat graviùs peccaturos Romanos, ſi hunc injuriâ affecerint poſt ſubactæ Macedoniæ decus; quam eorum majores in Camillum peccaverint ante acceptum ab eo urbis à Gallis libèratæ beneficium.

5. *Triumphum nomine cient.*] Notum eſt milites triumphantem Imperatorem in Capitolium ſequentes, præter cantus alios ſæpiùs inclamare ſolitos, *io triumphe*:

Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

auri, tanta pecunia regia? An noctu, tanquam furtiva, in ærarium deportabuntur? Quid illud ſpectaculum maximum? nobiliſſimus opulentiſſimuſque rex captus ubi victori populo oſtendetur? Quos Syphax rex captus, acceſſio Punici belli, concurſus fecerit, plerique meminimus, Perſeus rex captus, Philippus & Alexander filii regis, tanta nomina ſubtrahentur civitatis oculis? Ipſum L. Paullum, bis conſulem domitorem Græciæ, omnium oculi conſpicere urbem curru ingredientem avent. Ad hoc fecimus conſulem, ut bellum per quadriennium ingenti etiam pudore noſtro tractum perficeret. cui ſortito provinciam, cui proficiſcenti præſagientibus animis victoriam triumphumque deſtinavimus; ei victori triumphum negaturi & quidem non homines tantum, ſed Deos etiam ſuo honore fraudaturi? [1] Diis quoque enim, non ſolum hominibus debetur. Utrum majores veſtri omnium magnarum rerum & principia exorſi ab Diis ſunt, & finem eum ſtatuerunt? Conſul proficiſcens prætorve [3] paludatus cum lictoribus in provinciam & ad bellum vota in Capitolio nuncupat: victor perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eoſdem Deos quibus vota nuncupavit, merita dona populi Romani traducit: pars non minima triumphi eſt victimæ præcedentes, ut appareat Diis grates agentem imperatorem, ob rempublicam benè geſtam redire. Omnes illas [4] victimas, quas tradncendas in triumpho vindicavit, & alias alio cædente mactare. illas quidem epulas ſenatus, quæ nec privato loco, nec publico profano, ſed in Capitolio edentur, utrum hominum voluptatis causâ, an Deorum hominumque, auctore Servio Galbâ, turbaturi eſtis? L. Paulli triumpho portæ claudentur? Rex Macedonum Perſeus, cum liberis & turba alia captivorum, [6] ſpoliâ Macedonum, citra flumen relinquentur? L. Paullus privatus, tanquam rure rediens, à porta domum ibit? [7] Et tu centurio, miles, quid de imperatore Paullo ſenatus decrevit potius, quàm quid Servius Galba fabuletur, audis? & hoc dicere me potiùs quàm illum audi. Ille nihil præterquàm loqui, & ipſum maledice ac maligne, didicit: ego ter &

NOTÆ.

1. *Diis quoque enim, non ſolum hominibus debetur.*] An addatur nomen *triumphus*, quod vult Sigon. an ſubintelligatur è proximo, *honor*, parùm, opinor, interest. Cæterùm triumphus ſine ſacrificio non fiebat, ut cuivis notum.

2. *Et finem eum ſtatuerunt.*] Nempè Deos ſive Deorum honorem.

3. *Paludatis lictoribus.*] Scribit Gron. *prætorve paludatus cum lictoribus*,

4. *Victimas quas traducendas in triumpho vindicavit.*] Mod. *judicavit*. Turneb. *dicavit* Gron. *in triumpho locavit*. Quidni, *quas traducendas in triumpho, dicavit?* ſupple *Diis*.

5. *Alias alio cadente mactare.*] Imperator, & qui aliis Diis ſacrificabant, tangebant quidem manu victimas, ſed victimariorum, non ſuis manibus cædebant.

6. *Spolia Macedonum citra flumen relinquentur.*] An ex Macedonia per Brundiſium Apuliamque in Capitolium eunti trajiciendus Tiberis? Non id quidem, ſi rectà proficiſceretur: ſed ingreſſo per portam triumphalem, quæ ultra Tiberim, fluvius haud dubiè trajiciendus erat.

7. *Et tu Centurio,*] Reſtè Gronov. *at tu*.

& vicies cum hoſte per prævocationem pugnavi: ex omnibus cum quibus manum conſeruí, ſpolia retuli. inſigne corpus honeſtis cicatricibus omnibus adverſo corpore exceptis habeo. Nudaſſe deinde ſe dicitur: &, quo quæque bello vulnera acceptа eſſent, retuliſſe. quæ dum oſtentat, adapertis forte quæ velanda erant, tumor inguinum proximis riſum movit. tum, *Hoc quoque quod ridetis*, inquit, *in equo dies noctesque perſedendo habeo: nec magis me ejus quàm cicatricum harum pudet, pœnitetque; quando nunquam mihi impedimento ad rempublicam bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro ſæpe vexatum corpus, vetus miles adoleſcentibus militibus oſtendi. Galbanitens & integrum denudat. Revocate, ſi videtur, tribuni ad ſuffragium tribus.* [8] *ego ad vos milites* „*deſcendam, & cunctos ad ſuffragia euntes proſequar, ut eos coram cognoſcam, qui pravitate innata* „*atque ingrati erga Imperatores ſuos animi vitio cæteros antecunt, & qui* „*in bello malunt ducum aſſentationibus, ne dicam obſequiis, quàm juſto* „*imperio regi.* His permoti adeò & cæteri cives ſunt, & turba præſertim „militaris, ut reliquarum tribuum concordibus ſuffragiis triumphum ſci- „ſcerent, quem, ſi quis unquam alius, præclara victoria Paullus meruerat. Ejus ordo, ſive magnitudinem victi ductique Regis, ſive ſimulacrorum ſpeciem, ſive modum pecuniæ ſpectes, omnium ante actorum comparationem amplitudine ſua & magnificentia longè ſuperavit. Populus, extructis per circos & fora tabulatis theatrorum inſtar, pompam ſpectavit in candida toga; cum aperta & ultra morem ſertis coronata templa, jucundo thuris odorumque aliorum ſuffitu redolerent, atque à vicis ſedulò purgatis turbam ſubmoverent armati. Cæterum huic novo ſpectaculo vix triduum ſuffecit. Primus dies ſigna capta tabulaſque exhibuit curribus ducentis impoſitas. Tantùm eximiorum ingentiumque operum habuerant ſpoliatæ à noſtris Macedonum Græcorumque vicinorum civitates. ſequenti die cum pecuniis regiaque gaza, tranſvecta ſunt arma ferro aut ære nitida. Innumeris inerant vehiculis velut acervatim, & tamen mirâ arte digeſtæ, hinc ſupra clypeos galeæ, aut oreæ loricis thoracibuſve permixtæ; inde juncta cetris Cretenſibus Thracica ſcuta. Nec deerant pictæ cum telorum faſcibus pharetræ. Cerneres & indica, habenis diviſi-

Urb. cond. an 586. Coſſ. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

Vellejus lib. 1. cap. 9.

Flor. lib. 2. cap. 12.

NOTÆ.

8. *Ego ad vos milites.*] Intercidit finis hujus orationis à Servilio habitæ in gratiam P. Aemilii: ſupplevit ex Plutarcho Sigon. *Ego verò illos omnes ſubſequar, & malos ac ingratos cives cognoſcam, quique in bellis à Tribunis, quàm ab Imperatore regi malunt.* Gron. ſic vertit & explicat: *Ego autem deſcendens* (putà templo, vel è loco ſuperiori, unde concionabatur) *comitabor ſingulas* (nempè in ſuffragium euntes, quaſi rogator, diribitor, & cuſtos, quales ſelecti ad cuſtodiendas ciſtas ſuffragiorum in comitiis,) & poſteà, *qui in bello malunt* μεγωγίζεσθαι, quod eſt, non tam à Tribunis (militaribus) regi, quàm *per ambitionem, & pravè indulgentiâ haberi*, ut ſolet plebs ab Tribunis. Deſideratur hic quoque initium triumphi ab Aemilio per triduum acti.

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Aelio Pæto, & M. Junio.

„bus aurea fræna, innexosque fariſſis atque haſtis eriſpantibus diſtrictos „gladios, non ſine horribili quodam inter vehendum fragore, mucronem „exertantes. Tum referta argento ſignato vaſa ſeptingenta ſupra quinqua„ginta manibus robuſtorum hominum trium millium portabantur. Sin„gulis vaſis talenta ineſſe dicebantur tria, gerulorum quaternorum onus. „Erant & qui argenteos ſcyphos, cornuaque & ingentes, extante miræ „artis celatura, crateras ſine numero ferebant. Tertius dies captivos in „conſpectu dedit. Canentibus elaſſicum tubis ducebantur primùm pin„gues cornibus auratis & vittis ſertiſque redimiti boves centum ac viginti. „Haſce hoſtias ducebant cincti juvenes operis Phrygii zonis: comites ad„diti pueri aureas ferebant argenteaſque ad ſacrificium pateras. Viſeban„tur & dona Jovi, vaſa nimirum ſeptem ac ſeptuaginta, aureorum num„morum plena ejuſdem eum ſuperioribus ponderis; & decem talentorum „aurea phiala pretioſis diſtincta gemmis, quam in hunc uſum fieri atque „ornari Paullus curaverat. Geſtabatur poſt hæc priſcorum Regum aurea „ſupellex, (Antigonidas, Seleucidaſque appellabant) vaſa nempe ope„ris antiqui, & quibus uti Perſeus in conviviis ſolitus. Succeſſit & currus „ditibus ejuſdem armis onuſtus, addito diademate. Neo magno interval„lo Regis liberi ſequebantur, comitante nutritiorum, pædagogorum & „famulorum agmine, manus ad ſpectatores miſerabiliter tendentium, „exemploque ſuo docentium pueros implorandam ſuppliciter victoris po„puli clementiam. Filii erant duo, filia una, tanto magis miſericordia „digni, quanto minùs per teneram ætatem intelligebant quo ex faſtigio in „quam humilem ſtatum fortunæ eos iniquitas dejeciſſet. Veniebat deinde „Bitrius Cotys Regis filius. Sed præ reliquo ſpectaculo Romanorum ocu„los advertit ipſe Perſeus pullo amictu, crepidis Græci moris indutus, „mente ita ſtupens atque attonitus, ut incertum relinqueret doloriſne „acerbiſſimi ſenſum ad intima animi demiſiſſet, an, quod miſerius adhuc „videtur, alienata ob malorum magnitudinem mente, doloris omni ſenſu „careret. Purpuratorum & amicorum ac Satellitum cohors ipſum identi„dem intuentes, ejus magis quàm ſuam ſortem gemitu & lachrymis pro„ſequebantur. Hanc quidem ignominiam deprecatum ante ab Æmilio „Perſeum ferunt. Virum ejus reſponſo eluſum, eum dieeret, id quidem „in ipſius & pridem fuiſſe & eſſe adhuc manu ac poteſtate. Sed ille qualiſ„cumque vitæ ſpem generoſæ morti antepoſuit, maluitque in prædæ ſuæ „parte ipſe numerari, quam ſe & captivitatis ſuæ honorem eripere vi„ctori: ut hoc infortunium non tantùm incurriſſe, ſed etiam meruiſſe vi„deretur. Quadraginta inde aureæ coronæ circumferebantur, Paullo ab „omnibus fere Græcorum civitatibus in gratulationem victoriæ per legatos „dono miſſæ. Viſendus tandem magnifico in curru veniebat ipſe Æmilius „triumphali habitu, dextraque lauri præferens ramum: eingebant patris „latera filii duo, Q. Fabius & P. Scipio Æmiliani, quos & laborum comi„tes & rerum agendarum habuerat adjutores. Comitabantur Legati, Tri„buni, milites, laureati & ipſi, Pœana canentes laudeſque Imperatoris

ita

„ita cantu celebrantes, ut cum his jocos dicteriaque in eundem misce-
„rent.

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

XL. Summam omnis captivi auri argentique translati [1] sestertiûm millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quæ haud dubiè [2] major aliquantò summa ex numero plaustrorum ponderibusque auri, argenti, generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantùm aut in bellum proximum absumptum, aut in fuga, cum Samothracem peteret, dissipatum, tradunt: eòque id mirabilius erat, quòd tantùm pecuniæ intrà triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus aliis coacervatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contrà prædives, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremò Paullus in curru magnam, cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa, majestatem præ se ferens: post currum inter alios illustres viros filii duo, Q. Maximus, & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæque ordinibus. Pediti [3] in

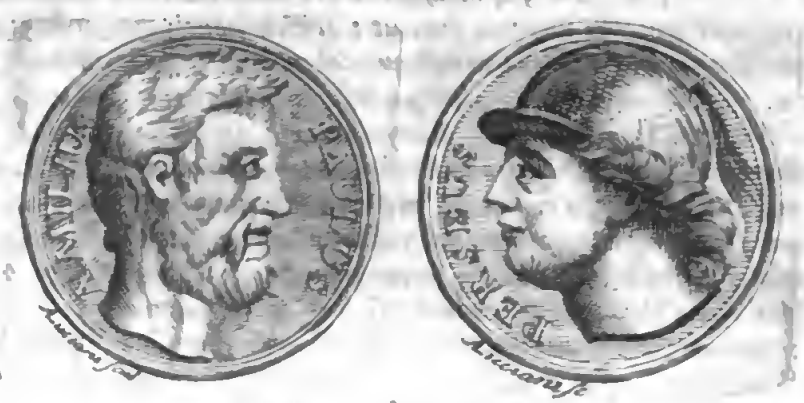

Triumphantis ducis, triumphatique regis hæ sunt imagines ex nummis.

NOTÆ.

1. *Sestertiûm millies ducenties.*] Id efficeret milliones librarum Francicarum duodecim. Cicero 2. de Offic. testatur Paullum omni Macedonum gaza potitum tantam pecuniam ærario intulisse, ut ea præda finem attulerit tributorum. Vell. scribit: *collata ab eo bis millies centies*: id est, viginti & unum milliones. Suidas, *Sena millia talentûm*, nostrâ computatione milliones quatuordecim cum quadringentis librarum millibus, ponit: Plinius *ter millies*: quod nostrâ pecuniâ redditum efficeret *trente millions*. Corrigendum hic Livium putat Gron. ut scribatur: *bis millies ducenties*, quæ sunt ex ejusdem sententia post Lipsium, *quinquagies quinquies centena millia Philippûm*: nobis, *cinq millions d'or & demy*: si Philippei Flandrici tribus libris nostratibus æstimentur.

2. *Major aliquantò summa ex numero plaustrorum.*] Plut. tradit hanc auri atque argenti vim in vasis portatam fuisse ab aliquot millibus hominum, non plaustris vectam: quare pecuniæ summam ex multitudine vehiculorum cognosci potuisse Perizonius negat, tentatque num legendum sit *Philippæorum*. Horum certè nummorum aureorum frequens, ut apud Græcos & Asiaticos usus; ita in triumphis ex iis gentibus frequens mentio.

3. *In singulos dati centeni.*] Denarii nempè, id est, pretium quadraginta librarum nostratium.

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Peto, & M. Junio.

singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: 4 tantum pediti daturum fuisse credunt, & pro rata aliis, si aut non refragati honori ejus fuissent, aut benignè hac ipsa summa nunciata acclamassent. Sed non Perseus tantùm per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hostium ductus: sed etiam victor 5
Paullus auro purpuraque fulgens. Nam duobus è filiis, quos, duobus datis in adoptionem, solos nominis sacrorum familiæque hæredes retinuerat domi; 5 minor fermè duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum; major quatuordecim annorum, triduo post triumphum decessit: quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes 10
triumphos, oportuerat. Paucis post diebus, data à M. Antonio tribuno plebis concione, quum de suis rebus gestis more cæterorum Imperatorum disseruisset, memorabilis ejus oratio & digna [a] Romano principe fuit.

XLI. *Quanquam & quàm feliciter rempublicam administraverim,* [1] *& quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare* 15
vos, Quirites, arbitror, quum spectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint; tamen paucis quaeso sinatis me cum publica felicitate comparare eo quo debeo animo privatam meam fortunam. Profectus ex Italia, classem à Brundisio sole orto solvi; nonâ diei horâ cum omnibus meis navibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis 20
Apollini pro me exercitibusque & classibus [2] *lustra sacrificavi. A Delphis quinto die in castra perveni: ubi exercitu accepto,* [3] *mutatis quibusdam, quae magna impedimenta victoriae erant, progressus, quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque pugnare cogi poterat rex,* [4] *inter praesidia ejus saltum ad Petram evasi, & ad pugnam rege coacto acie* 25
vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi; & quod bellum

INTERPRETATIO.

a *Viro primario inter Romanos.*

NOTÆ.

4. *Tantum pediti daturum.*] Muret. & Gron. *alterum tantum* legunt, id est, peditl ducentos, & pro rata aliis. Quid si *tantùm* pro *tantumdem*, id est, trecentos denarios peditibus, quantum nempè equitibus dederat.

5. *Minor quinque diebus ante triumphum.*] Contrà Plut. scribit, majorem è filiis in familia Paulli retentis, ante triumphum decessisse, minorem post triumphum.

1. *Et quod duo fulmina.*] Intelligit geminatam filiorum mortem: scribitque rectè Gron. *& qua duo fulmina.*

2. *Lustra sacrificavi.*] Non immeritò Plutarchi etiam auctoritate delet Sigon. vocabulum *lustra*: etenim Delphis Apollini sacrificaverat Æmilius Paullus; deinde acceptum in Macedonia exercitum lustravit, nec *lustrum sacrificare* Latinè dixeris.

3. *Mutatis quibusdam.*] Veluti scuto vigilibus adempto; & stationum more immutato, ut habetur lib. 43. cap. 33.

4. *Inter praesidia ejus saltum ad Petram evasi.*] *Petram*, de qua hic agitur urbem Pieriæ fuisse colliges ex lib. 39. cap. 26. & lib. 44. cap. 32. Sed quid sit *evadere saltum ad Petram*, non equidem satis capio: videtur itaque adjiciendum aliquid, ve-

Digitized by Google

per quadriennium quatuor ante me conſules ita geſſerunt, ut ſemper ſucceſſori traderent gravius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde [6] ſecundarum rerum velut proventus ſecutus: civitates omnes Macedoniæ ſe dediderunt: gaza regia in poteſtatem venit: rex ipſe, tradentibus prope ipſis Diis, in templo Samothracum cum liberis eſt captus. Mihi quoque ipſi nimia jam fortuna mea videri, eoque ſuſpecta eſſe. Maris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam trajicienda, & victore exercitu tranſportando. Poſtquàm omnia ſecundo navium curſu in Italiam pervenerunt, neque erat quod ultrà precarer; illud optavi, ut, quum ex ſummo retro volvi fortuna conſueſſet, mutationem ejus domus meæ potiùs quàm reſpublica ſentiret. Itaque defunctam eſſe fortunam publicam meâ tam inſigni calamitate ſpero; quod triumphus meus, velut ad ludibrium caſuum humanorum duobus funeribus liberorum meorum eſt interpoſitus. Et quum ego & Perſeus nunc nobilia maximè ſortis mortalium exempla ſpectemur, ille, qui ante ſe captivos captivus ipſe duci liberos vidit, incolumes tamen eos habet. ego, qui de illo triumphavi, ab alterius funere filii curru ex Capitolio ad alterum prope jam expirantem veni: neque ex tanta ſtirpe liberûm ſupereſt, qui L. Æmilii Paulli nomen ferat. Duos enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia & Fabia gens habent; Paulli in domo [7] præter ſe nemo ſupereſt. Sed hanc cladem domus meæ veſtra felicitas & ſecunda fortuna publica conſolatur. Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Aelio Pœto, & M. Junio.

XLII. Hæc tanto dicta animo magis confudere audientium animos, quàm ſi miſerabiliter orbitatem ſuam deflendo locutus eſſet. Cn. Octavius Kalendis Decembribus de rege Perſeo navalem triumphum egit. Is triumphus ſine captivis fuit, ſine ſpoliis. Dedit ſociis navalibus in ſingulos [1] denarios ſeptuagenos quinos, gubernatoribus, qui in navibus fuerant, duplex, magiſtris navium quadruplex. Senatus deinde habitus eſt: Patres cenſuerunt, ut Quintus Caſſius Perſea regem cum Alexandro filio [2] Albam in cuſtodiam duceret: comites, pecuniam, argentum, inſtrumen-

NOTÆ.

luti, *inter præſidia ejus & ſaltum ad Petram evaſit*: niſi velimus intelligi Æmilium, inter media Regis Perſei præſidia, ſaltum qui ad Petram erat, evaſiſſe: ſive è ſaltu & montibus Perrœbiæ, incolumem exiiſſe, & in Macedoniam deſcendiſſe. Qua de re lib. 44. cap. 35.

5. *Per quadriennium quatuor ante me Coſſ.*] Sigon. colligit, *per triennium tres ante me Conſules*: Hi fuere P. Licinius Craſſus, A. Hoſtilius Mancinus, Q. Marcius Philippus.

6. *Secundarum rerum veluti proventus ſecutus.*] Niſi referas ad præcedens verbum *perfeci*; legendum erit, *ſecuto civitates omnes Macedoniæ ſe dediderunt.*

7. *Præter ſe nemo ſupereſt.*] Num potiùs, *præter me*, Paullum ſcilicet ipſum, qui loquebatur.

1. *Denarios ſeptuagenos quinos.*] Æſtimanda eſſet hæc pecunia libris noſtris fermè triginta.

2. *Albam in cuſtodiam.*] Hæc *Alba Fucentis* ad Fucinum lacum in Marſis; ubi captivorum primores cuſtodiri ſolebant; nam *Alba longa* jam tempore

Urb. cond. an. 586. Coss. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

um quod haberet. Bitis regis Thracum filius cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Cæteros captivos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos post dies quam hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt; pecuniam ad redimendum filium alioſque obsides apportantes. Eis in senatum introductis, & 3 *idipsum* argumenti prætendentibus orationis, non suâ voluntate Cotyn bello juvisse Persea; quòd obsides dare coactus esset; orantibusque ut eos pretio, quantum ipsi statuissent Patres, redimi paterentur; responsum ex auctoritate senatûs est, *Populum Romanum meminisse amicitiæ, quæ cum Cotye majoribusque ejus & gente Thracum fuisset. Obsides datos crimen, non criminis defensionem esse: quum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Cæterùm etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ populi Romani; magis quid se dignum esset, quàm quid merito ejus fieri posset, æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, 4 quàm præsens exigere.* Legati nominati, T. Quintius Flamininus, C. Licinius Nerva, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam traducerent: & Thracibus munera data in singulos 5 binûm millium æris. Bitis cum cæteris obsidibus à Carseolis accersitus, ad patrem cum legatis missus. Naves regiæ captæ de Macedonibus inusitatæ antè magnitudinis 2 in Campo Martio subductæ sunt.

XLIII. Hærente adhuc, non in animis modò, sed penè in oculis, memoriâ Macedonici triumphi, L. Anicius 1 Quirinalibus triumphavit de rege Gentio Illyriisque. Similia omnia magis visa hominibus, quam paria. minor ipse Imperator, & nobilitate Anicius cum Æmilio, & jure imperii prætor cum consule collatus: non Gentius Perseo, non Illyrii Macedonibus, non spolia spoliis, non pecunia pecuniæ, non dona donis com-

INTERPRETATIO.

2 *Ex aqua in siccum fuerunt deducta circa Campum Martium.*

NOTÆ.

Tullii Hostilii solo æquata fuerat.

3. *Idipsum argumenti prætendentibus orationis.*] Nihil vetat genitivum *orationis* referri ad nomen præcedens, *argumentum*: si tamen referatur ad participium, *prætendentibus*, legendum erit, ut vult Gronov. *orationi*.

4. *Quam præsens exigere.*] Nomen *præsens* dicitur de pecunia quæ repræsentatur, sive quæ præsens numeratur.

5. *Binûm millium æris.*] Gallicâ pecuniâ fierent *cinquante huit livres six sols huit deniers*.

1. *Quirinalibus triumphavit.*] Celebrabantur *Quirinalia* XIII. Kalendas Martii in honorem *Quirini*, qui antèa *Romulus*. Dicebantur & Feriæ stultorum: quòd cùm quisque Fornacalibus (quæ indictitiæ feriæ erant farris in fornaculis torrendi gratiâ institutæ) in suâ curiâ feriaretur, & sacra facetet; pars populi, quæ fornacalibus rem divinam omiserat, quòd quasi stulta ignoraret quæ sua curia esset; sacrâ die per Curionem maximum indicto prætermissâ, *Quirinalibus* facere consuevisset, ut Festus tradit, atque Ovid. 2. Fastor.

Digitized by Google

parâri poterant. Itaque ſicut præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipſum per ſe intuentibus nequaquam eſſe contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies, terrâ marique ferocem, lociſque munitis fretam, gentem Illyriorum: regem, regiæque omnes ſtirpis ceperat: tranſtulit in triumpho multa militaria ſigna, ſpoliaque alia, & ſuppellectilem regiam, [2] auri viginti & ſeptem, [3] argenti decem & novem pondo: [4] denariûm tria millia: & [5] centum viginti millia Illyrii argenti. Ante currum ducti Gentius rex cum conjuge & liberis, & Caravantius frater regis, & aliquot nobiles Illyrii. De præda militibus in ſingulos [6] quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, ſociis nominis Latini quantum civibus & ſociis navalibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum eſt ſecutus miles, multiſque dux ipſe carminibus celebratus. [7] Seſtertiûm ducenties ex ea præda redactum eſſe, auctor eſt Antias, præter aurum argentumque quod in ærarium ſit latum: quod quia unde redigi potuerit, non apparebat; auctorem pro re poſui. Rex Gentius cum liberis & conjuge & fratre Spoletium in cuſtodiam ex ſenatuſconſulto ductus, cæteri captivi Romæ in carcerem conjecti: recuſantibuſque cuſtodiam Spoletinis, [8] Igiturvium reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ ducenti viginti lembi erant: de Gentio rege captos eos, Corcyræis, & Apolloniatibus, & Dyrrachinis, Q. Caſſius ex ſenatuſconſulto tribuit. Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Ælio Pæto, & M. Junio.

XLIV. Conſules eo anno, agro tantùm Ligurum populato, quum hoſtes exercitus nunquam eduxiſſent, nullâ re memorabili geſtâ, Romam ad magiſtratus ſubrogandos redierunt: & primo comitiali die conſules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum. Deinde prætores poſtero die L. Livium, L. Appulejum Saturnium, A. Licinium Nervam, P. Rutilium Calvum, P. Quintilium Varum, M. Fontejum. His prætoribus duæ urbanæ provinciæ ſunt decretæ, duæ Hiſpaniæ, Sicilia & Sardinia. Intercalatum eo anno; poſtridie Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus eſt, C. Claudius: in ejus locum Augures legerunt

NOTÆ.

2. *Auri viginti & ſeptem (pondo.)*] Gallicè, *quinze mille cent vint livres*.

3. *Argenti decem ac novem ponde.*] Exilis nimiùm hæc ſumma Gronovio videtur, nec abs re: vix probat, *mille & novem ponde*, hoc eſt pecuniâ Gallicâ hodiernâ, *trente ſix mille treis cens vint-quatre livres*.

4. *Denariûm tria millia.*] His reſpondent mille ac ducentæ libræ.

5. *Centum viginti millia Illyrii argenti.*] Videtur pondus idem fuiſſe hujus pecuniæ ac denarii Romani, aut drachmæ Atticæ; primos enim Victoriatos ex Illyrico advectos Plin. notat lib. 33. cap. 33. Fuerit ergo hæc ſumma circiter quadraginta octo milliûm librarum.

6. *Quadragenos quinos denarios.*] Nobis eſſent, *dix-huit livres*.

7. *Seſtertiûm ducenties.*] Nobis eſſet, vicies centena millia librarum Francicarum, Gall. *deux millions de livres*.

8 *Igiturvium reges traducti.*] Rectè corrigit Turnebus *Iguvium*, quod aliàs *Eugubium* dicitur in Umbria, non procul Spoleto. Reges autem intellige, tum Gentium ipſum, tum uxorem ejus, liberos & fratres.

Urb. cond. ann. 586. Coss. Q. Ælio Pœto, & M. Junio.

T. Quintium Flamininum. & Flamen Quirinalis mortuus, Q. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu urbem ingressus, ad forum à porta, tribunalque Q. Cassii prætoris perrexit: concursuque undique facto, *Deos qui urbem Romam incolerent, senatumque & populum Romanum salutatum se dixit venisse: & gratulatum quòd Persea Gentiumque reges vicissent; Macedonibusque & Illyriis in ditionem redactis, auxissent imperium.* Quum prætor senatum ei, si velit, eo die daturum dixisset; biduum petiit, quo templa Deûm urbemque & hospites amicosque viseret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio quæstor; qui & Capuam ei obviam missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesque ejus benignè reciperent, conductæ. Tertio post die senatum adit, gratulatus victoriam est: merita sua in eo bello commemorávit: petiit, *Ut votum sibi solvere, Romæ in Capitolio decem majores hostias, & Prænestæ unam Fortunæ liceret. ea vota pro victoria populi Romani esse. Et ut societas secum renovaretur: agerque sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli possiderent, daretur. Filium postremò Nicomedem senatui commendavit.* Omnium, qui in Macedonia imperatores fuerant, favore est adjutus. Itaque cætera quæ petebat concessa; de agro responsum est, *Legatos* [1] *ad rem inspiciendam missuros. Si ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset: dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius injuria quidquam ei datum vellet populus Romanus.* [2] *Ne quod detur quidem, gratum esse donum posse, quod eum qui det ubi vellet ablaturum esse sciat. Facilè Nicomedis commendationem accipere: Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Ægypti regem esse.* Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei [3] ex sestertiis * jussa dari, & [4] vasorum argenteorum pondo quinquaginta. & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masinissæ data essent: & ut victimæ aliaque quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ, seu Prænestæ immolare vellet, regi ex publico, sicut magistratibus Romanis, præberentur: & ut ex classe, quæ Brundusii esset, naves longæ viginti assignarentur, quibus uteretur: donec [5] ad classem dono datam ei rex perveniisset.

NOTÆ.

1. *Ad rem inspiciendam missuros.*] Nempè *Romanos.*

2. *Ne quod detur quidem.*] Pro *quod* legit Muret. *quoi*, id est, *cui.*

3. *Ex sestertiis.*] Non adjicitur numerus sestertiorum, fortè, *ex sestertiis centies millenis.*

4. *Vasorum argenteorum pondo quinquaginta.*] Emeretur argentum illud mille octingentis libris nostratibus, non habitâ ratione manus pretii.

5. *Ad classem dono datam ei.*] Ut lembos ducentos viginti, qui de Gentio capti fuerant, Romani Corcyræis, Apolloniatibus & Dyrrachinis donaverant, ita pars navium Perseo ereptarum data fuerat Prusiæ.

L. Cornelius Scipio ne ab eo abſcederet, ſumptumque ipſi & comitibus præberet, donec navem conſcendiſſent. Mirè lætum, [6] & eâ benignitate in ſe populi Romani regem fuiſſe, ferunt: [7] munera ſibi ipſum emiſſe: filium juſſiſſe donum populi Romani accipere. Hæc de Pruſia noſtri ſcriptores. Polybius, eum regem [8] indignum majeſtate nominis tanti, tradit; pileatum, capite raſo, obviam ire legatis ſolitum, libertumque ſe populi Romani ferre: & ideo inſignia ordinis ejus gerere. Romæ quoque, quum veniret in curiam, ſummiſiſſe ſe, & oſculo limen curiæ contigiſſe: & Deos ſervatores ſuos ſenatum appellaſſe. aliamque orationem, non tam honorificam audientibus, quàm ſibi deformem habuiſſe. Moratus circa urbem triginta haud amplius dies, in regnum eſt profectus.

Urb. cond. an. 586. Coſſ. Q. Ælio Pæto & M. Junio.

NOTÆ.

6. *Et eâ benignitate.*] Manut. apud Sigon. reponit: *ex eâ benignitate.*

7. *Munera ſibi ipſum emiſſe.*] Scribo cum Gron. *munera ſibi ipſum remiſſe*: quis enim indignum fuiſſe non videt munificentiâ populi Romani, ſi pro muneribus Pruſiæ deſtinatis pretium accipi ſineret.

8. *Indignum majeſtate nominis tanti.*] Scribit App. in Mithridatico; (quod ex Polyb. deſumptum credibile eſt) capto Perſeo Pruſiam, togatum, Italico more calceatum, Romam veniſſe; & raſo capite pileum circumtuliſſe, more libertorum; ac Romano ſermone profeſſum libertum ſe eſſe populi Romani. Videndus & Diodorus.

FINIS LIBRI XLV.

Digitized by Google

TITI LIVII
PATAVINI
DECADIS QUINTÆ
SUPPLEMENTUM

AVCTORE I. FREINSHEMIO.

Digitized by Google

JOH. FREINSHEMII SUPPLEMENTUM

Libri XLVI. LIVIANI.

L. Annæi Flori Epitome Ejuſdem Libri.

EUMENES Rex Romam venit: qui, quia Macedonico bello ſe medium egerat, ne aut hoſtis judicatus videretur, ſi excluſus eſſet, aut liberatus crimine, ſi admitteretur; in commune lex lata eſt, ne cui regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus conſul Alpinos Gallos, C. Sulpicius Gallus conſul Ligures ſubegit. Legati Pruſiæ regis conqueſti ſunt de Eumene, quod fines ſuos depopularetur: dixeruntque eum conſpiraſſe cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodiis juncta eſt. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta viginti ſeptem millia viginti duo. Princeps ſenatus lectus M. Æmilius Lepidus. Ptolemæus Ægyptiorum rex, à minore fratre è regno pulſus, miſſis ad eum legatis, reſtitutus eſt. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius ejus Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo Romano renovavit. Res præterea adverſus Ligures, Corſos, & Luſitanos vario eventu geſtas, & motus Syriæ mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lyſia tutore ejus Demetrius Seleuci filius, qui Romam obſes miſſus fuerat, clam, quia non dimittebatur à Romanis, interemit: & ipſe in regnum receptus. L. Æmilius Paullus, qui Perſeum vicerat, mortuus: cujus tanta abſtinentia fuit; ut quum ex Hiſpania & Macedonia maximas opes retuliſſet; vix ex auctione bonorum ejus redactum ſit, unde dos uxori ejus redderetur. Pompeinæ paludes à Cornelio Cethego conſule, cui ea provincia evenerat, ſiccatæ, agerque ex iis factus.

I. ADFLICTA Macedonum regia, totque nobiles provinciæ imperio adjectæ, quum potentiam Romanam omnibus jam regibus nationibuſque formidabilem effeciſſent; nullum ferme regnum, nulla reſpublica fuit, quin mittendis Romam legatis victori gentium populo adularetur. Acuerat præterea diligentiam quorumdam non injuſtus terror, ne pœnæ repoſcerentur parum ex fide cultæ ſocietatis. Iſta maxime cauſſa movit Eumenem Aſiæ regem, ut in Italiam navigaret. Comperto Regis conſilio dubitavere Patres, quonam modo excipi venientem verum eſſet. Quippe quum proximo bello Macedonico, neque ſatis pro amico, neque pro hoſte ſe geſſiſſet: hærebant, ne aut repulſus condemnari iſto crimine; aut admiſſus liberari videretur. Nam & abſolvere pigebat haudquaquam illibatæ fidei virum: & pudebat bello petere, quem ipſi paulo ante principem amicorum, ut aliis ad colendam amicitiam Romanam exemplum eſſet, opibus & honoribus ambitioſe auxerant.

Urb. cond. ann. 587.

Pol. excerpt. Legat. 87.

Eumenes in Italiam navigat. Epit. Liv. 46.

Polyb.

Epitom. Liv. Polyb.

II. Tandem ea via placuit, qua animi viresque Regis frangerentur, nec in illum tamen nominatim aliquid constitueretur. *Igitur in commune* lata lex est, ne cui Regi Romam venire liceret. Ejus exemplum missus à Senatu Quæstor Eumeni, qui jam Brundisium appulerat, attulit: simul denunciato, *si quid ei à populo Romano opus esset, uti ederet; quod si nihil esset opus, quamprimum excederet Italia*. Breve responsum Eumenis fuit, & quale in animo regio metus & ira pepererant, *nulla sibi re opus esse*. Submoto sic Eumene, senatus aliarum gentium civitatumque legatis operam dedit, qui gratulandi causa eum muneribus venerant. Ii perhumaniter auditi dimissique sunt, impetratis ferme quæ postulaverant.

Excedere Italia jubetur. Diodor. apud Fulv. Ursin.

Pol. Excerpt. Legat. 98. Athenienſium legatio.

III. Sed Athenienſium legatio, neque moribus civitatis, ad quam mittebatur, neque famæ ejus quæ mittebat, satis convenire visa est. *Pro Haliartiis, quorum urbem C. Lucretius Prætor bello Persei deleverat*, nequidquam deprecata; prolatis aliis mandatis repente vertit sermonem, & *agros* miserorum quos precibus suis juvare instituerant, *populo Athenienſi* petiverunt. Minore indignatione acceptum est, quod *Delon & Lemnum insulas restitui sibi* postulavere: nam eas & olim obtinuerant. Itaque tunc quoque reddi senatus jussit.

Vellejus 1. 2. 3.

Pol. Excerpt. Leg. 99. Rhodiorum legatio.

IV. Sub idem tempus Theætetus Rhodiorum legatus apud Patres verba *de Societate* fecit. Sed quum res in curia traheretur, ille mœrore & annis oppressus, erat enim octogenario major, diem suum obiit. Supervenere deinde Cauniorum & Stratonicensium exsules, *urbesque suas contra quam senatui placuisset, Rhodiorum præsidiis teneri* questi, novum impetravere Senatus consultum, quo *urbibus istis excedere Rhodii jubebantur*. Erant adhuc in Urbe Philophron & Astymedes: quos quum cepisset metus, ne civitatis suæ contumacia Romanorum iram asperaret, validiores parendi auctores futuri, si cœtibus publicis interessent, continuo in patriam sunt profecti. Movit repræsentatio discriminis Rhodios, ut non modo statim deducenda curarent præsidia; sed etiam *legationem* decernerent *Romam, quæ de societate conjungenda omni ope contenderet*. Aristoteles legationis ejus caput erat. Is quum adulta jam ætate in Urbem perveniſſet, *obsequium Rhodiorum & promptam ad parendum etiam duris imperiis voluntatem* expoſuit. deinde *de societate ineunda* multa verba fecit, vario sermone usus ad expugnandos iratorum animos. At Patres ad extremum amicitiæ neutram in partem facta mentione, responderunt: ut *societas in præsentia Rhodiis daretur, ex dignitate populi Romani non videri*.

Polyb. Excer. Legat. c.

Eorundem alia legatio.

Tit. And. Ter. Jul. Obseq. Col. Triumph. Epit. l. 46. Jul. Obseq. Consularium Comitiorum ambitio.

V. Ludos interea Megalenses M. Fulvius, M. Acilius Glabrio Ædiles Curules ediderunt. Consulibus, nullo usquam majore bello, Inalpini Galli & Ligures provinciæ fuere. ex utraque gente triumpharum: quum Cl. Marcellus Gallos, C. Sulpicius Ligures subegisset. Consularibus deinde Comitiis tanta candidatorum ambitio fuit, ut convocato in Capitolium senatu opus esset. Eo se milvus avis intulit, raptamque de cella Jovis mustelam in medium consessum misit. Id prodigium solitis sacrificiis, & lustratione urbis procuratum est. Plura mox sequens annus attulit, quum T. Manlius A. F. T. N. Torquatus, Cn. Octavius Cn. F. Cn. N. consulatum iniviſſent. Nam & pestilentia sic in Urbe laboratum est, ut ex Sibyllinis libris populus, circum compita & sacella operatus, sederit. Et in æde Penatium noctu sua sponte fores patuerunt, lupi quoque in Esqui-

Urb. cond. ann. 588. Jul. Obseq. Prodigia.

liis & colle Quirinali media luce conſpecti, perſequentibus eos qui viderant, fugerunt. Urbe iterum luſtrata domi foriſque tranquillæ res fuerunt. Ludis Magnis pugilum & funambulorum ſpectacula in ſcenam Sex. Julius Cæſar, Cn. Cornelius Dolabella ædiles curules introduxere. Prolog. Hecyræ Terent.

VI. Hic quoque annus memorabilior legationibus quam rebus bello geſtis fuit. Venere Gallogræcorum in Urbem legati, magna ſpe, fore ut ſuſpectus Eumenes, & tantum non pro hoſte habitus gratiorem apud Romanos petitionem ſuam faceret. Bellum enim habebant cum Eumene, præter ſolita hoſtibus, peculiari quadam feritate gentis exitiabile, quod ex captivis ætate & forma præcipuum quemque victimarum in morem ornatos diis ſuis immolaverant; cætera omni turba, quamquam multi olim noti amicique in ea eſſent, telis obruta. Conceſſum his eſt ab ſenatu *ut legibus ſuis uterentur*: juſſi tamen ſunt *domi ſe continere, neque cum armis fines ſuos egredi*. Juſt. 38. 4. Pol. Excerpt. Legat. 97. Front. Strat. l. 2. c. 16. Caſau. in Polyæn. p. 714. Polyb. Exc. leg. 102. Diod. ap. Val. Gallo Græcorum legatio.

VII. Haud æque propitiis auribus, licet juſtiore in deſiderio, Achæorum eſt audita legatio. Populus iſte unus ea tempeſtate per Græciam erat, cui ad res novandas neque animus, ſi ferret occaſio, neque vires deeſſe viderentur. Igitur has accidere quærentibus Callicrates & Andronidas aperuere viam, *pleroſque primores Achæorum, quaſi cum Perſeo ſenſiſſent*, criminati. Ex quibus Xenon, qui & ipſe per ea tempora exercitum duxerat, quum innocentiæ conſcientia exclamaſſet, *ſe vel in ipſo Senatu cauſſam ſuam defenſurum eſſe*: dedit occaſionem legato Romano qui tum aderat, ut *mitti Romam omnes, qui ab accuſatoribus nominati fuerant*, imperaret. Duris & inſolentibus mandatis (neque enim aut Philippus olim, aut filius ejus Alexander, quum rerum potirentur, tam acerba juſſerant) Achæi deteriorum metu paruere; miſſis in Urbem principibus gentis, & quotquot aliorum per tempora Macedonici belli in imperiis aut curationibus alicujus momenti fuerant, circiter mille. Hos Romani, tanquam à ſuis judicatos, circum municipia coloniaſque Italiæ cuſtodiendos dimiſerunt. Ergo repetitis legationibus, *ut cauſſa civium ſuorum cognoſceretur, aut ſi credere innocentes Senatus, quam reperire mallet, patriæ redderentur*, Achæi orabant. Achæorum legatio. Juſtin. 34. 1. 2. Polyb. apud Valeſ. Pauſanias lib. 7.

VIII. Quod ubi fruſtra fiebat, vacuique in Peloponneſum legati revertebantur, tanta omnium indignatio in Callicratem & cæteros ejuſdem ſectæ exarſit, ut non jam ſecretis odiis, ſed plane confeſſa ſimultate ab omnibus ineſſerentur, eouſque, ut etiam à pueris è Schola redeuntibus palam *proditores* appellarentur: neque in ſacris Græcorum conventibus quiſquam eorum cum laude mentionem facere poſſet, quin ſibilis & tumultu vix credendo exciperetur. eſtque tradita res non indigna memoratu, aliquando Sicyone quum inter Antigoniorum ſolemnia balneis publice inſtructis Callicrates & Andronidas uſi fuiſſent; neminem in eadem ſolia poſtmodum voluiſſe deſcendere, niſi prius emiſſa priore aqua omni, novaque infuſa, veluti expiata & luſtrata viderentur. Pol. Excerpt. Legat. 103. Eorum odium in Callicratem & alios Romanæ factionis. Polyb. apud Valeſium.

IX. Sed Achæi quum aliud auxilium præterquam in precibus nullum eſſet, & harum vim maximè in perſeverando poſitam crederent, denuo legationem decernunt, quam Eureas & cum Anaxidamo Satyrus obierunt. Ii ſub idem ferme tempus venere Romam, quo inter complures minorum gentium legatos à Rhodiis Aſtymedes, & à Rege Pruſia Python quidam acceſſerat. Hic introductus Pol. Excerpt. Legat. 104.

Eutrop. Liv. qui. Polyb. Iuſtiç legatio Eumenem accuſat.

in Senatum, Eumenis accuſationem orſus eſt, *cujus incurſionibus, fines Bithyniæ vaſtarentur, oppidis etiam aliquot ereptis occupatiſque. neque aliud magnopere Pruſiam Eumeni diſplicere, quam quod amicitiam Romanorum cum fide retineret. idque ex eo intelligi poſſe, quod cum Antiocho Syriæ Rege de bello Romano agitaret conſilia: neque ſenatus conſultis haberet honorem, ſed contra hæc vexaret Gallogræciam, omneſque in univerſum ſocios clienteſque Romanorum: res autem ſuas ubivis confirmando, qui ſuæ factionis eſſent, ſtabiliret.* Non ſpernenda res ſenatui viſa: ne tamen adhuc nudarent conſilia, ſufficere creditum, ſi favore ſuo Gallogræcorum ſuſtinerent animos, illorumque libertatem, quantum citra manifeſtam Eumenis injuriam fieri poſſet, tutarentur.

Rhodii legati Oratio.

X. Poſt hos Aſtymedes Rhodius iteravit civitatis ſuæ preces: *ſatis eam magnas ſuperbiæ temeritatiſque pœnas luiſſe, quin & graviora delictis pertuliſſe ſupplicia. Nam & Lycia Cariaque decedere coacti ſumus, quas regiones non ſine maximis ſumptibus, triumque bellorum laboribus & periculis, civitas noſtra quæſiverat. Nunc igitur vectigalibus iſtarum tributiſque caremus, unde nobis egregii nuper fructus, & opum publicarum acceſſiones magnæ certæque fuere. Quanquam de Lycia Cariaque, ſi quis infenſius urgeat, forte minus licitum ſit queri. Quod enim veſtro munere poſſederamus, videri poteſt non inique nobis ademptum eſſe, offenſionibus obortis, & civium noſtrorum vaecordia ſuſpiciones & iram veſtram provocante. Sed Caunum certe ducentis talentis à Ptolemæo, ſed Stratoniceam ab Antiocho & Ptolemæo in magni beneficii loco accepimus: unde nobis annuus proventus centum viginti talentorum uno decreto veſtro periit: cui quidem obedire quam maximo cum reipublicæ noſtræ detrimento conjuncta res erat, non diſtulimus. Quibus ex rebus effectum eſt, ut majores pœnas Rhodii dederimus ſemel dubii amici, quam ſemper certi hoſtes Macedones. ut jam alias taceamus gentes, ne cui incolumitatem ſuam invidere potius, quam velificari noſtræ videamur.*

Diodor. ap. Valeſ.

Polyb. Res Rhodiorum accuſa.

XI. *Et tamen præcipuum civitatis noſtræ vulnus nondum attigi, quod exemptione Deli, demptaque populo de portu & publicis ſtatuendi poteſtate, portorium, hoc eſt, Rhodiæ rei fundus & columen ſic interiit, ut quod paulo ante quadragies H.S. locari conſueverat, hodie vix in ſexcenta millia nummum inveniat redemptorem. adeo Patres conſcripti jugulum premit ira veſtra, & ipſos quaſi nervos incidit civitatis. Quod ſi meritos hæc urgeret calamitas, non foret abſonum, publico delicta conſilio, publicis quoque miſeriis expiari: nunc autem, quando & paucorum iſte furor fuit, & rerum omnium ſuppliciis à populo Rhodio expiatus; relinquitur, ut remotis à ſenſu malorum fontibus, indignatio veſtra tantummodo adverſus innocentes deſæviat. Quod quia neque pro cetera manſuetudine veſtra, neque pro gloria ſæpius ignoſcendo quam vindicando quæſita, facere videmini; certa me ſpes tenet fore, ut aliquando miſericordiæ quam iræ meminiſſe malitis.*

Rhodii publico innocui.

XII. *Ob amentiam paucorum, iracundiam non injuſtam contra Rhodios concepiſtis. quanto æquius fuerit venia proſequi ſceleris innoxios, ob errorem ſupplices, & pœnitentia ac obſequiis admiſſa correcturos? Amiſimus dignitatem, potentiam, vectigalia, etiam libertate, pro qua jam inde ab antiquiſſimis temporibus nihil non ſuſtinuimus, haud parum imminuta. & tamen ferimus iſta patimurque: modo ſic tandem ſatisfactum ſit iræ veſtræ, Patres conſcripti, ærumnæque Rhodiorum vel in hac fortuna finem inveniant. id autem nullo pacto ſperare audemus, niſi, quod totos*

oraverimus, in amicitiam societatemque Populi Romani recipiamur. olim invidiosa & suspecta multis potuit hæc esse postulatio, ne ad spes nimias præscriptione vestræ societatis abuti cogitaremus: nunc ad eam, velut ad asylum confugimus, nec ut aliis timori simus, sed ut timere ipsi desinamus. In amicitiam societatemq. recipi postulant.

XIII. Huic orationi, quum similis argumenti alia quædam adjecisset, imagine humilitatis, in quam ex tanto fastu subito deciderat clarissima civitas, movit animos Patrum, ut *societatem cum deprecantibus jungendam esse* decernerent. Neque deerant qui reniterentur, *simulatam Rhodiorum pœnitentiam* arguentes; sed apud plures misericordia valuit, adjuta Tib. Gracchi testimonio, qui *senatus consultis omnibus obtemperatum à Rhodiis fuisse* referebat, *condemnatosque publico judicio universos qui populum à Romanis alienaverant*. Nam hujus Gracchi, A. Manlio A. F. T. N. Torquato, Q. Cassio L. F. Q. N. Longino Coss. celebris legatio per Asiam fuit, quam missus ab Senatu ad res sociorum inspiciundas obiverat. Causa mittendi maxime fuit, ut coram cognosceret, quid Antiochus & Eumenes animi consiliique invicem aut adversus populum Romanum haberent. Honorificentissime ab utroque Rege exceptum ferunt, nullo conspirationis inter eos certo indicio, benevolum ipsis faventemque revertisse. Livii Epitom. 46. Pol. Excerpt. Legat. 104. Tib. Gracchi legatio Asiatica. Vrb. Cond. Anno 599. Pol. Excerpt. Legat. 105.

XIV. Acerrimi viri diligentiam Eumenes prudentia eluserat, qua nemine tum Regum inferior fuit; vicinia potentiorum ad consilia sua solicite tegenda tam longa ætate exercitus. Antiocho loco sapientiæ temeritas fuit, qua omnibus in negotiis usus, vix ullum animi sui certum firmumque vestigium sinebat animadverti. Quum enim alii Reges potentiam divitiasque suas pari solicitudine augerent tegerentque, gnari magnarum opum famam suspicionibus obnoxiam esse; hic quasi data opera produxit thesauros suos & ostentavit. Magnificentissimos enim ludos instruxit, ex universo fere terrarum orbe per ambitiosa præmia coactis artificibus: quo tempore quidquid regiæ supellectilis, cæteræque opulentiæ, fuerat reconditum, id omne publice spectandum proposuit. Vix peracta hac solemnitate supervenit Tib. Gracchus, quem omni comitate ac liberalitate sic obruit, ut animum Regis ob ereptam Ægyptum à Populo Romano alienissimi nullo indicio posset deprehendere. Quum enim natura largitor animosus esset; tunc etiam studio honoris cultusque omnia argumenta sic intendit, ut toto eo tempore aliis in ædibus diversaretur, quo vacuam legaris Romanis regiam relinqueret. Ea res, & quoniam paulo ante inter ludos animum usque ad pudendas ineptias effusissima hilaritate laxaverat, Romanos facile persuasit, nihil in tali mente magnæ seriæque cogitationis agitari. Pol. ap. Val. Is ut exceptus ab Eumene & Antiocho. Diodor. ap. Vales. Polyb. Excerp. Legat. 101. Diodorus. Polyb. Joseph. 12. 21. Polyb. Excerp. Legat. 101. Diodorus.

XV. Cæterum, ut ad institutum redeamus, non eadem humanitate qua priores, Achaici oratores excepti sunt ab Senatu. Negabant illi *principes Achæorum tanquam damnatos, sed uti causam dicerent, missos Romam fuisse. rogare igitur nunc quoque, ut ita fiat, si Patribus videatur. quod si ipsi hoc nolint, at saltem remittant illos domum. spondere concilium Achaicum enixe daturum operam, ne judicium suum levius quam pro cujusque merito fuisse dicatur.* Nihil impetratum. literæ quin etiam ad principes Græcarum civitatum qui Romanæ factionis erant, & in Achajam ad Callicratem missæ; *Neque civitatibus publice, neque ipsis privatim profuturum videri: si homines isti suam quisque in patriam revertantur.* Hoc per Græciam vulgato responso, passim metus erat & trepidatio, non eorum mo- Achæorum legatio irrita. Pol. Excerpt. Legat. 105.

do qui Macedonum rebus ſtuderant, ſed omnium quibus erat patriæ charitas externa dominatione potior. At Charopus & Callicrates & cæteri ejuſdem conſilii, quanto humiliores videbant alios redigi; tanto ipſi majores ſpiritus ſumebant.

Perſeus moritur. Diodorus. Plutar. Æmil. cap. 63. Diod. ap. Val. Plutarch. Diodorus. Sal. Hiſt. 4. in Ep. Mithrid. Valer. Max. 5. 1. 8.

XVI. Dum iſta diverſis locis ſic aguntur, Perſeo, qui rerum iſtarum omnium cauſſa fuerat, dubium an voluntarius exitus calamitatis vitæque finem attulit. Poſt L. Æmilii triumphum in carcerem Albanum conditus, & inde eodem L. Æmilio, ſenatuſque principe M. Lepido adjuvante exemptus, in libera cuſtodia biennium extraxit. tum vero miſerias certas, ſpem incertam reputans, inedia ſibi conſcivit necem. quidam à cuſtodibus, quos forte offenderat, ſomno prohibitum expiraſſe tradiderunt. Defunctum publico funere in honorem priſtinæ fortunæ ſenatus efferri juſſit, miſſo ad hoc Quæſtore Albam, ubi deceſſerat. Nec omittendum eſt in caſu tanti modo Regis aliud fortunæ ludibrium, etiam ipſa, ut mihi videtur, captivitate ac morte miſerabilius. Alexander ſolus liberorum patri ſuperſtes fabriles artes didicit, quibus ſe toleraret: deinde ſcriptum fecit, operamque eam Magiſtratibus Albanis locavit. Hoc anno Romæ cenſus actus eſt, luſtrumque conditum. L. Æmilius Paullus, Q. Marcius Philippus condidere. Cenſa ſunt civium capita trecenta triginta ſeptem millia quadringenta quinquaginta duo.

Zonaras. Marcellin. 14. 40. Oroſ. 4. 20. Epit. Livii 46. Faſti Capitol. Plutarchus. Cenſur. Paulli & Philippi. Liv. 43. 15. 6. Diod. 31. 2.

XVII. Mitis ea cenſura fuit, moribuſque & manſuetudini Paulli conveniens. tres tantum Senatu moti: nemo ex inſignibus. eadem in equitibus Romanis recenſendis moderatio fuit. Principem Senatus, quem & antecedentes quidam cenſores, legere M. Æmilium Lepidum. operum quæ locavere, quod mireris, ſplendidiora neſciuntur. memoratur Horologium, quod diligentius ordinatum Q. Marcius in publico poſuit, grato in Populum Romanum munere, quia vetus, quod ibidem centeſimum ferme ante annum M. Valerius Meſſala ſtatuerat, ad horas Romanas parum conveniebat. Publicavit idem & Concordiæ ſignum, quod deinceps in curia collocavit C. Caſſius. At L. Æmilius Minervam, Phidiæ præclarum opus, in æde Fortunæ poſuit. Hoc primum anno in Italiam veniſſe morbum, qui carbunculus appellatur, in annalibus annotatum eſt.

Cenſorius c. 19. Plin. 7. 60. 4. Scalig. Cic. pro Domo. Plin. 36. 1.

XVIII. Comitia deinde conſularia habente A. Manlio, nam collega ejus Q. Caſſius in Magiſtratu deceſſerat, Tib. Sempronius P. F. Tib. N. Graechus iterum, M. Juventius T. F. T. N. Thalna facti ſunt. Ii quum magiſtratum iniviſſent, Tib. Gracchus Galliam, M. Juventius Corſos provincias accepere. ſed in urbe Ludi Megalenſes à L. Cornelio Lentulo, L. Flacco Ædilibus Curulibus acti ſunt. In Corſis feliciter bellatum cauſſa fuiſſe putatur Conſuli, ut rariſſimo fati genere interiret. Quum enim ſacrificanti forte literæ Senatus adlatæ eſſent, quæ *ob res ab eo geſtas ſupplicationem decretam* nunciabant; eas attentiſſime legens ante foculum, ſubito concidit, extinctus, ut putatur, gaudio, cujus in tranſlatitia felicitate intemperiem anguſtus animus non ferebat.

Faſti Capitol. Urb. condita anno 590. Victor. in 1. Rhet. Cicer. Conſul Juventius præ lætitia moritur. Titulus Heautontim. Terentiani. Plin. 7. 53. Val. Max. 9. 12.

XIX. Circum hæc tempora, quum jam mirifice amplificata res Romana eſſet, motibus omnium ferme Regnorum ſe permiſcuit. quare deinceps domeſtica externaque geſta, ſicuti cauſſis eventibuſque ſunt connexa, ſic etiam narratione conjungentur. Pruſias numquam æquus Eumeni, & jam apud Senatum criminationes adverſus illum pronis auribus accipi doctus, non deſinebat intendere ſuſpiciones, etiam Gallogræcis & Selgenſibus aliiſque per Aſiam populis

Pruſias Eum. criminatur. Polyb. Exc. Legat. 106.

ad

ad idem faciundum excitatis. Igitur Eumenes, quoniam ipse Roma excludebatur, fratres Attalum & Athenæum misit, querelis omnium responsuros. Quod illi quum haud incommode perfeciſſe viderentur, magnis honoribus donisque adfecti discessere. Neque tamen omnis cura decessit Patribus, nunquam satis credito, *conspirationis adversus populum Romanum cum Antiocho initæ vanam delationem fuisse.* Diod. ap. Vsſin. Polyb.

XX. Placuit igitur C. *Sulpicium Gallum, M. Sergium specie legationis ad consilia Regum exploranda proficisci.* Obtendebantur *res Græciæ passim interna discordia dissidentis: & controversia Megalopolitanorum, qui cum Lacedæmoniis de agri parte disceptabant. In ea legatione C. Sulpicium multa insolenter feciſſe* Græci scriptores arguunt. *Nam & cognitionem de finibus inter Argivos Spartanosque, Philippo quondam qui Alexandrum genuit disceptatam, ad Callicratem impurum invisumque toti Græciæ hominem rejeciſse: & Ætolis à Pleurone, qui sejungi à concilio Achaico cupiebant, indulsiſse, ut suo nomine legatos Romam mitterent.* Sane Senatui placebat *imminui potentiam Achæorum, spiritusque frangi:* quapropter & Ætolis, quod petierunt, concessum est; & C. Sulpicius occulto Patrum mandato morem gerens, alias quoque civitates, quæ Achajæ, formulæ erant, ab eo fœdere dissociare instituit. Neque minore deinceps acerbitate tractatus est Eumenes, quum idem ille C. Sulpicius in Asiam transjeciſſet. per celeberrimas enim Asiæ urbes edicta legatus proposuit, *ut quibus de Eumene queri decretum esset, dicto die Sardis occurrerent.* Quò ubi veniſſet; posito apud gymnasium tribunali, decendium solidum audiendis adversus Regem querelis vacavit: convicia in illum probraque tam avide suscipiens, ut invitare accusatores, & desiderio reum faciundi quidlibet in crimen trahere videretur. vanus ingenio, & ex claris inimicitiis constantis animi famam appetens. C. Sulpicii legatio in Græciam & Asiam insolenter acta. Pausan. lib. 7. Pausan. lib. 2. Pausan. lib. 7. Polyb. ap. Valeſ.

XXI. Quum hic Asiaticarum rerum status esset, in Ægypto Ptolemæi fratres iterum æmulatione & discordiis exarsere. validior tum junioris factio, Philometorem, cognomen id majori fuit, regno pulsum, ad petendam ab Senatu opem Romam compulerat. Paucis comitatus servis, ex præsentis fortunæ squalore pedes ad Urbem faciebat iter; quum Demetrius Seleuci F. qui obses Syriæ Regum Romæ hærebat, recognitâ obviam profectus est, familiamque suam & eum diademate ac veste regia equum eximie ornatum obtulit, ne loci sui majestatem sordido cultu prodidiſse visus, à Romanis despectui haberetur. At ille Demetrii comitate prolixe laudata, illorum accepit nihil: rogavitque Demetrium, ut alicubi subsistens in via, se quo instituiſset modo ingredi Urbem pateretur. Id sive misericordiæ movendæ causſa fecerit, sive metu, ne tanto cum fastu accedens, legem qua Reges Urbis aditu prohibebantur, adversam haberet, parum mihi compertum est. Ægyptiorum Regum discordiæ. Liv. Epitom. 46. Progn. Pomp. prol. 39. Val. Maxim. 5. 2. 2. Diod. ap. Val.

XXII. Cæterum tacite ingressus Urbem, in hospitium pictoris cujusdam Alexandrini se contulit. Quod ubi resciverе Patres, advocatum humaniſſime sunt alloquuti, excusaruntque diligenter, *quod ei quæstorem non misiſsent obviam, neque publicum hospitium præbuiſsent: id enim non sua negligentia, sed ipsius improviso adventu commiſsum esse. cæterum posse illum Senatus adeundi diem petere, & ab eo quidquid amicis sociisque regibus tribui par esset, exspectare.* Statim deinde è curia deductus est in publicam domum: decretaque pecunia Quæstori, ex qua ei Ptolemæus philometor in urbem venit.

quotidie munera mitteret. Sic erectus ad ſpem priſtinæ fortunæ, non deteriorem his initiis eventum habuit. Miſſi enim deinde ab ſenatu legati, concordiam inter fratres, & pulſo reditum conſecerunt.

Livii Epitom. Pol. Excerpt. Leg. 107. Diodor. 31. 3. Polyb. Excerpt. 109. Diodorus. Polybius. Ariarathes patri ſuccedit in Cappadociæ regno.

XXIII. Inter hæc mortuum Cappadociæ Regem Ariarathen cognominis patri filius excepit. Qui ſtatim inter initia regni legatos in Urbem ad amicitiam cum populo Romano renovandam miſit, maxima cum demonſtratione benevolentiæ ſtudiorumque. Neque fides orationi defuit, quod Tib. Graechus, *quo tempore legationem Aſiaticam obiverit, quam hujus, tum defuncti Regis animum abunde inſpexiſſe* teſtabatur. Sed etiam poſtea M. Junium, qui ad bellum inter eos Reges & Gallogræcos componendum venerat, perhonorifice habuerant. neque minoribus officiis coluerant Cn. Octavium & Sp. Lucretium poſt paulo ab Urbe miſſos. Nam & cætera omnia prompte copioſeque præſtiterant: & quum in Syriam ituros comperiſſent, *ſuas Regnique vires obtulerunt: ſi iis ad res Syriæ conſtituendas opus eſſet*. pertinere enim magnopere ad ſe negotia Syriæ judicabant: non magis ob terrarum, quam ob ſanguinis conjunctionem: quia ſenior Ariarathes filium iſtum ex Antiochide ſuſceperat, Magni Antiochi nata. Sed recuſaverunt id auxilium legati, majeſtate nominis Romani tutos ſe rati fore: quod longe ſecus evenit. Nam apud tranquillos & modeſtos auctoritas ac reverentia plurimum valet: ubi turbari res cœpere, adverſus improbitatem armatâ debile munimentum pudor eſt.

Diodorus. Polyb.

Syria turbata: Machabæorum 1. 6. Joſephus 12. 14. Hieronym. in Daniel. 11o. Polyb. & Diod. ap. Valeſ. Appian. Syriac. Polyb. Excerpt. Legat. 107. Juſtin. 34. 3. Appian. Polyb. Zonar. Polyb.

XXIV. Quibus autem initiis concuti regiones iſtæ cœperint, operæ pretium eſt exponere. Puerum Antiochum pater Epiphanes Philippo cuidam amicorum commendaverat, expeditionis Elymaicæ comiti. Sed audita morte Regis Lyſias, qui relictus in cuſtodia Regni fuerat, tutelam pueri novennis occupavit. Quod ubi Romæ Demetrius comperit, adito Senatu oſtendit, *patris Seleuci nomine obſidem ſe in Urbem veniſſe: ſub Antiochi deinde regno, magis quia per ætatem juſſum neſciverit, quam legitima ex cauſſa, eadem in conditione permanſiſſe: nunc etiam hoc extincto, ſe obligatione omni liberatum videri, æquumque putare dimitti ab Senatu, atque etiam in regno recuperando adjuvari. Non enim modo jure potiorſum*, inquit, *Antiochi filio: cujus pater ætatem & abſentiam meam occaſionem ſuam ratus eſt, ſed non minus etiam favori veſtro confido. Puer in hanc Urbem veni: nunc tertio & viceſimo ætatis anno, tanto tempore inter vos educatus, civis potius veſter, quam externus videri debeo. Vos ego patres mihi, veſtros liberos, æquales meos, fratres eſſe reor: neque alia aut vos reverentia, aut illos charitate amplector.*

Romani puerum Syris præeſſe. quam adoleſcentem malunt. Juſtin. Appian. Livii Epit. 47. Polyb.

XXV. Non erat equidem vel injuſta Demetrii cauſſa, vel ingrata oratio. Sed vicit utilitas, ut potius immaturum puerum, quam ætate florenti adoleſcentem opulentiſſimo regno præeſſe vellent. Itaq; non retentus modo ille; ſed etiam paulo poſt tres legati Cn. Octavius, Sp. Lucretius, L. Aurelius delecti, qui in Syriam proficiſcerentur, ex voluntate Senatus regnum ordinaturi. Facile paſſuros hoc Syros rebantur, Rege per ætatem invalido, & tutoribus ſatis habituris, ſi Demetrio Romæ retento, ipſi in adminiſtratione rerum relinquerentur. Neque ſpecies honeſti conſilio aberat: *cura ſocii & amici regni* prætendebatur, *ne quietem ejus mors Regis & ex ea timendi tumultus turbarent: maxime quum procurationem Regni Lyſias invaſiſſet; jus ex mandato morientis Regis, cum reliquiis exercitus rediens Philippus vindicaret.*

Zonaras. Machab. 1. 6. Joſeph. 12. 14. Polyb.

XXVI. Cæterum occaſio nata videbatur *ad opes regni minuendas*, mandata que

in hoc legati acceperant: & nominatim, *ut naves tectas incenderent, elephantos occiderent, quæ contra fœderis leges habere Antiochus dicebatur.* Iisdem etiam *commissa Macedoniæ pacandæ cura*, quam ex regio imperio insolita & publicorum conciliorum nondum bene composita forma in seditiones egerat. *Gallogræcos etiam & Cappadociæ Regnum diligenter inspicere* jussi sunt: & jam digressis advenere literæ, quibus negotium dabatur, *ut ad conciliandos Ægypti reges nihil laboris industriæque prætermitterent.* Regnorum opes minuere studet. Cic. Philippic. 9. 2. Polyb.

XXVII. Interea Tib. Gracchus Cos. subacta Cammanorum gente, Romam ad triumphum regressus, comitia Consularia in annum sequentem habuit. quibus P. Cornelius P. F. Cn. N. Scipio Nasica, C. Marcius C. F. Q. N. Figulus designati. Notabilis tum res accidisse traditur: inter creandos Consules, quum primus rogatorum eos retulisset: illico exspiravit, neque segnius peracta sunt comitia: id in omen versum sermonibusque populi agitatum est, timentis, ne quid in religiones peccatum esset, publicis malis expiandum. Gracchus rem ad Senatum retulit: Senatus *consulendos* censuit *haruspices*. Hi ubi *rogatorem comitiorum non fuisse justum* respondere, incensus ira Gracchus: *itane*, inquit, *ego non justus, qui & consul rogavi, & augur, & auspicato. Vos justi comitiorum, Romanique juris interpretes, Tusci homines, & barbari?* sic in præsentia nihil mutatum. Consul peractis comitiis in Corsos profectus videtur, ut morte collegæ tumultuantes coerceret: inde, forte quod ibi quoque novarum rerum semina erant, in Sardiniam transjecisse. Neque enim de gestis hujus & proximorum annorum certa satis memoria supersest, sed leviter annotatum, circum hæc tempora contra Ligures, Corsos, & Lusitanos vario successu bellatum esse. Polyb. excerpt. 106. Plutarch. Gracch. cap. 5. Cicero de Nat. Deorum. 2. 4. De Comitiis Consularibus altercatio. Epitom. Liv. 46.

XXVIII. Jam Scipio Figulusque non magistratum inierant modo; sed etiam in provincias fuerant profecti, quum Tib. Gracchi literas ad Senatum augures detulere, ad collegium suum ex Sardinia missas, quibus significabat *comitiis consularibus, quum ad auspicium repetendum Urbe in campum rediisset, eodem se tabernaculo, quo ante de cœlo servaverat, usum: id jam libros augurales legenti apparere rectum non fuisse: eamque rem, licet cum suo pudore conjunctæ esset, quia pertinere ad religiones populi Romani videretur, perscribere voluisse.* Tanta rei Senatui visa, ut à Prætore Urbano literas ad Consules scribendas censeret, quibus certiores de eo negotio fierent, *provinciisque decedere juberentur.* Atqui illi vitio creatos rati, & antiquiorem reipublicæ quam suæ dignitatis curam esse oportere; Scipio è Corsica, Figulus è Gallia maturato reditu, magistratum abdicarunt. Nam & ingenio probo modestoque erant (Scipio etiam sapientiæ fama celebris) & recordabantur, quale C. Flaminius in causa simili Senatus auctoritate spreta, certamen cum Patribus, & postremo fatum habuisset. Urb. cond. an. 591. Val. Max. 2. 2. 3. Plutarch. Marcello c. 5. Cicero ad Q. fratrem 2. 2. Cic. de Nat. Deorum. 2. 4. Val. Maxim. Auctor de viris illust. cap. 46. Consules abdicant.

XXIX. Per interregem deinde suffecti Consules. P. Cornelius L. F. L. N. Lentulus, Cn. Domitius L. F. Cn. N. Ahenobarbus fuerunt. Quum inter hæc in Syriam legati ab Senatu pervenissent, *& multa passim à Regibus contra fœdus facta* arguerent, mutarentque; in odium gentis, atque ex odio in periculum incidêrunt. Maxime movebant naves pulcherrimæ sumptuque ingenti fabricatæ, quas incendi Cn. Octavius jusserat, etiam elephantorum incendebat miseratio, quod egregiæ belluæ raræque possessionis, domitæ insuper mansuetæque, nulla, ut putabant, de causa concidebantur. Itaque non difficulter inducti Syri, gens Fasti Capitol. Appian. Syriac. Cn. Octavius legatus Rom. in Syria interficitur. Zonar. Julius Obseq. Appian. Zonaras.

Legatus Romanus in Syria interfectus.

Polyb. Excerp. Legat. 114. Cic. Philipp. 9. 2. Plin. 34. 6. 4.

læta ſeditionibus, ut Romanos ejicerent, Cn. Octavium etiam interficerent, cui Laodiceæ, dum in Gymnaſio ungitur, Leptines quidam manus attulit. Lyſias, ad diſſimulandam facinoris, cujus ipſe præcipuus auctor ferebatur, conſcientiam, & Octavium magnifico funere extulit, & ad purgandum crimen nomine Regis legatos è veſtigio miſit Romam. Ii quum multis verbis *nihil publico conſilio geſtum eſſe* contendiſſent, ſine reſponſo dimiſſi ſunt. *Cn. Octavio, quod pro Republica mortem oppetiſſe videretur, ſtatuam in Roſtris*, loco celeberrimo, Senatus decrevit.

Pol. Excerpt. Legat. 112. Ariarathis laudes.

XXX. Nec Romani tantum ſuccenſebant Syris, ſed in exterorum quoq; mentibus immanitas rei conciverat indignationem. Inter quos præcipuus Ariarathes Cappadox, præter inſitum virtutis amorem, ſtudiumque in populum Romanum, etiam amicitia privata movebatur, quam cum Octavio in regia ſua contraxerat. Quia tamen legatis ad puerum Antiochum miſſis, matris ſuæ ſororiſque reliquias repetebat, alieno tempore Lyſiam offendere timens, earum rerum mentionem à ſuis fieri vetuit. Cæterum haud obſcurum ejus judicium erat, quum populi Romani amicitiam plurimi faceret: ita quidem, ut ſub idem fere tempus reverſis quos Romam miſerat legatis, promptamque Patrum erga Regem voluntatem referentibus, honorem habuerit diis, ſacrificioque magno peracto, cum ducibus ſuis hilariter fuerit epulatus.

Diodor. ap. Valeſ.

XXXI. Dum hæc in iſtis locis fiunt, alibi quoque parum tranquillæ res fuerunt. Calyndenſes obſidione Cauniorum, à quibus defecerant, preſſi à Cnidiis auxilio impetrato aliquandiu reſtiterunt: deinde timentes de exitu belli, ni majoribus opibus defenderentur, Rhodios imploravere, *ſe ſuaque dedere polliciti*. Rhodii receperant quidem parumper ex priori conſternatione animos: ſed tamen iram Senatus verebantur, ſi inconſulto eo quidquam majoris negotii adgrederentur. Ablegatis igitur Cleagora & Lygdami petiverunt, *ut ſibi recipere Calyndenſes liceret; utque poſſeſſiones quas in Caria Lyciaque privatim Rhodii haberent, eodem eſſent jure, quo ante fuiſſent. Donum præterea decreverant in ade Minervæ, coloſſum cubitorum triginta, populo Romano ponere*. ceſſitque res iis feliciter. nam & ſubſidiis terra marique miſſis, Calyndenſium oppidum hoſte ſubmoto receperunt: & Romæ accepta facti ratio eſt, juſque novæ ditionis auctoritate Senatus ſtabilitum.

Polyb. Excerp. Legat. 113.

Polyb. Excerp. Legat. 110.

Polyb. Excerp. Legat. 111.

Ptolemæus Phyſcon Romam venit. Pol. Excerpt. Legat. 113. Polyb. Excerp. Legat. 114. Pol. excerpt. Legat. 113. Diod. apud Valeſ.

XXXII. Major deinde res occaſionem præbuit Patribus, ex alienâ diſcordia ſuam potentiam augendi. Quippe minor Ptolemæus cui Phyſcon cognomentum erat, Romam profectus *inſtitutam cum fratre diviſionem retractari* orabat. *neque enim ſe ſponte ad ſenſum, ſed iniquitati temporum ceſſiſſe*. petebat igitur, *ut Cyprus adjiceretur ſorti ſuæ, ſic quoque fraternam non adæquaturæ*. Contradicebat his Menithyllus Alabandenſis princeps legationis, quâ ob id ipſum Ptolemæus major miſerat, ut Senatum edoceret, *ſuo beneficio fratrem non modo Cyrenaicum regnum, ſed etiam vitam ipſam habere: quam citra ipſius operam contracto tam acri omniũ odio tueri non potuiſſet. Præterea religionibus, quæ apud Ægyptios ſanctiſſimæ cenſeantur, mutuoque jure jurando firmata pacta violari non debere*. Iſthæc diſſerentes, etiam Canuleji & cæterorum, qui rebus omnibus interfuerant, teſtimonio juvabantur.

XXXIII. At Patres, quibus potentiſſimi regni vires dividi opportunum videbatur, refellenti iſthæc Phyſconi credere maluerunt: & *legatione, quæ illi Cyprum à fratre impetraret* decreta, *T. Manlium Torquatum, Cn. Merulam proficiſci* juſſerunt, cum mandatis, *ut conciliatis inter ſe fratribus, minori Ptolemæo*

Demetrius in Syriam profugit.

Cypri regnum citra vim & arma traderetur. Quum in eo ſtatu res regnorum eſſent, Demetrius Seleuci F. ad Syriæ recuperandum regnum apertam ſibi occaſionem judicabat, infenſis Lyſiæ Romanis, & ob facinus contra gentium jura patratum, totam iſtam aulam averſantibus. Igitur Apollonio Apollonii F. conſultore (quippe Polybius ingenio & uſu excellenti præditus, communi proverbio uſus, *caveret bis ad eumdem lapidem impingere*, diſſuaſerat) ſenatum adire ſtatuit, ut, *ſi regnare Patres Antiochum mallent, ipſe ſaltem neceſſitate pro obſide manendi ſolveretur. Nec enim jure ſe attineri, mortuo Epiphane, cujus in locum obſes ipſe factus eſſet*. Polyb. Excer. Legat. 114. Demetrius ad Syriæ recuperandum Regnum ſe accingit. Appian. Syriac.

XXXIV. Hæc quum ita nequidquam poſtulaſſet (nihil enim acciderat, cur priorem ſententiam ſenatus mutaret) ad alia conſilia converſus, Diodorum ad ſe vocat, educatorem ſuum, qui nuper ex Syria Romam advenerat. Is, ut erat homo callidus, & qui præſentem regni ſtatum accurate teneret, oſtendit, *nulla re alia, præterquam præſentia Demetrii fore opus: ei, ubi conſpectus primùm eſſet, protinus omnes adhæſuros. Nam & Lyſiam inviſum popularibus, & populum Lyſiæ ſuſpectum eſſe, neque à Romanis timendum, nunquam enim is, quorum opera Cn. Octavium occiſum eſſe crederent, auxilium laturos. Nihil igitur aliud in præſentia meditandum, niſi qua ratione fugæ conſilium ſolertiſſime nunc tegere, mox exſequi poſſit*. Adoleſcens, probata Diodori ſententia, rem cum Polybio communicat: per hunc Menithyllus Philometoris Ægyptii legatus Demetrio conciliatur. Is navem Punicam nactus, quæ primitias Carthagine Tyrum ex veteri religione vehebat, quaſi uſurus ea ad reditum ſuum palam cum nautis pacifcitur: convenit de mercede; comparatur ac infertur commeatus; tempus profectionis conſtituitur. Inſtigatur à Diodoro. Polyb.

XXXV. His ita præparatis præmittitur in Syriam Diodorus. Demetrius in eam diem, qua erat abiturus, paucis domeſticorum ſecum retentis, *cæteram turbam præcedere Anagniam* jubet; *& cum canibus apparatuque venatico, ad Circæum ſibi occurrere*. nam ibi ſæpe antea venationi operam dare conſueverat. Idem fit à cæteris, quos conſilii participes, vitæque comites legerat. in quibus & Nicanor fuit, mox præcipuus amicorum. Ii cum ſingulis pueris ad navem quæ ad Oſtiam ſtabat, ſeſe conferunt. venit eodem Demetrius, reperitque Menythillum, qui nautis obtentu *novi à Rege mandati* excuſat, *quod ipſe nequeat diſcedere: cæterum ſe juvenes iſtos probatæ fidei ad illum mittere*. Non interfuit nautarum, quos vectores tollerent, quandoquidem de mercede nihil ipſis decedebat. Itaque prima luce ſublatis anchoris vela fecerunt, de comitibus ſuis præter id quod à Menithyllo acceperant, nihil ſuſpicati. Hac fraude quatriduum abiit, priuſquam de fuga Demetrii dubitatum eſt. Ex Urbe profugit. Joſeph. 22, 17. Juſtin. 34. 3. Polyb.

XXXVI. Quinto demum die coactus ob eam rem Senatus, quia multum itineris ille jam præceperat, *minime proſequendum eſſe* cenſuit. Sed haud multo poſt tempore Tib. Gracchum, L. Lentulum, & Servilium Glauciam ad res Græciæ inſpiciundas miſerunt. iis mandatum, *ut ex Græcia in Aſiam transjicientes, quum aliorum Regum, tum præcipue Demetrii conſilia ſpecularentur*. Datum etiam negotium eſt, *ut Regum cum Gallogræcis controverſias judicarent*. præſertim Graccho injunctum, *ut his rebus omnibus præſens ſupereſſet*. M. deinde Valerius M. F. M. N. Meſſala, C. Fannius C. F. C. N. Strabo Conſi- Faſti Capitolini.

Vrb. cond. 598.

Macrob. Saturnal. 3. 17. Conviviorum luxus.

ſulatum acceperunt. In horum magiſtratu conviviorum luxui obviam itum : qui tum, ut rebus proſperis ſolemne eſt, in dies ſumptuoſiore intemperentia valeſcebat. Neque L. Orcia, quam viceſimo ante anno C. Orcius de Senatus ſententia in tribunatu tulerat, ruentes mores ſatis ſuſtinebat, etiamſi ſervaretur : quia numero tantum convivarum coërcito, cæteram epularum luxuriem ſine fræno reliquerat.

Sammonicus Serenus apud Macrob.

XXXVII. Crevit igitur, ut ſæpe fit, inritatum remedio malum, paſſimque jam in pauciores convivas major impenſa, quam in pluresantea fiebat. Adeoque in publicum damnum & dedecus væſana ingluvies iverat, ut vulgo jam in comitium ad conſultationes de Republica homines ebrii ventitarent : multique bonis ſuis evoluti per fœdam & abominandam turpitudinem proſtituto corpore quærerent, quod mox haud multo minore infamia per gulam erant perdituri. Quum igitur hanc intemperiem ægerrime ferret, quidquid in Urbe ſanum erat, conſenſu bonorum ſumptuariæ leges expeti cœpere. Conſulibus ea de re ad Senatum referentibus, Senatus in hæc verba cenſuit: *uti principes civitatis, qui ludis Megalenſibus antiquo ritu mutitarent, jurarent apud Conſules verbis conceptis, non amplius, in ſingulas cœnas ſumptui eſſe facturos, quam centenos vicenoſque æris, præter holus & far & vinum, neque vino alienigena, ſed patrio uſuros: neque argenti in convivio plus pondo, quam libras centum inlaturos.*

Att. Capitol. apud Agell. 2. 24. Sumptuariæ leges.

Sammonicus. Lex Fannia. Agellius. Lucilius ap. Agell. & Macrob. Agell. Athenæus lib. 6 f. Titulus Comœd. Terentianar. Zon.

XXXVIII. *Ferre deinde Conſules ad populum* placuit *de modo ſumptuum, qui in unumquemque diem fierent.* ab altero Conſulum *Fannia lex* eſt appellata. *Hac ludis Romanis, item ludis plebeiis, & Saturnalibus, & aliis quibuſdam diebus centenos æris inſumi conceſſit, decemque aliis diebus in ſingulis menſibus triceſimos: cæteris autem omnibus diebus non amplius denos. Invitari vero præter domeſticos convivas cæteris diebus ternos, nundinis quinos.* Eorum qui legem ſuaſerunt C. Titii oratio extat. qui acriter invectus in vitia civitatis, *ſtare iſtam poſſe negavit, niſi illa tollerentur.* Ludos Megalenſes Romanoſque hoc anno L. Poſthumius Albinus, L. Cornelius Merula Ædiles Curules fecerunt.

Demetrius Syriæ Regnum occupat. Joſeph. 12. 16. Appian Syriac. Joſeph.

XXXIX. Ita conſtitutis domi rebus, nihil æque, ac Syriaci motus curam Patrum exercuit. Demetrius enim poſtquam Lyſiam fuga attigiſſet: ſcripſerat ſenatui, *ſe ad pœnas ob Octavii necem à Lyſia repetendas, in Syriam feſtinare, Antiocho, quem populus Romanus Regem appellaſſet, nihil nociturum.* Neque ſegnius, quam oſtenderat, Tripolin pervectus, urbem voluntate oppidanorum recepit. Ibi quum magnus hominum ad eum concurſus fieret, diademate ſumpto, *Româ ſe ad repetendum ſenatus auctoritate regnum venire* mentiebatur. nihil enim aut ſciebant aut ſuſpicabantur de fuga ejus homines, cujus famam celeritate prevenerat. Igitur paulo poſt Apamea quoque potitus; cum valido jam exercitu contendit Antiochiam, regni caput. Lyſias metu Romanorum opponere arma non auſus, in faciem pacis cum Antiocho procedit obviam. nec admiſſus in conſpectum, cum pupillo à ſuis militibus interficitur, ita Demetrius regnum paternum citra laborem recuperat.

Zonar. Machab. 1. 7. Zon. Machabæi. Joſeph. Liv. Epitom. 46. Euſebius. Agellius 15. 11.

Philoſophi & Rhetores Vrbe pulſi.

XL. Eodem anno Senatum M. Pomponius prætor *de Philoſophis atque Rhetoribus* conſuluit. *Quod ſub his nominibus multi mercenarii ſapientiæ facundiæque profeſſores, juventutem Romanam contemptu patriorum inſtitutorum,*

religionumque imbuere dicebantur. De his Senatusconsultum factum est, *ut M. Pomponius Prætor animadverteret, curaretque (si ei è Republica fideque sua videretur) uti Romæ nec essent*. L. deinde Anicius L. F. L. N. Gallus, M. Cornelius C. F. C. N. Cethegus ineunt. His Consulibus egregiæ vitæ L. Æmilius Paullus extremum diem clausit. Maximæ hominibus admirationi continentia viri fuit, quod quum liberaliter quidem, sed tamen citra luxuriam vixisset, unde dos uxori solveretur vix reliquerat: vendendisque mancipiis & suppellectile & prædiis adhuc nonnullis fuit opus, ut sexcenta nummorum millia, conficerentur. Quibus detractis, in hæreditate non amplius * quindecies sestertium remanebat. Nempe cum ditissimis populis Regibusque bello congressus, & incredibili opum vi potitus, ærarium populi Romani pecunia; suam domum laude locupletare studuit. Plus auri ex Hispania, quam quisquam ante illum alius advexerat in Urbem: Macedonico triumpho * bis millies centies in ærarium intulerat, tanto in populum Romanum beneficio, ut exinde tributum pendere desineret.

Tityl. Hecyræ Terentianæ. Liv. Epitom. Vrb. cond. an. 593. L. Æmilii Paulli mors & elogium. Plutarch. Æmil. cap. 5. Auctor de Vir. Illust. Polyb. & Diodorus. ap. Vales. Plutarch. Æmil. cap. 42. Diodorus ap. Vales.

XLI. Neque male respondit ei benevolentia & honoribus civitas, quippe maximis condecoratum magistratibus, plus etiam impensi amoris testificatione ornavit. Sed & alia omnia, quæ homines faventi fortunæ acceptum ferunt, cumulatim ei obvenere. Sub finem vitæ, postquam Veliæ, quo se ex consilio medicorum contulerat, in secessu & otio diu fuerat versatus; desiderium non ferens populus, quum alias, tum in theatro crebras edebat significationes, *ut se conspectui civium redderet*. His declamationibus, & sacrificio quodam solemni instante inductus est, ut Romam reverteretur: idque sacrum cum collegis suis inter maximam gratulantis populi frequentiam peregit. Postridie rursus ipse pro sua incolumitate fecit. statimque ut reversus est domum, delirio correptus, per quod ne sentire quidem morbum posset, tertia deinde luce exspiravit.

Vat. Max. 4. 3. 8. Diodorus. Vellejus 1. 9. 6. Val. Max. Diod. Amor apud cives.

XLII. Tum vero patuit, quantus apud omnes amor ejus viri, quantaque veneratio esset. Nam ad deductionem funeris, non modo manuarii artifices, cæteraque vilis turba suo quisque relicto opere, certatim concurrerunt; sed etiam magistratus atque Senatus justitio sumpto res protulere. Quin & ex circumjacentibus municipiis, quotquot occurrere in tempore potuerant, visendi simul honorandique funeris caussa confluebant. Unde raro splendidiores cujusquam exsequiæ fuere; non tam auro aut ebore, cæterique apparatus nitore, quam insigni omnium benevolentia studioque defunctum decorantibus. Præterebantur quidem, ut in funere nobilissimi viri, longa serie majorum imagines; sed majus ornamentum erat in ipsa hominum frequentia, quum non cives modo, sed ex infensissimis modo hostibus quotquot aderant, erga memoriam tanti viri certarent studiis. Videres ex Liguribus, ex Hispanis, ex Macedonibus validiores quoque circa lectum funebrem ambitiose diligentes: sequebatur turba seniorum & magno cum affectu *servatorem suæ quisque Patriæ Patronumque* appellabat. Quem enim armatum pugnantemque hostes ob virtutem timuerant, eundem in pace victi ob justitiam gravitatemque haud minus amabant.

Funus. Diod. ap. Vales. Plutar. Æmil. cap. 67. Diod. 31. 4.

XLIII. Funebres parenti ludos Q. & P. Æmiliani fecere: quorum alterum Funebres ludi.

Tit. Adelphorum Terentia. Plutarch. Diod. ap. Valeſ.

in Fabiam, alterum in Corneliam gentem adoptandos dederat. Heredem utrumque reliquerat pater, ſed P. Scipio jam tum in ea ætate generoſum monſtrans animum, cujus mox gloriæ præcelluit, ſemiſſem ſuum fratri C. Fabio adjecit; quod ipſe in ditiorem domum adſcitus, cupiebat illum familiaris rei copiis ſibi exequari. Nec ideo minus in edendis gladiatoribus, ne ſumptu frater obrueretur, dimidiam ejus partem, ad millia nummum quadringenta, ex ſua pecunia contulit.

Polyb. apud Valeſium. Plutarch. Aimilio cap. 6. P. Scipionis Æmiliani liberalitas.

XLIV. Hæc & alia liberalitatis ſpecimina, quæ in adfinibus & matre ediderat, in Urbe, ubi ſi nondum avaritia, jam parcimonia magna erat, laudibus & admiratione adoleſcentis omnia repleverunt. Qui conſtanter inhærens propoſito ſuo paulo poſt novis rumoribus priorem famam auxit, quum defuncta matre Papiria, non modo ex univerſo quo eam donaverat cultu recepit nihil; ſed quanquam ipſe ſolus hæres erat, omnia bona materna conceſſit ſororibus, ad quas nulla pars hæreditatis recepto jure pertinebat. Sub ea tempora magni laboris magnæque famæ opus Conſul M. Cethegus perfecit, paludes Pomptinas exſiccando. Locus ille olim trium & viginti urbium fuiſſe creditur. ubi tum animoſo conatu Conſulis, factus eſt ager, lato magis præſentibus, quam in longam poſteritatem durabili beneficio.

Diodorus. Polyb.

Liv. Epitom. 46.

Muſianus ap. Plinium. 3. 5.

JOH. FREINSHEMII
SUPPLEMENTUM
Libri XLVII. LIVIANI.
L. Annæi Flori Epitome Ejuſdem Libri.

C. Tremellio tribuno plebis multa dicta eſt, quod cum M. Æmilio Lepido pontifice maximo injurioſe contenderat: Sacrorumque magiſtratuum jus potentius fuit. Lex de ambitu lata. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quatuordecim. Princeps ſenatus lectus Æmilius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui diſſidebant, fœdus ictum, ut alter in Ægypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex conſilio Demetrii regis Syriæ & viribus pulſus regno, à Senatu reſtitutus eſt. Miſſi à Senatu, qui inter Maſaniſſam & Carthaginienſes de agro judicarent. Cn. Marcius conſul adverſum Dalmatas parum proſpere primum, poſtea eliciter pugnavit; cum quibus bello conſligendi cauſſa fuit, quod Illyricos populi Romani ſocios vaſtaverant. eandemque gentem Cornelius Naſica conſul domuit. Q. Opimius conſul tranſalpinos Ligures, qui Maſſilienſium oppida Antip olim & Nicæam vaſtabant, ſubegit. Tratereares in Hiſpania à compluribus

bus parum proſpere geſtas continet. Conſules anno quingenteſimo nonageſimo octavo ab urbe condita magiſtratum, peractis comitiis, inſequentiſque anni conſulibus creatis, inire ceperunt. Mutandi comitia cauſsa fuit, quod Hiſpani rebellabant. Legati ad diſceptandum inter Maſaniſsam & Carthaginenſes miſſi, nunciaverunt, vim navalis materiæ ſe Carthagine deprehendiſse. Aliquot prætores à provinciis avaritiæ nomine accuſati, damnati ſunt.

I. MEMORABILIS hoc anno contentio fuit inter Cn. Tremellium tribunum plebis, & Aimilium Lepidum, qui pontifex Maximus erat. Itaque tribuno plebis, qui cum Lepido iniurioſe jurgatus fuerat, multa dicta; ſacroſancti Magiſtratus majeſtatem, ſacrorum vincente reverentia. Ludi hoc tempore Romani à Q. Fulvio, L. Marcio Ædilibus Curulibus editi ſunt. Legem de ambitu, quæ circa hunc annum lata fertur, quis tulerit, adhuc quæro. Cn. Cornelium Cn. Dolabellam, aut M. Fulvium M. F. M. N. Nobiliorem legis auctorem exſtitiſſe non abſurdum eſt, qui proximi Conſules fuere. Sed quia poſtmodum, credo, de eodem crimine plenius diligentiuſque cautum eſt, memoria vetuſtioris legis exſolevit.

Urb. cond. ano. 594. Liv. Epit. 47.

Titul. Hocyr. Vetentianæ.

Sacrorũ reverentia magiſtratus majeſtate potior. Urb. cond. 594.

II. Celebrior multo cenſura eſt, quam his Conſulibus geſſere duo clariſſimi viri P. Cornelius P. F. Cn. N. Scipio Naſica, M. Popillius P. F. P. N. Lænas. Ii luſtrum fecerunt quartum atque quinquageſimum. Cenſa ſunt civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quatuordecim. Ab his quoque princeps Senatus, M. Aimilius Pontifex Maximus lectus eſt quintùm. Cenſuræ ſeveriter actæ hoc quoque monumentum eſt, quod ſequitur. Eques Romanus quum equum ſtrigoſum & male habitum, ipſe pinguis & bene curata cute adduxiſſet, interrogatus eſt à Cenſoribus, qui fieret, ut dominus equo tantum eſſet habitior? Atque ille, *quoniam*, inquit, *ego me curo, equum Statius meus*. Id reſponſum, quum parum reverens videretur, notatus ille à Cenſoribus, ærariuſque factus.

Cenſura egregia P. Cornelii Naſicæ M. Popilii Lænatis. Faſti Capitol. Epitom. Liv.

Maſurius Sabinus ap. Agel. 4. 20. & Nonium voce Strigoſus.

III. Horologium novum in ſuperiore cenſura locatum fuerat: id quoniam uſui non erat tempore nubilo, P. Scipio diviſis æqualiter noctis ac diei horis horologium ſub tecto dedicavit, quod fluentis aquæ judicio temporum intervalla metiretur. Græci clepſydram appellarunt. Res in ſpeciem haud magnifica, ob ingentem utilitatem lætis animis accepta eſt. Nam apud prudentes pleraque vitæ officia temporibus diſtribuuntur: quorum negligi rationem qui parum referre putant, utiliſſimæ rei pretium non intelligunt. Iidem Cenſores, ut ambitioni vires quotidie ſumenti ſic quoque iretur obviam, quum multæ paſſim circa forum ſtatuæ eſſent poſitæ, ſuſtulerunt omnes, exceptis quæ de Senatus aut populi ſententia ſtatutæ eſſent: in his, quam apud ædem Telluris Sp. Caſſius qui regnum adfectavit, poſuerat; etiam conflavere. Operum quæ in cenſura hac locata ſunt, nobiliſſimum porticus in Capitolio fuere. locavit P. Cornelius. Luſtrum hi fecerunt ſub exitum magiſtratus ſui, conſulatum jam gerentibus M. Aimilio M. F. M. N. Lepido, C. Popillio P. F. P. N. Lænate iterum.

Horologium & alia Opera Cenſoria. Plin. 7. 60. Cenſorious de die Natali.

L. Piſo apud Plin. 34. 6.

Auct. de Viris Illuſt. cap. 44. L. Piſo. Vellejus 2. 1. a. a. 3. 1. Urb. cond. 595.

IV. Hic etiam annus pluribus Regum negotiis quam propriis occupatos Patres habuit. Ptolemæus enim Phyſcon, magno cum favore dimiſſus ab Senatu, in Græcia validas mercenariorum copias conduxit. Recepit & Damaſippũ genere Mace-

Ptolemæus Phyſcon milites in Græcia conducit. Polyb. Excerp. Legat. 115.

Ptolemæus Physcon à Cyrenensibus victus.

donem, qui proximas inter turbas publico consilio, quod Phaci fuerat, interempto, cum uxore liberisque ex Macedonia profugerat. Cum his in oppositam Rhodo continentem transgressus, & hospitaliter exceptus à Rhodiis, navigare Cyprum statuerat: nisi T. Manlius Torquatus qui legatione ab Senatu fungebatur, monuisset, *contra sententiam Patrum facturum videri, qui eum citra vim jussissent reduci*. Unde postremo consensit, ut dimisso circa Sidam milite, Cypro abstineret, & in finibus Cyrenes Torquatum opperiretur, qui *se recta profecturum Alexandriam* dicebat, *ut adductis in suam sententiam Regibus, una cum ipso eosdem ad fines occurreret*.

In Libyam Ægypto vicinam venit.

V. Ita cum altero legatorum Cn. Merula, & Damasippo Macedone in Cretam se contulit; conductisque mille ferme Cretensibus, navigavit in Libyam Ægypto conterminam, ibique exscensione facta castra ad Apin posuit. Hic quum ad aliquot dies Torquatum frustra exspectasset, Cn. quoque Merulæ persuasit, *ut Alexandriam pergeret*, animum fratris citius expugnari posse auctoritate duorum arbitratus. Sed hoc quoque consilium frustra fuit, retentis Alexandriæ legatis, quos major Ptolemæus omni arte versabat, ne vel perficere quod instituerant, vel prius regredi, quam ex utilitate Regis, possent. Ita quum Physcon ad Apin diebus quadraginta nequidquam hæsisset, alio præterea majoris tædii nuncio perculsus est.

à Cyrenensibus vincitur.

VI. Quippe deficientes Cyrenæ alias quoque civitates ad consensum traxerant, aderatque iis socius consiliorum & adjutor Ptolemæus, cui Rex Romam proficiscens summam rerum mandaverat. Hoc nuncio vix peracto supervenit aliud; *jam in armis defectores esse, coactoque exercitu castra locis apertis metari*. Quapropter amittere Cyrenen timens dum Cyprum studet adjicere, dilato hoc consilio Cyrenem versus iter instituit. Cæterum neque minis neque precibus adduci potuere Cyrenenses ut arma ponerent, & immitis Domini jugum sponte subirent, cujus crudelitatem Alexandriæ malis abunde testatam noverant horrebantque. Itaque post leves aliquot velitationes signis collatis certatum est: victumque Regem Cyrenenses repulerunt.

Polyb. Excerpt. 116. Legatos Romam mittit de fratre querum.

VII. Rediit tum ad eum Cn. Merula, negans *à Philometore quidquam impetrari potuisse, adseverante pacta inter fratres olim inita; neque esse, cur mutari ea vel aboleri oporteat*. Igitur ex suis Comanum & Ptolemæum fratres adjungit Merulæ, ut *de Regis Alexandrini iniquitate* apud Senatum querantur. Introductorum in curiam hæc oratio fuit. *Gratias Senatui populoque Romano Regem, gratias legatis agere: neque enim per hos stetisse, quo minus alterorum auctoritate, curaque, alterorum labore ac opera finem votorum suorum obtinuisset; nisi fratres iniqui dolo circumventi omnes forent. Neque mirandum si Senatum contemptui, si legatos ludibrio habuisset, homo præter profundam dominandi cupiditatem non rationi ulli, non adfectui penetrabilis, apud quem jam olim & arctissimæ necessitudinis jura, & fœderum pactorumque fides, quo uno firmissimo vinculo generis humani societas continetur, eviluerunt.*

Sua in illum merita prædicat.

VIII. *Sed antiqua non repetimus: utinam tam facile novis injuriis ille abstineret, quam nos priorum oblivisscimur. Quinquennio ante quum justa civium indignatione pulsus vestram ad opem perfugisset; vos pro solita bonitate vestra, & quia æquum esse putabatis, quos natura tam arcta cognatione junxisset,*

eos animis non dissidere; vestram auctoritatem interposuistis: ibi Rex noster, quamquam caussa utribusque superior, tamen quid vobis deberet, quam quid ille meruisset, cogitare maluit: in potestate legatorum vestrorum fuit, illis agentibus eas conditiones victo dedit, quas in pari jure fortunaque petere non esset ausus, sperare nequiviset. Annon igitur tantæ sociorum curæ favorique, tantæ fratris indulgentia vicem referri oportuerat? Ille autem quid fecerit, videte: Modestas fratris querelas non sine contumelia ejus insuperhabuit: novis etiam additis injuriis, cumulatisque.

Impetratam ab senatu legationem commemorat.

IX. *Quas ubi ille ferre diutius non potuit, ad Vos tamquam deorum vicem Regibus Populisque jura reddentes, se contulit: Vobisque, ut in tam evidenti negotio facillimum factu fuit, caussam ita probavit, ut ex amplissimo ordine viros clarissimos legatos Alexandriam mitteretis, qui voluntatem vestram, de Cypro Insula fratri restituenda, significarent. Te nunc T. Torquate appello, teque Cn. Merula, veneritisne Alexandriam, mandata Senatus exposueritis, pro fide, pro prudentia vestra prætermiseritis nihil, quo animum intractabilem docendo, movendo, hortando, ad meliora consilia flecteretis? Ita certe à vobis abunde factum, neque quidquam quod ab hominibus vestri loci animique exspectari fas est, defuit.*

Eam à fratre elusam esse.

X. *At quo successu eventuque ista factitata sint jam olim opinor, Patres Conscripti, his ipsis referentibus, cognovistis. Ita sunt circumducti fraudibus, ut constaret eludendi eos consilium captum esse: ita quum eludi non possent, per varias & absurdas caussas retenti; ut appareret, si manere decepti nollent, manendum coactis fore. Post multas demum dilationes re infecta dimissi sunt. dimissi sunt, inquam; vacui inritique legati, neque apud eum Regem majestas populi Romani valuit, pro quo apud hostem Antiochum, totam Ægyptum armis obtinentem, valuerat. Neque hic finis impietatis & contumaciæ fuit: sed Cyrenaicæ seditio, quibus aliis facibus, quam Regis Alexandrini nunciis atque consiliis exarsit? Neque enim satis aut in fratrem acerbus, aut adversum vos contumelioſus sibi videbatur, nisi Cypro quam restitui jubebatis retenta, etiam Cyrenen extorqueret.*

XI. *Verum enim vero fructu improbitatis suæ haudquaquam diu gloriabitur, sat scio, Romani: neque enim animos viresque vestras eodem quo ille judicio atque æstimatione metimur. Ille, ut hominibus improbis mentem vitia hebetant, neque consilia vestra supra artes suas, neque arma supra potentiam æstimat; nos neque Senatui huic ullum in orbe terrarum par sapientia consilium esse novimus; neque legionibus Romanis aliud militum genus fortitudine conferendum. Itaque magna cum spe non inritarum precum, vos rogamus obtestamurque, Patres Conscripti, ne Regem, quem ipsi fovistis, texistis, ornastis, quique invicem vos perpetua fide observavit atque coluit, eo maxime tempore quo Vestro munere florentissimus esse debuerat, inopem, extorrem, deceptum à fratre, proditum ab amicis, contemptum à popularibus, consilium auxiliumque Vestrum frustra implorare sinatis: quandoquidem ita cum vestra gloria ac utilitate caussa illius conjuncta est, ut quantum ille aut existimationis aut opum amiserit, tantundem Vestræ quoque famæ, vestrisque obsequiis decessurum esse videatur.*

Commendat se senatui.

XII. Adversus hæc iterum Menithyllus à Majore Ptolemæo adfuit. Sed in

Ariarathes Cappadocia pulſus.

Sex Jul. Cæſare, L. Aurel. Oreſte Coſſ.

Senatus in Illum propenſior.

minoris cauſam inclinatis Patrum animis, Torquatoque & Merula, qui à legatione interim redierant, eamdem enixe juvantibus, Senatus *intra diem quintum Italia excedere Mithridatem* juſſit, decreto, *ut fœdus quod populus Romanus cum majore Ptolemæo habuerat, tolleretur: Legatique mitterentur ad juniorem, hujus Senatuſconſulti ad eum perferendi gratia.* Miſſi P. Apuſtius, C. Lentulus Cyrenis jam receptum, reperere. Quare nova ſpe animatus, tota mente de Cypro recuperanda cœpit cogitare, militemque & alia bello neceſſaria ſumma ope colligere.

Polyb. Excer. Legat. 117.

Diodor. apud Fulvium.

Polybius.

Livii Epitom. 47 Zonar. Polyb. Excer. Legat. 124. Dalmaticum bellum.

XIII. Novorum interea motuum cauſſæ cum Dalmatis exortæ. Populus iſte ſub Pleurato nuper fuerat: eo defuncto, deficiens à Gentio, non uſurpabat modo libertatem, ſed jam vicinos incipiebat ad ſervitium cogere. tributoque pecorum & frumenti nonnullis impoſito, alii, qui id dedecus abnuebant, perpetuis illorum latrociniis vaſtabantur. Liſſii præcipue Daorſique fiducia Romanæ ſocietatis reſiſtebant: frequenteſque ab ipſis querelæ delatæ erant: Liſſios *agros & oppida ſua (Tragyrium & Epetium habebant) infeſtari nunciatibus*, nec abſimilia Daorſi adferebant. Placuit igitur legationem ad Dalmatas mitti, eadem opera res Illyricas inſpecturam. Ejus legationis princeps C. Fannius fuit. At Romæ M. Fulvius Nobilior proconſule ex Liguria de Eleatum populo triumphavit A. D. XII. Kal. Septembres. De quo equidem quas res, aut quomodo geſſerit, nihil præterea inveni. Certe per ea tempora quum graviorum bellorum materia deficeret, non ideo deficiebat ambitio: ſed quia ſoli propemodum Ligures, magis loco quam viribus freti arma retinebant, in horum expugnandis caſtellis captandæ laudis occaſio quærebatur.

Fasti Capitol.

Cicero Bruto cap. 73.

Urb. cond. ann. 596.

Ariarathes Cappadocia expulſus Romam venit.

Polyb. Excer. Legat. 126.

Diodor. 31. 3.

XIV. Sex. deinde Julio Sex F. Sex. N. Cæſare, L. Aurelio L. F. L. N. Oreſte Conſulibus, Romam Ariarathes venit, vi Orophernis, qui ſe fratrem ejus ferebat, Cappadocia expulſus. Cujus rei originem paulo ſupra repetendam arbitror. Ariarathes qui proxime regnaverat, Antiochidem in matrimonio habuit, Antiochi Magni filiam, quæ quum prioribus aliquot conjugii annis ſobole nulla genita, timeret ne vilior viro & Cappadocum genti fieret, callidiſſima mulier ſemel atque iterum fœcunditatem mentita, primum ſub Ariarathis nomine puerum, deinde aſſum, Orophernem, educavit. Poſtea vero quum, ut fit, natura aut remediis vitium vincentibus, voti ſe compotem factam videret, duas filias unumque mox filium enixa, rem totam marito patefecit. Ille ne ſubditicii liberi vero & naturali filio obſtarent, alterum quidem Romam mediocri inſtructum cenſu, alterum in Joniam ablegavit. Mithridatem autem (id nomen nato ex ſe fecerat) mutato vocabulo Ariarathen & ipſum appellavit: unice dilectum parenti, neque male reſpondentem in amore. Denique pulcherrimum certamen inter eos exortum eſt, ut quo tempore alibi locorum regna parricidiis aut adpeti, aut ſervari in morem venerat; in Cappadocia pater Ariarathes cedere filio contenderet, filius quidlibet paſſurum potius, quam ut patrem privatum videret, pervicaciſſime teſtaretur. Unde non immerito Philopatoris ei cognomen inditum eſt à Græcis, qui tum primum (nam & ſtudiorum amore peritiaque adoleſcens iſte celebratus eſt) in Cappadocia literarum & cultioris ſapientiæ ſedem poſuerunt.

Diodor. apud Valeſ. Ariarathis Initia Regni, & Virtutes.

XV. Hic igitur Philopator poſt obitum ſenis hæreditate adita, nihil antiquius habuit, quam ut patrē omni honoris & magnificentiæ genere contumularet:

Digitized by Google

deinde amicos præfectosque & populum universum digna quemque curâ prosequutus, maximam apud omnes benevolentiam sibi comparavit. Unde prospera ei regni initia fuerunt: magnusque jam vulgo & clarus ob amorem suorum, & justitiæ fideique gloriam habebatur. Cujus egregium specimen in casu Mitrobuzanis Zaicadræ geniti demonstravit. Is de Sophenes regno cum fratre certans, ab illo qui viribus Artaxiæ prævaluerat, fusus est. Pulso apud Cappadoces perfugium fuit, & mox auxilium ab Ariarathe; qui supplicem suum valido cum exercitu in regnum paternum reducebat. Sed Artaxias moris sui tenax, quum Armeniæ parum laudabiliter occupatæ, Sophenem adjicere cuperet, legatione missa conditionem Ariarathi obtulit, *ut ille Mithrobuzanem occideret; se pariter fratrem illius interfecturum: ita dividi inter ipsos regnum Sophenes posse*. Hoc scelus aversatus Cappadox, non modo legatis increpitis, Artaxiam monuit, *ab ejusmodi cogitatione desisteret*; verum etiam Mitrobuzanem non deseruit, priusquam in res amissas eum restitueret. Strab. lib. 11.

XVI. Hac fama & societate Romana conspicuus, sine metu regnabat, donec Rex Syriæ Demetrius adversarium ei Orophernen excitavit: offensus quod in gratiam Romanorum, qui Demetrio succensebant, Ariarathes fœdere inter Syriæ Cappadociæque Reges abolito, sorori quoque ejus nuncium remiserat. His incensus, & mille talentorum pretio, quæ Orophernes ei promittebat, impetere consiliis & viribus Ariarathen non ante destitit, quam regno illum cogeret excedere. Neque pulsum & Cappadocia profugum regnius Romæ per legatos urgebat, quorum princeps Miltiades fuit. Aderant & ab Oropherne legati Timotheus & Diogenes, donum populo Romano coronam auream ferentes, *amicitiamque renovari cum Rege petebant, quæ populo Romano cum patre ejus Ariarathe fuisset*. Demetrii Syri dolo pellitur. Diod. apud Fulvium Ursinum. Justinus 35. 2. Appian. Syriac. Liv. Epit. 46. Polyb. l. 5. Polyb. Excer. Legat. 124.

XVII. Hi consensu oppugnabant Ariarathen, & quoniam despectum & inopem ipsi florentes opibus & gratia premebant, apud plerosque divitum & largitorum calumniæ plus poterant, quam unius miseri vera defensio. Hactenus tamen caussa ejus & meliorum ex Senatu contentio, profecit, ut *in regnum recipi* juberetur, *sed cum Oropherne fratre dividendum*. Neque enim eo tempore quidquam aut gratius Romanis, aut usitatius erat quam dare operam, ut regnorum potentia, partitis in plures opibus divideretur. Sed non diuturnum ob vitia novi Regis incommodum prioris fuit. Orophernes enim quum in recenti possessione firmare sibi favorem hominum prudentia beneficiisque deberet, pari intemperie in luxum & avaritiam provolutus est. Nam & vino deditissimus, præter instituta patria Bacchicorum artificum introduxit insaniam: & pecunia undiquaque corrasa, Timotheum quidem, quo præcipue auctore ad regnum pervenerat, talentis quadraginta, Demetrium Regem septuaginta, coronavit: præter sexcenta talenta, quæ paulo post numeraturum eidem recepit, & alio die residua quadringenta. Quibus rebus quum alienatos à se popularium animos animadverteret, jam velut ab inimicis vindictæ caussa extorquebat pecunias, quando in suorum animis non posset, in his spem præsentium rerum collocaturus. eo consilio & apud Prienenses pecuniam, talenta quadringenta, deposuit, ut subsidio hoc in omnem fortunam uteretur. Ab Senatu nõ satis adjuvat. Liv. Epitom. Appian. Diod. ap. Vales. Ælian. hist. Var. a. 31. Polyb. apud Athenæn. 10. 11. Diodorus.

XVIII. Nihil horum Ariarathen fallebat, qui quum se plerisque Cappado- Sua virtute Regnum recuperat.

cum gratum eſſe, contra Orophernem omnibus exoſum ſciret, colligere copias cœpit, & regni partem, unde vi extruſus fuerat, vi repetere. Neque leve adjumentum erat Attalus, qui nuper defuncto Eumene, pro filio ejus Philometore Attalo regnum adminiſtrans enixe ferebat auxilium: plus tamen ipſe ſibi contulit, prudentia & labore dignum ſe loco quem repoſcebat, oſtendens. Unde res ſuas quotidie deteriores fieri videns Orophernes & hoc quoque metu, ne ad hoſtem deficeret ob ſtipendiorum ſolvendorum moram exercitus, quem per injuſtitiam occupaverat ſtatum, ſacrilegio tueri inſtituit. Celebre gentibus illis ſub monte quem Ariadnes vocant templum eſt, Jovi ſacrum: id veteri opulentia dives ſpoliavit ille, militibuſque ſtipendium ex ea pecunia diſſolvit. Neque tamen (ut breve plerumque ævum eſt potentiæ pravis artibus fultæ) diu reſiſtere vel hoſtium viribus, vel civium odiis potuit: relictoque regno, ad Demetrium unde venerat Antiochiam ſe recepit. Hic eo tempore finis motuum in Cappadocia fuit.

Strab. lib. 13. Polyb. ap. Valeſ. Polyb. 3. 5. Diodorus. Juſtin. 35. 1.

XIX. At in Africa perpetuis Maſiniſſæ adverſus Pœnos odiis injuriiſque res inquietæ erant. Circa minorem Syrtin ager amplus colitur, quem uberem gleba, oppidis quinquaginta frequentatum, & per hæc locuplete reditu Carthaginenſes obtinebant: ipſi Tyſcam vocant regionem; Græci dixerunt Emporia. Eum quum cœpiſſet concupiſcere Maſiniſſa, ob potentiam ſuam, & favorem apud Romanos, ſeu vi, ſeu jure agendum foret, potiorem ſe futurum ratus, armata manu occupare non diſtulit. Et agrum quidem facile receperat, Pœnis quum alias ad terreſtria bella minus aptis, & tum ex diuturna pace languidioribus: oppida tamen illi retinebant; Hic rerum ſtatus utroſque impulit, ut iis de litibus frequenter legatos mitterent Romam: deteriori ſemper Pœnorum conditione. Neque dubium erat, quin cauſſa vincerent. nam & Maſiniſſa, quum annis aliquot antea perſequeretur Aphtheratum quemdam, qui à Rege deſciverat, tranſitu per regionem iſtam, ut alienam, precario poſtulato; deinde, quia negabatur, omiſſo Carthaginenſium jus adfirmaverat.

Carthaginenſium cum Maſiniſſa contentio. Polyb. Excerp. Legat. 118. Appian. Punic. Polyb. Liv. 34. 62.

XX. Sed Senatorum pleriique magis ad utilia, quam ad juſta reſpicientes Regi gratificabantur, adeo cum aperta Pœnorum injuria, ut non modo urbibus de quibus controverſiam Maſiniſſa moverat, exigi, ſed & quingenta inſuper talenta, fructuum perceptorum nomine, quaſi malæ fidei poſſeſſores, pendere paterentur. Quippe decretam à ſe legationem tamdiu diſtulerant, donec adigi à Rege ad iniquas pactiones poſſent: tum demum à Roma legati, & in his M. Cato, venerunt. His Maſiniſſa quidem arbitrium totius negotii facile permittere: Pœni, quod deſperabant æquo ſe jure uſuros, negare *ullo novo arbitrio opus eſſe: fœdus ſibi cum Rege multos ante annos auctore Scipione percuſſum: id potius pudore & fide contrahentium, quam correctione ulla indigere*. Legati, quod *altera partium invita nihil ſe ſtatuere poſſe* cauſſabantur, rebus uti erant relictis, redierunt. Neque in præſens modo iniqua hæc legatio Pœnis, ſed etiam paulo poſt exitioſa fuit: hinc orto Catonis metu, ob quem deinceps continuo ad Carthaginis delendæ conſilia Patres ſtimulabat.

Polyb. Romani Maſiniſſæ favent. Appian.

XXI. Sed prior bellandi cum Dalmatis occaſio venit. C. Fannius ex iſta legatione reverſus renunciaverat, *ne proferri quidem apud Dalmatas mandata potuiſſe, ſibi nihil cum Romanis eſſe negotii ferentes. ſed neque quidquam in ſe hoſpi-*

Dalmatarum inſolentia contra legatos Romanos. Appian. Polybius.

taliter, aut etiam humaniter Dalmatis factum. neque locum & lautia data, quin equos aliunde ab ſe adductos prædæ barbaris fuiſſe, adeo procaciter invectis, ut haud procul extio abfuerint legati, niſi contumelias iſtas injuriaſque patientia & ſilentio pertuliſſent. Movit hominum adrogantia Patres, eamque gentem bello perſequendam haud dubitabant: ſed plus adhuc ſtimulorum ſubjiciebant aliæ cauſſæ, quod bellum ſibi neceſſarium iis locis putabant, tum quia multo jam tempore, ex quo Demetrius Pharius debellatus fuerat, partem illam Illyrici, quæ ad mare Adriaticum vergit, non inſpexerant: tum quia nolebant Italicorum Populorum animos diuturniori otio marceſcere. Annum enim jam duodecimum redacta in poteſtatem Macedonia quieverant.

XXII. Hæc eo ferme anno geſta, & in Piceno agro Auximum coloniam deductam reperio. Sed ubi L. Cornelius Cn. F. L. N. Lentulus Lupus, C. Marcius C. F. Q. N. Figulus iterum, magiſtratum injerunt, prodigia quædam nunciata. Quibus rite procuratis in provincias profecti ſunt Conſules. Bellum Dalmaticum C. Marcio evenerat, eum eo juſſi proficiſci legati ad res Epiri ordinandas. nuper enim à Phœnica, quæ maxima Epiroticarum urbium eſt, legati venerant, poſtulantes ne recipere exſules cogerentur, qui Charopo auctore pulſi urbe fuerant, & tum miſſis ex ſuo ordine nonnullis, *à Senatu reſtitui* orabant. Cæterum C. Marcius Cos. cum exercitu in fines Dalmatarum irruptionem fecit. Sed occurrentibus ſtrenue Dalmatis ignominia & pæne clades accepta eſt, turbato Romanorum agmine, & ad fluvium uſque Naronem retroacto. Quapropter emendaturus quod acciderat Conſul, hoſtem hyeme jam adpetente recedentem inſequutus eſt. ſpes erat, quod evenit, ex anni tempore, & re commode geſta negligentiores ad cuſtodiam regionis Dalmatas fore.

Urb. cond. anno 597. Velleius 1. 15. Jul. Obſeq.

Pol b. Excer. egat. 117. Polyb. apud Valeſ Appian. Livii Epitom. 47. ppian

C. Marcius in Dalmatiam mittitur.

XXIII. Illi jam in ſua oppida dilapſi, ad famam venientis exercitus Romani, propere congregantur. Sed prius ab intento hoſte diſjecti ſunt, quam contrahere vires ſuas & ordinare poſſent. Delminium plerique fuga contenderunt: robuſtiſſimum illis locis oppidum, & genti caput. Id ex itinere oppugnare aggreſſus, quum primo impetu nihil egiſſet, admoverique machinas loci, ubi ſita urbs erat, altitudo vetaret, ad alia minora oppida exercitum circumduxit. Quæ ubi metu hoſtium deſerta & vacua videt, Delminium revertitur. Urbs erat loco & opere munita, ſed inerant ædificia multa ex arida materie. id poſt quam animadverſum eſt, ſudes bicubitales parari Conſul jubet, quas pice ac ſulpure illitas, ſtuppaque multa obligatas catapultis in urbem mitterent: & ſucceſſit dolus: leviter incenſæ, dum per aerem feruntur, ingentem vim concipiebant flammarum, quæ ubi ædificiis incidiſſent, vicinis quibuſque facile comprehenſis, tantum excitarunt incendium, ut eo multis hoſtium conſumptis, cæteri veniro in poteſtatem cogerentur.

Liv. Epitom. Appian.

Delminium incendit capitque.

Florus 4. Appianus. Lig. Annales.

XXIV. Neſcio an hoc anno, circa hoc tempus certe, Ælia & Fuſia leges à duobus tribunis plebis perlatæ, comitiorum vitia, quoad occurri potuit, pleramque partem ſuſtulerunt. Ælia cavebatur, *uti comitiis legum haud minus quam magiſtratuum, de cœlo ſervandi, obnunciandi, intercedendique jus eſſet.* Fuſia *faſtis diebus legum ferendarum cauſſa cum populo agi* vetabat. Exceperunt deinde P. Cornelius P. F. Cn. N. Scipio Naſica, M. Claudius M. F. M. N. Marcellus, interque iterum Conſules. Horum Scipioni Dalmatæ, Marcello Ligures & Gallicæ

Lex Ælia & Fuſia contra ambitum comitiorum. Urb. cond. ann. 598.

provinciæ evenerunt. Ex prætoribus unius A. Posthumii Albini maxime nota sors est, quem ex legationibus in Senatum introductis Prætorem Urbanum fuisse indubitatum est; Nam & ille annus celebres Græcorum legationes habuit. Athenienses delectos studiorum & Philosophiæ fama Carneadem Academicum, & Diogenem Stoicum, & Critolaum Peripateticum misere: qui *judicium rescindi* postularent, *quo ad multam Oropiis luendam, talenta quingenta erant condemnati*. Namque populus Athenienſis neceſſitate potius, ut creditur, ſtimulante, quam avaritia, ſociam atque fœderatam urbem Oropum diripuerat. Oropii apud Senatum queſti, obtinuerunt *ut de ſuis injuriis Sicyonii cognoſcere juberentur, & quanti eas feciſſent illis tanti Athenienſibus lis æſtimaretur*. Sicyonii talentis quingentis æſtimarunt.

Philosophi Oratores in legatione Attica. Aurel. 7. 141 Petronii Ration. p. 128. Cicer. Orat. n. 37. Euseb. Pausanias:

XXV. Sparſa per urbem fama, *viros ſapientia & eloquentia celebratiſſimos veniſſe*, ſtatim accendit juventutem, ut ad viſendos audiendoſque concurrerent: præcipua Carneadis admiratione, cujus ad perſuadendum quidlibet incredibiliter apta erat oratio. Is enim violenta & rapida dicebat, ſcita & teretia Critolaus, modeſta Diogenes & ſobria: tanquam omnia facundiæ genera, diverſis formis, pari excellentiæ laude complexi. Quibus rebus tantum æſtimationis pepererunt, ut C. Acilius Senator pro magno munere petierit *mandari ſibi ad orationes illorum exponendas interpretis vices*. Hæc equidem cæteris Patrum non ægre ferentibus, neque enim abſurdum videbatur, Romana ingenia etiam ſtudiorum cultu niteſcere, M. Cato ſeveritate ſolita ſtomachabatur, veritus ne guſtata harum artium dulcedine, ſtudium armorum Romana juventus amitteret. Igitur quum primum in Senatu verba feciſſent, *omnes Philoſophos per honeſtam aliquam cauſſam ex Urbe ablegandos cenſuit*; atque alio tempore in Senatum ingreſſus, objurgavit magiſtratus, *quod homines perſuadendi quælibet artifices tam diu non abſolverent: quo ad Græculos ſuos regreſſi, Romanam pubem, nullis argutationibus corruptam, ad majorum exemplar legibus atque magiſtratibus obedire ſinerent*. Itaque dimiſſi deinde ſunt, mulctæ maxima parte remiſſa, *ut de quingentis centum tantummodo talenta penderent*.

Plutarch. Catone major cap. 44. Carneadis mira facundia. Cicero de Orat. n. 38. Rutilius & Polyb. apud Agellium. Macrob. Saturnal. 1. 1. Plutarch.

Ælian. Hiſt. Var. 3. 17.

XXVI. Interim in Aſia bellum inter Attalum & Pruſiam Reges exarſerat. quo inferior Attalus quum ab hoſte urgeretur, P. Lentulo qui tum ex Aſia revertebatur, Athenæum fratrem adjunxit, *ut Senatum de rebus omnibus certiorem faceret, ac ad opem ſibi ſerio ferendam hortaretur*. Miſerat antea quidem Andronicum, qui doceret Patres, *a Pruſia ſe infeſtari*, ſed hi potius arbitrati Attalum Bithyno imminentem parare ſibi probabilem cauſſæ ſpeciem, rem inſuper habuerunt: eo magis, quod & Nicomedes filius Pruſiæ, & legatus Antiphilus negabant, *quidquam eorum factum quæ Andronicus diceret*. Paulo autem poſt quum ipſo rumore res perferente viderent Patres non eſſe nihili quod acciditſet, neque tamen quale eſſet, liquido poſſent intelligere, juſſerunt *L. Apulejum & C. Petronium ad res Regum introſpiciundas proficiſci*, Venerunt deinde L. Lentulus, & Regis frater Athenæus. Lentulus quum Aſiaticarum rerum ſtatum qualem ipſe viderat expoſuiſſet Patribus: confeſtim vocari Athenæum in curiam placuit, & pro benevolentia Senatus in Regem Attalum *legatio* decreta, *quæ Pruſiam bello juberet abſtinere*.

Pausanias: Polyb. Excerp. Legat. 128. Attalus de Pruſia queritur.

polyb. Excerp. Legat. 129.

XXVII. Profecti ſunt cum Athenæo C. Claudius Cento, L. Hortenſius, L. Au-

Cauſſa chalcorum exſulū.

Aurunculejus legati. Tum iterum cauſſa Achaicorum exſulum tractatâ eſt in Senatu, quum de iis Xenon Ægienſis & Telecles Tegeates verba feciſſent, nihilque propius factum, quam ut dimitterentur: niſi A. Poſthumius Prætor (is per abſentiam Conſulum Senatum habebat) aſtu rem intervertiſſet. quum enim tres eſſent ſententiæ; una, *abſolvi homines placere, dimittique*: altera, *non abſolvi, & retineri*: tertia *retineri quidem adhuc, ſed abſolvi tamen*, Prætor rogatione ſua duas complexus, tertiam diſſimulavit; *diſcedere in unam partem* jubens, *qui dimittendos cenſerent; in diverſam qui alia omnia*. Sic ad eos qui abſolvendos negaverant, iis quoque ſe adjungentibus, qui dixerant in præſentia retinendos: illa ſententia numero vincere viſa eſt. Judicium eo tempore L. Lentuli actum; qui Conſul anno ſuperiore fuerat. Iſque damnatus repetundarum Lege Cæcilia, poſtmodum tamen ad ſupremos in republica honores admiſſus eſt. iterum tractata in ſenatu. Val. Max. 6. 9.

XXVIII. Dum hæc Romæ aguntur, in Hiſpania cum Luſitani s duce Punico quodam agros ſociorum noſtrorum incurſantibus improſpere dimicatum eſt. Manilius qui Romanum exercitum ducebat, multis amiſſis retroceſſit. Melioribus auſpiciis Conſules in Liguribus & Dalmatis geſto bello, triumphum meruerunt. Clariora tamen P. Scipionis acta ſunt, qui confecto bello Dalmatico provinciam novam adjecit imperio. Maximus hæc agenti labor circa Delminium fuit, quam relictam à C. Marcio gens Dalmatarum inſtauraverat, contractoque ex omni regione flore juventutis acerrime pro ea propugnabat. Unde Conſul difficultate rei perceptâ, exercitum aliis eorum oppidis admovere cœpit. at ii quorum ea oppida erant, omiſſo Delminii præſidio ad ſua quiſque tutanda accurrerunt. Ibi tum Romanus protinus ad Delminium raptis copiis, urbem inopia propugnatorum laborantem facili negotio redegit in poteſtatem. Imperatoris nomen, quum de more à militibus acclamatum eſſet, recuſavit: parique deinde modeſtia triumphum à Senatu oblatum vix accepit. Multi eo bello Dalmatarum capti ſunt, quos in ſervitutem Conſul vendidit. Delminium, quæ prius urbs ampla fuerat, exiguam, ſolumque pecori paſcuum redegit. Bella cum Luſitanis, Liguribus, Dalmatis. Appian. Hiſpanicis. Eclogæ Diodori 31. 5. Appian. Faſti Capitol. Polyb. 22. 3. Frontin. Strategemat. 36. Auctor de viris illuſt. cap. 44. Zonar. Strab. lib. 7. Pol. excerpt. Legat. 130.

XXIX. Venerunt deinde rurſus ab Achæis legati, animatis priorum relatione, qui proxime optatum finem adductum fuiſſe negotium narrabant. Telecles Megapolitanus & Anxidamus miſſi. Sed & iſtorum diligentia nihilo felicior, quam ſuperiorum omnium fuit. Maſſilienſium vero preces benigne ſunt auditæ, *auxilium adverſus Ligures* petentium, *qui obſeſſis Nicæa & Antipoli Maſſilienſium oppidis, urbem ipſam magnas in anguſtias coegerant*. Decretum eſt, *uti Legati ad res Maſſilienſium inſpiciundas mitterentur; iique darent operam, uti Maſſilienſibus ſatisfieret, ne quod bellum ea de cauſſa ſuſcipi opus eſſet*. Neque tamen declinari neceſſitatem eam barbarorum feritas paſſa eſt; quia ſequenti anno, quo Q. Opimius Q. F. Q. N. L. Poſthumius Sp. F. L. N. Albinus Conſules fuere, cum Oxybiis atque Deceatibus Liguriæ populis bellaretur. At L. Poſthumius quum iturus in provinciam immolaſſet, in plurimis victimis caput jecinori defuit. Profectus nihilominus, poſt diem ſeptimum æger relatus eſt Romam, ibique exſpiravit. Iſta res perculit hominum animos: maxime quia & Conſæ arma in cœlo volare viſa, nunciatum, & multa illuſtria loca fulminibus tacta fuerant. In mortui locum Conſul factus eſt M. Acilius M. F. C. N. Glabrio. Alii Legati ab Achæis, & ipſi irriti: Pol. Excerpt. Legat. 113. Liv. Epit. 47. Polyb. Urb. cond. ann. 599. Polyb. Excerp. Legat. 132. Jul. Obſeq. cap. 76. Faſti Capitol.

XXX. Quum interea novi à Maſſilia legati, *nihil pro ſe populi Romani auctoritatem valuiſſe* adferrent, ſtatim à Senatu miſſi ſunt Flaminius, Popillius Lænas, L. Legati Romani à Liguribus violantur. Polyb.

Pupius, qui conſcenſo navigio Ægitnam quod Oxybiorum oppidum eſt, appulerunt. At Ligures audito *venire Roma legatos, qui ſolvi obſidionem imperarent*, procurrunt in portum: alios qui adhuc in navi erant, exſcenſionem facere vetant, Flaminium jam egreſſum *agro ſuo* jubent *excedere*. quod quum ille facere recuſaret manus injiciunt ſarcinis: vim prohibentes ſervulos duobus occiſis repellunt, ipſumque adeo legatum convulnerant, haud dubie interfecturi, ni ſubito receptus in navim præciſis funibus imminenti exitio ſe eripuiſſet, Maſſiliam ad curanda vulnera contendens. His rebus Romæ auditis, maturare profectionem Q. Opimius Conſul juſſus, in agro Placentino diem edicit militibus. inde per Apenninum ducit in Oxybios, caſtriſque ad amnem Apronem poſitis adventum hoſtium exſpectat. Concurrere enim illos, & obviam Romanis ituros fama tulerat. Deinde ubi rem diutius trahi videt, motis ab Aprone caſtris, Ægitnam contendit: & urbe per vim potitus, homines in ſervitutem redigit, *auctores violandæ legationis vinctos duci Romam* jubet.

Opimius Ligures vincit.

XXXI. His ita geſtis hoſti procedit obviam, ubi Oxybiorum juventutem conſediſſe acceperat. Illi jam ad hominum millia quatuor convenerant, nondum adjunctis Deceatibus, numerus ad ſuſtinendum Conſularem exercitum perquam exiguus. ſed deſperatio placari Romanos poſt commiſſum in legatos facinus poſſe, in eam amentiam adegerat efferatos, ut non exſpectato ſociorum auxilio, ad pugnam contra Romanos egrederentur. Commovebat Conſulem hoſtium audacia: ſed nulla omnino ratione temeritatem iſtam niti videns, ut erat vir militaris rei peritus, & ingenio mirifice ſagax, certa cum ſpe victoriæ contra educit aciem: cohortatuſq; pro tempore militem, *lento paſſu in hoſtem iri; deinde, ubi cominus ventum eſſet, acerrima impreſſione turbari hoſtium anteſignanos* jubet. Salutaris hæc admonitio fuit. vix primum impetum tulere hoſtes; inde effuſa fuga ceſſerunt, jamque Deceates, ut ferum poſt cladem auxilium, ita fugientibus non inutile præſidium aderant. Cum his quoque prœlium aliquanto pertinacius, ſed eventu ſimile fuit. Victi ſeque & civitatem fidei Romanorum permiſere. Conſul ex agro capto deditoque quam potuit plurimum Maſſilienſi populo dedit: utque ſecuritati eorum etiam in poſterum conſuleret, *obſides Ligurum ire Maſſiliam, ſtatuſque temporibus permutari à ſuis* imperavit.

Liv. Epitomi Polyb.

Ptolemæorum bellum, & pax. Athenæus lib. 12. Polyb. excerp. Legat. 134.

XXXII. Juſſis deinde tradi armis omnibus, & ſic confecto bello, exercitum hybernandi cauſſa per oppida Oxybiorum Deceatumque diviſit. Q. Opimio ad bellum profecto, Romam iterum Ptolemæus Philometoris frater venit: oſtenſiſque cicatricibus, dolo fratris ſe petitum arguit, multa arte Patres ad commiſerationem ſuæ ſortis, & odium fraternæ crudelitatis illiciens. Neque apud occupatos animos Neolaidæ & Andromachi (hi ab majore Ptolemæo legati aderant) defenſio valebat: quorum Senatus ne verba quidem ad aures ſuſtinebat admittere. *His igitur continuo ex Urbe juſſis diſcedere, legati quinque decreti* ſunt, quorum principes Cn. Merula, L. Thermus fuere: *totidem ut decreta quinqueremes, dataque mandata ut Ptolemæum in Cypri regnum deducerent.* Scriptum etiam Græcis & Aſiaticis ſociis, *nihil contra voluntatem Senatus facturos, ſi eo in negotio minorem Ptolemæum adjuvaſſent*. Cæterum eventus belli pro majore Ptolemæo fuit. qui in Cyprum magno cum exercitu veniens, primo Archiam præfectum ſuum, qui Demetrio inſulam prodere voluerat, honores apud ipſum eximios, & quingenta inſuper talenta

Polyb. ap. Val. Suidas in To. Euſeb. Ex. Geor. Symello.

pactas amovit. deinde cum fratre, qui multorum instructus auxiliis occurrerat, prælio congressus, victum in urbem Lapitham compulit: necessitate deinde ad deditionem coactum, non modo dimisit incolumem, sed etiam Libyen Cyrenesque regnum reddidit ei: pro Cypro urbes quasdam, & frumenti annui certum adsignavit modum; etiam filiæ suæ matrimonium pollicitus. Quæ partim ingenii mansuetudine feciſſe creditus, laudem invenit apud scriptores; partim ut putant, quia Romanos metuebat, si quid in fratrem quem protegebant illi, severius statueret. Ita compositis Ægyptiacorum Regum controversiis, *Asiam adhuc ardere bello*, *Prusiaque injuriis Attali regnum devastari* reversi Pergamo legati renunciabant. Quippe Prusias parum eo territus, quod res Attali Senatui Populoq; Romano cordi esse audiebat, nihil ad evertendum eum violentiæ fraudisque, nihil ad despiciendam Senatus auctoritatem contumeliarum reliqui fecerat. Polyb. Diod. ap. Vas. Liv. Epitom. Zonar. Eusebius. Polyb. Eusebius. Pol. Excerpt. Legat. 133. Just. Prob. 30. cap. 33. Polyb.

XXXIII. Quum enim à L. Hortensio cæterisque legatis nostris, bellum cum Attalo populi Romani socio atque amico gerere vetaretur, parere gravatus, ad disceptationem controversiarum vocantibus obsequuturum simulavit. Constitutum erat, ut ad fines regnorum cum millenis equitibus invicem occurrerent. Id Prusias opportunum perfidiæ tempus esse judicans, legatos præmittit ad Attalum, qui *adfuturum paulo post cum numero definito nuncient*. Ipse interea ad opprimendum inimicum universas copias concitat: parumque abfuit, quin sceleris præmio potiretur, nisi Attalus legatique Romani qui cum illo erant, de dolo admoniti, celerrima fuga præparatum discrimen evasissent. Prusias direptis etiam legatorum impedimentis, Pergamum, quo illi cum Attalo confugerant, adducit exercitum. Erat ante urbem Æsculapii celebre fanum, ubi re divina facta, quum litavisset, honore ad superstitionem usque profuso numen veneratus, in castra rediit. Postridie vero admotis ad Nicephorium copiis, quem lucum Rex Eumenes fanis & omni donariorum genere perornaverat, cuncta fœda ruina pervastat, delubra incendit, statuas sedibus suis avellit, ne deorum quidem simulacris parcens: inter quæ sustulit & Æsculapii signum, Phyromachi nobilis artificis opus, id ipsum, quod pridie tanta cum religione adoraverat. is turbatæ menti error inerat; quam nulla veri justique scientia stabilitam abripiebant adfectus: modo ad muliebris superstitionis ineptias cogente metu, modo ira stimulante ad violanda per contumeliam, quæ paulo ante supra modum decorumque coluerat. Prusias Attalo insidias tendit. Appian. Mithridatic. Polyb. Diodorus. Suid. in Προυσίας Strab. lib. 13. Appian. Polyb. apud Vales. Plinius 34. 8. Pol. b.

XXXIV. Neque melior ipsi deinde rerum eventus, quam pro tanta protervia fuit. Nullo apud Pergamum virili opere edito, Elæam, quod Attali Regis emporium & navale erat, à Pergamo tria distans passuum millia obsedit. Qua nequidquam tentata, (nam Solander Collactaneus Regis, cum præsidio ingressus oppidum fuerat) exercitu cætero terrestri itinere domum reverti jusso, ipse navibus contendit Thyatira: ne in reditu quidem ad violanda deorum templa segnior. Nam ad Hieran Comen Dianæ spoliavit fanum: Apollinis autem Cynei ædem quæ in Temno fuit, non spoliavit modo, verum etiam incendio consumpsit. Atque huc deinde relatum est, quod & pedestres copiæ profluvio alvi pleramque partem interierunt, & classis partem subita tempestas in Propontide cum ipsis hominibus mersit, aliam in loca importuosa compulsam tabulis armamentisque confractis reddidit inutilem. Hæc ubi Patres acceperunt, ob absurdum & infestum Prusiæ facinus ira accensi, continuo legatos decem decrevere, qui finire bellum, & Attalo pro illatis injuriis satisfacere eum cogerent. Rem infeliciter gerit. polyb apud Stephan: in Ελλη. Strab. l. 13. Polyb. apud Vales. Diodorus: pol b Excerp Legat. 133.

Cenſura M. Meſſalæ, C. Caſſii. Faſti Capitol. Val. Maxim. 2. 9. 19. Val Maxim. 6. 7. 4.

XXXV. In his L. Anicius, & C. Fannius, & Q. Fabius Maximus fuerunt. Cenſores hoc anno creati ſunt M. Valerius M. F. M. N. Meſſalla, C. Caſſius C. F. C. N. Longinus: quorum Valerius ipſe aliquando cenſoria nota perſtrictus fuerat. Atque ut hic priorem ignominiam novis honoribus delevit: ita L. Cotta tribunus plebis magiſtratus ſacroſancti dignitatem vili animo factoque polluit: ne creditoribus ſuis ſatisfaceret, tribunatus præſcriptione turpiter abuſus. Sed non mens eadem reliquo collegio fuit. decreveruntque conſenſu, *ni L. Cotta æs alienum diſſolveret, aut ſponſores daret, appellantibus ſe creditoribus auxilio futuros.* Hæc Romæ geſta. Cæterum in Hiſpania res parum proſperæ fuerunt. Calpurnius Piſo prætor à Luſitanis

Liv. Epit. 47. Jul. Obſeq. Appian. Hiſpan.

duce Punico victus, aliquot millia militum cum Terentio Varrone Quæſtore amiſit. Victor Punicus ad Oceanum uſq; promovit ſigna, concitatiſq; in arma Vettonibus, agrum Blaſtophænicum (ſic appellant progeniē ex Africa per Hannibalem transductorum) omni clade belli vaſtavit, quod ii fidem Romanis datā conſtanter tuebātur.

Liv. Epitom. Caſſiod. Chron.

XXXVI. Succeſſus iſte multis & aliis Hiſpaniæ populis animos ad rebellandum fecit. Unde, quia majores jam motus timebantur, comitia Conſularia citius haberi, Conſulesque deſignatos (Q. Fulvius M. F. M. N. Nobilior, T. Annius T. F. T. N. Luſcus erant) ante diem Kalendas Januarias inire magiſtratum placuit: quum eatenus Idus Martiæ ſolemnis ei negotio dies fuiſſent. T. Annius Gallos, nam & ii in armis erant, provinciam habuiſſe videtur: Nobilior in Celtiberos, qui Belli cognominantur, eſt profectus. Illi tum ultuum per Hiſpaniam auctores Segedam incolebant, urbem magnam & opulentam, quam fœderi ſuo Tib. Gracchus, quum Hiſpaniam ordinaret, adſcripſerat. Eam tum coactis deſerere minora oppida incolis augebant barbari, murumque ſtadiorum quadraginta circum exſtruebant: etiam Titthis vicina gente, in eadem compulſis. Neque parere Senatui voluerant, vetanti novari quidquam, tributaq; & auxiliares copias imperanti. Quippe *fœdere Gracchano perſcriptum quidem* aſſerebant, *ne urbes novas conderent: veteres quin inſtaurarent munirentq; nihil exceptum; tributorum vero & militiæ vacationem ab ipſo Senatu poſt Gracchi fœdus datam*: neq; aberat hoc à vero, ſed immunitas iſta quum à Senatu conceditur, addi ſemper ſolet, *manſuram, donec Senatui populoq; Romano videatur.*

Vrb. cond. ann. 600. Incundi Conſulatus tempus mutatum ob Hiſpana bella. Marianus Scot. Appian. Hiſpan.

Q. Fulvius improſpere cum Segidenſibus pugnat. Florus 2. 18. 3.

XXXVII. Et Segidenſes quidem cognito conſulis adventu copiiſque, nam ad triginta hominum millia adducebat, quia nondum permunita urbs erat, ad Arvaccos cum uxoribus & liberis perfugerunt. Arvacci protinus conſociatis viribus Caro Segedenſi ſummam rerum deferunt, viro bellicis certaminibus exercitato: qui proximo ſtatim triduo quum iter facere præter loca inſidiis opportuna Romanos comperiſſet, captata occaſione eum peditum viginti millibus, equitum quinque impetum fecit. Poſt acrem & diuturnam pugnam vertuntur in fugam Romani: deletuſque foret occidione exercitus, ni equites ad cuſtodiam impedimentorum relicti, pugnam redintegraſſent; poſtquam inter inſequendum Celtiberorum quoque turbatos eſſe ordines animadverterunt. Nocte demum incumbente prælium diremptum eſt, haud levi utrinque damno. Quippe Carus imperator hoſtium & cum eo ſex millia ceciderunt, & par numerus civium Romanorum deſideratus eſt. Dies etiam ipſa (Vulcanalibus pugnatum fuerat) ex eo tempore inter atras habetur. Arvacci Numantiam ea nocte digreſſi, novos imperatores Ambonem & Leuconem conſtituunt.

Alia pugna cū iſdem dubii ventus.

XXXVIII. Conſul refectis ſuorum animis tertio poſt die iterum ad hoſtem ducit

Alia Rom. impropera pugna.

& ad tria millia paſſuum ab urbe ponit caſtra. Quo quum opportune auxilia Maſiniſſæ Regis, Numidæ trecenti, cum decem elephantis adveniſſent, copiam pugnandi hoſtibus facit. Qui quum & ipſi ferociter procurriſſent, ſubito diductis ſuorum ordinibus, collocatas ad hoc à tergo belluas oſtendit nec opinantibus. Hoſtes equi virique novo ſpectaculo conterriti effuſa fuga urbem repetunt. inſtat fugientibus Conſul, jamque ſub ipſos muros pertinaciter certabatur, quum unus ex elephantis ſaxo caput ſaucius, ingenti barritu, & mox tumultu ac ſtrage complevit omnia. nam & cæteri voce hujus excitati, eodem furore ſuorum perrumpebant ſternebantque manipulos. Numantini contuiti hæc ex mœnibus, ubi Romanos impetum belluarum ſolutis ordinibus declinare vident, erumpunt portis, palatoſque adſequuti, ad quatuor hominum millia, & elephantos tres interficiunt: multiſque armis ſigniſque militaribus potiti, eum tripudio ſui moris in oppidum revertuntur: quum ipſorum quoque duo ferme millia periiſſent.

Plura deinde detrimenta iiſdem locis. Diod. apud Fulvium Urſinum; Appian. Hiſpan.

XXXIX. Hac fortuna non inſolenter uſi hoſtes, miſere legatos ad pacem æquis conditionibus petendam: reſponſum eſt ex dignitate Romani nominis, *pacem niſi deditis dari non poſſe*. At Conſul ut primum confirmare ſuos ex adverſo caſu potuit, Axenium urbem petivit, ubi Celtiberi commeatuum vim magnam comportaverant. Ne hujus quidem loci felix oppugnatio fuit, deſideratiſque haud paucis, cæteri noctu ſe in caſtra receperunt. Ex caſtris deinde præfectum equitum Bieſium miſit, ut à vicina quadam gente auxiliarios equites adduceret. Excepere Celtiberi redeuntem: inſidiiſque eorum conſpectis ſociorum equitatus fugit; Bieſius multique eum eo Romani fortiter pugnantes occubuere. Tam crebris bellorum offenſionibus ſolicitati ſociorum ſunt animi: & Ocilis urbs gentibus illis clara: ubi annona & pecuniæ Romanorum ſervabantur, ad Celtiberos defecit. Conſul etiam cæteris idem animi eſſe ſuſpicatus, ſub pellibus hyemavit. ibi multi militum penuria aut frigore, ſæviebat enim acris hyems, extincti ſunt. Hoc initium fuit Numantini belli, quod magna cum clade ac ignominia populi Romani, viceſimum ad annum productum eſt: tanta plerumque violentia, ut non tam de eo, uter populus imperaret, quam uter eſſet, ſuſceptum videretur.

Strab. lib. 3.

L. Mummius in ulteriore Hiſpania male pugnat. Cic. Offic. 2. 2. Appianus. Diod. 31. 5. Appianus.

XL. At in ulteriore Hiſpania L. Mummius prætor cum Cæſare, quem in occiſi ducis Punici locum ſuffecerant hoſtes, collatis ſignis dimicavit. Pulſus eum clade Hiſpanus, ubi victorem exercitum temere inſequi neglectis ordinibus videt, cohortatur ſuos, convertit agmen, occiſiſque de Mummii exercitu novem millibus, prædam caſtraque jam amiſſa non modo recuperat, verum etiam caſtris Romanis potitur. Mummius, cui quinque circiter millia militum ſupererant, non auſus præterea copiam pugnandi facere, tutis locis caſtra ponens, intra vallum ſtudioſe exercebat ſuos, donec parumper animos territorum confirmaret. Tum in prætervehentes prædæ partem barbaros eruptione facta, disjecit hoſtem, prædamque & ſigna, quæ amiſerat, militaria recuperavit. Iiſdem diebus colentes cis Tagum amnem Luſitanorum civitates, Caucæno duce, Cuneos invalere ſocios populi Romani, urbeque ampla ac potenti (Coniſtorgin vocabant) expugnata, trajecerunt Oceanum: inde diviſis copiis pars adverſam continentem populabatur; alii urbem Ocilen

Deinde egregie.

Eutrop. Appian.

obſidione cinxerant. Ibi vero L. Mummii par induſtria & felicitas fuit. Contractis ſuis & ſociorum viribus, in univerſum equites quingenti, cum novem peditum millibus erant, primo populatores adgreſſus, quindecim eorum millia interfecit: inde ad Ocilen tranſduxit exercitum, magnaque & ibi ſtrage Luſitanorum edita, obſidionem ſolvit. Poſtremo agmen adortus, quod prædam ex agris raptam avehebat, occidione occidit: ut ne nuncius quidem cladis ſupereſſet. Ex præda, quantum ferri poterat, militibus datum: cætera omnia præſidibus bellorum diis incendi prætor exurique juſſit.

Attali bellum cum Pruſia. Polyb. Excer. Legat. 135. Strab. lib. 12. Polyb.

XLI. Interim in Aſia Rex Attalus magno per hyemem exercitu coacto ad bellum Pruſiæ inferendum ſe parabat, adjutus etiam auxiliaribus Cappadociæ Pontique Regum copiis, quas Demetrius Ariarathis F. adduxerat. Cadis tum erat, ita ſito oppido, ut inter Phrygas Myſoſque ambigui ſoli habeatur, quum decem quos Senatus miſerat legati ad eum venere. ii deinde colloquio cum Rege de communibus rebus habito, recta perrexerunt ad Pruſiam. Pruſias auditis Senatus mandatis, cavillando tempus trahere nixus eſt, alia quidem ſe facturum aſſerens, alia minime. Unde offenſi decem legati, renunciata illi ſocietate, continuo ad Attalum ſe receperunt, quos aliquantiſper proſequutus Pruſias, multiſque blanditiis placare conatus, poſtquam fruſtra ſe eſſe videt, anxius jam & magnitudinem periculi ſerio reputans in regnum rediit. Legati monito Attalo *ut, ſua defendere contentus, bello ſponte inferendo abſtineret*, inter ſe conſtituerunt, ut pars ad hæc omnia renunciandæ Senatui Romam reverteretur; cæteri per Joniam Helleſpontumque & vicinos Byzantio populos diſcurrentes, abſtraherent à Pruſia hominum animos, Attaloque conciliarent.

Pruſias in angustias redactus, pacem accipit. Polyb. Excer. Legat. 136.

XLII. Ita non multo poſt tempore frater Regis Athenæus cum claſſe navium tectarum octoginta navigare in Helleſpontum potuit. Ex his quinque triremes Rhodiorum erant: Cyzicenorum viginti; quibus ſuarum ſeptem & viginti Attalus addiderat, reliquæ ab aliis ſociis ſubmiſſæ fuerant. Cum his Athenæus ut quamque urbium Pruſiæ prætervehebatur, exſcenſione facta, magnam ubique vaſtitatem terroremque faciebat. Unde ſummas in anguſtias redactus Pruſias, grataner accepit, quod Ap. Claudius, L. Oppius, A. Poſthumius legati ab Senatu ad finem bello imponendum venerunt. Patres enim edocti à prioribus quo loco res Aſiæ eſſent, confeſtim hos miſerant proficiſci. Horum opera convenit, *ut Pruſias Attalo Regi naves tectas viginti ſtatim; deinde intra proximos annos viginti talenta quingenta daret: ager, utriuſque iis finibus eſſet, quibus ante bellum fuiſſet: Mithymnæis, Ægienſibus, Comais, Heracleotis, damni quod à Pruſia paſſi eſſent nomine, talenta centum penderentur.* Hoc fœdere perfecto Attalus cum pedeſtribus ſimul equeſtribuſque copiis domum eſt regreſſus.

Appian. Mithridat. Polyb.

Achæorum legati de exſulibus ſuis iterum interpellant fruſtra. Polyb. Excer. Legat. 137. Lucan. 6. 788. Plutarch. Apoph. Rom. cap. 19.

XLIII. At in Urbe quum iterum de iis qui ex Græcia fuerant evocati, verba à Legatis Achæorum in Senatu facta eſſent, Senatus nihil mutandum cenſuit. Quo quidem tempore, quum multi de ea re ſermones fierent, M. Cato perpetuus Carthaginis hoſtis dixiſſe fertur: *tamquam deeſſet quod ageremus, ſedemus hic de ſenibus Græculis deliberantes, à noſtriſne an ipſorum ſandapilariis ſint efferendi.* Solebat enim omnibus ſententiis, quas dicebat in Senatu, ſubjungere: *hoc cenſeo, & Carthaginem delendam.* Tunc autem re-

Digitized by Google

centi metu providentiam viri ſtimulabat reverſa ex Africa legatio, quæ nuper ſpecie diſceptandarum cum Maſiniſſa controverſiarum, magnam vim navalis materiæ Carthagine deprehenderat. Inter hæc, durantibus Hiſpaniæ bellis, & à Pœnis impendente metu, neceſſarium viſum, indulgeri juſtis provinciarum querelis, quas de magiſtratuum Romanorum avaritia ad Senatum detulerant. Itaque ſevere exercitæ ſunt leges, damnatique aliquot prætores, qui in extorquenda capiendaque pecunia egreſſi modum fuerant.

Appian. Punicis. Flor. 2. 15. 4. Diod. apud Valeſ. Plin. 16. 18. Liv. Epitom. 47. Plutarchus de Caton. cap. 50. Appian. Livii Epitom.

JOH. FREINSHEMII SUPPLEMENTUM *Libri XLVIII. LIVIANI.*

L. Annæi Flori Epitome Ejuſdem Libri.

LUSTRUM à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertii belli Punici referuntur. Quum in finibus Carthaginenſium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce, Syphacis nepote, diceretur eſſe. M. Porcius Cato ſuaſit, ut Carthaginenſibus, qui exercitum, ſpecie contra Maſiniſſam regem, ſed revera contra Romanos accitum in finibus haberent, bellum indiceretur. contradicente P. Cornelio Naſica, placuit legatos mitti Carthaginem, qui ſpecularentur quid ageretur. Caſtigato Senatu Carthaginenſium, quod contra fœdus exercitum & navales materias haberent, pacem inter eos & Maſiniſſam facere voluerunt, Maſiniſſa agro, de quo lis erat, cedente. ſed Oiſgo, Hamilcaris filius, homo ſeditioſus, qui tunc in magiſtratu erat, quum ſenatus paritarum ſe judicio legatorum dixiſſet, ita bellum adverſus Romanos ſuadendo concitavit; ut legatos, quo minus violarentur, fuga explicaverit. Id nunciantes, infeſtum jam Senatum Carthaginenſibus, infeſtiorem fecerunt. M. Porcius Cato ſumus mortui filii in prætura, tenuiſſimo, ut valuit (nam pauper erat) ſumptu fecit. Andriſcus qui ſe Perſei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti aſſeveratione mentiretur, Romam miſſus. M. Æmilius Lepidus, qui princeps Senatus ab ſextis jam Cenſoribus erat lectus, antequam exſpiraret, præcepit filiis, lecto ſe ſtrato ſine linteis, ſine purpura efferrent: in reliquum ſumus ne plus quam æris denos conſumerent: imaginum ſpecie, non ſumptibus nobilitari magnorum virorum funera ſolere. De veneficiis quæſitum. Publicia, & Licinia nobiles fœminæ, quæ viros ſuos neceſſe ſimulabantur, cognita cauſa, quum prætori prædes vadeſque dediſſent, cognatorum decreto necatæ ſunt. Guluſſa Maſiniſſæ filius denunciavit, Carthagine delectus agi, claſſem comparari, & haud dubium bellum ſtrui. Quum Cato ſuaderet, ut iis bellum indiceretur; P. Cornelio Naſica dicente, nihil temere fa-

ciundum; placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Poſthumius Albinus Conſules, quum delectum ſevere agerent, nec quemquam gratia dimitterent, à tribunis plebis, qui pro amicis ſuis vacationem impetrare non poterant, in carcerem conjecti ſunt. Hiſpanienſe bellum quam parum proſpere aliquoties geſtum ita confudiſſet civitatem Romanam, ut ne ii quidem inveni-rentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Æmilianus proceſſit, & exceptorum ſe militiæ genus quodcumque imperatum eſſet, profeſſus eſt. quo exemplo ad militandi ſtudium omnes incitavit. L. Lucullus Conſul cum Claudio Marcello, cui ſucceſſerat, cum laceſſere omnes Celtiberiæ populi viderentur, Vaccæos, Cantabros; & alias incognitas adhuc nationes in Hiſpania ſubegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Æmilianus, L. Pauli filius, Africani nepos, ſed adoptivus, provocatorem barbarum tribunus militum occidit: & oppugnatione Intercatiæ urbis majus multo etiam periculum adiit. nam murum primus omnium tranſcendit. Servius Sulpicius Galba prætor male adverſus Luſitanos pugnavit. Quum legati ex Africa cum Carthaginenſium oratoribus, & Guluſſa Maſiniſſæ filio, rediſſent, dicerentque & exercitum ſe & claſſem Carthagine deprehendiſſe, perrogari ſententias placuit; Catone, & aliis principibus Senatus ſuadentibus, ut in Africam confeſtim tranſportaretur exercitus. quia vero Cornelius Naſica dicebat, nondum ſibi juſtam cauſſam belli videri; placuit ut bello deſiſteretur, ſi Carthaginenſes claſſem exuſſiſſent, & exercitum dimiſiſſent: ſi minus, proximi Conſules de bello Punico referrent. Quum locatum à Cenſoribus theatrum extrueretur; P. Cornelio Naſica auctore, tamquam inutile, & nocitarum publicis moribus, ex ſenatuſconſulto deſtructum eſt, populuſque aliquandiu ſtans ludos ſpectavit. Carthaginenſes quum adverſum fœdus bellum Maſiniſſæ intuliſſent, victi ab eo, annos habente nonaginta duos, & ſine pulpamine mandere & guſtare panem tantummodo ſolito, inſuper Romanum bellum meruerunt.

Luſtrum quintum & quinquageſimum. Faſti Cap tol. Epitom. Livii 48. Plin. 17. 25. Iul. Obſeq. cap. 69. Plinius.

I. LUSTRUM deinde quintum & quinquageſimum conditum eſt à M. Valerio, C. Caſſio cenſoribus. Cenſa ſunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Hoc luſtro, quum in Capitolio, proſtrata tempeſtatibus palma, quæ aliquot ante annis eodem in loco ſurrexerat; ficus enata eſſet; prodigii loco res eſt habita, & *ex eo tempore ſubverſam in Urbe pudicitiam* L. Piſo non ſpernendus auctor tradidit. Certe moribus ad omnem turpitudinem ruentibus, legum auxilio fuit opus, ut deteſtabili flagitio iretur obviam. Lata eſt Scatinia, quæ *perverſæ Veneris fœditatem, in eum qui feciſſe, quive paſſus eſſe videretur, multa decem millium nummum vindicaret*. Cæterum pleriſque, ut aſſolet, morum dehoneſtamenta ſtrenue negligentibus, ea ſola cura erat, ne bella, & ab hoſtibus diſcrimen imperio portenderentur. Huc trahebant, quod & Ariciæ lapidibus pluerat, & Romæ multis locis vanæ togatorum ſpecies, accedentium viſentiumque manus & oculos eluſerant.

Quintil. 4. 1. & 7. 4. Inſt. Orat. Obſeq. ca. 67.

II. Senatui majus certiuſque portentum videbatur, quod ſuper omnes bellorum apparatus, qui contra fœdus à Carthaginenſibus fieri dicebantur, exercitum *illi* grandem coegerant. Igitur M. Claudius M. F. M. N. Marcellus, L. Valerius L. F. P. N. Flaccus, conſulatu inito, ad Patres retulerunt, *magnas*

Epit. Livii. Urb. condan. cox.

Numi-

Numidarum copias duce Archobarzane Syphacis nepote in Carthaginenſium finibus eſſe. prætexi à Maſiniſſa metum: ſed conſiderandum ne imperium populi Romani his apparatibus peti poſſit. Pleriſque ad hanc ſuſpicionem inclinantibus, præcipuus M. Catonis ardor fuit. tum multa vi orationis bellum ſuadentem, P. Scipio Naſica contrariæ ſententiæ auctor excepit, movitque Patres, ut lenioribus remediis ageretur. Ita legatio Carthaginem miſſa, cujus princeps idem fuit, qui mittendam pervicerat, Senatum Pœnorum caſtigavit, *quod materiam navalem exercitumque contra fœdus haberent*, illiſque *neceſſitatem quæ leges neſciret, & Maſiniſſæ injurias* obtendentibus, obtulerunt legati *cum Rege acturos, ut æquiſſimis conditionibus arma poneret*, tantumque induſtria eorum & auctoritas apud Maſiniſſam valuit, ut *agro controverſo honoris Romanorum gratia ceſſurum* polliceretur.

De ea re ad Senatum refertur. Zonaras. Liv. Epitom. Zonaras. Epitom. Liv.

III. Præclare confectum negotium erat, Senatu quoque Carthaginenſi legatorum judicio rem permittente, niſi fortuna urbis perituræ unius hominis temeritatem ad excitandum id incendium perpuliſſet, quo paulo poſt tantæ antiquitatis potentiæque reſpublica conflagravit. Agebat in magiſtratu Giſgo Hamilcaris filius, homo ſeditioſus. is pro concione non in Romanos magis, quam Senatum urbis ſuæ invectus, imbellem eumdem & ferocem populum adeo incitavit, ut *adverſus Romanam verſutiam, qua toties rebus Punicis amplius quam bello nocuiſſent, armis agendum* conclamatet. ac velut inde rectiſſime inciperetur, legatos ipſos ad exitium quæreret. Sed illos quidem, licet ægre, tamen explicuit fuga. Principes civitatis, quia Romanorum & Maſiniſſæ rebus ſtudere arguebantur, quadraginta ferme in exilium pulſi; obſtrictuſque jurejurando populus, *ne aut reciperet exſules umquam, aut etiam de recipiendis verba fieri à quoquam pateretur.*

Giſgo Pœnos ad bellum concitat. Appian: Punic.

IV. Atque hi quidem ad Maſiniſſam pergentes, illum ad bellum Patriæ ſuæ inferendum ſtimulabant: neque minores iras excitabant, reverſi Romam legati; certumque jam habebatur, inſolentiam Carthaginenſis populi ſeverioribus minis retundi oportere. quo minus bellum ſtatim juberetur, nihil tam obſtitiſſe atque Celtiberiæ motus credi poteſt, qui tum maximis eum terroribus efferveſcebant. Nam in Gallia proſperæ res erant; & *ea in provincia hoc anno bene pugnatum* tradunt. At M. Marcello Conſuli, & M. Atilio Prætori, quorum ille citeriorem Hiſpaniam, hic ulteriorem obtinebat, ut ad extremum felix expeditio, ita multis emenda periculis fuit. Jam primum Marcello adventi cum legionibus duabus, in quibus quaterna millia peditum, equites duceni quinquageni fuere, ſtructæ ſunt ab Hiſpanis inſidiæ, quibus ille ſapienter evitatis, ad Ocilin, quæ nuper ab Romanis defecerat, penetravit: quam ipſo adventus ſui terrore perculſam extemplo accepit in fidem, obſidibus, & argenti talentis triginta imperatis.

Obſeq. cap. 77. Celtiberiæ motus. Eutrop. Appian. Hiſt.

V. Aſperiorem adverſum deſertores futuram crediderant victoriam Celtiberi: ergo clementiam Imperatoris Romani admirata Nergobrigum civitas miſit quæſituros, *quo fidei & obſequii pignore in gratiam recipi poſſet.* Petiit Conſul equites auxiliares centum: & accepta eſt conditio. Verum donec legati Nergobrigum pacis vias legeſque cum Romano tractant; alia manus partem exercitus iter facientem adorta, turbavit poſtremos, impedimentorumque non-

Nergobriges pacem à Marcello petunt.

nihil abripuit. Redierunt nihilominus cum promissis equitibus legati: veniamque delicti petentes, excusabant *ab ignaris initæ pactionis commissum*. At Marcellus equites in vincula conjici, equos vendi jussit: & mox vastatis Nergobrigum agris, prædaque militibus divisa, oppidum obsidione cinxit. Conspicati periculum hostes (strui enim Marcellus aggeres, admoveriquc machinas jusserat) caduceatorem misere, pacem orantes. Amictus ille fuit pelle lupi, quod iis gentibus pro caduceo pacifici nuncii signum est. Consul *nihil iis expectandum pacti*, respondit, *nisi Arvacci omnes, Bellorumque & Titthorum populi imperarent*. Neque mora in illis fuit. venere trium civitatum legati, rogitantes, *ut tolerabili multa imperata, reciperet omnes in Gratchani fœderis leges*.

VI. Contradicebant his aliarum gentium oratores, qui ab Arvaccis sociisque bello vexati, quod Romanarum partium essent, obtestabantur Consulem, *ut suæ vindictæ simul securitatisque rationem ageret*. Consul non minus belli adversus duram gentem finiendi cupidus, quam voluntatem suam callide tegens, utrosque rejecit ad Senatum, induciasque cum hostibus donec legati revertererentur, pactus, hibernarum abiit Cordubam, eumque locum abundantibus circa agris alendæ hominum multitudini non incommodum videns, inurbis speciem atque magnitudinem exædificavit. Sed in Lusitania, postquam L. Mummius ad triumphum decessisset, M. Atilius prætor Provinciam accepit, ubi quum septingentis hostium interfectis, urbem Oxthracas iis locis maximam occupasset; eoque metu vicina oppida Romanis adjunxisset (inter quæ pars aliqua Vettonum fuit vicinæ Lusitanis nationis) in hiberna abduxit exercitum. Tum vero subita defectione omnium de integro turbatæ res, & quædam urbium cum Romanis sentientium, circumsessæ.

Polyb. Excer. Legat. 141. Appianus. Strab. lib. 3. Appianus. Marcellus Cordubam ædificat.

VII. Dum in eo statu Hispaniense bellum est, Romæ Senatus Astymedi datur Rhodiorum legato, quem præfectum simul classis creaverant. Erat his bellum cum Cretensibus, adversus quos sociorum opes solicitabant: Decrevit extemplo legatos Senatus, qui bello finem imponerent. Idem negotium Achæorum exiga Romanos detexit obsequium, libertati gentis haud sane conveniens, sed pro tempore necessarium. Rhodiis auxilium petentibus, plerique mittendum censuerant: Sed Callicrates Leontesius negavit *fas Achæis esse vel indicendi cuiquam belli, vel ferendi auxilii Romanis inconsultis*. Hac oratione tamquam fulmine percussi, qui diversum censuerant, quievere. Multæ deinceps legationes Romam quum venissent, præ reliquis auditus Attalus est, Eumenis filius. Venerat is in Urbem admodum puer, ut se commendaret Patribus, amicitiamque & hospitii paterni jus cum Populo Romano recoleret. Hic igitur perbenigne comiterque tum ab Senatu, tum à paternis amicis exceptus, cum responso quale optaverat, honoribus ætati convenientibus, domum rediit: insigni favore Græcarum urbium, per quas iter ipsi erat, profusæ benevolentiæ signis venientem abeuntemque prosequentium. Nam pater pueri Eumenes unus omnium sua ætate Regum, plurima in Græcos publice privatimque beneficia contulerat. Venit similiter discessitque Roma Demetrius puer, mediocribus, ut anni ejus erant, affectus honoribus.

Rhodiorum legatio Romam, & bellum cum Cretensibus.

Polyb. Excer. Legat. 140.

Polyb. Excer. Legat. 140. Polyb. Excer. Legat. 138. Laodice & Alexander Syriæ Regnū ab Senatu petunt. Polyb. Excer. Legat. 140 A

VIII. Hoc digresso Heraclides, qui cum Laodice & Alexandro dudum in Urbe commorabatur, postquam ad causam suam fulciendam nihil calliditaris

& præſtigiarum prætermiſiſſet, quos facillimos fraudi putabat Patres ambiendo, tandem in curiam eſt introductus. Prior Alexander oravit Senatum, ut *amicitiæ quæ cum patre ſuo Antiocho fuiſſet, memor, maxime quidem regnum Syriæ ſibi reſtitui juberet; ſin vero, at certe permitteret cum ſuis fatis, neque aut abeuntem moraretur, aut volentibus juvare paternas opes repetentem impedimento eſſet.* Excipiens deinde Heraclides, multis collaudata Regis Epiphanis memoria, multis inculſato Demetrio, ſermonem eo deduxit, ut *quando res & tempus ita ſe daret, juſtum eſſe* diceret *adoleſcentes, veram Antiochi ſtirpem modis omnibus adjuvari.* Diverſæ ſuper his ſententiæ Senatorum fuere. Optimus quiſque atque ſapientiſſimus commentum improbum, & actorem fabulæ Heraclidem abominabantur: at plures, quos aut mendaciis ſuis dementaverat, aut promiſſis corruperat, ſenatuſconſulti in hæc verba ſcribendi auctores fuerunt: *Quod Alexander & Laodice Regis ſocii amicique liberi in Senatu verba fecerunt: Senatus cenſuit, dimittendos in paternum Regnum, atque uti petierunt auxiliis adjuvandos videri.* Sulpicius Sever. Polyb.

IX. Hoc armatus ſenatus conſulto Heraclides non diſtulit extemplo conducere militem, & quos ex illuſtribus viris ei conſilio opportunos noverat arceſſere. Quibuſcum Epheſum delatus, totis viribus ad bellum quod parabat ſe cœpit accingere. Demetrius, ut adverſus hunc terrorem ſe Romanorum benevolentia tueretur, quum alia ipſis officia attente præſtitit; tum Adramyttenum quemdam, Andriſco nomen erat, ſub cuſtodia Romam miſit, quia Perſei ſe filium is ferebat, qui poſtremo Rex Macedoniæ fuerat. Neque parvi æſtimandum hoc officium Demetrii fuiſſe, mox eventus docuit, quum ille veterator, clam elapſus, Macedoniam Thraciamque ingenti motu concitaret, ut in loco referemus. Quum hæc diverſis terrarum partibus agerentur, Romæ inſignes aliquot viri obierunt: M. Æmilius Lepidus Pontifex Maximus; & M. Porcius prætor: alter quoque Conſulum L. Flaccus in magiſtratu mortuus eſt. M. Porcium Cato Pater pro modo facultatum, quas habebat non ampliſſimas, honore ac affectu, quam impenſa majore extulit. & eum quidem chariſſimum habuiſſe, ipſe ſibi teſtimonio eſt, qui tamquam præſtantiſſimi animi virum paſſim in ſcriptis ſuis prædicat: mortem tamen ejus, quum pro cætera morum conſtantia fortiter tulit; tum quia Philoſophiæ ſtudiis eruditus, negabat *interire qui mori dicantur;* ſperabatque *ſe filium meliore in vita, cætibuſque piorum eſſe reperturum.* Demetrius Andriſcum, qui ſe Perſeo genitum ferebat, Romam mittit. Livii Epitom. L. Ampelius Liv. Epitom. Faſti Capitol. Liv. Epitom. Cicero. Cato. Plutarch. Cat. Maj. c. 20. Cicero.

X. Memorabile etiam in M. Lepido fuit, quod priuſquam moreretur præcepit filiis, *lecto ſe ſtrato ſine linteis ſine purpura efferrent: in reliquum ſumus etiam modicam conſumi pecuniam* juſſit, dictitans *imaginum ſpecie, non ſumptibus nobilitari magnorum virorum funera ſolere.* Hujus in locum P. Cornelius Scipio Naſica Pontifex Maximus lectus eſt. Aliorum deinde complurium obitus admonebant homines, quod initio anni, quum ante ædem Jovis in campo columna cum ſigno aurato decuſſa eſſet; aruſpices *interitum magiſtratuum & ſacerdotum fore* reſponderant. Sed & in ſuſpicionem veniſſe matronas crediderim, antiquum eas ſeclus retuliſſe, nam *& olim fraude muliebri magnus Principum Romanorum numerus eodem anno interceptus* ferebatur. Certe Publicia & Licinia nobiles fœminæ, quarum hæc Claudium Aſellum, illa L. Poſthumium, qui tertio ante anno Conſul obiverat, viros ſuos veneno necaviſſe arguebantur, cognita Epit. Livii. M. Lepidus vetat ſe ſumptuoſo funere efferri. Cicer. in Caton. Appian. 64. Julius Obſequens. cap. 77. Liv. 8. 18. Liv. Epitom. Val. Max. 6. 3. 8. Livii Epitom.

Val. Maxim. cauſſa quum vades prætori dediſſent, ad cognatorum judicium remiſſæ, horumque decreto ſtrangulatæ ſunt. Ne ſic quidem ſatis expiatæ prodigiorum minæ videbantur: niſi removerentur, in quos intentatæ illæ fuiſſent: ita monitis aruſpicum magiſtratus omnes abdicarunt.

Jul. Obſeq. Vrb. cond. an. 602.

XI. Comitia per interregem habita: L. Licinius L. F. Lucullus, A. Poſthumius A. F. Sp. N. Albinius Conſules facti. Animos deinde his eventibus triſtes, aliæ aliæque perturbationum cauſſæ concuſſere. maxima fuit omnium, quod in Africa ſimul Hiſpaniaque res parum pro voluntate Senatus ſucceſſerant. Ex Africa filius Maſiniſſæ nunciabat, *ſe per cauſſam deprecandi pro exſulibus cum fratre Micipſa parentis miſſu Carthaginem veniſſe. cæterum in urbem non eſſe admiſſos: & ſibi, quum reverteretur, ab Hannibale Sannite, qui caput factionis popularis eſſet inſidias ſtructas, & ex comitatu ſuo quoſdam interemptos, ſe fuga ſalutem quæſiviſſe. Cæterum pro comperto ſe adferre, Carthagine delectus agi, parari claſſem, neque diſſimulanter jam aut obſcure bellum contra Romanos ſtrui.* Non erat ita proſtratus domeſtico vulnere Catonis animus, ut aut publicis conſultationibus abſtinendum, aut de ſolito rigore quidquâm remittendum eſſe duceret. Itaque tum quoque, ut ſemper, *bellum indici Pœnis oportere*, magna adſeveratione tendebat: neque ſeguius opinionem ſuam P. Scipio Naſica tuebatur, *omnia prius experiunda*. Sic iterum in hanc ſententiam diſceſſum, facto ſenatuſconſulto, *uti decem legati quamprimum mitterentur, ſpeculaturi quid Carthaginenſibus animi conſiliive eſſet.*

Liv. Epitom. Appian. Punic. Filius Maſiniſſæ Pœnos bellum ſtruere Patribus indicit.

Liv. Epitom. Florus 2. 15. Plutarch. Caton. cap. 28. Liv. Epitom.

XII. Interim Celtiberorum legati quum Romam perveniſſent, diverſimode excepti ſunt. nam qui à ſociis civitatibus venerant, iis in Urbe hoſpitium præbitum: reliqui trans Tiberim mancre juſſi. Die Senatus, priores vocati ſociorum oratores, civitatis cujuſque ſeparatim, eamdem in ſententiam verba fecerunt: *Eam eſſe conditionem Hiſpaniæ, ut aliis nihil charius Romano imperio, aliis nihil intolerabilius videatur. has inter factiones neceſſario intuta inimicaque omnia eſſe: nec alteram poſſe ſtabili in fortuna conſiſtere, niſi depreſſis partis alterius viribus. Quod ſi igitur*, ajebant, *duces Veſtros exercituſque bello nondum confecto revocatis, nihil futurum eſt certius, quam ut in nos, tamquam proditores patriæ, omnis communium hoſtium cooriatur impetus. Nam ſi hoc conſtiterit, arma Vobis impune inferri poſſe, neque aliud inde timendum, niſi ut vindictam minitemini, deinde omittatis, non erit tam imbecillis animi quiſquam, ut vim Romanam ſibi magnopere formidandam eſſe putet. Eorum deinceps exemplo & ſucceſſu ſolicitabuntur cæterarum nationum animi. quando inter feroces & periculis lætos haud difficulter imitatores invenit felix temeritas. Nos igitur, ut in certo & propinquo timore, merito fidem Veſtram invocamus, Patres Conſcripti, ne deſerti & proditi præda noſtris veſtriſq; inimicis relinquamur. Arvacorum magna potentia & in nos inexpiabile odium eſt. neque nobis ullum ſolicitudine ac periculo vacuum tempus erit, niſi aut perpetuo Conſularis exercitus in Hiſpania ſit; aut priuſquam decedat, ita caſtigentur hoſtes, ne aut ipſi poſſint ultra nocere ſociis Romanorum, aut alii audeant.*

Celtiberorum populi Rom. ſociorum oratio in Senatu. Polyb. Excer. Legat. 141. Appian. Hiſpan. Polybius.

XIII. Secundum hos placuit Arvacorum legatos audiri. his fermo quam animus modeſtior demiſſiorque fuiſſe dicitur. Pacem orabant: ſed ut ne bellum quidem recuſaturi viderentur, niſi quod petebant fieret. petebant autem,

Arvacorum Oratores audiuntur.

ut certa ſibi multa indiceretur, quam ubi luiſſent, iterum fruerentur fœderis ejus legibus, quod olim cum iis Tib. Gracchus iciſſet: ad hoc ut reputatione ſortis humanæ inclinarent animos, inter loquendum ſæpe *ambiguos fortunæ luſus* commemorabant, pugnarumque cum Romanis ducibus ita faciebant mentionem, ut quanquam gloria belli cederent, plus tamen ſucceſſuum aliquanto habuiſſe intelligerentur. Poſt omnes introducti in Senatum ſunt, quos Proconſul miſerat: Appian. Hiſpan. Polyb. Appianus. Polyb. Li literas M. Marcelli attulerunt, quibus pacem ſuadebat: & epiſtolis conſentientia ipſi loquebantur. Patres re expenſa ſociis conſulendum eſſe, ſpirituſque Arvacorum deprimendos non dubitabant: quibus id potiſſimum rationibus fieret, ambigebatur. reſponderi tandem in præſentia placuit, *M. Marcellum proconſulem Senatus voluntatem utriſque ſignificaturum eſſe*. Legatis Marcelli clam mandatum, ut ad bellum ex dignitate populi Romani gerendum, proconſulem hortarentur.

XIV. Metu enim contari illum plerique interpretabantur, dabantque operam, ut quamprimum ſucceſſor ei mitteretur. Sed ſtudium Senatus, haudquaqua m pari ardore juventutis, aliquandiu vanum & ineſficax fuit. Quum enim Q. Fulvius quique cum eo ex Hiſpania deceſſerant, *Celtiberici belli difficultatem, continua cum hoſte certamina, numerum occiſorum, virtutem hoſtium* aſſiduis ſermonibus ferrent; jamque etiam Marcellum detrectare id bellum formidine apparaeret: is pavor invaſit civitatem, ut neque tribuni militum ad numerum reperirentur, neque legatus ire quiſquam vellet: & quod importuniſſimum erat, citati juniores vel ad nomina non reſponderent; vel eas cauſſas comminiſcerentur, quas neque cognoſci pudor ſinebat, neque puniri delinquentium multitudo. Rem per ſe tædii ac difficultatis pleniſſimam difficiliorem reddebat tribunorum plebis intemperies, qui delectum recuſantibus auxilio erant, Conſiliumque conatum & induſtriam intempeſtiva contentione morabantur. Ergo ad præcidendam omnem non iniquæ querelæ ſpeciem, inſtituerunt munia militaria, non ut ſemper moris fuerat, ſui beneficii arbitriive facere, ſed inter æquales ſorte diſtinguere præfecturarum ac ordinum gradus. Quanquam ne ſic quidem petulantia tribunorum compoſita, uſque eo prorupit, ut Conſules ambos, quoniam gratiæ nihil dabant, nec pro amicis ſuis deprecantibus militiam tribunis obſequebantur, in carcerem conjicerent. In hac rerum perturbatione, quum neque Senatui neque magiſtratibus quidquam conſilii poteſtatiſve reliquum eſſet, ſcirique nequiret, quem ad finem juniorum abitura eſſet *impudentia*(nam hoc nomen inauditæ antea conſternationi Senatus fecerat)P. Cornelius Scipio Æmilianus perropportunam orationem habuit, juvenis adhuc, nec niſi togatis virtutibus notus.

Romana Juventus detrectat militiam. Suidas in Πυθμ. Polyb. Epitom. Liv. Polyb. Appian. Liv. Epitom. Polyb. Liv. Epitom. Polyb. Scipionis Æmiliani oratione arguitur val. Maxim.

XV. Is graviter increpita civium formidine; *ſæpe*, inquit, *hoc loco interfui Patres Conſcripti, quum de Republica ſententiæ dicerentur: neque verba ſum facere conatus, quod malebam eorum auſcultare dictis, quibus venerationem ætas, & longus rerum uſus prudentiam conciliaſſet. Nunc autem quia præſens conſultatio magis animos & exemplum, quam auctoritatem & conſilium deſiderat, nihil aut annis meis alienum, aut propoſito diſcors facturum arbitror, ſi præſentem ignaviamne dicam an conſternationem noſtræ juventutis juvenis ipſe coarguam, aliorumque mentes ab hoc tanto dedecore ad priſtinam virtutem verbis factiſque, quantum quidem in me erat, revocem. Igitur quod felix fauſtumque ſit, jamprimum legationem Macedonicam abdico, deponoque: deinde ad bellum Hiſpanienſe operam*

Oroſius 4. 21. Polyb.

meam, quæcumque in re Consul utendam ea judicabit, Reipublicæ offero. Constare autem puto, si quidem bellum defugerem, neminí meorum æqualium honestiorem, & speciosiorem vacationis caussam esse, nominatim à paternis clientibus postulatus; si nobilissimæ provinciæ discidia, fortassis ad Imperii nostri periculum eruptura componerem, & obtentum timor, & ambitio cupiditasque occasionem haberent. Sed ego in domibus Æmiliorum atque Scipionum genitus ac educatus, neque metuere pericula, neque mirari pecuniam debeo: gloriam autem veram inde demum sperandam existimo, si rationes meas omnes ad patriæ salutem retulero, idque potissimum quoquo tempore peragendum putaro, quod ipsius necessitates aut commoda præcipue postulaverint.

Scipio avi exemplo operam suam offert Reipub.

XVI. *Neque vero domesticum mihi exemplum deest. nam & avus meus P. Africanus, quo tempore in Italia Hannibal erat; in eandem istam Hispaniam, aliis itidem ut nunc sit provinciam istam metu detrectantibus, profectus est, atque illa populo Rom. asserta, sibi etiam in Africam iter ad belli omnium gravissimi plenam victoriam patefecit. Quanquam profecto longe majoris tum periculi res fuit: non modo pluribus populis, rebusque suis multo florentioribus, in odium Romani nominis accensis: sed etiam Carthagine ipsa aliis super alios mittendis ducibus exercitibusque, ad retinendam Hispaniam omnes opes effundente. Nunc vero paucis neque maximis nationibus tumultuantibus, quum neque diuturnum æque bellum, neque clade aliqua magna insigne geramus; juventutis nostræ animi ceciderunt, & pristinus ille bellatoris populi ardor sic emarcuit, ut vix mihi ipsi credam, aut eosdem nos esse qui esse solebamus, aut iis prognatos, quorum virtutem & constantiam nulla vis lassare potuit, nullum discrimen frangere. Verum enim vero pro se quisque viderit, quid vel sibi vel majoribus posterisque suis adprobet: ego quod unum possum, neque cuiquam exemplum inertiæ ero, & primo quoque tempore ad exercitum proficiscar.*

Liv. 26. 18.

Liv. Epitom. Polyb. Delectus procedit.

XVII. Adolescentis orationem admirati Patres, quibus in tanto omnium timore nihil ab his annis speratum præsidii fuerat; certatim in complexum ejus ruebant: *dignum familia & in qua genitus, & in quam adoptatus esset*, prædicantes. *pergeret bonis avibus implere datam fato sortem, & clarissimam majorum famam, suis virtutibus gloriaque & felicitate renovaret.* Majores natu referebant *factum senioris Africani, qui quum eandem in Hispaniam ire auderet nemo, patriæ suam operam ultro obtulisset. nunc ab alio P. Scipione idem prorsus exemplum relatum, in quo quum cætera essent omnia, qualia & avus habuisset, jam se eandem in illo factorum nominisque amplitudinem* ajebant *augurari*. Productus deinde in concionem populi, quum eadem disseruisset, pudore & æmulatione sic permovit non vulgus modo, sed etiam primarios cives, ut & legatorum tribunorumque numerus, sponte se multis offerentibus expleretur: & legiones, agminatim jam nomina dantibus qui antea tergiversati fuerant, citra longiorem moram conscribi possent.

Marcellus Celtiberiam pacat. Appian. Hispan.

XVIII. Dum his impedimentis delectus Romæ trahitur, M. Marcellus proconsul cupidus belli ante successoris adventum quoquo modo finiendi, ut pacatæ Hispaniæ titulum aucuparetur, quantum ipsis immineret periculi, admonere Celtiberos non destitit: & ut humanitate quoque ad pacis amorem eos illiceret, obsides reddidit petentibus. Cum principe autem legationis quæ missa Romam fuerat, diu secreto colloquutus, suspicionem propositi ejus auxit: cæteris etiam

Digitized by Google

Lucullus Vaccæis bellum infert.

quæ mox evenere, non obſcura rei ejuſdem indicia præferentibus. ſtatim enim & Nergobrigas quinque Arvaccorum millia occuparunt: & Proconſul ad Numantiam exercitu ducto, ante urbem poſuit caſtra, egreſſoſque obviam levi certamine intra muros compulit. Ibi Litenno hoſtium dux pede firmato exclamavit *ſe colloqui cum Proconſule* cupere. Accepta haud gravate petitio eſt: convenitque, *ut obſidibus & pecunia data Celtiberi ſuis legibus viverent, ſociique & amici populi Romani haberentur*. Summam pecuniæ talenta ſexcenta fuiſſe Poſidonius Hiſpanicarum rerum peritus auctor tradidit.

XIX. Quum hoc modo pacati omnes Celtiberiæ populi viderentur, novum ſubinde bellum L. Lucilli Conſulis cupiditate excitatum eſt. Is quum Hiſpaniam ſorte accepiſſet, idque ſibi putaret agendum, ut locupletis provinciæ copiis rei familiaris anhelantem inopiam refocillaret, occaſionem manubiarum cœpit quærere. Novam pacem, quum re acta ſuperveniſſet, turbare periculoſum rebatur. in Turdulos, Cantabros, aliaſque nationes Romanis adhuc armis incognitas impreſſionem facere ſtatuit. ad hos iter per Vaccæos erat. Huc igitur ſigna protinus infert, quum neque mandatum belli cum his gerendi ab Senatu, neque cauſſam ab ipſis ullam accepiſſet. Cauca trans Tagum urbs erat, ad quam tranſmiſſo amne quum caſtra poſuiſſet, mirantibus oppidanis, *qua in Romanos offenſa obſidionem meruiſſent? Carpetanorum injurias ultum ſe venire* profeſſus eſt. Caucæi ad ſua tuenda converſi, poſtquam hoſtem frumentari lignarique audacius animadvertunt, eruptione in palantes facta, multos interficiunt, reliquos ad ipſa uſque caſtra repellunt. Primis conatibus quum ita ſucceſſiſſet, facti animoſiores, ſignis collatis dimicare ſunt auſi: & donec eminus certabatur, levibus aſſueto præliis, & ad velitationem meliore Hiſpano, Conſulis exercitus laborabat: ubi miſſilibus exhauſtis, ad manus & gladios ventum, hoſtis, ut in nulla re pari, continuo terga vertit, urbem haud longe diſtantem concitato curſu petens. Aderat Lucullus haud ſegniter perculſis inſtans, ita dum pro ſe quiſque inter primos nititur irrumpere, conſtipati in anguſtiis portarum impune ſe cædendos victori præbuere. tria millia eo caſu deſiderata.

Apud Strab. lib. 3. Liv. Epitom. Appian.

Appian.

Lucullus Vaccæis bellum infert.

XX. Quo quum cecidiſſent animi poſtridie ejus pugnæ cum coronis & ſupplicum velamentis ſeniores Lucullum adeunt, *quibus obſequiis placari pateretur*, rogitantes. Ille primum *obſides & argenti talenta centum* poſtulavit; *equitibus etiam eorum inter ſua auxilia militare* juſſis. Hoc ubi prompte à barbaris factum: adjecit, *præſidio in urbem introducto ſibi opus eſſe*. Annuentibus & hoc Caucenſis, delectorum ex toto exercitu duo millia per hanc ſpeciem introiverunt. Sed fœda Conſulis avaritia mœnibus hi, ut mandatum erat, occupatis, omni reliquo exercitui patefecerunt aditum; ſignoque tuba dato, omnes Caucæorum puberes ad millia hominum viginti interficiuntur, imbellis ætas ſexuſque præmium perfidiæ in captivitatem abſtrahitur: tantaque ex multitudine oppido pauci, per præruptа quædam eoque neglecta cuſtodibus loca, jactis in præceps corporibus evaſere. Urbe direpta, quum facinoris ejus fama omnes juxta populos velociter percurriſſet, qui apertis locis habitabant, in prærupta montes, aut munita oppida ſe contulerunt, corruptis, quæ avehi non potuerant rebus ſuis, ne quid hoſti tam crudeli, tamque perfidioſo relinqueretur.

Lucullus Vaccæis bellum infert.

Lucullus Intercatienſibus bellum infert.

XXI. Sic aliquandiu plus exercitui laboris per deſertam regionem eunti,

Polyb. ap. Strab. lib. 3. Appian. quam ab hostibus armis periculi fuit: donec Intercatiam perventum, Vaccæorum & ipsam. ubi Hispanorum copiæ, pedites viginti millia, duo equitum consederant. Hi quum à Consule ad conditiones invitarentur, illudentes interrogarunt, *eidemne fidei crediturі essent, cui Caucæi credidissent*? Erat omnino eorum hominum Lucullus, qui quoties aliquid exprobrari sentiunt, aliorum potius libertati, quam suis delictis irascuntur. Itaque velut gravi injuria læsus, agrum pervastat, oppidum circumvallare aggreditur, & sæpe instructa acie progressus potestatem æquis locis pugnandi hostium ducibus facit. Verum illi levibus prœliis vires experiri contenti, ad periculum de summa rerum adduci non patiebantur. Ea quum sæpe fierent, Intercatiensis quidam splendidis armis ornatus sæpe Romanos provocabat, si quis singulari certamini vellet congredi: & nemine contra exeunte discedebat irriso & ludibriis ignaviam hostium exagitans.

Plin. 37. 1. Val. Max. 3. 2. 6. Appian. Epitom. Liv.

Scipionis Æmiliani certamen singulare cum Intercatiensi. Diodorus. ap. Vales. Florus 2. 17. Appian. Vellejus. 1. 12. Appian.

XXII. Non tulit indignitatem rei P. Scipio, qui tum sub Lucullo tribunus, cum ea magnitudine animi, quam haud multo post amplissimis gestis orbi testatissimam reddidit, corporis etiam insigne robur, rara felicitate conjunxerat. Is igitur pugna cum provocatore conserta, prostravit hostem, pari Romanorum lætitia, & hostium terrore, quod ingentis corporis virum, modicus ipse statura dejecisset. Proxima nox vanam in castris trepidationem movit errore incerti clamoris, qui pariter ex urbe campisque accidebat. Equitatus enim Vaccæorum, qui sub adventum Luculli pabulatum egressus, deinde hostilium copiarum objectu exclusus urbe fuerat, passim obequitans altissimis vocibus strepebat. cui quum ex urbe par clamor redderetur, percellebatur Romanus incerta æstimatione, quidnam sibi periculi tumultu isto, & unde portenderetur. Augebant metum invalidæ stationes, quod ad obeunda militiæ munia, præter damna prœliorum, etiam morbis imminutus exercitus erat. Carnibus enim cervorum leporumque sine sale vescebantur (sal omne vinumque, cum aceto, & oleo defecerat) & his alimentis cœperat tentari militum valetudo, multique passim profluvio alvi moriebantur. Ergo postquam tumultus iste cessavit, tanto intentius operibus institit Consul, machinisque admotis muri perfregit partem.

Scipio primus adscendit in murum. Val. Max. 3. 2. 6. Auctor de Vir. illust. Strab. cap. 58. Appian.

XXIII. Ibi denuo Scipionis Æmiliani magnifica virtus enituit: nam irrumpentibus in urbem militibus, ipse primus omnium conscensis mœnibus aperuit viam: neque tamen obtineri urbs potuit, prævalidis numero hostibus, & pro salute sua suorumque fortissime propugnantibus: repulsique sunt cum aliquo detrimento Romani, quum super eos quos hostile ferrum ablumpserat, etiam multi locorum ignorantia in subterranea quædam aquarum receptacula illapsi periissent. Nocte subla psam muri partem refecit hostis: pluresque deinde per dies, expertis utrinque cum damno viribus, segnis obsidio fuit. Ea res inopiam simul in castris, & in urbe auxit. quod quia neutris ignotum erat, inde colloquio initium, & mox deditioni fuit. Et quando sulpecta barbaris Luculli fides erat, Scipio spopondit, *nihil contra pacta factum iri*: moxque patuit, quanti sit usus etiam in bellis opinio justitiæ, quæ probitate constantiaque morum comparatur. Adolescentis privati dexteræ inermi permisere barbari urbem, quam Consul exercitusque Romanus armati, nec auctoritate sua, neque forte vi extorquere potuissent. Agnovit beneficium Lucullus, juvenemque pro concione meritis cumulatum laudibus, murali corona donavit. Intercatienses Consuli sex millia sagorum dedere, cum obsidi-

Vel. ejus. 1. 12.

fidibus quinquaginta (sic enim convenerat) & certo armentorum pecorumque numero. Hæ solæ divitiæ fuere; auri & argenti, qua maximè gratia Lucullus eas regiones scrutatus & fuerat, nihil repertum. Dum istæ res in Hispania citeriore geruntur; ulterior infestis Lusitanorum armis luctuosa populo Romano fuit.

XXIV. Ser. Sulpicius Galba prætor, quum à M. Atilio provinciam eo in statu accepisset, ut ad eximendos obsidioni socios festinatione opus videretur, incredibili celeritate supra sexaginta millia passuum una die ac nocte permensus, ex itinere instruxit ad prœlium copias, ut hostibus improvisus incumberet. Neque fefellerat fortuna consilium, nisi fortunam ipse alio consilio fefellisset. Prima impressione pepulit imparatum hostem: poteratque velocitatis suæ fructu gaudere, si ad vires reparandas defatigato militi spatium concessisset. dum fugientes languide persequendo infirmitatis suæ admonet, corrupta & prodita victoria est. Quum enim continuatus itineris & pugnandi labor, ad recipiendum spiritum nunc hos nunc illos interquiescere cogeret, in dissipatos & defessos impetu reversus hostis, ad septem millia militum obtrivit. Prætor assumptis quos circum se habebat equitibus, fugæ beneficio evasit Carmelim: ubi collectis qui eodem ex fuga convenerant, quum etiam de sociorum auxiliis hominum millia viginti effecisset, in Cuneorum gentem se recepit, nihilque præterea tentare ausus, exercitum in hiberna distribuit: donec ex citeriore Hispania L. Lucullus adveniret.

Ser. Galba rem male gessit adversus Lusitanos. Liv. Epitom. Appian. Oros. 4. 20. Appian.

XXV. Lucullo enim sicut fortuna prosperior, ita plus ad reliquos conatus audaciæ fuit. Ab Intercatia digresso, tentare Pallantiam placuit, Tarraconensis Hispaniæ clarissimam civitatem: cujus ob magnitudinem oppidi, & virtutem civium insignis fama, plurimos accolentium barbarorum, ut ibi perfugium salutis suæ quærerent, attraxerat. Quare neque deerant, qui suaderent in consilio, *potius omittendam firmissimæ urbis oppugnationem, quam eo anni tempore cum evidenti periculo cladis & ignominiæ suscipiendam esse*. Putant avaritiam obstitisse Consulis, ne sententiam istam sequeretur, urbem enim opulentam esse audiverat. Non igitur prius abscessit, quam in magnas redactus angustias, quod ob Pallantinorum equitum frequentes excursiones tenui re frumentaria utebatur, non modo spem capiendæ urbis, sed etiam quieti reditus amisisset. Quadrato agmine abeuntem carpsere Pallantini, donec ad Durium amnem perventum est. inde digressis noctu Hispanis Consul in Turdentiam hiematum abiit.

Lucullus Pallantiam frustra tentat. Pomp. Mela 2. 6. Appian.

XXVI. Interea Romæ suspensi omnium animi rerum Africanarum exspectatione erant. Decem enim legati, quos ad speculanda Pœnorum consilia Senatus Carthaginem miserat, *& exercitum & classem ibi se deprehendisse* referebant. reverterat una Masinissæ filius Gulussa, paternis & propriis odiis infensus Carthagini: neque quidquam quod ad exacerbandos Patrum animos pertineret, docendo, rogando, querendo prætermittebat. Miserant & Pœni suos oratores, sed apud aversas aures etiam vera & æqua pro fictis indigniſque accipiebantur. Auditis omnium orationibus perrogari sententias placuit: ibi plerique principes *bellum indicendum esse* fremebant, & ante omnes implacabilis Cato: sed hujus violentiam, & illorum numerum, & cæteri Senatus inclinationem unus maxime P. Cornelius Nasica facundia & auctoritate sustinuit; pervicitque, *ut nunc quoque dilato ultimæ indignationis impetu, tempus Carthaginensibus ad pœnitentiam daretur, intra quod si classem exussissent, dimississentque copias, amico populo Romano uterentur: ni facerent, futuri Consules de bello iis inferendo referrent*. Neque sine causa temporibus

Liv. Epitom. Carthaginenses suspecti Romanis. Vellejus. 1. 12. Liv. Epitom.

istis tantum ei viro deferebatur, quippe sanctissimis moribus, & inviolabili mentis rectitudine præditus, ætatem procul iis ineptiis habuerat, quibus vis ingenii animique inanium aut noxiarum rerum admiratione vilescit. Sapientiæ artibus, publici privatique juris peritiam, & utriusque studium eloquentiæ conjunxerat: illis opus habere judicans, ut vir civisque bonus esse posset; hoc, ut alios efficere. Quibus de caussis in admiratione hominum quum esset, communi faventium usu *Corculum* est appellatus. Idem iisdem temporibus documentum illustre dedit, cum efficaci facundia summæ auctoritatis.

Auctor de viris illust. cap. 44. Cicero Bruto cap. 20. & Caton. cap 14.

XXVII. Inter alia quædam opera publica theatrum proximi Censores, à Lupercali in Palatium versus locaverant: id tum struebatur, neque procul perfectione aberat; quum P. Cornelius exitiosum civitatis moribus institutum esse docens, si vanæ voluptatis illecebris mansura sedes poneretur, *neque ædificari porro, & quod ædificatum esset dirui oportere* censuit. Multum prospexisse sapientissimi viri animum sequentis ævi vaecordia demonstravit, quum ingenti civitatis dedecore ac damno, theatralibus ludis, quidquid enervare virilem indolem, quidquid imbuere flagitiis, impudentia, seditionibus homines potest, spectandum publice, atque per hoc imitandum proponeretur. Tum autem nec dum adeo degenerantibus à pristina integritate mentibus persuasum est, ut senatusconsulto *destrui affectum opus, subhastarique omnia quæ comparata theatro fuerant*, juberentur. additio, *ne quis in Urbe propiusve passus mille subsellia posuisse, ludosve sedens spectare vellet*: digno utique senatusconsulto, quod inter nobilissima Romanæ gravitatis argumenta notaretur.

Scipio Nasica destruendi theatri auctor. Auct. de Viris Illust. Liv. Epitom. Velleius 1. 15. Appian. Civil. lib. 1. Augustin. de civitate Dei.

XXVIII. Nequaquam eadem innocentia res in Hispania gerebantur. ubi Lucullus bello cum Vaccæis injussu Senatus populique gesto, in Turdenia hiemabat, ibi quum animum advertisset, Lusitanorum copias in propinquo negligentius agere, dimissa cum legatorum tribunorumque acerrimis expedita manu, circumvenit incautos, & ad millia quatuor interfecit. Iterum deinde circa Gades magnum eorumdem hostium exercitum adeptus, occisis mille quingentis, cæteros in edita loca compulsos, quum rerum necessariarum inopia premerentur, in deditionem accepit. Post hos successus perterritis hostium animis, per Lusitaniam populabundus incedebat, nemine obsistere ausо. quæ res etiam Ser. Galbæ fecit audaciam, ut & ipse ad vastandas hostium regiones liberius procurreret. Unde correpti pœnitentia qui defecerant, miserunt ad Galbam, petitum *ut iisdem legibus, quibus anno præterito cum M. Attilio pacti fuerant, in amicitiam reciperentur*.

Liv. Epitom. Orosius 4. 21. Val. Max. 2. 4. 1. Tacit. 14 4. 3. Velleius. 1. Appian. Hispan.

Lucullus Lusitanos vincit.

XXIX. Galba minime laudabili arte, perfidia in perfidos uti cogitans, simulata comitate excipit legatos: *compertum sibi, non pravitate ingenii à prioribus pactis resiliisse Lusitanos, sed inopia coactos ob sterilitatem suæ regionis, alienos agros incurrisse. Id ne deinceps quoque facere necessum haberent, terram ait daturum bonam atque commodam: non quidem quæ tantam multitudinem contineri spatio aleret: sed si tres in partes dividi paterentur, idoneas singulis sedes assignari posse.* Credunt promissis proprætoris accepta in id fide barbari: desertique domibus ad eum locum, quem Romanus indicaverat, maximo numero confluunt. Eos in tria partitus agmina in lata planicie satis magno alios ab aliis intervallo considere jubet: ibique reditum suum præstolari. Tum proximos benigna oratione compellans, quando jam amici sociique essent, deponere arma jubet. barbari sine metu pa-

Galbæ perfidum & crudele facinus in Lusitanos.

ruere. at ille vallo circumdari univerſos imperat, mox immiſſis armatis cædi. Eadem deinde fraude alteros oppreſſit; eadem tertios. nec ex tanta vi hominum evadere crudelem ejus perfidiam niſi perpauci potuere. quos inter Viriatus fuit, quem fortuna vindictæ, ſequutæque vindictam celeberrimi nominis nobilitati ſervaverat. cæteros aut ferrum ſtatim hauſit, aut captos in ſervitutem Galba vendidit, incertum avarior an crudelior, quibus rebus Lucullum, quum perfidia æquaret, ſuperabat.

XXX. Tum quoque prædæ minimâ parte militi amiciſque diſtributa, cæteram ſervavit ſibi: inter immenſas opes, quibus nemo tum Romæ inſtructior fuit, ſemper egenus, & in pace quoque non mendacio non perjuriis parcens, quoties ex his lucrum ſporaret. De numero Luſitanorum qui Galbæ dolo perierint, diſſentitur: aliis novem fuiſſe millia, quibuſdam, aucto vehementer numero, triginta millia adfirmantibus. Simillimum vero eſt, hunc univerſæ multitudinis numerum fuiſſe: ex eo interfectos novem millia, cæteros ſub corona væniſſe, Et hæc quidem in annum ſequentem egreſſa ſunt, qui T. Quintium T. F. T. N. Flaminium, M. Acilium L. F. K. N. Balbum Conſules, idemque initium tertii cum Pœnis belli habuit, quod ut certius cognoſcatur, quædam illorum adverſus Maſiniſſam referenda geſta ſunt, quando illa ſi non cauſſam Romanis armis, occaſionem certe præbuerunt.

Valer. Max. 9. 6. 2. Ejuſdem avaritia in magnis opibus.

Liv. Epitom. Sueton. Galb. cap. 3.

Urb. cond. ann. 603. Initium Tertii belli Punici.

XXXI. Oroſcopa vocatur oppidum, quod Pœnorum quum eſſet, à Numida obſidebatur. Mittitur ab urbe quinque & viginti peditum millibus, equitibus urbanis quadringentis ſtipatus Aſdrubal: adeo felici expeditionis principio, ut adventienti ſtatim ſex millia Regiorum equitum à præfectis Anaſi Jubaque adducerentur, qui ob contentiones quaſdam cum Maſiniſſæ liberis fidem mutaverant. Unde plenus animorum Aſdrubal, caſtris propius hoſtem motis, premebat Maſiniſſam, omnibus ferme levibus prœliis, quæ ut inter vicinos exercitus crebra fiebant, ſuperior. At rex inveteratus belli artibus, ex ipſo incommodo ſuo victoriam moliebatur: tanquam igitur hoſtilibus armis reſiſtere non poſſet, cedere paulatim, ſimulare metum, caſtriſque ſæpe mutatis, aliis atque aliis locis conſidere. donec in aridam planitiem pertraxit hoſtes, præruptiſque collibus undique cinctam. hic locus quum prœlio placuiſſet, caſtra in eadem planicie poſuit rex: Aſdrubal in tumulos, ut tutiores ſubduxit copias.

Carthaginenſium cum Maſiniſſa bellum. Appian. Punic.

XXXII. Pridie quam pugnaretur, miſſu L. Luculli ad Maſiniſſam P. Scipio Æmilianus acceſſit, elephantos ad bellum Celtibericum ab eo peciturus. Rex miſſis cum omni equitatu filiis excipi venientem jubet: quominus ipſe obviam proficiſceretur, non tam ætate, quam imminente mox prœlio præpeditus, cui vires integras reſervabat. Is enim adhuc vigor duodenonaginta annos agenti aderat, ut nihil in eo ad ducis pariter militisque obeunda officia deſideraretur. Neque labore ullo, neque victu duriore frangebatur: panem ſine pulpamine mandere; iiſdem in veſtigiis, quoties opus videretur, totos dies perſiſtere, itinera longa pedibus aut equo continenter, utro cœpiſſet modo peragere, neque inſolitum ipſi neque moleſtum habebatur. ſenem ſe eſſe ſola præteritarum rerum recordatione ſentiebat. Tum quoque ſummo mane more Numidarum nudo inſidens equo, copias eduxit, acieque inſtructa provocavit hoſtem. Neque moram pugnandi Aſdrubal fecit, aucto ex novis auxiliis animo, quę magno numero ad eum ex tota Carthaginenſium ditione confluxerant.

Scip. in caſtra Regis venit.

Liv. Epit. l. 48. & lib. 50. Liv. Epit. 48.

Polyb. apud Vale.

Appian.

Pugna inter Maſiniſſam & Pœnos.

XXXIII. Id prœlium P. Scipio ex locis editis velut in theatro ſpectavit: ſæpe poſtea profeſſus, nullum aliud tanta cum voluptate vidiſſe, quia cura omni exſolutus (tanquam amicus & hoſpes utrorumque) tantum vacaret notandis, quæ à centenis denis hominum millibus facinora ederentur. *Neque ante ſe niſi duobus,* Homer. Iliad. 1. 11, & 13. *ſimili ſpectaculo frui licuiſſe* prædicabat, *Jovi ab Ida, Neptuno è Samothracia.* Pugnatum eſt acerrimis animis ab orto ſole ad occaſum, magna utrinque cæde, ſed melioribus ad extremum Maſiniſſæ rebus. Cui à pugna redeunti Scipio ſe obtulit, ab eoque maxima cum amoris lætitiæque demonſtratione eſt exceptus. Etiam Carthaginenſes audito Scipionis adventu gaviſi ſunt, ſperantes, per illum ſe pacem impetrare poſſe. Cæterum quum agro circum Emporium cederent Pœni, prætereaque præſentis pecuniæ talenta ducenta daturos pollicerentur, & octingenta alia in certum tempus; Rex ante omnia transfugas reſtitui poſtulabat. cujus rei mentionem quum nec ad aures admitteret Pœnus, colloquium re infecta diremptum eſt. Scipio acceptis elephantis in Hiſpaniam renavigavit.

Pœni fame expugnantur.

XXXIV. At Maſiniſſa commeatum adempturus hoſti, collem in quo Punicâ erant caſtra foſſa circumdedit. quanquam ea etiam locorum natura eſset, ut quantumvis libera frumentatione parum reperiri copiarum potuiſſet: adeoque ipſi quoque vix è longinquis locis neceſſaria parce afferebantur. Unde ſpes Aſdrubali fuit (nam inſtructior ipſe videbatur) priorem Numidam inopiæ ſuccubiturum eſſe. accedebat quod ab Roma legati adventare dicebantur, quorum imperio ſolutum iri bellum putabat. Verum illi cum his mandatis advenerant, *ut ſicubi laborare viderent Maſiniſſam, tollere controverſias ſtuderent, ſuperiorem uti fortuna hortarentur.* Ita fruſtratus exſpectatione ſua Aſdrubal, quum etiam erumpendi occaſionem, attritis interim corporibus amiſiſſet, in maximam calamitatem incidit. Jam jumentis omnibus equiſque in cibum abſumptis, etiam amenta telorum coxerant; ita fame afflictis, ut ſolet, morbi non pepercere, maxime quum ingens hominum vis angusto loco clauſa, præter cæteras miſerias, æſtatis, quæ per Africam ardentiſſima eſt, incommodis urgeretur. Eſurientibus cibus, ægrotis fomenta, etiam ſepultura morientibus deerat: quum neque cremari corpora lignorum penuria (jam enim & ſcuta combuſſerant) neque efferri caſtris intentæ hoſtium cuſtodiæ paterentur. ita languentes, ſemivivi, mortui, quum permixti jacerent, adeo totis caſtris increbuit peſtilentiæ malum, ut tolerari ultra nequiret. Maſiniſſa conditiones impoſuit, quales infenſus & ſuperbus victor poteſt. Transfugis redditis, vectigal talenta centena in annos quinquaginta pendere, exſulesque ſuos, contra jusjurandum, recipere promiſerunt. Ita cum ſingulis tunicis ignominioſe dimiſſos, Guluſſa periculi ſui memor, & velut in auctores perfidiæ ipſorum exemplo juſte uſurus, interfici à Numidis equitibus juſſit: incertum an inſcio Maſiniſſa. illi quum neque ad reſiſtendum arma, nec ad fugiendum vires haberent, præter paucos, qui cum ipſo duce evaſerunt, ſunt interfecti. Hoc bellum exitio Carthagini fuit. nam & prætextum dedit Romanis, ut eos armis poterent; & victoriæ fiduciam: quum exſcindere attritas à Maſiniſſa opes (hominum ad millia duodeſexaginta perierant) neque periculoſæ admodum, neque diuturnæ luctæ videretur.

Clades maxima Pœnorum & extremi exitii cauſa.

Zonaras. Polyb. apud Suidan. & Μαβε. Appianus.

JOH. FREINSHEMII
SUPPLEMENTUM
Libri XLIX. LIVIANI.
L. Annæi Flori Epitome Ejuſdem Libri.

TERTII Punici belli initium altero & ſexcenteſimo anno ab Urbe condita, intra quintum annum, quam erat cæptum, conſumatur. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Naſicam, quorum alter ſapientiſſimus vir in civitate habebatur, alter etiam vir optimus à Senatu judicatus erat, diverſis certatum eſt ſententis; Catone ſuadente bellum, & ut tolleretur, deleretur que Carthago; Naſica diſſuadente. Placuit tamen, eo quod contra fœdus naves haberent, quod extra fines exercitum duxiſſent, quod ſocio populi Romani & amico Maſiniſſæ arma intuliſſent, quod filium ejus Guluſſam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum non recepiſſent, bellum iis indici. Prius quam ullæ copiæ in naves imponerentur, Uticenſes legati Romam venerunt, ſeſuaque omnia dedentes. Ea legatio, veluti omen, grata Patribus, acerba Carthaginenſibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum, ex præcepto librorum Sibyllinorum, facti: qui anno centeſimo à primo bello Punico, quingenteſimo & altero anno ab Urbe condita, facti fuerant. Legati triginta Romam venerunt, per quos ſe Carthaginenſes dedebant. Catonis ſententia pervicit, ut in decreto perſtaretur, & ut Conſules quamprimum proficiſcerentur ad bellum. Qui ubi in Africam tranſierunt, acceptis, quos imperaverant, trecentis obſidibus, & armis omnibus, inſtrumentiſque belli, ſi qua Carthagine erant; tunc quum ex auctoritate Patrum juberent, ut in alium locum, dum procul à mari decem millia paſſuum nec minus remotum, oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Carthaginenſes compulerunt. Obſideri, oppugnarique cœpta eſt Carthago à L. Marcio, Manio Manlio Conſulibus. In qua oppugnatione, quum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupiſſent, & ab oppidanis graviter cæderentur, à Scipione Africano expliciti ſunt. per quem & caſtellum Romanorum, quod nocte oppugnabant, paucis equitibus juvantibus liberatum eſt: caſtrorumque, quæ Carthaginenſes omnibus copiis pariter ab urbe egreſſi oppugnabant, liberatorum is ipſe præcipuam gloriam tulit. Præterea quum ab irrita oppugnatione Carthaginis Conſul (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum duceret adverſus Haſdrubalem, qui cum altera manu iniquum ſaltum inſederat, ſuaſit primo conſuli, ne tam iniquo loco conſligeret. victus deinde complurium, qui & prudentiæ ejus & virtuti invidebant, ſententiis, & ipſe ſaltum ingreſſus eſt. quumque, ſicut prædixerat, fuſus fugatuſque eſſet Romanus exercitus, & duo cohortes ab hoſte obſiderentur, cum exiguis equitum turmis in ſaltum reverſus, liberavit eas, & incolumes reduxit. Quam virtutem ejus & Cato vir promptioris ad vituperandum linguæ, in Senatu ſic proſecutus eſt, ut diceret, reliquos, qui in Africa militarent, umbras militare, Scipionem vigere. Et populus Romanus eo favore

illum complexus eſt, ut comitiis complurimæ eum tribus Conſulem ſcriberent; quum hoc per ætatem minime liceret. Quum L. Scribonius tribunus plebis rogationem prómulgaſſet, ut Luſitani qui in fidem populo Romano dediti, à Sergio Galba in Gallia væniſſent in libertatem reſtituerentur, M. Cato acerrime ſuaſit. extat oratio in annalibus ejus incluſa. Q. Fulvius Nobilior, & ſæpe ab eo in Senatu laceratus, reſpondit pro Galba: ipſe quoque Galba quum ſe damnari videret, complexus duos filios prætextatos, & filium Caji Sulpicii, cujus tutor erat, ita miſerabiliter pro ſe locutus eſt, ut rogatio antiqueretur. extant tres orationes ejus: duæ adverſum Libonem tribunum plebis, rogationeſque ejus habitæ de Luſitanis; una contra L. Cornelium Cethegum, in qua Luſitanos propter ſeſe caſtra habentes cæſos fatetur: quod compertum habuerit, equo atque homine ſuo ritu immmolatis per ſpeciem pacis adoriri exercitum ſuum in animo habuiſſe. Andriſcus quidam ultimæ ſortis homo, Perſei regis ſe filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, quum ab urbe Roma, quo illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipſum mendacium miſerat, clam profugiſſet; multis ad falſam ejus fabulam, velut ad veram cuntibus; contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupavit. Fabulam autem hujuſmodi finxerat. Expellice ſe & Perſeo rege ortum, traditum educandum Cretenſi cuidam eſſe, ut in belli caſus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod velut ſemen ſtirpis regiæ extaret. Perſeo demortuo, Adramiti ſe educatum uſque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum eſſe credentem, à quo educaretur, ignarum generis fuiſſe ſui. affecto deinde eo, quum prope vitæ finem ultimum eſſet, detectam ſibi tandem originem ſuam, falſaque matri libellum datum ſigno Perſei regis ſignatum, quem ſibi traderet, quum ad puberem ætatem veniſſet: obteſtationeſque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus ſervaretur. pubeſcenti libellum traditum: in quo relicti ſibi duo theſauri à patre dicerentur. tum in ſcientem mulierem ſubditicium ſe eſſe, veram ſtirpem ignoranti edidiſſe genus: atque obteſtatam, ut prius quam ad Eumenem manaret res, Perſeo inimicum, excederet iis locis, ne interficeretur. eo ſe exterritum, ſimul ſperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam ſe contuliſſe: atque ibi primum quis ipſe omnino eſſet, palam expromere auſum.

Bellum Punicum Tertium. Florus 2. 15.

I. TERTIUM Carthaginenſe bellum ſicut diuturnitate temporis, & magnitudine prœliorum prioribus impar, ita longe maximum eventu, nobiliſſimumque fuit. Siquidem hoc quintum intra annum cœpto finitoque, non

Liv. Epitom.

modo gloria roburque Punici imperii, ſed ipſa quoque ſedes civitatis funditus exciſa eſt. Poſt malam adverſus Numidas pugnam, haud magis præſentium

Appia n.

tædio, quam exſpectatione futuri ſolicita, conſiliique incerta Carthago, jam tum imminentis exitii ſenſum deſperatione & luctu præſumebat. Rex vicinus & victor ipſis urbis faucibus cum validis copiis inſtabat: & graviore adhuc metu Senatus Romani nunquam æquus Punicæ genti animus, & præſentium rerum facie ad vindictam odio ſpeque irritatus, timebatur. Atqui non alia Romæ conſilia, quam pro ſuſpicione Pœnorum agitabantur.

Zona ras. Appia n.

Quamprimum enim de rebus Africanis auditum fuerat, Senatus decrevit, ut per univerſam Italiam, quæ quiſque populus auxilia conſueſſet mittere, ea in parato haberet: non addito, quem ad uſum imperarentur. Itaque Carthaginenſes, ne tam publico conſilio,

quam inſtinctu paucorum bellaſſe viderentur, Aſdrubalem ducem, & ex magiſtratibus Carthalonem, alioſque nonnullos, perduellionis reos publico præconio pronunciarunt: miſſiſque Romam legatis in hos & Maſiniſſam omnem actorum culpam conferentes, non minus de temeritate ſuorum, quam de injuriis Maſiniſſæ querebantur. *hunc improbe laceſſendo, illos præpropere vindicando, res in eum ſtatum adduxiſſe.*

II. Antiquas referre artes videbantur, ut proſpera publice agnituri, quia fortuna contra dederat, privato ducum conſilio cœptum geſtumque bellum videri cuperent. Igitur à ſenatore quodam interrogati: *quid ita damnandis ducibus belli eventum exſpectaſſent, nullo eouſque ſigno edito, ſibi conſilia eorum diſplicere?* quum parum expedirent reſponſum, audivere: *populum Carthaginenſem ob illatum contra fœdus ſocio amicoque Regi bellum, ſatis purgatum Senatui Populoque Romano non videri.* His perturbati oratores rogabant, *ſiquidem peccaviſſe reſpublica ſua judicaretur, qua ratione corrigi delictum luique poſſet?* neque aliud reſponſum auferre potuerunt, niſi *dandum eſſe operam, uti Senatui Populoque Romano fiat ſatis.* Torſit ea res Senatum Carthaginis, quid ea formula Romani præcepiſſent pleriſque ambigentibus. alii *pecuniam adjiciendam videri* dicebant *ſummæ, quam P. Cornelius Scipio ſuo fœdere imperaſſet*: alii, *Maſiniſſæ relinquendam eſſe regionem, de cujus jure pugnatum eſſet.* poſtremo ſatius viſum denuo mitti cum precibus exploraturos, *quemadmodum Senatus ſatisfieri vellet.* Nihil reſponſum, niſi *rem ipſis minime ignotam Carthaginenſes fruſtra quærere.* Quod ubi Carthaginem relatum, major in urbe conſternatio pavorque eſſet cœpit, quum perplexis omnium animis, nihil jam niſi bellum, & hoſtis, & captarum urbium ſpecies, & extrema omnia obverſarentur. Legatio Punica in Senatu Romæ nihil lætum audit.

III. At eodem tempore, quemadmodum rigide cum Carthaginenſibus, ita cum Achæis clementius actum: principeſque eorum longo exſilio abſoluti, poſt ſeptimum decimum quam evocati fuerant annum, minus trecenti rediere. cæteros (ſupra mille initio fuerant) partim morbus, alios, quum evadere ex cuſtodia tentaviſſent, pœna abſumpſerat. Dimiſſos in Polybii maxime gratiam adnitente P. Scipione conſtat, cui & antea & poſtea vir ille ob virtutem & egregias artes fuit gratiſſimus. Tum quoque Pietatis ædes in Circo Flaminio exſtructa eſt, memorabili de cauſſa. Mulier ingenua ob delictum tradita triumviro capitali fuerat, ut in carcere necaretur. Eam quum fame conſtituiſſet occidere, mulieris filia puerpera obtinuit à præfecto cuſtodiæ, ut ad matrem viſendam admitteretur. Hoc quum factum aliquoties eſſet, morſque mulieris ultra quam humana natura pati inediam poſſit, protraheretur, admiratus rem præfectus, quamvis puerperam minime ſuſpectam haberet, quam ſemper diligentiſſime, ne quid ciborum inferret, excuſſerat; tamen attentius obſervare illam ſtatuit: deprehenditque exſerta mamma lactis alimenta reddentem anui, cujus ipſa lac aliquando juvenculæ infans ſuxerat. Dignum erat ſpectaculum, quod ad triumvirum, & ab hoc ad Prætorem referretur. Prætor ipſe quoque re ad conſilium judicum relata, ut pœna mulieri condonaretur, impetravit. Addidit Senatus utrique perpetua de publico alimenta: locumque carceris mutari juſſit in ſedem *Pietatis*, velut ab ipſo numine delectam. Achæorum exules remittuntur. Pauſanias. lib. 7. Plutarch. Cat. Major. cap. 16. Pauſanias. Iul. Obſeq. cap 114. Val. Maxim. l. 4. Solin. cap. 7. Val. Maxim. Plinius. 7. 36.

IV. At in curia per eos dies ſententiis de Punici belli fine certabatur, nobili

Catoois & Naſicæ controverſia de Punica urbe exſcindeoda iterum agitatur
Feſtus. in pietati.
Florus 2. 15.
Cicer. Caton. cap. 6.
Polyb. ap. al.
Plin. p. 153. 11. 22. 13.
Saluſt. Hiſt. lib 1. Florus. Plutarch. Cat. Major. cap. 31.

jam inter duos civitatis principes controverſia, quum M. Cato *ſalvam eſſe rempublicam poſſe ſtante urbe Punica* negaret; P. Naſica, *ne Carthaginis excidium Romanis quoque rebus perniciem adferret, relinqui illam oportere* teſtaretur. Quod enim videbat antiquos mores non jam paulatim exoleſcere, ſed amore peregrinæ luxuriæ abjici expellique: verebatur quod evenit, ne remoto urbis æmulæ timore, veluti vinclis exſoluta improbitas in omnia magnorum imperiorum vitia, & ex his in calamitates præceps rueret. Carthaginis autem opes minores eſſe judicabat, quam ut Romanis nocere poſſent, ampliores quam ut deberent contemni. Atqui hoc ipſum Cato anceps eſſe reputabat, *ſi* morbis inteſtinis laboranti reipublicæ, urbs antiquitus nobilis potenſque, & rebus adverſis non tam fracta, quam ad prudentiam & ſeveritatem erudita immineret. Senatui nequaquam facile erat ſtatuere, utrius ſententiæ ſtandum eſſet. Nam & majorem imperii gloriam majoremque fructum inde redire videbant, ſi maximarum urbium domini, quam ſi everſores eſſe dicerentur: ſatiſque proſpiciebant, crebriora deinceps pertinacioraque domi futura certamina: neque ſocios magiſtratuum Romanorum avaritiam ſuperbiamque pari patientia perlaturos.

Diod. ap. Val. Vellejus 1. 12.
Cato vincit, ut bellum decernatur Pœnis.
Plutarch. Caton. cap. 31. & 26.
Plin. 5. 18. 9.
Diodor. apud Valeſium.
Appianus.
Epitom. Liv.

V. Vicit ad extremum propior metus, adjutus inſuper invidia, quod poſt duo graviſſima bella, non modo ſtabat adhuc Carthago, ſed valebat. Irritatos etiam maximopere Catonis artificio Patres ferunt, qui præcocem aliquando ficum in curiam intulit, quumque Senatores magnitudinem pomi pulchritudinemque mirarentur, interrogavit eos, *quando demptum ex arbore putarent?* illis *recens videri* adfirmantibus, *atqui*, inquit, *tertium ante diem ſcitote decerptum Carthagine: tam prope ab hoſte abſumus*. His machinis expugnati Patres, quibus moris erat non niſi juſta bella ſuſcipere, diuque ac multum conſiderare ne quid temere decerneretur, quum in Capitolio coactus Senatus eſſet, *bellum Pœnis indicendum* cenſuere, *quod contra fœdus naves haberent: quod extra fines exercitum duxiſſent: quod filium ejus Guluſſam, qui cum legatis Romanis fuerat, non recepiſſent*. Hæ inferendi belli cauſæ in publicum ſunt editæ.

Utica deficit à Pœnis.
Urb. cond. ann. 604.
Appianus.
Liv. Epitom.
Polyb. Excer. Legat. 142.
Strab. lib. 17.
Appian.
Liv. Epitom.
Appianus.
Diod. apud Fulvium Urſinum.
Appianus.
Conſules ad bellum Punicum ambo proficiſcuntur.

VI. Ad ſenatuſconſultum faciundum quum ultro Senatus inclinaret, magnopere quoque impulſum ferunt ab Uticenſibus legatis, qui non exſpectato adventu Conſulum (L. Marcius C. F. C. N. Cenſorinus, M. Manilius P. F. P. N. jam inierant) ſe ſuaque omnia in populi Romani fidem poteſtatemque dediderunt. Peracerbum id Pœnis accidit, urbium Libycarum poſt Carthaginem maximam, portu idoneo, paſſuum ſex millibus paulo amplius diſtantem, odio ſuperbæ dominationis in tempore detegendo, rerum Punicarum imbecillitatem deſperatione ſua prodidiſſe. Romæ etiam, tamquam certæ & facilis victoriæ omen, accepta deditio eſt. Neque diutius moram nectere Conſules juſſi, præparatis omnibus Lilybæum transjecerunt. L. Marcio claſſis evenerat: pedeſtrem exercitum M. Manilius ſortitus. equitum quatuor erant millia, peditum octoginta, lecta juventus, quod ad uberem claramque militiam civium ſociorumque maximæ copiæ concurrerant: pleriſque ultro nomina dantibus. Hic exercitus quinqueremibus quinquaginta, hemioliis centum, vehebatur; aphractis præterea, & cercuris, & onerariis permultis. Conſulibus ſecreto mandatum, *ne quem bello finem, niſi diruta Carthagine facerent*.

VII. Interea domi animis, ut in magnarum rerum exordiis conſueverunt, ad religio-

religionum curam verſis; decemviri juſſu Senatus libris Sibyllinis aditis, ex iis ediderunt, *Diti Patri ludos faciendos ad Tarentum* (loci ad Tiberim, haud procul Urbe, nomen eſt) *quales ante centeſimum annum, flagrante primo bello Punico celebrati fuerant*. Hæc omnia quum Carthaginenſes idem nuncius docuiſſet, qui & Senatusconſultum belli indicendi, & claſſem jam profectam attulerat; maximis in anguſtiis conſtituti, quomodo præſentibus uterentur, deliberabant. ad bellum erant imparatiſſimi. æquas conditiones pacis omnes deſperabant: ne iniquas quidem Uticenſium factum reliquerat, à quibus præventi, etiamſi urbem dederent, parum habituri gratiæ ad promerendam miſericordiam videbantur. Poſt multas ſecretas conſultationes, conſilium quod ipſa neceſſitas ſuggerebat, tenuit: delectique ſunt ex primoribus triginta, quibuslibet conditionibus pacem impetraturi: quem ad finem liberam eis agendi, quæ ex uſu publico viderentur, poteſtatem concedebant. Horum principes Giſgo cognomento Strytanus, tum Hamilcar, & Miſdes, & cum Magone Gillicas fuere.

Zoſim. l. 2. Val. Maxim. Epitom. Liv. Appianus.

Polyb.

Livii Epitom. Appianus. Polyb. Carthaginenſes quibuslibet conditionibus pacem quærunt.

VIII. De hac quoque legatione inter ſe commiſſi ſunt conſuetum his certaminibus par, P. Naſica, & M. Cato. Cato *neque revocari decretum de bello neque admiti legatos* volebat: Naſica obtinente admiſſi ſunt, & miſerabili oratione, *urbem Carthaginem, agrumque, & omnia ſua populo Romano permittere dixerunt*. Non improbabile eſt quod quidam ſentiunt, minime hanc ſententiam legatis aut populo Carthaginenſi fuiſſe (neque enim prioribus bellis, quamquam ad extrema redacti, mentionem deditionis aut facere aut accipere ſuſtinuerant) ſed quia parum referre putabant quantum promitterent, reſilire à pactis, quam primum occaſio fuiſſet, atque interim præſens periculum quoquo modo avertere certi. Revocatis in curiam oratoribus Senatus ſententiam Prætor expoſuit; *quando ad optimum tandem conſilium adjecſſent animos Pœni, Patres ipſis libertatem, leges ſuas, agrum omnem, ſacra, ſepulchra, quidquid denique publice privatimve poſſiderent, concedere*. Quæ quum legati, ut in ejuſmodi rebus ſatis optabilia læti audiviſſent, adjecit Prætor, *ita compotes horum fore, ſi antequam in Africam Conſules proficiſcerentur* (triginta dierum ſpatio id tempus definitum eſt) *obſides trecentos ex ſenatorum aut ſeniorum liberis Lilybæum miſiſſent, & conſulibus dicto audientes fuiſſent*. Quod poſtremum quamvis angebat homines quam habiturum interpretationem eſſet neſcios tamen quia potius ſperari nihil poterat, confeſtim ad renuncianda acta in patriam renavigarunt.

De ea re diſcrepantes ſententiæ Catonis & Naſicæ.

Liv. Epitom. Diodor. apud Fulvium Urſinum. Polyb. Zonaras. Polyb.

Appian. Diodorus. Polyb. Appianus. Polyb. Diodorus; Polyb.

IX. Senatus auctore Catone *inſiſtendum propoſito nihilominus* cenſuit, miſitque ad Conſules, *ut profectionem maturarent; neque aliter facerent quam in Urbe præſentibus Senatus præcepiſſet*. Pœnos tamen celeriores ad redeundum timor, quam Romanos ad ſolvendum cupiditas effecerat: itaque non exſpectato die præſtituto cum obſidibus adfuerunt. Nam Carthaginenſes cognito Senatus reſponſo, cætera quidem haud male per legatos peracta credebant, uno mirifice adfligebantur, quod inter multa quæ Romani conceſſuros dixerant, omiſſa fuiſſet urbium mentio, quum alia nominatim referrentur. Ibi quidam inter eos Mago, cui Brutio cognomen erat, prudenter & animoſe monuiſſe fertur: *ex duobus temporibus deliberandi, alterum jam ceſſiſſe, alterum nondum veniſſe, nam & priuſquam*

Liv. Epitom. Appian.

Polybius. Carthaginenſium deliberatio.

Diodorus. Polyb.

se suaque in jus & ditionem Romanorum dederent. quærendum fuisse quid imperaturi Consules, quove consilio prætermissa urbium mentio esset: nunc nihil restare; nisi ut patienter ferant, quidquid imperatum fuerit, donec alterum illud tempus advenerit, ubi plura sibi sentientes injungi quam tolerare possint, iterum consultent: habere tale bellum, an facere imperata malint.

Pœni trecentos obsides Romanis mittunt. Diodorus. Polyb. Appian.

X. Ita non dubitatum est diutius, quin mitti obsides oporteret: conquisitique trecenti, ex principibus juventutis, qui Lilybæum aveherentur. Eos magna omnium tristitia dimissos referunt, prosequentibus propinquis necessariisq;, miserabili præcipue matrum ejulatu, quæ matronalis decori parum inter hanc calamitatem memores, tanquam lymphatæ discurrebant. modo liberos amplexu; modo naves, adhærendo anchoris, præcidendo funiculos, retinentes. fuerunt quos ipsas in aquas adigeret dolor, ut quoad possent natatu insequentes, velut postremo suorum adspectu potirentur. omnes profuso fletu, evulsis comis, percussis pectoribus suam pariter publicamque vicem miserabantur: nam & inter promiscuas querentium voces non defuere, quæ prædicerent, *liberorum se suorum jactaram gratis facere, nullo inde ad patriam rediturо emolumento.* Ut Lilybæum venerunt, acceptos à legatis obsides Q. Fabio Maximo, qui Prætor Siciliam regebat, tradidere Consules, Pœnisque dixerunt, *cætera qua ad pacem pertinerent, Uticæ se imperaturos.* Q. Fabius obsides in Urbem misit: Consules navigarunt in Africam, exercituque iis in locis constituto, ubi olim P. Scipio castra habuerat, classis portum Uticensium ingressa est.

Polyb.

Zonaras. Appian. Orosius. 4.22. Polyb. Diodorus. Polyb.

XI. Ejus rei nuncio Carthaginem perlato, plena erant omnia luctus & timoris ob mala quæque passi quæque passuri erant, nec quidquam satis expediebatur, nisi quod legandos constabat, qui à Consulibus *quid juberetur*, exquirerent, *civitatem prompte facturam imperata* pollicentes. Apud Romanos omnia consulto ad terrorem augendum præparata erant. Tuba signo dato quum silentium factum esset, voce præconis legati Carthaginensium ad Consulum tribunal jussi sunt accedere. Illi media per castra & dispositos utrinque cum erectis comptisque signis ordines, ut multitudo noscceretur, adducti, Consules in suggestu excelso sedentes repererunt, legatis tribunisque circumstantibus. Ibi intervallo quod in morem Atticorum judiciorum pratensis funiculis effectum erat, dilecti, silentium tenuere: donec à Consulibus *si quid vellent dicere* jussi, de antiquis populi utriusque fœderibus cœperunt commemorare, deductaque per Carthaginis ipsius antiquitatem, frequentiam, opes, & amplissimum terra marique imperium oratione, subjecerunt, *non jactantiæ caussa hæc referri (neque enim suis temporibus eam convenire) sed ut nostris, ajebant, calamitatibus edocti, præsenti fortuna sapienter atque moderate utamini.*

Pœnorum legatio ad Consules. Appian. Liv. 45. 29. 2. Appian.

Meursius lec. Attic. 60. 14. Appian.

Oratio legatorum.

XII. *Nam ut quisque melior atque temperantior est, ita rebus aliorum adflictis celerius movetur ad misericordiam: sibique propitiam semper fortunam fore confidit, sciens in adversam aliorum nihil se per inhumanitatem peccavisse. Et hæc quidem Vobis maxime digna sunt Vestraque religione, quam uni omnium hominum sanctissime Vos colere profitemini. Quod si tamen mala quadam sorte nostra in hostes inexorabiles incidimus; sic quoque satietas aliqua nostrarum miseriarum esse deberet. imperium terræ marisque ereptum est, ademptæ naves, ferarum usu & venatione interdictum, obsides nobilissimi & olim & nuper dati, vectigalia*

Digitized by Google

quæ ab aliis conſueti eramus accipere, juſto tempore ſoluta. Et his quidem contenti patres veſtri fuere, quibuſcum noſtri bella verant: fœduſque in has leges factum, ut inter ſocios amicoſque, pari utrimque religione firmatum. Atque illi cum bello poſitis inimicitiis placitas ſemel conditiones bona fide ſervavere: Vos vero, quibus nec oppoſita unquam arma ſunt, quam quæſo temporum horum noxam poteſtis coarguere?

XIII. *Ideone bellum & priuſquam audiremur decernendum, & priuſquam indiceretur inferendum fuit, quia tributa ex fide ſolvimus? elephantos non domamus? nihil contra fœdus antiquum facimus? an quia modo ſupra quinquaginta hominum millia fame nobis perierunt? At geſſiſtis contra Maſiniſſam bellum! geſſimus enim, ſed laceſſiti, ſed coacti. diu enim patientiſſime quidlibet pertulimus, vos reveriti: donec ille contra nos ſolumque ubi educatus, ubi inſtitutus eſt: nullum injuriarum finem faciens, regionem circa Emporium, & hac potitus, alias ſubinde aliaſque invaderet, ac ad hoc fœderis veſtri caput negligendum vi ac neceſſitate nos ſubigeret. Hæc igitur neceſſitas ſi apud Vos vel in cauſſam armorum, vel in prætextum invaluit, nos certe & publico præconio condemnavimus eos, qui Numidæ vim repulerant, & Romam oratores ad factum purgandum miſimus, poſtque paulo alios, quibus omnis poteſtas accipiendi leges quas imponeretis commiſſa fuit. Quorſum igitur claſſis tam inſtructa, quorſum tantus exercitus adductus eſt, ſi & quod commiſimus Pœni fatemur, & luere commiſſum arbitrio veſtro parati ſumus? Nihil à nobis fingi rebus ipſis apparuit, quum obſides ejus nobilitatis, tanto numero, etiam ante diem dictam, quum frumentum à Vobis his diebus imperatum, ſummo ſtudio miſimus. Quæ quum ita ſint, noſque ejuſdem ſenatuſconſulti partem alteram mittendis in tempore obſidibus expleverimus, alteram ut Vos expleatis ſupereſt; quæ datis obſidibus, libertatem nobis reſque noſtras reliquit.*

Bellum ſine cauſſa inferri queruntur.

Zonar.

XIV. Hæc loquuti conticuerunt. Tum L. Marcius, *cauſſas*, inquit, *belli, Carthaginenſes, quum legati veſtri ab Senatu intellexerint, quid opus eſt exponere? Quod autem ſenatuſconſulto ſatis à vobis factum prædicatis, id vero argui jure debet. Nam & ſenatuſconſulto comprehenſum, & à nobis in Sicilia pradictum eſt, cætera mandata Senatus Uticæ nos edituros eſſe. De obſidibus quidem cum delectu & diligentia adductis, conſilium veſtrum laudamus; ſed ſi nihil præterea præſtari creditis oportere, fallimini. Equidem ſi fraudulenter pacem petitis; per occaſionem rebellaturi, non eſt nobis animus calliditati veſtræ arma per quæ nocere poſſitis relinquere: ſin bellandi cogitationem omnem vere deponitis, jam æquis animis bellorum inſtrumento carebitis. Adferte igitur quidquid vobis publice privatimque armorum eſt, telaque & catapultas, naves etiam quas habetis tradite,*

L. Marcius reſpondet. Appian.

Polyb. Excer. Legat. Zonaras. Polyb.

XV. Non auſi repugnare Carthaginenſes, tantum oraverunt, cogitarent *Conſules, quid futurum urbi ſuæ eſſet, ſi exſulibus caſtra in propinquo habentibus inermis ipſa relinqueretur.* Nam Aſdrubal qui poſt infelix cum Maſiniſſa bellum capitis fuerat damnatus, collectis hominum viginti ferme millibus, bellum patriæ intulerat. Reſponſum eſt *ſecuritatem gentis Punicæ Senatui Populoque Romano curæ fore.* miſſique ad exurendam claſſem, & accipienda arma Quæſtores Conſulum P. Cornelius Scipio Naſica, Cn. Cornelius Hiſpallus. *Tantam armorum vim fuiſſe traditam* auctores quidam ſunt, *quanta toti armandæ Africæ ſuf-*

Aſdrubal patriæ bellum infert. Appian. Punicis. Diod. apud Fulvium Urſinum. Appianus. Florus 2. 15. Pighii Annal.

Appian. Oroſius 4.22. Appian. Diodor. Strab. lib.17. Zonar. *feciſſet.* illud relatione multorum conſtat, *gravis armaturæ millia ducenta, telorum innumerabilem copiam fuiſſe: catapultarum* apud alios ſcriptores *duo millia,* apud alios *tria* inveni. Conſulto fecerant Conſules, ut ſingula imperia ſeorſim edetent: ne ſi tot res tamque graves ſimul juberentur, Carthaginenſes ab bello præoptandum adigi deſperatione poſſent. Exarmatis quidlibet tuto injunctum iri putantes, miſere Carthaginem, qui delectos ex Senatu arceſſerent, iis ſe poſtremum eorum quæ faciunda eſſent denunciaturos. Venerunt triginta ex illuſtribus, quos ultro comitata eſt alia principum & ſacerdotum manus, patriæ diſcrimine anxia, & Conſules aſpectu ſuo reverentiaque permotura ad miſericordiam.

Diodorus: Appian.

XVI. Hi omnes eodem quo acceſſerant cultu ad Conſules introducti, quum tăciti adſtarent; iterum conſurgens L. Marcius (nam hujus facundiæ ſenior collega concedebat) *Quod obſidibus armiſque tradendis voluntati Senatus celeriter & cum cura eſtis obſequuti, recte & ordine à vobis factum eſt, Carthaginenſes. nunc quia neceſſitatis minime verboſa eſt oratio, unum quod reſtat Senatus mandatum magno animo capeſſite. Urbem aliam ubicumque videbitur, ſed decem minimum millia paſſuum à mari diſtantem, & ſine muris, condite. nam hanc quidem Carthaginem ſolo æquare juſſi ſumus.* Interrupit poſtrema Conſulis verba ſublatus à Pœnis ululatus, clamorque, qualis in graviſſima cadem & inexſpectata calamitate eſſe debuit: quum modo manibus in cœlum extentis, invocarent deos doli quo appetiti eſſent ultores; modo converſa in Romanos voce multa & acerba increparent: ſive exitium tædio vitæ provocantes: ſive mentem dolor eripuerat. nam & multa faciebant inſanientibus ſolita: abjicere ſe in humum, pugnis atque capitibus verberare terram, lacerare amictus, ne ipſis quidem corporibus abſtinere infeſtas manus: poſtremo ubi jam fatigatus remiſerat dolor; mortuorum inſtar ſine voce ſine motu jacebant.

Alia Romanorum poſtulata de Carthagine diruenda. Liv. Epitom. Zonar. Appian.

Diodorus. Appian.

XVII. Attoniti ad hæc Romani ſtabant, commiſeratione & exemplo ſortis humanæ ſtupentibus animis: ipſi quoque Conſules indulgebant hominibus in ſubita conſternatione primum animi impetum male ſuſtinentibus, gnari hoc habere magnas calamitates, ut ſtatim quidem audaciam injiciant mentibus: mox neceſſitate & adſuetudine ferendi audacia in humilitatem vertatur. Quod etiam Carthaginenſibus tum contigit: quum enim aliquandiu taciti mala ſua conſideraſſent, indignatione depoſita, cum ploratu & lachrymis vicem ſuam liberorumque & conjugum deflebant, ipſiuſque patriæ, & hanc quaſi audientem nomine invocabant. At vero ſacerdotes vocabula ſacrorum numinumque ciere, ipſis quoque tanquam præſentibus communem interitum exprobrare, mixtuſque & miſerabilis luctus nunc privatas calamitates, nunc publicas deplorantium, ipſos quoque Romanos hoſtium infortunio illachrymari coëgerat. Conſules & ipſi rerum humanarum inſtabile fatum gementes, ſevero tamen vultu finem & horum queſtuum exſpectabant.

Pœnorum dolor in eo ſtatu rerum. Diodorus. Appian.

XVIII. Pœnos ubi lamentis pauliſper ceſſantibus res ipſa ſuę ſortis admonuit; urbem exarmatam, copias domeſticas exiles, ſociales nullas, ne tempus quidem aut ſpem parandarum eſſe, contra liberos ſuos, arma, agrum in poteſtate hoſtium, Romanorum navalem pedeſtremque exercitum in oculis, Ma-

ſiniſſam in lateribus reputantes, omiſſa invidia tumultuque, infirmis adverſorum ſolatiis, iterum ad preces confugerunt, & qui præſentium nobiliſſimus erat Hanno cognomento Gallas impetrata dicendi venia ita cœpit: *Siquidem iiſdem de rebus iterare ſermonem fas eſt, non ego de jure vobiſcum contendam Romani, nam id quidem intempeſtivum eſt miſeris: ſed tantum oſtendam, ſi miſericordia velitis uti, nihil præter rationem atque decorum facturos eſſe. Nos anim Africæ quondam mariſque domini, quum vobiſcum de imperio diu certaſſemus, à Scipione victi, claſſem, elephantos, tributa dedimus: per deos igitur, qui tam jurati ſunt, parcite nobis, parcite famæ Scipionis, ne ſocios & amicos Romanis Carthaginenſes fore falſo juraverit. Neque enim eſt, quod contra fœdus iſtud peccaverimus. tulimus, dedimus, fecimus, omiſimus quidquid illo comprehenſum fuit. præterea adverſus tres Reges, duos Macedoniæ, unum Syriæ, vobis auxilia miſimus. neque reprehendatis ſi repeto quæ nuper etiam dicta ſunt, quum à nobis arma poſtularentur.*

Hannonis miſerabilis deprecatio. Diodorus. Appianus.

XIX. *Loquaces miſeriæ faciunt: & in ore ſupplicum quid validius eſſe commemoratione fœderum poteſt? aut ad quæ potius argumenta confugere nos æquum eſt, qui horum intuitu Vobis potentiæ noſtræ viriumque inſtrumenta tradidimus. Et ſic quidem vetera habent, quorum nobis ſponſor Scipio fuit: horum vero recentium pactorum auctores iidemque teſtes ipſi eſtis, Conſules. Petiiſtis obſides; tradidimus; lectiſſimos: petiiſtis arma; tradidimus omnia: quod ne in captis quidem urbibus, niſi ultima neceſſitate metuque obtinetur. Moribus porro conſuetudinique Romanæ credidimus. nam & Senatus literis, & Vos ſermone confirmabatis ſuis legibus uſuram eſſe Carthaginem, ſi obſides traderentur.*

Iterum fœdera commemorat.

XX. *Dicetis adjectum fuiſſe ut obſidibus traditis & alia quæ imperaturi eſſetis, præſtarentur! certe. ſed unde rem tam incredibilem conjiceremus, ut quam Carthaginem in petendis obſidibus liberam fore dixiſſetis, ejus excidium acceſſionem acceptorum obſidum velletis facere? præſertim quum ex eo tempore tot alia, frumentum, naves, arma accepiſſetis. quibus omnibus prōpte exhibitis quum jam ſive delicto noſtro ſive infortunio ſatisfactum eſſe putaremus, hoc adeo acerbum & triſte imperium additis, ut Carthago diruatur. Quam profecto ſi vobis evertere fas eſt, qui poteritis libertati legibuſque ſuis relinquere, quemadmodum facturos affirmatis? Et hæc quidem erant, quæ tum de priori fœdere, tum de præſenti diceremus. quod ſi vero ne hæc quidem audire ſuſtinetis, omittimus, omittimus omnia, quodque unum relictum eſt infelicibus, lamentis precibuſque rem gerimus. Et horum quidem ampliſſimam materiem tanta nobis malorum vis ſuppeditat. Sunt enim eæ res in periculo, quarum nuda enumeratio humanum pectus poſſit ad miſericordiam flectere: urbs pervetuſta, deorum imperio condita, potens, nobiliſſima: templa quotquot in ea ſunt (ſunt autem permulta & ornatiſſima) dicata numinibus, quæ nihil utique adverſum vis deliquerunt. quibuſque ideo ſolemnia ſua religioneſque non voletis adimere: quemadmodum nec ſepulchra parentat oneſque mortuis invidebitis, quando neque ad hos odia veſtra aut ſupplicia cupietis extendere.*

Miſericordiam ciet ex urbis delendæ vetuſtate &c.

XXI. *Quod ſi noſtri quoque Vos miſeret (qui enim alibi quietam liberamque ſedem conceditis, videmini miſereri) parcite quæſumus iis ſine quibus vivere*

non poſſumus; nec enim aris focisque noſtris, & foro, & deæ quæ curiæ præſidet, denique omnibus quæ homini grata & veneranda habentur, ſuperſtites eſſe ſuſtinebimus. Adde quod nullus jam vobis à Carthagine metus ſupereſſe poteſt, ademptis navibus, elephantis, armis. Si quis autem eſt, qui abunde tributum miſericordiæ putet, quod alio loco, ſed à mare remotius, exſtruere urbem ſinimur; is non ſatis æſtimat, quam exiguum hoc eſſe poſſit ſolatium populo nautico, maximam partem conſtanti ex infinito mortalium numero, non aliunde quam ex re maritima viventium. Quapropter aliam Vobis conditionem referimus optabiliorem nobis & Veſtro imperio minus invidioſam: ut hanc quidem urbem, nullius ream maleficii, ſinatis intactam: nos vero, quibus alias conceditis ſedes, jubeatis interfici. ſic enim fiet, ut hominibus ſuccenſuiſſe videamini, non autem in fana & deos & ſepulchra, & innocentis urbis ædificia improbabilem iram effudiſſe.

Nauticum populum loco à mari remoto vivere poſſe negat.

XXII. *Quam equidem ſævitiem ultro deprecatur fama pietatis & virtutis, quam omnibus in operibus Veſtris quæritis Romanique eoq; ſemper ut quoſq; populos armis ſuperaſtis, (ſuperaſtis autem quam plurimos) ſtudium Vobis fuit, ut manſuetudinem Veſtram moderationemque orbi terrarum approbaretis. Ne igitur per Jovem cæteroſque deorum, quum alios, tum qui Carthaginem adhuc habitant, ne, inquam, odiorum erga nos liberoſve noſtros memineritis: neve Veſtram ipſi gloriam in nobis primum ſinatis intercidere, ſi partam tot monumentis clementiæ exiſtimationem tali facinore polluatis quod & factu fuerit ſævum, & auditu horrendum, cujuſque ne quidem exemplum hactenus ullum humana vita tulerit. Quum enim & Græci & Barbari bella multa geſſerint, multa vero & Vos, Romani: nemo tamen unquam urbem excidiſſe memoratur, quæ & ante pugnam ſubmiſerit manus, & arma obſideſque principum liberos tradiderit, & quamcunque mulctam aliam mortalitas invenire aut pati poteſt, ſubire parata fuerit.*

Novum eſſe, urbem omnia imperata facientem deleri.

Saltem veniam petit legatos mittendi Romam.

XXIII. *Per igitur Vos jurata fœderibus numina, per conditionem humanitatis, & formidandam felicibus Nemeſin obteſtamur, ut & Veſtram fortunam habeatis reverenter, & noſtram ſupra modum ne oneretis. Quod ſi Vobis certum eſt lachrymis pro urbe deprecantium non moveri, at ut Romam legatos mittamus, concedite. nihil hic puto petitur quod ullo pacto vobis moleſtum eſſe queat. quidquid in eo negotio grave incommodumque erit, id totum noſtrum erit. temporis haud magna mora poſtulatur: intra quod noſtros quidem animos incerti eventus torquebit acris exſpectatio; Vobis autem patrandi quæ voletis tum quoque monebit eadem facilitas, ſed adereſcet interim pietatis & clementiæ fama.*

L. Marcii Reſponſio.

XXIV. Hæc proloquutus Hanno finem dicendi fecit. Conſules totum hominis ſermonem immoto vultu exceperant, ut appareret nihil eorum quæ peterentur conceſſuros. Tum L. Marcius, *de Senatus quidem voluntate*, inquit, *quid opus eſt ſæpius loqui? illius arbitrium fuit, noſtrum obſequium eſt. neque differre ulterius poſſumus, quod jam factum oportuit. Et quidem ſi hæc tanquam hoſtibus imperarentur, nihil niſi juſſi & parendi neceſſitatem adhiberi decuit. nunc, quia communis utilitatis habita eſt ratio, & magis etiam*

veſtræ, non me pigebit rationes adducere, ut perſuaſi potius eadem quam coacti malitis. Iſtud mare conſpectu ſuo priſtinæ potentiæ admonens, ad delinquendum, & ex hoc ad pœnam delictorum vos præcipitat. Per hoc & invaſiſtis Siciliam, & perdidiſtis: navigaſtis in Hiſpaniam, & eandem amiſiſtis: inter fœdera negotiatoribus inſidiati eſtis, civibus Romanis maxime, quos etiam ne deprehenderemini, demerſiſtis, donec patefacto ſcelere multati à nobis Sardiniæ poſſeſsione eſtis. ita per hoc idem mare & Sardinia vobis periit. Eius enim hæc natura eſt, ut quoniam ad opes celeriter adaugendas nihil eſt quæſtuoſius, quibus plurimum lucri contulit, plus ſemper deſiderare cogat. Cic. de Offic. 1. 2. 4.

XXV. *Atque hoc & Athenienſibus accidit, donec claſſibus ſtuduerunt, ut parvo temporis ſpatio tollerentur caderentque. Simles ſunt enim mercatoriis maritimi quæſtus, in quibus neque lucro ferme neque detrimento mediocri locus eſt. Illos equidem ut ſcitis imperio adblandiente, in Siciliam uſque pertraxit cupiditas, neque prius miſſos fecit, quam omni potentia exuti, naveſque & portus victoribus tradere, præſidium in urbem accipere, muros longos ſuis manibus diruere coacti, quaſi mediterranei victu moribuſque eſſe cœperunt. per quam deinde mutati ſtatus tranquillitatem diutiſsime ſervata eſt civitas. Conſtantior enim, Carthaginenſes, in continenti hominibus vita eſt, quæ per agriculturæ labores ſilentio tradu&a, minorem fore quæſtum, ſed certiorem atque ſecuriorem exhibet. Mihi quidem civitas maritima ſimilis omnino navigio videtur, quod nõ minus expoſita periculis & mutationibus, quam iſtud ventis fluctibuſque ſit: urbes autem mediterraneæ, quemadmodum ipſa terra, rariore motu & clementiore conquaſſantur. Hanc ob cauſsam veteres quoque Regiæ omnes mediterraneæ erant: & ob hanc maxime creverunt opibus, ut Medorum, Aſsyriorumque & Perſarum, aliarumque gentium hiſtoriæ teſtantur.* Athenienſium exemplo docet, maritimas urbes inquietas eſſe.

XXVI. *Sed Regia quidẽ exempla, quæ parum ad vos hoc tempore attinent, prætermitto; vos autem Africam veſtram intuemini, ubi vobis licebit deligere vicinos quos optaveritis; ſimul aberitis à conſpectu eorum quæ animos veſtros recordatione præteritorum excruciant. nunc enim quoties vacuum navibus mare adſpicitis, navalium quas habuiſtis copiarum magnitudinem cogitatis, & reportatas ex longinquis regionibus manubias: & portum, navalium, armamentariorum magnificentiam: jam vero quæ ſunt in mœnibus veſtris receptacula exercituum, equorumque & elephantorum ſtabula, quaq; juxta exædificata ſunt horrea, quarum vobis rerum monimenta ſunt, quidve aliud poſſunt, quam ut dolorem in mentibus veſtris excitent, deſideriumque, ſi qua poſsitis eandem potentiam gloriamque recuperandi? Remedium vero amiſſorum nullum eſt oblivione certius. at hæc contingere vobis nequit, niſi oculos ab eorum conſpectu abſtraxeritis. Hoc autem à me veriſsime dici, argumento eſt ipſa experientia, nam ſæpius veniæ paciſque facti compotes, his neglectis priorem fortunam repeciviſtis. Quo animo ſi adhuc eſtis, imperiumque adfectare pergitis, temporibus inſidiantes; certum eſt indigere vos hujuſmodi urbe, talibuſq; portubus, & navalibus, & mœnibus caſtrorũ in formam diſpoſitis: ſed haud minus certum eſt, nos hominibus hoc modo affectis pare ere non debere. Sin vero cupiditatem imperii bona fide ponitis, & retentaque veſtri juris eſt Africa, cætera populo Romano vere permittitis; agite, omiſſo, quod* Conſpectum urbis ſuæ Pœnis dolori & ſtimulo ad res novandas fore oſtendit.

aliena jam ditionis eſt mari, veſtra in terra ſtatuite urbem, ut quam verbis præfertis obedientiam, ipſo etiam opere factoque demonſtretis.

Sacrorum & ſepulcrorum intereſſe negat, urbem manere.

XXVII. *Neque enim eſt, ut ſacrorum, & penatium, & fori, & ſepulchrorum vicem deſſere fingatis: nam delubra quidem & ſepulchra non movemus, licebitque ſacrorum & parentandi cauſſa eo accedere, cætera vero diruamus. neque enim navalibus immolatis, neque parentatis mœnibus. domos autem & alia ſacra, promptum erit vobis ubicumque eritis, condere. quod ubi factum fuerit, parvo poſt tempore & hæc vobis erunt patria: plane ut olim iis quæ Tyri erant relictis, hic in Africa alia inſtituiſtis, eademque nunc patria vocatis, quæ tum recens comparata fuerunt. Sed ut compendio dicam, vel hinc cognoſcetis, nullo nos odio, ſed quia concordiæ ſecuritatique communi conſultum cupimus, hæc præcipere: quod Albam quoque minime hoſtilem urbem, imo antiquam patriam, communis utilitatis gratia diruimus, civeſque Romam tranſtulimus. cujus rei neutrum populum pœnituit.*

Ne incommodam quidem habitationem fore, non longe a mari remotam.

XXVIII. *Id quoque vanum fuit, quod turbam hominum victum ex mari quærentium allegaſtis: nam & his proſpectum ſatis eſt, poterunt que facile negotio ad exportandos importandoſque fructus opportunitate maris uti, non ultra ab eo quam ad decimum lapidem remoti; quum nos ipſi, qui hæc præcipimus, paſſuum duodecim millibus quingentis abſimus. Locum autem vobis indulgemus quem legeritis, ubi libertate legibuſque ſalvis habitetis. Hoc enim eſt, quod ante quoque diximus, civitatem vobis liberam manſuram, ſi imperata feciſſetis. Vos enim, non ſolum, atque ædificia, Carthaginem eſſe arbitramur.* Quum verbis hactenus factis Conſul obticuiſſet, videretque ſibi nihil à Pœnis metu exſternatis reſponderi, adjecit, *quæ ad perſuadendum conſolandumque facerent à ſe dicta eſſe: cæterum Senatus imperio, & quidem ſine mora parendum. abirent igitur, & hæc renunciarent ſuis civibus, adhuc enim legatos videri.*

Diodor apud Fulvium Urſin. Appian.

Legari Carthaginenſes petunt à Cōſulibus, ut ea ſem à Romanis moveant Carthagini.

XXIX. His dictis quum à lictoribus ſubmoverentur, proſpicerentque animis tumultum, qui renunciata hac legatione Carthagini eſſet futurus, rurſum dicendi veniam petiverunt; introductique dixerunt *videre ſe mentem Conſulum inexorabilem: neque poteſtatem ſibi concedi Romam mittendi oratores, ne ad vos quidem,* inquiebant, *licebit per noſtrum populum reverti, qui triſtiſſimæ rei nuncios, priuſquam ſermonem abſolverimus, diſcerpet. Rogamus autem, non noſtram vicem ſolliciti, quos paratos ad perferenda omnia videtis, ſed ipſius patriæ cura, ſi forte cominus admoto armorum terrore cogi ad obſequium poſſit: ut interea dum proficiſcimur domum, claſſem in conſpectum urbis adducatis. ut ſimul à nobis audiens imperia veſtra, ſimul Vos ad exſequendum inſtructos conſpiciens civitas, ad ſubeundam hanc neceſſitatem, animum, ſi poteſt, inducat. Huc enim calamitates noſtræ nos propulerunt, ut ipſi adverſus patriam claſſes Veſtras advocemus.* Id quoque gratificati ſunt Conſules, & L. Marcius quinqueremibus viginti adnavigans, haud procul urbe obtrabat. Legatorum autem pars quo cuique melius vilum deſperatis patriæ rebus, diffugerunt: alii manſerunt in Romanis caſtris: plures domum ſilentio regrediebantur.

Diod. Zonar. Appian. Diod. Appian.

Plebilis facies in urbe Punica.

XXX. At in urbe magna hominum multitudo muros compleverat, cunctationem eorum increpantium, comaſque præ dolore vellentium: alia manus impatiens moræ extra urbem procurrerat, quæ ubi in legatos incidit, avida noſcendi quæ adferrentur, poſtquam mœſto vultu incedentes vidit, frontem manibus pulſans,

modo

modo ab universis, modo à singulis, ut quibusquo familiaritas aut notitia erat quod actum esset, requirebant. Ut vero respondit nemo: ipsum hoc silentium, pro diriſſimo nuncio accipientes: ut certo in exitio complorabant; quorum audito gemitu qui in mœnibus constiterant; quidquid adferretur, acerbum esse interpretati, pari & ipsi luctu insonuerunt. Jam vero postquam ad portam ventum, adeo densa incubuit turba, ut pene conculcati laceratique interdiripientium percontantiumque manus legati fuerint: donec *Senatui prius indicanda quæ ferrent* exclamarunt. Statim discedere via plerique, pars ultro submovere restitantes, ut eo celerius desiderio suo satisfieret. Ibant legati modo capita ferientes, modo sublatis in cœlum manibus invocantes quidquid deorum in mentem venerat: donec in Senatum introgressis, illoque considente submota turba curiam circumstetit.

Diodorus. Appianus. Suidas. in ἀλλ' ἐπιμιξ; Diodorus: Appianus. Diodorus. Appianus.

XXXI. Tum legati, ut primum exposuerunt Consulum jussa, clamor ortus est in curia, qui statim foris à populo exceptus auctusque. illis deinde narrare pergentibus, quid ipsi pro jure Carthaginis, aut misericordiæ movendæ respondissent; quibusque verbis veniam mittendæ Romam legationis orassent: iterum altum in curia silentium erat, universis exitum rei anxia quiete opperientibus. ad hoc exemplum & consistens in foro plebs tacebat. Ut vero cognitum est, ne legationis quidem impetratam potestatem esse, denuo ingenti ejulatu curia personuit; quo excitata plebs non ultra dilationem ferens irrupit & ipsa, impetuque & furore qualis bacchantium mulierum esse solet, cuncta permiscuit.

Oratores legationem in Senatu exponunt.

XXXII. Non enim jam ullo dignitatis aut meritorum respectu reliquo, quidam invadebant auctores sententiæ, qua obsides erant dati; *primosque hostilis doli architectos* increpantes excruciabant lacerabantque. Alii pari crudelitate vexabant eos, qui arma tradenda censuerant. nec deerant qui legatos lapidarent, ut ferales nuncios: raptarentque per urbem corpora. statimque furentis vulgi impetus in Italici generis homines incubuit: erant autem adhuc ibi; ut in subito improvisoque malo, plures; in quos varia immanitate sævientes, *pœnam se ab his obsidum, & armorum, & totius Romanæ fraudis repetere*, dictitabant.

Furor commotæ plebis. Zonaras. Appianus. Zonaras. Appianus.

XXXIII. Ita commota urbe, plena omnia luctus simul & iræ & timoris, & minarum erant; strepebant viæ clamoribus charissima quæque nominibus cientium: in templa, tanquam asyla, confugiebatur: ibidem convicia ingerebantur numinibus, *quibus ne ad sui quidem defensionem ullæ vires essent*: multi quum in armentaria se intulissent, vacua videntes, ploratum edebant, alii ad navalia decurrentes, absentiam navium querebantur, quas hominibus perfidis tradidissent. erant qui nomina elephantorum, tanquam adhuc præsentium, inclamarent. inter hæc majores suos seque ipsos exsecrabantur, *quod elephantos, naves, tributa, arma dedissent, quos una cum patria armata potius extrema quæque pati decuisset*. Inflammabant amentium iras matronæ, quarum liberi traditi Romanis obsides fuerant, tragicarum Erinnyum instar crinibus passis urbem cum ululatu pervagantes, ut in quemque incurrerant, *liberos ab amplexu matrum raptos spretasque miserarum preces* exprobrabant. tum insanos in cachinnos effusæ, ita meritis vindictam hanc deorum gratulabantur.

Maximus tumultus Carthagine.

De bello gerendo fit decretum. Liv. Epitom. Florus a. 15. Zonar. Appian.

XXXIV. Non multos ut ex tanto numero vidisses, qui mentis adhuc compotes crederentur: iis tamen claudere portas urbis curæ fuit; & quia catapultæ deerant, ad arcendos aggressores vim lapidum in mœnia comportare. Eodem die, ut primum aliqua Senatus esse forma potuit, decretum de gerendo bello factum est. ad quod quia præsidia omnia deerant, uno præconio servos omnes addibertatem & militiam vocari placuit. proxima de exsulibus cura fuit. quorum dux Asdrubal exercitu viginti millium stipatus, haud procul urbe consederat. ad hunc missus est qui rogaret, *ut injuriarum, quas necessitate coacta patria intulisset, oblitus, Carthaginensium imperator rebus foris gerendis esse vellet*. In urbe cum imperio esse jussus alius Asdrubal, Masinissæ filia genitus.

Zon. Orosius 4. 22 Appian. Arma & machinæ industrie parantur. Orosius. Appian.

XXXV. His ita constitutis iterum legarunt ad Consules, petitum *ut induciæ triginta dierum mittendis Romam oratoribus concederentur*. Qua re tum quoque denegata, prorsus inaudita audacia infremuit civitas; adeoque sunt accensi omnium animi, ut *vel in defensa patria victuros sese dicerent, vel in defendenda morituros*. Itaque statim delubris omnibus aliisque amplioribus ædificiis in officinas publicas versis, viri, fœminæ, pueri, senes, non die, non noctu intermisso labore, armis fabricandis insudabant. & ne quod tempus ab opere vacaret, dimensum non simul, sed per partes, suo quisque tempore accipiebat. Hoc studio quotidie scuta

Strab. lib. 17. Appian. Frontin. Strateg. 1. 8. Zonaras. Florus. Plutarch. de Y ærealico. cap. 1. Strab. Zonar. Florus. Appian.

efficiebantur centena quadragena, gladii treceni: tela quæ machinis mittuntur millena. tragulæ & lanceæ quingenæ: tum catapultarum quantum poterat. ad quas tendendas quia funiculorum erat inopia, primum ancillas rasserunt, ut ex earum capillis torquerentur; mox etiam matronæ crines suos hunc ad usum contulere. ferro deinde & ære, cujus antiquitus vis magna in thesauris publicis superfuerat, deficiente, statuas conflatas, & pro viliore metallo aurum & argentum adhibitum reperio.

Consulum contatio.

XXXVI. At ex diversa parte Consules sive ut pœnitentiæ spatium furentibus darent: sive urbem inermem quandocunque libuisset capi posse existimantes, adhuc contabantur. quod enim notæ erant necessitates Carthaginensium, eventurum credebant quod solet, ut qui pro atrocitate rei plurimum indignationis statim conceperant, re diligentius expensa ad obsequium rimore descenderent: præsertim quum etiam Carthagine quemdam, ut de alia re dicturum, surrexisse comperissent, qui ad præsentem civitatis fortunam oratione deflectens, *inermi populo quod ex malis minimum foret* dixisset *eligendum*. Verumtamen spe sua falsos, etiam Masinissæ superbia tædio & dolore affecit. Ferebat enim iniquo animo quod vincendæ Carthaginis quum ipse causa fuisset, victæ titulum Romani occupatum ibant: ne quidem ut antea facere consueverant, re cum ipso communicata. postremo, quum sibi debellandum Asdrubalem popposcisset, non fuerat auditus. Quapropter Consulibus ad pertentandum ejus animum auxilia postulantibus, *missurum* ait, *ubi vidisset opus esse*. neque multo post misit quæsitum *an aliqua re indigerent*. Consules elato Regis animo offensi, præterea diffisi tanquam irato, nihil responderunt, nisi *petituros quum egussent*.

Zonar. Appian.

Commeatus Romanis quam Pœnis arctior. Strab. lib. 17. Appian. Liv. Epitom.

XXXVII. Et tamen commeatu non admodum amplo utebantur; quum tantum Adrumeto & Lepti & Utica subveheretur, duobusq; obscuri nominis oppidis Saxo & Acholla. nam cætera quidem Africa tota Asdrubalis erat: isque res necessarias inde mittebat Carthaginem. Quum hæc paucos intra dies sic gesta fuissent,

ambo Conſules ad urbem Punicam adduxerunt copias, oppugnandique fecerunt initium. Sed antequam obſidionis ejus acta narrem, ſitum antiquæ Carthaginis qualis quo tempore oppugnabatur fuit, parteſque urbis præcipuas operæ pretium eſt eorum qui hanc hiſtoriam legent oculis ſpectanda proponere.

XXXVIII. Igitur Magna Carthago ſita fuit in ſpatioſi ſinus intimo receſſu, in peninſulæ figuram adnexa continenti, cervix quæ inter duo maria protenditur, non ultra trium millium paſſuum latitudinem patet. Ipſa peninſula quinque & quadraginta millia in circumitu habet, quod totum ſpatium muro erat permunitum. A cervice lingua paſſus circiter ſexaginta lata in longitudinem haud exiguam occaſum verſus procurrit, quæ inter mare & paludem rupibus præaltis cincta non niſi ſimplici lorica ad tutelam ſui egere viſa fuerat, ſed qua meridiem terramque ſpectabat locus, ubi Byrſa quoque fuit, arx Carthaginis, triplex fuit murus circumdatus, in altitudinem triginta cubitorum, qua propugnacula & turres non erant additæ: his enim ad alios quoque cubitos decem ereſcebant mœnia: quorum turres binum maxime jugerum ſpatio inter ſe diſtabant, ad contignationes quatuor eductæ, pedum triginta altitudinem habentibus fundamentis. Deſcriptio Magnæ Carthaginis. Strab. lib. 17. Appian. Oroſ. 4. 22. Strab. Appian. Juſtin. 18. 7. Iod. lib. 3a. Oroſius. Appian.

XXXIX. Ipſa mœnia binis diſtincta tabulatis, interius cava recipiendis elephantis ſtabula erant ſtructa, adjectis etiam horreis ad pabula ipſorum adſervanda. Similiter in ſuperiore ſpatio ſtabulare poterant equorum millia quatuor, cum ſuo & ipſi penu. Præterea militum ibidem erant cubilia, quæ peditum viginti millia caperent, equitum quatuor. Tantus hic apparatus ſolo mœnium ſpatio continebatur. Sic tota eorum latitudo ad duos & viginti cubitos pertinebat. In tam accurata munitione urbis unus tantum angulus, qui ex muro præter linguam de qua dixi, ad portus deflectebat, infirmus erat, & jam inde ab initio neglectus. Mœnium ſtructura admirabilis. Strabo. Appianus. Diodorus. Appianus.

XL. Portuum autem hic erat ſitus, ut ex altero in alterum navigari poſſet, & à mari venientibus aditus eſſet paſſuum ſeptuaginta, qui catenis ferreis claudebatur. Prior horum portuum negotiatoribus patebat, multiſque & varii uſus tabernis erat inſtructus. in interiore jacebat inſula rotunda, cui *Cothon* erat nomen, (quaſi parvam diceres) crepidinibus magnis & ipſam & portum continentibus. in his crepidinibus loca erant manufacta recipiendis navibus, quarum ibi ſtare ad ducentas viginti poterant: & ſupra ipſa navium receptacula, ſtructæ erant cellæ, quibus armamenta & ſupellex nautica clauderetur. ab uniuſcujuſque ſtationis lateribus prominebant columnæ operis Jonici, ſpeciem porticus undique reddentes viſentibus. In ipſa inſula tabernaculum erat præfecto claſſis, unde ſignum tuba dabatur, & præco edicebat, & præfectus ipſe proſpiciebat. nam in primo portus ore quum poſita eſſet inſula, ſic ipſe prætendebatur, ut in mare proſpectus præfecto late pateret, & contra adnavigantibus interiora portus viſu impenetrabilia eſſent. ne intrantibus quidem negotiatoribus ſtatim in conſpectu erant navalia: dupliei enim muro eingebantur: & in urbem accedere ex ſuo portu mercatores per aliam viam poterant, quam quæ per navalia ducebat. Hæc antiquæ Carthaginis forma fuit: qua in urbe tum temporis hominum ad ſeptingenta millia numerabantur: cujus adhuc imperium trecentæ per Africam urbes agnoſcebant. Portuum ſitus Strab. Appian. Strab. Appian. Strab. Appian. Zonar. Appian.

Conſules Carthaginem oppugnant.

XLI. Sed Romani Conſules nihil aliud quam exarmatam eſſe cogitantes, minimi laboris expugnationem eam futuram arbitrabantur. ideoque nulla de re niſi ſcalis comparandis ſoliciti, his effectis ad oppugnandam urbem proficiſcebantur: partibuſque inter ſe diviſis, Manio quidem à continente per cervicem foſſa implenda, loricaque ſuper foſſam, & deinde murus ſublimior ſuperandus evenerat. L. Marcius ad infirmum muri angulum ex terra ſimul navibuſque ſcalas admovebat. Nihil tam contra opinionem evenire cuiquam poteſt, quam quod eo tempore Conſulibus Romanis evenit; cum muro tántum & inermibus perculſiſque defenſoribus negotium ſibi fururum ratis, ergo ubi novis armis inſtructa manus ubique ſe objecit, fortiſſime pro mœnibus propugnans, inopinata re perterriti retroceſſerunt. renovata deinde impreſſione, quum nihilo magis profeciſſent; Carthaginenſes quidem confirmati ſunt animis, Conſules autem metu Aſdrubalis, qui à tergo ipſorum ſupra paludem haud longe à Romanis cum exercitu conſederat, bina & ipſi caſtra munire ſunt adgreſſi: L. Marcio ſupra paludem ſub mœnibus urbis: Manio in ipſa cervice ducentis ad continentem viæ vallum jacientibus.

Zonar. Appian.

XLII. Per eos dies L. Marcius machinis opus eſſe videns, materiæ cædendæ cauſa paludem trajecit. Sed immiſſus ab Aſdrubale præfectus equitum Himilco, cui Phamæas cognomen, acer juvenis, ad quingentos eorum qui in opere erant occidit, armaque multa (cujus rei penuria maxima tum laborabant Pœni) cepit. Abſportata tamen materiæ vis eſt, quanta parandis quæ deſiderabantur machinis ſufficiebat. quibuſcum iterum adorti ſunt urbem ambo Conſules, iterumque re infecta diſceſſerunt. quippe Manius, qui à terra oppugnabat, quum magno labore vix loricæ appoſitæ partem dejeciſſet, nihil ultra tentare auſus, abſceſſit. L. Marcius aggerato margine paludis juxta linguam, quò plus ad machinas admovendas eſſet ſpatii, duos adhibuit vaſtæ molis arietes, quorum alter à ſex millibus peditum impellebatur, alter à navalibus ſociis: his præfecti triremium, militibus peditum impellebatur, alter à navalibus ſociis: his præfecti triremium, militibus tribuni præerant. Sic inter diverſa genera oppugnantium æmulatione virtutem ſtimulante, pars aliqua muri ceſſit, ut jam interiora urbis conſpicerentur. Sed plus auxilii Carthaginenſibus animorum firmitudine, quam in mœnibus fuit.

Romani machinas ædificant. Zonar. cap. 47. Appian.

Zonar. Appian. Zonar. Appian.

XLIII. Repulſis ergo qui conati fuerant irrumpere, collapſam muri partem noctu inſtaurare cœperunt: deinde conſiderato neque noctem operi ſufficere, neque recentes & udos adhuc muros Romanorum machinis reſiſtere poſſe; ad has corrumpendas eruptionem per ruinas fecerunt, aliis nihil præter faces accenſas ferentibus. & incendi quidem machinæ non potuere, accurrentibus ad arcendum hoſtem Romanis: inutiles tamen ſunt redditæ; & militum aliquis numerus deſideratus. orta luce, Romanos impetus cepit in urbem perrumpendi, qua nondum commiſſa murorum latera oſtentabant iter. nam aream quamdam intus videbant, in qua explicari acies poſſet: ibi Carthaginenſes inſtructi ſtabant, armatis in fronte, poſt hos inermibus collocatis, qui fuſtes & ſaxa portabant: circum ædes quoque vicinas magnum diſpoſuerunt numerum, qui à lateribus irrumpentes inceſſerent. At Romani magis etiam hoc ſpectaculo animabantur, pudore quoque incitante,

Zonar. Appian. Zonar. cap 47.

Eruptio Carthaginenſium. Appianus. Zonar. Appianus. Zonaras.

ne ab inermibus contemni paterentur. Itaque duo tribuni militum cum cohortibus alacriter intulerunt signa. Sed P. Scipio Æmilianus, quem in quarta legione tribunum Consul Manilius adduxerat, altiore consilio rei difficultatem mensus, introire suos vetuit: & plures in partes divisos circa murum constituit; quumque pellerentur, ut præviderat, Romani, recipiebat eos, hostemque cupide incumbentem, objecta recenti armatorum manu, à persequendo deterrebat. Ista res Scipioni prima earum quas ad Carthaginem gessit, patefecit ad gloriam iter, quod eventura certius acutiusque quam ipse consul providisset. Liv. Epitom. Cicer. in Som. Liv. Epitom. Oroſius cap. 4. 22. Appian. Zonaras.

XLIV. At Romanos angebat tum irriti incepti pudor, tum alia non paucâ incommoda. neque enim longius a castris ad varios usus Asdrubalis & Phamææ metus sinebat digredi: nec auxiliis Masinissæ sublevabantur: & Marciana castra stantibus & graveolentibus aquis impositа morbo tentabantur: neque liberum ex mari cursum imminentia urbis mœnia permittebant. Hæc L. Marcium ex loco quem castris ceperat, in mare transferre classem coegerunt. Carthaginenses observato qui mare versus ferebat vehementi vento, scaphas sarmentis stuppisque repletas, sub muris, donec videri ab hostibus non poterant, rudentibus protrahebant: deinde ubi flexere sinus & jam in conspectu Romanorum erant, sulfure ac pice perfusas, igne injecto ventis permiserunt. Atque illæ velorum & flammæ impetu in classem Romanam momento delatæ, non ita multis effugientibus navibus, cæteras exusserunt. Jamque comitiorum tempus instabat, quorum caussa profecturus domum Consul Marcius, quum obiter maritima loca vastare vellet, nullum memoria dignum eventum habuit: nisi quod Ægimurum (inter Siciliam & Africam insula est) prætervectus, deinde subito reversus, in potestatem redegit. Romani multa incommoda patiuntur. Appianus. Liv. Epitom. Zonar. Strabo, lib. 17. Zonar.

XLV. Sed Carthaginenses discessu alterius Consulis dimidiato timore, Manium acrius audaciusque infestabant. Semel nocte facta eruptione, fossam adversus se ductam, per tabulas quas eum ad usum portaverant, superarunt, vallumque adgressi sunt convellere. Jamque in magna consternatione res exercitûs erant, nocte tumultum augente, & morante consilia ac imperia, quum P. Scipio cum equitibus per aversam ab hoste portam egressus, terrorem injecit Pœnis; quorum quum haud pauci, maxime ex inermibus, cecidissent, reliqui recessissent intra muros, P. Scipio servatorum eo tempore castrorum præcipuam gloriam tulit. Ab hoc prælio timidior factus Consul majori diligentia castra communiit; loco valli muro circumducto, & ad mare castello excitato, quod appellentibus cum annona onerariis præsidium esset. Pœni erumpentes à Scipione repelluntur. Liv. Epitom. Appianus. Livii Epitom. Appianus.

XLVI. Inde in mediterranea loca suscepit expeditionem, lectis ad hoc decem peditum, duobus equitum millibus, ibatque per agros hostium populabundus: hoc instituto, ut quoties lignatum, aut pabulatum, frumentatumve pars copiarum emitteretur, tribuni militum, sua quisque vice præessent. Id quoque Scipionis famam comparatione cæterorum illustravit. Cum Phamæa negotium erat, viro perstrenuo, qui ætate & audacia promptus, cum equis parvis & celeribus, ad famem sitimque ferendam adsuefactis, si modico interim gramine reficerentur, omnia quotidie intuta infestaque Romanis efficiebat. Sæpe longissime abesse creditus, in propinquis arbustis, vallumve confractibus latitabat; unde simul alicubi remissum aliquid neglectumve senserat, in morem aquilæ Romanorum expeditio in mediterranea. Zonar. Appianus. Suidas. in Σκιπίων.

provolabat: damnoque quanto poterat dato, priuſquam circumveniri poſſet; iterum dilabebatur. Sed idem, quoties Scipionis eſſe vices ſenſerat, nuſquam comparebat. Is enim nunquam aliter niſi inſtructa velut ad prœlium acie iter faciebat: deinde quum ad campum quem demeſſurus venerat, acceſſiſſet; ante omnia equitum & gravis armaturæ firmis ſtationibus cingebat locum: eum reliquo equitatu ipſe continuo obibat meſſores, & ſi quis ſecretus ab aliis, aut extra præſidia vagatus deprehenderetur, eum ſevere caſtigabat.

Suidas. in ἄψυχος. Appian.

XLVII. Horum quum Phamæas neſciret nihil, hunc ſolum ex omnibus timebat adgredi, quod ubi in morem, & ex more in famam vertit, invidia correpti cæteri tribunorum, *Phamæam, ob avitum hoſpitium, quod ei cum Scipionibus eſſet, à laceſſendo Æmiliano abſtinere* comminiſcebantur. Sed nimirum fruſtra premit virtutem invidia; quod illa ſemper ſui ſimilis, & in quaſvis occaſiones prompta ſæpe invenit gloriæ locum, ubi hæc nullum invenit calumniæ. Igitur nequidquam oppugnata Scipionis fama, apud militem, apud hoſtem quotidie fiebat clarior, quum non modo ſuis laudibus, ſed etiam vitiis inimicorum commendaretur. Afris enim in caſtella turreſque, quarum ea in regione magnus erat numerus, confugientibus, reliqui tribuni fidem dabant ſe dedentibus, fallebantque. at Scipio magna ſalutis eorum cura domum illæſos deducebat; unde poſtea nemo ſe Romano cuiquam, niſi præſente Scipione dedere voluit, tantum brevi tempore tam apud cives quam apud hoſtes virtus ejus fideſque incrementum gloriæ habuit.

Scipionis virtus & gloria. Cap. 49. Suidas. in διαβαλλόμενοι. Appian. Diod ap. Val. Appian. Diodor. apud Valeſium. cap. 48. Zonaras.

XLVIII. Poſt hanc expeditionem quum Carthaginem ad caſtra revertiſſet Conſul, caſtellum Romanorum, quod ad tutelam navium exædificatum erat, noctu à Pœnis oppugnatum eſt cum maximo clamore, quem non pugnantes modo, ſed etiam qui relicti in urbe fuerant, ad diſtrahendum hoſtem tollebant. proceſſeratque ipſis inventum ſuum, ni Scipio in exercitu fuiſſet. Quippe Conſul ancipiti tumultu, quod periculum & ubi eſſet dubitans, ne hoſtilibus inſidiis daret locum, ſuos in caſtris continebat. Scipio autem adſumptis equitum haud amplius duabus alis, cum accenſis facibus accurrit, edicto ſuis, ne quis per tenebras cum hoſte concurreret, ſed tantummodo cum facibus obequitantes, multitudinis ſpeciem Pœnis, & tanquam aggreſſuri metum facerent, hoc commento perturbatis hoſtibus, & in oppidum refugientibus, caſtellum periculo liberatum eſt.

Liv. Epitom. Appian. Pœni caſtellum quoddam oppugnantes à Scipione deterrentur. Liv. Epitom. Appian.

XLIX. Conſul quum hinc frequentibus Pœnorum eruptionibus, inde incurſu Aſdrubalis nocte dieque fatigaretur, in hunc convertere impetum ſtatuit: eo devicto, cætera ſibi ad victoriam proclivia fore arbitratus. Nepheris erat caſtellum ſitu & opere permunitum, ad quod caſtra habebat Aſdrubal. diſſuadebat expeditionem Scipio, quod per iniquum ſaltum ſuperioribus ab hoſte locis occupatis, eundum eſſet. verum victus diverſa per invidiam ſuadentium conſiliis, ipſe quoque iter eſt ingreſſus. minus jam paſſibus quadringentis ab hoſte aberant, quum amnis ſe objecit, qui caſtra Aſdrubalis petentibus tranſeundus erat.

Zonaras cap. 49. Appian. Liv. Epitom. Appian. Liv. Epitom. Appian. Conſul contra Aſdrubalem proficiſcitur.

L. Ibi quum agmen neceſſario conſtitiſſet, iterum inſtitit Scipio, ut reverterentur, *alia occaſione aliiſque actibus adverſus Aſdrubalem opus eſſe* dictitans. reliquis autem tribunis magno ſtudio repugnantibus, *timiditatique rem ſi-*

De ea expeditione Scipionis & aliorum tribunorum diſſenſio.

miliorem quam consilio futuram dicentibus, *si conspecto hoste retrocederent, idque nec impune facturos, illo terga tanquam fugientium contemptim invasuro*: iterum petiit, *saltem castra citrá amnem ponerent, quo si pellerentur, quod omnino futurum* adfirmabat, *receptus tamen esset, sic quidem nec fugæ locum habituris*. At illi hanc quoque sententiam irridebant. fuitque, qui minaretur *abjecturum se gladium, si quidem non Consuli Manilio, sed tribuno Scipioni parendum esset*. Manius igitur, vir nec alias multæ in bello experientiæ, confirmatus plurium sententiis, transcendit flumen. Cui quum occurrisset Asdrubal, magna utrinque cædes facta est, donec Asdrubal omissa pugna in castellum se recepit, ubi ex tuto tempus observabat turbandi regredientes. Liv. Epitom. Appian. Zonar. Appian. cap. 41.

LI. Romani quos jam consilii sui pigebat, donec impedimentum itineri nullum occurrit, servatis ordinibus discessere. ubi ad amnem ventum, isque paucis locis vadari & difficulter poterat, necessario distractum turbatumque agmen est. quod simul intentus hostis vidit, tum primum totis viribus incubuit, paucosque pugnantes, plures fuga palatos interfecit. sed & tribuni tres ceciderc, ii ipsi, qui malæ pugnæ præcipui auctores fuerant. At Scipio cum trecentis quos secum habebat equitibus, aliisque quotquot colligi celeriter potuerant, cursu duxit in hostem, duas in turmas divisos, præmonitosque *ut alternatim capessererent pugnam, emissisque jaculis se reciperent*; sic enim fiebat, ut uno recedente globo alter extemplo succederet; neque hosti quies ulla daretur: multique Afrorum continuo telorum jactu convulnerarentur. Ita dum in se plurimos hostium abstrahunt Scipionis equites, exercitus minore cum impedimento eis fluvium se recepit: tum demum concitatis equis vadum petiit Scipio, & quamquam densus in eum telorum imber mitteretur, incolumis in citeriorem ripam penetravit. Romani turbantur, & à Scipione servantur. Zonar. Appian.

LII. Acciderat autem, ut in primo ingruentium hostium tumultu, cohortes quatuor à cæteris divulsæ in quemdam tumulum confugerent: eæ ab Asdrubale circumsidebantur, iguaris adhuc Romanis, donec in stativa perventum est. Tum consilio advocato plerisque rectius visum, *urgeri cæptum iter, neque causa paucorum cunctos in perniciem conjici*. donec Scipio dixit *hunc sibi semper animum fuisse, ut antequam discrimen subiretur, etiam atque etiam cogitandum existimaret, non magis quemadmodum lædi hostis posset, quam sui quomodo minimum ab hoste læderentur. Sed rebus eo deductis, ut tot cohortes signaque periclitentur, optimum consilium putare non consulere, sed quæ res atque tempus postulet celeriter ac strenue peragere: Ergo si me paucas equitum alas legere sinitis, aut hos*, inquit, *mecum incolumes adducam, aut ego cum illis lætus lubensque mortem oppetam*. Accepto deinde bidui commeatu statim se commisit itineri, maximo cum metu universi exercitus, ne & ipse amitteretur. Cohortes quatuor ab Asdrubale circumsidentur. Liv. Epitom. Appian. Suidas in ἐφεδρεύειν. Diod. apud Valesium. Appian.

LIII. Ut vero ad obsessum ab hoste collem ventum est, oppositum illi tumulum cursu cepit: ut inter utrosque tantum vallis intercesset. Tum vero Afri omni conatu expugnare collem sunt adgressi, priusquam resumptis ex itinere viribus succurrere Scipioni equites possent. At ille, qui per radices tumulorum circumiri posse vallem interjectam animadverterat, nihil contatus, qua patere viam videbat, strenue in hostes incurrit. illi ne inter duo Romana agmina medii claderent ir veriti, non solum cessêre loco, sed effusa fuga dilapsi sunt. Scipio ser- A Scipione eripiuntur.

vaſſe ſuos contentus, neque Afros numero longe ſuperiores perſequi curæ habuit, & cum liberatis obſidione cohortibus ad exercitum reverſus eſt. ubi quum præter ſpem omnium non modo ſalvus ipſe, verum etiam ſervator aliorum conſpiceretur, maximus præ gaudio ſublatus eſt clamor, virtutem ejus fortunamque cunctis admirantibus, tanquam exemplo ſuperioris Africani (de quo creditum idem fuerat) divino quodam inſtinctu futura præſentiſceret, omnibuſque in conatibus ſuis præſentem numinis favorem experiretur. obſidionali corona donatum ob ſervatas cohortes Scipionem Varro tradidit: ſtatuæque Scipionis in foro ſuo poſtea adſcripſit Auguſtus.

Tribunos occiſos in honorem cipionis ſepelit Aſdrubal. Plinius 22. 6. Auctor. de Vir. illuſtr. Diodorus. ap Valeſ. Appian. Diodorus. Appianus.

LIV. Uni inter hæc tam læta querelæ cauſſam præbebant inſepultæ militum interfectorum corpora, præſertim tribunorum qui occubuerant vicem miſerantibus. & hinc quoque Scipioni laudis materies fuit: qui permiſſu Conſulis per captivum vinculis ſolutum Aſdrubali ſcripſit, ut tribunos ſepeliret. Atque ille requiſitos inter cadavera, & agnitos ex annulis aureis (nam vulgus militum ferreos geſtabat) tumuli honore adfecit, lectaque eorum oſſa remiſit ad Conſulem; ſive humanitate quadam, ſive, quod moribus hominis proximius eſt, ſurgentem Scipionis magnitudinem jam tum incipiens adulari. Magnam haud dubie res hæc exiſtimationem Scipioni circumdedit, quem unum præ omnibus Romanis etiam apud hoſtes in honore eſſe videbant.

LV. Conſul ad caſtra, quæ ſub Carthagine habebat, reduxit exercitum, multa paſſus ob errorem, quo conſilia Scipionis neglexerat. nam ſuper priora incommoda, recedentibus ab Aſdrubale Phamæas moleſtus fuit: & Carthaginenſes in poſtremum caſtra intrantium agmen eruperunt, impedimentorumque pars ante ipſa munimenta amiſſa eſt. Dum iſta maxime aguntur, ab Senatu legati ad inſpiciendas res Africæ venerunt: citoque cognitis omnibus, in Urbem reverterunt laudibus Scipionis onuſti. Nam & Conſul & conſilium, & tribunorum ſuperſtites, cedente jam meritæ felicitati invidia, & univerſus denique exercitus teſtimonium ei verum præclarumque dabant, & rerum ipſarum præſens fides id honoris digniſſimo haberi oſtendebat. Lætus favenſque accepit iſta Senatus, & ipſe Cato, vir promptioris ad vituperandum linguæ, Græci poëtæ verbis, *reliquos velut umbras oberrare* dixit; *Scipionem ſolum ſapere ac vigere*. unde tantum ei nomen tantuſque favor apud populum Romanum eſſe cœpit; ut comitiis multæ tribus Conſulem eum facerent, quum ab ætate Conſulari, quam leges poſtulabant, plurimum abeſſet.

Scipionis laudes ubique inclareſcunt.

Livii Epitom. Plutarch. Caton. cap. 12. & Apoſtheg. Hom. cap. 20. Polyb. apud Suidam. *ut errent*.

LVI. Ne legum quidem auctoritas plus quam in unius anni moram valuit: in quem Sp. Poſthumius Albinus Magnus, L. Calpurnius C. F. C. N. Piſo Cæſonius, ſunt deſignati. Clarum hoc tempore judicium in Urbe Ser. Sulpicii Galbæ fuit, qui nuper in Hiſpania pro prætore Luſitanos diripuerat. Ei L. Scribonius Libo tribunus plebis diem dixit: idemque rogationem privilegio ſimilem promulgavit. *Ut Luſitani, qui in fidem populi Romani dediti, à Ser. Galba in Gallia veniſſent, in libertatem reſtituerentur*. Eam M. Cato, qui à tempore Conſulatus, in Hiſpania exacti, patrocinium ejus provinciæ ſuſceperat, acerrime ſuaſit, nonaginta circiter annos natus, ſed corpore adhuc ſufficiens, animo accenſus, *quod tantam rempublicam agier arbitrarctur*. Hæc enim verba ſunt orationis, quam paucis ante mortem diebus an menſibus habitam, ſeptimo origi-

Galba accuſatur, ſubſcriptore Catone. Appian. Hiſpan. Cornel. nepos in Caton. Val. Max. 8. 3. 2. Liv. Epitom. Tacit. 3. 66. Cicer. divin. cap. 20. Agellius 13. 23.

ginum

ginum ſuarum libro incluſit. Reum defendebat Q. Fulvius Nobilior, qui & ipſe ob res in eadem provincia perperam adminiſtratas, ſæpe laceratus in Senatu à Catone fuerat. Cicer. Brut. cap. 23. Agellius. Liv. Epitom.

LVII. Sed ipſe maxime Galba, quum ſe damnari videret, flexit populum & facundia, qua ut inter illius ætatis oratores excelluit; & magis artificio concitandæ miſericordiæ, quum duos filios prætextatos, & filium C. Sulpicii Galli cujus tutor erat, complexus, *nihil pro ſe recuſare* diceret, *ſed ſuos liberos, ſed propinquum ſuum, memoria clariſſimi patris favorabilem, populo Romano commendare, ac tanquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra atque tabulis populum Romanum tutorem inſtituere eorum orbitati.* Sic mitigata concione, petentibus inimicis, & incumbenti ad perniciem ejus Catoni à populo ereptus eſt, quum pene nullum triſte ſuffragium habuiſſet, qui paulo ante conſenſu omnium periturus videbatur. Ferunt divitias ei auxilio fuiſſe ne damnaretur: ſed ipſe Cato ſcribit, *niſi pueris & lacrumis uſus eſſet, pœnas ei daturum fuiſſe.* Mira arte abſolutionem invenit. Quintil. de corrup. Eloq. cap. 25. Liv. Epitom. Quintil. in Tit. 22: 16. Cic. Brut. cap. 23. Cic. de Orat. 1. 53. Val. Maxim. Cic. pro Mutena cap. 21. Val. Maxim. Appian.

LVIII. Galbæ de hac cauſſa orationes tres ſunt editæ: duæ adverſus Libonem tribunum plebis, rogationemque ejus: una contra L. Cornelium Cethegum (qui & ipſe in Galbam ſubſcripſerat) in qua *Luſitanos prope ſeſe caſtra habentes cæſos* fatetur; *quod compertum habuerit, equo atque homine ſuo ritu immolatis, per ſpeciem pacis adoriri exercitum ſuum in animo habuiſſe.* Infamia Magiſtratuum, nam ab aliquot annis multi, ob provincias avare adminiſtratas, accuſati fuerant, quum optimi cujuſque ſermonibus traduceretur, occaſionem legi dedit, per quam ſociis ereptas ſibi pecunias recuperare liceret. Tulit L. Calpurnius Piſo tribunus plebis, qui neſcio an ob factum primus Frugi cognominatus eſt. Hæc rogatio diutiſſime ſervata eſt ob ſummam utilitatem. fuerunt certe pœnæ leges æquiores, quando etiam bonæ pleræque ita comparatæ ſunt, ut nocentes puniant, non ut læſis opitulentur. Cicero. de Orat. 53. Liv. Epitom. Lex Calpurnia de repetundis lata. Cic. divin. cap 5. Cic. Brut. cap. 27. Cic. pro Font. Cap 13.

LIX. Sub idem tempus Macedonia atque Thracia magno rerum novarum motu concuſſæ ſunt ex levibus principiis. Andriſcus qui ſe Philippum Perſei filium vocabat, exinde *Pſeudophilippi* nomine notior, quum in cuſtodia Romæ haberetur, clam elapſus, & in Macedoniam profugus, apud homines regio imperio aſſuetos, & poſt illud everſum perpetuis ſeditionibus agitatos facile fidem favoremque invenit. Fabulam autem hujuſmodi finxerat. *Ex pellice ſe & Perſeo rege ortum, traditum educandum Cretenſi cuidam eſſe, ut in belli caſus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod ſemen ſtirpis regiæ extaret. Perſeo demortuo, Adramytti ſe educatum uſque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum eſse credentem, à quo educaretur, ignarum generis fuiſſe ſui. affecto deinde eo, quum prope ultimum finem vitæ eſſet, detectam ſibi tandem originem ſuam, falſæque matri libellum datum ſigno Perſei regis ſignatum, quem ſibi traderet, quum ad pubrem ætatem veniſſet; obteſtationeſque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus ſervarentur. pubeſcenti libellum traditum: in quo relicti ſibi duo theſauri à patre dicerentur. tum ſcientem mulierem, ſubditium ſe eſſe, veram ſtirpem ignoranti edidiſſe genus; atque obteſtatam, ut priuſquam ad Eumenem manaret res, Perſeo inimicum, excederet iis locis, ne* Andriſcus quidam Perſei ſe filium eſſe mentitur. Polyb. apud Euſeb. L. Sempelius. Liv. Epitom.

interficeretur, eo se exterritum, simul sperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse: atque ibi primum quis ipse omnino esset, palam exponere ausum.

Macedoniam brevi totam occupat. Florus. 2. 14. Zonar.

LX. Aderat juveni forma, quæ Persei filium non dedeceret, si ex similitudine liberi æstimarentur. His confisus antea quoque sed clanculum solicitaverat Macedonum animos, neque motus est quisquam, sive quod fidem fabulæ haberet nemo, sive Romani metuebantur. Tum autem ipso liberationis suæ miraculo, deinde opportunitate temporum, quia belli Punici gravia Romanis initia fuerant, primo credulos, mox dubitantes impulit: postremo, quidquid factionibus corruptum erat, confluxit ad eum, multæque jam urbes, tanquam servato divinitus Regi parebant. ita contracto exercitu, Regium assumpsit habitum, & in arce Regni paludatus jus dixit. Inde profectus in Thraciam, multos ex liberis populis, quosdam etiam regulos imperium Romanum gravatos in commilitium traxit; horumque ingentibus auxiliis validus totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupavit.

Vellejus 1. 2. Liv. Epitom. Zonar. Florus & Liv. Epitom.

JOH. FREINSHEMII
SUPPLEMENTUM
Libri L. LIVIANI.
L. Annæi Flori Epitome Ejusdem Libri.

THESSALIA, quum & illam invadere armis atque occupare Pseudophilippus vellet, per Romanorum legatos auxiliis Achæorum defensa est. Prusias rex Bithyniæ, omniumque humillimorum vitiorum, à Nicomede filio, adjuvante Attalo rege, Pergami occisus est. Habebat alterum filium, qui pro superiore ordine dentium, enatum habuisse unum os continens dicitur. Quum legatos ad pacem inter Nicomedem & Prusiam faciendam Romani misissent: & unus ex iis caput multis cicatricibus sparsum haberet, alter pedibus æger esset, tertius ingenio socors haberetur; dixit Cato, eam legationem, nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quæ eo tempore ex stirpe generis Persei regis Macedonum, inertia socordiaque similem Prusiæ regem habebat; jacente eo in ganeo & lustris, Ammonius regnabat, per quem & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus, Demetrii filius, occisi. Masinissa, Numidiæ rex, major nonaginta annis, decessit; vir insignis. Inter cætera opera juvenilia, quæ ad ultimum edidit, adeo, etiam versus in senectam, vivit, ut post sextum & octogesimum annum filium genuerit. Inter tres liberos ejus maximum natu, Micipsam, Gulussam, Manastabulem, qui etiam

Digitized by Google

Græcis literis eruditus erat, P. Scipio Æmilianus (quam commune eis pater regnum reliquisset, & dividere eos arbitro Scipione jussisset) administrationem regni divisit. Item Phamææ Himilconis, præfecto equitum Carthaginensium, viro forti, & cujus præcipua opera Pœni utebantur, persuasit; ut cum equitatu suo ad Romanos transiret. Ex tribus legatis qui ad Masinissam missi fuerant, Claudius Marcellus, coorta tempestate, fluctibus obrutus est. Carthaginenses Asdrubalem Masinissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia interemerunt; quæ suspicio inde emanavit, quod propinquus esset Gulussæ, Romanorum auxilia juvantis. P. Scipio Æmilianus quum ædilitatem peteret, Consul à populo dictus, quoniam per annos Consulem fieri non licebat, cum maximo certamine, suffragantibus plebeis, & repugnantibus aliquandiu Patribus, legibus solutus, & Consul creatus est. M. Manilius aliquot urbes circumpositas Carthagini expugnavit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu P. Juvencio prætore, à Q. Cæcilio victus captusque est: & recepta Macedonia.

I. SP. Posthumio Albino, L. Calpurnio Pisone Consulibus, tantum animorum novo Macedoniæ Regi accesserat, ut ad vicinas quoque regiones extenderet manus; magnitudinem imperii, quibus finibus nuper Philippus ante bellum Romanum tenuisset, cupiditate speque complexus. Ille modo mercenarius, incertæ libertatis, qui nihil ab infantia nisi sordidum & humile viderat, angustæ sibi nominari videbatur, si intra Macedoniæ terminos potentiam coerceret. adeo nimirum amplas opes ex nullis, & ingentes ex mediocribus, non tam appetere magni animi, quam omittere moderati & sapientis est. Thessalia proxima Macedoniæ, & diu ditionis ejusdem, quum ad commoditatem invadendi, tum ad juris speciem, omnibus aliis Græciæ regionibus visa est opportunior. In hanc transgressus haud exiguam ejus portionem in fidem receperat: neque dubitabatur, quin sequutura cætera essent, ni legatum Romanorum ruinæ in modum præcipitanti defectioni consiliis & armis occurrissent. Urb. condit. 605. Flor. 2. 14. Andriscus Thessaliam invadit. Liv. Epitom. Zonaras. Liv. Epitom. Zonar.

II. Nam Romæ ubi certis nunciis de progressibus Andrisci auditum, contempta eousque res, diligentiore cura tractari cœpit: placuitque Senatui *legationem mitti, quæ in nascente adhuc & nondum confirmato malo daret operam, ut motus iste lenibus remediis, docendo meliora, spemque veniæ deceptis ostendendo, consideret.* Nemo visus ad hæc P. Scipione Nasica melior, neque cui ad homines blande cogendos, plus existimationis & facundiæ, & dexteritatis esset. Idem neque bellicæ laudis inops, si res armis eguissent, hæc quoque paraturus auctoritate, recturus prudentia credebatur. Scipio simulatque Græciam attigit & quo in statu res Macedonum Thessalorumque forent, certis auctoribus cognovit, perscriptis his omnibus diligenter ad Senatum; ipse sociorum adiit concilia; copias quibus Thessaliam tutaretur contrahens. Promptissima & maxima ab Achæis auxilia venere, qui tum adhuc plurimum inter Græcos viribus valebant. Senatus Scipionem Nasicam in Græciam mittit. Livii Epit.

III. Cum his ingressus Thessaliam, præsidia Andrisci passim exturbavit, & receptis quæ tenuerat omnibus, ad fines usque Macedoniæ signa promovit. Mox Juventium prætorem cum exercitu. Zonar.

Prusiæ Bithyniæ Regis vitia.

Romæ interea perlatis lectiſque Naſicæ literis, compertoque majores opinione tumultus in Macedonia eſſe, P. Juventio Thalnæ prætori negotium à Senatu datum eſt, *ut primo quoque tempore conſcripto exercitu, ad liberandam Macedoniam proficiſceretur*. Moram neque ipſum hoc negotium pati videbatur, & periculum erat, ne alibi quoque turbatis ſociorum regnis, rerum novarum exordia, nunquam negligenda præpotentibus, naſcerentur. Apud Bithynos maxime Syroſque bellum aut bello non melior pax erat: magis ob culpam regnantium, quam ullas externas cauſſas ſtatu regnorum vacillante. Bithyniam adhuc minime laudato regimine Pruſias obtinebat. Multa eum vitia corporis morumque dehoneſtabant, illiberalis facies, ſtatura enormiter brevis, membra mulicbri cultu indecora. nam pudendo luxu dies noctesque continuans, animumque & corpus ſic effeminaverat, ut nec ad pericula bellorum quidquam ei conſtantiæ, neque ad ferendos labores roboris ſupereſſet. Venationis tamen ſtudioſus, unde & nomen Cynego fuit, ſic quoque inſuavis popularibus, quum voluptatem virtuti ſimillimam per luxuriam & ſumptus ignavia ſua mollirieque infamaret.

Appian. Syriac. Diod. apud Valeſium. Polyb. apud Valeſium & Suidam. Appian. Polyb.

Prusiæ Bithyniæ Regis Vitia.

IV. Tales autem Reges nulla ferme gens æquo animo patitur: Bithynii cæteris etiam minus, durum genus, & remiſſo imperio haudquaquam tractatu facile. Sed & in libidines præceps, omni genere fœditatis corpus commaculabat. Summa inter hæc bonarum artium imperitia, neque ſapientiæ ſtudiis ullus apud ipſum honos, neque ſermonum ejuſmodi patientia aut intellectus erat. Quapropter quotidie in pejus mutatus, omniumque etiam humillimorum vitiorum infamia obrutus, in tanto jam ſuorum odio & contemptu eſſe cœperat, ut parva occaſione oblata, non ad regnum ei modo, ſed etiam ad vitam eripiendam concurreretur. Filium habebat Nicomedem, gratum vulgo, vel ideo quia mali Regis filius, ipſe nondum imperaverat Pruſiæ crudelitatem (nam & hoc inter cætera vitio laborabat) ea quoque ſtimulabat cura, ne Bithynii novum imperium, moreſque filii nondum cognitos experiri, quam ſævi luxurioſique ſenis immedicabilem pravitatem diutius tolerare mallent. Accedebat & ſtudium conſulendi alterius uxoris liberis: quorum ætati Nicomedes, firma ipſe juventa, gravis imminebat.

Liv. Epitom. Polyb. Appian.

Zonar. Juſtin. 34. 4.

Filium Nicomedem interficere ſtudet. Zonar. Appian.

V. Igitur, quanquam pridem ut ab oculis hominum amoveret juvenem, in urbem Romam eum miſerat, ne ſic quidem tranquillo erat animo, maxime quum ibi quoque valere eum gratia & amicitiis principum intellexiſſet. Itaque varie verſans animo, utrum ex vita filii potius, an ex morte fructum percipere (erat enim ad callida conſilia minime hebes) Menam quemdam ex amicis Romam mittit, datis ad Nicomedem mandatis, ut ipſe & Menas, tanquam legati patris, adito Senatu, *remitti pecuniam* poſtularent, *quæ ex poſtremæ Pacis legibus Attalo debebatur*. Id ſi eſſet effectum, parci filio jubebat: ſin vero nil obtinuiſſet, ne dubitaret eum Romæ interficere. hunc in uſum, & quo minore periculo facinus perageret, cereuros aliquot Menæ, militeſque ad millia duo attribuit. Miſſus & ab Attalo eſt Andronicus, eoque docente, *minorem imperatam eſſe pecuniam Pruſiæ, quam ipſe ex agro Pergameno rapuiſſet, nihil eſſe remittendum Senatus cenſuit*.

Polyb. Appian. Zonat. Appian.

In inſidiæ in caput Pruſiæ vertuntur.

VI. Menas quum acceptum Romanis Nicomedem de medio tollere peri-

Nicomedes à Prusia petre deficit.

culoſum eſſet, neque tutius ad Regem mandato ejus poſthabito reverti: per aliquot dies incertus conſilii in Urbe ſubſtitit. Subodoratus cauſſam Nicomedes, colloquium expetivit hominis, idipſum cupide amplexi, convenitque *ut impiarum inſidiarum fraudes in caput ejus qui ſtruxiſſet, converterentur*. Aſſumitur in conſcientiam Andronicus, ut per eum Attalus re cognita, juveni Bithyniæ regnum invaſuro arma virefque præpararet. Priores illi diſceſſerunt: Ita compoſita re, ut ad Bernicen, Epiri oppidulum eſt, appellenti occurrerent. Ibi egredientem ex navi, cum quingentis quos habebat militibus Andronicus excepit, Regiſque appellatum nomine, cujus & habitum adſumpſerat, honorifico cum ſuis comitatu deducebat. Justinus 34.4. Appianus. Strab. lib. 13. Appian.

VII. Menas ignorantiam anteactorum, & tum ut in re ſubita perturbationem ſimulans, adcurrit ad ſuos, & multis quaſi per indignationis æſtum temere effuſis, *porro quid agendum*, inquit, *milites? neque enim levis eſt deliberatio: ſed ex cujus eventu ſalus noſtra noſtrorumque & fortunæ omnes pendeant. Inter duos Reges judicamus, utrius deinde judicio vitæ neciſque noſtræ poteſtatem permiſſura fortuna ſit. Nam in hoc uno omnis conſilii noſtri prudentia vertitur, ut illius in partibus inveniamur, cujus imperium approbaturi dii ſunt. Sane quis eventus negotii ſit futurus, non aliunde rectius, quam ex utriuſque comparatione intelligetur. In itinere noſtro juvenis eſt, domi ſedet ſenex: ille charus Bithyniis; hic exoſus: charus & externis ille, de Romanis ſcitis; Attali legatum Andronicum jam etiam ſatellitem Nicomedis videtis, non obſcuro argumento, quidquid hoc eſt, conſiliis Attali geri, gerundumque mox viribus, quas & magnas habet, late imperans; & opportunas, Bithyniæ imminens: & promptas, ex veteri contra Pruſiam ob ſuperiora bella odio.* Menas Pruſiæ præfectus milites alloquitur.

VIII. *Unde mihi, fateor enim, valde inclinat animus, ut eum potiorem judicemus, qui & propior nobis, & ætate amicitiiſque firmior eſt. præſertim ubi Pruſiæ crudelitatem recogito. neque de quotidiana illa pervulgataque loquor militibus, ſcelus eſt, quod neque nunc ſuſpicamini, neque ubi dixiſſem, de alio poſſetis quam de Pruſia credere. Nicomedem Romæ interfici voluit, hoc erat præcipue cur ego mitterer. ad hoc & naves iſtas, & hanc militum manum accepi. Quæ & ipſa non ultima reputandi cauſſa eſt. quanto cum periculo ſimus ad tam immitem dominum reverſuri, & an nobis parſurus videatur qui filio non pepercerit? Quod ſi quo caſu patris crudelitatem effugerimus, non minus timenda erit ſibi ſeveritas, ne tanquam ſpretus à nobis pœnas exigat. at demus, eum oblivioſci injuriam quam vindicare malle; tamen ſine notitia ſine gratia vulgus erimus: at nunc beneficio dando recipiendoque locus eſt: & vacuam adhuc novi principis gratiam occupamus, cujus libertatem præ omnibus ſenſuri ſunt, qui inter omnes acceſſerunt. Velimus, nolimus, Nicomedis auſo, Bithyniæ votis, Andronici conſilio ſubſcribendum erit, milites, niſi potius videtur, deterrimo Regi cum certo exitio, quam innocenti cum ſalute & præmio accedere.* Hac oratione quum permotos omnium animos ſenſiſſet, priuſquam mutari pœnitentia poſſent, ad Nicomedem univerſos adduxit, proficiſcentemque in Attali regnum comitatus eſt. Et ut ad Nicomedem deſciſcant hortatur.

IX. Attalus juvenem comiter exceptum *conſidere* juſſit: *debitumque ſibi dein hominumque voluntate Bithyniæ regnum magno animo capeſſere*. Nam & Sibyllæ quædam carmina ferebantur, per quæ Attalus fato deſtinatam Nicomedi Bithy- Attalus Nicomedem juvat. Zozim. lib. 33. Appian.

niam interpretatus, cupiditatem hominis fiducia inflammabat. Missis deinde ad Prusiam legatis postulavit *urbes quasdam concedi filio & agros, quorum reditibus aleretur*: ille *paulo post totum Attali regnum ei daturum, neque alia mente nuper in Asiam se irrupisse* respondit. Certos deinde homines Romam misit, de Nicomedis pariter Attalique injuriis questum, contra quos auxilium fidemque populi Romani invocabat. Neque illi segnius in Bithyniam invasere: subinde deficientibus ad eos multis. Unde Prusias universis diffisus, & Romanorum ope insidias evasurum sperans, exercitum opponere supersedit: tantum à Diegyllide socero petitis acceptisque Thracibus quingentis, eorum præsidio, & arcis Niceæ munimentis salutem tutabatur.

Liv. Epitom. Appian.

X. Non fuit id consilium felix Prusiæ. nocuit præter alia prætoris urbani factum, qui per absentiam Consulum de legatione Bithynica referre quum debuisset; quo gratum Attalo faceret, per quam multos dies neglexit: deinde quum Senatus decrevisset; *ut ab ipso prætore legati tres nominarentur ad res Bithyniæ componendas*, tales delegit, ut caussam præberet M. Catoni dicendi, *legationem à Populo Romano mitti, quæ nec caput, nec pedes, nec cor haberet*. unius enim legatorum caput cicatricibus deforme erat: alter laborabat ex pedibus, tertius ad stultitiam usque simplex habebatur. Nec meliorem igitur eventum hæc legatio, quam pro hominum opinione habuit. Quum enim ex compacto Nicomedes Attalusque *se in potestate Senatus fore* respondissent; Bithynorum principes prius edocti negaverunt *se prodi d sceslu eorum debere, quorum fidem secuti, bellum adversus Prusiam sumpsissent. Neque enim post professa odia, detectumque animum suum, sub ditionem crudelissimi Regis redituros*. Ita legati, ut qui ad Bithynorum istas querelas nullum à Senatu mandatum attulerant, rebus eorum in statu quo repererant relictis, discesserunt.

Legatio Romana inutilis Prusiæ.

Liv. Epitom. Appian. Plutarch. Catone major. cap. 16. Appian.

XI. Destitutus unica spe Prusias, cujus fiducia nihil aliunde præsidii paraverat, Nicomediam perfugit, munire urbem, & si veniisset hostis, ferre obsidionem paratus. Tum vero vices suas plane peregit, publicum odium; apertæque ab oppidanis portæ Nicomedem cum exercitu admiserunt. Prusiæ ab omnibus, etiam servis, deserto perfugium in ædem Jovis fuit, ubi religione se tutantem, quam sæpe violaverat, immissi à filio percussores interemerunt. Ambi-

Prusias jussu filii occiditur. Just. 34. 4. Diod. lib. 32. Appian.

guæ æstimationis scelus, ut nescias uter fuerit deterior, qui filium interficere voluit, an qui patris parricidium alio parricidio ultus est. quum enim cujuslibet

hominis ſanguinem haurire, niſi juſtiſſime fiat, inhumanum ſit; etiam ferarum immanitatem ſuperat, eripere vitam, cui dederis, aut à quo acceperis. Neque mitior deinde in fratres fuit. quorum unus cognominis patri, raro naturæ luſu pro ſuperiore dentium ordine, os unum continuum ita habuiſſe dicitur, ut neque adſpectu deformior inde, neque ad uſum ineptior fieret. Val. Maxim. 9.3.12.Ext. Plin 7. 16. Liv. Epitom.

XII. Quum hic Bithynicarum rerum ſtatus eſſet, in Syria nihilo mitiora tempora fuere: quum Regem inertia ſocordiaque Pruſiæ ſimillimum haberet. Alexander is fuit, quem pro filio Antiochi ſe gerentem ad regnum Demetrio extorquendum Epheſi ſe paraviſſe diximus. Quæ ab illo tempore ſequuta ſunt, donec vita regnoque Demetrius exutus, ab inſtituto minime alienum eſt exponere. Demetrium luxus & ebrietas, qua majore diei parte laborabat, neque minus vitium ſuperbia, inviſum ſuis reddiderant. Nam & conſpectum ſui populo denegans, vitam agebat in regia, quam ſibi prope Antiochiam ſtruxerat, turribus quatuor munitam, ſine cura negotiorum regni, ſuis tantum voluptatibus intentus. Unde non materia magis odii hominibus, quam occaſio proditionis fuit. Qua uſus Alexander Ptolemaida, tradentibus qui in præſidio erant militibus, occupavit. Hæc audita veternum Demetrio excuſſere: collectoque ingenti exercitu, ad confligendum cum hoſte properavit. Judæorum eo tempore gens ducum ſuorum victoriis ex magno contemptu, in famam virtutis, & fidei ſe vindicaverat. ergo Jonathanem (is tum præerat genti) amicis literis Demetrius ad auxilium vocat: & oblivi ſci acceptarum à Syris injuriarum jubet. Prævaluere Alexandri promiſſa, qui nullis exoſus maleficiis, proniores ad credendum ſibi animos invenerat. Syriacæ turbæ inter Alexandrum & Demetrium Reges. Polyb. apud Ath. 10. 12. Joſeph. 13. 5.

XIII. Tandem quum ſummis uterque viribus ſeſe armaviſſent, prælio commiſſo, anceps primum victoria, deinde cadente Demetrio, tota in parte Alexandri fuit. Nam dextrum Demetrii cornu ita ſplendide vicerat, ut appoſitos ſibi hoſtes non modo averteret, ac diu perſequeretur, ſed etiam caſtra capta ſpoliaret. at in læva acie Demetrius ſuperabatur, ſuorum ignavia: nam ipſi ad extremum virtus & robur animi ſuperfuit. Diffugientibus enim, qui cum ipſo fuerant, fortiſſime pugnans haud paucos interfecit: donec alios impetum ejus declinantes inſequutus, equo in paludoſum locum adacto explicare ſe non potuit. Tum reverſi qui ceſſerant, regemque jam peditem circumſiſtentes, conjectis undique telis non ſegniter ſe defendentem obruerunt. Hic exitus Demetrio fuit, undecimum annum Syris imperanti. Joſeph. 13. 4. Joſeph. 13. 5. Demetrius fortiter pugnans interficitur.

XIV. Alexander ducta in uxorem Ptolemæi Philometoris filia, fortunam faventem ignavo animo tulit. Tanquam enim voluptatum, non virtutis & gloriæ officina regnum eſſe deberet, ſegnis & excors, inter ſcortorum greges, in ganeo & luſtris, Ammonio cuidam, crudeli & perfido homini, permiſſa regni adminiſtratione, infamem vitam tranſigebat. Unde non per civitates modo atrocia multa gerebantur, vænali ad omnium facinorum auxilium, veniamque Ammonio; ſed ipſam quoque regiam omnia ſævæ abſurdæque dominationis mala circumvenerant: donec præter alios innumeros, amicis regis omnibus, & regina Laodice, & Antigono Demetrii filio interfectis, ſpoliatus conſilio, privatus amore Syrorum, Alexander externis ſimul armis, domeſticæque proditioni objiceretur. Alexander deinde peſſime imperat.

XV. Haudquaquam pari vita famaque per idem tempus in Africa Numidiæ Rex Maſiniſſa deceſſit: vir non tantum armis, quibus nobiliſſimus fuit, ſed etiam Numidiæ Rex Maſiniſſa moritur.

Appian. Pun. Val. Maxim. 9. 13. ext. Appian Eutropius. Epitom. Liv. Appian.

ingenio & artibus regnandi maximus. Ergo moriens quoque rebus filiorum & regni optime providit, donis luculentis inter naturales liberos, quos habebat multos, distributis, *legitimisque*, quorum ingenia moresque valde diversi erant, *P. Scipionis arbitrium expectare* jussis, *ut id unusquisque eorum haberet, quod ipse tribuisset*. Et hunc quidem vivus adhuc abcesserat, avita propriaque amicitia cognitum, ut eo in hereditate filiis distribuenda consultore uteretur. Prævenit fatum: sed tamen rata sanctaque liberis etiam morientis voluntas fuit.

Ejus Elogium

XVI. Hic non modo à Pœnis & Syphace regnum paternum armis receperat, sed etiam multiplicaverat: hinc ad vicinam Oceano Mauritaniam, inde usque ad Cyrenaici agri terminos ditione prolata. Sed & mores gentis, quod maxime Regium opus est, humaniores quam invenerat, reddidit. pro vagis & latronibus, civilis atque militaris disciplinæ capaces, & urbium agrorumque bonos cultores efficiendo. Superioribus enim annis per ignaviam incolarum, tellus suo ingenio ferax, sterilitatis opprobrium immerito tulerat, quum homines otiandi & prædandi dulcedine agriculturam negligentes, agrum feris relinquerent, ipsi herbis & lacte vescentes, inter se potius de vili & aspero victu, quam adversum feras de optimi agri possessione dimicarent. Horum desidiam & imperitiam Masinissa ipso opere arguit; ingentes diversis locis agros conserendo, qui omnis generis frugibus fructibusque, haud minus quam ulla felicissimarum toto orbe regionum abundarent. Unicuique filiorum agros ejusmodi reliquisse dicitur, denum millium jugerum singulos.

Strab. lib. 17. Val Max 11. 8. 13.

Polyb. ap. Val. Strabo. Appian. Strabo. Polyb. Diod. 32. 8.

Vegete senectus. Lucianus. Macrobius. Polybius, Appianus.

XVII. Vitam ad hæc & valetudinem, necessaria rebus magnis instrumenta, supra nonagesimum ætatis annum, temperantia & labore propagaverat: ex quibus sexaginta regnavit. Argumentum haud vulgarium in sene virium fuit, semper plena liberis Regia, quorum numerus postquam primum superare denarium cepit, nunquam postea fuit minor: quum in deficientium locum plerumque plures subnascerentur: in quibus annotatus est robusto corporis habitu puer, quadrimus admodum, quum vita pater excederet. *Sthemba* ei nomen fuit, quem post communis parentis obitum Micipsa frater adoptavit. Sic tradidit Polybius; alii *Methymnatum* appellarunt: de re non dubitatur. Præter hunc filios reliquit ex justo matrimonio quatuor, ut idem Polybius scripsit: sed trium modo nomina & gesta noscuntur. His omnibus, cæterisque quos ex concubinis susceperat, adeo semper venerabilis ejus majestas fuit, ut domus illa nullo unquam motu, quales in regiis familiis ciere juvenum cupiditas, aut suspicio senum solet, concuteretur. quum & pecuniarum vim maximam, & egregios haberet exercitus: majorem interdum novandis quam continendis rebus materiam, nisi magna dominorum auctoritate custodiantur. Scipio dimissus à Manilio proconsule, post tertium diem, quam exspiraverat Rex, Cirtam pervenit.

Diodorus. Liv. Epitom. Polyb. apud Suidam & Vales.

Val. Max. & Plin. 7. 14.

Appian. Zonaras. Polyb. Appian. Eutropius. Zonar. Appian. Zonar.

XVIII. Ibi cognito Masinissæ testamento, cui & filiorum unanimis consensus adquiescebat, cæteræ quidem liberorum turbæ (quatuor & quadraginta relictos quidam numerant) præter acceptа à parente dona adjecit oppida quædam agrosque; penes legitimos vero thesauros, & vectigalia & Regium nomen communiter esse voluit: seorsim autem, uti cujusque moribus congruum videbatur, Micipsæ, cui annuum pater moriens dederat (maximus is natu, & pacis erat amans) Cirtam eum Regia, vectigaliumque tractationem; Gulussæ viro mi-

Scipio Æmilianus inter Masinissæ liberos hæreditatem dividit.

lita-

litari, pacis & belli arbitrium, Manaſtabali ob Græcarum artium & juſtitiæ ſtudium, judicia dedit. Liv. Epitom. Zonar.

XIX. Revertentem ad caſtra Scipionem ſtatim Guluſſa cum equitatu Numidico ſequutus eſt, jam enim hiems remiſſa, quæ neque longiſſima iſti cœlo, neque acerrima eſſe ſolet, rebus gerendis opportunitatem aperuerat. Præſertim adverſus Phamææ incurſiones magnum auxilium in Guluſſa fuit: cujus equites equique nec audacia nec patientia hoſtilibus inferiores, non minus apti ad diſturbandas inſidias, quam ad ſtruendas illi erant. Ita multa quæ in parte Carthaginenſium fuerunt oppida, expugnata; multa voluntate incolentium, maxime per Scipionem, recepta ſunt. Sed aliorum obſcura eſt memoria; Tezagæ urbis expugnationem occiſorum captorumque numerus illuſtrem fecit. Duodecim enim Afrorum interfecta ibi millia, ſex capta referuntur. Urbs in navatæ operæ præmium diripienda militi data. Scipio Guluſſam cum equitibus Numidis ad exercitum adducit. Appian. Liv. Epitom. Zonar. Oroſius 4. 22.

XX. Maximum deinde Carthagini præſidium Himilco Phamæas, conſilio Scipionis ademptum. Sub idem tempus, quum forte ingens tempeſtas orta eſſet, hinc Scipio, inde Phamæas, ſuis quiſque caſtris egreſſi, ita ſibi mutuo occurrerant, ut in via vallis interjecta conſpectum non adimeret, facultate invicem lædendi minime permiſſa. tum Scipio ſolita providentia, ne quid inſidiarum porro abſconditum eſſet, tribus omnino comitatus ſpeculatum proceſſit. Hoc animadverſo Phamæas cum fidiſſimo amicorum contra ſe tulit obvium. unde Scipio in colloquium venire velle virum ſuſpicatus, & ipſe relictis duobus cum uno comite adequitavit. Ex intervallo deinde, unde percipi vox poterat, *te vero imprudentem*, ait Scipio, *qui ſalute publica deſperata, ſaltem de tua non cogitas!* tum ille: *ecquid* inquit, *ſalutis eſſe reliquum poteſt, ſiquidem Carthaginis hæc fortuna ſalvum me præſtare nequit, Vos à me tot adfecti detrimentis non voletis? At ego*, excipit Scipio, *ſi meam fidem ſequeris, non modo ſalutem & veniam, ſed etiam gratiam à Romanis ſpondeo.* Ad hæc Phamæas, *Te quidem Romanorum omnium fidei tenaciſſimum eſſe prædicant. ſed tamen conſiderabo, & quum fieri poſſe putavero, faxo ſcias.* Sic in præſentia quidem diſceſſum. Scipionis & Phamææ colloquium. Appian. Suidas. Appian.

XXI. At Manilius, ut prioris expeditionis dedecus novo ſucceſſu depungeret, iterum ad Nepherin caſtraque Aſdrubalis ſigna movit; quindecim dierum commeatum portare juſſis militibus. adveniens deinde, caſtris eis amnem, uti Scipio nuper ſuaſerat, communicis, quum oppugnando hoſtium munitiones nihil promoveret, magnum in metum conjectus eſt, ne iterum recedentem Aſdrubal ſicut prius adoriretur. Interim ab auxiliari Numida literæ ad Scipionem deferuntur: quas ut erant obſignatæ, quum ad Proconſulem pertuliſſent, in hanc ſententiam ſcriptas invenere. *Illa die, illum locum* (utroque definito) *ſum occupaturus. tu vero cum quo voles numero tuorum adeſto, vigilibuſque præcipito, ut venientem noctu recipiant.* Quanquam nullum erat adſcriptum epiſtolæ nomen, Scipionem non fallebat à Phamæa & illam proficiſci. Timebat callidum Phamææ ingenium, & ſæpe expertas fraudes Proconſul, ſed fidenti animo Scipionem eſſe videns; *ire* juſſit, *fidemque dare ſe dedenti, præmia ad Senatus voluntatem rejicere.* Neque aliud Phamæas poſtulabat, ſed *quantum ad ſalutem pertineret, ſatis ſibi pignoris in dextera Scipio-* Zonaras. Appian. Zonar. Appian. Phamæas fidem à Scipione accipit.

nis eſse ; cætera Senatui ſe permittere ſatus, receſſit.

Zonar. Appian.

XXII. Poſtero die quum ſuorum equitum aciem, tanquam ad pugnam inſtruxiſſet, priuſquam ad teli jactum ventum eſſet, ante agmen ſuorum conſtitit, evocatiſque velut ad ſubitum conſilium, turmarum præfectis; *ſi quidem adhuc aliqua in nobis Patriæ ſpes eſse poteſt; ultima experiri paratum videtis*, inquit. *Sin vero res ad eum ſtatum, quem noviſtis, adducta eſt, mihi tempus eſse videtur de ſalute ſingulorum conſulendi. Et ego quidem fidem jam accepi, me cum omnibus quos adduxero ſalvum fore: vos autem quid vob s faciundum eſse putetis, exponendi brevis eſt occaſio.* Hæc dicenti quidam præfectorum cum equitibus bis mille ducentis ſe adplicuerunt: reliquos Hanno, cui cognomen Albus erat, transfugere vetuit. Reducem cum Phamæa Scipionem obviam profectus exercitus laudibus & lætitia veluti triumphantem in caſtra deduxit.

Phamæa cum 2200. equitibus ad Romanos tranſit. Liv. Epitom. Appian.

XXIII. Proconſul eo ſucceſſu gaviſus, maxime quod inter perturbationem perculſi hoc caſu Aſdrubalis, receptum habiturus tutum atque honeſtum videbatur; nec enim diutius morari commeatuum inopia ſinebat, ſeptemdecim diebus in ea expeditione jam tranſactis, ſtatim caſtris motis profectionem orſus eſt. Sic quoque fatigabat haud mollis cura, quia tridui itinere per exhauſtam inopemque regionem repetenda priora caſtra erant. At Scipio aſſumpto Phamæa Guluſſæque equitatu, & paucis Italicorum aliis in campos quoſdam (*Magnum Barathrum* vocant) incurſione facta, exercitus inopiam ſuffeienti annona refecit.

Scipio commeatum expedit exercitui. Zonar. Appian.

XXIV. Jam adventu ſucceſſoris cognito Manilius Scipionem cum Phamæa Romam dimiſit: datis ad Senatum literis, quibus *ejus juvenis toto tempore belli præcipuam operam fuiſse* fatebatur: additis etiam *quæ circum Maſiniſsam illi: circum Phamæam, eximia & glorioſa contigiſsent*. Navem ingreſſo accurrens exercitus maximo eum adfectu læta omnia precabatur: nominatim rogitans deos, *uti Scipionem reverti in Africam Conſulem capiendæ Carthaginis cauſsa facerent*. Univerſis enim hæc perſuaſio, veluti cœlitus illapſa mentibus aderat, *non ab alio niſi Scipione, capi Carthaginem poſse*. Idque ipſum multorum literis in Urbem perſcribebatur. Senatus Scipionem magno favore excepit. Phamæa quoque, quum in curiam eſſet introductus, honorem habuit, ut conſidere eum juberet. dona deinde data prætexta bullaque aurea, & cum phaleris aureis equus, armaturaque integra, & pecuniæ ſignatæ ſeſtertia quadraginta data & vaſorum argenteorum pondo centum: tentoriumque cum omni inſtrumento. Laudatum deinde, majorumque ſpe repletum *ſi bonam ad cætera belli operam* præſtitiſſet, in Africam ad exercitum remiſerunt.

Scipio magna cum laude Romam dimittitur. Zonar. Appian.

Zonar. Appian.

Liv. Epitom. Ter exul fuerat. Cic in lib. 13. Appian.

XXV. Inter hæc de Claudii Marcelli fine cognitum qui cum duobus aliis ſenatoribus ad Maſiniſſam legatus fuerat. Indigere bellum majoribus ab eo rege ſubſidiis Senatus crediderat, & ad ea comparanda legatione tali opus eſſe. Sed inutilis ea opera fuit: neque præverti fatum Regis Marcellus, neque vitare ſuum potuit, per tempeſtatem fracto navigio fluctibus hauſtus. Interea L. Calpurnius Piſo Conſul primo vere ex Sicilia protectus in Africam appulit, unaque L. Mancinus prætor, cui claſſis evenerat. His ea ratio belli placuit, ut Carthagine & caſtris Aſdrubalis abſtinerent: ſocias tantum illorum urbes obirent avellerentque. Prima nec ſatis felici auſpicio tentata Clupea fuit: quam

L. Piſo Conſul L. Mancinus Prætore Africam ad exercitum & claſſem venisse.

Digitized by Google

terra marique frustra oppugnatam omiserunt. Novam tamen urbem, propinquam Clupeæ cepit Piso, diripiendamque militi dedit: quamquam violari in se belli jura, fidemque à Consule datam insuper haberi Neapolitani testarentur. Nihil exinde prosperum Pisoni fuit, sive læsæ fidei pœnam reposcente numine, sive adversus fallaces hoc acerrimum laborantibus telum est, nihil in promissis certum fidumque esse credere: nec alibi nisi in semetipsis spem habere. Liv. Epitom. Zonaras. Appianus. Zonaras. Appianus. Zonar. Appian. Zonar. Appian.

XXVI. Unde quum ad Hippagreta adductus exercitus esset, urbem magnam, mœnibus & arce & portubus & navalibus ab Agathocle Syracusio pulchre communitam: in obsidione vana tota æstas contrita est. Inter Uticam & Carthaginem erant Hippagreta, diripiendoque naves, quibus ab Utica commeatus in castra Consulum portabatur, copia rerum & divitiis inter bellum creverant. Unde non magis vindicta Consuli ob injurias, quam compendium ex præda petebatur. Sed neque oppidum expugnari, neque adversus erumpentes (bis enim eruptione pugnatum) defendi machinæ potuere; quum obsessis etiam à Carthagine subventum esset. Consul ab irrito incœpto, quum jam tempus hibernorum appeteret, Uticam exercitum reduxit. Mirifice confirmavit ea res Carthaginenses, aliunde quoque prosperis eventibus in spem erectos melioris fortunæ. præterquam enim quod incolumes erant Asdrubalis copiæ Phameæ defectionem solabantur Bithynæ ad ipsos transfugio, qui cum octingentis Numidicis equitibus à Gulussa discesserat: Micipsæ & Manastabilis promissa, nam Romanis arma & pecunias erant polliciti, differri videbant, haud dubie futuri cura regulis rem extrahentibus. Diodor. apud Vales. Hippagreta frustra ab Romanis obsidentur. Zonar. Bocharti Geographia Sacra. Appian. Zonar. Appian. Zonaras. Appian.

XXVII. Ergo regionem sine metu peragrantes, opportuna loca communiebant: & passim concionibus apud urbes Romanorum famam lacerabant: *castra ad Nepherin bis infeliciter tentata; & vanam modo ad Hippagreta obsidionem, Carthaginemque ipsam licet inermem. frustra oppugnatam* exprobrantes. Simul & ad Numidiæ reges, & ad Maurorum liberas civitates dimissæ legationes, *ad externum hostem Africa depellendum* hortabantur, docentes, *ipsis quoque imminere servitium à Romanis; si Carthaginem exscindi quieti* paterentur. Etiam Andriscum adiri placuit, bellum cum Romanis de Macedonia gerentem, & nuper magno prœlio victorem: cum hoc à legatis in hanc sententiam actum. Carthaginensium spiritus & variæ legationes.

XXVIII. *Quo tempore primum ad nos fama pervenit, Philippe Rex, antiquum Macedoniæ Regum sanguinem, instar exscisæ arboris subnato à stirpe surculo resloreſcere, erigere animos cepimus, certi, non ad exiguum aliquod opus, sed plane clarum & admirabile, tam singulari Deûm consilio te servatum esse. Cæterum qualia mox à te perfecta sunt, ne divinare quidem, aut si quorum in mentem venisset, credere potuissemus, adeo spem quoque faventium, qua nihil solet esse in promittendo liberalius, merita felicitate anteveniſti. Vix in lucem te prodiisse audiveramus, quum te Romam in vinculis duci nunciatum est: vix rescivimus captum, quum te non modo liberatum injusto carcere, sed etiam recuperata Macedonia paterni Regni compotem intelleximus. atque hæc, quis credat, ab uno & juvene tantillo tempore patrata sunt: ut callidissimorum hominum astum ingenio, potentissimorum vires virtute superares: neque ex tanti Regni possessione quidquam, præter admirationem tam cito deperditæ relinqueres. Quid deinde, quum Prætorem exercitumque Romanum tanta cum ignominia & clade repulisti?* Oratio punici legati ad Andriscum. Livii Epitome. Appian. Orosius 4. 22.

XXIX. *Sed hæc ut tibi præcipuæ glorioſa & utilia ſunt; ita non poſſunt non læta eſſe omnibus, qui ſub triſti communium dominorum jugo, nihil aliud quam diem priſtinæ recuperandæ libertatis circumſpiciunt. Nam & exemplo plurimum eriguntur, quod vinci Romanos poſſe, neque neceſſum eſſe ſervire, ſi animus ſit libertatis capax, docuit: & vident occaſionem ſibi patefactam, qua tutius quiſque adverſus diſtractoſque pluribus bellis jus ſuum vindicet. Atque hæc ſenatum populumque Carthaginenſem moverunt, ut ad te gratulatum & ſocietatem amicitiamque petitum mitteret, ſpe minime dubia te quoque paribus cauſſis eadem conſilia ſequuturum, eamque rem utriſque ſaluti & gloriæ fore: velut divina quadam ſorte ita temperatis omnibus, ut magnum mutuum uſum adverſus communem hoſtem præbitura fœdera, nihil habere inter nos aut metus, aut etiam ſuſpicionis poſſint. Romanis provinciis utrinque proximi, tanto maris interjecto ſpatio ſic inter nos disjungimur, ut nocere invicem, ſi hoſtili animo ſimus, nequeamus: ſin amico, non prohibeamur auxilia mutuo mittere.*

Carthaginenſes ſocietatem Andriſci expetunt.

Eam utriſque ſalubrem fore legatus docet.

XXX. *Præterea fœdus illud ſtabile perpetuumque fore ſpondet, ſatis magno fidei pignore, quod ita ſe geſſerunt Romani, ut neque nos Macedoniam, neque tu Carthaginem, umquam ad amicitiam illorum redituram ſuſpicari debeamus, niſi rem omnium chariſſimam pulcherrimamque, libertatem ultro protecturos opinemur, qualibus in ſe concedant dominationem immemores: Nam ut noſtra taceamus, quæ paſſi ab injuſtiſſimo populo gravia, & intoleranda olim & recens ſumus, quomodo Romanis quiſquam deinceps credere Macedonum poterit, quia bella cum Philippo, bella cum Perſeo geſta: regnum, ne ſe reſpicere, & priſtinam gloriam repetere poſſet, ita diſſectum, ut etiam connubiorum jure gentis ejuſdem hominibus interdiceretur: alia quorum neque obſcura notitia, neque ſenſus eſſe parum acerbus poteſt, meminerit.*

XXXI. *Nam te quod attinet, præter communes omnibus cauſſas, domeſticæ propriæque injuriæ perpetuum Romanis hoſtem auctorarunt. ut avum tuum taceam, ita contumelioſe tractatum, ut deliberatum ſeni quoque fuerit, non ulterius iſta pati: quàm indignis modis patrem tuum habuerunt miſerum, quem poſt varia & atrocia ludibria contra fidem datam occiderunt? quid de fratribus tuis dicam, quorum ſanguini pepercerunt, ut ambigere liceat, crudeliuſne ſervaverint filios, an interfecerint patrem. Quam immanis dii boni faſtus? quanta ſuperbiſſimi populi inſolentia? quid aliud ea clementia quæſitum eſt, quam ut per ſummam impudentiam, dum Regii juvenes aut fabrili opere ſordidantur, aut ſcriptum faciunt, & magiſtratibus apparent, quotidie de Macedonia triumpharet.*

Andriſcum neceſſario perpetuum Romanis hoſtem fore oſtendit:

XXXII. *Hæc quidem novi cujuſdam & inauditi exempli ſunt: adeoque priuſquam fierent, cogitare de iis nemo potuiſſet, jam tamen avorum noſtrorum providentia ſatis deprehendit, quam acerbus utrique populo futurus Romanus eſſet, niſi juncta ope ſociatiſque viribus coerceretur. Et profectum aliquid eſſet, niſi captivitate legatorum, qui inter Hannibalem & Philippum commeabant, communionem conſiliorum, & opportunitatem temporum, quæ duo plurimum valent in bello, fortuna ſuſtuliſſet. Sed forte diis ita viſum, ut quid inter glorioſam libertatem, & humile ſervitium intereſſet experti, conſtantiore propoſito cæptis inſiſteremus. Quod igitur felix faſtumque ſit, bis legibus amici-*

Vetus inter Macedonas & Pœnos fœdus commemorat.

tiam ineamus, ut commune nobis contra Romanos bellum ſit, nec niſi communi conſilio ponatur. nec in præſens à te aliud quam quod ultro facturus eras petimus, ut quam jure cæpiſti Macedonia poſſeſſionem, armis uſquequaque tuearis.

XXXIII. *Egregium exercitum habes; Thracum fortiſſima auxilia: nec tam longinqua eſt Italia, & iter, de quo jam avus tuus deliberaverat, noſti. non aliter quietæ tibi domi res erunt, quam uti, ne illis in Italia ſint, effeceris. Navibus & pecunia te præ magnitudine belli parum inſtructum eſſe ſcimus: hæc per nos tibi populus Carthaginenſis offert. à te ſi quid auxilii poteris mittere, quum opus erit, ſperat. hactenus quidem ita ſuſtinuit bellum, ut vi amiſerit haud multa. nam arma, elephantos, & cætera decepti ultro tradidimus. neque quid ſequatur ſit ignoras. Perfidum hoſtem à mœnibus patriæ, quum arma deeſſent, corporum objectu arcuimus. deinde raptim armati, ut præſens neceſſitas ſuggeſſerat, magnas hoſtium copias, & Conſularem exercitum, ſemel atque iterum ad Hippagreta, cecidimus. præſidia locis opportunis impoſuimus. denique bellum ea ſpe ſuſtinemus, ut proſpere ceſſura putemus, quæ agimus; iis animis, ut quamlibet potius ſortem ſubituri, quam Romanis nos deditури ſimus.* Quid ad has legationes reſponſum à Regibus civitatibuſque fuerit, non traditur: quanquam id etiam ex cujuſque fortuna ſtatuque, qualis eo tempore fuit, propemodum conjicere integrum eſt. Naves & pecuniam offert.

XXXIV. Iiſdem cauſſis, quibus Carthaginenſes ſuſtulerant animos, ſed propria quoque gloria elatus Aſdrubal, jam etiam ad urbanæ militiæ præfecturam adſpirabat. ſed longum per bonas artes iter videbatur: quod proclivius erat, criminari Aſdrubalem urbi præfectum inſtituit, ſuſpicionemque tanquam avunculo Guluſſæ urbem proderet, apud quoſdam principum movit: à quibus quum in ſenatu crimen acerbe objectum eſſet, iſque improviſo periculo perculſus obmutuiſſet, in ipſa ſtatim curia pro confeſſo ſubſellium fragmentis eſt obrutus. Aſdrubal præfectus Carthaginis ficto crimine opprimitur.

XXXV. Inter hæc quum tempus comitiorum in propinquo eſſet Romæ, intenta civitatis in novos magiſtratus cura erat, *quinam adverſus tanti belli molem idoneus Imperator legeretur*. Cognitis enim Pœnorum apparatibus Piſonis Conſulis ignavia, haudquaquam ſecuris mentibus *res in Macedonia adverſas, in aliis Regnis turbatas, odia Pœnorum neceſſitate irritata, nullamque in tantis acerbitatibus ſpem pacis & conditionum* reputabant. quum ſubito veluti numine quodam objectus Scipio Æmilianus, omnium animos mœrore curaque exſolvit. Ædilitatem cum maxime petebat, nam à majoribus magiſtratibus ætas eum & annales leges arcebant. At ubi primum oculis populi ſe dedit, reſque ab illo nuper eadem in Africa geſtæ, & favor exercitus, & nomen Scipionum animis occurrerunt, vulgo homines exclamare, hunc non modo dignum Conſulatu, ſed unum eſſe, à quo ſperari optatus belli finis poſſet. Zonar. Appian. Auctor de viris illuſt. cap. 58. Plut. Apophth. Rom. cap. 20. App. an. Zonar. Vellejus. 11a. Scipio Ædilitatem petens conſulatui à plerisque deſtinatur.

XXXVI. Urbanæ multitudinis deſiderium, non jam teſtimonia modo Africani exercitus, ſed ſcriptæ ad Senatum literæ adjuvabant, quibus diſerte Scipio ad Carthaginenſe bellum Conſul poſcebatur. Obſtabant tamen haud infirma tendentibus impedimenta: majeſtas legum, dignitas candidatorum, & communis ſeniorum injuria, ſi præter morem & contra jus in civitate receptum univerſis unus adoleſcens præferretur. Hæc qui comitia habebat Conſul Albinus, hæc alii Patrum inculcantes, negabant, *ſalvis legibus, ſalvaque dignitate civitatis, rationem Scipionis haberi poſſe*. Neque ſegnius niti populus, ut Scipio- Et fruſtra repugnantibus multis Conſul creatur. Val. Max. 8. 15. 4. Appian.

Scipionis prætaturus Conſulatus.

I. Liv. Drus. P. Cornel. Scip. Æm. I. Coss.

Diod. apud Valeſium. Liv. Epitom. Appian.

nem utique Conſulem haberet. Poſt multa leviora, quam pro magnitudine rei certamina, quum ad Romuli Tullique leges provocaret populus, *ſibi comitiorum poteſtatem iis datam* clamitans, unus de collegio Tribunorum minatus eſt Conſuli *ſe jus comitiorum adempturum, niſi voluntati populi ceſſiſſet*. Ita poſtremo privilegium ferri placuit, quo legibus annalibus Scipio ſolveretur, accommodato magis ad præſentia conſilio, quam in ſequentem ætatem exemplo ſalutari. Adeo numquam bonis legibus ſine aliquo reipublicæ detrimento ſua vis adimitur, etiam ubi mutari eas honeſtæ juſtæque cauſſæ coëgerunt.

Cicer. Lælio cap. 3.

Appian.

Urb. cond. an. 606.

XXXVII. Datus Scipioni collega C. Livius Mamiliani F. M. N. Druſus, inito Conſulatu, intempeſtiva ambitione certamen de provinciis movit; victam ſemel *conſuetudinem* fruſtra in partes advocans, *qua de provinciis ſortiri Conſules aut comparare ſolebant*. Difficile erat eripere provinciam Conſuli Scipioni, quum hujus ipſius provinciæ cauſſa contra leges Conſul factus eſſet. Itaque ex auctoritate Senatus, latum ad populum eſt, *uter Conſulum in Africa cum imperio eſſe deberet?* conſenſu *Scipionem* juſſerunt. Hinc decretum, *uti delectum haberet ad exercitus Africani ſupplementum, donec eo numero militum is eſſet, quo à principio fuiſſet. Præterea ſi qui ex ſociis militare ſponte vellent, recipere eos* permiſſum: *literiſque populi Romani nomine auxilia Regum populorumque excire*. Miſſaque ſunt à diverſis: & rebus omnibus ad profectionem apparatis, in Siciliam Conſul, & inde in Africam trajecit.

Val. Maxim. Appian.

Liv. Epitom. Vellejus 2. 11. Eutropius. Florus 1. 2. Juventius prætor ab Andriſco vincitur. Oroſius. 4. 22. Zonaras. Diodor.

XXXVIII. Quæ inter hæc in Macedonia per P. Juventium primum, deinde Q. Metellum prætores, ad ipſum belli finem geſta ſint, tempus eſt referre. Juventius Andriſci tanquam imaginarii ſeenicique Regis arma deſpectui habens, quaſi in bellis fortuna ſemper cauſſam ſequeretur; temere in Macedoniam irruptione facta, exercitum vitamque eadem clade amiſerat, vix noctis ſuperventu ſervatis copiarum reliquiis. Eo ſucceſſu ſublatus victor, nec enim inter fortunæ blandimenta tegere ſe degener animus poterat, de cætero velut auctoritate regnandi ſatis ſtabilita, ſine pudore, ſine metu ad crudelitatem injuſtitiamque, tyranniei ſpiritus opera prorumpebat. occidere, rapere, fictis criminibus ditiſſimum quemque tollere; poſtremo ne amicis quidem parcere, quorum haud pauci de medio ſublati. Erat enim ingenio ferus aviduſque cædium, in ſermonibus arrogans, avaritiæ cæteriſque vitiis fere omnibus deditus, ut ſatis pœnarum ſub eo Rege populo Romano datura fuerit Macedonia, ſi diutius vitam imperiumque prorogare potuiſſet. Cæterum poſt Juventii prætoris cædem iterum ſigna Theſſaliæ intulit, multaque ejus loca depopulatus, Thracum, ut ad fortunatam militiam, plures adtraxit.

Zonaras.

Ille viciſſim à Q. Metello Macedonia pellitur. Eutropius. Pauſanias in Achaicis. Zonar. Strab.

XXXIX. Hæc ut Romæ ſunt audita, Q. Cæcilium Metellum feſtinare ad tutelam ſociorum Senatus juſſit. Advenienti huic in Macedoniam Andriſcus eum exercitu ſtatuerat occurrere, ſed diſtractus Attali regis opera, qui cum claſſe in auxilium Romanis venerat, ſolicituſque de ora maritima, non eſt auſus longius procurrere: ſed modico à Pydna intervallo caſtra communiit. Inter hæc quum propius ſuggreſſus eſſet Romanus, equeſtre prœlium ortum. quo ſuperior Andriſcus, metu tamen pedeſtris exercitus de ſumma rerum dimicare noluit. Sæpe modica victoria magnæ cladis initium fuit: adeo interdum humanæ mentes neſciunt, quibus rebus dolere lætarive oporteat. Crevit animus equeſtris pugnæ

eventu, crediditque se parem Metello nihilominus fore, tametsi partem copiarum ad vastandam Thessaliam dimisisset. Metellus tempore usus, stulticiam hostis in suam occasionem vertit; copiisque quæ Macedoniæ præsidebant facili negotio fusis, cæteros ultro pœnitentes commissorum, in deditionem accepit. Pausanias. Zonar.

XL. Andriscus in Thraciam profugerat, viribusque ibi reparatis, denuo cum Metello, qui victoriæ beneficio aperta Macedonia defectionis auctorem quocunque se reciperet, persequebatur, confligere est ausus. Par priori hujus quoque prælii eventus splendidaque Metelli victoria fuit, quinque & viginti millia hostium duabus pugnis occisa: provinciam Romanis, Metello cognomen Macedonici reddidere. neque minor capti Andrisci, quam ipsius victoriæ lætitia fuit. Ad Byram Thraciæ regulum confugerat, qui stultum esse ratus fidem servare post fortunam ei quem unius fortunæ causa coluerat, hospitem & supplicem suum Romanis dedidit. Idem fere fatum & alterius mox impostoris fuit. qui & ipse Perseum patrem mentitus, & Alexandri nomine tumens, regionem quam Nestus fluvius alluit, contracta perditorum hominum manu occupaverat. Metellus locis quæ tenuerat ille nullo negotio receptis; ipsum comprehendere non potuit, quum celeri fuga ereptus in Dardaniam sese penitus abscondisset. Iterumque victus in Thracia à quodam regulo victori traditur. Velleius. 2. Eutropius. Auct. de Vir. Illust. Liv. Epitom. Zonar. Florus. 2. 14. Zonar.

FINIS LIBRI L.

Digitized by Google

JO. CLERICI
IN T. LIVIUM
NOTÆ.

IN LIBRVM XXXV.

VII. α *Feralia*.] Hoc est ante diem 8. vel 11. Kalendas Martias. Vide *Ciceronem* ad Atticum l. 3. Ep. 14. lib. 4. Ep. 1. & ad eas interpretes.

XXIII. β *Ad tuendos*.] Rectè conjiciebat *I. F. Gronovius tenendos*; hoc est ad eos tenendos in Romano fœdere.

XXXIV. γ *Ut quaque de Antiocho*.] *Tan. Faber* legebat *quieti de Antiocho*. Sed videtur sensus esse, *ut viderentur expectare quaque de Antiocho*, hoc est, omnia ab Rege.

LI. δ *Eo jure Jancto*.] Hoc est, inviolabili. De Urbibus quibus fuit jus Asyli, vide virum dignitate juxta ac eruditione illustrem *Ezech. Spanhemium* de Præst. & Usu Numismatum diss. 9. sect. 5. ed. Londinensis, ubi hic *Livii* locus profertur & illustratur.

IN LIBRUM XXXVI.

III. α *Quibusque in senatu &c.*] Qui nondum adlecti à Censoribus in Senatum fuerant, quamvis honoribus Populi usu Senatum ingrederentur. Vide *A. Gellium* l. 3. c. 18.

VII. β *Quid*.] Sic legimus ex auctoritate *J. F. Gronovii* pro *quidquid*, verbaque hæc parenthesi clausimus.

XXII. γ *Partem qua extra muros*.] Sic ex certissima emendatione *Gronovii* restituimus, pro *arcem extra muros, quæ*.

XLIII. δ *Centum quinquaginta*.] Enumeratæ tantum sunt *centum quinque*, quomodo legendum censent viri docti.

IN LIRRUM XXXVII.

IV. α *Obscurata lux est*.] Defectus ille solis ex calculo *Dionysii Petavii*, convenit anno Periodi Julianæ 4524. Cyclo solis 16. Lunæ 2. Martii 14. Feria 2.

XXIV. β *Navium virtus*.] Legendum dudum conjeci *navalium*, nempe, sociorum, *virtus*.

XLV. γ *Quindecim millia talentûm Euboicorum*.] Talentum Euboicum fuit 7000. denariorum, ex calculo *Ed. Bernardi*, hoc est, 700. Philippeorum, seu florenorum bis mille centenorum.

XLVI. δ *Tetradrachmûm &c.*] Tetradrachmum Atticum est circiter 24. Stuverorum Hollandicorum. Cistophori 5. fermè Tetradrachmum æquant.

LVI. ε *Telmissum*.] Cum nummi constanter scribant Τερμησσέων, ut & nonnulli scriptores Græci, credibile omnino est Termissum scribendum esse, ut rectè censuit vir dignitate & eruditione juxta illustris *Exech. Spanhemius* de Usu Numism. diss. 9. 1. vide lib. 38. cap. 15.

LVII. *Inæstimabili*.] Si ita legen-

Appian. Pun. Val. Maxim. 9: 13. ext. Appian Eutropius. Epitom. Liv. Appian.

ingenio & artibus regnandi maximus. Ergo moriens quoque rebus filiorum & regni optime providit, donis luculentis inter naturales liberos, quos habebat multos, distributis, *legitimisque*, quorum ingenia moresque valde diversi erant, *P. Scipionis arbitrium expectare* jussis, *ut id unusquisque eorum haberet, quod ipse tribuisset*. Et hunc quidem vivus adhuc arcessiverat, avita propriaque amicitia cognitum, ut eo in hereditate filiis distribuenda consultore uteretur. Prævenit fatum: sed tamen rata sanctaque liberis etiam morientis voluntas fuit.

Ejus Elogium

XVI. Hic non modo à Pœnis & Syphace regnum paternum armis receperat, sed etiam multiplicaverat: hinc ad vicinam Oceano Mauritaniam, inde usque ad Cyrenaici agri terminos ditione prolata. Sed & mores gentis, quod maxime Regium opus est, humaniores quam invenerat, reddidit. pro vagis & latronibus, civilis atque militaris disciplinæ capaces, & urbium agrorumque bonos cultores efficiendo. Superioribus enim annis per ignaviam incolarum, tellus suo ingenio ferax, sterilitatis opprobrium immerito tulerat, quum homines otiandi & prædandi dulcedine agriculturam negligentes, agrum feris relinquerent, ipsi herbis & lacte vescentes, inter se potius de vili & aspero victu, quam adversum feras de optimi agri possessione dimicarent. Horum desidiam & imperitiam Masinissa ipso opere arguit; ingentes diversis locis agros conserendo, qui omnis generis frugibus fructibusque, haud minus quam ulla felicissimarum toto orbe regionum abundarent. Unicuique filiorum agros ejusmodi reliquisse dicitur, denum millium jugerum singulos.

Strab. lib. 17. Val Max 11. 8. 13.

Polyb. ap. Val. Strabo. Appian. Strabo. Polyb. Diod. 32. 2.

XVII. Vitam ad hæc & valetudinem, necessaria rebus magnis instrumenta, supra nonagesimum ætatis annum, temperantia & labore propagaverat: ex quibus sexaginta regnavit. Argumentum haud vulgarium in sene virium fuit; semper plena liberis Regia, quorum numerus postquam primum superare denarium cepit, nunquam postea fuit minor: quum in deficientium locum plerumque plures subnascerentur; in quibus annotatus est robusto corporis habitu puer, quadrimus admodum, quum vita pater excederet. *Sthemba* ei nomen fuit, quem post communis parentis obitum Micipsa frater adoptavit. Sic tradidit Polybius; alii *Methymnæum* appellarunt: de re non dubitatur. Præter hunc filios reliquit ex justo matrimonio quatuor, ut idem Polybius scripsit: sed eorum modo nomina & gesta noscuntur. His omnibus, cæteris que quos ex concubinis susceperat, adeo semper venerabilis ejus majestas fuit, ut domus illa nullo umquam motu, quales in regiis familiis ciere juvenum cupiditas, aut suspicio senum solet, concuteretur. quum & pecuniarum vim maximam, & egregios haberet exercitus: majorem interdum novandis quam continendis rebus materiam, nisi magna dominorum auctoritate custodiantur. Scipio dimissus à Manilio proconsule, post tertium diem, quam exspiraverat Rex, Cirtam pervenit.

Vegete senectus: Lucianus. Macrobius. Polybius, Appianus.

Diodorus. Liv. Epitom. Polyb. apud Sudam & Vales.

Val. Max. & Plin. 7. 14.

Appian. Zonaras. Polyb. Appian. Eutropius. Zonar. Appian. Zonar.

XVIII. Ibi cognito Masinissæ testamento, cui & filiorum unanimis consensus adquiescebat, cæteræ quidem liberorum turbæ (quatuor & quadraginta relictos quidam numerant) præter accepta à parente dona adjecit oppida quædam agrosque; penes legitimos vero thesauros, & vectigalia & Regium nomen communiter esse voluit: seorsim autem, uti cujusque moribus congruum videbatur, Micipsæ, cui annulum pater moriens dederat (maximus is natu, & pacis erat amans) Cirtam cum Regia, vectigaliumque tractationem; Gulussæ viro milita-

Scipio Æmilianus inter Masinissæ liberos hæreditatem dividit.

litari, pacis & belli arbitrium, Manaſtabali ob Græcarum artium & juſtitiæ ſtudium, judicia dedit. Liv. Epitom. Zonar.

XIX. Revertentem ad caſtra Scipionem ſtatim Guluſſa cum equitatu Numidico ſequutus eſt, jam enim hiems remiſſa, quæ neque longiſſima iſti cœlo, neque acerrima eſſe ſolet, rebus gerendis opportunitatem aperuerat. Præſertim adverſus Phamææ incurſiones magnum auxilium in Guluſſa fuit: cujus equites equique nec audacia nec patientia hoſtilibus inferiores, non minus apti ad diſturbandas inſidias, quam ad ſtruendas illi erant. Ita multa quæ in parte Carthaginenſium fuerunt oppida, expugnata; multa voluntate incolentium, maxime per Scipionem, recepta ſunt. Sed aliorum obſcura eſt memoria; Tenagæ urbis expugnationem occiſorum captorumque numerus illuſtrem fecit. Duodecim enim Aſrorum interfecta ibi millia, ſex capta referuntur. Urbs in navatæ operæ præmium diripienda militi data. Scipio Guluſſam cum equitibus Numidis ad exercitum adducit. Appian. Liv. Epitom. Zonar. Orosius 4. 22.

XX. Maximum deinde Carthagini præſidium Himilco Phamæas, conſilio Scipionis ademptum. Sub idem tempus, quum forte ingens tempeſtas obortа eſſet, hinc Scipio, inde Phamæas, ſuis quiſque caſtris egreſſi, ita ſibi mutuo occurrerant, ut in via vallis interjecta conſpectum non adimeret, facultate invicem lædendi minime permiſſa. tum Scipio ſolita providentia, ne quid inſidiarum porro abſconditum eſſet, tribus omnino comitatus ſpeculatum proceſſit. Hoc animadverſo Phamæas cum fidiſſimo amicorum contra ſe tulit obvium. unde Scipio in colloquium venire velle virum ſuſpicatus, & ipſe relictis duobus cum uno comite adequitavit. Ex intervallo deinde, unde percipi vox poterat, *te vero imprudentem*, ait Scipio, *qui ſalute publica deſperata, ſaltem de tua non cogitas!* tum ille: *ecquid* inquit, *ſalutis eſſe reliquum poteſt, ſiquidem Carthaginis hæc fortuna ſalvum me præſtare nequit, Vos à me tot adfecti detrimentis non voletis? At ego*, excipit Scipio, *ſi meam fidem ſequeris, non modo ſalutem & veniam, ſed etiam gratiam à Romanis ſpondeo.* Ad hæc Phamæas, *Te quidem Romanorum omnium fidei tenaciſſimum eſſe prædicant. ſed tamen conſiderabo, & quum fieri poſſe putavero, faxo ſcias.* Sic in præſentia quidem diſceſſum. Scipionis & Phamææ colloquium. Appian. Suidas. Appian.

XXI. At Manilius, ut prioris expeditionis dedecus novo ſucceſſu depungeret, iterum ad Nepherin caſtraque Aſdrubalis ſigna movit; quindecim dierum commeatum portare juſſis militibus. adveniens deinde, caſtris eis amnem, uti Scipio nuper ſuaſerat, communitis, quum oppugnando hoſtium munitiones nihil promoveret, magnum in metum conjectus eſt, ne iterum recedentem Aſdrubal ſicut prius adoriretur. Interim ab auxiliari Numida literæ ad Scipionem deferuntur: quas ut erant obſignatæ, quum ad Proconſulem pertuliſſent, in hanc ſententiam ſcriptas invenere. *Illa die, illum locum* (utroque definito) *ſum occupaturus. tu vero eum quo voles numero tuorum adeſto, vigilibuſque præcipito, ut venientem noctu recipiant.* Quanquam nullum erat adſcriptum epiſtolæ nomen, Scipionem non fallebat à Phamæa & illam proficiſci. Timebat callidum Phamææ ingenium, & ſæpe expertas fraudes Proconſul, ſed fidenti animo Scipionem eſſe videns; *ire* juſſit, *fidemque dare ſe dedenti, præmia ad Senatus voluntatem rejicere.* Neque aliud Phamæas poſtulabat, ſed *quantum ad ſalutem pertineret, ſatis ſibi pignoris in dextera Scipio-* Zonaras. Appian. Zonar. Appian. Phamæas fidem à Scipione accipit.

nis esse, cætera Senatui se permittere fatus, recessit.

Zonar. Appian.

XXII. Postero die quum suorum equitum aciem, tanquam ad pugnam instruxisset, priusquam ad teli jactum ventum esset, ante agmen suorum constitit, evocatisque velut ad subitum consilium, turmarum præfectis; *si quidem adhuc aliqua in nobis Patriæ spes esse potest; ultima experiri paratum videtis*, inquit. *Sin vero res ad eum statum, quem novistis, adducta est, mihi tempus esse videtur de salute singulorum consulendi. Et ego quidem fidem jam accepi, me cum omnibus quos adduxero salvum fore: vos autem quid vobis faciundum esse putetis, exponendi brevis est occasio.* Hæc dicenti quidam præfectorum cum equitibus bis mille ducentis se adplicuerunt: reliquos Hanno, cui cognomen Albus erat, transfugere vetuit. Reducem cum Phamæa Scipionem obviam profectus exercitus laudibus & lætitia veluti triumphantem in castra deduxit.

Phamæas cum 2200. equitibus ad Romanos transit. Liv. Epitom. Appian.

XXIII. Proconsul eo successu gavisus, maxime quod inter perturbationem perculsi hoc casu Asdrubalis, receptum habiturus tutum atque honestum videbatur; nec enim diutius morari commeatuum inopia sinebat, septemdecim diebus in ea expeditione jam transactis, statim castris motis profectionem orsus est. Sic quoque fatigabat haud mollis cura, quia tridui itinere per exhaustam inopemque regionem repetenda priora castra erant. At Scipio assumpto Phamæa Gulussaque equitatu, & paucis Italicorum aliis in campos quosdam (*Magnum Barathrum* vocant) incursione facta, exercitus inopiam sufficienti annona refecit.

Scipio commeatum expedit exercitui. Zonar. Appian.

XXIV. Jam adventu successoris cognito Manilius Scipionem cum Phamæa Romam dimisit: datis ad Senatum literis, quibus *ejus juvenis toto tempore belli præcipuam operam fuisse* fatebatur: additis etiam *quæ circum Masinissam illi: circum Phamæam, eximia & glorioſa contigisſent*. Navem ingresso accurrens exercitus maximo cum adfectu læta omnia precabatur: nominatim rogitans deos, *uti Scipionem reverti in Africam Consulem capiendæ Carthaginis causſa facerent*. Universis enim hæc persuasio, veluti cœlitus illapsa mentibus aderat, *non ab alio nisi Scipione, capi Carthaginem posse*. Idque ipsum multorum literis in Urbem perscribebatur. Senatus Scipionem magno favore excepit. Phamæa quoque, quum in curiam esset introductus, honorem habuit, ut considere eum juberet. dona deinde data prætexta bullaque aurea, & cum phaleris aureis equus, armaturaque integra, & pecuniæ signatæ sestertia quadraginta data & vasorum argenteorum pondo centum: tentoriumque cum omni instrumento. Laudatum deinde, majorumque spe repletum *si bonam ad cætera belli operam* præstitisset, in Africam ad exercitum remiserunt.

Scipio magna cum laude Romam dimittitur. Zonar. Appian.

Zonar. Appian.

XXV. Inter hæc de Claudii Marcelli fine cognitum qui cum duobus aliis senatoribus ad Masinissam legatus fuerat. Indigere bellum majoribus ab eo rege subsidiis Senatus crediderat, & ad ea comparanda legatione tali opus esse. Sed inutilis ea opera fuit: neque præverti fatum Regis Marcellus, neque vitare suum potuit, per tempestatem fracto navigio fluctibus haustus. Interea L. Calpurnius Piso Consul primo vere ex Sicilia profectus in Africam appulit, unaque L. Mancinus prætor, cui classis evenerat. His ea ratio belli placuit, ut Carthagine & castris Asdrubalis abstinerent: socias tantum illorum urbes obirent avellerentque. Prima nec satis felici auspicio tentata Clupea fuit: quam

Liv. Epitom. Ter exul fuerat. Cic in lib. 1 rp. Appian.

L. Piso Consul L. Mancinius Prætores Africam ad exercitum & classem veniunt.

terra marique fruſtra oppugnatam omiſerunt. Novam tamen urbem, propinquam Clupeæ cepit Piſo, diripiendamque militi dedit: quamquam violari in ſe belli jura, fidemque à Conſule datam inſuper haberi Neapolitani teſtarentur. Nihil exinde proſperum Piſoni fuit, ſive læſæ fidei pœnam repoſcente numine, ſive adverſus fallaces hoc acerrimum laborantibus telum eſt, nihil in promiſſis certum fidumque eſſe credere: nec alibi niſi in ſemetipſis ſpem habere. Liv. Epitom. Zonaras. Appianus. Zonaras. Appianus. Zonar. Appian. Zonar. Appian.

XXVI. Unde quum ad Hippagreta adductus exercitus eſſet, urbem magnam, mœnibus & arce & portubus & navalibus ab Agarhocle Syracuſio pulchre communitam: in obſidione vana tota æſtas contrita eſt. Inter Uticam & Carthaginem erant Hippagreta, diripiendoque naves, quibus ab Utica commeatus in caſtra Conſulum portabatur, copia rerum & divitiis inter bellum creverant. Unde non magis vindicta Conſuli ob injurias, quam compendium ex præda petebatur. Sed neque oppidum expugnari, neque adverſus erumpentes (bis enim eruptione pugnatum) defendi machinæ potuere; quum obſeſſis etiam à Carthagine ſubventum eſſet. Conſul ab irrito incœpto, quum jam tempus hibernorum appeteret. Uticam exercitum reduxit. Mirifice confirmavit ea res Carthaginenſes, aliunde quoque proſperis eventibus in ſpem erectos melioris fortunæ. præterquam enim quod incolumes erant Aſdrubalis copiæ Phameæ defectionem ſolabantur Birhynæ ad ipſos transfugio, qui cum octingentis Numidicis equitibus à Guluſſa diſceſſerat: Micipſæ & Manaſtabilis promiſſa, nam Romanis arma & pecunias erant polliciti, differri videbant, haud dubie futuri cura regulis rem extrahentibus. Hippagreta fruſtra ab Romanis obſidentur. Zonar. Bocharti Geographia Sacra. Appian. Zonar. Appian. Zonaras. Appian.

XXVII. Ergo regionem ſine metu peragrantes, opportuna loca communiebant: & paſſim concionibus apud urbes Romanorum famam lacerabant: *caſtra ad Nepherin bis infeliciter tentata; & vanam modo ad Hippagreta obſidionem, Carthaginemque ipſam licet infirmam, fruſtra oppugnatam* exprobrantes. Simul & ad Numidiæ reges, & ad Maurorum liberas civitates dimiſſæ legationes, *ad externum hoſtem Africa depellendum* hortabantur, docentes, *ipſis quoque imminere ſervitium à Romanis; ſi Carthaginem exſcindi quieti* paterentur. Etiam Andriſcum adiri placuit, bellum cum Romanis de Macedonia gerentem, & nuper magno prœlio victorem: cum hoc à legatis in hanc ſententiam actum. Carthaginenſium ſpiritus & variæ legationes.

XXVIII. *Quo tempore primum ad nos fama pervenit, Philippe Rex, antiquum Macedoniæ Regum ſanguinem, inſtar excæſæ arboris ſubnato à ſtirpe ſurculo reflorescere, erigere animos cepimus, certi, non ad exiguum aliquod opus, ſed plane clarum & admirabile, tam ſingulari Deûm conſilio te ſervatum eſſe. Cæterum qualia mox à te perfecta ſunt, ne divinare quidem, aut ſi quorum in mentem veniſſet, credere potuiſſemus, adeo ſpem quoque faventium, qua nihil ſolet eſſe in promittendo liberalius, merita felicitate anteveniſti. Vix in lucem te prodiiſſe audiveramus, quum te Romam in vinculis duci nunciatum eſt: vix reſcivimus captum, quum te non modo liberatum injuſto carcere, ſed etiam recuperata Macedonia paterni Regni compotem intelleximus. atque hæc, quis credat, ab uno & juvene tantillo tempore patrata ſunt: ut callidiſſimorum hominum aſtum ingenio, potentiſſimorum vires virtute ſuperares: neque ex tanti Regni poſſeſſione quidquam, præter admirationem tam cito deperditæ relinqueres. Quid deinde, quum Prætorem exercitumque Romanum tanta cum ignominia & clade repuliſti?* Oratio punici legati ad Andriſcum. Livii Epitom. Appian. Oroſius 4. 22.

XXIX. *Sed hæc ut tibi præcipuæ glorioſa & utilia ſunt; ita non poſſunt non læta eſſe omnibus, qui ſub triſti communium dominorum jugo, nihil aliud quam diem priſtinæ recuperandæ libertatis circumſpiciunt. Nam & exemplo plurimum erigimur, quod vinci Romanos poſſe, neque neceſſum eſſe ſervire, ſi animus ſit libertatis capax, docuit: & vident occaſionem ſibi patefactam, qua tutius quiſque adverſus diſtractoſque pluribus bellis jus ſuum vindicet. Atque hæc ſenatum populumque Carthaginenſem moverunt, ut ad te gratulatum & ſocietatem amicitiamque petitum mitteret, ſpe minime dubia te quoque paribus cauſſis eadem conſilia ſequuturum, eamque rem utriſque ſaluti & gloriæ fore: velut divina quadam ſorte ita temperatis omnibus, ut magnum mutuum uſum adverſus communem hoſtem præbitura fœdera, nihil habere inter nos aut metus, aut etiam ſuſpicionis poſſint. Romanis provinciis utrinque proximi, tanto maris interjecto ſpatio ſic inter nos disjungimur, ut nocere invicem, ſi hoſtili animo ſimus, nequeamus: ſin amico, non prohibeamur auxilia mutuo mittere.*

Carthaginenſes ſocietatem Andriſci expetunt.

Fam utriſque ſalubrem fore legatus docet.

XXX. *Præterea fœdus illud ſtabile perpetuumque fore ſpondet, ſatis magno fidei pignore, quod ita ſe geſſerunt Romani, ut neque nos Macedoniam, neque tu Carthaginem, umquam ad amicitiam illorum redituram ſuſpicari debeamus, niſi rem omnium chariſſimam pulcherrimamque, libertatem ultro protecturos opinemur, qualibus in ſe concedant dominationem immemores: Nam ut noſtra taceamus, quæ paſſi ab injuſtiſſimo populo gravia, & intoleranda olim & recens ſumus, quomodo Romanis quiſquam deinceps credere Macedonum poterit, quia bella cum Philippo, bella cum Perſeo geſta: regnum, ne ſe reſpicere, & priſtinam gloriam repetere poſſet, ita diſſectum, ut etiam connubiorum jure gentis ejuſdem hominibus interdiceretur: alia quorum neque obſcura notitia, neque ſenſus eſſe parum acerbus poteſt, meminerit.*

Andriſcum neceſſario perpetuum Romanis hoſtem fore oſtendit:

XXXI. *Nam te quod attinet, præter communes omnibus cauſſas, domeſticæ propriæque injuriæ perpetuum Romanis hoſtem auctorarunt. ut avum tuum taceam, ita contumelioſe tractatum, ut deliberatum ſeni quoque fuerit, non ulterius iſta pati: quam indignis modis patrem tuum habuerunt miſerum, quem poſt varia & atrocia ludibria contra fidem datam occiderunt? quid de fratribus tuis dicam, quorum ſanguini pepercerunt, ut ambigere liceat, crudeliuſne ſervaverint filios, an interfecerint patrem. Quam immanis dii boni faſtus? quanta ſuperbiſſimi populi inſolentia? quid aliud ea clementia quæſitum eſt, quam ut per ſummam impudentiam, dum Regii juvenes aut fabrili opere ſordidantur, aut ſcriptum faciunt, & magiſtratibus apparent, quotidie de Macedonia triumpharet.*

Vetus inter Macedonas & Pœnos fœdus commemorat.

XXXII. *Hæc quidem novi cujuſdam & inauditi exempli ſunt: adeoque priuſquam fierent, cogitare de iis nemo potuiſſet, jam tamen avorum noſtrorum providentia ſatis deprehendit, quam acerbus utrique populo futurus Romanus eſſet, niſi juncta ope ſociatiſque viribus coerceretur. Et profectum aliquid eſſet, niſi captivitate legatorum, qui inter Hannibalem & Philippum commeabant, communionem conſiliorum, & opportunitatem temporum, quæ duo plurimum valent in bello, fortuna ſuſtuliſſet. Sed forte dis ita viſum, ut quid inter glorioſam libertatem, & humile ſervitium intereſſet experti, conſtantiore propoſito cœptis inſiſteremus. Quod igitur felix fauſtumque ſit, his legibus amici-*

tiam ineamus, ut commune nobis contra Romanos bellum ſit, nec niſi communi conſilio ponatur. nec in præſens à te aliud quam quod ultro facturus eras petimus, ut quam jure cæpiſti Macedonia poſſeſſionem, armis uſquequaque tuearis.

XXXIII. *Egregium exercitum habes; Thracum fortiſſima auxilia: nec tam longinqua eſt Italia, & iter, de quo jam avus tuus deliberaverat, noſti. non aliter quieta tibi domi res erunt, quam uti, ne illis in Italia ſint, effeceris. Navibus & pecunia te præ magnitudine belli parum inſtructum eſſe ſcimus: hæc per nos tibi populus Carthaginenſis offert. à te, ſi quid auxilii poteris mittere, quam opus erit, ſperat. hactenus quidem ita ſuſtinuit bellum, ut viam ſerit haud multa. nam arma, elephantos, & cætera decepti ultro tradidimus. neque quid ſequatum ſit ignoras. Perfidum hoſtem à mœnibus patriæ, quum arma deeſſent, corporum objectu arcuimus. deinde raptim armati, ut præſens neceſſitas ſuggeſſerat, magnas hoſtium copias, & Conſularem exercitum, ſemel atque iterum ad Hippagreta, cecidimus. præſidia locis opportunis impoſuimus. denique bellum ea ſpe ſuſtinemus, ut proſpere ceſſura putemus, quæ agimus; iis animis, ut quamlibet potius ſortem ſubituri, quam Romanis nos deditури ſimus.* Quid ad has legationes reſponſum à Regibus civitatibuſque fuerit, non traditur: quanquam id etiam ex cujuſque fortuna ſtatuque, qualis eo tempore fuit, propemodum conjicere integrum eſt. Naves & pecuniam offert.

XXXIV. Iiſdem cauſſis, quibus Carthaginenſes ſuſtulerant animos, ſed propria quoque gloria elatus Aſdrubal, jam etiam ad urbanæ militiæ præfecturam adſpirabat. ſed longum per bonas artes iter videbatur: quod proclivius erat, criminari Aſdrubalem urbi præfectum inſtituit, ſuſpicionemque tanquam avunculo Guluſſæ urbem proderet, apud quoſdam principum movit: à quibus quum in ſenatu crimen acerbe objectum eſſet, iſque improviſo periculo perculſus obmutuiſſet, in ipſa ſtatim curia pro confeſſo ſubſelliorum fragmentis eſt obrutus. Aſdrubal præfectus Carthaginis ficto crimine opprimitur.

XXXV. Inter hæc quum tempus comitiorum in propinquo eſſet Romæ, intenta civitatis in novos magiſtratus cura erat, *quinam adverſus tanti belli molem idoneus Imperator legeretur.* Cognitis enim Pœnorum apparatibus Piſonis Conſulis ignavia, haudquaquam ſecuris mentibus *res in Macedonia adverſas, in aliis Regnis turbatas, odia Pœnorum neceſſitate irritata, nullamque in tantis acerbitatibus ſpem pacis & conditionum* reputabant. quum ſubito veluti numine quodam objectus Scipio Æmilianus, omnium animos mœrore curaque extollit. Ædilitatem eum maxime petebat, nam à majoribus magiſtratibus ætas eum & annales leges arcebant. At ubi primum oculis populi ſe dedit, reſque ab illo nuper eadem in Africa geſtæ, & favor exercitus, & nomen Scipionum animis occurrerunt, vulgo homines exclamare, hunc non modo dignum Conſulatu, ſed unum eſſe, à quo ſperari optatus belli finis poſſet. Zonar. Appian. Auctor de viris illuſt. cap. 58. Plut. Apophth. Rom. cap. 20. Appian. Zonar. Vellejus. 1. 2. Scipio Æmiliani fratrem petens conſulatui à pleriſque deſtinatus.

XXXVI. Urbanæ multitudinis deſiderium, non jam teſtimonia modo Africani exercitus, ſed ſcriptæ ad Senatum literæ adjuvabant, quibus diſerte Scipio ad Carthaginenſe bellum Conſul poſcebatur. Obſtabant tamen haud infirma tendentibus impedimenta: majeſtas legum, dignitas candidatorum, & communis ſeniorum injuria, ſi præter morem & contra jus in civitate receptum univerſis unus adoleſcens præferretur. Hæc qui comitia habebat Conſul Albinus, hæc alii Patrum inculcantes, negabant, *ſalvis legibus, ſalvaque dignitate civitatis, rationem Scipionis haberi poſſe.* Neque ſegnius niti populus, ut Scipio- Et fruſtra repugnantibus multis Conſul creatur. Val. Max. 8. 15. 4. Appian.

Diod. apud Valesium. Liv. Epitom. Appian. nem utique Consulem haberet. Post multa leviora, quam pro magnitudine rei certamina, quum ad Romuli Tullique leges provocaret populus, *sibi comitiorum potestatem iis datam* clamitans, unus de collegio Tribunorum minatus est Consuli *se jus comitiorum adempturum, nisi voluntati populi cessisset*. Ita postremo privilegium ferri placuit, quo legibus annalibus Scipio solveretur, accommodato magis ad præsentia consilio, quam in sequentem ætatem exemplo salutari. Adeo numquam bonis legibus sine aliquo reipublicæ detrimento sua vis adimitur, etiam ubi mutari eas honestæ justæque caussæ coëgerunt.

Cicer. Lælio cap. 3.

Appian.

Urb. cond. an. 606. XXXVII. Datus Scipioni collega C. Livius Mamiliani F. M. N. Drusus, inito Consulatu, intempestiva ambitione certamen de provinciis movit; victam semel *consuetudinem* frustra in partes advocans, *qua de provinciis sortiri Consules aut comparare solebant*. Difficile erat eripere provinciam Consuli Scipioni, quum hujus ipsius provinciæ caussa contra leges Consul factus esset. Itaque ex auctoritate Senatus, latum ad populum est, *uter Consulum in Africa cum imperio esse deberet?* consensu *Scipionem* jusserunt. Hinc decretum, *uti delectum haberet ad exercitus Africani supplementum, donec eo numero militum is esset, quo à principio fuisset. Præterea si qui ex sociis militare sponte vellent, recipere eos* permissum: *literisque populi Romani nomine auxilia Regum populorumque excire*. Missaque sunt à diversis: & rebus omnibus ad profectionem apparatis, in Siciliam Consul, & inde in Africam trajecit.

Val Maxim. Appian.

Liv. Epitom. Vellejus 2. 11. Eutropius. Florus 1. 2. Juventius prætor ab Andrisco vincitur. Orosius. 4. 22. Zonaras. Diodor. XXXVIII. Quæ inter hæc in Macedonia per P. Juventium primum, deinde Q. Metellum prætores, ad ipsum belli finem gesta sint, tempus est referre. Juventius Andrisci tanquam imaginarii scenicique Regis arma despectui habens, quasi in bellis fortuna semper caussam sequeretur; temere in Macedoniam irruptione facta, exercitum vitamque eadem clade amiserat, vix noctis supervenitu servatis copiarum reliquiis. Eo successu sublatus victor, nec enim inter fortunæ blandimenta tegere se degener animus poterat, de cætero velut auctoritate regnandi satis stabilita, sine pudore, sine metu ad crudelitatem injustitiamque, tyrannici spiritus opera prorumpebat. occidere, rapere, fictis criminibus ditissimum quemque tollere; postremo ne amicis quidem parcere, quorum haud pauci de medio sublati. Erat enim ingenio ferus aviduſque cædium, in sermonibus arrogans, avaritiæ cæteriſque vitiis fere omnibus deditus, ut satis pœnarum sub eo Rege populo Romano datura fuerit Macedonia, si diutius vitam imperiumque prorogare potuisset. Cæterum post Juventii prætoris cædem iterum signa Thessaliæ intulit, multaque ejus loca depopulatus, Thracum, ut ad fortunatam militiam, plures adtraxit.

Zonaras.

Ille viciſſim à Q. Metello Macedonia pellitur. Eutropius. Pausanias in Achaicis. Zonar. Strab. XXXIX. Hæc ut Romæ sunt audita, Q. Cæcilium Metellum festinare ad tutelam sociorum Senatus jussit. Advenienti huic in Macedoniam Andriscus cum exercitu statuerat occurrere, sed distractus Attali regis opera, qui cum classe in auxilium Romanis venerat, solicituſque de ora maritima, non est ausus longius procurrere: sed modico à Pydna intervallo castra communiit. Inter hæc quum propius suggressus esset Romanus, equestre prælium ortum. quo superior Andriscus, metu tamen pedestris exercitus de summa rerum dimicare noluit. Sæpe modica victoria magnæ cladis initium fuit: adeo interdum humanæ mentes nesciunt, quibus rebus dolere lætarive oporteat. Crevit animus equestris pugnæ

eventu, crediditque ſe parem Metello nihilominus fore, tametſi partem copiarum ad vaſtandam Theſſaliam dimiſiſſet. Metellus tempore uſus, ſtultitiam hoſtis in ſuam occaſionem vertit; copiiſque quæ Macedoniæ præſidebant facili negotio fuſis, cæteros ultro pœnitentes commiſſorum, in deditionem accepit. Pauſanias. Zonar.

XL. Andriſcus in Thraciam profugerat, viribuſque ibi reparatis, denuo cum Metello, qui victoriæ beneficio aperta Macedonia defectionis auctorem quocunque ſe reciperet, perſequebatur, confligere eſt auſus. Par priori hujus quoque prælii eventus ſplendidaque Metelli victoria fuit, quinque & viginti millia hoſtium duabus pugnis occiſa: provinciam Romanis, Metello cognomen Macedonici reddidere. neque minor capti Andriſci, quam ipſius victoriæ lætitia fuit. Ad Byram Thraciæ regulum confugerat, qui ſtultum eſſe ratus fidem ſervare poſt fortunam ei quem unius fortunæ cauſſa coluerat, hoſpitem & ſupplicem ſuum Romanis dedidit. Idem fere fatum & alterius mox impoſtoris fuit. qui & ipſe Perſeum patrem mentitus, & Alexandri nomine tumens, regionem quam Neſtus fluvius alluit, contracta perditorum hominum manu occupaverat. Metellus locis quæ tenuerat ille nullo negotio receptis; ipſum comprehendere non potuit, quum celeri fuga ereptus in Dardaniam ſeſe penitus abſcondiſſet. Iterumque victus in Thracia à quodam regulo victori traditur. Velleius. 2. Eutropius. Auct. de Vir. Illuſt. Liv. Epitom. Zonar. Florus. 2. 14. Zonar.

FINIS LIBRI L.

JO. CLERICI
IN T. LIVIUM
NOTÆ.

IN LIBRUM XXXV.

VII. α *Feralia.*] Hoc est ante diem 8. vel 11. Kalendas Martias. Vide *Ciceronem* ad Atticum l. 3. Ep. 14. lib. 4. Ep. 1. & ad eas interpretes.

XXIII. β *Ad tuendos.*] Rectè conjiciebat *I. F. Gronovius tenendos*; hoc est ad eos tenendos in Romano fœdere.

XXXIV. γ *Ut quaque de Antiocho.*] *Ean. Faber* legebat *quieti de Antiocho.* Sed videtur sensus esse, *ut viderentur expectare quaque de Antiocho*, hoc est, omnia ab Rege.

LI. δ *Eo jure sancto.*] Hoc est, inviolabili. De Urbibus quibus fuit jus Asyli, vide virum dignitate juxta ac eruditione illustrem *Ezech. Spanhemium* de Præst. & Usu Numismatum diss. 9. sect. 5. ed. Londinensis, ubi hic *Livii* locus profertur & illustratur.

IN LIBRUM XXXVI.

III. α *Quibusque in senatu &c.*] Quinondum adlecti à Censoribus in Senatum fuerant, quamvis honoribus Populi usu Senatum ingrederentur. Vide *A. Gellium* l. 3. c. 18.

VII. β *Quid.*] Sic legimus ex auctoritate *J. F. Gronovii* pro *quidquid*, verbaque hæc parenthesi clausimus.

XXII. γ *Partem qua extra muros.*] Sic ex certissima emendatione *Gronovii* restituimus, pro *arcem extra muros, quæ.*

XLIII. δ *Centum quinquaginta.*] Enumeratæ tantum sunt *centum quinque*, quomodo legendum censent viri docti.

IN LIBRUM XXXVII.

IV. α *Obscurata lux est.*] Defectus ille solis ex calculo *Dionysii Petavii*, convenit anno Periodi Julianæ 4524. Cyclo solis 16. Lunæ 2. Martii 14. Feria 2.

XXIV. β *Navium virtus.*] Legendum dudum conjeci *navalium*, nempe, sociorum, *virtus.*

XLV. γ *Quindecim millia talentum Euboicorum.*] Talentum Euboicum fuit 7000. denariorum, ex calculo *Ed. Bernardi*, hoc est, 700. Philippeorum, seu florenorum bis mille centenorum.

XLVI. δ *Tetradrachmum &c.*] Tetradrachmum Atticum est circiter 24. Stuverorum Hollandicorum. Cistophori 5. fermè Tetradrachmum æquant.

LVI. ε *Telmissum.*] Cum nummi constanter scribant Τερμησσέων, ut & nonnulli scriptores Græci, credibile omnino est Termissum scribendum esse, ut rectè censuit vir dignitate & eruditione juxta illustris *Ezech. Spanhemius* de Usu Numism. diss. 9. 1. vide lib. 38. cap. 15.

LVII. *Inæstimabili.*] Si ita legen-

dum, ſignificatur perjurium Catonis ceteris eſſe omni diſtributione pecuniæ quæ æſtimari poterat, cum perjurium, quo Cato caput ſuum obſtringebat, ejuſmodi pretium cenſuræ eſſet, quod æſtimari non poterat. *Gronovius* conjiciebat *inexpiabili*, *inteſtabili*, aut *inexcuſabili*.

LVIII. « *Tetradrachma*.] Vide ad cap 46.

LIX. θ *Tetradrachmûm*.] Vide ad cap. 46.

LIX. , *Quinviceni*.] Septem florenos & dimidium, ſi Hollandicâ moneta æſtimes:

IN LIBRUM XXXVIII.

V. « *Superato brachio*.] Munimento, quo caſtra conjuncta inter ſe erant; nam ejuſmodi munimenta *brachia* vocant Latini.

XV. β Termeſſenſes.] Vide ad lib 37.cap. 56.

XXXIX. γ *Conſul*.] Hoc eſt, hic Proconſul, tam prorogato demum imperio, Manlius hoc fœdus fecit.

XLV. δ *Divortia aquarum*.] Forte *divergia*, quæ propria vox eſt in finibus conſtituendis. Exempla vide in Gloſſis Agrimenſorius *Nic. Rigaltii*. Sed tamen & apud *Ciceronem* mentes diviſi *aquarum divortiis* dicuntur, Ep. ad Fam. l. 2. 10. & alibi, niſi fortè *divergia* legendum.

LVII. ε *Filiis*.] Si hic locus ſanus eſt, qui ita etiam legitur in editione Francofurtenſi *Jani Gruteri*, hoc exemplum addendum iis, quæ habet *G. Jo: Voſſius* Artis Gram. l. 4. c. 4. ubi oſtendit priſcos Latinos *filiis* interdum pro *filiabus* dixiſſe.

IN LIBRUM XXXIX.

V « *Octoginta millium*.] Quæ ſumma conficit ſex millia florenorum Hollandicæ pecuniæ.

V. β *Vicenos*.] Florenos ſeptem & dimidium.

VII. γ *Quadragenos binos*.] Duodecim florenos, & duodecim ſtuveros.

VIII. δ *Vinum, animos & nox*.] Legendum videtur, *vinum, amor & nox*. Sic apud *Plautum* Auluſ. Act. 4. S. 10. 15. adoleſcens qui compreſſerat virginem: *vini vitio*, inquit, *atque amoris feci*, & verſu 20. *nimis vile eſt vinum, atque amor, ſi ebrio atque amanti impune facere quod lubeat licet*. Quin & noctu factum dicitur Uſ. 65. *Cereris vigiliis*. *Ovidius* Amorum lib. 1. eleg. 6. 59.

Nox & amor vinumque nihil moderabile ſuadent
Illa pudore vacat, liber, Amorque metu.

IX. ε *Non digna quæſtu*.] Hoc eſt, digna quæ honeſtiore ratione viveret, cum Æbutium non quæſtûs cauſâ amaret. Nihil ergo mutandum.

LII. ζ *Simila*.] Rectè conjicit *J. F. Gronovius*, aut *Stimula* legendum, de qua *Aug.* de Civ. Dei l. 4. c. 11. & 16. & quæ ſic dicta quod *ſtimularet ad agendum*, aut *Semeles*, matris Bacchi. Prius malim, quia infra queritur Cos. Deos, qui hiſce initiis colebantur *captas mente velut fabalibus ſtimulis ad omne ſcelus & ad omnem libidinem egiſſe* c. 15.

XVII. η *Atinios*.] Sic pro *Catinium* ex ſententia *Sigonii* & *Gronovii*, edendum cenſui.

XVIII θ *Senatuſconſulto*.] Integer ſenatuſconſulti exemplum æri inciſum etiamnum exſtat, vide *Raph. Fabretti* Synt. Inſcript. p. 427.

XIX. ι *Datio, diminutio*.] Vide hæc eruditè explicantem *Hadr. Turnebum*. Adverſ. lib. 30. c. 25. Res enim paucis hic expediri non poſſet.

XXXI. κ *Suſtinere alii*.] Legendum crediderim *alios*. Hiſpani enim non potuere ſuſtinere Romanos ſeſe *alios ſu-*

per alios inferentes. Levior mutatio, quam si *possunt* mutemus cum *Grævio* in *putantur*.

XXXVII. λ *Apud Romanos etiam*.] Imo *enim* aut *etenim*, hæc enim verba complectuntur rationem, cur apud Achæos precaria tantum libertas esset.

XXXVIII. μ *Quum eos in legiones*.] Sic rectè legit *J. F. Gronovius*, pro *quum eas legiones*. quia ex superiore militum numero quatuor legiones fieri non potuerunt.

IN LIBRUM XL.

X. α *Huic esse*.] Aut aliquid deest in antecedentibus, aut hæc verba sunt corrupta. Alii legunt *incesse*, alii *exsecrare*. Rem in medio relinquimus.

XV. β *Indignus omnibus*.] Crediderim post vocem *Indignus* excidisse vocula *regno*. propter nonnullam similitudinem cum antecedentis vocis duabus posterioribus syllabis.

XXVIII. γ *Equitibus signo dato &c.*] Mirum est equites non irruisse simul cum peditibus in Ligures, sed expectasse signum ad conscendendos equos. Romani sæpius equitibus ad persequendos hostes victos, quam ad vincendos utebantur.

XXXIV. δ *Æris trecenos*.] Novem circiter florenos Hollandicos.

XL. ε *Effrenatos*.] Vide not. ad l. 4 c. 33. & lib. 8. c. 30.

XL. ζ *Alarii equites*.] Sociorum, nempe. Vide *Lipsium* de milit. Rom. lib. 2. dial. 7.

XLII. η *At Pontifex*.] Cum sit in unico Mſ. codice, *ante Pontificem*, &c. conjiciebat *J. F. Gronovius*: *cooptatus est Q. Fulvius Flaccus, creato ante Pontifice maximo M. Æmilio Lepido*.

XLIV. θ *Quanta Fulvio &c.*] Vide lib. 39. cap. 5.

XLVI. ι *Implacabile &c.*] Cum legeretur in Mſ. *implicabiles fueritis, implicaverint*; sic edidit *Glareanus*. Conjici queat: *nisi forte implacabiles fieretis, in placandis animis vestris*. sensus est: succurrunt quidem quæ dicerentur, ea tamen si libo, ne forte dum placare vos conor, implacabiles fiatis.

XLVII. κ *In Celtiberiam &c.*] Sic legit *J. F. Gronovius* propius ad mſ.

XLVII. λ *Sestertium quater & decies*.] Triginta quinque millia ducatonum, seu florenorum 105000.

XLIX. μ *Ne sibi &c.*] Conjicit *Gronovius*, *liberone forte* anne.

XLIX. ν *Propium suspicare*.] Idem, piguit respicere.

LI. ξ *Injunxerat*.] Sic *Gronovius*, pro *insuerat*, quod absurdum.

LI. ο *Rursus*.] Sic *Gronovius*, pro *sacra*.

LII. π *Duello &c.*] Hæc ita corrupta sunt, ut ne conjectura quidem emendari queant. Talia erant in unico codice Germanico, ex quo sunt edita.

IN LIBRUM XLI.

VIII. α *Unum, si*.] Sic *Gronovius* pro *si unum*, & postea *jacturum*, pro *facturum*.

XI. β *Quinos vicenos*.] Septem florenos Hollandicos & dimidium.

XIII. γ *Qui tunc esset &c.*] Hæc de sententia *Gronovii* constituta.

XVII. δ *Quini deni*.] Quatuor floreni & dimidius.

XX. ε *Intra*.] Sic ex doctorum virorum sententia edidimus pro *Ante*, quod absurdum prorsus erat.

XXVIII. ζ *Maximam &c.*] Sic pro *maxime*, ex sententia *J. F. Gronovii* in sequentibus etiam paucula, eo auctore, mutavi.

XXVIII. η *Populus &c.*] Fortè, *belli in populum Romanum, prius pene, quam &c.* sic *Alb. Rubenius*.

XXVIII. θ *Provocantes*.] Ita *Gro-*

novius, pro *provinciis*.

XXIX. ι *Legatos Romam &c.*] Antea erat: *ad legatos Romanos veniſſe, ac regem Perſea* &c. Quæ emendata de ſententia *I. F. Gronovii*.

XXIX. κ *Ætolique.*] Idem legit, Epirotæque.

XXXII. λ *M. Æmilio.*] Atqui Coſſ. Sp. Poſtumius Albinus & Q. Mucius Scævola tunc fuerunt. Alteruter hic nominetur neceſſe eſt.

XXXII. μ *Ferreis.*] Sive *feriæ* cum *Marcello Donato*, ſive *feriis* cum *Carolo Sigonio* legas, aliquid deeſſe agnoſcendum, quod ingenio ſuppleri nequit.

XXXII. ν *Sinueſſam.*] Emendat *Marcel. Donatus* & ſupplet *Sinueſſa glarea*. Poſtea verò *Carol. Sigonius*: *et vocam in fluvium circumducendam & forum.*

IN LIBRUM XLII.

I. ο *Ira.*] Sic ex ſententia *I. F. Gronovii*, pro *injuria*, quod perperam legebatur.

VI. π *Centum millium aris.*] Circiter mille Philippeorum, ſeu trium millium florenorum.

VIII. ρ *Oppugnantes.*] Malim *pugnantes*, neque enim de oppugnatione urbium, aut caſtrorum agitur.

XIX. σ *Binum millium &c.*] Circiter vicenûm Ducatonum, ſive ſexaginta florenorum.

XXIV. τ *Unde præterea.*] Hic aliquid corruptum eſſe, difficile non eſt intellectu, ſed ſine libris medela nulla fieri poteſt. Videtur hic ſenſus deſiderari: *inde ſe nihil audiſſe, præter quàm legatos mitti &c.*

XXVI. υ *Quod.*] Sic legimus pro *qui*, auctore *Gronovio quod* perinde eſt hic ac *quandoquidem*. Simile mendum vide inferius c. 27.

XXVII. φ *Quo exercitum.*] Erat hic *qui*, quod in quo, hoc eſt, *ut* mutandum rectè vidit *Gronovius* quia compendiariis notis hæc vocula olim ſcribebatur, talia ſubiere menda. Vide ad c. 26.

XXVIII. χ *Cui.*] Si locum ſanum eſſe conſtaret, eſſet hic Helleniſmus, ut rectè judicat *Ger. Jo. Voſſius* de arte Gram. l. 7. c. 26. Sed credibile eſt ſcribendum *quippe*, ut vult *I. F. Gronovius.*

XXX. ψ *Deterioribus.*] Studiis, nempe; aut conſiliis, ob amorem Regis, & Macedonum. Sic Græci τῆς χείρονος ſubaudientes πράξεως. Nihil mutandum videtur. Vide paullo infrà.

XXXII. ω *Oppugnaturum.*] Sic ex *Alb. Rubenii* & *J. F. Gronovii* ſententia, pro *oppugnaturum*, quod ferri nequit.

XXXIV. α *P. Sulpicio &c.*] Ante viginti novem annos v. c. 552. Vide l. 31. c. 4.

XXXIV. β *Decumum ordinem.*] Qui inter haſtatos decimo loco ordinem ducerer, qui primus gradus poſt gregariam militiam, vide *Lipſium* de M. R. l. 2. Dial. 8.

XXXV. γ *Rogati.*] Sequebatur *auxilia*, quam vocem rectè inducendam cenſuit *J. F. Gronovius*.

XXXVIII. δ *Pr.*] Id eſt, prætore ſeu πρατῷ. Sic habuit Cod. MS. ex quo uno hæc edita.

XLIII. ε *Comparati.*] Legit *Gronovius*, *conversi*. Neſcio quid aliud latere videtur.

XLVII. ζ *Regis.*] Imò *principum* nimirum, civium, ut habemus l. 5. c. 27. Fortè *princip.* mutatum in *regis* à librario, qui *principem* & *regem* idem putabat.

XLVIII. η *Uritibus.*] Sic forte dicti cives Uriæ, urbis Calabriæ, cujus ager *Uritanus* vocatur à *Frontino*, de quo vide collecta à *Chr. Cellario* l. 2. c. 9. Geogr. Antiquæ.

L. θ *Populus Romanus.*] Malim in Dativo *Populo Romano*, itaut ei *fortuna ſua labare* dicatur, hoc eſt, fortuna hactenus favens ruere. Facile mutatus eſt caſus, quia P. R. aut additis paucis literis *Pop. Rom.* ſcribere vulgo ſolebant. *Seneca* Thyeſte v. 34.

Digitized by Google

—— dubiæ violentâ domûs
Fortuna, regem inter incertos, labet.

LII. τ *Sextus & vicesimus.*] Vide l.33.c.30.

LVIII. υ *Antigonenſis hi.*] Ita ex *Car. Sigonii* & *J. F. Gronovii* ſententia emendatum, cum legeretur *hic.*

LXI. φ *Millenûm.*] Sic pro *millie*, rectè legebat *Gronovius.*

LXI. χ *Ante ora ſua.*] Hoc eſt, coram ipſos laudantem Perſea alacres audivere; nam *ante ora ſua*, non eſt referendum ad arma, quæ humeris gerebantur. Itaque hic mutatione minimè opus eſt.

LXIII. Ψ *Quidam.*] *Gronovius* putat excidiſſe *Macedonum*, ſed nihil excidit, intelligitur enim *vis* & *ſuperbia* Romanorum, ut res ipſa oſtendit, propter quas victos eos Græcorum nonnulli gaudebant.

IN LIBRUM XLIII.

I. α *Vicere.*] Aperte *victos* teſtatur *Livius* l.42.c.59. itaque hic legendum *victi*, nam ſecum ita pugnare potuiſſe Hiſtoricum noſtrum veriſimile non eſt.

I. β *Novâ periculoſo.*] Omiſſa eſt copula inter duo hæc adjectiva, ut ſit legendum, *novo* & *periculoſo.*

IX. γ *Spolia ſacrilegii.*] Sic emendabat *J. F. Gronovius* pro *ſpoliata ſacrilegiis.*

X. δ *Decies centum millium.*] Ducatonum ſeu Philippeorum viginti quinque millium.

XIII. ε *Patres acceperunt.*] Hæc *Jo Freinshemius* & *I. F. Gronovius* delenda meritò cenſent. Sed nihil præterea mutarim.

XIV ζ *Peditum Latinorum.*] Jubente *J. F. Gronovio*, & adſtipulante recta tatione, delevimus, *peditum.*

XV. η *Neſcio quo pacto &c.*] Excuſat hoc aliquatenus *Liviû* prodigia tot narrantem, quod majores ſequatur. Sed præſtitiſſet referre quidem prodigia, quæ contigiſſe credebantur, propter hiſtoriam, quæ ita poſtulabat; verùm ea credere neceſſe nihil erat.

XV. ϑ *Libris à Decemviris.*] Hic locus eſt ad mentem *Gronovii*, paucis mutatis relictus. Antea legebatur *libri... aditi.... & addiderunt uti* &c.

XVI. ι *Tribuni.*] Imò *prætores*, ut viri docti viderunt. *Vide* c.13. & 17. Pro PR. perperam legerunt TR. qui *tribuni* hic ſcripſerunt.

XVI κ *His Cenſoribus magiſtratus.*] Sic rectà *Gronovius*, pro *hi cenſores magiſtratum*, quod carebat ſenſu.

XIX. λ *Fidiſſima gentî.*] Ita, pro *fidiſſima gente*, rectè emendabat *Gronovius.*

IN LIBRUM XLIV.

V. α *Campique.*] Sic rectè *J. F Gronovius* pro *campi quoque.*

VI. β *Hippiam.*] Sic idem pro *Pelam*, quod ſenſu caret.

VIII. γ *Supra rupes.*] Conjicit *Gronovius: ſupra rupes ingentes gurgites facit, & infra prorutam in mare &c.*

XI. δ *Monſtratum eſt.*] Sic rectè *J. F. Gronovius* pro *monſtrati ſunt.*

XIV. ε *Binûm millium.*] Sexaginta florenorum monetæ Hollandicæ.

XVII. ζ *Miſit &c.*] Suppletur, hic locus ex ſententia *J. F. Gronovii.*

XXVI. η *Quum pecuniam &c.*] Conjicit *J. F. Gronovius: quum pecunia tantula aut pacem habere per Eumenem, qua vel parte regni redimenda eſſet, aut deceptus &c.*

XXVII. ϑ *Per Perrhabia.*] Particulam *per* ex conjectura *Jani Gruteri*, addidi.

XXXI. ι *Gladiatorio.*] Nempe, præmio quod dabatur iis, qui ſponte ſua gladiatoriam operam locabant in Gloſ-

sis *Gladiatorium*, vertitur μονομάχια.

XXXVII. κ *Nocte quam pridie &c.*] Ex calculo *Dionyſ. Petavii* incidit ea eclipſis in 21. Junii Juliani proleptici, Feriam tertiam, horam 8. à meridie. *Sethus Caluiſius* in horam 9. differt: Hunc vide.

XXXVIII. λ *Explicatam.* Sic pro *implicatam* rectè conjecit *J. F. Gronovius.*

IN LIBRUM XLV.

IX. α *Laceratis viribus.*] Sic rectè conjicit *J. F. Gronovius* pro *Lacerantes.*

X. β *Si tamen.*] Conjicit *J. F. Gronovius, ſi is animus.*

XX. γ *Sociorumve.*] Sic ſcripſimus, ex ſententia *J. F. Gronovii*, non *ſocio rum.*

XXIII. δ *Ab neutra.*] Sic pro, *ne ab utraque*, rectè conjicit *J. F. Gronovius.* Ab eodem, eſt paullò poſt *navibus*, pro *navalibus.*

XXVI. ε *Civitatum.*] Ita rectè conjiciebat *J. F. Gronovius* pro *Civitatis*, quod eſt in editionibus.

XXVII. ζ *Eubœaque Inſula.*] Ita *J. F. Gronovius.* Antea erat aſteriſcus & *Eboque ante.*

XXVIII. η *At Jovem.*] Sic repoſui pro & *J. F. Gronovius* volebat *ſed.*

XXXI. θ *Erat vagatus.*] Sic partim, ex ſententia *J. F. Gronovii*, pro *eſt vagatus.*

XXXVII. ι *Hique fecerunt.*] *Alb. Rubenius* rectè conjiciebat, *tunc quieverunt*, quod probat *J. F. Gronovius.*

XXXVIII. κ *Decora cuique ſua.*] Hæc ſupplevimus, cùm manifeſtò mutilus ſit locus, ut rectè judicavit *J. F. Gronovius*, qui tamen plura verba infarciebat.

XLII λ *Seſtertium ducenties.*] Quingenta millia florenorum Hollandicæ pecuniæ.

IN LIBRUM XLV. FREINSEH.

XL. α *Quindecies ſeſtertium.*] Hoc eſt 37500. nummi florenorum.

XL. β *Bis milliescenties.*] Milliones, ut loquimur, quinque, & millia 250. nummorum trium florenorum.

IN LIBRUM XLIX.

XL. α *Cochon*] Vide aliam Etymologiam, apud *Sam. Bochartum* Chanaan l. 1. c. 24.

Biblioteca Nacional de Nápoles

FINIS NOTARUM.

592893

Digitized by Google